

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

**A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai
1527–1690 között**

Fazekas István

**BUDAPEST
2018**

Tartalom

Bevezetés és kutatástörténeti háttér.....	5
1. A Habsburg Monarchia központi adminisztrációjának működése a 16–17. században.....	11
1.1. Az uralkodó és szerepe a kormányzati struktúra működtetésében.....	14
1.2. Az uralkodói tanácsadó szervek, a Titkos Tanács és a Titkos Konferencia	18
1.3. Az Udvari Kancellária (1527–1559)	20
1.4. A Birodalmi Udvari Kancellária (1559-től)	22
1.5. Az Osztrák Udvari Kancellária (1620-tól)	23
1.6. Az Udvari Tanács/Birodalmi Udvari Tanács (1527-től).....	24
1.7. Az Udvari Kamara (1527-től)	24
1.8. A Haditanács (1556-tól)	26
1.9. Egy fontos párhuzam: a Cseh (Udvari) Kancellária.....	27
2. A Magyar Kancellária története 1526–1690 között	29
2.1. A Magyar Kancellária sorsa 1526–1543 között	29
2.2. Oláh Miklós a Magyar Kancellária élén 1543–1568	37
2.3. A Magyar Kancellária 1568–1608 között	39
2.4. A Magyar Kancellária működése a 17. században.....	40
3. Iratkezelés és pecséthasználat a Magyar Kancellárián.....	45
3.1. Iratkezelés a Magyar Kancellárián	45
3.2. Formuláriumok használata a Magyar Kancellárián.....	54
3.3. Pecséthasználat a Magyar Kancellárián	63
3.4. Taxaszedés a Magyar Kancellárián	68
3.5. A királyi könyvek vezetése és használata a Magyar Kancellárián.....	72
4. A Magyar Kancellária hatásköre, viszonya különböző hivatalokkal	76
4.1. A Magyar Kancellária viszonya a központi hivatalokkal	76
4.1.1. A Magyar Kancellária viszonya az uralkodó mellett működő más kancelláriákkal (Udvari Kancellária, Birodalmi Udvari Kancellária, Osztrák Udvari Kancellária)	76
4.1.2. A Magyar Kancellária viszonya az Udvari Kamarával.....	80
4.1.3. A Magyar Kancellária és az Udvari Haditanács kapcsolata.....	84
4.2. A Magyar Kancellária viszonya magyarországi igazgatási szervekkel	87
4.2.1. A Magyar Kancellária és a Magyar Tanács kapcsolata	87
4.2.2. A Magyar Kancellária és a Magyar Kamara kapcsolata	92
4.2.3. A Magyar Kancellária és a magyar rendi vezetők (a nádor és az esztergomi érsek), a megyék, szabad királyi városok és érintkezése	96
4.3. A Magyar Kancellária egyéb területeken kifejtett működése	103
4.3.1. A Magyar Kancellária országgyűlési működése	103
4.3.2. A Magyar Kancellária szerepe az igazságszolgáltatásban	106
4.3.3. A Magyar Kancellária szerepe a diplomáciában.....	108

4.3.4. A Magyar Kancellária és tisztviselői egyéb kormányzati területen való működése	111
4.3.5. A Magyar Kancellária hiteleshelyi működése.....	112
4.4. Három esettanulmány: ügyintézés az ügyfelek szemszögéből a Magyar Kancellárián	113
4.4.1. Türck Dániel és Heldt Balázs bécsi küldetése Lőcse város árumegállító joga érdekében, 1558	113
4.4.2. Lehner Kristóf és Unverzagt Ábrahám bányavárosi küldöttek bécsi útja, 1610..	117
4.4.3. Ostrosith Mátyás báró kegyelmi ügye, 1673.....	120
5. A Magyar Kancellária hivatalnoksága	127
5.1. A kancellárok	127
5.2. Az alkancellárok.....	139
5.3. A kancellárhelyettesek csoportja.....	140
5.4. A titkárok.....	142
5.5. A pecsétőr-regisztrátor csoport	163
5.6. A jegyzők és írnokok.....	172
5.7. A Magyar Kancellária hivatalnokai mérlegen	188
6. A Magyar Kancellária újjászervezése 1688–1690-ben	198
7. Összefoglalás.....	208
8. Függelék	214
8.1. Iratok a Magyar Kancellária történetéhez	214
8.2. A Magyar Kancellária személyzete 1527–1690.....	223
8.3. A Magyar Kancellária tisztviselőinek életrajzi adattára 1527–1690.....	228
Levéltári és kéziratári források.....	369
Felhasznált források és irodalom.....	374

Bevezetés és kutatástörténeti háttér

A hivataltörténet hagyományosan levéltárosok által művelt műfaj, jómagam is levéltárosi alkalmazásomnak köszönhetem érdeklődésemet a hivataltörténet iránt. A bécsi központi levéltárak mellett eltöltött évek fordítottak a tölem korábban idegen kutatási terület felé. Hogy miért éppen a Magyar (Udvari) Kancellária került hivataltörténeti vizsgálódásaim középpontjába, ezt utólag nem könnyű megmondani. A kiindulópontot Oláh Miklós esztergomi érsek személye iránti érdeklődésem jelentette, aki nemcsak a 16. századi magyarországi katolikus megújulás kulcsfigurája volt, de kora kiemelkedő politikusaként 1543 és 1568 között huszonöt éven át irányította az intézményt. Elég gyorsan világos lett számomra, hogy a hivataltörténet hagyományos módszertanával a Magyar Udvari Kancellária története nem dolgozható fel. A Magyar Kancellária Budapesten, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött levéltárában csupán töredékesen áll rendelkezésre az 1690 előtt működött hivatal irattára, a hivatal működése ebből az iratanyagból nem rekonstruálható. Nem kevés útkeresés után végül a prozopográfiai módszer követése mellett döntöttem, azaz a hivatalban dolgozó személyekre vonatkozó adatok teljeskörű gyűjtését tűztem ki célul.¹ A döntés utólag helyesnek bizonyult: a bécsi központi levéltárak, főleg az Udvari Kamara levéltára (*Finanz- und Hofkammerarchiv*) valóban igen nagyszámú információt szállított a Magyar Kancellária tisztviselőire vonatkozólag, amelyeket azután a magyarországi központi kormánysszervek megmaradt irataiból és családi levéltárakból származó adatokkal tudtam kiegészíteni. Ennek köszönhetően sikerült az 1527–1690 között működő kancellária archontológiáját összeállítani, és 125 írnok, 15 regisztrátor, 15 titkár, 8 kancellárhelyettes, 5 alkancellár és 19 kancellár működését valószínűsíteni.

A rendelkezésre álló források, az iratanyag töredékessége, illetve a hivatal sajátos, egyszerű szervezete és ügyintézési módja lényegesen befolyásolta a dolgozat szerkezetét. Ennek köszönhető, hogy az olvasó nem egy hagyományos értelemben vett hivataltörténetet vehet a kezébe, hanem egy olyan munkát, amely az ügymenet és a hivatali jogkör esetlegesen ugyancsak töredékes rekonstrukcióján túl elsősorban a hivatali alkalmazottak körének feldolgozásával próbálja az intézmény történetét feltárni és annak a birodalmi és magyarországi központi hivatalok között elfoglalt helyét meghatározni. A kutatási kiindulópontnak köszönhetően a dolgozathoz egy terjedelmes életrajzi adattár is tartozik, amely összesen 172 személy életrajzi adatait tartalmazza, és a kancelláriai időszakra koncentrálva próbálja az egyes tisztviselők életpályáját megrajzolni.

Néhány szót kell ejtenem a Magyar Kancellária munkacímében használt névformájáról: Magyar (Udvari) Kancellária. A kancellária neve a 16. század első felében és a század közepén leginkább *cancellaria Regni Hungariae* formában bukkan fel, Perényi Pétert I. Ferdinánd visszatartott kinevezésében 1537-ben *cancellarius Regni Hungariae*-nak nevezi ki.² Bár az uralkodók ugyan Magyar Kancelláriájukról beszélnek már ekkor (1556, 1568), az udvari jelző használata csupán a 16. század utolsó éveiben válik általánossá (*Cancellaria Nostra Hungarica Aulica*).³ Itt nem egyszerű névváltozásról van szó, hanem arról a folyamatról is, amelynek során a Magyar Kancellária az ország, értsd a rendek és az uralkodó kancelláriájából, az uralkodó kancelláriájává válik. A változás logikus következménye az intézmény uralkodói környezetben való működésének. Bár az első általam ismert említés csak 1594-ből származik, de a folyamatban lévő változást jól jelzi id. Draskovich György kancellár 1580-as kijelentése, amely

¹ ENGEL 1998, 37–39.

² 1537. jan. 16. Bécs (lásd 8. Függelék 8.1. Iratok 1. sz.). Így szerepel a Perényi Péter által támasztott igénylistán is 1540-ben (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 49. Konv. C. fol. 74v.).

³ „Cancellaria nostra Hungarica”-nak nevezi I. Ferdinánd 1555-ben és II. Miksa 1568-ban (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 75. Konv. A. fol. 75rv., MNL OL E 21 1568. ápr. 7.). Egy 1594. márc. 7-én kelt adománylevélben Dömölky Gergely mint „Cancellariae Nostrae Hungaricae Aulicae iuratus notarius” kerül megnevezésre (ÖStA HHStA FHKA HFU r. Nr. 61. Konv. 1594. März fol. 105r–106v.).

szerint ő a király kancellárja, nem pedig a rendké.⁴ Az egyszerűség és követhetőség okán a dolgozatban a Magyar Kancellária névformát fogom használni.

Tisztában vagyok vele, hogy a Magyar Kancelláriáról és működéséről felvázolt kép töredékes. Egyre inkább átérzem Kubinyi András által Szilágyi Loránd későközépkori kancelláriáról írott, a későbbi kutatásra nagy hatást gyakorló disszertációjáról szóló sorainak igaz voltát: „A levéltári anyag hiányosan maradt fenn, és épp a kancellária esetében hiányoznak az elsődleges források, mint a kancellária ügyviteli könyvei. Így másodlagos forrásokkal dolgozunk, ez esetben főként a kancellária által kibocsátott oklevelekkel és az azokra esetleg rávezetett kancelláriai jegyzetekkel, ami azt jelenti, hogy csak feltevésekkel juthatunk eredményre, ezek azonban bármikor megcáfолhatók.”⁵ Sajnos a kora újkorban is nagy gondot jelent, hogy a kancelláriai levéltári anyag hiányos fennmaradása miatt más intézmények levéltárában megtalálható lenyomatokból szükséges a hivatali ügymenet és hatáskör rekonstrukciója, amely a tévedés lehetőségét a középkor kutatáshoz hasonlóan magában hordozza. Nem könnyíti meg a helyzetet, hogy a hivataltörténet utáni érdeklődés a Habsburg Monarchia más utódállamaiban is az utóbbi évtizedekben erősen alábbhagyott. Lothar Gross 1933-ban megjelent, a Birodalmi Udvari Kancellária történetét feldolgozó munkája óta újabb érdemi munka a kancellariatörténet terén nem látott napvilágot.⁶ Nem véletlen, hogy a 2000-es évek első évtizedében Michael Hochedlinger és Thomas Winkelbauer által három kötetesre tervezett Habsburg Monarchia igazgatástörténete első kötete, amely a központi intézmények történetét hivatott tartalmazni, is több éves csúszást szenvedett, ami jól mutatja a vállalkozás nehézségét.⁷

Köszönettel tartozom számos levéltáros és történész kollégámnak, akik nagyszámú levéltári adattal, értékes meglátással segítették munkámat: különösen Leopold Auernek, Avar Antonnak, Joachim Bahlckenak, Cziráky Zsuzsannának, Dénesi Tamásnak, Dominkovits Péternek, Frederik Federmayernak, Gecsényi Lajosnak, Guitman Barnabásnak, Gulyás Borbálának, Hegedűs Andrásnak, Herbert Hutterernek, Hermann Istvánnak, Michael Hochedlingernek, Thomas Justnak, Kalmár Jánosnak, Kenyeres Istvánnak, Koltai Andrásnak, Kovács Zsuzsának, Künstlerné Virág Évának, Nemes Gábornak, Németh Györgynek, H. Németh Istvánnak, Petr Mat’ának, Marti Tibornak, Pálffy Gézának, Martin Scheutznak, Sunkó Attilának, Tusor Péternek, Vajk Ádámnak, Thomas Winkelbauernek. Külön köszönet illeti a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött kancelláriai levéltár volt és jelenlegi referensét, Vissy Zsuzsannát és Sz. Simon Évát, valamint hivatali utódomat Bécsben, Gross András bécsi levéltári delegátust, akik mindig szívesen álltak rendelkezésemre. A legnagyobb köszönettel Szabó András Péternek tartozom, aki számos olyan forrásra hívta fel a figyelmemet és bocsátotta nem egyszer rendelkezésemre is őket, amelyek nélkül ez a munka még foghíjasabb formában készült volna el.

A kora újkori Magyar Kancellária kutatástörténete

A modern magyar történettudomány megszületése évtizedeiben, azaz a 19. század második felében, a hivataltörténet utáni érdeklődés viszonylag korlátozott mértékű volt, és az is erősen kapcsolódott ahhoz a küzdelemhez, amely osztrák és magyar alkotmányjogászok között a közös állam karakterét illetően folyt.⁸ Érzékelhető változás csak a 20. század elején következett be, nem utolsósorban az 1896-ban alapított *Kommission für neuere Geschichte Österreichs* által kezdeményezett átfogó osztrák hivataltörténeti kutatásoknak köszönhetően. A vállalkozás eredményei 1907-től kezdve láttak napvilágot a Thomas Fellner és Heinrich Kretschmayr által

⁴ MOE VI. 345.

⁵ KUBINYI 2004, 27.

⁶ GROSS 1933.

⁷ WINKELBAUER 2010.

⁸ A magyarországi hivataltörténeti kutatásokra lásd KÁLL AY 1982/1983, FAZEKAS 2010.

kiadott *Die österreichische Zentralverwaltung* köteteiben, amely három sorozatban a Habsburg Monarchia 1491 és 1867 között működő központi hivatalaira vonatkozó legfontosabb források, elsősorban hivatali utasítások közzétételét tűzte ki célul.⁹

Nem annyira tudatosság, mint inkább szerencsés véletlen áll az osztrák vállalkozással szinte egy időben, 1908-ban megjelent, terjedelmes bevezető tanulmánnyal ellátott, nagyszabású forráskiadás háttérében, amely az I. Ferdinánd kori helytartótanács 1549–1551. évi leveleskönyvének kiadását tartalmazza.¹⁰ A kötet R. Kiss István (1881–1957), Győr vármegye akkori főlevéltárnokát dicséri, aki a Khuen-Héderváry család hédervári levéltárában őrzött kéziratokat rendezgetve még 1903 nyarán talált rá az értékes forrásra, amely egyébként nem volt ismeretlen korábban sem a magyar történetírás számára.¹¹ Az azóta sajnos elpusztult eredeti kézirat a kancellária története szempontjából is fontos.¹² A kötet ugyanis két részből áll, amelyek közül az első rész az 1908-ban kiadott helytartótanácsi leveleskönyv, míg a második részt a kódexet ismertető Károlyi Árpád az Udvari Kancellárián működő latin titkárok termékének vélte, és kiadását attól tette függővé, hogy a többnyire dátum nélküli másolatok milyen viszonyban állnak a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv egyik állagában, az Ungarische Aktenben található, uralkodói levelezést tartalmazó fogalmazványokkal.¹³ A fārasztó összevetést a következő években R. Kiss István elvégezte, és miután arra jutott, hogy a kötet második része is az első részt másoló Federico Malatestához köthető, aki ezekben az években titkárként működött a Magyar Kancellárián, és az 1552–1556 közötti évekből származó darabok többsége ismeretlen, a korpusz kiadása mellett döntött és azt kiadásra elő is készítette. Sajnos a munka végül nem jelent meg, és maga a kézirat sem található meg R. Kiss professzornak a debreceni egyetem kéziratárában őrzött hagyatékában. Csupán a munka elé szánt bevezető tanulmány őrződött meg, amely 125 negyedréti lapon a Magyar Kancellária 1526 és 1568 közötti történetét is tartalmazza.¹⁴

A szerző tanulmányát a címlapon található évszám szerint 1912-re készítette el. Ez összevág azzal, hogy a megelőző években több alkalommal kutatót a Haus-, Hof- und Staatsarchivban.¹⁵ Munkáját R. Kiss a kódex ismertetésével kezdi, tervezett kiadványának minden jel szerint az „Epistolae Friderici Malatestae nomine Romanorum Regiae Maiestatis scriptae” címet adta. A kézirat egészét Malatesta munkájának tekintette, aki miután a helytartótanácsot elhagyta, a kötetet egyszerűen magával vitte, és innentől kezdve az uralkodó általa íratott leveleit másolta bele. A leveleskönyv ismertetésén túl a tanulmány bevezetésre és négy nagyobb egységre tagolódik, és időrendben haladva mutatja be a Magyar Kancellária történetét a 16. század első két harmadában. A bevezetésben részletesen szól az általános történeti körülmények alakulásáról, majd az első egység Brodarics és Szalaházy kancellárságát foglalja össze, előbbi is Ferdinánd kancellárjának tekintve. A kor szellemétől nem idegenül kiemeli, hogy a Magyar Kancellária, ellentétben a Birodalmi Udvari Kancelláriával és az Udvari Kancelláriával, közjogi jelentőséggel bírt, már ekkor sem egyszerűen írásba foglalta az uralkodó döntéseit, hanem tanácsot is adott az ügyeket illetően. Ugyanitt esik szó a bécsi

⁹ A vállalkozás bemutatása: SZEKFÜ 1912. Az első kötetekről részletes ismertetést írt R. Kiss István: R. KISS 1908b.

¹⁰ R. KISS 1908a.

¹¹ R. KISS 1908a, III. A hédervári levéltárban őrzött kéziratokat, köztük a helytartótanács leveleskönyvét már Kovachich Márton György is használta, a ma ismeretes másolatok rá mennek vissza. 1870-ben Fraknoi (akkor még Frankl) Vilmos foglalta jegyzékbe a kéziratokat, szám szerint 124 darabot. Az ő és R. Kiss István 1903-ban készített jegyzéke is a Radvánszky levéltár anyagában maradt fenn, nyilván a Héderváron sokat dolgozó Radvánszky Béla révén (MNL OL P 1925 4. cs.). A leveleskönyv leírása és sorsának ismertetése: R. KISS 1908a, CCI–CCXV., ill. KÁROLYI 1905.

¹² Újkori másolatai: OSzKK Fol. Lat. 131., Fol. Lat. 739. (második rész egyetlen ma is ismert másolata).

¹³ KÁROLYI 1905, 345–346.

¹⁴ DENKK Rugonfalvi Kiss István hagyaték, Ms 146/2. A kézirat „A cancellaria története” címet viseli.

¹⁵ ÖStA HHStA Kurrentakten 1906: 632, 756 (magyar helytartótanács), 1908: 159 (másolatokat kért), 1909: 77 (nádori cikkelyekről Károlyi Árpáddal vált levelet), 1907: 876 (helytartótanács és kancellária története), 1912: 904 (kancellária, anyagelőkészítést kért Szekfütől).

magyar titkár posztjának kialakulásáról. A következő fejezet Perényi Péter kancellárságával és Péchy János alkancellárságával foglalkozik. Ez a rész novumnak tekinthető, még ha néhány ponton következtetései nem is állják meg ma a helyüket. A harmadik egység Oláh Miklós kancellári működését foglalja össze, kiemelve a tapasztalt hivatalnok Oláh jelentőségét a hivatal működése szempontjából. Maga a szerző a kancellária udvari jellegének megerősödését Oláh kancelláriai működésétől datálja. Az utolsó egység az Oláh alatt működő királyi titkárokkal foglalkozik, de igazán részletesen csupán Federico Malatesta pályafutását mutatja be, számos addig ismeretlen adat alapján.

A Debrecenben őrzött hagyaték a kéziraton túl tartalmaz még egy vegyes anyaggyűjtést a kancellária történetére nézve, továbbá egy Péchy János alkancellárra, illetve Malatestára vonatkozó anyaggyűjtést. Ez utóbbi valószínűleg a tervezett kiadvány függeléke lett volna.¹⁶

A hagyatékban található, kancelláriára vonatkozó dokumentumok átnézése után megállapítható, hogy R. Kiss István 1912-re befejezte az ún. Héderváry-kódex második részének kiadásra való előkészítését, és ezzel lényegében lezárta a hivatal történetére vonatkozó kutatásait. Munkája sajnos valamilyen ok miatt akkor nem látott napvilágot, a debreceni egyetemre 1914-ben professzornak kinevezett R. Kiss későbbi érdeklődése pedig véglegesen elkanyarodott a hivataltörténettől. 1916-ban Páti Ferenc személyében még tanítványt küldött Bécsbe, aki a Magyar Tanáccsal foglalkozott volna, maga pedig Szekfüvel levelezett a nádori törvénycikkekről, de ezek az utolsó ilyen irányú nyomok.¹⁷

Bizonytal a Fellner-Kretschmayr-féle osztrák hivataltörténetnek is köszönhető, hogy a Magyar Történelmi Társulat új elnöke, gróf Klebelsberg Kuno 1917-ben megfogalmazott nagyszabású kiadványsorozatában már egy egész osztályt szánt a magyar igazgatástörténet számára, ahol többek között a magyar kancellária történetét is külön monográfia dolgozta volna fel.¹⁸ Az I. világháború után a kiadványsorozat terve újrafogalmazásra került (1922). A *Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris* (Magyarország újabbkori történetének forrásai) sorozatban az igazgatástörténet ismét csak önálló alsorozattal képviseltette magát „Kormányzat- és közigazgatástörténeti iratok” címmel, ahol külön kötetként kaptak volna helyet az egyes központi magyar igazgatási szervek, köztük a kancellária is. Történetének megírására a 22 éves Szilágyi Lorándot (1908–1974) szemelték ki, aki doktori disszertációját a későközépkori, Mátyás és Jagelló-kori kancellária történetéből írta, és akinek műve történészgenerációk kancelláriáról alkotott felfogását határozta meg, és akinek állításait csak újabban revidálta Kubinyi András.¹⁹ Szilágyi a Bécsi Magyar Történeti Intézet belső tagjaként 1931 elejétől 1932 közepéig kutatott Bécsben „A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1526 után” témára.²⁰ Kutatási jelentései szerint nem csupán a kancellária fejlődését tartotta munkája során szem előtt, hanem az egész magyarországi államkormányzat fejlődését vizsgálta. Bécsi tartózkodása első felében a 17. század elejéig dolgozta fel a releváns forrásanyagot, elsősorban a Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten állagának iratait, illetve a Nationalbibliothek kéziratárának idevágó darabjait. Ezek alapján jutott arra a következtetésre, hogy 1551 után, amikor véleménye szerint a Magyar Kancellária Bécsbe költözött, megerősödött a kancellária hatásköre, úgy, hogy még a latin kancellária (sic!), a Haditanács vagy a Titkos Tanács rendelkezéseit sem expedálja magyar ügyekben, hanem átiratban értesíti a Magyar Kancelláriát, tőle kérve az expedíciót. E tekintetben döntőnek látja Oláh Miklós és Liszthy János működését.²¹ Szilágyi feltáró munkáját a következő évben 1723-

¹⁶ DENKK Rugonfalvi Kiss István hagyatéka, Ms 146/3 A kancellária története (fogalmazványtöredékek és jegyzetek), MS 146/4 János leleszi prépost (adatgyűjtés), MS 146/12 Malatesta Frigyes (adatgyűjtés).

¹⁷ ÖStA HHStA Kurrentakten 1916: 69 (nádori törvények), 1916: 608.

¹⁸ Magyarország újabb kori történetének forrásai, 341.

¹⁹ SZILÁGYI 1930. Kubinyi András idevágó cikkei: KUBINYI 2004, KUBINYI 2006. Életére: SINKOVICS 1975.

²⁰ MNL OL K 830 (rég. törzsszáma P 1541) 3. cs. 2. tétel Tanulmányi jelentések 1929–1935, Szilágyi Loránd sajátkezü jelentései 1931. jún. 30., 1931. dec. 20. és 1932. jún. 30. keltezzel. Vö. UJVÁRY 2017, 338–339.

²¹ Szilágyi Loránd jelentése, 1931. jún. 30. (MNL OL K 830 3. cs. 2. tétel, Tanulmányi jelentések 1929–1935).

ig, III. Károly nagyjelentőségű kormányzati reformjáig szándékozta folytatni, de végül csak 1690-ig jutott. Következő kutatási jelentésében a Magyar Tanács 1608 utáni fejlődését emelte ki, amelynek írásbeli munkáját a királyi titkárok végezték. Hangsúlyozta a kancellária egyenrangúságát más kormánysszervekkel, a Birodalmi Kancelláriával és az Udvari Kamarával. Szilágyi úgy látta, hogy a kancellária szerepe megnőtt a törvényhozásban. A kancellária ugyanakkor sokszor kemény küzdelmet folytatott az udvarral az ország jogaiért, és sokszor a kancellária simított el súlyos közjogi konfliktusokat egy-egy tapintatos szövegváltoztatással. Bár a rendek sürgették, de e korszakban sem valósul meg a „consilarii cancellariae” intézménye, ez a lépés még hiányzik, hogy a kancellária teljesen különváljon a királyi tanácstól és önálló díkasztériummá legyen, ez majd csak az 1690. évi Kollonich-féle reformokkal fog bekövetkezni.²² Utolsó, az előzőeknél lényegesen szűkszavúbb jelentéséből csupán annyi hámazható ki, hogy folytatta és befejezte a kancellária történetére vonatkozó kutatásait. Végezetül azzal zárta beszámolóját, hogy „a feldolgozás azonban csak akkor lesz lehetséges, ha a Nemzeti Múzeum Levéltárának s különösen az Országos Levéltár kancelláriai osztályának gazdag anyagát is átnéztem.”²³

Egyetlen, a témához kapcsolódó cikkének jegyzetanyaga alapján a hazai iratanyag átnézését megkezdte, de az ízig-vérig középkor kutató Szilágyinak a figyelme a későbbiekben elterelődött a témáról, amely valószínűleg inkább egy kapott, mintsem választott terület volt számára. Ahogy említésre került, mindössze egy olyan cikket tett közzé, amely szorosán a témához kapcsolódik, ebben a királyi titkárok szerepéről írt, továbbá egy másikat, amely érintette a témát, itt a miniszteri ellenjegyzés történetével foglalkozott.²⁴ A sors tragikuma, hogy anyaggyűjtése a második világháború alatt megsemmisült, ezzel 1945 után az esélye is megszűnt annak, hogy a várt monográfia esetleg elkészüljön.²⁵

A két világháború között folyó hivataltörténeti kutatások betetőzésének tekinthető Ember Győző 1946-ban megjelent monográfiája, amely a teljes kora újkori magyar közigazgatásról nyújt áttekintést. A munka valamivel több mint hat oldalon át foglalkozik a Magyar Kancellária történetével, megjegyezve, hogy annak történetét 1526 és 1690 között sűrű homály fedi, amelyet a hivatal módszeres történetének megírása oszlathat majd el, és amely Szilágyi Loránd tollából várható.²⁶ A szakirodalmi adatok alapján készült fejezet tartalmazta ugyanakkor a főkancellárok és kancellárok jegyzékét. Ez a néhány oldal tekinthető a legterjedelmesebb összefoglalónak, amely az újjászervezés előtti kancelláriáról az utóbbi évekig rendelkezésre állt.

A kötet az Országos Levéltár új hivataltörténeti sorozata első köteteként jelent meg. A bevezetőben az akkori főigazgató Jánossy Dénes a hivataltörténet fontosságával indokolta a sorozat indítását. A háttérben egy nagyszabású program állt, amelyet Jánossy fogalmazott meg, és amelyben az igazgatási reformok, rendezési munkálatok mellett nagyszabású kiadványsorozat is szerepelt, köztük ismertető leltárak és hivataltörténeti monográfiák elkészítése.²⁷ Az ismertető leltárak sorában tervbe volt véve a Magyar Kancellária Levéltárának leltára is, de sajnos ez az elképzelése sem valósult meg, csupán egy repertórium jelent meg 1973-ban Bélay Vilmos gondozásában.²⁸ A hivataltörténeti kutatások háttérbe szorulásával egyre kevesebb érdeklődés nyilvánult meg a téma iránt, legfeljebb közvetve egy-egy kancellár vagy kancelláriai titkár életrajza hozott némi változatosságot. E munkák közül kiemelkedik

²² Szilágyi Loránd jelentése, 1931. dec. 20. (uo.).

²³ Szilágyi Loránd jelentése, 1932. jún. 30. (uo.).

²⁴ SZILÁGYI 1933, SZILÁGYI 1937.

²⁵ SINKOVICS 1975, 381.

²⁶ EMBER 1946, 113–119.

²⁷ LAKOS 2006, 261–266.

²⁸ BÉLAY 1973.

Holl Béla Ferencffy Lőrinc életrajza, még akkor is, ha az életrajz súlypontja nem a hivatali tevékenységen, hanem főhőse nyomdászti működésén van.²⁹

A kora újkori kancellária történetének elkészítését megnehezíti, hogy jóformán semmit nem tudunk a kora újkori magyar hivatalnokságról mint rétegről (származás, képzettség, hivatali előmeneteli lehetőségek, házassági kapcsolatok, vagyoni helyzet). Ennél öröndetesebb a helyzet a 18. század esetében, elsősorban Fallenbüchl Zoltán munkásságának köszönhetően.³⁰ Munkái igen gondolatébresztők, de eredményei csak korlátozott mértékben alkalmazhatók a 16–17. századi hivatalnokság feldolgozása során. Különösen nehézzé teszi a helyzetet, hogy nem történt meg a magyar hivatalnokság bölcsőjének tekinthető Magyar Kamara és a Szepesi Kamara és alárendelt szervei tisztviselőinek feldolgozása, bár az első lépések a hivatali archontológia közlésével még az 1960-as évek végén megtörténtek.³¹ Üdítő kivételnek tekinthetők Gecsényi Lajos és Tatyjana Guszarova tanulmányai, amelyek a 16. századi kamaraelnökök és tanácsosok világát hozzák közelebb az olvasóhoz, ahogy adatgazdagságukkal nagy segítséget jelentenek Frederik Federmayer munkái is.³² Hasonlóan fájdalmas a kisebb kancellária, majd a belőle kialakuló királyi tábla elhanyagoltsága. A magyarországi hivatalnokság vizsgálatának elmaradása azért is okoz gondot, mert így komoly nehézséget okoz a Bécsben működő kancelláriai tisztviselők pályájának megfelelő értelmezése, maga helyén való kezelése, éppen ezért a Magyar Kancellária hivatalnokainak a bemutatása is csupán korlátozottan használható fel a korai újkori magyar hivatalnokság értelmezéséhez.

²⁹ HOLL 1980. Az életrajzi adatokat pontosítja: FEDERMAYER 2013.

³⁰ Mindenekelőtt FALLENBÜCHL 1979b, FALLENBÜCHL 1989, FALLENBÜCH 1992.

³¹ FALLENBÜCHL 1968, FALLENBÜCHL 1970.

³² PL. GECSÉNYI 2001, GECSÉNYI 2008c, GECSÉNYI 2010, GUSZAROVA 2006, GUSZAROVA 2007, FEDERMAYER 2003, FEDERMAYER 2013, FEDERMAYER 2014.

1. A Habsburg Monarchia központi adminisztrációjának működése a 16–17. században

Az utolsó évtizedek különböző irányból érkező és különböző megközelítéssel dolgozó történeti kutatásai egyformán egyetértenek abban, hogy a kora modern állam létrejöttében a bürokrácia jelentős szerepet játszott.³³ A bürokratikus apparátus nélkül nem lenne lehetséges az uralmi terület kiterjesztése, a területszerzéshez szükséges hadsereg fenntartását biztosító pénzüsszeg előteremtése (*Staatsbildungskriege, Finanzstaat, fiscal-military staate*).³⁴ Az uralom alatt álló területen folyó belső államépítés csak a bürokrácia segítségével volt lehetséges (*Herrschaftsverdichtung, Herrschaftsintensivierung*). Azon terület ellenőrzéséről és irányításáról van szó, amely a kora modern állam kulcselemévé vált, mivel az uralom formája a személyi kötelékekről áthelyeződött a világosan körülhatárolt terület feletti uralomra, amelynek most már minden lakója felett rendelkezni kívánt az állam.³⁵ A rendi társadalomban élő alattvalók feletti ellenőrzésnek, akik egyelőre nem egyenjogú állampolgárai az adott államnak, amelyhez családjuk, háztartásuk, illetve különböző testületek révén tartoznak, fontos eszköze az állami apparátus, a bürokrácia, illetve az egyház, amellyel az állam alattvalói szabályozása és ellenőrzése érdekében részben együttműködik (*Konfessionalisierung, Sozialdisziplinierung*), részben igyekszik az egyházat a maga céljai szolgálatába állítva ellenőrzése alá vonni (*Säkularisierung*).³⁶

A kancellária a középkori fejedelmi udvar egyetlen hivatszerű képződménye volt, amely a kormányzati, hivatali, igazságszolgáltatási tevékenység központját képezte.³⁷ A hivatalt vezető kancellárok kezelték általában az uralkodó felségpecsétjét, amely lehetőséget adott számukra, hogy ellenőrizték a fejedelem kormányzati tevékenységének legfontosabb lépéseit. A kancellárok és hivataluk a 15–16. században álltak befolyásuk csúcspontján. A bürokratikus apparátus bonyolódása, az írásbeli ügyintézés fejlődése megváltoztatta a kancelláriák helyzetét. Az angol királyság esetében a kancellár középkori hatalmának alapját a nagypecsét (Great Seal) birtoklása adta, amelyet a későbbi fejlődés során erősen befolyásolt a titkos pecsét (Privy Seal) és a királyi pecsétgyűrű uralkodói iratkiadásban játszott egyre nagyobb szerepe. A 16. század közepétől a tisztet csak világiak töltik be, a lordkancellár fokozatosan elveszítette az államigazgatásban játszott szerepét, és működése végül az igazságszolgáltatásra korlátozódott.³⁸ A középkorvégi francia királyságban a 14. század óta a kancellár egyfajta kormányfőként működött, az államigazgatás legfontosabb emberévé emelkedett. Súlyát mutatja, hogy kinevezése élethossziglanra szólt, kegyvesztés esetén sem került leváltásra, helyét csupán egy ún. *garde des sceaux*-t kellett átadnia, aki a továbbiakban a nagypecsétet (*grand sceaux*) kezelte. A királyság területének növekedésével a 15. században a kancelláriától különvált az ún. kis kancellária (*petite chancellerie*), amely kiadmányait kis pecsét (*petit sceau*) alatt pecsételte meg. Bár a kora újkorra a kancellár befolyása jelentős részét elveszítette, és a királyi kegyencekkel szemben háttérbe szorult, az igazságszolgáltatási kompetenciák, a területi igazgatás felügyelete, a tudományok és a könyvnyomtatás ellenőrzése révén jelentős befolyást őrzött meg egészen az Ancien Régime végéig.³⁹ Külön meg kell említeni a 16. század első felében kiforruló államtitkárok (*secrétaires d'Etat*) intézményét, amelyek már egy-egy területet (tengerészet, hadügy, királyi háztartás, külpolitika) felügyeltek

³³ A kora újkori államfejlődés és az igazgatás kapcsolatának problémaközpontú összefoglalása: HOCHEDLINGER 2010, különösen 62–64., 72–77.

³⁴ BONNEY 1999. A teória alkalmazása a Habsburg Monarchiára: KENYERES 2016.

³⁵ REINHARD 2002³, REINHARD 2014, 835–836.

³⁶ SCHILLING 1995, WINKELBAUER 1992, BÄHLCKE 2012, 32–38.

³⁷ A kancelláriák fejlődésére összefoglalóan: REINHARD 2002, 150–157.

³⁸ REINHARD 2002, 152–154.

³⁹ BARBICHE 2001, 153–172.

és a modern minisztérium előképeknek tekinthetők.⁴⁰ Az Ibér-félszigeten Aragóniában a kancellária pápai előképek után került megszervezésre. Kasztíliaiban a 15. századra az uralkodói felségpecsétet a felségpecsét nagykancellárja, míg az ún. udvari pecsétet az udvari pecsét nagykancellárja kezelte. Ezek azonban gyorsan színekúra hivatalokká váltak, a valódi napi munkát királyi titkárok és írnokok végezték. A kancellária a 16. században egy Valladolidban székelő felsőbbbírássá alakult, amelyet formailag egy főnemességből származó kancellár irányított.⁴¹ A középkor végére kiformalódó német területi államokban a kancelláriák hasonlóképpen a 15–16. században álltak befolyásuk zenitjén. A következő évszázadokban az európai fejlődés tendenciái figyelhetők meg itt is, a kancellária vagy visszaszorult az igazságszolgáltatás területére (például Hessen, Brandenburg-Preussen), vagy akár teljesen el is tűnt (például Württemberg).⁴²

A pápaság esetében a világegyház feletti pápai hatalom kiépülése a 14. század folyamán egy bonyolult igazgatási és igazságszolgáltatási apparátus kialakulását hozta magával. A középkor végére a pápai kancellária egyes egységei önálló hatóságokká fejlődtek.⁴³ A *Cancellaria Apostolica* a korájukorra már csak pápai bullák kiadásával foglalatzkodott. Az önállósult *Dataria*, *Signatura*, *Secretaria Apostolica* igazságszolgáltatási feladatokat látott el. A 16. század második felében formálódott ki a kongregációk rendszere, amely 1588-ban V. Sixtus reformja nyomán nyerte el, ha nem is a végső alakját, de azt az alapvető rendszert, amelyben a következő évszázadokban működni fog majd. Egy-egy kongregáció egy-egy szakterület igazgatását volt hivatott összefogni, némi túlzással “szakminisztériumnak” lehet nevezni, amely a maga specializációjával igen nagy hatást gyakorolt az európai államok fejlődésére. A kongregációk ügyintézési gyakorlata kapcsán fontos kiemelni a titkárok szerepét, akik az ügyelőkészítésben meghatározó jelentőséggel bírtak.⁴⁴ A pápai akarat érvényesülését az Államtitkárság (*Segretario di Stato*) tette lehetővé, amelyet a bíboros-államtitkár irányított, aki a bíboros-nepos mögött a harmadik legfontosabb személyévé vált a pápai kúriának.⁴⁵ Az Államtitkársággal szoros kapcsolatban működtek a brévetitkárságok, amelyek a pápa levelezését intézték (*Segreteria dei brevi ai principi*, *Segreteria dei Brevi*). Az Államtitkárság fogta össze a pápai külpolitikát, felügyelte a korabeli viszonyok között páratlanul jól szervezett nunciusi hálózatot. A kapott feladatok intézésére az egyes pápai hivatalok mélyen szabályozott, differenciált hivatalszervezetet alakítottak ki, pontosan meghatározott kompetencia-területekkel.

Az európai fejlődésről nyújtott fenti vázlatos áttekintés néhány általános tendenciára hívja fel a figyelmet. Az országok többségében a kancellária elvesztette az igazgatáson belüli kulcsszerepét, és a korábbi kompetencia területek közül az esetek jelentős részében leginkább az igazságszolgáltatást tudta megőrizni. Ez azt is jelentette, hogy a kancellár politikai befolyása csökkent. A másik általánosnak nevezhető tendencia az egyes szakterületek elkülönülése. Ezen területek irányító apparátusa általában egy titkár köré koncentrált, akit később államtitkárnak neveztek.

A sok tartományból, országból álló, összetett államnak (*composite staate*) tekinthető kora újkori Habsburg Monarchia működtetésében a bürokráciának, a központi igazgatás

⁴⁰ BARBICHE 2001, 173–193.

⁴¹ REINHARD 2002, 156.

⁴² REINHARD 2002, 152. A német területi államok későközépkori kancelláriáira lásd még BLASCHKE 1984 és RALL 1984.

⁴³ A nemzetközi szakirodalomra alapozva részletes összefoglalást nyújt: TUSOR 2004, 145–194. Átfogó munka: DEL RE 1952 (1988).

⁴⁴ A titkárok döntő befolyását jól mutatja Francesco Ingoli, a Hitterjesztés Szent Kongregációja első titkárának működése: METZLER 1971. A titkári feladatkör és tisztség fejlődéséről: KRAUS 1960.

⁴⁵ Az intézmény fejlődésére alapvető: KRAUS 1964.

különböző szerveinek kiemelkedően fontos szerep jutott.⁴⁶ A Magyar Kancellária, jóllehet magyar kormány szerv volt, a magyar igazgatási apparátus részét képezte, mégis helyzeténél és feladatánál fogva sok tekintetben a központi igazgatás részének tekinthető, udvari kormány szervvé alakul, nem véletlenül válik a 16. század végére általánosan használatos elnevezésévé a Magyar Udvari Kancellária. Működésének felvázolásához elengedhetetlenül szükséges a Habsburg Monarchia központi igazgatásának megismerése, e nélkül az intézmény működésének megértése és annak elhelyezése a központi igazgatás rendszerén belül nem lehetséges.

A Habsburgok közép-európai birodalmának megszületése ugyan 1526-ra datálható, központi kormány szerveinek megszervezése is 1526-ban és 1527-ben történt, röviden mégis szükséges I. Miksa (1493–1519) reformtörekvéseiről megemlékezni, hiszen a 16. század folyamán kifejlődő központi igazgatás gyökerei hozzá vezethetők vissza. A kísérletező kedvű uralkodó nagyszabású tervei finanszírozása érdekében széleskörű reformokat kezdeményezett, amelyek bár csak részben bizonyultak sikeresnek, a következő évtizedek hasonló reformjai számára fontos tapasztalatokat és inspirációkat hordoztak magukban.⁴⁷ E reformok gyökerét Hermann Wiesflecker alapvető kutatásai óta a burgundi-németalföldi mintában találták meg a történészek. Miksa reformjaiban teljesen új jelenség volt a kollegialitás elvének megjelenése, amikor is egy-egy hivatalban a döntést egy több főből álló testület hozta meg. Szintén új jelenségnek számított, hogy megkezdődött a kompetenciaterületek szétválása, bár a törvényhozás és kormányzás elválásának még csak a csírái bukkantak fel. A kormányzáson belül a politikai igazgatás és a pénzügyigazgatás területeinek elkülönülése ugyanakkor már végbement. Ennek jegyében 1498-ban életre hívta az uralkodó a *Reichshofratot*, amely legfelső kormányzati és igazságszolgáltatási fórumnak szánt a rendi befolyás alatt álló *Reichskammergericht* ellensúlyozására.⁴⁸ Ugyancsak 1498-ban került sor a *Hofkanzlei* megalapítására, amelyet az udvari kancellár (*Hofkanzler*) vezetett. Az uralkodó célja ebben az esetben is rendi befolyás, a birodalmi főkancellár (*Reichserzkanzler*) hatalmának az ellensúlyozása volt. Ugyancsak az 1498-as reformok részét képezte a *Hofkammer* megalapítása, amely azonban már hosszabb előzményekre tekinthetett vissza. Már 1491-ben megszervezte I. Miksa a tiroli *Generalschatzmeister* tisztét, amelyet követett egy *Rechenkammer* megalapítása, majd 1496-ban egy *Schatzkammer* megszervezése. Ezek a hatóságok feladatuk a kamarai birtokok és uralkodói bevételek rendbeszedését kapták, illetve legfőbb feladatuk a császár költséges hadjáratainak finanszírozása volt. Működésük a tartományok rendjeinek komoly ellenállását hívta ki.

A reformok igen fontos eleme volt a tartományok különböző csoportokba szervezése. Uralkodása első évtizedében a császár kettő, illetve három csoportot hozott létre, az ún. alsó-ausztriai országcsoport (*niederösterreichische Regiment*, székhelye 1510-től Bécs), amelyhez tartozott Alsó-és Felső-Ausztria, Stájerország, Karinthia és Krajna, a felső-ausztriai csoportot (*oberösterreichische Regiment*, székhelye Innsbruck), amely magában foglalta Tirolt és az ún. Vorlandet (mai Voralberg mellett a délnémetországi Habsburg-birtokok tartoztak ide), továbbá az elő-ausztriai csoportot (*Vorderösterreich*, székhelye Ensisheim), amely Elzász és a Svábföld felett gyakorolt jogokat. Ez utóbbi önállósága azonban csak korlátozott volt, inkább tekinthető a felső-ausztriai kormányzat részének, mintsem önálló egységnek.

Magyar szempontból elsősorban az alsó-ausztriai kormányzat bírt jelentőséggel, annál is inkább, mert I. Ferdinánd uralkodásának első szakaszában, amely osztrák főhercegi

⁴⁶ A Habsburg Monarchia legáltalánosabb meghatározása Thomas Winkelbauer-tól származik: „eine monarchische Union monarchischer Unionen von Ständestaaten und ein aus zusammengesetzter Staaten zusammengesetzter Staat” (WINKELBAUER 2003, I. 25.).

⁴⁷ ADLER 1886, WIESFLECKER 1971–1986, NIDERSTÄTTER 1996. 282–292.

⁴⁸ A Habsburg Monarchia hivatalstörténetének bemutatása a következő munkákon alapszik, amelyek a továbbiakban nem kerülnek külön idézésre: ÖZT I–II.; HUBER–DOPPSCH 1901, HELLBLING 1956, WINKELBAUER 2003, 25–213.

szakasznak nevezhető (1520–1526), a tartományok fent ismertetett csoportosítása működött tovább, és a Miksa által kialakított kormányzati szervek lényegében tovább tevékenykedtek. Az alsó-ausztriai és a felső-ausztriai tartományokat 1523-tól egy ún. *Hofrat* irányította, amely az 1527-es év nagyobb részében is, egészen Ferdinánd magyarországi hadjáratáig (1527. július) a magyar ügyek koordinálását is végezte. Alatta állt a középigazgatási szervé váló alsó-ausztriai kormányzat (*niederösterreichische Regiment*), amelyet helytartó (*Statthalter*) vezetett, őt munkájában tizenkét, részben nemesi, részben polgári származású tanácsos (*Regenten* vagy *Räte*) segítette. A *niederösterreichische Regiment* egyaránt befolyással rendelkezett a politikai igazgatás, pénzügyigazgatás és a jogszolgáltatás terén, sőt a katonai ügyek is hozzátartoztak. A *Regiment* mellett kancellária működött, illetve 1522-ben Bécs székhellyel újra felállításra került az Alsó-ausztriai Kamara (*Niederösterreichische Kammer*), amely a pénzügyekért felelt.⁴⁹ I. Ferdinánd röviddel cseh és magyar királlyá választása után 1527. január 1-én közzétett rendelkezése értelmében négy, részben új központi kormány szerv jött létre, amelyek részben a felvilágosodott abszolutista reformokig, részben pedig egészen 1848-ig folyamatosan működtek: Udvari Tanács (*Hofrat*), Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*), Udvari Kamara (*Hofkammer*), illetve a Titkos Tanács (*Geheimrat*). A központi kormány szervek hálózatát az 1556-ban életre hívott Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) tette teljessé.⁵⁰

1.1. Az uralkodó és szerepe a kormányzati struktúra működtetésében

A Habsburgok által uralt közép-európai országok legfontosabb kapcsolódási pontja az uralkodó volt: mindegyikben ugyanaz a személy uralkodott, aki azonban országonként különböző jogkörrel rendelkezett, ennek nyomán az egyes tartományok rendjeivel szembeni mozgástere is eltérő volt. Az uralkodó fontosságát jól mutatja, hogy az ügyek döntő többségében a központi kormány szervek döntési joggal nem rendelkeztek, a legegyszerűbb ügyeket is az uralkodó elé kellett terjeszteni jóváhagyás végett. A kialakított rendszer csak úgy működött, ha az uralkodó teljesítette uralkodói kötelességét, és napról napra meghozta döntéseit a fontos külpolitikai lépésektől a rangemeléseken át a kevésbé fontos döntésekig bezárólag. Az uralkodó személyének fontosságát jól mutatja, hogy abban a pillanatban, amikor kilépett a rendszerből és nem teljesítette kötelességét, a kormányzati gépezet rövid időn belül akadozni kezdett, és akár működésképtelenné is válhatott. Ez történt II. Rudolf uralkodása utolsó szakaszában, aki a tizenöt éves háború idején depresszióba süllyedve egyre kevésbé volt képes, illetve volt kész eleget tenni uralkodói kötelességeinek. Az uralkodó kivonulása a döntéshozás folyamatából az egész birodalmat veszélybe sodorta, és nem véletlen, hogy a Habsburg család történetében egyedülálló módon, a családtagok fellépni kényszerültek a családfő ellen.⁵¹

Az országhogyan kormányzását egyébként is megnehezítette, hogy az uralkodó nem tudott különböző országaiban egyidejűleg jelen lenni. Az uralkodó távolléte az egyes országok és tartományok rendjeinek komoly lépéselőnyt jelentett a hatalomért folytatott harcban, amelyet még a legfelelősségteljesebb, uralkodója iránt hűséges hivatalnoki kar is csak nehezen tudott ellensúlyozni.⁵²

Ez a kormányzati struktúra komoly terhet rótt az uralkodóra, akinek ahhoz, hogy eleget tudjon tenni kötelemeinek, folyamatosan érintkeznie kellett központi hivatalaival. Az érintkezés

⁴⁹ GUTKAS 1984, 101–102.

⁵⁰ I. Ferdinánd által kiadott hivatali instrukciók megjelentek: ÖZT I/2. 91–126, 238–307., ROSENTHAL 1887, 51–316.

⁵¹ EVANS 1980, 48–49.

⁵² Szalaházy Tamás kancellár 1528. szeptember 8-án Budáról az uralkodóhoz intézett levelében úgy vélte, hogy a János király visszatérte miatt káoszba süllyedt ország állapotainak rendbetétele csak a király személyes jelenléte révén lehetséges (GÉVAY 1838–1842, I. (Gesandtschaft Königs Ferdinands I. an Sultan Sulejman I. 1528) 46–47.). Szalaházy két nappal később Mária királynéhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a kialakult veszélyes helyzet miatt vegye rá a királyt a visszatérésre, 1528. szept. 10. Buda (ETE I. 401–402.).

bevett formája az egyes hivatalok vezető tisztviselőinek rendszeresen adott audiencia (*audientia publica*) volt. Az audienciák rendszeréről és lefolyásáról segít képet alkotni egy a 17. század végén keletkezett forrás, amely az Erdélyi Kancellária működése kapcsán készült, de amely egy korábban kiforrott gyakorlatot rögzített:

„Minden memorialisokat és querelákat sive publica ipsorum statuum sive privata forent, a cancellariusnak kellene referálni Őfelségének, és ott Őfelsége praesentiajában az intimum előtt proponálván kellene decidálódni, maga Őfelsége által, minden olly dolgoknak valamelyek nem legitimumok csak akár gratialék, akár pedig juridicumok decisióra valók tudniillik legyenek azok, juxta instructionis caesarea tenorem. Abban való processus penig ez más cancelláriában. A memoriálist maga a supplicans, vagy a querulans fél avagy ágense be adgya Őfelségének, mellyet Őfelsége mingyárást kiküld azon cancellaria cancellariusának, amely cancelláriára tartozik a dolog vagy materia. Exempli gratia magyarországi ember ugyanazon országban való dolgot a magyar cancelláriára, csehországit a csehországra, imperialist az imperialisra, austriait az austriaira. Mely cancellarius osztán azon materiát cancelláriája consiliumában referendarius által proponáltatja, és ott azt examinálván pro pluralitate votorum, opiniót formál nomine cancellariae róla, és ily dolgokat s opiniokat annyira valókat gyűjtven össze, hogy két óráig való dolog legyen véle, Őfelségétől a cancellarius publica audientiát kér, azt Őfelsége, bizonyos napra, amely is délelőtt circiter 10 óra tájban szokott lenni determinálván, akkorra az intimus consiliarius közül akiket akar öszve hivat, és compareálván a determinált napra, és órára a cancellarius is egyik referendariusával és a dolgokkal ott elsőben is in substantia egyik dolgot proponálván, olvasva a referendarius, azután a cancellaria arról való opinióját is elolvassván, úgy megyen discussióban. A cancellarius maga, akié a dolog, mond elsőben olly voxot, cum rei declaratione, hogy a többi capitálja egészen a dolgot, azután Őfelsége maga rendre kér voxokat a consiliariusoktól, végre Őfelsége maga concludálja a dolgot és a decisio már ott nem pro majoritate votorum jár, hanem amit Őfelsége maga mond, ha a több voxokkal mind ellenkeznék is az a decisio, és a[z] megyen expeditióba.”⁵³

Eszerint a nagyobb központi hivatalok vezetői hetente kétszer, a kisebbek megfelelő mennyiségű, legalább kétórányi tárgyalást igénylő ügy összegyűlte esetén jelentkeztek audienciára és terjesztették elő a hivataluk elé került, uralkodói döntést igénylő ügyeket. Az uralkodó titkos tanácsosai jelenlétében fogadta az illető hivatal vezetőjét, tanácsosát és egyik referendariusát (referálási joggal rendelkező titkárárt). Így például 1639 nyarán a birodalomban tartózkodó III. Ferdinándot öccse Lipót Vilmos főherceg helyettesítette Bécsben, az 1639. június 30-án tárgyalt cancellári előterjesztésre rákerült, hogy a főhercegen kívül még öt titkos tanácsos volt jelen azok tárgyalásánál: Maximilian Gundacker Lichtenstein herceg, Maximilian von Trauttmansdorf főudvarmester, Wilhelm Slavata gróf cseh cancellár, Franz Christof Khevenhüller, továbbá Seifried Christof Breuner.⁵⁴ Szükség esetén nem titkos tanácsosi rangú személy is kaphatott engedélyt audienciákon való részvételre. Ez történt például Hanns Christoph Puchaim tábornaggal, a Haditanács 1650. január 20-án tájékoztatta a Magyar Udvari Kancelláriát az uralkodó döntéséről, hogy a tábornagy bevonandó az audiencián referálandó magyar hadügyek és minden egyéb hatáskörébe tartozó ügy tárgyalásába (Puchaim csupán néhány évvel később, 1653-ban lett titkos tanácsos).⁵⁵ Az audienciákra délelőttönként került sor, általában tíz órától. Az uralkodó az audiencián meghallgatta az ügy összefoglalását,

⁵³ „Status Cancellariae Aulico-Transylvanicae modernus cum statu aliarum cancellariarum collatus”, 1698. febr. 27. (MNL OL B 2 Nr. 236. ex 1698). Ismeretlen személytől származó összeállítás, amelynek célja az Erdélyi Kancellária helyzetének a rendezése volt, hogy más cancelláriák módjára kezeljék, és amely összeállítás Bánffy György, Bethlen Miklós és Apor István 1698. évi bécsi tartózkodása idején készült (TRÓCSÁNYI 1988, 288.).

⁵⁴ MNL OL A 33 Nr. 172–180. ex 30. Jun. 1639. fol. 100r.

⁵⁵ MNL OL A 14 Nr. 143. (1650. jan. 20.). Titkos tanácsosi kinevezéséről értesítés az Udvari Kamarához 1653. júl. 8. (ÖStA FHKA Familienakten BP–320 Puchaim fol. 349–350.).

a betérjesztő hivatal javaslatát, opinióját, majd ezt követően a jelen lévő titkos tanácsosok véleményt nyilvánítottak. Az ügyben kialakult vélemény, illetve többségi szavazat az uralkodót azonban nem kötötte, dönthetett azok ellen is, teljesen saját belátása szerint. Az Udvari Kamara levéltárában megőrzött kamarai előterjesztések alapján ilyesmi nem nagyon következett be, az uralkodó legfeljebb némely ponton módosította a betérjesztő hivatal véleményét.⁵⁶ Az audiencia és a titkos tanács ülés viszonya még további kutatásokat igényel. A kormányzati célokat szolgáló audiencia mellett létezett az uralkodó által adott magánaudiencia is. A már idézett Erdélyi Kancelláriára vonatkozó összeállítás szerint itt kerültek eldöntésre a rangemelési ügyek.⁵⁷

Az audiencia-típusú kormányzás mellett, amely minden bizonnyal már I. Ferdinánd alatt elkezdődött kiformalódni, a 17. század utolsó évtizedeiben, I. Lipót uralkodásának késői szakaszában megjelenik egy más típusú uralkodási-kormányzási forma, az ún. kabineti típusú kormányzás. Ez azt jelentette, hogy az uralkodó az esetek jelentős részében már nem audiencián döntött az egyes ügyekről, hanem visszavonulva maga olvasta át az ügyiratot és vezette rá arra személyes döntését.⁵⁸ Ennek a változásnak köszönhetően található meg nem csekély bécsi központi levéltárakban őrzött aktán I. Lipót jellegzetes, olvashatatlanak tűnő és sok esetben annak is bizonyuló kézírása. Korábbi időből viszonylag kevés iratot találtam, amelynek elolvasásáról az uralkodó saját kezű feljegyzése tanúskodna.⁵⁹

A sokrétű ügytömegben való tájékozódás csak úgy volt lehetséges, hogy az uralkodó támaszkodott vezető hivatalnokai, illetve tanácsadó grémiumai, tárgyalt korszakunkban a lentebb tárgyalandó Titkos Tanács, majd a Titkos Konferencia véleményére, illetve magyar ügyekben a Magyar Tanácsra. A Habsburg uralkodók hatalomgyakorlásának alapvető eleme volt a minél több oldalról begyűjtött vélemény, és csak a vélemények kimerítő mérlegelése után meghozott döntés.⁶⁰ Több Habsburg uralkodónak, köztük a birodalmat alapító I. Ferdinándnak fel is rótták, hogy tanácsosai véleményére túlságosan hallgatott.⁶¹

Az uralkodó kormányzati jelenlétéhez hozzátartozott, hogy alattvalóinak joguk volt folyamodványokat (*supplicatio, memoriale*) benyújtani hozzá, amelyek azután az illetékes hivatalhoz kerültek tovább elintézés végett. Ezekre akár személyesen is sor kerülhetett, például a reggeli miselátogatás előtt és után, amikor az uralkodó az udvari kápolnába menet és jövet kész volt a szupplikánsoktól kérvényeket átvenni. Hogy ez miként működött, arról sajnos nem állnak rendelkezésre források, de a gyakorlat I. Lipótig biztosan nyomon követhető. Carlo Carafa pápai nuncius, aki II. Ferdinándról és udvaráról 1621-ben átfogó jelentést készített, úgy tudta, hogy a supplikáció benyújtásának ez ősi módja volt a Habsburgok udvarában.⁶² És még egy 1704-ből származó származó beszámoló is arról ír, hogy a supplikáció beadásának, ha nem

⁵⁶ III. Ferdinánd a véglesi uradalom kapcsán a Magyar Kancelláriának adott, 1640. jún. 21-i regensburgi audiencián úgy rendelkezett, hogy előzetesen ki kell kérni a magyar kancellár véleményét („dicat imperator man solle die sach vorhero mit dem hungarischen hofcanzler conferirn” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 161. Konv. 1640. Jun. fol. 71–72.). Bornemissza Ferenc esetleges Magyar Kamara tanácsosi kinevezése kapcsán az 1648. július 31-i audiencián került papírra: „concludit imperator die sach in suspenso zu lassen, biß sy mehrers informiert werden“ (uo. r. Nr. 181. Konv. 1649. Dez. fol. 138–139.).

⁵⁷ Ezek szerint a rangemelési ügyek a 17. század végén külön audienciákon, az említett *audientia privata* döltek el. Ezek kialakulásáról és gyakorlatáról egyelőre sajnos nem rendelkezünk adatokkal.

⁵⁸ NEUGEBAUER 1994, 514–523. Az uralkodó mellett működő Kabineti Iroda fejlődéséről összefoglalóan: REINÖHL 1963.

⁵⁹ A kevés darab közül az egyik egy supplikáció, amelyet Sennyey kancellár adott be Alaghy Menyhértnek halálával háramlott három szőlőbirtok adománya érdekében, és amelynek alján az uralkodó sajátkezű feljegyzése áll: „dise hierabej angedeute weingarten habe ich dem canzler wie er hierinnen vermeldt verwilligt, fiat ergo expeditio. Ferdinand.” A háton pedig: „includatur inclytae Camerae Hungaricae” (ad 7. Mart. 1635. pag. 90–92, MNL OL E 21 1635. márc. 7.)

⁶⁰ A tanácsadás működéséről II. Miksa gyakorlata alapján: LANZINNER 1994.

⁶¹ SZEKFÜ 1935, 69–70., KOHLER 2003, 142–148.

⁶² TUSOR 2013, 319. 1610-ben Bécsben így nyújtották a magyar bányavárosok követei a miséről jövő II. Mátyásnak a német katonaság kiviteléről készített kérvényüket (SABB PBS MMBS sine fol., 1610. jún. 15.).

is a legcéltrevezetőbb, de igen egyszerű módja, a császárnak való közvetlen átadás, mert az uralkodót sűrűn lehet látni és mindent elvesz, de azután legtöbb elintézés nélkül az asztalán marad.⁶³ A kérelem beadásának másik lehetősége egy befolyásos pártfogó bekapcsolása volt, így tett Ostrosith Mátyás is 1673-ban, amikor P. Emericus Sinelli kapucinus szerzetes segítségét vette igénybe supplicációja célba juttatásához.⁶⁴ A harmadik mód az uralkodónál nyert magánaudiencián történő átadás volt. Egy ilyenről olvashatunk Beat Holzhalt, a svájci Eidgenossenschaftok követének 1677. évi útjáról készült beszámolójában.⁶⁵

Mivel az államigazgatás és az uralkodói udvar egészen a 18. század közepső harmadáig nem vált világosan szét egymástól, néhány mondatot mindenképpen szükséges a birodalom kormányzatában is szerephez jutó uralkodói udvarnak szentelni.⁶⁶ A Habsburg uralkodók udvartásának a későközépkortól kezdve négy fő tisztsége volt: főudvarmester (*Obersthofmeister*), főudvarnagy (*Obersthofmarschall*), főkamrás (*Oberstkämmerer*), főistállómester (*Oberstallmeister*). Az udvartartás vezetője a 15. század végétől a főudvarmester volt, aki a főudvarnagyot szorította háttérbe, súlyát pontosan jelzi, hogy a koraujkorban általában egyúttal a Titkos Tanács elnöki posztját is viselte és egyfajta első miniszternek számított egészen Wenzel Eusebius Lobkowitz bukásáig (1674).⁶⁷ A főudvarmesterek feleltek az udvar működéséért (*Hofwirtschaft*), az udvari konyháért és a pincéért, az étkezések zavartalan lebonyolításáért (ezt közvetlenül a főpálcásmester, az *Oberstabelmeister* irányította). Az előmetélők (*Vorschneider*), asztalnokok (*Truchsess*), pohárnokok (*Mundschenk*) és a *Panatier* szintűgy felügyelete alá tartoztak. A főudvarmester alá tartoztak az udvari testőrkapitányok, a *Hartschierenhauptmann* a lovastestőröké, a *Trabantenhauptmann* a gyalogosoké. Az udvari ceremónális rend irányítása is a főudvarmester feladatai közé tartozott.⁶⁸ Az udvartartás tagjai feletti igazságszolgáltatás képezte a főudvarnagy egyik fontos jogkörét, aki egyúttal a szállásrendért, az udvari személyzet elszállásolásáért is felelt, ebben az udvari kvártélymester (*Hofquartiermeister*) és számadó tisztjei segítettek (*Hoffurier*).⁶⁹ A főkamrás feladatai közé tartozott az uralkodói lakosztály, ruhatár rendben tartása, felelt egyúttal a kincstárért és egyéb uralkodói gyűjteményekért. Az uralkodó mellé rendelt szolgálatteljesítő kamarások (*Kämmerer*), ajtónállók (*Türhütter*), lakájok (*Kammerdiener*, később *Leiblackaien*) a főkamrás alárendeltségébe tartoztak. Súlya fokozatosan nő, a 17. század elején az udvar második méltósággá küzdötte fel magát.⁷⁰ Mint neve is mutatja, a főistállómester (*Oberstallmeister*) alá tartozott az udvari istálló ló- és kocsistállományával, és talán meglepő, de szintén ő felügyelte az apródokat (*Edelknabe*, *Pagen*).⁷¹ Az udvartartás méltóságai közül megemlítenők még a fővadászmester (*Oberjägermeister*) és a fősolymásmester (*Oberstfalkenmaister*). Fontos szerepet játszott az udvar életében az udvari káplánok csoportja, az udvari zenekar és énekesek. Érdekes ugyanakkor, hogy az uralkodói káplánok politikai szerephez nem jutottak, annál inkább az uralkodó gyóntatói, akik II. Ferdinánd korától (1619–1637) a 18. század közepéig a jezsuita rend tagjai közül kerültek ki.⁷²

II. Ferdinánd trónra léptéig a külön tisztség nélküli udvari nemesek („Diener vom Adel ohne Amt”) kategóriája lehetőséget adott a főnemesség és nemesség szélesebb rétegei számára hogy valamifajta kötődést alakítsanak ki az udvarhoz, egy esetleges udvari karrier alapjait vesse

⁶³ Relation 1705, 80.

⁶⁴ MNL OL 186 I. cs. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 45v. (1673. máj. 13., máj. 18.).

⁶⁵ HOLZHALB 1977, 16–20.

⁶⁶ A Habsburgok udvarára vonatkozó nagy mennyiségű irodalomból továbbra is alapvető: ŽOLGER 1917. Az udvari struktúrák tömör áttekintése: WINKELBAUER 2003, I. 178–191.

⁶⁷ I. Lipót két főudvarmesteréről mint első miniszterről lásd SIENELL 2003.

⁶⁸ ŽOLGER 1917, 66–104.

⁶⁹ ŽOLGER 1917, 104–117.

⁷⁰ ŽOLGER 1917, 117–134.

⁷¹ ŽOLGER 1917, 134–136.

⁷² KOVÁCS 1983, 83–100.

meg, de legalábbis későbbi pályája számára fontos udvari kapcsolatokat teremtsen.⁷³ A 17. század közepső harmadától ezt a szerepet a kamarási tisztség vette át. A méltóság adományozása hosszú távon az egyik legfontosabb eszközzé vált az uralkodó kezében, amellyel magához tudta kötni országai nemességét.⁷⁴

Érdemes egy pillantást vetni az uralkodói udvartartás nagyságának az alakulására. I. Ferdinánd udvartartása 1527/1528-ban mintegy 360 személyből állt, amely 1554-re 550 főre nőtt.⁷⁵ II. Miksa idején e téren nem következett be lényegi változás, annál inkább II. Rudolf korában, akinek uralkodása végére az udvari személyzet elérte az 1100 főt.⁷⁶ II. Mátyás alatt a létszám újra visszaesett, de I. Lipót korára újra emelkedni kezdett, 1675 körül már 1100 személy körül mozgott, amelyhez még hozzá kell számítani a központi kormányzati apparátus mintegy 300 alkalmazottját, és esetleg azokat az alsó-ausztriai kormánysszerveket, amelyek az udvarral szoros együttműködésben álltak. Ebben az esetben kb. 1600 fővel lehet számolni.⁷⁷

A történészek Norbert Elias nyomán az udvarra sokáig mint az uralkodó eszközére tekintettek, amely a főnemesség megszélesítését és uralkodóhoz kötését szolgálta. Ma teret nyert az a felfogás, amely az udvarra mint egy helyszínre tekint, amely lehetőség teremtett arra, hogy a különböző országok és tartományok különböző nyelvű és kultúrájú elitje egymással és az uralkodóval érintkezzen.⁷⁸ Az udvar és az államigazgatás összefonódása azonban egyúttal azt is jelentette, hogy a döntésszületési tér aránytalanul kibővült, a befolyásoló tényezők száma megsokszorozódott, egyes esetekben és korokban jóformán áttekinthetetlenné vált. Ebben a meglehetősen széles térben kellett a Magyar Kancellária tisztviselőinek a maguk helyét megtalálni.

1.2. Az uralkodói tanácsadó szervek, a Titkos Tanács és a Titkos Konferencia

I. Ferdinánd valószínűleg spanyol minta nyomán hozta létre már 1526 elején legbizalmasabb tanácsadóiból a Titkos Tanácsot (*Geheimrat*), amelynek vezetője Bernhard Cles trentói püspök lett (*praesidens privati et secreti consilii*). A kollégium tanácsadó szerv lévén döntési joggal nem rendelkezett, csupán javaslattevővel, de tekintve, hogy minden fontos külpolitikai és belpolitikai ügy rajta ment keresztül, a formálódó birodalom politikájára döntő befolyással rendelkezett. Kezdetben négy-hat tagból állt, akik közül előbb főkancellár, majd Cles halála után később általában a főudvarmester látta el az elnöki posztot, tehát mintegy első miniszterként működött. Az üléseken többnyire részt vett a felnőtt trónörökös is.⁷⁹

A Titkos Tanács működésének mélyebb megismerése elé akadályt gördít a tény, hogy nem minden üléséről készült jegyzőkönyv, nagyon sok esetben csupán a titkárok hevenyészett feljegyzései állnak rendelkezésre, illetve a tanácsban tárgyalt ügyiratokon található rövid feljegyzések. Ennek oka, hogy a döntés szempontjából annak megszületési körülményei nem bírtak jelentőséggel, a megszületett uralkodói döntés, illetve annak megszövegezése számított fontosnak. A hiányos iratmegmaradás másik oka, hogy a Titkos Tanács nem rendelkezett saját irodával, noha egy-egy titkár az idők folyamán döntő befolyást gyakorolt a tanács ügykezelésére, mint például Johann Walderode (1593–1674), a Birodalmi Kancellária több

⁷³ HENGERER 2004a, 35–42.

⁷⁴ HENGERER 2004a, 81–110.

⁷⁵ KOHLER 2003, 133.

⁷⁶ HAUSENBLASOVÁ 2002, 105–106.

⁷⁷ SIENELL 2001, 97.

⁷⁸ ELIAS 2002 (első kiadása 1969). Kritikája: DUINDAM 1987. Vö. még Mark Hengerer 17. századi közepi Habsburg udvar és a nemesség kapcsolatát bemutató munkáját: HENGERER 2004a.

⁷⁹ ÖZT I/1. 37–52. A meglehetősen szűk irodalomból fontos még: SCHWARZ 1943, SIENELL 1997 (kiadása 2001), 9–25., SIENELL 2004, 120–127.

évtizeden át működő titkára (1630–1674) vagy a Titkos Konferencia esetében Christoph Abele (1627–1685), az Osztrák Udvari Kancellária referendáriusa (1662–1680).

A megmaradt titkos tanácsi jegyzőkönyveket a német szakirodalom két csoportra osztja: részben az ülések alatt született, annak lefolyását rögzítő „*Verlaufsprotokolle*”-ről beszél, ahol az egyes résztvevők véleménye is megismerhető, részben ún. *Beschlußprotokolle*-ről, amely csupán a grémium javaslatát adja vissza, és a távollévő uralkodó tájékoztatására szolgál. Ez utóbbiakon az ülésen résztvevők listája mellett az uralkodói határozat kivonata is megtalálható. A titkárok többsége saját munkája megkönnyítésére kivonatot készített az előterjesztendő iratról, amely mellé emlékeztetőül feljegyezte a született döntést. Néhány évből külön kötetbe kötve megmaradtak ilyen feljegyzések, például a *Reichshofrat Reichshofratsprotokolle* sorozatában.⁸⁰ Sajnos a 17. század titkárainak többsége már legfeljebb hevenyészett feljegyzéseket készített, amelyeket az ügy elintézése után tovább nem kerültek megőrzésre.

Az ülés során, amelyen az arra meghívott tanácsosok vettek részt, a referáló titkár ismertette az ülés tárgyát képező jelentést vagy levelet, majd a tagok egyenként véleményt nyilvánítottak. Ezt követően került sor a testület javaslatának megfogalmazására. Ha jelen volt az uralkodó, ez egyben határozatnak is számított, ha távol volt, írásbeli előterjesztés készült számára. Ha az uralkodó szükségesnek ítélte, megbízhatta egyik tanácsosát az ügy alaposabb tanulmányozásával. Fontosabb esetekben magát az elintézésértervezetet is felolvasták a tanács egyik későbbi ülésén.

II. Ferdinánd uralkodása alatt, 1628/1630 körül, a titkos tanácsosok egy csoportja kivált a többi közül, és másoknál nagyobb befolyáshoz jutott, feladatuk lett ugyanis az ügyek előkészítése. Erre a Titkos Tanács létszámának emelkedése miatt volt szükség, a létszám növekedése ugyanis megnehezítette a döntéshozatalt. A Rudolf-kori négy-hat tanácsossal szemben 1654-ben már 14, 1684-ben 41 fő birtokolta az értékes címet. Az uralkodó különleges bizalmát élvező „megbízott tanácsosok”-ból (*deputierte Räte*) alakult ki azután I. Lipót uralkodása elején a Titkos Konferencia (*Geheime Konferenz*), amely a Titkos Tanács szerepét átvette.⁸¹

A Titkos Konferencia kialakulása hosszabb folyamat eredménye, amelynek első lépcsőjeként a császár bizalmas tanácsosainak egy többé-kevésbé állandó csoportja kivált a többiből, a legfontosabb politikai döntések meghozatala ennek a csoportnak a feladata lett (Oswald Redlich ezt a csoportot *engerer Geheim Rat*-nak nevezte). Ezt a grémiumot először 1665-ben nevezték *Geheime Konferenz*-nek, amely elnevezés az 1660-as évek második felében állandósult. A Titkos Konferencia lassanként kiszorította a Titkos Tanácsot, amely 1688 után többé már nem is ült össze ülésezni, csupán reprezentációs feladatokat látott el. Stefan Siennell megállapításai szerint a Konferencia működésének fénykora az 1670-es, 1680-as évekre esik. A grémium taglétszámának emelkedése már az 1670-es évektől kezdve megkívánta, hogy bonyolultabb ügyek előkészítésére külön tanácsosokat küldjenek ki, deputáljanak (*deputierte Räte*), akik javaslataikat votumban foglalták össze, ezt a votumot terjesztették azután a Konferencia elé. Ha az ülésen nem volt jelen személyesen az uralkodó, akkor az ülésről írásbeli előterjesztés (*Vortrag*) készült.

Az 1680-as évektől a fontosabb ügyek tárgyalására a Konferencia tagjaiból és a szakértőkből több, alkalmi jellegű bizottság jött létre (*Kommissionen*), amelyek javaslataikat közvetlenül terjesztették az uralkodó elé, aki egyre inkább visszavonult az üléseken való közvetlen részvételtől (ez lépés volt az uralkodó kapcsán fentebb már említett kabineti

⁸⁰ Különösen sok magyar vonatkozást tartalmaznak az 1560-as évekből származó jegyzőkönyvek, amelyek Marx Singkmoser kezétől származnak: ÖStA HHStA RHR Reichshofratsprotokolle Nr. 20b (1561–1563), 26b (1565–1569), 27b (1566). A kötetekről részletesen ír: GROSS 1933, 237–246. Ezek a protokollumok képezik egyébként a tanács működésének első nyomát (SCHWARTZ 1943, 427.).

⁸¹ A Titkos Konferencia kialakulásáról és működéséről: SIENELL 1997.

kormányzás felé).⁸² Ezek közül a bizottságok közül a tárgyalat koron túl állandósult 1697-ben a *Deputation des Status publico-oekonomico-militaria*, amely feladatául a hadügy finanszírozását kapta (működését egy 1697. december 10-én kelt külön instrukció szabályozta). A pénzügyek felügyeletére is egy önálló bizottság alakult *Geheime deputierte Kommission in cameralibus* név alatt (instrukciót kapott 1698. szeptember 10-én).⁸³ A konferencia további fejlődésének bemutatása már kívül esik a tárgyalat koron, tevékenysége többszöri átszervezés után Mária Terézia nagyszabású igazgatási reformjaival 1749-ben ért véget.

Bár a magyar nádor és az esztergomi érsek a 17. század elejétől viselte a titkos tanácsosi címet, tényleges működést e téren nem fejtettek ki, nem is fejthettek, mivel többnyire nem tartózkodtak az uralkodó mellett. Mindez nem jelentette, hogy egy-egy alkalommal a titkos tanács vagy titkos tanácsosok szakértőkkel bővített ülésen ne jelenjenek meg mint magyar szakértők.⁸⁴ Súlyukat bizonyítja, hogy amikor III. Ferdinánd idején szabályozzák az uralkodó termeibe való belépési rendet, az esztergomi érsek és a nádor bebocsátást nyernek a Titkos Tanács (*Geheime Ratsstube*) üléstermébe, amely jogot I. Lipót alatti reformok alkalmával is megtartottak.⁸⁵ A Titkos Tanács tagjai közé csupán a 17. század közepén neveznek ki először magyarokat. Az első magyar titkos tanácsos Pálffy Pál volt, aki 1646-ban kapott kinevezést.⁸⁶ A következő két évtizedben még három magyar nyert tanácsosi címet, tényleges működést azonban ők is alig-alig fejtettek ki, legfeljebb bécsi tartózkodásuk idején vettek részt egy-egy tanácsülésen (1659 Wesselényi Ferenc, 1659 Zrínyi Miklós, 1662 Nádasdy Ferenc).⁸⁷

1.3. Az Udvari Kancellária (1527–1559)

Sajnos az Udvari Kancellária története mélységében még feltáratlan, aminek egyik oka a megmaradt források szétagoltsága lehet. A Ferdinánd főherceg által újjászervezett Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*) feladata a központi kormánysszervek, mindenekelőtt a *Hofrat*,

⁸² Ezért található számos előterjesztésen ebből az időszakból I. Lipóttól származó jegyzet, amelyek részben az egyes pontokat minősítik, részben az egész előterjesztésre vonatkozólag döntenek. Az uralkodó nehezen olvasható kézírása miatt gyakran az uralkodói döntés mellett annak olvasható átirata is megtalálható. Pl. az uralkodó az Udvari Kamara 1681. júl. 7-i ülésén Orbán István személynök elmaradt guberniumi tanácsosi fizetése ügyében tett javaslatát az uralkodó a kérelmező országgyűlésen tett szolgálataira utalva megemelte, a sajátkezű sorok alatt azok egykorú másolata is megtalálható (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 279. Konv. 1681. Jul. fol. 397, 402.).

⁸³ HOLL 1976, 31.

⁸⁴ Pázmány Péter kapcsán érdekes problémát vet fel a Titkos Tanács-i protokollumok formai jegyeit hordozó, talán 1620-ra datálható jegyzőkönyv, amely a bécsi Ungarische Akten Miscellanea sorozatában maradt meg, és amely Bethlen Gáborral folytatandó békétárgyalásokról, Homonnai Drugeth György támogatásáról Lengyelországban, és más háborús előkészületekről folytatott megbeszélésről készült. Az ülésen, amely talán inkább nevezhető szakértői ülésnek, vagy birodalmi és magyar vezetők összejövetelének, Pázmányon kívül részt vett Leonhard Helfried von Meggau főudvarmester, Christoph Seyfried Breuner és minden bizonnyal a *cancellarius* név mögött rejtőzködő Lépes Bálint magyar udvari kancellár, aki biztos, hogy nem volt tagja a Titkos Tanácsnak („praesentibus comitibus Meggau, archiepiscopo Pázmány, cancellario, Breiner”) (ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. 431. Konv. A. fol. 216–217.).

⁸⁵ PANGERL 2007, 257., 261. Mivel a valódi titkos tanácsosoktól különválasztva kerülnek felsorolásra, ez a joguk nem titkos tanácsosi mivoltukból származik.

⁸⁶ Pálffy tanácsosságára: FUNDARKOVA 2009, XXIII–XXV. Lippay György kancellár 1635-ös titkos tanácsosi említését más források nem támasztják alá, Lippay éppen hogy induló karrierje ismeretében nem is valószínű, hogy a tekintélyes, akkor még nagyon is exkluzív grémiumnak azonnal tagja lett volna.

⁸⁷ Esetükben a kinevezés napja nem ismert, csupán az eskütételé, ez azonban valószínűleg csupán néhány nappal előzte meg a kinevezést. Kivételt képez ez alól Wesselényi nádor kinevezése, aki már 1656. nov. 1-én elnyerte a titkos tanácsosi címet, amely minden bizonnyal nádori méltóságának szólt (MNL OL A 5 Nr. 6. ex 1656), de valódi titkos tanácsossá csak később nevezhették ki, ezután kerülhetett sor 1659. nov. 2-án Pozsonyban titkos tanácsosi eskü letételére (ÖStA HHStA Zeremonialprotokolle Bd. 2. pag. 870.), 1659. dec. 18-án került sor Zrínyi Miklós horvát bán titkos tanácsosi esküjére (uo. pag. 877.), őket némi lemaradással 1662 elején követte Nádasdy Ferenc országbíró kinevezése (TOMA 2005, 47.).

Geheimer Rat és úgy általában az uralkodó melletti írásbeli munka elvégzése volt, önálló jogkörrel ebben az időben a kancellária még nem rendelkezett. Ennek ellenére a rajta átmenő, különböző jellegű, különböző tartományokból érkező, esetenként azonos jellegű ügyek intézése rövid időn belül komoly befolyáshoz juttatta a kancellária vezető-tisztviselőit. A kancellária helyzetét hivatott erősíteni, hogy az első évtizedekben úgy látszik, hogy csupán az Udvari Kamara rendelkezett önálló irodával, a többiek a kancelláriához keresztül intézték ügyeiket, vagy legalábbis az írásbeli munkát végző titkáraik és írnokaik valamilyen módon a kancelláriához kapcsolódtak.⁸⁸

A kancellári tisztelet előbb Leonard von Harrach gróf (†1527) volt alsó-ausztriai kancellár, majd Bernhard Cles (1485–1539) trentói püspök, bíboros (1526) látta el, aki 1528 februárjától a főkancellár címet is viselte, és aki egyúttal a Titkos Tanács elnöke is volt. I. Ferdinánd előbb 1526. március 6-én, majd alkalmazkodva a megváltozott helyzethez, 1528. február 12-én szabályozta az Udvari Kancellária működését.⁸⁹ Az utóbbi instrukció a hivatali irányító főkancellár alatt a kancellárián belül az érdemi munka elvégzésére titkárokat alkalmazott, akik egy-egy országonkénti expedíció élén álltak. A hatékony ügyintézés érdekében ugyanis az ügyek országonként/tartományonként kerültek intézésre, illetve az ügykezelés során használt nyelvek szerint kerültek csoportosításra. A kilenc tervezett expedíció között ott szerepelt a cseh és magyar is: felső/belső- és elő-ausztriai/württembergi, alsó-ausztriai, latin, német, itáliai, spanyol, burgundiai, cseh, magyar expedíció.

A rendi partikularizmus és a Habsburg-országkomplexum sokrétűsége végül győzedelmeskedett az elképzelés felett, hiába utasította Ferdinánd instrukciójában a cseh és a magyar titkárt kifejezetten engedelmességre a főkancellár felé.⁹⁰ Úgy tűnik, hogy a cseh és magyar titkár betagolása az uralkodói akarat ellenére sem sikerült teljes mértékben. A csehek esetében minden jel szerint a Budán működő cseh kancelláriai osztály egyszerűen áttelepült Bécsbe.⁹¹ Talán a Budáról magukkal vitt, a Jagelló-államban megszokott érintkezési formák tovább élése is hozzájárult a mélyebb integráció elmaradásához. A magyar titkár uralkodó melletti működéséről a következő fejezetben fog részletesebben szó esni, annyi azonban előre bocsátható, hogy betagolása a kancelláriába nem sikerült, minden jel szerint kezdettől fogva önálló irat kibocsátó tevékenységet folytatott. Az 1550-es években a tervezett kilenc expedíció helyett már csak hat, a német, latin, cseh, magyar, spanyol és a burgundi expedíció működött, igaz utóbbi kettő csupán egy-egy titkárból állt.⁹²

Maga az Udvari Kancellária létszámát és belső szervezettségét tekintve messze meghaladta a Magyar Kancellária létszámát és szervezettségét. 1550-ben a három német és egy latin titkár mellett további 14 fő dolgozott a kancellárián.⁹³ 1558-ban, tehát a kancellária működése végén a létszám még magasabb volt, öt német és két latin titkár volt alkalmazva, ezentúl egy taxator, aki egyúttal regisztrátor is volt, mellette a taxabevételek ellenőrzésére egy ellenőr, továbbá egy külön expeditor (ez új tisztség volt, ebben az évben került bevezetésre) működött. Volt továbbá összesen 19 írnok, akik közül 5 fő a latin expedíción dolgozott, 14 fő pedig a németen. Rajtuk kívül alkalmaztak még egy ajtónállót, aki az irodaszolgai/kézbesítői feladatokat is ellátta. 1558-ban az Udvari Kancellária létszáma a hivatali irányító vicekancellárt nem számítva 29 fő volt.⁹⁴

⁸⁸ ROSENTHAL 1897, 99.

⁸⁹ ÖZT I/1. 91–96, 238–246.

⁹⁰ ÖZT I/2. 245.

⁹¹ A rendi jellegét tovább megőrző Cseh Kancelláriára: MAT'A 2017. Ezért üdvözölhetett régi ismerősöket közöttük Batthyány Ferenc unokaöccséhez, Kristófhöz intézett levelében, 1537. febr. 28. Németújvár (MNL OL P 1314 No. 3490.).

⁹² Pl. 1551-ben Johann de Castilegio a spanyol titkár, ill. Johann von der Aa a burgundi titkár (ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 38. Hofstaat König Ferdinand I. 1551, fol. 7r.).

⁹³ ÖZT I/2. 170–171.

⁹⁴ ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 30. Hofstaat König Ferdinand I. 1558, fol. 9r–12v.

A magyarországi ügyek intézésében a titkárok közül igen nagy szerephez jutott a mindenkori latin titkár. Hogy ez időnként milyen komoly mértéket öltött, az pontosan visszatükröződik a bécsi Ungarische Akten sokrétű iratanyagán, ahol az általuk készített fogalmazványok tömege található meg, mutatván, hogy az uralkodó politikai levelezését inkább intézte általuk, mintsem a magyar titkáron keresztül. A latin titkárok (Johann May 1527–1536†; Adam Karl 1536–1545; Johann Jordan 1545–1553; Marx Singkmoser 1553–1569†) közül különösen az első, Johann May zwettli prépost és trentói kanonok jellegzetes kézírása bukkan fel sűrűn a különböző fogalmazványokon.⁹⁵ További kutatásokat igényelne, hogy a pusztai ügyintézésen túl rendelkeztek-e a latin titkárok befolyással a döntések meghozatalára, feltételezésem szerint valószínűleg csak korlátozott mértékben.

Fontos tény, hogy Cles halála után a főkancellári poszt többé nem került betöltésre, és a következő évtizedekben a hivatalt már csak alkancellárok vezették (Georg Gienger 1538–1544 Jakob Jonas 1544–1558).⁹⁶

1.4. A Birodalmi Udvari Kancellária (1559-től)

I. Ferdinánd német-római császárrá proklamálását (1558. március 15.) követően az uralkodó melletti írásbeli munka intézését a Birodalmi Udvari Kancellária (*Reichshofkanzlei*) vette át, amelybe betagozódott az addigi *Hofkanzlei*.⁹⁷ A *Reichshofkanzlei* irányítását formailag a Német-római Birodalom örökös főkancellári címét mainzi érsek látta el (*Mainzer Erzkanzler*), a kancellária gyakorlati vezetése azonban a birodalmi alkancellár kezében volt, akit ebben az időben az uralkodó a manzi érsekkel egyeztetve nevezett ki. A birodalmi ügyek intézésén túl a *Reichshofkanzlei* végezte a külpolitikai ügyek intézésének tekintélyes részét, így a 16. században még az Oszmán Birodalommal való érintkezés irányítása is az ő feladata volt.

Az alkancellár alatt külön német és latin expedíció működött, illetve a 17. század elejétől külön osztrák expedíció létrejött. 1576-ban a kancellária létszáma 27 fő volt, a három német titkáron kívül egy latin titkár volt alkalmazva.⁹⁸ Az ügyintézésben a Birodalmi Udvari Kancellária esetében is kulcsszerepet kapnak a titkárok, belőlük a német expedíció esetében, ahogy láttuk, nem egyszer két-három is működött egyidejűleg. A magyarországi vonatkozású ügyek intézése értelemszerűen inkább a latin titkár kezében futott össze, akik közül néhányan komoly befolyáshoz jutottak, mint például a már említett Johann Walderode. Mivel a *Reichshofrat*nak önálló irodai személyzete a 16. században nem volt, az odatartozó írásbeli munkát is a Birodalmi Udvari Kancellária végezte. Hasonlóképpen a Titkos Tanácsban szükséges írásbeli munkát, az ügyek előkészítését, ülésjegyzőkönyvek összeállítását etc. is a Birodalmi Udvari Kancellária titkárai végezték, ahogy az már fentebb bemutatásra került. Mindez lehetőséget adott arra, hogy a kancellária hosszú időn át megőrizze befolyását, még akkor is, amikor 1620 elején II. Ferdinánd, kitagolva az osztrák expedíciót, külön Osztrák Udvari Kancelláriát (*Österreichische Hofkanzlei*) állított fel. A Birodalmi Udvari Kancellária elveszítette ugyan az osztrák ügyek feletti intézkedés jogát, illetve az uralkodó család magánlevelezését is az új intézmény vette át, de köszönhetően agilis tisztviselőinek, mindenekelőtt a már említett Johannes Walderode titkárnak (működött 1630–1674 között), valamint Ferdinand Sigismund Kurtz von Senftenau (†1659) gróf, birodalmi alkancellárnak (1637–1659) befolyása a 17. század közepső harmadáig, az 1660-as évekig jelentős maradt. A

⁹⁵ A titkárok listáját a HHStA-ban őrzött udvartartási listák (ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 181–182. Hofstaaten), és a Hofkammerarchivban található udvari fizetőkönyvek alapján állítottam össze (ÖStA FHKA HZAB Bd. 1.–15.).

⁹⁶ KOHLER 2003, 144–145.

⁹⁷ A Birodalmi Kancellária történetére mindmáig alapvető Lothar Gross élethossziglani munkával készített monográfiája: GROSS 1933.

⁹⁸ ÖZT I/2. 190.

két intézmény közötti erőviszonyokat nagymértékben befolyásolta az egyes kancelláriák vezető tisztviselőinek rátermettsége, illetve hogy mennyire voltak képesek az uralkodó bizalmát elnyerni. Csak ezzel magyarázható, hogy a Birodalmi Udvari Kancellária nagymértékű visszaszorulása után (vö. Johann Pilipp Schönborn mainzi választófejedelem rajnai szövetségi kalandját) a visszafoglaló török háborúk idején ismét előtérbe lépett Dominik Andreas Kaunitz gróf alkancellársága idején (1698–1706).⁹⁹

1.5. Az Osztrák Udvari Kancellária (1620-tól)

II. Ferdinánd trónra lépését követően megreformálta az addigi kancelláriai ügyintézkedést és önálló osztrák kancelláriát hozott létre Osztrák Udvari Kancellária (*Österreichische Hofkanzlei*) név alatt, amelynek vezetőjévé Johann Baptist Verdenberget nevezte ki (1620).¹⁰⁰ Az új kancellária kezdetben meglehetősen csekély személyizzettel működött, II. Ferdinánd idején mindössze a kancelláron és alkancelláron kívül egy titkárból, egy regisztrátorból, három írnokból és egy irodaszolgából állt.¹⁰¹

Az új kormány szerv, mint fentebb jelzésre került, nem csupán belpolitikai jelentőséggel bírt, hanem hosszú, kemény küzdelemben a külpolitikai irányítás egy részét is magához vonta.¹⁰² A kancellária jelentősége főleg 1654-es átszervezését követően nőtt meg, amikor is a jogszolgáltatás terén új jogosítványokat szerzett azzal, hogy fellebbezési bírósági fórummá vált.¹⁰³ Az Osztrák Udvari Kancellária a tartományok csoportosítása nyomán alsó-ausztriai, belső-ausztriai, majd 1666 után felső-ausztriai (tirol) részlegekre tagolódott. 1654-ben új szervezetet kapott az intézmény, végérvényesen kollegiális testületté alakult, a kancellária tanácsát öt udvari titkár vagy referendárius („Hofsecretarii seu referendarii”) alkotta, az ő feladatuk volt az ügyek előkészítése és tanácsbeli előterjesztése. Az uralkodó elé kerülő előterjesztés innentől kezdve a kancellária tanácsában született meg, ahol a titkárokon kívül helyet foglalt még a kancellár és az alkancellár is.¹⁰⁴ Az intézménynek I. Lipót uralkodása középső harmadában különösen nagy befolyást biztosított Johann Paul Hoher (1616–1683) kancellár személyének előtérbe kerülése (osztrák kancellár 1667–1683), aki hűséges munkatársával, a már említett Christoph Abele titkárral (1628–1685) a következő évek eseményeire nagy befolyást gyakorolt. A Tirolból császári szolgálatba kerülő Hoher nagy szerepet játszott a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolásában, az új magyar berendezkedés kidolgozásában, de külpolitikai kérdésekben is sűrűn véleményt nyilvánított. Az osztrák kancellár súlyát növelte az 1665 körül megszervezett új tanácsadó szerv, a Titkos Konferencia (*Geheimkonferenz*), amelynek írásbeli munkáját Abele révén részben az Osztrák Kancellária végezte, és amelynek a birodalmi alkancellár az alapítás idején nem volt tagja. Sajnos az Osztrák Udvari Kancelláriáról is nagyon keveset tudunk, nem utolsósorban azért, mert levéltári anyagának tekintélyes része, mintegy 80 %-a 1927-ben a *Justizpalais* égése során megsemmisült.

⁹⁹ A két kancellária viszonyáról mindmáig alapvető Lothar Gross cikke: GROSS 1925.

¹⁰⁰ Összefoglalóan ÖZV I/1. 150–160. Az alapításról: I/1. 152. Első instrukciója 1628. szeptember 1-ről ismert: ÖZV I/2. 455–474.

¹⁰¹ ÖStA HHStA OMeA SR Bd. 186. fol. 246r–249r.

¹⁰² GROSS 1925.

¹⁰³ HUBER–DOPSCH 1901, 199.

¹⁰⁴ ÖZV I/1. 156.

1.6. Az Udvari Tanács/Birodalmi Udvari Tanács (1527-től)

I. Ferdinánd szándéka szerint az 1527-ben alapított Udvari Tanács (*Hofrat*) a tartományi és egyes országokbeli kormányzatok felett álló csúcsszerv lett volna, amelyben minden tartomány képviseltette volna magát, és amely nemcsak bírósági ügyekben, hanem általános igazgatási ügyekben is véleményt nyilvánított volna. Az 1537. évi Hofordnunghoz kapcsolódó fizetési jegyzék szerint Magyarország négy tanácsossal képviseltette volna magát a grémiumban, akik közül az egyik Ujlaky Ferenc királyi titkár lett volna.¹⁰⁵ A kormány szerv fejlődése azonban nem ebben az irányban mozgott, hanem egyre inkább az igazságszolgáltatás került működése középpontjába, bár a legújabb kutatások szerint a különböző uralkodói kegyek, kiváltságok elbírálása és véleményezése a hivatal agendaí között folyamatosan jelentős szerepet töltött be.¹⁰⁶ Fontos átalakulást hozott magával I. Ferdinánd német-római császárrá választása (1558), amikor is a *Hofrat* neve *Reichshofrat*-ra módosult, innentől kezdve a hivatal önálló elnököt (*Reichshofratpräsident*) kapott, és a testület tagja lett a birodalmi alkancellár is. Az ekkor, 1559. április 3-án kibocsátott új rendtartás hosszú időre megszabta a hivatal fejlődését. A *Reichshofrat* 1620-ig osztrák örökös tartományokbeli ügyekben is közreműködött mint fellebviteli fórum, az ekkor bekövetkezett reformok után azonban már csak birodalmi ügyekben maradt illetékes. A *Reichshofrat* a magyarországi ügyintézésbe nem folyt be, legfőljebb magyar alattvalók és birodalmi alattvalók közötti vitás ügyekben, magyarországi személyek részére adott útlevelék, birodalmi adományok ügyében járt el.¹⁰⁷

1.7. Az Udvari Kamara (1527-től)

A pénzügyek külön kormány szerv által történő intézésére már I. Miksa idejében többször kísérlet történt. A Udvari Kamara (*Hofkammer*) 1527-es megalapításával egy olyan szerv jött létre, amely azután egészen 1848-ig döntő fontosságú szerepet játszott a birodalom pénzügyei irányításában.¹⁰⁸ I. Ferdinánd a központi kamara mellett területi alapon szervezett kamarákat hozott létre a következő évtizedekben, amelyek közül Magyarország esetében a Magyar Kamara (1528), a Szepesi Kamara (1567), és a már 1526 előtt megalapított Alsó-ausztriai Kamara (*Niederösterreichische Kammer*, 1522) játszott fontos szerepet. A Miksa-kori előzmények ellenére az Udvari Kamara szervezetének, működésének kialakulásához néhány évre szükség volt. E formálódás lezárását az 1537. évi instrukció jelentette, a Kamara végső működési keretét pedig II. Miksa 1568-as instrukciója adta meg, amelynek sok rendelkezését még I. Lipót 1681-es instrukciója is érintetlenül hagyta.¹⁰⁹ Ekkorra a pénzügyigazgatás fontos szálai már a Kamara kezében futnak össze, és a fentebb bemutatott, területi alapon szervezett kamarák felett felügyeletet gyakorolt. A kamara kollektív kormány szerv volt, azaz esetében a döntések a tanácsosok ülésén születtek meg. A kamara vezetőjét előbb főkincstartó (*Generalschatzmeister*, 1526–1530 Hans Hofmann), majd szuperintendens (1537 Wolfgang Prantner), végül elnök (*Präsident*) névvel illették. A 17. század során több alkalommal nyerte el egy-egy tanácsos az igazgatói (*director*) címet. A kamaraigazgatók általában akkor jutottak fontosabb szerephez, ha az uralkodó hosszabb-rövidebb utazásra indult országaiban, ilyenkor a kamaraelnök és a tanácsosok egy csoportja kísérte az uralkodót (*anwesende Hofkammer*), míg a Bécsben hátramaradó részleget az igazgató vezette (*hinterlassene Hofkammer*). A munka érdemi részét tanácsosok és a titkárok végezték, akiknek száma fokozatosan emelkedett. A 16.

¹⁰⁵ WÜHRER–SCHEUTZ 2011, 441.

¹⁰⁶ Átfogóan: GSCHLISSER 1942. I. Ferdinánd kori tervek: ORTLIEB 2006a, ORTLIEB 2006b.

¹⁰⁷ Vö. BUZÁSI 1979, I. 11–63.

¹⁰⁸ ÖZT I/1. 68–123. EMBER 1946, 60–70. A Hofkammer története is egyelőre még megírásra vár, az utóbbi években tett jelentős előrelépés történt: RAUSCHER 2004, KÖRBL 2009.

¹⁰⁹ ÖZT I/2. 246–271., 319–356., 592–664.

század folyamán 3–5 tanácsos és 2–6 titkár működött, 1655-ben már 16 tanácsos, 4 titkár és 4 fogalmazó szerepelt az alkalmazottak között.

Bár az Udvari Kamarának igen gazdag levéltára maradt meg, a hivatal belső működésének feltárása még nem történt meg. A kamarai iratanyag tanulmányozása alapján úgy tűnik, hogy a beérkezett ügyiratok feldolgozása elsősorban a titkárok, ritkábban a tanácsosok feladata volt, akik azután referáltak a rájuk bízott ügyről a tanácsülésen. Az ott közösen kialakított vélemény alapján a titkár elkészítette az előterjesztés-tervezetet, amelyet azután az uralkodói audiencián felolvastak. Az ügyek többsége ugyanis az uralkodó elé került, aki az előbb bemutatott ügykezelés keretében, titkos tanácsosai egy csoportja jelenlétében fogadta az Udvari Kamara embereit. A kamara részéről általában három fő vett részt az audiencián: az ügyet ismerő, az azt referáló titkár, az elnök és többnyire a rangidős tanácsos. A hozott döntést az előterjesztésre vezették rá. Ez a gyakorlat az 1620-as évektől figyelhető meg, de valószínűleg korábban is hasonló módon születtek a döntések.¹¹⁰ Az uralkodó döntése nyomán került sor azután az elintézés-tervezet elkészítésére, amely az 1630-as évektől nem egyszer már nem a titkár, hanem a fogalmazó készített el, a titkár csupán javította, majd a fogalmazvány alapján az egyik írnok elkészítette a tisztázatot. A kész iratot az uralkodón kívül az elnök, az ügyben illetékes tanácsos, illetve a titkár írta alá. Az 1627/1628-ból fennmaradt Hofstaat alapján a Kamarának négy referatúrája volt, amelyek közül az első intézte a birodalmi és a magyar ügyeket, a második vitte a cseh, sziléziai és morva ügyeket, a harmadik az alsó- és felső-ausztriai ügyeket, a negyedikhez tartoztak a bányavárosi, hadseregellátási és hadiügyek. Az ötödik kamarai tanácsos feladata az iratkiadmányozás (*Hofkammerexpedition*) felügyelete volt.¹¹¹

A Magyar Kamara és az Udvari Kamara viszonya régi vitatéma a magyar és az osztrák történettudomány között.¹¹² Itt csupán annyit szeretnék megjegyezni, hogy az Udvari Kamara magyar vonatkozású törzsállagában, a *Hoffinanz Ungarn*-ban található nagy mennyiségű, Magyar Kamarától származó átirat és felterjesztés alapján úgy tűnik, hogy majd minden döntés az Udvari Kamarában született meg: a magyar kormány szerv szinte minden esetben előzetesen egyeztetett az Udvari Kamarával, annak jóváhagyása nélkül nem lépett, jóllehet formai alárendeltség a 17. század közepén keletkezett *Hofkammerbuch* szerint nem létezett.¹¹³ További kutatásoknak kell azonban majd tisztáznia, hogy az Udvari Kamara mennyiben alakított ki egyéni véleményt és mennyiben követte a Magyar Kamara által adott szakvéleményt, amely révén az közvetett módon, de mégis döntően tudta befolyásolni a felettes szerve által készített, uralkodó elé kerülő előterjesztést.

Az Udvari Kamara alárendeltségében több szerv működött, mindenképp két központi pénztár, az Udvari Fizetőhivatal (*Hofzahlamt*) és a Hadi Fizetőhivatal (*Kriegszahlamt/Hofkriegszahlamt*). A *Hofzahlamt* feladatköre fokozatosan szűkült az uralkodói udvartartás, központi kormányzati szervek tisztviselői, különböző kegydíjak, províziók kifizetésére.¹¹⁴ Szintén kamarai alárendeltségben működött a *Kriegszahlamt*, amely kezdetben a *Kriegszahlmeister in Ungarn* nevet viselte. A *Kriegszahlamt* elsődleges feladata, mint neve is mutatja, a hadikiadások intézése volt. A birodalomból érkező pénzek felügyeletét a *Reichspfennigmeisteramt* látta el, amely különösen a tizenöt éves háború alatt játszott fontos szerepet Magyarország életében. A számvevőségi feladatokat az Udvari Kamara mellett a

¹¹⁰ Egy korai, az általam ismert első példa az Udvari Kamara előterjesztése Huszár Mátyás kérelméről, aki fia, János halála után elárvult birtokokra kér adományt, az előterjesztés végén olvasható az alábbi feljegyzés: „praesentibus et consentibus dominis comite a Meggau, domino Trautmansdorf et Dietrichstein, dominis item Teiffel und Undverzagt. Arnoldinus referavit” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 68, 77.).

¹¹¹ ÖZT I/1. 212.

¹¹² Vö. MAYER 1915, EMBER 1946, 145–146.

¹¹³ KÖRBL 2009, 409.

¹¹⁴ A *Hofzahlamt* működésére, ill. az ún. *Hofzahlamtsbücher*-re lásd: SAPPER 1982, HENGERER 2004b.

Hofbuchhalterei és az Alsó-ausztriai Kamara Könyvelősége (*Niederösterreichische Buchhalterei*) látta el.

Az Udvari Kamara mellett az Alsó-ausztriai Kamara (*Niederösterreichische Kammer*) is kiterjesztette befolyását bizonyos magyar ügyekre.¹¹⁵ Így ő felügyelte a magyarországi bányáügyet, közte az alsó-magyarországi nemesfémbányászatot, a nyugat-magyarországi harmincadokat, köztük a magyaróvári és a pozsonyi főharmincadokat, a nyugat-magyarországi zálogos uradalmakat, illetve néhány Alsó-Magyarországon fekvő, kamarai igazgatás alatt álló uradalmat (Zólyom, Dobronya, időnként Magyaróvár). Bár a *Niederösterreichische Kammer* ideiglenesen előbb 1625-ben, majd véglegesen 1635-ben feloszlásra került, külön vezetett segédkönyvei és külön őrzött, továbbra is gyarapodó iratai azt mutatják, hogy egy többé-kevésbé önálló referatúra formájában tovább működött. A magyar harmincadügy mindenestre 1635 után véglegesen kikerült fennhatósága alól, és azt a Magyar Kamara alá rendelték.¹¹⁶

1.8. A Haditanács (1556-tól)

Bár I. Miksa reformjai a katonai területet sem hagyták érintetlenül, hadügy terén egy központi kormány szerv alapítása huzamosabb időt vett igénybe. I. Ferdinánd ugyan már az 1520-as években állított haditanácsosokat (*Kriegsräte, Kriegskommissare*), akik részint Bécsben az uralkodó mellett, részint a hadszíntéren működtek (3–4 fő), központi kormány szervvé való szervezésükre azonban csak 1556-ban került sor.¹¹⁷ A felállított új szerv, az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat* elsődleges feladata a török elleni védelem megszervezése és a kialakított védelmi rendszer működtetése (erődítési munkálatok felügyelete, élelem- és hadianyag ellátás megszervezése etc.) volt. A Haditanács fokozatosan bővítette kompetenciáját, a 16. század utolsó évtizedeiben egyre nagyobb befolyást gyakorolt az Oszmán Birodalommal való diplomáciai érintkezésre, 1610-től pedig hivatalosan is megbízást kapott erre, amelyet azután egészen 18. század közepéig intézett.

A hivatal élén az elnök állt, akit munkájában 4–5 tanácsos segített, számuk később más hivatalokéhoz hasonlóan jelentősen megemelkedett. A hivatal írásbeli munkáját a Haditanács irodája végezte (*Hofkriegskanzlei*). Minden jel szerint az önálló iroda kiformalódása hosszabb időt vett igénybe: a Haditanács működése első évtizedében a katonai ügyeket intéző titkár és írnokai még a Birodalmi Udvari Kancellária kötelékébe tartoztak.¹¹⁸ Ügykezelése nagy vonalakban megegyezett az Udvari Kamara ügykezelésével, hozzá hasonlóan kollegiális kormány szervként működött. A döntések többsége a Haditanács előterjesztése nyomán az uralkodó és tanácsosai előtt született meg.¹¹⁹ Sajnos a 19. század első felében kiselejtezésre került koraújkori forrásanyag miatt az ügyintézés érdemi megismerése nagy nehézségekbe ütközik. A helyzetet tovább nehezíti, hogy a Haditanács kancelláriáján általában nem vagy csak nagyon ritkán készítettek az Udvari Kamara-i audiencia-előterjesztésekhez hasonló

¹¹⁵ Az Alsó-ausztriai Kamara működésére, ill. iratanyagára lásd: BRUNNER 1944/1948.

¹¹⁶ EMBER 1946, 219.

¹¹⁷ A Haditanács története is még megírásra vár, összefoglalóan róla: ÖZT I/1. 234–269. A Haditanácsról és megmaradt iratanyagáról: PÁLFFY 2006.

¹¹⁸ Így Miksa 1567-es Hofstaat-jában Hans Fieringer titkár még a *Reichshofkanzlei* személyzetén belül szerepel, de Christoph Kugler expeditor és három írnok már külön *Kriegskanzlei* név alatt került felvételre (ÖZT I.2. 189–190.). 1576-ban már a két titkár, Bernhard Reisacher és Henrich Nickhart is külön szerepelt (uo. I.2. 194.).

¹¹⁹ Sajnos erre vonatkozólag a töredékes iratanyag némi bizonytalanságot hagy vissza, de hasonló ügymenetre mutat a néhány megmaradt feljegyzés, így pl. 1657. ápr. 17-én III. Ferdinánd halálhírére a szultánt egy olyan levélben értesítették, amelynek fogalmazványa a Haditanács irodáján készült, és amelyet az elnöklő Lipót Vilmos főherceg előtt tartott Titkos Tanács ülésén fogadtak el. A Haditanács részéről az ülésen részt vett Raimondo Montecuccoli gr. és Hans Georg Pucher br., titkárként Erasm Constantin Sattler fungált (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 3. fol. 63–64.).

előterjesztéseket, hanem leginkább hátiíratokkal operáltak, amelyek értelmezése és rendszerbe helyezése nem könnyű feladat.¹²⁰

A Habsburg uralkodók prágai tartózkodása idején, illetve gyakori utazásuk alatt sor került a Haditanács megosztására is, az egyik részleg az elnökkel Prágában működött, illetve kísérte az uralkodót (*anwesender Hofkriegsrat*), míg a másik Bécsben intézte az ügyeket (*hinterlassener Hofkriegsrat*), élén esetenként a Hofkammerhez hasonlóan igazgató állt. A Haditanács alárendeltségében több központi hadügyigazgatási tisztség működött, amelyek idővel hivatalokká fejlődtek. A főhadiszertárnok (*Oberstzeugmeister, Oberst-Land- und Hauszeugmeister*) felelt a várak hadianyaggal történő ellátásáért, a várerődítéseket az erődítési főbiztos (*Oberstbauperintendent*) koordinálta, a katonaság élelemellátását a főélelmester (*Oberstproviandmeister in Ungarn*)¹²¹ irányította, aki mint láttuk igen szoros kapcsolatban állt az Udvari Kamarával. A dunai flotta és a hajóhidak karbantartását a főhajómester vagy hajó- és hídmester (*Oberstschiff- und Brückenmeister*) tartotta kézben. A katonaság mustráját a két magyarországi főmustramester (*Oberstmustermeister in Ungarn*), míg a zsoldfizetésért a már említett hadifizetómester felelt. A mustramester hivatalából nőtt ki a főhadbiztosság (*Generalkriegskommissariat*), amely 1650-ben kapott instrukciót, valószínűleg azonban már korábban is működött. A főhadbiztosság feladata lett a csapatok létszámának ellenőrzése mellett azok ellátásának megszervezése és elszállásolása. A katonai igazságszolgáltatást a hadbírói szervezet (*Generalfeldkriegsauditoratsamt*) végezte, élén a főhadbíróval (*Generalfeldkriegsauditor*), aki általában a Haditanács tagja volt.

1.9. Egy fontos párhuzam: a Cseh (Udvari) Kancellária

A Cseh Kancellária és a Magyar Kancellária fejlődése közötti leglényegesebb különbség, hogy a Cseh Kancellária esetében a harmincéves háború időszakáig megmaradt a két részlegre tagolódás.¹²² Az egyik kancelláriai részleg Prágában működött, és intézte a cseh rendek, a helytartó, a cseh királyi tanács, a rendi gyűlés írásbeli ügyeit, míg a másik részleg az uralkodó mellett tartózkodott. Ez utóbbi részleg esetében tulajdonképpen a korábban Budán, a Jagellók udvarában működő kancelláriai osztályról van szó, amely szemlátomást egyszerűen Budáról áttelepült Bécsbe az új cseh király mellé (tagjai: Wilhelm von Wilhartitz, Georg von Žiabka von Limberg, Georg von Loxan/Lokschan). Az uralkodó mellett működő részleg egy cseh és egy német részlegre vált szét, és már 1530-tól külön alkancellárok vezetése alatt állt (Wilhelm von Wilhartitz vezette a cseh, Georg von Loxan a német részleget). A prágai és a bécsi részleg átmenetileg II. Rudolf Prágába való áttelepülése után egyesült, hogy II. Mátyás trónra léptével (1611) újra szétváljon.

A cseh rendi felkelés (1619) alapjaiban rázta meg a korábban kialakult és jól működő struktúrát. A tisztviselők egy része, a cseh alkancellárig bezárólag kompromittálódott. Ez hosszú távú következményként vonta maga után, hogy a *Vermehrte Landesordnung* kibocsátása után (1627) megkezdődött a rendi befolyás visszaszorítása a kancellárián belül, amelynek prágai részlege végül a 17. század középső évtizedeire a prágai helytartó irodájává alakult át. Az intézmény a 17. század második felében egy főkancellárból (már a 16. század derekától általában birtokolta a titkos tanácsosi címet), egy alkancellárból, három titkárból és 13 szubaltern tisztviselőből (köztük hat írnokból) állt. 1657 után új tisztség jelent meg, a tanácsosé (*assessor*), amely az alkancellár és a titkár között helyezkedett el. 1627 után megváltozott a

¹²⁰ Lásd erre vonatkozólag a Magyar Kancelláriához intézett haditanácsai átiíratok sorozatát az Országos Levéltárban, MNL OL A 14).

¹²¹ A főélelmesterről újabban: KENYERES 2002a és KENYERES 2004.

¹²² A Cseh Udvari Kancellária fejlődésének bemutatása ÖZT I/1. 173–186., és MAT'A 2017 alapszik. Külön köszönöm Petr Mat'-anak, hogy megjelenés alatt álló tanulmányát a rendelkezésemre bocsátotta.

Cseh Udvari Kancellária jogköre is. Megszűnt a kapcsolata a cseh királyi tanáccsal, helyette megjelent a kancellária tanácsa, amelyben a vezető tisztviselők, a főkancellár, a kancellár, a titkárok foglaltak helyett. Ebben a grémiumban történt meg a döntéselőkészítés. Ezzel a cseh kancellária kollegiális kormány szervvé alakult. További lényeges változás volt az igazságszolgáltatás terén nyert jogosítványok, amely azonban hosszú távon jelentős feladattöbbletet hoztak magukkal.

2. A Magyar Kancellária története 1526–1690 között

2.1. A Magyar Kancellária sorsa 1526–1543 között

A középkori magyar királyok kancelláriájának fejlődése sokban hasonlított az egyes európai országok kancelláriáinak fejlődéséhez.¹²³ A 15. század első felében külön működött egy nagyobb kancellária és egy titkos kancellária. Előbbiben őrizték a kettőspecsétet, ebben az intézményben a királyi tanács befolyása jelentős volt, míg az utóbbi kiadmányait a titkos pecsét alatt bocsátotta ki és inkább volt a királyi akarat képviselője. 1464-ban Mátyás király kormányzati reformja során egyesítette a két kancelláriát és annak élére két egyenrangú fő- és titkos kancellárt állított. Ez az intézmény kezelte a továbbiakban az uralkodó pecsétjeit a bírói és a gyűrűspecsétek kivételével. Az intézményre, úgy tűnik, a magyarországi rendek komoly befolyást gyakoroltak, valószínűleg ez magyarázza a Mátyás-kori kancellárok sűrű kegyvesztését, illetve titkos kancellár kinevezését és újabb és újabb királyi pecsétek alkalmazását. Fontos változás volt még 1464-ben a különös és személyes jelenlét bíróságának egyesítése, az így létrejött intézményt, amelyet sokszor kisebb kancelláriának (*cancellaria minor*) is neveztek, a személyes jelenlét helytartója (*personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens*) irányította, itt őrizték a király bírói pecsétjét. A Jagelló-korban lényegi változás nem következett be a kancelláriai struktúrában, a politikai harcok következtében azonban igen sűrűn változott a kancellár személye, akitől hatalma elvesztésekor visszavették az azt jelképező uralkodói pecsétet. A kancellária ebben a korban egyre inkább tekinthető a rendi akarat kifejezőjének. Új jelenség viszont a királyi titkárok számának és befolyásának megnövekedése, a Jagelló-korban néha négy-hat titkár is működött egy időben. Az intézmény eredete még Mátyás korára nyúlik vissza, és az 1470-es évekig követhető vissza. A királyi titkárok ugyan nem tartoztak a kancelláriához közvetlenül, de gyakran bekapcsolódtak a kancelláriai ügyintézésbe. Leginkább a kérvények intézésében vettek részt, de diplomáciai feladatokat és más belpolitikai feladatokat is kaphattak.¹²⁴ Kubinyi András, a késő-középkori magyar államigazgatás legjobb ismerője a kancelláriát egyik tanulmányában oklevélíró segédhivatalnak titulálta, megvonva tőle a hivatali karaktert, amelyet Szilágyi Loránd disszertációja (1930) óta szokás volt neki tulajdonítani.¹²⁵

A Jagelló-kori kancellária működése a király, II. Lajos halálával véget ért. Az 1526. december 17-én magyar királlyá választott Ferdinánd osztrák főherceg magyar királyi kancelláriáját csak az országban való térnyerése során, 1527 őszén szervezte meg. Ily módon a középkori kancellária közvetlen továbbéléséről nem lehet beszélni, bár mint majd később előkerül, az újjászervezett Ferdinánd-féle kancellária többszörösen kapcsolódik a Jagelló-kori hagyományokhoz. Inkább tekinthető Szapolyai János király kancelláriája a Jagelló-kori kancellária utódának, amely azonban e dolgozatnak nem képezi tárgyát.¹²⁶

I. Ferdinánd magyar királlyá választása után a magyar vonatkozású ügyeket Udvari Kancelláriájával (*Hofkanzlei*), mindenekelőtt annak latin titkára, Johannes May zwettli prépost közbejöttével intéztette. Erről tanúskodnak az *Ungarische Akten*-ben megőrződött fogalmazványok, illetve azok a másolati kötetek, amelyek a *Reichshofkanzlei* regisztratúrájába betagolódva maradtak fent az utókorra, továbbá a különböző magyar családi levéltárakban fennmaradt eredeti oklevelek és egyéb kiadmányok.¹²⁷ Az Udvari Kancellária latin titkáranak

¹²³ A következő rövid összefoglalás elsősorban Kubinyi András munkáira támaszkodik: KUBINYI 1990, 81–97., KUBINYI 2004.

¹²⁴ A királyi titkárokról: SZILÁGYI 1930, BÓNIS 1971, 222–229, 315–326., KUBINYI 2006.

¹²⁵ KUBINYI 1990, 96., KUBINYI 2004, 27.

¹²⁶ A Szapolyai-féle kancellária története még feltárára vár. Értékes adalékok nyerhetők Barta Gábor különböző tanulmányaiból, mindenekelőtt BARTA 1987.

¹²⁷ Az *Ungarische Akten* állam történeti fejlődéséről, ill. az őrzött iratanyag ismertetése: BUZÁSI 1977, ill. FAZEKAS 2015, 491–509. A másolati kötetekről: WINTER 1954. A kötetek tartalmának ismertetése: BUZÁSI 1979, 73–88.

a magyarországi ügyintézésbe való bekapcsolódása később súlyos következményekkel járt a Magyar Kancellária befolyása tekintetében. Előnybe jutása részben kikerülhetetlen volt, hiszen az uralkodó családi és bizalmas jellegű levelezését többnyire rajtuk keresztül intézte, illetve a Titkos Tanácshoz kapcsolódó írásbeli munkát is nem csekély részben ők végezték. Nem is beszélve arról az egyszerű tényről, hogy az uralkodó és latin titkárai között az esetek többségében inkább állt fent bizalmi kapcsolat, mint a komoly késéssel Bécsbe érkező magyar titkár között, akinek kiválasztásába az uralkodó nem szólt bele.

A Magyar Kancellária létrejöttére és működése első időszakára vonatkozólag sajnos csak nagyon hiányos adatok állnak rendelkezésre. Ezért sok tekintetben egyelőre csak találgatni lehet. A kancellária létrejöttére utaló első nyom abban az 1527. szeptember 14-én kelt levélben olvasható, amelyben I. Ferdinánd Szalaházy Tamás számára a pápától kérte veszprémi püspöki székhelyben történő megerősítését. Az uralkodó az iratban, amelyet az Udvari Kancellária állított ki, Szalaházyt kancellárjának és egri prépostnak (*cancellarius noster et praepositus Agriensis*) titulálja.¹²⁸ A kancellária szervezése ezek szerint már a koronázás előtti hónapokban megkezdődött, szeptember közepén Szalaházy már viselte a kancellári címet, és valószínűsíthetően a kancellária ebben az időben, tehát már a novemberi királykoronázás előtt megkezdte működését. A *Libri regii* első kötetében az egyik első oklevél egy 1527. augusztus 23-án Kelenföldön kelt oklevél, amely egy Nagyváthy Antal nádori titkárnak szóló adománylevelet ír át. Sajnos az oklevélről nem derül ki, hogy azt ki állította ki. Megerősítést azért is kérhetett a kedvezményezett, mert a kiállítás időpontjában Ferdinánd még nem volt koronázott király a országnak, de akár azért is, mert azt nem illetékes kancellária, azaz az Udvari Kancellária adta ki.¹²⁹ A Győri Káptalan Magánlevéltára megőrzött egy 1527. szeptember 23-án Budán kiállított oklevelet, amelyben az uralkodó Sopron városát felszólította tartozása kiegyenlítésére. Az oklevél azért gyanúsítható azzal, hogy a Magyar Kancellárián készült, mert csupán az uralkodói aláírás szerepel rajta. Az Udvari Kancellária kiadmányozási gyakorlata szerint a kancellár és a titkár aláírásának is rá kellett volna kerülnie a darabra, ahogy az rákerült arra a Budán 1527. szeptember 11-én kiállított darabra, amelyben az uralkodó Nyitra megyét Podmaniczky István püspök iránti engedelmességre szólította fel.¹³⁰

A fentebb idézett adat tehát azt sejteti, hogy I. Ferdinánd Szalaházy Tamást valamikor 1527. szeptember elején, legkorábban augusztus végén nevezte ki kancellárjának. Szalaházy 1527. augusztus 20-án Budán kiállított oklevélben kapott ismételt megerősítést a budai prépostságra (*super praepositum Sanctissimae Trinitatis prope Budam*), ebben még nincs utalás kancellári tiszteire, talán ezekben a napokban dőlt el a kancellári méltóság sorsa, ez azonban egyelőre pusztán találgatás.¹³¹ Ugyanakkor Ursinus Velius történeti munkájában arról ír, hogy az uralkodó a koronázást követően, 1527. november 8-án, 9-én és 10-én töltötte be az ország vezető tisztségeit, köztük a kancellárságot is.¹³² Az Udvari Kancellária latin titkárának iratanyagából származó másolati kötetek 1527 augusztusa és 1527 márciusa közötti időből, tehát I. Ferdinánd magyarországi tartózkodása idejéből alig tartalmaznak másolatokat, ahogy az Ungarische Aktenben őrzött iratanyag is nagyon szolid ezekből a hónapokból, nagyon kevés fogalmazványt őriz.¹³³ E mögött minden bizonnyal az éppen megszervezett Magyar Kancellária intenzív működése áll.

A Magyar Kancellária működését tehát valószínűsíthetően 1527 szeptemberében kezdte meg, és 1527. november 3-án, a székesfehérvári koronázás körüli időkben már biztosan működött. A királyi könyvekbe néhány, még a koronázás előtti napon kiadott oklevél már

¹²⁸ FRAKNÓI 1899, 95–96. Újabb kiadása: BESSENYEI 2002, 135–137.

¹²⁹ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 1.

¹³⁰ GYEL GYKML Cimeliotheca II. Nr. 38c. (NEMES 2011, 30.), ill. MNL OL E 148 Fasc. 432. Nr. 13. (I. Ferdinánd, Leonhard Harrach és Johann May aláírásával).

¹³¹ FAZEKAS 2006, 128.

¹³² ETE I. 341–342.

¹³³ BUZÁSI 1979, 77–78., és ÖStA HHStA UA AA Fasc. 7. Konv. D., Fasc. 8. Konv. A.

bemásolásra került, ezek feltehetőleg már a Magyar Kancellária termékei voltak. Nagy valószínűséggel a Kancelláriához köthető a Szalaházy egri püspöki kinevezését tartalmazó oklevél, amely 1527. november 11-én kelt. Ezen az oklevélen sincs kancelláriai kézjegy, de ahogy az fentebb említésre került, éppen annak elmaradása lehet az egyik bizonyíték a Magyar Kancellária részéről történő kiadmányozás mellett.¹³⁴ A Magyar Kancellária esetében a kancellári és titkári aláírás majd a Bécsben működő királyi titkár működése során fog bevezetésre kerülni. Szalaházy kancelláriai gyakorlatára, amúgy sem volt jellemző a kancellári kézjegy alkalmazása, erre csupán egy később bemutatandó speciális példát ismerek.

A kancellária tekintetében tehát eléggé rosszul dokumentált I. Ferdinánd féléves, 1528. március elejéig tartó magyarországi tartózkodása. A Királyi Könyvekbe bemásolt oklevelek azt mutatják, hogy a kancellária erejét elsősorban adománylevelek és kiváltságlevelek kiállítása kötötte le. Az új uralkodónál mindenki be akarta biztosítani magát, illetve fellépett jól vagy kevésbé jól megérdemelt jutalma elnyerése érdekében. Minden jel szerint a kancellária úgy kezdte meg működését, ahogy azt a Jagelló-kori kancellária abbahagyta, azaz a kancellária személyzete mellett az oklevélkiállításokban a középkori relációs gyakorlatnak megfelelően különböző királyi titkárok és más méltóságviselők is részt vettek.¹³⁵

A Magyar Kancellária helyzete jelentősen megváltozott az uralkodó országból történő távozásával. Ez alkalommal fel sem merült az, ami majd a későbbi évtizedekben gyakorlat lesz, hogy az uralkodóval együtt távozik a kancellár, és a továbbiakban a hivatal az uralkodó mellett fog működni. Szalaházy és a Magyar Kancellária az országban maradt, ami arra utal, hogy a kancellár legalább annyira érezte magát az ország (azaz a rendek) mint a király kancellárjának. Ez a középkori előzmények ismeretében egyáltalában nem meglepő. Szalaházy az uralkodó által kinevezett helytartó, Báthori István nádor mellett működő helytartótanács tagja lett, és annak működésében a Haus-, Hof- und Staatsarchivban megőrzött, uralkodóval folytatott levelezésének tanúsága szerint igen aktívan részt vett.¹³⁶ Így viszont a magyar ügyek udvari intézése vált problematikusá, jóllehet erre vonatkozólag az 1528. február 12-én Esztergomban az új főkancellár, Bernhard Cles trentói püspök részére kiadott instrukció igen világos elképzelést tartalmaz: „Az pedig különösen véleményünk és parancsunk, hogy a mi nevünkben, említett főkancellárunk, amit cseh és magyar secretariusainknak meghagy és parancsol, azt ők jóakarattal és engedelmesen elintézni és végrehajtani tartoznak, amint illik.”¹³⁷ Ez pedig nem jelentett mást, minthogy a magyar és cseh ügyek írásbeli intézése a *Hofkanzlei* keretében történik, és az ezeket végző titkárok más titkárokhoz hasonlóan (latin, német, lausitzai, sziléziai etc.) a főkancellár alárendeltjei. A rendkívül logikus, a sokféle tartomány sokféle ügyének egységes ügyintézési modellt kínáló elképzelés gyakorlati megvalósulása körül azonban akadtak némi gondok, ahogy az már jelzésre került.

Az első mindjárt egy nagyon egyszerű, de mégis alapvető probléma volt: gondot okozott a magyar titkári pozíció betöltése. A megfelelő személy kiválasztása Szalaházy kancellár feladata lett, aki először Oláh Miklóst próbálta erre a posztra megnyerni, ő azonban úgy tűnik, hogy valamilyen okból ódzkodott a hivatal elfogadásától és inkább az özvegy királyné környezetében maradt.¹³⁸ Oláhval egy időben vagy nem sokkal később merülhetett fel egy másik név, Macedóniai László váradi püspök neve, aki azonban szintúgy elutasította a

¹³⁴ 1527. nov. 11. Székesfehérvár. Orig. papír, rajta baloldalon a király aláírása, és rányomott vörös viaszos pecsét maradványai (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 7. Konv. A. fol. 16. Kiadása: ETE I. 343–344.).

¹³⁵ Erre a következő fejezetben még visszatérek.

¹³⁶ R. KISS 1908a, 337–339.

¹³⁷ ÖZV I. 2. 245. Már az 1527. jan. 1-jei alapvető Hofstaatsordnung megfogalmazása („die behemischen unnd hungrischen secretarien betreffendt will küniglich majestät mit der zeit ordnung inen geben“) sejteti, hogy a magyar és cseh ügyek intézése más tartományok mintájára fog megtörténni (WÜHRER–SCHEUTZ 2011, 349.).

¹³⁸ Szalaházy Tamás levele Oláh Miklóshoz, 1528. márc. 25. Buda (IPOLYI 1875, 2.).

megtiszteltetést.¹³⁹ Szalaházy, a lehetőségek fogytával, egy meglehetősen meglepő ajánlattal állt elő. Más alkalmas személy hiányában a magyar titkári posztra a sziléziai Georg Lokschant (Logschau) (†1551) ajánlotta, aki régi barátja volt, és aki sok éven át titkára volt Ferdinánd elődjeinek, II. Ulászlónak és II. Lajosnak, ezért jól kiismeri magát a magyar intézmények, szokások között, jó magyarországi kapcsolatai vannak, és a magyarokon túl a cseheket, és morvákat és sziléziaikat is egyformán ismeri.¹⁴⁰ Mint már említettük, Lokschan végül Bécsbe került, de nem a magyar, hanem a cseh kancelláriai részleg tagjaként.

A helyzetet szemlátomást nehezen sikerült megoldani, mert egészen 1528 őszéig eltartott, amíg magyar titkár került az uralkodó mellé. 1528. október 3-án Budáról írt levelében a kancellár még mentegetőzött az elmaradt titkárküldés miatt és pénzhiánnyal magyarázta a késlekedést, de ígérte, hogy néhány napon belül útnak indítja vagy Oláh Miklóst vagy Ujlaky Ferencet.¹⁴¹ Végül Szalaházy a tapasztalt kancelláriai tisztviselőt, Ujlaky Ferenc pozsonyi prépostot, királyi titkárt és tanácsost vette rá, hogy csatlakozzon Ferdinánd közvetlen környezetéhez.¹⁴² Egyelőre nem világos, hogy Ujlaky mikor érkezett meg valóban az uralkodói udvarba. 1528. október 23-án már ismeretes olyan oklevél, amely Bécsben került kiállításra, a Magyar Kancellárián készült és bevezetésre került a királyi könyvekbe.¹⁴³ Egy másik darabon, amely Pozsonyban 1528. november 25-én készült és Kaminiczky Jánosnak engedélyezett szabad végrendelkezést, és szintén bekerült a királyi könyvekbe, Ujlaky relációs jegyzete olvasható.¹⁴⁴ Van még két másik gyanús dokumentum 1528 októberéből. Batthyány Ferenc horvát banként több utasítást kapott 1528 nyarán, őszén.¹⁴⁵ Az 1528. július 25-i és szeptember 17-i levelek tartalmazznak kancelláriai ellenjegyzést: Cles főkancellár illetve Maius latin titkár kézjegye szerepel rajtuk, két másik darab 1528. október 12-i és 23-i dátummal viszont nem.¹⁴⁶ Ismerve az osztrák kancelláriai gyakorlatot, ahol a kancelláriai ellenjegyzés már ekkor bevett szokás volt, az ellenjegyzés nélküli darabok valószínűsíthetően a magyar ügykezelési gyakorlatból származnak, és egy magyar titkár jelenlétét valószínűsítik. Ismeretes még egy 1529. június 4-én Linzben kiadott adománylevél, amely Bradigh Tamás és László javára szól, amely hasonlóképpen csak az uralkodói aláírást tartalmazza és gyűrűs pecsét alatt került kiadásra.¹⁴⁷ Ujlaky uralkodó melletti működésére az első biztos nyomok 1530 tavaszáról származnak. Az ekkor Prágában tartózkodó uralkodó mellett már biztosan ott van, erről az általa

¹³⁹ Macedónai 1526 utáni működése nagyon kevésbé ismert. A titkári szerepet nem vállalta, de úgy tűnik, hogy sokat tartózkodott az uralkodó környezetében, esetenként még az utazásaira is elkísérte őt. Valószínű, hogy a Jagelló-kori királyi titkárok mintájára, akiknek jelenléte egészen Miksa uralkodásáig, tehát a 16. század közepéig harmadikig megfigyelhető, időnként részt vett a kancellária oklevélkiadó tevékenységében. Ezért szerepel aláírása a titkári helyen I. Ferdinánd Magyar Kamarához Fülléres János ügyében intézett, 1532. máj. 18-án Prágában kiadott leiratán (MNL OL E 21 1532. máj. 18.). Személyére továbbra is alapvető: HORVÁT–OBERMAYER 1959.

¹⁴⁰ Szalaházy Tamás levele I. Ferdinándhoz 1528. ápr. 15. Buda. GÉVAY 1838–1842, I. (Gesandtschaft Königs Ferdinands I. an Sultan Sulejman I. 1528) 37–38. Georg Logschau a magyar titkári posztot nem nyerte el, viszont az 1530-ra datált Hofstaatban a Hofkanzlei lausitzi expedíciójának titkáráként jelent meg (ÖZV I. 2. 147.), majd később a Bécsbe települt Cseh Kancellária német alkancellárjaként működött (BŰZEK 2009, 44., 97.).

¹⁴¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 9. Konv. B. fol. 7–9.

¹⁴² Ujlaky már 1519-ben a kancellárián szolgált mint írnok, 1527. nov. 11-én pedig Ferdinánd már „secretarius et consiliarius noster” titulálja őt a pozsonyi prépostságról kiállított megerősítő levelében (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 274. Konv. A. fol. 12.). Ujlaky titkári működésének lenyomata a királyi könyvekben is megmaradt, vö. 1528. febr. 15-én Esztergomban Csatári Bálintnak tett uralkodói adomány „ad relationem magistri Francisci Wylaki praepositi Poseniensis et secretarii” készült (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 94.) Életrajzát lásd az életrajzi adattárban.

¹⁴³ I. Ferdinánd átírja és megerősíti II. Lajos és Sárkány Ambrus országbíró Ungnád János számára kiadott okleveleit Szamobor váráról, 1528. okt. 23. Bécs (orig. perg., függőpecséttel, az uralkodó aláírásával) (ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden Nr. 1290.). Az oklevél a királyi könyvekbe is bevezetésre került (egykorú kancelláriai feljegyzés a hátapon: „R. folio LII. Anno 1528” (vö. MNL OL A 57 vol. 1. pag. 132.).

¹⁴⁴ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 163. A teljes szövegű másolat végén: „Relacio magistri Francisci Wylaky praepositi Poseniensis secretarii Regiae Maiestatis.”

¹⁴⁵ ACRC I. 165–166. és 170.

¹⁴⁶ ACRC I. 165, 175–176.

¹⁴⁷ ÖStA UA AA Fasc. 11. Konv. C. fol. 10.

is aláírt, ellenjegyzett oklevelek tanúskodnak.¹⁴⁸ Az 1530-ban felvett Hofstaatban már Ujlaky Ferenc is szerepel három lóra kapott fizetéssel.¹⁴⁹ Sajnos a nyomok nagyon gyérek egyelőre, nem elegendők a kérdés végleges eldöntésére.

Ujlaky titkári működését mutató oklevelek majd 1531-től kezdenek sokasodni.¹⁵⁰ Sajnos az uralkodó mellett működő magyar titkár és írnokai konkrét működéséről egyelőre alig rendelkezünk információval. A *Libri regii*-be bemásolt darabok azt az érzést keltik, hogy 1533-tól kezdve a másolati könyvek vezetése is a bécsi részleghez került át, tudniillik egyre inkább olyan darabok kerültek be, amelyek nem Magyarországon keletkeztek.¹⁵¹

A legizgalmasabb kérdés, hogy a magyar titkár mennyire épült be az Udvari Kancellária szervezetébe, mennyire volt alárendeltje Cles főkancellárnak, illetve mekkora önállósággal rendelkezett. Mindez az osztrák és magyar hivataltörténeti kutatás régi vitakérdése.¹⁵² Hogy a magyar titkár csupán igen lazán kapcsolódott az Udvari Kancellária szervezetéhez, ha egyáltalában kapcsolódott, onnan is látható, hogy a kancellár kézjegye sosem található meg a magyar titkár által expedált darabokon. A Cseh Kancellária, illetve az uralkodó mellett működő cseh részleg példája is azt mutatja, hogy az Udvari Kancellária működéséről alkotott elképzelések nem valósultak meg. A cseh példa annyiban más, hogy az ők már rendelkeztek gyakorlattal, miként működik egy hivatal egy állandóan külföldön tartózkodó uralkodó mellett. 1526 után a Jagelló-kori budai részleg egyszerűen áttelepült Bécsbe és ezentúl I. Ferdinánd mellett folytatta működését. Az is érdekes, hogy a Cseh Kancellária két osztályának, a német és cseh részlegnek vezetői már 1530 körül alkancellári címet viseltek.¹⁵³

Szalaházy Tamás magyar kancellár az uralkodó 1528. márciusi távozását követően az országban maradt és folytatta hivatali működését, az uralkodó által behelyezett helytartótanáccsal együttműködve, amelynek Szalaházy maga is fontos tagja volt.¹⁵⁴ Sajnos a Budán működő kancellária működéséről sem tudható túl sok. A néhány megmaradt eredeti oklevél és a királyi könyvekbe bemásolt darabok is azt mutatják, hogy a kancellária Budán maradt részlege folytatta tevékenységét és esetenként adott ki az uralkodó neve alatt is okleveleket. Ilyen darab az az irat, amelyben I. Ferdinánd 1529. február 29-én utasította Nógrád megyét, hogy Hans Katzianernek a kezébe fizessék a megszavazott subsidiumot.¹⁵⁵ Továbbá az az adománylevél 1529. június 29-ről, amelyben egy korábbi Debrecenről szóló adományt erősített meg Csulai Móré László részére, amelynek kiállítása „ad mandatum proprium et litteras et chirographum Regiae Maiestatis” történt.¹⁵⁶ A kiadmányok hitelül a kancellár

¹⁴⁸ 1530. márc. 4-én Ferdinánd király meghagyta Szalaházy Tamásnak, hogy Vincenzo Pimpinelli pápai legátust a kapornaki apátság birtokába helyezze be, ennek kapcsán megemlékezett Ujlakyról: „verum quia a venerabili Francisco Wylaki preposito Posoniensi, secretario nostro accipimus, hanc abbatiam nos alteri...fuisse collatam” (ETE II. 16–17.). Egy 1530. ápr. 11-én Prágában kiadott oklevélen is, amely sajnos csak másolatban maradt meg, már a kézjegye is ott volt („obsignate sunt parvo sigillo Wylaky”) (ETE II. 26.).

¹⁴⁹ ÖZV I. 2. 147. (kiadva 1527–1528-as datálással).

¹⁵⁰ Néhány példa: 1531. febr. 27. Linz. I. Ferdinánd protectionalisa Ladony Miklós, Batthyány Ferenc familiárisa számára. Eredeti, az uralkodó és Ujlaky Ferenc (Wylaky) aláírásával és gyűrűspecséttel (MNL OL P 430 1. cs. 1531. év. 1531. ápr. 27. Prága.). I. Ferdinánd az ország rendjeihez, hogy ne jelenjenek a veszprémi gyűlésen. I. Ferdinánd és Ujlaky aláírásával (PRAY 1806 II. 7–8., ACRC I. 281–282. 1531. jún. 9.). Ferdinánd utasítása a Magyar Kamarához, hogy Báthory István özvegye, Zsófia hercegnő részére 400 Ft-ot utaljanak ki. I. Ferdinánd és Ujlaky aláírásával (MNL OL E 21 1531. jún. 9.).

¹⁵¹ Vö. MNL OL A 57 vol. 1. pag. 192. után. Hogy a könyveket egy idő után Bécsben vezették, az is bizonyítja, hogy azok vezetésében a kancellár Szalaházy 1535 szeptemberében bekövetkezett halála nem okozott törést.

¹⁵² ÖZV I. 1. 141–142., EMBER 1946, 115.

¹⁵³ MAT’A 2017 (megjelenés alatt).

¹⁵⁴ R. KISS 1908a, 337–339.

¹⁵⁵ Orig., papír, rajta papírfelzetes pecsét, átmérője: 8,5 cm. Uralkodói aláírás és kancelláriai ellenjegyzés nélkül (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. B. fol. 34.).

¹⁵⁶ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 161.

őrizetében lévő titkos pecsétet használta a kancellária, amely minden jel szerint egészen Szalaházy haláláig annak őrizetében volt.¹⁵⁷

Buda elvesztését (1529. szeptember 8.) követően végképpen követhetlenné válik a Magyar Kancellária működése, Szalaházy tanácsostársaival együtt már az ostrom előtt elhagyta a várost és Pozsonyba menekült.¹⁵⁸ A következő éveket a kancellár és a vele menekült hivatalnokai jobbára ebben a városban fogják tölteni. Ez az az időszak, amikor Thurzó Elek társhelytartója (1531. június 29.–1532. október 4.), és a rendelkezésre álló levelezés szerint más tanácsosokkal együtt kísérletet is tett az igazgatás újjászervezésére.¹⁵⁹ Sajnos egyelőre csupán 1532 tavaszáról ismeretes néhány oklevél, amely pozsonyi kiadási hellyel uralkodói oklevélként Ferdinánd neve alatt került kiadásra.¹⁶⁰ Több oklevél a „de commissione Regiae Maiestatis in consilio” formulát használja, amely a helytartótanács és kancellária együttműködésére utal, azaz a helytartótanácsban született döntés írásba foglalásáról van szó, amely a kancellárián történt meg.¹⁶¹ A kancellária magyarországi részlegének egészen Szalaházy haláláig tartó működését bizonyítja három különleges oklevél, amelyek mikebudai Soós Ferenc, a Széchyek familiárisa és Thurzó Elek és felesége közötti egyezség során keletkeztek. A három, 1534. augusztus 30-án, augusztus 31-én és szeptember 1-én uralkodó neve alatt kiadott oklevélben Thurzó Elek és felesége, illetve mostohányuk mentesnek mondják Soós Ferencet egy korábbi idézésben felsorolt vádak alól, majd kijelentik, hogy számadását elfogadják. Végezetül oklevélbe foglalták, hogy Széchy István beleegyezett abba, hogy javai kormányzójává Soós Ferencet nevezik ki, és őt Thurzó Elek és felesége jóváhagyása nélkül nem mozdítja el. Mindhárom oklevélen a titkos pecsét látható, és egész kivételes módon a kancellár maga is kézjeggyel látta el: „Coram me Thoma episcopo Agriensi cancellario Regiae Maiestatis.”¹⁶² Ez azért is érdekes, mert Szalaházytól kancellári ellenjegyzés vagy hasonló más feljegyzés egyelőre nem ismeretes. A titkos pecsét hiányában egyébként maga az uralkodó kénytelen volt a mellette működő magyar titkár kiadmányain a gyűrűspecstet használni, ahogy tette ezt a fenti oklevelek egyikének megerősítése esetében is.¹⁶³

A kancellár halála után sor került a hagyatékában található iratok összeírására, a felvett 86 tétel azonban kisebb mértékben köthető a kancelláriához, inkább Szalaházy magánjellegű, családi iratai, püspökségei kormányzására, illetve politikai és diplomáciai működéséhez tartozó darabok találhatók köztük.¹⁶⁴ Sajnos annak a ládának a tartalmáról, amelyről a hantai prépost 1536 őszén írt levelében esik szó, és ahonnan illetéktelen kezek fontos dokumentumokat vittek el, csak igen szűkszavú információkkal rendelkezünk: különböző privilégiumok, az ország határaitra vonatkozó iratok voltak benne megtalálhatók.¹⁶⁵

¹⁵⁷ Nádasdy Tamás panaszt emelt az uralkodónál, hogy a kancellár nem akarja az uralkodó adománylevelét megpecsételni, 1529. jún. 19. Buda (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. C. fol. 76.).

¹⁵⁸ FAZEKAS 2007a, 24.

¹⁵⁹ Szalaházy és Thurzó megbízása: R. Kiss 1908a, 343–344. Valamifajta testületi működésről az uralkodóhoz intézett levelek tanúskodnak, amelyen Thurzó és Szalaházy mellett szerepelnek tanácsostársak pecsétjei is, vö. Thurzó, Szalaházy, Kretschmer Lőrinc fehértvári prépost és más tanácsosok levele I. Ferdinándhoz, 1531. júl. 20. Pozsony (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 18. Konv. B. fol. 34–35.), ill. Szalaházy és más tanácsosok levele (négy pecséttel), 1532. ápr. 19. Pozsony (uo. Fasc. 20. Konv. C. fol. 12–13.).

¹⁶⁰ Pl. 1532. ápr. 26-án pozsonyi keltezéssel Dolgos Ambrus nyer rokonaival ludányi Cseh Ferenc minden birtokára adományt (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 183–187.).

¹⁶¹ Uralkodói egyetértés Thothewr Antal deák részére Bars megyei birtokokra, 1532. márc. 11. Pozsony (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 179–180.). Egy másik, 1532. jún. 6-án hasonlóképpen Pozsonyban kiállított oklevél is használja ezt a formulát: ebben Eperjes város kapott adományt Bajor Imre bajori kúriájára annak minden tartozékával együtt (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 191.)

¹⁶² Mindhárom darab: MNL OL P 45 cs. 1. cs. évrendezett iratok 1534. évnél.

¹⁶³ I. Ferdinánd megerősíti az 1534. aug. 30-án kiadott oklevelet. 1534. szept. 14. Bécs. Az uralkodó és Ujlaky aláírásával, kiadva gyűrűspecstet alatt (MNL OL P 45 cs. 1. cs. évrendezett iratok 1534. év).

¹⁶⁴ FAZEKAS 2006, 128–136.

¹⁶⁵ A hantai prépost levele Kecseti Márton veszprémi püspökhöz, 1536. nov. 17. (ETE III. 104–105.).

Szalaházy halálával (1535. szeptember 25–30. között) a Magyar Kancellária magyarországi részlege minden jel szerint felbomlott, nem utolsósorban azért, mert kancellár kinevezésére több éven át nem került sor. Így 1535 szeptembere után már csak az uralkodó mellett tartózkodó magyar titkár és a mellette dolgozó néhány írnok végezte a magyar ügyek intézését. A kancellári poszt betöltésének elmaradása valószínűleg összefüggött a Perényi Péterrel folytatott tárgyalásokkal, aki egyelőre ismeretlen okokból és világi úrtól eléggé szokatlan módon ambicionálta a kancellári poszt megszerzését. A bécsi levéltári anyagban, a Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött Ungarische Aktenben meg is maradt egy eredeti, nem kézbesített, az Udvari Kancellárián kiállított oklevél, amelyben I. Ferdinánd 1537. január 16-án Perényi Pétert, Abaúj vármegye főispánját kancellárjának nevezte ki.¹⁶⁶ Az uralkodó egy nappal később, 1537. január 17-én levélben értesítette Perényit arról, hogy Eszteri György küldetése nyomán megismert kívánságait teljesíti, többek között a kért méltóságokat, a kancellárságot és erdélyi vajdaságot neki adományozza.¹⁶⁷ Az uralkodói készség ellenére Perényivel a megegyezés ekkor még nem jött létre. A következő években Ferdinánd és tanácsosai valószínűleg Perényi számára tartották üresedésben a kancellári méltóságot, megkönnyítendő annak pártváltását.

Nehezebben megmagyarázható, hogy miért nem került sor több éven át legalább egy alkancellár kinevezésére. Talán Perényi gyors átállásával számoltak volna, és az ő számára tartották fenn a jogot az alkancellári poszt betöltésére? Így viszont a hivatal vezetését ellátó Ujlaky helyzete nehezedett meg, aki ugyan nem egyszerű titkár, hisz már 1527-ben „*consiliarius et secretarius*” címet visel, tehát az uralkodó tanácsosa is, és 1534 novemberétől győri püspök, de az általa ellátott feladatkörhöz mégsem társult megfelelő hivatali rang.¹⁶⁸ A rendelkezésre álló adatok sajnos abban a tekintetben is bizonytalanságban hagyják a késői érdeklődőt, hogy mikor nyerte el Ujlaky az alkancellári címet. 1538 májusában még biztosan csak titkár, 1539 augusztusában már alkancellárnak titulálják, kinevezése tehát a két dátum közé datálható.¹⁶⁹ Valószínűleg már 1539 tavaszán alkancellár, az egyik, 1539. április 10-én Magyar Kamarához intézett uralkodói utasításban, amely Mihály szentmártoni apátnak visszafizetendő kölcsönről intézkedik, ugyanis nem jobboldalra teszi kézjegyét, mint eddig, hanem balra, ahol a Habsburg kancelláriai gyakorlat szerint a kancellár neve áll, és nem is megszokott módon a vezetéknevét használja (Wylaky), hanem püspöki méltóságát adja meg (*Jauriensis*).¹⁷⁰

Ujlaky alkancellári működése nem tartott sokáig. Perényi végül hosszas tárgyalások után, János király halálát követően 1540 őszén visszatért I. Ferdinánd hűségére. Már a korábban 1540. július elején folyó tárgyalásokon jelezte szándékát a kancellári méltóság iránt, amelybe az uralkodó ismét beleegyezett.¹⁷¹ Egy kiállított oklevél tanúsága szerint 1540. október 18-án

¹⁶⁶ I. Ferdinánd kinevező oklevele, 1537. jan. 16. Bécs. A kinevezést az Udvari Kancellária latin titkára Adam Karl (Adamus Carolus) jegyezte ellen (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 30. Konv. A. fol. 23–24.) (8.1. fejezet 1. sz. irat).

¹⁶⁷ ÖStA HHStA AA Fasc. 30. Konv. A. fol. 33–34. Fia, Perényi Gábor ugyanezen a napon nyerte el a Macedóniai László halála után megürült nagyváradi püspökséget (uo. fol. 39–40., kiadva ETE III. 123–124.).

¹⁶⁸ „*Secretarius et consiliarius*”: Ujlaky ügyvédvalló levele 1527. nov. 29. Pozsony (PL AEV Nr. 83/1)). Győri püspöki kinevezése: OSzKK Fol. Lat. 2238. fol. 105r., és ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 105r.

¹⁶⁹ Ujlaky Ferenc győri püspök, „*secretarius et consiliarius*” Pozsonyban 1538. máj. 21-én kelt oklevelében a Héderváry püspök által alapított Szentháromság-kápolna jövedelmeit a győri káptalannak engedte át és részükre inkorporálta. Orig. perg., függő pecséttel (GYEL GYKML Cimelotheca VI. Nr. 250.) I. Ferdinánd 1539. aug. 15-én Bécsben kelt oklevelében viszont, amikor Nádasdy Tamás Vas megye ispánja védelmébe ajánlja Ujlaky Ferenc győri püspököt Kápolnay Ferenc de Wyllyan kapitánnyal szemben, mondván, hogy a mondott püspök udvari szolgálata miatt nem tud eléggé püspöksége védelmében közreműködni, már alkancellárnak titulálja őt („*episcopus ecclesiae Jauriensis vicecancellarius noster, in nostris et aulae nostrae servitiis occupatus non satis potest ad sua ac episcopatus sui negocia intendere*”). (MNL OL E 150 Reg. Fasc. 8. Nr. 31.)

¹⁷⁰ MNL OL E 21 1539. apr. 10.

¹⁷¹ Perényi Péter átlépése kapcsán támasztott feltételei között hatodik pontban szerepelt a kancellári tisztség, 1540. júl. 3. Sárospatak (ETE III. 460.). I. Ferdinánd válaszában ígéretet is tett a tisztség megadására: „*Super officio cancellariatus et sigilli usum Maiestas Sua observabit eum morem, quem praedecessores sui reges Hungariae tenere soliti sunt, eumque in eo honore, dignitate et autoritate constitutum habebit, quae semper cancellario Regni*

Ujlaky még alkancellárként működött, egy Magyar Kamarához intézett utasítás alapján 1541. január 31-én már biztosan Perényi a kancellár.¹⁷² Szinte biztos, hogy már 1541. január 1. előtt sor került kinevezésére, mert az alkancellári posztra helyezett embere, Pécsi János már 1540. december 28-án oklevelet állított ki.¹⁷³ Perényi kancellári kinevezése tehát valamikor 1540 őszén következett be. Ahhoz képest, hogy Perényi Péter mennyire vágyott a kancellári tisztségre, túlságosan komoly tevékenységet nem fejtett ki. A címet ugyan használta, de arról, hogy Magyarországon újjászervezte volna a kancelláriát, nincs adat.

Az uralkodó mellé alkancellári rangban állított saját embere viszont veszélybe sodorta az intézményt. Ha létét nem is veszélyeztette, de komoly tekintélyvesztésről mindenképpen beszélni lehet. Eerre utal Thurzó Elek helytartó 1542. május 1-én Semptéről Ferdinándhoz intézett levele, amelyben a helytartó megpróbált közvetíteni az uralkodó és Perényi Péter kancellár között. Arról írt, hogy miután az uralkodó bizalmát veszítette János prépostban, Perényi készen mutatkozik egy másik emberét a posztra helyezni.¹⁷⁴ Ez a levélrészlet több okból is érdekes, egyrészt mutatja, hogy a kancellária továbbra is középkori állapotokban leledzik, ahol a helyettes a hivatalvezető kancellár embere, másrészt azt is világossá teszi, hogy a kancellária vezetője, jelen esetben az alkancellár, csak abban az esetben lehet sikeres, ha birtokolja az uralkodó bizalmát. A helyzet végül más módon oldódott meg. Buda sikertelen ostroma után az uralkodó 1542 októberében lefogatta Perényi Pétert és egészen 1548. január elejéig fogságban tartotta.¹⁷⁵ Bár kancellári címétől való megfosztására nincs adat, de az intézmény felett végképp elveszítette befolyását, és még életében utód került a hivatal élére.¹⁷⁶ János leleszi prépost még néhány hónapon át hivatalban maradt, működésére az utolsó nyom 1542 júliusából van, ezt követően azonban valamikor visszatért kelet-magyarországi javadalmába.¹⁷⁷ Ez az adat egybevág Lorenz Saurer, a *Hofkanzlei* titkára egyik, 1549 nyarán benyújtott supplikációjában olvasható kitételrel, tudniillik hogy ő, Saurer a hadiexpedíció németül és latinul való intézésén túl a leleszi prépost távozása után az új kancellár érkezéséig több mint egy éven át a magyar expedíció ügyeit is intézte (1542 júliusa és 1543 augusztusa között).¹⁷⁸ A kialakult tarthatatlan helyzeten változtatni kellett, annál is inkább, mert Buda

Hungariae tributi est et deberi dignoscitur ... Quoad salarium ordinarium quod cancellariae Regni Hungariae dari solet, de eo assicurabitur in dicto regno sufficienter et debito modo.” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 49. Konv. C. fol. 74rv.)

¹⁷² ETE III. 503. És I. Ferdinánd Magyar Kamarához Bornemissza Pálnak járó 300 Ft-ból még esedékes összeg kifizetése érdekében, 1541. jan. 31. Bécsújhely. Orig. rajta Perényi aláírása: „P[etrus] Pereni can[cella]rius” (MNL OL E 21 1541. jan. 31.)

¹⁷³ János leleszi prépost neve 1540. dec. 28-án szerepel először egy kancelláriai kiadmányon, ebben I. Ferdinánd Ostrosith János udvari familiáris részére bátyja felé fennálló adósság kifizetése ügyében intézkedik (MNL OL E 21 1540. dec. 28.).

¹⁷⁴ “Volui confidenter Majestati vestrae Sacratissimae significare, quod dominus Pereny secretius mihi significat, informatum se esse per quosdam, quod Majestas Vestra non satis aequo animo esset erga vicegerentem suum praepositum Leleziensem, ut qui suo officio non satisfacisset, rogat itaque me, scriberem ad Majestatem Vestram supplicaremque, ut mihi indicaret, si ullum ineptum arbitraretur, offert se dominus Petrus diligenter curaturum, ut illius loco alium idoneum et qui Majestati Vestrae placeat instituat, supplico igitur humiliter, dignetur me edocere quomodo illi respondeam de mente Majestati Vestrae, est ut dici paratissimus alium pro Leleziensi (si is displiceat) in vicegerentem constituere...” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 47. Konv. F. fol. 1–4.).

¹⁷⁵ DÉTSZY 2008, 70–71.

¹⁷⁶ Mint az ország főkapitányát és kancellárját említik kihallgatása kapcsán készült előterjesztésben (ÖStA HHStA UA AA 48 Konv. D. fol. 56–61., kiadva BUCHOLTZ 1838, 332–336.).

¹⁷⁷ Még alkancellárként írja alá I. Ferdinánd szepesi káptalan részére kiadott védlevelét, 1542. júl. 9. Bécs (MNL OL E 150 Reg. Fasc. 38. Nr. 14.).

¹⁷⁸ „...die gannz hungerisch expedition nach abstandt des herrn probst zu Lebes bis auf ankhunfft meines genedigen herrn bischofen zu Erla, yetzigen hungerfischen cannzlers, lennger dann ain gannz jar bey den grössten geschafften verricht...” Laurenz Saurer folyamodványa, s.d. 1549 (ÖStA FHKA NÖKA r. Nr. 17. Konv. 1549. Jul. fol. 951–952.). Saurer beadványa szerint 14 éve lát el a titkári kötelemeket, szolgálatát tehát 1534/1535 körül kezdte, 1545-ben a Hofkanzlei német expedíciójának a titkára volt (ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 181. Nr. 17. Hofstaat Ferdinands I. 1541 fol. 3v.). Működésére bizonyíték lehet I. Ferdinánd illésházi Illyés Tamás és felesége, Földes

elvesztése után a megmaradt országrész megszervezése és működtetése birodalmi összérdekké vált. I. Ferdinánd nem véletlenül ezekben az években fogott hozzá magyarországi uralma megszervezéséhez, amelyhez hozzátartozott a Magyar Kancellária újjáalakítása is.¹⁷⁹

Várday Pál esztergomi érsek (1527–1549) mint főkancellár, a megmaradt források tanúsága szerint alig gyakorolt befolyást a hivatal működésére. Főkancellársága egyetlen módon nyilvánult meg, a kettős vagy felségpecsét birtoklásában, illetve annak megszerzésére irányuló erőfeszítésekben. Várday a székesfehérvári koronázást követően az esztergomi érsekség mellé a főkancellári címet is megkapta, viszont az uralkodó ígérete dacára még 1529 tavaszán sem adta át neki a kettőspecsétet.¹⁸⁰ Várday visszapártolását követően kérelmezte a főkancellári méltóság visszaadását, amelyre ígéretet is kapott és valamikor a felségpecsétet is átvehette, ennek időpontjára nézve sajnos semmifajta támponttal nem rendelkezünk. A felségpecsét birtoklását bizonyítja az az oklevél, amelyben I. Ferdinánd 1541. február 1-én Bécsújhelyen Szalay Jánost, Pozsony megye ispánját, Nádasdy Tamás tárnokmestert, és Majlád István erdélyi vajdát Fogarasföld örökös ispánjává (gróf) tette. Az oklevélen, amelyen eredetileg a felségpecsét függött, az uralkodó aláírása alatt ott található egyedülálló módon Várday Pál ellenjegyzése.¹⁸¹ A rangemelő oklevél a korabeli gyakorlatnak megfelelően került a főkancellár kezelésében lévő kettőspecsét alatt kiadmányozásra.

A főkancellár és a kancellár/alkancellár között később a pecséthasználat ügyében vita alakulhatott ki. Ezért válhatott szükségessé, hogy I. Ferdinánd 1543. január 1-én a kettőspecsét használatát újra szabályozta, azzal az indokkal, hogy mivel II. Lajos idejében nem volt használatban, az ezzel kapcsolatos gyakorlat feledésbe merült. Mindkét rendbeli tanácsosaival egyetértésben a nemeslevelek és örökös ispánság (grófság) megerősítésére hagyta jóvá a pecsét használatát.¹⁸²

2.2. Oláh Miklós a Magyar Kancellária élén 1543–1568

A Magyar Kancellária működésében döntő fordulatot hozott Oláh Miklós egri nagyprépost, fehérvári örkanonok alkancellári kinevezése (1543. augusztus 1.), aki ettől kezdve huszonöt éven át, egészen haláláig különböző címeken irányította az intézményt: 1543–1546 között alkancellár, 1546–1553 kancellár, 1553–1568 főkancellár.¹⁸³ Oláh tapasztalt hivatalnok volt, aki pályáját még a Jagelló-kori Magyarországon kezdte, előbb Ulászló udvarában szolgált, majd Szatmári György pécsi püspök, esztergomi érsek titkára volt (1516–1524), végül II. Lajos és Mária királyné titkáráként működött (1526). Mohács után Mária királyné szolgálatában maradt

Zsófia, Bosnyák Márton felesége Mária Magdolna, ill. kismagyari Földes János más lányai ügyében kiadott oklevele (1543. ápr. 4. Nürnberg, 1543. márc. 19. Prágáról javítva), amelynek a fogalmazványa alján az alábbi feljegyzés áll: „Est forma Cancellariae Hungaricae, corrigatur locus et tempus datarum litterarum prout res exigit” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 51. Konv. A. fol. 38–39.).

¹⁷⁹ EMBER 1946, 96–100., 126–128. LACZLAVIK 2012., KENYERES 2003, 64–81.

¹⁸⁰ ETE I. 342–343. Az Ungarische Akten 1530. évi év nélküli iratai között fennmaradt Várday főkancellári és a személyes jelenlét bírójává kinevezésének fogalmazványa: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 16 Konv. D. fol. 90. Várday 1529. márc. 14-én Budáról írt leveléhez mellékelte külön cédulán panaszkodott a kettőspecsét átadásának elmaradása miatt: „Praeterea Serenissime Rex licet Maiestas Vestra in Alba Regali ex innata sua gratia, me in summum secretarium cancellarium eiusdem cum duplici sigillo pronunciaverit, sigillum tamen duplex, hucusque obtinere non potui, unde profecto, non parvum damni et ignomine suscepi. Cum solo titulo hactenus ipsum officium possederim. Alii enim omnes domini suis officiis libere funguntur.” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. C. fol. 42–44.). I. Ferdinánd 1529. ápr. 16-án Speyerből azt válaszolta, hogy a kettőspecsét még a vésnőknél van, ha elkészül, megküldi (Uo. Fasc. 11. Konv. A. fol. 78., LACZLAVIK 2012, 44.).

¹⁸¹ MNL OL E 148_Fasc._0623. No._1_008. Ezúton köszönöm Avar Antonnak, hogy erre az oklevélre felhívta a figyelmemet.

¹⁸² ETE IV. 179. LACZLAVIK 2012, 44.

¹⁸³ ÖStA FHKA HZAB Bd. 2. (1544) fol. 202v–203r.

és titkárként követte őt Németalföldre, ahonnan csak 1539-ben tért haza és kezdte meg hazai karrierje felépítését.¹⁸⁴

Oláh, aki az udvari létet, viselkedési formákat is kitűnően ismerte, rövid időn belül megszerezte az uralkodó bizalmát, amelyet azután képes is volt megtartani a következő évtizedekben, nem véletlenül lett az uralkodó legkisebb lánya, Johanna főhercegnő egyik keresztapja (szül. 1547. január 24.).¹⁸⁵ Oláh néhány év alatt jelentősen megemelte hivatala tekintélyét és ezzel párhuzamosan hatáskörét. Ennek jó példáját mutatja az az 1545-ben kiadott intézkedés, amely szerint a magyarországi harmincadhivatalok ezentúl a Magyar Kancelláriáról érkező, az Udvari Kamara egyik tanácsosa által aláírt, kifizetésre és számadásra vonatkozó rendelkezéseket végrehajtani kötelesek.¹⁸⁶ Igaz a pénzügyigazgatási területre való behatolás nem tarthatott sokáig, mert már 1550-ben azért írt az Udvari Kamara a Magyar Kamarának, hogy a Magyar Kancellária intézkedéseit, amelyek az Udvari Kamara tudta nélkül kerültek kiadásra, ne hajtsa végre.¹⁸⁷ Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez nem jelentette, hogy a Magyar Kancellária a magyar ügyek intézése terén monopolhelyzetbe került volna. Jól mutatja a helyzet kettősségét, hogy 1559-ben és 1563-ban is törvénycikk született a „német kancellária” (*Cancellaria Germanica* azaz Birodalmi Udvari Kancellária) által magyarországi vonatkozású ügyekben kiadott intézkedések érvényessége ellen (1559: 9. tc., 1563: 35. tc.).¹⁸⁸ Az Udvari Kancellária, majd a Birodalmi Kancellária pozícióját szinte megtörhetetlenné tette, hogy mint *Hauskanzlei* az uralkodó magánlevelezését is intézte: az uralkodó a magyar urakkal is az esetek többségében a latin titkár közreműködésével levelezett. Ugyanakkor a hivatalvezető Oláh tekintélye és tapasztalata, későbbi karrierje, az esztergomi érseki méltóság (1553), majd a helytartó tisztség megszerzése (1562) a Magyar Kancellária jelentőségét is komolyan megemelte.

Oláh működése sok szempontból jelentős volt a kancellária későbbi működése szempontjából. Mindenekelőtt véglegessé vált a Magyar Kancellária kötődése az uralkodó közvetlen környezetéhez. Bár a kancellár tagja még az 1540-es évek végén és az 1550-es évek elején a Pozsonyban működő helytartótanácsnak, annak ülésein már csak elvétve vett részt.¹⁸⁹ A Magyar Kancellária egészen 1867-es végső megszüntetéséig Bécsben, illetve 1583–1608 között két részlegre szétválva Bécsben és Prágában működött. A kancellária szervezete is ezekben az években kezdett kikristályosodni abban a formában, amelyben majd a következő közel másfél évszázadban működni fog. Meghatározó volt a későbbiekre nézve, hogy konzerválódott az a középkori gyakorlat, hogy az alacsony beosztású tisztviselők, a jegyzők és írnokok a vezető tisztviselők magánalkalmazottjai maradtak, állami fizetést nem húztak. Mindez a subaltern tisztviselői karban megnövelte a fluktuációt és a tisztviselői morálra sem gyakorolt pozitív hatást. Állami fizetést csupán a titkárok kaptak. Oláh időszakának a végére rögződik az évi 400 Ft-os titkári járandóság, ennyit állapítanak meg az 1569-ben hivatalba lépő Istvánffy Miklósnak, mondván ennyi a járandósága a másik titkárnak, Bocskay Györgynek

¹⁸⁴ Életrajzi adatait lásd az Életrajzi adattárban.

¹⁸⁵ A tény említve Oláh címereslevelében, 1548. nov. 23. Pozsony (ETE V. 77.). Oláh harmadmagával, Wenzel Adam tescheni herceg és Heinrich von Plauen cseh főkancellár társaságában részsült a kegyben (BERGMANN 1831, 556.).

¹⁸⁶ I. Ferdinánd utasítása Szerémi Sebestyén, Schreiber Farkas, Francisci Tamás és Georg Volker részére, 1545. júl. 25. Bécs (fogalmazványa: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1545. fol. 109., másolata: uo. UGB Bd. 384. fol. 206rv.).

¹⁸⁷ Az Udvari Kamara leirata a Magyar Kamarához, 1550. dec. 20. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 3. Konv. 1550 Dez. fol. 7.).

¹⁸⁸ A disszertációban törvénycikkek esetében minden alkalommal a Corpus Juris millenniumi kiadására fogok hivatkozni (lásd az irodalomjegyzékben), ezért a továbbiakban ezt nem fogom külön feltüntetni.

¹⁸⁹ R. KISS 1908a, LXXXVI.

is.¹⁹⁰ Liszthy János Oláh Miklós halála után, 1568 tavaszán készült beadványa szerint a jegyzők száma ezekben az években általában hat fő körül mozgott, akikről a kancellár gondoskodott. Az ő eltartásukon túl a kancellárt terhelte még ekkor a pecsétőr eltartása is, aki egyúttal a regisztratori feladatokat is ellátta, és aki más kancelláriákhoz hasonlóan egyfajta irodavezetőként is működött.¹⁹¹

Ezekben az évtizedekben jelentős változás ment végbe a titkári poszt terén is. A 16. század középső harmadában még megfigyelhető volt a Jagelló-kori királyi titkár jelenléte, aki intézménytől függetlenül intézett ügyet, az uralkodó megbízása alapján. Ilyennek tekinthető például Bornemissza Pál, a későbbi helytartó pályája kezdetén.¹⁹² A régi királyi titkár típus egy fajtájának tekinthető még 1550-es évekből Draskovich György, Forgách Ferenc és Dudith András. Ők mindhárman „secretarius et consiliarius” címet viselnek, ahogy Ujlaky Ferenc is annak idején.¹⁹³ A tanácsosi cím az egyszerű titkárok fölé emelte őket, nem véletlen, hogy idővel mindhárman alkancellárokká is lettek. A másik oldalon a titkári cím időnként megjelenik a *conservator* tisztség mellett is. Ez a titkári titulus azonban inkább utalt a kancellár mellett betöltött magántitkári posztra, amely nem egyszer összekapcsolódott a titkos pecsét őrzésének bizalmi feladatával.¹⁹⁴

Oláh idején játszódik le a klerikusok kiválása a kancelláriai szolgálatból. Az előbb említett hármas az utolsó meghatározó csoport az egyházi rend tagjai közül, akik titkári szinten működtek. Az Oláh-kor utolsó évtizedében tevékeny két titkár, Liszthy János és Bocskay György már az új korszakot jelképeznek, amikor ezt a fontos posztot világiak fogják betölteni. Az Oláh-időszak jellegzetessége, hogy az esztergomi érsekké előlépett kancellár mellett 1553 után alkancellárok is működnek (id. Draskovich György 1556–1561, id. Forgách Ferenc 1562–1563), Dudith András 1565?). Az ő elsődleges feladatuk az utazó uralkodó melletti kancelláriai munka ellátása volt, a főkancellárrá előlépett Oláh ugyanis már nem kísérte tovább egyre sűrűsödő útjaira I. Ferdinándot.

2.3. A Magyar Kancellária 1568–1608 között

Oláh halála után a kancellária vezetését alkancellári, majd kancellári rangban Liszthy János vette át (1568–1577), aki hosszú kancelláriai tapasztalatra tekinthetett vissza, és a jegyzőségről indulva a teljes hivatalnoki ranglétrát végigjárta. A rendelkezésre álló források szerint Liszthy élvezte II. Miksa bizalmát, nem véletlen, hogy rajta keresztül intézte az uralkodó például levelezését az erdélyi vajdával, a későbbi lengyel király Báthory Istvánnal.¹⁹⁵ Liszthy idején a kancellária az Oláh működésének utolsó idejében kikristályosodott formában tevékenykedett

¹⁹⁰ ÖStA FHKA UGB Bd. 396. fol. 232r. Ennél többet kapott Liszthy János, aki 600 Ft-ot húz, de ezt oly módon kapja, hogy 400 Ft-ot neki Oláh a saját fizetéséből engedett át, a maradék 200 Ft-ot a Magyar Kamara köteles folyósítani (1562. febr. 1-től) (ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 6v–7r. és MNL OL E 21 1562. ápr. 15.).

¹⁹¹ MNL OL E 21 ad 1568. jún. 4.

¹⁹² Már 1536. ápr. 4-én királyi titkárként említi Ferdinánd egyik adománylevelében (MNL OL A 57 vol. 1 pa. 327.). Ilyennek tekinthető Peregi Albert is, aki azonban 1531-től már a Magyar Kamara titkáráként működik tovább (VARGA 2011, 357.). Peregi teljesen úgy viselkedik, mint egy Jagelló-kori királyi titkár, amikor 1537 decemberében közreműködik néhány kancelláriai irat kiállításánál (ACRC II. 117–118.). A Jagelló-kori titkárok működéséről: BÓNIS 1971, 315–326. és KUBINYI 2006.

¹⁹³ Draskovich már 1553. dec. 1-től évi 300 Ft-os tanácsosi fizetést húzott (MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. pag. 7), tanácsosként és titkárként említve 1555. jan. 2-án Jászónak adott privilégiumlevélben (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 294.). Forgách „consiliarius et secretarius”-ként említve 1559. márc. 2., de már 1556. aug. 26-tól váradi püspök, amely valószínűvé teszi tanácsosi kinevezését is (Magyar Kamara számadáskönyve, Podmaniczky okm. V. 378.). Dudithot pécsi egyházmegye lakóihoz intézett mandátumában nevezi így az uralkodó, 1563. dec. 4. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 653. ex 1563.).

¹⁹⁴ Ez magyarázhatja, hogy egy opinióban Milith Tamást, a már kancellárrá lett Liszthy János titkárát miért nevezik „conservator seu Cancellariae secretarius” (ÖStA HHStA Com. Fasc. 388. fol. 387r.).

¹⁹⁵ Liszthy sajátkezü levélfogalmazványai az Ungarische Akten állag megfelelő csomóiban találhatóak: ÖStA HHStA AA Fasc. 97–107. Kiadásuk: VERESS 1944.

tovább: a kancellár mellett két titkár működött, a kancellárra bízott titkos pecsétet annak egyik bizalmi embere kezelte, általában egyik titkára, aki egyben kancelláriai jegyző is volt, az írásbeli munkát néhány írnok végezte. Változás, hogy az írnokok egy részének tartásköltségeit a titkárok veszik át, amely az egyik oldalról ugyan anyagi terhet jelentett számukra, a másik oldalról viszont önállóságuk megerősödéséhez vezetett.¹⁹⁶ E kor titkárai már világi személyek, magasan képzett humanisták, akik, ahogy az majd bemutatásra kerül később, már a kancellárián kívül futnak be karriert. A szervezeti változások közé tartozik, hogy állandó alkancellár kinevezésére ezekben az évtizedekben már nem került sor, a hézagok azt mutatják, hogy az ideiglenes kancellárhelyettes (*cancellarius substitutus*) gyakorlata jelenik meg, akit csupán arra az időtartamra hívtak az udvarba helyettesíteni, amíg a hivatalviselő távol volt.¹⁹⁷

A kancellária életében fontos fordulat következett be II. Rudolf és udvara prágai átköltözésével (1583), amely más központi kormánysszervekhez hasonlóan a kancellária tartós megosztását vonta maga után. Az egyik királyi titkár, illetve írnokai követték az uralkodót új rezidenciájára, míg a másik titkár és alkalmazottai az osztrák tartományok és Magyarország ügyeit intéző Ernő főherceg mellett maradtak. A kancellár elméletileg az uralkodó mellett kellett volna, hogy tartózkodjon, a hivatali szervezet működése ezt kívánta volna meg, de a Liszthyt követő kancellár, id. Draskovich György (1525–1587) győri püspök, kalocsai érsek (kancellár 1578–1586) szívesebben tartózkodott egyházmegyéjében, mint Prágában, sőt a prágai titkári állás betöltése sem bizonyult egyszerű feladatnak. Csak hosszas keresés után találtak Himelreich Tiburtius személyében megfelelő személyt, aki az egész rudolfi korszakon át vezette a prágai kancelláriai részleget (1585–1609), amely csupán a titkárból és egy-két írnokból állt. Mivel a magyarok közül csak nagyon kevesen követték az uralkodót a cseh fővárosba, illetve a magyar viszonyokat jól ismerő alsó-ausztriaiak jelenléte is csökkent, felértékelődött a magyar titkár szerepe. Himelreichnek többször kellett olyan ügyekben is véleményt nyilvánítani, amelyek eltértek elődei és utódai által intézett ügyektől. Az Udvari Kamara is többször fordult hozzá közvetlenül, ahelyett, hogy a Magyar Kamarától vagy a Szepesi Kamarától kért volna hosszadalmas úton információt. Így például 1600-ban a váradi püspökséghez tartozó belényesi uradalomról, 1601-ben szepességi konfiskációk kapcsán, ugyancsak 1601-ben a munkácsi vár és uradalom ügyében tájékoztatott Himelreich.¹⁹⁸ 1605-ben pedig abban a kérdésben kérte ki a véleményét az Udvari Kamara, hogy mi a különbség a *comes comitatus* és a *comes perpetuus comitatus* között.¹⁹⁹ Bár logikus lett volna az idős Draskovich mellé egy alkancellár kinevezése, és Radéczy István még 1581-ben javaslatot tett Dersffy Miklós alkancellári (*procancellarius*) kinevezésére, aki kész lett volna az egyházi rend felvételére, a javaslatnak nem lett következménye.²⁰⁰

2.4. A Magyar Kancellária működése a 17. században

II. Mátyás 1608. évi trónra lépése véget vetett a kancellária megosztásának, azonban a visszatérés Bécsbe önmagában nem hozott komoly változást magával. A kancellária a korábbi században kialakult keretek között tevékenykedett tovább, annyi történt csupán, hogy az eddigi két kancelláriai titkár helyett 1610 után már csak egy működött. Bár az új titkár Ferencffy Lőrinc a munka mennyiségére hivatkozva kérte a korábbi gyakorlat helyreállítását és egy

¹⁹⁶ Több személyről is lehet tudni, hogy melyik titkárhoz kötődik, pl. Miklóssy Ferencről (1579) és Ungváry Jánosról (1581) tudható, hogy Joó János írnokai voltak (MNL OL GYMSML SVL Lad. XXIV. et J. Fasc. 17. Nr. 355. Ezt az adatot Dominkovits Péternek köszönöm, ill. KÁRFFY 1914, 183.).

¹⁹⁷ Általam ismert első adat: Fejérkövy István veszprémi püspök, 1575. aug. 13. (MNL OL P 46 1575. évi iratok fol. 15.).

¹⁹⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 68. Konv. 1600. Jul. fol. 12–27; ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. 419. fol. 84.

¹⁹⁹ ÖStA FHKA r. Nr. 89. Konv. 1605. Dez. fol. 221–224.

²⁰⁰ Radéczy István II. Rudolffhoz, 1581. febr. 28. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv. B. fol. 1–2.).

második titkár kinevezését, erre nem került sor.²⁰¹ Az új helyzet viszont felértékelte a pecsétör-regisztrátor helyzetét, az egyetlen titkár ugyanis nem volt képes egyedül ellátni a politikai és adminisztratív ügyek intézését. Ezért a nem politikai jellegű ügyek jelentős részének az intézése a regisztrátor kezébe került, akit időről időre nem egészen szabályosan *vicesecretarius*-nak is neveztek.²⁰² Ez a folyamat benne gyökerezett a regisztrátor irodavezetői szerepkörében, ahol lényegében az ügyintézését irányító titkár helyetteseként működött.

A személyzet csekély száma esetenként veszélyeztette a hivatal működését. 1636 nyarán, amikor például II. Ferdinánd és kíséretében a kancellár és a magyar titkár a regensburgi birodalmi választófejedelmi tanácskozásra ment (*Kurfürstentag*, 1636. szeptember – 1637. február), regisztrátor híján Lipót Vilmos főherceg mellé a magyar ügyek intézésére a kancelláriai ügymenettel ismerős Orossy Györgyöt kellett a Magyar Kamarától kölcsönkérni.²⁰³

Az intézményt a kancellár irányította, aki továbbra is egyházi személy maradt, általában egyházmegyei püspök. Hivatala továbbra sem színekúra, a sokrétű feladatkör és a csekély személyzet szükségessé tette a hivatalvezető aktív részvételét a hivatali munkában. A fennmaradt forrásanyag szerint állandó alkancellár alkalmazására ekkor sem került sor, csupán ideiglenesen az udvarba hívott kancellárhelyettes szolgálatait vették igénybe, ha a kancellárt valamely feladata (például diplomáciai megbízatás) elszólította az udvarból. A változatlanságot mutatja, hogy más kormánysszervekkel szemben, mint például az Udvari Kamara vagy akár a Magyar Kamara is, nem jött létre a titkárok és írnokok között álló fogalmazói réteg. A hivatalnoki kar legalsó szintjén álló esküdt jegyzőkről és írnokok számáról nincs biztos adat, egyetlen kivétellel. 1673 tavaszán, Margarita Teresia császárné temetésére készítenő gyászruhák kapcsán összeírták a kancellária személyzetét is, amely ekkor a titkáron és a regisztrátoron kívül hét írnokból állt.²⁰⁴

A bécsi béke (1606) és az 1608. évi országgyűlés végzése jól mutatták, hogy a magyarországi rendek igen komoly pozíciókat harcoltak ki az uralkodóval szemben. Az 1608. évi koronázás előtti törvénycikkék közül több foglalkozott a magyar ügyek intézésének módjával: csak a Magyar Kancellária által kiadott adománylevél érvényes (1608: 9. tc.), az uralkodó magyar ügy intézésében csak magyarok tanácsával éljen, magyar kérelmezők idegenek segítségét ne vegyék igénybe (1608: 10. tc.). Ezek a cikkelyek később többször is megerősítésre kerültek (1613: 25. tc., 1618: 8. tc., 1622: 17. tc., 1630: 29. tc.). Ezzel párhuzamosan Thurzó György nádor és más magyar tanácsosok 1609 folyamán tervezetet nyújtottak be a Magyar Kancellária reformjára. A beadvány jól mutatja a magyar rendek megnőtt önbizalmát, és ennek nyomán miként kísérlik meg a központi igazgatáson belül a rendi

²⁰¹ Az uralkodó mellett működő Udvari Kamara tájékoztatása a hátrahagyott Udvari Kamarának, 1616. júl. 9. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111. Konv. 1616. Jul. fol. 24.).

²⁰² Erről tanúskodnak a Magyar Kancellária levéltárában megmaradt ezekből az évtizedekből származó fogalmazványok, amelyek tekintélyes része a kor regisztrátora, Szikszay Mihály kezétől származik (1615–1636) (MNL OL A 35, 2–6. cs.). *Vicesecretarius*-nak hívja férjét Lászlóffy Pál özvegye (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 219. Konv. 1665. Jan. fol. 148, 153.) és így nevezik meg Fejérpataky Rafaelt is 1650. áprilisában (MNL OL A 57 vol. 10. pag. 487.).

²⁰³ MNL OL E 21 1636. aug. 28., uo. E 554 Fol. Lat. 921/XII. pag. 213. ("nomine expensarum et intertentionis Vienna penes Suam Maiestatem loco secretarii Hungarici ob infirmitatem domini Ferencffy dati ex Ovar" 200 Ft-ot kapott). Orossy nem egyedül érkezett, vele jött a Magyar Kamarából Senkvicz Máttyás, éppen frissen felvett kamarai írnok, akinek a fáradozásait később 40 Ft-otál honorálták (uo.). Senkvicz csak átmenetileg működött a kancellárián, később visszatért a Magyar Kamarához, ahol idővel tanácsosi rangra emelkedett (FALLENBÜCHL 2002, 287.).

²⁰⁴ A hét írnok: Hegykő Mihály, Doyczy György, Lippics László, Mihanovich Farkas, Cziffkay János, Buziakovich István, Péterffy Ferenc (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.). Szalay, majd nyomában többen idézték azt a Szalay által Korompay kancellárnak (1686–1690) tulajdonított kijelentését a kancellária létszáma kapcsán, hogy csupán egy titkár, két írnok és a lajstromozó van a kancellár mellett (SZALAY 1852–1859, VI. 6.). Ez, mint ahogy később bemutatásra kerül, nem felel meg a valóságnak. Maga a *Considerationes* nem valószínű, hogy Korompay munkája lenne a kancellárra vonatkozó dehonesztáló kitételek miatt.

befolyás növelését. A tervezet a visszaélések elkerülése érdekében az ügyintézés reformjával is foglalkozott és javasolta, hogy a donációk, privilégiumlevelek, záloglevelek expedálása ezentúl a Magyar Tanácsból történjen, a kész darabokat a Tanácsból vigyék majd az uralkodó elé aláírásra (4. pont). A Királyi Könyvekből a király mellett a nádor utasítására adható csak ki másolat (6. pont). A supplikációk intézése a Magyar Tanácson át történjen (6. pont, 12. pont). A rendek arra is javaslatot tettek, hogy a kancellária a Burgban vagy valahol máshol hivatali helységeket kapjon, ahol a titkárok dolgozhatnak, ezzel is csökkentve a hibázás lehetőségét (10. pont).²⁰⁵

A központi igazgatásba való benyomulásra tett rendi kísérletnek tekinthető Lépes Bálint nyitrai püspök kancellári kinevezése (1609), illetve ezzel egy időben Vízkelethi Tamásnak a Magyar Kamara élére állítása (1609).²⁰⁶ Lépes inkább volt tekinthető a magyar rendek emberének, mintsem az uralkodó bizalmasának, ezt bizonyítja Thurzó György nádorról folytatott levelezése.²⁰⁷ Nem véletlen, hogy sem az uralkodó, sem nagyhatalmú minisztere, Melchior Khlesl bíboros nem vonta be őt a magyar ügyek intézésébe. Csakis a „subscriptioert lakom én udvarnál”, írta Lépes már 1614-ben Thurzó György nádornak némi keserőséggel a hangjában, azaz csupán az ügyek formai intézését végezte, és nem engedték a politikai ügyekbe beleszólni.²⁰⁸ Később bizalomvesztése olyan szintet ért el, hogy egy ideig az uralkodó nem volt hajlandó őt fogadni, nem volt hajlandó magyar tárgyú iratokat aláírni, és a magánbeadványokra sem adott választ.²⁰⁹ A feszült viszony Khlesl bukásával, és II. Mátyás halálával oldódott meg, de a betegeskedő kancellár a harmincéves háború kiváltotta viharos viszonyokban már nemigen találta a helyét.²¹⁰

Az uralkodó és kancellárja közötti bizalmi viszony Sennyey István boszniai püspök kancellári kinevezésével állt helyre (1623), aki nem véletlenül kapott több alkalommal is megbízatást az erdélyi fejedelemmel való tárgyalásra.²¹¹ Hosszas távollétei alatt a kancelláriai működés folyamatossága elsősorban nem is az alkalmilag kinevezett kancellárhelyetteseknek volt köszönhető, hanem leginkább a harminc éven át hivatalban lévő Ferencffy Lőrincnek (1610–1640), aki minden extravagánssága ellenére kiváló hivatalnoknak bizonyult.²¹² Sennyeyt a 17. század közepén két ambiciózus kancellár is követte egymás után, Lippay György veszprémi, majd egri püspök (1635–1642), illetve Szelepcsényi György veszprémi, majd nyitrai püspök (1644–1666). Mindketten igen jól kamatoztatták kivételes helyzetüket, az uralkodóval való folyamatos érintkezést, és a kancellári méltóságot idővel az esztergomi érseki székkal cserélték fel, azaz Magyarország első egyházi méltóságává emelkedtek (Lippay György 1642–1666 között, Szelepcsényi György 1666–1685 között esztergomi érsek és Magyarország prímása).

A 17. század első felében a Habsburgok és a magyar rendek között kiformalódott kormányzási forma egyik jellemzője, hogy az uralkodó általában két személyt tájékoztatott a Magyarországot érintő ügyekről, a nádort és az esztergomi érseket. Rajtuk kívül még egy harmadik személy rendelkezett komoly befolyással és élvezte az uralkodó bizalmát, a magyar udvari kancellár, aki hivatalánál fogva betekintést nyert a legfontosabb ügyekbe, állandó udvari tartózkodása pedig olyan információkhoz juttatta, amellyel más rendi magyar politikus nem rendelkezett. Az udvar számára a kancellár elsősorban alapos magyarországi helyismerete miatt

²⁰⁵ MNL OL A 97 5. dob. 5. f. II. Mátyás Miscellanea fol. 713–714. (8.1. fejezet 6. sz. irat)

²⁰⁶ FAZEKAS 2016b, 90–92. EMBER 1946, 131.

²⁰⁷ Kiadása: JENEI 1981, 179–303.

²⁰⁸ Lépes Bálint Thurzó Györgyhez 1614. márc. 25. Linz (JENEI 1981, 228.)

²⁰⁹ Lépes Bálint Thurzó Györgyhez 1614. szept. 10. Linz (JENEI 1981, 239.)

²¹⁰ FAZEKAS 2016b, 93–95.

²¹¹ Pl. 1625 elején járt Erdélyben (HARAI 2016, 34–73.), 1632-ben újabb erdélyi útra került sor (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 146. Konv. 1632 Nov. fol. 44–47.). 1633 tavaszán az eperjesi tárgyalásokon játszik fontos szerepet (ÖStA HHStA Türkei I. K. 112. Konv. 6. fol. 26–29.)

²¹² HOLL 1980, 33–47., KEMÉNY 1986, 106–107.

volt fontos. Már csak az egyes kancellárok egyéni ügyességén múlt, hogy mire használják fel befolyásukat.

Nem mindenkinek sikerült azonban élni a lehetőséggel. Szegedy Ferenc Lénárt váci püspök három év kancellári működés után (1666–1669) lemondott hivataláról és áthelyeztette magát az egri püspökségre, amelynek püspöke Pálffy Tamás a kancellárságban utóda lett, illetve megkapta a Kollonichtól hátrahagyott nyitrai püspökséget. Az egész mozgás egyik kiváltója I. Lipót Szegedy iránti bizalmatlansága volt, amelyet állítólag a kancellárelőd Szelepcsényi György folyamatosan szított.²¹³ Szelepcsényi úgy tűnik, hogy a következő évtizedre is megőrizte befolyását a kancellária személyi ügyeiben, mert 1679-ben Pálffy Tamás halála (1679. május 6.) és Orbán István személynöki kinevezését (1679. április 6.) követően az ő akarata érvényesült a kancellári szék betöltése és a titkári kinevezés esetében is. Nem véletlen, hogy átmenetileg ezekben a hónapokban az elárvult kancellária irányítását is átvette.²¹⁴ Ez egyébként a ritka példák közé tartozik, amikor az örökös főkancellári címet birtokló esztergomi érsek bekapcsolódik a kancellária életébe, különben ebben a században is csupán a felségpecsét birtokosaként játszott szerepet. Szelepcsényi szerepvállalása sem annyira főkancellári méltóságával, mintsem személyes befolyásával köthető össze.

Az első esetben három jelölt közül (Gubasóczy János váci, Korompay Péter korbáviai, Kéry János csanádi püspök) közül kellett saját emberét, Gubasóczy Jánost célba juttatni, aki nem igazán lelkesedett a feladatért. Az esetről fő forrásként Szalay Mihály, a meghalt kancellár titkárának a levele szolgál. A levél tanúsága szerint Korompay kiütése jelentette a legkomolyabb kihívást Szelepcsényi számára, mert Korompay maga mögött tudhatta a bécsi udvarban jelentős befolyással bíró jezsuiták támogatását.²¹⁵ A levélből az is kiderül, hogy az esztergomi érsek Hoher udvari kancellár segítségével akadályozta meg az előléptetésére egy ideje már Bécsben váró korbáviai püspök kinevezését. Hasonlóképpen Szelepcsényi akarata érvényesült a titkár kinevezése terén, ahol a tapasztalt regisztrátorral, Tenturich Istvánnal szemben saját rokonát, Maholányi Jánost támogatta, ismét csak sikerrel.²¹⁶ Ily módon gyakorlatilag átvette az irányítást az intézmény felett.

A kancellária szervezete és ügyintézési módszerei fölött a 17. század közepső évtizedeire erősen eljárt az idő és 1672 nyarán, amikor zajlott a magyarországi kormányzás (Gubernium) kidolgozásának a terve, a Titkos Konferencia ezzel egy időben javaslatot tett a Magyar Kancellária megreformálására is. Mindenekelőtt tanácsosok alkalmazását javasolták, ahogy az a Cseh és az Osztrák Kancellária esetében gyakorlatban volt. Három tanácsos kinevezésére gondoltak: egyet a főnemesi rendből, egyet a nemesiből neveznének ki, továbbá harmadiknak egy jogtudóst, de név szerint csupán egyetlen személyre tesznek javaslatot, gróf Balassa II. Bálintot említik.²¹⁷ Magyar tanácsosok uralkodó mellé rendelésére már többször születtek országgyűlési végzések, és rendelkezünk is adatokkal, hogy egy-két magyar tanácsos

²¹³ Nádasdy Ferenc levele Lessenyei Nagy Ferenchez, 1667. febr. 8. Pottendorf (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 287. Konv. B. fol. 6–7.). VANYÓ 1935, 53.

²¹⁴ Erről néhány oklevél tanúskodik, amelyen a már személynökké előléptetett, de ezek szerint még mindig titkárként működő Orbán István és Szelepcsényi állított ki: I. Lipót Borkovich Márton zágrábi püspöknek küldi át Persich György hitvesének a folyamodványát, 1679. jún. 17. Bécs (orig., Orbán és Szelepcsényi aláírásával, MNL OL A 35 Nr. 114. ex 1679), I. Lipót Sztenyicsnyák várát Nádasdy Miklósnak és Draskovich Jánosnak adományozza 1679. aug. 21. Bécs (orig. perg., Orbán és Szelepcsényi aláírásával, uo. A 35 ad 163. ex 1679).

²¹⁵ Szalay Mihály levele Forgách Zsigmondné Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

²¹⁶ „Secretariusságra Maholányi uramat akarja érsek uram önagysága promoteálni, noha udvarnál Tenturich uramis igen commendatus, de mivel érsek uram hajt ökegyelméhez, alig hiszem megnyerje, és így nem tudom szegény jámbor ember talán csak itt hagya az szolgálatot, szégyelvén olyan ifjú secretariustól függni, aminthogy most is semminémű dologban, s legkisebb expeditioban sem adhibeáltatik, hanem csak meg kell pecsételni, amit érsek uramnál önagyságánál expediálnak...” (Uo.). Ez a kitétele a levélnek azért is fontos, mert utal a regisztrátor részvételére a döntéshozókészítés folyamatában.

²¹⁷ KÁROLYI 1883a, 39–40.

hosszabb-rövidebb időt az uralkodó mellett töltött (működésük még szóba fog kerülni). Az országgyűlési végzések időről időre történő megismétlése azt mutatja, hogy a határozatok néhány év után kikerültek a gyakorlatból (1569: 38.tc., 1588: 9.tc., 1613: 25.tc., 1635: 28.tc.).

Még érdekesebb elképzelést vázolt az a tervezet, amely Wenzel Eusebius Lobkowitz főudvarmester iratai között maradt fenn. A névtelen beadványkészítő egy alkancellár beállításával látná biztosítottak a kancellária reformját, akit széles jogosítványokkal ruháznának fel, gyakorlatilag felügyelné a kancellárt. Emellett a tervezet is szükségesnek látta tanácsosok alkalmazását, akik a rábízott ügyeket más kancelláriák mintájára a kancellária tanácsában referálnák, megtanácskoznák és közreműködnének az elintézésükben. A hivatali személyzet növelésével két expedíciót hozna létre a kancellárián, egy latint és egy németet, azaz lenne két titkár, két regisztrátor, akik egyidejűleg taxatorok is, két *sigillatores* vagy *expeditores*, továbbá négy kancellista vagy *ingrossista*, két *accessista* és két ajtónálló. Ez utóbbiak intéznék a más kancelláriákkal való kapcsolattartást.²¹⁸

Ez alkalommal a kancellária reformja elmaradt, mert a központi kormányzat végül elég feladatnak ítélte meg a *Gubernium* talpra állítását, de az ország töröktől való visszafoglalását követően a kancellária átszervezését már nem lehetett tovább halogatni. A kancelláriára vonatkozó reformelképzelések éppen úgy jelen vannak Esterházy Pál nádor (1688. április 9.) mint a magyar rendek által benyújtott tervezetben (1688. szeptember 22.), illetve magában az *Einrichtungswerk*-ben (1688–1689).²¹⁹ Bár az *Einrichtungswerk* egésze nem valósult meg, a Magyar Kancellária reformja 1689 és 1690 folyamán bekövetkezett és egy teljesen újjászervezett, a kor színvonalán álló testületi kormány szerv jött létre, amely majd még részletesebben is bemutatásra kerül.

²¹⁸ MTA KK Ms 4929. Történettudományi Bizottság másolatai Lobkowitz cs. raudnitzai levéltárából származó másolatok G 1 Schriften die Einführung einer neuen Regierungsform im Königreich Ungarn betreffend (1671–1673) 29. sz. Ismeretlen személytől származó beadvány a magyar kormányzat reformjára vonatkozólag, 19. századi másolat, sine fol.

²¹⁹ IVÁNYI 1987, 161., Magyar Einrichtungswerk 504., Einrichtungswerk 89–96.

3. Iratkezelés és pecséthasználat a Magyar Kancellárián

3.1. Iratkezelés a Magyar Kancellárián

A Magyar Kancellárián folyó írásbeli munkáról nagyon nehéz képet alkotni, leginkább a hiányos forrásanyag miatt, a Magyar Kancellária levéltárának ugyanis csupán töredéke maradt meg az 1690 előtti időszakból.²²⁰ A rossz százaléku iratmegmaradás legfőbb oka, hogy megfelelő hivatali helység hiányában a fogalmazványok és egyéb megőrzésre érdemes iratok többsége a titkárok lakásán volt tárolva, akiknek halála vagy hivatali kötelekből való kiválásuk után kevés figyelmet fordítottak azok további megőrzésére. A nehézségeket fokozza, hogy egészen 1690-ig nem történt meg az intézmény működésének átfogó írásbeli szabályozása, először csupán 1690-ben kapott instrukciót a kancellária (csak összehasonlításképpen a Magyar Kamara már alapítása idején, 1528-ban elnyerte első instrukcióját). Mindössze két kisebb, az írásbeli munkát részben szabályozó belső utasítást sikerült feltárni eddig (1561, 1590 körül), amelyekre a későbbiekben még részletesebben visszatérek.

A Szalaházy Tamás által újjászervezett és vezetett Magyar Kancellárián a hivatali munka minden bizonnyal úgy folyt, ahogy az a Jagellók kancelláriáján kialakításra került. Ezt sugallják az egyes oklevelekre rávezetett relációs jegyzetek, amelyek között egyaránt találhatók egyes méltóságviselőktől, királyi titkároktól és másoktól származó relációk, illetve királyi parancsra utaló jegyzetek.²²¹ Néhány év után a relációs jegyzetek alkalmazása megritkul, majd fokozatosan eltűnik. Relációs jegyzetre az utolsó ismert adat egyelőre 1535-ből való, míg királyi parancsra való utolsó utalás 1562-ből származik.²²² Úgy tűnik, hogy a 16. század derekán lassanként megszűnt a korábbi gyakorlat. A referálásra való utalás eltűnése a kiadmányokról az ügyintézési gyakorlat átalakulását jelzi, minden jel szerint kikerült a szokásból a különböző méltóságviselők által történő referálás, helyüket a kancelláriához kötött királyi titkár, titkárok vették át, emiatt szükségtelemmé vált az intézkedő személyének külön megjelölése. Bár a későbbiekben is akad egy-egy példa, hogy különböző okok miatt külső személy működik közre kancelláriai oklevél létrejöttében, ezek már inkább kivételnek tekinthetők, és az esetek többségében magyarázatot is lehet rá találni.²²³ Az ügyintézésben

²²⁰ A megmaradt anyag legértékesebb együttese kétségkívül a királyi könyvek (MNL OL A 57, vol. 1–20.), a megőrzött fogalmazványok sorozata (uo. A 35, 1–27. dob. + A 129 1–3 dob.), ill. az uralkodói audienciára készült előterjesztések anyaga (A 33, 1–5. dob.).

²²¹ Néhány példa: Mikola Gergely királynéi jogügyigazgató Ujlaky Ferenc királyi titkár előterjesztésére kapott adományt a Fejér megyei Egyházastabajdon és Pest megyei Szentgyörgyön fekvő birtokokra, 1527. okt. 23. („ad relacionem magistri Francisci Wylak, prepositi Posoniensis, secretarii Regie Maiestatis”, MNL OL A 57 vol. 1. pag. 4.). Kretschmer Lőrinc fehérvári prépost Thurzó Elek országbíró referálására („ad relacionem magnifici domini Alexii Thurzonis de Bethlenfalwa”) kapott adományt a hűtlenség vétkébe esett Gallyán Mátyás fehérvári polgár házára és szőlőjére 1527. nov. 25-én (uo. A 57 vol. 1. pag. 26.). Ujfalussy Mátyás és Horváth Miklós Oláh Miklós relációja nyomán nyert adománylevelet, 1527. nov. 30. Esztergom (uo. P 49–26–No.5. (ezt a hivatkozást Avar Antonnak köszönöm). A királlyal a birodalomba utazó Erdődy Péter Thuróczy Miklós udvarmester relációja nyomán nyert perhasztást (ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden Nr. 1286.). Thuróczy Miklós kinevezése Hont megye ispáni kinevezése a király saját parancsára történt, 1527. nov. 28. Esztergom („commissio propria domini regis”, MNL OL A 57 vol. 1. pag. 18.).

²²² I. Ferdinánd Drakulya László részére Ujlaky Ferenc királyi titkár referálása nyomán tett adományt Szalánczy János birtokaira („ad relacionem domini Francisci Wylaky prepositi Posoniensis secretarii Regiae Maiestatis”) (1535. jan. 20. Bécs, MNL OL A 57 vol. 1. pag. 256.). I. Ferdinánd Bornemissza Pál nyitrai püspökhöz intézett, 1562. szept. 15-én Bécsben Várday Miklós és István és más Várdayak kérelmére kiadott mandátumon, amelyben Oláh érsek elé idézték őt 16 márka büntetés terhe alatt vallomástételre, szerepel a „commissio propria Sacrae Cesareae Maiestatis” relációs jegyzet (MNL OL P 707 2. cs. I. sor. Fasc. 5. Nr. 2087.).

²²³ Leginkább Peregi Albert volt aktív ezen a téren, pl. 1537 végén Peregi Albert pécsi prépost, a Magyar Kamara elnöke neve olvasható több szlavóniai vonatkozású oklevélen a kancelláriai titkár használta helyen. Valószínűleg Peregi korábbi szlavóniai szerepvállalása indokolta az iratkiadásban való közreműködést (ACRC II. 117–118). Szlavóniai ügynek tekinthető I. Ferdinánd Zágráb városához intézett rendelete, amelyben tudatta, hogy a

közreműködő titkároknak a kancelláriához kötése az ügyintézés egységesítése, uniformizálása irányába tett fontos lépésnek tekinthető.

Az első változásra utaló jelek az 1530-as évektől figyelhetők meg. Ekkor jelennek meg először kancelláriai tisztviselők ellenjegyzései kancelláriai kiadmányokon, amelyek már nem a középkorból megszokott relációs formulát alkalmazzák, hanem csupán a működő kancelláriai titkár nevét tartalmazzák („Wylaky”).²²⁴ Hogy miért a jobb oldalon áll Ujlaky neve, érthető, a bal oldalra az osztrák-német hivatali gyakorlat szerint az uralkodó neve kerül, illetve a kancelláré, míg a titkár és a regisztrátor a jobb oldalra helyezte kézjegyét.²²⁵ Ezt követhette Ujlaky is, aki csupán néhány alkalommal írta nevét az uralkodó neve alá, az eddig ismert példák alapján csak akkor, amikor előlépett alkancellárrá.²²⁶ Érdekes módon a magyar gyakorlat végül is más módon alakult. 1554-től figyelhető meg, hogy a kancellár és a titkár egyaránt aláírja a kiadmányt, méghozzá az osztrák-német gyakorlattól eltérő módon a jobb oldalon (az uralkodó aláírása a magyar gyakorlat szerint is a bal oldalon fog szerepelni).²²⁷ A későbbiekben ez a forma fog majd állandósulni.

A kancellári szerepkör komoly feladatokat rótt a viselőjére, a kancellár részt vállalt a mindennapi ügyintézésben. Sajnos prezentációs feljegyzések csak nagyon ritkán kerültek a beérkező iratokra, ezért nem dönthető el, csupán valószínűsíthető, hogy a postabontás más hivatalokhoz hasonlóan a Magyar Kancellárián is minden bizonnyal a hivatalfőnök, azaz a kancellár feladata volt.²²⁸ Erre utaló, közvetettnek nevezhető adatot mindössze egyet ismerek. 1628 őszén a Magyar Kamara Sennyey kancellárt külön levélben kérte meg, hogy a szentgyörgyi és bazini templomok katolikusoknak való visszaadása ügyében állítson ki mandátumot. A kancellár távollétében Ferencffy bontotta fel a kancellárhoz címzett levelet, és ennek tényét rávezették a missilisre is.²²⁹ A kancellár napi feladatvállalását mutatja, az 1561-ből származó, alább részletesebben is bemutatandó írno ki rendtartás azon kitétele, amely a kancellár által emendált darabokról szól. Egy 1567-ben fennmaradt híradás szerint az idős Oláh, Magyarország primása és helytartója Liszthy betegsége idején kénytelen volt személyesen az expedíciós munka irányítását felvállalni.²³⁰ A 17. századi kancellárok kézírásai is rendszeresen felbukkannak a kancelláriai fogalmazványokon. Sennyey István saját kezűleg írta meg annak a levélnek a fogalmazványát, amellyel az uralkodó az udvarba rendelte Lóssy Imre váradi

szükséghelyzetben megszüntette a város harmincadmentességi kiváltságait, de a város megerősítése céljára évi 200 Ft-ot rendelt. A másolat végén az alábbi feljegyzéssel: „Expeditae per d[ominum] Albertum Pereg in Cancellaria Hungarica” (ÖStA FHKA UGB Bd. 383. fol. 155r.). Nem szlavóniai vonatkozású az az uralkodói mandátum, amelyben I. Ferdinánd Nagyszombat városa kérésére engedélyezte a helyi zsidóközösség kiűzését, de a várost kötelezte, hogy a zsidók adójának a felét, évi 50 Ft-ot fizesse be a kincstárba, 1539. febr. 19. (MZsO I. 434–436.). További oklevél hasonló tárgyban Pozsony városához, 1539. ápr. 11. Bécs (uo. I. 437–438.). Peregi szerepéről a szlavón igazgatás újjászervezésében: VARGA 2011, 361–364.

²²⁴ I. Ferdinánd oklevele a pozsonyi tanácshoz, hogy a szerzeteseket és apácákat engedjék visszatérni, 1530. szept. 17. Prága (ETE II. 17–18.).

²²⁵ HOCHEDLINGER 2009, 164.

²²⁶ I. Ferdinánd Győri Mihály szentmártoni apát ügyében Bécstől 1539. ápr. 10-én a Magyar Kamarához intézett mandátumán található meg pl. így Ujlaky kézjegye („Jauriensis”) (MNL OL E 21 1539. ápr. 10.). Valószínűleg ilyen a Ferdo Šišić által kiadott 1539. márc. 28-i irat is (ACRC II. 251.).

²²⁷ Az általam ismert első példa I. Ferdinánd válasza a marosvásárhelyi országgyűlés által tett felterjesztésre, 1554. ápr. 17. Bécs. Az iratot Oláh Miklós kancellár mellett Draskovich György jászói prépost, királyi titkár írta alá még (EOE I. 514–516.).

²²⁸ MEISNER 1954, 54.

²²⁹ „In absentia aperiatur generosus dominus secretarius Laurentius Ferencffy.” Magyar Kamara Sennyey István kancellárhoz, 1628. okt. 16. Pozsony (MNL OL A 20 Nr. 7 ex 1628). Ugyanebből az időből maradt meg még egy prezentációs jegyzet, egy az Udvari Kamara 1628. nov. 10-i átiratára került rá Ferencffy keze által: „praesentatum Viennae 11. Novembris 1628 in festo S. Martini” (uo. A 10 Nr. 5. ex 1628). Talán a kancellár távolléte miatt bontotta a postát Ferencffy, aki fontosnak tartotta a beérkezés tényét rögzíteni.

²³⁰ „Dominus Listhius valde infirmatus, solus cancellarius cum scholasticis cogitur expedire omnia scripta.” Balázs deák, varasdi polgár levele Batthyány Kristófhhoz, 1567. máj. 27. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 1530.).

püspököt kancellárhelyettesi szolgálatra (1628. február 15. Prága).²³¹ Az eredeti beadványok hátán is nem egy kancellári feljegyzés olvasható, például Lippay György jegyezte fel az egyik mariánus ferencesek által tett beadvány hátára, hogy az ügyben 1635. június 28-i tanácsulésen született meg az uralkodói döntés.²³² Ifj. Draskovich György kancellárhelyettes jellegzetes betűi láthatók az egyik mandátum végén, amelyben az uralkodói tudatja az érintettekkel, hogy a jászói prépostság kormányzását gersei Pethő Ferenc helyett Maurovich Mihály egri nagyprepostra és Dejtei Balázs egri kanonokra, illetve egy további harmadik személyre bízta. E harmadik személyre tesz javaslatot Draskovich, akinek sokatmondó megjegyzése olvasható a papíron: „Jol uagyon ez, nem kell hogy a supplicansok minekünk minutallyák az expeditiot.”²³³ Pálffy Tamás keze nyomát több expedíciós utasítás őrzi, így például az I. Lipót nevében Orbán Pál személynök ítélőmesterhez a nagyszombati klarisszák és Illésházy György közötti ügyben intézett mandátum (1673. november 27., Bécs). Ezen a fogalmazványon láthatók a titkár javításai is, az irat kelteztetését is ő végezte, az expedíciós jegyzet viszont a kancellártól származik: „Expediatur introspecificatum mandatum Viennae 26. Nov. 1673. Thom[as] Pálffy m.p.”²³⁴ Arra is van példa, hogy a fogalmazványt maga készíti el, a titkár és a regisztrátor tudta nélkül, mint állítólag azt a kőszegi Szent Jakab templom elvételét elrendelő mandátum esetében tette.²³⁵

A kancellár szerepvállalását a hivatali munkában még jobban mutatják Korompay Péter kancellár kancellári működése során, 1686–1690 között keletkezett, különböző típusú feljegyzéseket tartalmazó jegyzőkönyvei. A kéziratok közül ugyan csak Korompay diáriuma saját kezű, a többi kötetet feltehetőleg magántitkára vagy egyik írnoke vezette, és csupán néha bukkan fel bennük a kancellár kézírása, de ez az esetenkénti jelenlét is mutatja, hogy az ügyintézkést folyamatosan figyelemmel kísérte a hivatalfőnök. Volt olyan kötet, amelybe naponkénti bontásban a beérkező iratok kerültek be.²³⁶ Egy másik kötet szintén naponta haladva tartalmazza, hogy mikor került sor döntésre az ügyben és mikor került az iratra az uralkodó aláírásra.²³⁷ A legérdekesebb Korompay már említett diáriumszerű feljegyzéseket tartalmazó kötete, amely naponta tartalmazza, hogy kik is látogatták meg a kancellárt, mikor járt audiencián, mely nap érkeztek hozzá iratok más központi hivataloktól.²³⁸ Bár szó sincs szabályszerű segédkönyvekről, a feljegyzőkönyvek jól érzékeltetik a kancellárra háruló napi terhelést.

A kancellárián a napi hivatali munkát a titkár(ok) irányították. A titkár az esetleg hozzá befutó ügyekről folyamatosan tájékoztatta a kancellárt. Korompay kancellár jelzett diáriuma erről számos adalékot őrzött meg. Az is kiderül belőlük, hogy a titkár távollétében a regisztrátor vette át a szerepét.²³⁹ Az uralkodó elé terjesztett ügyek összefoglalása, a proponenda elkészítése

²³¹ MNL OL A 35 Nr. 35. ex 1628.

²³² MNL OL A 32 Nr. 249.

²³³ II. Ferdinánd mandátuma Forgách Miklós főkapitányhoz, Csáky Istvánhoz és más felső-magyarországi főurakhoz és végvári kapitányokhoz, 1633. jún. 7. Bécs. A fogalmazvány végén olvashatók Draskovich megjegyzései, aki az elhunyt Egri helyett Cseh Jánost javasolja: „Az megholt Dionysius helyett mást kellene választani, talan Cheh Janos volna arra, en megjelentem o folsegenek, kegyelmed megmutattya ezt Maurovich Uramnak, Es ugyancsak ide irhatnak be azt is, ut supra.” (MNL OL A 35 Nr. 210. ex 1633.).

²³⁴ MNL OL A 35 Nr. 316. ex 1673.

²³⁵ CHERNEL 1878, 90.

²³⁶ DKN Korompay-diárium I. Naponta beérkező iratokat tartalmazó jegyzőkönyv (1686. júl. 24. – 1687. máj. 30.). A nyitrai kéziratokat Marti Tibornak és Szabó András Péternek köszönöm (továbbiakban Korompay-diárium I.).

²³⁷ DKN Korompay protokollum I. Az uralkodó által aláírt iratokat tartalmazó jegyzőkönyv, amelyben sajnos részben olvashatatlanul elhalványult az írás (1686. okt. 3. – 1687. ápr. 23.) (továbbiakban Korompay protokollum II.).

²³⁸ DKN Korompay-diárium II. Korompay diáriuma, amely találkozásait, általa fogadott személyeket, fontos ügyeket tartalmazza 1687. szept. 22. – 1690. jan. 1. közötti időszakból.

²³⁹ 1689. márc. 23-án azt jegyezte fel Korompay, hogy Maholányi távollétében Tenturich István regisztrátorral egyeztetett („conferentia Tenturich secretario in Moravia existente”) (Korompay-diárium II., 1689. márc. 23.).

is a titkár feladata volt. Az uralkodói audienciára készült előterjesztések kivétel nélkül a hivatalban lévő titkárok, Ferencffy Lőrinc, Orossy György és Ruttkay András kézírásával készültek.²⁴⁰ Az ügy elintézésére készített opinio is tőlük származik, de az opinio minden bizonnyal a kancellárral folytatott egyeztetés során kerültek kidolgozásra. A titkár referálta a kancellár jelenlétében az uralkodónak az audiencián az ügyet az elkészített összefoglaló alapján, illetve ismertette a javasolt elintézés. Az ott született döntés értelmében került sor azután intézkedésre. Ha az ügy elintézése a kancelláriára hárult, akkor a titkár gondoskodott a fogalmazvány elkészítéséről. Az esetek egy részében a fogalmazványt maga készítette el, mások megfogalmazását egy-egy tapasztaltabb írnokra bízta. Az elkészült fogalmazványok ellenőrzését a kancellár végezte, bár minden bizonnyal csak a jelentősebb darabok átolvasására jutott ideje. Sajnos a 16–17. századból fennmaradt fogalmazványok többségén nem olvasható sem expedíciós jegyzet, sem pedig a fogalmazványt készítő írnok neve, ez majd csak az 1690. évi reform után jön szokásba.²⁴¹ Erre valószínűleg nem volt szükség, mivel a kis létszámú kancellárián könnyen visszakövethető volt, hogy ki melyik darabot készítette. A fogalmazványra az uralkodói döntés napja, nem pedig az irat elkészültének a napja került. A döntés és a kiadmány elkészülte között esetenként akár több hét is eltelhetett.²⁴²

Esetenként nem volt könnyű feladat a fogalmazványok megfelelő időre való elkészítése. A munkát a titkárok különféleképpen tudták meggyorsítani. Az egyik megoldás az egyszerűbb fogalmazványok elkészítésnek delegálása volt, ahogy az már jelzésre került. Egy tapasztaltabb írnok vagy a regisztrátor ennek a feladatnak maradéktalanul eleget tudott tenni. A másik lehetőség formuláskönyvek segítségül hívása volt, ezek használata azt is elősegítette, hogy hibátlan elintézésre tervezet készüljön (használatukról még lesz szó). A harmadik mód a folyamodvány bevonása volt az elintézésre tervezet elkészítésébe, azaz a hivatalnak nem készített külön fogalmazványt, hanem egyszerűen csak kihúzta az eredeti beadványból a fölöslegesnek ítélt sorokat, és helyükre megfelelő kifejezéseket illesztett. Ez a papír- és időtakarékos megoldás leginkább Maholányi János (1679–1693) titkársága idején volt gyakorlatban.²⁴³

A titkár feladata volt intézkedni azon ügyekben is, amelyek egy másik központi hivatalhoz kerültek áttételre. Ezekre a darabokra általában hátrati feljegyzések kerültek, amelyeket a titkárok saját kezűleg vezettek rájuk. A kancelláriára beérkező, majd onnan más hivatalokba továbbküldött folyamodványokon az 1560 körüli évektől olvashatók az első kancellárián készült hátrati feljegyzések. Ezek kivétel nélkül a titkároktól származtak, Liszthy János, Forgách Ferenc és Dudith András neve bukkan fel többször is, akik az uralkodóval, illetve a kancellárral való egyeztetés után intézkedtek az egyes ügyekben.²⁴⁴ Ez derül ki a

²⁴⁰ Vö. MNL OL A 33 állag különböző iratait, amely a 17. század középső évtizedeiből fennmaradt proposíciókat őriz. Az ügyek előkészítéséről fogalom alkotható Draskovich György kancellárhelyettes egyik leveléből, amelyben Ferencffy Lőrinc titkárnak adott hivatali utasításokat (1633. szept. 22. Bécs). A kancellárhelyettes ebben utasítja a titkárt a magyarul beérkező darabok fordítására, a fontosabb darabokat teljes szövegben kellett átültetni, vagy ha latinul készültek, mint pl. Pázmány Péter bíboros opinioja, teljes terjedelemben felolvasnia, a kevésbé fontos iratokat a titkár kivonatolta. A nádor latinra fordított levelét azonnal tovább kellett adnia a Hofkriegsrat titkárának (MNL OL A 32 Nr. 211.).

²⁴¹ Kivételnek számít Pálffy Tamás kancellár feljegyzése az egyik, Tersztyánszky György személynöki ítélőmesterhez szóló, 1675. dec. 6-án kelt uralkodói mandátum fogalmazványán: „expediatur processus conceptus Viennae 6. Dec. 1675. Thom[as] Pálffy” (MNL OL A 35 Nr. 503. ex 1675).

²⁴² Korompay feljegyzése szerint pl. az uralkodó 1686. dec. 30-án három darabot írt alá, az oszlányi takácsok céhlevele ügyében a döntés dec. 19-én esett meg, Noszlopi Péter címereslevele ügyében dec. 23-án, míg Györgyevicz aliter Kovács György armálisa esetében dec. 29-én (Korompay-diárium I., 1686. dec. 30., sine fol.).

²⁴³ 1682. júl. 2-án I. Lipót Trencsén megyétől kért tájékoztatást Ostrosith Mátyás kérelme nyomán. A titkár az elintézésre tervezetet a supplikációból alakította át (MNL OL A 35 Nr. 223. ex 1682).

²⁴⁴ Általában olyan hátratról van szó, amellyel a Magyar Kancellária átteszi az Udvari Kamarához a fogalmazványt, amely azt később továbbküldi a Magyar Kamarához. Így került a pozsonyiak új sórendtartás körül tett supplikációja előbb az Udvari Kamarához, amely azt 1563. máj. 10-én azt továbbküldte a Magyar Kamarához információkérés végett. Az eredeti supplikáción Liszthy hátrati feljegyzése olvasható: „Magnificis dominis Camerae Aulae S. Caesariae. Listhius m.p.” (MNL OL E 21 1563. máj. 10.).

Forgách Ferenc által készített és fennmaradt két hátrati elintézésből, amelyek formailag megelőzik a korukat, tudniillik az ilyen típusú ügyintézés majd csak a későbbi évtizedekben lesz általánossá a kancelláriai gyakorlatban. Ezek közül az egyik ügyirat a híres kalligráfus, Bocskay György kancelláriai írnok elmaradt járandósága ügyében hozott uralkodói döntést tudatja az Udvari Kamarával.²⁴⁵

A kész irat, a kiadmány uralkodóval való aláíratása is a titkárok feladatai közé tartozott. Így kerülhetett sor Ferencffy Lőrinc híres kappanos esetére, amelyet Kemény János is megörökített emlékiratában, amikor is a kész, uralkodásra váró darabokat tartalmazó titkári táskából nemcsak az iratok kerültek elő, hanem az útközben vásárolt titkári ebédnek szánt kappan is.²⁴⁶ Az elkészült iratokat vagy személyesen vette át ügyfél, vagy megbízottja révén (talán ez volt a gyakoribb megoldás), így a kiszabott taxa kiegyenlítése is a megbízott feladata lett. A kormányzati munka során keletkezett mandátumok szétküldése többnyire a Magyar Kamara közreműködésével történt, posta bevonása a 17. században vált gyakorlattá.²⁴⁷ Az ügyek egy része nem igényelt uralkodói jóváhagyást. Régi, még a késő-középkorból hozott gyakorlat volt, hogy az igazságszolgáltatási/jogszolgáltatási (*juridica*) ügyekben a kancellár saját jogkörben intézkedhetett. Az 1542. évi 42. törvénycikk megerősítette ezt a gyakorlatot. Erre a nagyszámú ilyen jellegű ügyirat miatt az ügyintézés folyamatosságának fenntartása érdekében is szükség volt.²⁴⁸ Az, hogy mi számít *juridica*-nak és mi nem, időnként eltértek az elképzelések. 1672-ben egy névtelen beadványkészítő, aki mögött talán Szelepcsényi érsek rejtőzik, azt kifogásolta többek között, hogy a kancellár a perhalasztást kérő Lengyel Krisztinának propozíció nélkül, azaz az uralkodó megkérdezése nélkül állította ki az engedélyt, jóllehet a perhalasztás nem *juridica*, hanem *gratialis*, azaz az uralkodó kegyétől függ, hogy megadja-e vagy nem.²⁴⁹ A jogszolgáltatási ügyek terén kialakult helyzet, sajátos joggyakorlat ismertetése, amely legalábbis súrolta, ha ugyan nem merítette ki a visszaélés fogalmát, a későbbiekben kerül bemutatásra.

Az írnokokat és a titkárt is különleges kihívás elé állította a címeres- és nemeslevelek és egyéb rangemelő oklevelek elkészítése: nem a megszokott anyaggal, hanem pergamennel kellett dolgozniuk, a kezdő sorokban sokszor különleges szép, díszes betűket kellett

²⁴⁵ Bocskay György supplicációja hátráta került rá az alábbi hátrati elintézés: „SCM ex consilio deliberavit, quod de illa summa pecuniae, de qua assecuratione habet Georgius Bochkay, ex Camera Aulica camerariis Hungaris mandatum expeditur, et solvant sine omni expectatione. Pragae 2. Octobris 1562. Varadiensis m. p.» I. Ferdinánd 1562. okt. 3-án utasította a Magyar Kamarát Bocskay György járandósága kifizetésére, mellékelve hozzá a fenti nyomdát egy másik nyomdában kíséretében (MNL OL E 21 1562. okt. 3.).

²⁴⁶ KEMÉNY 1986, 106–107.

²⁴⁷ Így pl. az országgyűlési meghívók szétküldése rendszeresen a Magyar Kamara feladata volt, vö. I. Ferdinánd rendelkezését a Magyar Kamarához, 1549. nov. 10. Prága (I. Ferdinánd és Oláh Miklós kancellár aláírásával, MNL OL E 21 1549. nov. 10.), ill. Miksa rendelkezését hozzá, 1563. jún. 17. Bécs (Miksa, Oláh Miklós és Liszthy János aláírásával, uo. 1563. jún. 17.).

²⁴⁸ MOE I. 414., 448–449. Pálffy Tamás kancellár Wenzel Eusebius Lobkowitz herceg, főudvarmesterhez intézett egyik levelében hivatkozott is a törvénycikkre az egyik ügyben tanúsított eljárását védve, 1671. szept. 19. Bécs (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 324. Konv. A. fol. 25.).

²⁴⁹ „Quintus. Quod proxima septimana Christina Lengiel foemina haeretica, misso huc famulo suo impetravit privilegium prorogatorium absque ulla consueta propositione, quae debebat fieri in consilio argumento sane futili, quod similia sint iuridica, quae possunt extra consilium a cancellario expediri. Verum protectionales, tutelares ac prorogatoriae non possunt dici iuridica sed gratialis et privilegialis regique, ipsi competenti; iuridica enim sunt solum illa, quae alii regni iudices ordinarii possunt expedi facere. Quare cum a sola Maiestate Regia haec uti regalia et praecise Sacrae Maiestatis auctoritatem concernentia elargiri soleant, debent necessario in consilio proponi, et ita demum expediri, alioquin mille praeiudiciosae sequelae eveniunt.” (MTA KK Ms 4929. Történettudományi Bizottság másolatai Lobkowitz cs. raudnitzzi levéltárából származó másolatok G 1 Schriften die Einführung einer neuen Regierungsform im Königreich Ungarn betreffend (1671–1673) 33. sz. “Excessus, qui proximi diebus commissi sunt in Cancellaria Hungarica non sine gravi praeiudicio communis iustitiae et damno Suae Maiestatis, quibus nisi in tempore obvietur, brevi pro certo innumerae confusiones sequuntur.”, névtelen beadványa, 19. századi másolat, sine fol.).

alkalmazniuk, többfajta tintát használniuk etc.²⁵⁰ A címereslevél kiállítása a címerkérő folyamodvány (*supplicatio*) beadásával kezdődött, amely tartalmazta a folyamodó érdemeit, sokszor sajnos csak általánosságban. A kérelemre a korai időktől kezdve rákerült a kérelmezett címer is, amelyet a kancellár aláírásával hagyott jóvá.²⁵¹ Ezek az iratok a tárgyalt korban általában oklevélformátumban kerültek kiállításra, a libellus formátumú kiállítás inkább a 18. század végétől terjedt el, de persze akadnak kivételek ekkor is.²⁵² A Magyar Kancellária címeres- és nemeslevél gyakorlatára rányomta a bélyegét Bocskay György működése, aki a 16. század derekán több évtizeden át volt itt tevékeny, és akinek különleges eleganciájú betűi szemlátomást hivatalnoktársai között követőkre találtak.²⁵³ A szövegnek az elkészítése általában nem okozott komoly gondot. Mint majd látni fogjuk, a kancellárián rendelkezésre álló formuláriumok bőséggel tartalmaztak címereslevél formulákat. Akkor sem jött okvetlenül zavarba az illető, ha az adományozott érdemeinek nem az általában használatos általánosságok formájában kellett bekerülnie a levélbe, mert ezeket a folyamodvány tartalmazta. Armálist szerezni mindenesetre nem volt olcsó multság, mert az előírt taxa mellett külön kellett fizetni a pergamenért, a viaszért, a pecsétzsinórért, a címer megfestéséért. Sajnos arról, hogy nemeslevelek címereit ezekben az években ki festette, semmiféle információval nem rendelkezünk. Valószínű, hogy nem egyszer egy ügyes kezű kancelláriai alkalmazott készítette a címereket.²⁵⁴ A címerfestő hivatás professzionálódásáról csupán I. Lipót korában vannak adatok más kancelláriák esetében is, ekkor kapott Johann Michael Prechler, Benedikt Kargl, sógorai Franz és Jakob Mellion, illetve Joseph Prechler császári privilégiumokat mint címerfestők (*Wappenmaler*).²⁵⁵ Johann Michael Prechler egyik beadványából az is kiderül, hogy a Birodalmi Kancellárián és a Cseh Udvari Kancellárián kívül a Magyar és Erdélyi Kancelláriának is dolgozott.²⁵⁶

A kiadmányok egy részét teljes szövegben, a 16. század első felében nem egyszer inkább még kivonatos formában, a másolati könyvekbe, az ún. királyi könyvekbe is bemásolták. Ezek vezetése a kancellária harmadik fontos tisztviselőjének, a conservatornak vagy regisztrátornak a feladata volt (*conservator sigilli, registrator/regestrator*). A regisztrátor többszörös feladatot látott el, nem csupán a királyi könyvek vezetéséért felelt, de pecsétőri funkciójából fakadóan az ő feladata lett az elkészült darabok megpecsételése. Ez volt az utolsó lépés az irat elkészültéhez.²⁵⁷ A 17. század első harmadától nagyobb mennyiségben megmaradt fogalmazványok alapján úgy tűnik, hogy a regisztrátor a fogalmazványkészítésben is részt vett, az egyszerűbb, nem politikai vonatkozású darabok elkészítése volt a feladata.²⁵⁸ Az már említésre került, hogy egy időben egyfajta irodaigazgatói feladatokat is ellátott. A királyi könyvek vezetéséről és a kancelláriai pecséthasználatról még külön is lesz szó.

²⁵⁰ AVAR 2014, 226–250.

²⁵¹ PL. SZÁLKAI 2008.

²⁵² Oláh Miklós és rokonai bárói oklevele kivételszámba megy, 1558. ápr. 17. Bécs (MNL OL P 108 Rep. 2–3. Fasc. K. No. 163.). Lásd még GULYÁS 2016.

²⁵³ Bocskay György működéséről: GULYÁS 2014, GULYÁS 2016.

²⁵⁴ Kolinich János 1628-as levelében történik említés egyedül egy bizonyos Dávidról, aki „pro libello” lapokra festett címereket, talán libellus formátumú nemeslevél számára megfestett címerekről van szó. Kolinich János levele Szikszay Mihályhoz, 1628. márc. 29. Prága (vö. 8.1. fejezet 7. sz. irat).

²⁵⁵ GROSS 1933, 116. Újabban elsősorban a későbbi időkről: GÖBL 2004.

²⁵⁶ ÖStA FHK A HQB Kt. 10. Hofquartiers-Resolutionen Nr. 79. (1700).

²⁵⁷ II. Ferdinánd 1632. szept. 18-án Ebersdorfbán kelt mandátumában utasította a Magyar Kamarát, hogy Füley Tamás pilisi apát, győri kanonok kérésére adják ki az apátságára vonatkozó okleveleket másolatban. A fogalmazvány hátára az alábbi hivatali jegyzet került: „Domine Ruttkay hodie detis ad subscriptionem hoc et cras mihi sigillatas revertetis.” (MNL OL A 35 Nr. 245. ex 1632). A címzett személy Ruttkay András, a későbbi kancelláriai titkár, aki ekkor jegyzőként dolgozott a kancellárián.

²⁵⁸ Szikszay Mihály jellegzetes kézírása több fogalmazványon felismerhető, pl II. Ferdinánd Esterházy Miklós országbíró részére adott felhatalmazásán (indultum), hogy a lázadók birtokából 25 telekig bezárólag az uralkodó híveinek adományt tehet, 1620. [szept. 4.] Bécs (MNL OL A 35 Nr. 251. ex 1620, a királyi könyvekbe is bevezetésre került: A 57 vol. 6. pag. 90.).

Az expeditor tisztség hivatalosan csak az 1690. évi reformokkal kerül bevezetésre, az ő feladata lesz majd az elkészült darabok ellenőrzése, és útra bocsátása, de úgy tűnik, hogy egy-egy tapasztaltabb jegyző ezen a téren bizonyos feladatok végzését már korábban is magához vonhatta. Erre utal, hogy Fabricius János jegyzőt, amikor 1658-ban 18 Ft-ot kapott a Haditanácsnak tett fordítási munkálatokért, a Magyar Kancellária expeditorának nevezték.²⁵⁹

A hivatali ranglétra alján elhelyezkedő jegyzők feladata volt a már ellenőrzött fogalmazványok letisztázása, de a tapasztaltabbra egyszerű fogalmazványok elkészítését is rábízták. Feladatkörükbe és mindennapi életükbe némi bepillantást enged Liszthy János kancelláriai titkár által 1561. augusztus 13-án a kancelláriai írnokok számára kiadott rendszabása.²⁶⁰ A rendszabásból tudható, hogy az állami fizetést nem élvező jegyzők darabbérben dolgoztak, egy-egy iratért az irat fajtája szerint kaptak pénzt. Az 1 forint taksára ítélt egyszerűbb fogalmazványok, egyszerű mandátumok, ha idegen fogalmazványból kerültek leírásra, 12 dénárt, az osztálylevelek, tanúságlevelek, perbehívó levelek stb., ha saját fogalmazványból kerültek letisztázásra, 33 dénárt hoztak a konyhára. Az adománylevelek, vásárprivilegiumok és más mentesítő levelek 50 dénárt, a nemeslevelek és egyéb kiváltságlevelek elkészítése 1 Ft-ot jelentettek a szorgalmas deáknak. Ha valaki hibát követett el a tisztázásban, fizetsége felét veszítette el, de ehhez is újra kellett írnia a tisztázatot. A közügyben készülő darabokat ingyen kellett megírniuk, ha ezt vonakodtak megtenni, büntetéssel számolhattak, 25 dénárt kellett fizetniük. Ha valakinek a munkájában a kancellár az ellenőrzés során hibát talált, köteles volt azt kijavítani, ha nem tette volna meg, járandósága az újra írást végző írnoké lett. Az írnokok havonta jutottak hozzá fizetésükhöz, még hozzá mindenki maga vezetett regisztrumot az általa elkészített tisztázatokról. Liszthy külön ígéretet tett arra, hogy az ingyen elkészített darabok esetében állja a jegyzők részét, kivéve, ha az érsek szervitorairól van szó, vagy valami más törvényes akadály merülne fel. A rövid, alig több mint egyoldalas szabályozás, több szempontból is érdekes. Világosan kiderül belőle, hogy az egyszerűbb mandátumok fogalmazványait az írnokok maguk készítették, az elkészített fogalmazványokat a titkár, vagy mint ahogy az az egyik pontból kiderül, maga a kancellár javította (emendálta). Az ellenőrzést követően került sor a tisztázat elkészítésére.

Némileg megváltozott összegek jelennek meg abban az összeállításban, amely Szecsődy Gergely formuláriumában az 1590 körüli évekből őrződött meg. Ez a rövid rendtartás az írnokok és a regisztrátor járandóságát igyekezett számba venni az egyes irattípusok után.²⁶¹ A függőpecsét alatt kiadott oklevelek után 1 Ft illette meg a pecsétört, és 1 Ft járt a kancellár részesedéséből az írnoknak is, aki azt elkészítette. Ha azonban a taxája meghaladta a 100 tallért, akkor egy-egy tallér járt a pecsétörnek és írnoknak, bibale gyanánt pedig 6 tallért kellett szétosztani az írnokok között. A tíz forint feletti adománylevelek után egy tallér jár a kancelláriának, a másik tallér fele a regisztrátoré, fele az írnoké lett. Az ún. „cum justi” levelek után 25 dénár jár az írnoknak, más jogszolgáltatáshoz kapcsolódó kiadmányok után 16 dénár. Az ingyen elkészített darabok esetében ekkor már nem a titkár vállalta át az írnokok részét, hanem az ügyfélnek kellett azt állnia. A díszes, arannyal és egyéb színekkel készített oklevelek után az írnokoknak külön kellett megegyezniük a járandóságukról az ügyfelekkel, de nem volt szabad őket nagyon megterhelniük. A királyi könyvekbe való bevezetésért oklevelenként egy tallért kellett letenni. Az uralkodói rendelkezések „ex officio” ingyen kerültek bemásolásra. Ez utóbbi kitétel megmagyarázza, hogy miért található a korai időszakban olyan kevés, közérdekű darab a kötetekbe bemásolva. Ez a rendtartás azért is érdekes, mert jól mutatja a pecsétör-regisztrátor kiemelt szerepét.

A fogalmazványok között volt olyan is, amely nem a Magyar Kancellárián készült, hanem csak a letisztázása, megpecsételése, és aláírása, azaz expedálása történt itt. Ilyen darab

²⁵⁹ ÖStA FHKA HZAB Bd. 104. (1658) fol. 490v.

²⁶⁰ EFSZK Batthyány-gyűjtemény Cat.V.Tit.II.a. Formularius liber fol. 919v–920r. (vö. 8.1. fejezet 2. sz. irat).

²⁶¹ OSzKK Fol. Lat 3701. fol. 128v.

I. Ferdinánd Thurzó Elek helytartóhoz intézett mandátuma, amelyben az uralkodó felszólította, hogy örködjön a Fuggerekkel kötött rézbányászati bérleti szerződés sértetlenségén, a végén ugyanis az alábbi megjegyzés olvasható: „diser mandat ist per Derschwam concipiert, die hern hofcamerret abgehört, von Khüniglicher Majestät unterschriben und in der hungerischen cantzley gefertigt worden.” Azaz a szerződést a Fuggerek embere, a jeles humanista Hanns Derschwam fogalmazta meg, az Udvari Kamara fogadta el, a Magyar Kancellária tisztázta le és az uralkodó írta alá.²⁶² Ezek az átküldött fogalmazványok főleg adománylevelek fogalmazványai voltak, amelyek kiállítása körül időről időre fellángoltak a viták az Udvari Kamara, a Magyar Kamara és a kancellária között, ahogy az majd a későbbiekben még részletesen bemutatásra kerül. Csupán egyetlen példa álljon itt az ilyen típusú kiadmányozásra. Ostrosith István 1626. május 28-án uralkodói adományt kapott a Pozsony megyei Terlény (Tierling) falura. Az adománylevél fogalmazványát a rajta található átirat szerint a Magyar Kamarán készítették el, onnan felküldték az Udvari Kamarához, amely tovább tette a Magyar Kancelláriához, ahol megtörtént az adománylevél expedálása, miután a titkár, Ferencffy Lőrinc a szöveget ellenőrizte és kijavította.²⁶³

Az Udvari Kamara és a Magyar Kancellária, illetve a Magyar Kancellária és a Magyar Kamara viszonyáról szólva meg kell említeni azokat a darabokat, amelyek közösen kerültek kiadásra. Több különféle típusú közös kiadmányra találtam példát, nem véletlen, hogy ezek a 16. század középső évtizedéből származnak, amikor a központi igazgatás egyes intézményeinek jogköre, illetve együttműködése még formálódóban volt. Ezek közül az első a kancellária és az Udvari Kamara harmincadügyben kelt közös rendelkezései voltak. 1545. június 25-én ugyanis a magyarországi harmincadügy igazgatói és ellenőrei, Szerémi Sebestyén, Schreiber Farkas, Francisci Tamás és Georg Volker utasításba kapták, hogy ezentúl az uralkodó intézkedései hozzájuk a Magyar Kancellárián át fognak érkezni, az Udvari Kamara egyik tanácsosa ellenjegyzésével, és ezeknek a parancsoknak engedelmeskedni tartoznak.²⁶⁴ Az intézkedés nem lehetett sokáig életben, mert csupán 1545-ből ismeretes két ilyen darab.²⁶⁵ De volt olyan darab is, amely az Udvari Kamara kiadmánya volt, és érvényessége érdekében került rá Oláh Miklós kancellár kézjegye. I. Ferdinánd 1545. november 21-én utasította arra Zakarias Wochnitzky pozsonyi kapitányt, hogy miután Niklas Salmot nevezte ki pozsonyi kapitánynak, a várat adja át Peregi Albert pécsi prépostnak, a Magyar Kamara elnökének és Philip Breunernek, az Udvari Kamara tanácsosának. Az iratot az Udvari Kamara részéről aláírta Bernhard Khevenhüller tanácsos, Sebastian Tunckl titkár és Eustach Dunant regisztrátor.²⁶⁶ De akad olyan irat is, amely a kancellária és a Magyar Kamara közös kiadásában kelt. Báthory András Likava várára kapott inscripcióos levele 1556. szeptember 17-ről ilyen kettős kiadású darab volt, amelyen Oláh Miklós főkancellár és Liszthy János titkár aláírásán kívül a Magyar Kamara részéről Thurzó

²⁶² ÖStA FHKA UGB Bd. 384. fol. 33v–34r.

²⁶³ II. Ferdinánd adománylevélenek fogalmazványa, 1626. máj. 28. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 142. ex 1626). Latin fogalmazvány, Ferencffy javításaival, a fogalmazványra helyezett dátum is tőle származik. A fogalmazvány végén olvasható átirat szövege: „Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestatis Cancellaria Hungarica Aulica hisce intimandum, praelibitum Suam Caesaream ac Regiam Maiestatem sese benigne resoluisse, ut nova inscriptionales super pago Thierling pro spectabili et magnifico domino Stephano Ostrosith iuxta hanc in Camera Hungarica confectam minutam expediantur. Unde ipsa Cancellaria Hungarica Aulica peramanter requiritur, expeditionem istarum rerum inscriptionalium maturare et expeditas Camerae Aulicae pro ulteriori ordinatione una cum paribus assignari facere velit, quam sibi vicissim mutuis officiis semper paratam habet. Ex consilio Camerae Aulicae 28. Maij 1626. J. B. Schellhart.”

²⁶⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1545. fol. 109. és másolata UGB Bd. 384. fol. 206rv.

²⁶⁵ Az uralkodó 1545. szept. 1-jén Prágában kelt rendeletében már ebben a kettős kiadású formában utasította a Magyar Kamarát a Kamarjay Tamásnak járó útiköltség kifizetésére (I. Ferdinánd, Oláh alkancellár és Achatius Schrott Udvari Kamarai tanácsos aláírásával, MNL OL E 21 1545. szept. 1.). 1545. dec. 24-én pedig hasonló felállásban Dreyling Tamás budai polgár számára harmincadmentes kivitelre engedélyezett 509 Ft 50 dénárnyi áru kapcsán született rendelkezés (uo. MNL OL E 21 1545. dec. 24.).

²⁶⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr.2. Konv. 1545. fol. 145.

Ferenc, Dessewffy János és Szerémi Sebestyén neve is szerepelt.²⁶⁷ A közös kiadású darabok darabok vélhetően nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, és inkább zűrzavart okoztak mintsem segítették a különböző hivatalok közötti együttműködést.

A Magyar Kancellária egyenrangúságát a központi igazgatás más központi kormány szerveivel, úgymint az Udvari Kamarával, a Haditanáccsal vagy éppen az Osztrák Udvari Kancelláriával jól mutatja, hogy az egymással való érintkezés folyamán az egyenrangú kormány szervek között szokásos iratfajtákat használnak. A 16. század végére a leggyakrabban használt irattípus a *decretum*, a Magyar Kancellária esetében is ezt vették igénybe, ha egy más központi kormány szerv valamit tudatni akart vele és a Magyar Kancellária is ezt használta a velük való érintkezésben.²⁶⁸ Ennek ismérve, hogy az irat kezdetén megjelölésre kerül, hogy az uralkodó nevében történik az utasítás, majd következik az uralkodói akarat címzettjének megjelölése („*Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis domini nostri clementissimi nomine ejusdem Cancellariae Hungaricae Aulicae hisce significandum*”). Az irat végén pedig a kibocsátó szerv megjelölése (például „*Ex consilio Camerae Aulicae*” vagy „*Ex Consilio Bellico*”), dátum és az ügyintéző titkár neve található.

A Haditanács és az Udvari Kamara a Magyar Kancelláriával való érintkezése során általában ezt a dekrétum formát használja, végén „*Ex Consilio Bellico*” „*Ex Consilio Camerae Aulicae*” formulával.²⁶⁹ Ebben a korban ritka, legalábbis a rendelkezésre álló iratanyagban kevés példát találtam az ún. „*per imperatorem*” formula használatára, amikor a záradék előtt még ez a két szó is szerepel.²⁷⁰ A Haditanács ügykezelésének a sajátossága, hogy nem egyszer nem készítenek külön átiratot, hanem csupán az eredeti felségelőterjesztésre kerül hátirat. Általában a Haditanács ügyintézését a takarékos iratkezelés jellemezte, azaz lényegesen kevesebb esetben készítettek teljes szövegű előterjesztéseket vagy átiratokat, mint az Udvari Kamara. Az is érdekes, hogy a Haditanács a 17. század első felében nem nagyon volt tekintettel a nyelvi kompetenciákra, átirataik általában németül készültek, ellentétben az Udvari Kamarával, amely fokozottabban figyelt a magyar kormány szerveknél általános elterjedt latin nyelvhasználatra.²⁷¹ A 17. század második felében, Christoph Dorsch és Constantin Sattler titkársága idején érezhető változás figyelhető meg a Haditanácsnál: a szabályosan készült átiratok szaporodnak meg.²⁷² Az Udvari Kamara ügykezelése talán abban más, hogy nagyon sokszor nem az intézményt jelöl meg címzettként, hanem az udvari kancellárt magát, például amikor 1647-ben Zichy István engedélyt kapott Moson megyei Kimle falu zálogba vételére és az Udvari Kamara átküldi a záloglevél alapjául szolgáló pontokat, az átirat címzettje Szelepcsényi György kancellár.²⁷³

A Magyar Kancellária hasonló dekrétum formában érintkezett a Haditanáccsal és az Udvari Kamarával, amely a már megismert formulával egyezően az uralkodói szándék

²⁶⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 6. Konv. 1556. Sept. fol. 6. (másolat)

²⁶⁸ HOCHEDLINGER 2009, 193–194.

²⁶⁹ Pl. 1641. nov. 26-án a Haditanács kéri a korábbi végek ügyében tartott tárgyalások anyagának megküldését Gerhard Questenberg báró részére (MNL OL A 14 Nr. 81. („*per imperatorem ex Consilio Bellico*”). 1626. ápr. 6-án az Udvari Kamara átirat a Magyar Kancelláriára, hogy Eszterházy Miklós nádornak állítsanak ki a mellékelt fogalmazvány alapján adománylevelet Hricso és Biccse várakról, (uo. A 10 Nr. 2. ex 1626, „*Ex consilio Camerae Aulicae*. 6. Aprilis 1626. J. B. Schellhart.”).

²⁷⁰ Pl. ilyen a magyar nádorral készített tanácskozásról készült kivonat („*Extractus consultationis habitae cum domino Regni Hungariae palatino cum admarginata Sacrae Maiestatis Caesareae benigna resolutione*”), amely hátirattal került átküldésre, végén olvasható: „*Per imperatorem ex Consilio Bellico* 23. Maij Anno 1645. Ottmann.”) (MNL OL A 14 Nr. 122.).

²⁷¹ MNL OL A 14 Nr. 10. (dekrétum forma 1610. márc. 10.), Nr. 21. (hátiraton haditanácsi ülésről származó feljegyzés 1632. márc. 6.), Nr. 52. (hátirati feljegyzés „*per imperatorem*” formula 1638. jan. 31.)

²⁷² MNL OL A 14 Nr. 153., Nr. 154., Nr. 155., Nr. 156. és további darabok az 1. dobozból.

²⁷³ „*Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliario et cancellario aulae Hungarico, domino Georgio Szelepcsényi, electo episcopo ecclesiae Vespriensis, locique ejusdem comiti perpetuo, nomine ejusdem Maiestatis Suae Camerae Aulicae presentibus officiose significandum.*” 1647. jún. 3. Pozsony (MNL OL A 10 Nr. 6. ex 1647.).

kifejezésével kezdődött, például: „Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Inclyto Consilio Bellico Aulico praesentibus significandum.” A végén pedig a kancellária mint keletkeztetési hely, a dátum megadása és a titkár aláírásával zárult, például: „Ex Cancellaria Hungarica Aulica die 29. Maii 1648. Georgius Orosoy.”²⁷⁴ A Magyar Kancellária egyenrangúságának a jele, hogy általa is kerültek uralkodói kéziratok, ún. *Handscreiben*, *Handbrief* (későbbi bevett neve *Handbillet*) kiadásra.²⁷⁵ A *Handbrief* használatával általában akkor élt az uralkodó, amikor közvetlenül fordult alattvalójához és utasította őt cselekvésre. A hivatali címek ebben az iratformában nem kerülnek alkalmazásra, hanem csupán egyszerűen a címzett társadalmi rangjára, vagy vezetéknévére utalva szólítja meg őt az uralkodó: „chare comes”, „Lieber Herr Graf”.²⁷⁶ A *Handbrief* nem tartalmaz kancelláriai ellenjegyzést, csupán az uralkodó aláírását. III. Ferdinánd így fordult, „Dilecte Lonyay” megszólítással 1648. október 28-án Lónyay Zsigmondhoz, Bereg megye főispánjához I. Rákóczi György halála után a felső-magyarországi öt megye „reapplicatioja” ügyében.²⁷⁷ Ugyanekkor ugyanebben az ügyben szendrői Bornemissza János felső-magyarországi főkapitány-helyettes is kapott egy hasonló *Handbrief*-t, ő „Chare Bornemisza” megszólítással.²⁷⁸ Ha nem is sűrűn, de később is folyamatosan bukkannak fel darabok a kancelláriai fogalmazványok között. Wesselényi Ferenc nádor például Báthori Zsófia katolizálása kapcsán kapott egy uralkodói *Handscreibent* I. Lipóttól (1660. augusztus 15. Grác).²⁷⁹ Esterházy Pál nádor pedig az uralkodó pozsonyi visszatéréséről nyert tájékoztatást (1687. december 12. Orth).²⁸⁰

3.2. Formuláriumok használata a Magyar Kancellárián

A viszonylag kis létszámmal működő kancellária a vele szemben támasztott követelményeknek nagy vonalakban a 17. század második feléig eleget tudott tenni, azaz elfogadható időn belül, megfelelő színvonalon előállította a megkívánt iratokat.²⁸¹ Ez csupán úgy volt lehetséges, hogy a kancelláriai alkalmazottak megfelelő segédeszközökkel, formuláriumokkal rendelkeztek, amelyek segítették a fogalmazványok elkészítését. A formulárium, korábbi szóhasználatnál élve stylus használatát igazolja Ferencffy Lőrinc egyik fennmaradt levele, amelynek címzettje talán Szikszay Mihály regisztrátor volt. Ebben a jeles titkár arra kérte hivatalnoktársát, hogy írassa meg Lóssy Imre csanádi püspöki és Nagy György pozsonyi kanonok fehervári préposti kinevezését. Ha ez valamilyen ok miatt nem menne, akkor azt kéri, hogy „szokott formulát küldjön kegyelmed, mert itt semmi stylus nincsen, ex memoria pedig nehéz leírni.”²⁸²

²⁷⁴ Magyar Kancellária átirata a Haditanácsához, hogy az a katolikus vallás szabad hódoltsági gyakorlása érdekében intézkedjen a budai pasánál és a portánál, 1648. máj. 29. (ÖStA Türkei I. Kt. 120. Konv. 2. fol. 98–99.).

²⁷⁵ Az Udvari Kamara Magyar Kamarához intézett átiratában, amelyet Balassa Imre birtokai elkobzása kapcsán tett a *Handbrief*, egyébként ritkán használatos latin neve is szerepel, *litterae manuales*, Wesselényi nádorhoz kellett volna illetni az elkobzásban való közreműködése kapcsán, 1665. dec. 18. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 221. Konv. 1666. Jan. fol. 71–74.)

²⁷⁶ HOCHEDLINGER 2009, 191–192.

²⁷⁷ MNL OL A 35 Nr. 418. ex 1648. (tisztázat javításokkal).

²⁷⁸ Uo. Nr. 419. és ad Nr. 419. ex 1648. (tisztázat javításokkal és fogalmazvány is).

²⁷⁹ Uo. Nr. 166. ex 1660.

²⁸⁰ Uo. Nr. 357. ex 1687.

²⁸¹ Ez a fejezet Szögi László emlékkönyvében megjelent tanulmány rövidített, átdolgozott változata (FAZEKAS 2018a).

²⁸² Ferencffy Lőrinc levele ismeretlenhez, s. d. (1623 szept. 12. előtt) (MNL OL A 35 Nr. 283. ex 1623). A levél II. Ferdinánd Zala megyéhez intézett mandátuma fogalmazványának hátlapján maradt fenn, amely Bagody István özv. Jora Magdolna ügyében készült, 1623. szept. 12. Bécs. Lóssy Imre 1623. szept. 7-én kapott adományt a csanádi püspökségre (uo. A 57 vol. 7. pag. 255–256.), ahogy Nagy György is ugyanezen a napon részesült az uralkodói kegyben (uo. vol. 7. pag. 256–257.).

A Magyar Kancellárián használt formuláriumok teljes körű számbavétele még nem történt meg, egyelőre hét formuláskönyvről bizonyítható, hogy a 16–17. század folyamán hosszabb-rövidebb ideig kancelláriai alkalmazott tulajdonában voltak.

1.) A jászói prépostság egykori könyvtárában őrzött Oláh-féle formuláskönyv, amely főleg Ulászló korabeli másolatokat őriz. Ebben csupán egyetlen irat került be I. Ferdinánd korából (1544). Az előzéken található bejegyzés alapján 1679-ben, Maholányi János királyi titkári szolgálata kezdetén még a kancellárián volt található.²⁸³

2.) Az Egerben őrzött ún. Istvánffy-féle *Stylionarium* (Bácsi Ferenc formuláskönyve). Ebben is viszonylag kevés 1526 utáni kancelláriai darab található: így Oláh Miklós 1548-as címereslevele (fol. 116–122.), Illicini Péternek és családjának 1562-ben adott nemeslevél (fol. 129–131.). Kérdés, hogy mi alapján kapta Istvánffyról nevét. Istvánffy Miklósról csak közvetett nyom utal, egy verse került be a kötetbe, méghozzá Török Ferenc verses epitáfiuma (1571), amely azonban nem Istvánffy kezétől származik (fol. 126.). A könyv elején található possessor-bejegyzés szerint később Ruttkay András királyi titkár (1650–1659) tulajdonában volt.²⁸⁴

3.) Liszthy Sebestyén formuláriuma (1553): “*Stylus Cancellariae per Sebastianum Listhium Cibiniensem sub reverendissimo in Christo patre Nicolao Olaho archiepiscopo Strigoniensi locque comite cancellario, secretario vero ac conservatore egregio domino Joanne Listhio Viennae foeliciter inchoatos A. D. MDLIII*”.²⁸⁵ A kötetet Liszthy Sebestyén kancelláriai jegyző, Liszthy János testvére állította össze az 1550-es években.

4.) Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött 16. századi formuláskönyv: “*Formularius liber variorum expeditionum in Cancellaria Hungarica Nicolao Olaho cancellario anno 1555 compilatus*” (később címadás).²⁸⁶ A kötet zömében 1554 és 1566 között a Magyar Kancellárián keletkezett iratokat tartalmaz, néhány 17. század eleji iratot leszámítva (1604).²⁸⁷ Több kéz munkája, amelyek közül Zercheky Benedek kancelláriai jegyző keze biztosan azonosítható.

5.) Az egykor az Illésházy család dubnicai levéltárában őrzött formulárium, amelynek egy része 16. századi, a másik fele 17. század első harmadából származó darabokat tartalmaz.²⁸⁸ A kézirat a Magyar Kancellárián keletkezett, és minden jel szerint több évtizeden át használták ott.

6.) Szecsődy Gergely formuláskönyve: “... *Liber stylorum cancellariae (regiae Hungaricae)* ...” (Prága, 1590). Egykorú kézirat 18. századi folytatásokkal. A 18. század elején már biztosan nem volt a kancellárián, ekkor Rajcsányi Ádám tulajdonát képezte.²⁸⁹

²⁸³ MNL OL DF 282621. Vö. RÉCSEY 1898., 494. Az egyetlen bemásolt Ferdinánd-kori darab ártánházi Bornemissza Boldizsár és Chaholy Imre lányai közötti perújrafelvételre vonatkozik (1544. nov. 13. Bécs). Récsey nem közli Maholányi nevét, de nem lehet más, mint ő, mert Maholányit 1679. aug. 21-én nevezték ki királyi titkárnak (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 276. Konv. 1681. Jan. fol. 296–297.).

²⁸⁴ EFK Kt. Y.IV.55. Vö. BÓNIS 1972, 146–147. Az Istvánffy-féle *Stylionarium*ot Bácsi Ferenc, Szapolyai I. János király titkára állította össze, csupán a végére kerültek darabok I. Ferdinánd kancelláriájából, pl. Oláh Miklós 1548. november 23-án kiadott címereslevele (vö. BARTA 1987, 205–206.).

²⁸⁵ ÖNB HAN Cod 8471. A formuláriumnak több 18. századi másolata is létezik: MNL OL I 7 38. köt., OSzKK Fol. Lat. 2316. fol. 23–207., ELTE EK Kt. Coll. Heven. tom 70. fol. 215–247. (részleges másolat). A kötet tartalomjegyzékét közölte KOVACHICH 1799, XXXIX–LVIII.

²⁸⁶ A továbbiakban *Formularius liber*-ként idézve (EFSZK Batthyány-gyűjtemény Cat.V.Tit.II.a.).

²⁸⁷ *Formularius liber* fol. 92v. után (oldalszám nélkül, később hozzákötött darab), fol. 908v., 909v–911v. + 922r–924r., 924v., 973v–978v. A kötet tartalomjegyzékét közölte KOVACHICH 1799, LVIII–LXXXV.

²⁸⁸ OSzKK Fol. Lat. 2238.

²⁸⁹ OSzKK Fol. Lat. 3701.

7.) Az egykor Kralovicz György kancelláriai alkalmazott tulajdonában lévő, 17. századi iratokat tartalmazó formuláskönyv, amely azonban minden jel szerint nem kancelláriai gyakorlat során jött létre.²⁹⁰

Mint látható, a formuláriumok között vannak olyanok, amelyek még 1526 előtt keletkeztek (Nr. 1. és Nr. 2.), vannak olyanok, amelyek már készen kerültek kancelláriai tisztviselő tulajdonába (Nr. 7.), illetve olyan darabok, amelyeket kancelláriai alkalmazott vagy alkalmazottak állítottak össze kancelláriai munkájuk során (Nr. 3–6.).

Az ismert hét formulárium közül három közel egy időben keletkezett. A Liszthy Sebestyén által készült könyv a legkorábbi, címlapja szerint 1553-ben kezdték el összeállítani, a legkésőbbi bemásolt dokumentumok 1560-ból és 1561-ből valók.²⁹¹ Ezt követte az Esztergomban őrzött kézirat, amelynek a gerincét látványosan az 1554 és 1566 között keletkezett iratok alkotják. A formuláskönyvben több kéz írása különíthető el, akik váltogatva írnak a kötetbe, ez azt a benyomást kelti, hogy kollektív alkotásról van szó. Közülük azonban mindössze egyetlen személyt lehet nevesíteni, Zercheky Benedeket (jegyző 1560–1572). A neve kétszer is szerepel a kötetben, sőt önéletírását is bemásolta.²⁹² Ez utóbbi azt valószínűsíti, hogy egy időben a kötet birtokosa volt. A harmadik, Magyar Kancellárián keletkezett kézirat javarészt Miksa idejében keletkezett darabokat tartalmaz, tehát az 1570-es évekből származik. A kötetben szintén több kéz választható szét, köztük azonosítható Himelreich Tiburtius írása.²⁹³ Hosszú kancelláriai használatra utal, hogy a kötet második felét 17. század első harmadából származó darabok töltik ki, és az ebben az időszakban működő Szikszay Mihály regisztrátor írása is felbukkan a kötetben.²⁹⁴ A negyedik, kancellárián keletkezett kötetet a 16. század végén állították össze, Szecsődy Gergely possessor bejegyzését hordozza, aki az 1580-as évek végén és az 1590-es években elején működött a regisztrátor mellett.²⁹⁵

A kancellárián keletkezett formuláriumok vizsgálata azt mutatja, hogy a Magyar Kancellárián egyidejűleg több formuláskönyvet is használtak. Ezt bizonyítják a Liszthy-féle, az esztergomi *Formularius liber* és az Illésházy-féle formulárium között megfigyelhető tartalmi átfedések. Minden jel szerint a szerzők ismerték egymás munkáját, esetenként hasznosnak ítélt darabokat vettek át egymásból. A Liszthy-féle formuláriumból így nem kevesebb, mint tizenkét darab került át a *Formularius liber*-be, a *Formularius liber* és az Illésházy-formulárium között is legalább tizenkét darab közös.²⁹⁶ Öt irat található meg a Liszthy-formuláriumban és az Illésházy-félében is, közülük három mindhárom kötetben megjelenik.²⁹⁷ Sőt kapcsolat

²⁹⁰ OSzKK Fol. Lat. 4143.

²⁹¹ 1560-ból több irat is bemásolásra került, pl. egy Zsigmond Ágost lengyel királyhoz intézett levél, amely Felix Millner által tiltás alá vett kassai áruk miatt született meg (KOVACHICH 1799, LI. Nr. 121.). Az egyetlen 1561-es irat szintén árutiltással foglalkozik (KOVACHICH 1799, L. Nr. 115.).

²⁹² *Formularius liber* fol. 703rv., 944rv. Önéletírását már Kovachich kiadta: SRM I. 154–155.

²⁹³ Pl. Illésházy-formulárium fol. 14r., 21r–26v.

²⁹⁴ Illésházy-formulárium fol. 138r–183v. A kötet első felében is van megjegyzés Szikszay Mihálytól (fol. 14r.), a második felében is megtalálható kézírása (fol. 176–178.).

²⁹⁵ 1588-ban már a regisztrátor mellett működött (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 74–77.). További életrajzi adatait lásd az Életrajzi adattárban.

²⁹⁶ A Liszthy-féle formulárium és a *Formularius liber* közötti egyezések: KOVACHICH 1799, XXXIX–LXVIII. Nr. 28., 35., 38., 81., 88–89., 99., 101., 106., 114., 120., 144. A *Formularius liber* és az Illésházy-formulárium közötti egyezések: Illésházy-formulárium fol. 22r–24r., 26r., 77r., 86r–89r., 90v–91r., 94v–95v., 98v–100r., 102r., 106rv., 106v–107r., 115rv.

²⁹⁷ A három formulárium közötti egyező darabok: a Hunyadiak grófi oklevele (Liszthy-formulárium Nr. 28., *Formularius liber* fol. 205v–209v. + fol. 300., Illésházy-formulárium fol. 86r–89r), ill. Nagyszeben kiváltságolása vörös viasz használata jogával (Liszthy-formulárium Nr. 35., *Formularius liber* fol. 85r., Illésházy-formulárium fol. 77r), Nádasdy Tamás nádori kinevező oklevele (Liszthy-formulárium Nr. 88., ill. Illésházy-formulárium fol. 22r–24r.). A Liszthy és Illésházy-formulárium közötti egyező darabokra példa: uralkodói engedély Deli Naszuf

fedezhető fel az ún. Istvánffy-stylionarium (Bácsi Ferenc formuláskönyve) és a *Formularius liber* között is. Az Istvánffy-stylionariumba bekerült Szapolyai János király által kiadott címereslevelek csokra utat talált, minden jel szerint Zercheky Benedek jóvoltából az esztergomi *Formularius liber*-be.²⁹⁸ Ez azt jelenti, hogy a 16. század középső évtizedeiben legalább négy formuláriumot használtak egyidejűleg a kancellárián, sőt valószínűsíthető, hogy az Oláh-féle (jászói) formulárium is használatban volt, hisz utolsó darabja 1544-ből származik, és ismertetője, Récsey Viktor szerint a kötet első lapján, ahogy az már említésre került, 1679-es kancelláriai feljegyzések találhatók. A két főleg Jagelló-kori darabokat tartalmazó formulárium jelenléte megmagyarázná, hogy miért olyan kevés középkori darab került bemásolásra a Liszthy-, és az Illésházy-féle formulárium, illetve a *Formularius liber* lapjaira. Ezek a kötetek abban hivatottak segíteni, hogy a Magyar Kancellária hivatalnokai az új kihívásoknak tudjanak eleget tenni, a két középkori kötet elég anyagot tartalmazott a hagyományos iratfajták elkészítéséhez.

A következőkben egyetlen formulárium, a 16. század közepén összeállított esztergomi Batthyány-gyűjteményben őrzött formulárium (továbbiakban *Formularius liber*) kerül elemzésre. A kötet 1418 és 1604 között keletkezett iratokat tartalmaz. Zsigmond király oklevelén túl, amelyben az uralkodó szászöldi Berethalomnak pallosjogot adományozott, a kötetben még közel tucatnyi egyéb oklevél található a 15. századból, de a kötet gerincét az 1554 és 1565 között keletkezett iratok alkotják.²⁹⁹ Ennél későbbi irat mindössze hét akad a kötetben: Ernő főherceg oklevele böki Paczoth Zsigmond felső-magyarországi hadbírónak Bornemissza László ügyében (év nélkül), II. Rudolf engedélyezi Nádasdy Kristóf özvegye, Choron Margit birtokainak átadását testvérének, Liszthy Istvánné Choron Annának (1604. május 29.), illetve Mátyás főherceg védlevele Sissinaczky Mihálynak (1604. július 20.), valamint a házasságtörő Botka Katalinnak adott uralkodói kegyelemlevél (1604. december 9.).³⁰⁰ Ezen kívül bekerültek a kötet végére az 1581, 1582. és 1583. évi országgyűlések végzései.³⁰¹ Mindez azt jelzi, hogy bár a formuláskönyv a 16. század derekán keletkezett, de egészen a 17. század elejéig biztosan használták, mert szükségét érezték kiegészítésének, illetve ekkoriban készülhetett el a kötethez annak használatát jelentősen megkönnyítő mutató.

A formuláriumban nem csupán kivonatok találhatók, de teljes szövegű másolatok is. Közülük 95 irat van napi dátummal ellátva, amely a kézirat történeti kutatás számára való használatát nagyban megkönnyíti. A formulárium az országgyűlési végzéseket és néhány különleges bejegyzést nem számítva 346 teljesszövegű vagy részleges iratmásolat tartalmaz. A kötetben található iratok és formulák az alábbiak szerint csoportosíthatók:

Adománylevelek: 25 db
 Kiváltságlevelek: 39 db
 Uralkodói engedélyek: 18 db
 Világi méltóságra történő kinevezések: 14 db
 Egyházi tisztség adományozása: 14 db
 Rangemelés, nemesítés: 41 db
 Útlevelek, menlevelek: 27 db
 Igazgatási ügyek: 53 db
 Igazságszolgáltatás: 85 db

párbajra hívására (Liszthy-formulárium Nr. 34., Illésházy-formulárium fol. 27v.), ill. a Szapolyaiak grófi oklevele (Liszthy-formulárium Nr. 188., Illésházy-formulárium fol. 89r–90r.).

²⁹⁸ *Formularius liber* fol. 703r–709v. + fol. 800r–806v. (=Istvánffy fol. 2rv–13v.). Részletes bemutatásukat lásd alább.

²⁹⁹ *Formularius liber* fol. 96r. (vö. Zsigmondkori oklevéltár, VI. 443., 1677. sz.),

³⁰⁰ *Formularius liber* fol. 92v. után (oldalszám nélkül, később hozzákötött darab), fol. 908v., 909v–911v. + 922r–924r., 924v.

³⁰¹ *Formularius liber* fol. 973r–978v.

Nem kancelláriai jellegű darabok: 30 db

Az adománylevelek csoportjában találunk formulát nova donatióra, magszakadás utáni adományra, inscripció levélre (jelen esetben ez Oláh Miklós javára szól a turóci prépostságra, 1554. július 21).³⁰² De bekerült a formula is, amellyel az országaiba visszatérő I. Ferdinánd megerősítette a távollétében kormányzó Miksa cseh király adományait (az alapoklevél Liszthy János királyi titkár javára tett adománylevelével 1559-ből).³⁰³ Talán nem véletlen, hogy Zercheky Benedek javára tett két adománylevel is átírásra került. Az egyikben Zercheky Sávolyi Farkassal közösen nyert adományt a hűtlen Anártsy Péter Zemplén és Szatmár megyei jószágaira (1559. január 4.), a másikban idősebb testvérével Imrével együtt részesült adományban Lázár István és János, illetve Tóbiás György fánscikai birtokaira és Werbőczy István Ugocsa megyei birtokaira (1551. július 29.).³⁰⁴ Az adomány különleges formáját képviseli az ígervénylevel, amely egyelőre még csak az eshetőséget tartalmazza az adományra, ebből is olvasható a kötetben egy minta.³⁰⁵

A kiváltságlevelek csoportjában éppúgy találhatók egyénnek, mint közösségnek szóló kiváltságolások. Találunk köztük városi kiváltságok megerősítését, így bemásolásra került Eperjes város 1560. május 27-én kapott kiváltságlevele, de az Istvánffy-féle Styliariumból átvételre került Buda János király által adott kiváltságlevele is (1533. március 25.).³⁰⁶ A közösségi kiváltságolások közé sorolhatók a vásárprivilegiumok, azok megerősítése, újratelepítés esetére adott adómentesség (például Győr megyei Kisbarát kap hat évre mentességet, 1561. március 9.).³⁰⁷ Egyes személyek kaphattak házukra vagy szőlőjükre adómentességet, illetve engedélyt vámhely emelésére.³⁰⁸

A Magyar Kancellária fontos feladata volt az uralkodó által tett magyarországi kinevezésekről szóló oklevelek elkészítése. Főleg országos tisztségek adományozására vonatkozó oklevelek kaptak helyet a kötetben, nem egyszer teljes szövegben. Bemásolásra került így Nádasdy Tamás nádori kinevező oklevele (1554. március 1.), Báthory András országbírói kinevezése (1556. július 1.), Desseffy János udvarnagyi (1554. június 1.) és Tahy Ferenc főlovászmesteri kinevezése (1556. július 1.), Oláh Miklós helytartói kinevezésének megújítása Miksa által (1564. augusztus 2.), vagy éppen Dobó István erdélyi vajdai megbízatása (1557. május 26-i téves dátummal 1553 helyett).³⁰⁹ Több változatban olvashatók a formuláriumban megyei ispáni kinevező-oklevelek.³¹⁰ De nemcsak országos jelentőségű tisztségek kinevező oklevelei kaptak helyet a kötetben, bekerült példa egy oklevél az udvari

³⁰² Formularius liber fol. 2rv. és fol. 27r–28r. (nova donatio), fol. 28r. (magszakadás): fol. 66r–67r. (inscripció).

³⁰³ Liszthy Jánosnak magszakadt Liptay Lénárt birtokait adja, visszavonva a Telekessy Imrének később tett adományt, Formularius liber fol. 90rv.

³⁰⁴ Formularius liber fol. 43v–44r. és 44rv.

³⁰⁵ Formularius liber fol. 508r–509r.

³⁰⁶ Formularius liber fol. 307r. (Eperjes kiváltságainak megerősítése), fol. 803r–805r. (Buda kiváltságlevele). Eperjes kiváltságlevele a királyi kKönyvekbe is bejegyzésre került: MNL OL A 57 vol. 3. fol. 648r.

³⁰⁷ Formularius liber fol. 18r. és 204v–205r. (éves és hetivásár engedélyezése), fol. 303r. (Kisbarát), fol. 400r. (hat évre mentesség).

³⁰⁸ Formularius liber fol. 300v. (Wass György miskolci házának kiváltságolása, 1560. dec. 12.), fol. 400v–401r. (házra adott adómentesség), fol. 801rv. (ház kiváltságolása, Mátyás okleveléből származó formula, 1489), fol. 54rv. (szőlő kiváltságolása, méghozzá Kristóf kamarai számvevő szentgyörgyi szőlőjére, alighanem Armbruster Kristóf korábbi kancelláriai jegyzőről van szó), fol. 503rv. (vám emelése).

³⁰⁹ Formularius liber fol. 13r. (Desseffy kinevezése), fol. 56v–57v. (nádori kinevezés, helyet kapott a Liszthy-féle formuláriumban is, KOVACHICH 1799, XLVII–XLVIII. Nr. 88.), fol. 76r. (országbírói kinevezés, vö. uo., XLIX. Nr. 100.), fol. 76r. (főlovászmesteri kinevezés, vö. uo., XLX. Nr. 101.), fol. 952r. (helytartói kinevezés), fol. 58r. (Dobó kinevezése, vö. ÁLDÁSY 1904–1942., 118.).

³¹⁰ Formularis liber fol. 15r (ideiglenes adományozás megyei ispánságra), fol. 104r. (Mágócsy Gáspár kinevezése Torna megye ispánjának), fol. 405v–406r. (Turóc adománya Révay Ferenc fiainak).

familiárisi tisztség adományozásáról (a teljes szövegű adománylevél Rakovszky Györgyöt tünteti ki ezzel a címmel, 1558. nov. 22. Prága).³¹¹

Világi tisztségek adománya mellett egyházi méltóságok adományozására vonatkozó oklevelek és formuláriumok is helyet kaptak a kötetben. A kanonoki méltóságtól fölfelé prépostságra, apátságra, püspökségre és érsekségre vonatkozó adományozási formulák és adománylevelek egyaránt felbukkannak.³¹² Nem tudni mivel magyarázható, hogy a váci püspökségre vonatkozólag három oklevél is bemásolásra került (1548. december 14., 1553. május 26., 1560. április 16.).³¹³ A Péterváradai Balázsnak tett adomány dátuma különösen érdekes, mert a királyi könyvekbe június 4-i dátummal került bemásolásra. A dolog magyarázatát nehéz megtalálni, a döntés lehet, hogy már május 26-án megesett, mert egyébként van püspöki kinevezés, amely ehhez a naphoz kapcsolódik (Bornemissza Pál erdélyi püspökségre való áthelyezése), és lehet, hogy az írásba foglalás dátuma került kivételesen az oklevél végére.³¹⁴ Az érdekességek közé tartozik, hogy udvari kápláni címadományra vonatkozó darabot is bemásoltak: Majczen Gergely zágrábi kanonok kinevezését (1549).³¹⁵

Az uralkodói kegymegnyilvánulások közé sorolhatók a nemességadományozások, nemességmegerősítések, címeradományok és -bővítések, illetve a bárói rangra emelés. Ezekből bőven található a kötetben, nyilván nem véletlen, hogy ilyen nagy számban kerültek a kötetbe bemásolásra rangemelő és nemesítő oklevelek különböző típusai. Ez jelezhet egyfajta társadalmi mobilitást, de utalhat egy megnövekedett igényre is az eddig írásban nem birtokolt kiváltságos helyzet ilyenfajta megerősítése után. Ez magyarázhatja azt a gyakorlatot, hogy nem csupán I. Ferdinánd adományai kerültek be a minták közé, hanem olyan darabok is, amelyek a hazai későközépkori rangemelési gyakorlatot örökítik tovább. János király által kiadott nemeslevelekből is több típus befogadásra lett. A három bárói rangra emelő, nem teljes szövegű, csupán a lényegi részeket tartalmazó másolat közül az egyik megállapíthatóan Gersei Pethő János és testvéreinek, Gáspárnak és Boldizsárnak szóló oklevél (1548. április 7. Prága).³¹⁶ A közel negyven különböző nemeslevél, címereslevél, nemességmegerősítés között található csak formulásrészeket közlő darabok és teljes, vagy szinte teljes szöveget tartalmazó másolatok. Közöttük több darab 16. század közepi kancellárián, illetve Oláh Miklós kancellár környezetében fontos szerepet játszó személyhez köthető, így bekerült Liszthy János királyi titkár (1554. február 1. Bécs), Draskovich György jászói prépost (1554), Skalich Pál udvari káplán, Rauch Farkas, Oláh Miklós kamarása (1553), Olgyai György kisebb kancellária pecsétőre armálisa, illetve magának Oláh Miklósnak 1548. augusztus 23-án kelt nemességmegerősítő levelének részleges, nem teljes másolata is.³¹⁷ Skalich címereslevele mellé odakerült az a megjegyzés is, hogy a szöveget Liszthy János állította össze.³¹⁸ A János

³¹¹ Formularis liber fol. 82r.

³¹² Formularius liber fol. 9r. (kanonokság), fol. 60v–61r. (pornói apátság adománya Bódy György csanádi püspök számára, 1557. dec. 8. Bécs), fol. 61r. (leleszi prépostság), fol. 60r. (érsekség).

³¹³ Formularius liber fol. 68r. (váci püspökség Sbardellati Ágostonnak 1548. dec. 14.), fol. 68rv. (váci püspökség adománya Péterváradai Balázsnak 1553. máj. 26.), fol. 97rv. (váci püspökség adománya Ujlaky Jánosnak 1560. ápr. 16.).

³¹⁴ MNL OL A 57 vol. 3. fol. 144–145. és fol. 156–157.

³¹⁵ Formularius liber fol. 81v–82r. A kinevezés másolata a Liszthy-féle formuláriumba is bekerült (KOVACHICH 1799, XLIII. Nr. 39. (szöveg közlésével). A kinevezés dátuma is Liszthytől tudható, mert a kancelláriai formuláskönyvbe ez nem került be. Majczen neve különben nem szerepel az udvari káplánokat feldolgozó monográfiában (WOLFSGRUBER 1905).

³¹⁶ Formularius liber fol. 58v–59r. (Gersei Pethő oklevél) és fol. 59v–60r., fol. 903rv. (Zay Ferenc bárói oklevele, 1560. júl. 1. Bécs).

³¹⁷ Formularius liber fol. 1r–2r. (Liszthy, másolata a Liszthy Sebestyén-féle formuláriumban is, KOVACHICH 1799, L. Nr. 114.), fol. 38r–39r. (Oláh, vö. ÁLDÁSY 1904–1942 II., 108–111.) fol. 39r–41r. (Draskovich, kiadása KOLLER 1782–1812, VI. 3–6.), fol. 46v–47v. (Skalich Pál udvari káplán), fol. 49r–50r. (Rauch Farkas), fol. 50r. (Olgyai György).

³¹⁸ “Arma et nobilitatio doctoris Pauli Schalyth per dominum Listhium composita” (Formularius liber fol. 46v–47v).

királyhoz, illetve középkori elődeihez köthető armálisok a formulárium vége felé egy csokorban kaptak helyet. Itt 13 nemeslevél található, közülük egy Mátyástól származik (1489. február 20. Bécs), II. Lajos állította ki Kisserjéni Ferenc címereslevelét (1518), a többi 11 darab mind János királyé. E darabok nem véletlenül kerültek egymás mellé. Zercheky Benedek maga is megjelölte, hogy honnan származnak az armálisok: „*Armorum descriptio per Franciscum Bachyensem secretarium Joannis regis per me autem Benedictum Zercheky denuo descripta anno 1560 1. Octobris.*”³¹⁹ A nemeslevelek sorrendje valóban teljes mértékben megegyezik a Bácsy-féle formuláskönyv (Istvánffy-stylionarium) sorrendjével, sőt némi többlet is mutatkozik a Zercheky-féle másolatokat tartalmazó kötet javára, az Istvánffy-stylionarium ugyanis csonka, az első lap hiányozik, de ez akkor még megvolt, amikor Zercheky kezében járt a kötet.³²⁰ Talán az igényes antik mitológiai utalásokat is tartalmazó formulák tetszettek meg Zercheky Benedeknek és társainak.³²¹ A nemeslevél-tömböt négy Ferdinánd által kiadott oklevél, Telekessy Imre címeradománya, Pasztorovics János nemeslevele (1560. július 28.), Zay Ferenc bárói oklevele (1560. július 1.), és Zrínyi Miklósnak adott engedély, hogy az Ernuszt címet használhatja (1554. április 15.) zárja le.³²²

A János-féle nemeslevelek másolása az Istvánffy-stylionarium történetére nézve is érdekes adalékot jelenthet. A kéziratot ugyanis hagyományosan Istvánffyhoz kötik, ámde a kettejük közötti kapcsolatot egy bemásolt versén túl semmi sem igazolja. Az a tény, hogy 1560 körül Bécsben a Magyar Kancellárián használták a stylionariumot, mindenképpen afelé mutat, hogy a kötet talán valóban Istvánffy birtokában volt, legalábbis egy ideig, és minden bizonnyal használta is azt. Van még két rangemelő oklevél, amelyről érdemes megemlékezni. Az egyik a Hunyadiak grófi oklevele, illetve Perényi Imre Miksa által kiadott hercegi rangra emelő oklevele. Nyilván különlegességük miatt kaptak helyet a gyűjteményben. A Hunyadi-oklevél (1453. január 30.) a Liszthy Sebestyén-féle formuláriumban is helyett kapott, tehát vagy egyszerűen onnan került átemelésre, vagy mindkét formulárium egy közös forrásra megy vissza.³²³ Miksa császár 1517. szeptember 27-én kelt hercegi címet adományozó oklevelét nem sokkal a formulárium összeállítása előtt erősítette meg V. Károly (1541. július 26. Regensburg), talán ennek kapcsán készült egy másolat róla.³²⁴

Szintén az uralkodói kegy jelei közé sorolhatók a különböző uralkodói engedélyek, amelyek gyermek örökbefogadására, gyámságra, szabad végrendelkezésre, végrendelet megerősítésére, a női örökös előnybe részesítésére vonatkoznak.³²⁵

³¹⁹ Formularius liber fol. 703r.

³²⁰ Formularius liber fol. 703rv. címereslevél formulája János király kancelláriai gyakorlatából, fol. 703v–704v. Márton visegrádi várnagy (=Istvánffy-stylionarium fol. 2rv., az első néhány sora hiányzik a címereslevélnek), fol. 704v–705r. Barcza Pál (=Istvánffy-stylionarium fol. 2v.–3r.), fol. 705v–706r. Eperjessy Benedek (=Istvánffy-stylionarium fol. 3v–4r.), fol. 706r–707r. Ferenc zniói várnagy (=Istvánffy-stylionarium fol. 4r–5r.), fol. 707rv. bizonyos László számára címeradomány (=Istvánffy-stylionarium fol. 5rv.), fol. 707v–708v. Márton deák budai polgár (=Istvánffy-stylionarium fol. 5v–6r.), fol. 708v–800r. *descriptio armorum cum exemptione et nobilitatione domus*, (=Istvánffy-stylionarium fol. 6v–7r.), fol. 800r. *nobilitatio simul cum armis* (=Istvánffy-stylionarium fol. 7v.), fol. 801rv. Mátyás király által kiadott nemeslevél, 1489. febr. 20. (=Istvánffy-stylionarium fol. 7v–8r.), fol. 801r–803r. Buda kiváltságlevele, 1533. márc. 25. (=Istvánffy-stylionarium fol. 8v–9r.), fol. 803r–805r. II. Lajos nemeslevele Kisserjéni Ferencnek (=Istvánffy-stylionarium fol. 10r–11r.), fol. 805rv. Mihály szakács (=Istvánffy-stylionarium fol. 12rv.), fol. 805v–806r. Eölvethi Menyhért királyi titkár (=Istvánffy-stylionarium fol. 12v–13r.).

³²¹ BARTA 1987, 196–204.

³²² Formularius liber fol. 807r–809v. + fol. 900v. (Telekessy Imre), fol. 901v–903r. (Sáfár alias Pasztorovics János), fol. 903rv. (Zay Ferenc), fol. 906r–908r. (Zrínyi Miklós).

³²³ MNL OL DL 37618. Kiadásai közül: TELEKI 1853, 347–356.

³²⁴ KOVACHICH 1799, XLI. Nr. 28. TRINGLI 2008, 390–391. (798. sz.) A megerősítő oklevél egy, nyilván az V. Károly-féle Birodalmi Kancelláriából származó másolata ma megtalálható: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 46. Konv. A. fol. 37–38.

³²⁵ Formularius liber fol. 79v–81r. (gyermek törvényesítése, több formula), fol. 67v–68r. (Luka József gyámságot kap unokahúga, néhai Sobonyai Imre és nővére, Katalin asszony lánya, Katalin fölött), fol. 97v–98r. (végrendelkezési engedély Bornemissza Pál erdélyi püspöknek, 1560. ápr. 1. Bécs), fol. 89v–90r. (végrendelet megerősítése Muthnok Mihály számára, 1552. szept. 10. Bécs), fol. 37v. (női örökös előnybe részesítése).

A kötetbe többféle út- és menlevél formula került bemásolásra. Ezek között voltak egyszerű útlevelek külföldi utazásra, például kettő, a rendi általános gyűlésre Mantuába igyekvő ferences szerzetesnek szóló útlevél (1559. április 3.), de bekerült útlevélformula török földre igyekvőknek vagy egyszerűen külföldre utazóknak is.³²⁶ Voltak diplomáciai küldetéshez kapcsolódó menlevelek, például János Zsigmond követének, akik Kászonba igyekeztek tárgyalni (1560. augusztus 11. Bécs).³²⁷ Találhatók továbbá kereskedőknek vagy magánszemélyeknek szóló áruszállítási engedélyek, esetleg harmincadmentességgel egybekötve.³²⁸

Az egyik legnagyobb csoportot alkotják azok az iratok, amelyek a ország kormányzásához, igazgatásához kapcsolódnak. Nem véletlen, hogy ezen iratok többsége az oszmánok elleni háborúkhöz, a védelmi vonal megszervezéséhez, az oszmán támadások elhárításához kapcsolódik. Ennek jegyében kerülnek bemásolásra iratok egészben vagy részben, amelyek a várak uralkodói átvételével foglalkoznak, közülük a legteljesebb az az elismervény, amelyben I. Ferdinánd biztosítja Horváth Gáspárt, hogy Vázsonykő várát visszabocsátja, mielőtt a török elleni védelemhez nem lesz rá szükség (1561. augusztus 18.). Több mandátum is felbukkan, amelyek a török elleni nemesi felkeléssel foglalkoznak. Közöttük vannak olyanok, amelyek Nádasdy Tamás nádor mellé rendelik a felkelő nemeseket a budai pasa ellen, és van olyan is, amely az 1552-es háború során Lossonczy István temesi ispánhoz rendeli őket (1552. június 18.), illetve Balassa Menyhárt gyarmati kapitány parancsnoksága alá kellene adni magukat. A hódoltsági részekhez kapcsolódik az az engedély, amely török földre portyázó katonáknak szabad rablást engedélyez, illetve elrendeli, hogy a töröknek alávetett falvak csak a dika felét fizessék meg.³²⁹ A kifejezetten az oszmánok elleni küzdelemhez kapcsolható darabokon kívül található itt országgyűlési meghívó, illetve meghívó a Magyar Tanács ülésére,³³⁰ valamint egy rendelet, amellyel a kormányzást a birodalomba készülő Ferdinánd Miksa főhercegre bízta.³³¹

Néhány levél a Magyar Kancellária diplomáciai szerepvállalásához kapcsolódik: I. Ferdinánd által a pápához, illetve a bíborosi kollégiumhoz 1554-ben, 1558-ban és 1560-ban intézett, magyar püspökök pápai megerősítését (kinevezését) kérő levelekről van szó.³³² De akadnak olyan darabok is, amelyek sokkal egyszerűbb, banálisabb ügyekben intézkednek, mint például egyházi birtokok bérbeadási szerződése vagy mandátum jogtalanul lefoglalt áru visszaszolgáltatása.³³³

Az utolsó, igazán nagy csoportot az igazság- és jogszolgáltatáshoz kapcsolódó iratok alkotják. A formuláriumban a kancellária e téren az egész 16–17. században kifejtett aktivitásának köszönhetően többféle mandátumfajta is helyet kapott, főleg a perbehívó,

³²⁶ Formularius liber fol. 604v–605r. (útlevél külföldre) fol. 92rv. (útlevél két ferences szerzetesnek), fol. 77v. (salvus conductus Törökországba), fol. 604v–605r. (útlevél külföldre).

³²⁷ Formularius liber fol. 308rv.

³²⁸ Formularius liber fol. 4rv. (útlevél kereskedőknek), fol. 67rv. (engedély Nagy Balázs jobbágyak gabonaszállításra a Dunán Ballaszentmiklósig (Minden bizonnyal tévedésből került be a Duna a Tisza helyett!)), fol. 606r. (engedély külföldi kereskedőknek szabad kereskedésre Magyarországon).

³²⁹ Formularius liber fol. 4v–5r. (Gyula megerősítése), fol. 94r. (elismervény vár átvételéről).

fol. 309b. (Vázsonykő átvétele), fol. 402r. (felkelő nemesek rendelése Nádasdy Tamás parancsnoksága alá), fol. 87r. (nemesi felkelés rendelése Lossonczy István mellé, 1552. jún. 18.), fol. 953r. (mandátum személy szerinti felkelésre a török ellen, 1564. szept. 10.), fol. 95v. és 95v–96r. (Borsod megye nemesi felkelésének rendelése Balassa Menyhárt alá, ill. katonaállítás Balassa és Thurzó Ferenc által), fol. 83v–84r. (szabad rablás török földön), fol. 946v. (töröknek alávetett falvak csak a dika felét fizessék).

³³⁰ Formularius liber fol. 5rv. (országgyűlési meghívó, 1554. jan. 20. Bécs (!), vö. MOE III. 1546–1556. Bp. 1875, 494. január 21-i dátum alatt!), fol. 954r. (meghívó Magyar Tanácsba 1564. szept. 10.).

³³¹ Formularius liber fol. 22r. (1554. aug. 11.).

³³² Formularius liber fol. fol. 88v–89r. (1558. szept. 22. Bécs), fol. 93r–94r. (1554. máj. 1. Bécs), fol. 99r–100v. (1560. máj. 13. Bécs).

³³³ Formularius liber fol. 73v. (bérleti szerződés egyházi birtokra), fol. 920v. (mandátum jogtalanul lefoglalt áru visszaadására a szlavóniai harmincadoshoz, 1534).

tanúkihallgatásra felszólító, perhalasztó mandátumok különböző típusai vannak jelen a kötetben.³³⁴ De ezen túl található itt bizonyos időre perhalasztást engedélyező formula, életkor miatti perképtelenséget elismerő okirat, mentesítés kiskorúság miatt a jogszolgáltatás alól, meghatározott időre szóló perhalasztás, per alatti birtok átmeneti lefoglalása.³³⁵ Az uralkodói jogok közé tartozott a megkegyelmezés joga, több ilyen darab is bekerült a kötetbe.³³⁶ Meglepően sok példával volt jelent az adósságbehajtás érdekében kiadott különböző tiltások, amely az adósságbehajtás e korban megszokott formája volt.³³⁷ De akadnak egyszerű birtokba iktatást elrendelő parancslevelek is.³³⁸ Van példa továbbá az uralkodó előtt tett egyezségekre is, I. Ferdinánd azaz a Magyar Kancellária előtt egyezik meg egymással Erdődy Tamás és Hassághy Balázs tettelegességig fajuló nézeteltérésükben (1560. október 31.).³³⁹

A formuláriumban bekerültek olyan iratok és olyan bejegyzések, amelyeket a mai olvasó nem tartana feltétlenül odatartozónak. Ezek két csoportra bonthatók. Egy részük olyan irat, amely nem a kancellária működése során keletkezett, nem tipikusan kancelláriai darab, mégis felvételt nyert valamilyen okból a kötetbe. A másik csoport olyan bejegyzés, amely nem tekinthető iratnak, de a szerző valamilyen okból fontosnak tartotta bemásolni. Az előbbiek között öt olyan darab is található, amely Oláh Miklós kancellárhoz, esztergomi érsekhez köthető és nem kancellári minőségében keletkeztek, hanem mint esztergomi érsek adta ki őket, illetve van egy darab, amely Várday Pál esztergomi érsekhez kötődik (az érsekség udvari alattvalóinak kiváltságolása).³⁴⁰ Az Oláh-féle oklevelek sorába akad olyan, amelyben egy prédiális nemest, Biczó Jánost erősített meg kiváltságaiban és egyúttal mentesítette házát a szolgáltatások alól (1555. február 13.).³⁴¹ Egy további oklevél pedig arra szolgálhatott mintául, hogy egy főpap miként erősíti meg alárendeltjei végrendeletét, méghozzá a végrendelet tartalmi átírása nélkül.³⁴² Közvetlenül Oláh személyéhez kapcsolódik Nádasdy Tamás nádor oklevele, amelyben az átírta Oláh és Erasmus Puchaim közötti három faluról szóló adásvételi szerződést (1559. május 21., Bécs).³⁴³ Az utolsó darab a helytartó Oláht mutatja, aki 1564. augusztus 16-án helytartói minőségében írt Arszlán fehérvári szandzsákbégnek, budai kajmakámnak. Levelében a béke betartására intette őt, illetve arra, hogy a konstantinápolyi császári követhoz igyekvő futárnak szabad utat biztosítson.³⁴⁴ A számos, Oláh személyéhez kapcsolódó darabon nem szabad csodálkozni, a több állami és egyházi tisztséget viselő főpap familiáján belül nem világosan váltak el egymástól a magánfeladatok és az állami feladatok, illetve a magánapparátushoz és az állami apparátushoz tartozó személyek, ahogy azt Zercheky Benedek esetében is történt. Ez a fajta összemosódás okozhatta a nem oda tartozó darabok bemásolását is. Nehezebb magyarázatot találni a többi idegen darabra, talán egyéni érdeklődés áll a háttérben. Nem véletlen, hogy ezek a darabok többségükben – leszámítva a francia és a spanyol király között 1559-ben kötött béke szövegét – egymás mellett, a kötet vége felé találhatók. Ide

³³⁴ A teljesség igénye nélkül néhány példa, mandatum evocatorium: Formularius liber fol. 3r., fol. 27r., fol. 71rv., fol. 77r., 929r., praeceptorium: fol. 11v., fol. 25rv. (többféle), 32r., compulsorium: fol. 24r., fol. 69v., 106v., 201r., exhibitorium: fol. 25r, 27v., 72r., prorogatio causae: fol. 77r.

³³⁵ Pl. perújítás: Formularius liber fol. 108r., fol. 929r., életkor miatti perképtelenség: fol. 409r., 932v., kiskorúság miatti mentesség jogszolgáltatás alól: fol. 402v., perhalasztás meghatározott időre: fol. 605v., 953r., per alatti birtok átmeneti lefoglalása: fol. 946r.

³³⁶ Pl. uralkodói kegyelem: Formularius liber fol. 102r., 203b, kegyelem emberölésre: fol. 200v., kegyelem hűtlenség alól: fol. 300v. (Perényi Ferenc részére 1560. aug. 9.).

³³⁷ Formularius liber fol. 13r., 200r., 301v.

³³⁸ Formularius liber fol. 45r., fol. 70r., fol. 600r.

³³⁹ Formularius liber fol. 305r–306r.

³⁴⁰ Formularis liber fol. 78rv.

³⁴¹ Formularis liber fol. 42r–43v. (Biczó Jánost megerősíti prédiálisi kiváltságában, aki azokat még Várday Páltól nyert el 1527-ben, egyúttal mentesíti nagykeri házát a szolgáltatások alól).

³⁴² Formularis liber fol. 78v–79r. (Oláh mint esztergomi érsek megerősíti Pápai András esztergomi kanonok, szentistváni prépost végrendeletét, 1553. jún. 21.).

³⁴³ Formularis liber fol. 91v–92r.

³⁴⁴ Formularis liber fol. 952v. (1564. aug. 16. Bécs).

tartozik VIII. Henrik angol király levele Ferdinánd főherceghez (1526. november 1.), V. Károly levele a magyar rendekhez (1526. november 26.), Mátyás király levele Veronai Gábor egri püspökhöz (tévesen Estei Hippolit neve szerepel a fejlécben), aransarkantyús lovaggá avató oklevél formulája a Birodalmi Kancelláriából, Miksa birodalmi gyűlést összehívó levele (1565. november 12.).³⁴⁵

3.3. Pecséthasználat a Magyar Kancellárián

Pray György 1805-ben megjelent pecsétértéket munkájában közölte Istvánffy Miklós egy Pázmány Péter esztergomi érsekhez intézett levelét, amelyben a jeles történétíró és tapasztalt hivatalnok a régi magyar királyok pecséthasználatáról tájékoztatta az esztergomi érseket.³⁴⁶ Istvánffy szerint a magyar királyok öt különböző pecsétet használtak, mégpedig: 1.) a különlegesen fontos adományok, rangemelések, apátságok, prépostságok, püspökségek alapítása esetében használatos *aranybullát*; 2.) a kettős vagy hiteles pecsétet (*sigillum duplex et authenticum*), amely különösen címereslevelek, adományok, kiváltságok esetén került használatra; 3–4.); a titkos (*sigillum secretum*) és a gyűrűs pecsétet (*sigillum annulare*), amelyeket a király a kancellárjának adott át őrzésre; a titkos pecsét szolgált a követi instrukciók, kapitányi és más katonai kinevezések, a tanácsban hozott rendeletek, különböző igazságszolgáltatási mandátumok (nyílt és zárt), vásár- és vámkiváltságok, adományok ügyében tett iktatási parancsok megpecsételésére; 5.) a *bírói pecsétet*, amely peres ügyekben került használatra, és amely egy nagyobb fajta gyűrűs pecsét, nagysága azonban a titkos pecséténél kisebb volt, és amelyet a személynek őrzött magánál.³⁴⁷ Istvánffy nyilvánvalóan az 1471. évi 8. törvénycikkre támaszkodva foglalta össze a magyar királyok pecséthasználatát.³⁴⁸

A Magyar Kancellária szempontjából a tárgyalt 1527 és 1690 közötti időszakban a felsorolt öt pecsétből igazából háromnak volt jelentősége. A legkevesebb kapcsolat a kettős pecséttel volt, amely hagyományosan az esztergomi érseket mint főkancellárt illette meg, és aki ennek birtoklását fontosnak is tartotta. A Mohács utáni évek esztergomi érsekének, Várday Pálnak a kettőspecséttel kapcsolatos viszonyosságairól a kancellária történetét vázoló fejezetben már szó esett. Az 1543-ban nyert szabályozás ellenére eddig csupán két oklevél ismert, amelyre a kettős pecsét került: az egyik a már említett fogaraszöldi örökös ispáni oklevél (1541. február 11.), a másik Oláh Miklós kancellár híres-neves nemességmegerősítő oklevele (1548. november 23.).³⁴⁹ A kettős pecsét használatától visszatarthatta az ügyfeleket, hogy érte a megszokott taxa dupláját kellett fizetni (1609: 73. tc.).

Ahogy már bemutatásra került, Oláh Miklós főkancellári működése különleges a kancellária újkori történetében, mivel esztergomi érsekké kinevezve a hivatal vezetését

³⁴⁵ Formularius liber fol. 927v–928r. (francia és spanyol király közötti béke 1559), fol. 959v–960v. (VIII. Henrik király levele), fol. 961v–962r. V. Károly a magyar rendekhez 1526. dec. 26. Toledo (helyesen nov. 26.!), JÁSZAY 1846, 244–247. magyar fordításban, számos, magyar főurakhoz intézett hasonló tartalmú levél található az Ungarische Akten-ben, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C. fol. 117–124. alatt), fol. 962r–966v. (Mátyás levele Veronai Gáborhoz, kiadása FRAKNÓI 1895, 104–110.), fol. 967r–968v. (aransarkantyús lovag), fol. 968v–972r. (birodalmi gyűlést összehívó levél, 1565. nov. 12.)

³⁴⁶ PRAY 1805, 73–75. Sajnos a levél közlése nem teljes, hiányzik a keltezése, és eredetijét sem sikerült eddig fellelnem. Minden jel szerint Pázmány ezen levél alapján fogalmazta meg az esztergomi érsekek privilégiumairól készített, az 1629. évi zsinat aktái függelékében közzétett összeállításában olvasható pecsétekről készített részt (PÉTERFFY 1742, 287.). A kora újkori magyar pecséthasználat története eddig még megíratlan. A következő rövid összefoglalás a kancelláriai pecséthasználatra fog koncentrálni, a pecsétek heraldikai tartalmával nem foglalkozik. A Habsburg uralkodók magyar vonatkozású pecsétjeinek legteljesebb összefoglalását még mindig Otto Adalbert Posse klasszikus munkája tartalmazza: POSSE 1912.

³⁴⁷ A középkori magyar királyok pecséthasználatáról: KUMOROVITZ 1937, 110–112., KUMOROVITZ 1993, 68–82.

³⁴⁸ A törvénycikk háttéréről: KUBINYI 1990, 84–85.

³⁴⁹ MNL OL P 109 Rep. 2–3. Fasc. K. No. 162.

továbbra is megtartotta. Az érsek halála után 1568. január 21-én Nagyszombatban összeírt ingóságok között ott szerepelt a császári pecsét is („sigillum imperatoris in bursa de veludo nigro“), amelyet a káptalan vett magához, hogy visszaküldje a császárnak.³⁵⁰ A kettős pecsét használata Oláh főkancellársága idejéből jóval gyakoribb volt, mint korábban. Az MNL OL címereslevél adatbázisában Oláh működése első feléből, 1553–1559 közötti évekből 17 címereslevél található, ebből 11 darabra a kettős pecsét került rá.³⁵¹ Egyelőre nem sikerült bizonyítékot találni arra, hogy Verancsics Antal megkapta volna a kettős pecsétet. Draskovich György vagy Heresinczy Péter ugyan néha a forrásokban főkancellárként kerül említésre, de nincs nyoma annak, hogy a főkancellári méltóság döntő ismerve, a kettős pecsét felett rendelkeztek volna.³⁵² Ennek ellentmond Forgách Ferenc nyitrai püspök, kancellár 1603. július 4-én Rudolffhoz intézett levele, amelyben arra hivatkozva kéri a kettős pecsét átadását, hogy esztergomi érsek hiányában azt elődei is birtokolták, más jelek ugyanakkor arra utalnak, hogy 1600 előtt Rudolf nem rendelkezett magyar királyi kettős pecséttel.³⁵³

II. Rudolf Kutassy János esztergomi érsekhez 1600. március 27-én Pilsenből intézett levele azt mutatja, hogy a közel negyedszázada uralkodó Habsburg magyar királyként korábban nem rendelkezett kettős pecséttel, annak megvésetésére csak most kerített sort, nyilván az új esztergomi érsek és főkancellár fellépésére. A levélből az is kiderül, hogy a pecsétnyomót, nyilván az uralkodó engedélyével, Kutassy Bécsben vésette meg, majd azt Prágába felküldve Himelreich bemutatta az uralkodónak, aki miután megszemlélte visszaküldte a főkancellárnak.³⁵⁴ Kutassy nem sokáig élvezhette a kettős pecsétet, mert már 1601. szeptember 16-án elhalálozott. Halála után néhány nappal Rudolf utasította Mátyás főherceget, hogy az érsek-helytartó által használt három pecsétet, a nagy- vagy kettőspecsétet, a bírói pecsétet és a titkos pecsétet (talán egy kisebb helytartói pecsétről lehet szó) vegye át és küldesse el neki, a helytartói könyvet pedig a kancellárnak adja át.³⁵⁵ Az új esztergomi érsek és főkancellár, ifj. Forgách Ferenc már néhány héttel kinevezése után megkapta a felségpecsétet, és mivel

³⁵⁰ MNL OL E 156 Fasc. 75. Nr. 32. fol. 8r.

³⁵¹ MNL OL címereslevél adatbázisa, elérhető: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis> (letöltés: 2017. november 26.).

³⁵² Draskovich Györgyöt főkancellárként említik a Draskovich Gáspár javára szóló adománylevélben, 1583. jan. 27. Bécs (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 343–346). Heresinczy Péter említése Sammsinoczy János részére szóló adománylevélből származik, 1589. júl. 22. Prága (uo. A 57 vol. 4. pag. 579–580.).

³⁵³ „Supplicio denique Maiestati Vestrae humillime, ut duplex et authenticum suum sigillum mihi tradi mandare dignetur, quod etiam alii cancellarii aulae non existente archiepiscopo, quando ad se solos officium redactum est, haberet tenere consueverunt.” Forgách Ferenc levele I. Rudolffhoz, 1603. júl. 3. Prága (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 144. Konv. B. fol. 70–71.).

³⁵⁴ „Quae nobis proximis vestris literis, de perfecto et exsculpto iam maiori sive dupplici sigillo nostro regio, quo a longo iam tempore inclutum regnum nostrum Hungariae caruit, perscripsistis, ea benigne intelleximus, et sigillum ipsum, per fidelem nostrum, nobis dilectum, egregium Tiburtium Himelreich a Scharffenbergh consiliarium et aulicum Hungaricum secretarium nostrum, in persona et nomine vestro nobis humiliter oblatum et praesentatum, accepimus et libenter vidimus, promptumque, accepimus ac fidele vestrum hac in re studium et obsequium, quod ad benignum nostrum mandatum declarastis et praestitistis, gratum habemus. Sigillum vero, cuius veterem usum pro autoritate nostra regia et dicti Regni nostri Hungariae ornamento et decore, omnino instaurari volumus, pro antiquo et laudabili divorum quondam regum Hungariae, nostrorum praedecessorum, bonae memoriae, instituto et more de manibus nostris caesareis et regiis, vobis tanquam summo eiusdem regni nostri secretario et cancellario tradimus, assignamus et cum praesentibus litteris nostris clementer transmittimus, ut illo de antiqua regni nostri istius nostri consuetudine, in occurrentibus rite et legitimo uti possitis. De caetero benignum erga nos affectum gerimus.” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 138. Konv. A. fol. 94rv.)

³⁵⁵ I. Rudolf levele Mátyás főherceghez, 1601. szept. 22. Prága (MNL OL A 129 1. cs. 1601. szept. 22.). Az említett helytartói könyv ma a nádori levéltárban található (uo. N 2 1. kötet). Lásd még Rudolf újabb levelét 1601. szept. 26-ról: „wir diese tag von unserer Hungerischen Hofkanzlei die verordnung gethan, daß doppelt hungerischen sigill, so der verstorbene erzbischoff von Gran, als obrister canzler in Hungern auf unsern gnedigsten befelch hat schneiden lassen, und welches wie ime vor einem jahr von unseren königlichen handen erfolgen lassen, so wohl auch die zwey sigill, so er als unser locumtenens in Hungern von unsertwegen bey sich gehabt, neben dem libro locumtenentiae Euer Libden sollten zeugebracht und vberlieffert werden.“ (ÖStA FHKA UGB Bd. 410. fol. 135v–136r.).

kancellár egyelőre nem került kinevezésre, az uralkodó átmenetileg meghagyta tisztében és a titkos pecsét kezelésében.³⁵⁶ 1607 után az esztergomi érseki szék folyamatosan betöltésre került, és a kettős pecsét használatáról elhallgató adatok azt mutatják, hogy a század folyamán használata nem ütközött további konfliktusba.

A kancelláriai gyakorlatban a legsűrűbben használt pecsét az ún. titkos pecsét volt (*sigillum secretum*). Ez került rá a legtöbb kancellárián kibocsátott iratra, sőt nem egy esetben kiváltságlevelekre is. A középkori hagyományokhoz híven ezt a pecsétet a kancellár kezelte, az uralkodó a kancellári eskü letétele után adta át neki. Ez derül ki Perényi Péter később visszavont kancellári kinevezéséből (1537).³⁵⁷ Amikor I. Ferdinánd 1528 elején elhagyta az országot, a titkos pecsétet kancellárja, Szalaházy Tamás kezénél hagyta, hogy távolléte idején ügyei nagyobb tekintéllyel kerüljenek elintézésre, ahogy azt Báthory István nádornak adott helytartói instrukciójában írta (1528. március 7.).³⁵⁸ A rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy Szalaházy Tamás a titkos pecsétet haláláig magánál tartotta. Nádasdy Tamás 1529 júniusában az uralkodónál azért panaszkolt be a kancellárt, merthogy a Magyar Kamara számadásmestere egy elhagyott házat kapott adományba Budán, de a kancellár az adománylevelet nem volt hajlandó megpecsételni.³⁵⁹

Ellenben, ha nem volt kancellár, a pecsétnyomót visszavette az uralkodó és magánál tartotta. Különös kegynek számított, ha az alkancellár azt megkapta. Ez derül ki az 1546. évi országgyűlésen a magyar rendek előterjesztésére adott uralkodói válaszból.³⁶⁰ A válasz egyik változata világosan fogalmazott: a titkos pecsétet (*sigillum secretum maius*) mind Szalaházy mind Perényi Péter kancellár birtokolta, kancellár híján azonban az uralkodónál volt, most azonban kész a pecsétet a zágrábi püspök személye és méltósága iránti respektusból neki átadni.³⁶¹ Az 1546. 15. tc. ennek értelmében rendelkezett a nagyobb titkos pecsét („*sigillum secretum majus*”) átadásáról, amely minden bizonnyal meg is történt.

Oláh esztergomi érsekként is jelentős időt töltött az uralkodótól távol, vagy az ország fővárosában, Pozsonyban vagy érseksége székhelyén Nagyszombatban tartózkodott. Talán nem minden esetben utazott a titkos pecsét ezekben az években a (fő)kancellárral, hanem időnként Bécsben maradt, erre mutat, hogy léteznek olyan oklevelek, amelyek az érsek aláírását nem tartalmazzák, csak valamely titkáráét, viszont titkos pecsét alatt kerültek kibocsátásra.³⁶² Ezt támasztja alá az a Pázmány által lejegyzett és Istvánffy Miklós által mesélt történet, hogy

³⁵⁶ "dictus dominus electus archiepsicopus Strigoniensis ex antiquo usu et Regni Hungariae consuetudine nunc supremus cancellarius regius existit, apud eundem dictam Cancellariam Suam Hungaricam, unacum binis sigillis suis regiis, duplici videlicet et secreto, donec videlicet utpote in praefato archiepiscopatu suo Strigoniensi sese commodius disposuerit, ad certum aliquod tempus et durante Suae Maiestatis beneplacito, clementer reliquerit et adhuc concrediderit, velle proinde Suam Maiestatem Caesaream ac Regiam benigne ut sicuti hactenus laudabiliter praestitit ita etiam deinceps dictae Cancellariae Suae Hungaricae durante, ut praemissum est Suae Maiestatis beneplacito, diligentem et fidelem curam gerere, ac postea ubi Maiestas Sua novum aulae cancellarium Hungaricum nominaverit, illum sine difficultate et renitentia prompte et obedienter eidem resignare velit et debeat." II. Rudolf Forgách Ferenchez, 1607. júl. 21. Prága (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 94. Konv. 1607. Okt. fol. 452.).

³⁵⁷ Vö. 8.1. fejezet 1. sz. irat. A középkori gyakorlatra: KUBINYI 1990, 83.

³⁵⁸ R. KISS 1908, 339.

³⁵⁹ Nádasdy Tamás I. Ferdinándhoz, 1529. jún. 29. Buda (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 11. Konv. C. fol. 76.).

³⁶⁰ "Quantum ad sigillum secretum maius attinet, Maiestas sua Regia illud tempore quo Cancellarium ordinarium Regni non habuit, in camera sua retinuit; nihilominus tamen cum nunc vicecancellarius Regni sui sit reuerendissimus dominus episcopus Zagradiensis, Maiestas sua Regia, attenta eius persona et dignitate, illi dictum sigillum gratiose custodiendum et eo pro more Regni utendum concredet." (MOE III. 26., LACZLAVIK 2012, 17.).

³⁶¹ MOE III. 26. 1. jegyzet.

³⁶² II. Miksa mandátuma Balassa Menyhérthez, hogy Várdai István, Miklós és Mihály kérelmére a köztük és Balassa Menyhárt között kialakult vitás ügyek megoldására Zay Ferenc kassai kapitányt és Wekey Ferencet küldte ki, jelenjen meg előttük az általuk kijelölt napon minden vonakodás nélkül, 1564. aug. 28. Bécs (orig. latin, Miksa és Dudith András pécsi püspök aláírásával, titkospecsét alatt kibocsátva) (MNL OL P 707 2. cs. I. sorozat Fasc. 6. Nr. 2111.).

amikor Oláh Bécsbe érkezett, a titkos pecsétet azonnál hozzávitték a tisztelet megadása végett.³⁶³

Hogy a titkos pecsét csak a kancellároknak járt ki, és Oláh halála után visszakerült az uralkodó őrületébe, úgy látszik Miksa király alatt is szokásban maradt, mert 1569 februárjában a Magyar Tanács azzal a kéréssel fordult az uralkodóhoz, hogy a titkos pecsétet adja át a veszprémi püspöknek. Kérésüket azzal indokolták, hogy a gyűrűspeccsével készült kiadmányok kevés tekintéllyel rendelkeznek a nép körében, mivel az ország bírái nagyobb pecsétet használnak, a titkos pecsét használata emelné a veszprémi püspök, alkancellár Liszthy János tekintélyét is az országlakosok körében.³⁶⁴ Mivel később folyamatosan kancellárok vezették a Magyar Kancelláriát, ilyen jellegű probléma többé nem merült fel.

A pecsétek az uralkodók halálával érvényüket veszítették. Miksa halála után néhány nappal, 1576. október 27-én Liszthy kancellár már érdeklődött is az új uralkodónál, Rudolfnál szándékai iránt a nála lévő két pecsétet, a nagyobb titkos és a másik kisebb pecsétet, valamint a személynöknél lévő harmadik pecsétet illetően. Arról is írt, hogy az uralkodó utasítására kész új pecséteket vésetni.³⁶⁵ A kancellár levele azért is érdekes, mert világossá teszi, hogy Liszthy nem birtokolta a kettős pecsétet, erről a pecsétről a levélben nem esik szó. Két pecsétet őriz magánál a kancellár, az egyik a már emlegetett titkos pecsét, amelyet nagyobb pecsétnek is neveznek (*maius, quod secretum vocant*) és egy másik kisebbet (*alterum minus*). Az első esetben a titkos pecsétről van szó, amely a forrásokban gyakran szerepel nagyobb titkos pecsétként.³⁶⁶ Ez a megnevezés azt sejteti, mintha egy kisebb titkos pecsét is létezne, pedig nem erről van szó, a kisebb pecsét a magyar királyi gyűrűspeccsét, amely szintén a kancellár őrületében volt ekkor.³⁶⁷ A Magyar Tanács egy 1565 végéről vagy 1566 elejéről való opinója is alátámasztja, hogy a gyűrűspeccsét is a magyar kancellár őrületében volt, legalábbis a 16. század középső évtizedeiben. A tanács ugyanis azt javasolja, hogy Oláh adja át a gyűrűspeccsét a Károly főherceg mellett maradó Liszthy János titkárnak, aki majd a Lengyelországból visszatérő Dudithnak fogja adni, ahogy az korábban, Ferdinánd idejében is szokásban volt: Ujlaky Ferenc, Draskovich György, és Forgách Ferenc Oláh távollétében egyaránt megkapták

³⁶³ PÉTERFFY 1742, 287. Pázmány a történetet a főkancellár jogainak kiépítésére használja fel. Ugyanilyen kontextusban jelenik meg Széchényi György esztergomi érsek 1690 után készült uralkodóhoz intézett beadványában is (ELTE EK Kt Coll. Heven. tom 70. pag. 80.).

³⁶⁴ Magyar Tanács opinója az uralkodóhoz, 1569. febr. 22. előtt (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 381. fol. 121–127.).

³⁶⁵ „Nunc a Sacra Maiestate Vestra, in hoc saltem benigne edoceri cupio, num iubeat duo sigilla quondam Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis, maius quod secretum vocant, et alterum minus, quae apud me existunt, et quorum vigor a morte Suae Maiestatis expiravit; tertium vero apud locumtenentem personalis praesentiae, qui meus in judiciis tanquam cancellarii locum tenens est, de novo sculpi et preparari. Ego intellecta Sacrae Maiestatis Vestrae gratiosa voluntate, habeo eius rei curam, sicuti divorum quondam avi et parentis sui tempore, talibus in casibus habere solitus fui.” Liszthy János levele I. Rudolffhoz, 1576. okt. 27. Köpcsény (ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. 431. Konv. B. fol. 36.).

³⁶⁶ A királyi könyvekben számtalan említés található a nagyobb titkos pecsétre, mivel a kivonatos bejegyzések a keltezési hely és idő, ill. a kiállítási forma megadása után a megpecsételési módját és a pecsét milyenségét is meg szokták jelölni, pl. Torday Antal és Kucsénics Máté részére adományozott nemesi telekről kiállított adománylevélben is így szerepel (1556. okt. 1. Bécs), „sigilloque Suae Maiestatis maiori et secreto communitae” (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 353.). További példák: uo. vol. 3. pag. 355., 356., 357. etc. A nagyobb titkos pecsét és a titkos pecsét azonosságát igazolják az MNL OL címereslevél adatbázisának adatai, ahol a titkos pecsét és a nagyobb titkos pecsét méretei és rajzolata azonosak. Vö. Szegedi Márton címereslevele (1579. dec. 15., R 64 1_0047) titkos pecséttel megpecsételve (mérete 9/12 cm), budai Korcsolyás László (1578. ápr. 12., P 109 Rep. 48. Fasc. C. Nr. 49.) nagyobb titkos pecséttel megpecsételve (mérete ugyanúgy 9/12 cm).

³⁶⁷ A királyi könyvekben szintén található néhány említés a gyűrűspeccsét használatára, pl. gyűrűspeccsét alatt állította ki az uralkodó Bory György, Ferenc, Gergely és Lázár részére a hűtlenségbe esett Rethneky János Nyitra megyei birtokaira szóló adománylevelet (1557. márc. 29. Regensburg): „sigilloque suo minori annullari secreto communitae” (uo. A 57 vol. 3. pag. 400.).

azt.³⁶⁸ Az uralkodó birodalmi távollétében készült kancelláriai kiadmányok is bizonyítják ezt a gyakorlatot, kivétel nélkül gyűrűspecsét alatt kerültek kiadásra, még az adománylevelek is.³⁶⁹

A Magyar Tanácsnak a Magyar Kancelláriáról 1609 júliusában készített beadványa is megerősíti a fentebb elmondottakat. A kancellárián használatos három pecsét közül a kettős vagy felségpecsétet az esztergomi érsek őrizte, a titkospecsét a kancellárnál, a gyűrűspecsét pedig a titkár kezében volt, aki azonban a kancellár érkezése után azt annak átadta.³⁷⁰ Ez a gyakorlat minden bizonnyal az uralkodói udvar Prágába költözésekor alakult ki, amikor a kancellár nem tartózkodott folyamatosan az uralkodó mellett, ezért az uralkodónak szüksége volt egy pecsétre, amelyet magyar királyként kiadott rendelkezésein használhatott.³⁷¹

Előfordult persze fennakadás is a rendszerben, mint amikor az 1602. február 8-án helytartóvá kinevezett Pethe Márton magával vitte a titkos pecsétet, és azt nem akarta önként visszabocsátani.³⁷²

A titkos pecsétet a 17. században a pecsétőr-regisztrátor (*conservator sigilli*) őrizte, aki, ahogy az már említésre került, a pecsételésen túl egyúttal a regisztrátor kötelmeit is ellátta. Az egyik pecsétőr, Lászlóffy Pál özvegyének beadványából tudható, hogy férje a gondjaira bízott pecsétnyomót a nyakában hordta.³⁷³ Sajnos nem tudható, hogy ez mennyire volt általános gyakorlat vagy egyéni óvatosságról van szó.

Az óvatosság nem ártott, volt ugyanis olyan regisztrátor, aki elveszítette a rábízott pecsétet. 1688. december 9-én Tenturich István pecsétőr rémulten jelentette a kancellárnak a rábízott pecsét eltűnését: hiába keresték a pecsétet reggel kilenctől délután négyig, az nem került elő. A pecsétőr elmondta, hogy az előző estét együtt töltötte a szállásán Suskovith Ferencel, aki egyfajta ágensként működött a Magyar Kancellária mellett.³⁷⁴ A kancellár a császár távollétében Kollonich bíborshoz küldte, akit december 11-én meg is látogatott, a következő nap pedig jegyzőkönyvet vettek fel az eltűnésről. Tenturich Suskovithot gyanúsította, a pecséten túl 25 Ft-ot is keresett rajta. Egy nappal később kikristályosodott, hogy a vétkesnek felmentést csak az uralkodó adhat, amelyet személyesen kellett tőle kérnie egy

³⁶⁸ „Quum autem nunc Sacratissima Vestra Maiestas Caesarea ad dietam imperialem proficiscatur, interea, dum episcopus Quinqueecclesiensis nunc apud serenissimam reginam Poloniae existens, ad Vestram Maiestatem Caesaream reverti poterit, Joannes Listhius ad Lincium cum Vestra Maiestate Caesarea proficisci potest: cui Strigoniensis sigillum anulare, quod in simili protectione tempore Sanctissimae Majestatis Caesariae pia memoriae quondam Franciscus Vylaky Jauriensis, et postea Draskovitus Zagrabiensis, postremo autem Forgach Varadiensis episcopi in absentia ipsius Strigoniensis habuerunt, iussu Vestrae Sacratissimae Majestatis Caesariae dabit, ut eo ex Lincio cum serenissimo domino archiduce Viennam reverso, episcopo Quinqueecclesiensi illud relinquat usque ad foelicem reditum Vestrae Maiestatis, sicuti anteaque semper observatum fuit.” Magyar Tanács opinioja az uralkodó távollétében működő Károly főherceg kormányzatáról, s. d. (1565 vége vagy 1566 eleje) (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 380. Konv. B. fol. 63r.)

³⁶⁹ Példa Ujlaky működésére: I. Ferdinánd Peregi Albert pécsi prépostot Sopronban Szentkereszt oltár rektorává nevezi ki Thomas Raydinger halála után, 1534. júl. 5. Prága (orig. az uralkodó és Ujlaky aláírásával, MNL OL E 150 Reg. Fasc. 46. Nr. 41.). Példa Draskovich György működésére: I. Ferdinánd a Magyar Kamarához, elrendeli, hogy az elfogott Pribék Pétert vitessék a pozsonyi várba, 1556. dec. 18. Regensburg (orig. az uralkodó és Draskovich aláírásával, uo. E 21 1556. dec. 18.), Példa Forgách Ferenc működésére: I. Ferdinánd levele Oláh Miklóshoz a mislyei prépostság ügyében, ill., hogy járjon el a besztercebányai ispita ügyében, 1562. febr. 21. Prága (uo. E 152 98. dob. Reg. Collegium Tyrnaviense Fasc. 3. Nr. 1.).

³⁷⁰ MNL OL A 97 5. dob. 5f. II. Mátyás. Miscellanea, fol. 712, 716. (vö. 8.1. fejezet 5. sz. irat).

³⁷¹ Az 1580-as országgyűlésre Joó János királyi titkár vitte le a gyűrűspecsétet Prágából a Pozsonyba tartózkodó Draskovich György kancellárnak. Draskovich levele II. Rudolphhoz, 1580. febr. 22. Prága (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv.A. fol.100–101.). Hogy a titkos pecsét a kancellár őrzetében volt, mutatja az a Rudolf levél, amellyel leküldi öccséhez, Mátyáshoz az országgyűlési meghívókat, azzal, hogy azokat a kancellár a titkos pecséttel pecsételje meg (1593. dec. 18. Pilsen) (MNL OL A 97 1. cs. 3. tétel Rudolf király iratai: Diaetalia fol. 532, 551.)

³⁷² Himelreich Tiburtius levélfogalmazványa a Titkos Tanácshoz, 1602 s.d. (MNL OL A 129 1602. s.d. fol. 191.).

³⁷³ „Mein anderer eheman Paul Läßloffy aber alß ein vicesecretario in Wienn der Ir Kayserlicher Mayestät sigil an seinem halß getragen, damit alle gehaimbnußn geschriben vnd verfertigt wordenen...” Lászlóffy Pál özvegyének beadványa az uralkodóhoz, 1665 (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 219. Konv. 1665. Jan. fol. 149, 152.)

³⁷⁴ Suskovithról mint ágensről a 4.4. fejezetben még szó esik.

audiencia keretében. Ez december 17-én meg is történt, az uralkodó kegyesnek mutatkozott, legalábbis a források nem tanúskodnak büntetésről. December 20-án a Maholányi titkár már az új pecsét véséséről tárgyalt az Udvari Kamara elnökével, amely a következő év januárja végére készült el. A kész pecsét bemutatása 1689. február 1-én történt meg I. Lipótnak, használatba vétele pedig a következő nap kezdődött meg. Egyelőre a pecsétet a kancellár kezelte, pontosabban hol az egyik, hol a másik jegyző, vagy Somogyi Ferenc, vagy Domaniczky János pecsételt vele. Valamikor nyár elején kaphatta vissza Tenturich a pecsétet, 1689. július 27-én már biztosan nála volt (ezekből a hónapokból már nincs nyom Korompay feljegyzései között a pecsételésre (*sigillatio*).³⁷⁵

3.4. Taxaszedés a Magyar Kancellárián

A kancellária működési, nem csekély részben személyi költségeinek fedezésére a 16–17. században alapvetőleg az oklevelek után beszédett illetékek, a taxajövedelmek szolgáltak. A taxaszedés gyakorlatáról, annak felosztásáról jó áttekintést kínál Liszthy János 1568 tavaszán, Oláh Miklós halála után nem sokkal készített összeállítása. Liszthy elmondása szerint a taxák egyharmada a titkárokat illette meg, méghozzá azokat, akik a királyi tanácsban helyet foglaltak („secretarii in consilio locum habentes”). Ez akkor az egyházi rendhez tartozó titkárokat jelentette. A másik kétharmad a kancelláré vagy vicekancelláré volt, ebből tartotta el a jegyzőket és írnokokat, ebben az időszakban általában hat főt. Az illetékek egy része közvetlenül az írnokok fizetésére szolgált, az 1 Ft alatti taxájú darabokból általában egyharmad volt az írnoki részesedés, a magasabb illetékekből érdem és állapot szerint kaptak bizonyos részt. Az írnokok lakásáról, élelmezéséről, és ha szükséges volt, utazási költségéről a kancellárnak kellett gondoskodnia. A kancellár fedezte ekkoriban a pecsétör-regisztrátor költségeit is, aki 200 Ft körüli díjazást kapott és ezen túl az általa készített darabok után a jegyzők mintájára kapott részesedést. Liszthy szerint a költségek olyan nagyok voltak, hogy a kancellária működési költségei Oláh idejében néhány száz forinttal meghaladták a bevételeket.³⁷⁶

Liszthy János az 1568-as beadványhoz mellékelte a kancellárián érvényes taxarendet szabályozó dekrétumot, amely teljes mértékben azonos a Quadripartitumban (1553) befoglalt taxarenddel.³⁷⁷ Egyelőre nem eldönthető, hogy a Négyeskönyvbe egyszerűen befoglalták az éppen érvényes taxaszabást, vagy a Négyeskönyv összeállítása adott módot egy részletes szabályozás elkészítésére. A taxaszabás szerint a különböző jogcímen elnyert birtokadományok esetében egyformán a birtoknagyság után állapították meg a fizetendő összeget. Általában az volt a gyakorlat, hogy minden lakott jobbágytelek után egy forintot számoltak fel. Az inscriptiós vagy más záloglevelek esetében minden tíz jobbágytelek utáni egy forint volt a mérték. Ha valaki egy korábbi adományra kért megerősítést vagy egy adásvételi szerződésre, örökbefogadásra szeretett volna uralkodói megerősítést, szintén azzal kellett számolnia, hogy minden lakott telek után egy forintot kell majd fizetnie. Fő- és jószágvesztésre adott uralkodói kegyelem egy országbáronak 200, mágnásnak és nemesnek 100 Ft-jába került, a birtok visszanyerése érdekében minden jobbágy után egy forintot kellett letennie. Ha csak félt az illető az ítélettől, és az ítéletnek akart elébe menni, nemes esetében 100 Ft-ot kellett letennie, más főbenjáró bűnnél 60 Ft-ot, nem nemesnek 24 Ft-ot. Egy uralkodóhoz szóló *salvus conductus*a

³⁷⁵ A pecsét eltűnésének története egyelőre egyedül Korompay feljegyzéseiből ismert, vö. Korompay-diárium II., 1688. dec. 9. dec. 11. dec. 12., dec. 13. dec. 15. dec. 20., 1689. jan. 27., 1689. febr. 1., febr. 2., febr. 10., febr. 21. napok alatti bejegyzések.

³⁷⁶ Liszthy János tájékoztatása, 1568. máj. 23. előtt (vö. VII. fejezet 3. sz.).

³⁷⁷ „Decretum de modo exactionis taxae in Cancellaria Maiori Hungarica” (MNL OL E 21 ad 1568. jún. 4. pag. 41–44.). A szöveg, címe is, szóról szóra azonos a Quadripartitumba I. 49. fejezetével (Quomodo literae et privilegia in cancellaria regia redimantur?) (Quadripartitum 1798, 82–84.).

bárónak 12 Ft-ot, nemesnek három Ft-ot kellett fizetnie. Egyszerű mandátumok után 1 Ft volt a taxa. Egy nemeslevél 12 Ft-ba került, ha adomány is járult hozzá, akkor jobbágyonként egy forinttal lehetett számolni.³⁷⁸ Perfelvételt kezdeményező levél akár az uralkodó titkos pecsétje, akár a bírói pecsét alatt került kiadásra, 12 Ft-ba került. A bűnösök feletti szabad ítélkezés, rév- és vámprivilegiumok, vásárprivilegiumok osztása 12 Ft-ba jött. A megyei ispáni tisztek taxája szintén 12 Ft volt. Az esztergomi és kalocsai érsekség adománya 200–200 Ft-jába került általában a frissen kinevezetteknek, püspökségek és vagyonosabb apátságok után 100 Ft-ot kellett fizetni, nagypréposti és kisebb apátságok után 50 Ft-ot lehetett számolni, más nagyobb egyházi javadalmak 25 Ft-ot, a kisebbek, egyszerű, kanonokságok 12–12 Ft-ot hoztak a kancelláriának. Nem estek illeték alá a közügyekben kiállított darabok, ahogy mentesek voltak mindenfajta illeték fizetése alól a különböző bíróságok tagjainak kiállított oklevelek.

Liszthy János a taxarend átfogó bemutatása során megjegyezte, hogy Oláh a taxaszedés terén nagyvonalúan járt el, tekintettel volt a kedvezményezettek állapotára, sokszor csak az előírt összeg felét, máskor harmadát szedte be, és nem egy esetben, különösen a szegények, barátai és szervitorai esetében az összeget teljesen el is hagyta.

A következő fél évszázad fejlődéséről nem sok minden tudható. A 16. század végén, a Szecsődy-féle formulárium készítése idején a titkárok továbbra is a taxa harmadára tarthattak igényt, ez minden bizonnyal már mindegyik titkárra vonatkozott megkülönböztetés nélkül, a fennmaradó kétharmad a kancellár járandósága maradt.³⁷⁹ Az 1609 körül készült tervezet is azzal számol, hogy a bevétel egyharmada a titkárokat, kétharmada a kancellárt illeti meg. Ez a felosztás minden bizonnyal 1610 után módosult, amikor már csak egy titkár működött, viszont a regisztrátor feladatai megnöttek. Ennek elismeréseként tekinthető, hogy jogosult volt osztalékra a taxabevételekből, méghozzá az egyharmad rész harmada illette meg, tehát az egész bevétel kilenced része.³⁸⁰

Fél évszázad elmúltával az 1609-es országgyűlésen került elő újra a taxa kérdése. Az 1609. évi 73. tc. részletesen szabályozta a kancellária által kiszabható illetékeket. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nemcsak a törvényi szabályozás áll rendelkezésre, hanem fennmaradt egy ez alkalomból készült kancelláriai tervezet is, Ferencffy Lőrinc kézírásában.³⁸¹ Így mód van a régi szabályozás, a tervezet és az új szabályozás összevetésére. Az 1609. évi 73. tc. alapvetőleg a korábbi, Négyeskönyvbe is megörökített rendelkezés mentén haladva szabályozta a fizetendőket, ugyanakkor megfigyelhető, hogy néhány ponton, adományok, mandátumok kiállítása esetén etc. lényegesen részletesebb az új szabályozás.

Az adományok kapcsán érvényben maradt az elv, hogy az adomány nagyságától függött a taxa, és ezt továbbra is a jobbágyok számával mérték. A tervezetben változatlanul 1 Ft/jobbágytelek szerepelt, a törvénycikkbe azonban már csökkentett szám került, már csak 50 dénárt kellett lakott telkek után letenni. Ugyanúgy lejjebb került az inscripcióba és zálogba kapott birtokok után fizetendő taxa, mivel 50 dénárról 25-re csökkentették a lakott jobbágytelkek után fizetendő összeget.

Emelkedett viszont a nemeslevelek után fizetendő összeg, 12 Ft helyett ezután 25 Ft-ot kellett fizetni. Ha pedig valaki a nemeslevél mellé még birtokadományt is kapott volna, jobbágyonként további 50 dénárral számolhatott. Szabályozták viszont a címereslevél megírásáért kérhető összeget: egyszerű írásért 2 Ft-ot, az elegánsabb, aranyozott sorokat tartalmazókért 4 Ft-ot lehetett elkérni. Részletesebb szabályozás készült a 17. század elején arról, hogy mi kérhető egy lakott és elhagyott nemesi kúria (12 Ft, illetve 6 Ft), egy szabad királyi városi polgárház (50 Ft), egy királyi birtokon álló paraszti ház (20 Ft), és földesúri

³⁷⁸ Ez az összeg úgy tűnik, hogy nem egyezik a korabeli gyakorlattal, Vízkelethy Jakab 1559. aug. 11-én Pétervárad Balázshoz intézett levelének tanúsága szerint az armálisok bevett taksája 24 Ft volt (MNL OL E 41 1559: No. 27.).

³⁷⁹ OSzKK Fol. Lat 3701. fol. 128v.

³⁸⁰ Einrichtungswerk 2010, 92.

³⁸¹ MNL OL A 120 1. cs. 3. tétel Pénzügy fol. 101–102.

tulajdonú paraszti ház után (12 Ft). Ez utóbbi a tervezethez képest egy csökkentett összeg volt, ott még 20 Ft szerepelt erre a típusra is. Társadalmi átalakulás, a nemesség rétegekre való szétválása állhat a háttérben, hogy 1609-ben a felségsértés büntetése alól az uralkodótól kegyelmet nyerőket már nem kettő, hanem négy csoportba osztották. Az országbároknak továbbra 200 Ft-ot kellett letenniük, de a mágnások elváltak (100 Ft) a birtokos nemesektől (50 Ft) és a kurialista vagy armalista nemesektől (20 Ft).

Változás figyelhető meg az egyes tisztségek adományozásáért fizetendő összegek körül is. A megyei ispáni tisztek után, amelyeket már főispánságnak nevez a forrás, 50 Ft járt a kancelláriának a korábbi 12 Ft-tal szemben, országbároi tisztert 50 Ft, a *magnificus* cím, azaz a főnemesi cím adományozásáért 150 Ft. Egy főkapitánynak 50 Ft-ot kellett letennie, egy aransarkantyús lovagnak 12 Ft-ot, magyar tanácsosnak 25 Ft-ot. Aki pedig magyar állampolgár akart lenni, annak bizony komoly anyagi áldozatot is kellett hoznia, 200 Ft-ba került az illeték. E tételek közül a tervezetben még másként szerepel az aransarkantyús lovagi címért elkérhető összeg (25 Ft), igazán érdekes azonban a tanácsosi cím megítélése. A tervezet ugyanis taxamentesként tünteti fel, mondván, hogy esetében fizetésről még nem hallott, sőt, a király szokott fizetést adni, a törvénycikkbe viszont már illetékkel került be.

Az egyházi méltóságok utáni összegek is elszenvedtek némi változást. Az esztergomi érsek 200 Ft-ja megduplázódott (a tervezetben is már így szerepelt). A kalocsai érsektől eredetileg kívánt 200 Ft-ot a tervezetet készítő 100 Ft-ra mérsékelte, de a törvénycikkbe végül a 200 Ft maradt, tekintve az érsekség jelképpessé váló jövedelmét ez arányosan lényegesen több volt, mint az esztergomi érsekség után megkívánt összeg. Még egy változás volt a tételek között, megjelent a címzetes püspökség, amelynek elnyerése után 50 Ft-ot kellett letenni.

A bírói mandátumok egyes típusainak részletes elemzésétől most eltekintenek, az egyszerű bírói parancs után fizetendő összeg (1 Ft) esetében nem történt változás. Változatlanul tartásához nyilván széles érdekeltség fűződött. A törvénycikk utolsó rendelkezése kimondja, hogy a kettős pecsét alkalmazása esetén, a megállapított összeg kétszerese szedhető be.

Az új szabályozás egyes tételek alacsonyabb szintre állításával a nemességnek kedvezett. Hogy a főnemességnek, vagy a nemességnek kedvezett-e inkább, az részletes elszámolások, kimutatások hiányában nem állapítható meg.

A rendelkezésre álló adatok nem mindenben erősítik meg, hogy valóban az 1609: 73. tc.-ben kiszabott tételek kerültek beszédre. A nemeslevelek esetében a szabályozás 25 Ft-ról beszélt. Egy 1634-re tehető feljegyzés szerint a taxa 21 tallér volt a nemeslevél után, amely 32,5 Ft-nak felel meg, ezen felül járt még az írnok Ruttkay Andrásnak 2 tallér.³⁸² A közvetítői díjak még tovább emelhették az árakat. 1627-ben valaki azzal vádolta meg Ivanovich Tamás nedelici főharmincadellenőrt, hogy 52 Ft-ot fogadott el tőle és azt ígérte, hogy az összesen három hét alatt nemeslevelet szerez neki.³⁸³ 1695-ben, amikor vita alakult ki a főkancellári kiállítású oklevelek után titkárnak kijáró harmadrész körül, a címereslevelek taxája 30 Ft volt. Ez azért is érdekes, mert a felségpecsétért szedhető kétszeres összeggel sem egyezik.³⁸⁴

Batthyány Ádám 1640-ben elnyert étékfogómesterségéért 100 tallért azaz 150 Ft-ot kellett volna letennie, amely szintűgy nem egyezik a bárói tisztert előírt 50 Ft-otál. Igaz, az összegnek sok jelentősége nem volt, mert Lippay kancellár a fizetést különböző okokra utalva elengedte, csupán a titkároknak és kancellistáknak járó borralaló megfizetésére figyelmeztette a kedvezményezettet.³⁸⁵ Ez a gesztus azt jelzi, hogy Oláh Miklóshoz képest a kancelláriai

³⁸² „pro armalibus Johannis Nirry debet dominus Simandy domino Ruttkay talleros 2 s mert viaszt Simandj uram ad taxa talleros 21.” A feljegyzés egy 1634. jan. 4-i mandátum fogalmazványának az alján olvasható (MNL OL A 35 Nr. 3. ex 1634).

³⁸³ Joannes Hennyacz monyorókeréki várnagy beadványa Tompa Miklós szlavóniai főharmincadoshoz, s. d. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 135. Konv. 1628. Okt. fol. 133.)

³⁸⁴ ELTE EK Kt. Coll. Heven. tom. 70. pag. 78.

³⁸⁵ TUSOR 2015, 57. (57. sz.).

viszonyok nem sokat változtak, a törvényi szabályozást az egyéni kapcsolatok továbbra is felülírták.

Az egyházi javadalmaknál is eltérés figyelhető meg. Lászlóffy Pál regisztrátor a frissen helyreállított szentmártoni (pannonhalmi) apátság első főapátjától a kinevező okiratért 100 tallért kért, maga és az írnokok számára pedig további 25 tallért.³⁸⁶ Az első összeg is magasabb, mint a kiszabott 100 Ft, bár a főapátság a módosabb apátságok kategóriájába tartozik, a kiszabott illeték feletti 25 tallér azonban az igazán sok. Talán egyéb szolgálatok is álltak a háttérben a kinevező oklevél elkészítésén túl.

Nem tűnnek tehát alaptalannak azok a panaszok, amelyek a 17. század második felében az egyre magasabb taxa miatt kerültek beadásra. 1666-ban, amikor új kancellár került a hivatal élére, a Magyar Kamara kérte is az Udvari Kamarát, hogy vegye rá Szegedy Ferencet az eddigi gyakorlattól való eltérésre és tartózkodjon a túlzott taxaszedéstől.³⁸⁷ Lehet, hogy Szegedy működése átmeneti enyhülést hozott, de már 1670-ben Paloiti Ádám, Révay Dániel szervitora a regisztrátor által kért magas taxa miatt kétségbeesésében az uralkodóhoz fordult. A folyamodvány szerint a szervitornak ura főispáni kinevezéséről Turóc megyéhez intézett kancellári értesítésért 100 tallért kellene neki letenni, ami teljesen szokatlan, mert az ilyen levelek esetében csupán viaszra és papírra szoktak *bibale*-t adni, a kinevező oklevélért is az ország törvényei szerint csupán 50 Ft járna, bár ő már kész lett volna 60 Ft-ot adni, de nem sikerült egyezsége jutni.³⁸⁸ Egy-egy komolyabb adomány után jelentős összeget kellett letenni. Draskovich Miklós gróf a sárvári uradalom adománya után nem kevesebb mint 1000 Ft-ról kapott elismervényt Tenturich regisztrátortól 1678-ban.³⁸⁹

A helyzet változatlanosságát mutatja az *Einrichtungswerk* mellékleteként megőrződött kancelláriai reformokat célzó, név nélküli *Considerationes* vádjai, amely szerint a lajstromozók nem egyszer vonakodtak az uralkodó által aláírt okmányokat megpecsételni, hogy a törvényes díjnál nagyobbakat zsarolhassanak ki az ügyfelekből.³⁹⁰ Nem véletlen, hogy miért került sor 1690-ben a kancellária újra szabályozása idején az instrukció kiadásakor egy új taxarendtartás megállapítására.³⁹¹

A taxa beszedése és kezelése a titkár, esetenként a regisztrátor kötelmei közé tartozott. A fentebb idézett 1678-as elismervény azt mutatja, hogy a regisztrátor intézte, de Korompay már többször idézett diáriuma azt mutatja, hogy az illetékek beszedése, legalábbis az 1680-as években, külön taxator hiányában általában a titkár feladata volt, vagy annak távollétében a kancellár egyik írnokára bízta, az összeg elosztását viszont a kancellár végezte.³⁹²

A hivatalos taxa mellett a bevett gyakorlat szerint az ügyfél a kancelláriai tisztviselőnek még kisebb-nagyobb összeget juttatott, illetve a kiváltságlevelek esetében külön kellett fizetni a pergamenért, a címerfestésért, a zsinórért. Így amikor Eperjes városa megerősítette privilégiumait, a 32 Ft-nyi rendes taxán túl még további költségek vártak a városra, a pergamen és fehér viaszért kétszer 68 dénárt, az oklevélre függesztett pecsét arany és ezüst zsinórjáért 1 frt 50 dénárt kellett letenni.³⁹³ Még jobban a zsebébe kellett nyúlania Cseh Jánosnak, Telegdy Pál titkáranak, amikor 1591-ben címereslevelet szerzett ura egy másik szolgájának, a 25 Ft-nyi

³⁸⁶ PRT IV. 791. (140. sz.).

³⁸⁷ „Insuper ne nimiis taxis, prouti hactenus consuetum fuit, partes sollicitantes aggravet, sed moderatas et quidem juxta constitutiones Regni lexigat. Quem dominum neo-cancellarium prouti virum probum et mansuetum agnoscimus, sic etiam eundem sese huiusmodi sibi dandae instructioni prompte accomodaturum confidimus.” Magyar Kamara az Udvari Kamarához, 1666. júl. 15. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 222. Konv. 1666. Aug. fol. 34rv., MNL OL E 15 187. dob, 1666. júl. 15., fogalmazvány.)

³⁸⁸ Paloiti Ádám supplikációja, s. d. (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 283. Konv. D. fol. 7–8.).

³⁸⁹ Tenturich István elismervénye 1678. júl. 1. Bécs (latin másolat) (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 279. Konv. 1679. Dez. fol. 206.).

³⁹⁰ Einrichtungswerk 2010, 249. Idézi SZALAY 1852–1859, VI. 6.

³⁹¹ MNL OL A 57 vol. 21. pag. 20–23.

³⁹² Korompay-diárium II., 1688. dec. 16., 1689. márc. 2., 1689. márc. 5., 1689. júl. 12. és 1689. júl. 28.

³⁹³ IVÁNYI 1931, 130.

taxa mellett „irasara pargamenomyara, wyazzara és selmire chimere be Jrasara” legalább 10 Ft kellett még előteremtenie.³⁹⁴ Tóti Lengyel János az Esterházy Dániellel közösen szerzett cseszneki donáció kapcsán a maga részéről 50 aranyat tett le, a deákok számára pedig négy aranyat küldött.³⁹⁵

3.5. A királyi könyvek vezetése és használata a Magyar Kancellárián

Mint már említettük, a Magyar Kancellária iratanyagát súlyos veszteségek érték a 16–17. század folyamán. Mivel az intézmény nem rendelkezett állandó épülettel, és a hivatali munka a kancellár, illetve a titkár lakásán folyt, kancellárváltás, titkárcsere, de akár egy egyszerű költözés is fokozottan veszélyeztette az iratok megőrzését, ahogy arra a kancellária reformja kapcsán készült, Korompay kancellárnak tulajdonított beadvány is utalt.³⁹⁶ Ennek ismeretében nem meglepő, hogy az 1690 előtti időből olyan csekély mennyiségű irat áll rendelkezésre. A megmaradt iratok legfontosabb részét a kancellária másolati könyvei, az ún. királyi könyvek (*Libri regii*) alkotják, amelyek 1527-től lényegében 1918-ig folyamatos sort képeznek.³⁹⁷ A másolati könyvek vezetése az Anjou királyok idejében vált gyakorlattá a kancellárián, sajnos az 1526 előtt vezetett könyvek Budán maradtak és legkésőbb a visszafoglaló háborúk idején megsemmisültek.³⁹⁸ A királyi könyvek új sorozatának vezetése I. Ferdinánd kancelláriájának a megszervezésével kezdődött, az első bejegyzések Ferdinánd székesfehérvári koronázásának idejére mennek vissza, ahogy az már bemutatásra került (3. 1. fejezet).³⁹⁹ A kötetet, amely 1540-ig fog majd bejegyzéseket tartalmazni, úgy tűnik, hogy Szalaházy kancellár haláláig a kancellár őrizte, és a magyarországi kancellária felbomlása után került Bécsbe, az ott működő titkár kezelésébe.

A kötetbe a korai időben általában kivonatos közlések kerültek be, amelyek tartalmazták a kiadási helyet, a keltezt, és az esetek többségében utalást a dokumentum formátumára és a megpecsételési módjára.⁴⁰⁰ A 16. század utolsó harmadában a teljes szövegű másolatok kerültek többségbe, de a tárgyalt kor végéig előfordultak olyan esetek, amikor csak magának az adományozásnak a tényét rögzítették.⁴⁰¹ Hogy mi került bemásolásra, az az ügyfeleken múlt, mert a királyi könyvekben való megörökítésért fizetni kellett. Több forrás is megerősíti, hogy ez az összeg 1 tallér, azaz másfél magyar forint körül mozgott. Ennyit számolt el Eperjes város fele Zula Boldizsár a város privilégiumlevelének bevezetéséért 1558-ban.⁴⁰² Az egy talléros illeték szerepelt Szecsődy Gergely formuláriumába fennmaradt, 1590 körül készült szabályozásban is.⁴⁰³ Az állami érdekű darabok bemásolására ellenszolgáltatás nélkül voltak kötelezve az írnokok. Az iratok bemásolása minden jel szerint a kiadmányokról történt, erre

³⁹⁴ Cseh János levele Telegdy Pálhoz, 1591. jún. 10. Prága (ECKHARDT 1944, 193.).

³⁹⁵ Tóti Lengyel János levele Ferencffy Lőrinchez, 1636. okt. 28. Pozsony (MNL OL MOL A 32 Nr. 299.).

³⁹⁶ Einrichtungswerk 2010, 249.

³⁹⁷ A királyi könyvek adatbázisa és az eredeti iratok képe előbb CD-Romon vált elérhetővé, majd a világhálóra is felkerült (<https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/>).

³⁹⁸ HAJNIK 1879. A királyi könyvek Budán létre utal Himmelreich egy 1591-es feljegyzésében (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1590. Jul. fol. 660v.). Vö. még BELITZKY 1934.

³⁹⁹ Az első kötet első bejegyzése 1527. nov. 12-i nova donáció másolata, amely vasadi Regius Ferenc javára szólt (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 1.)

⁴⁰⁰ Egy példa a leggyakoribb formára: „Anno quo supra [1557] Viennae octava die Januarii datae sunt litterae serenissimae principis regis Bohemiae donationales in dupplici papyro patenter confectae, manu suae serenitatis subscriptae sigilloque suo secreto in margine inferiori impressivo communitae” (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 377.).

⁴⁰¹ Pl. adomány Kazó István vaskői kanonok részére a kapornaki apátságra, 1689. júl. 20. Bécs (MNL OL A 57 vol. 19. pag. 471.).

⁴⁰² IVÁNYI 1911, 30. Mint ahogy a szerző is megjegyezte, az oklevél végül mégsem került a királyi könyvekbe bevezetésre.

⁴⁰³ OSzKK Fol. Lat. 3701. fol. 128v.

utal az azokra rávezetett regisztrációs jegyzet, amely az azonosítás érdekében tartalmazta a másolati kötet oldalszámát és a kiadási évet („Rtrata fol. ... A. D. ...”).⁴⁰⁴ De néhány esetben a fogalmazványokon is megtalálható a királyi könyvekbeli helyre utaló jegyzet. Erre két magyarázat lehetséges: vagy a fogalmazvány is ott feküdt még a másoló asztalán, aki a biztonság kedvéért arra is rávezette a megfelelő oldalszámot, vagy a kiadmány hiányában a fogalmazványra került rá a jegyzet. Így például II. Ferdinánd 1630. március 4-én Sárospatakról Rákóczi György részére kiállított, erősen javított inscripció levélnek a fogalmazványára is rákerült a szöveg után az alábbi feljegyzés: „inscriptio protocollata est Nr. 7 fol. 926”. A megadott hely pontosan megfelel a királyi könyvek megfelelő kötetének és oldalszámának.⁴⁰⁵ Egyelőre talány, hogy az 1550-es évek végén miért olvasható néhány oklevélen regisztrációs feljegyzés, miközben a kötetben nyoma sincs az okiratnak.⁴⁰⁶

A kötetek vezetéséről és azok kezeléséről a korai időkben alig rendelkezünk adatokkal. Amikor megkezdődik Oláh kancellársága, az első bemásolt oklevél fölé odakerült a regisztrátor neve (Paulus Mwchey).⁴⁰⁷ Az ő, majd utódai működéséről sajnos nem sok minden deríthető ki. A 16. századi kötetekben olyan sok kéz bukkan fel, hogy valószínűnek tűnik a feltételezés, hogy az előjárók utasítására több írnok is másolhatott az éppen aktuális kötetbe. Erre utal Lőcse város 1558. évi privilégiumai bevezetésének az esete. A két privilégium bevezetésére Liszthy János titkár adja ki az utasítást Vízkelethy Jakab jegyzőnek.⁴⁰⁸ A 17. században már egységesebb képet nyújtanak a kötetek. Innentől kezdve feltételezhetően már csak a regisztrátor és írnoka, saját embere nyúlt a kötethez. 1629-ben a királyi könyvek másoltatását a Magyar Kamara részére az éppen hivatalba lévő regisztrátor, Szikszay Mihály intézte.⁴⁰⁹ Az 1654-ben megkezdett kötet elején bejegyzés olvasható, hogy a kötetet Fejérpataky Rafael regisztrátor szerezte be.⁴¹⁰ Bár az aktuális kötet vezetése a mindenkor regisztrátor kötelmei közé tartozhatott kezdetektől, a kötetekre a kancellár és a titkárok is odafigyeltek. A magyar rendek 1609-ben készült reformtervezete azt látta volna jónak, ha a királyi könyvek és más levéltári dokumentumok a kancellár kezében lennének, és a királyi könyvekbe a bejegyzések a kancellár jelenlétében kerülnének be, és a királyi könyvekből való másolatok kiadása is az ő felügyelete mellett történne.⁴¹¹

A másolati kötetek fontossága a központi igazgatás számára is nyilvánvaló volt. Ezt mutatja, hogy Liszthy kancellár halála után (1577. március 5.) Weber birodalmi alkancellár magához vonta azokat, és a hivatali kancellár híján vezető rangidős királyi titkár, Istvánffy Miklós csak egy évvel később 1578. március 8-án vehetett át Adam Alstensteig titkár kezéből két kötetet, amelyek a napi munkához szükségesnek tűntek (mai 3. és 4. számú kötetéről van szó).⁴¹² Az első két kötet közül a 2. számú sokáig lappangott. 1591 júliusában Himelreich Tiburtius királyi titkár úgy emlékezett, hogy Liszthy kancellár halálakor ment volna veszendőbe

⁴⁰⁴ Pl. Pethe Márton és testvére, László javára egy récsei kőházról és három szőlőről tett felvállás (1595. márc. 21. Prága, MNL OL E 152 99. dob. Coll. Tyrn. Reg. Fasc. 6. Nr. 24.) hátlapjára az alábbi feljegyzés került: „Rtrata fol. 147. A. D. 1595”. A megjelölt helyen valóban meg is található a királyi egyetértés másolata: MNL OL A 57 vol. 5. pag. 143–147.).

⁴⁰⁵ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 926–934. A fogalmazvány lelőhelye: uo. A 35 Nr. 875. ex 1630.

⁴⁰⁶ I. Ferdinánd Gregorjanczi Ambrus győri püspök kérelmére Kóny falut a győri káptalannak adja, hogy annak jövedelmét iskola fenntartása céljára fordítsák, 1559. máj. 25. Augsburg (GYEL GYKML Cimmelotheca IX. Nr. 729., NEMES 2011, 71. 232. sz.). Az oklevél hátlapján regisztrációs feljegyzés: „Rtrata 1559 fol. 433.” Az iratnak azonban nincs nyoma a királyi könyvek megadott helyén.

⁴⁰⁷ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 46.

⁴⁰⁸ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 206r. DOMANOVSKY 1922, 382. A bejegyzések: MNL OL A 57 vol. 3. pag. 526–527.

⁴⁰⁹ MNL OL E 15 129. dob. Nr. 41. ex Mart. 1629.

⁴¹⁰ „Hic liber est emptus a me Raphaele Feierpataky Cancellariae Ungaricae conservatore A. D. 1654 die prima Julii” (MNL OL A 57 vol. 11. előzéklap).

⁴¹¹ 8.1. fejezet 5. sz. irat.

⁴¹² ÖStA UA AA Fasc. 112. Konv. A. fol. 29.

az 1540–1552 közötti évek anyagát tartalmazó kötet.⁴¹³ Tíz évvel később még mindig hiányzott a kötet. 1601. május 29-én ezért Mátyás főherceg az egykori királyi titkárhoz, Istvánffy Miklóshoz fordult a kötet ügyében, aki ugyanazon év június 15-én Besztercebányáról írt válaszában elhárította magától a felelősséget. Vétlenségét azzal támasztotta alá, hogy bár két évig vezette a kancelláriát, amikor nem volt kinevezett kancellár, de csak egy nagy kötet maradt nála Liszthy halála után, amely 1552-től kezdődött, de ezt Draskovich kinevezése után átadta az új kancellárnak, és úgy emlékszik, hogy Draskovich is panaszkodott neki a másik kötet hiányáról (mint láttuk ez a kijelentés csak részben fedi a valóságot).⁴¹⁴ Istvánffyval egy időben Liszthy János fiai is hasonló tartalmú levelet kaptak a főhercegtől, de ők sem tudtak a kötet hollétéről, az apjuk halála után a kancelláriához tartozó dolgokat, köztük a királyi könyveket a kezükből kiadták.⁴¹⁵ Azután a kötet egyszer csak előkerült, egy 1610 előtt keletkezett, Himelreich Tiburtius kezétől származó feljegyzésből ez világosan kiderül, de még mindig nem a kancellária levéltárában őrizték. A kötet állítólag a helytartó kezében volt, aki mint kancellár jutott hozzá. A legvalószínűbb, hogy Pethe Mártonról van szó (helytartói kinevezése 1602. február 8.), mert a másik két helytartóvá emelkedő kancellár (Kutassy János, Forgách Ferenc) nemcsak kiesik az időkeretből, de esztergomi érseki kinevezést is kapott egyidejűleg, őket tehát esztergomi érseknek titulálták volna a levélben.⁴¹⁶ A kötet az említett helytartó halála után a Magyar Kamara levéltárába került, itt figyelhetett fel rá Ferencffy vagy valamelyik társa, és kérték vissza 1634-ben, a Magyar Kamara azonban vonakodott a kérésnek eleget tenni és az Udvari Kamaránál keresett támogatást, de úgy tűnik, hiába.⁴¹⁷

A másolati kötetek valóban a mindennapi hivatali munka fontos elemét képezték. Nem egyszer került sor belőlük másolatok kiadására. Például 1638-ban, amikor Ostrosith István engedélyt kapott Bodrogheresztúr mezőváros magához váltásához, kérelmezte, hogy az inscripcionális szerződésekről a királyi könyvekből másolatot kapjon. Miután az uralkodó jóváhagyta, kerülhetett sor csupán a másolatok kiadására.⁴¹⁸

A királyi könyvek fontosságát bizonyítja, hogy a Magyar Kamara a 17. század első évtizedeiben a teljes sorozatról másolatot készíttetett magának. 1616-ban a régebbi köteteket kikölcsönözte, a kancelláriai napi munkához szükséges, II. Mátyás korabeli kötetekről pedig az

⁴¹³ "Die hungerische canzley hat kheine andere Libros regios, dann allain vom khayser Ferdinando hochlöblichster unnd seligister gedechtnuß, biß auf dise zeit, weil die alten buecher zu Ofen blieben, dise hab ich schom zum andermal vleissig durchsucht, khan aber im dieser Wardaischen commutationes sachen durchauß nichts finden. Es ist gleichwol nach des herrn Listy seligen abgang ain Liber regius per decursum 40. Anni usque ad 52. conscriptus, verloren, unnd der hungarischen canzley nit mehr angehendigt worden, villeicht möchst etwa darinnen begriffen sein, Ich hab bey Zeitten des herrn Cardinalis Draskouitij, bey acht Jaren disen buch vleissig nachgefragt, habs aber niemals erfragen noch bekhommen khummen..." (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1590. Jul. fol. 660v.)

⁴¹⁴ PRAY 1770, 12. A levél másolata: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 70. Konv. 1601. Jun. fol. 168.

⁴¹⁵ „nos statim post obitum parentis nostri, pia memoriae, ex speciali Suae Maiestatis commissione, omnes libros regios, simul etiam universa, quae ad archivum eiusdem Cancellariae pertinebant, et sub manibus ac conservatione parentis nostri, fuerunt, totum illud e manibus nostris extradidisse, nec quidquam apud nos vel in potestate nostra remanisse, ita ut nihil amplius eorum apud nos pro nunc existere sciamus.” Liszthy János és István levele Mátyás főherceghez, 1601. jún. 24. Köpcsény (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 70. Konv. 1601. Mai fol. 9–10.)

⁴¹⁶ „Es ist liber regius, dem jetzigen herrn locumtenenti alß er cantzler worden, angehendigt worden, wie es gebreulich, aber er hats noch bey sich, unnd vom hannden nit geben wollen, aus was ursachen, ist mir unwissend, er thuet in allem das widerspiel, wie es dann mit dem sigillo secreto baldt ain jar lang getrieben, aber mann mueß vom ime abfordern, unnd dem neuen herrn cannzler zuestellen oder ime beuehlen, das wann er cantzler hinauß khombt, ime dasselbst alßbaldt anhendigen solle, damit man sein bey der canzley ainßmals abkhomen muge, ich hab niemals solche unbilligkheit gesehen“ (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. Konv. 1603. Jan. fol. 192.)

⁴¹⁷ II. Ferdinánd a Magyar Kamarához a királyi könyv kiadásáról, 1634. jún. 2. Bécs (Magyar Kancellária mandátuma, Ferencffy aláírásával) (MNL OL E 21 1634. jún. 2.). A Magyar Kamara támogatást kérő levele az Udvari Kamarához, 1634. jún. 3.: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Febr. fol. 10, 12.

⁴¹⁸ MNL OL A 35 Nr. 103. ex 1638.

egyik kancelláriai írnokkal, az Istvánffyt fordító Tállyay Pállal, helyben készítették másolatokat külön díjazás ellenében az 1629 utáni években.⁴¹⁹

⁴¹⁹ Lépes Bálint írta Batthyány Ferencnek, hogy „az sárospataki inscriptionálist most meg nem küldtem kegyelmednek, mert immár régen per decretum kérték ki tőlem az Liber Regiusokat, hogy leírják, most is az Camorán vannak.” 1616. szept. 24. Bécs (JENEI 1981, 252.). 1629 tavaszán hosszas egyezkedés folyt a megfelelő díjazás kialakítása érdekében Szikszay Mihály regisztrátor és a Magyar Kamara között (MNL OL E 15 129. dob. Nr. 421. ex Mart. 1629, Nr. 77. ex Apr. 1629, Nr. 36. ex Mai. 162., 130. dob. Nr. 17. ex Aug. 1629).

4. A Magyar Kancellária hatásköre, viszonya különböző hivatalokkal

4.1. A Magyar Kancellária viszonya a központi hivatalokkal

4.1.1. A Magyar Kancellária viszonya az uralkodó mellett működő más kancelláriákkal (Udvari Kancellária, Birodalmi Udvari Kancellária, Osztrák Udvari Kancellária)

A Magyar Kancellária és az uralkodó mellett működő más kancelláriák, az Udvari Kancellária, a Birodalmi Udvari Kancellária, az Osztrák Udvari Kancellária közötti viszony bemutatása a már jelzett forrásadottságok miatt nem egyszerű. A Magyar Kancellária 1690 előtti anyaga hiányos, az Osztrák Udvari Kancellária anyaga lényegében 1927-ben megsemmisült, az 1558 előtt működő Udvari Kancellária anyaga szétosztásra került a Haus-, Hof- und Staatsarchiv különböző állagaiban, egyedül a Birodalmi Udvari Kancellária levéltára áll rendelkezésre kutatható formában (nem véletlen, hogy csupán róla készült mélységi hivataltörténeti feldolgozás).⁴²⁰ A következő megállapítások a fent vázoltak tükrében csupán tapogatódzások a rendkívül töredékes, mozaikszerű adatok alapján. Ismételten utalnék rá, hogy a Magyar Kancellária és a központi kancelláriák viszonya csupán a birodalom bonyolult igazgatási rendszerének egészében értelmezhető. E rendkívül bonyolult struktúrában (felépítményben) még nincsenek világosan elhatárolt kompetenciaterületek, a különböző országok, tartományok, rendi csoportok érdekérvényesítő képessége állandóan változik, a hivatal, de leginkább a hivatalvezető helyét az uralkodóhoz fűződő személyes viszonya határozza meg, a döntések meghozatalában az udvari környezet és az egyes hivatalok tisztviselőinek egymás közötti viszonya is jelentős mértékben belejátszik, nem is beszélve a folyamodó saját kapcsolatrendszeréről.

Mindezt figyelembe véve is kijelenthető, hogy a központi kancelláriák pozíciói eleve jobbakként, mint a Magyar Kancellária pozíciói. A Magyar Kancellária eleve hátrányos helyzetből indult, mert az Udvari Kancellária (*Hofkanzlei*) már akkor jelen volt az uralkodó környezetében, amikor a magyar kormány szerv még nem is alakult meg. Bár az egyesített központi kancellária 1528-as álma gyorsan szétfoszlott a rideg rendi valóságon, az Udvari Kancellária így is lényegesen kiegyensúlyozottabban működött, mint az otthon maradt Magyar Kancellária és az uralkodó mellé telepített magyar titkár. Mint láttuk, még arra is volt példa, hogy az Udvari Kancellária egyik titkára vette át a magyar ügyeket megfelelő magyar tisztviselő hiányában (Lorenz Sauer 1542–1543). A központi kancelláriák tisztviselői pozícióját erősítette, hogy szélesebb feladatkörrel rendelkeztek, ezért többre, több területről származó információ futott össze kezükbe. Ők intézték, ahogy az már szintén említésre került, a Titkos Tanács, majd a Titkos Konferencia írásbeli ügyeit, amely ismét csak komoly előnyöket biztosított számukra, illetve az egyik titkár, általában a latin expedíció titkára intézte az uralkodó családi levelezését is.⁴²¹ Mindez együttesen adja annak a magyarázatát, hogy a magyar főurakkal folytatott politikai levelezés többnyire miért nem a Magyar Kancellárián át folyik. I. Ferdinánd és Fráter György levelezése az Udvari Kancellárián keresztül történt az 1540-es években, pedig 1543 után Oláh Miklóssal egy olyan ember állt a Magyar Kancellária élén, aki bírta az uralkodója bizalmát.⁴²² Ritka kivételnek tekinthető Báthory István és Miksa közötti levelezés, amely Liszthy János (al)kancellár segítségével zajlott.⁴²³

⁴²⁰ GROSS 1933.

⁴²¹ GROSS 1933, 15.

⁴²² KÁROLYI 1879–1882.

⁴²³ VERESS 1944, I. kötet passim. Vö. Liszthy János kezétől származó, az Ungarische Akten anyagába bekerült fogalmazványokat.

A Magyar Kancellária helyzetének rendeződése hozott némi kiegyenlítődést ezen a téren. Ez érzékelhető abban, hogy a *Reichsregisterbücher* sorozatában 1538-ból és 1539-ből származnak az utolsó Udvari Kancellárián kiállított donációk, illetve inskripciók, az Udvari Kancellária fogalmazványai között pedig leginkább 1543-ból, Oláh kinevezése előtti időből találhatók ilyen darabok, amely a kancellárián kialakult helyzetet, Saurer titkár magyar ügyekben vállalt, korábban már taglalt szerepét tekintve nem is meglepő fejlemény.⁴²⁴ A Magyar Kancellária Oláh vezetése alatt, ahogy az már más aspektusból bemutatásra került, lassanként stabilizálni tudta helyzetét, az uralkodói kegy megnyilvánulásai, adományok és rangemelések rajta keresztül zajlottak. De nem mindenki volt hajlandó elfogadni a Magyar Kancellária rendeleteit, az országban időközben szép számmal működő nem magyar katonák és tisztviselők nem tartották magukra nézve érvényesnek ezeket. Hiába született 1559-ben törvénycikk a „német kancellária” és „német kamara” által kibocsátott, az ország jogait és szabadságait illető levelek hatálytalanságáról, és került az 1563-ban megismétlésre (1559: 9. tc., 1563: 35. tc.), e téren a későbbiekben is megfogalmazódtak panaszok.⁴²⁵ 1585-ban a Magyar Kamara kért utasítást az Udvari Kamarától, hogy az országban tartózkodó német tisztviselők helyet adjanak a Magyar Kancellária mandátumainak.⁴²⁶

Még nehezebbnek mutatkozott a politikai ügyek kérdése. E téren a konkurens kancelláriák a fentebb jelzett okok, uralkodói tanácsadói testületek írásbeli munkájának, illetve az uralkodói levelezés intézése miatt végig helyzeti előnyben maradtak. Az Udvari Kancellária után a Birodalmi Udvari Kancellária is megőrizte ezen a téren befolyását, a 16. század második felében ugyanis továbbra is igen nagy mennyiségű, magyar tárgyú iratanyag képződött a Birodalmi Udvari Kancellárián. Ezek nem csekély részben az uralkodó magyar urakkal folytatódott levelezéséből származnak.⁴²⁷ Ez azt jelzi, hogy az uralkodóhoz címzett magyar vonatkozású levelek bontása továbbra sem a Magyar Kancellárián történt, hacsak a címzett eleve nem rendelkezett úgy, hogy levele a magyar kancellár vagy a magyar titkár kezébe kerüljön. Ez azt vonta maga után, hogy a levél tartalmi kivonatolása és az uralkodó elé terjesztése is a Birodalmi Kancellária közreműködésével zajlott le, és ha az uralkodó másképpen nem rendelkezett, a válaszáadás is rajta keresztül ment végbe. A Birodalmi Kancellária latin titkára, a késő ferdinándi és kora mikasai kormányzat kulcsembere, Marx Singkhmoser 1561–1566, 1569 közötti évekből származó, Titkos Tanács előtt tárgyalat ügyeket számon tartó feljegyzőkönyvei alátámasztják a fentebb elmondottakat, és egyúttal jól mutatják a latin titkár ekkor fennálló kormányzati kulcsszerepét.⁴²⁸ Például 1561. február 1-jén tárgyalásra került Thurzó Ferenc és Zay Ferenc 1561. január 24-i levele nyomán Balassa

⁴²⁴ Pl. Bessenyei István kapott donációt 1538. aug. 23-án Somosújfalú és Magyarfalú birtokokra (ÖStA HHStA RHK RRB Ferdinand I. Bd. 4. fol. 44. Az üggyhöz kapcsolódó iratok is megmaradtak az Ungarische Aktenben. A Magyar Kamara és külön Gerendi Miklós erdélyi püspök 1538. aug. 7-én Pozsonyból írt támogató levelet a szükségbe került Bessenyei István érdekében, akir régi hűségese szolgának neveztek. (uo. UA AA Fasc. 36. Konv. A. fol. 33–34. és fol. 38.). Bessenyei eredeti supplikációja is megmaradt: uo. UA AA Fasc. 38. Konv. B. fol. 185.). Lőcse városa pedig 1539. ápr. 19-én Markosfalva várára és tartozékaira kapott inscripciót (uo. RHK RRB Ferdinand I. Bd. 4. fol. 77.). Adománylevelek fogalmazványai az Udvari Kancellária Ungarische Aktenben került fogalmazványai között: 1543. ápr. 18. Nürnberg, adomány Bebek Ferenc részére Salgó várára (UA AA Fasc. 51. Konv. A. fol. 110–111.), 1543. máj. 31. Prága, megerősítés adományra somlyai Báthori András számára (uo. Fasc. 51. Konv. B. fol. 146–147.); 1543. aug. 8. Prága. adomány nemesi kúriára Szigethi Gergelynek, ártánházi Bornemissza Benedek szolgájának egy alsóbajomi házra (uo. Fasc. 52. Konv. C. fol. 61–62.),

⁴²⁵ Hogy nem egyszerű rendi félelemről vagy túlreagálásról van szó ezúttal, azt igazolja Rácz Pál supplikációja, aki azt kérte, hogy birtokai visszaadása ügyében a Birodalmi Kancellária is adjon ki mandátumot, mert a komáromi officialisok vonakodnak a Magyar Kancellária mandátumát elfogadni (orig. l., a háton Liszthy János magyar kancelláriai titkár feljegyzésével, ÖStA FHKA HFU r. Nr. 9. Konv. 1560 fol. 299–300.).

⁴²⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 48 Konv. 1585. Jan. fol. 83–88.

⁴²⁷ Az iratok ma a Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten különböző sorozataiban találhatók (ÖStA HHStA UA AA, Spec., Com., Misc.).

⁴²⁸ ÖStA HHStA RHK Reichshofratsprotokolle Protocollum rerum resolutarum Bd. 20b. (1561. febr. 1. – 1563. dec. 31.), Bd. 26b (1565. jan. 4. – 1569. ápr. 3.), Bd. 27b (1566).

Menyhárt ügye, Bebek György kétes szándékai valamint Takaró Mihály levele Szabó György árulásáról. Két nappal később február 3-án felolvasták a Thurzónak és Zaynak adandó választ, Báthori András január 30-i, szintén Balassa ügyében kelt, Miksa cseh királyhoz intézett levelét, amely mellé becsatolásra került Báthory 1560. december 22-i Balassának írt levele és Báthori Miklós január 15-i, Báthory Andrásnak intézett levele eredetiben és fordításban.⁴²⁹ Február 4-én, 15-én, 17-én és 27-én újabb Zay Ferenc és Báthory András levelek kerültek megtárgyalásra és megválaszolásra.⁴³⁰ Mint ez az egyetlen példa is mutatja, elsőrangú fontosságú politikai ügyek intéződtek a Magyar Kancellária bevonása nélkül. 1608 után, amikor a magyar rendek pozíciója megerősödött, és a nádori pozíció is betöltésre került, megváltozott a helyzet. Nem véletlen, hogy a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban őrzött *Ungarische Akten* ezekből az évtizedekből alig őriz iratot. A Magyar Kancellária töredékesen fennmaradt iratanyaga azt mutatja, hogy a nádor levelei ekkor a Magyar Kancellárián át kerültek az uralkodó elé, ahogy az majd egy későbbi fejezetben bemutatásra is kerül.

A központi igazgatás működési mechanizmusából kifolyólag, ha egy kiadmány a Magyar Kancellárián keletkezett, az még nem jelentette automatikusan, hogy az ügyben hozott döntés is a Magyar Kancellárián született meg. Singkmoser feljegyzőkönyvei több olyan bejegyzést is tartalmaznak, illetve a 16. század második feléből több olyan fogalmazvány is fennmaradt a Birodalmi Udvari Kancellária anyagában, amely azt jelzi, hogy az uralkodói rendelkezés forma szerint a Magyar Kancellárián került kiadmányozásra, de a döntés a Titkos Tanács ülésén, a Birodalmi Udvari Kancellária közreműködésével született meg. Így 1562. június 28-án Pozsony és Nagyszombat városok négy levelét is tárgyalták a pestis előretöréséről, amelyekre a választ a városok a Magyar Kancellárián át kaptak.⁴³¹ 1564. március 7-én az uralkodó a Birodalmi Kancellária közbejöttével egy a végeken portyázó hajdúk ellen szóló mandátum kiadására utasította a Magyar Kancelláriát.⁴³² 1593. május 24-én pedig a Birodalmi Kancelláriáról érkező dekrétumban utasították Kutassy magyar kancellárt, hogy állítsa ki az adománylevelet Szuhay István részére a váci püspökségről és Micatius Miklós részére a tinnini püspökségről. A döntés ismét csak a magyar kormányszerven kívül született meg.⁴³³ Az egyik Bethlen Gáborhoz intézett, Magyar Kancellária levéltárában fennmaradt levélfogalmazványon olvasható hivatali jegyzet még világosabban eligazít ebben a kérdésben: „Conceptus est factus ab expeditione imperiali aulica, perlustrante domino comite a Trautmansdorff et corrigente.” A fogalmazvány tehát a Birodalmi Kancellárián készült, javítását Maximilian von Trauttmansdorff gróf, a későbbi főudvarmester, ekkor még csak a Titkos Tanács egyik tagja végezte, aki a Bethlennel folytatott tárgyalásokat vezette. A Magyar Kancelláriának nem maradt más hátra, mint az expedálás formai feladatainak elvégzése.⁴³⁴

Esetenként ez azonban ellenkező irányban is működött. 1556 októberében a Magyar Kancellária kérte a „Német Kancellárián” egy Johann Lenkovith horváth-szlavón végvidéki főkapitányhoz szóló mandátum elkészítését, ti. hogy a főkapitány adjon Zrínyi Miklós horvát bán mellé lovasokat és gyalogokat egy Szigetre történő élelemszállításra.⁴³⁵ Az eset azért is érdekes, mert azt mutatja, hogy ebben az esetben a Magyar Kancellária nem érezte magát jogosultnak vagy inkább elég „erősnek” egy horváth-szlavón végvidéki főkapitányhoz szóló

⁴²⁹ ÖStA HHStA RHK Reichshofratsprotokolle Protocollum rerum resolutarum Bd. 20b. fol. 2rv.

⁴³⁰ Uo. fol. 2v–4v.

⁴³¹ Uo. 1562. jún. 28-i ülés: „respondentur ex Hungarica Cancellaria, ut deinceps supersedeant ab hoc labore scribendi.”

⁴³² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 87. Konv. A. fol. 32.

⁴³³ ÖStA UA AA Fasc. 124. Konv. B. fol. 169–170. (orig. latin, továbbjavított tisztázat).

⁴³⁴ MNL OL A 35 Nr. 131. ex 1626. (1626, máj. 9. Bécs). Trauttmansdorff személyére és magyar vonatkozásaira: FUNDÁRKOVÁ 2009.

⁴³⁵ „Sacratissima Regia Maiestas dignetur esse clementer memor, jubere expediri in Cancellaria Germanica mandatum ad Joannem Lenkowith pro adjungendo bano equitibus et peditibus, ad importanda in Zygeth victualia, prout ipse banus in litteris suis, quarum hic copia adiuncta est, petit.” Orig. latin, Liszthy János kézírása (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 77. Konv. B. fol. 124.).

mandátum kiállítására. Megfigyelhető különben, hogy az Udvari Kancellária és utódai gyakran intézkednek horvát ügyekben. Talán további kutatások tisztázhatják, hogy a Magyar Kancellária és a központi kancelláriák között volt-e valamifajta kompetencia-megosztás ezen a téren.⁴³⁶

A 16. század második felétől az előző fejezetben már bemutatott irattípus, a dekrétum lesz a megszokott érintkezési forma a Magyar Udvari Kancellária és Birodalmi Udvari Kancellária, illetve az Osztrák Udvari Kancellária között. Ezt mutatja az Osztrák Udvari Kancellária ügykezeléséből származó, a Wesselényi-féle rendi szervezkedés felszámolása után végzett vizsgálat iratanyagának az átnézése, ahol számos, egyenrangú felek között szokásos formában kiadott dekrétum fogalmazványa található. Jól látható, hogy az Osztrák Udvari Kancellária, illetve a Johann Rottal gróf vezetése alatt felállított bíróság (*judicium delegatum*) a magyar igazságszolgáltatási szervekkel a Magyar Udvari Kancellárián keresztül érintkezett, a lázadók lefogása és birtokelkobzások ügyében szintén a Magyar Kancelláriának kellett intézkednie. Az egyes vádlottak szabadon bocsátásáról a döntés az Osztrák Udvari Kancellárián született meg, de a magyar társintézmény adta ki végső formájában.⁴³⁷

Az együttműködés persze nem mindig volt zökkenőmentes ekkor sem. Az előbb említett vizsgálat során például Johann Rottal gróf panaszt emelt Pálffy Tamás magyar kancellár ellen, hogy Bársony János személynöki ítélőmesternek olyan mandátumot adott ki, amely nem egyezik a bíróság szándékával. Kérte ezért az uralkodót, hogy a kancellária ne intézkedhessen a bíróságot illető ügyekben.⁴³⁸ Pálffy szemlátomást jogköre megsértéseként élte meg a rendkívüli bíróság működését és kérelmezte, hogy a kihallgatásokon jelen lehessen. Kérése teljesítésének nincs nyoma.⁴³⁹ Korábbi példák is utalnak sűrűlódásokra. A Birodalmi Kancellária például 1604-ben magyar tanácsosi kinevezést állított ki Hosszuthóthy István részére, de a Magyar Tanács nem volt hajlandó ezt elfogadni, mondván, hogy nincs rendes kinevezése, és esküt sem tett, és sem a Szepesi Kamara, sem a Magyar Kamara nem volt hajlandó befogadni őt kamarai tanácsosként tagjai sorába. Hosszuthóthy esetében valószínűleg nem elvi kérdésről volt szó, hanem kifejezetten az ő személyével szembeni állásfoglalásról.⁴⁴⁰

A központi kancelláriák magyar ügyekbe való beavatkozásában nem mindig azok túlzott hatalmi igénye volt a bűnös, esetenként a magyar kérelmezők is ennek kiváltói lehettek, akik ügyük elintézése érdekében a legbefolyásosabb szervhez, illetve személyhez igyekeztek fordulni. Ez történt valószínűleg a szepesi prépostság 1606. januári betöltése esetében, amikor az uralkodó a még gyermek Hosszuthóthy Lászlónak adományozta azt testvére, a fentebb már emlegetett Hosszuthóthy István folyamodására. A hátiratból kiderül, hogy az ügyet Corraducci birodalmi alkancellár terjesztette elő Philipp Lang, Rudolf császár mindenható főkomornyikja jelenlétében. A néhány évvel később, visszaélései miatt eljárás alá vont Lang iratanyagában

⁴³⁶ A korszakra vonatkozó iratokat tartalmazó horvát okmánytárak is vegyesen tartalmaznak iratokat a Magyar Kancelláriától és az Udvari Kancelláriától, pl. ACRC I–IV., ill. LASZOWSKI 1914–1917, I–III.

⁴³⁷ Johann Rottal gróf az uralkodót kérte, hogy a Magyar Kancellária küldjön mandátumot a királyi jogügyigazgatóhoz és a fiskushoz a szükséges tanúkihallgatások ügyében, 1671. jan. 7. (ÖStA UA Spec. Fasc. 323. Konv. D. fol. 46–47.). 1670. okt. 18-án az Osztrák Udvari Kancelláriáról uralkodói dekrétum érkezett a Magyar Udvari Kancelláriához, amelyben a maradék lázadó lefogása és birtokaik lefoglalása kapcsán kért rendelkezést (uo. UA Spec. Fasc. 323. Konv. A fol. 102. latin fog.). 1671. nov. 17-én dekrétumot kapott a Magyar Kancellária, hogy intézkedjen Duló György szabadon bocsátása ügyében (uo. UA Spec. Fasc. 283. Konv. F. fol. 13.). Az Osztrák Udvari Kancellária illetékességét mi sem mutatja jobban, mint Halapy Márton folyamodványa az uralkodóhoz, amelyben kiskorú fia László felmentését kéri a lázadás vádja alól. Az eredeti supplikáció hátára ugyanis Orbán István titkár feljegyezte, hogy az ügyben az Osztrák Udvari Kancellária az illetékes, 1672. aug. 7. (uo. UA Spec. Fasc. 293. Konv. E. fol. 141–142.).

⁴³⁸ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 323. Konv. D. fol. 40–41.

⁴³⁹ Hoher udvari kancellár levele Abele titkár, referendariushoz az uralkodó elé terjesztendő kérdésekről, köztük a magyar kancellár kéréséről, hogy a lefogott magyarok kihallgatásán jelen lehessen, 1670. okt. 27. Bécs (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 288. Konv. F. fol. 13.).

⁴⁴⁰ Himelreich Tiburtius levele Rudolf Coraduzzi birodalmi alkancellárhoz, 1604. dec. 11. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 87. Konv. D. fol. 86, 89.). Coraduzzi befolyásáról: MOE XI. 354–356.

több Hosszuthóthy levél maradt meg, és egy összeállítás is azokról az értékekről, amelyekkel a mindenható kamarás jószándékát igyekezett megnyerni. A végösszeg elég tekintélyes, 11.592 tallér 30 krajcár, Lang közreműködése tehát aligha tekinthető véletlennek.⁴⁴¹ Az expedíció ebben az ügyben is a Magyar Kancelláriára maradt, a folyamodványon a jegyzet már Himelreich kezétől származik, igaz, az adománylevél fogalmazványa, bár a Himelreichhez köthető *Minutae Pragenses* állagban maradt meg, de nem a titkár írásával készült.⁴⁴²

Hasonlóképpen Kőszeg városa is mindent elkövetett, hogy megkerülje a Magyar Kancelláriát és Pálffy Tamás kancellárt, amikor hírért vette a Szent Jakab templom tervezett rekatolizálásának 1671-ben. De hiába volt minden erőfeszítés, Johann Rottal gróf, Raimondo Motencuccoli, sőt Lobkowitz főudvarmester meglátogatása, aki nagyon kedvesen a város atyjának nevezte magát („ego sum vester pater”), a birodalmi vezetés nem volt hajlandó közbeavatkozásra. A főudvarmester azzal utasította el őket, hogy nem árthatja magát a magyar kancellár dolgába.⁴⁴³ Az elutasítás mögött feltételezhetően nem egyszerűen az áll, hogy a magyarországi ügyeket magyar kormányszerven át intézték, és ezt tiszteletben tartásra került, sokkal inkább az lehet a döntés hátterében, hogy a vallásügyet, a szabad királyi város ügyét sem Rottal, sem Montecuccoli, sem Lobkowitz nem érezte olyan ügynek, amely miatt érdemes lett konfliktusba kerülni a magyar kancellárral. Pálffy Tamás szemlátomást viszont kiemelt ügyként kezelte a templomelvétele, hiszen Orbán titkár és Dvornikovich regisztrátor kikapcsolásával maga fogalmazta meg a királyi rendelet szövegét.⁴⁴⁴

Az együttműködésnek egy sajátos formája a Magyar és Osztrák Udvari Kancellária esetében, amikor olyan ülésre került sor, amelyen központi kormányzervek képviselői és magyar vezetők vettek részt, köztük mindkét fél kancellárja jelen volt és mindkét fél delegált rá titkárt is.⁴⁴⁵ Kevésbé magas szinten, kevésbé fontos ügyben is került sor közös fellépésre. 1671. november 26-án arra kapott utasítást a Magyar Kancellária, hogy Giovanni Baptista Podesta titkár, keleti tolmács, két segéddel, akik közül az egyik Guilelmus Kneringer volt az Osztrák Udvari Kancelláriáról, a másik pedig a Magyar Kancelláriáról jelölendő ki, menjen Hidvéghy Mihályhoz és Bodó János és nővére által 390 Ft-ról kért elismervényt vegyék ki tőle.⁴⁴⁶

4.1.2. A Magyar Kancellária viszonya az Udvari Kamarával

A külön szakterületet igazgató két központi kormány szerv, az Udvari Kamara és az Udvari Haditanács közül az előbbi kapcsolata a Magyar Udvari Kancelláriával a rendelkezésre álló gazdag forrásanyag alapján jobban megfogható. A két hivatal viszonya soha nem volt felhőtlen. A 16. század középső harmadából fennmaradt iratok azt mutatják, hogy a Magyar Kancellária Oláh kancellári működése idején kiszélesítette befolyását, miközben az Udvari Kamara, legalábbis az iratanyag tanulmányozása ezt a benyomást kelti, még csak kereste a formákat a vele többé-kevésbé alárendelt viszonyban álló területi kamarák befolyás alatt tartására, illetve más központi kormányzervekkel való együttműködés kialakítására. A Magyar Kancellária

⁴⁴¹ Hosszuthóthy eredeti folyamodványa, hátán: „Concessit Sacra Caesarea Regiaque Maiestas praeposituram Scepusisense puero Ladislao Hozzutoty, referente hoc ipsum illustrissimo domino Coraducio, vicecancellario imperiali et praesente domino Philippo Langh ministro primario cubiculi caesarei. Pragae 16. Ianuarii 1606.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 90. Konv. 1606. Jan. fol. 108–109.). Lang személyére újabban: BŰZEK 2013.

⁴⁴² MNL OL A 129 1606 s. d. fol. 39. A fogalmazványon érdekes módon 1605. nov. 20. szerepel dátumként, keltezési helyként Brandeis. A fogalmazvány eredeti dátuma 1606. jan. 16. Prága volt! A kinevező oklevél is utóbbi napon kelt: PIRHALLA 1899, 344.

⁴⁴³ CHERNEL 1879, 89–90.

⁴⁴⁴ CHERNEL 1879, 90.

⁴⁴⁵ Az ülésről a Magyar Tanács kapcsán még esik majd szó: ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 324. Konv. C. fol. 34–71.

⁴⁴⁶ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 284. Konv. F. fol. 43.

erőteljes jelenlétét mutatja az uralkodó 1545. július 25-én Wormsban kiadott, előző fejezetben már bemutatott utasítása, amely szerint a magyarországi harmincadvezetésnek elrendelte, hogy ezentúl az uralkodó parancsai hozzájuk a Magyar Kancellárián át fognak érkezni az egyik Udvari Kamara tanácsos ellenjegyzésével.⁴⁴⁷ Ez a szokatlan megoldás végül nem bizonyult életképesnek, de úgy tűnik, hogy a Magyar Kancellária önállósította magát ezen a téren. 1546 és 1550 közötti évekből több olyan Magyar Kamarához szóló leirat maradt meg, amely pénzkifizetés ügyében intézkedett, de az Udvari Kamara tanácsosának az aláírását nem találjuk rajta.⁴⁴⁸ Nem meglepő, hogy 1550. december 20-án az Udvari Kamara már arról értesítette a Magyar Kamarát, hogy a Magyar Kancellária pénzügyekben kelt intézkedéseit az Udvari Kamara tudta nélkül ne hajtsa végre.⁴⁴⁹

A Magyar Kancellária befolyása a pénzügyi szférában csak átmeneti jelenségnek bizonyult, és Oláh halála után nem sokkal a magyar rendek már tényként kezelték, és nem is vitatták a már említett 1569. évi országgyűlési cikkelyekben, hogy a magyarországi kamarai ügyek az Udvari Kamarán, a hadi ügyek pedig az Udvari Haditanácson át intéződnek (1569: 38. tc.). Hogy pontosan mi is a kamarai ügy, az már nem került pontosan meghatározásra, ezért a két intézmény kapcsolatában végig akadtak vitás pontok.

A legtöbb vitát a különböző típusú adománylevelek és mentesítő levelek kiállításának rendje okozta. Az összetűzések és nézeteltérések alapvető oka az volt, hogy a Magyar Kancellária nem egyszer az Udvari Kamarával való egyeztetés nélkül állított ki adománylevelet egy-egy uralkodóra háramlott birtokról. Az első komolyabb összetűzésre utaló nyom 1586-ból származik, amikor is az uralkodó kasszált Zabonya Mátyás és Nyíri Antal tokaji uradalomhoz tartozó szőlőire kiadott kiváltságokat és egyúttal eltiltotta a Magyar Kancelláriát attól, hogy az Udvari Kamara tudta nélkül a fiskust érintő ügyekben adományleveleket adjon ki.⁴⁵⁰ Nem megfelelő formulák alkalmazása miatt már korábban kapott figyelmeztetést a Magyar Kancellária (1582).⁴⁵¹ A következő években ez visszatérő problémává fog válni. 1587-ben újabb intést kapott a Kancellária, 1588-ból pedig ismét arra is akadt példa, hogy a kedvezményezettől, éppen egy volt kancelláriai alkalmazottról, a Szepesi Kamara számvevősegi írnokáról, Cheley Jánosról van szó, a donációt vissza kellett venni.⁴⁵²

Ezen a téren a 17. század sem hozott változást. II. Ferdinánd 1623. június 21-én Sennyey István kancellárt intette a megszokott régi rend visszaállítására, amely szerint a Magyar Kamara titkára készíti el a fogalmazványt, amelyet az Udvari Kamarán vizsgálnak felül, és expedálásra átküldenek a Magyar Kancelláriára, ahonnan a kész kiadmányt azután visszabocsátják az

⁴⁴⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1545. fol. 109., ill. másolata UGB Bd. 384. fol. 206rv.

⁴⁴⁸ Pl. a Magyar Kamara 1546. szept. 14-én utasítást kapott Pekry Lajosnak járó 600 Ft adóból történő kifizetésére, majd 1546. okt. 15-én arra adott utasítást az uralkodó, hogy Bakith Péter előző évi katonai költségét a dikából térítsék meg (MNL OL E 21 1546. szept. 14. és 1546. okt. 15.). 1548. okt. 13-én pedig seregélyházi Lovassics György részére rendelte el I. Ferdinánd 100 Ft kifizetését. Mindegyik iratot már csak Oláh Miklós jegyezte ellen (uo. E 21 1548. okt. 13.).

⁴⁴⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 3. Konv. 1550 Dez. fol. 7.

⁴⁵⁰ Rudolf császár levele Ernő főherceghez, 1586. máj. 29. Prága, ill. ugyanekkor kelt leirat a Magyar Kancelláriához (ÖStA FHKA HFU r.Nr. 49. Konv. 1586. máj. fol. 167–168. és UGB Bd. 403. fol. 182r.).

⁴⁵¹ Dekrétum Draskovith György magyar kancellárhoz, 1582. ápr. 1. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 45 Konv. 1582. ápr. fol. 1–2.).

⁴⁵² Burya Péter és Hen Pál tokaji jobbágyoknak adott exemptio kapcsán kapott intést a Magyar Kancellária, hogy hasonló aktusoktól tartózkodjon: „serio mandasse, ut dicta Cancellaria Hungarica ab eiusmodi donationibus et causis directe fiscum concernant, ac sive Camerae Suae Maiestatis iactura expediri non possint, nisi re prius cum eadem Camera communicata et a Maiestate Sua benigniter concessa in posterum plane abstineat, quemadmodum a Sua Maiestate saepius decretum, eidemque Cancellariae Hungaricae significatum est.” Udvari Kamara átírt a Magyar Kamarához, 1587. nov. 3. Bécs (ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 321rv.). Ernő főherceg leirata a Szepesi Kamarához a szendrői vár tartozékát képező Kelecsény falu visszavételéről, 1588. máj. 5. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 53. Konv. 1588. máj. fol. 2–5.)

Udvari Kamarára, ahonnan végül a Magyar Kamarára leküldik.⁴⁵³ Valóban az Udvari Kamara levéltárában több olyan Udvari Kamara-i átirat is megmaradt, amelyben szó esik a becsatolt fogalmazványról, vagy esetenként akár az adománylevél fogalmazványa is megtalálható mellékelve. Így 1626. április 6-én az Udvari Kamara arra kérte a Magyar Kancelláriát, hogy a Magyar Kamara által készített fogalmazványt, amelyben Biccse vára Esterházy Miklósnak adományoztatik, expedálja és azt „pro ulteriore ordinatione” az Udvari Kamarára bocsássa vissza. A regéci uradalom adománylevelének fomulája ma is az Udvari Kamara-i átirat mellett található.⁴⁵⁴

Sennyey és hivatali utódai azonban úgy látszik, nem sokba vették az intést, mert a következő években még több alkalommal került terítékre ugyanez a probléma. 1626 júliusában a Magyar Kamara panaszkodott az Udvari Kamaránál a Magyar Kancellária működése nyomán támadt zűrzavar miatt. A kancellária tudniillik mindenfajta egyeztetés nélkül ad ki adomány- és inskripció leveleket, majd 1629-ben ismét amiatt panaszkodott, hogy a kiállított donációkról nem kapnak tájékoztatást.⁴⁵⁵ 1635. március 22-én az Udvari Kamara ismételt emlékeztette a kancelláriát, hogy tartsa magát távol a kamarai ügyektől.⁴⁵⁶ 1637. március 30-án már egy olyan utasítás látott napvilágot, amely nemcsak a Magyar Kancelláriát, hanem más expedíciókat is eltiltotta az Udvari Kamara tudta nélkül kiadott privilégiumlevelektől.⁴⁵⁷ 1639 tavaszán a Thurzó-birtokok eladományozása és a már említett regéci uradalom adománya kapcsán, amelyet Pázmány Péter és Esterházy Miklós egyaránt magának akart, újra kiéleződött a kérdés. Az adománylevelek kiállítása kapcsán támadt zűrzavart Lippay a helytelen gyakorlattal magyarázta és a kancelláriának vindikálta az adománylevelek kiállításának jogát, és a császár (kamarák) részéről teljes szövegű fogalmazvány helyett csak az adománylevél tartalmát megszabó legfontosabb pontok („resolution per puncta oder articulos”) átküldését tartotta volna kívánatosnak. Az ügyben Martinitz cseh kancellár is bevonásra került mintegy közvetítőként.⁴⁵⁸ Lippay végül keresztül tudta vinni álláspontját, és 1639. szeptember 29-én III. Ferdinánd által a Magyar Kamarának adott utasításban már az állt, hogy ezentúl csak az adománylevél elkészítésére szolgáló pontokat („resolutiones per puncta seu articulos pro ulteriori”) kell átküldeni.⁴⁵⁹

Ezzel még mindig nem jutott végső nyugvópontra a kérdés. 1643-ban az Udvari Kamara ismét panaszt emelt a Magyar Kancellária ellen. Ezúttal egy szendrői ház kiváltságolása kapcsán csaptak magasra az indulatok. A Magyar Kamara ismét azzal vádolta a kancelláriát, hogy kincstári és kamarai ügyekbe avatkozik be, és különösebb egyeztetés nélkül jár el.⁴⁶⁰ Tíz évvel később, 1653-ben ismét elhangzott a vád, hogy a kancellária kamarai ügyekbe folyik bele. Az Udvari Kamara szerint ezúttal a harmincadosi kinevezések és adóhátralékügyek intézésébe

⁴⁵³ „Eamque antiquibus temporibus semper observatam solite consuetudinem intelligimus, ut si quando aut inscriptionales vel donationales litera conscribi et expediri debebant, tunc ante omnia earundem tenor et conceptis superinde a secretario Camerae nostrae Hungaricae fieri, in Camera postea Aulica revideri, inde vero pro expeditione ad Cancellariam nostram Hungaricam transmitti, ibidem expeditae versus ad idem aulicam et ab hac demum ad Hungaricam Cameram remitti solebant.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. jún. fol. 198–199.).

⁴⁵⁴ Biccse adománya: MNL OL A 10 Nr. 2. ex 1626. Regéc adománya: Az Udvari Kamara 1633. jan. 10-én írt át a Magyar Kancelláriának, hogy az adománylevelet „stylo consueto” állítsák ki és mellékelte a fogalmazványt (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 147. Konv. 1633. Jan. fol. 8–9. + fol. 11–14. „Formula inscriptionalium arcis Regecz,” latin fogalmazvány, szélén javításokkal).

⁴⁵⁵ Magyar Kamara az Udvari Kamarához. 1626. júl. 6. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 130. Konv. 1626. aug. fol. 159–160.) és ugyanazok 1629. jan. 27. (uo. r. Nr. 136. Konv. 1629. Febr. fol. 48–49., fogalmazványa: MNL OL E 15 129. dob. Nr. 65. ex Mart. 1629.).

⁴⁵⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. März fol. 282–283.

⁴⁵⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 155. Konv. 1637. März fol. 100–101.

⁴⁵⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 160. Konv. 1639. Sept. fol. 150–180.

⁴⁵⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 160. Konv. 1639. Sept. fol. 181–184.

⁴⁶⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 167. Konv. 1643. Apr. fol. 58–82. A nézeteltérés Recsky György szendrői házának kiváltságolása kapcsán robbant ki, amelyet állítólag zálogba kapott csak a folyamodó.

igyekezett beleszólni.⁴⁶¹ Ugyanezen évben Clemens Radolt, az Udvari Kamara tanácsosa, akinek a Magyar Kamarán uralkodó állapotokról kellett jelentést készítenie, beszámolójában kitért a kancellária és kamara viszonyára. Elsősorban a kancellária harmincadmentességi ügyekből való kikapcsolását, a nemesítések korlátok közé szorítását javasolta, amely véleménye szerint hosszú távon a harmincadbevételek lényeges csökkenéséhez vezethet.⁴⁶²

Radolt jelentéséből látható, hogy a kiváltságlevelek kiállításán túl kényes pontot jelentett a különböző mentességek kérdése, ahol a Magyar Kancellária szemlátomást szintén különösebb egyeztetés nélkül járt el. Erre utal, hogy már 1598-ban tiltakozott az Udvari Kamara az ellen, hogy a Magyar Kancellária Maros mezővárosnak a census fizetése alól a kamarákkal való egyeztetés nélkül mentességet adjon.⁴⁶³ 1631. október 31-én az Udvari Kamara I. Rákóczi György erdélyi fejedelem által nagy értékű drágaságok kivitele ügyében kért harmincadmentessége kapcsán hívja fel a Magyar Kancellária figyelmét a csalások nagy mértékére és inti arra, hogy a továbbiakban kerülje az ilyenfajta mentességek kiadását, azt csakis az Udvari Kamara egyetértésével tegye.⁴⁶⁴ II. Ferdinánd egy 1632. március 20-án kelt, Magyar Kamarához intézett, Udvari Kamarán készült leiratában Naszvadi Mihály nagyszombati polgár és Pap János komáromi kereskedő ügye kapcsán pedig a Magyar Kancellária által kiadott harmincadmentességet tartalmazó kiváltságlevelet egyszerűen semmisnek nyilvánította azzal, hogy a kancellária nem volt illetékes ilyen tartalmú kiváltságlevél kiállításában.⁴⁶⁵ 1636. április 5-én az Udvari Kamara a harmincadjövedelmek megőrzése érdekében készített átiratában arról tájékoztatta a Magyar Kancelláriát, hogy a harmincadmentességet kérő falvak és személyek általában eltanácsolandók.⁴⁶⁶ A 17. század második feléből származó elszórt adatok azt jelzik, hogy a kiváltságolások és mentesítések terén továbbra is keletkeztek ellentétek a három intézmény között. 1667-ben Pap László kállói házának mentesítése kapcsán Szegedy kancellárnak csodálkozását fejezte ki a Magyar Kamara, hogy az ő tájékoztatásuk nélkül zajlott a procedúra.⁴⁶⁷

A fentebb vázolt nehézségek a központi hivatalok között kialakított ügykezelési rend hiányosságaiból fakadtak. Egy ügyes hivatalnok olyan ügyben is tudott audiencián uralkodói bejegyzést szerezni, amelyben nem volt igazán illetékes. Az már más kérdés, hogy a későbbi bonyodalmak, esetleges tekintélyvesztés miatt mennyire érte meg az ilyesmit felvállalni. Hogy a konfliktusok miatt az 1580-as évektől éleződnek ki, az több tényezőtől is függhet. Talán a kamarai igazgatás professzionálódása, egyre átfogóbb jellege váltotta ki ezeket a ellentéteket. A korábbi időkben a Magyar Kancellária valószínűleg eljárhatott minden további nélkül, az egyeztetés hiánya nem keltett figyelmet.

De nemcsak az Udvari Kamara ment át nagy átalakuláson, a rendelkezésre álló Udvari Kamarai forrásanyag is azt mutatja, hogy a 17. század első felére a magyar rendiség és a magyarországi központi kormányzati szervek megerősítették pozícióikat és elérték, hogy a magyar rendi méltóságviselőkkel, a megyékkel, a szabad királyi városokkal, országlakosokkal az Udvari Kamara a Magyar Kancellárián keresztül érintkezzen. Így például 1614-ben az Udvari Kamara a Magyar Kancelláriát kérte meg, hogy küldjön mandátumot a szabad királyi

⁴⁶¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 191. Konv. 1653. Maj. fol. 165–179. Az említett kinevezés szentjakabi Pethő György gyanafalvai és radafalvai harmincados kinevezése.

⁴⁶² Clemens Radolt jelentése, 1653. febr. 12. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 190. Konv. 1653. März. fol. 41–50.).

⁴⁶³ Udvari Kamara átirata a Magyar Kancelláriához, 1598. ápr. 16. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 65. Konv. 1598. Apr. fol. 75.).

⁴⁶⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 144. Konv. 1631. Okt. fol. 188–190.

⁴⁶⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 145. Konv. 1632. März fol. 93–106. Becsatolva a két kérdéses kiváltságlevél: fol. 96, 103. II. Ferdinánd neve alatt a Magyar Kancellária által Pap Jánosnak adott kiváltságlevél, 1631. febr. 3. Bécs (latin másolat); fol. 98, 101. hasonlóképpen II. Ferdinánd neve alatt a Magyar Kancellária által Naszvadi Mihálynak adott kiváltságlevél, 1631. febr. 3. Bécs (latin másolat).

⁴⁶⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Apr. fol. 119–121.

⁴⁶⁷ MNL OL E 15 188. dob. 1667. febr. fol. 107. és fol. 109.

városokhoz és megyékhez a hátralékos adók letétele érdekében.⁴⁶⁸ 1615. április 1-jén azzal fordult az Udvari Kamara a kancelláriához, hogy tiltsák el a debrecenieket a felső-magyarországi salétrom török területre való kivitelétől, és a tilalomról tájékoztassák a hajdúkapitányokat is.⁴⁶⁹ A nádor is nem egyszer a Magyar Kancellárián át részesült kamarai értesítésben, mint például Esterházy Miklós 1643-ban, amikor az Udvari Kamara a Forgách Zsigmond alattvalói által a magyaróvári uradalomnak okozott kár ügyében akarta a nádort eljárásra rávenni.⁴⁷⁰ Az egyes magyar személyekhez is hasonló úton jutottak el a kamarai észrevételek, például Naprághy Demeter győri püspökhöz a felszólítás, hogy a végek fenntartására esedékes 3000 Ft-ot fizesse be.⁴⁷¹

A két kormány szerv, mint látható volt, leginkább különböző adománylevelek és mentességek kiállítása, adóhátralékok ügyében kiadott intések és különböző elmaradt járandóságok befizetése ügyében intézkedett. Ezen túl kapcsolatban álltak egymással például az országgyűlésre szánt uralkodói proposíció előkészítése során is, a kancellária ugyanis mindig egyeztetett az Udvari Kamarával ebben az ügyben, sőt a Magyar Kamarától is az Udvari Kamarán keresztül szereztek be általában a szükséges szakvéleményt.⁴⁷²

4.1.3. A Magyar Kancellária és az Udvari Haditanács kapcsolata

A másik központi kormány szerv, a Haditanács és a Magyar Kancellária kapcsolata a hiányosan fennmaradt forrásanyag miatt nehezebben felrajzolható. Ezúttal nemcsak a kancelláriai iratanyag hiányzik, hanem a Haditanács iratai is, amelynek tekintélyes részét a 19. század elején kiselejtezték.⁴⁷³ A rendelkezésre álló iratanyag átnézése azt mutatja, hogy a két kormány szerv között olyan neurálgikus pont, mint a birtokadományok kérdése, nem volt. A Haditanács a magyar kormány szervekkel és magánszemélyekkel az esetek jelentős részében a Magyar Kancellárián át érintkezett. Az érintkezések tekintélyes részét erődítési és hadellátási ügyek tették ki. Így rendszeresen érkeztek átiratok magyarországi végvárak erődítése ügyében. A magyarországi megyék biztosította munkaerő felvonultatása a kancellária közvetítésével történt, ahogy az Egerszeg (1631, 1639) és Szatmár (1640, 1641, 1643), illetve Ónod (1643) erődítése kapcsán keletkezett iratok is mutatják.⁴⁷⁴ A Magyarországra vezényelt csapatok élelmezésének biztosítása is hasonlóképpen zajlott.⁴⁷⁵ A visszafoglaló háborúk idején a blokádnál tartott várakat felügyelő csapatok ellátását, sőt az elvonuló török csapatok szállítását is a

⁴⁶⁸ Udvari Kamara átirata a Magyar Kancelláriához, 1614. ápr. 11. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 105. Konv. 1614. Apr. fol. 42–43.). 1614. május 17-én újabb átirat érkezett az ügyben a kancelláriára (uo. r. Nr. 105. Konv. 1614. Mai fol. 250–254.).

⁴⁶⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 107. Konv. 1615. Apr. fol. 780–782.

⁴⁷⁰ Udvari Kamara a Magyar Kancelláriához, 1643. jún. 12. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 167. Konv. 1643. Jun. fol. 204.).

⁴⁷¹ Udvari Kamara a Magyar Kancelláriához, 1614. máj. 13. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 105. Konv. 1614. Mai fol. 181–183.).

⁴⁷² Pl. Az 1646/1647. évi országgyűlés kapcsán 1646. márc. 14-én ír át az Udvari Kamara az országgyűlésen tárgyalandó dika, taxa és gabonasegély (subsidiium annonarium) ügyében (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 174. Konv. 1646. März fol. 138–140.). Magyar Kancellária dekrétum formájú átirata az Udvari Kamarához, hogy a Magyar Kamarát utasítsa a magyar országgyűlésre szánt kamarai pontok megküldéséről Nagyszombatban tartandó tanácsülésre, 1646. márc. 10. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 174. Konv. 1646. März fol. 104–105.).

⁴⁷³ FAZEKAS 2011b, 296.

⁴⁷⁴ Pl. Egerszeg erődítése: MNL OL A 14 Nr. 18. (1631. szept. 2.) és Nr. 59. (1639); többször került elő Szatmár rendben tartása: uo. A 14 Nr. 77. (1640. ápr. 17.), Nr. 98. és 99. (1643. dec. 1. és 1644. jan. 29.); az ónodi palánk megerősítése: uo. A 14 Nr. 95. (1643. szept. 13.).

⁴⁷⁵ MNL OL A 14 A Nr. 44. (1636. okt. 9.).

Magyar Kancellária szervezte a megyék közreműködésével.⁴⁷⁶ De az újonctoborzás, a toborzott újoncok elhelyezése, és kísérése is felbukkan a két hivatal levelezésében, ahogy egyéb hadellátási kérdések, például a horvát ezredeknek szükséges lóbeszerzés megszervezése.⁴⁷⁷ A Magyar Kancellária közvetített, ha kellett, a megyéken túl a szabad királyi városok felé, de egyes magyarországi főurak vagy egyházi személyek és testületek irányába is. Így 1653-ban Kassa városától kellett például magyarázatot kérni a kaszárnyaépítés késedelmessége ügyében és meg kellett sürgetnie az építkezés befejezését, vagy például 1688-ban Sopron városára kellett ráírni, hogy késedelem nélkül továbbítsa a Haditanács rendelkezéseit Batthyány Ádám dunántúli főkapitánynak.⁴⁷⁸

Ahogy említésre került, a magyar urakkal való kapcsolattartás is a Magyar Kancellárián át történt. 1652-ben például a Magyar Kancellária arra kapott utasítást, hogy szólítsa fel Batthyány Ádámot, Nádasdy Ferencet és a Zrínyi testvéreket, hogy segítsék Mansfeld győri főkapitányt a Rábavidék erősítésében, illetve a szabadlegények török földre történő portyázását segítsenek megakadályozni.⁴⁷⁹ Néhány évvel később Nádasdy Ferencet kellett a török ellenes portyáktól eltiltani és magyarázatot kérni a megesett portya miatt.⁴⁸⁰ De egyházi testületek és személyek sem maradtak ki, 1683 végén a győri püspök és káptalan kapott felszólítást, hogy állítsa helyre a Rábán lévő hidat.⁴⁸¹ A Magyar Kancellária intézkedett a polgári személyek és katonák közötti vitás ügyekben is. Így 1639-ben Csetetey György komáromi vicekapitány, Komárom megye alispánja és a helyi nemesek között támadt komoly, többrétegű ellentét, amelynek egyik csúcspontja egy helyi nemes kivégeztetése és egy debreceni kereskedő lefogása volt. Az ügyben a Haditanács is bevonásra került. Csetetey azzal védekezett, hogy a kereskedőt Haditanács utasítása alapján tartóztatta fel.⁴⁸² 1655-ben egy német katonák által megölt nyitrai asszony ügyében kellett a kancelláriának intézkednie.⁴⁸³

De érkeznek átiratok formálisnak nevezhető ügyekben is, például a Haditanács kinevezésekről tájékoztatott, más esetekben fontosnak tartott híreket küldött át.⁴⁸⁴ A tájékoztatás körébe esik, amikor a portai rezidens egy-egy jelentését küldik át valamilyen okból, mint például Simon Reniger 1651. július 17-i jelentésének erdélyi vonatkozású részeit. A jelentéskivonathoz mellékelve más erdélyi vonatkozású darabok is megmaradtak, amelyek a kancellárián kerültek mellé: egy Rákóczi Györgyhez intézett levél másolata Wesselényi Ferenc és Bakos Gábor viszonyáról, a fejedelem 1651. augusztus 3-i levele a nádorhoz latin fordításban, továbbá Pálffy előterjesztése, amellyel felküldte a levelet, illetve egy kancelláriai opinio 1651. augusztus 25-ről.⁴⁸⁵ Ez a példa is azt jelzi, hogy Erdély esetében a Haditanács és a Magyar Kancellária igen erőteljes információcserében állt egymással, és a Haditanács egyik fontos információs csatornája erdélyi ügyekben a Magyar Kancellária volt. 1656-ban például a Haditanács a magyar kancellárhoz fordul, hogy Reniger számára információt kérjen az erdélyi

⁴⁷⁶ A székesfehérvári blokádban közreműködő csapatok ellátására: MNL OL A 14 Nr. 438. (1688. ápr. 15.); Kanizsát zár alatt tartó csapatok ellátására: uo. A 14 Nr. 443. (1688. szept. 2.) és Nr. 454. (1690. ápr. 7.); Kanizsáról kivonuló török csapatok elszállításának megszervezése: uo. A 14 Nr. 453. (1690. márc. 7.).

⁴⁷⁷ Átirat 3000 huszár toborzása ügyében: MNL OL A 14 Nr. 55. (1639. febr. 15.); toborzott újoncok elhelyezése A 14 Nr. 132. (1647. jan. 22.); Feldhoffer ezredes újoncainak Felső-Magyarországra kísérése: A 14 Nr. 60. (1638. márc. 30.); lóbeszerzés horvát ezredeknek: uo. A 14 Nr. 56. (1639. febr. 21.).

⁴⁷⁸ Kassa ügyében: MNL OL A 14 Nr. 180. (1653. jún. 23.). Sopron kapcsán: uo. A 14 Nr. 438. (1688. jún. 12.).

⁴⁷⁹ MNL OL A 14 Nr. 164 (1652. nov. 16.).

⁴⁸⁰ MNL OL A 14 Nr. 254. (1657. jan. 14.), és uo. Nr. 257. és Nr. 258. (1657. febr. 9. és febr. 21.).

⁴⁸¹ MNL OL A 14 Nr. 384. (1683. dec. 6.).

⁴⁸² MNL OL A 33 Nr. 55. ex 9. Mart. 1639., Nr. 200. és Nr. 212. ex 18. Jul. 1639., Nr. 243. ex 27. Nov. 1641.

⁴⁸³ MNL OL A 33 Nr. 226. ex 19. Jun. 1655.

⁴⁸⁴ Pl. 1644-ben Wenzel Eusebius Lobkowitz heerceg Haditanács alelnöki kinevezéséről (MNL OL A 14 Nr. 114., 1644. aug. 1.) vagy Adolf Ehrenreich Puchaim komáromi főkapitány haditanácsosi kinevezéséről (uo. A 14 Nr. 227., 1655. júl. 22.). A hírekre példa 1644-ből egy spanyol győzelemről megküldött híradás (uo. A 14 Nr. 107., 1644. jún. 17.).

⁴⁸⁵ MNL OL A 14 Nr. 149. (1651.).

helyzetről és Rákóczi állítólagos hadba indulásáról.⁴⁸⁶ A különböző csatornákból a kancelláriára befutó erdélyi és török vonatkozású hírek előbb az uralkodói audiencián kerültek referálására, majd tájékoztatásul átküldték azokat a Haditanács elé. Ez az eljárás figyelhető meg Esterházy Miklós 1639. augusztus 4-én Kismartonból Lippay György kancellárhoz intézett levele esetében is, amely a budai vezír többek között Erdéllyel kapcsolatos lépéseiről tájékoztattott. A levél kapcsán a Magyar Kancellária javasolta az uralkodónak, hogy a katonai vonatkozású híreket közöljék a Haditanáccsal.⁴⁸⁷ Olyanra is található példa, hogy a Haditanács véleményezésre küldött át magyarországi levelet a kancelláriára, például Lónyay Zsigmond Forgách Miklóshoz 1632. március 4-én intézett levelét. Ez hátrati feljegyzéssel került áttételre a Magyar Kancelláriához, hogy arról a következő napon tegyen véleményes jelentést az uralkodónak: „Ad Cancellariam Hungaricam, dieses morgen Ihme Khayserlicher Mayestät im rath mit guetachten fürzubringen. Ex Consilio Bellico 26. Martii 1632. J[ohann] Ge[org] Pucher.”⁴⁸⁸

Ahogy a fentiekben már jelzésre került, a Haditanács igénybe vette a Magyar Kancellária segítségét török ügyekben is, és nemcsak akkor, ha török rabok szabadon bocsátása ügyében kellett intézkedni, hanem diplomáciai jellegűekben is.⁴⁸⁹ 1642-ben a szőnyi tárgyalások előkészítése során az előző tárgyalásokhoz kapcsolódó iratokat küldenek át véleményezésre.⁴⁹⁰ Sőt néhány hónappal később, 1642 márciusában hiányzó tárgyalási anyagokat keresnek a Birodalmi Tanácsnál és az Osztrák Udvari Kancelláriánál.⁴⁹¹ A Haditanács 1642. augusztus 20-án javaslatot kért a portára induló követ instrukciója kapcsán, majd tájékoztatta Alexander Greiffenklau kinevezéséről, egyúttal ismételt véleményt kérve a követnek adandó instrukció ügyében (1642. december 24.).⁴⁹² Ahogy ez egy későbbi átiratból kiderül, elsősorban az instrukcióba beveendő legfrissebb sérelmekre volt kíváncsi a Haditanács (1643. február 24.).⁴⁹³

A tájékoztatás és információkérés nem jelenti a döntési folyamatba való érdemi bevonást is, legalábbis a magyar rendi vezetők ezen a téren általában elégedetlenek voltak. Ez tükröződik Lippay György esztergomi érsek, volt kancellár Esterházy Miklóshoz 1642. október 29-én intézett leveléből. A két legfőbb magyar rendi vezető együttműködése kellett ahhoz, hogy ezen változtatni lehessen: „Ezekben a mi bőrünkben járó dolgokban csak opiniót sem kérnek mitőlünk, hanem a bellicumis azt felele a tanácsban őfelségének, hogy mikor osztán rezolválva lészen a dolog, akkor közlik velünk az állapotot. Nagyságod ítélje megh, jól mivel Nagyságod ha teszen valami intimatiót őfelségének és ír is valami opiniót, ha maga nem jöhet, amelyet én is elől veszem in consilio a dolgot.”⁴⁹⁴ Önálló lépésekre ezen a téren nem nyílt lehetőség, a török ügyekben illetékes Haditanács a Magyar Kancellária közbejöttével rója meg Lippay esztergomi érseket, hogy engedély nélkül küldött a budai pasához követet.⁴⁹⁵

Ahogy az Udvari Kamara esetében is, az együttműködésnek igen fontos területe volt az országgyűlési előterjesztések előkészítése, azok katonai vonatkozású pontjainak összeállítása, majd a rendi sérelmi iratok és válaszok megfelelő megválaszolásában nyújtott segítség. Erre

⁴⁸⁶ MNL A 14 Nr. 252. (1656. dec. 30.).

⁴⁸⁷ MNL A 33 Nr. 214. ex 12. Aug. 1639.

⁴⁸⁸ MNL OL A 14 Nr. 22. (1632. márc. 26.). A Haditanács nem eredeti levelet küldött át, hanem egy levélkivonatot.

⁴⁸⁹ Intézkedést kér négy elfogott török elengedése érdekében (MNL OL A 14 Nr. 38., 1635. nov. 13.).

⁴⁹⁰ MNL OL A 33 Nr. 4. ex 2. Jan. 1642.

⁴⁹¹ Magyar Kancellária átirata a Birodalmi Tanácshoz és az Osztrák Udvari Kancelláriához, 1642. márc. 5. Bécs (ÖStA HHStA Türkei I. Karton 116. Konv. 1. 1642 fol. 41–44., 45–46.).

⁴⁹² MNL OL A 14 Nr. 88. (1642. aug. 20.), és uo. Nr. 90. (1642. dec. 14.).

⁴⁹³ MNL OL A 14 Nr. 91. (1643. febr. 24.). Talán ehhez kapcsolódik a magyar rendek részéről adandó instrukció a portai internunciusnak: „Instructio internuncio caesareo ad Portam Othomanicam mittendo, ex parte Regni Hungariae danda” (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 116. Konv. 1. 1642 fol. 237–240.).

⁴⁹⁴ TUSOR 2015, 126. (121. sz.).

⁴⁹⁵ MNL OL A 14 Nr. 126. (1646. márc. 22.). Semleki János küldetéséről van szó.

vonatkozólag is több irat áll rendelkezésre, például az 1634–1635-ös, illetve az 1646–1647-es országgyűlés előkészítése, vagy az 1659-es országgyűlés tárgyalásai kapcsán.⁴⁹⁶

Bizonyos esetekben a Haditanács tehát tájékoztatót, más alkalommal véleményt kért, de arra is van példa, hogy a Haditanács irodájában elkészült fogalmazványt csupán kiadmányozásra küldött át. Így a Haditanács kancelláriáján készült a hódolt falvak ügyében a szőnyi tárgyalásokra küldött biztosok, Szelepcsényi György kancellár, Lippay Gáspár kamarelnök, Esterházy Dániel, Révay László, Törös János, Orossy György személynök instrukciója. Az instrukción található széljegyzet szerint az az uralkodónak történő felolvasás és jóváhagyás után került átküldésre azzal, hogy a Magyar Kancellária expedálja azt.⁴⁹⁷

A rendelkezésre álló adatok a Haditanács esetében egy kevésbé konfliktusos együttműködést mutatnak a kancelláriával. Ennek egyik oka lehetett, hogy a magyar fél elfogadta a Haditanács kompetenciáját katonai érdekekben. De nem szabad elfeledni egy másik, sokkal prózaibb magyarázatot sem, lehet, hogy a forráshiány elfedi előlünk a valóságot.

4.2. A Magyar Kancellária viszonya magyarországi igazgatási szervekkel

4.2.1. A Magyar Kancellária és a Magyar Tanács kapcsolata

A Magyar Kancellária fontos szerepet játszott az uralkodó mellett működő magyar tanácsadó és döntéselőkészítő szerv, a Magyar Tanács (*Consilium Hungaricum*) működésében is. A Magyar Tanács szervezete és működése, amely a középkori királyi tanács utódának tekinthető, csupán a 16. század középső évtizedeire kristályosodott ki.⁴⁹⁸ Ekkorra vált nyilvánvalóvá, hogy a helytartó/nádor mellett nem sikerült egy olyan kormány szervet üzembe helyezni, amely a legfontosabb magyarországi bel-, és esetenként külpolitikai kérdésekben érdemben tudna tájékoztatni (világi és egyházi tisztségek betöltése, törökelleni védelem működtetése, törökkel való békekötés, Erdéllyel való kapcsolattartás, Magyar Királyság és Lengyelország kapcsolata, országgyűlés előkészítése). Ehelyett az egyházi és világi előkelőkből, azaz a püspökökből, országos méltóságok és magyar udvari tisztségek viselőiből, illetve az uralkodó által kinevezett érdemes személyekből létrejött egy olyan tanácsadó szerv, amelynek a véleményét az uralkodó időről időre kikérte a felmerülő aktuális kérdésekben.

Az 1550-es évekből már szép számmal maradtak fent opiniók, amelyek a Magyar Tanács intenzív igénybevételére utalnak. Belpolitikai kérdések mellett főleg az oszmánokkal kötendő béke ügyében került sűrűn kikérésre a magyar vezetők véleménye ebben az időben.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ MNL OL A 14 Nr. 28. (1634. dec. 17.), uo. A 14 Nr. 129. (1646. okt. 8.); ÖStA KA HKR-Akten Kt. 62. Reg. Nr. 132 ex Julii 1659 (Haditanácsi intimatum a Magyar Kancelláriához a különböző, országgyűlésen felmerült pontok kapcsán, 1659. júl. 21.).

⁴⁹⁷ ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 3. fol. 48, 53. + fol. 54, 62, 66. (latin másolat és az instrukció fogalmazvány az említett széljegyzettel: „praelecta fuit Suae Majestati hic instructio 12. Maij 1651 atque eandem per omnia approbavit, tutius tamen indicat ut pro prima vice ultimi duo gradus ab anno 27 et 42 omittantur...”). Továbbá a Haditanács átirata a Magyar Kancelláriához a kiadmány elkészítésére, 1652. máj. 12. (Uo. fol. 63, 66.).

⁴⁹⁸ A Magyar Tanács története még feldolgozásra vár. A régebbi irodalomból továbbra is fontos: MÁRK 1917. Fontos új megállapítások: PÁLFFY 2010, 266–280.

⁴⁹⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 69. Konv. A. fol. 86–89. (1553. jan.), uo. Türkei I. Kt. 11. Konv. 5. fol. 1–8. (1555), uo. Türkei I. Kt. 12. Konv. 1. fol. 93–100. (1555. szept.), uo. Türkei I. Kt. 12. Konv. 5. fol. 156–163. (1556), UA Com. Fasc. 378. Konv. B. fol. 124–127. (1556. jan., kiadva MOE III. 545–549.), Türkei I. Kt. 13. Konv. 2. fol. 92–97. és 98–106. (1557. okt., 1557. okt.-nov.), UA Com. Fasc. 379. Konv. A. fol. 7–14. (1558. máj.), UA Com. Fasc. 379. Konv. A. fol. 15–18. és 19–22. (mindkettő 1558. jún.), uo. Türkei I. Kt. 13. Konv. 4. fol. 115–118 (1558. jún.), UA Com. Fasc. 379. Konv. A. 23–26. (1558. jún.), UA Com. Fasc. 379. Konv. A. fol. 85–88. (1558. nov., kiadása MOE IV. 196–200.), UA Com. Fasc. 379. Konv. A. fol. 36–39. és fol. 62–67. (mindkettő 1558), Türkei I. Kt. 14. Konv. 2. fol. 33–36. (1559. ápr.), Kt. 14. Konv. 3. fol. 66–71. (1559. aug.), Türkei I. Kt. 14. Konv. 3. fol. 126–127. (1559).

A tanácsülések sűrűsége változó, mint ahogy a résztvevők létszámának alakulása is.⁵⁰⁰ Ritkább, amikor nagyobb létszámú tanácsülésre kerül sor, gyaníthatóan ilyesmi leginkább csak az országgyűlések idején történt meg. Rendkívülinek tekinthető az a tanácskozás, amikor az 1556. évi törökellenes harcok lezárultával a végek helyzetének rendezése végett I. Ferdinánd minden tanácsost, sőt a Magyar Kamara tanácsosait is 1556. november 5-re Bécsbe rendelte.⁵⁰¹ A 17. században inkább az tekinthető általánosnak, hogy csupán a közelben lakó tanácsosok vagy a tekintélyesebb tanácsosok bekértesítésére került sor.⁵⁰² Előfordult, hogy az uralkodó írásban kérte ki tanácsosai véleményét. Ez történt például 1572-ben, amikor a portai követ személyére vonatkozólag kért Miksa javaslatot.⁵⁰³ A Magyar Tanács kiegyensúlyozottabb működését biztosítandó 1588-ban törvénycikk született arról, hogy a fontos ügyek megvitatására háromhavonta összeüljön a tanács (1588 : 3. tc., 9. tc.). Egyelőre nem világos, hogy a rendelkezés mennyire ültetődött át a valóságba, de betartása legalábbis Rudolf uralkodása idején valószínűnek tűnik.⁵⁰⁴

A birodalmi kormányzat azonban igényelte a meglehetősen bonyolult magyarországi viszonyokban való biztos tájékozódást és tájékoztatást, ami felértékelte a magyar kancellár és a mellette működő kancelláriai titkár(ok) szerepét, megnövelte a hivatal tekintélyét és a pusztá expedálás helyett az érdemi ügyelőkészítési tevékenységet erősítette meg. A döntéshozás meggyorsítása érdekében az uralkodó időről időre kísérletet tett arra, hogy magyar tanácsosok tartózkodjanak mellette, akik elősegítik az érdemi ügyintézkést. Az első erre vonatkozó törvénycikk csak 1569-ban született meg, de a rendelkezés eredete az 1560-as évekre nyúlik vissza, amikor a birodalomban távollevő I. Ferdinándot helyettesítő Károly főherceg mellé rendelt magyar tanácsosokat.⁵⁰⁵ 1566-ban a birodalmi gyűlésre utazó Miksát helyettesítő Károly mellé a Magyar Tanács beosztást készített, hogy háromhavonkénti felosztásban kik fognak a főherceg mellett működni. Az elképzelés végül a tervezett formában nem valósult meg.⁵⁰⁶ Az 1569 : 38. tc. úgy rendelkezett, hogy folyamatosan egy egyházi és egy világi tanácsos tartózkodjon az udvarban, akik az igazságszolgáltatásban és az ország jogait és szabadságait illető ügyekben segítik az uralkodót, és akikkel, ha a szükség úgy kívánja, az ország hadügyeiről is lehessen értekezni. Bár a következő évszázad elejétől szemlátomást rendi igény is jelentkezett arra, hogy tanácsosok legyenek az uralkodó környezetében, az ismétlődő országgyűlési végzések azt jelzik, hogy a rendelkezés betartása nem ment könnyen (1588: 9.

⁵⁰⁰ 1556 szeptemberében pl. Miksa utasítására összehívott, a török békéről tartott tanácskozáson öt személy, Oláh Miklós esztergomi érsek, Nádasdy Tamás nádor, Gregorjanczy Pál zágrábi püspök, Batthyány Ferenc és Dessewffy János vett csupán részt: „Consultatio super negotio Turcico facta iussu Serenissimi Regis Boemiae per dominos consiliarios Hungaros, videlicet dominos Strigoniensem, palatinum, Zagradiensem, Franciscum Bathiany et Joannem Desewffy” (ÖStA Türkei I. Kt. 12. Konv. 1. fol. 93–100.). 1563 februárjában Pozsonyban ismét a török békéről tartott tanácskozáson kilencen vettek részt: Oláh Miklós esztergomi érsek, Báthory András országbíró, Köves András veszprémi püspök, Ujlaki János váci püspök, Batthyány Ferenc, Bánffy István étekgófogó, Bánffy László főajtónállómester, Dobó István és Mérey Mihály nádori helytartó: „Consultatio Consiliariorum Hungarorum in negotio pacis Turcicae” (uo. Türkei I Kt. 17. Konv. 1. fol. 107–120. és 123–132.). A Magyar Tanács taglétszámát nehéz felbecsülni, időről időre változott. 1573-ban a Magyar Kamara elszámolásai alapján tudható, hogy a Tanácsnak 18 tagja volt, aki fizetést húzott (FAZEKAS 2008, 212.).

⁵⁰¹ MNL OL E 21 1556. okt. 23.

⁵⁰² III. Ferdinánd Pálffy Pálhoz, 1640. márc. 3. Bécs. 1640. márc. 19-re Bécsbe hívatta a közelben lakó magyar tanácsosokat (ÖStA HHStA FA Pálffy Arm. I. Lad. V. Fasc. 8. Nr. 27.).

⁵⁰³ FAZEKAS 2008, 212–214.

⁵⁰⁴ 1588 tavaszán biztosan meg volt az ülés, vö. Ernő főherceg levele Rudolf császárhoz, 1588. ápr. 11. Bécs (ÖStA UA AA Fasc. 121. Konv. A. fol. 42–43.)

⁵⁰⁵ PÁLFFY 2010, 267.

⁵⁰⁶ A tervet szerint 1566. április–június közötti időben az egri és váradi püspök (Verancsics Antal és Radéczy István) vagy közülük az egyik és Bánffy István kezd, őket 1566. július–szeptember közötti időre Bornemissza Pál nyitrai püspök és Pethő János követi, az év utolsó negyedében Draskovics György zágrábi és a csanádi püspök és Dessewffy János jön, 1567 első negyedére vagy az egri vagy a csanádi püspök és Bánffy László lett beosztva („Signatura de modo et ordine, qui servari posse videretur in servitiis Sacratissimae Caesariae Vestrae Maiestatis tam in absentia quam praesentia eiusdem, ÖStA UA Com. Fasc. 380. Konv. B. fol. 61–64.).

tc., 1608: koronázás előtti 10. tc., 1613: 25. tc., 1630: 29. tc., 1635: 28. tc., 1655: 50. tc. 1.§.). A rendelkezés megvalósulásának egyik akadályozó oka minden bizonnyal a tartózkodási költségek voltak, ahogy arra már Pálffy Miklós is utalt egy Ernő főherceggel folytatott beszélgetésében még 1587-ban.⁵⁰⁷

Az udvarban működő tanácsosok listájának összeállítása és működésük feltárása még várat magára.⁵⁰⁸ A tanácsosok udvari jelenléte ugyanakkor felveti a kérdést, hogy milyen viszonyban voltak a Magyar Kancelláriával. A Csáky László 1639 végén és 1640 elején Bécsben töltött szolgálatáról rendelkezésre álló levéltári források azt mutatják, hogy a kapcsolat szoros volt. Csáky berendelése a beteg Lippay György kancellár kérésére történt, ahogy arról a kancellár által 1639. november 6-án benyújtott proposíció tanúskodik.⁵⁰⁹ Az uralkodó a javaslatot el is fogadta és utalt arra, hogy a Magyar Kancellária mellett két tanácsosnak kell tartózkodnia Bécsben egy negyedévre.⁵¹⁰ Ez a félmondat azért is érdekes, mert a berendelt tanácsosok helyét egyértelműen kijelöli: a Magyar Kancellária mellett, azzal együttműködve kell tevékenykedniük. Nem egészen világos, hogy Csáky valóban megérkezett-e az uralkodó szolgálatára 1639 novemberében, de 1640 első felében minden jel szerint jelen volt. Az 1640 májusából származó, Esterházy Miklóshoz intézett levelei is olyasvalakit mutatnak, aki a hivatali ügymenettel és az udvari szokásvilággal ismerős.⁵¹¹ Bár éppen Esterházy Miklós egyik beadványából az derül ki, hogy a kancellárok a jelen lévő tanácsosok véleményével nem igen éltek, nem egyszer az ő bevonásuk nélkül intézkedtek.⁵¹² A kép tehát nem egyértelmű arra nézve, hogy ki is felelős az 1690 előtti tanácsosok ügyintézésbe történő bevonására tett kísérletek sikertelensége miatt. Tény, hogy tartós tanácsosi jelenlétet nem sikerült kialakítani.

A Magyar Tanács külön irodai személyzettel nem rendelkezett, a szükséges írásbeli munkát a kancellár irányítása mellett az egyik kancelláriai titkár látta el. A tanács összehívása is a Magyar Kancellárián át történt. Ezt jól mutatja Bernhard Reisach, a Haditanács titkárának levele, aki 1576 májusában a budai pasa levelének megvitatása miatt fordult Liszthy János kancellárhoz és kérte, hogy hívja össze a Magyar Tanácsot.⁵¹³ A tanácsulésekre vagy Bécsben,

⁵⁰⁷ Ernő főherceg Rudolf császárhoz, 1587. okt. 21. Bécs (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 389. Konv. B. fol. 248–270, az idézett helyet lásd fol. 258v–259r.).

⁵⁰⁸ Vö. PÁLFFY 2010, 268–269. Példák a 17. századból: Révay Péter 1608 tavaszán II. Mátyás mellett működött (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. márc. fol. 100–102.), 1610 júniusában ismét mellette tartózkodott („pro assistentia consiliariis nostris Hungaris ad latus nostrum hic iam residentem ordinatis”, uo. HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. Jun. fol. 50–53.). 1610. júl. 7-én 200 Ft kifizetésére kapott utasítást a Magyar Kamara Széchy Tamás részére, aki „ad latus nostram hic iam residens” (uo. HFU r. Nr. 99. Konv. 1610. Jul. fol. 37–39. II. Ferdinánd 1635 március 4-én Lippay Györgyöt és Esterházy Dánielt rendelte az udvarba („citentur ad residendum in aula”, MNL OL A 35 Nr. 104. ex 1635).

⁵⁰⁹ „Porro existimaret dominus cancellarius. Ut ne negotia, quae prae manibus sunt, ob suam aegritudinem aliquam remoram patiantur, ex consiliariis, qui etiam de lege regni penes dominum cancellarium hic in aula Suae Maiestatis esse tenentur, advocandum esse dominum Ladislausm Chiaky pro assestente consiliario, cum is et alias huc Viennae paulo post adesse et aliquandiu morari constitutum habeat.” (MNL OL A 33 Nr. 259. ex 13. Dec. 1639. (!). Az utólag rávezetett december 13-i dátum minden bizonnyal téves, mert ugyanezen a napon tárgyalták a pécsi püspökség betöltését, amire Bosnyák István került kinevezésre, a kinevezés pedig 1639. nov. 6-án kelt (uo. Nr. 255. és a kinevezés: MNL OL A 57 vol. 9. pag. 250.). Csáky Lászlót az uralkodó 1639. nov. 6-án szólította fel, hogy jöjjön az udvarba, lásd a következő jegyzetben.

⁵¹⁰ „penes Aulae nostrae Cancellariae duo ex fidelibus nostris consiliariis hic in aula nostra per vicissitudines continuo maneant ac resideant.” III. Ferdinánd Csáky Lászlóhoz, 1639. nov. 6. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 332. ex 1639).

⁵¹¹ 1640 februárjában és márciusában sok időt töltött Bécsben, több levelet innen írt Batthyány Ádámnak és anyósának, Poppel Évának, 1640. febr. 15. (MNL OL P 1314 Nr. 8935–8936.), 1640. márc. 10. és 16. (uo. Nr. 8397–8398.). Csáky László levelei Esterházy Miklós nádorhoz 1640. máj. 13. és máj. 15. Bécs (MERÉNYI 1904, 188–190., 190–194.).

⁵¹² HAJNAL 1929, 85.

⁵¹³ Reisach dátum nélküli levele, 1576. máj. 2. után (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 33. Konv. 1. fol. 4.).

vagy Pozsonyban került sor, utóbbi főleg az országgyűlések alatt szolgált helyszínül.⁵¹⁴ Az üléseken az uralkodó által felvetett kérdések kerültek megtárgyalásra. Így 1578-ból például fennmaradt egy feljegyzés, hogy milyen ügyekben kért az uralkodó állásfoglalást: 1.) Tegzes Antal meggyilkolásának ügye, 2.) Thurzó Elek által erőszakkal a személyenőktől elfoglalt Laszkár falu kérdése, 3.) Sárospatak várának kérdése, amelyre Wárdai Mihály és Dobó Ferenc is igényt tart, 4.) Zemplén megye Homonnai Drugeth György ellen emelt panasza Morvay András fogságba vetése miatt.⁵¹⁵ Mint a felsorolásból is látható, a tanácsüléseken nem csupán a nagypolitikai kérdések kerültek terítékre, hanem mindenfajta egyéb ügy, amely elintézésre várt. Sajnos az ülések lefolyásáról nem rendelkezünk információkkal, többnyire csupán az ülésen kialakított vélemény alapján elkészített előterjesztést, ún. opiniót ismerjük. Ritka kivételnek számít az 1642. szeptember 18-án Bécsben tartott tanácskozás, amelyről megmaradt a helyben vezetett jegyzőkönyv (sajnos csak Jászay Pál másolatában), a latin szövegbe időnként beszúrt magyar mondatokkal. A titkár az elhangzottak követése érdekében szemmel láthatóan nem bajlódott a fordítással.⁵¹⁶

Az opinio megfogalmazásának feladata a kancelláriai titkárra hárult. Ezt bizonyítja, hogy a tiszttartók mellett néhány esetben fogalmazati példány is rendelkezésre áll, mint például 1576 februárjából egy a lengyel kérdés ügyében készített opinio esetében, amelyet Istvánffy Miklós állított össze.⁵¹⁷ Az opinio általában nem tartalmazta az ülésen résztvevők aláírását, és többnyire a résztvevők nevét sem tüntették fel.⁵¹⁸ A 16. században keltezés sem tartalmazott, a 17. század elejétől azonban ennek feltüntetése már szokásba jött, és rákerült a készítő titkár aláírása is.⁵¹⁹ Ritkább a levél formájában készített vélemény, amelyen a műfaj szabályaihoz alkalmazkodva eredeti aláírás és dátum is szerepel, de azért ilyenre is van példa. Például 1575. március 24-én a Pozsonyban tartózkodó magyar tanácsosok, Radéczy István egri püspök, Fejérkövy István veszprémi püspök, Ujlaky János váci püspök, Mossóczy Zakariás tinnini püspök, Czobor Imre, Révay Mihály, Alsászy András Kálló vár ügyében írnak az uralkodónak.⁵²⁰

Ahogy már elhangzott, a Magyar Tanács nem csupán politikai és fontos igazgatási kérdésekben nyilvánított véleményt, az uralkodó sokszor a tanács elé bocsátott véleményezésre magánszemély által beadott supplikációkat is. Erre főleg országgyűlések idején volt példa, amikor a tanács rendszeresen ülésezett és egy folyamatosan működő kormány szerv látszatát keltette. Bár a gyéren rendelkezésre álló adatok azt mutatják, hogy a bécsi ülőszakaszok is meglehetősen intenzívek voltak, a tanács ilyenkor szinte folyamatosan ülésezett, és országos ügyek mellett magánszemélyek ügyeit is tekintélyes számban intéztek rajtuk.⁵²¹ Ezekben az esetekben a folyamodvány hátára *indorsatio* formájában került rá a tanács többnyire támogató

⁵¹⁴ Bécs: „Opinio consiliariorum Ungarorum de morte principis Turcarum” 1575. jan. 20. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc.106. Konv. A. fol. 41–42.). Pozsony: „Opinio consiliariorum Hungarorum, de conventibus et apparatu hostium Turcarum, de insurrectione et de supremo capitaneatu, de negotiis Francisci Homonnay, Petri Ratkay, Stephani Feoldwary, Andreae Balassy” 1574. márc. 19. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 383. Konv. A. fol. 109–116.).

⁵¹⁵ ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 384. Konv. B. fol. 77–78. Ugyanezen évből egy másik ügyrendi feljegyzés is fennmaradt: „I. De officiis volantibus, scilicet cancellario, item magistris cubiculariorum curiae, janitorum etc. 2. De domino Nicolao de Bathor pro iudice in causa necis Anthonii Tegzes 3. De arce Arwa domini Emerici Forgách uxori restituenda.” (uo. UA Com. Fasc. 384. Konv. B. fol. 105.)

⁵¹⁶ HAJNAL 1930. 203–207.

⁵¹⁷ 1576. febr. 18. Bécs (ÖStA HHStA UA Misc. Fasc.426. Konv. C. fol. 90–93.).

⁵¹⁸ Az Ungarische Akten Comitalia állaga számos opiniót tartalmaz, főleg a 16. század második feléből, vö. ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 383–388.

⁵¹⁹ Magyar Tanács 1613-ben opiniót adott Krasznahorka és Rozsnyó közötti vitás határ miatt kiküldött biztosok ügyében, amelynek dorzóján az alábbi feljegyzés található: „Ex Consilio Hungarico. Viennae 16. Aprilis. Ferencffy” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 101. Konv. 1612. Apr. fol. 143, 147.).

⁵²⁰ ÖStA HHStA Türkei I. 31. Konv. 2. fol. 93–94.

⁵²¹ Ezt derül ki Türck Dániel naplójából, aki 1558-ban a város privilégiumainak megújítása érdekében járt Bécsben, és került kapcsolatba a Magyar Tanáccsal (OSzKK Quart. Lat. 556., passim).

véleménye. Alaghy Ferenc például 1607-ben supplikált a bárói cím („Magnificus”) után. A kérelmet 1607. március 28-án küldte át Mátyás főherceg a Magyar Tanácshoz véleményezésre, amely 1607. április 7-én pozitívan válaszolt egy hátrati feljegyzés formájában. Ennek nyomán a Magyar Kancellária 1607. május 3-án kapott utasítást a rangemelő oklevél kiállítására, az átiratot Georg Schrötl, a *Reichshofkanzlei* titkára írta alá, jól mutatva, hogy a Magyar Tanács után a Titkos Tanács is bevonásra került a döntési folyamatba, és a végső döntésnek a Titkos Tanács ülésén kellett megszületnie.⁵²² Az oklevél kiállítására az uralkodói döntés napjával, 1607. május 3-i dátummal került sor a Magyar Kancellárián.⁵²³ Ilyen Magyar Tanácsbeli ajánlás szerepel például Törös János és Zilczay Mihály 1622-es országgyűlés alatt benyújtott kérelmein, akik egy Pozsony megyei Szászi falubeli kúria után supplikáltak, ahogy ugyancsak Szászy András javaiból származó, uralkodóra háramlott, Ravasz András és Szilágyi János által felkért Kimle falu elnyerésére benyújtott kérelemre is hasonló ajánlás került (1622).⁵²⁴

A 17. század elejétől több példa is található arra, hogy a Magyar Tanács nemcsak maga ülésezett, hanem előfordult, hogy egy fontos kérdés megvitatására különböző, központi apparátusban működő személyekkel kibővített ülést tartott, vagy éppen más kormány szervvel, például a Haditanáccsal közösen ülésezett, esetleg magyar méltóságviselőkkel bővítve került sor egy központi intézmény, akár a Titkos Konferencia ülésére. Az elsőre jó példa a Szentgyörgy és Bazin szabadalmas mezővárosok megváltása ügyében 1618. június 19-én tartott tanácskozás, amelyen a magyar tanácsosok és egyéb érintett magyar kormányzati szakemberek mellett három fontos birodalmi vezető, Melchior Khlesl bíboros, a Titkos Tanács elnöke, Johann Molart, a Haditanács elnöke, Johann Ludwig von Ulm birodalmi alkancellár vett részt, és amelyről írásbeli feljegyzést Hermann Questenberg, a Birodalmi Udvari Kancellária titkára készített.⁵²⁵

A vegyes, Haditanáccsal közösen tartott ülésekre főleg fontos politikai ügyekben került sor, nem véletlen, hogy az ismert jegyzőkönyvek, illetve ülésrendek közül több az 1660-as évek első felének kríziséveiből származik.⁵²⁶ Arra is van példa, hogy a Titkos Tanács és a Magyar Tanács ülésére nem együtt, hanem egymást követően került sor. Ez a megoldás, tegyük hozzá, lényegesen kisebb mozgásteret hagyott a magyar félnek. Ez történt az 1649. évi oszmánokkal kötött béke meghosszabbítása kapcsán, amikor is a Haditanács ez ügyben készített előterjesztése előbb a Titkos Tanács uralkodó jelenlétében tartott ülésén hangzott el 1649. november 23-án, majd az ott elfogadott határozatot a következő nap, november 24-én a magyar tanácsosoknak olvasták fel.⁵²⁷

Magyarokkal és más szakértőkkel bővített Titkos Konferencia ülésre jó példa az 1671. szeptember 24-én, az uralkodó elé terjesztett összefoglaló jelentés a pozsonyi és bécsi delegált

⁵²² Alaghy Ferenc supplikációja és dorsón szereplő feljegyzések: (1) „ad Consilium Hungaricum pro voto et opinione. Per serenissimum archiducem 28. Martii 1607”, (2) Magyar Tanács ajánlása „benemerita et a apprime catholica et poterit in diaeta penes Suam Maiestatem multa praestare. Posonii. Ex Consilio Hungarico 4. Aprilis Anno 1607”, (3) „Placet et expediantur ex Cancellaria Hungarica 3. Mai 1607. G. Schrötl” (ÖStA UA AA Fasc. 152. Konv. A. fol. 90–91.)

⁵²³ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 824–826.

⁵²⁴ ÖStA FHK A HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Apr. fol. 101–102. (Törös és Zilczay kérelme) és fol. 105–106. (Ravasz és Szilágyi kérelme). Végül nem utóbbiak nyerték el az óhajtott falut, hanem Pákay Benedek személynök (MNL OL E 21 1622. apr. 1.).

⁵²⁵ A Magyar Tanács bővített ülésének jegyzőkönyve, 1618. jún. 19. Jelen voltak: Melchior Khlesl bíboros, Johann Molart, a Haditanács elnöke, Johann Ludwig von Ulm birodalmi alkancellár, Forgách Zsigmond nádor, Pázmány Péter esztergomi érsek, Frangepán Miklós szlavón bán, Lépes Bálint nyitrai püspök, Batthyány Ferenc, Telegdy János váradi püspök, Homonnai Drugeth György, Thurzó Szaniszló, Ergely Ferenc veszprémi püspök, Pyber János pécsi püspök, Révay Péter, Pálffy István, Apponyi Pál, Alaghy Menyhért, Esterházy Miklós, Pákay Benedek személynök, Vinzenz Muschinger Udvari Kamara tanácsosa, Nagymihályi Ferenc Magyar Kamara tanácsosa, Kítonich János jogügyszagató, Szentkereszty Jakab Magyar Kamara titkára, Ferencffy Lőrinc királyi titkár, Hermann Questenberg, a Birodalmi Udvari Kancellária titkára) (ÖStA UA AA Fasc. 169. Konv. B. fol. 65–66.)

⁵²⁶ Vö. PÁLFFY 2004, 58–63.

⁵²⁷ ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 1. fol. 209–218.

bíróságok működéséről, amelyre a birodalom kilenc vezető személyisége mellett négy magyar, Szelepcsényi György esztergomi érsek, helytartó, Forgách Ádám országbíró, Pálffy Tamás kancellár és Majthényi János személynök is meghívást kapott.⁵²⁸ A vegyes ülések gyakorlata szerint általában mindkét kormányhatóság részéről volt jelen titkár, de sajnos egyelőre olyan ülésről nem tudok, ahol mindkét fél által készített feljegyzés fennmaradt volna.⁵²⁹

A Magyar Tanácsról alkotott kép teljességéhez hozzátartozik, hogy néhány magyar titkár a 16. században tagja lett a Magyar Tanácsnak, így Bocskay György (1570. december 6. előtt), Istvánffy Miklós (1578), Joó János (1584. augusztus 7. előtt).⁵³⁰ További kutatások szükségesek a kérdés tisztázására, hogy a 17. században tanácsosi címet viselő titkárok, mint például Maholányi János, császári tanácsosok, vagy pedig a Magyar Tanács tagjai voltak.

A Magyar Tanács és a Magyar Kancellária közötti szoros kapcsolatot jól jelzi, hogy amikor az 1690-es átszervezés során a Magyar Tanács megszüntette működését a korábbi formában, lényegében a Magyar Kancellária tanácsában élt tovább.

4.2.2. A Magyar Kancellária és a Magyar Kamara kapcsolata

A kora újkori magyar állam legfontosabb kormányszerve a Magyar Kancellária mellett az 1528-ban alapított Magyar Kamara volt.⁵³¹ A két hivatal között rendkívül sokrétű kapcsolat állt fent, köszönhetően a Magyar Kamara igen kiterjedt hatáskörének, amely a királyi javak és felségjavadalmak kezelésén túl sok más feladatterületet is magába fogadott. Így feladata volt a királyi jogok érvényesítése (nemesi birtokok háramlása, lefoglalás és kezelés), birtokok zálogba adása és elkobzási ügyek intézése, az üresedésben lévő egyházi birtokok igazgatása, meghalt egyházi személyek hagyatékának kezelése, várbirtokok és kamarai birtokok igazgatása, harmincadigazgatás irányítása (ez 1625-ig részben Alsó-Ausztriai Kamara irányítása alatt), só- és nemesfémbányászat felügyelete, pénzverés felügyelete, egyházi tizedbérletek intézése, szabad királyi városok és királyi mezővárosokban a tisztújítás és városi gazdalkodás felügyelete, a hadiadó (*subsidium, dica*) kezelése, esetenként beszédese is, kamarai kérdésekben véleménykészítés az országgyűlésekre, postafelügyelet.⁵³²

Majd mindegyik felsorolt területtel kapcsolatban fogadott a Magyar Kamara a Magyar Kancellárián elkészített uralkodói döntést, utasítást (rezolúciót). A Magyar Kamarához intézett uralkodói leiratokat magában foglaló *Benignae Resolutiones* állag (MNL OL E 21) áttanulmányozása azt mutatja, hogy az uralkodó döntéseit vagy a Magyar Kancellária vagy az Udvari Kamara közvetítésével hozta a Magyar Kamara tudtára.

A Magyar Kancellária mint a magyar király akaratát írásba foglaló intézmény esetenként a Magyar Kamara belső életének szabályozásában is megjelent. Így 1544. július 13-án például I. Ferdinánd a Magyar Kancellárián át utasította a Magyar Kamarát, hogy a

⁵²⁸ Az 1671. szept. 24-én Ebersdorfbán tartott ülésen résztvevők: Wenzel Eusebius Lobkowitz herceg főudvarmester, Ferdinand Dietrichstein herceg, a császárné főudvarmestere, Johann Adolf Schwarzenberg herceg, a Birodalmi Udvari Tanács elnöke, Johann Maximilian Lamberg gróf főkamarás, Raimondo Montecuccoli, a Haditanács elnöke, Gundacker Dietrichstein főistállómester, Raduit Souches tábornok, a Haditanács tagja, Johann Paul Hoher osztrák udvari kancellár, Leopold Wilhelm von Königsegg birodalmi alkancellár. A magyar urak részéről jelen volt Szelepcsényi György esztergomi érsek, helytartó, Pálffy Tamás kancellár, Forgách Ádám országbíró, Majthényi János jogügyigazgató, ill. két titkár, a protokollumot készítő és az előterjesztést tartó Christoph Abele, az Osztrák Udvari Kancellária titkára és Orbán István, a Magyar Kancellária titkára („me referente, Orbani secretario Hungarico, penes me sedente, auscultante et notante, cui ad partem adiuncta est de puncto in punctum resolutio Caesarea et Regia”) (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 324. Konv. C. fol. 34–71.).

⁵²⁹ A titkári jelenlétre lásd az előző lábjegyzetet.

⁵³⁰ PÁLFFY 2010, 270–271., HOLUB 1909, 21.

⁵³¹ A Magyar Kamarára összefoglalóan: ACSÁDY 1894, KÉRÉSZY 1916, EMBER 1946, 119–147, NAGY–F. KISS 1995, 5–63., NAGY 2015.

⁵³² NAGY–F. KISS 1995, 7–16.

jövedelmek jobb áttekintése érdekében rendetlenül vezetett számadásait tegye rendbe.⁵³³ A Magyar Kancellária kiadmányozta a Magyar Kamara 1548. december 12-i utasítását is. A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy a fogalmazvány az Udvari Kamarán készült, és minden jel szerint csak az expedálás maradt a Magyar Kancelláriára (az 1569. május 1-jei utasítás esetében már ez sem történt meg, azt már teljes egészében az Udvari Kamara jegyezte).⁵³⁴ De a Magyar Kamara intézkedett néha kamarai kinevezések esetében is, mint például Gyalui Torda Zsigmond tanácsosi kinevezésekor (1553. október 23.).⁵³⁵ De arra is van példa, hogy valakinek az elmaradt fizetése miatt lépett fel, máskor pedig az uralkodó rajta keresztül rendelte fel Bécsbe a Magyar Kamara tagjait.⁵³⁶ Esetenként tisztségbetöltés kapcsán javaslatkérésre is sor került a kancellárián keresztül, 1635-ben például Püspöky Jakab halála után a királyi jogügyigazgató tisztére kért III. Ferdinánd javaslatot.⁵³⁷ Bár a harmincadügy a Magyar Kamara alá tartozott, és a harmincadosok felett a Magyar Kamara ítélt, kegyelmi ügyekben már a Magyar Kancellária volt az illetékes. Így 1684-ben a törökök Bécs elleni támadása után a kompromittálódott harmincadosok kegyelemlevelét a Magyar Kancellárián állították ki.⁵³⁸

Van példa háramlott birtok lefoglalásában való közreműködésre is. 1551-ben például Pekry Lőrinc halála után került sor Liptóújvár és Likava lefoglalására.⁵³⁹ De kelt uralkodói leirat egyházi személyek hagyatékának lefoglalása ügyében is (Ujlaky Ferenc egri püspök hagyatéka, 1555), és az egyházi hagyatékok ágas-bogas intézésébe is belefolyt esetenként a kancellária.⁵⁴⁰ A Magyar Kancellária közreműködésével kerültek kiadásra tizedbérletekhez, főleg tizedbérleti díjak fizetéséhez kapcsolódó rendelkezések, például hogy az új pécsi püspöknek, Draskovics Györgynek ugyanúgy jár a tizedbérlet a Szigethez csatolt tizedek fejében, mint elődjének (1558), vagy járjon el a kamara Ujlaky János tinnini püspök panaszában, aki Ursinus-Blagay Kristóf ellen panaszkodott, aki négy éve nem engedi a birtokain a tizedet beszédni (1560).⁵⁴¹ A kamara a kancellária közvetítésével rendszeresen kapott értesítést különböző kinevezésekről, különösen egyházi személyek kinevezéséről, akiknek javadalmuk birtokaiba való beiktatása a kamara feladata volt, illetve leginkább olyan kinevezésekről értesítették, amelyekhez kamarai kifizetés kapcsolódott, mint például magyar tanácsosi kinevezések.⁵⁴²

A szabad királyi városok esetében az uralkodó nem egyszer a Magyar Kancellária közbejöttével intézkedett vallásügyi kérdésekben is. Így 1531. december 8-án Nagy Imre alnádort és Csézy András esztergomi prépostot küldte ki Kassára egy újító eszmét hirdető

⁵³³ MNL OL E 21 1544. júl. 13. (a hivatkozott darabok, ha nem kerül külön jelzésre, kivétel nélkül a Magyar Kancellária ügykezeléséből származnak).

⁵³⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1548 fol. 93–101. (fogalm.) + fol. 103–121 (orig. példány). Kiadása: KÉRÉSZY 1916, 161–169. Az 1569-es utasítást kiadta: MAYER 1915, 234–256.

⁵³⁵ MNL OL E 21 1553. jan. 29.

⁵³⁶ 1546-ban Felnémethy Albert, néhai Peregi Albert prépost szervitora, aki a Magyar Kamaránál sokat dolgozott, elmaradt fizetése miatt ír le a Magyar Kancellária (MNL OL E 21 1546. okt. 7.). 1556. márc. 31-én az uralkodó Bécsbe rendelte a Magyar Kamara tagjait a következő szombatra (MNL OL E 21 1556. márc. 31.).

⁵³⁷ MNL OL E 21 1635. szept. 18.

⁵³⁸ MNL OL E 21 1684. febr. 26. (Pozsony kiadási hellyel, „ex commissione” kiadmány Maholányi királyi titkár aláírásával, titkos pecsét alatt).

⁵³⁹ MNL OL E 21 1551. ápr. 29.

⁵⁴⁰ Ujlaky hagyatéka: MNL OL 1555. febr. 3. Magyar Kamara intézkedjen, hogy Győrffy Ferenc, Gregorjanczy Pál győri püspök titkára megkapja a püspöke által végrendeletileg neki hagyott két hordó bort (MNL OL E 21 1566. márc. 19.).

⁵⁴¹ MNL OL 1558. ápr. 25. és 1560. jan. 27 (kiadva ACRC III. 61–62.).

⁵⁴² Pl. 1635. okt. 22-én a Magyar Kamara utasítást kapott, hogy iktassa be tisztébe az új győri püspököt, ifj. Draskovics Györgyöt (MNL OL E 21 1635. okt. 22.), vagy pl. 1667. márc. 30.-án Magger Placid halála után kinevezett új főapát, Gencsy Egyed beiktatását kapta feladatul a szentmártoni főapátságba (MNL OL E 1667. márc. 30.). A magyar tanácsosi kinevezésre álljon itt példaként Homonnai Drugeth János kinevezése (MNL OL 1634. márc. 14.).

szónok miatt.⁵⁴³ A 17. század harmadik évtizedében nagy vihart kavart a pozsonyi evangélikusok templomépítése, ennek kapcsán is színre lépett a Magyar Kancellária.⁵⁴⁴ Esetenként más városi ügyben is el kellett járnia a kamara felé, mint például a nagyszombati egyetem diákjai és a város között támadt, hosszan elnyúló joghatósági vitában.⁵⁴⁵

A Magyar Kancellária közvetített esetenként kéréseket a kamarai levéltárban való iratok felkeresésére is, mint amikor 1634-ben a frissen kinevezett Böjtke Miklós esztergomi kanonok a sági prépostság írásait kerestette a kamarai levéltárban.⁵⁴⁶ Máskor egy Pozsonyban tartózkodó gyanús személy levelezésének ellenőrzését rendelték el a Magyar Kamara bevonásával (1634).⁵⁴⁷ Az is előfordult, hogy a török támadások kapcsán kell a kamarának eljárnia, 1635-ben a Kanizsa elleni végeken szolgáló katonák panasza kapcsán kell a szélesebb információs lehetőséggel rendelkező hivatalnak tájékozódnia.⁵⁴⁸ A harmincadhivatalok saját futárjai, illetve később az általa felügyelt postahálózat révén a Magyar Kamara feladata volt az országgyűlési meghívók szétküldése, ezekre számos példa található a 16–17. századból.⁵⁴⁹ Továbbá a Magyar Kancellária által magyarországi megyékhez intézett kancelláriai mandátumok, levelek kézbesítése is a Magyar Kamarára hárult.⁵⁵⁰ Úgy tűnik, hogy adóügyben a kamara készítette el a királyi rendeletek fogalmazványait, de mivel a megyék felé nem intézkedhetett közvetlenül, azok nem tartoztak hatáskörébe, a rendeletek expedálása már a Magyar Kancellárián történt, hogy a kézbesítés azután ismét a Magyar Kamara feladata legyen.⁵⁵¹ Ez a gyakorlat már a 16. század második felében is megfigyelhető.

Az országgyűlésekre készített uralkodói proposíció összeállításához a kamarai pontok előkészítésében a Magyar Kamara is közreműködött. Az előkészítésre szóló felszólítást a Magyar Kamara esetenként a Magyar Kancelláriától közvetlenül kapta meg, mint 1622-ben, más alkalommal az Udvari Kamara levelezett ebben a kérdésben is a Magyar Kamarával.⁵⁵² Ebből is látható, hogy a két központi hivatal által intézett ügyek nem voltak igazán szétválasztva, minden jel szerint az, hogy ki milyen ügyben intézkedett, leginkább attól függött, hogy az ügy intézése hol kezdődött meg, ki terjesztette azt az uralkodó elé, és hogy sikerült-e az audiencián vagy Titkos Tanács ülésen azt saját kompetencián belül tartani.⁵⁵³ Két olyan

⁵⁴³ MNL OL 1531. dec. 18. (kiadása: ETE II. 177.)

⁵⁴⁴ MNL OL E 21 1636. febr. 20. és 1636. febr. 28.

⁵⁴⁵ MNL OL E 21 1643. ápr. 16. és 1643. jún. 8. (utóbbihoz kapcsolódó kancelláriai előterjesztés uo. A 33 Nr. 170. ex 8. Jun. 1643.). A hosszan elhúzódó üggyhöz számos kancelláriai előterjesztés kapcsolódik: uo. A 33 Nr. 217. ex 12. Aug. 1639, Nr. 275. ex 27. Nov. 1641., Nr. 92. és 93. ex 26. Mart. 1642, Nr. 220. ex 7. Mai 1642, Nr. 14. ex 16. Jan. 1643.

⁵⁴⁶ MNL OL E 21 1634. júl. 12.

⁵⁴⁷ MNL OL E 21 1634. júl. 2.

⁵⁴⁸ MNL OL E 21 1635. szept. 3. Mellékletben becsatolva megmaradt Sárkány István kiskomáromi kapitány, Bessenyei István egerszegi vicekapitány és Toposs György szentgyörgyvári kapitány supplikációja.

⁵⁴⁹ Egy példa a 17. századból: 1679. aug. 19-én dunántúli megyékhez szóló mandátumok kézbesítésére kap felszólítást (MNL OL E 21 1679. aug. 19.). Az országgyűlési meghívókra egy példa a 16. és egy a 17. századból: MNL OL E 21 1549. nov. 10. és uo. 1634. szept. 30.).

⁵⁵⁰ A magyarországi méltóságviselőkhöz és megyékhez szóló mandátumok továbbítására egy példa a 16. századból: 1548. okt. 13-án Pétervárad Balázsnak kapott utasítást arra, hogy Balassa Imréhez és Menyhárhoz, Lossonczy Istvánhoz, Dobó Istvánhoz, Zay Ferenchez, Dersffy Farkashoz, Alia Mátyáshoz, Magyar Bálinthoz, ill. Zala és Esztergom megyéhez szóló leveleket továbbítson (MNL OL E 21 1548. okt. 13.).

⁵⁵¹ NAGY 2015, 133.

⁵⁵² MNL OL E 21 1622. márc. 2. 1622-es országgyűlés előkészítése részben közvetlen levelezés alapján történt meg, vö. ÖStA FHKA HFU r. Nr. 121. Konv. 1621. Okt. fol. 3–14. (főleg a pozsonyi kamarai ház ügyét tárgyalva).

⁵⁵³ Az uralkodóhoz intézett esküvői meghívásokra válaszul küldött uralkodói ajándékon is jól lehet ezt érzékelteni. 1559-ben, amikor Zrínyi Miklós feleségül adja lányát Ország Kristófhhoz, az alkalomra rendelt 80 Ft értékű kehely ügyében az Udvari Kamara intézkedik a Magyar Kamara felé (MNL OL E 21 1559. nov. 20.). Egy évvel később, amikor Horváth Márk házasodik, a felszólítást a megfelelő ajándékról való gondoskodásról a Magyar Kancelláriáról érkezik Oláh Miklós kancellár és Liszthy János titkár aláírásával (uo. 1560. nov. 14.). Valószínűleg az első esetben a Birodalmi Udvari Kancellária egyik titkára végezte a levélbontást, míg a másik meghívó Oláh kezén keresztül kerülhetett az uralkodó elé.

terület volt, ahol időről-időre fellángoltak a nézeteltérések a két magyar intézmény között, többnyire a pénzügyi kifizetések, illetve az uralkodói adománylevelek és inscripciók intézése váltott ki összetűzést.

A Magyar Kamarához intézett uralkodói rendeletek gyűjteménye, a már emlegetett *Benignae Resolutiones* állag átvizsgálása azt mutatja, hogy a Magyar Kancellária és a Magyar Kamara közötti érintkezés első időszakban, az 1530-as és 1540-es években alapvetőleg pénzügyi kifizetésekre vonatkozó utasításokból állt.⁵⁵⁴ Mint láttuk, 1545. július 25-én az uralkodó a harmincadokra is kiterjeszti a rendelkezést azzal a kiegészítéssel, hogy a kancelláriáról érkező rendelkezéseket az Udvari Kamara egyik tanácsosa is aláírni tartozik.⁵⁵⁵ A Magyar Kancellária kiterjedt jelenléte pénzügyi kérdésekben zűrzavarhoz vezethetett, mert – ahogy az már szintén említésre került – 1550. december 20-án az uralkodó úgy intézkedett, a kancellária pénzügyi kérdésekben küldött rendelkezései csak akkor érvényesek, ha az Udvari Kamara tudtával kerültek leküldésre.⁵⁵⁶ És valóban a későbbiekben van is rá példa, hogy egy kifizetés azért kerül megtagadásra, mert az utasítás a Magyar Kancelláriától érkezett és nem, ahogy annak lennie kellett volna, az Udvari Kamarától. Így 1563-ban ezért nem kapta meg egy ideig járandóságát Felpéczy Ferenc, Komárom megye alispánja.⁵⁵⁷ Hasonló eset későbbi időkből is ismert, Pyber János pécsi püspök 1613-ban azért folyamodott az uralkodóhoz, hogy az Udvari Kamara közbejöttével adjon utasítást a Magyar Kamarának tanácsosi járandósága folyósítására, ugyanis a Magyar Kancellárián át kiadott mandátumnak a Magyar Kamara tisztviselői vonakodtak engedelmesskedni.⁵⁵⁸

A legvitásabb, állandó gondot okozó kérdés az uralkodói adományok, inscripciók, különböző kiváltságolások kérdése volt, ahol nagyon sok esetben a Magyar Kancellária különösebb egyeztetés nélkül járt el, ezt úgy az Udvari Kamara mint a Magyar Kamara sérelmezte. Az Udvari Kamara kapcsán már részletesen bemutatásra került, hogy melyek voltak a neurális pontok, és végül miként sikerült azt szabályozni.

A konfliktusokon túl a Magyar Kancellária és a Magyar Kamara között folyamatos együttműködés volt. Leginkább magánszemélyek vagy testületek uralkodóhoz benyújtott kérelmei, folyamodványai kapcsán szorult rá a kancellária a Magyar Kamara tájékoztatására, amely alárendelt szervein keresztül lényegesen nagyobb információs háló felett rendelkezett, mint a Bécsben működő kislétszámú társa, illetve a levéltára is nagyobb mennyiségű iratanyagot foglalt magába, mint a kancellária levéltára. Emiatt került Nagyszombat városa 1569-ben benyújtott folyamodványa is, amelyben elégett iratai pótlását kérte, a Magyar Kancelláriától az Udvari Kamarához, onnan pedig a Magyar Kamarához.⁵⁵⁹ 1625-ben a város *census judaicus* alóli mentesítési kérelme is a Magyar Kancelláriától a Magyar Kamarához került át.⁵⁶⁰ Bár ahogy látható volt, a királyi könyvek esetében az iratok birtoklása is tudott konfliktust okozni (lásd a *Libri regii* második kötetének esetét 1634-ből). Végül sok supplicáció a kérelemben foglaltak miatt került a Magyar Kamara elé, mint például különböző, Várday Pál

⁵⁵⁴ Pl. 1531. júl. 13-án I. Ferdinánd „erdélyi familiárisai”, Majtényi Bertalan és Bessenyei István számára útiköltséget rendel Erdélybe (MNL OL E 21 1531. júl. 13. Ujlaky Ferenc aláírásával a titkári helyen).

⁵⁵⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1545. fol. 109., és uo. UGB GBd. 384. fol. 206rv.

⁵⁵⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 3. Konv. 1550 Dez. fol. 7.

⁵⁵⁷ MNL OL E 21 1563. okt. 26. (Udvari Kamara kiadmánya: „Intelleximus Vestram Fidelitatem egregio Francisco Felpetzy ...per nos decretam sibi provisionem ideo recusare, quod hoc nomine mandatum nostrum non ex Camera nostra Aulica, ut fieri debuisset, sed ex Cancellaria Hungarica editum sit.”)

⁵⁵⁸ Pyber írja: „Sed quia casu, quo expeditio mandati ex Cancellaria dumtaxat Hungarica emanavit, praelibata autem Camera, non a Cancellaria Hungarica, sed a Sacra Maiestatis Vestrae Camera Aulica ordinare dependet, ideo dominus praefectus et caeteri consilarii iure suo difficiliores se mihi exhibuerunt. Ac proinde Maiestati Vestrae iter atque iterum demisse supplico, dignetur superinde alium mandatum per expeditionem Aulicae Suae Camerae ad saepefatam Cameram Hungaricam extradare, quo facilius memoratum salarium meum recipere queam.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. Konv. 1613. Apr. fol. 261–262.).

⁵⁵⁹ MNL OL E 21 1569. ápr. 4.

⁵⁶⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Febr. fol. 11–12.

esztergomi érsek udvartartásához tartozó személyek kérelme, akik uruk halála (1549) után hátralékos járandóságuk kiadása érdekében folyamodtak I. Ferdinándhoz.⁵⁶¹

Arra is van példa, hogy a Magyar Kamara fordult a Magyar Kancelláriához és kért segítséget. Ezekben az esetekben többnyire konkrét személy, a kancellár vagy a titkár, ritkábban a regisztrátor volt a címzett. Bár a Magyar Kamarát közvetlen hivatali kapcsolat az Udvari Kamarához fűzte, az ügyintézés gyorsasága megkívánta, hogy alkalmanként a két magyar hivatal egymással lépjen közvetlen kapcsolatba (erre főleg a 17. század első feléből találtam adatot). 1622-ben például a Magyar Kamara alkalmazottai és Pozsony város között támadt feszültség. A város, úgymond nem tartotta tiszteletben a kamarai emberek kiváltságait, ezért sürgős intézkedést kérve a Magyar Kamara közvetlen írt Sennyey kancellárnak.⁵⁶² 1627-ben szintén a pozsonyiak miatt írnak Ferencffy Lőrinc titkárnak, ti. a pozsonyi polgárok delegációt küldtek Bécsbe, hogy visszavonassák a katolikus tanácsosok paritásos beválasztására vonatkozó rendelkezést. Ezt elkerülendő kellett lépéseket tennie a magyar titkárnak őfelségénél és Verda osztrák udvari kancellárnál, akinek segítségét kérték a polgárok.⁵⁶³ Nem egy esetben iratmásolatokat kérnek, vagy kész fogalmazványt átküldve annak expedícióját kérik. Előbbire példa, hogy 1623-ban Strucz (Sztrucz) Ferenc fülei vicekapitány birtokadományára kapcsán Szikszay Mihály regisztrátor kapott levelet, hogy a felkért Pest megyei falvak inskripcióss-leveleiről küldjön másolatot.⁵⁶⁴ Más alkalommal Lászlóffy Pál regisztrátortól kérik, hogy az országgyűlési végzésekből a tanácsosok és titkárok számára régi szokáshoz híven példányt küldjön át, még hozzá az uralkodó aláírásával és pecsétje alatt, illetve a harmincadosok számára néhány aláírás és pecsét nélküli példányt.⁵⁶⁵

Az érintkezés a kancellária részéről formailag az uralkodó neve alatt kiadott, a kancellár és titkár által aláírt rendeletekkel történt a 16. században, illetve részben a 17. században is.⁵⁶⁶ A 17. században a már megismert típusú dekrétumok is megjelentek, amelyet már a csak a titkár írt alá.⁵⁶⁷ A Magyar Kamara, ha közvetlenül írt, általában a levélformát választotta, kivétel számba megy, amikor dekrétum formában közli a Magyar Kancellárával mondanivalóját, nem véletlen, hogy ilyenek az országgyűlések idejéből maradtak meg, ez a forma ugyanis feltételezi az uralkodóval való közvetlen érintkezést.⁵⁶⁸

4.2.3. A Magyar Kancellária és a magyar rendi vezetők (a nádor és az esztergomi érsek), a megyék, szabad királyi városok és érintkezése

A Magyar Kancellária feladata volt a mindenkori magyar király és alattvalói közötti írásbeli érintkezés megteremtése. Így mind rendi tisztségviselőkkel, egyházi és világi méltóságokkal, egyházi és világi testületekkel érintkezett a legkülönbözőbb ügyekben, amelyek jellegüket tekintve lehettek politikaiak, adminisztratív jellegűek vagy éppen az igazságszolgáltatás ágas-bogas területéhez is tartozhattak. A következőkben csupán a magyar rendiség két

⁵⁶¹ Pl. MNL OL E 21 1551. ápr. 26. (Franciscus Swcho de Strigoniensis kérelme), 1551. ápr. 28. (Martinus More, Várdai kamarása folyamodványa), 1551. máj. 8. és 1552. szept. 26. (Hrussóczy Mihály kérelme) stb.

⁵⁶² Magyar Kamara Sennyey István kancellárhoz, 1622. dec. 22. Pozsony (MNL OL A 20 Nr. 4. ex 1622).

⁵⁶³ Magyar Kamara Ferencffy Lőrinchez, 1627. ápr. 27. Pozsony (MNL OL A 20 Nr. 5. ex 1622).

⁵⁶⁴ MNL OL E 15 118. dob. Nr. 45. ex Jul. 1623.

⁵⁶⁵ MNL OL E 15 146. dob.Nr. 63. ex Jun. 1638.

⁵⁶⁶ 1531. jún. 19-én utasította I. Ferdinánd a Magyar Kamarát, hogy Báthory István özvegye, Zsófia hercegnő részére 400 Ft-ot fizessenek ki (MNL OL E 21 1531. jún. 19., Ujlaky Ferenc aláírásával a titkár helyén). MNL OL E 21 1634. március 16., ekkor Pethe Györgyné által szervitorának adott két telek ügyében kértek felvilágosítást a Magyar Kamarától (II. Ferdinánd, Sennyey István kancellár és Ferencffy Lőrinc titkár aláírásával).

⁵⁶⁷ 1634. március 28-án Aszaló mezőváros kiváltása ügyében kapott dekrétumot a Magyar Kamara (MNL OL E 21 1634. márc. 28., Ferencffy Lőrinc titkár aláírásával, titkos pecsét alatt).

⁵⁶⁸ A már megismert dekrétum formát használják 1622. jún. 22-én, amikor Bakith Margit ügyének felülvizsgálatát kérték a kancelláriától (MNL OL A 20 Nr. 1. ex 1622).

kulcsszemélyisége, a nádor és esztergomi érsek, és a két legfontosabb igazgatási szint, a megyék és a városok bemutatása következik, amennyire a rendelkezésre álló forrásanyag azt lehetővé teszi.

4.2.3.1. A magyar rendi vezetők (a nádor és az esztergomi érsek)

A töredékesen fennmaradt forrásanyag ismét csak nehézzé, jóformán lehetetlenné teszi teljes kép alkotását. A 16. századi magyar előkelők, köztük Báthory István és Nádasdy Tamás nádorok Bécsben őrzött levelezése azt mutatja, hogy ebben az időben az uralkodóhoz intézett levelek bontása és megválaszolása az Udvari Kancellária, illetve a Birodalmi Kancellária (1558 után) közreműködése révén történt, ahogy az már a megfelelő helyen bemutatásra is került. Mindez megváltozott 1606 után, amikor a magyar rendek megerősítették az uralkodóval szembeni pozíciójukat, és a kora újkori magyar igazgatástörténetben példátlan módon kísérletet tettek a központi apparátusban való pozíciószerezésre. Ez ugyan hosszú távon nem járt eredménnyel, mindenesetre a magyar rendi vezetőkkel való rendszeres érintkezés a Magyar Kancellária, illetve a magyar kancellár kezébe került. Ezt bizonyítja a 17. század középső évtizedeiből fennmaradt kancelláriai előterjesztéseket tartalmazó és a kancelláriai fogalmazványokat őrző állagok áttanulmányozása.⁵⁶⁹ Különösen az előbbi forráscsoport, más forrásokkal kiegészítve, nyújt plasztikus képet a kancellária ezen a téren játszott szerepéről.

Ezekben az évtizedekben a nádor és az esztergomi érsek által írt levelek kivonatolását, uralkodói audienciára való előkészítést a Magyar Kancellárián végezték. Ez történt Esterházy Miklós nádor által 1641 és 1642-ben írt leveleivel.⁵⁷⁰ Sőt az információgyűjtés teljessége érdekében Lippay György kancellár nem egyszer kivonatolta a nádor hozzá intézett leveleit is, így például az 1641. április 11-én írt, Lippayhoz intézett nádori levél 1641. április 25-én került az uralkodó elé.⁵⁷¹ Tanúságos az eredeti és a kivonat egybevetése, a kancelláriai extractus ugyanis elhagyta a császári hadvezetés elleni kifakadásokat, és kihagyta a Pálffy Pál kamarai elnök ellen tett erősebb hangú megjegyzéseket is. Csupán azokat az elemeket tartalmazta, amelyek illeszkedtek az akkor tárgyalt alapvető kérdéshez, a magyarországi végek elhanyagolt állapotához, illetve a törökkel szembeni kiszolgáltatottság kérdéséhez.⁵⁷² Az uralkodó hasonlóképpen a Magyar Kancellárián keresztül érintkezett nádorával.⁵⁷³ Arra is van több példa, hogy az uralkodó a kancellárt küldte a nádorhoz egyeztetés céljából, aki azután írásban számolt be a legfőbb magyar rendi méltósággal lefolytatott megbeszélésről.⁵⁷⁴ Természetesen Esterházy Miklós nádor számára nem a kancellária és a kancellár volt az egyetlen csatorna az uralkodóval való érintkezésben. Közvetlen levelezésben állt a birodalmi politikát irányító

⁵⁶⁹ Propositiones et Opiniones (MNL OL A 33), Conceptus expeditionum (uo. A 35).

⁵⁷⁰ Pl. Esterházy nádor 1641. júl. 23-án írt levelét kivonatban 1641. júl. 29-én terjesztette a kancellária Regensburgban az uralkodó elé (HAJNAL 1930, 81–82. és passim.).

⁵⁷¹ MNL OL A 33 Nr. 58. ex 25. April. 1641.

⁵⁷² HAJNAL 1930, 34–37 (13. sz.) és 49–50. (18. sz.)

⁵⁷³ Pl. a Magyar Kancellária kiadmányozta (Lippay kancellár és Orossy kancelláriai titkár) azt a rendelkezést, amelyben az uralkodó utasítást adott Esterházynek 1000 lovas fogadására együttműködve Gerhard Questenberg haditanácsossal, és engedélyt arra, hogy a felső-magyarországi megyék küldötteivel az ott támadt zavarok megszüntetése érdekében tanácskozzon egy egyházi és egy világi tanácsos jelenlétében, megnevezve Jakusith György veszprémi püspököt és Csáky Lászlót, 1641. febr. 18. Regensburg (HAJNAL 1930, 10–11.). A mandátum fogalmazványa is megvan, Lippay saját kezű javításaival (MNL OL A 35 Nr. 36. ex 1641).

⁵⁷⁴ Sennyey Istvánt 1634 vége felé kétszer is elküldik tárgyalni Esterházy Miklóssal a nemesi felkelés, majd az országgyűlés kapcsán (HAJNAL 1929, 30, 32–33.). Lippay György több kérdésben is tárgyalt Esterházy Miklóssal 1642 szeptemberében, így Szelepcsényi György portai küldetéséről, országgyűlés előkészítéséről, I. Rákóczi György fiának fejedelemségéről etc., ez utóbbi proponálva 1642. szept. 18-én Ebersdorfbán (HAJNAL 1930, 230–233.).

főudvarmesterrel, és nem egy esetben saját megbízottján, Walticher Márkon keresztül lépett kapcsolatba a központi kormánysszervekkel.⁵⁷⁵

A rendi vezetés és a birodalmi központ között kialakított érintkezései rendszer veszélybe kerülhetett, ha a bizalom megroppant a két fél között. Ez történt 1638. január elején, amikor a Thurzó-birtokok kapcsán heves szóváltásra került sor Esterházy nádor és Lippay kancellár között. A nádor azzal vádolta meg a kancellárt, hogy félrevezeti az uralkodót, olyan leveleket írogattat alá vele, amelyek tartalmáról nincs mindig tudomása annak. A két fél kibékítéséhez egy kevés időnek el kellett telnie, de mint a fentebb idézett, 1640-es évek elejéről származó levelezés is mutatja, idővel normalizálódott kettejük között a viszony.⁵⁷⁶ Esterházy a kancellárral való konfliktus kapcsán több beadvány fogalmazványát is elkészítette, amelyben a kancellári hatalom túlbujánzásáról írt, azon panaszkodott, hogy a kancellár befolyása felülmúlja a nádorét, nem egyszer a magyar tanács nélkül tesz javaslatot tisztségbetöltésre, nemesítésre, országos bírák ítéletének felülvizsgálatára. Bár két tanácsosnak kellene mellette tartózkodnia, ez ritkán történik meg, és ha jelen is vannak, sem kéri ki véleményüket. Azt is rossz néven veszi a kancellár, hogy a megyék a nádorhoz fordulnak és nem hozzá.⁵⁷⁷

A magyar rendi világ másik vezető személyisége az esztergomi érsek volt, aki időnként a magyar rendiség irányításában a náddal is vetélkedett, elegendő legyen csupán Esterházy Miklós és Pázmány Péter közötti ellentétre, illetve Lippay György és Pálffy Pál között uralkodó tartós feszültségre utalni.⁵⁷⁸ A központi kormányzat szemében a mindenkori esztergomi érsek, talán nem véletlenül, a náddal egyenrangú személynek számított, akit ugyanúgy tájékoztattak az aktuális politikai fejleményekről és kikérték véleményét a felmerülő kérdésekben. Nem véletlen, hogy 1638 nyarán, amikor III. Ferdinánd Csehországba készült, és utazása előtt szerette volna a magyar ügyeket rendbe tudni, a nádot és az érseket, azaz Esterházy Miklóst és Lóssy Imrét hívatta magához Bécsbe június 25-re. Igen sokatmondó, hogy a fogalmazványra alul az is felkerült, hogy a kancellárt is várják ugyanerre az alkalomra.⁵⁷⁹ 1639 őszén mindkét magyar rendi vezetőnek megküldte az uralkodó az erdélyi fejedelemtől visszatérő Törös János jelentését.⁵⁸⁰ Esetenként a portai követ működéséről is együtt kaptak jelentést, ahogy 1643 augusztusában Alexander Greiffenklau jelentését is mindkettőjüknek megküldték.⁵⁸¹ E politikai kettőshöz harmadikként hozzátársult a mindenkori kancellár, aki hivatalból értesült sok mindenről, más információkhoz pedig pozíciójánál fogva, az uralkodóval való állandó személyes kapcsolata, udvari tartózkodása miatt jutott hozzá. A három személy egymáshoz való viszonya, politikai tervei, egyéni ambíciója lényeges alakító tényezői voltak a 17. századi Magyarország politikai életének. Érthető módon a főpap-kancellár inkább működött együtt az esztergomi érsekkel, mint a magyar náddal, ahogy az Esterházy és Pázmány idején Sennyey István is tette.⁵⁸²

⁵⁷⁵ HAJNAL 1929, 92–107., HILLER 1992, 40–44. Walticher számos, Esterházy Miklós nevében benyújtott beadványát őrzi az Udvari Kamara levéltára, pl. Regéc és Sempte kapcsán 1642-ben (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 166. Konv. 1642. Jul. fol. 55–60., 182., 288–289., 296–303.), 1645-ben vele tárgyal Johann Bp. Schellhart, az Udvari Kamara tanácsosa a magyaróvári uradalom zálogbaadásáról (uo. HFU r. Nr. 172. Konv. 1645. Apr. fol. 111–196.). Walticher, az elcsapott Magyar Kamara-i alkalmazott rövid jellemzése: HAJNAL 1930, 96.

⁵⁷⁶ HAJNAL 1929, 83–85.

⁵⁷⁷ HAJNAL 1929, 85.

⁵⁷⁸ HAJNAL 1929, 5–49.

⁵⁷⁹ III. Ferdinánd Esterházy Miklóshoz és Lóssy Imréhez, 1638. jún. 13, Bécs (MNL OL A 35 Nr. 221. ex 1638).

⁵⁸⁰ III. Ferdinánd Esterházy Miklóshoz és Lóssy Imréhez, 1639. okt. 3. Ebersdorf (MNL OL A 35 Nr. 308. ex 1639).

⁵⁸¹ III. Ferdinánd Lippay György esztergomi érseknek és Esterházy Miklósnak, 1643. aug. 5. Bécs (uo. A 35 Nr. 388. ex 1643).

⁵⁸² HAJNAL 1929, 24–25.

Az esztergomi érsekkel való kapcsolattartás is nem csekély részben szintén a Magyar Kancellárián keresztül történt, a nádorhoz hasonlóan a legkülönbébb ügyekben.⁵⁸³ Lippay kancellár Lóssy Imre esztergomi érsek leveleivel is hasonlóképpen járt el, mint Esterházy Miklóssal. A Regensburgban 1640. augusztus 23-án tartott audiencián például az érseknek három levele is bemutatásra került, ezek közül kettőt az uralkodóhoz intézett (1640. július 28. és augusztus 9.), közülük az első egyházi ügygel foglalkozott (Georg Hellwegger nezsideri plébános ügye), a másodikban Révay Ferenc és Révay Pál özvegye közötti nézeteltérés elsimítása ügyében tett lépéseiről számolt be. Érdekes módon a Lippayhoz 1640. augusztus 9-én intézett levél több politikai érdekességet tartalmazott, mint a III. Ferdinándhoz intézett levelek, itt írt ugyanis az érsek I. Rákóczi György erdélyi fejedelem váradi tartózkodásáról és felesége, Lorántffy Zsuzsanna magyarországi birtokokra tett útjáról számolt be az érsek.⁵⁸⁴ Pázmány és Lippay politikusként is igen aktív tevékenységet fejtettek ki, úgy tűnik, hogy Lóssy elődjével és utódjával szemben ezen a téren kevésbé volt elkötelezett.

Az esztergomi érsek és a Magyar Kancellária kapcsolatát tovább színezte, hogy az érsek viselte a főkancellári címét és birtokolta a kettős pecsétet, ahogy az már bemutatásra került. Főkancellárként a kancellária közvetlen irányításába az érsekek nem szóltak bele, még akkor sem, amikor tartósan Bécsben tartózkodtak, mint például Pázmány 1619 és 1621 között, amikor Bethlen Gábor támadásai miatt kénytelen volt elhagyni az országot. Ugyanakkor elsőségét igyekezett mindenfajta úton-módon kifejezni. Erre jó példa, hogy amikor 1623-ben elhalálozott Lépes Bálint kancellár, az érsek azonnal javaslatot tett a posztra, Sennyey István akkori boszniai püspököt ajánlva mint a legalkalmasabbat. A tisztséget levelében következetesen alkancellárságnak (*vicecancellarius*) nevezte, egyértelműen kifejezve, hogy a valódi kancellárnak magát tartja.⁵⁸⁵

4.2.3.2. A megyék

A magyar igazgatási gyakorlat szerint a nemesi megyék felé a nádor intézkedett elsősorban, de nem egy esetben az uralkodó a Magyar Kancellárián keresztül közvetlenül is kapcsolatba lépett velük.⁵⁸⁶ Győr megye 1638 és 1650 között tartott közgyűlésén csak egyharmaddal kevesebb a királytól közvetlenül érkezett rendelkezést olvastak fel, mint amennyi levél a nádoroktól érkezett (26 királyi rendelet, 37 nádori levél).⁵⁸⁷ Nem véletlen, hogy 1652. szeptember 18-án a kancellária arra kapott utasítást, hogy a jövőben tájékoztassa a nádort a megyéknek küldött rendeletekről a félreértések elkerülése végett.⁵⁸⁸

A kancelláriai fogalmazványok és az uralkodói előterjesztések áttanulmányozása azt mutatja, hogy nagyon sokféle ügyben került sor intézkedésre a megyék felé, a kancellária legkülönbözőbb államigazgatási jellegű ügyben fordult hozzájuk. Győr megye 1638 és 1650 között az uralkodótól kapott rendelkezést oktavális törvényszék meghirdetése, török elleni portyák eltiltása, szökött katonák elfogása, megszavazott adó megszüregetése, részleges nemesi

⁵⁸³ II. Ferdinánd pl. Pázmány Pétert 1636. dec. 23-án Regensburgból fia római királlyá választásáról értesítette (MNL OL A 35 Nr. 359. ex 1636).

⁵⁸⁴ MNL OL A 33 Nr. 225., 228., 229., 230. ex 22. Aug. 1640.

⁵⁸⁵ Pázmány Péter levele II. Ferdinándhoz, 1623. ápr. 29. Pozsony (PÖL I. 337–338.). Ellentétes ambícióra is van példa, Éppen Lépes Bálint az, aki az esztergomi érsekség üresedése idején, Pázmány Péter kánoni perében 1616-ban magát főkancellárnak (*summus aulae cancellarius*) titlálja (TUSOR 2017b, 76.)

⁵⁸⁶ Az Udvari Kamara pl. 1639-ben Esterházy Miklós nádort kérte, hogy utasítsa Szombathelyi Márton Moson megyei alispánt arra, hogy a megye tisztítsa ki a magyaróvári vár árkat a nádtól és zsombéktól, amely annak nagy ártalmára van és a renoválandó malmot is akadályozza (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. März fol. 345.). Sajnos a magyar nádorok igazgatási működéséről nagyon keveset tudunk, kivételnek számít Iványi Emma Esterházy Pál működését feldolgozó munkája: IVÁNYI 1991.

⁵⁸⁷ GYVKJV IV. passim.

⁵⁸⁸ MNL OL A 14 Nr. 162. (1652. szept. 18.).

felkelés, az uralkodó birodalomba való távozása, Érsekújvár erősítésére fizetendő adó, félharmincad beszédese, országgyűlés elhalasztása, annak összehívása, katonaság beszállásolása tárgyában.⁵⁸⁹ A kancellária feladata volt az országos méltóságok betöltéséről való tájékoztatás, illetve a megye ispáni (főispáni) tisztének betöltéséről való értesítés.⁵⁹⁰ Úgy tűnik, hogy a megyei tisztségre való kinevezések kapcsán felmerült vitában is a kancellária járt el, legalábbis közreműködött. Id. Perényi Gábor halála után az uralkodó 1638. november 20-án ifjabb Czobor Imrét nevezte ki Ugocsa megye ispánjává, akit azonban a megye nem volt hajlandó elfogadni arra hivatkozva, hogy a megyében nem rendelkezik birtokkal. Sajnos a Czobor Imre lemondásával végződött ügy minden részlete egyelőre nem ismeretes.⁵⁹¹ A kor fontos, sok vitát kiváltó kérdésében, vallásügyben is kapott a megye kancelláriai leiratokat.⁵⁹²

A fontos, sűrűn előforduló ügyek közé tartozott a végvárok ellátása és karbantartása érdekében a megyék mozgósítása, figyelmeztetése kötelmeikre, ahogy az 1635-ben történt, Érsekújvár erősítése és 1636-ban a felső-magyarországi végek ellátása és várak karbantartása kapcsán történt (a kezdeményező fél ilyen esetekben, ahogy láttuk, az Udvari Haditanács volt).⁵⁹³ A kancellária nem egyszer kért különböző ügyekben információt a megyéktől. Így például amikor lekcsei Sulyok Sándor arra kért engedélyt az uralkodótól, hogy kastélyt (*castellum*) emelhessen Nyírcsaholy possessióban az arrafelé sűrűn megforduló rablók ellen és *jus gladium*-ért is folyamodott, a kancellária előzetesen Szabolcs megyéhez fordult tájékoztatásért.⁵⁹⁴ Van példa arra is, hogy céhprivilegiumok védelme kapcsán járt el a hivatala megye fele, ahogy azt a Gömör megyei csetneki vargák kérelménél is tette 1639-ben.⁵⁹⁵

Az ügyek másik csoportja igazságszolgáltatási jellegű volt. Volt, amikor a kancellária ítéletvégrehajtást kért, mint például a királyi biztosok által elmarasztalt borsmonostori apátság jobbágysai esetében 1564-ben.⁵⁹⁶ De találtam példát perhalasztó oklevél kiadására is. 1674-ben gersei Pethő László zalavári kapitány azért kapott halasztást Lippich Orsolya, mankóbüki Horváth Balázs felesége elleni perben, mert a közeljövőben készült házasodni Thököly Máriával.⁵⁹⁷ Más alkalommal felszólítást kapott a megye, hogy a területén garázdálkodó rablók ellen járjon el: 1638-ban a Wesselényi Ferenc szolgálatába állni szándékozó lengyel Matthias Boroviczkyt a Szepes megyei Tótfalunál rablók rabolták ki. A sérelmet szenvedett uralkodóhoz benyújtott kérelme nyomán kapott a megye felszólítást a rablók elleni eljárásra.⁵⁹⁸ A kancellária az igazságszolgáltatási esetek jelentős részében sem készített azonnal javaslatot a supplikáns beadványa nyomán, hanem igyekezett tájékozódni. Így 1639-ben, amikor a Veszprém megyei

⁵⁸⁹ GYVJKV IV. IV. 22. (66. sz.), 28. (79.), 49. (170. sz.), 56. (195. sz.), 57–58. (202. sz.), 58. (206. sz., vö. az 1640. ápr. 15-én Bécsben kelt levél fogalmazványát: MNL OL A 35 Nr. 191. ex 1640), 58. (207. sz.), 59. (208. sz.), 79. (294. sz.), 124. (526. sz.), 81. (309. sz.), 145. (645. sz.).

⁵⁹⁰ II. Ferdinánd 1636. jún. 20-án Linzből értesítette a megyéket, hogy Homonnai Drugeth Jánost országbíróvá nevezte ki (MNL OL A 35 Nr. 174. ex 1636). Főispáni kinevezés: Vas megye 1633. nov. 16-án kapott értesítést, hogy főispánjává Nádasdy Ferencet nevezték ki (uo. A 35 Nr. 387. ex 1633).

⁵⁹¹ MNL OL A 33 Nr. A 33 Nr. 57. ex 3. Nov. 1637, sine Nr. ex 1637 (fol. 42.), Nr. 37. ex 27. Jan. 1638, Nr. 186. ex 20. Nov. 1638 (Czobor kinevezése, 1638. nov. 20., A 57 vol. 9. pag. 185. és 203–204.), Nr. 172. ex 30. Jan. 1639, Nr. 192. ex 11. Jul. 1639.

⁵⁹² I. Lipót 1687. júl. 22-én arra utasítja Bars megyét, hogy Kamenec és Farkasd falvakból távolítsák el a prédikátort (MNL OL A 35 Nr. 220. ex 1687).

⁵⁹³ II. Ferdinánd utasítása a három környező megyéhez Érsekújvár erősítése kapcsán, 1635. máj. 12. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 188. ex 1635), Udvari Kamara átirata a Magyar Kancelláriához, hogy készítsenek leiratot a magyar nádorhoz és megyékhez felső-magyarországi végek ellátása és a várak javítása ügyében, 1636. okt. 10. Bécs. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 154. Konv. 1636. Okt. fol. 15–27.)

⁵⁹⁴ MNL A 33 Nr. 87. ex 17. Mart. 1638.

⁵⁹⁵ A kancellária Lóssy Imre esztergomi érsek kérelmére járt el Gömör megyénél a csetneki varga céh privilegiumai védelmében, akik a rozsnyói vargákkal kerültek vitába (MNL OL A 33 Nr. 9. ex 20. Febr. 1639.).

⁵⁹⁶ Miksa utasítása Sopron megyéhez, hogy Szentgyörgyi István borsmonostori apát kérésére Sopron megye a királyi biztosok által elmarasztalt parasztok ellen a királyi biztosok ítélete szerint járjon el, 1564. okt. 10. Bécs (KOVÁCS 1910, 296–297.)

⁵⁹⁷ I. Lipót perhalasztó levele Vas megyéhez, 1674. ápr. 6. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 143. ex 1674).

⁵⁹⁸ MNL OL A 33 Nr. 61. ex 15. Mart. 1638.

Györffy György és Imre emberölés vétké alól kértek kegyelmet, a végső döntés előtt a megyéhez fordult a kancellária.⁵⁹⁹ Hasonlóképpen kért tájékoztatást Sopron megyétől, szintén 1639-ben, a boszorkánysággal vádolt Erős Gergely özvegye ügyében.⁶⁰⁰

Nem minden ügy indult a kancelláriáról, hanem ahogy az már más kormányzszervek esetében is bemutatásra került, a kancellária esetenként csupán expedíciós hatósággként működött. Így például 1643-ban az Udvari Kamara kérésére került sor mandátum kiállítására az átküldött fogalmazványok nyomán Nyitra és Pozsony megyéhez, hogy a Lóssy esztergomi érsek hagyatékában Nagyszombatban található 20000 mérő gabonát Érsekújvárra lehessen szállítani.⁶⁰¹ Az ily módon kiállított rendelkezések útja általában visszavezetett az azt „megrendelő” Udvari Kamarához, és onnan került tovább a Magyar Kamarához a címzettekhez való eljuttatás céljából.⁶⁰²

4.2.3.3. A szabad királyi városok

A kancelláriai levéltár 1638–1642 közötti évekből megmaradt iratainak az áttanulmányozása azt mutatja, hogy a szabad királyi városok és a kancellária kapcsolata talán valamivel egységesebb volt, mint a megyékkel való kapcsolat. Az egyik gyakori ügy, amiért a városok az uralkodóhoz fordultak, és amelybe azután involválódott a Magyar Kancellária, a városi kiváltságok, vámmentesség, vásártartási kiváltságok megerősítése, új kiváltságok elnyerése volt. Nemcsak a szabad királyi városok folyamodtak időről időre kiváltságaik megújításért, hanem a kiváltságolt mezővárosok is gondot fordítottak erre. Főleg az országgyűlések nyújtottak arra lehetőséget, hogy a Pozsonyban tartózkodó uralkodónál és központi kormányzszerveinél viszonylag gyorsan és viszonylag olcsón elérjék a városok privilégiumaik megerősítését. Az 1638-as országgyűlés alkalmával az év első hónapjaiban a *Conceptus expeditionum* állag segédkönyveinek a tanúsága szerint 14 mezőváros és egy szabad királyi város (Kapronca) folyamodott valamilyenfajta privilégium adományáért vagy megerősítéséért.⁶⁰³ A folyamodó szabad királyi város Kaproncának talán azért is volt fontos kiváltságai megerősítése, mert ebben az időben vitába bonyolódott a területén élő nemesekkel.⁶⁰⁴ Az uralkodói jogok közé tartozott a céhprivilégiumok kiadása, amely szintén a Magyar Kancellárián át történt. Így 1638. január 27-én például a magyaróvári vargák kaptak kiváltságokat.⁶⁰⁵ Arra is volt példa, hogy a városok védlevelet kértek az uralkodótól, mint például Varasd lakói, akik az Erdődy grófokkal küzdöttek több évtizeden át (1639. június 30.) és akiknek az ügyében bizottságot kellett majd kiküldeni.⁶⁰⁶ Nagyváradi lakói 1638-ban arra kértek védlevelet, hogy polgáraikat ne árestálhassák egymás adósságai miatt.⁶⁰⁷

⁵⁹⁹ MNL OL Nr. 262. ex 13. Dec. 1639.

⁶⁰⁰ MNL OL A 33 Nr. 171. ex 11. Jun. 1639.

⁶⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 167. Konv. 1643. Apr. fol. 81–82. A közvetlen érintkezésre ritka példa egy központi kormány szerv és egy magyar igazgatási szerv között, amikor 1641-ben Szombathelyi Márton lemondása után az Udvari Kamara új alispán választására szólítja fel a megyét „tamquam supremi comitis atque Regis Hungariae nomine”, 1641. jún. 20. Bécs (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 163 fol. 138–139.). Az alispán választásába a Magyar Kancellária is beleszólt: MNL OL A 33 Nr. 71. ex 4. Jun. 1641. és Nr. 107. ex 10. Jul. 1641.

⁶⁰² Udvari Kamara 1646. márc. 18-án Pálffy Pál, a Magyar Kamara elnökéhez átküldött három, a Magyar Kancellária által kiadott, Sáros, Komárom és Torna megyéknek szóló mandátumot Szendrőre és Putnokra való élésszállítás ügyében (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 174. Konv. 1646. März fol. 141.).

⁶⁰³ Pl. Breznóbánya (MNL OL A 35 466. köt. Nr. 7. ex 1638), Butka (Nr. 7.), Teplice (Nr. 10.). A szabad királyi város Kapronca volt, amely vásárprivilégiuma kapcsán jelentkezett az uralkodónál (uo. Nr. 89. ex 1638). Kapronca a királyi könyvekbe való bejegyzésre is gondot fordított, amely nem mondható el mindegyik mezővárosról (uo. A 57 vol. 9. pag. 92–93.).

⁶⁰⁴ MNL OL A 33 Nr. 29. ex 27. Jan. 1638.

⁶⁰⁵ MNL OL A 35 466. köt. Nr. 13. ex 1638.

⁶⁰⁶ MNL OL A 35 466. köt. Nr. 114. ex 1639, Nr. 312. ex 1641, Nr. 459. ex 1642.

⁶⁰⁷ MNL OL A 35 466. köt. Nr. 46. ex 27. Jan. 1638.

A honvédelem terhéből a városoknak is részt kellett vállalni. Szükség esetén katonát is állíttatott a városokkal az uralkodó, így 1640. október 25-én a hét alsómagyarországi bányavárost arra utasították, hogy 100 gyalogot állítsanak ki Bakabánya védelmére.⁶⁰⁸ Kényes kérdésnek számított a városokra kiszabott adó fizetésének a kérdése. A városok nem egyszer halmoztak fel hátralékokat, amelyeket azután megpróbáltak különböző okokra hivatkozva elengedtetni.⁶⁰⁹ Nagyszombat 1639-ben a városba vezényelt katonákra fordított költségeket próbáltatta az azévi adójából leiratni.⁶¹⁰ Arra is volt példa, hogy megbízást kaptak más városokhoz kapcsolódó ügyben való eljárásra, például Kassa, Eperjes, Kisszeben három jogban jártas személyt tartozott kiküldeni, akik Felsőbánya oppidum és Nagybánya civitas között támadt nézeteltérést hivatottak elsimítani.⁶¹¹

Elsősorban a 17. században éleződött ki a királyi városok és az uralkodó között a vallási kérdés. A többségükben hitújításhoz csatlakozott magyarországi városok sokszor kaptak uralkodói rendelkezést vallásügyi kérdésben, többnyire a katolikus vallás gyakorlásának akadályozása miatt. Így 1636-ban Sopron városa azért kapott figyelmeztetést, mert akadályozta a jezsuita gimnázium megalapítását.⁶¹² Eperjes városa 1655-ben azért kapott felszólítást, hogy katolikus vallásgyakorlat céljára engedje át az egykori ferences kolostort.⁶¹³ A másik, 17. század utolsó harmadában egyre nagyobb teret nyerő kérdés a városi tisztújítás során a katolikus tanácsstagok megfelelő számú jelenlétének biztosítása volt a városi képviselőben.⁶¹⁴ A Magyar Kamara mellett a Magyar Kancellária is közreműködött ebben, például 1674-ben Lőcse és Késmárk kapott mandátumot tisztújítás kapcsán.⁶¹⁵

A városokhoz kapcsolódó ügyek másik csoportja magánszemélyekhez kapcsolható ügyek voltak, nem egyszer avatkozott be a kancellária örökösödési, gyámsági, esetenként peres ügyekbe.⁶¹⁶ De olyanra is volt példa, hogy egy várost, Sopront jelen esetben, egy személynek polgárai közé való felvételre utasított (Károlyi István, 1642. február 6.).⁶¹⁷ Máskor egyszerűen csak egy szupplikánsról kívánt információkhoz jutni.⁶¹⁸

Csak érdekességképpen kerül megjegyzésre, hogy van példa arra is, amikor az uralkodó személyes kéréssel fordult a városokhoz. Az egész udvartartásával utazásra készülődő III. Ferdinánd 1643. április 4-én Pozsony városától a hónap végére húsz darab, fedeles, négy lovas kocsi felbocsátását kérte főistálló-mesteréhez. A fogalmazványon található jegyzet szerint hasonló mandátumot kapott ugyanezen a napon Sopron tíz kocsiról, Nagyszombattól pedig 72 lovat kért az uralkodó.⁶¹⁹

A szabad királyi városok igyekeztek jó kapcsolatot ápolni a Magyar Kancellária tisztségviselőivel, akik több-kevesebb rendszerességgel juttattak ajándékokat. Ugyanakkor a városok sajátságos helyzetben voltak, mert egyetlen magyarországi rend, társadalmi csoport sem állt olyan szorosan országon kívüli kormány szerv alárendeltségében, mint a magyarországi

⁶⁰⁸ MNL OL A 35 466. köt. Nr. 368. ex 1640.

⁶⁰⁹ Az Udvari Kamara 1638. okt. 15-én kérte Lippay György kancellártól, hogy az átküldött két fogalmazványt, amelyben hátralékos taxáik befizetésére intik a magyar szabad királyi városokat, állíttassa ki, majd küldje vissza a kamarára (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 158. Konv. 1638. Okt. fol. 61–62.). 1638 tavaszán Pozsony kérelmezte taxája elengedését (MNL OL A 33 Nr. 67. ex 25. Mart. 1638).

⁶¹⁰ MNL OL A 33 Nr. 3. ex Febr. 1639.

⁶¹¹ MNL OL A 35. 466. köt. Nr. 20. ex 1640.

⁶¹² III. Ferdinánd leirata Sopronhoz, 1646. aug. 18., Regensburg (MNL OL A 35 Nr. 244. ex 1636, Ferencffy és Lippay javításaival).

⁶¹³ I. Lipót leirata Eperjeshez, 1655. júl. 4. (MNL OL A 35 Nr. 223. ex 1655).

⁶¹⁴ H. NÉMETH 2003, 233–236., H. NÉMETH 2007a, H. NÉMETH 2007b.

⁶¹⁵ I. Lipót leirata Lőcséhez és Késmárkhoz, 1674. ápr. 22. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 507. ex 1674.).

⁶¹⁶ Örökösödés: Pozsony, MNL OL A 35 466. köt. Nr. 177. ex 1642; gyámság: Kassa, uo. Nr. 107. ex 1640, peres ügy: Pozsony uo. Nr. 331. ex 1642.

⁶¹⁷ MNL OL A 35 466. köt. Nr. 41. ex 1642.

⁶¹⁸ 1641. márc. 19-én így kért a kancellária Pozsonytól információt Paulus Spanglról (MNL OL A 35 466. köt. Nr. 89. ex 1642).

⁶¹⁹ MNL OL A 35 Nr. 121. ex 1643.

szabad királyi városok egy része, akik felett az Udvari Kamara, illetve a bányavárosok esetében az Alsó-Ausztriai Kamara gyakorolt döntő befolyást. Éppen azért sűrűn megfordultak a városi megbízottak Bécsben, de ügyük intézése nem minden esetben csak a kancellárián zajlott, ahogy azt az ügyintézésről tett excursus majd mutatni fog.

4.3. A Magyar Kancellária egyéb területeken kifejtett működése

4.3.1. A Magyar Kancellária országgyűlési működése

A Magyar Udvari Kancellária fontos szerepet játszott a kora újkori Magyarország politikai életében kiemelkedő szerepet játszó országgyűlések előkészítésében, lefolytatásában és az elfogadott törvények megfogalmazásában.⁶²⁰

Az országgyűlések előkészítése az uralkodói leirat (*propositio*) összeállításával kezdődött, amelynek összeállítását a kancellária irányította más központi kormányzati szervek bevonásával. Ahogy már bemutatásra került, a katonai vonatkozású ügyek összeállítását a Haditanács végezte, a kamarákat az Udvari Kamara a Magyar Kamara segítségével készítette el (4.1.2. és 4.1.3. fejezet). A proposíció kérdésében véleményt nyilvánított a Magyar Tanács, illetve a Titkos Tanács is, és csak ezt követően került sor a végső változat letisztázására, amely a Magyar Kancellária feladatai közé tartozott.⁶²¹ A központi igazgatás különböző szerveinek, uralkodói tanácsadói grémiumoknak ezzel nem zárult le a szerepe, a Titkos Tanács, a Magyar Tanács, az Udvari Kamara és a Haditanács országgyűlésen résztvevő tanácsosai az országgyűlés alatt folyamatosan tanácskoztak, és az uralkodó kérésére közreműködtek a rendeknek adandó uralkodói válaszok előkészítésében.⁶²²

A kancellária feladata volt az országgyűlési meghívólevél (*regales*) elkészítése. Szétküldését, mint már bemutatásra került, a Magyar Kamara intézte.⁶²³ Rudolf korában, amikor megosztva működött a kancellária, előfordult, hogy a fogalmazványt az uralkodó mellett működő titkár készítette el, majd átküldték a főherceg-helytartó mellett Bécsben tartózkodó kancellárhoz, hogy az aláírja és a nála lévő titkos pecsétet rányomja, ahogy az egy

⁶²⁰ A rendi országgyűlések lefolyásáról, jelentőségéről, benne a kancellária szerepéről lásd KÉRÉSZY 1906, ECKHART 1946, 256–267., BENDA–PÉTER 1987, újabban DOBSZAY–FORGÓ–IFJ. BERTÉNYI 2013.

⁶²¹ A Magyar Tanács közreműködésére: 1565. dec. 2-án Miksa megküldte a Hofkriegsratnak a magyar tanácsosok opinióját a következő országgyűlésen tárgyalandó ügyekről (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 380. Konv. B. fol. 50, 52.). 1627-ben a Magyar Tanács írásbeli véleményt adott a tervezett proposíció kapcsán (1637. márc. 28. Bécs, MNL OL A 37 2. dob. „Acta dietae anni 1638 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 4–13.). Egy további példa a 17. századból: Magyar Tanács válasza az uralkodóhoz az országgyűlési proposíció körül, s. d. (1649) (MNL OL A 37 3. dob. „Acta dietae anni 1649 ad archivum Cancellariae regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 42–53.). A Titkos Tanács közreműködésére: Bécsben maradt titkos tanácsosok véleménye az országgyűlés ügyében, 1603. jan. 20., Bécs (MOE X. 204–208.). Az 1634/35. évi országgyűlésre készült proposíció fogalmazványa: MNL OL A 37 2. dob. „Acta dietae anni 1635 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 35–48.

⁶²² Dekrétum a Titkos Tanácsból Lippay György kancellárhoz az evangélikus rendek által benyújtott gravamenek kapcsán, 1637. dec. 16. Pozsony (MNL OL A 37 2. dob. „Acta dietae anni 1638 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 59–60.).

⁶²³ Liszthy János veszprémi püspök, alkancellár 1568. nov. 27-én Bécsből fordult II. Miksához, hogy írja alá a Horvát- és Szlavónországnak szánt országgyűlési meghívólevelet és azt juttassa vissza hozzá (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 381. fol. 113–114.). Az 1618. évi országgyűlés meghívó levelének Ferencffy kezével készült fogalmazványa 1617. nov. 20-i dátum alatt ment ki és a rendeket 1618. jan. 6-ra hívta össze (MNL OL A 37 1. dob. „Acta dietae anni 1618 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 8.). Az 1567. jún. 1-re szóló országgyűlési meghívók szétküldésére utasítja Miksa a Magyar Kamarát 1567. ápr. 23-én kelt levelében (MNL OL E 21 1564. ápr. 23.).

1593-ból származó levelezésből kiderül.⁶²⁴ Nyilván a szükséghelyzet, a kancellár hiánya (Liszthy János 1577. március 5-én meghalt), hozta magával, hogy az 1577. október 16-ra meghirdetett országgyűlés elhalasztásáról Várday Mihálynak 1577. október 28-án küldött levelet Rudolf mellett Radéczy István helytartó írta alá.⁶²⁵ Ugyanezen országgyűlés következő halasztólevele már az uralkodó és a kancelláriát tulajdonképpen vezető Istvánffy Miklós rangidős királyi titkár aláírása alatt készült.⁶²⁶

Az országgyűlés megnyitása alkalmával a kancellár fordította magyarra az uralkodó többnyire latinul elmondott beszédét. Ezt már Szalaházy Tamás is megtette I. Ferdinánd 1527 októberében Budán tartott országgyűlése alkalmával, és minden jel szerint ez maradt a későbbi gyakorlat is.⁶²⁷ Ha az uralkodó nem tudott személyesen az országgyűlésen részt venni, a képviselőt ellátó főherceg mellett ugyanezt a szolgálatot látta el a kancellár.⁶²⁸ A kancelláriai titkár is szerepet kapott már a kezdetek kezdetén, az uralkodói proposíció felolvasása a rendek előtt az ő feladata volt.⁶²⁹ A későbbiekben is folyamatosan részesei az eseményeknek mindketten. A kancellár több esetben tagja az alsótáblához, az „országhoz” küldött küldöttségnek, ahogy azt Berényi György nevezi naplójában.⁶³⁰ Érdekes helyzet alakult ki az 1580-as országgyűlés alkalmával, amikor Draskovich György kancellár a katonaság zaklatása és idegen kapitányok kinevezése miatt felindult rendek által az uralkodóhoz küldött küldöttség tagjaként jelent meg a király előtt, bár a megbízatást arra hivatkozva, hogy a királynak a kancellárja, nem pedig a rendké, csak vonakodva fogadta el.⁶³¹ Az uralkodó a kancellárt egyértelműen a saját emberének tartotta, ez derült ki abból is, hogy Radéczy István társaságában 1576-ban dorgálást kapott a rendekkel együttműködő Liszthy János kancellár is.⁶³² Arra is van példa, hogy az egyelőre távollevő uralkodót a kancellár képviseli az országgyűlés első szakaszán, ez történt Szelepcsényi Györggyel, aki 1646. április 23-án Linzben kapott instrukciót III. Ferdinándtól.⁶³³

Az 1646/1647. évi országgyűlésről fennmaradt feljegyzések azt mutatják, hogy a kancelláriai titkár nem csupán a Magyar Tanács országgyűlés alatt tartott ülésein vett részt, hanem jelen volt a felsőtábla ülésein is, amelyek lefolyásáról feljegyzéseket készített, nem egyszer vegyes, latin és magyar nyelven, másképp nyilván nem lévén képes követni a gyorsan pergő eseményeket.⁶³⁴ Így az 1646. október 3-i, 4-i, 22-i, 24-i, továbbá az 1647. március 12-i ülésekről maradt meg részletesebb, Orossy György által készített feljegyzés, nem egyszer az egyes személyek véleményét is egyenként hozva.⁶³⁵

⁶²⁴ Rudolf levele Mátyás főherceghez, 1593. dec. 18. Pilsen (orig. latin, Rudolf és Himelreich aláírásával, MNL OL A 97 1. cs. 3. tétel Rudolf király iratai: Diaetalia fol. 532, 551.).

⁶²⁵ MNL OL P 707 2. cs. I. sorozat Fasc. 6. Nr. 2224.

⁶²⁶ Rudolf 1577. november 14-én az országgyűlést a következő év februárjára halasztotta (orig. latin, Rudolf és Istvánffy aláírásával, az uralkodó gyűrűspecsétjével, MNL OL P 707 2. cs. I. sorozat Fasc. 6. Nr. 2225.)

⁶²⁷ MOE I. 139. 1634/35-ös országgyűlés megnyitásán Sennyey István kancellár végzi ugyanezt a tolmácsolást (KOMÁROMY 1885, 118.). 1572-ben a beteg Liszthy János kancellár helyett Bocskay György királyi titkár mondta el az uralkodói üdvözlő beszédet (MOE V. 281.).

⁶²⁸ Ernő főherceg Rudolf császárhoz, 1587. nov. 14. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 388. fol. 142–150.

⁶²⁹ Az 1578-as országgyűlésen Istvánffy Miklós olvassa fel a proposíciót (MOE VI. 195.). A fentebb említett 1587-es országgyűlésen ez Verancsics Faustus feladata volt (lásd az előző jegyzetben idézett főhercegi levelet). Változás a 17. században sem következett be, az 1634/1635-ös országgyűlésnél Ferencffy Lőrinc tette ezt meg (KOMÁROMY 1885, 118.).

⁶³⁰ Pl. Telegdy Miklós pécsi püspök, kancellárhelyettes és Verancsics Faustus királyi titkár is tagja az 1583-as országgyűlés egyik ilyen delegációjának (MOE VII.127.). Sennyey István ugyanilyen szerepben jelenik meg az idézett Berényi naplóban 1634/1635-ben (KOMÁROMY 1885, 125.).

⁶³¹ MOE VI. 345.

⁶³² MOE VI. 140.

⁶³³ MNL OL A 37 3. dob. „Acta dietae anni 1647 ad archivum Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 32–35.

⁶³⁴ MNL OL A 57 3. dob. „Acta dietae anni 1647 ad archivum cancellariae regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 275–353. « Consultationes variae » (Orossy György titkár kézírása).

⁶³⁵ Uo. fol. 276–277., 278–279., 289., 291–292., 373–382.

A kancellária személyzetére további feladatot rótt az országgyűlés alatt benyújtott nagytömegű folyamodvány intézése, még akkor is, ha ezeknek az útja az elintézés felé az esetek egy részében nem a Magyar Kancellárián át vezetett. Az 1576-os országgyűlésem például a magyar rendek az uralkodói propozícióra adott, 1576. január 15-én átadott válaszuk mellé 39 kérelmet mellékeltek. A 39 kérelemről a Birodalmi Kancellária egyik hivatalnokja összeállítást készített, áttanulmányozva a kérelmeket, összesen 112 különböző sérelmet talált bennük, amelyeknek utána kellett járni. A rendszeresen felbukkanó széljegyzetek tanúsága szerint a kérdésben, hogy mely hatóság illetékes a válaszadásra, az esetek többségében Liszthy kancellárral közösen született meg a döntés („supplicatio domino Liszthio exhibita”). A 112 sérelemből végül 47 esetet szignálták a Magyar Kancelláriára. A csekély létszámú kancelláriának a kérelmek ügyében való eljárás nem csekély feladatot jelenthetett.⁶³⁶

A kancelláriára, annak kulcstisztviselőire, azaz a kancellárra és a kancelláriai titkárra várt a rendi felterjesztésekre adott uralkodói válaszok elkészítése, esetenként annak felolvasása is, ahogy azt Ferencffy Lőrinc is tette 1635 januárjában.⁶³⁷ Még ennél is kényesebb feladat volt az országgyűlési végzések végső formájának kialakítása, különösen a 16. század végétől kezdve. Általában a kancelláriai titkár végezte el a cikkelyek szerkesztését, amely azután a Titkos Tanács véleményezése után került az uralkodó elé jóváhagyásra.⁶³⁸ A tizenöt éves háború időszakában, 1597-től több alkalommal is megtörtént, hogy egyes törvénycikkek uralkodói utasításra korrekció alá estek, másokat záradékkal láttak el, ezt is valószínűleg a titkár végezte.⁶³⁹ A csúcspontot a híres 1604. évi 22. törvénycikk jelentette, amelynek keletkezéstörténetét Károlyi Árpád mintaszerű tanulmányban tisztázta. A Bocskai-felkelés kirobbanásában nagy szerephez jutó artikulust Mátyás főherceg intenciói nyomán Himelreich Tiburtius kancelláriai titkár írta és illesztette az elfogadott országgyűlési törvénycikkek végére.⁶⁴⁰

A kancellária gondoskodott arról, hogy az uralkodó által jóváhagyott országgyűlési artikulusok országos méltóságokhoz és törvényhatóságokhoz hiteles formában, azaz az uralkodó, a kancellár és a kancelláriai titkár által aláírva és megpecsételve eljusson. 1595 után annyiban változott a helyzet, hogy az artikulusokat már nem kellett kézzel másolni, hanem nyomtatásban is megjelentek, csupán az aláírásokról és a pecsét rátételéről kellett gondoskodni.⁶⁴¹ A nyomtatás lehetővé tette, hogy a nem aláírt és pecsét nélküli példányok terjesztése révén az országgyűlési végzések szélesebb körben is ismertté váljanak.⁶⁴² A cikkelyekre általában a titkos pecsét került, de előfordult az is, hogy a kancellár távollétében a gyűrűspecsétet használták.⁶⁴³ A cikkelyek nyomtatása a titkár feladata volt, aki a nyomtatási költséget többnyire megelőlegezte, annak visszatérítése csak később történt meg.⁶⁴⁴ Az

⁶³⁶ ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 384. Konv. A. fol. 1–16.

⁶³⁷ KOMÁROMY 1885, 126.

⁶³⁸ Egy példa az uralkodó által jóváhagyott törvénycikkek 1638-ból, amelyen az uralkodónak való bemutatás dátuma is szerepel („Exhibitum Suae Maiestati Posonii 24. Martii Anno 1638” (MNL OL A 37 2. dob. „Acta dietae anni 1638 ad archivum cancellariae regiae Hungarico-Aulicae spectantia” fol. 221–241.).

⁶³⁹ KÁROLYI 1930, 205–207.

⁶⁴⁰ KÁROLYI 1930, 205–226.

⁶⁴¹ FAZAKAS 1965–1966. Egy nyomtatott, aláírások nélküli példánya az 1595. évi országgyűlési cikkelyeknek: ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 391. fol. 34–37. (kiadása MOE VII. 215–235.). Az 1596. évi országgyűlés uralkodó és Himelreich által aláírt, gyűrűspecséttel megpecsételt példányai: uo. Fasc. 391. fol. 97–147. (kiadása MOE VII. 290–318.).

⁶⁴² Ferencffy Batthyány Ádámnak 1635-ben a neki járó aláírt és megpecsételt példányon túl további aláírás és pecsét nélküli példányokat küld (HOLL 1981, 138.).

⁶⁴³ Lépes 1613 júniusában visszahagyta a kancellárhelyettesnél a titkospecsétet, hogy az éppen elkészülő artikulusokat meg lehessen pecsételni (JENEI 1981, 128.), a gyűrűspecsétre lásd az előző jegyzetet.

⁶⁴⁴ Rudolf utasítja a Magyar Kamarát, hogy Himelreichnek "expensas in impressionem articulorum diaetalium aliquot annorum et deinde alios quosdam ad intertentionem Cancellariae factos sumptus", 300 tallért fizessék ki *aiuto di costa* formájában, 1603. júl. 12. Prága (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 79. Konv. 1603. Jul. fol. 205.). Ferencffy az 1622. évi soproni országgyűlés artikulusainak nyomtatásáért 1622. aug. 4-én 200 Ft-ot kapott a Magyar

1634/1635. és az 1637/1638. évi országgyűlési cikkelyek kiadása annyiban különleges, hogy Ferencffy Lőrinc kancelláriai titkár saját bécsi nyomdájában láttak napvilágot.⁶⁴⁵

4.3.2. A Magyar Kancellária szerepe az igazságszolgáltatásban

A Magyar Kancelláriából még a 15. század folyamán, Mátyás király reformjai nyomán kivált az ún. kisebb kancellária (*cancellaria minor*) (1464), amely a személynök irányítása alatt az uralkodó bíraskodási jogkörét gyakorolta.⁶⁴⁶ A kora újkorban a személynök, aki a nagybírák közé számított az uralkodó bírói pecsétjét birtokolva, az uralkodó nevében állított ki okleveleket, miközben ő maga és irodája Magyarországon működött. A kisebb kancellária különválása azonban nem jelentette azt, hogy a nagyobb kancellária igazságszolgáltatásban játszott szerepe teljes mértékben meg szűnt volna.

Az uralkodó felségjogai közé tartozott a kegyelemadás joga. Ezt a jogot mindvégig a kancellárián át gyakorolta. A *Propositiones et Opiniones* állagban található kancelláriai előterjesztések között mindvégig bukkannak fel ilyen esetek, példának okáért 1638 és 1639-ben több gyilkossági ügy, egy-egy házasságtörés, szentségtörés (egyházi kegytárgyak eltulajdonítása protestáns templomból), boszorkányság, vérfertőzés szerepelt a kegyelemre felterjesztett esetek között.⁶⁴⁷

A kancellária a dolgozat tárgyát képező korszakban a leggyakrabban azonban bírói parancsok (*mandata iudiciaria*) révén kapcsolódott be az igazságszolgáltatásba, amelyeknek alapvető céljuk a peres eljárás során elkövetett esetleges visszaélések kiküszöbölése volt. Bírói parancsok kiállítására a király és az ország nagybírái voltak jogosultak, a király ezen jogát a kancellária közreműködésével gyakorolta.⁶⁴⁸ Az 1670–1690 között megmaradt kancelláriai fogalmazványok átvizsgálása azt mutatja, hogy nagyon sokféle mandátum kiállítására került sor, jóformán a peres eljárás minden szakaszán lehetett számolni a kancellária bekapcsolódásával.⁶⁴⁹ Lehet találni példát már az adóssági és zálogpereket általában megelőző megintésre (*mandatum admonitorium*), de vannak perbehívó parancsok (*mandatum praeceptorium*, *evocatorium*), eltiltások (*mandatum inhibitorium*), eltiltás feloldások (*mandatum relaxatorium*), perhalasztások (*mandatum dilatorium/prorogatorium*), ítéletvégrehajtásra való felszólítások (*mandatum executorium*), ítélet megsemmisítések (*mandatum cassatorium*), és nem kevés perújrafelvétel (*mandatum novum cum gratia, revisio causae*).⁶⁵⁰ Az 1670–1690 között keletkezett fogalmazványoknak évente mintegy 25–40 %-a kapcsolható valamilyen igazságszolgáltatási eljáráshoz. Ezt a becslést megerősíti a Kancellária

Kamarától (MNL OL E 554 921/X. (1622–1623) pag. 220), az 1635. évi cikkelyekért 300 Ft-ot (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. März fol. 53.).

⁶⁴⁵ HOLL 1980, 133–138.

⁶⁴⁶ SZILÁGYI 1930, 75–76., BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961, 18–19. A kancellária igazságszolgáltatásban játszott szerepéről: FAZEKAS 2016d.

⁶⁴⁷ MNL OL A 33 Nr. 1. ex 15. Jan. 1638 (gyilkosság), Nr. 31. ex 27. Jan. 1638 (gyilkosság), Nr. 89. ex 17. Mart. 1638 (házasságtörés), Nr. 93. ex 22. Apr. 1638 (gyilkosság), Nr. 197. ex 3. Dec. 1638 (gyilkosság); Nr. 32. ex 20. Febr. 1639 (szentségtörés), Nr. 74. ex Mart. 1639 (gyilkosság), Nr. 78. ex Mart. 1639 (gyilkosság), Nr. 171 ex 11. Jun. 1639 (boszorkányság), Nr. 262. ex 13. Dec. 1639 (gyilkosság), Nr. 268. ex 13. Dec. 1639 (vérfertőzés). A gyilkos Sztrecsenyi Mihálynak adott kegyelemlevél fogalmazványa, 1679. aug. 21. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 164. ex 1679).

⁶⁴⁸ TORDAY 1933, 136–142.

⁶⁴⁹ MNL OL MKL A 35 17–27. dob.

⁶⁵⁰ MNL OL A 35 Nr. 315. ex 1675 (*mandatum admonitorium* a karthauziak kérelmére), Nr. 132. ex 1688 (*mandatum evocatorium* Czobor Ádám kérelmére), Nr. 193. ex 1686 (*mandatum inhibitorium* Jókai János és András részére), Nr. 340. ex 1685 (*mandatum relaxatorium* Fejérpataky Rafael gyermekei számára), Nr. 145. ex 1673 (*mandatum dilatorium* Sárkány János részére), Nr. 272. ex 1686 (*mandatum executorium* Vay Ádám részére), Nr. 44. ex 1675 (*judicium novum* a Szunyogh-örökösök ügyében).

1696. évi protokollumának a feldolgozása. A 932 bevezetett ügyiratból mintegy 250 darab sorolható az igazságszolgáltatás tárgyszava alá.⁶⁵¹

A tekintélyes számú ügy intézése bizonyára megterhelést jelentett a csekély számú személyzet részére, de nem szabad feledni, hogy az ügyek meglehetősen formálisak voltak, és a rendelkezésre álló formuláriumok segítségével gyorsan lehetett a kívánt mandátumot előállítani. Nem véletlen, hogy a 16. század közepén a kancellárián összeállított formuláriumban a 350 iratminta közül vagy 30 kapcsolódik ehhez a területhez.⁶⁵² Nem egy esetben pedig a titkárnak vagy regisztrátornak még a formuláriumot sem kellett felütnie, mert az előzékeny folyamodó maga mellékelte kérelméhez a kívánt mandátum fogalmazványát, nehogy valamifajta hiba csússzon a dologba, és esetleg egy nem kívánt formula kerüljön alkalmazásra. Ezt tette Lippay Gáspár, a Magyar Kamara elnöke például amikor Fejérpataky Rafael regisztrátorhoz fordult két pozsonyi asszony, Partinger János Kristófné és Schrimff Györgyné közötti perben. Lippay megrótt a regisztrátort, hogy Partingerné ellenében Schrimppfné javára a kancellária korábban olyan mandátumot adott ki, amely az ország törvénye és nemesi szabadsága ellen van. Ráadásul az asszonnyal a városi magisztrátus is ellenséges, mert nemrégén katolikussá lett. Ezért fordult az asszony az uralkodóhoz, majd azzal fejezte be levelét, hogy „az mandatumnak formuláját im fölküldtem kegyelmednek, azt gondolván, hogy talán meglehet így expediálni, noha bizony abban is kétes vagyok, hogy ennek obtemperaljon az itt való magistratus odio religionis, hanem inkább az elsőhöz fognak ragaszkodni, csak hogy megkárosíthassák az asszonyt.”⁶⁵³ Hasonlóképpen járt el Thamásfalvai János 1689-ben doktor Khien özvegyének Pálffy Miklós és Pálffy János elleni perében, amikor Maholányi titkárnak megküldte a kancelláriától kért mandátum fogalmazványát.⁶⁵⁴ A munkát azért sem érezhették terhesnek a kancelláriai tisztviselők, mert a kérelmezők az ilyen típusú ügyekben sem voltak szűkmarkúak, és megfelelően honorálták a kancelláriai személyzet fáradozásait. A fiatal Esterházy Pálnak például amikor testvére László gróf halála után a birtokok megtartásáért folytatott harcban 1657-ben gyorsan szüksége volt egy *mandatum inhibitorium*-ra, megfelelő ellenszolgáltatást ígért Ruttkay András titkárnak.⁶⁵⁵

Az igazságszolgáltatásban való részvételhez kapcsolódik, hogy esetenként a kancellár tagja volt a király által felállított, egyedi eseteket elbíráló különleges bíróságoknak (*judicium delegatum*). 1601-ben például Hommonai Drugeth György és anyja ellen folytatott perben hetesi Pethe Márton győri püspök, kancellár bíróként működött közre. Kinevezése valószínűleg szükségmegoldás volt, mert az illetékes nagybírák, Báthori István országbíró és Istvánffy Miklós nádori helytartó szemlátomást nem akartak a perbe involválódni.⁶⁵⁶

Nem egy alkalommal került sor a kancellária előtt a peres felek közötti kiegyezésre. 1670-ben Pálffy Tamás kancellár levelet intézett Győr városához, amelyben 1670. november 17-re Bécsbe invitálta küldötteiket, hogy Horváth Gergely és a város közötti nézeteltérés békés úton találjon a kancellária előtt megoldásra.⁶⁵⁷ 1675-ben ugyancsak Pálffy kancellársága alatt a

⁶⁵¹ MNL OL A 35 474. kötet.

⁶⁵² KOVACHICH 1799, LVIII–LXXXV.

⁶⁵³ MNL OL A 33 ad 183. ex 8. Jul. 1648.

⁶⁵⁴ Thamásfalvi levele Maholányi Jánoshoz, 1689. jún. 5. Pozsony (orig. m., MNL OL A 97 Kt. 9. I. Lipót iratai: Causae iudiciales fol. 196–197.).

⁶⁵⁵ Esterházy Pál levele Ruttkay Andrásához, 1657. ápr. 17. (orig. m., MNL OL A 97 Kt. 9. I. Lipót iratai: Causae iudiciales fol. 214–215.).

⁶⁵⁶ Magyar Kamara jelentése II. Rudolffhoz, 1601. szept. 22., Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 70. Konv. 1601. Aug. fol. 243–246.).

⁶⁵⁷ „Horváth Gergely uram továbbis instálvan itt az Nemes Cancellarián, kíványa Kegyelmeteket és ökegyelme között való differentiákat vagy amicabilis complanáltatnij, vagy mi előttünk mind két fél egymás közt való feleletibül megh változtatnij, es io utban igazitatnij.” Pálffy Tamás Győr városához, 1670. nov. 1. Bécs (LENGYEL 1940, 46.).

kancellár, Hedly Mátyás és Tenturich István regisztrátor előtt egyeztek meg a családtagok néhai Erdődy Györgyné Batthyány Erzsébet hagyatéka ügyében.⁶⁵⁸

Az igazságszolgáltatásba való bekapcsolódást elősegítette a kancelláriai személyzet és a királyi tábla személyzete közötti személyi összefonódás, amely elsősorban a 17. század második felében figyelhető meg. Dvornikovich Miklós a regisztrátori tiszttel egy időben királyi tábla ülnöke is volt, és a kancelláriai jegyzők között is akadtak olyanok, akik egyidejűleg a királyi táblán is működtek jegyzőként, legalábbis a címet viselték (például 1655 Orbán István, 1659 Pucz János).⁶⁵⁹ A jelenségről a személyzet bemutatása során még lesz szó.

A kancellária igazságszolgáltatás terén kifejtett működése, elsősorban a mandátumok révén a perfolyamba való beavatkozásai komoly eljárási zavarokhoz vezettek. Nem csoda, hogy a kancelláriai beavatkozás ellen már az 1670 körül készült reformtervezet szót emelt és szerette volna azt kiküszöbölni.⁶⁶⁰ A visszafoglaló háborúk kapcsán készült reformtervezetek közül is a magyar rendek által összeállított ún. Magyar Einrichtungswerk (1688) is tartalmazott erre vonatkozó kitételeket.⁶⁶¹ Ha az 1690-es instrukció nem is hozott nagy változásokat e téren, az 1727-es hivatali szabályozás, alkalmazkodva a néhány évvel korábban bevezetett bírósági reformokhoz, a kancellária kompetenciáját lényegében a jogszolgáltató szervek feletti felügyeletre és a kegyelmi kérvényekre korlátozta.⁶⁶²

4.3.3. A Magyar Kancellária szerepe a diplomáciában

A Habsburg Monarchia külügyeit az uralkodó Birodalmi Udvari Kancellária, illetve részben az Osztrák Udvari Kancellária intézte, a Magyar Kancellária e téren csupán igen kis befolyással rendelkezett. A Magyar Kancellária leginkább azokon a területeken jutott szerephez, ahol hangsúlyozottan fontos volt, hogy a Habsburg uralkodó magyar királyként jelent meg. Ezek közé tartozott a pápasággal való kapcsolattartás, amennyiben magyarországi ügyről volt szó. A magyar püspökök pápai udvar felé való bemutatását a Magyar Kancellária végezte. Számos e tárgyban készült fogalmazvány olvasható a kancelláriai fogalmazványok között, de néhány e tárgyban keletkezett fogalmazvány megmaradt Himelreich hagyatékában is. Így például a magyar titkár készítette el hivatali előljárója, Kutassy János győri püspök pápai megerősítését kérő uralkodói levél fogalmazványt, illetve ugyanő fogalmazta meg azokat a leveleket, amelyben az uralkodó különböző kardinálisok támogatását kérte.⁶⁶³ Nem véletlen, hogy a pápával való érintkezésre vonatkozó iratok bekerültek a különböző Magyar Kancellárián használt formuláriumokban is.⁶⁶⁴ A megszokottnak tekinthető pápai kinevezést/megerősítést

⁶⁵⁸ MNL OL A 35 Nr. 302. ex 1675 és uo. A 57 vol. 15. pag. 803–804.

⁶⁵⁹ Orbán Pál 1661. aug. 2-án kelt levelében Dvornikovichot mint „SCRM Incltyae Cancellariae Hungaricae registrator et secreti sigilli conservator, tabulae judicariae regiae juratus assessor” címzi (MNL OL A 32 Nr. 1008.). Orbán István egy uralkodói adománylevélben említve mint „Cancellariae nostrae Ungaricae et Tabulae Judicariae juratus notarius” (1655. febr. 5., MNL OL MKL A 57 vol. 11. pag. 282–283.), hasonlóképpen Pucz János (1659. jún. 4. uo. vol. 12. pag. 278–279.).

⁶⁶⁰ „Summe igitur et praeprimis necessarium videretur, ipsam cancellariam ad pristinum statum reponi, traductores ejusdem commoneri, ut quisque intra sphaeram sui muneris se contineat, et a turbando antiquo rerum ordine absteineat, neque regiis ex eadem cancellaria expediendis mandatis praeceptoriiis, contrariis seu inhibitoria, vel dilatoria (siquidem inferiores contra superiorem, praesertim summum judicem, inhibito nullo jure licita esset) mandata juxta bonum eatenus observari solitum ordinem, et morem extradare praesumat.” (ÖStA HHStA HS W 185, fol. 447rv.).

⁶⁶¹ Magyar Einrichtungswerk 509.

⁶⁶² FAZEKAS 2016d, 214–215.

⁶⁶³ MNL OL A 129 2. dob. 1592. jún. 25.

⁶⁶⁴ Pl. 1558. szept. 22-én I. Ferdinánd az annata elengedését kérte a magyar püspökök számára IV. Páltól (Formularius liber fol. 88v–89r.). Három formuláskönyvbe is bemásolták az uralkodó levelét, amelyben Gregorjanczy megerősítését kérte IV. Piustól 1564. aug. 28-án (Formularius liber fol. 954rv., Szecsődy-formulárium fol. 12rv., Illésházy-formulárium fol. 115rv.).

kérő leveleken túl néhány más típusú ügyben készült fogalmazvány is megőrződött. Így 1640-ben III. Ferdinánd azzal bízta meg követét, Scipione Gonzaga őrgrófot, hogy kezdeményezze VIII. Orbánnál Árpádházi Margit boldoggá avatását.⁶⁶⁵ De a Magyar Kancellária bekapcsolódott a hódoltság egyházi joghatóságára vonatkozó vitába is. Amikor 1648-ban a boszniai ferencesek, a boszniai püspök és a belgrádi püspök között a szlavóniai területek egyházigazgatási hovatartozása felett vita tört ki, III. Ferdinánd a Magyar Kancellárián át fordult VIII. Orbánhoz, Gaspare Mattei bíboroshoz, de az ügybe bekapcsolták a császár római követét, Savelli herceget és a magyar püspökök római ágensét, Pietro Favillát is.⁶⁶⁶ Ez a lépés egyúttal a magyar király hódoltsági jogainak a deklarálását is jelentette.

Ugyanekkor kerülhetett benyújtásra a bosnyák ferencesek másik kérése. Ennek nyomán az uralkodó a spanyol királyhoz fordult, hogy a nápolyi királyság jövedelméből a bosnyák ferenceseknek fizetendő éves jövedelem folyósításra kerüljön, amelyet még V. Károly adományozott „pro vestiario dictorum fratrum Bosnensium”, és akik az új török háború, azaz a kandiai háború miatt sokat szenvednek. Az ügyben ismét csak a Magyar Kancellária járt el.⁶⁶⁷

Ha magyar ügyről, pontosabban magyar alattvaló ügyéről volt szó, akkor a lengyel király felé is a Magyar Kancellárián keresztül lépett fel a Habsburg uralkodó. A Magyar Kancellária proponálta például IV. Ulászló lengyel király 1638. július 5-én kelt levelét, amelyben a felmerült lengyel-magyar határviták megoldására biztosok kiküldését javasolta.⁶⁶⁸ A hosszan tartó ügynek több nyoma is maradt a Magyar Kancellária töredékes levéltári anyagában.⁶⁶⁹ III. Ferdinánd a Magyar Kancellárián át kérte IV. Ulászló támogatását Thököly István számára, aki a krakkói vajdaságban 18 éven át birtokolt zálogos javakat (*bona Blazeouentia*), amelyet azonban végül elvontak tőle.⁶⁷⁰ Az ügyben több alkalommal is írt III. Ferdinánd, sőt a lengyelországi Habsburg-rezident is támogatásra szólította fel, szintén a Magyar Kancellárián át.⁶⁷¹ De került kiadásra ajánlólevél kancelláriai közreműködéssel nem magyar illetőségű személy számára is: a római *ad limina* látogatásról Lengyelországon át hazatérni szándékozó Ciriacus diarbekiri örmény érsek érdekében készült például ajánlás 1649-ben.⁶⁷² Arra is volt példa, hogy a lengyel király által magyar illetőségű személynek, jelen

⁶⁶⁵ III. Ferdinánd levele Gonzagához, 1640. febr. 11. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 47. ex 1640). Az ügyet még 1638-ban Sigismondo Ferrari magyarországi domonkos tartományfőnök adta be, az 1638. aug. 4-i audiencián azt a választ kapta, hogy az ügyet az esztergomi érseknek kell kezdeményeznie (uo. A 33 Nr. 123. ex 4. Aug. 1638), az ügyet néhány hónappal később a Magyar Tanács is tárgyalta (uo. Nr. 102. ex 13. April 1639). A következő egy-két évben több alkalommal került az ügy különböző apropóból az uralkodó elé (vö. Nr. 81. és Nr. 82. ex 26. Jun. 1642, Nr. 255. ex Jun. 1642, Nr. 365. ex 12. Sept. 1642, Nr. 386. ex 15. Sept. 1642, Nr. 199. ex 16. Jul. 1643).

⁶⁶⁶ 1648. május 29. Prága (MNL OL A 35 Nr. 203. pápához, Nr. 204. Matteihez, Nr. 205. ex 1649 Favillához. Savelli bevonásáról: MNL OL A 33 Ad 142. ex 29. Mai. et 1. Jun. 1648. május 29. A vita alapját a Hitterjesztés Szent Kongregációja döntése jelentette, a kongregáció tudniillik a területet a boszniai püspöktől elvette és a belgrádi püspök alá rendelte, ezzel lényegében megfosztotta a területen működő plébániák jövedelmétől a bosnyák ferenceseket. A bosnyák provincia beadványa: MNL OL A 33 ad 142. ex 29. Mai. et 1. Jun. 1648. Az ügghöz kapcsolódnak Fr. Pietro Nicolich da Posega és Fr. Bogetich Mihály Szelepcsényi György kancellárhoz intézett levelei 1648. jan. 24-ről és 1648. jan. 10-ről Velikáról (MNL OL A 32 Nr. 670. és Nr. 675.).

⁶⁶⁷ 1548. jún. 4. Prága (MNL OL A 35 Nr. 231. ex 1648). A bosnyák ferencesek folyamodványa: uo. A 33 Nr. 148 ex 4. Jun. 1648.

⁶⁶⁸ MNL OL A 33 Nr. 157 ex 1. Sept. 1638. Az ügyben kikérték a nádor véleményét: Nr. 174. ex 1. Okt. 1638. Ekkor Esterházy Miklós nádor 1638. szept. 16-án kelt levelét prezentálták, amelyben a biztosok számára instrukció kiadását kérte. A Magyar Kancellária opinója szerint az ügyben ki kell kérni az esztergomi érsek véleményét is.

⁶⁶⁹ Kancelláriai előterjesztés a kiküldött biztosok költségei fedezéséről (MNL OL A 33 Nr. 13. ex 31. Jan. 1640). Esterházy Miklós 1640. aug. 10-én Semptéről, többek között a lengyelekkel való határvita ügyében írt levelét a kancellária 1640. aug. 30-án terjesztette III. Ferdinánd elé (MNL OL A 33 Nr. 235. ex 30. Aug. 1640). Ennek kapcsán született az az uralkodói levél, amelynek fogalmazványa a kancelláriai levéltárban szintén fennmaradt: III. Ferdinánd levele a lengyel királyhoz az ügyben, 1640. aug. 30. Regensburg (MNL OL A 35 Nr. 321. ex 1640).

⁶⁷⁰ 1648. máj. 29. Prága (MNL OL Nr. 202. és ad Nr. 202. ex 1648 (tisztázat és fogalmazvány).

⁶⁷¹ 1649. jún. 30. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 218. ex 1649). A rezidenshez szóló levél ugyanezen a napon kelt (uo. Nr. 269. ex 1649), majd 1649. dec. 1-én újabb levelet kapott az ügyben (uo. Nr. 421. ex 1649).

⁶⁷² 1649. jún. 1. Pozsony (MNL OL A 35 Nr. 204. és ad 204. ex 1649, fogalmazvány és tisztázat, kevés javítással.).

esetben Wesselényi László özvegyének kiadott ajánlólevelet küldtek át véleményezésre a Magyar Kancelláriára.⁶⁷³

A Magyar Kancellária e téren fennálló kompetenciáját más kancelláriák is elfogadták, illetve a Magyar Kancellária esetenként meg tudta őrizni befolyását. A *Reichshofkanzlei* lengyelországi vonatkozású iratait tartalmazó Polen állag első sorozatában megőrződött egy 1644. június 20-ára datált fogalmazvány, amely a Rákóczi-támadás miatt Lengyelországba küldött Csáky Istvánhoz szólt volna, de amely végül nem került expedálásra, mert a magyar expedícióról írtak neki ("ist nit abgangen, weile auß der ungerischen expedition an ime geschrieben worden").⁶⁷⁴ Csáky instrukcióját 1644. március 15-én a Magyar Kancelláriáról kapta, ezért is maradt valószínűleg logikus módon, a vele való kapcsolattartás a Magyar Kancellária kezében.⁶⁷⁵ Az eset arra is felhívja a figyelmet, hogy esetenként működési zavarok is felléphetnek a kialakított rendszerben, amelyre jelen esetben az utolsó percben mégiscsak felfigyeltek.

Több alkalommal volt tagja a magyar kancellár a lengyel királyhoz küldött követségnek. Az 1589 elején Lengyelországba küldött delegációban részt vett Heresinczy kancellár és mellette Istvánffy Miklós, akkor már *propalatinus* is.⁶⁷⁶ 1596-ban pedig Kutassy János kancellár kapott megbízást abba a követségbe, amely a lengyel királyt törökellenes fellépésre próbálta rávenni.⁶⁷⁷

A Magyar Kancellária szerephez jutott a Magyar Királyság területén kialakult erdélyi fejedelemséggel való érintkezésben is. A Habsburgok az erdélyi fejedelmekkel való diplomáciai érintkezés során az esetek többségében magyar követet alkalmaztak, aki utasításait a Magyar Kancelláriától kapta, illetve a fejedelemmel való levelezést is a Magyar Kancellária intézte. Ezzel minden bizonnyal azt kívánta a Habsburg uralkodó kifejezni, hogy az erdélyi fejedelemséget továbbra is a Magyar Királyság részének tekinti. Az erdélyi fejedelemhez intézett levelek fogalmazványait sokszor a kancelláriai titkár, vagy éppen maga a kancellár készítette el. Így példának okáért I. Miksa és Báthory István közötti levelezés számos darabját Liszthy János fogalmazta a hagyatékában megmaradt fogalmazványok tanúsága szerint.⁶⁷⁸

A kancellárok nem egyszer követségben is jártak Erdélyben. A követségek közül megemlíthetők Sennyey István harmincéves háború alatti küldetései (1621, 1625, 1626, 1632), vagy éppen Szelepcsényinek az erdélyi fejedelem lengyelországi hadjárata idején tett útja (1657).⁶⁷⁹ 1639-ben felmerült Lippay György erdélyi követségének a lehetősége is, de erre végül nem került sor.⁶⁸⁰ Bár ezekre az utakra az uralkodó minden bizonnyal nem kancellár voltuk, hanem diplomáciai tárgyalásokra való alkalmasságuk miatt választotta őket. A beosztott kancelláriai tisztviselők közül is jártak egyesek Erdélyben küldetésben, mint például Lászlóffy

⁶⁷³ ÖStA HHStA Polen I. Kt. 79. Konv. 1680. Mai fol. 38.

⁶⁷⁴ ÖStA HHStA Polen I. Kt. 61. Konv. 1644. fol. 188. A lengyelországi rezidens ekkor a már emlegetett Johann Walderode volt éppen. Sajnos a Magyar Kancellária anyagában nem maradt meg az instrukción kívül az üggyhöz kapcsolódó fogalmazvány. Csáky küldetéséről: HILLER 1989.

⁶⁷⁵ MNL OL A 35 Nr. 74. ex 1644.

⁶⁷⁶ A követségre vonatkozó levelezés a bécsi HHStA anyagában található: ÖStA HHStA Polen Kt. 44. Konv. 1589. Jan. fol. 1–121.

⁶⁷⁷ Kutassy János kancellár, kalocsai érsek, András boroszlói püspök, Johan Christoph Hornstain báró, Adam Gall Poppel von Lobkowitz, Joó János követi hitlevele, instrukciója és jelentése 1596 nyaráról: ÖStA HHStA Polen Kt. 56. Konv. 1596. fol. 1–208. Az instrukcióban szerepelt Istvánffy Miklós neve is, részvétele a követségben azonban kétséges, a Krakkóból küldött jelentéseken nem található meg neve (fol. 95–131.), az utolsó instrukció változatban Istvánffy neve helyett már Johann liber baro ab Haym in Reichenstain neve szerepelt.

⁶⁷⁸ Liszthy irathagyatéka a Birodalmi Udvari Kancellária levéltárában kötött ki, ma a HHStA Ungarische Akten sorozatában található, időrendbe szétosztva, pl. Miksa levelének fogalmazványa Báthory Istvánhoz 1571. máj. 10. Prága (latin fog., Liszthy kézírása) (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 97. Konv. A. fol. 85., kiadása VERESS 1944, I. 111–112.)

⁶⁷⁹ HARAI 2016, MNL OL A 35 Nr. 98. és Nr. 99. ex 1632, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 176. Konv. B. fol. 50–61.

⁶⁸⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. Apr. fol. 51–52., 53–63.

Pál regisztrátor 1642-ben.⁶⁸¹ Esetenként a Magyar Kancellárián át írtak a moldvai és a havasalföldi vajdának is. Így például 1641-ben Matei Basarab havasalföldi vajdával is így történt, sőt érdekében IV. Ulászlóhoz szintén a Magyar Kancellárián át írnak levelet.⁶⁸²

Bár az Oszmán Birodalommal való diplomáciai érintkezésben a Magyar Kancelláriának nem sikerült kompetenciát szerezni, a magyar kancellárok egyes esetekben tagjai voltak a béke meghosszabbítását célzó tárgyalásoknak. 1627-ben például a szőnyi tárgyalóbiztosok között ott található Sennyey István kancellár is, aki már a Titkos Tanács szakértőkkel kibővített előkészítő ülésén is részt vett 1626. augusztus 3-án, és akinek számos Komáromból az uralkodóhoz intézett jelentése maradt fenn.⁶⁸³ Különböző magyar főurakkal folytatott levelezésének tanúsága szerint 1642 elején a második szőnyi tárgyalásokon elődjéhez hasonlóan Lippay György kancellár is jelen volt.⁶⁸⁴ A tárgyalások előkészítésében, az oszmánok által okozott sérelmek összegyűjtésében a Magyar Kancellária komoly szerepet vállalt magára.⁶⁸⁵ A hiányzó korábbi tárgyalási dokumentumok előkeresése ügyében játszott szerepéről már esett szó. A titkárok közül Istvánffy Miklósról saját művéből tudható, hogy 1575-ben a budai pasához küldték követségbe a drinápolyi békeszerződés ellenére elfoglalt várak visszaadása ügyében.⁶⁸⁶

4.3.4. A Magyar Kancellária és tisztviselői egyéb kormányzati területen való működése

A kancellária tisztviselői, főleg azonban a kancellár a diplomáciai küldetéseken túl számos különféle, alkalmilag kiküldött bizottság munkájában is részt vett. Ezek között több olyan bizottság is volt, amelynek a feladata különböző birtokok tulajdonjogának a tisztázása volt. Ilyen bizottságot küldtek ki 1614-ben, amikor somlyói Báthori István özvegye, Kosztka Zsófia Nagybánya és Ecsed tulajdonjogát próbálta meg családjának biztosítani. A bizottságban helyet kapott Vinzenz Muschinger Udvari Kamarai tanácsos és Daróczy Ferenc, a Szepesi Kamara elnöke mellett Lépes Bálint kancellár is.⁶⁸⁷ Hasonló jellegű volt annak a bizottságnak az összetétele, amely 1635-ben azt kapta feladatul, hogy a regéci uradalom ügyében készítsen javaslatot, amelyért Pázmány Péter esztergomi érsek és Esterházy Miklós nádor egyaránt ajánlatot tett. Az ügy fontosságát mutatja, hogy mindhárom hivatal vezetője került kiküldésre, Sennyey István kancellár mellett Ignaz Krafft lilienfeldi apát, az Udvari Kamara elnöke és Pálffy Pál, a Magyar Kamara elnöke működött közre a bizottságban.⁶⁸⁸ Példaként álljon itt utoljára Lippay György delegálása, akit 1637-ben Brandenburgi Katalinnal tárgyalásokat folytató bizottságba neveztek, amelynek a munkácsi és tokaji uradalom helyzetének a tisztázása volt a feladata, esetleges cseréje az éppen uralkodóra háramlott semptei és galgóci uradalommal.⁶⁸⁹ Az 1648 őszen Thököly István és Késmárk városa közötti vita elsimítására kiküldött bizottság elnöke Pálffy Pál mellett Szelepcsényi György kancellár volt.⁶⁹⁰ Az 1662. évi 29. tc. rendelkezése szerint a Magyar Kamara által összeállított félharmincad-számadásokat ellenőrző bizottság tagjai között is helyet kapott az akkori magyar kancellár, Szelepcsényi György.

⁶⁸¹ FIRNHABER 1852, 53–66., JÁSZAY 1840.

⁶⁸² III. Ferdinánd levele Matei Basarabhoz, 1641. ápr. 30. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 87. ex 1641). Ugyanezen a napon készült az Ulászlóhoz szóló levél (uo. Nr. 88. ex 1641.).

⁶⁸³ A tanácsülés jegyzőkönyve: ÖStA HHStA Türkei I. Karton 110. Konv. 3. fol. 42–58. Néhány példa a jelentésekre: ÖStA HHStA Türkei I. Karton 111. Konv. 1. fol. 74, 76., fol. 104–105., fol. 106–107. (Esterházy Dániellel közösen), fol. 112–113.

⁶⁸⁴ TUSOR 2015, 87–101. (80–95. sz.).

⁶⁸⁵ MNL OL A 98 10. cs. Fasc. 13. No. 34.

⁶⁸⁶ ISTVÁNFFY 2001–2009, I/3. 33.

⁶⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 106. Konv. 1614. Sept. fol. 369–376.

⁶⁸⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jun. fol. 71–74.

⁶⁸⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 155. Konv. 1637. Mai fol. 141–177.

⁶⁹⁰ MNL OL A 35 Nr. 405. ex 1648.

Kicsit más jellegű volt Pálffy Tamás kancellár megbízatása, aki az 1670-es évek elején azt a bizottságot vezette, amelynek Nádasdy Ferenc országbíró adósságainak ügyét kellett rendeznie, és amelyről azt is lehet tudni, hogy üléseit a Burgban a külső tanácsszobában tartotta („...in den kayserlichen purg in der äußeren regierungs ratsstuben...”).⁶⁹¹

Gubasóczy János kancellár és Maholányi János titkár részt vett a Lotaringiai Károly elnöklete alatt, Karl Belchamp Udvari Kamara-i tanácsos és Johann Georgius Hoffmann, az Ampringen-féle gubernium volt tanácsosa részvétele mellett 1684 elején Pozsonyban működő bizottság munkájában, amelynek feladata az 1683 nyarán törökhöz pártolt, majd bűnbánatot tanúsító magyar urakkal szemben tanúsított uralkodói magatartásra való javaslattétel volt.⁶⁹²

Arról már esett szó, hogy a kancellár esetenként rendkívüli bíróságban is közreműködött. Így vett részt a frissen kinevezett ifj. Forgách Ferenc magyar kancellár az Illésházy István ügyében kiküldött rendkívüli bíróság kétes munkájában 1603-ban.⁶⁹³

Esetenként a kancelláriai titkár és a regisztrátor is kapott hasonló jellegű feladatot. Még 1663-ban támadt vita Szakolca város vezetése, a bíró, a szenátorok és egynémely polgárok között az előjáró választása kapcsán. Az ügyben előbb ifj. Sennyey István veszprémi püspök és Orbán István kancelláriai titkár került mint biztos kiküldésre, majd amikor a viszály ne akart elcsitulni a kiküldendő biztosok között felmerült Dvornikovich Miklós regisztrátor neve is.⁶⁹⁴

A kancellár és a kancellária tisztviselői esetenként végrendelet végrehajtóként is működhetek, ahogy az történt id. Erdődy Györgyné, Batthyány Erzsébet végrendelete ügyében, ahol Pálffy Tamás kancellár, Hedly Mátyás tanácsos és Tenturich István testamentáriusok voltak. Az érdekelt felek, Erdődy Sándor és domonkos apáca testvérei, Mária Ágnes és Erzsébet előttük egyeztek meg, a megegyezésről azután a kancellária mintegy hiteleshelyként működve tanúságlevelet adott ki.⁶⁹⁵

4.3.5. A Magyar Kancellária hiteleshelyi működése

Végezetül szólni kell a kancellária által esetenként gyakorolt hiteleshelyi funkciókról. A kancellária ezen a téren egyenértékűnek számított a hiteleshelyekkel, ahogy az Lippay György és felesége Orossy (Oroszi) Anna Franciska 6000 Ft kölcsön felvételéről készült felvallásában világosan megfogalmazásra is kerül, hogy a készült okiratnak „annyi ereje legyen mintha valami captalamban költ volna.”⁶⁹⁶ A hiteleshelyi ügyintézés más irattípusai is felbukkannak a kancellária hiteleshelyi gyakorlatában. A Magyar Kancellária előtt sor kerülhetett ellentmondásra, ahogy azt lósi Viczay Ferenc is tette, aki 1675. augusztus 16-án személyesen Pálffy Tamás kancellár előtt megjelenve jelentett be ellentmondást Kövér Gábor ellen a Sopron megyei Széplak miatt.⁶⁹⁷ 1690. szeptember 6-án Sirsich Gáspár előbb Maholányi titkár, majd szeptember 14-én azt megismételve a kancellár előtt jelentett be Esterházy Pál ellen ellentmondást.⁶⁹⁸ Tanúságlevél kiállításáról fentebb már esett szó. Esetenként végzett a Magyar Kancellária tanúkihallgatást is, ahogy azt tette Lippay János kérelmére Jakusith Imre, Lippay

⁶⁹¹ MNL OL E 21 1679. júl. 17. és mellékletek.

⁶⁹² MNL OL E 21 1684. febr. 10.

⁶⁹³ A kancellár tagságára: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 75. Konv. 1603. Febr. fol. 294–296., KÁROLYI 1883b, 80.

⁶⁹⁴ Magyar Kamara jelentése I. Lipóthoz 1667. ápr. 15. (MNL OL E 15 188. dob. 1667. ápr. fol. 437–438.).

⁶⁹⁵ MNL OL A 35 Nr. 302. ex 1675, másolata a királyi könyvekbe is bekerült: uo. A 57 vol. 15. fol. 803–804.

⁶⁹⁶ A kölcsönt a felek Gubasóczy János kancellártól vették fel és cserébe minden ingó és ingatlan vagyonukkal vállaltak felelősséget, a felvallást a Maholányi János és Domaniczky János jegyző írta lá, átírva 1682. okt. 4. Bécs (MNL OL A 57 vol. 17. pag. 335–336.)

⁶⁹⁷ Az ellentmondásról készült fogalmazvány hátára a kancellár saját kezűleg vezette rá az alábbi hivatali jegyzetet: „introscripta contradictio celebrata est coram me Thom[a] Palfy ep[iscop]o Nitr[iensi] Viennae 16. Aug[usti] 1675.” MNL OL A 35 Nr. 33. ex 1677.

⁶⁹⁸ MNL OL A 35 Nr. 15. ex Sept. 1690.

János és György, Czobor Ádám kölcsönügylete kapcsán 1677. április 4-én Bécsben.⁶⁹⁹ De eljárhatott hagyatéki ügyben is, így Pucz Péter, Szelepcsényi György esztergomi érsek Bécsben, még 1675-ben elhunyt titkára ügyében, amikor Pucz István kérelmére került sor Szalay Mihály kiküldetésére 1677 elején.⁷⁰⁰ A megmaradt fogalmazványok között található példa ügyvédvállásra is, 1677. szeptember 12-én például a Magyar Kancellária előtt vallott ügyvédet Kersnarisch Gergely, a Haditanács irodájának esküdt jegyzője és magyar fordítója.⁷⁰¹

4.4. Három esettanulmány: ügyintézés az ügyfelek szemszögéből a Magyar Kancellárián

A következőkben arra történik kísérlet, hogy az ügyfelek szemszögéből kerüljön bemutatásra az ügyintézés bécsi mechanizmusa. A fejezet gerincét három esettanulmány képezi, az ő esetükben a forrásadottságok lehetővé teszik, hogy az ügy kezdetét jelentő, uralkodóhoz benyújtott supplikáció és a végeredményt képező uralkodói döntés közötti rögzös út, ha nem is teljes egészében, de legalább viszonylagos részletességgel megvilágításra kerüljön. Ugyanakkor az ügyek teljeskörű rekonstrukciója szétfeszítené e munka kereteit, ezért ez alkalommal elsősorban csak az ügyintézésbe bevont személyek és hivatalok bemutatására törekedtem, mikor kivel lépett kapcsolatba az ügyfél, miféle taktikát alkalmazott célja elérése érdekében. A három eset közül kettő a szabad királyi városok világába kalauzol. Türck Dániel és Heldt Balázs lőcsei követek 1558-ban városuk vitatott árumegállító jogának és harmincadmentességének megerősítéséért utaztak Bécsbe, Lehner Kristóf és Unverzagt Ábrahám pedig mint az alsó-magyarországi bányavárosok követei 1610-ben a kiszabott adó mérséklését kapták feladatul. A harmadik esetben Ostrosith Mátyás báró 1673-ban teljeskörű uralkodói kegyelem eléréséért küzdött.

4.4.1. Türck Dániel és Heldt Balázs bécsi küldetése Lőcse város árumegállító joga érdekében, 1558

Lőcse város és Késmárk hosszan tartó pert vívott egymással az árumegállító jog gyakorlása érdekében. A küzdelem utolsó szakaszában Lőcse pozíciói voltak jobbak, de az 1550. évi tűzvész, a város privilégiumainak elpusztulása veszélybe sodorta az addig elért eredményeket, a következő években ezért a városvezetés kiemelt feladatnak tekintette az elpusztult kiváltságlevelek pótlását.⁷⁰² Ennek érdekében küldték Bécsbe 1558 tavaszán Heldt Balázst és Türck Dánielt, akik két részletben (1558. március 16. – április 7., május 21. – augusztus 28.) mintegy négy hónapot töltöttek a városban. Az eseményekről Türck Dániel I naplója és a két követ várossal folytatott levelezése segítségével részletes képet lehet kapni.⁷⁰³ Türck és küldöttársa feladatát képezte az árumegállító jog biztosítása mellett a város harmincadmentességének megerősítése, továbbá mintegy mellékes feladatként jelentősebb mennyiségű réz adományoztatása, amely a Krasznahorka alatt 1556-ban elveszített városi ágyú pótlását hivatott segíteni, végül a város jogainak megerősítése a két inskripcióba bírt falu, Teplicska és Vidernik viszonylatában. Jellemzőnek tekinthető, hogy a költséges bécsi

⁶⁹⁹ MNL OL A 35 Nr. 123. ex 1677.

⁷⁰⁰ MNL OL A 35 Nr. 33. ex 1677 (1677. febr. 4. Bécs).

⁷⁰¹ MNL OL A 35 Nr. 393. ex 1677.

⁷⁰² A szepességi árumegállító jog történetének klasszikus feldolgozása: DOMANOVSKY 1922.

⁷⁰³ Türck naplóját és annak 18. században készült átiratát az OSzKK őrzi: Quart. Lat. 556. és Fol. Lat. 3112. A forrásra felhívta a figyelmet GARÁDY 1871, újabban SZABÓ 2014, 182. Ezúton köszönöm Szabó András Péternek, hogy meggyőződött arról, hogy a Türck naplót érdemes kancelláriatörténeti vizsgálatok körébe bevonni. Az 1558. évi bécsi követség történetének rövid összefoglalása, ill. Türck és Heldt vonatkozó leveleinek kiadása: DOMANOVSKY 1922, 148–158., 355–383.

tartózkodást általában igyekeztek a felek a lehető legjobban kihasználni és a lehető legtöbb vitás ügyben eredményt elérni, ezenfelül felvállalták nem egyszer magánfelek ügyeinek intézését is.

A rendelkezésre álló források alapján a lőcsei privilégiumok megerősítése alapvetőleg a Magyar Kancellárián zajlott, így nem csoda, hogy a küldöttek, elsősorban az eseményeket kézben tartó Türck Dániel folyamatosan tárgyalt Oláh Miklós főkancellárral, Liszthy János kancelláriai titkárral, akit többször főtitkárnak (*obrust secretarius*) nevez.⁷⁰⁴ Ők mindketten nem egy alkalommal szembesülnek Türck sajátos ügyintézési módjával. A lőcsei jegyző ugyanis általában már hajnalok hajnalán a kiszemelt személy háza előtt álldogált, és ha nem sikerült áldozatával reggel eszmét cserélni, elkísérte aznapi útjára, általában az uralkodói udvarba, majd ha szükséges volt, megvárta őt, hazakísérte, útközben igyekezve kérésének jogosságáról és sürgősségéről meggyőzni. Nem egyszer loholt a lóháton haladó patrónus mellett éppen aktuális gondját taglalva. Mindezt napi rendszerességgel végezte, ha szükséges volt délelőtt és délután is felkereste azt, akitől segítséget remélt. Így például 1558. június 6-án reggel napja Thurzó Ferencnél kezdődött (róla még lesz szó), majd továbbment Liszthy Jánoshoz, akitől a néhány nappal korábban beadott supplikáció után érdeklődött, onnan tovább haladva meglátogatta Zula Boldizsár kancelláriai jegyzőt, akit az megtiszteltetés ért, hogy az árumegállító privilégiumot neki kellett megírnia. Elment vele aranyport vásárolni egy aranyműveshez a privilégium számára. Ezután felment a Burgba, ahol találkozott Hans Trautson főudvarnaggyal (marsall), aki elmondta, hogy a neki korábban benyújtott, német nyelvű supplikációt átküldte a kérdésben illetékes Thurzó Ferencnek, az Udvari Kamara elnökének.⁷⁰⁵ Ezután elcsípte az udvarból hazafelé lovagló Thurzót, aki elmondta, hogy a folyamodványt a kamarai titkároknál, Hans Pieschennél vagy Christoph Adlernél kell keresnie.⁷⁰⁶ És ez így ment napról napra, valami egészen páratlan kitartással.⁷⁰⁷

A május 21. – augusztus 28. közötti ottlét alatt Thurzó Ferencsel 36, Oláh Miklóssal 17, Liszthy János titkárral 23 alkalommal tárgyalt, ha sikerült pontosan összeszámolni a sokszor délelőtt, délután ismétlődő találkozásokat.⁷⁰⁸ Thurzó Ferencre a közös régióból való származás kapcsán számíthattak a követek. Lőcse város és a városi polgári közegből birodalmi arisztokráciába felkapaszkodó Thurzó család között sokrétű kapcsolat állt fenn, amelyet jól illusztrál, hogy a Közép-Európába szétágazó család egy része a lőcsei Szent Jakab templomot választotta temetkezési helyül.⁷⁰⁹ A napló tanúsága szerint Türck különösen a bécsi tartózkodás első szakaszában vette igénybe a tekintélyes földi tanácsait. A hozzávaló kapcsolódást segítette Thurzó magántitkára, Fülöp (Philippus), akivel Türck személyesen is jó viszonyt ápolt. Ő azonban 1558. június 9-én rövid betegeskedés után váratlanul meghalt.⁷¹⁰ A titkár kiválása hátrányosan befolyásolta a kamaraelnökkel fenntartott kapcsolatot.⁷¹¹

Kevésbé közvetlen kapcsolat fűzte Oláh Miklós esztergomi érsekhez, főkancellárhoz. Az érsek-főkancellár és a lőcsei küldöttek viszonyát színezte a felekezeti ellentét. A katolikus reformot támogató főpap időnként próbálkozott a lelkes evangélikus Türck térítésével, egy alkalommal Staphylus egyik munkáját adta neki, máskor Cyprianus egyik művét, de arra is volt példa, hogy a vallási kérdésről hosszas eszmecserét (*disputationes* áll a latin eredetiben) folytattak egymással az érsek híres kertjében, a Nicoletumban.⁷¹² A felekezeti különbség azonban nem befolyásolta Oláh magatartását, amikor vita támadt a hön áhított privilégium

⁷⁰⁴ DOMANOVSKY 1922, 358.

⁷⁰⁵ Thurzó 1556 októbere és 1563 novembere között irányítja az Udvari Kamarát (GECSÉNYI 2010, 18–24.).

⁷⁰⁶ Hans von Pischen 1553 és 1558/1559 között az Udvari Kamara titkára, míg Christoph Adler 1553–1558 között tevékenykedett (RAUSCHER 2004, 152.).

⁷⁰⁷ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 197r.

⁷⁰⁸ OSzKK Quart. Lat. 556., passim.

⁷⁰⁹ LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY 2006, 328–334.

⁷¹⁰ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 197v.

⁷¹¹ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 198v.

⁷¹² OSzK Quart. Lat. 556. fol. 202v. (1558. júl. 15.), fol. 204r. (aug. 1.).

záradéka körül. Megfelelő érvek felmutatása, és szakértői vélemények (így a királyi jogügyigazgató megkérdezése) után a lőcsei álláspontja mellé állt titkárával, Liszthy Jánossal szemben.⁷¹³

Kevésbé harmonikusan alakult a fentebb említett Liszthy János és Türk Dániel viszonya. Ez némiképpen érthető, hiszen mint a kancellária vezető titkára alapos ízelítőt kapott a fáradhatatlan lőcsei jegyző páratlan ügyintézési módszeréből. Igaz, a kancelláriai tisztviselő jóindulatát Türk, mindjárt a kezdet kezdetén komoly ajándékkal igyekezett megszerezni, tíz aranyat adva át neki a város nevében, amelyet, írja Türk, ahogy szokás, először a megajándékozott visszautasított, majd köszönettel elfogadott.⁷¹⁴ Akkor még nem tudta Liszthy, hogy mennyire meg fogja szolgálni a kapott pénzt, ugyanis az igazgatásban és jogban jártas városi jegyző folyamatosan a nyakára járt, ellenőrizte az elkészült iratokat, kifogásolta, ha nem megfelelő fogalmazásra bukkant a fogalmazványban. Különösen éles vita bontakozott ki köztük az árumegállító jogot megerősítő privilégiumlevél záróformulái, a „si in usu ejus fuerunt” és a „salvo jure alieno” formulák használata miatt. A hetekig tartó vitába végül belevonták Oláh főkancellárt, Zomori János jogügyigazgatót, majd egy új kérvény benyújtása után az ügy Miksa király előtt landolt. A két kifogásolt formula közül az első záradékot a Magyar Tanács véleménye után július 26-án elejtette Liszthy, a másik kihúzásáért azonban újabb harcot kellett Türknek indítania. Ennek kihagyatása csak akkor sikerült, amikor be tudta bizonyítani, hogy a kancelláriai titkár érvelése egy hamis oklevélre támaszkodik, illetve maga mellett tudhatta Zomory jogügyigazgató támogatását.⁷¹⁵ Az utolsó menet köztük a privilégiumlevél kiállításáért esedékes taxa megállapítása volt, de végül sikerült megfelelő összegben is megegyezniük. A Zula Boldizsár által egyik első beszélgetésen odavetett 500 forint helyett a sokkal barátságosabb 100 forintban maradtak.⁷¹⁶

A harmadik kancelláriai alkalmazott, akivel szoros kapcsolatba kerültek a lőcsei küldöttek, Zula Boldizsár jegyző volt, akit talán azért is szemelt ki Türk a fontos privilégiumlevél elkészítésére, mert eperjesi származású révén kötődött a régióhoz. Az említett források, a Türk napló és a hazaküldött levelek lehetővé teszik, hogy viszonylag részletes képet kapjunk a nagy árumegállító privilégiumlevél elkészítése különböző fázisairól. Bár a lőcsei terjedelmes beadványát, amelyet még márciusi tartózkodásuk alkalmával adtak be, csupán május végén vette Oláh kézbe, az agilis Türk már június elsején a privilégiumot író írnok személyéről egyeztetett Liszthyvel, két nappal később pedig már a libellus formában kiállítandó oklevél pergamenjének az előkészítése folyt Zula Boldizsárral közösen, néhány nappal később pedig már aranyport vásároltak hozzá (június 3., 6.).⁷¹⁷ Amikor pedig Türk ráébredt, hogy az ügyet hátráltathatja, ha a benyújtott terjedelmes privilégium kivonata nem készül el időre, a munkakedv növelése érdekében némi latolgatás után előbb két aranyat adott az írnoknak, majd felajánlotta segítségét a kivonat elkészítésében.⁷¹⁸ Ennek azután az lett a következménye, hogy már a következő nap, azaz június 9-én, amely éppen Úrnapijára esett, reggel megjelent Zula lakásán, valamivel hat után kirángatta őt az ágyból és megkezdte a vele való közös munkát.⁷¹⁹ A szorgalmas munka gyümölcseképpen hat nap alatt el is készült a kivonat, június 15-re.⁷²⁰ Így kerülhetett június 20-án a Magyar Tanács elé az ügy, és kezdődhetett meg a végleges fogalmazvány elkészítése Liszthy által, aki azt június 23-ára be is fejezte, és a következő nap ellenőrzésre Oláh elé terjesztette.⁷²¹ A nagy privilégiumlevél

⁷¹³ DOMANOVSKY 1922, 155–156., 377–380.

⁷¹⁴ DOMANOVSKY 1922, 358.

⁷¹⁵ DOMANOVSKY 1922, 153–154., 375–80.

⁷¹⁶ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 196v. (júl. 3.), fol. 206r. (aug. 12.), DOMANOVSKY 1922, 382.

⁷¹⁷ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 196v., DOMANOVSKY 359.

⁷¹⁸ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 197r.

⁷¹⁹ OSzKK Quart. Lat. 556.197v.

⁷²⁰ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 198v.

⁷²¹ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 199r., 200r.

tisztázását június 24-én kezdhette meg Zula. A jegyző helyzete nem volt könnyű, még akkor sem, ha Liszthy ajánlásának engedelmeskedve, külön árban egyeztek meg vele a lőcseiek, ívenként 1 *corona* díjat ígérve neki, ugyanis Thürck egészen úgy viselkedett, mintha maga is a kancellária alkalmazottja lenne. Lépten-nyomon felbukkant az írnoknál, nem egyszer a lakásán, utasításokat adott neki, mint például hogy az első oldalon felváltva álljanak az arannyal és tintával írt betűk.⁷²² Általában napjában kétszer, délelőtt és délután is meglátogatta őt, a gyorsabb haladás érdekében diktált neki, sokszor elégedetlenkedett, ha valami közügy miatt nem tudott a jegyző rendelkezésére állni, vagy ha éppen nem lelte fel a nem egészen modern munkaidőszemléletben dolgozó Zulát.⁷²³ Július 15-én elégedetten jegyezte fel naplójába, hogy még két nap és kész a nagy mű, bár végül nem két nap kellett hozzá, hanem öt, de végül július 20-ra a privilégiumlevél lényegi része elkészült. A befejezés megírása viszont újabb késedelmet szenvedett a már korábban jelzett záradékok kapcsán támadt vita miatt.⁷²⁴ Az oklevél utolsó része a gondok elhárulása után majd csak augusztus 4-én készült el.⁷²⁵ Ezután már nem volt más hátra, minthogy Türck beszeresse a pecsét felfüggesztésére alkalmas arany és ezüst zsinórt, amely újabb egy forintjába került a városnak.⁷²⁶

A privilégiumlevél elkészítése után még egy fontos lépés volt hátra, annak a királyi könyvbe való bejegyeztetése. Ebben az ügyben augusztus 12-én egyezett meg a lőcsei küldött Liszthy Jánossal, aki Vízkelethy Jakabot utasította a privilégium kivonatának elkészítésére és bemásolására. A következő nap a bizalmatlan Türck meg is látogatta Vízkelethyt, akinek segített kivonatolni a terjedelmes privilégiumlevelet.⁷²⁷ A két privilégiumlevél bejegyzéséért – időközben ugyanis elkészült a kevesebb gondot okozó harmincadmentességet megerősítő oklevél – újabb 2 forintot és 200 dénárt kellett fizetni.⁷²⁸

A lőcsei követek azonban nemcsak a Magyar Kancelláriával kerültek kapcsolatba bécsi tartózkodásuk idején. Az otthonról hozott feladatok más hivatalokkal is összeköttetésbe hozták. A harmincadmentességről kért privilégium kiadása előtt sor került a Magyar Kamara véleményének a kikérésére, ennek kapcsán július elején néhány napra Türck Pozsonyba utazott, ahol a szokásos tárgyalási módot alkalmazva gyorsan célba ért, és megszerezte a Magyar Kamara válaszát néhány nap alatt (július 1–5.).⁷²⁹ Az elveszített ágyú pótlására kért beszercebányai réz, illetve a város által inscripcióba bírt két falu ügye az Udvari Kamara és az Alsó-Ausztriai Kamara tisztviselőivel teremtett kapcsolatot.⁷³⁰ A napi ügyintézés terén a legfőbb kapcsolatot ezen a téren a tapasztalt hivatalnok, egyébként Thurzó-rokonsághoz tartozó Erasmus von Gera, az Udvari Kamara tanácsosa jelentette.⁷³¹ Türck vagy tucatnyi alkalommal kereste őt fel, és arra is volt példa, hogy jó szokása szerint, otthon látogatta meg őt. Így tett 1558. június 22-én, amikor a két inscripció falura vonatkozó iratok megszerzése érdekében nyújtott be hozzá folyamodványt.⁷³² Rajta kívül többször találkozott még Sigmund von Herbersteinnel, az Alsó-Ausztriai Kamara elnökével, Georg Teuffellel (Diabolus), az Udvari

⁷²² OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 200v. (jún. 27., jún. 28.).

⁷²³ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 201v. (júl. 9. diktál neki, elégedetten jegyzi fel, hogy már egy harmada kész a privilégiumnak), fol. 200v. (jún. 29. nem találja Zulát, mert éppen szabadnapot tart), fol. 202v. (júl. 15. Zula nem tud írni, mert az érsek adott neki feladatot, „contra Lutheranos” másol éppen valamit).

⁷²⁴ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 201v. (júl. 15.), fol. 203r. (júl. 20.),

⁷²⁵ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 204v., DOMANOVSKY 1922, 379.

⁷²⁶ DOMANOVSKY 1922, 380.

⁷²⁷ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 206r., DOMANOVSKY 1922, 382. A bejegyzés: MNL OL A 57 vol. 3. pag. 527. A privilégiumot közli: Domanovszky 1922, 366–370.

⁷²⁸ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 206v. (aug. 17., igaz a két privilégiumlevél mellett a két bejegyzés fogalmazványát is megkapta).

⁷²⁹ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 201r., DOMANOVSKY 1922, 363–366.

⁷³⁰ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 199r–200r.

⁷³¹ A régi alsó-ausztriai nemescsaládból származó Gera 1548 és 1567 között az Udvari Kamara tanácsosa, 1563 után néhány éven vezette is az intézményt (RAUSCHER 2004, 139. 98. j., 150.). A Thurzó-rokonságról: LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY 2006, 328.

⁷³² OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 199r.

Kamara tanácsosával, Christoph Adlerrel, az Udvari Kamara titkárával, Hans Pieschennel, egy másik kamarai titkárral, Eustach Dunanttal, az Udvari Kamara regisztrátorával, illetve Ulrich Weinberger expeditorral.⁷³³ Kevesebb kontaktus volt a Haditanáccsal, innen csak Ehrenreich von Königsberg tanácsos neve jelenik meg néha naplóban, illetve Johann Fieringer titkáré, aki a hadiügyeket vitte ezekben az években.⁷³⁴ A két falu utáni nyomozás kezdetén Jakab Jonas birodalmi alkancellárral is tárgyalt.⁷³⁵ Velük szemben ugyanazt a kitarót, semmitől vissza nem riadó tárgyalási módot választotta, amelyet magyar kollégáikkal szemben alkalmazott.

Türk kitarásának meg is lett az eredménye, sikerült kicsikarni a kívánt kiváltságokat, az ezekhez kapcsolódó alsóbb hivatalokhoz szóló mandátumokat, amelyekért Bécsbe küldték. Sikeres működésében szerepet játszhatott jó kapcsolatteremtő készsége, nem csupán a vele egy közegből származó, nyelvi közösségben élő titkári szinttel tudott kommunikálni, de a hivatalvezetőkkel is megtalálta a hangot. Figyelemre méltó Oláh Miklóssal több szinten folytatott diskurzusa. Segíthetett saját hivatalnoki tapasztalata, mint városi írnok jól kiismerte magát igazgatási és jogi kérdésekben.

4.4.2. Lehner Kristóf és Unverzagt Ábrahám bányavárosi küldöttek bécsi útja, 1610

A következő ügy, amely bemutatásra kerül szintén városi ügy. 1610-ben az alsó-magyarországi bányavárosok arra tettek kísérletet, hogy az előző évről megmaradt 1500 Ft taxahátralékukat és a tárgyévre esedékes 4000 Ft-os taxájukat elengedtesék, illetve Thurzó nádor által a városokba telepített 800 katona kivonásra kerüljön. Ennek érdekében Bécsbe küldték Lehner Kristóf beszercebányai városi tanácsost és Unverzagt Ábrahám selmecbányai városi jegyzőt, akik 1610. május 11. és augusztus 19. között, 71 napon tartózkodtak a városban, a kapott feladat elintézése érdekében.⁷³⁶

A két követ megérkezése után azonnal felvette a kapcsolatot Daniel Melzerrel, II. Mátyás kancelláriájának titkárával, Tobias Lamprechttel, a Haditanács irodájának expeditorával, illetve a változatos pályát befutó, bányavárosi igazgatásban különböző posztokat viselő Caspar Liechtenbergerrel, hogy tanácsot kérjenek a követendő leghatékonyabb eljárásról.⁷³⁷ Úgy tűnik, hogy mindhárom megkeresett személy kötődött valamilyen módon a magyarországi szabad királyi városok világához, bár e kapcsolatok milyenségének a feltárása még várat magára. Melzert külön is megkeresték a következő nap, és az ő tanácsa nyomán supplicációt nyújtottak be az uralkodóhoz, a benyújtás akkoriban bevett, már bemutatott módját választva, a reggeli miséről távozó királynak adták át (1610. május 13.). Csak ezután, a következő nap, május 14-én keresték fel a közelmúltban kinevezett főbányagrófot, Matthias Bloenstaint (Ploenstain), részint hogy üdvözlőljék, részint, hogy segítségét kérjék egy uralkodói

⁷³³ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 200r. Az Udvari Kamara személyzetére: RAUSCHER 2004, 150–152.

⁷³⁴ Pl. OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 191r. (márc. 31. Königsberg, Fieringer), fol. 200r. (jún. 23. Dunant), fol. 200v. (jún. 30. Weinberger), fol. 201v. (júl. 11. Adler), fol. 205r. (aug. 5. Herberstein), fol. 207r. (aug. 30. Teuffel, Pieschen).

⁷³⁵ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 199v. (jún. 21.).

⁷³⁶ Az ügyre nézve alapvető forrás Christoph Lehner és Abraham Unverzagt részletes jelentése, amely a beszercebányai városi levéltárban maradt meg, s.d. (Státny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Stiavnica, Magistrát mesta Banskej Stiavnice (SABB PBS MMBS Úradné kníhy (Városkönyvek) 17K 40 Kníha zo zasadnutí (Ziadosti, správy, kráľovské nariadenia) siedmich stredoslovenských banských miest (Liber acta diaetalia, consultationes et gravamina 7 montanarum civitatum necnon diversa mandata continens anno 1609). Oldalszám nélkül, továbbiakban a jelentésben található dátumokra fogok hivatkozni, általában a főszövegben zárójelbe helyezve [továbbiakban Lehner–Unverzagt követi beszámoló]. Külön köszönöm Szabó András Péternek, hogy felhívta a forrásra a figyelmet, és másolatát rendelkezésemre bocsátotta.

⁷³⁷ Melzerre: FRANK 1967–1974, III. 225.; Lamprechtnek halálát (†1613. márc. 23.) özvegye jelentette Michael Clementis lőcsei jegyzőnek, 1613. ápr. 27. Bécs: MEIER–PIIRAINEN–WEGERA 2009, III. 363.; a változatos pályát befutó Lichtenbergerre: PROBST 1958, 90.

audiencia megszerzése érdekében, a bányagróf ti. közvetlen bejárással bírt az uralkodóhoz. És csak május 15-én jártak először Magyar Kancellárián az idős titkárnál, Himelreich Tiburtiusnál, részint, hogy segítsen Vízkelethy Tamás, a Magyar Kamara prefektusa irányában, részint pedig azért, hogy Draskovich János, a bányavárosokba küldendő biztossal kapcsolatban nyújtson segítséget.

A következő napokban a követek legfőbb feladata a benyújtott supplikáció sorsának felderítése volt, ennek érdekében fordultak meg ismételtén a Magyar Kancellárián (május 18.), az Udvari Kamarán (május 18.), személy szerint megkeresték Vinzenz Muschinger tanácsost (május 16.), majd Niklas Haunold titkárt (május 17.).⁷³⁸ Végül kiderült, hogy kérelmüket az Alsó-Ausztriai Kamarához irányították első körben. Közben úgy döntöttek, hogy egy újabb folyamodványt adnak be (május 19., május 21.). Ennek előkészítése kapcsán jártak Lépes Bálint magyar kancellárnál és Himelreich titkárnál (május 19.), de még aznap délután próbálkoztak Hans Georg von Heussensteinnél, az Alsó-Ausztriai Kamara elnökénél is, aki azonban csak másnap tudta őket fogadni.

A következő hetekben még további hat, nagyjából az alapügyhöz kapcsolódó folyamodványt fognak benyújtani, részint az uralkodóhoz, részint az Udvari Kamarához irányozva.⁷³⁹ Ez jól mutatja, hogy az ügyintézés nem automatikus folyamat, a sikerességhez hozzátartozik a kitartás, ha szükséges, az egyszer már benyújtott kérelem megismétlése, esetenként módosított formában történő beadása. További források bevonása szükséges ahhoz, hogy pontosan kiderüljön, hogy még milyen ügyben intézkedtek egyidejűleg a követek, mert a „főügy” mellett járulékosan ők is hoztak elintéznivalókat magukkal. Május 24-én Zólyom kapcsán nyújtottak be kérelmet, Forgách Ferenc esztergomi érsekkel pedig mint az ország főkancellárjával privilégiumaik kapcsán tárgyaltak (június 16.). A jelentés néhány odavetett félszava azt mutatja, hogy magánügyekben is eljárak (június 29.).

Az ügyintézés érdekében napi rendszerességgel látogatták a különböző hivatalokat, elsősorban az Udvari Kamarát és a Magyar Kancelláriát, de sűrűn megfordultak az uralkodói udvarban is. Arra is volt eset, hogy a küldöttség két tagja két különböző közegben próbálta előrevinni a rájuk bízott ügyeket. Így május 27-én Unverzagt a magyar vonalat kapta feladatul, meglátogatta Lépes kancellárt, és a Magyar Tanács éppen Bécsben tartózkodó tagjait, Révay Pétert, Széchy Tamást, Apponyi Pált, őket a katonaság kivitelének szükségességéről próbálta meggyőzni. Eközben a taxa ügyében Lehner az udvarban kilincsel, benyújtva egy újabb memorialist, majd meglátogatta Heussensteint, Muschingert, Himelreichet, illetve új arcként Wolff Märlt, az Udvari Kamara titkárát.⁷⁴⁰ A taxa ügyében május 27-én végül az a döntés született, hogy ki kell kérni a Magyar Kamara véleményét.⁷⁴¹ A Magyar Kamara-i döntés befolyásolása érdekében Unverzagt Pozsonyba utazott, majd ott külön folyamodványt nyújtott be (június 30.–július 1.). Vízkelethy Tamás, a Magyar Kamara vezetője, akinek pöstyéni távolléte hátráltatta az ügyintézést, az 1500 Ft-os taxahátralék elengedése, az új taxa 2000 Ft-ra való mérséklése mellett formált véleményt, legalábbis ez derült ki a kamaraelnök titkárával, Jacobus Joannival (Joannides) folytatott beszélgetésből (június 29.).

Közben a katonaság kivonásának az ügye igencsak nehézkesen alakult a Magyar Tanácsban. A magánügyek hátra sorolódtak a két Habsburg-testvér között ismét kiéleződött feszültségek miatt. A Titkos Tanács és a Magyar Tanács is inkább nagypolitikával foglalkozott, nem pedig magánfelek ügyes-bajos dolgaival. Ennek kapcsán érdekes esetről számoltak be a követek. 1610. június 18-án, amikor arra vártak, hogy befejeződjön a Magyar Tanács tanácskozása és végre hozzáférjenek a tanácsosokhoz a maguk problémáival, a tanácskozásról

⁷³⁸ Muschinger személyére: HAAS 2008, 50–55., HAUSENBLASOVÁ 2002, 285. (35/17); Haunoldra: HAUSENBLASOVÁ 2002, 285. (35/15).

⁷³⁹ Említések erről Lehner–Unverzagt követi beszámoló 1610. máj. 21., máj. 25., máj. 27., jún. 15., júl. 7. és júl. 16.

⁷⁴⁰ Märk: ÖZT I.2. 205.

⁷⁴¹ A rendelkezés fogalmazványa: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. Mai fol. 167.

váratlanul kijött Lépes kancellár, és elkérte az ott várakozó városi követektől – a bányavárosiak mellett Győr, Sopron, Trencsén küldött várakozott még ott – a pecsétgyűrűjüket, amelyeket a követek engedelmesen át is adtak. A tanácskozás után visszakerültek a gyűrűk a tulajdonosaikhoz. Még később pedig Himelreichtől azt is megtudták, hogy mire kellettek azok. A magyar rendek ugyanis levelet írtak a cseh rendeknek a béke megőrzése érdekében, és úgy döntöttek, hogy a levélre minden jelenlévő rend képviselője rá kell, hogy tegye a pecsétjét, így a városok is. Így végül mintegy 24 pecsét került a levélre. A városi rend egyetértése vagy egyet nem értése után nem igen érdeklődtek a tanácsurak. Közben kiderült, hogy a katonák ügye nem áll jól, más városok is hasonló kéréssel érkeztek, mint például Sopron és Pozsony, talán éppen ezért is a kérések elutasításra találtak (június 19., 23.).

Több heti kilincselés ellenére nem született döntés a taxaelengedés ügyében. A Magyar Kamara válasza nyomán az Udvari Kamara közreműködésével egyelőre annyi formálódott ki, hogy az uralkodó a végső döntéssel megvárja a bányavárosokba küldött biztosok jelentését: nekik kell a helyzetet felmérni és arról jelentést tenni (1610. július 7.).⁷⁴² Lehner és Unverzagt mindezt Muschinger kamarai tanácsostól tudták meg. A biztosra menő követek elérték, hogy a rendelkezésről a Magyar Kamara is tájékoztatást kapjon, erre azért helyeztek hangsúlyt, nehogy időközben a Magyar Kamara behajtsa rajtuk a taxát. Július 9-én a *Hofkammer* irodaszolgája már arról tájékoztatta őket, hogy a rendelkezést és hozzá mellékelt Magyar Kamara-i jelentést már kézbesítette is a biztosok fele. Ezt követően, néhány nappal később (július 18.) a két küldött végül arra jutott, hogy miután legfontosabb ügyet, amiért jöttek, elintézték, és bár a Magyar Kancellárián függőben maradt az egyik ügy (sajnos nem egészen világos, hogy melyik), hazaindultak.

A Bécsben eltöltött 71 napos ügyintézés alatt a követi beszámoló szerint 22 személlyel kerültek kapcsolatba. Ebből a 22 személyből kilencen főrangúak vagy hivatalvezető személyek voltak, közülük azonban csak négyel tárgyaltak egynél többször: Lépes Bálint magyar kancellárral hatszor, Matthias Bloenstein magyar főkamagróffal szintén hatszor, Hans Georg von Heussensteinnel, az Alsó-Ausztriai Kamara elnökével négy alkalommal, míg Révay Péterrel, aki az uralkodó mellé rendelt egyik magyar tanácsos volt ekkor, háromszor. A csoport legmagasabb rangú tagja Paul Sixtus Trautson titkos tanácsos, alsó-ausztriai helytartó volt, akivel bécsi tartózkodásuk elején, még az első supplikáció beadása után közvetlenül találkoztak, egy alkalommal (május 14.).

Magával az uralkodóval a több mint két hónap alatt kétszer kerültek szembe személyesen, mindkét alkalommal folyamodványt adtak be, mindkét alkalommal a supplikáció beadásának egyik klasszikus módját választják, reggeli mise után adták át kérésüket (május 13., június 15.). Második alkalommal negyedórán át beszélhettek a miséről visszatérő uralkodónak a bányavárosok szenvedéseiről és sanyarú helyzetéről.

A maradék 13 személy többsége a hivatali ranglétra közepén helyezkedett el, leginkább titkárok voltak közöttük. Közülük négy személy emelkedik ki, akikkel többé-kevésbé rendszeres kapcsolatban álltak. A négy személyből ketten az Udvari Kamara tisztviselői voltak, úgymint Vinzenz Muschinger tanácsos (hét találkozás) és Niklaus Haunold titkár (három), míg Daniel Melzer az Udvari Kancellária titkára volt (kilenc találkozás). A negyedik fontos személy Himelreich Tiburtius, a Magyar Kancellária titkára (13 találkozás) volt. Ez a megosztás pontosan jelzi, hogy az ügyintézés súlyosabbik része nem a Magyar Kancellária vonalán feküdt, de a legtöbb kontaktus mégis a kancelláriai titkárral jött létre. Emögött részben a hivatal megkerülhetetlensége, részben talán a kancelláriai ügyintézés lassúsága állt. Ez utóbbit visszavetette a két Habsburg-testvér ismét kiéleződött viszonya, amelynek a megoldásába, mint bemutatásra került, a Magyar Tanács is igyekezett bekapcsolódni. Ehhez illeszkedett egy magasrangú békéltető küldöttség tartózkodása a bécsi udvarban 1610 júliusában (Ferdinánd

⁷⁴² Udvari Kamara levele a bányavárosi biztosokhoz, 1610. júl. 8. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 99. Konv. 1610. Juli fol. 40.)

főherceg, Ernst von Bayern kölni választófejedelem, Heinrich Julius braunschweigi herceg), akiknek a jelenléte ismét csak késedelmet okozott, részint a különböző ünnepek, részint a császár ezirányú lekötöttsége miatt. Bár Himelreich mint körmöcbányai polgárfi kötődhetett a küldöttekhez, különösebben bizalmas kapcsolat közte és a küldöttek között a jelentésből nem tapintható ki. Sőt az is megtörténik, hogy az idős titkár letagadta a hozzábefutott supplikációt és csak Daniel Melzer fellépésére kész lépéseket tenni (július 1., július 2.).

A legfontosabb személynek a követek kapcsolatrendszerében Daniel Melzert lehet tekinteni, tőle többször is kértek tanácsot (május 13., június 11., július 1.). Olyan is előfordult, hogy Melzer nemcsak Himelreichnél lépett fel, hanem kihasználva a maga kapcsolatrendszerét a *Reichshofkanzlei* kelletlen titkárával, Christoph Grapplerrel is külön beszélt a bányavárosiak kérésének előmozdítása érdekében (június 7.).

Nem véletlen, hogy a legfontosabb partnerek kivétel nélkül a titkári szinten helyezkedtek el. Ez az a szint, ahova a városi polgárok kapcsolatai elérnek, ezen a szinten minden jel szerint működik még valamifajta összetartozás tudat, amely a hasonló társadalmi rétegből való származásból, nyelvi közösségből, hasonló képzettségéből, és talán némi ajándékkal megalapozott jóindulattól tevődhetett össze. Ennek a csoportnak a felső szintjét képezte Vinzenz Muschinger, bár Udvari Kamara tanácsosaként egy fokkal a titkári réteg felett helyezkedett el. A bécsi nemesített polgárcsaládból származó Muschinger a felfelé törekvő hivatalnoknemes és hadivállalkozó típusok sajátos keverékének tekinthető, aki az Udvari Kamara titkárából a hivatal alenökévé tudott felemelkedni, hivatali működésével párhuzamosan pedig hadiszállítói és pénzkölcsönzői tevékenységére alapozva komoly birtokállományt gyűjtött egybe Alsó-Ausztriában és Csehországban.⁷⁴³

Az egy régióból való származás tudata nem elhanyagolható kapcsot jelenthetett, bár ahogy Himelreich példája is jelzi, túlbecsülni sem szabad. Az összetartozásra például szolgálhat, hogy amikor Lehner és Unverzagt az egyik vasárnap elmentek megcsodálni a Mátyáshoz érkezett magas békéltető küldöttség katolikus tagjainak miséről való kivonulását, hozzájuk lépett a *Reichshofkanzlei* egyik tisztviselője, Matthias Marcus (Marcus Alnovius a forrásban), akiről kiderült, hogy a bányavárosok vidékéről, Jolsváról származott. Marcus bizalmas információkat adott tovább nekik Jakusith András jelentéséről, amely a minap futott be, és a bányavárosi mustrán túl részletesen ábrázolta a bányavárosok állapotát is (július 4.).⁷⁴⁴

Bár e kapcsolatok nem értek magasra, de a benyújtott folyamodványok szemmel tartására alkalmasak voltak, sőt a birodalmi bürokrácia minden csínját-bínját ismerő titkárok az egyes beadványok útját is tudták befolyásolni. Ily módon bár a rendi világ látszólag leggyengébb elemét jelenítették meg a városok, a birodalom központi apparátusában egyáltalában nem voltak hátrányos helyzetben más társadalmi rétegekhez képest.

4.4.3. Ostrosith Mátyás báró kegyelmi ügye, 1673

Ostrosith Mátyás báró (†1702) a Wesselényi-féle rendi szervezkedés kapcsán folyó vizsgálatok során került veszélyes helyzetbe. Az uralkodó 1670. november 1-én rendelte el a Nádasdy Ferenc országbíróval jó viszonyt ápoló, evangélikus főúr letartóztatását, amelyet néhány nappal

⁷⁴³ HAAS 2008, 55.

⁷⁴⁴ Matthias Marcus valamikor 1606/1607 körül kezdte meg szolgálatát a Birodalmi Kancellárián, ahonnan hét év szolgálat után került át az Udvari Kamarára fogalmazónak, 1616-ben Czernin gróf titkára volt annak konstantinápolyi követsége során. Pályája egyelőre 1626-ig követhető nyomon az Udvari Kamaránál, közben két alkalommal is próbálkozott állásszerzéssel Magyarországon. 1618-ban a Magyar Kamara pénztárnoki állását pályázta meg, 1625 végén pedig magyaróvári főharmincadossággért folyamodott. Mindkét alkalommal eredménytelenek maradtak erőfeszítései (GROSS 1922, 36., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 110. Konv. 1616. Mai fol. 167–179., r. Nr. 117. Konv. 1618. Dez. fol. 66–82, r. Nr. 129. Konv. 1626. Jan. fol. 3–28.). Talán azonos azzal a Matthias Marcusshal, akit 1627-ben bélabányai bányaírnoknak neveznek ki (PROBST 1958, 94.).

később Esterházy Pál bányavidéki főkapitány foganatosított is, elfoglalva a gyanúsított illavai várát (1670. november 16.).⁷⁴⁵ A következő néhány hónapot házi őrizetben itt töltötte Ostrosith, akinek végül csak 1671. október 16-án sikerül elérnie, hogy az uralkodó engedélyezze számára Bécsbe jövetelét és hogy szabadlábbon védekezhessen az ellene felhozott vádak ellen.⁷⁴⁶ Ebben nagy része lehetett, ahogy a következő hónapok eseményeiben is, feleségének, Révay Kata Szidóniának, Révay Pál (+1635) és Susanna Elisabeth Teuffel (+1655) lányának, Georg Christoph Teuffel (+1608) és Maria Barbara Breuner grófnő unokájának.⁷⁴⁷

Végül több hónap után, 1672. február 10-én az uralkodó külön bíróságot állított fel Ostrosith Mátyás, Weber János eperjesi bíró és Guoth Dániel ügyének kivizsgálására, amelynek elnöke Hoher osztrák udvari kancellár lett, tagjai között helyet kapott egyedüli magyarként Pálffy Tamás magyar kancellár, rajta kívül Christoph Abele, az Osztrák Udvari Kancellária titkára, Carl Ludwig Gattermayer, az Udvari Kamara tanácsosa, és két jogász, Augustin Erhardt és Johann Georg Hoffmann, az alsó-ausztriai kormánytanácsosok voltak a tagok.⁷⁴⁸ A permenetről nem sok minden tudható, megmaradt azonban Ostrosith egyik, 1672. március 24-én felvett kihallgatási jegyzőkönyve, amelyben lényegében tagadta, hogy az összeesküvésről tudomása lett volna.⁷⁴⁹ A vád kezdetektől fogva az volt ellene, hogy Nádasdy révén tudott a szervezkedésről, de nem tett lépéseket, hogy azt az uralkodó tudomására hozza. Sokat rontott helyzetén a Habsburg-ellenes jóslatai miatt elhíresült Drabik Miklós elleni eljárás, akinek a munkáit megtalálták nála.⁷⁵⁰ A bíróság már március 27-én véleményt formált, de az csak május 12-én került megerősítésre, és a következő nap terjesztették Laxenburgban az uralkodó elé, aki azt jóváhagyta.⁷⁵¹ Az ítélet értelmében felmentették, birtokait ideiglenesen visszakapta, de a vizsgálat tovább folyt ellene, és annak eredményétől tették függővé a végső ítéletet. Az ítéletről dekrétum formájában 1672. május 16-án értesítést kapott a Magyar Kancellária és az Udvari Kamara is.⁷⁵²

A későbbi események szempontjából fontos, hogy szemlátomást a bíróságon belül nem alakult ki egységes álláspont az ügy kapcsán, mert Pálffy Tamás néhány nap múlva, 1672. május 26-án a trencsényi fürdőből az uralkodóhoz fordult, és kifogásokat emelt a döntés ellen, mondván, hogy újabban súlyos vádak merültek fel a vádlott ellen, aki nem méltó az uralkodó kegyelmére, javasolta a birtokvisszaadás felfüggesztését.⁷⁵³ De Pálffy minden próbálkozása ellenére, az uralkodó nem módosította döntését, ahogy Ostrosith 1672 nyarán benyújtott supplikációi is eredménytelenek maradtak, igaz a birtokok átadása hosszan elhúzódott.⁷⁵⁴

Tulajdonképpen most kezdődnek azok az események, amelyek miatt ez az elemzés készült, Ostrosith ugyanis szerette volna teljeskörű felmentését elérni és birtokai feletti teljes rendelkezési jogot visszaszerezni, az elvesztett jövedelmekért pedig kárpótlást kapni. Ennek érdekében naplója tanúsága szerint a következő 1673. évben több alkalommal is Bécsbe utazott,

⁷⁴⁵ PAULER 1876, II. 182.

⁷⁴⁶ Udvari Kancellária dekrétuma a Magyar Kancelláriához 1671. okt. 16. Bécs (latin fog., hátán „in simili an Grafen Rottal”) (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 19.).

⁷⁴⁷ SIEBMACHER 1918, 313. RÉVAY Kata Szidónia szerepéről: KOMÁROMY 1888, 881–884.

⁷⁴⁸ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 53–58. (ahol a rendelet fogalmazványa, eredetije, másolata is megtalálható).

⁷⁴⁹ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 23–26.

⁷⁵⁰ MNL OL P 507 I_1_798/1. Kivonatok Razgha Márton leveleiből, 1671. jan. 22-i levél.

⁷⁵¹ Az előterjesztés hátán az ügymenetről Abele alábbi feljegyzése tájékoztat: „Relatio processus Matthiae Ostroschiz. Ita conclusum a iudicio delegato Viennae 27. Martii, denuo confirmatum 12. Maij 1672. Votificatum et relatum in Laxenburg Augustissimo 13. Maij 1672. Abele. Et placet Caesari Maiestati. Abele.” (orig. latin és fogalmazvány is, ÖStA UA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 31–36.). A bíróság tagsága annyiban változott, hogy Gattermayer nem vett részt benne, helyette viszont bevonták Majláth Miklós jogügyigazgatót.

⁷⁵² ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 41. és fol. 44. (mindkettő Osztrák Udvari Kancellárián készült fogalmazvány).

⁷⁵³ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 294. Konv. A. fol. 46.

⁷⁵⁴ Dekrétum Magyar Kancelláriához Ostrosith ügyében, hogy a vádlott supplikációja ellenére minden maradjon a korábbi döntés szerint, 1672. aug. 21. Bécs (latin fogalmazvány, uo. fol. 49.).

ahol különböző kapcsolatai igénybe vételével igyekezett eredményt elérni.⁷⁵⁵ 1673. május 12. és június 28., július 19. és augusztus 24., szeptember 20. és 29. végezetül november 11. és december 5. között is Bécsben tartózkodott.⁷⁵⁶ Jelen esetben az első három tartózkodás az érdekes, amíg elérte, hogy teljes körű kegyelmet kapjon 1673 októberében.⁷⁵⁷

1673. évi első bécsi tartózkodása idején alapvetőleg három emberhez keresett kontaktust: Johann Paul Hoher osztrák udvari kancellárhoz, Johann Maximilian Lamberg gróf főkamaráshoz, és P. Emerich Sinelli kapucinus szerzeteshez. Mindhárom személy jó választásnak tűnt, az uralkodó bizalmasai közé tartoztak ezekben az években. Az 1667-ben hivatalba lépett osztrák udvari kancellár befolyása folyamatosan nőtt, Lamberg gróf már Lipót trónra lépése előtt annak környezetéhez tartozott, a komáromi születésű kapucinus Sinelli pedig a hatvanas évek végétől jutott egyre komolyabb befolyáshoz az uralkodónál.⁷⁵⁸ Közülük Hoher és Lamberg segítségét már az előző években is igénybe vette, mindkettőjüknek sokat köszönhetett, hogy elkerülte a komolyabb felelősségre vonást a Wesselényi-féle szervezkedés után.⁷⁵⁹ A feleség Révay Kata Szidónia egyik Bécsből, 1671 őszén írott levelében három személyt nevezett meg, akik segítségére voltak az ügyintézés során: Hochert, Lamberg és Rottalt.⁷⁶⁰ A választott patrónusok közül Hoher személye az igazán meglepő. A hazai szakirodalom alapján a lipóti abszolutizmus egyik fő híveként felbukkanó osztrák kancellártól nem sok jót várhatott egy magyar evangélikus főúr.⁷⁶¹ Ostrosith naplója tanúsága szerint a naplóíró azonban folyamatosan egyik fő támaszát látta benne, és mindent elkövetett, hogy ügye az Osztrák Kancellária elé kerüljön, ne pedig a Magyar Kancellária intézze.⁷⁶² Szemlátomást Pálffy Tamás kancellár, nyitrai püspök és a nyitrai egyházmegye területén birtokos evangélikus főúr nem jöttek ki egymással, talán nem véletlen, hogy első bécsi útja időpontjául Ostrosith olyat választott, amikor a kancellár nem tartózkodott a városban, hanem éppen egyházmegyéjében időzött több héten át.⁷⁶³ Hogy mennyire személyes ellenszenv, vallási ellentét, vagy valami más állt a háttérben, egyelőre nem tudható, mindenesetre már 1671-ben érzékelhető feszültség volt jelen köztük, amelyet külső személyek csak tovább erősítettek. Így például Szelepcsényi, aki régi haragosa volt Pálffynak, is óvta Ostrosithot a „bozu ember és csuda humorú” kancellárral való kapcsolatfelvételtől, és Révay Kata Szidónia leveleiben is negatív szereplőként jelenik meg a nyitrai püspök.⁷⁶⁴ A pusztai vallási ellentét ellen szól, hogy Ostrosith igénybe vette pater Emerich segítségét, akit első tartózkodása alatt három alkalommal is felkeresett személyesen, és végül is a kapucinus nyújtotta be uralkodóhoz intézett egyik folyamodványát, és az ügy elintézéséig figyelemmel kísérte az események alakulását.⁷⁶⁵

A három személyesen is megkeresett közvetítőn túl Ostrosith kapcsolatot keresett az udvar legbefolyásosabb személyiségével, Lobkowitz herceg főudvarmesterrel, akit többnyire közvetítőn keresztül tudott elérni, leginkább bizonyos *dominus Gravenburgh* volt ebben segítségére, aki talán a cseh Johann Graffenburggal (Jan z Gräffenburg) azonos. Másik támasza

⁷⁵⁵ MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év. Rövid ismertetése: DUKKON 2016.

⁷⁵⁶ MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 44r–60v., fol. 64v–73r., fol. 75v–77r., fol. 80v–83v.

⁷⁵⁷ MNL OL A 35 Nr. 283. ex 1673 (1673. okt. 11. Grác).

⁷⁵⁸ Az egyes személyekre és befolyásukra röviden: REDLICH 1961, 51., 89–91.

⁷⁵⁹ KOMÁROMY 1888, 883–1884.

⁷⁶⁰ Révay Kata Szidónia levele Ostrosith Mátyáshoz, 1671. okt. 18. Bécs (KOMÁROMY 1889, 287.).

⁷⁶¹ R. VÁRKONYI 2002, 446–447.

⁷⁶² MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 45r. (1673. máj. 16.).

⁷⁶³ Pálffy visszatérése csupán Keresztelő Szt. János napja, azaz jún. 24. körül volt várható (MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 49v. (1673. máj. 27.).

⁷⁶⁴ MNL OL P 507 1_I_798/3. Levélkivonatok, kivonat Szelepcsényi leveléből, s.d. Szelepcsényi és Pálffy rossz viszonyáról már Pauler is írt: PAULER 1876, II. 156–157. Révay Kata Szidónia előbb már idézett, 1671. okt. 18-án kelt levelében ugyancsak rossz véleménnyel van róla, „az forkos néh változtatja a szőrit, de természetét soha nem” kerül vele kapcsolatban papírra (KOMÁROMY 1889, 287.).

⁷⁶⁵ Uo. fol. 45v., (1673. máj. 13), fol. 53v. (1673. jún. 6.), fol. 55r. (jún. 10.). P. Emerichhez intézett egyik levelének fogalmazványa megmaradt Ostrosith iratai között is: MNL OL P 507 1_I_798/115 fol. 4.

Johann Probst, a herceg titkára volt.⁷⁶⁶ Ostrosith számára igen fontos segítséget jelentett kipróbált familiárisa, Razgha Márton, aki szemlátomást meglehetősen biztonsággal mozgott az udvarban, nem egy esetben őt küldte, hogy tárgyaljon Hocherrel, vagy éppen Abelével, Graffenburggal.⁷⁶⁷ Már 1671-ben is Razgha Márton intézte ura ügyeit Bécsben és Pozsonyban, 1671 januárjában még uralkodói audiencián is volt ura érdekében.⁷⁶⁸

De minden ügyeskedés, minden erőfeszítés hiába valónak bizonyult, hiába járt személyesen audiencián Ostrosith I. Lipótnál 1673. június 27-én, a Magyar Kancellária és Pálffy Tamás kancellár megkerülhetetlennek bizonyult.⁷⁶⁹ Ezt Hocher már az ügy elején kijelentette, és e téren azért sem következett be változás, mert Pálffy kancellár is ragaszkodott a maga álláspontjához. Ennek tudható be, hogy Ostrosith egyik supplikációját Pálffyhoz irányították.⁷⁷⁰ Érdekes és egyelőre nehezen magyarázható, hogy 1673. évi bécsi tartózkodásai alatt Ostrosith milyen kevéssé vette igénybe a magyarországi viszonyokat jól ismerő Johann Rottal gróf segítségét, aki 1671-ben a pozsonyi iudicium delegatum elnökeként alapos ismeretekkel rendelkezett a szervezkedők tekintetében és korábban segített már egyszer Ostrosithnak.⁷⁷¹

Az ügyben, több heti bécsi tartózkodás, intenzív kapcsolatépítés ellenére sem sikerült eredményt elérni. 1671 június végén kényszerű ügyintézési szünet következett be, amikor az uralkodó június 28. és július 6. között Mariazellbe utazott zarándoklatra.⁷⁷² Maga Ostrosith is néhány hétre hazament, majd július 18-án tért vissza a városba, hogy tovább folytassa erőfeszítéseit, de hiába érte el, hogy P. Emerich átvegye és uralkodó elé terjessze beadványát, az ügyben továbbra is megkerülhetetlen marad Pálffy. Végül a magyar kancellár proponálja 1673. július 30-án az ügyet, amelyben a döntés ismét elhalasztásra került.⁷⁷³ Az ügy azonban ezután váratlanul kimozdult a holtpontról, méghozzá Orbán István kancelláriai titkárnak köszönhetően, aki augusztus 2-án ígéretet tett arra, hogy elintézi az ügyet, csak adjon be egy újabb supplikációt Ostrosith.⁷⁷⁴ Razgha uram már a következő nap vitte a folyamodványt egy Hocher kancellárhoz szóló memorialéval egyetemben, illetve Probst titkár is kapott egy Lobkowitz herceghez szóló kérelmet.⁷⁷⁵ Orbánnak sikerült az ügyet olyan vágányra terelni, amely segítette a megoldást, ti. a kérelem előterjesztése, amelyet Orbán végzett, „in privato” azaz magánúton történt, és Lipót az ügyet Lobkowitz hercegre és Hocher kancellárra delegálta, ilyen módon Pálffy kancellárt kikapcsolták az ügyintézésből. Hogy miként tudta Orbán elérni azt, ami másoknak nem sikerült, a rendelkezésre álló feljegyzésekből nem derül ki, csupán annyi tudható, hogy az éppen úton lévő uralkodónak terjesztette elő, amikor az addig folyamatosan ellenkező magyar kancellár nem volt kéznél.⁷⁷⁶ Azzal, hogy két, Ostrosith iránt jóindulatú személyre bízta az ügy véleményezését, a dolog eldőlt. Hogy mikor és miként véleményezte a kérelmet Lobkowitz herceg és Lamberg gróf, nem ismert, de 1673. október 11-

⁷⁶⁶ Uo. fol. 47r. (1673. máj. 24.), fol. 50v. (1673. máj. 29.), fol. 51v. (1673. jún. 1.). Johann Grafenburg cseh tanácsosként jelenik meg az egyik Hofzählamtsbuchben (ÖStA FHKA HZAB Bd. 112. (1669) fol. 265r.). Ostrosith iratai között megtalálható egy hozzáintézett levélfogalmazvány (Baron a Gryffenburgh, 1673. febr. 21.): MNL OL P 507 1_I_798/114. Johann Probst később a Birodalmi Kancellária titkáráként működött (GROSS 1933, 426., 467.). Egy hozzáintézett levélfogalmazvány is megmaradt Ostrosith hagyatékában, szintén 1673. febr. 21-ről: MNL OL P 507 1_I_798/114.

⁷⁶⁷ Uo. fol. 51r. (1673. jún. 2. Razgha Laxenburgban jár), fol. 53v. (1673. jún. 6. Gravenburggal tárgyal), fol. 59r. (1673. jún. 23. Hocher kancellárhoz küldték, de csak annak titkárával tudott tárgyalni).

⁷⁶⁸ MNL OL P 507 1_I_798/1. Razgha Márton 1673. jan. 22-i levelének kivonata.

⁷⁶⁹ MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 60r. (1673. jún. 27.).

⁷⁷⁰ Uo. fol. 45r. (1673. máj. 16.), fol. 47r. (1673. máj. 27.).

⁷⁷¹ Három alkalommal találkozott vele: uo. fol. 55v. (1672. jún. 12.), fol. 66v. (júl. 26.), fol. 71v. (aug. 15.).

⁷⁷² Uo. fol. 60v., 61v.

⁷⁷³ Uo. fol. 64r. (1673. júl. 18.), fol. 68r. (júl. 30.). A *mandatum dilatorium* szeptember 3-án érkezett meg Ostrosithhoz (uo. fol. 74r.).

⁷⁷⁴ Uo. fol. 68v. (1673. aug. 2.).

⁷⁷⁵ Uo. fol. 69r. (1673. aug. 3.).

⁷⁷⁶ Uo. fol. 76r. (1672. szept. 21. és 22.).

én Grácban végre kiállításra került a végleges felmentő levél, méghozzá a Magyar Kancellária kiadmányozásában.⁷⁷⁷ A formai ügyintézés maradt a Magyar Kancellárián belül, de az érdemi véleményezés Orbán húzása révén a magyar hivatalon kívül történt meg. Pálffy kancellár reakciói az ügyben nem ismeretesek, de úgy tűnik, hogy a döntést elfogadta. Magyarázatra vár Orbán váratlan jóindulata, talán nem egyedüli ajándék maradt az a 100 juh, amelyről Révay Kata Szidónia írt 1671. október 18-i férjéhez intézett levelében.⁷⁷⁸ Mindez nem jelentette, hogy Ostrosith kalandjai véget értek a központi adminisztrációval. Naplója tanúsága szerint még 1673 szeptember végén beadványt intézett az Udvari Kamarához, amelyben ezúttal azért folyamodott, hogy az Illaván állomásozó katonák faszükségletét ne az ő erdejéből fedezzék, 1674 elején pedig Strassoldo ezredes váratlanul megkezdte az illavai kastély bontását, amelynek megakadályozása újra csak minden kapcsolatát igénybe vette a bárónak.⁷⁷⁹

Tanúságos a végére egy kis statisztikát összeállítani az evangélikus főúr bécsi tartózkodásáról. Ostrosith három részletben 95 napot töltött Bécsben. Ez alatt a 95 nap alatt tíz alkalommal járt az udvarban, egy alkalommal pedig személyes audiencián is volt öfelségénél. A három kulcsszemélyiséggel összesen 23 alkalommal került kapcsolatba, ezek közül 13 kontaktus volt Hoher kancellárral (közülük hatszor Razgha Mártonon át), öt alkalommal találkozott Lamberggel (egyszer volt nála audiencián, egyszer vele ebédelt), illetve öt alkalommal látogatta meg P. Emericust a kapucinus kolostorban. További két alkalommal találkozott közvetlenül Lobkowitz főudvarmesterrel (egyszer az udvarban találkozott vele össze), másik hat alkalommal Graffenburg bárón keresztül érte el, a herceg titkárával, Johann Probsttal három alkalommal került kapcsolatba. Az ügyet végül megoldó Orbán Istvánnal háromszor tárgyalt személyesen, két alkalommal közvetítőn át (Razgha Márton és Tóth Mihály). Ez utóbbi segítségét egy alkalommal Graffenburg esetében is igénybe vette. A már többször idézett, fenti összeállítás alapját képező naplójegyzetek szerint a tárgyalt időszakban legalább négy folyamodványt nyújtott be az uralkodóhoz, egy memorialét Hohernek adott át, illetve egy másikat Lambergnek, ez utóbbinak kifejezetten az volt a célja, hogy megpróbálja irányítani a supplikációt.⁷⁸⁰

A fenti személyeken túl három alkalommal találkozott Rottal gróffal, háromszor Christoh Abelével, az Osztrák Udvari Kancellária vezető titkárával, kétszer Christoph Dorschhal, a Haditanács mindenható titkárával, ugyancsak kétszer Franz Ludwig Stahllal, a Haditanács egy másik titkárával, szintén két alkalommal egy bizonyos Prinzenstein gróffal (talán Maximilian Ferdinand Sprinzensteinről van szó), egyszer pedig Hedli Mátyással ebédelt.⁷⁸¹

Ostrosith esete azért izgalmas, mert ez esetben tudatosan törekszik az eset alanya arra, hogy távolartsa az ügyet a Magyar Kancelláriától, ennek érdekében egészen magas rangú patrónusok és közvetítők szolgálatait veszi igénybe. A dolog mégsem jár eredménnyel, a megoldást egy középszintű hivatalnok fellépése hozza meg, aki az ügyintézés útvesztőinek ismeretében találja meg a megoldást. Ostrosith esete azt mutatja, hogy a 17. század utolsó harmadára valamifajta kompetenciaterületek már felrajzolódtak, amelyek átlépése már nem is volt olyan könnyű feladat.

⁷⁷⁷ MNL OL A 35 Nr. 283. ex 1673.

⁷⁷⁸ KOMÁROMY 1889, 287.

⁷⁷⁹ MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, uo. fol. 77r. (1673. szept. 29.). Vö. még az Udvari Kamara véleményét kér a Magyar Kamarától a beadványról, 1673. okt. 18. (ÖStA FHKA HF Prot. Bd. 973. 1673 Reg. fol. 393r.). A bontásra: MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1674. év, passim.

⁷⁸⁰ MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 46r. (1673. máj. 19.).

⁷⁸¹ Rottal: uo. fol. 55v. (1672. jún. 12.), fol. 66v. (júl. 26.), fol. 71v. (aug. 15.); Abele: fol. 46r. (máj. 19.), fol. 51r. (máj. 30.), fol. 59r. (jún. 25.); Dorsch: fol. 58v. (jún. 20.), fol. 64r. (júl. 19.); Stahl: fol. 71v. (aug. 15.), fol. 77r. (aug. 24.), Prinzenstein (Sprinzenstein): fol. 69r. (júl. 19.), fol. 71v. (aug. 15.); Hedly: fol. 67r. (júl. 27.).

A fentebb bemutatott három eset jól mutatja, hogy a kora újkori hivatalok ügyintézési gyakorlata nem ismer automatizmusokat. A benyújtott folyamodványok az esetek jelentős részében nem jutottak volna el az elintézésig, ha a benyújtó fél nem kísért volna valami úton-módon figyelemmel. Hogy miért szükséges, személyesen tüsténkedni vagy valamifajta sollicitátorral rendelkezni, azt jól mutatja Ostrosith Mátyás 1672 decemberében benyújtott folyamodványának esete, amely 1673. május végén még ott hevert elintézésre várva Christoph Abele, az Osztrák Kancellária titkára asztalán.⁷⁸²

Az ügyintézés előmozdítása történhetett személyesen, valamely hivatali alkalmazotton, vagy többé-kevésbé hivatásosnak tekinthető külső személyen át. A felhozott példák a személyes ügyintézésre példák, amikor az illető maga próbálja meg ügyét előre vinni. Ennek érdekében különböző személyekhez fordul, akikhez különböző kapcsolatok fűzik (honfitárs, még inkább egy régióból való származás, nyelvi közösség, hasonló képzettség).

Az esetek jelentős részében, amikor az illető nem tud személyesen jelen lenni, igyekezik ügyének egy hivatali alkalmazottat megnyerni. Ez lehetett a kancelláriai titkár, a regisztrátor vagy valamelyik jegyző. Szikszay Mihály regisztrátor például pályája egy szakaszában a vele egy régióból származó Rákócziak bécsi ágenseként működött, Somogyi Ferenc a Batthyány család ügyeit intézte, Lippich László pedig az Erdődyeket tájékoztatta bécsi fejleményekről.⁷⁸³

A harmadik megoldás hivatásos közvetítő, sollicitator, később bevett nevén ágens szolgáltatának igénybe vétele. Jóllehet az ágensi intézmény, ahogy az majd később bemutatásra kerül, csupán 1690-ben került rendszerezésre a Magyar Kancellária mellett, már azt megelőzően voltak olyan személyek, akik a bécsi helyismeretüket és kapcsolataikat kihasználva vállalták fel magánfelek ügyes-bajos dolgainak az intézését, igaz ekkor még hivatalos felhatalmazás és szabályozás nélkül. Ilyen volt a már előkerült Hosszúthóthy István és a később előkerülő, egyideig kancelláriai alkalmazásban álló Szinyei Merse György. Közéjük tartozott Oroszvály Mihály, aki eredetileg a minden lében kanál Hosszúthóthy István szolgálatában állt, és aki nyilván ura mellett tanulta meg a bécsi-prágai ügyintézés rejtelmeit.⁷⁸⁴ Később az Udvari Kamaránál előbb a Draskovichok (1616, 1617), majd a Homonnai Drugethek (1621) ügyében járt el, 1624-ben pedig Daróczy Ferenc bécsi házának gondnokaként jelenik meg a forrásokban.⁷⁸⁵ A 17. század közepétől olyan ágensekre is van adat, akik egy személy szolgálatában állnak vagy éppen egy hivatalhoz kapcsolódik működésük. Csáky Ferenc például külön ágenst tartott a bécsi Haditanács mellett Michael Huber jogászdoktor személyében.⁷⁸⁶ A működésükkel legalább részben a Magyar Kancelláriához köthető ágensekre három példát sikerült eddig gyűjtenem: Tattay Miklós (1653, 1657),⁷⁸⁷ Suskovith Ferenc (1687, 1689)⁷⁸⁸,

⁷⁸² MNL OL E 186 1. dob. 2. tétel Ostrosith Mátyás naplói 1673. év, fol. 48v. (1673. máj. 25.)

⁷⁸³ Erre vonatkozólag részletesen lásd a hivatalnokokról készített fejezet megfelelő részeit.

⁷⁸⁴ Naprághy Demeter levele Gábor Jánoshoz, 1609. febr. 9. Győr (német fordítás) (ÖStA HHStA Langakten Kt. 7. fol. 130–131).

⁷⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 108. Konv. 1615. Nov. fol. 202–218., r. Nr. 114. Konv. 1617. Okt. fol. 34–35. (Draskovich Miklós familiárisaként említi), r. Nr. 100. Konv. 1611. Apr. fol. 103–104. (Homonnai Drugeth Györgyné férje bécsi ágensének nevezi), MNL OL E 15 118. dob. Nr. 33. ex Aug. 1623.

⁷⁸⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 275. Konv. 1675. Okt. Fol. 88–97. (1665. okt. 1. óta állt Csáky szolgálatában, évi 150 Ft-ot kapott szolgálataiért).

⁷⁸⁷ Tattay Miklós „hungarischet sollicitator” 1637-ben Homonnai Drugeth János ágenseként járt el bizonyos tállyai szőlők és Terebes mezőváros vásárprivilegiuma ügyében (MNL OL A 33 Nr. 12–23. ex 13. Junii 1637). 1639-ben saját szenci házára kért új adományt az uralkodótól (uo. A 33 Nr. 108. ex 14. Apr. 1639). Bécsben háztulajdonnal rendelkezett a Himmelpfortgasseban. Udvari beszállásolási ügyekben több alkalommal fordult 1653 és 1657 között az Obersthofmarschallamthoz (ÖStA FHKA HQB Bd. 53. fol. 117v., 124v., 328r., 369r., 374r.).

⁷⁸⁸ Korompay diáriumából tudható, hogy 1689. nov. 15-én a kancellár az Udvari Kamarának a nedelici főharmincadellenőrségre ajánlotta őt, ez alkalommal a kötetbe eléggé rendhagyó módon bemásolásra került Suskovith folyamodványa, amelyben elmondta magáról, hogy több éve működik a császári udvarban ágenként, országbeli birtokos nemes és több nyelvet beszél (Korompay-diárium II., 1689. nov. 15., vö. még ÖStA FHKA

Szalay Jakab.⁷⁸⁹ Pályájuk és működésük még feltárára vár. Az intézmény kialakulása egyértelműen azt jelzi, hogy személyes beavatkozás nélkül csekély lehetőség állt csak fenn a folyamodvány elintézésére.

A fenti példák jól mutatják, hogy az ügyek többsége nem egyetlen kormányszerven belül dől el, hanem az esetek többségében a Magyar Kancellárián kívül a központi apparátus valamely más hivatala is bevonásra kerül, leginkább az Udvari Kamara, a Haditanács, vagy valamely másik kancellária kapcsolódik be, illetve a magyar kormányszervek közül nagyon sokszor kéri ki a Magyar Kamara véleményét. A hivatali apparátus tagjának, vagy egy jól tájékozott sollicitator/ágensnek szolgálata ilyenkor különösen jól jön, hisz hasznos tanácsokkal vagy éppen kapcsolataival tudja segíteni ügyfelét. Nem is beszélve arról, hogy a döntési mechanizmus ismeretében, annak gyengéit kihasználva olyan pályára tudja állítani az ügyet, amely a kívánt megoldáshoz vezetett (lásd Ostrosith Mátyás ügyét).

A sikeres ügyintézésnek, ahogy láttuk, sok összetevője volt. Ezek közé tartozott az apparátus jóindulatát biztosító ajándék, amely kisebb értékű, inkább csak kedveskedésre szolgáló naturáliáktól (palack, bor, sajt) a nagyobb mennyiségű készpénzig terjedhetett (az ajándékokról még lesz szó egy későbbi fejezetben (5.7. fejezet)).⁷⁹⁰ A sajátságosan működő kora újkori hivatali apparátus esetében, ahol még nincsenek kialakult ügyintézési automatizmusok, pontosabban ezek még csak formálódnak, tehát egy másfajta ritmusú, másfajta preferenciájú ügyintézéssel kellett számolni.

HFU r. Nr. 332. Konv. 1689. Nov. fol. 254–255.). Az ajánlásnak nem lett fogantja, az állást Patachich Boldizsár, a Magyar Kancellária későbbi tanácsosa nyerte el (FALLENBÜCHL 2002, 230.)

⁷⁸⁹ Szalay Jakab "antehac aulicus Hungaricus et Croaticus agens" 1684-ben a Magyar Kamara számvevősége elnyerése érdekében tett beadványt, folyamodványában elmondta, hogy már 25 éve szolgál ágensként az uralkodó udvarában (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 296. Konv. 1684. März fol. 126–127. és lásd még MNL OL E 21 1684. márc. 8., orig. folyamodvány). Az állást elnyerve haláláig a Magyar Kamara számvevőjeként dolgozott (FALLENBÜCHL 2002, 303.).

⁷⁹⁰ Beniczky Ferenc 1635-ben Ferencffy Lőrincetől egy címereslevél megszerzéséhez kért segítséget, kedveskedés képpen brinzát és két kis sajtocskát küldött ajándékba. Beniczky levele Ferencffyhez, 1635. nov. 25. Pozsony (KÓTA 1997, 152.). Vitnyédy 1659. febr. 6-án azt írja Thököly Istvánnak, hogy az örökösének kért főispáni kinevezés érdekében „extra taxam” 400 arany ajándékot ígért Szelepcsényi kancellárnak, Ruttkay titkárnak és Fejérpataky regisztrátornak 100–100 tallért, Orbán Istvánnak pedig 50 tallért, de hiába (FABÓ 1871, I. 138.).

5. A Magyar Kancellária hivatalnoksága

A következő fejezet a Magyar Kancellária alkalmazottait mutatja be. Egy igazán átfogó és mély elemzés elkészítését megnehezíti, hogy a 16–17. századi kora újkori magyar hivatalnokságról nagyon keveset tudunk, és sajnos nem sokkal jobb a helyzet a Habsburg Monarchia esetében sem.⁷⁹¹ Ez azért fájdalmas, mert az ugyan nyilvánvaló, hogy ahogy a koraújkori állam különbözik a modern államtól, úgy a Mária Terézia és II. József reformjai előtt működő tisztviselő is más, és nem kérhető tőle számon a modern kor professzionális tisztviselőjének minden ismérve, de nem igazán világos, hogy mi várható el tőle. Mivel a Magyar Kancellária a maga kilenc-tíz tisztviselőjével nagyon kis hivatal, a munka során többször emlegetett forrásanyaga pedig nagyon esetleges, hivatalnokságának önmagában történő elemzése nem hozhat átfogó eredményt, számos jelenség helyes értelmezése analógiák hiányában gondot okoz. Mindezt figyelembe kell venni a következő fejezet olvasása során, amikor a rendelkezésre álló adatok alapján képet próbálok rajzolni a kancelláriai hivatalnokságról, csoportonként haladva, a kancellároktól lefelé, a jegyzőig bezárólag. A főkancellárok bemutatása ezúttal is elmarad, mivel ők nem képezték a hivatal szerves részét. Az alkalmazott módszer a kollektív biográfia módszertanához közelít, de az egyenetlenül rendelkezésre álló adatok a módszer teljeskörű alkalmazását nem teszik lehetővé.⁷⁹²

5.1. A kancellárok

Az 1527 és 1690 közötti időszakban 19 fő viselt kancellári méltóságot, közülük 18-an egyháziak voltak. Az egyetlen kivételt Perényi Péter képezte, aki valamilyen megmagyarázhatatlan okból kifolyólag – egyébként a magyar főurak közül egyedülálló módon – olthatatlan vonzalmat tanúsított a kancellári méltóság iránt. Bár a 16. század első felében a Habsburgok formálódó közép-európai birodalmában még nem meglepő, hogy egyházi személy irányítja az uralkodó egyik kancelláriáját, a 17. században ez már mindenképpen kivételesnek nevezhető. A Habsburg Monarchia kancelláriái esetében, nem számítva a birodalmi főkancellári méltóságot, amely a mainzi érsek örökletes méltósága volt, az utolsó, kancelláriát vezető egyházi Bernhard Cles trentói püspök, főkancellár (1528–1539) volt. Az 1620-ban létrehozott Osztrák Udvari Kancelláriát végig világiak irányították. Még tanulságosabb, hogy a Cseh Kancellária élén is világiak álltak már a 16. századtól kezdve.⁷⁹³ Magyarország esetében a kancellárság egyedülálló módon, az 1690. évi kancelláriai reformon túlnyúlva, egészen 1732-ig – leszámítva Perényi Péter 1540–1542 közötti és Illésházy Miklós 1706–1723 közötti kancellári működését –, egyháziaknak fenntartott állás maradt.⁷⁹⁴ Igaz, már az 1690. évi reformot megelőzően voltak hangok, legalábbis egy hang, Esterházy Pál nádor hangja, amely világi kancellár kinevezésének a lehetőségét felvetette.⁷⁹⁵

Miért viseli oly sokáig egyházi ezt a fontos méltóságot? A feltett kérdést nem könnyű megválaszolni. Egyetlen ok nem is szolgáltat elegendő magyarázatot. Mindenekelőtt nem szabad megfeledkezni arról a kényszerhelyzetről, amelybe a 16. századi magyar állam került az ország megosztása után. Miközben a kora modern állam egyre nagyobb számú tisztviselőt igényelne, a rendelkezésre álló anyagi és személyi erőforrások nemhogy gyarapodnának, hanem inkább csökkennek. Ebben a helyzetben a magyar főpapságnak igen komoly szerep jutott a Habsburgok uralta Magyar Királyság igazgatásának működtetésében. Mivel alapvetőleg

⁷⁹¹ A létező feldolgozások többsége a 19. századi vagy még inkább az 1867 utáni időszzakkal, az Osztrák–Magyar Monarchia hivatalnokságával foglalkozik, vagy csak egészen kis terjedelemben tárgyalja a kora újkori előzményeket: SCHIMETSCHKE 1984, HEINDL 1993, HEINDL 2013, MEGNER 1985, MEGNER 2010.

⁷⁹² A kollektív biográfiára lásd: SCHRÖDER 2011, KÖVÉR 2014.

⁷⁹³ ÖZV I/1. 280–284.

⁷⁹⁴ FALLENBÜCHL 1988, 99.

⁷⁹⁵ Esterházy opinója az uralkodóhoz, 1686. nov. 27., 18. századi másolat (OSzKK Fol. Lat. 505. fol. 89r–90r.).

egyházi jövedelmeikből éltek, viszonylag olcsón egy jól képzett réteg állt az állam rendelkezésére. A megállapítás alátámasztására csupán egyetlen példát hoznék fel. Az 1527 és 1608 között kinevezett 33 helytartó, kancellár és Magyar Kamara elnök közül csupán öten nem tartoztak az egyházi rendhez (ezen az arányon a két nádor beszámítása sem változtat).⁷⁹⁶ A magyar főpapok ráadásul értettek is ahhoz, hogy a maguk csoportérdekeit a magyar főurakkal szemben érvényre juttassák, és őket a 17. század elejéig a központi államigazgatás vezető pozícióitól távol tartsák. Ebben szövetségesre találtak a Habsburg uralkodóban, aki szemlátomást könnyebben tudta kezelni a magyarországi főpapságot, mint a magyar rendiségbe mélyen begyökerezett főurakat.

Bár a koraújkori magyar egyházi vezetőrétegről nem állnak rendelkezésre modern társadalomtörténeti vizsgálatok, már a különböző lexikonokból, egyházi adattárakból kinyerhető adatsorok is arra a megállapításra vezetnek, hogy az e korban működő főpapok többsége a nemesség alsó részéből vagy a megnevesített polgárságból került ki, maguk és családjuk felemelkedése egyházi karrierjükhöz volt kötve, amely viszont sokban az uralkodó kegyén múlt.⁷⁹⁷ Ha szemügyre vesszük az 1527 és 1690 között tevékeny kancellárokat, a 18 személy között négy főnemesi származásút találunk (Forgách Ferenc, Sennyey István, Bosnyák István, Pálffy Tamás), hét nemest (Szalaházy Tamás, Draskovich György, Kutassy János, Pethe Márton, Lippay György, Szelepcsényi György, Jaklin Balázs), egy egyházi nemest (Heresinczy Péter), öt polgárt vagy városban élő nemes-polgárt (Oláh Miklós, Liszthy János, Lépes Bálint, Szegedy Ferenc Lénárt, Gubasóczy János) és egy ignobilist (Korompay Péter). A főnemesi csoport jelenléte talán egy kicsit erőteljesebb, mint a magyar főpapságon belül elfoglalt átlagos arányuk (ez a 16. században 10 %, a 17. században 15 % körül mozgott), de nem kiugróan magas. Meglepően magas viszont a polgári származásúak aránya, amely számszerűleg felülmúlja a főnemesi csoportot. A nemesi származásúak nagyobb része valójában a nemesség alsó rétegéhez sorolható, ez alól talán a két hivatalnok-nemesi családból származó személy, Pethe Márton és Lippay György tekinthető kivételnek, de az ő anyagi hátterük sem lehetett túlságosan erős, és inkább tekinthetők egy külön csoportnak, mintsem az egyszerű köznemesi csoport tagjának. Összességében a klerikus kancellárok is jól illusztrálják azt a tételt, hogy a kora újkorban az egyház a társadalmi mobilitás egyik fontos csatornája volt, amely a kora újkori magyar katolikus egyházra is maradéktalanul érvényesnek tekinthető.⁷⁹⁸

Több kancellár is igyekezett családját kellőképpen pártfogolni. Ennek egyik módja a család társadalmi helyzetének megemlése, megerősítése volt nemesség-megerősítő vagy éppen rangemelő oklevél szerzése révén. Így szerzett Oláh Miklós I. Ferdinándtól 1548-ban látványos, egészen egyedi kiállítású nemesség-megerősítő és címeradományozó oklevelet, majd tíz évvel később, 1558-ban családját a magyar főnemesség soraiba emelte egy másik hasonlóképpen egyedinek nevezhető oklevéllel.⁷⁹⁹ Nyilván belejátszottak Lippay Gáspár és gyermekei bárói rangra emelésében (1645) a testvér Lippay György esztergomi érsek, volt kancellár érdemei és kapcsolatai.⁸⁰⁰

A társadalmi tekintély megszerzéséhez és megtartásához a pusztá cím nem volt elég, ehhez megfelelő vagyoni háttér felépítését is el kellett végezni. Ennek jegyében foglaltatta be Szalaházy Tamás világi birtokokra szerzett adományleveleibe, azaz Fogaras és Szatmárnémeti

⁷⁹⁶ FAZEKAS 2017, 272–273.

⁷⁹⁷ A 16. századra vonatkozóan lásd FAZEKAS 2017, 275–278.

⁷⁹⁸ REINHARD 1988, FAZEKAS 2014b, 56.

⁷⁹⁹ Testvére Oláh Máté fiai, Tamás és Mihály, lánya, Oláh Anna, lánytestvérei, férjeik és gyermekeik, Oláh Orsolya, Bona György felesége, fiai, első férjétől Császár Kristóftól született fia Miklós és második férjétől született fia, ifjabb Bona György és másik lánytestvére Ilona, Olasz Miklós hitvese. Sem a címereslevélben, sem az 1558-as bárói oklevélben nem szerepel Lucretia, aki néhány év múlva (1555) Liszthy János hitvese lesz majd (MNL OL P 108 Rep. K. Fasc. 2–3. No. 162. és No. 163.).

⁸⁰⁰ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 614–618.

adományába (1527) lánytestvéreit és unokaöcseit is.⁸⁰¹ Oláh hasonlóképpen támogatta családtagjait, az 1553-ban megvásárolt lánzséri uradalom uralkodói megerősítőlevelében szerepel a kedvezményezettek között összes még élő férfirokona.⁸⁰² Vagyonának tekintélyes részét később rokonaira, lánytestvérére, Ilonára, unokaöcsére, Császár Miklósrá, illetve törvénytelen lányára, Lukréciaira és annak férjére, Liszthy Jánosra hagyta.⁸⁰³ Talán még Oláhnál is tekintélyesebb vagyont örökölt rokonaira, a Jókai, Kordics, Maholányi családokra Szelepcsényi György, igaz Oláhhhoz hasonlóan csupán alapjait vetette meg ennek kancellárként, vagyongyarapodásának lényegi időszaka neki is esztergomi érsekségére esett.⁸⁰⁴

Bevett dolog volt egyes családtagok pályájának pártfogolása és támogatása. Szalaházy Tamás az egyházi társadalomban egy jól ismert patronálási módozatot gyakorolt, amikor egyik lánytestvére, Magdolna fiát, Kecheti Mártont vette pártfogás alá. Már 1527 tavaszán biztosította unokaöccse számára a veszprémi püspökséget arra az esetre, ha ő más püspökségre lépne tovább. Az ígéretet sikerült is realizáltatni, úgyhogy amikor 1527. november 11-én kinevezést kapott az egri püspökségre, Veszprém is Szalaházy kezén maradt, aki kiskorú unokaöccse helyett maga kormányozta különösebb jogcím nélkül a püspökséget.⁸⁰⁵ Szalaházy igyekezett unokaöccse számára a legjobb nevelést biztosítani, ezért a páduai egyetemre küldte Mártont.⁸⁰⁶ Az ifjú később viselte is a veszprémi püspökséget, de minden jel szerint nagyobb hajlandóságot érzett a hadakozáshoz és a zsákmányszedéshez, mint a szellemi és lelki dolgokhoz, mert hazatérése után néhány évvel már nyakig merült a dél-dunántúli magánháborúskodásban. Oláh Miklós hasonlóképpen törődött két unokaöcsével, Bona Györggyel és Császár Miklóssal. Előbbit a páduai egyetemen taníttatta, majd figyelme Bona korai halála után Császár Miklósrá összpontosult, aki nagybátyjától az Oláh nevet is örökségbe kapta, és aki azután, ahogy már említésre került, részben vagyonát is örökölte.⁸⁰⁷ Egészen különleges volt a kapcsolat, amely Szelepcsényi Györgyöt rokonához, Maholányi Jánoshoz fűzte, aki sokáig az érsekségi birtokok prefektusaként tevékenykedett a nagy hatalmú rokon mellett, majd 1679-ben kancelláriai titkári kinevezést nyert, aligha véletlenül.⁸⁰⁸ E minőségében az érsek politikájának és érdekeinek hatékony képviselőjeként tevékenykedett.

Összességében megállapítható, hogy a kancellárok többsége igyekezett családjának segítséget nyújtani a társadalmi felemelkedésben. Tekintve, hogy a korszakban az egyén egyedül lényegesen kiszolgáltatottabb volt, vagy akár azt is mondhatni, hogy reménytelenül kiszolgáltatott helyzetben volt, ez teljes mértékben érthető. Több család felemelkedése kapcsolható össze egy-egy családtag kancellári működésével (például Oláh-rokonság, Lippayak, Szelepcsényi-rokonság), de az is jól látható, hogy igazán sikeres támogatást az a kancellár tudott nyújtani, aki további karriert is befutott. Igazán átütő sikert pedig egyik leszármazó család sem tudott felmutatni, ehhez ugyanis azt kellett volna, hogy a genetikai alapkövetelményen túl (életképes leszármazók) a következő két generációban még kiemelkedő személyek akadjanak, akik a család pozícióját meg tudják erősíteni és több mezőn, nemcsak vagyonuk, hanem most már családi kapcsolataik révén is be tudjanak épülni a Magyar Királyság vezetőrétegébe.

További kérdés, hogy a magyar főurak miért akceptálták az egyházi rend és a kancellári méltóság hosszan tartó összekapcsolódását. Ebben a fentebb felsorolt tényezők mellett fontos szerepet játszott, hogy a kancellárság komoly kötöttségekkel járt együtt, állandó tartózkodást

⁸⁰¹ ETE II. 354–355.

⁸⁰² Oláh Tamás, Császár Miklós, Bona György (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 160–161).

⁸⁰³ MERÉNYI 1896.

⁸⁰⁴ SZÉKELY 2017.

⁸⁰⁵ ÖStA HHStA RHR Reichsregisterbücher Ferdinand. I. Bd. 1. fol. 99.

⁸⁰⁶ Vö. Lazarus Bonamicus levele Szalaházy Tamáshoz, 1534. dec. 4. Padua (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 25. Konv. C. fol. 140–141.) és Kecseti Márton levele 1535. máj. 1. Padua (ETE III. 28.).

⁸⁰⁷ VERESS 1915, 53., 62.

⁸⁰⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 276. Konv. 1681. Jan. fol. 296–297.

jelentett az uralkodó mellett, távol a magyarországi birtokoktól és a politikai élettől, egy olyan világban, amelyben a személyes jelenlét még elemi jelentőséggel bírt. Ezen felül, mint majd még tárgyalásra kerül, a tisztség bizonyos felkészültséget is megkívánt. Gondot jelentett továbbá a kancellár anyagi ellátása. A magyar kancellárok egészen 1690-ig nem húztak állami fizetést, pontosabban csupán a 16. század első felében működő alkancellárok és Oláh Miklós kancellár részesült ilyenben: Ujlaky Ferenc havi 50 Ft-ot kapott, Oláh Miklós évi 1440 Ft-ra volt jogosult, amely kiemelkedően magas ellátmánynak tekinthető.⁸⁰⁹ A későbbi kancellárok alapvetőleg püspöki jövedelmeikből, illetve a kancelláriai illetékek rá eső hányadából éltek. Az állam részéről egyedül a magyar tanácsosi címük után járó évi 400 Ft-ra számíthattak, amelyet több-kevesebb rendszerességgel ki is fizetett nekik a Magyar Kamara. Az anyagi szempontok papírra is kerültek 1590-ben, amikor Heresinczy Péter halála után be kellett tölteni a hivatalt. Ekkor Ernő főherceg Rudolf császárhoz benyújtott véleményében a magyar kancellári szék betöltése kapcsán úgy vélte, hogy a kancellári állás teljes mértékben világi állás, és a világi személlyel való betöltése mellett szól, hogy felszentelt főpap alig van az országban. Ráadásul Istvánffy Miklós személyében lenne is alkalmas világi, aki nagy tapasztalattal rendelkezik. Ugyanakkor a főherceg az egyházi személy mellett szóló érveket sem hallgatta el: azon túl, hogy az a szokás, hogy egyházi személy viseli a kancellárságot, az anyagi szempontok is az egyházi mellett szólnak, mert a csekély kancellári jövedelem miatt egy világi kancellár számára külön jövedelmet kellene biztosítani.⁸¹⁰

A főpap-kancellárok alkalmazása sem volt problémamentes. A főpapok esetében gondként jelenhetett meg, hogy megyéspüspöki kötelességeiket valamiképpen össze kellett egyeztetni a kancellári elfoglaltsággal, amely állandó tartózkodást igényelt az uralkodó mellett. A 16. század közepétől a megyéspüspökök a trentói zsinat határozatai értelmében huzamosabb ideig már nem tartózkodhattak volna távol egyházmegyéjüktől (sess. VI. de ref. cap. 1.). Ez azonban, noha már a 16. századba felmerült kérdésként, igazából csak a 17. század középső harmadától jelent meg általánosan megfogalmazott, a pápai nunciusok által napirenden tartott problémaként, minden bizonnyal az 1634-ben kiadott *Sancta Synodus Tridentina* rezidencia bulla nyomán. Nem véletlen, hogy Lippay Györgynek 1638-ban érveket kellett gyűjtenie, hogy mi indokolja neki mint kancellárnak távolmaradását egyházmegyéjétől.⁸¹¹ Spinola nuncius 1666-ban Szelepcsényi utódlása idején kifogást is emelt a gyakorlat ellen, hogy megyéspüspököket neveznek ki kancellárnak, de okfejtése nem talált meghallgatásra.⁸¹² Így egészen 1732-ig, a hivatal szekularizálásáig megmaradt a korábbi gyakorlat. Egy pillanatra 1690-ben, a nagy átszervezés előestéjén úgy látszott, hogy figyelembe vételre kerül az előírás, Jaklin Balázs ugyanis tinnini püspökként kapott kancellári kinevezést, amely ekkor még éppen török uralom alatt állt, de már 1691-ben valódi megyéspüspök lett, továbblépett ugyanis a nyitrai püspökségre, követve ezzel elődei példáját. Időnként az uralkodó részéről is merültek fel kifogások az egyházi és világi kötelezettségek összeegyeztetése körül. Így 1590-ben, amikor felmerült a lehetőség, hogy Kutassy megtartja a kancellárság mellett az esztergomi egyházmegye adminisztrátorságát is, de végül elvetésre került a javaslat.⁸¹³ Elméletileg létezett még egy probléma, egyházi személy bűnügyekben való eljárása ugyanis irregularitást vont

⁸⁰⁹ Ujlaky ellátmánya: ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 181. Nr. 17. Hofstaat von Ferdinand I. 1541 fol. 6v. Az öt lóra kiutalt 50 Ft kiemelkedően magasnak számít. A kancellár járandósága a helytartó 3000 Ft-os fizetése mögött a második helyet foglalta el a sorban, az országbíró, ill. a nádori helytartó egyaránt valamivel kevesebbre, csupán 1200 Ft-ra volt jogosult (ÖStA FHKA UGB Bd. 384. fol. 251v–259v.).

⁸¹⁰ Ernő főherceg levele Rudolffhoz, 1590. dec. 1. Grác (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 149–150.).

⁸¹¹ TUSOR 2016a.

⁸¹² VANYÓ 1935, 31.

⁸¹³ Rudolf Ernő főherceghez, 1591. júl. 20. Prága (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 93r.) és ugyanők, 1591. szept. 14. uo. (uo. Fasc. 123. Konv. B. fol. 120–121.).

maga után, amely alól felmentést kellett volna kérnie az érintett személynek. Erre az egyházi helytartók esetben találtam is példát, érdekes módon a kancellároknál egyelőre még nem.⁸¹⁴

Érdekes egy pillantást a kancellárok által viselt püspökségekre vetni. Öt személy veszprémi püspökként lépett a kancellári méltóságra (Szalaházy Tamás, aki azonban szinte azonnal elnyerte az egri püspökséget is, Liszthy János, Lippay György, Bosnyák István, Szelepcsényi György), öten nyitrai (ifj. Forgách Ferenc, Lépes Bálint, Pálffy Tamás, Gubasóczy János, Korompay Péter), hárman győri (Draskovich György, aki kalocsai érsek is, Kutassy János, szintén kalocsai érsek is, Pethe Márton), ketten váci (id. Sennyey István, Szegedy Ferenc Lénár), ketten zágrábi (Oláh Miklós, Heresinczy Péter), egy fő pedig tinnini (Jaklin Balázs) püspökként. Hét fő lépett tovább más püspökségre kancellári éve alatt, közülük Lippay György Egert kapta meg, négyen nyerték el Győrt (Liszthy János, Heresinczy Péter, Lépes Bálint, aki kalocsai érsek is lett, illetve Sennyey István), ketten Nyitrára kerültek (Bosnyák István, Szelepcsényi György, aki kalocsai érsek is lett).

Ha megnézzük, hogy ki hol állt az egyházi pályán, amikor kancellári működése véget ért, az alábbi összeállítást lehet készíteni: hárman voltak egri püspökök (Szalaházy Tamás, Oláh Miklós, ha érsekségét és főkancellárságát nem vesszük figyelembe, Lippay György), heten győri püspökök (Liszthy János, id. Draskovich György, Heresinczy Péter, Kutassy János, Pethe Márton, Lépes Bálint, Sennyey István), másik heten pedig nyitraiak (Forgách Ferenc, Bosnyák István, Szelepcsényi György, Gubasóczy János, Korompay Péter), egy fő váci (Szegedy Ferenc, Pálffy Tamás). Ezek az összeállítások egyértelműen azt jelzik, hogy a kancellárok vagy eleve egy Bécs közeli püspökségre kerültek kinevezésre, vagy arra törekedtek, hogy Bécs közelében jussanak püspökséghez. Ennek leginkább a győri és a nyitrai püspökség felelt meg. Győr előnye volt, hogy viszonylag komoly jövedelmet biztosított, viszont a katolikus megújulás kibontakozásával a püspökség kormányzása egyre komolyabb megterhelést jelentett.⁸¹⁵ Nyitra viszont éppen abból szempontból volt előnyös, hogy kis egyházmegye volt. Néhány tucat plébániából álló püspökségről lévén szó, sokkal kevesebb gonddal járt, mint a nagy kiterjedésű, különböző anyanyelvű közösségek által lakott, úgymond valódi egyházmegye Győr. Nem véletlen, hogy a kancelláriai címet ambicionáló Pálffy Tamás minden további nélkül kész volt az egri püspökséget feladni, és helyette a kis nyitrai püspökséget elfogadni, amely tulajdonképpen a 17. század második felében majd folyamatosan a kancellárok kezén volt, úgymond házi püspökségüknek tekinthető.⁸¹⁶ A képet, Szegedy Ferenc váci püspökségét nem számítva, egyetlen eset töri meg, Lippay Györggyé, aki a veszprémi püspökségről az egri püspökségre (1637) lépett tovább, a fentiek tükrében nem véletlenül alakult ki konfliktus a szituációból, a Bécstől messze fekvő Eger igazgatása a császárvárosból jóformán lehetetlen volt.

A kancellárság, ahogy az már korábban papírra került, komoly munkával járó hivatal volt, még akkor is, ha az apparátus közvetlen irányításában a mindenkori titkár vagy titkárok jelentős szerepet vállaltak. A hivatali kötelem ellátása nem okozott gondot azoknak, akik a hivatal kebeléből emelkedtek a kancellári méltóságra. A 16. század első két harmadának kancellárjai Draskovich Györgyig bezárólag olyan személyek voltak, akik pályájuk egyik korai szakaszában a kancellárián beosztott tisztviselőként már dolgoztak. A Mohács utáni első kancellár Szalaházy Tamás a Mohács előtti időkben királyi titkár volt (1520–1523), sőt néhány

⁸¹⁴ FAZEKAS 2017, 289.

⁸¹⁵ A püspökségi jövedelmek felbecsülését megnehezíti, hogy az igazán komoly bevételt biztosító tizedjövedelmek többsége, igen nyomott áron, állami vagy magánemberek bérletében voltak. A győri püspökség jövedelme 1571–1572-ben készült kimutatások szerint 12000 Ft körül mozgott, Nyitrának ugyanekkor 7–8000 Ft körül volt (KENYERES 2017, 304–306). A 17. század közepére a jövedelmek jelentősen megnöttek, Győrnek 22–25000 Ft volt a bevétele, míg Nyitrának 12–15000 Ft jövedelme lehetett (MOLNÁR 2006, 19–20.).

⁸¹⁶ Nyitráról Lippay György le is írja, amikor 1644-ben Szelepcsényit a kancellári méltóságra és vele a nyitrai püspökségre javasolja, hogy Nyitra kicsi és könnyen kormányozható („parvus etiam quoad dioecesim et facile guberabilis”) (MNL OL A 33 Nr. 101. ex 13. Sept. 1644).

hónapon át a kancelláriát magát is irányította (1525/1526).⁸¹⁷ Ujlaky Ferenc ugyan nem szerzett kancellári címet, de alkancellárként vezette a hivatalt. Kancelláriai jegyzőként kezdte (1519), majd sokáig titkárként (1527–1538), végül alkancellárként (1539–1540) működött.⁸¹⁸ Kivételt képez, mint mindenben Perényi Péter, akinek nem volt hivatalnok múltja. Utóda Oláh Miklós királyi titkárként csak rövid ideig (1526) működött, de bürokratikus tapasztalatot gyűjtött eleget a Mária királyné mellett eltöltött évek alatt.⁸¹⁹ Liszthy János valószínűleg conservatorként (jegyző?) kezdte működését, titkárként folytatta, majd Oláh halála után alkancellári kinevezést nyert (1568), végül kancellárrá lépett elő (1573).⁸²⁰ Az ő pályája azért is izgalmas, mert egyrésről jelzi az állami hivatalnokság soraiban zajló szekularizációt. A titkári szinten lassanként elfogynak a klerikusok, helyüket jól képzett, kompetens világiak veszik át. Más résről a hivatalvezetői szint különböző okok miatt egyháziak számára marad fenntartva. Aki hivatalvezető akar lenni, annak az egyházi rendhez kell tartoznia. Ezt teszi Liszthy János is, amikor felvesz az egyházi rendet, és ezt nem tudja megtenni a házasság, viruló feleséggel rendelkező Istvánffy Miklós. Id. Draskovich György kinevezése tulajdonképpen a régi modell utolsó megnyilvánulása, aki előbb titkárként (1553–1556), majd alkancellárként (1556–1561) működött.⁸²¹ A klerikusok elfogyása egyúttal azt is jelenti, hogy ezentúl olyanok kerülnek a kancellária élére, akik kevéssé vagy egyáltalában nem ismerik a kancelláriai ügyintézés és a központi igazgatás rejtelmét. A sikeres működéshez szükséges ismeretek tekintélyes részét menet közben kell majd megszerezniük.

Némi könnyebbéget jelentett, ha valaki már kancellárhelyettesként megismerkedett a hivatalnoki munkával, tapasztalatot szerzett a más központi hivatalokkal való együttműködésben, de ez csak kevesek esetében állt elő. Az alkancellárok közül egyedül Liszthy János, a tizenkét kancellárhelyettesből pedig mindössze négyen lettek kancellárok (id. Sennyey István, Lippay György, Bosnyák István, Szelepcsényi György). Ezek az adatok a kancellárhelyettes poszt súlytalanságát jelzik.

Az egyes kancellárjelöltek tisztségre történő ajánlásából, jellemzéséből nagy vonalakban összeállítható, hogy milyen erényeket kívántak meg egy kancellártól. Erre lehetőséget kínál a Heresinczy Péter halála után (1590. június 10.) kialakult helyzet kapcsán keletkezett források elemzése, amikor is másfél évig tartott (1592. március 1.), amíg sikerült a megfelelő kancellárt kiválasztani, jóllehet az országgyűléseken átélt nehézségek felhívták a kancellár személyének fontosságára a figyelmet, aki a Magyar Királyság szokásait, alkotmányát jól ismeri, és aki őszinte híve az uralkodónak.⁸²² A posztra, miután sikerült tisztázni, hogy egyházi állásról van szó, három személy jött szóba: Kutassy János pécsi püspök, az esztergomi érsekség adminisztrátora, Pethe Márton váradi püspök, jászói és szepesi prépost, továbbá harmadikként Cheródy János tinnini püspök. Az uralkodó és Ernő főherceg előbb Kutassy és Pethe között ingadozott, de egy idő után a váradi püspököt életviteléről terjengő hírek kizárták a jelöltek sorából.⁸²³ 1591 őszén a testvérpár levelezésében felbukkan újra

⁸¹⁷ KUBINYI 2006, 11–12.

⁸¹⁸ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 274. Konv. A. fol. 7., MNL OL E 21 1538. dec. 22., 1539. ápr. 10.

⁸¹⁹ PÉTERFFY 1742, II. 188.

⁸²⁰ ACRC II. 365., MNL OL A 57 vol. 5. pag. 291–301., vol. 6. pag. 332–341.

⁸²¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583 Dez. fol. 70–71., uo. HHStA OMeA SR Kt. 182 Nr. 36. Hofstaat 1556 fol. 30v–31r.

⁸²² „Weilln Eurer Kaiserlichen Majestät aber gnedigist bewüsst und es der augenschein und erfahrung unter nechst gehaltenen landtag unsonsten mit sich gebracht, was deroselben an ainem wol qualificierten canzler, dessen fidelitet, synceritet, erbarkhait und aufrichtigkhait, bevorab bey dieser confusion und schwirigkhait bey der Cron Hungern mann vergewisst, der auch der landtsbrauch, statuten, privilegien, freyhait und ordnungen des künigreichs wol erfahren, gelegen sein wölle...” Ernő főherceg Rudolf császárhoz, 1591. aug. 29. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 107–110.).

⁸²³ Rudolf Ernő főherceghez, 1591. febr. 28. Prága („solle er nit eines fast geistlichen, sonder etwas ergerlichen lebens sein”) (MNL OL A 97 3. dob. 3. tétel Rudolf király iratai: Miscellanea fol. 310–311.). Ernő főherceg márc.

Cheródy János tinnini püspök neve, aki már korábban is szóba került, Joó János 1590 őszén már javasolta őt egyszer a méltóságra.⁸²⁴ Kutassy és Cheródy között végül is, miután mindketten példaszerű főpapi életvitelt folytattak, utóbbi ingatag egészségi állapotán túl az döntött, hogy Kutassy politikai ügyekben, országismeret és jogszokások ismerete terén nagyobb jártasságot mutatott az elmúlt országgyűléseken és a Magyar Tanács tanácskozásain.⁸²⁵ Még egy pont volt, ahol döntés kellett, hogy szülessen, ti. hogy az esztergomi egyházmegye adminisztrátorsága mellett lássa-e el Kutassy a kancellári tiszte, vagy inkább helyezték át a győri egyházmegye élére. Végül is ez utóbbi megoldás győzedelmeskedett, esztergomi utódának Cheródy Jánost nevezve ki, akit ily módon valamennyire kárpótoltak is.⁸²⁶ Igaz, a végső döntésre még egy félévet kellett az után várni, hogy 1591. október 29-én az uralkodó prágai udvarába rendelte a pécsi püspököt.⁸²⁷ Erről a félévnek az eseményeiről sajnos nem rendelkezünk információval.

A fentiekből kitűnik, hogy a leendő kancellártól megkívták a magyarországi politikai viszonyokban való tájékozottságot, alapos hazai jogi ismereteket, ezen túl kifogástalan, egyházi személyhez méltó életvitelt kellett mutatnia és mindenekelőtt az uralkodóház iránt töretlen hűséget.⁸²⁸ Személyes tulajdonságai között felbukkan követelményként az ügyesség, amely talán arra utal, hogy a rendek felé közvetítő szerepet kellett ellátnia. Ezentúl nem ártott, ha valaki kellő önfegyelmel rendelkezett, mert a napi kötelezettségek ellátása komoly kihívást jelentett, amely „serénység és industria” nélkül nem ment, ahogy azt ifj. Draskovich György írta egyik levelében (1635).⁸²⁹ A politikai tapasztalatot és a hazai jogban való jártasságot a mindennapi gyakorlatban lehetett megszerezni, erre az országgyűléseken való részvétel, a Magyar Tanács ülésein való jelenlét, tanácstagként opiniókészítés, esetleg főispánként a megyei életbe való bekapcsolódás, illetve az igazságszolgáltatás különböző fórumain való közreműködés adhatott lehetőséget. A három jelölt közül Pethe Márton 1582 óta mint szerémi püspök tagja volt a Magyar Tanácsnak, számos ülésen vett részt, 1588 óta az eperjesi törvényszéken tárgyalta fellebbezéseken Cheródy János társaságában bírótársként működött. Cheródy már 1582-ben a nagyszombati törvényszéken ülnök lett (1582: 4. tc.), igaz az ő főpapi karrierje csak 1585 körül kezdődött, országos szinten politikai tapasztalatokat csak innen kezdve gyűjthetett.⁸³⁰ Kutassy Pethe Mártonhoz hasonlóan 1588-ban került be a királyi tábla prelátusai közé mint a pozsonyi nyolcados törvényszéken fellebbezési ügyekben működő ülnök (1588: 30. tc.). A három jelölt közül tehát Kutassy kezdte a legkésőbb e téren tapasztalatszerzését, és a Magyar Tanács munkájába is csak 1587-től kapcsolódott be, de az esztergomi egyházmegye 1586 óta viselt adminisztrátori méltósága széles felületen hozott érintkezést a magyar rendi világgal. Pethét életvitelével, Cheródyt alapvetőleg egészségi állapota kapcsolta ki a jelöltek sorából. Érdekes, hogy Kutassy érseki kinevezését követően, minden különösebb kifogás nélkül kapta meg a korábban kárhoztatott Pethe Márton a kancellári méltóságot. Igaz, a korábbi fő ellenkező Ernő főherceg ekkor már nem volt az élők sorában.

14-i Bécsből keltezett válaszában megerősítette a híreszteléseket (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 22–23.).

⁸²⁴ Joó János Erő főherceghez 1590. szept. 8. Pozsony (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 139–140.). Cheródy személyére: KOLLÁNYI 1900, 176., SUGÁR 1984, 284–286.

⁸²⁵ Rudolf Ernő főherceghez 1591. szept. 14. Prága és Ernő válasza 1591. okt. 16. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 120–121. és fol. 129–130.).

⁸²⁶ SUGÁR 1984, 285.

⁸²⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 138.

⁸²⁸ Esterházy Pál, amikor az 1687/1688. évi országgyűlésen az üresedésben lévő tisztségek betöltésére javaslatot tett, a betegeskedő kancellár miatt a kancellárságra is jelölteket nevezett meg, köztük leginkább Balogh Miklós váci püspököt támogatta, akinek kiemelte nyelvtudását, ill. jogtudását (iurista optimus) (Esterházy opinója az uralkodóhoz, 1686. nov. 27., 18. századi másolat, OSzKK Fol. Lat. 505. fol. 89r–90r.).

⁸²⁹ JEDLICSKA 1910, 146–147.

⁸³⁰ Cheródy elődje Heresinczy Péter csak 1585. márc. 8-án lépett tovább a zágrábi püspökségre, kinevezése 1585 után kellett, hogy bekövetkezzen.

Érdekes, hogy a három jelölt képzettsége és származása a tisztség kapcsán nem került szóba, erre vonatkozó utalás a levelezésben nem merült fel.

Más képet mutat egy olyan kinevezés, amikor két ambiciózus jelölt küzd a pozícióért. 1635-ben, Sennyey István győri püspök kancellár halála után Lippay György veszprémi püspök és ifj. Draskovich György váci püspök, pozsonyi prépost indult harcba a tiszteért. Előbbi a magyar hivatali nemesség egyik jeles családjából származott, nagyapja a Szepesi Kamaránál szolgált, apja Lippay János, a Magyar Kamarán kezdte a pályáját, majd a Magyar Kancellária titkára volt, végül személyenként az ország egyik nagybírája. Lippay a küzdelem kezdetekor pillanatnyi helyzeti előnnyel rendelkezett, mert a hivatalos küldetésen úton lévő Sennyey kancellárt az év tavasza óta ő helyettesítette az uralkodó mellett.⁸³¹ Első ránézésre mégis Draskovichnak voltak jobb lapjai, hisz Draskovich János báró, horvát bán fia volt, anyai ágon Istvánffy Miklós egykori kancelláriai titkár, propalatinus unokája, aki 1633-ban hosszabb időn át látta el a kancellárhelyettesi tiszte az uralkodó mellett.⁸³² Így az az érdekes helyzet állt elő, hogy mindkét személy családi hagyományaiban jelen volt egyfajta hivatalnok tradíció, sőt azon túl mindketten kötődtek a Magyar Kancelláriához. Ugyanakkor mindketten magas képzettséggel rendelkeztek, hiszen a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként egyaránt Rómában tanultak. Mindkettőjüknek volt már hivatali tapasztalata, a Magyar Kancellária és a központi igazgatás működését volt alkalmuk megismerni. Mindketten az 1635-ös országgyűlésen lettek tagjai a fellebbezési ügyeket tárgyaló nádori bíróságnak, Draskovich a felső részekben, Lippay a Dunántúl számára (1635: 14. tc.). Lippay veszprémi püspökként egyben Veszprém megye főispánja is volt, így alkalma nyílt a rendiség működését megyei szinten is megismerni. Alapjában véve tehát két azonos korú, hasonló felkészültségű személy állt szemben egymással.

A pártfogók súlyának és a személyes tulajdonságoknak kellett a két jelentkező között dönteni. Draskovich Pálffy Pálhoz, a Magyar Kamara elnökéhez intézett leveléből az derül ki, hogy Esterházy Miklós nádor a két tiszte meg kívánta osztani a két jelölt között, a kancellárságot Draskovichnak szánta, de a győri püspökségre Lippayt javasolta, vagy fordítva. Draskovich ezt nem fogadta el, és – nem csekély becsvágyról árulkodva – Pálffy támogatását ahhoz akarta megszerezni, hogy mindkét tiszte birtokba vegye. Kérése támogatására felhozta, hogy korábban is ez volt a gyakorlat, hiszen Heresinczy, Draskovich, Lépes is viselte mindkettőt, és benne meg van az az előbb emlegetett „serénység és az industria”, hogy mindkét tiszte ellássa.⁸³³ Sajnos azt nem tudjuk, hogy Pázmány miként vélekedett az ügyben, pedig az esztergomi érseknek fontos szava lehetett a kérdés eldöntésében. Néhány jel azt mutatja, hogy az esztergomi érsek az utóbbi években inkább támogatta Lippay pályáját, akit 1632-ben Rómába is magával vitt, és az is tudható, hogy Draskovichcsal annak 1633-as kancellárhelyettesi működése óta, amikor az nem egészen átgondoltan az érsek ellenében Esterházyhoz közeledett, feszült volt a viszonya.⁸³⁴ És van még egy fontos tényező, akinek az állásfoglalásáról nem tudunk: az uralkodó. Az sem egészen világos, hogy szokott-e véleményt formálni ebben a kérdésben, vagy teljesen átengedte magyar tanácsosainak a vele szoros kapcsolatban álló kancellár személyének kiválasztását. Az biztos, hogy akárhogy is volt, az uralkodói bizalom megszerzése és megőrzése a sikeres kancellári működés nélkülözhetetlen záloga volt. Mindenesetre a két becsvágyó fiatalember közül az a személy került kiválasztásra, aki személyiségjegyei alapján inkább volt képes a bonyolult erőterű Habsburg udvarban sikeresen működni. Bár az sem kizárt, ha megfelelő az előmenetele, a büszke, önfejű, konfliktusokkal vissza nem riadó, azokat szinte kereső, de éleselméjű, jól felkészült Draskovich is hasonlóan sikeres pályát tud befutni. Az uralkodói döntés végül alapvetőleg Esterházy javaslata mentén esett meg, ugyanis a tisztségek megosztásáról szólt, amivel a két vetélytársat, élethossziglanra sikerült halálos ellenséggé tenni.

⁸³¹ TUSOR 2016a, 333.

⁸³² SZABADY 1936, 35–36.

⁸³³ JEDLICSKA 1910, 147–148.

⁸³⁴ SZABADY 1936, 44–46.

Arra is van példa, amikor valósággal felépítik a leendő kancellárt. Ilyesmit hajtott végre Lippay György, aki kivételes képességeinek és nem utolsósorban Lóssy Imre esztergomi érsek e téren mutatott passzivitásának köszönhetően tudott döntő befolyást gyakorolni utóda kiválasztására. E téren azért is kellett aktivitást mutatnia, nehogy ellenfele, Draskovich György, aki 1638-ban néhány hónapon át ismét kancellárhelyettesként működött, kerüljön esetleg az ő előléptetése esetén a kancellári székbe.⁸³⁵ Lehetséges utódát Bosnyák Istvánban találta meg, aki megfelelő családi háttérrel rendelkezett, egy Habsburg-hű katona, Bosnyák Tamás gyermeke volt, aki bárói címet is nyert érdemeiért. Lippay már Bosnyák pécsi püspökségre tett opiniójában is felhozta, hogy az majdan helyetteseként működhet.⁸³⁶ Nem véletlen tehát, hogy már 1640 februárjában igénybe vették e téren szolgálatait.⁸³⁷ Valószínű, hogy kancellárhelyettesként a következő két évben is működött Lippay mellett, például a szőnyi béketárgyalások miatti távolléte idején is (1642. január–március).⁸³⁸ Ennek tükrében nem meglepő, hogy Lippay esztergomi érseki kinevezését követően Bosnyák István lett a kancellár.⁸³⁹ Váratlan halála után ismét Lippay tűnik a legaktívabbnak a kancellári poszt betöltése ügyében. Egy 1644 szeptemberéből származó előterjesztés-kivonat szerint hat személyt is szóba hozott a tisztségre: Szelepcsényi György veszprémi püspököt, Püsky János váci püspököt, Hosszuthóthy László váradi püspököt, Kopcsányi Mihály szerémi püspököt és váci prépostot, Jakusith György egri püspököt és végül állítólagos kapzsisága miatt mint teljesen alkalmatlant régi ellenlábását, Draskovich György győri püspököt. A jelöltek sorából Draskovich mellett szinte azonnal kizárta betegeskedése miatt Püskyt, majd a vonakodó és betegeskedő Kopcsányit is, illetve az egyik tisztség iránt sem érdeklődő Jakusithot. Így tulajdonképpen Hosszuthóthy és Szelepcsényi maradt, de előbbire a következőkben nem sok szót veszteget, egyértelműen Szelepcsényit favorizálta, akinek érdemei az uralkodó előtt is ismeretesek (konstantinápolyi követségei például). Nem tagadta ugyanakkor Szelepcsényi hiányosságát sem, hogy nem tud németül, viszont felhozta, hogy tud olaszul és szándékában áll a német nyelv elsajátítása.⁸⁴⁰ Lippay végül is elérte Szelepcsényi kinevezését, aki sokáig követte is patrónusa irányvonalát, és csupán az 1650-es évek közepétől kezdett majd kilépni Lippay árnyékából.⁸⁴¹

De vajon miért volt olyan fontos a kancellári tisztség birtoklása egy magyarországi főpap számára? Érdemes egy pillantást vetni a kancellárok pályafutására hivatalviselésük alatt és után. A 18 egyházi kancellár közül (Perényi Pétert teljesen eltérő háttere miatt ismét figyelmen kívül hagyva) 10 személy volt, aki kancellárként halálozott el, egy további személy lemondott hivataláról (Szegedy Ferenc). A tíz kancellárként meghalt személy közül négyen is olyanok voltak (Heresinczy Péter 1587–1590, Bosnyák István 1642–1644, Korompay Péter 1686–1690, Jaklin Balázs 1690–1695), akik viszonylag rövid időt, legfeljebb öt évet vagy annál kevesebbet töltöttek el a méltóságban, tehát nem elég időt ahhoz, hogy továbblépéssel számolhattak volna. Majd mindenkinek sikerült egy másik, jobb egyházi javadalomra továbblépnie, ahogy az már bemutatásra került. Mindössze négyen voltak, akiknek nem, de valójában e mögött sem valamifajta kudarc rejtőzik. Érdemes mind a négy pályafutást röviden bemutatni. Szalaházy Tamás már kinevezése idején egri püspöki kinevezést nyert, lényegében megtartva Veszprémet is. Sem az esztergomi, sem a kalocsai érsekség nem üresedett meg a következő tíz évben, így az egri püspöknek nem volt hová továbblépnie. Id. Draskovich György már kalocsai érsekként és győri

⁸³⁵ SZABADY 1936, 78–79.

⁸³⁶ MNL OL A 33 Nr. 255. ex 13. Dec. 1639. (! helyesen nov. 6).

⁸³⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 161. Konv. 1640. März fol. 210–213.

⁸³⁸ Ezekben a hetekben Bosnyák István folyamatosan Bécsben tartózkodott. Vö. Lóssy Imre levele Lippayhoz, hogy Bosnyák uram Bécsbe megy, 1641. dec. 19. Nagyszombat (PL AS Act. Rad. Classis X. Nr. 196. 10. cs. pag. 312–313. 1642. febr. 19-én Bécsből írt levelet az akkor éppen Komáromban tartózkodó Lippaynak (uo. 11. cs. pag. 150–151.), és még 1642. márc. 13-án is ott tartózkodott Orossy György levele szerint (uo. 11. cs. pag. 217–219.).

⁸³⁹ MNL OL A 57 vol. 9 pag. 597–598.

⁸⁴⁰ MNL OL A 33 Prop. 1644: Nr. 101. ex 13. Sept. 1644

⁸⁴¹ KÁRMÁN 2011, 272–276.

püspökként lett kancellár, mivel az esztergomi érsekséget működése éveiben nem töltötték be, neki sem volt hová továbblépnie a magyar katolikus hierarchián belül. Pethe Márton a kancellári kinevezéssel együtt kapta meg a kalocsai érsekséget és lett győri adminisztrátor (különben már négy év után helytartói kinevezést nyert). Pálffy Tamás az egri püspökségről lépett vissza a nyitrai püspökségre, hasonlóan Korompay Péterhez. A többiek mind hozzájutottak egy jobban jövedelmező egyházmegyéhez, vagy legalább egy nagyobb presztízst jelentő címhez (ez jelen esetben a kalocsai érsekséget jelentette). Két személy az egri püspökségre lépett tovább, az egyik Oláh Miklós volt (1548), a másik Lippay György, akinek kinevezése körüli nehézségekről már esett szó. A legtöbben, főleg a 16. század második felében és a 17. század első felében a győri püspökséget kapták (Liszthy János, Heresinczy Péter, Lépes Bálint, Sennyey István). A jól jövedelmező, de komoly főpásztori feladatokkal is járó egyházmegye 1635 után kikerült a kancellári célok közül, a már bemutatott okok miatt a viszonylag kicsi, éppen ezért kevesebb kihívást tartalmazó nyitrai egyházmegye lépett, a 17. század második felében négy kancellár is erre indult tovább (Bosnyák István, Szelepcsényi György, Gubasóczy János, Jaklin Balázs).

Négy kancellár nyerte el a kalocsai érseki címet, ezzel a magyar egyházi hierarchia második helyére lépett elő (Kutassy János, Lépes Bálint, Szelepcsényi György, Gubasóczy János). A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy id. Draskovich György már kalocsai érsekként kapott kancellári kinevezést, Pethe Márton pedig a kinevezéssel egy időben lett azzá. Érdekes, hogy közülük csupán Kutassynak és Szelepcsényinek sikerült továbblépnie az esztergomi érsekségre, a többieknek nem.

A magyar egyházi hierarchia csúcsát jelentő esztergomi érseki címet öt kancellár nyerte el (Oláh Miklós, Kutassy János, ifj. Forgách Ferenc, Lippay György, Szelepcsényi György). Így az 1526–1690 között kinevezett tizenkét érsek közel fele érkezett a kancellári székből. A legbiztosabb utat az érseki székhez így a kancellárság kínálta, másik négy személy az igazgatás más területéről érkezett (Várday Pál, Verancsics Antal, Fejérvölgy István, Kollonich Lipót), hárman pedig inkább az egyházi igazgatásban, lelkipásztorkodásban jeleskedtek (Pázmány Péter, Lóssy Imre, Széchényi György). Bár a kép teljességéhez hozzátartozik, hogy hárman közülük egy ideig kancellárhelyettesek is voltak (Fejérvölgy István, Lóssy Imre, Széchényi György), de az ő esetükben aligha valószínű, hogy az uralkodó mellett eltöltött néhány hét jelentősen befolyásolta volna későbbi pályájukat. Az esztergomi érseki cím kapcsán fontos megjegyezni, hogy néhány kancellárnak esélye sem volt a cím megszerzésére, tekintve, hogy működési idejük alatt nem volt üresedés, vagy egyszerűen nem töltötték be az érseki széket. Szalaházy Tamás ugyan szerzett ígérvenyt az érseki székre 1527 nyarán, de ezt nem sikerült soha beváltania.⁸⁴² Id. Draskovich György többször is közel állt az érseki kinevezéshez, de végül az érsekség betöltésére nem került sor. Számára talán némi vigasztalást jelentett, hogy még kancellársága idején, 1585. december 18-án bíborosi kinevezést kapott.⁸⁴³ Egyedülként a magyar udvari kancellárok közül.

Még egy olyan hivatal volt, amely komoly tekintéllyel járt együtt, és amelyet többen is elnyertek a kancellárok közül. A helytartóságról van szó, amely nádor hiányában az ország kormányzásában kulcsszerepet játszott. Nyolc olyan kancellár volt, akik más egyházi tisztségük mellett egy ideig helytartóként kormányozták az országot. Közülük négyen mint esztergomi érsekek nyerték el (Oláh Miklós, Kutassy János, ifj. Forgách Ferenc, Szelepcsényi György), ketten mint kalocsai érsekek és győri adminisztrátorok (id. Draskovich György és Pethe Márton). Szalaházy Tamás esete kivételes, mert kancellárként viselte egy éven át (1531–1532) a tisztséget Thurzó Elek országbíróval közösen, aki azután egyedül kapott kinevezést a helytartói méltóságra.⁸⁴⁴ Ehhez a gyakorlathoz látszik igazodni Lippay György kinevezése is, aki két alkalommal is, előbb Draskovich János nádor halála után (1648. augusztus 6.) Pálffy

⁸⁴² ÖStA HHStA RHK Reichsregisterbücher Ferdinand. I. Bd. 1. fol. 127.

⁸⁴³ ÖStA HHStA Rom Diplomatische Korrespondenz Bd. 47. fol. 281.

⁸⁴⁴ R. Kiss 1908, 343–344, 344–345.

Pál országbíróval közösen Pálffy nádorrá választásáig (1649. március 24.), majd Pálffy nádor halála után (1653. november 26.) egyedül Wesselényi Ferenc megválasztásáig (1655. március 15.) kormányozta az országot ideiglenes helytartóként.⁸⁴⁵

Ha szó esett a karrierlehetőségekről, szót kell ejteni a félbetört karrierekről is. Két ilyenre van példa az 1690 előtti időben. Az egyik a kivételes, eddig mindig figyelmen kívül hagyott pályafutással rendelkező Perényi Péter, akit a szerencsétlenül végződött 1542-es hadjárat után lefogatott I. Ferdinánd, és akinek ezzel az aktussal alapvetőleg névleges kancellársága véget is ért.⁸⁴⁶ A másik eset Szegedy Ferenc Lénárt esete, aki 1669-ben lemondott. Lemondásának oka az uralkodó, I. Lipót személye felé fennálló bizalmatlansága volt, amelyről Nádasdy Ferenc már 1667-ben hírt adott.⁸⁴⁷ A bizalmatlanságot irányába minden jel szerint elődje, Szelepcsényi György táplálta, aki folyamatosan áskálódott Szegedy ellen. A már idézett Nádasdy-levélben is szó esik erről, és a helyzet minden jel szerint később sem változott meg, 1669-ben a nuncius a lemondás egyik okának az esztergomi érsek aknatevékenységét jelölte meg.⁸⁴⁸ Ez annál is meglepőbb, mert Dvornikovich Miklós pecsétőr egyik leveléből lehet tudni, hogy 1666-ban Pálffy Tamás kinevezését, akit jóformán az egész udvar támogatott, Szelepcsényi akadályozta meg, ahogy Pálffy jelöltjét ifj. Sennyey István veszprémi püspököt sem fogadta el. Ha már át kell adnia a posztot, Szegedy Ferencet akarta utódnak, aki békés ember („homo mansuetus et tractabilis”), vagy a fiatal Pongrácz György szendrői püspököt és esztergomi helynököt.⁸⁴⁹ Más forrás, a mindentudó, udvarban sokat forgó P. Nicolaus Donellan ágostonos szerzetes szerint, aki a császárt is tájékoztatta az ügyről, Szelepcsényi szükség esetén inkább hajlana Sennyey elfogadására, mint Pálffy személyére.⁸⁵⁰ Úgy tűnik, hogy Szegedy a későbbiekben nem bizonyult eléggé engedelmes eszköznek Szelepcsényi kezében, és ez megrontotta kettejük viszonyát.

A kancellár működésének az alapját az uralkodóhoz fűződő bizalmi viszony képezte. A kancellár az uralkodó kancellárja, hozzá kötődik személyesen, neki tesz szolgálatokat, igazi *Fürstendiener*, ahogy azt a német szaknyelv nevezi. Ezt jól mutatja id. Draskovich György kancellár már a bevezetésben röviden felhozott esete. Az 1580-as országgyűlés alkalmával ugyanis, amikor Draskovich György kancellár a katonaság zaklatása és idegen kapitányok kinevezése miatt felindult rendek által uralkodóhoz küldött küldöttség tagjaként kénytelen megjelenni az uralkodó előtt, a megbízatást arra hivatkozva igyekszik elhárítani, hogy a királynak a kancellárja, nem pedig a rendeké.⁸⁵¹ Az uralkodó bizalma hiányában a kancellária nem tudott feladatának eleget tenni, eljelentéktelenedik. Ez történt Lépes Bálint kancellársága idején, aki, ahogy az már bemutatásra került, a rendek jelöltjeként került pozíciójába.

De ugyanakkor, és ezt nem lehet eleget hangsúlyozni, a kancellárok nem egyszerűen az uralkodói akarat végrehajtói voltak, hanem hivataluk fontos közvetítőszerepet is betöltött. Feladatuk nem csupán az uralkodói döntések Magyarország felé való továbbadásában állt,

⁸⁴⁵ „Memoriale super officio palatinatus et eius administrationem” (ÖStA HHStA Familienkorrespondenz A Karton 55. Konv. 4. „Hungarica de annis 1657 bis 1669” fol. 87–88.).

⁸⁴⁶ SZTÁRAI 1986, 137–139.

⁸⁴⁷ Nádasdy Ferenc levele Lessenyei Nagy Ferenchez, 1667. febr. 8. Pottendorf (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 287. Konv. B. fol. 6–7.).

⁸⁴⁸ VANYÓ 1935, 53.

⁸⁴⁹ „Pro cancellariatu dominus Thomas Palfi episcopus Agriensis tota fere aula patrocinate multum laboravit, sed sine effectu discessit, ex ea potissimum causa, quod archiepiscopum sibi contrarium habuerit. Nunc eodem conatu pro domino Senyei episcopo Wesprimiensi laboratur, sed ipsi etiam archiepiscopum contrariatur, causa est, ut ipse diutius potiatur, tandem vero si amoveri deberet, dominum Szegedi episcopum Vaciensem, et praepositum Poseniensem, hominem mansuetum et tractabilem, vel vero dominum Pongracz, adhuc juvenem, per se facile tractandos vellet ad hoc officium sublimari.” Dvornikovich Miklós levele testvérehez, Mihályhoz 1666. jan. 21. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei fol. 278–279.). Pongrácz személyére: KOLLÁNYI 1900, 274–276.

⁸⁵⁰ P. Nicolaus Donellanus levele Nádasdy Ferenchez 1666. márc. 3. (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 310. Konv. B. fol. 4–5.). Donellan személyére és magyar kapcsolataira: TOMA 2008.

⁸⁵¹ MOE VI. 345.

hanem a magyarországi rendi törekvések uralkodó felé közvetítése szintén fontos eleme volt a sikeres kancellári működésnek. Számtalan apró-cseprő magánügy és közügy előterjesztésében és elintézésében kellett eljárniuk. A 17. század középső évtizedeiből fennmaradt, a munka első részében már ismertetett uralkodói audienciára előkészített propozíciók mutatják, hogy a kancellár az esetek jelentős részében nemcsak egyszerű írásba foglalója volt az uralkodói döntésnek, hanem azt véleményezve terjesztette elő, ezzel menthetetlenül befolyást gyakorolt a döntésre. Lippay Györgynek a közelmúltban megjelent magyar urakkal folytatott levelezése is visszatükrözi ezt a sokrétűséget. Az 1635–1642 közötti évekből fennmaradt, elsősorban Batthyány Ádámmal, Erdődy Gáborral, Esterházy Miklóssal, Nyáry Istvánnal, Pálffy Istvánnal, Pálffy Pállal, továbbá I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel folytatott levelezésben találhatunk adatot fontos, „közjót” érintő opiniók előterjesztésére, magánbirtokügyek és adományok intézésére, Haditanács által zár alá helyezett ágyúkra, amelyek zár alóli feloldásában próbál a kancellár eljárni, országos hivatalról kiállított oklevél taxajáról (elengedve), Udvari Kamara és Magyar Kamara által eszközendő kifizetések sürgetéséről, portai követség ügyében nyújtott tájékoztatásról, végek fizetéséről.⁸⁵²

Karrierszempontról tehát megérte kancellárnak lenni, más kérdés, hogy anyagi tekintetben megérte-e. Sajnos kancelláriai bevételekről, taxajövedelmekről készült kimutatások hiányában csak óvatos találgatásokra van mód ezen a téren. További gond, hogy az egyházi javadalmakból és a kancelláriai bevételekből származó összegek szétválaszthatatlanul folytak egymásba. Így csak nagyon óvatos következtetéseket lehet tenni. Már szó esett róla, hogy a kancellárok, Oláh Miklós kivételével nem kaptak fizetést, legfeljebb magyar tanácsosi 400 Ft-os díjazásra tarthattak igényt. 1587 elején, nem sokkal kancellárrá történő kinevezése után Heresinczy Péter folyamodott kancellári és tanácsosi járandósága után. A Magyar Kancellária 1587. február 8-án adott véleményében a 400 Ft-os tanácsosi fizetésről megengedően nyilatkozott, de egyúttal arról tájékoztatta az Udvari Kamarát, hogy a kancellárnak eddig semmiféle címen nem fizettek, mert az oklevelek taxájából megélhetéséhez szükséges bevételhez hozzájutott.⁸⁵³ Félévszázaddal később, 1623 júliusában hasonlóan járt Sennyey István kancellár, bár kérését a Magyar Kamara méltányosnak találta.⁸⁵⁴

Így maradtak a megélhetés fedezésére az egyházi javadalmak bevételei, illetve a taxajövedelmek (a beszedett taxa kétharmada). A 16. század közepén a kancellárt terhelte a *conservator* és az írnokok tartása, illetve a hivatal egyéb költségeinek előteremtése. Liszthy szerint a taxa kérdéséhez nagyvonalúan álló Oláh idején, aki sokaknak elengedte a taxa egy részét vagy akár egészét, előfordult nem egyszer, hogy a kancellária éves költségei meghaladták annak bevételeit. Némi óvatosságra int Liszthy beadványával kapcsolatban, hogy az egész beadvány kiváltó oka az volt, hogy a frissen kinevezett alkancellár szeretett volna rendszeres fizetéshez jutni. Neki tehát egyáltalában nem állt érdekében a kancellária bevételeiről túl kedvező képet rajzolni. Ernő főherceg 1590. december 1-jén kelt, már idézett levele arra utal, hogy némi igazságmagva mégiscsak van a csekély jövedelem feletti sopánkodásnak. A következő évszázadban úgy tűnik, hogy valamit javult a helyzet ezen a téren, talán a skrupulus tűnt el a kancellárokból. Lépes Bálintról 1616-ban az a hír járta, hogy 80.000 tallért gyűjtött össze kancellársága alatt.⁸⁵⁵ Ha ez nem is volt igaz, hagyatékában a készpénzínséges Magyarországon így is tekintélyes összeget, 20.000 Ft-ot kerestek és legalább 8000 Ft-ot találtak is.⁸⁵⁶ További kutatások tisztázhatják Szelepcsényi hatalmas vagyonának létrejöttében a kancellárián eltöltött 24 év szerepét.⁸⁵⁷ Ellenben az utolsó kancellárok, Gubasóczy János és

⁸⁵² TUSOR 2015, 6–129.

⁸⁵³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 51. Konv. 1587. Febr. fol.1–7.

⁸⁵⁴ MNL OL E 15 118. dob. Nr. 36. ex Jul. 1623.

⁸⁵⁵ HAMMER-PURGSTALL 1847–1851, IV. 413–414.

⁸⁵⁶ FAZEKAS 2016b, 103.

⁸⁵⁷ SZÉKELY 2017.

Korompay Péter végrendeletei viszonylag szolid vagyonról tanúskodnak.⁸⁵⁸ E két utolsó példa azt jelzi, hogy a kancellár tisztsége ugyan megadta a lehetőséget a vagyongyűjtéshez, de nem minden kancellár követte feltétlenül ezt az utat.

5.2. Az alkancellárok

A tárgyalt időszakban összesen hét személy viselte az alkancellári (*vicecancellarius*) címet, mindnyájan az egyházi rendhez tartoztak. Érdekes, hogy csupán az 1539 és 1572 közötti időszakban került sor alkancellár kinevezésére, a későbbi időszakban alkalmi kancellárhelyettesek (*cancellarius substitutus*) működtek. A hét alkancellárt két csoportra lehet bontani. Az első csoport tagjai alkancellári címet viselve irányították a hivatalt, a másik csoport valóban csupán helyettesként, alkancellárként működött. Az első csoportba három személy sorolható: Ujlaky Ferenc (1539–1540), Oláh Miklós (1543–1546) és Liszthy János (1568–1572). Közülük Ujlaky a be nem teljesedett karriert testesítette meg. Hosszú időn át működött az uralkodó mellett magyar titkárként, majd alkancellári kinevezést nyert, de további előléptetésére már nem került sor. Ebben talán leginkább Perényi Péter volt a bűnös, a kancellári posztot ugyanis minden jel szerint neki tartották fenn. Hogy Ujlaky nem akart-e Perényivel együttműködni, vagy Perényi nem akart Ujlakyval, vagy egyszerűen az évtizedes udvari szolgálatba fáradt bele, egyelőre nem lehet tudni. Tény, hogy 1540 őszén elhagyta a kancelláriát és püspökségébe vonult vissza.⁸⁵⁹ Az uralkodó nem lehetett vele teljesen elégedetlen, mert Várday Pál halála után kinevezte Magyarország helytartójának (1550).⁸⁶⁰ A másik két alkancellár közül mindkettőnek, mind Oláhnak, mind Liszthynek sikerült továbblépnie, mindketten nem csupán hivatalvezetők voltak, hanem idővel, néhány év után, miután bizonyították alkalmasságukat, elnyerték a kancellári címet (1546, illetve 1573).

A második csoportot alkotó négy beosztott alkancellár közül három is úgymond be nem teljesedett karriert mondhatott magáénak (Pécsi János, id. Forgách Ferenc, Dudith András), csupán id. Draskovich György pályája teljesedett ki később a kancellárságig, sőt tovább a helytartóságig bezárólag. A sorban első Pécsi János leleszi prépost abból a szempontból is kivételt képez, hogy mindenki mással ellentétben nem rendelkezett semmifajta kancelláriai tapasztalattal. Perényi Péter embereként került a kancelláriára, amelyet ura távollétében irányíthatott is közel két éven keresztül (1540–1542). Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy a leleszi hiteleshelyen volt elég alkalma bürokratikus tapasztalatokat gyűjteni (már 1508-ban custosként említették).⁸⁶¹ Urának, Perényinek a bukása azután az ő működésének is a végét jelentette.

Id. Draskovich György, id. Forgách Ferenc és Dudith András pályájában közös, hogy mindhárman az Oláh Miklós vezette kancellárián szolgáltak, és működésük arra az időszakra esik, amikor Oláh már esztergomi érseki kinevezést nyert, és mint főkancellár irányította a hivatalt. Sokrétű elfoglaltságai miatt már nem tartózkodhatott állandó jelleggel az uralkodó mellett, nem kísérhette I. Ferdinándot Csehországba vagy éppen a Német-római Birodalomba. A Magyar Kancellária tekintélyének megőrzését célozta ismét olyan titkárok bevonása a munkába, akik tanácsosi címet is viseltek (*consiliarius et secretarius*), illetve alkancellárok kinevezése. Mindhárman előbb mint titkárok és tanácsosok működtek, Draskovich 1553-tól, Forgách 1558-tól, Dudith 1563-tól.⁸⁶² Közülük ketten már ekkor püspökök voltak, Forgách váradi püspök, Dudith pedig csanádi püspök. Mindhármukat magas szintű képzettség jellemzi:

⁸⁵⁸ ÖStA HHStA OMAA Kt. 626 Testamente 1686/2, Kt. 627 Testamente 1690/3.

⁸⁵⁹ Utolsó általa aláírt oklevél: 1540. okt. 18. (ETE III. 503.).

⁸⁶⁰ R. KISS 1908, 395–396.

⁸⁶¹ KUMOROVITZ 1928, 10.

⁸⁶² MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. (1553–1575) pag. 7., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 18. 1569. Mai fol. 138., MNL OL E 21 1563. nov. 20.

Draskovich Krakkóban, Bécsben, majd Paduában tanult, Forgách Paduában, Dudith Veronában, Paduában és Párizsban.⁸⁶³ Közülük az első kettőt Oláh Miklós taníttatta, egyértelműen az ő klientúrájához tartoztak. De ugyanakkor cselekedeteik azt mutatják, hogy mindhárman önálló személyiségek voltak. Egy ponton mindannyian szembekerültek urukkal, Oláhval, de a konfliktust különbözőképpen kezelték. Draskovich, aki pozsonyi préposti kinevezése miatt került ellentétbe az esztergomi érsekkel (1555), végül is meg tudott vele békülni, nem sokkal megkapta az alkancellári kinevezést (1556).⁸⁶⁴ Későbbi adat szembenállásukra nincs. Más a helyzet Forgách Ferencsel és Dudith Andrással. Forgách nem tudott az érsek vezető szerepébe belenyugodni, a beosztott alkancellári szerepkört elfogadni (1561–1563). Helyzetét tovább rontotta, hogy az új uralkodóval, I. Miksával sem találta a hangot. Elégedetlenségét a győri püspökségért folytatott harcának elvesztése tetőzte be (1565).⁸⁶⁵ Dudith ellenben élvezte Miksa bizalmát, minden bizonnyal neki köszönhetette alkancellári kinevezését, amely körül egyelőre még sok a homály.⁸⁶⁶ Sok jel arra mutat, hogy igazából nem lépett hivatalba. Talán Oláh akadályozta meg az akarata ellenére történő kinevezés miatt? A két frusztrált személyiség két különböző utat választott elégedetlenségében: Forgách János Zsigmondhoz pártolt, Dudith bár maradt Habsburg-párton, de elhagyta az egyházi rendet.⁸⁶⁷

5. 3. A kancellárhelyettesek csoportja

Liszthy János után tartósan működő alkancellár kinevezésére 1690-ig bezárólag már nem került sor. Helyette, ha a helyzet úgy kívánta, az uralkodó utazása vagy a kancellár huzamosabb távolléte esetén alkalmi helyettes állítása jött szokásba. A kancellárokhöz és az alkancellárokhöz hasonlóan mindnyájan főpapok, egyházmegyes püspökök voltak. Bár a kancellárhelyettes (*cancellarius substitutus*) elnevezésre az első említések csupán a 17. század második évtizedéből valók, 1613-ból, e típus képviselőjének kell tekinteni már az előző századból Fejérvölgy Istvánt és Telegdy Miklóst is.⁸⁶⁸

Az alkancellár eltűnésének az okát nehéz megállapítani. Talán az egyik oka a káderhiányban kereshető, legalábbis erre enged következtetni Radéczy István levele 1581-ből. Az üresedésben lévő tisztségek betöltése kapcsán szóba hozza egy alkancellár (*procancellarius*) kinevezésének a lehetőségét arra hivatkozva, hogy Draskovich kancellár idős és podagra is kínozza, ahogy egyébként őt is. Hasonló a helyzet Telegdy Miklós pécsi, Melegh Boldizsár váci, Monoszlay János zágrábi püspökkel, a többiek pedig nem alkalmasak a posztra.⁸⁶⁹ A szóba hozott személy Dersffy Miklós volt, aki készen mutatkozott a kinevezésért cserébe az egyházi rendet is felvenni (a javaslatnak nem lett különösebb következménye).

Az első kancellárhelyettesi típusú szolgálatra 1575-ből találtam nyomot. Egy, a Békássy család levéltárában fennmaradt oklevél tanúsága szerint ekkor a távollévő Miksa helyett Bécsben Károly főherceg vitte az ügyeket, mellette Fejérvölgy István veszprémi püspök működött közre a magyar ügyek intézésében.⁸⁷⁰ Fejérvölgy bizonyos adatok szerint 1579-ben is

⁸⁶³ VERESS 1941, 93–94, 188–189., 190., 317–319.

⁸⁶⁴ FAZEKAS 2006, 115–121. HHStA OMeA SR Kt. 182 Nr. 36. Hofstaat 1556 fol. 30v–31r.

⁸⁶⁵ ALMÁSI 2017a, 87.

⁸⁶⁶ ALMÁSI 2005, 902–903.

⁸⁶⁷ ALMÁSI 2017a, 91. és 93.

⁸⁶⁸ Domitrovich Péter zágrábi püspök említése mint „substitutus cancellarius”, 1614. jún. 24. (MNL OL A 57 vol. 6. pag. 421–425.)

⁸⁶⁹ Radéczy István egri püspök II. Rudolphhoz 1581. febr. 28. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv. B. fol. 1–2.).

⁸⁷⁰ Károly főherceg oklevele Nagy Balázs özv. Magdolna asszony és lányai, Orsolya, Erzsébet, Anna részére, amelyben Zemplén megyei Olaszi mezővárosban álló nemesi kúriára szóló jogaikban megerősíti őket, 1575. aug. 13. Bécs (orig. latin, a jobb oldalon Fejérvölgy aláírásával, MNL OL P 46 1575. évi iratok fol. 15.).

működött helyettesként.⁸⁷¹ 1583-ban, amikor Draskovich György megbetegedett, viszont Telegdy Miklós pécsi püspök helyettesítette a kancellárt.⁸⁷²

A 17. században, főleg a század első felében viszonylag rendszeresen került sor kancellárhelyettes állítására, erre valószínűleg az ügyintézés folyamatossága és a hivatal tekintélye miatt volt szükség. 1610 után már csak egy kancelláriai titkár működött, a felelősséggel működő szakavatott személyzet tehát túl csekélyé vált. A 17. század első felében kilenc kancellárhelyettesre sikerült adatot találni, akik tizenegy alkalommal helyettesítettek: Domitrovich Péter 1613, Sennyey István 1622–1623, Dávid Pál 1626 és 1632, Lóssy Imre 1628, if. Draskovich György 1633 és 1638, Lippay György 1635, Bosnyák István 1640, Szelepcsényi György 1644, Széchényi György 1647–1648. A legtöbb helyettesítés az erdélyi fejedelemmel folytatott tárgyalások miatt többször is távollévő Sennyey István kancellárságára esik, az ő 1623–1635 közötti működése alatt négy személy öt alkalommal működött.

Az egyes személyek kiválasztásának okát nem igazán sikerült feltárni. Nehéz például megmagyarázni, hogy az esztergomi egyházmegye helynökének, a politikai téren meglehetősen passzív, 52 éves Lóssy Imrének miért kellett kancellárhelyettesként működnie 1628-ban. Valószínűleg nem egyszer a pillanatnyi körülmények döntöttek el, hogy éppen ki került felkérésre. De arra is van példa, hogy tudatos karrierépítés történik: Bosnyák István esetét, akit Lippay György gondos munkával épített fel, az előzőekben már ismertettem. Még további három személynek sikerült a kancellárhelyettesek közül továbblépnie és kancellári méltóságra emelkednie (Sennyey István, Lippay György, Szelepcsényi György). Nem lehet véletlen, hogy mindhárman éppen akkor működtek az uralkodó mellett, amikor a kancellári poszt megürült vagy kevéssel később fog majd megürülni. Sennyey nem sokkal Lépes halála előtt (1623. április 26.) huzamosabb időt töltött az uralkodó mellett, akit elkísért a regensburgi Fürstentagra.⁸⁷³ Lippay György éppen akkor volt kancellárhelyettes, amikor a szlavóniai küldetésben távollévő Sennyey halála bekövetkezett (1635. augusztus).⁸⁷⁴ Szelepcsényi hasonlóképpen a már beteg Bosnyák Istvánt helyettesítette 1644 augusztusában.⁸⁷⁵

Vannak beteljesületlen karrierök a kancellárhelyettesek között is. Ezek közül talán a leglátványosabb ifj. Draskovich Györgyé, aki 1633-ban több hónapon át volt kancellárhelyettes, amikor az eperjesi tárgyalásokon távollevő Sennyeyt helyettesítette.⁸⁷⁶ Jellegzetes kézírása számos fogalmazványon ismerhető fel, munkáját ezek tanúsága szerint igyekezett lelkiismeretesen ellátni, mégsem sikerült kedvező képet magáról a külvilág felé közvetíteni. Szikszay Mihály regisztrátor Sennyey István kancellárhoz intézett levele arról tanúskodik, hogy a hivatali személyzet nem igazán tudott vele jól együttműködni.⁸⁷⁷ Talán ez is hozzájárult, hogy 1635-ben Sennyey szlavóniai megbízatása idejére nem Draskovich került felkérésre, hanem vetélytársa Lippay György. Draskovich pályájának sikertelenségében vitathatatlan képességei ellenére valószínűleg két tényező játszott döntő szerepet, az egyik kellemetlen személyisége, a másik ok pedig egy sokkal ügyesebb vetélytárs jelenléte, ahogy az már az előző fejezetben részletesen bemutatásra került.

A 17. század második felében érdekes módon csupán egyetlen példa ismeretes kancellárhelyettes állítására. Úgy tűnik, hogy Szelepcsényi és hivatali utódai nem igényelték az ilyenfajta segítséget, de lehet, hogy csak a potenciális utódokat igyekeztek a posztból

⁸⁷¹ BEDY 1938, 374–375. és PRT IV. 61

⁸⁷² MOE VII. 120., 126.

⁸⁷³ LOJDA 1914, 45.

⁸⁷⁴ TUSOR 2016, 332.

⁸⁷⁵ MNL OL A 35 Nr. 199. ex 1644.

⁸⁷⁶ MNL OL A 35 Nr. 52. ex 1633. Utasítások Ferencffy titkárnak a teendőkre nézve: 1633. szept. 22. (MNL OL A 32 Nr. 211.).

⁸⁷⁷ Szikszay néhány tanúságos sora hivatali főnökéhez (1633. aug. 7. Bécs): “Most immar vagyon jobb reménységem, hogy Drascouitz uram le ütött fővel vagyon, az előtt pedig valamikor curiert expedíált, ugyan zápolt, mondván, hála Istennek bizony még ott kell az commissariusoknak néhány hétig maradniok, addig én is néhány száz tallért gyűjthetek.” (MNL OL A 32 Nr. 208.).

távoltartani. Az egyetlen példa Dvornikovich Mihály csanádi püspök szolgálata, aki a regensburgi *Kurfürstentag*-ra kísérte el a betegeskedő Korompay Péter kancellár helyett az uralkodót.⁸⁷⁸ Érdekes módon neki sem sikerült a kancellári cím megszerzése, bár Korompay nem sokkal később elhalálozott (1690. május 12.) és Dvornikovich az *Einrichtungswerk* kancellárjelöltjei között is szerepelt, és mint az egykori kancelláriai regisztrátor, Dvornikovich Miklós öccse családi érdemeket is fel tudott vonultatni.⁸⁷⁹ Ebben talán már az is szerepet játszott, hogy mint a nagykiterjedésű váci egyházmegye püspöke a kancellári kötelmeknek nehezen tudott volna eleget tenni, bár egyházmegyéjébe véglegesen csak 1699 nyarán költözött.⁸⁸⁰

5.4. A titkárok

A Magyar Udvari Kancellária működésében kulcsszerepet játszottak a titkárok (*secretarius, secretarius Hungaricus aulicus, gehaimber ungarischer hoffsecretarius, referendarius et secretarius noster Hungaricus*).⁸⁸¹ A tisztség a tárgyalt korszakban jelentős változáson ment át. A 16. század első felében, Ferdinánd uralkodásának első évtizedében még létezett a Jagelló-kor királyi titkár típusa, aki a címet elnyerve az uralkodó szolgálatában különböző kormányzati feladatokat kapott. Ilyen volt Reicherstorffer György (1527), Ujlaky Ferenc (1527), Gerendi Miklós (1527), Bebek Imre (1528), Oláh Miklós (1527), Bornemissza Pál (1536), Peregi Albert (1537).⁸⁸² Közülük Bebek, Gerendi és Oláh már II. Lajos idejében is viselte a királyi titkári címet.⁸⁸³ A királyi titkári intézményt azonban nem sikerült beilleszteni a megváltozott viszonyok közé. Nem adatott meg neki, hogy szakterületeket magához vonva idővel az államtitkári (minisztériális) fejlődés felé induljon el.⁸⁸⁴ A királyi titkárok többsége a meglévő vagy újonnan alapított államigazgatási szervezetekbe tagolódott be, annak döntéselőkészítő folyamataiban vállalva szerepet. A hét személy közül Gerendi, Peregi és Reicherstorffer útja a Magyar Kamarába vezetett, előbbi kettő pályája végén intézményvezetőként, utóbbi tanácsosként működött.⁸⁸⁵ Bebek nem vett részt az igazgatásban. Oláh Miklós Mária királyné szolgálatában maradván követte őt Németalföldre, hogy majd később a kancellárián kössön ki.⁸⁸⁶ Bornemissza Pál a dunántúli harmincadok igazgatójaként működött egy időben egyéb

⁸⁷⁸ MNL OL P 1314 Nr. 11053.

⁸⁷⁹ *Einrichtungswerk* 91.

⁸⁸⁰ Váci egyházmegyei almanach 174.

⁸⁸¹ Pl. Himelreich Tiburtiust 1600-ban „*aulicus Hungaricus secretarius noster*”-nek nevezik (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 138. Konv. A. fol. 94rv.), Az Udvari Kamara egyik előterjesztésében Ruttkay Andrást „*gehaimber ungarischer hoffsecretarius*”-nak nevezi 1651-ben (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 187. Konv. 1652. Febr. fol. 33, 38.). Ferencffy Lőrincet az uralkodó „*consiliarius, referendarius et secretarius noster Hungaricus*”-nak titulálja (MNL OL E 21 1636. aug. 19.).

⁸⁸² Reicherstorffer György: ÖStA HHStA UA AA Fasc. Fasc. 4. Konv. C. fol. 23. (1527. jún. 2. Bécs, királyi titkári kinevezés), Ujlaky Ferenc: MNL OL A 57 vol. 1. pag. 4. (1527. okt. 23. „*secretarius*”), UA Spec. Fasc. 274. Konv. A. fol. 12. (1527. nov. 11. „*consiliarius et secretarius*”), Gerendy Miklós: SZILÁGYI 1937, 554. (1527. nov. 16.), Bebek György: uo. UA AA Fasc. 8. Konv. A. fol. 64. („*secretarius et consiliarius*”, 1528. márc. 15.), Oláh Miklós: MNL OL P 49_26_No. 5. (1527. nov. 30. Esztergom, mint királyi titkár működik közre Ujfalussy Mátyás és korosi Horváth Márk részére kiállított adománylevél létrejöttében), uo. UA AA Fasc. 12. Konv. C. fol. 2. (1529. szept. 1. Szeremlényi Zsigmond címezi levelében Oláht királyi titkárnak, 1530. ápr. 26-én kiállított királyi útlevelelben is így szerepelt, ETE II. 34.), Bornemissza Pál: MNL OL A 57 vol. 1. pag. 327. (1536. ápr. 4.), Peregi Albert: ACRC II. 3–4. (1537. jan. 16.), ÖStA HHStA UA AA Fasc. 31. Konv. C. fol. 46–47. 1537. jún. 8. már „*consiliarius et secretarius*”).

⁸⁸³ KUBINYI 2006, 6., 10. Gerendy és Oláh szerepeltek a Nádasdy Tamás által készített, életben maradt magyar előkelőket és tisztviselőket összeszámláló listán is (ETE I. 295–296.).

⁸⁸⁴ SZILÁGYI 1937, 561, HINTZE 1981b, KRAUS 1960.

⁸⁸⁵ EMBER 1946, 131. és Peregi külön: VARGA 2011, 356–361.

⁸⁸⁶ FAZEKAS 2005, 39.

megbízatai mellett.⁸⁸⁷ A korábbi kancelláriai jegyző Ujlaky Ferenc pályája kapcsolódott szorosabban a kancelláriához, ő lett az a személy, aki követte az uralkodót külföldre, és aki már 1528 őszétől mellette tartózkodott (2.1 fejezet). Ujlakyból így lett magyar titkár (*hungarisch secretari, secretarius Hungaricus*), aki cseh társához hasonlóan a főkancellár utasításainak volt köteles engedelmeskedni az 1528. február 12-én Esztergomban kiadott uralkodói instrukció értelmében, és aki a Magyar Kancellária uralkodó melletti osztályát irányította.⁸⁸⁸

A feladatkör, úgy látszik, nem volt túl nagy és bonyolult, az irányítandók sem voltak túl sokan, így amikor Ujlaky elnyerte az alkancellári címet, nem volt szükség arra, hogy mögöttes még egy érdemi munkát végző tisztviselő kerüljön beállításra (1539). Ez adhatja a magyarázatát annak, hogy miért nincs nyom kancelláriai titkárra ezekből az évekből. Az ügyintézésben nyilván szerepet vállalt Ujlaky titkára (magántitkára), de nem véletlen, hogy a forrásokból eddig nem került elő a neve. Ez a helyzet maradhatott Perényi Péter kancellársága, és Pécsi János alkancellársága idején (1540–1542), és akkor is, amikor Oláh Miklós került az alkancellári székre (1543). Változás majd csak később, az 1540-es évek végén és az 1550-as évek elején következett be. Az 1550-es évek elejétől váratlanul, szinte egy időben több személy is felbukkan a forrásokban, akik a Magyar Nagyobb Kancellária titkára címet viselik: Fejérthóy János (1550. január 18. „*Maiores Cancellariae Nostrae Hungaricae secretarius*”),⁸⁸⁹ Primus Merula (1550. június 9. „*Cancellariae nostrae Hungaricae secretarius*”).⁸⁹⁰ Idesorolható még Liszthy János és Federico Malatesta is, akiknek a neve szintén a kiadmányokon titkári helyen bukkan fel (előbbi neve egy 1550. január 5-i kiadmányon szerepel már, utóbbi egy 1550. május 24-i instrukció végén áll a titkár helyén).⁸⁹¹

A sok személy titkárként való felbukkanása új helyzetet tükröz (megnőtt mennyiségű, összetettebb feladatok), illetve az új helyzet okozta kihívásra adott megoldások bizonytalanságát, időlegességét mutatja. A négy személy közül Fejérthóy az érsek magántitkára lehetett eredetileg, akit minden bizonnyal zágrábi elődje, Erdődy Simon familiájából vett át, és aki valamikor 1552 végén vagy 1553 folyamán, valószínűleg a protestantizmushoz való igazodása miatt, elhagyta vagy el kellett, hogy hagyja kancelláriai állását.⁸⁹² Merula kancelláriai titkári működéséről mindössze két 1550. júniusi irat tanúskodik, minden bizonnyal nagyon rövid életű volt, 1550. november 4-ről ismeretes az utolsó rávonatkozó említés.⁸⁹³ Liszthy János titkári működésének kezdete bizonytalan. Egy 1550. január 5-i oklevélen titkári helyen szerepel a neve, de a következő években *conservator et secretarius*-ként kerül említésre több alkalommal is (1553. augusztus 13. és 1554. február 1.).⁸⁹⁴ Ez arra utal, hogy Liszthy kezelte a titkos pecsétet, amely a kancellárral való bizalmas viszonyát mutatja. Kancelláriai titkári működésére vonatkozó nyomok majd csak 1554-től sűrűsödnek meg, amikor Fejérthóy és Merula kiválik, Malatesta működése pedig egyre sporadikusabb lesz. Liszthy talán Oláh magántitkáráként kezdte működését, és ebből a tisztből nőtt ki kancelláriai titkársága, és ez magyarázza, hogy egészen az érsek haláláig a pecsétőri feladatokat is ellátta.

Malatesta kancelláriai szolgálata jól mutatja a kancelláriai viszonyok tisztázatlanságát. Várday Pál tapasztalt titkára 1550-ben minden jel szerint csak átmenetileg működött a kancellárián, mert 1551-ben több alkalommal is a helytartótanács titkárának titulálják (*secretarius regiminis nostri Hungarici*).⁸⁹⁵ Kancelláriai titkári működésére 1552 nyaratól van

⁸⁸⁷ EMBER 1946, 209.

⁸⁸⁸ ÖZV I. 2. 245., vö. SZILÁGYI 1937, 553.

⁸⁸⁹ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 419–420.

⁸⁹⁰ ÖStA FHKA UGB Bd. 387. fol. 102rv.

⁸⁹¹ ACRC II. 365. és ÖStA UA AA Fasc. 56. Konv. A. fol. 28–29.

⁸⁹² Utolsó kancelláriai említése: 1552. okt. 2. (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 98. és 134.).

⁸⁹³ ETE V. 427.

⁸⁹⁴ Liszthy Sebestyén munkája ajánlólevelében így említve (*Evangelia dominicalia... Viennae, 1553*) (RMK III. 411.); ÖNB HAN Cod 8471. fol. 81r–82r.

⁸⁹⁵ Pl. ETE V. 576–577. (1551. aug. 13.).

nyom, egészen 1556-ig szolgál, de meglehetősen rapszodikusán, nagy lyukakkal.⁸⁹⁶ Utólag vált nyilvánvalóvá, hogy Oláh nem volt hajlandó őt befogadni az intézménybe, sorozatosan előnybe részesítve Liszthyt. Apránként ellehetetlenítette Várday egykori emberét, akit úgy tűnik, hogy úgy erőltettek a nyakára.⁸⁹⁷ A kancellári titkárság körüli bizonytalanságot mutatja, hogy időnként egyszerűen csak királyi titkárnak (*secretarius regius*) címezik őket vagy éppen magukat, ahogy azt Primus Merula tette egy 1550. november 4-én kelt levél végén, vagy ahogy Malatestát nevezték az 1552. március 10-én letett indigenátusi esküben.⁸⁹⁸

A titkári intézmény fejlődése új fordulatot vett Oláh Miklós esztergomi érseki kinevezésével (1553. május 4.). Az érseki kinevezés azt jelentette, hogy bár az új érsek megtartotta a kancellária vezetését, de a hatalmas egyházmegye igazgatása és az érseki szerepkörrel összefüggésben álló politikai feladatok időről időre elszólították Bécsből Pozsonyba vagy Nagyszombatba, illetve nem tették lehetővé, hogy az uralkodót elkísérje hosszabb útjaira. Ezek az utak pedig ezekben az években kezdtek megsűrűsödni, hogy majd Ferdinánd császárrá választásával (1556. szeptember, illetve 1558. március) még komolyabb méretet öltsenek. Mivel Oláh már nem tudta az uralkodót elkísérni, helyét valaki másnak kellett átvennie, ennek érdekében került sor előbb olyan titkárok kinevezésére, akik tanácsosi címet is viseltek. A sort Draskovich György nyitotta meg, aki a soproni országgyűlés alatt (1553. április–május) nyert titkári kinevezést, lett jászói prépost, majd még az év folyamán tanácsos.⁸⁹⁹ A „consiliarius et secretarius” csoportba tartozott id. Forgách Ferenc váradi püspök is (első adat működésére 1558. július 12.)⁹⁰⁰, és Dudith András pécsi püspök (első említése ebben a minőségében 1563. november 20.).⁹⁰¹ Ahogy látható, mindhárman a főpapok csoportjába tartoztak (1557 ősztől Draskovich is püspök, a pécsi egyházmegye élén áll).⁹⁰² Különálló helyzetüket hangsúlyozza, hogy a kancelláriai illetékekből is részesednek, annak egyharmadán osztozkodhatnak egymással (1568).⁹⁰³ Ez magyarázza, hogy az 1555. évi augsburgi birodalmi gyűlésen miért Draskovich György lesz ott az uralkodó kíséretében, aki a következő években, egészen trentói küldetéséig, hűséges kísérője lesz az uralkodónak.⁹⁰⁴ Míg Draskovich utazik, addig Forgách titkárként és tanácsosként a bécsi ügyeket viszi elsősorban.⁹⁰⁵ Az utazásokon majd csak 1562-től veszi át Draskovich helyét, egyúttal annak alkancellári címét is elnyerve.⁹⁰⁶ Draskovich és Forgách egyértelműen Oláh klientúrájához tartoznak, bár patrónusuk főségét nem egyformán fogadják el, ahogy az már jelzésre került.

A harmadik személy, Dudith, a rendelkezésre álló adatok szerint kevesebb szállal kötődik Oláhhhoz. Valószínűleg a távozó Forgách pótlására került a kancelláriára, hiszen ugyanazt a szintet testesíti meg, mint a váradi püspök vagy éppen Draskovich. Hiába mutat fel hivatalnoki eredményeket – a Magyar Kamarához intézett leiratokon és átküldött supplikációkon olvasható hivatali feljegyzések legalábbis ezt sejtetik –, hiába nyer alkancellári kinevezést, a kancellárián háttérbe szorul Oláh patronáltjával és bizalmi emberével, Liszthy Jánossal

⁸⁹⁶ Miksa apjához intézett levelében mint „secretarius in Cancellaria Hungarica” említi (1551. aug. 7. Bécs, ÖStA HHStA UA AA Fasc. 55. Konv. A. fol. 92–96.). Utolsó említés: MNL OL P 664 1. cs. évr., vö. NAGY 1898, 296–297. Az általa vezetett leveleskönyv is 1551 és 1556 közötti évekből tartalmaz másolatokat, a legtöbbet 1553-ból (vö. OSzKK Fol. Lat. 739.). Személyére és működésére lásd még az életrajzi adattárat.

⁸⁹⁷ I. Ferdinánd levele Miksához 1563. ápr. 15. Innsbruck (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 17. Konv. 2. fol. 100rv.).

⁸⁹⁸ ETE V. 427. és MNL OL A 57 vol. 3. pag. 52.

⁸⁹⁹ MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. (1553–1575) pag. 7.

⁹⁰⁰ FAZEKAS 2006, 121.

⁹⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 18. 1569. Mai fol. 138.

⁹⁰² MNL OL E 21 1563. nov. 20.

⁹⁰³ KOLLER 1782–1812, VI. 5.

⁹⁰⁴ Liszthy János tájékoztatása 1568. máj. 23. előtt (Vö. 8.1. fejezet 3. sz. irat.)

⁹⁰⁵ Lásd utazásairól Nádasdy Tamáshoz intézett leveleit (MNL OL E 202 11. dob.).

⁹⁰⁶ 1561 folyamán márc. 17. és júl 19. között 115 napot tölt az udvarban, majd szeptemberben újabb három hetet (ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 10r.–11r.).

⁹⁰⁷ BERZEVICZY 1899, 48.

szemben.⁹⁰⁷ Dudith 1565 folyamán történt kiválása után többé nem került sor hasonló rangú titkár kinevezésére, Oláht nyilván Forgáchcsal és Dudithhal szerzett rossz tapasztalatai tartották vissza ettől. De minden bizonnyal már érezteti a hatását az a szekularizáció is, amely a 16. század közepső évtizedeiben játszódott le a magyarországi igazgatásban. Ekkoriban szűnik meg a hivatali lét és az egyházi pálya későközépkori egybefonódása. Néhány évtized alatt lejátszódik az egyházi rend általános tekintélyvesztése, ami maga után vonja az egyháziak számbeli visszaesését, ezzel párhuzamosan a hivatalnokoknak adományozható egyházi javadalmak száma is drasztikusan visszaesik az oszmán előrenyomulás és más szekularizációs törekvéseknek köszönhetően. Az egyházi rend felvétele már nem szükséges a hivatali előmenetelhez (bár a kancellári pálya kivételt képez!). A kevés igazgatásban alkalmazható egyházból már nem jut a kancellária titkárai közé.

Az 1570-es és 1580-as években lesz még példa a tanácsosi és a titkári méltóság kombinációjára, de ez alkalommal már három világi személy, három érdemes kancelláriai titkár, Bocskay György (1570. december 6. előtt) és Istvánffy Miklós (1578 k.), Joó János (1584. augusztus 7.) nyerte el a címet.⁹⁰⁸ Kinevezésük a Magyar Királyság első tanácsadó grémiumába nagymértékben emelte tekintélyüket, bár valószínűleg a tanácsuléseken véleményük nem sokat nyomott a latba. Nem egészen világos, hogy a többi titkár, aki tanácsosi címet is visel, vajon magyar tanácsos, vagy inkább császári tanácsosi címről van szó. Himelreich Tiburtius (1595), és talán Ferencffy esetében is a császári tanácsosi cím feltételezhető.⁹⁰⁹

Az egyháziakból álló tanácsos és titkár csoport helyét végül apránként világi titkárok veszik át. Közülük az első, huzamos időn át a kancellárián dolgozó világi titkár az Oláh Miklóssal rokonságban álló Liszthy János. Titkári működése legkésőbb 1554 őszétől folyamatosan adatolható, innentől kezdve neve számos dokumentumon szerepel a titkári helyen.⁹¹⁰ Nem véletlenül nevezi Türck Dániel egyik Lőcse városhoz intézett levelében 1558-ban főtitkárnak (*obrust secretarius*).⁹¹¹ Ezekben az években még mindig egyfajta köztes helyzetben található, ugyanis nincs nyoma annak, hogy rendszeres állami fizetést húzott volna. 1558-ban ugyan a Magyar Kamara számadásaiban szerepel egy 50 Ft-os tétel, de ezt kifejezetten azért kapta, mert Linzbe kísérte Miksa cseh királyt, aki birodalomba utazott apja helyett akkor az ügyeket vitte.⁹¹² Ezen a téren változás majd 1562. február 1-jével fog csak beállni, amikor az uralkodó 600 Ft-os fizetést hagyott jóvá számára, méghozzá oly módon, hogy Oláh 1440 forintos éves fizetéséből 400 Ft-ot engedett át a titkárnak és ehhez még 200 Ft-ot tartozott kiutalni a Magyar Kamara.⁹¹³ Ez a megoldás is sejteti, hogy a kancellár és a titkár között továbbra is valamifajta magánjogi kapcsolat áll fenn.

Érdemes megvizsgálni a másik kancelláriai titkár, Bocskay György esetét, akinek titkári működése valamikor 1564 első felében kezdődhetett: az első általam ismert oklevél, amikor titkári helyen írt alá, 1564. március 2-ről származik, egy 1564. május 26. előttre datálható

⁹⁰⁷ Az említett hátiratra példa: MNL OL E 21 1564. jún. 6. (Hrussóczy Mihály supplikációja), 1564. okt. 11. (Bornemissza Gergely csanádi püspök suppl.). Háttérbe szorulásáról lásd beadványát Miksához, 1565. nov. 7. előtt, DUDITHIUS, *Epistolae* I. 248–250.).

⁹⁰⁸ PÁLFFY 2010, 270–271., HOLUB 1909, 21.

⁹⁰⁹ Himelreich: ÖStA FHKA Familienakten H–145 Himmelreich fol. 14–15.; Ferencffy: FALLENBÜCHL 2002, 96.

⁹¹⁰ Már 1554. jún. 30.-án egy a Nyulak szigeti apácák részére kiadott uralkodói mandátumon titkári helyen szerepel a neve Draskovich György neve mellett, aki maga is csak „consiliarius et secretarius” (MNL OL E 21 ad 1567. dec. 12.), 1554. szept. 4-én egy Magyar Kamarához intézett Bécsben kiadott uralkodói leiratot jegyzett Miksa mellett (uo. E 21 1564. szept. 4.), 1554. nov. 1-én először bukkan fel a neve Oláh társaságában, Báthory András országbírónak és Honorius Königspergnek mint Kassára kiküldendő biztosoknak adott uralkodói instrukción (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 5. Konv. 1555. Febr. fol. 53–58.).

⁹¹¹ DOMANOVSKY 1922, 358.

⁹¹² MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/IV. (1558) pag. 92.

⁹¹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 163v., MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. (1553–1575) pag. 9., ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fo. 6v–7r. (1562. febr. 27. Prága), és MNL OL E 21 (1562. ápr. 15. Linz).

folyamodvány hátán szerepel először tőle származó hátjegyzet, elsőként titkárként (*secretarius noster*) pedig egy 1564. szeptember 6-i uralkodói leiratban említik.⁹¹⁴ Ekkor már 400 Ft-os éves fizetéssel rendelkezett, de ez a járandóság nem függött össze kancelláriai tevékenységével. Bocskay György kiváló kalligráfus volt, és az 1554 óta kapott rendszeres juttatások ehhez a tevékenységéhez kapcsolódtak, nem véletlen, hogy a rávonatkozó bejegyzésekben néha egyedülálló módon „scriptor noster”-nek nevezték.⁹¹⁵ Kalligráfiai képességeiről és érdemeiről már a családjának 1549. július 25-én kiadott címereslevelé is bőven megemlékezett.⁹¹⁶ Az 1562. október 14-én kapott 150 Ft-os fizetéssel 400 Ft-ra nőtt járandóság már elérte a későbbi kancelláriai titkári fizetést, de egyelőre sem 1562 végéről, sem 1563-ból nincs arra nyom, hogy titkárként működött volna.

Liszthy Jánossal és Bocskay Györggyel tulajdonképpen színre lépett a kancelláriai titkárok azon típusa, amely a következő másfél évszázadban majd jellemezni fogja a hivatal működését, bár igazából még néhány évet kell várni arra, hogy Oláh halálával (1568. január 15.) eltépődjenek véglegesen azok a szálak is, amelyek a titkárokat a kancellár klientúrájához kötötték.⁹¹⁷ Igazából majd Liszthy alkancellári működésének kezdetével (1568. március) függetlenednek a titkárok teljes mértékben a kancellártól, innentől kezdve ugyanis állami fizetést húznak mindketten, úgy Bocskay, mint az újonnan kinevezett Istvánffy Miklós (1569. október 1.), amelyet a Magyar Kamara folyósított számukra.⁹¹⁸ A kancellár és a titkár közötti anyagi kapcsolat megszűnése, az állami fizetés bevezetése elősegítette a titkári pozíció presztízisének növekedését. Feltételezhetően ekkortól kezdve részesedtek a titkárok a taxajövedelemből is, függetlenül tanácsosi cím birtoklásától.

Tanúságos az Istvánffy és az 1690 előtti utolsó titkár, Maholányi János kinevezése közötti tizenegy személyből álló titkár-csoportot kiválasztási körülményei tekintetében közelebbről szemügyre venni. Az életutak vizsgálata is arról tanúskodik, hogy a posztra igyekeztek olyan személyt kikeresni, aki már rendelkezett hivatali tapasztalattal. Ez alól egyetlen kivétel volt, Verancsics Faustus, aki a titkári állás érdekében tett beadványában (1581) nem tudott másra hivatkozni, mint az ősök, nevezetesen nagybátyja, Verancsics Antal esztergomi érsek és helytartó érdemeire, akinek az uralkodó még 1567-ben ígéretet tett, hogy ha rokonai elérik a megfelelő kort, álláshoz fogja juttatni őket.⁹¹⁹ Ezzel az örökíthető érdemek gyakorlata jelent meg a kancelláriai kinevezések sorába, és mindjárt meg is ütközött az alkalmasság elvével.⁹²⁰ Az Istvánffy propalatinusi előléptetésével megürült titkári helyre a másik jelölt egy tapasztalt hivatalnok, Zaluszky János volt, aki előbb a kisebb kancellárián szolgált jegyzőként, majd Verancsics és Radéczy helytartó mellett működött, utóbbinak már jó ideje titkára is volt.⁹²¹ Draskovich kancellár és Zaluszky munkaadója, Radéczy István helytartó is Verancsics Faustus mellett nyilatkozott.⁹²² Utóbbi kiemelte műveltségét, sokoldalú nyelvtudását, egyedül abban bizonytalankodott, hogy van-e gyakorlata a kancelláriai

⁹¹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 11. Konv. 1564. fol. 234–235., MNL OL E 21 1564. máj. 26. (szakolcai ferencesek folyamodványa), MNL OL E 21 1564. szept. 6.

⁹¹⁵ Bocskay 1562. okt. 14-én kapott 150 Ft-os fizetésemelést, járandósága ezzel nőtt évi 400 Ft-ra (ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 45r., és MNL OL E 21 1562. okt. 14.). 1554. szept. 18. évi 50 Ft-ot kifizetést rendszeresítenek neki Magyar Kamara jövedelmei terhére, 1557. márc. 2. évi 100 Ft-ra emelik, 1559. ápr. 14. évi 200 Ft-ra emelik, 1561. jan. 1. évi 250 Ft-ra nő (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168r.). „Scriptor»-ként említve pl. a Magyar Kamara számadásaiban (MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/II. (1555) pag. 169.). Kalligráfusi működésére: GULYÁS 2013, GULYÁS 2014, GULYÁS 2016.

⁹¹⁶ IVÁNYI 1942–1943, 194.

⁹¹⁷ A konkrét esetben ez elsősorban Liszthyre vonatkozott, Bocskay ugyan Oláh vezette kancellárián dolgozott, de az érseki familiának nem volt tagja, az érsek nem emlékezett meg róla végrendeletében sem (MERÉNYI 1896).

⁹¹⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168r. és fol. 168v.

⁹¹⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 38, 40. és fol. 39.

⁹²⁰ Erről lásd KHAVANOVA 2014, 1214–1217.

⁹²¹ Zaluszky személyére részletesen: FEDERMAYER 2014.

⁹²² Draskovich levele Ernő főherceghez, 1581. aug. 23. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 43.); Radéczy levele a főherceghez, 1581. aug. 26. Pozsony (uo. Fasc. 113. Konv. C. fol. 46–47.).

fogalmazványok elkészítésében.⁹²³ Radéczy még egyszer szót emelt érte, néhány héttel később, és a többi, Draskovich által ajánlott személy elé helyezte őt.⁹²⁴ Ernő főherceg uralkodó bátyjához intézett levelében nem tudott, nem akart dönteni a két személy és a két gyakorlat között, azután sem, hogy beszélt még egyszer Draskovich kancellárral. A döntést végül Rudolfról bízta azzal, hogy ő mindkettőt alkalmasnak találta a posztra. Jogi ismeretei és bürokratikus gyakorlata alapján Zaluszkyt előbbre helyezné, de az uralkodón áll, hogy a nagybáty érdemeit Verancsics esetében figyelembe veszi-e.⁹²⁵ Ez utóbbi történt, és a titkári állást a bürokratikus tapasztalat nélküli Verancsics Faustus nyerte el. Ebben az esetben nem számítottak a magyar jogi ismeretek, sem pedig a kancelláriai írásbeliségben („canntzley styli”) szerzett tapasztalatok, és az sem, hogy a híres grecista Nicasius Ellebodius tanítványaként, és Radéczy püspök tudós köréhez tartozóként Zaluszky humanista műveltsége is figyelemre méltó lehetett, az ősök érdeme az egyéni érdemek felett győzedelmeskedett.⁹²⁶ Verancsics későbbi pályája, belépése az egyházi rendbe azt mutatja, hogy végül mégsem igazán tudott a választott pályafutással azonosulni.

Verancsics Faustus kinevezése kivételnek számított, mert a kancelláriai titkárok kiválasztásakor igyekeztek olyan személyt kikeresni, aki megfelelő hivatali tapasztalattal rendelkezett. A 11 titkár közül négyen a Magyar Kamara titkárai voltak korábban (Lippay János, Nagymihályi Ferenc, Orossy György *vicesecretarius*, Ruttkay András). Ők tehát a legnagyobb magyar kormány szervnél szereztek gyakorlatot és ismerték meg az igazgatás különböző területeit, ráadásul közülük az utolsó kettő korábban a Magyar Kancellárián is szolgált, Ruttkay András pedig egy ideig még harmincadosként is tevékenykedett (morvaszenjányosi 1633–1635, majd sassini harmincados 1635–1636).⁹²⁷ Neki tehát valóban széles ismeretei voltak a magyarországi igazgatási apparátus működéséről. Csupán néhány éves magyarországi hivatali tapasztalatot mondhatott magáénak Ferencffy Lőrinc – 1599–1601 között Kutassy János helytartó melletti működött –, amikor hosszú kancelláriai szolgálatát megkezdte (1608, 1610).⁹²⁸ Tulajdonképpen ő tekinthető Verancsics mellett a legkevésbé tapasztaltnak, talán ezzel is függött össze, hogy egyéniségének excentrikus vonásai nem kerültek korábban lecsiszolásra, de tekintheti a kései kutató annak bizonyítékának, hogy a kora modern állam és tisztviselője még mennyire különbözik a modern világ fegyelmezett tisztviselőjétől.

Hogy miként nézett ki a vidéki magyarországi igazgatás, arról Joó Jánosnak legfeljebb gyermekkori emlékei lehettek, lévén apja, Joó Balázs előbb Vas megyei jegyző, majd királyi

⁹²³). Radéczy már idézett levelében így írt: „Mihi iuvenis apprime notus est, quem bonis et honestis moribus praeditum esse non ignoro. Deinde satis tempore patui in studiis literarum excultum, quodque non in postremis habendum est, linguarum peritiam eum habere certum est, ut sunt linguae Germanica, Italica, Latina, Hungarica et Sclavonica. Memoria etiam servitiorum patui sui defuncti Strigoniensis, nonnihil ponderis habere debet. Sic etiam servitia Pauli de Zara, cuius hic sororem in coniugem habet. Sed et pietas principum in hoc clarescit, si fidelium servorum memores, eorum posteritates famae perire non sinant. Mihi ego ad hoc officium, quod petit, vel ad aliud commodius promovendus esse videtur. Quod ad stylum Cancellariae attinet, nescio an sit in eo exercitatus, sed de hoc exquiri posset opinio reverendissimi domini cancellarii, cuius proprium esse videtur, secretarios et proponere et commendare.” (uo. Fasc. 113. Konv. C. fol. 46–47).

⁹²⁴ Radéczy Ernő főherceghez, 1581. szept. 15. Pozsony (uo. Fasc. 113. Konv. C. fol. 69–70.).

⁹²⁵ „Wann er ye aigentlich davon reden solle, welchen undter denen beeden der geschickteste see, so befinde er endtlich der Zaluczky als welcher des hungerischen rechten unnd canntzley styli wol erfahren, dem andern billich fürzusetzen seye. Ob nun Ewer Mayestät mehrern respect auf des alten Verantii verdiennst als auf die tauglichkeit der personen (gleichwol mir der Faustus Verantius auch nicht für untauglich gerüembt wirdet) haben und geben wellen, das alles steht bei Eerer Mayestät genedigisten wolgefallen unnd werden sich dieselben weitter darauf mit gnaden zuentschliessen wissen.” Ernő főherceg Rudolffhoz, 1581. dec. 15. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 188–191.).

⁹²⁶ MIKÓ 1990, 423. MIKÓ–PÁLFFY 2002, 129.

⁹²⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 148. Konv. 1633. Dez. fol. 20. és MNL OL E 21 1635. jan. 28. FALLENBÜCHL 2002, 271.

⁹²⁸ FEDERMAYER 2003, 136.

jogügyigazgató, viszont ő maga 1573-tól öt éven át fogalmazóként a Haditanács irodáján dolgozott.⁹²⁹ Az ott eltöltött időben azt tanulhatta meg, hogy miként működik a Habsburg Birodalom egyik legfontosabb központi kormánysszerve, és ahol az igazgatási praktikákon túl értékes kapcsolatokra is szert tehetett alacsonyabb és magasabb rangú tisztviselők és udvari emberek között (későbbi cselekedetei azt sejtetik, hogy nem vesztegette az idejét).

Istvánffy Miklós a magánigazgatásból érkezett. Oláh Miklós esztergomi érsek titkára volt eredendően (1558), de mivel az érsek egyidejűleg a Magyar Kancelláriát is vezette, a magánapparátus és az állami apparátus pedig nem igazán különült el egymástól, korán megismerkedett a kancelláriai igazgatással. Ha szükséges volt, mint kancelláriai jegyző az oklevelek kiadásában is közreműködött (1559), sőt 1567-ben néhány hónapon át a beteg Liszthy Jánost már helyettesítette is titkári minőségében.⁹³⁰ Hasonlóképpen jól ismerte a kancelláriát Himelreich Tiburtius, mire ugyanis 1585-ban Joó János utódként titkári kinevezést kapott, már legalább két évtizedes kancelláriai múlttal rendelkezett, amelyet csupán kétévnyi, a felső-magyarországi főkapitány mellett eltöltött titkári szolgálat szakított meg (1576–1578).⁹³¹

Bizonyos szempontból egyedi Orbán István pályája, aki minden jel szerint egyetlen helyen működött csupán, a Magyar Kancellárián. Igaz, kancelláriai jegyzőként a királyi tábla jegyzője címet is viselte (1655), amely arra enged következtetni, hogy az igazságszolgáltatás terén alapos ismereteket volt módja szerezni.⁹³² Egyedinek tekinthető Maholányi János pályája is, aki egy rövidebb kancelláriai alkalmazás után rokona, Szelepcsényi György esztergomi érsek jóvoltából az érseki birtokigazgatásban működött (érseki nemesek palatinusa, érseki birtokok prefektusa).⁹³³

Ha összeszámlálásra kerül, a 11 hivatalba lépő titkárból összesen hatan dolgoztak korábban a Magyar Kancellárián jegyzőként vagy írnokként (Istvánffy, Himelreich, Orossy, Ruttkay, Orbán, Maholányi). Főleg a 17. században figyelhető meg a tendencia, hogy olyan személyek kerültek kinevezésre, akik a kancelláriai ügykezelést már korábban megismerték.

Érdeemes egy pillantást vetni a titkárságra szóba jött személyekre is. Sokat elárul, hogy milyen felkészültséggel és háttérrel került szóba valaki. 1587-ben Joó János utódként felmerült Ebeczky Mátyás, a Magyar Kamara titkárának kinevezése. Oláh Miklós korábbi titkára ekkor már közel két évtizede, 1569 óta dolgozott a Magyar Kamarán titkárként. Bár általános volt a vélemény felkészültségéről és alkalmasságáról, végül is nem került sor kinevezésére. Hivatali főnöke, Fejérkövy István ragaszkodott személyéhez, és maga a jelölt sem igyekezett a kancelláriai szolgálat felvételére.⁹³⁴ Ebeczky gyenge egészsége mellett a drága lakhatási körülményeket hozta fel, mint távoltartó okokat, az állandó utazás sem vonzotta, különösen Prága képezett komoly visszatartó tényezőt.⁹³⁵

1604-ben Lippay János távozása után Forgách Ferenc kancellár összesen négy személyt ajánlott a titkári posztra. A későbbi befutó, utoljára felvetett Nagymihályi Ferenc mellett felmerült még Dobokay Mihály, Forgách kancellár magántitkára, Felnémethy Máté, Pethe Márton helytartó titkára és Franciscus Tharsia, a Birodalmi Kancellária fogalmazójának a

⁹²⁹ PÁLFFY 2002, 317., ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 50. Hofstaat Kaiser Maximilian II. fol. 35v. (fogalmazó 1576. jan. 1-től havi 15 Ft fizetséggel).

⁹³⁰ PRAY 1767, 5–7., HOLUB 1909a, 18.,

⁹³¹ FAZEKAS 2016a, 56–57.

⁹³² MNL OL A 57 vol. 11. pag. 282–283.

⁹³³ Első említése: 1667. máj. 23. (MNL OL E 150 Reg. Fasc 1. Nr. 47.).

⁹³⁴ Heresinczy Péter Rudolffhoz, 1587. dec. 1. (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 39–40.); Fejérkövy István 1588. ápr. 1. (Uo. Fasc. 123. Konv. A. fol. 35–36.). Személyére: GUSZAROVA 2007. Ebeczky 1569. máj. 9-én kapott titkári kinevezést évi 160 Ft fizetéssel (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 172r.).

⁹³⁵ Ebeczky beadványa Fejérkövy Istvánhoz, é. n. (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 37–38.). Ebeczkyt Ebeczky Kelemen kiválása után kinevezték tanácsosnak azzal, hogy a titkári kötelemeket is ellátja (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 55. Konv. 1589. Jun. fol. 59–92.). Rudolff Ernő főherceghez 1588. ápr. 10-én intézett levelében ejti el a kinevezés ügyét (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 34, 41.).

neve.⁹³⁶ Sajnos az ügy részleteiről nem sikerült adatokat gyűjteni, így nem tudjuk, hogy mi döntött Nagymihályi javára, talán nem is mindenki lelkesedett az ötletért. Érdekes Felnémethy Máté személye is, aki már akkor Pethe Márton szolgálatában is állt, amikor az még kancellár volt, később pedig Thurzó György nádor mellett működött nádori titkárként. Szintén érdekes Dobokay Mihály, aki Dobokay Sándor jezsuita testvére volt, de az igazán izgalmas és meglepő a harmadik jelölt, Franciscus Tharsia alakja.⁹³⁷ Tharsia Franciscus de Andreis, Oláh Miklós káplánja, esztergomi kanonok, esztergomi segédpüspök rokonságába tartozott, talán Josephus Tharsia pozsonyi hadszertárnok leszármazottja volt.⁹³⁸ 1602 óta fogalmazóként szolgált a Birodalmi Udvari Kancellárián, de már 1590 óta közreműködött a budai pasával folytatott levelezés intézésében, talán a főherceg helytartó irodájában tevékenykedett.⁹³⁹ Tharsia tehát tapasztalt hivatalnok volt, aki minden bizonnyal magyarországi kapcsolatokkal is rendelkezett.

Felnémethy és Dobokay személyének a felmerülése azt jelzi, hogy elsősorban olyan jelöltek próbáltak keresni, akik valamilyen módon ismerik a kancellária működését, hiszen nekik a kancellárok magántitkáraiként volt alkalmuk az ügyintézésbe bepillantást nyerni, bár éppen az ő esetükben nincs rá bizonyíték, de minden bizonnyal, más magántitkárokhoz hasonlóan, esetenként ők is közreműködtek az ügyintézésben.

Egy másfajta tudásháttérrel rendelkező hivatalnoktípust testesített meg Bosnyák Péter, Wesselényi Ferenc nádor titkára, akinek jó esélye volt 1660-ban kancelláriai titkárrá való kinevezésre. Lessenyei Nagy Ferenc a Wesselényi-féle rendi szervezkedés kapcsán tett vallomásaiban emlékezett meg arról, hogy 1660-ban Bosnyák Péter volt a magyar titkári posztra kiszemelve, Ruttkay András utódként, de kinevezését megelőzően meghalt.⁹⁴⁰ A Magyar Kamara Ruttkay András halála után egyébként azonnal javaslatot is tett az állás betöltésére Horváth-Khissevith György, a később fényes pályát befolyó kamarai titkár személyében.⁹⁴¹ Khissevith ekkor már nem kevés saját érdemet tudott felmutatni, kamarai alkalmazása előtt Pálffy Pál vicesecretarius volt, 1653 óta a Magyar Kamara titkára, 1659-ben egy éven át működött a Rákóczi György mellé küldött Clemens Radolt mellett. Küldetésében játszott szerepéről a Radolt igazgatósága alatt álló visszahagyott Udvari Kamara is elismeréssel emlékezett meg.⁹⁴² A kamarai titkár ambícióját leginkább az ébreszthette fel, hogy az elhunyt Ruttkay András a Magyar Kamaránál hivatali elődje volt, sőt annak elődje, Orossy György is a Kamarától érkezett Bécsbe, így úgyszólván felrajzolta előtte a követendő pályát. Horváth-Kissevith mégsem ért célba, az Udvari Kamarának ugyanis nem volt befolyása az állás

⁹³⁶ Forgách Ferenc kancellár Mátyás főherceghez, 1604. márc. 6. Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 84. Konv. 1604. Jun. fol. 325–326.) és ugyancsak Forgách levele Ulrich a Krenperg alsó-ausztriai kancellárhoz, 1604. márc. 29. Pozsony (uo. fol. 327.).

⁹³⁷ Felnémethy Máté pályájára: ILA 1955, 128. Kutassy helytartó 1601. ápr. 6-án kelt adománylevelében Matthaeus Gellien de Fölnemethinek, Pethe Márton kancellár titkáranak adományozta a Szentlénárti Gergely halálával az uralkodóra háramlott Szentlénárt falut (Vas megye) (MNL OL N 2 fol. 114r.). Dobokay Mihály pályája egyelőre feltáratlan.

⁹³⁸ KOLLÁNYI 1900, 161. MNL OL E 21 1559. márc. 28. (Josephus Tharsia pozsonyi hadszertárnok salariuma körül).

⁹³⁹ Pályájára: GROSS 1933, 438. Ernő főherceg levele Ferhad budai pasához 1590. aug. 16. Bécs (latin fog., az expedíciós feljegyzésen Tharsia neve szerepel) (ÖStA HHStA Türkei I. Karton 73. Konv. 2. fol. 120–122.).

⁹⁴⁰ Lessenyei Nagy Ferenc levele Johann Paul Hoher báró udvari kancellárhoz, 1671. okt. 15. Bécs (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 295. Konv. D. fol. 11r.). Ruttkay 1660. szept. 17. előtt halálozott el, ekkor már utódlására tesznek javaslatot: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 210. Konv. 1660. Okt. fol. 9–16. Bosnyák Péter 1662. jan. 6-án tett végrendeletet (GALLA 2015, 163–164.).

⁹⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 210. Konv. 1660. Okt. fol. 9–16. Horváth-Kissevith György (†1695) későbbi pályája Magyar Kamara titkára és tanácsosa (1669–1675), tanácsos (1675–1687), kamarai igazgató (1687–1695), báró (1690) (FALLENBÜCHL 2002, 137.). Titkári kinevezésére: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 191. Konv. 1653. Jun. fol. 158–171. Az Einrichtungswerk szóba hozza mint lehetséges kancelláriai tanácsost (Einrichtungswerk 92., 362–363.).

⁹⁴² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 309. Konv. 1686. Aug. fol. 381–396. Az ügyiratban megtalálható Horváth rendkívül érdekes és információgazdag supplikációja (fol. 381–382.). Későbbi érdemei közül említésre méltó, hogy Zichy Istvánnal közösen intézte a Tiszántúlra vonuló Montecuccoli-csapatok ellátását, majd 1671-ben a Wesselényi-féle rendi szervezkedés ügyében eljáró Johann Rottal gróf mellé osztották be (uo.).

betöltésére, legfeljebb ajánlhatta jelöltjét a magyar kancellárnak, akinek szemlátomást más elképzelései voltak az állással kapcsolatban. A tehetséges, ambiciózus, máris jó kapcsolatokat kiépítő Horváth György talán túlságosan is önálló személyiségnek tűnhetett Szelepcsényi György kancellár szemében, inkább választott helyette Orbán István személyében egy belső embert, aki az ő klientúrájához tartozott teljes egészében, így nem kellett attól tartania, hogy önálló döntéseket fog hozni, vagy esetenként idegen befolyásnak enged. Ezzel viszont megtörte a kialakulóban lévő előléptetési gyakorlatot, amely szerint a Magyar Kamara titkárságából út vezet a Magyar Kancellária titkárságához. Szelepcsényi állt rokona és érseki alkalmazottja, Maholányi kancelláriai titkára kinevezése mögött is. Az ő pozícióba juttatása annál is inkább fontos volt számára, mert egy hozzá nem kötődő, személyétől független titkár kinevezésével elveszítette volna befolyását a kancellária felett.

A titkári feladatkör, ahogy az a kancelláriai feladatkör és ügykezelés ismertetésénél már röviden bemutatásra került, rendkívül széles volt. A hivatal irányítása javarészt a titkár kezében feküdt, bár ezen a téren befolyását csökkentette a pusztá helyzet, hogy hivatali helyiségek híján a titkár, a regisztrátor és a kancellár is saját lakásán dolgozott, így az utóbbi kettő mellett működő személyzetre nem rendelkezett befolyással. A kancelláriai munkához esetenként külön feladatok is társultak, így például ha szükséges volt, tolmácsolnia is kellett, mint 1600 januárjában, amikor Lippay János titkárnak Rácz Péter, a havasalföldi vajda követének szavait kellett lefordítania Rudolf császárnak.⁹⁴³ A befutó hivatalosnak, vagy félhivatalosnak számító magyar levelek latinra fordítása napi rutinfeladatnak számított.⁹⁴⁴ Arról is esett szó, hogy esetlegesen bizottsági munkálatokban is részt kellett vennie. A titkári munka bizalmi jellegét jól kifejezi a hűségeskü, amelyet hivatalba lépésekor kellett letenni. Ebben a titkár arra tett esküt, hogy az uralkodó iránt mindig hűséges és engedelmes lesz, a tanácskozásokon elhangzottakat és a rábízott, illetve a tudomására jutott titkokat meg fogja őrizni, az uralkodó barátainak barátja, ellenségeinek ellensége lesz, és őfelsége hasznát és javát lehetőségeihez képest igyekszik előmozdítani.⁹⁴⁵ A szöveg lényegében megegyezik a kancellár által letett eskü tartalmával, ez a tény is aláhúzza a titkári hivatal fontosságát.⁹⁴⁶

A kancelláriai titkár fontosságát mutatja, hogy az ügyintézés folyamatossága érdekében bejárása volt az uralkodóhoz. Ezt bizonyítja a már említett Ferencffy-féle eset a kappannal és a császárné kutyáival. De nemcsak aláírás, hanem egy-egy fontosabb politikai hír gyors továbbadása is szükségessé tette ezt, ahogy Ferencffy is eljárta az egyik alább idézendő Esterházy levél kapcsán, ti. hogy a délben kézbe vett levél híreit már este prezentálta az uralkodónak.⁹⁴⁷

Az eddig feltárt adatok csupán töredékes bepillantást engednek abba, hogy egy-egy titkár milyen kapcsolatokat épített ki a központi apparátus hasonló szintjén álló társakkal. Talán Himelreich Tiburtius esetében lehetett a legerősebb a titkári-tanácsosi szinten való beépülés. Ebben nemcsak hosszú, többnévtizedes hivatalnokpályája, még taglalandó családi kapcsolatai játszottak fontos szerepet, hanem az is, hogy a rudolfi kormányzat prágai éveiben magyarországi szakértőként igen komoly szerepet töltött be.⁹⁴⁸ Nem véletlen, hogy Philip Lang, II. Rudolf mindenható *Kammerdiener*ének levelezésében is több Himelreich levél és

⁹⁴³ EOE IV. 476–478.

⁹⁴⁴ Pl. Bethlen Gábor Dóczy Andrásához intézett 1619. júl. 8-i és aug. 3-i gyulafehérvári levelét Ferencffy Lőrinc fordította latinra (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 169. Konv. C. fol. 117–120. és fol. 173–176.).

⁹⁴⁵ Idézve Lippay János esküjéből, amelyet 1594. május 8-án Pozsonyban tett le (MNL OL A 57 vol. 5. pag. 122.)

⁹⁴⁶ Vö. Forgách Ferenc kancellári esküjét, amelyet az uralkodó előtt tett le, 1603. jan. 24. Prága (uo. A 57 vol. 5. pag. 531.).

⁹⁴⁷ 1629. jún. 22. Lakompak (MNL OL A 21 Nr. 81.).

⁹⁴⁸ FAZEKAS 2016, 58–59.

supplikáció maradt meg, amelyek révén, ismét csak nem véletlen, nemcsak magyar vonatkozású ügyekben próbálta meg a befolyásos komornik támogatását megszerezni.⁹⁴⁹

Valamivel jobban megragadhatók a magyarországi rendi világ különböző szegmenseivel kialakított kapcsolatok, amelyre a titkári munka ugyancsak lehetőséget teremtett. Sajnos teljes titkári hagyaték nem áll rendelkezésre, de az egyik kancelláriai levéltári állagban maradtak meg töredéklevelezések, így például Ruttkay András levelezése az 1656–1659 közötti évekből.⁹⁵⁰ Már az 1656 és 1657. évi levelezés számbavétele is mutatja, hogy a legkülönbözőbb levelezőpartnerek a legkülönbözőbb tárgyban állnak kapcsolatban a titkárral. A levélírók között szép számmal találhatók országos főméltóságok és főnemeseik: Keglevich Zsigmond, Révay Dániel, Illésházy György, Esterházy Pál, Nádasdy Ferenc, Kéry János, Ostrosith Mátyás, Illésházy Gábor, Szunyogh Gáspár. A levelezőpartnerek másik nagy csoportját a nyugat-magyarországi régió nemességének képviselői alkotják, akik valamifajta rokoni-baráti kapcsolatban állhattak a címmel: Klobusiczky Zsigmond, Szepetich György, Vásárhelyi Mihály, Raymann István, Naszvady Miklós, Ordódy Miklós. A levelek tartalmukat tekintve közbenjárást kérő levelek, a levélírók vagy saját ügyben, vagy valamely ismerős, rokon számára kértek bennük támogatást és segítséget.⁹⁵¹ Az egyházi társadalom képviselői nem véletlenül hiányoznak a levelezőpartnerek közül, ők nyilván a kancellár Szelepcsényin keresztül igyekeztek ügyeik kedvező elintézését elősegíteni.

Hiányoznak Ruttkay levelezőtársai közül a magyarországi szabad királyi városok képviselői is, őket ezek szerint nem fűzte közvetlen kapcsolat a titkárhoz. A városok, ha valamit akartak, alkalmi vagy rendszeresen tartott sollicitáron, ágensen át intézkedtek. Nem feltétlenül mindig volt ez így. Nyilván nem véletlen, hogy a városi közegekből származó Himelreich Tiburtius intenzív kapcsolatban állt Kassa városával, amelynek ügyes-bajos dolgaiban többször segített, közreműködött bécsi ügyintézésükben, hasznos tanácsokkal látta el őket a hivatali útvesztőben való eligazodáshoz. De esetenként gondot is okozott, amikor a város elképzelései ellen cselekedett, például amikor Coraduzzi birodalmi alkancellárt a felső-magyarországi vallásügyi kérdésben a megegyezést elutasító módon tájékoztatta. Himelreich szolgálataiért cserébe különböző ajándékot kapott, egyszer-egyszer valamilyen ötvöstárgyat, többnyire bort.⁹⁵² Ez a példa azt is mutatja, hogy a titkári kapcsolatrendszerek személyről személyre változhattak.

⁹⁴⁹ Pl. 1607. jan. 2-án kelt levelében sógora, Wolfgang Pachmair, a Cseh Kamara irodistája érdekében írt, felesége, Anna szintén egyik rokona, Leonhard Rumbell érdekében ragadott tollat 1606. dec. 20-án (ÖStA HHStA Langakten Kt. 3. fol. 18–19. és fol. 336–337.).

⁹⁵⁰ MNL OL A 32 Nr. 850–997. között passim.

⁹⁵¹ A levéltári jelzetek sorrendjében haladva: MNL OL A 32 Nr. 844. Klobusiczky Zsigmond, aki a Nádasdy család és a Pogrányiak közötti perben ír 1656. dec. 20. „Szayba vár” (Szeibersdorf?). Nr. 850. Keglevich Zsigmond Keglevich Ferenc végrendelete miatt, 1656. nov. 12. Nr. 854. Angarano Tamás pozsonyi főpostamester 1656. dec. 22. Nr. 864. Révay Dániel, hogy míg Erdélybe megy, ne folytassanak pert ellene, 1656. dec. 28. Stiavnicza. Nr. 865. Illésházy György Ghillányival való ügyében kér támogatást, 1656. dec. 28. Zétény. Nr. 874. Szepetich György, testvére wellehradi apáttal folytatott perében kér pártfogást, 1657. jan. 22. Szakolca. Nr. 875. Esterházy Pál, aki Fulczih Mátyással küldött ügyben kér segítséget, 1657. jan. 28. Lakompak. Nr. 877. Vásárhelyi Mihály Vatai Lukács végrendelete ügyében ír, 1657. febr. 4. Nr. 878. Batthyány Magdolna, gr. Csáky László országbíró özvegye, aki új mandátumot kér az elefánti jószág ügyében, ill. protectionalist Keresztúri Gergely részére Keresztúri László ellen, 1657. febr. 4. Léva. Nr. 879. Raymann István, aki egyrészt ajándékot küld, másrészt kéri, hogy Ruttkay felesége vegyen a feleségének 30 rőf tengerszínű szövetet, 1657. febr. 5. Beckó. Nr. 883. Nádasdy Ferenc, aki azt kérte, hogy ne engedje, hogy Széchy Dénesné javára és Kéry János kárára mandátumot adjanak ki, 1657. márc. 20. Sárvár. Nr. 884. Kéry János, aki ugyanezen ügyben ír, 1657. febr. 21. Kabold. Nr. 885. Naszvady Miklós panaszkodik, hogy a kapott adományba Szarka Andrásnak adott mandátum miatt nem iktatták be, 1657. ápr. 3. Nagyszombat. Nr. 886. Ostrosith Mátyás ír szolgája, Turóczy János ügyében, 1657. ápr. 2. Pozsony. Nr. 900. Illésházy Gábor ügye előmozdítását kér, 1657. ápr. 12. Pozsony. Nr. 903. Szunyogh Gáspár, beadott folyamodványa támogatását kéri, 1657. ápr. 23. Budetin. Nr. 906. Ordódy Imre, kéri, hogy Nedeczky Gáspár ügyét segítse, 1657. máj. 24. Pozsony.

⁹⁵² H. NÉMETH 2004, I. 113., 120., 201–202.

Ezt támasztják alá Esterházy Miklós Ferencffy Lőrinchez intézett levelei. Magyarország nádora és a kancelláriai titkár között szemlátomást bizalmas kapcsolat állt fenn, erre utal a megszólítás: Esterházy nádor barátként (*amicus*) szólítja meg a hivatalnokot. Az 1626–1638 közötti évkörből fennmaradt 12 levél a lehető legváltozatosabb tárgykörben íródott, és azt mutatja, hogy a nádor számára a titkár értékes kapcsolatot jelentett.⁹⁵³ Többségében fontos politikai ügyek, hírek kerülnek közvetítésre, mint például 1629 nyarán Bethlen egészségi állapotáról és lengyelországi tervéről Erdélyből hozott hírek, amelyeket Ferencffy a levél kézhezvétele után néhány órával már az uralkodó elé is vitt, lefordítván azt.⁹⁵⁴ A kancellár távollétében más alkalommal is igénybe vette Esterházy a titkár közvetítő szolgálatait. 1630. április 14-én kelt levelében arra kérte őt, hogy a küldött leveleket olvassa el alaposan, értse meg, mert ő [a nádor] nem jó író, ezzel talán nehézkes fogalmazási készségére kívánt utalni, majd azt adja az uralkodó elébe latinra fordítva, majd a latin változatot küldje meg neki, hogy „percurréalván”, beadhassa öfelségének.⁹⁵⁵ De kérte Ferencffy közreműködését magánsupplikáns, a kontrabanddal vádolt galgóci Preszeransky János ügyében is.⁹⁵⁶ A levelezőpartnerek közötti sokrétű kapcsolatra utal, hogy nemcsak hivatalos tárgyak kerülnek elő, hanem magánjellegű kérések is. A nádor 1627 nyarán meghalt kislányait Nagyszombatban akarván eltemettetni, a temetési szertartáshoz szükséges címer elkészíttetéséhez Ferencffy segítségét és bécsi kapcsolatait vette igénybe, részletesen instruálva, hogy a küldött rajzhoz képest milyen változtatások essenek meg azon.⁹⁵⁷ Ferencffy a nádor támogatását igyekezett megszerezni irodalmi terveinek megvalósításához, így levelezett vele a tervezett Istvánffy-fordítás ügyében is.⁹⁵⁸ A neki tett szolgálatokat a nádor kézzel fogható módon is igyekezett honorálni: 1636-ban Ferencffy pozsonyi házának építésére 100 Ft-ot ígért, amelynek építése körül egyébként Pálffy Pál kamaraelnök is serénykedett.⁹⁵⁹

A kora újkori magyarországi társadalmi szerkezet ismeretében nem meglepő, hogy a kancelláriai titkárok a nemességből származtak, legalábbis birtokolták a nemesi kiváltságokat, így a polgári eredetű Himelreich és Liszthy családok is rendelkeztek nemesi címmel, legalábbis nemességmegerősítő leveleik ezt sejtetik (a 19 titkár közül egyedül Ujlaky Ferenc származásáról nem áll rendelkezésre biztos adat).⁹⁶⁰ A nagyszebeni Liszthy János és a beszercebányai Himelreich Tiburtius azonban ezzel együtt is inkább tekinthető polgári származásúnak, mintsem nemesinek. Aligha véletlen, hogy a szintén polgári származású Oláh Miklós kancellársága alatt kezdődött mindkettőjük kancelláriai karrierje, aki rajtuk kívül több polgári származású jegyzőt is alkalmazott, mint majd látni fogjuk. A későbbiekben erre nem találunk példát. A nemesek hivatalokon belüli előretörésének több oka is volt. Az egyik az oszmán előrenyomulásban és ennek nyomán a magyar nemesség jelentős részének egzisztencia-vesztésében kereshető. A megélhetés nélkül maradt nemes családok sarjai számára a hivatalnoki pálya kínálta az egyik kitörési pontot. Ilyen, eredetileg Szlavóniában birtokos családból származott Bocskay György, Baranyában feküdtek eredetileg az Istvánffyak birtokai.⁹⁶¹ A Nyugat-Magyarországon végig húzódó horvát településláncon érkezhetett meg Pozsony megyébe Ferencffy Lőrinc apja, Franjevič Miklós.⁹⁶² Több titkár nyugat-magyarországi nemesszaládból származott, Joó János Zala megyei, Orossy György Vas

⁹⁵³ MNL OL A 21 Nr. 52., 53., 65., 75., 81., 85., 99., 120., 148., 154., 172., 183.

⁹⁵⁴ 1629. jún. 22. Lakompak (MNL OL A 21 Nr. 81. Ferencffy feljegyzése a levélen: “praesentatum mihi Viennae 23. Junii 1629. hora 12 meridie. Translationem exhibui ad vesperam Suae Maiestati.”)

⁹⁵⁵ 1630. ápr. 14. Kismarton (uo. A 21 Nr. 99.).

⁹⁵⁶ 1626. febr. 5. és febr. 18. Kismarton (MNL OL A 21 Nr. 52–53.).

⁹⁵⁷ 1627. júl. 18. Kismarton (uo. A 21 Nr. 65.).

⁹⁵⁸ 1628. okt. 27. Kismarton (uo. A 21 Nr. 75.).

⁹⁵⁹ 1636. bov. 8. Pozsony (uo. A 21 Nr. 160.).

⁹⁶⁰ Himelreich Tiburtius nemességére: SÖRÖS 1908, 180. Liszthy Jánosra: PL AS Act. Rad. Classis T. Nr. 168. (1573. szept. 8. Bécs).

⁹⁶¹ IVÁNYI 1942–1943, 193–194., HOLUB 1909b.

⁹⁶² FEDERMAYER 2013, 129.

megyei, Ruttkay András Trencsén megyei, Orbán István valószínűleg Pozsony megyei, Maholányi János Bars megyei nemes család tagja volt.⁹⁶³ Az ország nyugati feléből származók jelenléte természetes, az ő életkörüzetük, mozgásterük több szállal kapcsolódik a birodalmi fővároshoz. Távolról érkezett a valószínűleg Zemplén megyei nemes családból származó, Eperjesen háztulajdonnal rendelkező Nagymihályi Ferenc és a kassai eredetű Lippay János.⁹⁶⁴ Ők mindketten a Pozsonyban működő Magyar Kamara közvetítésével kerültek a kancelláriára.

Érdekes megvizsgálni azt is, hogy a hivatalnoki pálya mennyire volt jelen a család múltjában. A többé-kevésbé egységes csoportnak tekinthető, 1569 után kinevezett 11 titkárt megnézve öt olyan személyt találunk, akinek az apja valamely magyarországi vagy központi kormány szervben működött. A hivatalok a legkülönbözőbbek voltak: Istvánffy Miklós apja, Pál a helytartótanács tanácsosa volt, Joó János apja, Joó Balázs megyei jegyző, majd királyi jogügyigazgató, Lippay János apja/nagyapja (némi bizonytalanság uralkodik ezen a téren), id. János a Szepesi Kamaránál dolgozott, Orossy György apja István pedig a Haditanács regisztrátora volt, mostohaapja Szikszay Mihály pedig a Magyar Kancellária regisztrátora.⁹⁶⁵ Két másik személy felmenője főpapi udvartartásban és egyházi birtokigazgatásban, illetve magánbirtokigazgatásban működött: Ferencffy Lőrinc apja Radéczy István helytartó, majd Kutassy János esztergomi érsek szolgálatában állt, id. Maholányi János pedig Rákóczi Pál kistapolcsányi tiszttartója volt.⁹⁶⁶ A hivatalnoki tradíció tehát jelen volt a titkárok csoportjában, és mint a házassági kapcsolatok bemutatásakor és az utódok pályaválasztásából látni fogjuk, folyamatosan jelen is maradt.

Az oktatás a kora újkorban is befektetésnek számított. A humanista középiskola elvégzése, a hozzá társuló filozófiai, esetleg jogi tanulmányok csiszolták ki azokat a készségeket, amelyek a sikeres hivatalnoki pálya kiindulási alapját képezték. A 19 fős titkár csoportból összesen 11 személy egyetemi tanulmányára vonatkozó adat áll rendelkezésre. Nem sikerült adatot találni a legrégebben működő titkárok tanulmányaira (Ujlaky Ferenc, Fejérthóy János, Merula Primus, Federico Malatesta). A három alkancellárrá emelkedő *secretarius et consiliarius*, id. Draskovich György, id. Forgách Ferenc és Dudith András itáliai iskoláztatásáról, magas szintű képzettségéről már az előző fejezetben szó esett (5.2. fejezet). Bocskay György egyetemi tanulmányairól nincs adat. Az ő karrierjét egészen egyedi módon, kiemelkedő scriptori, kalligráfiai készségeivel alapozta meg, titkári kinevezését is minden bizonnyal ennek köszönhette.

A következő évtizedek titkárai képzettségük tekintetében is egységet alkotnak, egészen Himelreichig bezárulóan, és talán még a csoport megkésett képviselőjének tekinthető a 17. század elején Bolognában tanuló Ferencffy Lőrinc.⁹⁶⁷ E csoport tagjai többnyire Itáliában tanultak, bár Liszthy János és Himelreich Tiburtius tanulmányait illetően kétségeink vannak: az előbbi esetében erre csak halvány nyomok utalnak, a különben a bécsi egyetemen tanuló Himelreich Tiburtius kapcsán pedig csak homályos utalások léteznek egy itáliai peregrinációra vonatkozólag.⁹⁶⁸ A többiek, Istvánffy Miklós, Joó János, Verancsics Faustus mind Itáliában jártak, Paduában okosodtak.⁹⁶⁹ Ők mindannyian – a Liszthyt és Himelreichet is belefoglalva – a humanista értelmiségi csoportjához sorolhatók, erről tanúskodnak megmaradt könyveik, illetve irodalmi-történetírói tevékenységük is. Hivatalnoki működésüket a humanista műveltség

⁹⁶³ Joó család: IVÁNYI 1942–1943, 11., Orossy (Oroszi): ÖStA HHStA UA AA Fasc. 224. fol. 47–48., Ruttkay: KJ. J. L. 1942, 44., Orbán: EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 92v. („Ungarus nobilis Kopczaniensis”), Maholányi: NAGY IVÁN VII. 243–244.

⁹⁶⁴ Nagymihályi: ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6.); Lippay: SOÓS 1995–1996, 42.

⁹⁶⁵ Istvánffy Pál: R. KISS 1908, 396.; Joó Balázs: PÁLFFY 2002, 317., Lippay János: EMBER 1946, 159.; Orossy István: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Febr. fol. 84.

⁹⁶⁶ Ferencffy: FEDERMAYER 2013, 129., 135.; Maholányi: MNL OL P 1987 2. dob. 1. tétel fol. 6.

⁹⁶⁷ VERESS 1941, 119–121., HOLL 1980, 19–25.

⁹⁶⁸ Liszthyre: ZVARA 2008, 57. Himelreich peregrinációjára címereslevele utal: MNL OL A 57 vol. 5. pag. 74–77. Egyetemi tanulmányairól: KISSNÉ BOGNÁR 2004, 65. (335. sz.).

⁹⁶⁹ VERESS 1915, 51., 71., 75., 77.

tökéletesítésén túl páduai és bolognai egyetemen folyó jogi tanulmányok segítették elő, bár az egyetemista lét könnyelműsége az akkori ifjúságot is időnként megkísértette, legalábbis erről tanúskodnak a Verancsics Faustushoz intézett dorgáló sorok.⁹⁷⁰

Változás érezhető már a 16/17. század fordulóján. Lippay János és Nagymihályi Ferenc esetében nem tudunk külföldi tanulmányokról. Ha előbbi valóban nem tanult külföldön, azt a család anyagi körülményei, illetve a megfelelő patrónus hiánya magyarázhatják, mert bátyja, Imre Draskovich György támogatásával Paduában tanult néhány éven át (1571-ben immatrikulált).⁹⁷¹ A 17. században működő négy titkár közül kettő tanult egyetemen, mindketten Bécsben jártak, közülük Orossy György Sennyey István kancellár támogatásával tanult ott (1625), Maholányi János esetében nincs támogatóra vonatkozó közvetlen adat (1652), de a pályáját folyamatosan egyengető Szelepcsényi kancellár valamilyen segítsége joggal feltételezhető.⁹⁷² Két személy, Ruttkay András és Orbán István esetében nincs adat egyetemi tanulmányra. Ruttkay iskoláztatásáról semmi sem tudható, Orbán esetében legalább a középiskolai tanulmányok megfoghatók.

A tanulmányi helyek 17. századi átalakulása egyrészt azt jelzi, hogy a magas szintű humanista műveltség megszerzése már nem volt olyan fontos, másrészt viszont értelmezhető úgyis, hogy a magyarországi protestáns és katolikus középiskolák biztosítani tudták azt a tudásanyagot, amely alapját jelenthette egy sikeres tisztviselői pályának. Egy a korábbinál kiegyensúlyozottabb, de összességében minden bizonnyal alacsonyabb színvonalú tudás elsajátítására került sor ezekben az iskolákban. A középiskolát követő rövidebb, a propedeutikumnak tekintett filozófiai karon folytatott, többnyire csak egy-két évig tartó tanulmányok után szükséges ismeretek, elsősorban a magyarországi jog elsajátítása már a gyakorlatban történt meg. A tudásanyag átalakulásához a karrierlehetőségek átalakulása is hozzájárult, ahogy bemutatásra került, ezen a téren is komoly változások történtek a tárgyalt közel két évszázad során.

A 16. század közepéig, amíg klerikusok dolgoztak titkári szinten, a hivatalon belüli előmenetel a kancelláriai posztig bezárólag elméletileg nyitva állt az elegendő tehetséggel, ügyességgel, kapcsolatokkal rendelkező személyek előtt. Ez az egyházi rendhez tartozó hat titkár közül (Ujlaky Ferenc, Merula Primus, Fejérthóy János, Draskovich György, Forgách Ferenc, Dudith András) azonban egyedül Draskovich Györgynek sikerült.⁹⁷³ Ő is alapos vargabetűt írt le, mert miután elhagyta a kancelláriát és 1562 elején elutazott a trentói zsinatra, közel 17 év telt el kancellári kinevezéséig (1578. június).⁹⁷⁴ Az egyházi igazgatáson túl volt lehetősége más jellegű tapasztalatokat is gyűjteni, horvát bánként volt alkalma az igazgatás és igazságszolgáltatás különböző kérdéseiben tapasztalatokat szereznie (1568–1575).⁹⁷⁵ A kancellári kinevezésre talán még Ujlakynak volt a legtöbb esélye, de az ő pályája kiteljesedését Perényi Péter kancellári ambíciói megakadályozták, sőt Perényi kinevezése után még az alkancellárságot is fel kellett adnia. A három Oláh-korabeli alkancellárról, Draskovichról, Forgáchról és Dudithról már esett szó. Még egy teljes pálya van, amely a titkárságtól, sőt igazából a pecsétőrségtől és titkárságtól egészen a kancellári méltóságig ívelt, ez Liszthy János pályája, amely azonban semmiképpen sem tekinthető tipikusnak, hiszen Liszthynek az egyházi rendet kellett ehhez felvennie, egyéni érdemei és egykori apósa érdemei önmagukban nem voltak elegendők.

⁹⁷⁰ VERESS, 1915, 65–76.

⁹⁷¹ VERESS 1915, 105. Személyére még: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 32. Konv. 1576. Jun. fol. 132–133.

⁹⁷² SCHRAUF 1902, 358., KISSNÉ BOGNÁR 2004, 108. (1301. sz.).

⁹⁷³ Fejérthóy esetében nem lehet tudni, hogy az egyházi rend felvételében meddig jutott. Egy 1546-ban kapott adományban csak mint egyszerű nobilet említik, nem kerül neve mellé a szokásos venerabilis vagy reverendus jelző (MNL OL A 57 vol. 2. pag. 136.).

⁹⁷⁴ MNL OL A 57 vol. 3. fol. 101v.

⁹⁷⁵ FALLENBÜCHL 1988, 74.

Azzal, hogy a kancellári méltóság egyháziaknak fenntartott állás maradt, a kancellár alatti szintnek, a titkárok csoportjának hivatalon belüli továbblépésre nem nyílt lehetősége. Ha karriert akartak befutni, azt a kancellárián kívül kellett megtenniük. Erre legelőbb Istvánffy Miklósnak nyílt lehetősége, akinek a neve már 1572-ben felmerült Mérey Mihály nádorhelyettes lehetséges utódai között.⁹⁷⁶ Ekkor még veszített Czobor Imrével szemben, de néhány évvel később, 1581-ben már elnyerte a propalatinusságot.⁹⁷⁷ A nádor bírói helyettese világi személy volt, de kinevezésére csak akkor került sor, ha a nádori méltóság üresedésben volt. Mivel 1608 után a nádori méltóság szinte folyamatosan betöltésre került, nádorhelyettesre nem volt szükség, magának, Istvánffynak is megszűnt a hivatala, amikor nagy ellenlábasát, Illésházy Istvánt nádorrá választották 1608-ban.⁹⁷⁸ Ez azt is jelentette, hogy valami másfajta továbblépési lehetőséget kellett a következő generációk titkárainak keresni.

A megoldást Joó János találta meg, akit 1587-ben személynökké nevezett ki az uralkodó. A személynök (*personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens*) vezette az ún. kisebb kancelláriát (*cancellaria minor*), amely I. Mátyás igazgatási és bírósági reformjai következményeként jött létre, és amelyet a 17. században már inkább királyi táblának neveznek. A személynök az 1507. évi 4. tc. értelmében mindig világi személy volt. Mint az ország egyik nagybírója, az egyetlen, aki folyamatosan ítélkezett, igen jelentős szerepet játszott az igazságszolgáltatásban, nem véletlen, hogy a nagybírák közül egyedülként két ítélőmestere is volt. A személynök őrizte a király bírói pecsétjét, amelyet a király neve alatt kiadott oklevelein használt. A városok egy bizonyos csoportja, az ún. személynöki városok fellebbezési ügyeit is intézte. 1608 után a személynök jelentősége még inkább megnőtt, valószínűleg egy korábbi gyakorlatot szentesítve a rendi országgyűlés alsó táblájának elnöke lett. A személynöki tisztre az uralkodó igyekezett mindig olyan jelöltet felkutatni, akinek a hűségében különösen megbízott.⁹⁷⁹ Erre az uralkodó az általa személyesen megismert, vele rendszeres kapcsolatban álló kancelláriai titkároknál jobbat keresve sem találhatott volna.

A fentebb elmondottak tükrében nem véletlen, hogy az 1587 és 1690 között kancelláriáról máshova tovább lépő hat személy közül – ha nem számítjuk a hivataláról lemondott Verancsics Faustust – öten is személynöki kinevezést nyertek (Joó János, Lippay János, Orossy György, Orbán István, Maholányi János). Az állás megbecsültségét mutatja, hogy bár betöltői hagyományosan a köznemesek közül kerültek ki, de többen hivatalviselésük alatt vagy után bárói címhez jutottak. Ez történt Orbán Istvánnal, aki személynöki kinevezésével egy időben kapott bárói rangot (1679), ezzel az uralkodó tulajdonképpen a hosszú kancelláriai szolgálatát ismerte el.⁹⁸⁰ Orossy György és Maholányi János már személynöki működésük alatt részesültek az uralkodói kegyben (1655, illetve 1695).⁹⁸¹ A személynökségbe csak egyetlen ember bukott bele, éppen az útmutató első, Joó János, akit Illésházy jelentett fel bosszúból, és akit végül megfosztottak méltóságától, és életét is csak ügyel-bajjal tudta megmenteni.⁹⁸²

A karrier tekintetében az egyetlen kivétel Nagymihályi Ferenc volt, aki más kiutat a kancelláriából nem látott, minthogy a személynöki méltóság elődje, Lippay János által be volt töltve, hogy visszatérjen az őt kibocsátó hivatal, a Magyar Kamara keblére, ahol tanácsosi címet

⁹⁷⁶ NAGY 2008, 1215–1217.

⁹⁷⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 27.

⁹⁷⁸ FALLENBÜCHL 1988, 70.

⁹⁷⁹ DEGRÉ 2010, 112–114., 250–262. A személynöki hivatal, a kisebb kancellária, ill. a királyi tábla története teljes mértékben feltáratlan, pedig a kora újkori jogtudó értelmiség története szempontjából megkerülhetetlen intézményről van szó.

⁹⁸⁰ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 492–495.

⁹⁸¹ Orossy: MNL OL A 57 vol. 11. pag. 198–199., Maholányi: NAGY IVÁN VII. 243.

⁹⁸² NAGY 2009, 494.

kapott, de egyidejűleg egyelőre kötelezték a titkári kötelemek ellátására is.⁹⁸³ Nagymihályi kamarai tanácsosként fejezte be pályáját.

Teljesen atipikus pályának tekinthető Verancsics Faustus pályája, két okból is. Egyrészt ő az egyetlen, aki lemondott a titkárságról (1594), másrészt néhány évvel később egyházi pályára lépett (1598).⁹⁸⁴ Egyelőre nem világos mi vitte erre a lépésre. Nem valószínű, hogy Liszthy karrierje lebegett a szeme előtt, mert a hivatalnokoskodást úgy tűnik, hogy alaposan megunt a kancelláriai szolgálata végére, legalábbis erre utal egy Mátyás főhercegtől 1594-ből származó levél.⁹⁸⁵ Egyházi karrierje a hivatalnokihoz hasonlóan megakadt, úgy tűnik, hogy az egyházi rendben sem találta a helyét, ezért is akarhatott élete végén szerzetesrendbe lépni.⁹⁸⁶

Az 1527 és 1690 közötti időben négy olyan titkár volt, akik hivatali működésük során haláloztak el (Bocskay György 1575, Himelreich Tiburtius 1610, Ferencffy Lőrinc 1640, Ruttkay András 1650). Közülük Himelreichről tudható, hogy tett kísérletet a kancellária elhagyására. 1585-ben titkári kinevezése előtt nem sokkal folyamodott Szepesi Kamaránál vagy Magyar Kamaránál tanácsosi állás után, de az ügynek nem lett folytatása, mert nem sokkal később kinevezték a kancellárián titkárnak.⁹⁸⁷ A későbbiekben még egy alkalommal merült fel a lehetősége, hogy elhagyja hivatalát. 1603 decemberében, Joó János letartóztatása és hivatalától való megfosztása után Himelreich neve is ott szerepel a személynöki posztra jelölt személyek között Lippay János, Somogyi István jogügyigazgató, Megyery Pál személynöki ítélőmester, Loránth Ferenc kamarai titkára, volt kancelláriai jegyző és Daróczy Ferenc társaságában, de a tisztelet végül fiatalabb pályatársa, Lippay János nyerte el.⁹⁸⁸ Ferencffy esetében, aki harminc évig töltötte be a hivatalt, nincs nyom arra, hogy más tisztséggel kapcsolatban felmerült volna a neve, vagy a hivatal elhagyását maga ambicionálta volna.

A hivatalon belüli előmenetel hiánya hozzájárult ahhoz, hogy a kancelláriai titkárok a magyar hivatalnok nemesség részei maradnak ízig-vérig, és úgy családi kapcsolataik, mint vagyoni törekvéseik Magyarországhoz kötötte őket. A hat személyből (Ujlaky Ferenc, Fejérthóy János, Merula Primus, id. Draskovich György, id. Forgách Ferenc, Dudith András) álló klerikus csoport értelemszerűen családi viszonyok tekintetében nem kerül elemzésre, bár egynémely érdekesség ezen a téren is felbukkan.⁹⁸⁹ Az egyetlen figyelemre méltó tény, hogy Fejérthóy János korábbi zágrábi kanonok megházasodva Szokolcán készült megtelepedni, így módon a későbbi titkárokhoz hasonlóan valahol a nyugat-magyarországi régióban próbált talajt fogni.⁹⁹⁰ A későbbi 13 világi titkár közül 12-en léptek házasságra, egyedül Ferencffy maradt

⁹⁸³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. März fol. 6.

⁹⁸⁴ A jelöltekről: JUHÁSZ 1935, 141–143., JUHÁSZ 1938, 272–274., TUSOR–NEMES 2011, 236. 3. jegyz. Kinevezése: TÓTH 1933, 174. 29. jegyz.

⁹⁸⁵ «Adiunxit mihi Maiestas Vestra Sacra pro Hungarico secretario Faustum Verancium, ut expeditionum Hungaricarum curam gerat. Qui etsi hactenus semper tardus et remissus in serviendo fuerit, tamen eum, suamque tarditatem etiam invitatus quantum potui pacienter. Nunc vero postquam animadverto quod nec vocatus in castra venire velit, et in expeditionibus quoque negotiorum occurrentium vix ullam diligentiam ponat, ac animo distractus alium forte suae conditionis et vitae finem sibi statuere videantur. Supplico Vestrae Maiestati Sacratissimae dignetur Tiburtium Himmelreich huc statim mittere, vel cancellario suo Hungarico committere, ut sine mora personas aliquas qualificatas, et ad secretariatum idoneas Vestrae Maiestati nominet, ex quibus sufficientem secretarium habere, et huc transmittere possit. Carere enim secretario Hungarico non possum. Interim in expeditionibus occurrentibus opera Joannis Joo, personalis praesentiae Vestrae Maiestatis utar etc. Articuli conventus nuper in castris habiti, Vestrae Maiestati statim post conclusum conventum transmitti debuissent, quod quia tunc per secretarium factum non est, mitto nunc eos cum proventibus.» Mátyás főherceg Rudolphhoz, 1594. aug. 4. a győri táborból (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 126. Konv. C. fol. 5–6.).

⁹⁸⁶ JUHÁSZ 1935, 148.

⁹⁸⁷ Rudolf levele Ernő főherceghez 1585. aug. 5. Prága (ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 109v–110v.).

⁹⁸⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Dez. fol. 479–485.

⁹⁸⁹ A csoportból tulajdonképpen két személy esetében nincs semmifajta ilyen vonatkozású adat (Ujlaky Ferenc, Draskovich György). A másik két felszentelt püspök közül Forgách pápai engedélyt nyert a házasságra, Dudith pedig meg is házasodott, Merulának pedig gyanús nőügylete volt (BÁRTFAI SZABÓ 1904, 10., ALMÁSI 2005, 920., ETE V. 427.).

⁹⁹⁰ ERDŐS 1913, 14–15.

aggregény. A 12 házasságból Federico Malatesta esetében nem tudunk érdemi információt az asszonyról, azon túl, hogy elég kegyetlen teremtés lehetett, tudniillik holtra verte az egyik szolgálólányát.⁹⁹¹ Verancsics Faustus dalmát származású feleséget vett, maga is dalmát családból származván, ez nem meglepő.⁹⁹² A többi tízből érdekes házasságot kötött Liszthy János, aki hivatali főnöke, Oláh Miklós esztergomi érsek törvénytelen lányát vette feleségül. A feleség társadalmi helyzetét elég nehéz meghatározni, de a házasság személyes érdemein túl alighanem Liszthy karrierjének egyik megalapozója volt.⁹⁹³ A maradék kilencből öten nemes családból házasodtak (Bocskay György, Istvánffy, Lippay, Nagymihályi, Maholányi), sőt Joó János már személyenként főrangú feleséget szerzett magának, Balassa István lányát, Borbálát vette feleségül.⁹⁹⁴ Istvánffy és Nagymihályi is bajnai Both Erzsébeth, illetve várkonyi Amade Judit személyében előkelő özvegyasszonyt vett feleségül, akinek a vagyona és rokonsági kapcsolatai segíthettek a társadalmi tekintélyük megerősítésében.⁹⁹⁵ Egyébként mindkét házasság tartósnak, a rendelkezésre álló források szerint kiegyensúlyozottnak, boldognak bizonyult, és még gyermekáldást is hozott.

A titkárfelések kivétel nélkül a nyugat-magyarországi térségben birtokos családokból származtak, így például Bocskay György felesége, Gétyey Sára Vas megyében birtokos család sarja volt, Istvánffy hitvese a Zalában és Szlavóniában egykor kiterjedt birtokokkal rendelkező bajnai Both család egyik utolsó tagja volt.⁹⁹⁶ Nemességgel rendelkezett Orossy György és Ruttkay András felesége is, előbbi Szentkereszty Jakab kamarai titkár, utóbbi Iványi Mihály kamarai helyettes perceptor lánya, őket azonban kamarai alkalmazásuk miatt a birtokos nemesektől elkülönítve külön csoportnak tekintem, a magyar hivatalnok nemesség képviselőinek.⁹⁹⁷ Mindkét házasság még a két titkár kamarai alkalmazása idején jött létre. Teljesen egyedinek tekinthető Himelreich Tiburtius házassága, aki egy bécsi polgárlányt vett feleségül, Anna Pachmair személyében. Nem véletlen, hogy a besztarcebányai polgárcsaládból származó, német anyanyelvű Himelreich volt az, aki nem riadt vissza attól, hogy az otthont biztosító város, Bécs helyi lakosai közül keressen magának társat.⁹⁹⁸ Hogy mennyire más közegben mozgott, azt mutatja, hogy sógora a Cseh Kamara alkalmazottja volt, lánya pedig az alsó-ausztriai kormányzat egyik titkárához ment férjhez.⁹⁹⁹

Ha pontos képet akarunk kapni a titkári karrierokról, a titkári leszármazottak generációját is szemügyre kell venni. Elmondható, hogy a kancellári titkári szolgálat mindennel együtt a társadalmi felemelkedésnek kiváló lehetősége volt. A világiként titkári posztot betöltő csoportra koncentrálna a szóba jövő 11 család (Liszthy, Bocskay, Istvánffy, Joó, Himelreich, Nagymihályi, Lippay, Orossy, Ruttkay, Orbán, Maholányi) közül nyolc két generáción belül a magyar főnemesség soraiba emelkedett. Négy esetben a más hivatalra továbblépett egykori titkár maga nyerte el a rangemelést (Istvánffy Miklós, Orossy György, Orbán István, Maholányi János).¹⁰⁰⁰ Másik négy esetben a rangemelés egy generációval később következett be,

⁹⁹¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. A. fol. 103rv.

⁹⁹² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 46.

⁹⁹³ SRHM I. 96.

⁹⁹⁴ ÖStA FHKA Familienakten J–38 Joo fol. 10–11

⁹⁹⁵ HOLUB 1909a, 19., MIKÓ–PÁLFFY 2005, 332.

⁹⁹⁶ MNL OL P 1314 Nr. 6856., MNL OL P 1986 1. tétel 1568. évi iratok fol. 1–2.

⁹⁹⁷ MNL OL A 35 Nr. 201. ex 1644., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 1641. Jul. fol. 1–6.

⁹⁹⁸ ÖStA FHKA Familienakten H–145 Himmelreich fol. 2–3.

⁹⁹⁹ ÖStA HHStA Langakten Kt. 3. fol. 18–19., ÖStA FHKA Familienakten H–145 Himmelreich fol. 26–29.

¹⁰⁰⁰ Istvánffy: MNL OL A 57 vol. 4. pag. 238–239., Orossy: uo. A 57 vol. 11. pag. 198–199., Orbán: uo. A 57 vol. 16. pag. 492–495., Maholányi: NAGY IVÁN VII. 243.

nyilvánvalóan az ősök érdemeire épültek (Liszthy, Joó, Lippay, Ruttkay).¹⁰⁰¹ A Liszthy és a Lippay család később még a grófi címet is elérte.¹⁰⁰²

Három esetben nem sikerült ezt a küszöböt meglépni. Bocskay György leszármazottjai a szerényebb anyagi helyzetű nemesek életét élték körmendi kúriájukon.¹⁰⁰³ Nagymihályi Ferenc utódai egy fokozattal feljebb állva, tehetős köznemesek voltak Pozsony megyében.¹⁰⁰⁴ Himelreich egyetlen fia egyházi pályára lépett, a szentmártoni (pannonhalmi) főapátság kommandátor-apátjaként élt és halt meg, így a család férfiágon kihalt.¹⁰⁰⁵ Nem lehetett különösen ambiciózus ember, mert a szentmártoni apátságot még apja szerezte meg neki mint gyermeknek.¹⁰⁰⁶ A vázolt karrierképek mindenképpen azt jelzik, hogy a kancelláriai szolgálat akármilyen fárasztó is volt, mégiscsak megtérülő beruházást jelentett, illetve a hivatali szolgálat a társadalmi felemelkedés egyik lehetséges csatornájaként szolgált.

Érdemes egy pillantást vetni a következő generációk pályaválasztására is. A birtokos nemesi életforma választása mellett két másik lehetőség figyelhető meg, az egyik a hivatalnoki pálya folytatása, a másik az egyházi pálya választása. Az 1569 után működő 11 titkár közül hat esetben tudunk felnőttkort megért fiú leszármazotról, közülük négy esetben sikerült ilyen vonatkozású adatokat találni. Lippay János fiai közül az egyházi pályára lépő György kancellárként tért vissza a kancelláriára. János legifjabb fia, Gáspár pedig Rákóczi Pál és Homonnai Drugeth György országbírók mellett országbírói ítélőmesterként működött, pályája csúcán pedig 1646–1652 között a Magyar Kamara elnöke lett.¹⁰⁰⁷ Nagymihályi Ferenc gyermekei közül ifjabb Ferenc megyei igazgatásban működött szolgabíróként Pozsony megyében, bár ő talán inkább sorolható a birtokos nemesek közé.¹⁰⁰⁸ Ruttkay András gyermekei között akadt altárnokmester (Ferenc), pozsonyi harmincadellenőr (György), kamarai tanácsos (István), továbbá kamarai tanácsos vej is (Anna-Zsuzsánna férje Frank/Fronck János Magyar Kamara tanácsosa).¹⁰⁰⁹ Ez nem is csoda, mert második felesége maga is hivatalnokcsaládból származott, Iványi Borbála ugyanis Iványi Mihály, a Magyar Kamara helyettes perceptorának lánya volt. Maholányi János gyermekei között két kamarai tanácsos is akadt, József és Tamás.¹⁰¹⁰ Ezek a kapcsolatok mindenképpen azt jelzik, hogy a Magyar Kancellária hivatalnoksága részét alkotja a magyar hivatalnoknemességnek. A kancellária azonban nem kínált lehetőséget a generációról generációra történő építkezéshez helyben, érdekes módon tisztviselői nem láttak lehetőséget a központi igazgatásba való beépülésre, nem is törekedtek erre. Ha hivatalnoki ambíciójuk volt, inkább fordultak a Magyar Kamara felé úgy jövőendő pályájuk, mint családi kapcsolataik révén, amely alárendelt szerveivel együtt a kora újkori

¹⁰⁰¹ Liszthy István magnificusként országgyűlési résztvevő: NAGY IVÁN VII. 243. Lippay Gáspár bárói címe: SOÓS 1995–1996, 42. Joó Miklós bárói címe: MNL OL A 57 vol. 9. pag. 619–621., Ruttkay István bárói címére: KJ. J. L. 1942, 44.

¹⁰⁰² Liszthy István és fia György 1655-ben, if. Liszthy János 1664-ben nyert grófi címet (MNL OL A 57 vol. 11. pag. 439–441., vol. 15. pag. 95–101.). A Lippayak grófi címadományozásának pontos dátuma ismeretlen, mindenesetre Lippay Miklós Antalt grófként jegyzik be a római Collegium Germanicum et Hungaricum anyakönyvébe 1684-ben (VERESS 1917, 84.).

¹⁰⁰³ Megmaradt iratanyaguk a Sallér család levéltárában ezt tükrözi vissza (MNL OL P 285).

¹⁰⁰⁴ Ezt bizonyítják az Erdődy család bécsi levéltárában fennmaradt Nagymihályi végrendeletek (ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 10., Nr. 18–22.).

¹⁰⁰⁵ PRT IV. 75–85.

¹⁰⁰⁶ FAZEKAS 2016a, 60.

¹⁰⁰⁷ Rákóczi Pál melletti működésére: MNL OL P 1313 Alm. 1. Lad. 2. No. 130. (1631. dec. 4.), MNL OL A 35 Nr. 3. ex 1634. (1634. jan. 4.); Homonnai Drugeth György melletti ténykedésére: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 160. Konv. 1639. Aug. fol. 345–353. (1639. nov. 25.) Magyar Kamarai elnökségre: FALLENBÜCHL 2002, 178. Kinevezésére: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 174. Konv. 1646. Apr. fol. 94–108. (az előd Pálffy Pál heves tiltakozása dacára, aki Lippayt és testvérét mohó birtokszerzőnek mutatta be).

¹⁰⁰⁸ ÁLDÁSY 1905, 64. (1650).

¹⁰⁰⁹ KJ. J. L. 1942, 44.

¹⁰¹⁰ FALLENBÜCHL 1970, 295.

magyar állam legnagyobb és legfontosabb kormány szervének számított. Mindezek a Magyar Kancellária hivatalnokai és a magyarországi rendi világ közötti szoros kapcsolatot bizonyítja.

A társadalmi felemelkedés egyik lehetséges útja továbbra is az egyházi pálya volt, amely nem csupán a tehetséges ifjúnak jelenthetett karriert, hanem esetenként egész családját magával húzhatta. Az 1569 után működött, felnőtt fiúutódokkal rendelkező hat titkár közül négynek a családjában fordul elő, hogy valaki az egyházi pályára lépett. Talán a Lippay család a legérdekesebb ebben a tekintetben, Lippay János személynök négy fia közül hárman léptek egyházi pályára, a világi pap György mellett két testvére, János és Ferenc jezsuitának állt.¹⁰¹¹ Sajnos a család vagyoni helyzetére nézve nem rendelkezünk információkkal, de valószínűnek tűnik, hogy rendezett anyagi háttérrel bírt a család, másképp nem nyílt volna lehetősége a korán özvegyen maradt Serényi-Lendöczy Máriának, hogy gondoskodjon tehetséges fiai taníttatásáról. A kiemelkedő pályát befutó Lippay György segítségével, mint láttuk, a család bejutott a magyarországi főnemességbe. Némileg más mintát követett Maholányi János és családja karrierje, amely már egy egyházi karrier következményének tekinthető. A nagyhatalmú rokon Szelepcsényi György támogatta őt pályáján, aki a klasszikus modellnek megfelelően kiszemelt egy unokaöcsöt, akit az egyházi pályán kívánt támogatni. Az esztergomi érsek végrendeletében Maholányi Ignácra akarta hagyni oberlaui birtokát, abban az esetben, ha az egyházi pályára lép. A kiszemelt pályafutás azonban korai halála miatt gyorsan félbeszakadt.¹⁰¹² Ruttkay András fia, Ruttkay Ignác karrierje, bár komoly iskolai végzettséggel rendelkezett, a bécsi Pazmaneumban és a római Collegium Germanicum et Hungaricumban tanult, nem ívelt túl magasra, esztergomi kanonokként az egyházi középrend tagja maradt.¹⁰¹³

A legtudatosabb karrierépítést ezen a vonalon Himelreich Tiburtiustól lehet látni, aki miután unokaöccse, Baksay István részére megszerezte a lébenyi apátságot, kijárta, hogy az elítéltnek számító Germanicumban tanuljon (1595).¹⁰¹⁴ Nem csupán unokaöccse számára látta úgy, hogy az egyházi pálya megfelelő távlatokat biztosít, saját fiát is ezen a pályán indította el. Első lépésként tanulmányai fedezésére a pozsonyi Szt. László érseki kápolna javadalmát szerezte meg számára 1591-ben.¹⁰¹⁵ Himelreich György középiskolai tanulmányait valószínűleg atyja állomáshelyén, Prágában végezte, ahogy az egyetemi filozófiai kurzust is. Közben apja zágrábi kanonokságot és pápóci prépostságot szerzett neki, majd a Kutassy János esztergomi érsek halálával megürült, a török pusztítás ellenére még mindig jelentős javadalomnak szentmártoni apátságot járt ki számára (1602. szeptember 22.).¹⁰¹⁶ A javadalom elnyerése mögött minden jel szerint egy kompromisszum állt, mert az apátság igazgatását a tanulmányok idejére Szuhay István egri püspök kapta meg.¹⁰¹⁷ A királyi titkár kapcsolatrendszerét és a római tanulmányok fontosságát mutatja, hogy Acquaviva jezsuita generálisnál többen is közbenjártak az ifjú Himelreich érdekében, így Alphonso Carillo osztrák tartományfőnök, Forgách Ferenc nyitrai püspök, kancellár, Tiburtius hivatali előjárója, illetve a már említett Szuhay István egri püspök (1605).¹⁰¹⁸ Az már nem a gondos apán múlt, hogy sem unokaöccse, sem fia nem mutatott túlságosan nagy lelkesedést a karrierépítés terén, Baksay István győri kanonokként, Himelreich pedig szentmártoni főapátként halt meg, tulajdonképpen nem lépve tovább arról a szintről, ahova a rokoni, illetve szülői támogatás juttatta őket.¹⁰¹⁹

¹⁰¹¹ LUKÁCS 1978–1995, II. 660.

¹⁰¹² SZÉKELY 2017, 71.

¹⁰¹³ KOLLÁNYI 1900, 285.

¹⁰¹⁴ FAZEKAS 2016a, 59–60.

¹⁰¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Jun. fol. 365–368. Himelreich beadványában a kápolna jövedelmeit mintegy 100 Ft-ra becsülte (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. B. fol. 81, 84.).

¹⁰¹⁶ PRT IV. 749–750.

¹⁰¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 74. Konv. 1602. Nov. fol. 276–279.

¹⁰¹⁸ Jezsuita Okmánytár I/2, 440, 445–447.

¹⁰¹⁹ BEDY 1938, 395–396., PRT IV. 75–83.

A birtokos nemesi életforma előtérbe helyezése figyelhető meg Nagymihályi Ferenc családjánál. A néhány év kancelláriai szolgálat után (1604–1610) a Magyar Kamara kebelébe visszatért Nagymihályi igen ügyesen gyarapította birtokait. Törekvéseit megkönnyítette, hogy felesége a megye egyik legtekintélyesebb nemesi családjának, a várkonyi Amadénak volt a tagja, ahogy az már említésre került. A férj korai halála után az asszonyra hárult a gyermekek felnevelésének és a családi vagyon megőrzésének a feladata. Mindhárom fiú, ifjabb Ferenc (sz. 1610), István (sz. 1613), Zsigmond (sz. 1616) gondos nevelésben részesült.¹⁰²⁰ A legidősebb testvér esetében nem lehet pontosan tudni, hogy hol tanult, de végrendeletében a bécsi Szt. Borbála „öreg és kisebb” kongregációra, illetve a nagyszombati kongregációra tett öt-öt aranyos adománya azt hagyja gyanítani, hogy Bécsben és Nagyszombatban végezte középiskolai tanulmányait.¹⁰²¹ Öccse István a matrikula tanúsága szerint a nagyszombati jezsuita gimnáziumban tanult, a felső osztályokat is beleértve (1626–1630).¹⁰²² A legfiatalabb testvér, Zsigmond a gimnázium felső osztályait a poetikától Grácban végezte (1631), egyetemi tanulmányokat pedig Bécsben folytatott (1634).¹⁰²³ A gondos képzés ellenére egyik sem lett hivatalnok, talán a nevelő édesanya családjának hagyományos nemesi tradíciói hatottak erősen. Ahogy már utaltunk rá, ifjabb Ferenc ugyan néhány éven át megyei igazgatásban tisztséget vállalt, de néhány év múlva bekövetkezett halála (1656) nem engedte pályáját kiteljesedni. Végrendelete tanúsága szerint atyja nyomdokaiban haladva jelentős vagyont halmozott fel, a pozsonyi ferences kolostorban letétbe helyezett öt ládjában készpénz mellett meglepő mennyiségű ékszer, illetve nemesfém-ből készült tárgyak tömege került számbavételre.¹⁰²⁴

A titkári fizetés a 16. század második felében 400 Ft-ban rögzült, a kamarai kimutatások tanúsága szerint ennyit kapott eredetileg Istvánffy Miklós és ennyit Joó János, majd Verancsics Faustus is.¹⁰²⁵ A 17. század elején Nagymihályi Ferenc kinevezésekor 1604-ben 100 Ft kiegészítést harcolt ki magának.¹⁰²⁶ Az összeg egyelőre nem került általánosan bevezetésre, utódának, Ferencffy Lőrincnek is várnia kellett még egy ideig, amíg megkapta 1616-ban a 100 Ft-os kiegészítést.¹⁰²⁷ Orossy György már kinevezésekor 1638-ban 500 Ft-os díjazásban részesült, és később is ez vált a titkárok megszokott fizetésévé az 1690. évi átszervezéséig bezárólag.¹⁰²⁸ Elég hosszú uralkodói szolgálat esetén a titkároknak, mint más tisztviselőknek és udvari alkalmazottaknak, jogukban állt uralkodói kegyadományért folyamodni, amelynek értéke általában 1000–5000 Ft között mozgott.¹⁰²⁹ A kedvező elbírálás nem jelentette az automatikus kifizetést, előfordult, hogy csak többszöri sürgetésre, több részletben történt ez meg, és arra is van példa, hogy csak a megítélt összeg egy része került végül a kérelmező birtokába.¹⁰³⁰ A készpénz járandóságon túl a titkárok számolhattak, ahogy az már bemutatásra került, a taxa jövedelem bizonyos részével, a 17. század folyamán annak kétkilencedével. Ennek nagyságát kimutatások hiányában még csak fel sem lehet becsülni. Mindezt pedig kiegészítették az egyes ügyfelek részéről adott természetbeni vagy pénzbeli ajándékok,

¹⁰²⁰ ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6., MIKÓ-PÁLFFY 2005, 333.

¹⁰²¹ ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 18. (1656).

¹⁰²² EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 21r., 23r., 27v., 32r., 39r.

¹⁰²³ ANDRITSCH 1965, 61., KISSNÉ BOGNÁR 2004, 91. (935. sz.).

¹⁰²⁴ Lásd a fentebb idézett végrendeletet.

¹⁰²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168v., uo. r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 1–62.

¹⁰²⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 83. Konv. 1604. Mäz fol. 531.

¹⁰²⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111 Konv. 1616. Dez. fol. 65.

¹⁰²⁸ MNL OL E 15 146. dob. Nr 7 ex Mart. 1638. vö, még Orbán István kinevezését 1662. márc. 5-én (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 216. Konv. 1663. Aug. fol. 51, 56.).

¹⁰²⁹ Orossy György 1648-ban 5000 Ft-ért folyamodott, amelyet meg is kapott (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 178. Konv. 1648. Apr. fol. 76–81.). Ruttkay András 1656-ban szintén 5000 Ft-ra kapott adományt, amelynek kifizetése azután alaposan elhúzódott (uo. r. Nr. 199. Konv. 1656. Dez. fol. 108–119.).

¹⁰³⁰ Himelreich családja az 1606-ban megítélt 8000 Ft-os kegyadományból végül a felére kapott uralkodói megerősítést közel tíz évvel később 1615-ben (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 91. Konv. 1606. Dez. fol. 90–91., uo. r. Nr. 107. Konv. 1615. Jan. fol. 67–82.).

amelyekre még majd vissza fogok térni. A titkári fizetés összege, összehasonlítva a magyarországi tisztviselői jövedelmekkel, nem számított kevésnek, hisz a Magyar Kamara tanácsosa fizetésével volt egyenrangú, és maga a kamaraelnök sem kapott többet, mint évi 800 Ft-ot.¹⁰³¹ Igaz, a magyar titkároknak ebből a pénzből a Pozsonynál drágább Bécsben kellett megélniük, ahol lakást kellett maguknak és az általuk fizetett jegyzőknek biztosítani.

A szállás terén könnyebbséget jelentett, hogy udvari kvártélyjogosultsággal rendelkeztek, azaz a Főudvarnagyi Hivatal (*Obersthofmarschallamt*) alárendeltségében működő *Hofquartieramt* az udvartartás számára bécsi magánházakban fenntartott házrészekben utalhatott ki szállást kedvező áron.¹⁰³² A titkárok éltek is ezzel a lehetőséggel, mint például Orossy György, aki 1639-ben és 1640-ben több kérelmet is benyújtott megfelelő szállás, illetve megfelelő lakótárs érdekében.¹⁰³³ A 17. században igyekeztek a titkárok már saját házban lakni, ezt tűnhetett a legolcsóbb megoldásnak, ha rendelkezésre állt a házvásárláshoz szükséges összeg. Ilyenkor is jogosult volt az illető a *Hofquartieramt* által elszállásolásra, általában ilyen esetben a saját házban szoktak szállást kérni, ezáltal mentesültek legalább a beszállásolással járó gondok egy részétől. Ha elég ügyes volt, még azt is el lehetett intézni, hogy egy időre mentességet kapjon a beszállásolás alól. Elsőként Ferencffy Lőrincről tudható, hogy 1638-ban házat vásárolt Bécs városában (háza a Weihburggasse 5. alatt volt, az épület még ma is áll).¹⁰³⁴ Háztulajdona később több generáción át magyar tulajdonban maradt, egyik magyar tisztviselő adta tovább a másinak. Lehet tudni, hogy Ferencffy örököseitől Lászlóffy Pál, majd Fejérpataky Rafael tulajdonába került a ház, és végül Fejérpataky gyermekeinek gyámja, a regisztrátorságban utód Dvornikovich Miklós adta el valamikor 1666 folyamán.¹⁰³⁵ De nemcsak Ferencffy vásárolt házat Bécsben, hanem Orossy György is, aki már 1641-ben házzal rendelkezett a Johannesgassen (régai számozás szerinti Nr. 844., előtte Nr. 897.).¹⁰³⁶ Bécsből való elköltözése után a házat eladta utódának, Orbán Istvánnak.¹⁰³⁷

A kancelláriai titkárok nemestársaikhoz hasonlóan igyekeztek földtulajdonukat gyarapítani, erre főleg a 16. századból maradtak meg adatok. Az egyszerű folyamodókkal szemben helyzeti előnyt élveztek udvari kapcsolataik és az uralkodó előtti ismertségük okán, ezért is az adománykérők gyakran fogadták be őket társfolyamodóként supplikációikba abban a reményben, hogy segítségükkel biztosabban érnek majd révbe. Az ilyen típusú adományok jellemzői, hogy az ország legkülönbözőbb részein található birtokokra vonatkoztak. Himelreich így például 1574-ben Derissy Gáspár és Sopronczay Márk társaságában alattyáni (Heves megye) és jánoshidai birtokokra (Pest megye) kapott adományt. Eredménytelenül próbálkozott Mylius Jeromos társaságában Lehotka pusztá és egy nagyszombati vízimalom megszerzésével 1578-ban.¹⁰³⁸ Néhány évvel később 1585-ben titkártársa Joó János társaságában Boda István Zemplén megyei birtokaiért folyamodott.¹⁰³⁹ Élni lehet a gyanúval, hogy az ilyen adományok esetében, már ha sikerült őket birtokba venni, mert nem egy esetben ez sem volt könnyű, az új tulajdonos elég gyorsan megvált birtokától, amely a távolság miatt egyébként sem tudott volna

¹⁰³¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 169–173.

¹⁰³² A bécsi udvari beszállásolásról: KALLBRUNNER 1925, MAURER 2013.

¹⁰³³ ÖStA FHKA HQB Bd. 51. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1638–1651, fol. 1v. (1638. nov. 19.), fol. 7r. (1638. dec. 15.), fol. 38v. (1639. júl. 23.), fol. 96v. (1640. ápr. 2.), fol. 111r. (1640. máj. 16.).

¹⁰³⁴ HOLL 1980, 45.

¹⁰³⁵ MNL OL E 211 II. sorozat, Régi tárgyi csoportok, fol. 180–181. Ezúton köszönöm Koltai Andrásnak, hogy erre az iratra felhívta a figyelmemet.

¹⁰³⁶ ÖStA FHKA HQB Bd. 52. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1640–1641, fol. 21r. (1641. febr. 17.).

¹⁰³⁷ ÖStA FHKA HQB Bd. 56. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1662, fol. 69v. (1662. máj. 13., ahol kérelmezte, hogy a házába betelepített Premhuber titkárt kitelepítsék és a szállást neki utalják ki).

¹⁰³⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 38. Konv. 1578. Okt. fol. 295–300.

¹⁰³⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 1094., vol. 4. pag. 425–428.

igazgatni. Ezek az adományok tehát egyfajta leplezett ajándékozásnak, szépen becsomagolt megvesztegetésnek is tekinthetők.¹⁰⁴⁰

A titkárok többsége arra törekedett, hogy elérhető közelségben, a nyugat-magyarországi térségen, Moson vagy Pozsony megyében jusson birtokhoz, ami nem volt könnyű feladat, mert a konkurencia igen nagy volt a török előrenyomulás miatt felértékelődött régióban. Ez érzékelhető Verancsics Faustus Moson megyei Rajkán tett kúriavásárlásainál (1585, 1586).¹⁰⁴¹ Ez látható Istvánffy Miklósnál is, aki több kisebb-nagyobb birtokhoz jutott a térségben, így Moson megyei Gáloson, Gátán, a Pozsony megyei Felbáron szerzett birtokot, ez utóbbi helyen sokat tartózkodott titkároskodása éveiben, illetve szerzett a szintén Pozsony megyei Grünaun nemesi kúriát.¹⁰⁴² Többen Pozsonyban, az ország akkori fővárosában szereztek vagy örököltek házat (Ferencffy Lőrinc, Orossy György, Ruttkay András, Maholányi János).¹⁰⁴³ A másik népszerű hely érdekes módon Szokolca volt, ahol többen tulajdont szereztek vagy akartak tulajdont szerezni, talán úgy érezték, hogy a városi falak több védelmet nyújtanak, vagy talán rokoni kapcsolatok kötötték őket a szűkebb régióhoz. Ott akart letelepedni Fejérthóy János, ott kapott adományt házra Bocskay György és Himelreich Tiburtius, és volt háza a városkában Ferencffy Lőrincnek is, és mint majd látjuk, a jegyzők közül is többen származtak innen.¹⁰⁴⁴

A Magyar Kancellária titkári tiszte összességében komoly társadalmi presztízsemelkedést tudott magával hozni, és minden jel szerint anyagilag is jó befektetésnek bizonyult. Egyetlen titkár volt csupán, aki az 1569 utáni időben anyagi gondok közepette fejezte be földi pályafutását: Ferencffy Lőrinc, akit költséges gyűjtőszemvédelye és nyomdász hobbija, valamint dédelgetett terve, egy nagyszabású, illusztrált Magyarország történet sodort az anyagi romlásba, viszont az utókor halhatatlansággal kárpótolta.¹⁰⁴⁵

A kancelláriai titkár beosztásánál fogva ahhoz a titkári réteghez tartozott, amely a kora újkori hivatali apparátus működtetésében döntő szerepet játszott. A titkárok nemcsak az írásbeli döntés megfogalmazásában, de sokszor a döntés előkészítésében is fontos szerephez jutottak. A döntési mechanizmus és a hivatali utak ismeretében sokszor jelentős mértékben befolyásolni tudták a döntéseket.¹⁰⁴⁶ Sajnos egyelőre nagyon keveset tudunk a Habsburg Monarchia központi igazgatásában működő titkárokról, pedig minden kormány szervnek megvoltak a maga súlyos személyiségei, akiknek sok évtizedes tevékenysége hivataluk működését alapvetően meghatározta. Elég legyen itt a Birodalmi Kancellária esetében Marx Singkmoserre (†1569) vagy Johann Walderodera (†1674) gondolni. Az Udvari Kamara esetében Heinriuc Porsius (†1610) vagy Clement Radolt (1593–1670) nevét érdemes megemlíteni, az Osztrák Udvari Kancellária esetében Christoph Abele (1628–1685), vagy a Haditanácsnál Christoph Dorsch (1615–1698) hozható fel példaként.¹⁰⁴⁷ A kancelláriai titkárok cselekvési szabadsága, és befolyása tanácsosi réteg hiányában talán még nagyobb is volt, mint a központi apparátus más kormány szerveinél működő titkároké. 1690 azonban ezen a téren is új helyzetet teremtett.

¹⁰⁴⁰ A sikertelen birtokba vételre egy példa Himelreichnél maradván annak Oroszvárra kapott donációja 1599-ből, amelyet több próbálkozás ellenére sem sikerült megszereznie (ÖStA FHKA HFU. r. Nr. 66. Konv. 1599. fol. 617–636., MNL OL A 57 vol. 5. pag. 382–384.).

¹⁰⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 48. Konv. 1585. Jul. fol. 20–26., r. Nr. 50. Konv. 1586. Jul. fol. 90–93.

¹⁰⁴² BÉL 1985, 101–102, BOROVSKY Pozsony vármegye 60., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 118–119.

¹⁰⁴³ FEDERMAYER 2003, 180., 201., 220., FEDERMAYER 2013, 138., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 207. Konv. 1660. März fol. 16–17.

¹⁰⁴⁴ ERDŐS 1913, 14–15., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 425–426., ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 82v., FEDERMAYER 2013, 138.

¹⁰⁴⁵ Anyagi nehézségeire: MNL OL E 41 1640: No. 106. és No. 114.

¹⁰⁴⁶ Az Udvari Kamara esetében a titkárokról némi irodalom rendelkezésre áll: KÖRBL 2004, 118–120.

¹⁰⁴⁷ Közülük önálló tanulmány csupán Clement Radolttal foglalkozik: LINDQUIST 2007.

5.5. A pecsétőr-regisztrátor csoport

A Magyar Kancellária működésében a kancellárok és a titkárok mellett még egy hivatalnok játszott fontos szerepet, a pecsétőr (*conservator sigilli*), aki egyúttal regisztrátori (*registrator*) és levéltárőri (*conservator archivi*) feladatokat is ellátta.¹⁰⁴⁸ A tisztség 16. századi története nem túl jól adatolt. Liszthy János 1568-as taxarendről készített, már többször idézett összeállítása alapján a 16. század közepére összekapcsolódtak. Kérdés persze, hogy a *conservator* mögött a pecsétőr vagy a levéltár vagy mindkettő rejtőzik („conservatorem etiam cancellariae, isque et registrator est, et ceteris scribis praeest...”).¹⁰⁴⁹ Hogy az 1526 előtt működött *conservator* mennyiben látott el pecsétőri feladatokat, erre vonatkozólag nem sikerült biztos támpontokat nyerni.¹⁰⁵⁰ Az első *conservator*, a Mohács előtti időszakból örökölt Szeremlyéni Zsigmond pecsétőri működésére sincs nyom. A pecsétőrré vonatkozó első adatok a 16. század közepéről származnak. Az 1550-es évektől kezdve Oláh haláláig Liszthy János kezelte a pecsétet, aki azonban legkésőbb a 16. század közepétől titkárként is működött.¹⁰⁵¹ Liszthy János beadványa és más adatok is azt mutatják, hogy a kettős tisztség viselője a kezdetekben szoros szálakkal kötődött a kancellár személyéhez, nem egyszer annak magántitkára is egyúttal. A pecsétőr-regisztrátor a 16. század folyamán ugyanolyan magánalkalmazottja volt a kancellárnak, mint a jegyzők és írnokok, csupán feladatai emelték őt a jegyzői és írnoki réteg fölé. Kiemelt szerepét mutatja, hogy Liszthy szerint a regisztrátor munkáját a kancellár, jelen esetben Oláh Miklós, komoly, rögzített 200 Ft-os fizetéssel honorálta.¹⁰⁵² Ez a korabeli kamarai titkár fizetésével volt egyenlő nagyságú, sőt meg is haladta azt, mint az előző fejezetben láttuk.

Az Oláh korától Heresinczyig terjedő adatok szerint a pecsétőr és regisztrátor ezekben az években általában egyúttal a mindenkori kancellár titkáráként működött. Fejérthóy János az 1547/48-as augsburgi gyűlés résztvevőiről készült összeállításban Oláh Miklós titkáráként szerepel, majd egy 1548-ból származó oklevélben mint „secretarius conservator” kerül említésre.¹⁰⁵³ Liszthy János az öccse, Sebestyén által 1553-ban összeállított formulárium címlapján mint „conservator et secretarius” szerepel.¹⁰⁵⁴ Hogy a kancellár melletti titkári tisztség nem azonos a kancelláriai titkár vagy magyar titkár tisztevel, Himelreich Tiburtius kapcsán is látható. Draskovich Görgy kancellár ugyanis 1581 nyarán, amikor a propalatinussá kinevezett Istvánffy Miklós kancelláriai titkár utódlására javaslatot tesz, a három jelölt között felsorolja Himmelreichet is, akit titkárának és a Magyar Kancellária *conservator*-ának („secretarius meus et Cancellariae Hungaricae conservator”) nevez.¹⁰⁵⁵ Ugyanez a szereposztás figyelhető meg Samsinoczy János esetében, akit Heresinczy kancellár 1590-ben tett végrendeletében a kancellária *conservator*-ának, régi szervitorának és titkárának nevez.¹⁰⁵⁶ Ez a bizalmi kapcsolat állhatott fenn még Lépes Bálint nyirai püspök, kancellár és Zongor Zsigmond

¹⁰⁴⁸ A levéltárőri feladat a legkevésbé dokumentált hivatal, kivételszámba megy, amikor külön feltűnik, mint pl. az egyik 1675. júl. 13-án Bécsben kiállított tanúságlevélben, ahol Tenturich István mint végrendelet végrehajtó szerepel az alábbi titulussal: „Cancellariae nostrae Aulicae Hungaricae registrator, necnon secreti sigilli nostri et archivi conservator” (MNL OL A 57 vol. 15. pag. 83–84.).

¹⁰⁴⁹ 8.1. fejezet 3. sz. irat.

¹⁰⁵⁰ Bónis az 1526 előtti *conservator*-okról írva azok levéltárőri szerepét emeli ki (BÓNIS 1971, 231–233.).

¹⁰⁵¹ Liszthy 1568-ban készített beadványában arról ír, hogy tizenhat éve hajtja be a taxát: „tamen limitationem a sedecim annis, quibus ego post reverendissimum quondam dominum archiepiscopum Strigoniensem, tanquam cancellarium taxam literarum exegi...” (8.1. fejezet 3. sz. irat), 1553-ban említik is őt *secretarius et conservator*-ként (testvére, Liszthy Sebestyén verses evangélium fordítása elején, Evangelia dominicalia ex tempore versa per Sebastianum Listhium Transylvanum Cibiniensem. Viennae 1553).

¹⁰⁵² Vö. 8.1. fejezet 3. sz. irat.

¹⁰⁵³ MAMERANUS 1550, 44., LASZOWSKI 1914–1917, III. 303–304 (267. sz.).

¹⁰⁵⁴ “Stylus cancellariae per Sebastianum Listhium Cibiniensem... secretario vero ac conservatore egregio domino Joannes Listhio Viennae foeliciter inchoatos A. D. MDLIII” (ÖNB HAN Cod. 8471).

¹⁰⁵⁵ Draskovich levele Ernő főherceghez 1581. jún. 16. Szombathely (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv. B. fol. 12–13.).

¹⁰⁵⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Jul. fol. 1051–1064.

között, aki a kancellár familiárisa és kancellária *conservator* egyidejűleg („*familiaris nostri majoris Cancellariae Hungaricae conservator*”), e minőségeiben nyert 1613-ban nyitrai kanonokságot Lépes püspök jóvoltából.¹⁰⁵⁷

A 17. század első évtizedeiben azonban komoly változás játszódik le. Himelreich halála (1610) után már csak egy titkár működik tovább, és ez maga után vonta, hogy a pecsétör-regisztrátor szerepe megnő. Ahogy az már a kancellária történetének áttekintése során bemutatásra került, a rendelkezésre álló iratanyag azt mutatja, hogy a regisztrátor már nemcsak a pecsételéssel foglalkozik, hanem az ügyintézésben is egyre erősebben bekapcsolódik, elsősorban a nem politikai jellegű ügyek tartoznak rá. Arra is van példa, hogy a távollévő kancellár és titkár helyett a Bécsben visszahagyott tanácsosok mellett a magyar ügyeket viszi, mint azt tette Lászlóffy Pál 1638-ban.¹⁰⁵⁸ Esetenként követségi megbízatást is kapott, mint ahogy szintén Lászlóffy Pállal történt, akit 1642-ben Erdélybe küldtek.¹⁰⁵⁹ A kormánysszervek a titkár távollétében annak helyettesének tekintették, ahogy azt a Magyar Kamara is tette 1667-ben, amikor Orbán István távollétében Dvornikovich Miklós regisztrátorhoz fordult egy *literae admonitoriae* kiállításának ügyében.¹⁰⁶⁰ Ezért is történhetett meg, hogy a század közepén nem egészen szabályosan, egyik-másik regisztrátor magát *vicesecretarius* néven nevezte vagy mások annak címezték, mint például Fejérpataky Rafael is tette 1650-ben.¹⁰⁶¹ A név szabálytalan, de pontosan visszaadja a regisztrátor helyét a hivatalsszervezetben. A regisztrátor elnevezés ezekben az évtizedekben, a 17. század közepén kezdte az addig használatos *conservator* kifejezést kiszorítani.¹⁰⁶²

Bár kísérletet tettek a regisztrátorok arra, talán többször is, hogy rendszeres állami fizetést nyerjenek, de a próbálkozások végük a tárgyalt korszakban eredménytelenek maradtak. Így precedens híján elutasították Fejérpataky Rafael 1655-ben tett beadványát, amelyben negyedévi 100 Ft fizetést kérelmezett.¹⁰⁶³ A 17. században a regisztrátor jövedelmének alapját – ahogy már jeleztük – a taxajövedelmek egykilencede képezte.¹⁰⁶⁴ Ezt egészítették ki a különféle ajándékok, amelyek nagyságát még csak felbecsülni sem lehet. Az 1672 körül készült Magyar Kancellárián uralkodó állapotokat kifogásoló összeállítás szerint a regisztrátor a rendes taxán kívül még pecsételési és egyéb ajándékokat is kapni szokott.¹⁰⁶⁵ Ezzel összecseng az *Einrichtungswerk* mellékleteként megmaradt *Considerationes* állításai is a szándékosan visszatartott pecsételéssel, hogy minél nagyobb ajándékot lehessen az ügyfélből kicsikarni.¹⁰⁶⁶

Az 1527 és 1690 közötti időtartamból összesen 15 pecsétör és regisztrátor neve maradt fenn. Szalaházy idejében valószínűleg az 1526 előtt is működő Szeremlyéni Zsigond töltötte be a tisztséget, Ujlaky idejéből egyelőre nincs adat.¹⁰⁶⁷ Oláh Miklós kancellársága alatt, ahogy már bemutattuk, Mucsey Pál, Fejérthóy János és Liszthy János neve ismert a *conservatorok* közül. Az első kettő még az egyházi rendhez tartozott, ez részben talán azzal is magyarázható, hogy Oláh magyarországi visszatérését követően az egyházi rendből verbuválta első kancelláriai

¹⁰⁵⁷ OSzKK Fol. Lat. 1818. fol. 103v.

¹⁰⁵⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 158. Konv. 1638. Nov. 8. fol. 8.

¹⁰⁵⁹ FIRNHABER 1852, 53–66.

¹⁰⁶⁰ MNL OL E 15 188. dob. 1667. ápr. fol. 463.

¹⁰⁶¹ “Sub secretariatu generosi domini Andrae Rutkay, Raphaelae Feyerpataky vicesecretariatus et conservatoratus officio fingente ab anno 1650” (MNL OL A 57 vol. 10. pag. 488.).

¹⁰⁶² MOL OL A 57 vol. 12. pag. 189–190.

¹⁰⁶³ Magyar Kamara Udvari Kamarához 1655. okt. 30. (MNL OL E 15 169. dob. 1655. okt. fol. 292–293.).

¹⁰⁶⁴ Einrichtungswerk 2010, 92.

¹⁰⁶⁵ MTA KK Ms 4929. Történettudományi Bizottság másolatai Lobkowitz cs. raudnitzzi levéltárából származó másolatok G 1 Schriften die Einführung einer neuen Regierungsform im Königreich Ungarn betreffend (1671–1673) 33. sz. “Excessus, qui proximi diebus commissi sunt in Cancellaria Hungarica non sine gravi praeiudicio communis iustitiae et damno Suae Maiestatis, quibus nisi in tempore obvietur, brevi pro certo innumerae confusiones sequentur”, névtelen beadványa, 19. századi másolat, sinel fol.).

¹⁰⁶⁶ Einrichtungswerk 2010, 249.

¹⁰⁶⁷ BÓNIS 1971, 315., ÖStA HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. B. fol. 30–31.

garnitúráját. Mucsey később gyulafehérvári nagyprépost (1551), nagyvárad kanonok (1555–1557), végül pozsonyi kanonokként halt meg, Fejérthóy pályájától már esett szó.¹⁰⁶⁸ Mucsey valószínűleg csak regisztrátor volt, Fejérthóy esetében a conservator kifejezés mögött egyaránt rejtőzhet pecsétőr, mint ahogy levéltárőr is.¹⁰⁶⁹

Liszthy minden jel szerint 1552/1553-tól az egész Oláh időszak idején ellátta a titkospecsét kezelését. Erre enged következtetni Dudith András panaszja 1565-ből, amikor arról ír, hogy az ország pecsétje Liszthyre és nem rá van bízva, és ezt látszik igazolni Liszthy 1568-as beadványában tett kijelentése, amikor tizenhat éves pecsétőri szolgálatról írt.¹⁰⁷⁰ A későbbi idősakra nézve, ha nem is jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy teljes a névsor, annyira azonban mindenképpen teljes, hogy a pecsétőri csoport bemutatását megkíséreljük, még akkor is, ha adatok hiányában róluk némely aspektus tekintetében kevésbé teljes kép alkotható, mint a titkárokról.

A pecsétőrök származását vizsgálva túl nagy változatosságot nem fogunk tapasztalni. A 15 pecsétőr közül városi háttérrel mindössze ketten mondhattak magukénak (Liszthy János, Himelreich Tiburtius), 12 fő nemesi családból származott. Egyvalaki nem nemes családból jött, ez Tenturich István volt, aki csak 1659-ben szerzett magának és családjának nemességet.¹⁰⁷¹ Ha a személyek származási helyét nézzük, néhány régió ugrik ki. Az egyik Horvátország és Szlavónia, ahonnan három személy is származott (Fejérthóy János, Milith Tamás, Samsinoczy János). A másik a Dunántúl nyugati része, ahonnan ketten érkeztek (Dvornikovich Miklós, Tenturich István). A harmadik régió Pozsony–Trencsén–Nyitra megyék vidéke, innen négyen származtak: Hosszuthóthy Ádám, Zongor Zsigmond, Lászlóffy Pál, Fejérpataky Rafael. A régió jó reprezentáltsága nem csoda, erről a vidékről származóknak volt a vidék fekvése, növekvő kulturális és gazdasági jelentősége miatt leginkább arra esélye, hogy a központi kormányzatokban álláshoz jussanak. Van két személy, akik Kelet-Magyarországról keveredtek a birodalom fővárosába. A Sáros megyei nemes családból származó Szinyei Merse György esetében nem lehet tudni, hogy miként került a császári udvarba. A Felső-Magyarországról, közelebbről Tarcál és Tállya vidékéről származó Szikszai (Siderius) Mihály esetében hasonló bizonytalanság uralkodik, az első ismert említések (1603. április 18.) Joó János személynek szolgálatában állt, akihez az út sok irányból vezethetett.¹⁰⁷² A Közép-Magyarországról érkező Himelreich esetében sem tudható, hogy ki és mi segítette a kancelláriába. A legtávolabbról Liszthy János jött, aki esetében viszont biztonsággal állítható, hogy nagyszebeni származása juttatta a nagyszebeni születésű Oláh Miklós által vezetett kancelláriára. A nemescsaládokat végignézve megjegyzendő, hogy köztük nem csupán magyar anyanyelvűeket találunk, hanem esetenként horvát (Milith, Samsinoczy, Dvornikovich, Tenturich) és szlovák (Fejérpataky/Belopotocky) családok, illetve belőle származó személyek is felbukkannak az ország első hivatalában.

Ha a hivatalnoki tradíció jelenlétét keressük a regisztrátorok között, csupán halvány nyomokat találunk, pályaválasztásukat innen aligha lehet megmagyarázni. Hosszuthóthy Ádám pályaindulásában valószínűleg szerepet játszott nagybátyja Hosszuthóthy György kamarai tanácsos, aki pályája kezdetén kancelláriai írnok volt.¹⁰⁷³ Lászlóffy Pál családjában is vannak hivatalnokok, a családjához tartozó Lászlóffy János szenicei harmincadasként működött egy időben (1610).¹⁰⁷⁴

A pecsétőrök képzettségére vonatkozólag sem sikerült túl sok adatot összegyűjteni. A 16. századi személyek közül mindössze kettőről, Himelreichről és Hosszuthóthyról tudható,

¹⁰⁶⁸ ÖStA HHStA AUR 1551 XII 24., BUNYITAY 1883, I. 436. és II. 183., RIMELY 1880 264.

¹⁰⁶⁹ Mucsey egyetlen említése a királyi könyvekből származik: MNL OL A 57 vol. 2. pag. 46..

¹⁰⁷⁰ Dudith levele Miksához, 1565. nov. 7. Radom (DUDITHIUS, Epistolae I. 248.).

¹⁰⁷¹ FAUST é. n., 23.

¹⁰⁷² MNL OL A 57 vol. 5. pag. 818–820., és uo. P 422 25. cs. II. tok IV. csomag 1. sz. (eredeti oklevél).

¹⁰⁷³ GECSÉNYI 2008, 483.

¹⁰⁷⁴ FALLENBÜCHL 2002, 171.

hogy egyetemet látogattak, Liszthy esetében erre, ahogy az már említésre került, legfeljebb gyanakodni lehet.¹⁰⁷⁵ Jobb a helyzet a 17. században, az utolsó négy regisztrátor közül Dvornikovich Miklós nem, de a többi három folytatott egyetemi tanulmányokat (Lászlóffy, Fejérpataky, Tenturich). Közülük Lászlóffy a nagyszombati gimnázium elvégzése után iratkozott be a bécsi egyetemre 1630-ban.¹⁰⁷⁶ Másik két társa, Fejérpataky és Tenturich a nagyszombati egyetemet látogatta.¹⁰⁷⁷ Utóbbi nem egyszerű egyetemlátogató volt, hanem ambiciózus diák is lehetett, mert tanulmányait filozófiai doktorátussal zárta le.¹⁰⁷⁸ Számára, mint nem nemes számára, a kiemelkedés egyik lehetséges útja a képzettség volt, és ezt a lehetőséget igyekezett is kihasználni.

A csoport pecsétőri működés előtti pályájának vizsgálata már több tanulságot hordoz magában. Érdekes különválasztani az 1610-es évek előtt működő regisztrátorokat Zongor Zsigmondig bezárólag. Az ő esetükben többekről, 10 személyből négyről egész biztosan kijelenthető, hogy már korábban is működött a kancellárián mint jegyző (Fejérthóy, Himelreich, Hosszuthóthy, Szinyei Merse). Úgy tűnik, hogy Liszthy János is már pecsétőri működése előtt ott volt a hivatalban,¹⁰⁷⁹ és okkal lehet feltételezni, hogy Milith Tamás esetében is ugyanez a helyzet.¹⁰⁸⁰ Másoknál más forrásból lehet tudni, hogy bizalmi kapcsolat fűzte a kancellárhoz, például Samsinoczy Jánost Heresinczy Péterhez, vagy Zongor Zsigmondot Lépes Bálinthoz (lásd feljebb). Ők tehát kinevezésüket személyes ismeretségüknek köszönhetnék. Minden bizonnyal ugyanez volt a helyzet azokban az esetekben, amelyekről nem rendelkezünk információval.

Más a helyzet az utolsó öt, illetve négy pecsétőr esetében. Ők mindannyian jogtudó értelmiséginek nevezhetők, akik a magyar jogszolgáltatási szervezetből érkeztek. Az átmeneti típust Szikszay Mihály képviselte, aki ugyan kancelláriai jegyzőből emelkedett a tisztre, de aki pályafutását Joó János szervitoraként kezdte, és pályakezdése így a kisebb kancelláriához kapcsolja.¹⁰⁸¹ Ahogy az már jelzésre került, Szikszay két évtizedes, 1615–1636 közötti működése fogja majd meghatározni a következő pecsétőrök működését. Az ekkor átalakuló feladatkör pedig lényegesen befolyásolni fogja a tisztségre történő kiválasztási szempontokat. Az utolsó négy pecsétőr kivétel nélkül komoly jogi ismerettel, jogszolgáltatás terén szerzett tapasztalatokkal rendelkezett. Lászlóffy Pál a személynök vezette királyi tábla (ezze alakult a kisebb kancellária) jegyzője volt (1635).¹⁰⁸² Fejérpataky Rafael Nagyszombat város szolgálatában álló jogásként működött (1642).¹⁰⁸³ Dvornikovich Miklós Cziráki Ádám nádori ítélőmester mellett kezdte a pályáját.¹⁰⁸⁴ Tenturich István előbb Wesselényi Ferenc nádori kancelláriáján működött, majd a nádor titkára volt (1662–1667), annak halála után Nádasdy Ferenc országbíró szolgálatába lépett mint titkár (1667–1670).¹⁰⁸⁵ Ők hivatalba lépésük előtt semmifajta kapcsolatba nem álltak a kancelláriával. Mivel egyikük esetében sem maradt fenn kinevezési dokumentum, elképzelhető, hogy kiválasztásuk és megbízatásuk továbbra is a kancellária belügye volt, lehetséges, hogy a kancellár maga dönthetett a tisztség betöltéséről. Ez ellen a feltevés ellen szól, hogy egyik ekkor kinevezett regisztrátor sem a kancellár szűkebb

¹⁰⁷⁵ Himelreichről és Liszthyről lásd az előző fejezetet, Hosszuthóthy 1578-ban Bécsbe iratkozott be (KISSNÉ BOGNÁR 2004, 74., 554. sz.).

¹⁰⁷⁶ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 86. (845. sz.).

¹⁰⁷⁷ MUT 16., 56., 60., 65.

¹⁰⁷⁸ BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 134. (217. sz.).

¹⁰⁷⁹ ACRC II. 365.

¹⁰⁸⁰ Két kancelláriai írnok közé ékelve szerepel Oláh udvartási összeírásában 1568-ban (KÁRFFY 1901, 468.).

¹⁰⁸¹ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 818–820. ., P 422 25. cs. II. tok IV. csomag 1. sz. (eredeti oklevél).

¹⁰⁸² KOLTAI 2008, 100.

¹⁰⁸³ FEDERMAYER 2018, 226–227.

¹⁰⁸⁴ MNL OL P 1314, Nr. 11057., SZÉKELY 1997, 9.

¹⁰⁸⁵ HAAN 1870, 251–252, BOROVSKY 1896–1897, 163., MNL OL A 57 vol. 24. pag. 99., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 1668. Jul. fol. 139–142.

környezetéből került ki. Mindez megintcsak azt a benyomást erősíti, amelyről fentebb már esett szó, ti. a pecsétőr köztes helyzetben van az állami alkalmazott és a magánalkalmazott között.

Tanúságos azt is szemügyre venni, hogy vezetett-e tovább erről a posztról út, és ha igen, merrefelé. Az első tíz pecsétőrből hárman léptek a kancellárián belül feljebb, lettek titkárok, közülük ketten (Fejérthóy, Liszthy) még a királyi titkári poszt átmeneti korában érték ezt el. Liszthy még innen is tovább lépett, egészen a kancellári posztig, az ő karrierje mindenképpen kivételesnek tekinthető. A már uralkodó által kinevezett magyar titkárok közé egyedül Himelreich Tiburtiusnak sikerült bejutnia. Ketten, Milith Tamás és Zongor Zsigmond később egyházi karriert futottak be. Személyük azért is érdekes, mert úgy tűnik, hogy mindketten későn döntöttek az egyházi hivatás mellett. Milith, Liszthy János püspök titkára előtt talán ura példája lebegett, amikor, valószínűleg csak Liszthy halála után (1577) az egyházi hivatás mellett döntött. Karrierje csúcsán zágrábi örkanonok és császári prépost volt. Bár 1587-ben a veszprémi püspökség betöltése kapcsán szóba került mint alkalmas jelölt, püspökkinevezést már nem nyert.¹⁰⁸⁶ Hasonlóan furcsa Zongor Zsigmond pályaválasztása, aki eredendően Lépes udvartartásához tartozhatott (1610), néhány évvel később pecsétőrként jelent meg, akit azután ura nyitrai kanonoki javadalommal jutalmazott (1613).¹⁰⁸⁷ Ebben a korban már nem tipikus, hogy valakit egyházi javadalommal fizetnek ki, valószínűleg egyéni döntés állhat az egyházi rend felvétele hátterében. Zongor később szép karriert futott be, 1644-ben csanádi püspökké nevezte ki az uralkodó, 1648-ban váradi püspök, majd pályája végén 1655-ben váci püspökségre lépett tovább, amellyel együtt elnyerte a pozsonyi prépostságot is. A világi értelmiségi pályát választotta Samsinoczy János, aki a 16. század végén és a 17. század elején hosszabb időn át működött mint a szlavón megyék (Kőrös, Varasd és Zágráb) jegyzője.¹⁰⁸⁸

A sikeres karrierok mellett akad példa a bukásra is, ez történt Szinyei Merse Györggyel, akit 1605 márciusában letartóztattak mint Bocskay István kémjét, és még 1606-ban is Prágában bebörtönözve várta ügyében a döntést.¹⁰⁸⁹ Igaz, mindez minden jel szerint már regisztrátori szolgálata után történt vele. Miután 1688 őszén Tenturich István elveszítette a gondjaira bízott titkospecsétet, néhány hétig igen közel állt ő is a bukáshoz, de végül az uralkodó kegyesnek bizonyult és megbocsátott neki.¹⁰⁹⁰

Az utolsó öt pecsétőr-regisztrátor vagy ha úgy tetszik *vicesecretarius* közül csupán egyetlen személy lépett tovább, az utolsó, Tenturich István, akit az 1690. évi nagy átszervezés keretén belül neveztek ki a kancellária titkárává Maholányi János utódként.¹⁰⁹¹ Azonnal felvetődik a kérdés, hogy a többieknek vajon miért nem sikerült további karriert befutniuk. Ha egyszer helyettes titkárként működnek, miért nem lesz belőlük alkalomadtán titkár. A magyarázatot a regisztrátor és titkárváltások időpontjának egymás mellé állítása adja (regisztrátor: 1636–1638, 1647–1649, 1660–1661, 1673) (titkár: 1638, 1650, 1662, 1679). Az összevetésből látható, hogy szerencsétlen módon a váltások szinte egybeesnek a két hivatalban, ami azt jelenti, hogy a frissen kinevezett, tapasztalatlan regisztrátornak nem volt esélye arra, hogy titkárrá lépjen elő. Erre egyedül Tenturich István pályázhatott volna Orbán István kinevezése után, aki 1673 óta hivatalban lévén már elég tapasztalatot gyűjtött a kancelláriai ügyintézés terén. Ráadásul mint két egykori rendi főtisztviselő titkára, más igazgatási területekről is rendelkezett tapasztalattal, de a Szelepcsényi érsek klientúrájához tartozó, vele rokonságban álló, az érsek maradéktalan bizalmát élvező Maholányi Jánossal szemben esélye sem volt a titkári tisztségre. Erre még várnia kellett egy jó évtizedet. A kora újkori magyarországi igazgatáson belüli egyéb lehetőségek viszont szemlátomást szűkek voltak. A személynöki poszt túl magasan helyezkedik el, erre a regisztrátor fölött álló titkárok pályáznak

¹⁰⁸⁶ BRIZZI–ACCORSI–BARBARIC 1988, 40., ÖStA HHStA UA Com. FASC. 388. fol. 387r.

¹⁰⁸⁷ JENEI 1981, 186., OSzKK Fol. Lat. 1818. fol. 103v.

¹⁰⁸⁸ LASZOWSKI 1928, 110., BENDA 1972, 324.

¹⁰⁸⁹ ÖTVÖS 1991, 133., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 90. Konv. 1606. März fol. 141–142.

¹⁰⁹⁰ Korompay diárium II., 1698. dec. 17.

¹⁰⁹¹ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r.

inkább eséllyel. A Magyar Kamara valamilyen okból nem vonzotta őket, egyedül Tenturich tett kísérletet arra 1685-ban, hogy ott helyezkedjen el.¹⁰⁹² Ez akkor még nem sikerült, majd csak 1693 februárjában kapott kamarai tanácsosi kinevezést. Ez azonban nem igazi kinevezés volt, hanem tulajdonképpen egy a Magyar Kamarára terhelt nyugdíj tanácsosi fizetés formájában történő kifizetéséről volt szó.¹⁰⁹³ Tenturich pályája ebben a tekintetben is egyedinek tekinthető. A pecsétőr köztes helyzete végül is a karrierlehetőségekben is visszaütt. A hivatal hozott annyi előnyt, hogy viselői nem törekedtek annak mindenáron való feladására, különösen mivel az alternatív lehetőségek ugyancsak szűkek voltak.

Két pecsétőr, Szinyei Merse György (1602) és Szikszay Mihály (1617) udvari familiárisi címet nyertek, amely egyfajta „udvarképességet” és az uralkodónak tett szolgálatok elismerését jelentette, de sokkal többet nem.¹⁰⁹⁴ Nagyobb volt a jelentősége, hogy Dvornikovich Miklós a királyi tábla esküdt ülnöke volt.¹⁰⁹⁵ Ezt a címet egész kancelláriai küldetése idején birtokolni fogja, és esetenként el is jár ebben a minőségében, 1667. március végén például a Besztercebányán tartandó rendkívüli törvénynapokra készül menni.¹⁰⁹⁶

A házassági kapcsolatok elemzése a pecsétőrök második csoportja esetében éri meg, az első tíz személy esetében csupán a három titkárra előlépett személyről állnak adatok rendelkezésre, amelyek azonban már fentebb, a titkárok csoportja kapcsán elemzésre kerültek. Az utolsó öt pecsétőr családi kapcsolatai azonban érdekesek lehetnek. Közülük négyen már házasként érkeztek a császárvárosba. Az ötödik Szikszay Mihály már regisztrátorként házasodott meg 1621-ben vagy 1622-ben, házassága azért is figyelemre méltó, mert felesége ugyan magyarországi kötődésekkel rendelkezett, de mégiscsak némi bécsi környezetet biztosított férje számára, lévén, hogy korábbi férje, Orossy István, a bécsi Haditanács expeditora volt.¹⁰⁹⁷ Nem Szikszay az egyetlen, aki özvegyasszonyt vett feleségül, ugyanezt tette Lászlóffy Pál és Tenturich István is. A házasságok a férj társadalmi és vagyoni helyzetének a megszilárdítását hasznosan szolgálták, hiszen Lászlóffy Pál Körtvélyessy István győri vicekapitány özvegyét vette feleségül, míg Tenturich István Lausser Gáspár pozsonyi postamester özvegyével lépett házasságra.¹⁰⁹⁸ A házastársak kapcsolatai, birtokai egyértelműen Magyarország fele mutatnak, és esetenként kedvező, Bécs közeli fekvésű birtokot is hoztak a házasságba. Így például Lászlóffy Pál felesége révén egy Oroszváron lévő nemesi kúriához jutott, amely később fontos szerepet játszott életvitelében.¹⁰⁹⁹ Szikszay Mihály felesége hasonlóképpen Pozsony megyei birtokot, egy dévényi kúriát hozott a házasságba.¹¹⁰⁰ Akinek nem jutott ilyen birtok házasság révén, az igyekezett maga gondoskodni erről. Tenturich István például a magyar nemesek által kedvelt Moson megyei faluban, Rajkán vásárolt magának több nemesi kúriát, ezek a kúriák képezték azután legfontosabb birtokát.¹¹⁰¹

A bécsi jelenlét a pecsétőröknél annyiban érzékelhető, hogy közülük néhányan saját bécsi házzal rendelkeztek, egész pontosan egy korábbi magyar tulajdonú házat vásároltak meg. Ferencffy Lőrinc mai Weihburggassén álló háza így előbb Fejérpataky tulajdonába került, akinek az özvegyétől Dvornikovich Miklós vásárolta meg (vétélár 4000 Ft-ot).¹¹⁰² Tenturich István elődeitől eltérő utat követett, valószínűleg anyagi eszközei hiányoztak, és az udvari

¹⁰⁹² MNL OL E 41 1685: No. 29.

¹⁰⁹³ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2v. FALLENBÜCHL 1968, 254, FALLENBÜCHL 2002, 324.

¹⁰⁹⁴ WAGNER 1780, 431., MNL OL A 35 Nr. 66. ex 1617, A 57 vol. 6. pag. 640.

¹⁰⁹⁵ MNL OL A 32 Nr. 1008. (1661. aug. 2.).

¹⁰⁹⁶ Dvornikovich Miklós levele testvéréhez, Dvornikovich Mihályhoz, 1668. febr. 17. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 290–291.).

¹⁰⁹⁷ MNL OL A 35 Nr. 124. ex 1621, ÖStA FHKA HFU 129. Konv. 1626. Febr. fol. 114, 117.

¹⁰⁹⁸ KOLTAI 2008, 94–95., MNL OL A 57 vol. 19. pag. 27–28

¹⁰⁹⁹ KOLTAI 2008, 101.

¹¹⁰⁰ MNL OL A 57 vol. 10. pag. 68–73.

¹¹⁰¹ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 313. Konv. C. fol. 38r., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 304. Konv. 1685. Sept. fol. 151–152.

¹¹⁰² ÖStA FHKA HQB Bd. 17. Hofquartierbuch 1664/II. fol. 418–419. (Nr. 903).

beszállásolást választotta, a *Hofquartieramt* kínálta lehetőségek közül igyekezett a legjobbat kiharcolni.¹¹⁰³

A titkárokhoz hasonló birtokszerzési politikát folytattak a pecsétőrök is. Esetenként maguk folyamodtak birtokért, más alkalommal folyamodótársként szerepelnek. Igazán jelentős birtokhoz jutni a 17. században már nem volt könnyű. A kevés eset közé tartozik Dvornikovich Miklós birtokszerzése, aki 1668. november 27-én adományt kapott veglai Horváth Zsigmond és Ferenc magszakadásával fiskusra háramlott birtokaira. Igaz a birtokokért jelentős összeget, 9000 Ft-ot kellett letennie. Az adomány több kúriát foglalt magában, illetve Liptó megyei Tepla, Hosszúrét, Bessenyefalva, Krachán, Ujhada/Uszada (Hutta), Beynusfalva falvakat, pálsházi részbirtokot, továbbá Zólyom megyei Szenicza, Lehotka, Brenicska falvakat, a Nyitra megyei Sukot, Pozsony megyei Zavart, és a Trencsén megyei Arlócz pusztát.¹¹⁰⁴ A társként való bekapcsolódásra álljon itt Fejérpataky Rafael példája, aki Bokros János és Pesti Bornemissza István társaságában jutott 1652. december 11-én az előbb említett Nyitra megyei Zuch aliter Zukocz faluban részbirtokhoz. A megszerzett birtokrészt azután fokozatosan bővítette, előbb zálogba vette veglai Horváth Ferenc zukóczi birtokrészét, majd 100 arany kölcsön fejében adományostársa kötötte le két jobbágyát és allodiumát.¹¹⁰⁵

A következő generáció pályáját szemügyre véve, ismét csak az utolsó öt pecsétőrre koncentrálva, igazán kiemelkedő karriert nem látunk. Egyedül a Dvornikovichok esetében érzékelhető, hogy a jelentéktelen rohonci horvát családnak sikerült a regisztrátori cím révén a megyei birtokos nemesség rétegébe felemelkedni. Miklós fia János már Liptó megye alispánja volt, a következő generációkból is kerültek ki megyei vezető tisztségviselők.¹¹⁰⁶ Miklós ugyanakkor jelentős szerepet játszott testvére, Mihály, a későbbi váci püspök indulásában, bolognai tanulmányaiban. Az erre vonatkozólag fennmaradt levelezést azért is érdemes részletesebben szemügyre venni, mert sok mindent elárul a regisztrátor világlátásáról, és nem utolsósorban kapcsolatrendszeréről.¹¹⁰⁷ A levelek arról tanúskodnak, hogy a bolognai tanulmányok ötlete a bátytól származott, ő szabta meg azok koreográfiáját, teremtette meg a hozzá szükséges kereteket, és ha szükséges volt, gondoskodott az anyagiakról is. Általában kisebb, 8, 15, 20, 25 dukátnyi összegeket küldött testvéreinek, aminek hátterében talán a rendelkezésre álló anyagi eszközeinek szűkössége állt.¹¹⁰⁸ Nagyobb összeg csak nagyobb kihagyás után érkezett (1668 februárjában 46 scudó), illetve 1668 tavaszán a doktorátus költségeinek fedezésére küldött 60 scudót.¹¹⁰⁹ A hazautazás előtt 1669 márciusában arra is van gondja, hogy külön küldjön pénzt, 22 scudót könyvvásárlásra, felhasználására azt javasolja, hogy olyan új, használható könyveket vegyen, amelyek nem Németországban, hanem Itáliában jelentek meg, tehát itthon nem érhetők el egykönnyen.¹¹¹⁰ Ezek a praktikus tanácsok mintha azt sejtetnék, hogy saját tapasztalatai vannak ezen a téren. Már egy év bolognai tanulmányok után kész volt az elképzelése, hogy a mindkét jogból való doktorátus megszerzése után Rómába fog az öccse menni, hogy ott szerezzen gyakorlatot.¹¹¹¹ Mivel 1665 júniusában nyilvánvaló vált, hogy az előre eltervezett bolognai tanulmányi időtartam nem bizonyult elegendőnek, ezért a

¹¹⁰³ Tenturich visszatérő vendég volt a Hofquartieramt tisztviselőinél, vö. ÖStA FHKA HQB Bd. 67. Protocollum der anno 1673, fol. 22r. (1673. máj. 2.). fol. 52v. (1673. nov. 28.), Bd. 68. Protocollum de anno 1674, fol. 4r. (1674. jan. 11.).

¹¹⁰⁴ MNL OL A 57 vol. 14. pag. 256–257., vol. 15. 682–683., vol. 16. pag. 398–402., vö. LANCZ 1943, 243.

¹¹⁰⁵ MNL OL A 93, Nr. 249. fol. 242–243. (iratjegyzék).

¹¹⁰⁶ SZLUHA 2002, 155–156.

¹¹⁰⁷ MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei 1664. nov. 22. Bécs – 1671. nov. 18. Bécs fol. 269–301.

¹¹⁰⁸ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1664. nov. 22. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 269.), 1666. jan. 21. Bécs (fol. 273.), 1669. jan. 14. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 282.).

¹¹⁰⁹ Ugyanazok 1669. febr. 24. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 292–293.), 1668. máj. 19. (uo. fol. 284.).

¹¹¹⁰ Ugyanazok 1669. márc. 31. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 292–295.).

¹¹¹¹ Ugyanazok 1665. jún. 8. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 270–271.)

regisztrátor kész volt további egy évnyi tartózkodás fedezésére, ami végül is két év lett.¹¹¹² Arra nincs nyom, hogy Miklós maga egyetemi tanulmányokat végzett volna, bár lehet, hogy ezen a téren csak az egyetemi matrikulák csálnak meg bennünket, mert meglepő biztonsággal tájékozódik ebben a világban. Az biztos, hogy a tanulmányok, a tanultság fontosságát pontosan ismerte, ezért öccsét folyamatosan biztatta, hogy szorgalmasan tanuljon, gyakorolja magát az olasz nyelvben.¹¹¹³ Az egyetemi tanulmányok mellett rendszeresen írt a gyakorlati ismeretek megszerzésének szükségességéről és módjáról: másoljon maga vagy másoltasson pereket, kiváltságleveleket vagy éppen leveleket, az ezzel kapcsolatos plusz költségeket kész külön fedezni.¹¹¹⁴ Lényegében azt ajánlotta, hogy Mihály állítson össze magának egy formuláriumot. A pecsétör itt nyilván saját hivatali tapasztalatából és gyakorlatából kiindulva javasolta ezt. Igyekezett megteremteni a gyakorlati ismeretek megszerzésének lehetőségét is, és ebben a körülmények is a kezére játszottak, mert 1665 júniusától ifjabb Carlo Caraffa volt bécsi nuncius (1658–1664) lett Bolognában a pápai legátus, és P. Nicolaus Donellanuson át az ő helynökéhez teremtett kapcsolatot.¹¹¹⁵ De gondoskodott Rómában is testvéréről. Már a Bolognából Rómába való utazás megszervezésében is közreműködött, P. Avellinus ágostonos szerzetes, Eleonóra özvegy császárné gyóntatója kíséretében utazott az ifjú Dvornikovich 1668 júniusában az Örök Városba.¹¹¹⁶ Arra nincs nyom, hogy sikerült volna a Rota Romanában működő császári ágens mellé bejuttatnia Mihályt, ahogy tervezte, de azt elérte kapcsolatain keresztül, hogy Friedrich von Hessen-Darmstadt bíboros udvarába bejusson, jelen lehessen az általa adott audienciákon.¹¹¹⁷ A német kardinálprotektorra nem sokkal korábban (1666) kinevezett bíborosnak nyilván nem okozott gondot a magyar klerikus jelenléte, inkább alátámasztotta új szerepkörében való megjelenését.¹¹¹⁸

A tanulmányok megszervezésével párhuzamosan készítette elő öccse magyarországi pályáját. Volt hivatali főnökénél, a frissen kinevezett, még be sem iktatott esztergomi érsek Szelepcsényi Györgynél már 1666 januárjában eljárt, hogy felszentelési (*titulus mensae*) címet szerezzen öccse számára (erőfeszítései végül sikerrel jártak), és szerzett egy végül be nem teljesített ígéretet is esztergomi kanonoki kinevezésre.¹¹¹⁹ Már ekkor, 1666 januárjában felfigyelt Lippay György által a nagyszombati egyetemen alapítandó jogi oktatásban rejlő lehetőségekre, ezért is biztatta a készülő jogászt minél előbb a mindkét jog doktori címének megszerzésére.¹¹²⁰ Néhány hónappal később már arról írt, hogy a főpapok, a klérus és a magyar rendek támogatásával öccse lesz az első jogászprofesszor Magyarországon.¹¹²¹ Sajnos arról, hogy ezt hogyan érte el, egyelőre nem állnak rendelkezésre adatok, de tény, hogy visszatérése után (1669 húsvétja) egy évvel, az 1670/1671. tanévtől Dvornikovich Mihály mint egyetemi professzor működött néhány éven át a nagyszombati egyetem jogi karán.¹¹²²

A testvérek levelezésének tanulmányozása azért is tanulságos, mert megmutatja azt, hogy egy olyan köztes helyzetben lévő hivatalnok, mint egy regisztrátor miféle kapcsolatokat tud megmozgatni szükség esetén. Az egyik személy, aki sokat tett a bolognai helynökkel való kapcsolat megteremtése érdekében, a magyar történészek számára jól ismert ír származású ágostonos remeterendi szerzetes, P. Nicolaus Donellanus, aki az 1660-as évek eseményei

¹¹¹² Ugyanazok 1665. jún. 27. Bécs MNL OL E 210 12. dob. fol. 272.)

¹¹¹³ Ugyanazok 1665. jún. 8. (MNL OL E 210 12. dob. fol. 270–271.), 1666. jan. 31. Bécs (uo. fol. 274.).

¹¹¹⁴ Ugyanazok 1666. ápr. 8. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 277.), 1668. dec. 29. Bécs (uo. fol. 285.).

¹¹¹⁵ Ugyanazok 1666. jan. 31. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 274.), 1666. márc. 28. Bécs (uo. fol. 275–276.), 1666. ápr. 8. Bécs (fol. 277.). Caraffára: SQUICCIARINI 2000, 171–173.

¹¹¹⁶ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1668. máj. 19. Bécs (uo. fol. 284.).

¹¹¹⁷ Ugyanazok 1668. dec. 30. Bécs (uo. fol. 288.).

¹¹¹⁸ A kardinálprotektorokról, ill. Hessen-Darmstadtról: WODKA 1938, 58–60.

¹¹¹⁹ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1666. jan. 21. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 273.), 1667. febr. 17. Bécs (uo. fol. 290–291.).

¹¹²⁰ Ugyanazok 1666. jan. 21. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 273.).

¹¹²¹ Ugyanazok 1666. máj. 8. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 283.).

¹¹²² Ugyanazok 1671. nov. 18. Bécs (uo. fol. 300–301.), ECKHART 1936, 9., 667.

kapcsán fog majd elhíresülni. P. Donellan igen széles ismeretségi körrel rendelkezett, amely Nádasdy Ferenc országbírótól Wenzel Eusebius Lobkowitz herceg, főudvarmesterig terjedt, akinek különben gyóntatója is volt.¹¹²³ Donellan és Dvornikovich között a kapcsolat folyamatos lehetett, ez derül ki Donellan Nádasdy Ferenchez 1670 nyarán intézett két leveléből, amikor a pecsétőr kapcsolatait és ismeretségeit Batthyány Kristóf és Sárkány János közötti egyezség ügyében vette igénybe.¹¹²⁴ A bolognai helynök melletti gyakorlatszerzés érdekében bevetette Siripi bécsi kanonok (?), Portia herceg főudvarmester volt titkárának, jelenleg a császár olasz titkárának segítségét is, aki mint írta neki különleges barátja („*meus singularis amicus*“).¹¹²⁵ A harmadik érdekes személy P. Avellinus, Eleonóra Gonzaga özvegy császárné gyóntatója, akit szintén különleges hely illet meg a pecsétőr kapcsolatrendszerében („*meus singularis patronus*“).¹¹²⁶ Az ő esetében, ha jó az azonosítás, nem akármiről van szó, hanem a kor egyik híres ágostonos prédikátoráról, Fr. Fulgentius Arminio-Monteforte d’Avvelinoról (1620–1690), a későbbi püspökről.¹¹²⁷ Azon nem lehet csodálkozni, hogy Dvornikovich és a minden lében kanál Donellan ismerik egymást, azon sem, hogy Portia herceg titkára és a vele nagy vonalakban egy szinten álló, ügyintéző hivatalnoknak tekinthető Dvornikovich valahol kapcsolatba kerültek egymással. Inkább meglepő a császárnéi gyóntató és a magyar hivatalnok szoros ismeretsége. Kapcsolatba kerülhettek egymással az ágostonos szerzetes lelkipásztori működése során, de az udvar is lehetett ismeretségük színhelye, vagy akár a kenyéradó kancellár, Szelepcsényi asztala. Viszonyuk mindenképpen a felületes ismeretség feletti kellett, hogy legyen, ha az ágostonos barát felvállalta az ifjú jogi doktor kezdeti római pályolgtatását.

A Rota Romanához való bejutáshoz és a római tartózkodás megszervezéséhez újabb személyeket vetett be. Igénybe vette Nádasdy Ferenc országbíró segítségét, aki P. Benedetto Rossinál (latinosan Benedictus de Rubeis apát) járt el.¹¹²⁸ Rossi az 1650-es években az akkori nuncius titkáráként működött Bécsben, és kapcsolata később is megmaradt a magyar nagyúrral.¹¹²⁹ Végül Dvornikovich Miklósnak Friedrich von Darmstadt-Hessen bíborossal, a német nemzet bíborosprotelktorával is sikerült kapcsolatot teremtenie, akihez Johann Maximilian Lamberg gróf császári főkamarástól (1661–1675) szerzett ajánlólevelet.¹¹³⁰ Lehet, hogy személyes kapcsolatban nem is állt a főkamarással, bár ahogy láttuk a főkamara komoly magyarországi ismeretségi körrel rendelkezett, az ajánlás megszerzése azt mutatja, hogy elegendő nexussal rendelkezett egy ilyen ajánlólevél kiállítatásához. A római kapcsolatok között még három városban tartózkodó magyar egyházi neve bukkan fel: Vanoviczy János, Nagymihályi Ferenc, Józsa István. Nem meglepő, hogy ismeretségben van a veterán pálos misszionáriussal, P. Vanoviczy Jánossal, aki a pálos rend ügyészeként éppen a pálosok római rendházának megalapításán fáradozik ezekben az években.¹¹³¹ Nagymihályi és Józsa esetében két germanista magyar kispapról van szó, akik mint biztos pontok fogadták a Bécsből Rómába érkező, Dvornikovich Mihálynak címzett leveleket.¹¹³²

Végezetül érdemes egy mondatot Dvornikovich Szelepcsényi Györgyhöz fűződő viszonyának is szentelni. Dvornikovich azonnal igyekezett kihasználni a volt hivatalfőnökhöz, az új esztergomi érsekhez fűződő viszonyát, hogy előnyt kovácsoljon belőle öccsének. Ahogy

¹¹²³ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1666. jan. 31. (MNL OL E 210 12. dob. fol. 274.), 1666. ápr. 8. Bécs (uo. fol. 277.). Donellan személyére: TOMA 2008, 165–168.

¹¹²⁴ Donellan Nádasdy Ferenchez 1670. jún. 10. és 20. (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 313. Konv. B. fol. 13–14. és fol. 18–19.).

¹¹²⁵ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1666. márc. 28. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 275–276.).

¹¹²⁶ Ugyanazok 1668. máj. 19. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 284.), 1669. jan. 2. (uo. fol. 289.).

¹¹²⁷ PERINI 1929, 46–47.

¹¹²⁸ Dvornikovich Miklós Dvornikovich Mihályhoz, 1668. máj. 19. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 284.).

¹¹²⁹ PRIBRAM 1901, 146., 156., 168. Személyére még: TOMA 2005, 76., 78.

¹¹³⁰ Ugyanazok 1669. jan. 2. Bécs (MNL OL E 210 12. dob. fol. 289.).

¹¹³¹ GALLA 2015, 139–146.

¹¹³² VERESS 1917, 63–64.

láttuk, a felszentelési címet meg is adja az érsek, viszont az állítólag már 1666 januárjában megígért és 1668 decemberében újra emlegetett esztergomi kanonokságból nem lett semmi.¹¹³³ A jogi professzorságot végül nem kötötték össze esztergomi kanonoki stallummal, Szelepcsényi pedig szemlátomást nem érezte szükségét, hogy volt regisztrátorát külön gesztussal kötelezze le magának, jóllehet 1668–1669-ben négy üresedés is bekövetkezett.¹¹³⁴

Dvornikovich Miklós pályájának és kapcsolatainak bemutatása azt mutatja, hogy a Magyar Kancellária regisztrátor-pecsétőri posztja egy kellően ügyes ember kezében lehetőséget adott széles kapcsolatrendszer kialakítására, a vele egy szinte álló, ügyintéző hivatalnok és udvaronc réteghez személyes kapcsolat fűzte, és ezeken a személyes kapcsolatokon át a központi igazgatás és udvartartás vezető szintjéig felérhetett, ha a helyzet úgy kívánta. Ehhez persze bizonyos személyiségjegyekre is szükség volt, amellyel nem minden pecsétőr rendelkezett automatikusan, ezért Dvornikovich Miklós pályája inkább egyedinek mintsem általánosnak tekinthető.

5. 6. A jegyzők és írnokok

A kancelláriai alkalmazottak legalsó rétegét a jegyzők (*juratus notarius*) és az írnokok (*scriba, amanuensis*) alkották. A legtöbbször használt elnevezés ebben a korban a jegyző (*juratus notarius*), amely középkori örökségnek tekinthető, vele ellentétben az írnok (*scriba*) elnevezés ritkábban fordul elő. A cancellista (*cancellista*) név használatára alig akad példa.¹¹³⁵ Jogosan merül fel a kérdés, a különböző elnevezések mögött áll-e valamifajta különbség. Úgy tűnik, hogy szinonimaként szerepelnek, például Liszthy János 1561-es szabályozásában is, hol *scriba*, hol *notarius* áll.¹¹³⁶ Arra is van példa, hogy valaki az egyik forrásban *notarius*ként, másokban *scriba*ként jelenik meg, így Dömölky Gergely hosszú kancelláriai pályafutása alatt hol jegyzőként, hol írnokként szerepel a forrásokban.¹¹³⁷

A jegyzők hivatalba lépése kinevezés által történt, ahogy azt Zercheky Benedek rövid önéletrajzából tudni lehet.¹¹³⁸ A hivatalba lépés előtt más kance lári tisztviselőkhöz hasonlóan nekik is esküt kellett tenniük.¹¹³⁹ Az eskü a hivatali titoktartás, valamint a magánemberekre és az államra/uralkodóra vonatkozó bizalmas információk továbbadása szempontjából is fontos volt. Sajnos szövege nem maradt ránk, de valószínűleg hasonló tartalmú lehetett, mint a már tárgyalt titkári eskü.

Az egyidejűleg működő jegyzők számára nézve kevés adattal rendelkezünk. Liszthy János 1568-as beadványában arról írt, hogy Oláh idején egyidejűleg általában hat jegyző volt alkalmazásban.¹¹⁴⁰ Hasonló számú írnok működött jó száz év múlva, amikor egy másik

¹¹³³ Dvornikovich Miklós levele Dvornikovich Mihályhoz, 1668. dec. 30. (MNL OL E 210 12. dob. fol. 288.).

¹¹³⁴ KOLLÁNYI 1900, 283–285.

¹¹³⁵ 1656-ban pl. így nevezte magát Fabritius János, Orbán István, Szepeticz Ferenc és Pucz János folyamodványában, amikor Kőszeg városa által nekik küldött tíz hordó bor szabad behozatalára kértek engedélyt („Joannes Fabritius, Stephanus Orban, Franciscus Szepeticz et alter Joannes Pucz, praefatae Suae Maiestatis expeditionis Hungaricae Aulicae cancellistae”) (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 1656. Okt. fol. 212–213.).

¹¹³⁶ Liszthy szabályozása 1561. aug. 13. (vö. 8.1. fejezet 2. sz. irat).

¹¹³⁷ Egy 1596. máj. 2-én kelt adománylevélben juratus notarius-ként szerepel (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 63. Konv. 1596. Mai. fol. 212.), míg Mátyás főherceg egy 1604-es leiratában scribaként bukkan fel (uo. r. Nr. 85. 1604. Jul. fol. 456.).

¹¹³⁸ „16. hora decima ante prandium eodem anno Domini 1560. factus sum juratus notarius Cancellariae Sacrae Caesariae Maiestatis” (SRHM I. 154.).

¹¹³⁹ Himelreich Tiburtius a titoktartásra letett eskü és a fizetlenség közötti ellentmondást hozza fel írnoka, Dömölky Gergely érdekében tett folyamodványában (MNL OL A 129 1. dob. 1607 s. d. fol. 3.). Korompay Péter kancellár jegyezte be diáriumába: “Uyvari pro cancellarista et iuramenti depositione instat” (DKN Korompay-diárium II., 1688. okt. 15. A szóban forgó személy Ujváry Imre volt.

¹¹⁴⁰ Vö. 8.1. fejezet 3. sz. irat.

teljesnek mondható összeírást ismerünk a kancelláriai alkalmazottakról. 1673 márciusában Margarita Maria Terézia császárné halála után összeírták, hogy mely kancelláriai alkalmazott jogosult gyászruhára, a listán hét jegyző neve szerepelt.¹¹⁴¹ Az *Einrichtungswerk* előkészületei nyomán készült beadvány szerint a titkáron és a regisztrátoron kívül csak két írnok működik.¹¹⁴² Ez a szám gyanúsán kevésnek tűnik a 17. század utolsó évtizedeire felszaporodott írásbeli munka elvégzésére.¹¹⁴³ Valóban, Korompay magánfeljegyzései és más levéltári források meg is cáfolják ezt a számot, mert 1688-ban és 1689-ben legalább négy írnok működött egy időben: Domaniczky János, Somogyi Ferenc, Ujváry Imre, Kelko István.¹¹⁴⁴ A diárium további személyek ügyintézésbe való bekapcsolódásáról tanúskodik. Erre részben azért van szükség, mert a titkár és a regisztrátor 1689 augusztusa és 1690. március eleje között és velük négy írnok (!) az uralkodó kíséretében távol vannak. Az írásbeli ügyintézés bécsi fenntartásához így újabb erőket kell igénybe venni. Korompay sűrűn él egyik embere, Strausz János szolgálataival, akit nemcsak egyfajta hivatalszolgaként alkalmaz, hanem kiaknázza annak nyelvtudását is, rendszeresen fordítat vele beadványokat németről latinra.¹¹⁴⁵ Miután valamiért emberét hazaküldte, helyét Kecskeméti János ajánlására ideiglenes jelleggel a Pazmaneum egyik szolgadiákja, credentionarius a veszi át, amolyan szünidei diákmunkaként.¹¹⁴⁶ Strausz mellett Korompay kancellár titkára, Tarnóczi János is kap feladatokat, elsősorban a kész darabok postára adása, tisztviselők tájékoztatása tartozik munkakörébe, de 1689 őszén már ő is részt vesz az írásbeli munkában.¹¹⁴⁷ Ez az adat felhívja a figyelmet arra, hogy jegyzők és írnokok mellett minden bizonnyal kisebb-nagyobb számban különféle segédek is közreműködtek az írásbeli munka elvégzésében. Számukat nem kell túl nagyra becsülni, egy-két személyről lehet szó főhivatalnokként.¹¹⁴⁸

A helyzet 1690 után sem változott meg gyökeresen, mert Domaniczky János mellett két olyan írnok is működött – Dombay János és egy Kardos nevű másik írnok –, akik nem szerepeltek a kancellária hivatalos alkalmazottai között.¹¹⁴⁹ Az 1690. év fogalmazványának expedíciós jegyzeteit átvizsgálva megállapítható, hogy a három fizetett, állományban szereplő írnok mellett két további személy is – Bakos János és Strausz Mihály – dolgozik a hivatalban, első ránézésre teljesen úgy, mint a rendes fizetéssel ellátott társaik.¹¹⁵⁰

A jegyzők és írnokok csoportjával kapcsolatban még egy fontos változás következett be az idők folyamán. 1568-ban még a kancellár fedezte az összes jegyző ellátási és

¹¹⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol.101–102.

¹¹⁴² SZALAY 1852–1859, VI. 6.

¹¹⁴³ Maholányi János egy 1681 elején kelt, fizetése folyósítása érdekében kelt folyamodványában valóban két jegyzőről ír, igaz, lehet, hogy csak a Prágába magával hozottakra vonatkozik ez (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 276. Konv. 1681. Jan. fol. 296–297.).

¹¹⁴⁴ Korompay-diárium II., 1689. febr. 18. (Domaniczky) 1689. márc. 2. (Kelko), 1689. márc. 9. (Somogyi), 1688. jan. 5. Ujváry Imre: "Tenturich contradicit ne Ujvary fiat cancellista," továbbá a már idézett 1688. okt. 15-i bejegyzés. De szolgálatára lásd: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 422. Konv. 1702. Aug. fol. 142–144.

¹¹⁴⁵ Pl. Korompay-diárium II., 1688. dec. 24., dec. 30., nov. 13., 1689. júl. 2., júl. 6., júl. 21., aug. 9., aug. 11.

¹¹⁴⁶ Uo. 1689. aug. 3., szept. 16., szept. 22. okt. 9., okt. 19. Sajnos az ő személyét egyelőre nem sikerült azonosítani.

¹¹⁴⁷ Uo. 1689. júl. 7., 17., 18., 1689. aug. 6. 14. 19. aug. 31. és szept. 2. („mitto Kelko et Tarnoczi Somogy in laboribus iuvant"), 1689. okt. 7. (ekkor a megyékhez és városokhoz szóló levelek elkészítése miatt kellett bekapcsolódnia).

¹¹⁴⁸ Ilyenfajta segédek alkalmazása általános gyakorlatnak tekinthető. 1545-ben a Hofkanzlei írnokai közül hárman is kapnak külön juttatást egy Knabera, akiben valamifajta segédírnokot lehet gyanítani (ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 181. Nr. 23. Hofstaat Ferdinand I. 1545 fol. 6r.).

¹¹⁴⁹ Kardost Domaniczky végrendeletében említi (ÖStA HHStA OMaA Kt. 628. VIII. Testamente 1702/3.), Dombay Domaniczky szolgálatára való tekintettel kapott ígervényt állami állásra (MNL OL A 57 vol. 25. pag. 307–308).

¹¹⁵⁰ MNL OL A 35 27. cs. Strausz Mihály már 1689-ben felbukkan a kancellárián, Dvornikovich mellett ő volt az írnok kancellárhelyettesi megbízatása idején, aki közben folyamatosan levélben tájékoztatta Korompayt az augsburgi fejleményekről. Személyéről az átszervezés kapcsán még lesz szó (Korompay-diárium II., 1689. aug. 12.). Bakos János később kancelláriai alkalmazásba került, 1713-ban jegyzőként halálozott el (ÖStA HHStA OMaA Kt. 660. IX. Abhandlungen 1414).

szállásköltségét. Ez minden bizonnyal a titkárok állami alkalmazottá válásával változott meg, és a titkároknak az állami fizetés elnyerésével párhuzamosan a jegyzők vagy legalábbis egy részük eltartási költségeit is kénytelenek voltak magukra vállalni. 1651 szeptemberében Ruttkay András kegydíj után benyújtott szupplikációjában a terhek között sorolta fel, hogy négy jegyzőt kell eltartani, néhány évvel később egy másik hasonló célú beadványában három jegyző őr terhelő tartási költségeiről írt.¹¹⁵¹ A fentebb, Korompay diáriumából származó adatok azt mutatják, hogy a püspök magánapparátusa és a kancelláriai apparátus között folyamatosan megmaradt egyfajta összefonódás. Erre az egész korszakban találhatunk példát, nemcsak Korompaynál, hanem másoknál is, ezt mutatja Pálffy Tamás és Korompay kancellárok idejéből származó példák is, amelyek szerint a kancellár magántitkára továbbra is részt vesz a hivatalos ügyintézésben.¹¹⁵² Hasonló volt a helyzet regisztrátorokkal, akik hivatalosam segédet ugyancsak az 1690. évi reformmal kaptak, de a gyér adatok tanúsága szerint szintén tartottak maguk mellett egy-egy írnokot.¹¹⁵³

A korábban alkalmazott szempontokat követve elsőként a jegyzők származása kerül szemrevételezésre. Mindenekelőtt kell néhány szót ejteni az egyháziakról, akik a 16. század közepéig kis számban, de mégiscsak jelen voltak a kancelláriai jegyzők között. Az 1550-ig ismert 15 jegyző között hat egyházi akad, pontosabban hat olyan személy, aki egyházi javadalmat is bírt, mert jó okkal lehet feltételezni, hogy az esetek többségében ilyenekről van szó (Merula Primus veszprémi kanonok 1527, Rokesinger Sándor esztergomi kanonok 1528, Mruck János későbbi esztergomi kanonok 1530, Fejérthóy János zágrábi kanonok 1545, Mucsei Pál későbbi gyulafehérvári nagyprépost 1543, Csuzy Péter nyitrai kanonok 1547). Merula és Fejérthóy pályája már a titkárok kapcsán bemutatásra került, a lőcsei származású Rokesinger is megnősült később, majd sókamarai ellenőrként és az egri vár királyi ellenőreként működött kamarai alkalmazásban, amely pálya egyértelműen a hivatalnoki lét felé mutat.¹¹⁵⁴ Valószínűleg hasonló pályát futott volna be, ha néhány évtizeddel korábban kezdi pályáját Zula Gáspár Eperjesről, aki 1548-ban azzal nyerte el a landeki prépostságot Oláh Miklós ajánlásával, hogy felszentelteti magát.¹¹⁵⁵ Miután ez nem történt meg, elhagyta a kancelláriát és Oláh udvarát is.¹¹⁵⁶ A regisztrátorként is említett (1543) Mucsey Pál ezzel szemben, jóllehet térben meglehetősen nagy utat tett meg, végig klerikus maradt. A kancelláriai szolgálat után 1548-ban Báthory András országbíró titkára.¹¹⁵⁷ 1551. december 24-én Ujlaky Ferenc győri püspök, helytartó gyulafehérvári nagyprépostnak nevezte ki, a kinevező oklevél szerint ekkor a helytartó titkára volt.¹¹⁵⁸ 1555 és 1557 között nagyváradi kanonok, a nagyváradi káptalan szétkergetése után Pozsonyban talált menedéket, végül pozsonyi kanonokként halt meg.¹¹⁵⁹ Talán nem véletlen, hogy az utolsó három egyházi Oláh Miklós első kancelláriai éveiben bukkan felt,

¹¹⁵¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 186. Konv. 1651. Sept. fol. 18–19., uo. r. Nr. 199. Konv. 1656. Dez. fol. 113–114. Utóbbi beadványában részletesebben ír az őt terhelő tételekről: "Sextus jam labitur annus, ex quo in officio secretariatus Hungarici penes exile salarium memet cum numerosa prole et familia, adeoque tota cancellaria aegerrime sane sustentare debeam, tres cancellariae scribas, propriis meis expensis intertenendo, alendo, et pro hospitio etiam eorum (siquidem nec salaria, nec pro se ordinata habeant quarteria) et loco ipso cancellariae quotannis soluendo, aliasque necessitates, ex isto salariolo supportando."

¹¹⁵² Korompay titkáráról Tamóczy Jánosról fentebb már szó esett, Szalay Mihály, Pálffy Tamás kancellár titkára, egyidejűleg jegyzőként is működött egy 1677-ből fennmaradt tanúságlevél szerint (MNL OL A 35 Nr. 33. ex 1677).

¹¹⁵³ Viceregistratorként nevezte magát Szecsődy Gergely (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 74–77.). Címereslevelében 1590-ben kancelláriai jegyzőként szerepel (OSzKK Fol. Lat. 3701. fol. 8v–10r.). Az Augsburgba utazó Tenturich regisztrátort egy írnok is kíséri (Korompay-diárium II., 1689. júl. 14.).

¹¹⁵⁴ Házasságára: MNL OL E 21 1564. júl. 15. Későbbi pályájára: KENYERES 2002, 861., ill. lásd az életrajzi lexikont.

¹¹⁵⁵ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 279–280., ETE V. 51–52.

¹¹⁵⁶ SRHM I. 92.

¹¹⁵⁷ MNL OL P 707 Nr. 11239.

¹¹⁵⁸ ÖStA HHStA AUR 1551 XII 24.

¹¹⁵⁹ BUNYITAY 1883, I. 436. és II. 183., RIMELY 1880 264.

amikor a frissen hivatalba lépő alkancellárnak, kevés magyarországi kapcsolattal újjá kellett szervezni egy hivatalt. Az sem véletlen, hogy egyikük sem ragad meg hosszú ideig a kancellárián. Sokat mondó az is, hogy 1550 után már csak egyetlen egy eset ismert, Nyéki Vörös Mátyás, a jeles barokk költő, későbbi győri kanonok kancelláriai alkalmazásáról van szó, aki a 17. század elején, Pethe Márton és talán Forgách Ferenc kancellársága idején töltött el néhány évet a kancellárián jegyzőként.¹¹⁶⁰ A jegyzők esetében is áll, hogy az egyházi pálya vonzereje a 16. század második felére erősen lecsökkent, és az egyházi rend kötöttségeinek vállalása nélkül, világiként egyre szélesebb körben lehetett megélhetést biztosító értelmiségi foglalkozást találni.

Sajnos az egyes személyekről eltérően mennyiségben és minőségben rendelkezésre álló adatok nem engedik mélyre ható statisztikai vizsgálat elvégzését, illetve statisztikai adatok óvatos felhasználását teszik csak lehetővé. Ez áll a származás kérdésére is. A 125 jegyző esetében 67 személy esetében tudható, hogy biztosan nemes származású, az arány azonban ennél valószínűleg jóval magasabb volt. A jegyzők döntő többsége a rendkívül széles társadalmi rétegnek számító nemesség soraiból került ki, leszámítva egy jól körülhatárolható polgári származású csoportot, amelynek tagjai többségükben már rendelkeztek nemesi kiváltságokkal, vagy ha nem, a kancellárián gondoskodtak annak megszerzéséről, de legalábbis megújításáról.¹¹⁶¹ Ugyanakkor biztos, hogy a jegyzők esetében nem volt kötelező nemesi származással rendelkezni, többen csak kancelláriai szolgálatuk során szerezték meg a nemeslevelet, és léptek a nemtelenség sötétségéből (*ex ignobilitatis tenebritate*) a valódi nemesség fényébe (*ad lucem verae nobilitatis*), ahogy a Szombathelyről származó Harczy Máté 1580. március 8-án kelt armálisában áll, aki tisztos polgári családból származva, szülei kitanítottak, ezzel megnyitva előtte a lehetőséget a kancelláriai alkalmazásra.¹¹⁶² Nem véletlen, hogy a szombathelyi származású Harczy először a Vas megyében birtokos Bocskay György titkár szolgálatában állt, majd annak halála után került Istvánffy Miklós környezetébe.¹¹⁶³

A 15 polgárfi négy kivétellel Oláh Miklós kancellársága (1543–1568) alatt került alkalmazásra. A csoporton belül még egy további csoportot is el lehet különíteni, őt fő ugyanis Oláh közvetlen környezetéből, Erdélyből jött, a Kolozsváron letelepült brassói Bornemissza Jánost leszámítva a maradék négy fő nagyszebeni, azaz mind a négyen Oláh szülővárosából származnak. (Tulajdonképpen ehhez a csoporthoz kell, hogy számítsuk Liszthy János titkárt és pecsétört, Sebestyén testvérét, akiről joggal feltételezhető, hogy jegyzőként kezdte pályáját). Ez akkor is komoly szám, ha a 35, Oláh kancelláriai éveiből (1543–1568) ismert jegyzőnek csupán 30 %-át alkotják. Kérdés, hogy lehet-e tudatos építkezésről, a polgárszármazásúak előtérbe helyezéséről beszélni. Valószínűbb, hogy több ok áll a háttérben. A polgárszármazásúak előtérbe kerülésében szerepet játszhatott, hogy körükben könnyebb volt

¹¹⁶⁰ KÖMÍVES 1918, 4.

¹¹⁶¹ Armbruster Kristóf 1547, Bodroghy Gergely 1565, Bona János 1600, brassói Bornemissza János 1554, Dobrasovszky Vencel 1620, Himelreich Tiburtius 1564 előtt, Huet Albert 1557, Liszthy Sebestyén 1553, Rokesinger Sándor 1528, Strausz Jeromos 1559, Weiss Mihály 1589, Zaskowsky János 1562, Zula Gáspár 1548, Zula Boldizsár 1553.

¹¹⁶² „Cum itaque certorum fidelium nostrorum testimonio compertum nobis sit, te Matthaee honestis quidem et minime aspernandis parentibus ortum esse, sed qui civilem ordinem fortiti, temporum iniuria ad splendidum nobilitatis lumen aspirare nequierint, vitae tamen integralitate et constantia viam tibi adipiscendam ad id aperuerint, quorum sumptibus et cura in literis pro tua aetate mediocriter excultus, ubi adolescentiae tempus contigisses, in maiorem Cancellariam nostram Hungaricam te contulisti, ibique a fideli nostro nobis sincere dilecto magnifico Nicolao Istuanffy de Kysazzonffalva secretario et consiliario nostro in numerum scribarum suorum assumptus, diligenter te illi a certis iam annis et sedulum servitorem exhibuisse, nec minus in eodem officio tuo fidelem nobis, et regno nostro declarasse, ac imposterum etiam singula boni viri iudicia polliceri videris.” (MNL OL VeML XV.4.a. Nr.9. Ezúton szeretném Hermann István kollegiális segítségét a címereslevél másolatának rendelkezésemre bocsátása kapcsán megköszönni.

¹¹⁶³ Nem szép tulajdonság, hogy a címereslevélben egykori patrónusa, Bocskay György már megemlézésre sem került, csak Istvánffy került kiemelésre. Bocskay környezetében le tudott szolgálatáról lehet tudni folyamodványából: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 36. Konv. 1577. Dez. fol. 222–223.

megfelelő képzettségű személyt találni, továbbá Oláh megbízott földijeiben, és talán arról is szó lehetett, hogy létezett egyfajta nyomás a tekintélyes nagyszebeni patrícius családok részéről, amelyet magasra emelkedett földjükre gyakoroltak. Mindenesetre Oláhnak ez a megoldás módot adott saját klientúrája viszonylag gyors kiépítésére. Egyesek azután közülük, mint ahogy az annyi más erdélyivel is megtörtént, véglegesen a királyságban ragadtak, ilyen volt Liszthy János és Sebestyén, mások mint a nagyszebeni királybíróvá és szász gróffá emelkedő Huet Albert visszatért szülőföldjére és ott futott be karriert.¹¹⁶⁴ A későbbi szórványos polgári jelenlétből kilóg Weiss, alias Fejér Mihály kancelláriai szolgálata (1589), amelyet nehéz értelmezni, hisz a Báthoryak Erdélyéből érkezett Bécsbe és Prágába és oda is tért vissza.

A polgárfiak erőteljes jelenlétének, majd visszaszorulásának van egy általánosabb magyarázata is. Nemcsak Magyarországon figyelhető meg, hogy a 16. század első felében a polgári elem jelenléte az államigazgatásban erőteljes, majd visszaesik a század második felére. A nemesség lényegében kiszorítja a polgárságot az addig elért pozíciókból, miután felismerte a hivatalnoki pályában rejlő lehetőségeket, és gyermekei erőteljesebb oktatásával a szükséges tudásháttérrel is megteremtette.¹¹⁶⁵ A Magyar Királyság esetében ráadásul az a nemesség egy része az oszmán előrenyomulás miatt különösen szorult helyzetbe került, ahogy arra már korábban utalás történt.

Első ránézésre úgy tűnik, hogy a 17. századra a vidéki kisnemesség teljes mértékben átvette a kancelláriai posztok feletti uralmat.¹¹⁶⁶ Valóban, szabad királyi városból származó polgár vagy nemes polgár a névsorban már alig található, kivétel számba megy a trencsényi Bona János és Dobrasovszky György felbukkanása.¹¹⁶⁷ De minden jel szerint több városlakó nemes is akad a jegyzők névsorában, ilyen lehetett a szakolcai Péterffy János Ferenc, akinek a karrierje későbbiekben még bemutatásra kerül, vagy az ugyanonnan származó Szepeticz Ferenc.¹¹⁶⁸ A későbbiekben arról is fog majd szó esni, hogy a kancelláriát elhagyók többsége városi környezetben fog a későbbiekben élni, a megszokott vidéki nemesi léttől eltérő életformát fog követni.

Sajnos a jegyzők származási helyére vonatkozó adatok is eléggé esetlegesek, csupán mintegy felénél azonosítható be a régió (125 esetből 60 esetben), és az eredmények is eléggé sematikusok.¹¹⁶⁹ Semmi meglepő nincs benne, hogy a jegyzők között a Dunántúlról, főleg Vas és Zala megyékből érkezők (13 fő), vagy éppen Pozsony–Trencsén–Nyitra megyékből érkezők (17 fő) alkotnak tekintélyes számot. Azért sem látom értelmét egy ilyen vizsgálatnak, mert a kora újkori magyar hivatalnokság összetételéről, területi származásáról nem rendelkezünk adatokkal, így nincs hova kötni a töredékes kancelláriai adatsorokat. Ráadásul az esetek többségében nem is valamifajta általános tendencia áll egy-egy régió előtérbe kerülésében, hanem egy-egy kancellár, titkár vagy éppen regisztrátor működése, aki saját szűkebb pátriájából válogatott maga mellé embereket. Valószínűleg emiatt jelennek meg az 1580-as években a kancellárián, Draskovich György győri püspök kancellársága idején, aki egyházmegyéjén belül előszeretettel tartózkodott Szombathelyen, dunántúli kisnemesek, mint dörögdi Medve András (1581, 1589), Dömölky Gergely (1584) és a Szombathelyen kis horvát világot felépítő Draskovichhoz köthetők a horvát származású jegyzők megjelenése is (varasdi Beleczy Mátvás

¹¹⁶⁴ ROTH 2006, 82–87.

¹¹⁶⁵ Acta Borussica I. 75., HINTZE 1981a, 34–35.

¹¹⁶⁶ Talán ilyen volt a később Győrben letelepült Meggyesi Sámuel (pl. GYTJV V. 102. (450. sz.)), vagy a szintén hosszú ideig Győrben működő, városi jegyzői tiszteletet betöltő (1629–1639), valószínűleg a nagyszombati Káldy családból származó Káldy Miklós (GECSÉNYI 2008, 156.).

¹¹⁶⁷ Bona származására: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 85. Dobrasovszkyéra: MNL OL A 57 vol. 6. pag. 628–630.

¹¹⁶⁸ HECKENAST 2002, 33., MNL OL A 57 vol. 12. pag. 165–166.

¹¹⁶⁹ Szlavónia/Horvátország: 7 fő, Dunántúl, főleg Vas és Zala megyék: 13, Északnyugat-Magyarország, főleg Pozsony–Trencsén–Nyitra megyék: 17 fő, Felső-Magyarország: 13, Erdély: 6, egyéb: 2.

1583, Zelniczey Mihály 1583).¹¹⁷⁰ Ezzel magyarázható például, hogy a 17. század középső évtizedeiben, valószínűleg az 1661–1673 között működő magyarországi horvát származású regisztrátornak, Dvornikovich Miklósnak köszönhetően több horvát is megjelent a Magyar Kancellária jegyzői között: Buziakovich Miklós 1673, Mihanovich Farkas 1673, Lippich László 1673.¹¹⁷¹

Ennek kapcsán fontosnak tartanám szem előtt tartani a fentebb már röviden jelzett problémát, a kancellár személyes udvartartásának tagjai és a kancelláriai jegyzők közötti átfedést. A jelenség leginkább Oláh Miklós esetében figyelhető meg, akinek halála után (1568) az udvari embereiről felvett listában több olyan személy is felbukkan, akik párhuzamosan kancelláriai jegyzőként is működtek (Vízkelethy Jakab 1553, Zercheky Benedek 1560, Almásy Mátyás 1563, Bodroghy Gergely 1565, Milith Tamás 1568, Persey Tamás 1568).¹¹⁷² A lista más forrásból még legalább két további névvel, Istvánffy Miklós (1559) és Ferencffy András (1561) nevével egészíthető ki.¹¹⁷³ De nemcsak a kancellária és az érseki udvartartás között figyelhető meg összefonódás, hanem a kancellária és a helytartói iroda között is volt bizonyos átfedés. Bodroghy Gergely számos helytartói adománylevelet írt alá az érsek neve alatt a titkári helyen, ez alapján a kancelláriai jegyző egyúttal Oláh helytartói titkárának is tekinthető.¹¹⁷⁴ De mint már említettük, egész késői példák is vannak az apparátusok összefonódására, legalábbis kancelláriai magántitkár jegyzői működésére. A magán- és állami apparátus ilyen összefonódása mai szemmel furcsának tűnik, korabeli mércével mégsem az, hiszen lehetőséget adott a rendelkezésre álló tudás optimális kihasználására, biztosította az igazgatás folyamatosságát. Erről a jelenségről egy következő fejezetben fog részletesebben szó esni.

Érdekes, hogy a felső-magyarországi régióból is folyamatosan érkeznek kancelláriai alkalmazottak, amely mögött több magyarázat is meghúzódhat. Lehet gyanakodni egyfajta értelmiségi túlermelésre, de ugyanúgy mozgásokat válthattak ki a régió változó politikai viszonyai, a gyakori hadiesemények, illetve hozhatott magával embereket az ebből régióból érkező kancellár, de akár egy előrelátó atya is dönthetett úgy, hogy gyermekének csak hasznára válik az uralkodó közelében működő intézményben eltöltött néhány év. Egyelőre nem tudni, hogy mi hozta a nyugati végekre Szikszay (Siderius) Mihályt, későbbi regisztrátort, akinek pályakezdéséről Joó János személynök mellett (1603), majd kancelláriai jegyzőségéről (1607) már esett szó. Földijét, Tállyai Pált, Istvánffy Miklós magyarra fordítóját az 1619. év viharos eseményei mozdították ki megszokott környezetéből, ennek hiányában valószínűleg élethossziglan Homonnai Drugeth grófok szolgálatában marad írnokként. Miután azonban ura, Homonnai Drugeth György vereséget szenvedett Bethlen Gábor ellenében 1619-ben, követte őt lengyelországi száműzetésébe, majd annak halála után, az ifjú János gróffal 1622-en tért vissza Magyarországra és kezdett új egzisztenciát keresni.¹¹⁷⁵ Bár nem lehet biztosan tudni, de valószínűleg Pálffy Tamással érkezett Bécsbe Cziffkay János, aki néhány év kancelláriai alkalmazás után következetesen a felső-magyarországi régióban kereste a boldogulást, előbb a Szepesi Kamaránál (1673), majd az egri káptalannál (1675), végül újra a Szepesi Kamaránál

¹¹⁷⁰ PÁLFFY 2010, 126–127., Medve: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102. Dömölky: uo. Familienakten D–48 Dömölky fol. 4–5. Beleczy: uo. HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 74. Zelniczey: MNL OL A 57 vol. 4. pag. 359.

¹¹⁷¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

¹¹⁷² KÁRFFY 1901, 467–468.

¹¹⁷³ Istvánffyra: PRAY 1767, 5–7., HOLUB 1909a, 18. Ferencffyre: MERÉNYI 1896, 145.

¹¹⁷⁴ Pl. Oláh Miklós adománylevele Bejczy Gergelynek Vas megyei Baloghfalva községre, 1564. jan. 12. Pozsony (orig. latin, Oláh és Bodroghy aláírásával, helytartói pecsét alatt kiadva) (MNL OL P 45 3. cs. 1564. év alatt, évrendezett iratok). Továbbá Oláh Miklós helytartó oklevele Babindali Gergelynek magszakadt Csuklasz György birtokaira tett adomány kapcsán (orig. latin, szintén Oláh Miklós és Bodroghy aláírásával) (ÖStA HHStA FA Erdődy Lad. 25. Fasc. 9. Nr. 7.). Oláh titkárának titulálják egy 1566. jan. 29-én a nyitrai káptalan által kiadott ügyvédvalló levélben (VAGNER 1896, 135–137., tévesen 1562-es dátum alatt közölve). Az érsek halála után felvett udvartartásban is titkárként szerepel: KÁRFFY 1901, 467.

¹¹⁷⁵ FAZEKAS 2013a, 282–284.

(1687) talált alkalmazást.¹¹⁷⁶ Ha nem is biztos, hogy atyai, de valószínűleg rokoni indíttatás hozhatta a hivatalba Büdy Farkast, Oláh Miklós oldalági rokonát.¹¹⁷⁷

A jegyzők képzettségére vonatkozó adatok is elég hézagosan állnak rendelkezésre. A 125 személyből mindössze 23 esetben sikerült egyetemlátogatásra vonatkozó adatot találni.¹¹⁷⁸ A 16. században a 12 egyetemlátogató közül heten a bécsi egyetemen tanultak, ketten Itáliába is eljutottak, még hozzá Paduába, ketten pedig mindkét helyen megfordultak. A sorból teljesen kilóg Palugyai/Paluczky Imre egyetemjárása, aki Wittenbergben tanult.¹¹⁷⁹ A 17. században megváltoztak a célpontok, nem utolsósorban a hazai egyetem, a nagyszombati egyetem megnyitása (1635) miatt. A század tíz egyetemjárója közül csak ketten tanultak Bécsben, egy személy járt Grácban, heten pedig az 1635-ben alapított hazai egyetemen, Nagyszombatban. A tanulmányok hosszáról inkább csak a 17. században tudható adat. A filozófiai kurzust ritkán végezték el teljesen. Egyedül pesti Bornemissza Jánosról tudható, hogy a filozófiai kurzus teljes három évét elvégezte és a végén a doktori címet is megszerezte (Nagyszombat 1662).¹¹⁸⁰ Két másik személyről, Ferencffy Miklósról (Grác 1622) és Sigray Jakabról (Nagyszombat) bizonyos még, hogy a második évig eljutva borostyánkoszorús címet szerzett.¹¹⁸¹

A tanulmányok költségeinek fedezete nem mindenkinek állt rendelkezésére. Az Itáliában tanuló három személy közül, mint láttuk, Istvánffy esetében patrónusa, Oláh Miklós állta a költségeket, Berzeviczy Márton és Kubinyi László olyan tehetős köznemes családból származott, amely megengedhette a külföldi tanulást. A Magyarországhoz elérhető közelségben fekvő Bécsét látogatók esetében is többek tanulmányi költsége valamely patrónust terhelte. Hosszuthóthy Györgyöt Oláh Miklós esztergomi érsek támogatta, ez derül ki az érsek egyik leveléből, amelyben őt mint „alumnus noster” emlegette.¹¹⁸² Zercheky Benedek önéletírásában írt arról, hogy egyetemi tanulmányait az esztergomi káptalan támogatásával tudta végezni, amelyet Uzsali Péter segítségével szerzett meg.¹¹⁸³ Orossy György a bécsi magyar nemzet anyakönyvébe mint Sennyey István kancellár növendéke kerül bejegyzésre.¹¹⁸⁴

A középiskolai tanulmányokra vonatkozólag elsősorban a 17. századból rendelkezünk adatokkal, itt sem túl sokkal. A pozsonyi, nagyszombati és győri jezsuita gimnázium matrikulája feldolgozása során eddig nyolc személyre vonatkozólag került elő adat, Ferencffy Miklósról pedig azt lehet tudni, hogy Grácban járta a gimnáziumot is.¹¹⁸⁵ A nem túl reprezentatív és időben is egyenetlen minta azt mutatja, hogy a pozsonyi gimnáziumban tanultak a legtöbben, összesen hatan, csupán Szentiványi László járt Nagyszombatban, pesti Bornemissza János pedig mindkét helyen megfordult, a felső osztályokat már Nagyszombatban

¹¹⁷⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. Konv. 1673. Mai fol.101–102., FALLENBÜCHL 2002, 69.

¹¹⁷⁷ Testvére ifjabb Mihály, Bereg megye főispánja, Oláh Anna, Oláh Máté lányának a férje volt (NAGY IVÁN II. 280.).

¹¹⁷⁸ 16. század: Armbruster Kristóf: Bécs, Padua; Berzeviczy Márton: Padua; Hosszuthóthy György: Bécs; Huet Albert: Bécs; Himelreich Tiburtius: Bécs; Istvánffy Miklós: Padua; Kubinyi László: Bécs, Padua; Liszthy Sebestyén: Bécs; Paluczky Imre: Wittenberg; Szentgyörgyi Gábor: Bécs; Zaskovwsky János: Bécs; Zercheky Benedek: Bécs. – 17. század: Domaniczky János: Nagyszombat; Ferencffy Miklós: Grác; Bornemissza János: Nagyszombat; Maholányi János: Bécs; Orossy György: Bécs; Sigray Jakab: Nagyszombat; Szentiványi László: Nagyszombat; Tersztyánszky András: Nagyszombat; Győrffy Boldizsár: Nagyszombat; Ujváry Ferenc: Nagyszombat; Tarnóczy János: Nagyszombat.

¹¹⁷⁹ FRANKL 1873, 298.

¹¹⁸⁰ BOGNÁR–KISS–VARGA 152. (547. sz.).

¹¹⁸¹ ANDRITSCH 1965, 51, BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 158. (642. sz.).

¹¹⁸² KOVÁCS 1910, 290–292.

¹¹⁸³ SRM I. 154. Az egyetemi matrikulában beiratkozásának nincs nyoma.

¹¹⁸⁴ SCHRAUF 1902, 358.

¹¹⁸⁵ ANDRITSCH 1965, 51. Bornemissza János (pesti): 1652–1655 Pozsony, 1657–1659 Nagyszombat; Domaniczky János 1673–1676 Nagyszombat; Hegyköy Mihály 1650–1652 Pozsony; Maholányi János 1649–1652 Pozsony; Persich János 1650–1652 Pozsony; Sigray Jakab 1655–1661 Pozsony; Szalay Mihály 1650–1653 Pozsony; Szentiványi László 1671–1673 Nagyszombat.

végezte.¹¹⁸⁶ Sajnos a bécsi jezsuita gimnázium matrikulái nem maradtak fent, így az iskolát látogató szép számú magyarországi növendékről egyelőre nem lehet képet alkotni.

A pályaképek elemzésére később kerül sor, de máris érdemes egy pillantást vetni a karriert befutottak és az egyetemi tanulmányok kapcsolatára. A 125 írnokból 28 fő futott be karriert (karriernek azt tekintettem, ha valaki legalább titkári rangig jutott valamely államigazgatási szervben, megyei jegyző vagy alispán lett a megyei igazgatásban, szabad királyi város városbírója lett, illetve vezető familiáris valamely nagyúr mellett). Sokat mondó, hogy a karriert befutó 28 személy közül 16 fő végzett valamilyen szinten egyetemi tanulmányokat. Ez az adat aláhúzza a képzés jelentőségét, de a hivatali karriernek nem egyetlen eleme az iskoláztatás, bizonyos személyiségjegyek és készségek is szükségesek hozzá, amelyeknek legfeljebb az alapját veti meg az iskoláztatás. Végül az egyes személyek társadalmi háttérét sem árt figyelembe venni. A jól ismert köznemesi családból származó Berzeviczy Mártonnak, Kubinyi Lászlónak, vagy éppen Istvánffy Miklósnak valószínűleg könnyebb volt sok szempontból, mint a polgári környezetből érkező Himelreichnek. Maholányi Jánosnak is előnyt jelenthetett Szelepcsényi támogatása, míg Domaniczky János ilyesmi segítségre aligha támaszkodhatott.

A kancelláriai jegyzők korábbi alkalmazásáról csak ritkán állnak rendelkezésre adatok. Néhányan a püspökkancellár familiájának tagjaként, esetenként titkáraként érkezhettek a kancelláriára, mint például Szalay Mihály, aki saját bevallás szerint húsz évig működött Pálffy Tamás mellett.¹¹⁸⁷ Mások korábban a magánigazgatásban szolgáltak, mint például a már fentebb említett Tállyay Pálról tudható. Olyan is volt, aki minden jel szerint egyenesen az iskolapadból érkezett, mint valószínűleg Domaniczky János, ahogy az már fentebb bemutatásra került.

Az már sokkal jobban megfogható, hogy merre vezetnek utak a kancelláriáról. A 125 személy közül 76 személy későbbi pályájára vonatkozólag sikerült adatot találni. A 76 személyből 31 személy került kapcsolatba pályája valamely szakaszán a Magyar Kamarával vagy annak egyik alárendelt szervével, többnyire a harmincadigazgatással, további négy személy pedig a Szepesi Kamarában szolgált. A kamarára bekerültek között akadt néhány izgalmas karrier, amely egészen a tanácsosi méltóságig vitt (Bornemissza János, Hosszúthóthy György, Loránth Ferenc, Péterffy János Ferenc, Szombathelyi György). Ők általában a fogalmazói vagy titkári fokozatról indulva jutottak el a tanácsossáig, kivételt a névsor utolsó tagja, Szombathelyi György képez, aki több mint húszévi alispáni szolgálat után nyert kinevezést a kamarai igazgatásba.¹¹⁸⁸ Az öt tanácsos közül ketten pályájuk végén bárói rangot is nyertek (Bornemissza János, Péterffy János Ferenc), amely élethossziglani teljesítményük magas szintű elismerését mutatja. Egyvalaki pedig, a Szepesi Kamarán szolgáló Szentiványi László grófi cím birtokába jutott.¹¹⁸⁹

De nem minden karrier teljesedett ki ilyen mértékig, és nem is mindenki maradt a kamarai iroda, pénztár vagy számvevőség alkalmazottja. Az alacsonyabb rangú kamarai tisztviselők szemlátomást a több kötöttségekkel járó hivatali életnél jobban szerették a viszonylagos szabadságot és önállóságot biztosító harmincadosi létet, amely talán anyagilag is kifizetőbb volt, mint a közvetlen irodai szolgálat, jóllehet bizonyos veszélyt is hordozott magában az elszámolási kötelezettség miatt.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁶ Bornemissza János 1652–1655 között az alsóbb osztályokat járta Pozsonyban (EFSZK Matr. Poson. 35r., 41r., 45r.), majd 1657–1659 között a két felső osztályt, a poetikát és retorikát Nagyszombatban (uo. Matr. Tyrn fol. 274r., 281r.).

¹¹⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 292. Konv. 1684. Apr. fol. 197–198.

¹¹⁸⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Jan. fol. 81–84

¹¹⁸⁹ HECKENAST 2005, 74., MNL OL P 531 1. sz., MNL OL A 57 vol. 23. pag. 509–510.

¹¹⁹⁰ Dubniczay Ferenc nógrádi harmincados családján pl. 700 Ft hátralékot igyekezett behajtani a kamara a harmincados halála után (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jun. fol. 165–175.).

A harmincados szolgálat általában a végpontját jelentette egy karriernek, innen már nem nagyon vezetett tovább út. Kivételnek számít Ruttkay András, a kancellária későbbi titkárának karrierje, aki néhány év Morvaszentjánoson és Sassinban eltöltött harmincadosi szolgálat után (1633–1637) a Magyar Kamara irodáján nyert fogalmazói állást.¹¹⁹¹ A harmincadosság kívánatos voltát bizonyítja, hogy számos kancelláriai jegyző pályázta meg ezt az állást, nem kevesen eredménytelenül, mint például Orossy György 1632-ben a győri harmincadot.¹¹⁹²

A Magyar Kamara kancelláriájából viszont vezetett út tovább, leginkább vissza a kancelláriára. Ez történt, ahogy láttuk Orossy György és Ruttkay András példáján is, és ez lett a sorsa már a választott 1690-es időhatáron túl Péterffy János Ferencnek is, aki 1709-ben kancelláriai tanácsosi rangot nyerve Pozsonyból ismét Bécsbe költözött.¹¹⁹³ A legnagyobb magyar kormány szerv, a Magyar Kamara sokrétű működésének a megismerése minden jel szerint előnyt jelentett a kancelláriai alkalmazás tekintetében.

Jóllehet a munka korábbi fejezeteiből nyilvánvalóvá válhatott az olvasó számára, hogy a kancelláriai munkában mekkora részt foglalt el az igazságszolgáltatás címszava alá besorolható tevékenység, meglepően kevés kancelláriai jegyző talált elhelyezkedést az igazságszolgáltatásban. Különösen, ha a nagybíróvá emelkedett vezető hivatalnokok karrierjét külön kezeljük (Istvánffy Miklós, Orossy György, Orbán István, Maholányi János). Ebben az esetben mindössze három személy marad vissza: Ferencffy András (1573, 1575) és Bodroghy Gergely (1576, 1578) személynöki ítélőmesterek, továbbá Vízkelethy Jakab, aki Istvánffy Miklós helyetteseként működött egy időben (1591, 1595).¹¹⁹⁴ Hogy miért nem váltott ki a személynöki iroda, illetve a királyi tábla érdeklődést a kancelláriai alkalmazottakból, annak valószínűleg abban keresendő az oka, hogy az ottani írnoki munka anyagi dotáltsága, és a karrieresélye nagyjából megfelelt a kancelláriai lehetőségeknek, ha ugyan nem maradt alatta.

Végezetül abban sincs meglepő, hogy a kamara által kezelt uradalmak igazgatásában nem jelentek meg, vagy alig az egykori kancelláriai írnokok. A központi hivatalban elsajátított készségeknek ezen a sok gyakorlati ismeretet megkívánó területen alig lehetett hasznát venni. Nem csoda, hogy Rokesinger/Rokawy Sándoron (egri vár ellenőre 1549–1550) és Kitionich Miklóson (eszéki tiszttartó) túl nem sikerült több példát ilyen típusú pályára találni.¹¹⁹⁵

Nem sok, de néhány példa arra is akadt, hogy valaki a magyar igazgatásból kilépve birodalmi központi kormány szervnél nyerjen alkalmazást, amely ha nem is sokkal vastagabb, de a rögzített állami fizetés miatt mindenképpen biztosabb megélhetést kínált. Az egykori írnokok közül hárman is a Haditanács alkalmazásába kerültek, amelynek folyamatosan szüksége volt magyar nyelvben és szokásokban járatos emberekre: Baranych Mátyás (kancelláriai alkalmazásban 1586), dörögdi Medve András (1581, 1589), Zaskowski János (1562). Mindhármuk számára a bécsi Haditanácsban eltöltött időszak csupán intermezzónak bizonyult, és amint lehetőségük nyílt, azonnal magyarországi állás után néztek. Baranych magyarországi mustramesterként (1602), Medve a Szepesi Kamara pénztárnokaként (1599), Zaskowski pedig felső-magyarországi hadititkárként működött tovább (1570–1576).¹¹⁹⁶

A Haditanács mellett az Udvari Kamara sem nélkülözhetette a magyarországi viszonyokban jártas személyeket. Noha a 16. és 17. században még nem lehet külön magyar osztályról beszélni, mindig akadt egy-egy személy, aki Magyarországról származott és a

¹¹⁹¹ FALLENBÜCHL 2002, 271.

¹¹⁹² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 145. Konv. 1632. März fol. 148–149.

¹¹⁹³ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 10r.

¹¹⁹⁴ Ferencffy: ÖStA HHStA Erdödy Urkunden Nr. 1649., FEDERMAYER 2003, 128.; Bodroghy: MNL OL E 41 1576: No. 186., ÖStA FHKA UGB Bd. 400. fol. 259r.; Vízkelethy: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Dez. fol. 1139–1142. és uo. r. Nr. 62. Konv. 1595. Dez. 5–31. fol. 1207.

¹¹⁹⁵ KENYERES 2002, 143., FALLENBÜCHL 2002, 158.

¹¹⁹⁶ Baranychra: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. März fol. 114, 117.; Zaskovszky: PÁLFFY 2002, 324. Medvére: PÁLFFY 2010, 126–127. A Hofkriegsrat regisztrátora volt a 16. században a titkárok kapcsán már tárgyalt Joó János (1573–1578), ill. a 17. század elején pedig Orossy István, Orossy György édesapja (1604–1617) (Pálffy 2010, 128–129., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. febr. fol. 81–86.).

magyar nyelvet is bírta, nem is beszélve, hogy a tanácsosok között is mindig volt olyan, aki szolgálata alatt alaposan megismerkedett a magyar viszonyokkal és biztonsággal képes volt tájékozódni azokban.¹¹⁹⁷ A Magyar Kancellárián eltöltött három év szolgálat után (1616–1619) került át az Udvari Kamara alkalmazásába Rosenmann Sámuel, aki ott hét évet tudott le írnokként és magyar fordítóként (1619–1626), de végezetül nem ragadt meg a központi hivatalban, hanem a Haditanácsban dolgozó társaihoz hasonlóan a hagyományos utat választotta, előbb köpcsenyi, majd soproni harmincados lett (1629).¹¹⁹⁸

Az Udvari Kancellárián talált néhány évre alkalmazást írnokként Felix Steinperger (1553–1554).¹¹⁹⁹ A Birodalmi Kancellárián dolgozott később Gábor János, aki valamikor az 1580-as években ténykedett a Magyar Kancellárián, majd hét éven át a konstantinápolyi Habsburg-rezidens, Bartholome Pezzen doktor mellett szolgált török futárként (1584–1591). Hazatérve valószínűleg patrónusa, Pezzen segítségével a Birodalmi Kancellária latin expedícióján talált alkalmazást és közel húsz évig dolgozott ott (1592–1611).¹²⁰⁰

Többen a helyi magyarországi katonai igazgatásban találtak állásra. Szemlátomást a főkapitányok melletti titkári állás volt az, amelyre leginkább esélyük volt az egykori jegyzőknek. Meggyesi Sámuel és Oppaka György egy-egy győri főkapitány mellett talált állásra (1625, illetve 1637), míg hárman, Zaskowski János (1570–1576), Himelreich Tiburtius (1576–1578) és Kubinyi László (1578) a felső-magyarországi főkapitány mellett működtek hasonló minőségben.¹²⁰¹ A főkapitányi titkári állások általában csak átmeneti elfoglaltságnak bizonyultak. A főkapitányi titkárok érdekes módon nem maradtak a hadi igazgatáson belül, hanem a legkülönbözőbb irányba indultak meg: Himelreich visszatért a kancelláriára, Kubinyi a Magyar Kamarára került, Oppaka György pedig pályája végén győri városbíróként jelent meg. A titkári álláson túl van adat seregjegyzői működésre, Káldy Miklósról van szó (1626–1629), aki a későbbiekben Győr város jegyzője volt egy évtizeden át (1629–1639).¹²⁰² A különböző igazgatási ágak közötti mozgás jól mutatja, hogy a kora modern korszakban még nem lehet specializációról beszélni, a középszintű tanulmányok olyan készségeket biztosítanak, amelyekre támaszkodva a legkülönbözőbb igazgatási területeken lehet tevékenykedni. A speciális ismeretek megszerzése ekkoriban még a gyakorlatban történik, majd csak a 18. század közepén jönnek létre az első szakiskolák.

Akadnak olyanok, akik a megyei igazgatásban kamatoztatták a kancellárián megszerzett tudásukat. Közülük Tersztyánszky András, Moson megye jegyzője (1668) volt, ő tehát a kor

¹¹⁹⁷ A teljesség igénye nélkül biztos, hogy magyarországi származású volt Schleger Dániel, aki az 1580-as években mint az Udvari Kamara hadi expeditora (expeditor bellicus) működött (ÁLDÁSY 1904–1942, I. 92). Az Udvari Kamara írnoka volt 1603–1609 között Körmeny Máttyás, aki azután győri harmincadellenőrként működött (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Jun. fol. 18–20. Joannes Corbelius (Korbelius János) a Magyar Kamarától került át az Udvari Kamarához (1627–1631), hogy azután visszatérjen a Magyar Kamara pénztárosának. 1635-ben felesége halála kapcsán nyílt konfliktus robban ki sógorával, Walticher Márkkal, amely az ellene folytatott vizsgálathoz vezetett, Corbelius később Esterházy Miklós familiárisaként működött tovább (Uo. r. Nr. 151. Konv. 1635. Febr. fol. 13–29. FALLENBÜCHL 2002, 65.). Az Udvari Kamara alkalmazásában állt egyideig a jolsvai születésű Matthias Marcus is, aki már előkerült korábban (4.4.2. fejezet).

¹¹⁹⁸ ÖStA FHKA HFU Nr. 130. Konv. 1626. Sept. fol. 7–22, r. Nr. 136. Konv. 1629. Mai. fol. 182–183., r. Nr. 153. Konv. 1636. Jan. fol. 227–230.

¹¹⁹⁹ ÖStA HHStA OMeA SR Kr. 182. Nr.32. Hofstaat König Ferdinand I. 1553, fol. 9v., Nr.35. Hofstaat des Königs Ferdinand I. 1554 fol. 9v.

¹²⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 125. Konv. 1624. Jun. fol. 162–163. GROSS 1933, 472. Nem ő volt az egyetlen magyar a Reichshofkanzlei expedíciója történetében. A pozsonyi Partinger családból származó Partinger István 1613–1620 között működött írnokként ott, de minden bizonnyal már előtte Máttyás főherceg kancelláriáján volt alkalmazva, később soproni, majd magyaróvári főharmincados (GROSS 1933, 472.). Fogalmazványok expedíciós jegyzeteiben már 1608-ban szerepel a neve: ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 91. Konv. 2. fol. 54–55., Konv. 3. fol. 62–68.

¹²⁰¹ Meggyesi: GYTJV V. 102. (450. sz.), Oppaka: GECSÉNYI 2008, 439., Zaskowski: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. März fol. 183–184., Himelreich: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 33. Konv. 1576. Okt. fol. 316–317., Kubinyi: KUBINYI 1906, II. 408.

¹²⁰² PÁLFFY 1995, 105, 221. GECSÉNYI 2008, 156.

mércéjével mérve is professzionális hivatalnoknak számított.¹²⁰³ A többiek adószedők, szolgabírák (egy-egy fő), illetve többnyire alispánok (hat személy: Makó Ferenc 1566, Moson megye; Csányi Bernát 1580 Zala megye; Szombathelyi György 1602 után, Moson megye; Pucz János 1675, Varasd megye; Ujváry Ferenc 1692, Fejér megye; Kelko István 1709 Hont megye).¹²⁰⁴ Sajnos nem állnak rendelkezésünkre adatok, hogy az egyes alispánok milyen vagyoni háttérrel rendelkeztek, de az egyes személyek pályafutását, családi hátterét figyelembe véve úgy tűnik, hogy az alispáni állás betöltésének nem volt okvetlenül előfeltétele a megye megbecsült, bevett birtokos társadalmához való tartozás. Moson megye nemesi birtokos társadalmában Szombathelyi György például viszonylag frissen szerzett szolid vagyonnal, egy rajkai telekkel volt csak jelen.¹²⁰⁵ Ujváry Ferenc és Kelko István is egyformán újonc az általuk igazgatott megyében.¹²⁰⁶ A kérdés inkább, hogy a következő generáció miként volt képes élni a kínáló lehetséggel. Szombathelyi György fia, Márton úgy tűnik, hogy sikeresen tovább vitte apja örökségét, apja pályáját másolva Moson megye alispánja volt, majd néhány éven át a Magyar Kamara tanácsosa (1640–1644).¹²⁰⁷ Fiatalabbik fia, ifjabb György is felmerült bátyja lemondása után Moson megye alispán jelöltjei között 1641-ben.¹²⁰⁸

A városi igazgatásban megjelenő személyekkel sok mindenben hasonló a helyzet. Néhányan a professzionális hivatalnoki felkészültséget kívánó városjegyzői állásban hasznosították kancellárián szerzett gyakorlatukat. A már említett Káldy Miklóson túl Jankovith Farkas Szakolcán, Almásy Mátyás és Bene Gergely Nagyszombatban működött jegyzőként.¹²⁰⁹ A többiek városi vezetőként, szenátorként (Szalóky Mátyás, Szakolca, 1694) vagy éppen városbíróként jelennek meg.¹²¹⁰ Az említett Oppaka Györgyön kívül két érdekes pályafutás sorolható ebbe a kategóriába, mindkettő a 16/17. század fordulójának Erdélyébe visz, mindkettő jól ismert alakja az erdélyi szász történelemnek: Huet Albert nagyszebeni királybíróról, szász grófról (kancelláriai alkalmazott 1558) és Weiss Mihály brassói polgármesterről (kancelláriai alkalmazott 1586–1589) van szó.¹²¹¹

Mindössze ketten választottak az egyházi testületet mint munkaadót. Közülük Cziffkay János kezdetben a Szepesi Kamaránál dolgozott fogalmazóként (1673), ezt az állást az egri káptalan jegyzőségéért feladta (1675), de amikor lehetősége nyílt titkárként visszatérni a kamara kebelére, nem habozott (1687).¹²¹² Szalay Mihály pályáját a pozsonyi káptalan aljegyzőjeként kezdte, ahogy az már papírra került, majd Pálffy Tamás titkára volt hosszú időn át, a püspökkancellár halála után újra a káptalannál helyezkedett el, miután négy álláspályázata is eredménytelenül zárult a Magyar Kamaránál.¹²¹³

Többben magánszemélyek mellett találtak állást mint titkárok (Szentgyörgyi Gábor, Beleczy Mátyás, Bene Gergely, Goda Dániel, Dubniczay Ferenc). Közülük tartósan csupán Szentgyörgyi Gábor maradt magánföldesúri szolgálatban, aki előbb mint Nádasdy Tamás nádor titkára működött, majd a Nádasdyak főemberszolgájaként fontos szerepet játszott a Nádasdy-birtokok irányításában.¹²¹⁴ A többiek néhány év után új elfoglaltság után néztek. Beleczy

¹²⁰³ HEGEDŰS 2001, 57.

¹²⁰⁴ Makó: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 247.; Csányi: Zala megye archontológiája 252.; Szombathelyi: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 80. Konv. 1603. Sept. fol. 177–180.; Pucz: MNL OL A 35 Nr. 369. ex 1675.; Ujhelyi: HECKENAST 2005, 444.; Kelko: BOROVSZKY Hont vármegye, 371.

¹²⁰⁵ DOMINKOVITS 2001, 318.

¹²⁰⁶ HECKENAST 2005, 444., BOROVSZKY Hont vármegye, 371.

¹²⁰⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. Apr. fol. 215–222., FALLENBÜCHL 2002, 315.

¹²⁰⁸ MNL OL A 33 Nr. 107. ex 10. Julii 1641, A 35 Nr. 127. ex 1642.

¹²⁰⁹ Jankovith: MNL OL A 57 vol. 23. pag. 255–257., Almásy: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 194., Bene: uo. HFU r. Nr. 160. Konv. 1639. Jun. fol. 84–85.

¹²¹⁰ MNL OL A 57 vol. 23. pag. 255–257.

¹²¹¹ ROTH 2006, 82–87., PHILIPPI 1982.

¹²¹² FALLENBÜCHL 2002, 69.

¹²¹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 292. Konv. 1684. Apr. fol. 192–204.

¹²¹⁴ MAMÜL XI. 81–83. (Lakatos Bálint).

Mátyás, aki Pálffy Miklós titkára volt néhány éven át (1587 után), később hosszú időn át a pozsonyi vár várnagya volt (lehet, hogy Pálffy mellett mint hadititkár szolgált, sajnos adatok hiányában a kérdés egyelőre nem eldönthető).¹²¹⁵ Bene Gergely és Goda Dániel egyaránt Pálffy István titkára volt néhány éven át, majd mint láttuk, előbbi a városi igazgatás felé fordult, utóbbi előbb a Magyar Kamaránál, majd a harmincadigazgatásban talált állásra.¹²¹⁶ Egyházi személy mellett egyedül Dubniczay Ferenc szolgált, aki Pyber János pécsi püspök szolgálatába állt Lépes Bálint kancellár halála után (1623).¹²¹⁷

Egyedi pályának tekinthető Berzeviczy Márton pályája, aki néhány év kancelláriai szolgálat után (1559–1563 kiadós tanulmányútra utazott, majd Itáliában tanult több éven át, ahonnan visszatérve (1572) hiába próbált a kancellárián, illetve a Habsburg udvarban állásra találni.¹²¹⁸ Ennek leginkább Liszthy János kancellárra kedvezőtlen benyomást tett egyéni fellépése, vagy talán id. Forgách Ferenchez fűződő kapcsolata, szabott gátat.¹²¹⁹ Így végül Báthory István erdélyi udvarában kötött ki, ahol azután fényes karriert futott be. Talán nem véletlen, hogy egykori patrónusa, Forgách kancellársága alatt talált alkalmazásra, 1574–1575-ben kancelláriai titkár, egyúttal a fejedelmi tanács tagja.¹²²⁰ Báthory lengyel királysága alatt az uralkodó haláláig bezárólag (1586) a mellette, Lengyelországban működő erdélyi kancellária vezetője volt.¹²²¹

Arra is van példa, hogy valaki az írnoki szubaltern státuszból egészen a titkári szintig tudott emelkedni: Primus Merula (1527), Fejérthóy János (1545), Bocskay György (1545), Istvánffy Miklós (1559), Himelreich Tiburtius (1564 előtt), Rutkay András (1625), Orossy György (1628?), Orbán István (1655), Maholányi János (1655), Péterffy János Ferenc (1670), Domaniczky János (1679), Somogyi Ferenc (1683 előtt). A titkári csoport bemutatásánál ez a jelenség már tárgyalásra került. Az akkori névsorhoz képest itt csupán három új név szerepel, Péterffy János Ferenc, Domaniczky János és Somogyi Ferenc neve, akik mindannyian már az 1690-es átszervezés után futottak be karriert. Péterffy János neve azok listáját gyarapítja, akik kisebb-nagyobb vargabetűt leírva kerültek vissza a Magyar Kancelláriára. Péterffy a kancelláriáról az Ampringen-féle Gubernium alkalmazásába került 1673-ban, majd annak megszűnése után (1681) némi állástalanság és tanácsalanság után, egy provizori köztes állomással végül a Magyar Kamaránál kötött ki (1682).¹²²² Bizonyára jó hivatalnok lehetett, mert a ranglétrán végigaraszolva 1698-ban már kamarai tanácsossá nevezték ki, a titkári teendők ellátása mellett. Egy évtizeddel később, 1709-ben pedig visszatért a Magyar Kancelláriára kancelláriai tanácsosként. Kevésbé látványos karriert futott be Domaniczky János, aki fiatalon került a kancelláriára, ahol előbb hosszán jegyző (1679–1690), majd az átszervezést követően regisztrátor, végül 1697-ben titkári kinevezést kapott.¹²²³ Somogyi esetében, akire még a fejezet végén vissza fogok térni, várakozása ellenére csak fogalmazóvá és expeditorrá lépett elő a nagy 1690. évi átszervezés idején, de már három év múlva 1693-ban titkár, néhány évvel később pedig tanácsos és referendárius címet is kapott (1708).¹²²⁴

Bár a rendelkezésre álló adatok töredékesek, minden jel szerint voltak olyanok, akik valamilyen okból megelégedtek a kancelláriai szubaltern hivatalnoki állással, vagy egyszerűen nem volt módjuk továbblépni és így hosszán a kancellárián ragadtak. Ezek közé tartozott Dömölky Gergely, aki egy 1608-ban kelt beadvány szerint már huszonnégy éve áll a kancellária

¹²¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Aug. fol. 164–165.

¹²¹⁶ FALLENBÜCHL 2002, 111.

¹²¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1630. Jul. fol. 35–36.

¹²¹⁸ VERESS 1911, 42–66.

¹²¹⁹ Dietrich Márton levele Hugo Blotiuszhoz 1572. febr. 5. Bécs (MENCSEK 1910, 30.).

¹²²⁰ TRÓCSÁNYI 1980, 24, 185.

¹²²¹ VERESS 1911, 100.

¹²²² FALLENBÜCHL 2002, 238–239.

¹²²³ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r., 4v–5r.

¹²²⁴ FALLENBÜCHL 2002, 294.

szolgálatában.¹²²⁵ Előbb Verancsics Faustus, majd Himelreich mellett működött, így azon csekély számú magyar hivatalnokok közé tartozott, akik Prágában szolgáltak.¹²²⁶ Talán a politikai körülmények megváltozása veszi arra rá, hogy megpróbálkozzon kinevezést nyerni a Magyar Kamara tanácsosai közé, de éppen a viszonyok átalakulása akadályozhatta meg, hogy egy kipróbált prágai hivatalnok a magyar rendi befolyás alá került Magyar Kamarában állást nyerjen.¹²²⁷ Végül majd egy évtizednyi bizonytalanság után 1623-ban harmincadosságot nyert Nagyszombatban, amelyet azonban már két év után feladott.¹²²⁸

A kiérdemesült jegyzők uralkodó általi elismerését jelentette az udvari familiárisi cím adományozása. Több jegyző részesült a 16–17. században ebben az elismerésben: Rokesinger Sándor (említve 1562), Berzeviczy Márton (1563), Medve András folyamodik (1603), Dömölky Gergely (1608), Dobrassovszky Vencel (említve 1620), Goda Dániel (említve 1625), Ivanovich (1625).¹²²⁹ E cím gyakorlati jelentőségének felmérése, hogy tulajdonképpen mire is használták a megadományozottak, még további kutatásokat igényel. Talán egyfajta korabeli udvarképességet jelentett? Az is érdekes, hogy mintha csomópontokban jelennének meg a címadományok, talán egyik jegyző a másiktól leste el a lehetőséget és próbálkozott annak megszerzésével.

A kancelláriai jegyzők családi kapcsolatai vizsgálatának elsődleges célja, hogy megragadhatóvá váljon, vajon mennyire alkottak egy csoportot, mennyire voltak részei a magyar hivatalnoki világnak. Sajnos az idevonatkozó adatok sem túl bőségesek, ennek ellenére bizonyos tendenciák megfigyelhetők. A rendelkezésre álló adatok három különböző stratégiát mutatnak: 1.) A jegyzők igyekeznek a magyar hivatali nemességbe integrálódni, e körből házastársat választani. 2.) Házastársat a birtokos nemesség köréből választják. Ők általában maguk is tehetős, de legalábbis jól csengő nevet viselő családok leszármazottai. 3.) A házastárs a bécsi környezetből származik, e csoport tagjai házasságukkal a bécsi hivatalnoki-polgári miliőbe próbálnak beilleszkedni. Néhány példa a három eltérő modellre.

A hivatali nemességbe történő integrációs kísérletre jó példa a fentebb már bemutatott Vízkelethy Jakab, hosszú időn át működő kancelláriai jegyző (1553–1569?), később Istvánffy Miklós propalatinus helyettese lányainak házassága. Jakabnak Rávoniyi (Rawoni) Zsófiával kötött házasságából négy lánya született.¹²³⁰ Közülük Ilonát régi ismerősünk Szombathelyi György, volt kancelláriai jegyző, későbbi Moson megyei alispán és a Magyar Kamara tanácsosa vette el.¹²³¹ Annának a férje a fentebb már szintén bemutatott Beleczy vagy Belec Máttyás lett, ami mint láttuk szintén megjárta a Magyar Kancelláriát (1579–1586), hogy aztán hosszú időn pozsonyi vár várnagyaként működjön.¹²³² A harmadik lány Eufrozina első férje a csallóközi kisnemes családból származó Aranyassy Pál volt, aki szintén működött a Magyar Kancellárián a Draskovich-féle időszakban (ismerhette tehát onnan Beleczyt, talán Szombathelyit is). Aranyassy később nagyszombati harmincadellenőr (1594) lett, határváros Morvaországban (1595), végül egy ideig pozsonyi várnagy.¹²³³ Vízkelethy Eufrozina második férje is a hivatali nemességből került ki, igaz neki nem volt köze a kancelláriához. Rakoviczky Györgyről van

¹²²⁵ ÖStA FHKA Familienakten D–48 Dömölky fol. 4–5.

¹²²⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 54. Konv. 1588. Sept. fol. 115–116., MNL OL E 15 73. dob. Nr. 15. ex Dec. 1593. fol. 283.

¹²²⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. März fol. 148.

¹²²⁸ FALLENBÜCHL 2002, 79.

¹²²⁹ Rokesinger/Rokawy: MNL OL 1564. nov. 21., mellékletében az 1562. márc. 4-i rendelkezés. Berzeviczy: BERZEVICZY 1899, 44–45. Medve: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 78. Konv. 1603. Jun. fol. 476–496. és r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 145. PÁLFFY 2010, 126–127. Dömölky: ÖStA FHKA Familienakten D–48 Dömölky fol. 4–5. Dobrassovszky: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Febr. fol. 59–62. Goda: MNL OL E 41 1625: 5. Ivanovich: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 128. Konv. 1625. Jul. fol. 77–80.; MNL OL A 10 Nr. 8. ex 1625.

¹²³⁰ MNL OL A 35 Nr. 51. ex 1622.

¹²³¹ FALLENBÜCHL 2002, 314–315.

¹²³² FALLENBÜCHL 2002, 50.

¹²³³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 49. Konv. 1586. Mai fol. 163–166., FALLENBÜCHL 2002, 40.

szó, aki több évtizedig működött a Magyar Kamara tanácsosaként.¹²³⁴ A negyedik lány, Júlia férje Chery Mihály, aki kivételesen nem fordult meg a Magyar Kancellárián, egyházi birtokigazgatásban működött, az esztergomi érsekség birtokainak birtokigazgatói tisztét viselte pályája csúcán 1601–1602-ben egy rövid ideig, de rossz gazdálkodása miatt gyorsan leváltották, sőt le is tartóztattak hűtlen kezelés vádjával.¹²³⁵

A dolgot még érdekesebbé teszi, ha számbavesszük, hogy Vízkelethy Jakab két testvére, György és Tamás volt. Előbbi Dobó István titkára (1555 előtt), utóbbi előbb a Magyar Kamara alkalmazottja, majd 1590-ben alországbíró. Vízkelethy Tamás Illésházy István jóbarátja volt, pályája csúcán a Magyar Kamara igazgatója és adminisztrátora (1608–1611), aki bárói címet is szerzett (1608).¹²³⁶ Hitvесе inkei Loránth Borbála, aki minden bizonnyal rokonságban állt inkei Loránth Ferencel, aki szintén a Magyar Kamara egyik meghatározó tisztviselője volt a 16. század utolsó és a 17. század első évtizedeiben. A már szintén emlegetett Loránth Ferenc id. Draskovich György titkáráként és a Magyar Kancellária jegyzőjeként kezdte a pályáját valamikor az 1580-as években.¹²³⁷ Loránth másik lánytestvére, Krisztina Beczenczy Kelemen kamarai tanácsos felesége volt.¹²³⁸ Maga Loránth második hitvесе Gregoróczy Katalin volt, Gregoróczy Vince győri főkapitány-helyettes lánya, így a kamarai tisztviselő sógorságba keveredett a Gregoróczyakon túl egy másik fontos Vas megyei birtokos családdal, a Megyeriekkel is.¹²³⁹

A birtokos nemesség köréből házasulók többsége olyan kancelláriai alkalmazott volt, aki csak rövidebb időt töltött el a hivatalban és maga is boldogulását birtokos nemesként kereste. Ezek közé tartozott Alaghy (Debreczeni) György, aki 1561-ben Várday Fruzsínát, a tehetős kelet-magyarországi nemes Várday János ekkor már özvegyen maradt lányát vette feleségül.¹²⁴⁰ Idesorolható magyarbéli Bosnyák András, akinek hitvесе a csallóközi nemessaládból származó Illésházy Katalin, Illésházy István, a későbbi nádor féltestvére volt.¹²⁴¹ Ilyennek tekinthető Kubinyi László házassága, aki Esterházy Magdolnát, Esterházy Ferenc és Illésházy Zsófia (az előbb említett Illésházy Katalin testvére) lányát, Esterházy Miklós, a későbbi nádor lánytestvérét vette feleségül.¹²⁴² A nemesi társadalomba való mélyebb beilleszkedést jelenthette a csupán egy generációval korábban nemesített Doyczy György (kancelláriai jegyző 1666–1679 között) számára a kesselőkői Majthényi családból származó Majthényi Erzsébettel, Majthényi Gáspár lányával kötött házasság.¹²⁴³ Ez lebeghetett a szeme előtt a trencsényi nemes polgár családból származó Dobrassovszky Vencelnek, amikor Kubinyi Kristóf özvegyét, Rakovszky Borbálát vette feleségül, akivel jelentős vagyonhoz, pozsonyi és bécsi háztulajdonhoz jutott egycsapásra.¹²⁴⁴

Himelreich Tiburtiushoz hasonlóan akadtak néhányan, akik az életkeretüket nyújtó városból kerestek maguknak feleséget. Talán nem véletlen, hogy közülük az egyik a Haditanács frissen kinevezett alkalmazottja, Baranych Mátyás volt, aki 1587-ben Ursula Kholnpergerrel,

¹²³⁴ FALLENBÜCHL 2002, 261.

¹²³⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 108. Konv. 1615. Dez. fol. 1419–1420., r. Nr. 73. Konv. 1602. Aug. fol. 9. Ellene folytatott vizsgálat iratai: uo. r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 208–305.

¹²³⁶ FALLENBÜCHL 2002, 361., PÁLFFY 2010, 127.

¹²³⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Jun. fol. 241–247., FALLENBÜCHL 2002, 181.

¹²³⁸ FEDERMAYER 2003, 57.

¹²³⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 68. Konv. 1600. Sept. 36–53., uo. Familienakten L–147 Loránth fol. 2–7.

¹²⁴⁰ ILLÉSY 1899, 140–141, 270. Nemcsak Alaghy György, hanem féltestvére, János, ill. testvére, Menyhért egy ideig erősen kötődtek Oláh Miklóshoz. Erre utal, hogy egy Nádasdy Tamás nádor által 1554-ben kiadott oklevélben János mint Oláh Miklós titkára kerül megnevezésre „reverendus” megjelöléssel, amely az egyházi rendhez való tartozására utal, János éppen átengedte öccsének, a krakkói egyetemen tanuló Menyhértnak az uralkodó által neki adományozott széplaki apátságot. 1554. júl. 17. Léka (MNL OL N 1 fol. 4–5.).

¹²⁴¹ MATUNÁK 1895, 12.

¹²⁴² ÖStA FHKA Familienakten C–209 Kubinyi.

¹²⁴³ MNL OL A 97 11. dob. 8. tét. I. Lipót iratai: Iuridica: Conceptus mandatorum in iudicialium fol. 206.

¹²⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 314, 319., FEDERMAYER 2003, 91–92.

Gaspar Kholnperger bécsi polgár lányával lépett házasságra.¹²⁴⁵ A kevés ilyen irányú kapcsolat közé tartozott Fabricius János (kancelláriai jegyző 1656–1670) mindkét házassága. Az első házasság egészen érdekes, mert 1656-ban Helena Martinát, Joseph Barbato, a híres kopt származású török tolmács, a keleti nyelvek professzorának nevelt lányát vette feleségül.¹²⁴⁶ A házasság nem segíthette sokáig Fabricius beilleszkedését, mert az asszony néhány év múlva elhalálozott. Az első házasságot később egy második követte, amely már teljesen más irányba vezetett, a kézműves osztály felé, ugyanis egy szabómester lányát, Anna Pürghöt vette nőül.¹²⁴⁷ Még egy harmadik példát találtam helyi házassági kapcsolatra, a többször emlegetett Domaniczky János Johann Martin Belfortnak, az orániai herceg udvari tanácsosának a lányát, Luzia Katharinát vette feleségül (1688).¹²⁴⁸ Ezek a házasságok azt mutatják, hogy bár többségükben a kancelláriai szubaltern alkalmazottak Magyarország felé tájékozódtak, de az őket körülvevő bécsi udvari és polgári világgal esetenként természetesen szövődték mélyebb kapcsolatok. Ezek a kapcsolatok azonban minden esetben csupán egyetlen generáció erejéig éltek, hosszú távú beilleszkedés nem következett be.

A jegyzői pálya anyagi elismertségéről keveset tudunk. Az ügyintézés kapcsán bemutatásra került, hogy teljesítménybérben dolgoztak. Némi jövedelemkiegészítést jelentett számukra az ügyfél hozta ajándék, borralaló, amelynek adása teljesen bevett dolognak számított. Ezentúl, mint ahogy Somogyi Ferenc alább bemutatott példájából is ki fog tetszeni, többen egyfajta alkalmi vagy kevésbé alkalmi ágensként vagy sollicitatorként is működtek magyarországi urak szolgálatában, amelyért valamifajta ellenszolgáltatásban is részesültek.¹²⁴⁹ A tárgyalt korban, de főleg a 16. században számos eset található arra, hogy kancelláriai tisztviselők a fiskusra háramlott birtokokból adományt szereztek, illetve adományért folyamodók kancelláriai jegyzőt fogadnak be adományostársként a folyamodvány sikere érdekében. 1556-ban Hosszuthóthy György és Alaghy György közösen kapott adományt Erdőbényére, ugyancsak 1556-ban Hosszuthóthy rokonaival és Szentgyörgyi Gáborral közösen kápolnai Bornemissza Farkas és teremhegyi Byka András Baranya megyei birtokaira.¹²⁵⁰ Liszthy Sebestyén 1558. július 26-án Szerdahelyi Istvánnal közösen szerzett adományt Csukás Ferenc lánya és Werebélyi Mihály Nógrád és Szabolcs megyében fekvő birtokaira.¹²⁵¹

Végezetül szeretném egy rövid esettanulmánnyal arra felhívni a figyelmet, hogy jóllehet a kancelláriai jegyző beosztott hivatalnok volt, személyes ügyessége, kapcsolatteremtő készsége, helyzetfelismerő képessége komolyabb befolyáshoz juttathatta, mint ahogy azt a hivatali szervezet után érdeklődő késői kutató első pillantásra gondolná. Az esettanulmány alanya Somogyi Ferenc (1646–1718), aki 1683-tól működött bizonyíthatóan a kancellárián jegyzőként.¹²⁵² Élete első 37 évéből csupán annyi tudható, hogy a Sopron megyei Oszlopról származott nemes családból.¹²⁵³ 1683-ban már biztos, hogy néhány éve a kancellárián szolgált. Ezért is eshetett rá Batthyány Kristóf választása, hogy segítse Bécsbe küldött megbízottját az 1683 nyarán tett szerencsétlen lépések következményeinek enyhítésében, a császári kegyelem megszerzésében. A Batthyány levéltárban megmaradt Somogyi-levelek azt mutatják, hogy nem véletlenül választották őt erre a feladatra. Somogyi szemlátomást igen széles kapcsolatrendszer

¹²⁴⁵ ÖStA FHKA Familienakten B–46 Baranych fol. 14–15.

¹²⁴⁶ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Trauungsbuch Bd. 1–21. fol. 42r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-021/?pg=85>, letöltés 2018. máj. 22.).

¹²⁴⁷ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Trauungsbuch Bd. 1–22. fol. 395r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-022/?pg=805>, letöltés 2018. máj. 22.).

¹²⁴⁸ Pfarrarchiv St. Stephan, Trauungsbuch Bd. 1–29 pag. 830. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-029/?pg=838>, letöltés 2018. ápr. 30.).

¹²⁴⁹ Így ajánlgatja szolgálatait Györffy Boldizsár 1680-ban Ostrosith Mátyásnak (MNL OL E 41 1680: No. 244.).

¹²⁵⁰ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 369. és vol. 356–357. (1556. okt. 3.)

¹²⁵¹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 506–507.

¹²⁵² Batthyány Kristófhöz intézett, 1683. dec. 30-án Linzből keltezett levelét már kancelláriai jegyzőként írta (MNL OL P 1314 Nr. 43778.).

¹²⁵³ ELTE EK Kt. Coll. Heven. tom. 66. fol. 289.

épített ki, és pontosan ismerte az egyes bécsi politikusok pillanatnyi értékét is. Az ifjú Batthyány Ádámnak kiadandó menlevél, majd a dunántúli főkapitányi tisztség megtartása érdekében felvette a kapcsolatot Emerich Sinelli bécsi püspökkel, I. Lipót egyik bizalmasával, aki Ostrosith Mátyás számára még egyszerű kapucinus szerzetesként igyekezett kegyelmet szerezni 1673-ban. Somogyi kapcsolatba lépett Theodor Heinrich Althet Stratmann osztrák udvari kancellárral (1683–1693), aki azt mondta, hogy az ifjú úr mindenfajta passus nélkül is idejöhet, javasolta továbbá a kapcsolatfelvételt az új főudvarmesterrel, Ferdinand Josef von Dietrichstein herceggel (1683–1698).¹²⁵⁴ Ahová Somogyi nem ért el személyesen, ott „per tertias personas” fáradozott, így Lotaringiai Károly hercegnél, aki a magyar urak ügyeit elbíráló bizottság vezetője lett. A megkörményezett személyek sorából nem maradt ki Francesco Buonvisi pápai nuncius sem, az ő esetében azt javasolta, hogy Ádám úrfi a maga neve alatt és kezével írjon, „hogy az levél írás subscriptióval egyerango” légyen, mert a nuncius olasz ember lévén, ravasz is, ne mondhassa, hogy secretariussa által traktálnak vele és kérje, hogy legyen szószólója a herceg, azaz Lotaringiai Károly előtt a főkapitányság megtartása érdekében.¹²⁵⁵ Ha kellett, a szorgalmas Somogyi egész nap lótot-futott a különböző tanácsosokhoz, titkárokhoz a Batthyányok megbízottjával egyetemben vagy nélküle, újabb memorialist adott be, audientiát kért, közben szétoztotta a megbízói által írt és hozzá felküldött leveleket.¹²⁵⁶ Az ügyintézésben ugyanis, mint tapasztalt hivatalnok, pontosan tudta, az ügyet előkészítő réteg, a titkárok és tanácsosok fontosságát. Az ő támogatásuk nélkül az ügy nem jut el vagy nem a megfelelő formában jut el a döntéshozók asztalára. Somogyi különösen jó kapcsolatot épített ki Dietrichstein herceg udvarmesterével és levelezésében többször is felbukkan a főudvarmesteri stábjában fontos szerepet játszó Johann Jakob Patzendorf neve, de tudta a két mindenható haditanácsai titkár, Christoph Dorsch és Johann Adam Weber helyét és értékét is.¹²⁵⁷

Az ügyintézés pontos ismerete és annak befolyásolási lehetőségei tükröződnek vissza az 1685. június 28-án kelt levelében, amelyben két, Vas megyébe telepített német ezred elvitele ügyében próbál intézkedni, Maholányi titkárral egyeztetésben „, kivel úgy véghezvittunk, hogy az memorialist is be köllő adni eő Fölségének, amint be is nyujtottam, és úgy inviáltam hogy eő Fölséghe azon memorialist erre az Cancellariájára dirigálja, kinek e héten publica propositioja lészen, ha másként cancellarius uram eő naghsága beteges állapottya miat nem differáltattik, tali in casu is csak ugyan fölmegyén eő Feölségéhez az dolgokkal secretarius uram, akkor intimum consiliarium előtt proponáltattván az dolghot, semmi kétséghe ne legyen abban Nagságodnak, hogy eő Fölséghe pro voto kegyelmesen ne resolvallya, és így ha azonban a Bellicum nem deternimál, s parancsol eziránt efficaciter, tehát a Magyar Cancellaria az eő Fölséghe resolutióját decretaliter transmittalya Bellicumnak, arra kéntelen lészen ammandalni azon két regimentes abol az vármegyéből, Rabbatta uram politicus úr lévén cum admiratione értette, hogy mostis ott mulatoz az a nép....”.¹²⁵⁸ Ahogy a levélrészletből világosan kiderül, és ahogy az már egy korábbi fejezetben bemutatásra is került, az ügyintézés szempontjából döntő fontosságú, hogy a véleményt (votum) a benyújtott beadvány (memoralis, supplikáció) ügyében mely kormány szerv készíti el. Somogyi úgy intézte, hogy a Batthyányok beadványa a Magyar Kancelláriára kerüljön véleményezésre, és ha a votumot nem torpedózzák meg a nyilvános előterjesztés alkalmával, az uralkodó azt el fogja fogadni, és a Batthyányok számára kedvező uralkodói döntés dekrétum formájában megy át a Haditanácshoz, amely kénytelen az ügyben kiadni a megfelelő rendelkezést.

¹²⁵⁴ Somogyi Batthyány Kristófhhoz 1683. dec. 30. Linz (MNL OL P 1314 Nr. 43778.).

¹²⁵⁵ Somogyi Batthyány Kristófhhoz 1684. jan. 21. Linz (MNL OL P 1314 Nr. 43779.). A nunciussal való kapcsolattartásra egy másik, később, 1688. júl. 27-én kelt levelében is buzdítja Batthyány Ádámot (uo. Nr. 43823.).

¹²⁵⁶ Somogyi Batthyány Kristófhhoz 1684. aug. 18. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43784.).

¹²⁵⁷ Somogyi Batthyány Kristófhhoz 1684. aug. 18. Bécs és 1685. jan. 20. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43778. és Nr. 43816.).

¹²⁵⁸ Somogyi Batthyány Kristófhhoz 1685. jún. 28. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43799.).

Somogyi minden bizonnyal rendelkezett mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a vele egy szinten állók és fölötte állók bizalmát megnyerje. Ez tehette lehetővé számára, hogy széles kapcsolatrendszer építsen fel. Ehhez szükséges volt, hogy pontosan ismerje azokat a viselkedési és érintkezési formákat, amelyek a 17. század végi bécsi udvarban szokásban voltak és ezeket is használni is tudja. Különösen fájdalmas, hogy pályája első szakaszáról nem rendelkezünk adatokkal, amelynek során sor került az udvariassági szabályok, viselkedési szabályok elsajátítására. Ügyesen élt azzal a helyzettel, hogy nemcsak a magyar urak voltak rászorulva az 1680-as években váratlanul kialakult új helyzetben a bécsi nagyurak kegyére, hanem fordítva is fennállt egy szükséghelyzet, a magyar urak szándékairól az udvari politikusok is szerettek volna informálódni, méghozzá első kézből. Valami ilyesmi érezhető abban a jelenetben, amikor a Batthyányok levelét kézbesítő Somogyit behívatta magához az éppen ebédelő Dietrichstein főudvarmester és élőszóban mondatta el vele a levél tartalmát.¹²⁵⁹

Ügyműködési sikerei nem párosultak magánéleti sikerekkel. 1689 elején jegyben járt a jól ismert Vas megyei családból származó Rumi Annával, menyasszonya azonban gyámja, Sankó Ferenc és családja támogatásával váratlanul cserbenhagyta őt és az ifjú Draskovich Ádám gróffal lépett házasságra, akitől ugyan hat hét házasság után erőszakkal elválasztották, de kettejük kapcsolata már nem állt helyre.¹²⁶⁰ Somogyi később Horváth Miklós soproni városi tanácsos lányát, Teréziát vette feleségül.¹²⁶¹ A kancelláriai jegyző képességeit igazolja, hogy egyszerű jegyzőből tanácsosi címmel felruházott referendáriusi rangra tudott emelkedni (1709).¹²⁶²

A jegyzői rétegről összességében elmondható, hogy tagjai erősen kötődnek a magyarországi rendi társadalomhoz, céljuk magyarországi karrier befutása volt. A bizonytalan egzisztenciális körülmények miatt 1690 előtt ezen a szinten nem alakulnak ki több generáción átívelő hivatalnokcsaládi karrierok.

5.7. A Magyar Kancellária hivatalnokai mérlegen

A következő részfejezet megpróbálja egységes képbe foglalni mindazt, ami fentebb a kancelláriai hivatalnokokról papírra került. Első körben az kerül vizsgálatra, hogy a Magyar Kancellária hivatalnokai miben hasonlítanak és miben térnek el más központi kormánysszervek tisztségviselőitől. A különbségek közül az élre kíváncsok, hogy a Magyar Kancellária esetében nem minden alkalmazott állt az uralkodó alkalmazásában, az alacsonyabb rangú tisztviselők, a jegyzők és írnokok a főtisztviselők magánalkalmazottjai maradtak egészen 1690-ig bezárólag. Ez teljesen egyedülálló megoldás a központi igazgatásban, és nehezen magyarázható meg, hogy miért alakult így. A jegyzők és írnokok ellátásáról, szállásukról az uruk gondoskodott, készpénz-járandóságukat is ő állta. Mindezt kiegészítette a magánügyfelektől fizetett extra juttatás (ún. *bibale*), amelyekre akkor is jogosult volt a tisztviselő, ha a taxa alól mentességet kapott.¹²⁶³ Ezt a jövedelmet kiegészíthették még a különböző személyek megbízásából

¹²⁵⁹ Somogyi Batthyány Kristófhöz 1688. júl. 27. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43823.).

¹²⁶⁰ Draskovich Ádám beadványa (ÖStA FA HHStA FA Csáky Kt. 173. Fasc. CXXVIII. Nr. 60.), Somogyi Ferenc levele Batthyány Ádámmal 1689. ápr. 6. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43831.), Draskovich Ádám levele Esterházy Pálhoz, 1689. szept. 13. Párma (MNL OL P 125 Nr. 1806.). Draskovich Ádám gróf házassági érvényesség mellett és ellene szóló érvek, 1689 (P 125 Nr. 11419.).

¹²⁶¹ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Trauungsbuch Bd. 2–30. fol. 437. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-030/?pg=443>, letöltve 2018. aug. 5.).

¹²⁶² FALLENBÜCHL 2002, 294.

¹²⁶³ Szelepcsényi György kancellár írta Ruttkay András titkárnak 1656. dec. 11-én Radosnyárol: „Az mi pedig Tersáczky uram expedícióját avagy annak taxáját illeti, úgy vagyon nékem sem adtak semmitis, de az kegyelmedének meg köl lenni, dignus enim est operarius mercede sua.” (MNL OL A 32 Nr. 862.). A borraivaló összege esetenként nem lehetett kevés. Lászlóffy Pál 1640-ben azt írta Batthyány Ádámmal, hogy a

felvállalt ügyintézők. Hogy mégsem egyszerű magánalkalmazottak, ez abból látszik, hogy hivatalba lépésükkor esküt kellett tenniük.¹²⁶⁴ A korábban felsorolt példák ugyanakkor azt mutatják, hogy a nem esküt tett segédszemélyzet, írnokok is közreműködtek a kancelláriai ügyintézésben, akik viszont csupán uruk felé, a titkár vagy éppen a kancellár felé voltak elkötelezve, és akik az uralkodóhoz az általános alattvalói hűségen túl semmivel sem kötődtek, és munkájukért semmifajta ellenszolgáltatást tőle nem kaptak. Erre egészen az 1690-es átszervezésig lehet példákat felhozni. Ha a közvetlen ügyintézésben nem is vettek folyamatosan részt a kancellár udvartartásának tagjai, ha a szükség úgy kívánta, bevonásra kerültek a feladatok elvégzésébe (lásd az 1689 nyarán-őszén kialakult, már bemutatott helyzetet).

Más a Magyar Kancellária hivatali szervezete is. Más kancelláriák lényegesen bonyolultabb szervezettel rendelkeztek már ekkor. A hivatali munka specializációja lényegesen jobban előrehaladt, mint a Magyar Kancellárián. Az Udvari Kancelláriában már a 16. század derekán külön taxator és regisztrátor mellett külön ellenőr (*Gegenschreiber*) működik, hogy a taxabevételek körüli vitákat elkerüljék. Fontos, hogy van külön irodaszolga, aki a kiadmányok kézbesítése, átiratok célba juttatása körül játszott nélkülözhetetlen szerepet.¹²⁶⁵ 1558-ban már külön expeditort alkalmaztak.¹²⁶⁶ A Reichshofkanzleiben pedig 1574-re már a taxator és a regisztrátor tisztsége is elkülönült egymástól, sőt a latin és német expedícióban külön regisztrátort alkalmaztak.¹²⁶⁷

A 17. század közepétől lényeges különbséget fog az is képezni, hogy az Osztrák Udvari Kancelláriával szemben a Magyar Kancellárián nem működnek tanácsosok, nem tekinthető tehát kollektív kormány szervnek, bár a döntéselőkészítés a rendelkezésre álló jegyek szerint a kancellár és a titkár, esetleg a regisztrátor együttműködésében történt meg.

Fontos különbség, hogy a Magyar Kancelláriának egészen a 18. század közepéig nincs saját hivatali épülete, nincsenek hivatali helyiségek, ahol a tisztviselők dolgoznának. A hivatali munka a mindenkor kancellár, a titkár és talán a regisztrátor magánlakásán megosztva folyik. Oláh Miklós 1562-es végrendeletében szó is esik a kancellár Wallnerstrassei házában található „stuba Cancellariae”-ről.¹²⁶⁸ A külön hivatali helyiségek igénye már a 17. század elején megfogalmazódott a magyar rendek részéről.¹²⁶⁹ Ezzel összefüggő probléma, hogy hivatali helyiség hiányában nincs biztos őrzési helye a képződött levéltári anyagnak, amely ennek következtében nagyrészt elpusztul. A helyzet csak 1690 után javul, ettől kezdve nagyobb gondot fordítanak a regisztrátúra őrzésére.¹²⁷⁰ A levéltári anyag őrzése és felhasználása a professzionálódás egyik fontos jeleként szerepel a szakirodalomban.¹²⁷¹ Ilyen körülmények között kész csodának számít, hogy legalább a királyi könyvek sorozata hiánytalanul fennmaradt.

Gondot okoz a fizetés megoldatlansága, amely részben a vezető tisztviselőket, különösen a regisztrátort is érintette, ez ugyanis fokozta a különböző minőségű, természetbeni vagy készpénz jellegű ajándékok iránti érdeklődést a kancelláriai személyzet egy részében. Ez szemlátomást nem zavarta az ügyfeleket, különösen, ha a végeredmény rájuk nézve kedvező

főasztalnokmesteri kinevezés utáni hivatalos taksán túl még 40 ezüst forintot küldjön „secretarius uraim es cancellaristák számára.” Lászlóffy Pál levele Batthyány Ádámmal 1640. jún. 10. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 28544., vö. KOLTAI 2008, 98–99.). A kinevezésről a döntés egyébként 1640. jan. 15-én született meg, de az oklevél kiállítása ezek szerint több hónapig elhúzódott. 1636-ban Tóti Lengyel János Ferencffy Lőrincnek a cseszneki donációra 50 aranyat küld, további négy aranyat a deákok számára, 1636. okt. 28. Pozsony (MNL OL A 32 Nr. 299.).

¹²⁶⁴ Vö. a Korompay-diárium már idézett helyét (DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 3.).

¹²⁶⁵ ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 36. Hofstaat Ferdinand I. 1556 fol. 119v.

¹²⁶⁶ ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 38. Hofstaat Ferdinand I. 1558 fol. 11r.

¹²⁶⁷ ÖStA HHStA OMeA SR Kt. 182. Nr. 50. Hofstaat Maximilian II. 1574 fol. 28v., 31v.

¹²⁶⁸ MERÉNYI 1896, 139.

¹²⁶⁹ Thurzó György nádor és más magyar tanácsosok opinioja 1609 körül (vö. 8.1. fejezet 6. sz. irat).

¹²⁷⁰ Einrichtungswerk 96–97.

¹²⁷¹ BAHLCKE 2012, 25–26.

volt. 1688 októberében, amikor Nagy-Hont és Kis-Hont megye szétválása ügyében járt Bécsben a nagyhonti küldöttség, a nagyhonti jegyző Kajáli Pál szemrebbenés nélkül ígért Maholányi titkárnak 60 tallért, Tenturich regisztrátornak 40 tallért fáradozásáért, miközben a kieszközölt védlevél taksája nem rúgott többre 20 tallérnál.¹²⁷²

De nemcsak készpénz juttatása volt szokásban, a kancellár nem egyszer inkább valami értékes természetbeni ajándékot kapott: 1593-ban Károlyi Mihály lovat küldött Kutassy János kancellárnak.¹²⁷³ Lovat kért Lépes kancellár is, igaz szükséghelyzetben és csak kölcsönbe, Batthyány Ferencről és Daróczi Ferencről is 1614-ben a linzi gyűlés idején.¹²⁷⁴ Lépes, aki nem tartozott a szegénylős hivatalnokok közé, 1610-ben Melith Pétertől a kisvárdai uradalom ügyében tett szolgálatokért hat fakó lovat kért és várt el, majd 1614-ben az ügyben érdekelt másik ügyféltől, Nyáry Istvántól hasonlóképpen hat lóra, hat szép kancára kapott ígéretet, amelyet azután igyekezett is behajtani, burkoltan támogatása megvonásával fenyegetődve.¹²⁷⁵ A hat lóra való lószerszámról egy Bohus nevű harmincadosnak kellett volna gondoskodnia, aki ezért tíz aranyat kapott és egy levelet „sine taxa”, azonban az ajándék megadásával késlekedett.¹²⁷⁶ A másik közkeletű ajándék a bor volt. Ungnád Kristóf 1576-ban az ónodi vár inscripciója kapcsán két hordó bort küldött Liszthy kancellárnak, egy hordó vöröset és egy hordó fehéret.¹²⁷⁷ Korompay Péter kancellár 1690-ben kelt végrendeletében két hordó olyan borról is szó esik, amely ajándékként kerülhetett a birtokába: Kollonich Lipót bíborosra hagyja azt a hordó tokajit, amelyet egykor a Rákóczi-örökösöktől kapott, míg a Máriássy feliratot viselő hordót Johann Georg Hoffmann, az alsó-ausztriai kormánytanács tagja kapja meg.¹²⁷⁸

De a taksák és ajándékok terén szemlátomást valahol volt egy láthatatlan határ, amelyet átlépve az ügyfelek lázadni kezdtek, és volt olyan szituáció, amikor az ajándék elfogadása kényes helyzetbe hozta a kedvezményezettet. A túl magas taxa ellen tiltakozik Palojtay Ádám, Révay Dániel turóci főispán familiárisa, aki Turóc megyéhez szóló declaratoria levélért tartozna a regisztrátor követelése szerint 100 tallért letenni (vö. 3.4. fejezet).¹²⁷⁹ Valamikor nem az összeg, hanem az adott helyzet okozott nehézséget. 1621 márciusában a Bethlen Gábor hűségére állt Batthyány Ferenc közelebről nem ismert okból 50 tallért küldött a Borostyánkőn tartózkodó Lépes Bálint kancellárnak, aki az összeget azonnal visszaküldte azzal az ürüggyel, hogy mivel bécsi vásárlásra kérte volna meg őt Batthyány, annak ő most nem tud eleget tenni. Az óvatos kancellárpüspök minden bizonnyal kerülni akarta azt a látszatot, hogy túl szoros kötelék áll fenn közte és a lázadókhöz állt nagyról között.¹²⁸⁰ Ez az eset és a felek magatartása teljes mértékben egybevág azzal, amit a modern kutatások révén a kora újkori korrupcióról állítanak, ti. hogy a mindenkori konkrét eset körülményeit figyelembe véve kell döntenie arról,

¹²⁷² Kajáli Pál levele 1688. okt. 3. Bécs: „A méltóságos magyar kancellária tagjaival szemben lévén, kancellarius urunk eő nga minden jóval ajánlotta magát, s assecurált bennünket, hogy az pecsétet nem obtineálják kis-honti uraimék, noha nincsenek derekas fautorok nélkül. Secretarius Maholányi és conservator Tenturics uraimék eő klmök is ajánlották ugyan magokat; de igen informatusok s' más részről, régen itt lakván és urgeálván Kubinyi Ádám uram a dolgot. Minek okáért szükségesnek ítéltük, hogy a nemes vármegye illő gratificatióval legyen eő kelmékhez, a minthogy a más jóakaróink opinioja szerint ígértünk Maholányi uramnak 60 tallért, Tenturics urnák 40 tallért, melyet is szükséges, hogy a nemes vármegye hovahamarabb kezemhez felküldjön.” (idézi HÖKE 1871, 125). A jóindulatot biztosító összegek megajánlásáig egy kis idő eltelt, Korompay diáriumában először 1688. aug. 3-án bukkan fel bejegyzés a kishontiak küldöttjére vonatkozóan („Ablegatus Kishont instat proponatur ipsius instantia Suae Maiestati”, DKN Korompay-diárium II., 1688. aug. 3.).

¹²⁷³ Károlyi oklevéltár III. 586–587.

¹²⁷⁴ Lépes Bálint Batthyány Ferenchez 1614. jún. 27. Linz (JENEI 1981, 236.).

¹²⁷⁵ Lépes Bálint Melith Péterhez 1610. okt. 27. Bécs és 1614. okt. 8. Radosina (JENEI 1981, 183–184., 243.).

¹²⁷⁶ Lépes Bálint Thurzó Györgyhöz 1616. ápr. 25., Prága (JENEI 1981, 249.).

¹²⁷⁷ Ungnád Kristóf Liszthy Jánoshoz 1576. máj. 18. Eger (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 39. Konv. 1579. Jän. fol. 3–4.).

¹²⁷⁸ ÖStA HHStA OMaA Kt. 627 Testamente 1690/3.

¹²⁷⁹ Palojtay Ádám beadványa Szelepcsényi György kancellárhoz, ill. az uralkodóhoz, s.d. (egykorú kéz által 1671-re datálva) (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 283. Konv. D. fol. 4., 5–6., 7–8.).

¹²⁸⁰ Lépes Bálint Batthyány Ferenchez 1621. márc. 27. Borostyánkő (JENEI 1981, 284–285.).

hogy korrupcióról lehet-e beszélni vagy nem.¹²⁸¹ Jelen esetben a Bethlenhez pártolt főúr és az uralkodó pártján lévő kancellár közötti anyagi kapcsolat azt a hűségnek a meglétét vonja kétségbe, amelyre a kancellár uralkodójának esküt tett. Lépes esetében a helyzet különösen kényes lehetett, hisz mint az korábban már bemutatásra került, egyedülálló módon inkább tekinthető kancellárként a magyar rendek emberének, mint az uralkodónak, és működése során szinte végig, úgymond, legitimációs problémákkal kellett küzdenie. Egyesek az ajándék és pénzgyűjtésben a szituációtól függetlenül túl messzire mentek, mint például a már többször emlegetett Lépes Bálint, akinek magatartása saját alkalmazottjaiból is rosszalló megjegyzéseket váltott ki. Egy fogalmazványa hátán szerepelnek az alábbi, valószínűleg Ferencffy Lőrinc titkárhoz címzett sorok: „Holott Nagyságod minden accidentiákat magának foglalt, melyet (amint Dobrasovszky uram is jól tudja) bizony még amaz igen pénzszomjazó Leepes Balint (?) sem cselekedett soha, ki mint hogy nagy fösვნységben, Tantalos módjára, szomjával halmeg, igen szegényül.”¹²⁸²

Az ajándék és a korrupció kérdésének felvetése magával hozza még egy, a kancellária működése szempontjából fontos kérdésnek, a patronázs és a mikropolitika kérdésének a felvetését. Az utóbbi évtizedek kutatásai a patrónus-kliens rendszer korábbi negatív megítélésével szakítva, annak pozitív szerepét hangsúlyozzák a kora újkori államfejlődésben, mondván csak így, a személyes kötődések kihasználásával volt lehetséges a kor alulszervezett társadalmát átfogni és irányítani. Ezen felfogás szerint a hivatalviselők társadalmi hálójához segített a gyengén fejlett igazgatási struktúrának feladata betöltésében.¹²⁸³ Wolfgang Reinhard még szélesebb alapokon álló modellt vázolt fel, mikropolitikának nevezte a hatalomgyakorlás azon módját, amely személyekhez kötött, hálózatszerű struktúrákon alapszik és az egyéni érdekeket előnybe részesítve fellazítja, vagy éppen kiegészíti a formalizált eljárásokat, és lényegében az intézményesen szabályozott eljárások alatt zajlik. A mikropolitika, azaz a kliensrendszer, a nepotizmus (rokonok kapcsolatok), a politikai barátság segít a különböző, egymással kapcsolatban nem álló társadalmi csoportok, regionális elitek, hatalmi csoportosulások közötti kapcsolat megeremtésében, érdekeik összehangolásában.¹²⁸⁴

A hasznosnak tűnő elméleti modell kancelláriára történő alkalmazásakor ugyanabba az akadályba ütközöm, amellyel már szembe kerültem más alkalommal is, ti. hogy a Magyar Kancellária egy nagyobb struktúra része, a struktúra feltárása nélkül a kancelláriai alkalmazottak helyének meghatározása és értelmezése megoldhatatlan feladatnak tűnik. Így most sem vállalkozhatom másra, mint egy-egy szál megragadásával bizonyos jelenségek leírására.

A hivatali vezető kancellárok esetében igen fontos körülmény, hogy a tárgyalt korszakban végig egyházi személyek voltak. A poszt a 16–17. században főpapok számára fenntartott tisztség maradt, és a kancellári hivatal így végig, egészen 1732-ig bezárólag megyéspüspökök töltötték be, akik a magyar püspöki kar tagjai is voltak hivataluknál fogva. Új hivatalukba egyrészt magukkal hozták korábbi kapcsolataikat, másrészt az egyházi vonalon is új kapcsolatok alakultak ki az uralkodói udvar klerikus tagjaival vagy éppen az uralkodói rezidencia, Bécs egyházi intézményeinek különböző képviselőivel. Ezek a kapcsolatok nem csekély részben segíthették őket napi feladataik intézésében, megfelelő kapcsolati háttérrel biztosítva, mint például a császári gyóntatókkal kiépített kapcsolat. Ugyanakkor az egyházi rendhez tartozás nem csekély kötöttséggel is járt, és akár érdekütközést is hozhatott magával: a katolikus egyház érdekeit elméletileg nem helyezhették az állami érdekek mögé. Korompay kancellár 1687–1690 között vezetett diáriumszerű feljegyzései mutatják, hogy milyen sokszínű egyházi környezet vette körbe a mindenkor kancellárt, amelynek két legfontosabb eleme a

¹²⁸¹ ENGELS 2016, 72–79, 359–364.

¹²⁸² MNL OL A 35 Nr. 275. ex 1630.

¹²⁸³ DROSTE 2003, EMICH–REINHARDT–THIESSEN–WIELAND 2005, HENGERER 2005, BRAKENSIEK 2005, PÁL 2010.

¹²⁸⁴ REINHARD 1979, REINHARD 2011. A megközelítés magyar alkalmazására kísérlet: TUSOR 2016b.

magyar püspöki kar tagjai, illetve a bécsi egyházi intézmények különböző képviselői, mindenekelőtt a jezsuita intézmények, a domus professa, az akadémiai kollégium, a Szt. Anna novíciátus vezetői és különböző szerzetesei.¹²⁸⁵ Külön figyelmet érdemel a Pazmaneum akkori régense, pater Kecskeméti János, aki napi rendszerességgel bukkan fel a kancellárnál.¹²⁸⁶ A látszólag jelentéktelen posztot betöltő jezsuita szerzetes, a bécsi magyar papnevelő intézet vezetőjéről van szó, személyes adottságainál fogva a korabeli politikai és társadalmi élet egyik fontos közvetítőjévé nőtte ki magát, aki lankadatlan buzgalommal vállalta fel különböző rendűrangú személyek ügyeinek intézését. Sokrétű kapcsolatrendszere a kancellárnak is fontos segítséget jelentett esetenként. Más minőségű a kapcsolat, amely Korompayt Kollonich Lipót bíborshoz, bécsújhelyi püspökhöz, az 1680-as évek befolyásos császári miniszteréhez fűzte.¹²⁸⁷ Itt egyértelműen Kollonich az erősebb fél, úgy egyházi és állami hierarchiában elfoglalt helye, mind politikai tapasztalata a magyar kancellár fölé helyezte, aki őt feljegyzéseiben általában a személynév megjelölése nélkül tiszteletteljesen *eminentissimus cardinalis*-ként emlegette. Lényegesen lazább a kapcsolat, és nem is egészen egyértelmű, amely a magyar egyház primásához, Széchényi György esztergomi érsekhez fűzte. Neve ritkán bukkan fel a feljegyzésekben, és mint az 1689/1690-es reform kapcsán bemutatásra került, kettejük viszonya Széchényi főkancellári ambíciói miatt is terhes volt.¹²⁸⁸ A kancellár és az esztergomi érsek viszonya más kancellárok esetében lényegesen szorosabb lehetett, főleg ha a két fél között korábban is szoros kapcsolat állt fent, esetleg az érsek a leendő kancellárt pályaindulása idején tevékenyen támogatta, mint például Pázmány Péter Lippay Györgyöt.¹²⁸⁹

Nehezebben megragadható, hogy a kancellárok milyen viszonyban álltak a magyar rendiség vezető-személyiségeivel, pedig a kancellár sikeres működése szempontjából ennek is nagy jelentősége volt. E tekintetben nyilván előnyt élveztek azok a kancellárok, akik főnemesi családból származtak (íj. Forgách Ferenc, Sennyey István), hisz eleve hoztak magukkal egy rokoni hálót, amelyre támaszkodhattak (az Erdélyből menekült Sennyey esetében ez eléggé kérdéses kijelentés). Előnyt jelenthetett még a viszonylag hosszú főpapi és egyéb közéleti működés, amely lehetőséget adott a magyarországi elit megismerésére és a velük való kapcsolatteremtésre, mint például id. Draskovich György esetében, aki mire kancellár lett 1578-ban már 25 éves közéleti működést tudhatott maga mögött, köztük hét évi horvát báni működést.

Érdemes néhány szót szentelni a kancellárok és a magyar rendiség vezetőjével, a nádorral való viszonyának. A fentebb már többször emlegetett Lépes Bálint és Thurzó György nádor között kettejük levelezése alapján szinte patrónus-kliens viszony állt fent. A levelek retorikája egyértelműen ezt sugallja, Thurzót Lépes több alkalommal patrónusának, mecénásának, jótevőjének (fautor) nevezi, magát ugyanakkor kliensként emlegeti.¹²⁹⁰ A levelezési retorikát nem egy esetben óvatosan kell kezelni, a nemzetközi tapasztalatok is erre intenek.¹²⁹¹ Ebben az esetben azonban más források is igazolják a két fél közötti bizalmas kapcsolatot.¹²⁹² Hogy valóban érdemes óvatosnak lenni az írásbeli forrásokkal szemben, azt Lippay György kancellárként Esterházy Miklóssal folytatott levelezése is mutatja. A korban fiatalabb és alacsonyabb rangú kancellár a nádort 1635 és 1642 között patrónusának titulálja, ez megnevezés az esztergomi érsekké való kinevezése után a nádor megszólításából eltűnik és

¹²⁸⁵ DKN Korompay-diárium II.

¹²⁸⁶ Személyére és működésére: FAZEKAS 2007c.

¹²⁸⁷ Kollonichnak sajnálatos módon nincs modern biográfiája. Még mindig egy 19. századi amatőr történész munkája az egyetlen átfogó elemzés személyéről: MAURER 1887. Az újabb munkák közül 1981-es mailbergi kiállítás katalógusának tanulmányait kell megemlíteni: Ausstellung Kollonitsch 1981).

¹²⁸⁸ DKN Korompay-diárium II., 1689. márc. 3. (a Bécsbe érkező érseket meglátogatja személyesen), 1689. júl. 3. (levelet kap az érsektől a kancellárhelyettes ügyében).

¹²⁸⁹ TUSOR 2003b, 297.

¹²⁹⁰ JENEI 1981, 179–181, 197–199, 234–236. és passim.

¹²⁹¹ EMICH–REINHARDT–THIESSEN–WIELAND 2005, 239–244., HENGERER 2005.

¹²⁹² HAMMER–PURGSTALL, IV. 413–414., TUSOR 2013, 193–194., FAZEKAS 2016b, 90–98.

a *compater* veszi át a helyét.¹²⁹³ A patrónus szó használata kettejük viszonyában pusztán formalitásnak tekinthető, hiszen mind ahogy az már szintén bemutatásra került, kapcsolataik nem voltak mentesek a konfliktusoktól, és semmifajta forrás nem tanúskodik arról, hogy valamifajta támogatásban részesült volna Esterházy részéről pályája során Lippay György.

A tisztviselők különböző csoportjai részére segítséget jelenthettek a családi kapcsolatok, hisz többen érkeztek hivatalnoknemesi családból, amely bizonyos háttérrel képezett későbbi működésükhöz. Csak emlékeztetőül Orossy György kancelláriai titkár apja, Orossy István a Haditanács expeditora volt, mostohapja, Szikszay Mihály, a Magyar Kancellária regisztrátora, ömaga Sennyey püspök udvartartásához tartozott hosszú időn keresztül. Mindez kiegészült azzal, hogy a Magyar Kamarán dolgozva módja volt a legfontosabb magyar kormány szerv vezetőivel is kapcsolatot kialakítani. A mikropolitika fogalomtárának szinte minden eleme megragadható a hivatalnokság tekintetében (honfitárs, rokonság, patronázs). A honfitársi kapcsolatokat jelen esetben nyelvi-regionális közösségként értelmezve az 1670-es évek esetében több horvát jegyző is megjelent a kancellárián, akik jelenlétüket minden jel szerint Dvornikovich Miklós regisztrátornak köszönhették (Buziakovich Miklós, Mihanovich Farkas, Lippich László).¹²⁹⁴ A rokoni kapcsolatok is megragadhatók. Ferencffy Lőrinc titkár működése idején néhány éven át megfordul a kancellárián öccse Ferencffy Miklós (1622–1625), mint ahogy Tenturich Mátyás alkalmazását sem lehet függetleníteni rokona, Tenturich István regisztrátor kancelláriai jelenlététől.¹²⁹⁵

A patrónus-kliensi nexusok is érzékelhetők egyes esetekben. A Batthyány-birtokról, Rohoncra származó Dvornikovich Miklós regisztrátor pályája Batthyány Ádám támogatásával kezdődött, ő juttatta be Cziráky Ádám ítélőmester környezetébe.¹²⁹⁶ A Dvornikovichok Batthyány családdal való kapcsolata később sem szakadt meg, bár a patrónus-kliensi viszony csak közvetve ragadható meg a kancelláriai regisztrátor és a következő generációhoz tartozó Batthyány Kristóf levelezésében.¹²⁹⁷ A patrónusi kapcsolat azonban idővel szorosabbá vált, mert nyilván bátyja közbenjárásának köszönhetően, a Bolognából hazatért Dvornikovich Mihály 1672. június 27-én elnyerte a Batthyány család kegyurasága alá tartozó felsőörsi prépostságot, majd néhány évvel később a család kegyurasága alá tartozó másik javadalmat, a türjei prépostságot is elnyerte (1679).¹²⁹⁸ Így azután a kortársak szemében méltán tűnhetett a Batthyány-ház „kreatúrájának”, akinek illet az iránta tanúsított jószágot a maga eszközeivel viszonzni. Ennek az ideje pedig akkor jött el, amikor 1689 végén Batthyány II. Ádám szemet vetett a Tolna megyei főispánságra, Dvornikovich Mihály pedig helyettes kancellárságra emelkedett. Nem véletlenül írta Somogyi Ferenc Bécsből a fiatal Batthyány Ádámnak, hogy „Dvornikovicz uram penigh méltóssághos háznak creatúraia, sok gratiaját vette, most is azért nem kétlem meghálálja.”¹²⁹⁹

A patrónus-kliensi kapcsolat szintjét elérte Szikszay Mihály és a Rákóczi család közötti viszony is, amely még Szikszay pályakezdésére megy vissza. A felső-magyarországi régióból származó Szikszay még 1603-ban kapott kiváltságolást Öreg Rákóczi Zsigmondtól egy tarcali házra.¹³⁰⁰ A kapcsolat a következő generációval is életben maradt, mert Rákóczi György

¹²⁹³ TUSOR 2016, 135.

¹²⁹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol.101–102.

¹²⁹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111 Konv. 1616. Dez. fol. 68–69., MNL OL A 35 Nr. 192. ex 1674.

¹²⁹⁶ MNL OL P 1314, Nr. 11057.

¹²⁹⁷ Batthyány Ádám fia, Kristóf levele Dvornikovich Miklóshoz, amelyben kéri, hogy expedálja hűséges szolgája, Lyubanovics Miklós armálisát gyorsan, ha kész van, ha nincs készen, akkor pedig készíttesse el, taxáját „első alkalmatossággal” megküldi, 1668. jún. 6. Borostyánkő (MNL OL A 32 Nr. 1042.). A kapcsolat folyamatosságáról tanúskodik, hogy az állagban két további levele maradt meg Batthyány Kristófnak 1671. nov. 17. és dec 3. Rohonc (uo. II. Nr. 24. és Nr. 25.). továbbá egy levél Dvornikovich Miklóstól a Batthyány levéltár misszilisei között (1673. jan. 11. Bécs, MNL OL P 1314 Nr. 11059.).

¹²⁹⁸ BEDY 1938, 443. BEDY 1934, 81., KOVÁCS 1991, 91.

¹²⁹⁹ Somogyi Ferenc Batthyány Ádámmal 1689. dec. 18. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 32837.).

¹³⁰⁰ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 818–819.

Szikszay megtett és ígért szolgálataira való tekintettel tett adományt a kancelláriai jegyző számára három tarcali szőlőről 1613-ban.¹³⁰¹ Szikszay nemsokára bizonyíthatta a család iránti elkötelezettségét, az ő feladata lett 1616 végén és 1617 elején a telkibányai birtok ügyének intézése. Nem csupán a kancellárián, hanem az Udvari Kamaránál és a Magyar Kamaránál is ő tartotta kézben a szálakat, sőt az ügy lezárulta után az ajándékok szétosztása is részben az ő feladata lett. Nem véletlen, hogy a titkári szinten, tehát a saját szintjén álló személyeknél járt el. Christoph Grappler, a Birodalmi Kancellária német expedíciójának titkára és egyúttal a Titkos Tanács titkára szabályt kapott, a Haditanács titkárához, Gerhard Questenberghez hasonlóan, míg Heinrich Poltz, az Udvari Kamara titkára készpénzt.¹³⁰² Sajnos nem tudjuk, hogy miként alakult Szikszay Mihály és Rákóczi György viszonya utóbbi erdélyi fejedelmi székhelye után, illetve miként volt összeegyeztethető kliensi viszonya egy többé-kevésbé ellenséges fejedelemmel.

A kancelláriai jegyzők csoportja esetében is találunk példát olyan kapcsolatra, amely eléri a patrónus-kliens viszonyt, például a már többször idézett Somogyi Ferenc és a Batthyányok kapcsolatát lehet idesorolni. A kancelláriai jegyző 1683-tól egészen haláláig levelezésben állt a nyugat-magyarországi főúri családdal, és szerepet játszott az 1683-as események utáni amnesztia megszerzésében, de később is folyamatosan működik a Batthyányok bécsi ügyeinek intézésében, segíti a család Bécsbe küldött embereit feladatuk elvégzésében. A levelek retorikája nem utal a patrónus-kliens viszonyokra, és a rendelkezésre álló forrásokban sincs nyoma, hogy rendszeres vagy akár alkalmi anyagi ellenszolgáltatásban részesült volna közreműködéséért, de ez sem kizárt. Nem anyagi jellegű ellenszolgáltatásban viszont részesült. Ha szükség volt, élt a család támogatásával. 1688 augusztusában, amikor megkezdődnek az *Einrichtungswerk* munkálatai és felmerül a kancellária reformja, Somogyi előtt célként a regisztrátori poszt megszerzése lebeg, amely érdekében maga is lépéseket tesz, kéri egyúttal Batthyány Ádámot, hogy írjon érdekében a reformot irányító Kollonich bíborosnak, illetve járjon közben a jezsuitáknál, akik minden ügybe belefolynak, különösen P. Miller azaz P. Balthasar Miller, Eleonóra császárné gyóntatójának a megnyerése lenne fontos. „Kecskemeti ügyis enyim” félmondat nyilván arra utal, hogy a fentebb már szintén emlegetett, udvari körökben igen aktív Kecskeméti János, a bécsi Pazmaneum régensének támogatását már birtokolta.¹³⁰³ A patrónus ezúttal nem tudta szerepét betölteni, mert a regisztrátori posztot végül Domaniczky János nyerte el, Somogyinak meg kellett elégedni, mint láttuk, egyelőre a fogalmazó és expeditor tisztséggel, amelyről az alábbi, sokat eláruló mondatokkal adott hírt: „Mely Ngod gratiaiat hogy megh szolgálialam, és meg erdemelleyen mivel ekkoraigh azt tudtam conservalni, obligalom arra továbbba is magamat, okot soha sem adok arra, hogy azt el veszteném, sőt kis állapotoczkomban, melyben Fölséghe Urunk, méltóságghos Cardinalis Kolonicz által helyhezttett le tévén már hüttemet is, úgy mint concipista és edgyütt expeditorsághra, valamennyire tehetségem lészen azt méltóságos Botthiany ház és annak jó akarói szolgálattyára fordétom.”¹³⁰⁴

A fentebb bemutatott kapcsolatok a patrónus-kliens viszony számos ismervét felmutatják (kölcsonösség, felek közötti asszimetria, hűség, önkéntesség), ugyanakkor felveti a kérdést, hogy több patrónus-kliens viszony létezhet-e egymás mellett. Mindkét esetben ugyanis a kancelláriai alkalmazott magánalkalmazotti viszonyban áll egy kancelláriai főtisztviselővel. Somogyi valószínűleg Maholányi János embere, míg Szikszay jegyzőként Himelreich környezetéhez tartozik.¹³⁰⁵ Úgy tűnik a többoldalú elkötelezettség nem okozott gondot,

¹³⁰¹ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 596–597.

¹³⁰² Szikszay Mátyás levele Rákóczi Györgyhez és Zsigmondhoz, 1617. jan. 18. és 1617. máj. 27. Prága (SZILÁGYI 1893, (116–117, 122–123.).

¹³⁰³ Somogyi Ferenc levele Batthyány Ádámnak, 1688. aug. 28. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43824.). P. Miller személyére, aki 1685-től haláláig, 1718-ig a császárné gyóntatója: LUKÁCS 1987–1988, II. 1017.

¹³⁰⁴ Somogyi Ferenc levele Batthyány Ádámnak 1689. szept. 30. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43832.)

¹³⁰⁵ MNL OL A 35 Nr. 55. ex 1607.

legfeljebb akkor támadhatott probléma, ha érdekütközésre került sor. De talán nem minden kapcsolat éri el a patronázs szintjét, némelyeket talán inkább érdemes alkalmi jellegű ágensi kapcsolatnak minősíteni, mint például Dömölky Gergely kapcsolatát Batthyány Ferencel.¹³⁰⁶

A patronázs rendszere a kancellária esetében is hozzájárult ahhoz, hogy a hivatal egy szélesebb háló részévé válva lássa el igazgatási szerepét. Ezzel párhuzamosan azonban a kancellária esetében is látható, hogy a magánjellegű elkötelezettségek jelenléte negatívan is befolyásolhatta a hivatali feladatok ellátását, kezdve attól, hogy esetenként a hivatalnok olyan időrabló feladatokat nyert el, mint például kezébe befutó levelek szétosztását.¹³⁰⁷ A magánjellegű kapcsolat befolyásolhatta az egyes ügyekben tanúsított magatartását. Szikszay Mihály 1626-ban meglehetősen részrehajló magatartást tanúsít, amikor egy közelebről nem részletezett birtokiktatási ügyben, ha szükséges kész Rákóczi György szája szerint újra írni az iktatólevelet.¹³⁰⁸ Érthető, hogy a birodalmi vezetés megpróbálta ezeket a szálakat eltépni az ágensi intézmény bevezetésével a Magyar Kancellária esetében is, eltávolítva a tisztviselők és az ügyfelek közvetlen érintkezését, de az intézkedésnek a teljeskörű keresztülvezetése nem volt olyan egyszerű. A 18. század első harmadában még ismeretesebb olyan levelezések, amelyek legalábbis ágensi jellegű elkötelezettségekre utalnak.¹³⁰⁹ Mint az már említésre került, többé-kevésbé hivatásosnak tekinthető ágens már a megelőző időszakban működött például Szalay Jakab személyében, működése azonban szemlátomást nem fedte le az igényeket, és valószínűleg hatásosságukban sem mindenki bízott.

A kora újkori hivatalok nem csupán abban különböztek modernkori társaiktól, hogy a tisztviselők különféle magánviszonyokban álltak, más téren is akadtak eltérések. A munkahely hiánya kihatott a munkához való viszonyra. Korompay kancellár feljegyzőkönyvében található bejegyzések valószínűleg nemcsak az 1680-as évek végének kancelláriájának problémáját jelzik. A fentebb már többszörösen bemutatott, különben szorgalmas, és minden jel szerint alkalmas hivatalnok Somogyi Ferencet sem lehetett mindig szállásán fellelni, amikor szükség volt rá.¹³¹⁰ Ennél több gondja volt a kancellárnak a nála lakó Kelkó Istvánnal, különösen miután annak nem sikerült az újjászervezésben lévő kancellárián írnoki kinevezést nyernie.¹³¹¹

Ennél is nagyobb gondot jelentett, hogy több hivatalnokban szemlátomást a hivatalnoki etikának a csírája sem alakult ki. A kancelláriai szolgálatból csupán az írás hatalmába vetett hitet vitték magukkal, és gátlás nélkül próbálták meg a hivatalban elsajátított fogalmazási technikákat a maguk javára fordítani. Volt olyan, aki csak gyanúba került, hogy iratot hamisított. Dobrasovszky Vencelt vádolták meg 1622-ben, hogy meghalt felesége Rakovszky Borbála végrendeletét meghamisította volna, de végül minden jel szerint sikerült tisztáznia magát, mert még szép hivatali karrier állt előtte a Magyar Kamaránál.¹³¹² Volt olyan, akire rábizonyult, hogy végrendeletet hamisított, mint Csányi Bernátra, aki Mezölaky Ferenc zalavári apát végrendeletét hamisította meg 1571-ben, de végül is sikerült neki az ítélet alól kibújni.¹³¹³ De volt olyan is, aki rajtavesztett, igaz, Miklóssy Ferenc (kancelláriai jegyzőként említve 1579-ben) nagyobb mértékben üzte az ipart, az 1589-ben és 1590-ben ellene folytatott vizsgálat során

¹³⁰⁶ Dömölky Gergely levelei Batthyány Ferenchez, amelyben a körmendi uradalom adománya ügyében próbál intézkedni, 1606. ápr. 16. és máj. 13. Prága (MNL OL P 1314 Nr. 10101. és 10102.).

¹³⁰⁷ Vö. Somogyi Ferenc levelét Batthyány Ádámmal, 1688. júl. 27. Bécs (MNL OL P1314 Nr. 43823.).

¹³⁰⁸ Szikszay Mátyás levele Rákóczi Györgyhez, 1626. márc. 2. Bécs (SZILÁGYI 1894–1895, 676–677.).

¹³⁰⁹ Az ágensi jellegű kapcsolatokra: FAZEKAS 2014, 1134. 9. és 12. jegyzet.

¹³¹⁰ DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 3., aug. 21., aug. 24., aug. 25. szept. 12., okt. 3.

¹³¹¹ DKN Korompay-diárium II., 1689. júl. 30. (nem találják a szállásán), aug. 3. (kérelmezi kancellista kinevezését), aug. 25. (bolyong), aug. 28. (fegyelmeztetlenkedik), szept. 1., szept. 6., szept. 11. és szept. 14. (bolyong, ill. elmarad), szept. 18. („in Hungariam abít”, ami valószínűleg Korompay kancellár melletti szolgálata végét jelenti).

¹³¹² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 314, 319.

¹³¹³ FÜSSY 1900, 72.

11 címereslevél és számos egyéb irat került begyűjtésre a jóhiszemű megadományozottaktól.¹³¹⁴

A túlzott alkoholfogyasztásról csupán egyetlen adat áll rendelkezésre. Kemény János már idézett visszaemlékezése szerint Ferencffy Lőrinc titkár nem vetette meg a nemes nedűt, és képes volt egész éjszaka italozni, de mindez nem befolyásolta munkájában. Legfeljebb néhány elkallódott fogalmazványról tanúskodnak a történeti források. Ferencffy megjelenésével is gond volt Kemény szerint, igen „sordidus” ember volt szerinte. A rendetlenség megnyilvánult a híres kappankergetéses jelenetben is, amely meglehetősen archaikus ügykezelési állapotokra utal.¹³¹⁵

A kancelláriai titkárok esküt tettek a hivatali munkájuk során tudomásukra jutott titkok megtartására, nyilván ugyanez érvényes volt az alacsonyabb rangú alkalmazottakra. Az uralkodóval szembeni hűség alapvető követelmény volt a *Fürstendienere*k korában. De úgy látszik, hogy ez sem mindig működött igazán jól. 1562 novemberében Albert de Wyss portai orator megszerezte János Zsigmond szultánhoz intézett levelét, amelyből jelentésében idézte azt a kitételt, hogy az erdélyi uralkodónak, akkor választott magyar királynak, úgy a Habsburg uralkodó udvarában, mint annak kancelláriáján kémei vannak, akik révén minden ügyről tájékoztatást nyer. Aligha kétséges, hogy jelen esetben az Oláh Miklós vezette Magyar Kancelláriáról van szó, sajnos az informátor személyét illetően csak találgatni lehetne.¹³¹⁶

Még egy problémáról kell szót ejteni, amely negatívan befolyásolta a kancellárián folyó munkát. A vezető tisztségviselők a regisztrátorokig bezáróan, de a jegyzők egy része is kisebb-nagyobb földbirtokkal rendelkezett, amelyet igazgatni kellett, amelynek ügyes bajos dolgaival foglalkozni volt szükséges. Ha ez a 18. században problémát okozott, még inkább így volt a 16. és 17. században: az úr jelenléte a birtok működtetéséhez elengedhetetlenül szükséges volt.¹³¹⁷ Ezért is törekszenek a kancelláriai alkalmazottak arra, hogy elérhető közelségbe, Moson és Pozsony megye nyugati szegélyén jussanak birtokhoz. Ha ez sikerül, azt a lehetőségek szerint igyekszenek sűrűn látogatni. Istvánffy Miklós 1575-ből fennmaradt levelezése mutatja, hogy két hónapon belül, májusban és júniusban három alkalommal is meglátogatta birtokát. Valószínűleg nemcsak a gazdálkodás miatt utazott, hanem azért, mert családja állandó jelleggel ott tartózkodott, ez magyarázná, hogy esetenként két-három napra is odautazik.¹³¹⁸ Bár ebben a korban egészen a 18. század közepéig nincs meghatározott szabadság, de időről időre engedélyt nyernek a kancelláriai tisztségviselők, hogy birtokaikra utazhassanak. Lépes püspök 1617 augusztusában egy egész hónapot kapott, hogy Nyitrára mehessen és püspöksége birtokai után nézhessen.¹³¹⁹ Különösen az aratás és a szüret ideje kívánta meg a gazda jelenlétét. Dvornikovich Miklós 1665. május 8-án kelt levelében arról értesítette Bolognában tartózkodó öccsét, hogy nagy hőség van, jó gabona és bortertermés várható, olyan, amelyet Magyarország sok éve nem látott. Felesége már két hete a birtokára utazott az aratás közeledésével, ő is megy, ha nem kell az uralkodóval Tirolba utaznia.¹³²⁰ Valószínűleg az aratás miatt utazott a

¹³¹⁴ KÁRFFY 1914, 183–188., ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 502rv. és 504rv.

¹³¹⁵ KEMÉNY 1986, 106–107.

¹³¹⁶ „dicat enim se habere cum in aula tum in ipsa Maiesatis Vestrae Cancellaria exploratores, per quos de rebus omnibus certior fiat. Non inconsultum foret si Maiestas Vestra de iis diligenter inquiri iuberet. Habent et Ragusei suos passim per Austriam atque Bohemiam speculatores, qui omnia huc renunciant.” Albert de Wyss jelentése I. Ferdinándhoz, 1562. nov. 28. Konstantinápoly (ÖStA HHStA Türkei I. Karton 16 Konv.2. fol. 220–225.).

¹³¹⁷ FALLENBÜCHL 1988, 65–66.

¹³¹⁸ Istvánffy Batthyány Boldizsárhoz intézett, 1575. máj. 17-i levelében azt írja, hogy Felbárra készül menni néhány napra (MNL OL P 1314 Nr. 20990.), 1575. máj. 26-án arról ír, hogy most tért vissza Felbárról, ahol két napot töltött (uo. Nr. 20999.), 1575. jún. 27-i levélben újra arról esik szó, hogy megint volt távol Felbáron (uo. Nr. 21003.).

¹³¹⁹ Szikszay Mihály Rákóczi Györgyhez 1617. máj. 27. Prága (SZILÁGYI 1894–1895, 122–123.).

¹³²⁰ MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei fol. 270–271.

Csallóközbe Maholányi János, akinek ott Eberhardon birtokai voltak, és maradt hosszabb ideig távol hivatalától.¹³²¹ Ez a probléma aligha oldódott meg a kancellária átszervezésével.

Akadtak természetesen olyan hivatalnok egyéniségek, akiknek működésében komoly hivatalnoki erények figyelhetők meg: szakértelem, összeszedettség, pontosság, megbízhatóság. Közülük mindenekelőtt Himelreich Tiburtiust kell megemlíteni, aki közel félévszázados működést tudhatott maga mögött a kancellárián, és akinek megmaradt fogalmazványai, a pillanatnyilag a Kancelláriai Levéltárban található, külön állagban őrzött ún. „Minutae Pragenses” megbízható nyelvi készségeket, a kancelláriai stílus biztos ismeretét, és az ügyekben való biztos eligazodást mutatnak (MNL OL A 129).¹³²² Már önmagában az a tény, hogy valaki figyelmet fordított a fogalmazványok megőrzésére, figyelemre méltó. Nem minden kancelláriai tisztviselő volt ilyen lelkiismeretes. Kevésbé összeszedett képet nyújtanak Maholányi titkári időszakából származó fogalmazványok, ahol gyakran találhatók olyan fogalmazványok, amelyek a beérkezett suppliációból táplálkoztak. A kényelmes tisztviselő nem csinált mást, minthogy a folyamodvány felesleges részeit kihúzogatta és helyére megfelelő összekötő szöveget illesztett.¹³²³

Összességében a Magyar Kancellária sajátos hivatalszervezetével, csekély létszámával, a magánkötelmek erőteljes jelenlétével számos ponton eltért a központi és magyarországi kormánysszervek megszokott képétől. Az oszmánok kiűzésével megnövekedett feladatainak már nem volt képes eleget tenni, mindenképpen reformra szorult.

¹³²¹ DKN Korompay-diárium II., 1689. jún. 15. Csallóköz, még júl 1. is távol van.

¹³²² BÉLAY 1972, 168.

¹³²³ Pl. 1683. jún. 3-án Moson megyétől a magyaróvári csizmadia céh ügyében kért a kancellária támogatást egy ilyen fogalmazvány megalkotásával (MNL OL A 35 Nr. 90. ex 1683).

6. A Magyar Kancellária újjászervezése 1688–1690-ben

A Magyar Kancellária reformjának lehetősége először komolyan az 1670-es évek elején az Ampringen-féle Gubernium felállítása idején merült fel, de a Titkos Konferencia végül elegendő feladatnak ítélte az új kormány szerv megszervezését és helyének a magyar igazgatási rendszeren belüli megkeresését.¹³²⁴ A kancelláriai reform azonban az 1680-as évekre egyre kevésbé volt elodázható, az oszmánok kiszorítása nyomán megnövekedett terület igazgatása, illetve az igazságszolgáltatás terén kialakított rendszer működésképtelensége egyre nagyobb kihívás elé állította a Magyar Kancelláriát. Nem véletlen, hogy az 1687/1688-as országgyűlés után készült mindhárom jelentősebb közigazgatási reformtervezetben, Esterházy Pál nádor beadványában (1688. április), a magyar rendek által benyújtott ún. Magyar Einrichtungswerkben (1688. szeptember), és a Kollonich Lipót nevéhez kapcsolt *Einrichtungswerk*ben (1688. július – 1689. augusztus) egyaránt szerepelt a Magyar Kancellária más kancelláriák mintájára történő átszervezése mint szükséges változás.¹³²⁵ Esterházy tervezete a változtatás szükségességének hangsúlyozásán túl egyéb, a kancelláriára vonatkozó konkrétumot nem tartalmazott.¹³²⁶ Valamivel részletesebben foglalkoztak a kancelláriával az Esterházy Pál nádor és Széchényi György esztergomi érsek irányításával működő rendi reformerek. Abból indultak ki, hogy a kancelláriát szinte naponta elkövetett hibái miatt kell reform alá vetni és más kancelláriák mintájára átszervezni. Nyilván saját tapasztalatuk alapján hangsúlyozták annak szükségességét, hogy a kiszabott taxák ne lépjék át a törvényben megszabott kereteket. Az esztergomi érsek sérelmei és főkancellári igényei állhatnak azon kitétel mögött, hogy a kiváltságleveleket ezentúl ne a kancellária, hanem az esztergomi érsek mint főkancellár állítsa ki a kettős pecsét alatt. Igen fontos és időszerű változás lenne, hogy a kancellária alkalmazottai, úgymint kancellár, vicekancellár, tanácsosok, titkárok, pecsétőr rendszeres fizetést kapjanak, mert „méltó a munkás az ő bérére” (1 Timóteus 5, 18).¹³²⁷

A legrészletesebben az *Einrichtungswerk* foglalkozott a Magyar Kancellárián végrehajtandó változtatásokkal.¹³²⁸ A bizottság felállítását követően 1688 júliusában a kancellária kérdésével kezdte meg működését és a következő hónapokban 1689 júliusáig bezárólag ki is dolgozta részletes elképzeléseit, amelyek számos ponton kívánták megváltoztatni az addig kialakult hivatali struktúrát és ügykezelési gyakorlatot. Az egyik legfontosabb változás a kancellária személyi keretét és ezzel összefüggésben működési rendjét érintette. Egyrészt szükségesnek ítélte a személyzet létszámának növelését, ezzel párhuzamosan új hivatalokat hozott létre. Ezek közül a legfontosabb négy tanácsosi poszt létrehozására tett javaslat volt, amely maga után vonta a kancellária kollegiális kormány szervvé történő átszervezését. Új posztként jelent meg még a lajstromozósegéd, a fogalmazó, a hivatalszolgá és a fűtő tisztsége.

Az egyes posztokra konkrét javaslatok is megfogalmazódtak. A tervezetet készítő az éppen hivatalban lévő kancellár lemondásával számolva számba vették a szóba jöhető kancellárjelölteket, akik közül az első helyre Fenessy György egri püspök került, akit udvari tapasztalata és rugalmas tárgyalási készsége emelt a többi személy fölé. Ellene egyetlen dolog szólt, hogy tapasztalata miatt Felső-Magyarországon is szükség lehetett rá.¹³²⁹ Rajta kívül még

¹³²⁴ KÁROLYI 1883, 39–40.

¹³²⁵ Esterházy Pál tervezetének kiadása: IVÁNYI 1971, 140–147. Magyar fordítása: IVÁNYI 1987, 160–164. A Magyar Einrichtungswerk kiadása: Einrichtungswerk 418–435. Magyar fordítása: Magyar Einrichtungswerk 500–516. Az Einrichtungswerk kancelláriai reformra vonatkozó fejezete: 90–98.

¹³²⁶ IVÁNYI 1971, 142.

¹³²⁷ Einrichtungswerk 423.

¹³²⁸ Einrichtungswerk 90–98. A reformelképzeléseket részletesen ismerteti: KALMÁR 2009.

¹³²⁹ Életére: SUGÁR 1984, 363–370. Újabban MIHALIK 2017, 30–37. Fenessy egy ideig Szelepcsényi titkáráként működött, majd Kollonich és Pálffy nyitrai püspöksége alatt a nyitrai egyházmegye helynöke volt, így szerezhette nagyra értékelt tapasztalatát (VAGNER 1896, 241.).

két személyt nevesítettek, Benkovich Ágoston váradi és Dvornikovich Mihály csanádi püspököt.¹³³⁰

A tervezett négy tanácsos közül kettő egyházi, kettő világi személy lett volna. A már említetteken túl az egyházi tanácsosok között szóba jött még Jaklin Balázs tinnini püspök, továbbá Tuscan (Tuškan) Pál zágrábi kanonok, a bécsi horvát papnevelő intézet, a Collegium Croaticum rektora.¹³³¹ A két világi tanácsosságra elsőként a jogtudós, magyarországi viszonyokat jól ismerő Johann Georg Hoffman alsó-ausztriai kormánytanácsost, az Ampringen-féle Gubernium volt tanácsosát javasolták.¹³³² Jelöltként megjelent még a német tanácsosi helyre Franz Melchior Ernst Gans, továbbá a győri származású Johann Michael Niedermann, mindketten ekkor a Magyar Kamara tanácsosai voltak.¹³³³ A magyarok közül Horváth-Kissevith Györgyöt, a Magyar Kamara directorát, igazgatóját és Ghillány György bárót, szintén a Magyar Kamara tanácsosát javasolták.¹³³⁴ A magyarországi bárók közül tanácsosok közé javasolták, ha erre szükség lenne, az idős Kéry Ferenc grófot, illetve a fiatal Zichy Ádám grófot, id. Zichy István, volt kamaraelnök fiát tanultsága és szorgalma okán.

Az eddigi egy titkár helyett két titkár alkalmazása szerepel a tervezetben. A két személy közül az egyik Maholányi János jelenlegi titkár, a másik Tenturich István jelenlegi regisztrátor lenne. Kivételesen nemcsak az első, rangidős titkár rendelkezne tanácsbeli szavazati joggal, hanem azt a tapasztalt Tenturich is személyére szólóan megkapná, de utódaira már nem terjedne ki ez a jogosítvány. A megürülő regisztrátor és taxator kettős tisztére Domaniczky Jánost javasolták, aki már tíz éve írnokként működött a kancellárián. Expeditor a másik kancellista Somogyi Ferenc lenne. A három rendszeresített kancellista állásra Ujváry Imrét, Matthias Nikolaus Wimespergert, a Hofkammer accessistáját, az Einrichtungswerk munkálatainál is közreműködő másolót, illetve Paul Rittert azaz Pavao Ritter Vitezovićot, az illírismus atyját javasolták, utóbbit vlach nyelvismerete miatt.¹³³⁵ Az irodaszolga feladatára Kelko Istvánt szemelték ki.

A bizottság rendezni kívánta a kancelláriai alkalmazottak fizetését. Nem tartotta elégségesnek a kancellárnak járó 400 Ft-ot, illetve a titkár 500 Ft-ját sem, és meg kívánta változtatni a kancelláriai taxa megosztási gyakorlatát, amely eddig a három főtisztviselő zsebébe vándorolt. Ezentúl a kancelláriai alkalmazottak is rendszeres fizetésben részesülnének. Az Ampringen-féle Gubernium gyakorlatát figyelembe véve egy tanácsosnak 1000–1000 Ft, a két titkárnak 840–840 Ft járna, az első titkár ezen felül, figyelembe véve többletmunkáját, további 400 Ft fizetésekiegészítést kapna még. A regisztrátor-taxator 500, az expeditor 400, a segédlajstromozó 350, az írnokok 300–300 Ft fizetést élveznének. A hierarchia alján álldogáló irodaszolga 150, a fűtő 100 Ft juttatásban részesülne. A kancelláriai alkalmazottak fizetése a Magyar Kamarát terhelné, amely azt negyedévente tartozna fizetni. Ezen felül megváltozna még a kancelláriai taxajövedelem elosztása. A kancellária működési költségeinek leszámolása után, amelyet továbbra is a taxajövedelemből fedeznének, a megmaradt összeget a kancelláriai alkalmazottak között osztanák meg. 1030 Ft-os havi bevétellel kalkulálva a kancellár 150, a tanácsosok 100–100, a két titkár 120–120, a lajstromozó 50, az expeditor 40, a lajstromozósegéd 35, egy-egy írnok 30–30, az irodaszolga 15, a fűtő 10 Ft-ot kapna. A tervezet számolt még az igazságszolgáltatási rendszer átalakítása révén kancelláriához kerülő ún. perköltséggel mint elosztható jövedelemmel. Fontos változást jelentett volna az is, hogy a kancelláriai személyzet, az írnokokat leszámítva, akik továbbra is a titkárnál kellett volna, hogy lakjanak, jogosult lett volna a tervezet szerint szolgálati lakásra (*Hofquartier*).

¹³³⁰ Benkovichra újabban: VÉGHSEŐ 2007.

¹³³¹ Tuscanra, különösen 1688–1689-es bécsi működésére: DOČKAL 1996, 211–214.

¹³³² KALMÁR 2009, 152. 18. jegyzet.

¹³³³ FALLENBÜCHL 2002, 108. és 213.

¹³³⁴ FALLENBÜCHL 2002, 137. és 110.

¹³³⁵ Paul Ritterre: BERLÁSZ 1986.

A bizottság tarthatatlannak találta azt az állapotot, hogy a kancellária iratainak nincs rendes őrzési helye, azok részben a titkár, részben a regisztrátor lakásán találhatók. Ezen úgy kívánt segíteni, hogy néhány helyiséget Maholányi János Himmelpfortgasse-i házában kibérelt volna erre a célra. Végezetül más udvari hivatalokhoz hasonlóan a bizottság javasolta a Magyar Kancellária esetében is az ágensi intézmény bevezetését 12 fővel, akik magánszemélyek és szükség esetén vármegyék beadványainak jogi formába öntését, illetve az az ügy további képviselését látták volna el. A tervezet ezen túl a mellékletek között tartalmazta még a kancelláriának szánt instrukciót (C), illetve egy új taxarendre tett javaslatot (E).¹³³⁶

Sajnos azt nem tudjuk, hogy ki állt konkrétan a bizottság tagjai közül a kancelláriai elképzelések mögött.¹³³⁷ A tapasztalt hivatalnokok közül többen is ismerhették mélyebben a kancellária működését és a magyarországi viszonyokat, mindenekelőtt Johann Georg Hoffmann, aki Korompay kancellár diáriuma szerint sűrűn megfordult a kancellárián, illetve maga Kollonich bíboros, aki ezekben az években komoly befolyással rendelkezett a magyar ügyekre, de hosszú Haditanácsbeli pályafutása során nyilván Christoph Dorschnak is volt alkalma megismerni a magyar kormány szerv működését. A reformszándék komolyságát bizonyítja Somogyi Ferencnek Batthyány Ádámmal 1688. augusztus 28-án intézett sorai:

„pro 10. Septembris Posonba commissio instituatit de rebus Hungaricis palatinus és érsek uramék előtt, itten penigh Cardinal Colonich némely más ministerek és Hoffmann uram előtt máris foly feles causai is amicabiliter complanaltatott commissio előtt. Mivel penigh való az, hogy primum et ante omnia Magyar Cancellaria reformáltatik, és in ordinem redigáltatik Cardinális által, remélem Tenturicz uram consiliarius léssen, és így resignálni köly a pecsétett, jóllehet amint Nagyságodnak is constál, hogy az érsek nékem adta per manus a registratorsághot, s az egész udvar engem recommendal, remélem is, hogy másé nem lesz, mindazonáltal akarván Nagyságod gratiájával is élván eziránt, alázatossan kérem Nagyságodat, méltóztassák egy kis levele által méltósságos Cardinal Uramnak recommendalni pro consequendo praefato registratoratus officio. Igen használna az itt, midőn Nagyságod pater jesuitáknak ír, ha azoknak is recommendalna instantiámat, ne talántán ők mást recommendalljanak, mivel minden dolohban avattyak magokat, legkiváltképpen Pater Miller, Kecskemeti úgyis enyim.”¹³³⁸

Sajnos a főbizottság működéséről alig maradt meg irat, némi kis világot vet a tárgyalási folyamatra egy konferencia jegyzőkönyv, amely azt mutatja, hogy 1689 májusában, egész pontosan május 13-án tárgyalták a kancellária kérdését egy olyan ülésen, amelyen Kollonichon kívül Kinsky cseh főkancellár, Strattman osztrák udvari kancellár és Orsini-Rosenberg, az Udvari Kamara elnöke vett részt. A reform alapelveivel egyetértettek, személyi kérdések, a kancellári és a tanácsosi állás betöltése került még terítékre.¹³³⁹ 1689. július 20-án, kevéssel azelőtt, hogy az uralkodó és az udvar útra kelt Augsburgba, már az egész tervezet került a *Hauptkommission* elé, amely a kancellária esetében továbbra is a nyitva maradt személyi kérdésekkel foglalkozott, kancellárnak továbbra is Fenessy Györgyöt javasolta, két egyházi tanácsosnak Dvornikovich Mihályt és Pavao Tuskant, a két világinak Johann Georg Hoffmann és Ghillány Györgyöt, két titkárnak pedig Maholányi Jánost és Tenturich Istvánt.¹³⁴⁰

¹³³⁶ Einrichtungswerk 251–261., 264–267.

¹³³⁷ A subcommissio tagjai: Seyfried Graf Breuner, az Udvari Kamara alelnöke, Friedrich Julius Graf Bucellini osztrák vicekancellár, Carl Maximilian Graf von Thurn, Christoph Freiherr von Dorsch, Johann Georg Hoffmann alsó-ausztriai kormánytanácsos. A bizottság titkára Franz Joseph Krapff, a Haditanács titkára és tanácsosa volt, az írnok tisztét Johann Paul Pichler, az Udvari Kamara fogalmazója látta el. A szükséges másolói munkát, mint az már elhangzott, Matthias Nikolaus Wimesperger végezte (Einrichtungswerk 247.).

¹³³⁸ MNL OL P 1314 Nr. 43824.

¹³³⁹ Einrichtungswerk 332–333.

¹³⁴⁰ Einrichtungswerk 346–349.

Az események menetét nehéz követni. Úgy tűnik, hogy 1689 augusztusában Kollonich, akit az uralkodó augsburgi távolléte idejére Korompay kancellár és Krapff haditanácsos társaságában a magyarországi ügyek tekintetében helyettesítésével bízott meg, úgy érezte, hogy eljött a cselekvés ideje a kancelláriai reform terén. Ennek jegyében 1689. augusztus 3-án a Bécsben Maholányi titkár és Tenturich regisztrátor távollétében új kancelláriai tisztek kreálására és új tisztviselek kinevezésére került sor, akik letették az esküt új hivatalukban: Somogyi Ferenc fogalmazóként, Wimesperger segédlajstromozóként, és egy harmadik meg nem vezetett cancellista, aki valószínűleg azonos a későbbiekben csak „cancellista Gasparus”-ként emlegetett személlyel.¹³⁴¹ A változások a személyzet körében is vegyes érzelmeket váltottak ki. Somogyi csalódottnak érezte magát, hogy az óhajtott regisztrátorságot nem nyerte el, míg Kelko István jegyző a cancellista kinevezés elmaradása miatt volt elégedetlen.¹³⁴² A megkezdett reform a főkancellári jogában sértett Széchényi Györgyben és az elmaradt helytartói kinevezés miatt ingerült Esterházy Pálban is ellenérzéseket keltett, akik egyébként is elégedetlenek lehettek, mert az uralkodó végül nem az ő jelöltjeik, Balogh Miklós váci és Jaklin Balázs tinnini püspök közül választott cancellárhelyettest, hanem a Kollonich támogatta Dvornikovichot vitte magával.¹³⁴³ Esterházy Pál 1689. augusztus 16-án Bécsből írt levélben tiltakozott I. Lipótnál az egyeztetés nélkül megkezdett reform miatt, és a pozsonyi országgyűlésen tett uralkodói ígéretre hivatkozva kérte annak felfüggesztését az uralkodó visszatéréséig.¹³⁴⁴ A magyar rendi vezetés elégedetlenségét tovább fokozta, hogy a Kollonich vezette „delegata caesareo-regia commissio” újabb pátensek kiadására és intézkedésekre szánta el magát, amelyek a megyéktől adóval kapcsolatos adatszolgáltatásra, neoacquisita területekre, illetve külföldi telepések behívására vonatkoztak, mindezt a nádorral való egyeztetés nélkül.¹³⁴⁵

A bíboros helyzetét alaposan meggyengítette, hogy XI. Ince halála (1689. augusztus 12.) és a pápaválasztó konklávé Rómába szólította őt (1689. augusztus 23. távozott Bécsből), aki onnan az új pápa, VIII. Sándor megválasztása (1689. október 6.) után előbb Augsburgba utazott és csak 1690. január 10-én tért vissza Bécsbe.¹³⁴⁶ Távollétében a kancelláriai reform megakadt, csupán annyi történt, hogy egy az uralkodó jelenlétében tartott konferencián az eddigi kancelláriai reform jóváhagyásra került és rendelkezés született a további változások előkészítésére, amelyek Lipót visszatérését követően lesznek majd esedékesek.¹³⁴⁷

I. Lipót 1690. március 4-én tért vissza Bécsbe.¹³⁴⁸ A kancelláriai reform napirenden maradását bizonyítja, hogy Esterházy nádor 1690. április 10-én beadvánnyal fordult az uralkodóhoz, amelyben a mostani cancellárt követően világi cancellár kinevezését kérte. Javaslatát más cancelláriák példájával, mindenekelőtt a Birodalmi Kancelláriáéval, illetve történeti példákkal bizonyította, előadása szerint csak Mohács után vált szokássá egyházi cancellár kinevezése a sok mágnás halála és a megmaradt főurak eretnekké válása miatt. A világi cancellár előnye, hogy felette „absoluta potestas”-t birtokol az uralkodó. Ha mégis maradna az egyházi cancellár kinevezésénél Lipót, akkor olyan személy legyen, akit nem

¹³⁴¹ “Somogyi pro concipista Vimesperger pro coadjutore registratoris ac tertius cancellarista iuramentum deponunt” (DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 3.). A meg nem nevezett cancellistának a diáriumából a keresztnéve ismeretes, Gáspár (uo., 1689. aug.27.). A kancelláriai személyzet nagyobb része az uralkodó kíséretének tagjaként Dvornikovich Mihály cancellárhelyettes vezetése alatt Augsburgba ment. Korompay diáriumában megmaradt kimutatás szerint a kiszolgáló személyzettel együtt 17 fő utazott, köztük a cancellárhelyettes kíséretében egy írnok, Maholányi kíséretében egy fogalmazó és egy írnok, a regisztrátor kíséretében egy írnok, összesen tehát a három főtisztviselőn kívül négy cancellista.

¹³⁴² DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 1. és aug. 4.

¹³⁴³ Esterházy Pál levele I. Lipóthoz, 1689. júl. 10. Kismarton (MNL OL P 108 Rep. 69. 2. köt. pag. 64–65.).

¹³⁴⁴ MNL OL P 108 Rep. 69. 2. köt. pag. 67–68.

¹³⁴⁵ IVÁNYI 1991, 50–53.

¹³⁴⁶ DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 23., 1690. jan 10.

¹³⁴⁷ Einrichtungswerk 355.

¹³⁴⁸ Az uralkodó várható visszatéréséről lásd Somogyi Ferenc levelét Batthyány Ádámmal, 1690. febr. 27. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43839).

terhelnek főpásztori kötelezettségek, válasszon címzetes püspököt, az ilyennek püspöki címe kellő tekintélyt biztosít majd az udvarban, illetve egyéb beneficiumai biztosítják megélhetését. Ebben az esetben viszont kerüljenek mellé világi tanácsosok. A beadvány konkrét javaslatokat is tartalmaz a kancellár személyére vonatkozólag: Fenessy György egri püspök, Benkovich Ágoston váradi püspök, Széchényi Pál veszprémi püspök, Jaklin Balázs tinnini püspök, Mattyasovszky László korbaviai püspök, Dvornikovich Mihály váci püspök nevét sorolta fel a nádor. Nem egészen meglepően a hosszú névsorból a vele jó viszonyban álló Jaklin Balázst emelte ki külön és ajánlotta, hangsúlyozva képzettségét és személyes tulajdonságait, amelyek alkalmassá teszik erre a posztra.¹³⁴⁹

A kancelláriai reformokat végül a régóta betegeskedő kancellár Korompay Péter halála gyorsította fel (1690. május 12.). Ezekre a hetekre datálható Dietrichstein herceg, főudvarmester referátuma a Magyar Kancellária újjászervezéséről, amely alapvetőleg személyi kérdésekkel foglalkozott, egyéb ügyekhez nem volt hozzáfűzni valója. A kancellárságra Dietrichstein továbbra is a legalkalmasabbnak Fenessy Györgyöt tartotta, Benkovich Ágostont már idősnek ítélte meg egy ilyen tisztségre. Érdekes módon szót emelt Esterházy Pál és Széchényi György jelöltje, Jaklin Balázs mellett, aki szerint nem rossz (*nicht übel*). Ezt követően papírra vetett néhány sort, amely sokat elárul a kancellár helyzetéről. Úgy véli, hogy annak nem kell nagy jelentőséget tulajdonítani, hogy a nádor és az érsek emberének tartják, mert kinevezése után úgyszólván az uralkodó utasításait fogja inkább figyelembe venni, mert tőle többet remélhet. Ez a megjegyzés jól mutatja, hogy a kancellár miért kötődik inkább az uralkodóhoz, mint a magyar rendi vezetőkhez, illetve azt is, hogy az uralkodó miért nem támogatta – egyelőre – a világi kancellár kinevezésének az ötletét. Az egyházi rendhez tartozó kancellár kézben tartása lényegesen könnyebb feladat volt, és erre az elmúlt évszázad során minden bizonnyal megfelelő gyakorlat is alakult ki. Éppen elég gondot jelentett magyar ügyekben a nádor és az esztergomi érsek ellenkezésének a leszerelése, nem volt arra szüksége, hogy egy udvari tisztségben a magyar rendek még egy előretolt bástyával is rendelkezzenek. Dietrichstein által az utolsó kancellárságra megnevezett jelölt Dvornikovich Mihály volt, akinek kiemelte viselkedését, jogászképzettségét, illetve több hónapi kancelláriai szolgálatát. Új vonás, hogy miután a főudvarmester egyházi kancellár mellett tette le a voksát, több világi tanácsos kinevezése mellett emelt szót, mint ami eddig szóba került. Ennek magyarázatát a referátum utolsó mondata adta meg, ahol a nádor és az érsekkel való egyetértés fontosságáról esik szó, azaz magyarországi reform nem lehetséges a magyar rendiség ellenkezése közepette. A főúri rend megbékítése érdekében javasolta, hogy első tanácsosnak Kéry Ferenc gróft nevezék ki, aki különös hűséggel szolgált eddig a magyar ügyekben. Nem szükséges az alkancellári címet megadni neki, mert mint rangidős tanácsos így is elnökölhet az üléseken. Erre a posztra az idős Zichy István is jó lenne, de ő már valóban öreg. A második tanácsos a horvát kollégium már többször emlegetett régense lehetne (Tuskan). A harmadik tanácsosságra szóba jöhet Zrínyi gróf, azaz Zrínyi Ádám, a költő Zrínyi Miklós fia vagy a már emlegetett Zichy Ádám („gar ein feiner niechterer mensch”), de a kamarai érdekek figyelembe vétele miatt a legjobb lenne a két kamarai tanácsos közül valamelyik, Horváth-Kissevith György vagy Ghillány György kinevezése. A negyedik tanácsosságra Johann Georg Hoffmann javasolta.

A következő események azt mutatják, hogy Dietrichstein álláspontja győzött, mert 1690. június 16-án I. Lipót a Magyar Kancellárián fogantatosított átszervezések során Jaklin Balázs tinnini püspököt nevezte ki magyar udvari kancellárnak, aki egy nappal később adományt nyert a pilisi apátságra is.¹³⁵⁰ Ez a beneficium nyilván jobb bécsi megélhetését kívánta szolgálni. Nemcsak a kancellári poszt került betöltésre, hanem ugyanezen a napon a

¹³⁴⁹ MNL OL P 108 Rep. 69. 2. köt. pag. 87–91.

¹³⁵⁰ “Nova dispositio ac primaria restauratio Cancellariae Regiae Hungarico-Aulicae” (ÖStA HHStA HS B1 794 fol. 2r.), MNL OL A 57 vol. 20. pag. 424–425. Széchényi György érsek, főkancellár érzékenységét leszerelendő az uralkodó külön Handbilletben tájékoztatta őt az átszervezésről, 1690. jún. 16. Bécs (MNL OL A 77 1. tok „Nr.41.B” kötet pag. 45.

kancellária új struktúrát kapott és a hivatal szervezete az *Einrichtungswerk*ben megfogalmazott elképzeléseknek megfelelően alakult át. A hivatal élére kancellár került, négy tanácsost és két titkárt neveztek ki mellé, a regisztrátor-taxatort egy segédregisztrátor segítette ezentúl munkájában, külön expeditor-fogalmazó tisztség került megszervezésre, az alsóbb szintű szubaltern hivatalnokok számát még három kancellista, irodaszolga és fűtő gyarapította. Összesen tehát 15 főből állt az újjászervezett hivatal, amely létszámát tekintve nem volt több, vagy nem sokkal lehetett több mint a korábban a kancellárián dolgozók száma. Néhány új elemet azonban tartalmazott, mindenekelőtt a tanácsosi poszt rendszeresítését, amely minőségileg alakította át a hivatali munkát, és a korabeli kancelláriák szerkezetéhez igazította a Magyar Udvari Kancellária szervezetét, kollegiális kormány szervvé alakítva azt. Ez egyben azt is jelentette, hogy a kancellár és a titkár befolyása csökkent, és komoly előrelépés történt a formalizált eljárások felé.

Érdekes egy pillantást vetni a személyekre, vajon mennyiben igazodott az *Einrichtungswerk*ben megfogalmazott elképzelésekhez. A kancellári tiszte Jaklin Balázs nyerte el. A tisztség tehát egyelőre az egyháziak kezén maradt, az új kancellár személye azonban egyfajta gesztusnak tekinthető a magyar rendiség felé, hisz Jaklin, mint az már bemutatásra került, Esterházy nádor és Széchényi érsek emberének számított. A rendi állásponthoz való közeledést mutatja, hogy a négy tanácsos között csupán egy egyházi tanácsos volt, a tanácsosok sorában harmadik helyen megnevezett Tuskán Pál személyében, sőt ez az egyházi tanácsosság is egy időre el fog majd tűnni 1692 után, amikor Tuskán lemondott tiszteről.¹³⁵¹ Az első tanácsosi méltóságot, ezzel a kancellár helyettesítésének a jogát Kéry Ferenc gróf nyerte el, aki tíz éven keresztül, egészen 1700. október 19-én bekövetkezett haláláig hivatalban fog majd maradni.¹³⁵² A másik két tanácsosi posztot is két olyan személy nyerte el, akiknek a neve már többször előkerült a reformmunkálatok ismertetése során: Ghillány György báró, a Magyar Kamara tanácsosa és Johann Gregorius Hoffmann, az alsó-ausztriai kormányzat tanácsosa, akik hasonlóan Kéryhez halálukig a kancellárián fognak majd ténykedni (1697. március 2., illetve 1702. december 31.).¹³⁵³ Ez az utolsó két kinevezés inkább tekinthető az uralkodói érdekek érvényesítésének, mintegy ellentételezésként fogható fel a fentebb jelzett engedményekkel szemben.

A következő szinten, az ügyintéző tisztviselők szintjén nincs változás az *Einrichtungswerk* javaslataihoz képest. A két titkár régi ismerős Maholányi János és Tenturich István személyében, regisztrátor-taxatorrá Domaniczky János, expeditor-fogalmazóvá Somogyi Ferenc, regisztrátor-segédde pedig Matthias Nikolaus Wimesperger lett. Csupa olyan személy, akik a javaslatban is szerepeltek. Ahogy az már különböző összefüggésekben előkerült, közülük Maholányi idővel személynökké lett, Tenturich a Magyar Kamarához került, de csak mint jubilált, nyugdíjas hivatalnok, Domaniczky és Somogyi pedig későbbi pályájukat is a kancellária körében fogják letudni. Hozzájuk hasonlóan Wimesperger is, aki az 1690-ben kinevezettek közül a leghosszabb ideig maradt tiszteben, 1737-ben 14 éves betegeskedés után került nyugalmazásra. Érdekes, hogy Wimesperger nem tudott hivatalából előrelépni, ennek lehetett oka az ambíció hiánya, de könnyen lehetséges, hogy betegsége fogta vissza pályáját.

A szubaltern hivatalnok között több az eltérés. A három jegyző közül a javaslatokban csupán Ujváry Imre neve szerepelt, aki korábban is a kancellárián működött jegyzőként. Új név viszont Wolfgang Honorius Koll és Tarnóczy János neve. Előbbi előéletéről nem sikerült semmit sem kideríteni, és későbbi pályáról is csak annyi tudható, hogy öt év szolgálat után

¹³⁵¹ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r. és fol. 2v.

¹³⁵² ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 6r. Halálozási dátumként itt 1700. aug. 19. szerepel, de ezt módosítja Hevenessy Gábor Csáky Imréhez 1700. okt. 23-án Bécsből intézett levele (ÖStA HHStA FA Csáky Fasc. VII. Nr. 44. pag. 340–341.). Talán a szokásos "8bris" rövidítés téves feloldásából adódott a félreírás.

¹³⁵³ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 4v. és fol. 7v. A nyolcvanévesen elhalálozott Hoffmann ekkor már tényleges munkát nem végzett, helyét számszerűként, mindenfajta fizetés nélkül Georg Leonhard Weigler, az *Obersthofmarschallamt* ülnöke vette át 1699. nov. 19-én (uo. fol. 5v.)

1695. február 1-én elhalálozott.¹³⁵⁴ Tarnóczy személye annyiban érdekes, hogy Korompay Péter volt kancellár magántitkárával van dolgunk, aki más magántitkárokhoz hasonlóan valamilyen szinten a kancelláriai ügykezelésben is részt vett, és akinek azután a pályája a következő évtizedekre is a kancelláriához kötődik majd. Fokozatosan első kancellistává lépett elő, majd újabb emelkedéseket tett a hivatali ranglétrán, fokozatosan lépkedve elő: 1701-ben expeditor, 1715-ben regisztrátor, 1715-ben titkár, 1718-tól haláláig 1729-ig nyugalmazott titkárként szerepelt a kancelláriai személyzet között.¹³⁵⁵

A kancelláriai irodaszolgának Horváth Gáspárt nevezték ki, az erre a posztra az *Einrichtungswerk*ben kiszemelt Kelkó István az új kancellár titkára lett.¹³⁵⁶ Az irodaszolga rövid ideig maradt maradt irodaszolga (kapus), mert süketsége miatt a tisztségre alkalmatlan lévén cserélt a fűtő Strausz Mihállyal 1693-ban.¹³⁵⁷ Horváth rövid idő múlva, 1695 áprilisában fűtőként halt meg.¹³⁵⁸ A személyzet utolsó tagja a már említett Strausz Mihály volt, aki szintén Korompay környezetéből érkezett, fűtőből irodaszolga-kapussá emelkedett, majd 1694-ben lemondott hivataláról és Magyarországra távozott, hogy Szirmay István mellett jogi ismereteket szerezzen.¹³⁵⁹ Később pályája visszakanyarodott Bécsbe, valószínűleg azonos azzal a Strausz Mihállyal, aki 1719-ben ágensként működött a Magyar Kancellária mellett.¹³⁶⁰

Néhány héttel később, 1690. július 30-án megtörtént a kancelláriai reform döntő lépése. Az uralkodó kibocsátotta a Magyar Kancellária működését részletesen szabályozó utasítását, elsőt a hivatal történetében.¹³⁶¹ A szabályozás, amelyet az Osztrák Udvari Kancellária kancellárja írt alá, minimális eltérést mutat az *Einrichtungswerk* mellékletei között megtalálható instrukció tervezethez képest.¹³⁶² Az uralkodó az instrukció értelmében a Magyar Udvari Kancelláriát mint a közigazgatás fejét más kancelláriák mintájára átszervezi és instrukcióval látja el. Az ügyintézés hatékonysága végett négy tanácsost rendel, akik kötelesek mindig az uralkodó mellett tartózkodni, továbbá két titkárt, akik közül a rangidős referendarius is és egyúttal tanácsosi címet is visel. Az ügyiratok jobb rendben tartása érdekében a *registrator* mellé segédet, egy *adjunctust* rendel, továbbá külön *expeditor*t és fogalmazót (*concipista*). A regisztrátor látja el egyúttal a taxator és a pecsételő (*sigillator*) feladatait is. Végül az irodai munkát három jegyző vagy kancellista végzi. A kancelláriai hierarchia alján a kancelláriai szolga (*cancellariae famulus*) a fűtő (*calefactor*) áll. A teljes személyzetnek a kancellártól a szolgáláig bezárólag jobb megélhetésük érdekében *salariumot* rendel, és azt Magyar Kamara köteles folyósítani. A katolikus vallás érdekeinek szem előtt tartása, előmozdítása, növelése érdekében kimondja, hogy a személyzet csak katolikus lehet.

Az instrukció kimondja, hogy a továbbiakban tilos adománylevelek, privilégiumok, megerősítések és egyéb kiváltságlevelek kiállítása az Udvari Kamarával való előzetes egyeztetés nélkül. Ahogy nemesleveleket sem lehet csak úgy kiállítani, csakis érdemdús személynek, és csakis megfelelő tájékozódás után. Grófi és bárói címre csakis katolikusok emeltetnek ezután, akik azután hűségesküt kötelesek tenni a kancellár előtt. A kancellár és tanácsosok kötelesek az uralkodónak jelenteni, ha az uralkodói rendeletek nem kerülnek megtartásra, vagy ha a bíróságok az új rendelkezéseket meg nem tartva, nem üléseznek

¹³⁵⁴ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 3v.

¹³⁵⁵ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 6v., fol. 11v., fol. 12v., fol. 24v.

¹³⁵⁶ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2v.

¹³⁵⁷ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 3r. Horváth Gáspár talán azonos azzal a Gáspár kancellistával, aki 1689 augusztusában bukkan fel Korompay kancellár környezetében (DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 3.).

¹³⁵⁸ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 5r.

¹³⁵⁹ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 3r.

¹³⁶⁰ Staatskalender 1721, 135.

¹³⁶¹ Az instrukciót az Osztrák Udvari Kancellária adta ki az uralkodó, Strattmann kancellár, Andreas Stephan de Werdenberg titkár aláírásával, 1690. júl. 30., Bécs (MNL OL A 77 I. tok "Nr. 41.B") (másolat). További másolata: MNL OL A 57 Libri regii vol. 21. pag. 16–24. Még egy további példány: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 178. fol. 22–35.

¹³⁶² *Einrichtungswerk* 251–261.

rendszeresen. A királyi városok, amelyek részét képezik a királyi jövedelmeknek és tulajdonnak, gazdasági, politikai ügyeire és adminisztrációjukra oda kell figyelni. Az instrukció részletes szabályozza a tisztújításon való jelenlétet, illetve a gazdálkodás ellenőrzését.

A kancellár vagy távolléte esetén a rangidős tanácsos a fontos ügyekről rendszeresen tartson tanácskozást, amelyen a többi tanácsosnak és a titkároknak is kötelező jelen lenniük. A szavazás módja is szabályozásra került: elsőként a *referendarius* vagy referens szavaz, azután ülésrend szerint a tanácsosok, Az uralkodónak szánt opiniónak a többségi szavazatok alapján (ahol az utolsóként szavazó kancellár szavazata dönt egyenlőség esetén) kell elkészülnie.

A kancelláriai alkalmazottaknak esküt kötelező letenniük. A kancellár vagy helyettese engedélye nélkül senki nem távozhat az udvarból. Reggel 8 órakor, délután 2 órakor kell a tisztviselőknek a kancellárián megjelenni, a délelőtti munkaórak 11 óráig, a délutániak 5 óráig tartanak, de ha szükséges kötelesek az expedíció sürgőssége miatt tovább a hivatalban maradni. A munkát ne zavarják fecsegések, felesleges beszélgetések, suttogások, veszekedések, játéktól, ivásztatól, *commissatio*-tól egymás között és idegenekkel szemben is tartózkodjanak, legyenek józanok és mértékletesek, éljenek békében és egyetértésben egymással, magukat mindenben illően és illedelmesen viseljék. A tanácsban vagy a kancellárián megismert ügyekről nem beszélhetnek, a síríg meg kell tartaniuk a tudomásukra jutott bizalmas információkat, titkokat, idegeneket nem bocsáthatnak be a kancelláriára („*intra cancellos et repagula cancellariae*”), törekedjenek mindenben a tanács és a kancellária tekintélyét megőrizni. Ha vita támad egymás között, forduljanak a kancellárhoz vagy annak helyetteséhez. Ugyanakkor megtiltásra kerül, hogy magánfelek ügyeinek intézését felvállalják, különösen tiltja, hogy kancelláriai ügyekről levelezzenek velük.

A regisztrátor kötelmei: tartózkodjon a hivatali órák alatt a hivatali helyiségben (*in registratura*), a hozzá érkező darabokat jegyezze fel egy repertóriumban kivonat formájában. Az iratokat nem adhatja ki idegennek, csak a kancellár engedélyével, az átadás tényét pedig rögzítenie kell. Az iratokról másolat nem adható ki, csak a kancellár engedélyével, ha nagyobb jelentőségű ügyről van szó, vagy a referáló titkár engedélyével, ha kevésbé fontos az ügy. Fontos királyi rendelkezéseket, privilégiumokat, donációkat másolják kötetekbe és lássák el indexekkel. Az uralkodó főkegyúri joga miatt az egyházi javadalmak és püspökségek birtokairól legyen kéznél összeírás a kancellária levéltárában. A szokásos királyi könyvön túl a regisztrátor feladata külön könyvet vezetni a világi birtokokról és külön az egyházi javadalmakról, érsekségeket, püspökségeket vagyonáról. Az adományokat, privilégiumokat, egyházi javadalmakat illető iratokat gyűjtsék külön fasciculusokba. A regisztrátor segédjének ugyanolyan kötelmei vannak mint a regisztrátornak.

A regisztrátor mint pecsétőr (illetve taxátor) ügyeljen a királyi pecsétre, azt a kancellária működési helyén őrizze, az aláírt kiadmányt, pátenst vagy zárt levelet késedelem nélkül, nem pedig otthon házában vagy szállásán pecsételje meg. Taxákat a limitatio szerint a kancellárral egyeztetve szabja ki, az uralkodó részére beszédett pénzről vezessen számadásokat, ezekről háromhavonta számoljon el a kancellárral, maga és más tanácsosok, kancelláriai alkalmazottak járandóságát pedig havonta ossza ki. Papír, pergamen, tinta és viasz beszerzése a taxapénzből történik.

Az expeditor ugyanúgy tartózkodjon a hivatali órákban a hivatalban, ott intézze ügyeit, ne pedig otthon. Postai napokon ügyeljen arra, hogy a hivatalos kiadmányok útra keljenek, az elküldött darabok listáját terjessze a kancellár elé, postázás előtt vezesse be az expedíció könyvébe kivonat formájában, kinek szól, postázási idejét. Határozatok azonnal jegyzőkönyvbe vezetendők. A fogalmazványok letisztázásáért ő felel, azokat az expeditor ossza szét a jegyzők és irodisták között, ügyelnie kell a szép munkára, az egyenlő terhelésre, az eredeti fogalmazvánnyal való összevetésére, a hibás példányt írassa le újra. Ha valaki a kapott munkát nem akarná elvégezni, jelentse a kancellárnak. Vezessen külön regisztrumot arról, hogy kinek mit adott ki másolásra, ez által a restek tetten érhetők legyenek. Ügyeljen arra, hogy a kancellisták ne fogadjanak el ajándékot, mindig időrendi sorrendbe történjen az expedíció,

előnyt élveznek az uralkodót érintő ügyek, illetve az egyházi személyeket, özvegyeket, árvákat, foglyokat illető ügyek, illetve ha a kancellár külön rendelkezik. Az uralkodó elé aláírásra terjesztett darabokról is vezessen nyilvántartást. Senkinek nem adhat őt nem illető dologról felvilágosítást, csak a kancellár engedélyével. Visszamaradó darabokat havonként kösse össze és az év végén adja át a regisztrátornak.

A titkár mellé rendelt fogalmazó végezze munkáját a titkárok utasítása szerint, a regisztratúráról kapott darabokat használat után bocsássa oda vissza. A jegyzők vagy irodisták a rájuk bízott darabokat ellentmondás és késedelem nélkül tisztázzák le, azon semmifajta változtatást ne ejtsenek. A címeket és az udvariassági formákat tartsák be, ha bizonytalanok kérdezzék meg a regisztrátort vagy az expeditort. A kész fogalmazványt, miután ellátták nevükkel, az eredeti iratokkal együtt adják vissza annak, aki megbízta őket, ne tartsanak maguknak semmit, ne vigyenek haza semmit. A hivatali órákat töltsék ki, ha szükséges, ne vonakodjanak a többletmunkától. Mindenki az expeditortól rábízott munkát végezze, egyik fogalmazványt ne helyezze a másik elé. Az uralkodói dekrétumokból, rendelkezésekből idegennel semmit ne közöljenek. A díszes, pergamenre készülő darabok kiállítása történjen a hivatali órákon kívül, hogy ezzel ne hátráltassák a hivatali ügymenetet. Ami a jegyzőkről és kancellistákról elmondásra került, az érvényes az accessistákra, aki hasonlóképpen esküvel kerülnek elkötelezésre.

A kancellária hivatalszolgája (*famulus sive apparitor*) intézze az uralkodói audienca, titkos tanács, a kancelláriai tanács, a rendezendő konferencia vagy bizottsági munkát hírül adását az arra hivatalos embereknek, gondoskodjon az írásbeli munka kellékeiről. A kész, már referendarius és a kancellár által ellenőrzött, külön listán vezetett, számmal ellátott, és már megfelelőképpen aláírt darabokat vigye az udvarba uralkodói aláírás végett, az aláírtakat a pecsétörhöz, a megpecsételteket az expeditorhoz, végül, amelyiket szükséges, a postára. Idejét töltse a kancellárián, hogy ha kell, kéznél legyen. A gondjaira bízott darabokat ne olvasgassa, ne nyissa ki, legyen józan, szorgalmas teendői végzésében. A fűtő télidőben reggel és ebéd után fűtsön be, a kályhákat tartsa tisztán, ha kell, gyűjtsa meg a gyertyákat. A ház nyitásának és zárásának a feladata is az övé. Ha kell, segítse a kancellária hivatalszolgáját az írásdarabok szállításában. Az instrukció intézkedett, úgymond a nagyobb zűrzavarok elkerülése végett az ágensi intézmény bevezetéséről is a Magyar Kancellárián, akiknek a kancellár előtt kellett, hogy esküt tegyenek.¹³⁶³

A kancelláriai fizetések nagy vonalakban az *Einrichtungswerkben* jelöltek szerint alakult. A kancellár évi 1500 Ft-os fizetéshez jutott, a négy tanácsos 1000–1000 Ft-ot kapott. A titkárok járandóságát másképpen szabályozták: ők 1000–1000 Ft-ot járandóságra tarthattak igényt, a regisztrátor-taxator 500, az expeditor 400, a segédregisztrátor 350, a három írnok számára 300–300 Ft fizetést határoztak meg. Végül a hivatalsegéd 150, a fűtő 100 Ft-ot kapott. Szabályozásra került a taxa megosztása is. A kancellária üzemeltetési költségeinek leszámítása után mindenki annyi garasra tarthat igényt, amennyi forintfizetéssel rendelkezett. Kivételt képezett a kancellár, aki forintonként két garasra, illetve a referendarius titkárok, akik a végzett munkájuk miatt másfél garasra voltak jogosultak.¹³⁶⁴

Az *Enrichtungswerkben* szerepelt, hogy a Magyar Kancellária alkalmazottai is legyenek jogosultak udvari szolgálati lakásra, azaz kerüljenek be a *Hofquartierswesen* körforgásába. 1690. július 25-én az uralkodó utasította is Ferdinand Schwarzenberg herceg főudvarnagyot (*Obersthofmarschall*), hogy a Magyar Kancellária körül reformok jegyében a mellékelt kimutatáson szereplő kancelláriai alkalmazottakat, akik addig még nem rendelkeztek

¹³⁶³ Az ágensi intézmény története teljesen feltáratlan. Az 1702. évi sematizmusban hat személy, Bellovitz Gábor István, Unger Kristóf, Benger Ferdinánd József, Blaskovics Ádám Márton, Szalai István, jobaházi Döry László kerül ágensként megnevezésre (*Staatskalender* 1702, 80–81.).

¹³⁶⁴ MNL OL A 77 1. tok, pag. 27–28.

ilyesmivel, lássa el apránként *Hofquartier*ral.¹³⁶⁵ A következő hónapokban Ujváry Imre, Jaklin Balázs, Domaniczky János, Kéry Ferenc, Ghillány György, Tuskán Pál neve bukkan fel az udvari szállásmester köteteiben.¹³⁶⁶ A kancelláriai reform végét az udvari szállásokra költözés jelezte, legalábbis így értékelte a már többször idézett Somogyi Ferenc Batthyány Ádámhoz intézett levelében 1690. augusztus 5-én, amely egyben a változásoktól való félelmet is visszatükrözi „Ma tellyességgel ment véghbe Cancellarianknak reformatioja, hétfőn ki ki maga quartellyara megyen, és maga hivatalyában eljár és maga költségén él, rendeltek ugyan fizetést, de Isten tudgya mikor adgyak meg, azonban mindennap ennyi, innya köly szegény legénynek.”¹³⁶⁷

Az 1688 és 1690 között végrehajtott reform nyomán a Magyar Udvari Kancellária valóban más kancelláriákhoz hasonló szervezetet és ügykezelési rendet nyert. Hogy ez miként valósult meg a gyakorlatban, annak vizsgálata már átlépi jelen dolgozat kereteit.

¹³⁶⁵ ÖStA FHKA HQB Bd. 82. „Protocollum de anno 1690” fol. 51v–52r. és uo. Kt. 9. Hofquartiers-Resolutionen Nr. 68. 1690.

¹³⁶⁶ ÖStA FHKA HQB Bd. 82. „Protocollum de anno 1690” fol. 60r. (Ujváry), fol. 63r. (Jaklin), Bd. 83. „Prothocollum de anno 1691–1692 » fol. 2r. (Domaniczky), fol. 6v (Ujváry), fol. 17r (Kéry), fol. 23v–24r (Tarnóczy), fol. 24r (Ujváry), fol. 54v (Ghillány), fol. 81v (Tuskán).

¹³⁶⁷ MNL OL P 1314 Nr. 43840.

7. Összefoglalás

Az utóbbi évtizedek történeti kutatása hangsúlyozta a bürokrácia fontos szerepét a kora modern állam kialakulásában. Már a régebbi osztrák és magyar történeti kutatás kiemelte a központi igazgatás fontosságát a Habsburgok közép-európai sok államból és tartományból álló, erősen összetett országkomplexumának működtetésében. A Magyar Kancellária különleges szerephez jutott ebben a központi igazgatásban mint az egyetlen, folyamatosan az uralkodó mellett működő magyarországi kormányszerv, amely ugyanakkor sok szempontból a magyarországi rendi világhoz kötődött.

I. Ferdinánd Magyar Kancelláriáját csupán az ország meghódítása után, 1527 őszén, magyar királlyá koronázása körüli hónapokban szervezte meg. A hivatal élére egyik legfontosabb párthívét, a tapasztalt hivatalnok Szalaházy Tamás veszprémi, későbbi egri püspököt állította, aki jól ismerte a Jagelló-kori kancellária működését és annak ismeretében szervezte meg hivatalát. Új jelenség volt, hogy a Habsburgok formálódó közép-európai összetett államának a központja az országhatáron kívül helyezkedett el. Ez egyben azt is jelentette, hogy az uralkodó mellé a magyar ügyek intézésére egy magyar kancelláriai részlegnek kellett telepednie. Ez az osztály, korabeli nevén expedíció elméletileg az 1528 elején átszervezett, főkancellár által vezetett Udvari Kancellária része lett volna, de az intézmény az eredetileg elképzelt formájában sosem jött létre. A titkárok vezette expedíciók egy része, mindenekelőtt a cseh és a magyar expedíció megőrizték önállóságukat. A Magyarországon működő kancellária Szalaházy kancellár halála után (1535) felbomlott, és az országban többé nem is szerveződött újjá. Erre Perényi Péter kancellári működése idején sincs nyom (1540–1542). Ez azt is jelentette, hogy a kancelláriára nézve megszűnt a késő-középkor óta jelenlévő magyar rendi befolyás. A Bécsben működő osztály egyre inkább az uralkodó környezetéhez idomodott. Nem véletlen, hogy a kancellária nevében megjelenik az udvari jelző a 16. század végétől: *Cancellaria regni Hungariae*-ből *Cancellaria Hungarica Aulica* lesz.

A Magyar Kancellária újjászervezésében döntő szerepet játszott Oláh Miklós kancelláriai működése (1543–1568), aki különböző jogcímeken (alkancellár, kancellár, főkancellár) huszonöt éven át irányította az intézményt. Oláh, illetve Liszthy János (al)kancellári működése alatt (1568–1577) rögzültek azok a keretek, amelyek között kisebb-változásokkal egészen 1690-ig működött a Magyar Kancellária. A hivatalt egy főpap-kancellár irányítja, akinek megélhetését nagyobb részt egyházi jövedelmei adják. Az esztergomi érseki méltóságot betöltő Oláh Miklós szívesen alkalmazott alkancellárokat (*vicecancellarius*), akik elkísérték külföldi útjaira az uralkodót. Ez nem vált a későbbiekben gyakorlattá, ehelyett erre a célra, vagy éppen a távollevő kancellár helyettesítésére alkalmi helyetteseket (*cancellarius substitutus*) alkalmaztak inkább, akik szintén a főpapok közül kerültek ki. Kancellárhelyettesek elsősorban a 17. század első felében működtek gyakran, 1648 után már csak egy példa van alkalmazásukra. Oláh Miklós kancellársága idején nőtt meg a jelentősége a titkári pozíciónak, akik az ügyintézés gerincét végezték.

A 16. század középső harmadának végére a titkárok állami alkalmazottá váltak, akik fizetésüket a Magyar Kamarától húzták. A 16. század második felében 1610-ig bezárólag általában két titkár alkalmazása volt a gyakorlat. A kancellária harmadik fontos alkalmazottja az ún. *conservator* vagy regisztrátor szerepe az idők folyamán fontos változásokon ment át. Úgy tűnik, hogy a 16. század első felében elsődleges feladata a kancelláriai másolati könyvek, a királyi könyvek őrzése és vezetése volt. Ez a szerepkör egészült ki egy idő után a kancellár által birtokolt uralkodói pecsét, a titkos pecsét kezelésével. A 16. században több *conservator* egyúttal a kancellár magántitkáraként is működött. 1610 után, amikor már csak egy titkár maradt alkalmazásban, szükségessé vált a titkár tehermentesítése. Ezt a pecsétőr-regisztrátor feladatkörének kibővítésével hajtották végre, aki nagyobb szerephez jutott a nem politikai jellegű ügyek intézésében, és aki, ha szükséges volt, helyettesítette is a titkárt (innen van, hogy

néha, nem egész pontosan, a regisztrátor a forrásokban *vicesecretarius* néven bukkan fel). Köztes helyzete azonban megmaradt, mert nem részesült állandó fizetésben, csupán a kancelláriai működési költségek levonása után fennmaradt taxa kilencedrészére tarthatott igényt (a 17. században a taxa kétkilencedét a titkár, a maradék kétharmadot a kancellár élvezte). A hivatali struktúra alján a kancelláriai esküdt jegyzők (*iuratus notarius*) vagy írnokok (*scriba*) álltak, akik egészen 1690-ig a kancellár, a titkár(ok) és a regisztrátor alkalmazásában álltak, ők gondoskodtak szállásukról és ellátásukról, bérüket a taxajövedelem bizonyos hányada adta. A jegyzők teljesítménybérben dolgoztak, iratfajták szerint meg volt határozva, hogy melyik darab után mekkora összegre voltak jogosultak. Számukat nehéz meghatározni, 1568-ban hatan, 1673-ban heten voltak. Valószínűleg más időszakokban is e körül mozgott a számuk. Az esküt tett jegyzőkön és írnokokon kívül, ha szükséges volt, más segédírnokok is részt vettek az írásbeli munkában, akik többnyire a kancellár vagy a titkár familiájához tartoztak. A magán és hivatali apparátus erős összefonódása egészen 1690-ig jellemezni fogja a Magyar Kancelláriát.

A Magyar Kancellária a kutatások szerint a középkorban nem volt több mint egy íróműhely, amelynek feladata az uralkodói akarat írásba foglalása volt. A kora újkorban ez lényegesen megváltozott. Azzal, hogy az uralkodó egy nagyobb országgal élén állt, szükségessé vált, hogy tanácsadóit erőteljesen bevonja a kormányzati munkába, a befutó egyes ügyekben meghallgassa véleményüket. A magyarországi ügyek esetében a 16. század derekától a Magyar Tanács jutott ezen a téren fontos szerephez, de mivel nem ülésezett folyamatosan, az uralkodó udvarában jelenlévő kancellár és kancelláriai titkár szerepe az ügy előkészítésében és véleményezésben jelentősen megnőtt. A beérkezett kérelmet, vagy más hivataltól átküldött átiratot a titkár kivonatolta, a kancellárral közösen elkészítette véleményét (*opinio*) róla, amelyet a hetente adott uralkodói audiencián ismertetett az uralkodóval, aki miután meghallgatta jelenlévő tanácsosai véleményét, döntött az ügyben. A döntés értelmében készítette el a titkár vagy valamely tapasztaltabb jegyző az elintézés-tervezetet, amelyet azután a kancellár ellenőrzött. Az emendált darabot egy jegyző tisztázta le, és ezt követően került az uralkodó elé aláírásra. A kiadmányozás utolsó lépése a pecsét iratra történő ráhelyezése volt. A csekély számú személyzet munkáját nagymértékben megkönnyítette a formuláskönyvek használata, amelyek közül többet is használtak egyidejűleg a kancellárián. Nem véletlen, hogy a 16. század közepén és második felében több formuláskönyv összeállítása történt meg a kancellárián. Azt lehet mondani, hogy mindegyik titkár rendelkezett egy ilyenfajta segédeszközzel.

A Magyar Kancellárián folyó ügykezelés során háromfajta pecsétet használtak. Ezek közül a felségpecsét az esztergomi kancellár mint főkancellár birtokában volt. Ezt elsősorban rangemelési oklevelek esetében volt szokás alkalmazni, bár sokakat visszatartott igénybe vételétől, hogy használata esetén dupla taxát kellett fizetni. Az esztergomi érsek mint főkancellár a Magyar Kancellárián folyó hivatali munkába nem folyt be, ami persze nem jelenti azt, hogy a politikailag fontos ügyekben hozott döntéseket nem próbálta különféle eszközökkel befolyásolni, amire személyi kapcsolataik révén elsősorban a volt kancellároknak volt esélye, különösen Lippay Györgynek és Szelepcsényi Györgynek.

A legtöbb kancelláriai kiadmányon a titkos pecsét szerepelt, amely a késő középkor óta hagyományosan a kancellár birtokolt, mintegy hivatala és hatalma jelképeként számított. Átadását követően a kancellár a 16. század során magánál tartotta, ha távozott az udvartól, általában magával is vitte. Ilyenkor került alkalmazásra a harmadik fajta pecsét, az uralkodó magyar királyi gyűrűspecstje. A pecsétőr-regisztrátori tisztség megerősödésével ez a gyakorlat változást szenvedett. Innentől kezdve a pecsétőr tartotta magánál a titkospecsétet. Az egyik, 17. század közepi adat szerint a nyakában hordta. Hivatali helység hiányában a kiadmányok megpecsételése vagy a regisztrátor vagy a titkár lakásán zajlott. Ennek tudható be, hogy van adat a titkospecsét elvesztésére is (1688). Az 1690. évi instrukció nem véletlenül köti ki, hogy

a pecsétet a kancellária hivatali helységében kell őrizni, és a pecsételést is ott kell végezni, nem pedig a regisztrátor szállásán.

A Magyar Kancellária az uralkodó környezetében működve beépült a központi igazgatás szervezébe és az ügykezelési menetbe. Az I. Ferdinánd alatt kiépített központi államigazgatási struktúra egyik jellemzője, hogy két terület, a pénzügyigazgatás és a hadügy központi igazgatás alá került (Udvari Kamara 1527, Haditanács 1556). E két szakterületen a kancellária csupán csekély befolyással rendelkezett, bár az együttműködése velük így sem volt konfliktusmentes. A magyarországi birtokadományokra vonatkozó iratok vizsgálata azt mutatja, hogy időről-időre a Magyar Kancellária kísérletet tett, hogy az Udvari Kamara és a Magyar Kamara bevonása nélkül egyedül dönthessen e téren, de próbálkozásai sorra vereséget szenvedtek. Nem volt felhőtlen más kancelláriákkal való együttműködése sem. A 16. század első felében elsősorban az Udvari Kancellária latin titkárának tevékenysége befolyásolta hátrányosan a magyar tisztviselők működését. A szélesebb kompetenciával, nagyobb rálátással rendelkező latin titkárok intézték az uralkodó családi és politikai levelezését, általában ők leveleztek a magyar urakkal is.

A politikai befolyás kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy egy-egy hivatal súlyát nagy mértékben befolyásolta a hivatalvezető személyes súlya, kapcsolata az uralkodóval és a birodalmi vezetés más kulcsszemélyiségeivel. A hivatalvezetők mellett nem szabad az ügyintéző réteg szerepéről sem megfeledkezni. A tapasztalt, központi igazgatás bonyolult gépezetét, udvari kapcsolatrendszert jól ismerő titkárok sokat tudtak egy ügyön lendíteni, vagy éppen akadályozni (lásd Orbán István szerepét Ostrosith Mátyás ügyében, 1673).

A Magyar Kancellária a központi igazgatás kormányservein túl folyamatos kapcsolatban állt a magyarországi igazgatás különböző szerveivel is. Így mindenekelőtt a Magyar Kamarával, a kora újkori magyar állam legfontosabb szervével, amelynek sűrűn vette igénybe széleskörű ismereteit. A Magyar Kancellária és a Magyar Kamara között személyi szinten is létezett egyfajta kapcsolat. Néhány esetben kamarai titkárok nyertek kinevezést kancelláriai titkárrá, illetve a kancelláriai szubaltern tisztviselők gyakran kerestek biztosabb megélhetést a Magyar Kamaránál és annak alárendelt szerveinél. A Magyar Kamara mellett a kancellária folyamatos kapcsolatban állt a magyar rendi vezetés két kulcsembereivel, a nádorral és az esztergomi érsekkel. Az uralkodó nem egy esetben vette igénybe a kancellár segítségét a legfőbb magyar rendi méltóság szándékainak megismerése, az uralkodó terveinek való meggyerése érdekében.

A birodalmi igazgatás szervei, elsősorban a Haditanács, a Magyar Kancellárián keresztül érintkezett a magyarországi alsóbb igazgatási szervekkel, elsősorban a megyékkel (az Udvari Kamara általában más csatornát vett igénybe ehhez, a magyarországi területi kamarákat, a Magyar Kamarát és Szepesi Kamarát használta). A sokoldalú feladatkörből, amellyel a Magyar Kancellária rendelkezett, külön ki kell emelni a szerepet, amelyet a magyar országgyűlések előkészítése (uralkodói proposíció összeállítása), lefolytatása és a meghozott törvények írásba foglalása terén játszott.

A politikai és igazgatási szerepek mellett a kancellária 1727 előtt igen fontos igazságszolgáltatási kompetenciákkal is rendelkezett. A sajátos magyar jogorvoslatnak köszönhetően az uralkodó a kancellária közreműködésével különböző típusú mandátumok segítségével a permenet minden szintjén be tudott avatkozni. Mivel a kancellár a középkori gyakorlatra támaszkodva igazságszolgáltatási ügyekben az uralkodó megkérdezése nélkül is dönthetett, a részrehajlásnak, sőt mondhatni a korrupciónak igen széles mezeje nyílt meg. Végezetül meg kell említeni, hogy bizonyos diplomáciai, külpolitikai kompetenciák is megmaradtak a kancellária kezén. A Habsburg uralkodó mint magyar király a pápával, a lengyel királlyal a Magyar Kancellárián át érintkezett. Hasonlóképpen az erdélyi fejedelemmel való kapcsolattartás is az esetek többségében a magyar kancellárok feladata volt. Ez világosan kifejezte, hogy a Habsburgok a fejedelemséget továbbra is a Magyar Királyság részének tekintették.

A tárgyalt két évszázad során fontos változások következtek be a kancelláriai hivatalnokok összetételében. A 16. század első harmadában még jelentős számú klerikus működött a kancelláriai személyzet különböző szintjein. A szekularizáció, az egyházi rend vonzóerejének csökkenése alaposan átformálta a kancelláriai személyzetet. A 16. század középső harmadára a kancellár kivételével minden posztról eltűntek az egyháziak, csupán a kancellárság maradt egyháziak számára fenntartott tisztség (két kivétellel egészen 1732-ig). Ennek összetett magyarázata van, amelybe a szakértő hivatalnokok terén uralkodó hiány, anyagi kérdések mellett, az egyházi kancellárok szorosabb és alárendeltebb viszonya a Habsburg uralkodó irányában egyaránt belejátszott. A nemesség alsóbb rétegeiből vagy éppen nemesített városi polgár családokból származó főpap-kancellárok számára az uralkodó melletti sikeres működés komoly karrieresélyt jelentett. Nem véletlen, hogy az 1527 és 1690 között működő 19 kancellárból öten esztergomi érseki kinevezést nyertek, négyen birtokolták a kalocsai érseki címet, és közülük nyolcan nádor hiányában rövidebb-hosszabb ideig egyúttal királyi helytartóként is működtek. A főpap-kancellárok sikeres működésük esetén meg tudták alapozni családjuk későbbi felmelkedését, részint vagyoni háttérrel teremtve, részint rangemelő oklevelet kijárva.

A titkári pozíció 1565 utáni szekularizációja és a kancellári méltóság egyháziak számára való fenntartása lehetetlenné tette a hivatalon belüli előmenetelt. A titkárok így a magyar igazgatás világiak számára is elérhető posztjai, elsősorban a világiaknak fenntartott nagybírói tisztség, a személynökség felé fordultak. Nem véletlen, hogy az 1587 után kancellárián kívüli karriert befutó hat titkár közül öten is személynöki kinevezést kaptak. A 16. század titkárai Ferencffy Lőrincig bezárólag még magasan képzett humanisták voltak, akik közül többen Itáliában tanultak. A következő században működő titkárok képzettségüket már hazai jezsuita gimnáziumban szerezték, legfeljebb a bécsi egyetemig jutottak, ahol a propedeutikumnak számító filozófiai kurzust látogatták egy-két évig. Az iskolapadban elsajátított alaptudást és kialakított készségeket a gyakorlatban megszerzett praktikus ismeretek, elsősorban jogi ismeretek és fogalmazási készségek, a hivatali nyelv, a kancelláriai stílus egészítették ki. A házassági kapcsolatok és a leszármazók későbbi karrierjének vizsgálata azt mutatja, hogy a titkárok a magyarországi hivatalnoknemesség részének tekinthetők. A Magyar Kancellári titkári pályája összességében jó lehetőséget kínált a családi felemelkedés megindítására, és minden jel szerint anyagilag is jó befektetésnek számított. A titkárok elsősorban arra törekedtek, hogy működési helyükhöz, Bécshez közel az északnyugat-magyarországi térségben szerezzenek birtokokat.

A kancelláriai hierarchia két alsó lépcsőfokát alkotó pecsétőr-regisztrátorok (15 fő) és a jegyzők tekintélyes csoportja (125 fő) elemzés alá vonva jól látható, hogy a szekularizáció az ő esetükben is bekövetkezett. Lényegében 1550 után már csak elvétve bukkan fel klerikus e tisztségekben (1600 körül Nyéki Vörös Mátyás jegyző és 1610 körül Zongor Zsigmond pecsétőr). A 16. század közepén számos jegyző városi-polgári környezetből érkezett. Ennek egyik oka a hosszú időn át működő kancellár Oláh Miklós személyi politikája lehetett, aki maga is polgári származású révén szívesen válogatott ebből a környezetből, és építette fel belőlük klientúráját. A másik ok lényegesen átfogóbb jellegű. A polgár származásúak igazgatáson belüli erős jelenléte a 16. század első felében nemcsak Magyarországon figyelhető meg, hogy a század második felére a nemességgel szemben mindenhol teret veszítsen. Azzal a nemességgel szemben, amely felismerte a hivatalnoki pályában rejlő lehetőségeket és gyermekei megfelelő oktatásával megteremtette annak a lehetőségét, hogy a kora modern államban sikeres pályát fussanak be. A 16. század második felében és a 17. században működő jegyzőket szemügyre véve elmondható, hogy a nemesség az ő esetükben is átvette az irányítást. Igaz, a kancellária soha nem vált nemesi hivattallá, mint a Helytartótanács a 18. században. Több hivatalnok is volt, aki csak kancelláriai pályafutása alatt szerezte meg a nemességet. A kancellár és a titkárok regionális kötődésének megfelelően változnak időről-időre a kancellárián működő hivatalnokok származási helyei, hol nyugat-magyarországi kisnemesek, hol horvát-szlavón

nemesek csoportjai bukkannak fel, hogy néhány évi jelenlét után egy kiszámíthatóbb karrier reményében elhagyják azt.

A jegyzői csoport jellemzője az igen komoly fluktuáció. Magánalkalmazottak lévén, munkaadójuk távozása vagy éppen halála alkalmazásuk végét jelenti. Emiatt a jegyzők többsége igyekszik a lehető leggyorsabban egy jobban kiszámítható álláshoz jutni. Ezt nem kevesen a Magyar Kamara, a Szepesi Kamara és azok alárendelt szerveinél, elsősorban a harmincadigazgatásban találják meg. A 125 ismert jegyző és írnok közül 76 személy későbbi pályájára nézve ismeretes adat. A 76 személy közül 31 fő került valamilyen úton-módon kapcsolatba a kamarai igazgatással. Közülük néhányan komoly karriert futottak be, egészen a tanácsosi méltóságig emelkedtek (6 fő). A hat személy közül pályája végén ketten bárói, egy valaki pedig grófi címet is szerzett. Hivatalnoki pályájuk tehát a magyar társadalmi hierarchia legfelső csoportjába emelte őket.

A kamarai igazgatás mellett a megyei igazgatás, az igazságszolgáltatás), városi igazgatás kínált még alternatívát, mások magánigazgatásban vélték megtalálni a keresett egzisztenciát, valamely főúr, esetleg főpap titkáráként, esetleg familiárisaként. Néhány jegyző a birodalmi igazgatás más kormányzerveinél talált alkalmazást (Udvari Kamara, Haditanács, Udvari Kancellária, Birodalmi Kancellária). Ők azonban néhány év után mindahányan arra törekedtek, hogy Magyarországon szerezzenek maguknak valamifajta állást (például hadititkári poszt egy főkapitány mellett vagy éppen harmincadosságot).

Sajnos a jegyzői csoport mélységi elemzését megnehezíti, hogy nem áll rendelkezésre róluk egységes adatsor. Annyi azonban jól látható, hogy tagjai erősen kötődnek a magyarországi rendi társadalomhoz, és többségükben a bécsi és prágai alkalmazást csak átmeneti állomásnak tekintették pályájukon és alapvető céljuk egy magyarországi karrier befutása volt. A bizonytalan egzisztenciális körülmények miatt ezen a szinten sem alakulnak ki 1690 előtt több generációs hivatalnokcsaládok.

A Magyar Kancellária szakszerű működését megnehezítette, hogy ezekben az évszázadokban nem rendelkezett hivatali épülettel, a tisztviselők munkájukat a saját lakásukon végezték, ily módon a hivatali munka és a magánelfoglaltságok továbbra is egymásba folytak, a más központi hivatalokban ekkor már szokásban lévő munkaidő nem létezett. Ez negatívan hatott ki a tisztviselők fegyelmére és munkamoráljára is. A hivatali titkok megőrzése, jóllehet erre a tisztviselőknek esküt kellett tenniük, nehézségeket okozott, ahogy a kancelláriai regisztrátúra tekintélyes részének pusztulása is erre a körülményre megy vissza. A helyzet problematikusságát jól illusztrálja a egyik királyi könyv 17. század eleji, több évtizedig tartó lappangása. A Magyar Kancellária egészen 1690-ig nem rendelkezett hivatali instrukcióval, csupán kisebb belső rendtartások, illetve a tradíció szabályozta hivatalnokai működését.

A Magyar Kancellária igazi jelentőségét közvetítő szerepe adta, amelyet a magyarországi rendek és az uralkodó között végzett. Ennek a szerepnek azért tudott eleget tenni, mert maga a kancellária, bár magyar igazgatási szervezet csúcsát képezte, de sok szállal kötődött a központi igazgatóhoz, az uralkodó környezetében működött, vele napi érintkezésben állt, tisztviselői előmenetele az uralkodótól függött, vezetői német terminológiával élve *Fürstendiener*. A magyar rendek az 1606. évi bécsi békére és a nyomában született 1608. évi törvényekre támaszkodva kísérletet tettek ugyan, hogy behatoljanak a magyarországi központi igazgatásba, de törekvéseik hosszú távon sikertelennek bizonyultak. Ugyanakkor a kancellária hivatalnokai nem épülnek be mélyen a központi apparátus hivatalnokai közé, a kancelláriáról nem vezettek utak a központi apparátus vezető posztjai felé. Ha a kancelláriai hivatalnokai karriert futnak be, akkor az magyarországi hivatali karriert jelent, vagy éppen a magyar egyházigazgatás csúcspozícióit. A kancellária hivatalnokai ilyen módon a magyar hivatalnoknemesség része maradnak. Családi, honfitársi, rokoni, patrónus-kliensi kapcsolatrendszerük viszont lehetővé teszi, hogy a magyarországi rendek és az uralkodó között közvetítőszerepet töltsenek be. A legtisztább reinhard-i mikropolitika értelmében járulnak hozzá, hogy a kora modern állam betölthesse szerepét.

Ez a modell azonban a 17. század második felére egyre problémásabbá vált. A kora modern állam fejlődése nyomán megsokasodott feladatoknak a Magyar Kancellária egyre kevésbé tudott eleget tenni. Egyre élesebbé vált a Magyar Kancellária és a központi igazgatás más kancelláriái közötti különbség, amelyek ekkorra már kollegiális kormány szervvé alakultak és amelyek uralkodó által kiadott instrukciót követve működtek.

A korábbi ügykezelési gyakorlat, amikor is a kancelláriát vezető kancellár és az ügyintézésben kulcsszerephez jutó titkár és pecsétőr-regisztrátor esetenként a formalizált eljárási szabályokon felülemelkedve jár el, egyre több ellenérzést hívott elő úgy a magyar rendi vezetés mint a birodalmi központi apparátus részéről. Az oszmánok váratlan kiűzésével megsokszorosozódott feladatoknak és új kihívásoknak a régi hivatal végképp nem volt képes eleget tenni. A magyar rendi és birodalmi vezetés egyformán a reform mellett foglalt állást. Ennek nyomán került sor egy közel két éves előkészítés után 1690. június 16-án a Magyar Kancellária átszervezésére. A hivatal története során először új instrukciót kapott, új, kötelező taxarendet vezettek be. A tanácsosi poszt megszervezésével egy a korabeli viszonyokhoz igazodó kollegiális kormány szervet hoztak létre, amelynek alkalmazottai kivétel nélkül állami fizetéshez jutottak. Megszervezték az ágensi intézményt, amely a kancelláriai hivatalnokok és ügyfelek közötti nem kívánatos szoros kapcsolatot hivatott kiiktatni. A régi hivatal, amely a kora újkori Magyarország legnehezebb időszakában igyekezett a megmaradt országrész igazgatását működtetni és közvetített az uralkodó és a rendek között, ezzel megszűnt, helyét egy kora színvonalán szervezett kancellária foglalta el.

8. Függelék

8.1. Iratok a Magyar Kancellária történetéhez

1.

Adománylevél Perényi Péter számára a kancellári méltóságról

1537. január 16. Bécs

(Orig., később kasszált tisztázat, papír, a szöveg alatt gyűrűspecst maradványai)

(ÖStA HHStA UA AA Fasc. 30. Konv. A. fol. 23–24.)

Cancellarius Regni Hungariae concessio pro Petro de Peren

Nos Ferdinandus divina favente clementia Romanorum Hungariae Bohemie etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austriae et dux Burgundiae, marchio Moraviae, et comes Tyrolis etc. significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quod nos raionem habentes fidelium et multiplicium servitiorum spectabilis et magnifici fidelis nobis dilecti Petri de Peren, perpetui comitis comitatus Abawyariensis, quae idem nobis et Sacrae Regni nostri Hungariae coronae, variis iuxta temporum disturbia casibus fortunae se exponentem, non sine sanguinis effusione, capitisque ac rerum et bonorum suorum iactura, sedulo ac diligenter exhibuit, et in futurum exhiberi debebit. Considerantes insuper, tum alia eius pergrata simulque laudabilia opera et fidelissimaque servitia, tum eaque, quibus idem seipsum nobis circa tempus felicitis nostrae coronationis gratum exhibere studuerit, eius igitur servitia fidelia et virtuosa opera grata et accepta habentes, ut etiam in futurum nobis cum omni synceritate ac integritate cumque ardentiore studio possit servire, nostramque erga se gratiam uberius emereri, habuimus prudentiaeque et industriae eiusdem Petri Pereni, qua ab altissimo affatim praeditus et decoratus est respectum, eidem igitur tanquam personae de nobis benemeritae et satis idoneae, munus cancellarius Regni nostri Hungariae ex speciali nostro in eum favore et regia clementia, pleno iure, iuxta eiusdem regni nostri consuetudinem dandum et conferendum eundemque hoc officio decorandum et honestandum duximus, cui quidem Petro Pereni, ubi coram nobis comparuerit, nobisque et regno nostro iuxta veterem eiusdem Regni nostri Hungariae ritum iuramentum praestiterit, sigillum nostrum secretum, quo uti rex Hungariae utimur, assignabimus, manibusque eiusdem cum solita auctoritate trademus, imo decoramus, honestamus, damusque et conferimus harum nostrarum vigore testimonio literarum sigilli nostri impressione munitarum mediante. Datum Viennae sedecima mensis Januarii, Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo septimo, regnorum nostrorum Romani septimo, reliquorum vero undecimo.

Ferdinandus

Ad mandatum Sacrae Regiae

Maiestatis proprium Adamus Carolus¹³⁶⁸

¹³⁶⁸ Adam Karl, az Udvari Kancellária latin titkára Johann May utódaként 1536–1545 között (vö. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 4. Konv. 4. fol. 155–158., Kt. 6. Konv. 1. fol. 43.).

2.

Liszthy János királyi titkár rendszabása a kancelláriai írnokok számára
1561. augusztus 13. Bécs
(másolat)
(EFSZK Formularius liber fol. 919v–920r.)

Ordo, qui servari debet in solutione scribarum Cancellariae Hungaricae

A simplici mandato, de quo solvitur unus florenus, habebit is, qui illud ex aliena minuta describit denarios XII.

A divisonalibus, attestatoriis, requisitoriis, evocatoriis, exhibitoribus et cum iusti habebit is, qui eos ex sua propria minuta sive munda descripserit denarios XXXIII.

A donatione de qua solvitur denarios L.

A consensu, confirmatione vel literis armorum 1.¹³⁶⁹

Ab exemptionibus perpetuis, nundinalibus item, et aliis eius generis literis maioribus tantum[um] solvetur, quantum ab una donatione videlicet denarios L.

Quilibet quae scripserit earum servet regestum, ut expleto singulo mense, suam accipiat solutionem.

Si quid negligenter et false scripserit aliquas literas, privabitur medietate solutionis, quae ille inde perveniret, quas se idem rescripserit, habebit medietatem alteram, si alius rescribet privabitur in toto.

Litterae regiae, et alia quaevis in publicis regni negociis expeditae, scribentur ab omnibus gratis sine recusationem, alioquin si quis neglexerit, aut recusaverit, toties privabitur sive mulctabitur XXV denariorum.

Si dominus reverendissimus cancellarius aliquas literas emendaverit, ille rescribat eos, qui antea scripsit, alioquin is, qui loci illius rescribet, habebit solutionem.

Si quae litterae gratis extradabuntur, curabo, ut pars notarii salva maneat, excepto se sint servitorum domini reverendissimi, aut aliae quaequam [?]¹³⁷⁰ causae legitime obstant

In his praemissis salvam esse mihi volo facultatem, pro rerum statu et et tempore, addendi, mutandi, vel demandi, quicquid videbitur.

Viennae 13. Augusti Anno Domini 1561

Joannes Listhius
Suae Caesareae et Regiae Maiestatis secretarius m. p.

3.

Liszthy János veszprémi püspök tájékoztatása a Magyar Kancellária taxarendjéről
1568. május 23. előtt
(másolat)
(MNL OL E 21 ad 1568. június 4. pag. 36–38.)

Sacra Majestas Caesarea et Domine, Domine clementissime!

Mandavit mihi Majestas Vestra Sacra ut ipsam certiore faciam, circa nonnulla ad exactionem taxae literarum, quae in Cancellaria Hungarica expediuntur pertinentia.

¹³⁶⁹ Hiányzik “florenum.”

¹³⁷⁰ Vagy „quaequid“

Singule itaque literae habent singularem suam taxam, secundum eam limitationem, quae facta est in decreto novo, jussu Divini Imperatoris Ferdinandi augustissimae memoriae conscripto¹³⁷¹: exceptis multis et diversi generis iteris, a quibus nihil solvi consuetum est, illam tamen limitationem a sedecim annis, quibus ego post Reverendissimum quondam Dominum Archiepiscopum Strigoniensem, tanquam cancellarium taxam literarum exegi, nunquam vel rarissime recorder observatam, eo quod minus semper exactum sit, et nonnunquam tertia, nonnunquam vero media pars pretii, saepe vero integram taxa relaxata sit. Qua in re semper habita fuit consideratio personarum, et praecipue pauperum, amici vero et servitores suas literas semper habuerunt gratis, ultra id quod omnes capitulares et conventuales, iudices praeterea ordinarii et protonotarii, omnes horum scribae et notarii ab omni literarum taxa, ex antiqua consuetudine sunt exempti.

Taxa autem ejusmodi inde ab antiquo semper exacta est pro cancellariis vel vicecancellariis, ex qua tamen secretarii regii in consilio locum habentes percipere solent, taxae omnium literarum suae quisque expeditionis terciam partem, reliquum cedit cancellario vel vicecancellario, qui de hoc providere solet omnibus cancellariae necessitatibus, et ex hoc residuo intertenet notarios et scribas, nunc plures nunc pauciores, solent tamen ut plurimum est numero sex, aliquando plures, eo quod plerumque cancellariis vel vicecancellariis de veteri consuetudine obtruduntur filii nobilium, ut discant, et si propter sumptus non acceptantur in dietis propterea publici fiunt clamores; quibus cedit tertia pars taxae literarum, quae non excedunt unum literarum, de aliis vero majoribus solet limitari aliquid pro uniuscuiusque merito et conditione, his ipsis notariis cancellarius vel vicecancellarius providet de habitatione, de victu, et amictu, ac si quo proficiscendum est de vectura vel equis.

Ab his et aliis contingentibus oneribus et expensis, si quid residuum manet, quod tamen raro contingit, id est semper cancellarii vel vicecancellarii, qui praeter notarios intertenere debet conservatorem etiam cancellariae, isque et registrator est, et ceteris scribis praeest, cujus solatio sunt aliquando ducenti floreni, ultra id quod de literis quoque suam habet portionem, instar notariorum.

Sed saepius evenit, ut sumptus cancellariae superet proventus aliquot centenis florenis, quod olim dominus Strigoniensis, me fideli teste saepius est expertus.

Az irat hátán a következő feljegyzések olvasható: (1) „Humilis informatio electi episcopi Vesprimiensis¹³⁷²” (2) „26. Mai Anno [15]68” (3) „habeantur [?] absrift r[...]s zuhandlen” (4) „Camerae Hungaricae mittendum 3 Junii [15]68“

4.

A Magyar Kancellária taxarendje

1590 körül

(OSzKK Fol. Lat. 3701. fol. 128v., Szecsődy Gergely formulariuma)

Ordo solutionis Cancellariae Hungaricae hactenus semper observatus

In primis dominis secretariis Caesareae Majestatis de omni expeditione eorum cedit pars tertia, reliquae vero duae reverendissimo domino cancellario.

De literis illis, quae sub impendenti sigillo Suae Majestatis expediuntur, cedit conservatori flor[enus] unus, et scribae qui litteras scripsit flor[enus] alter ex portione [...]rum domini cancellarii solvendus.

¹³⁷¹ Utalás a Quadripartitumba befoglalt taxarendtartásra (I. 49.), Quadripartitum 1798, 82–84

¹³⁷² Liszthy János (további adatok az életrajzi adattárban).

De literis vero illis, quarum taxa centum talleros et supra attingit, sive illa sub impendenti vel sub impenso sigillo expediuntur, cedit conservatori unus tallerus et scribae alter, deinde pro bibali cedunt Cancellariae in commune distribuendi ex illa taxa talleros 6.

De donationibus et aliis litteris, quae decem usque ad viginti et ultra florenos taxantur, cedit ad partem Cancellariae tallerus unus, media pars conservatori, altera scribae.

De literis cum iusti scribae dantur denarii viginti quinque de iudiciis vero sedecim denarii.

Omnes vero clausulae literae, quibus lecta apponitur et procuratoriae ac similes cedunt scribis, literae autem statutoriae cum consensu et donatione currunt.

De literis quae gratis extradantur, ex taxa scribis nihil solvitur, sed sollicitans illos de portione ipsorum contentare tenetur.

Extra hoc scribae de illis litteris, quae auro et coloribus scribuntur, cum sollicitantibus de praemio laboris sui, honeste transigere et convenire neque homines aggravare debent, nam omnis nundinatio prout turpe est, ita etiam illis interdicitur, et liberum est sollicitanti, quocum vult [...].

De registratura in librum regium, de singulis literis quae excipiuntur, scribuntur cedit registratori tall[erus] unus, si eum non relaxarit, res vero Caesarea ex officio tenetur registrare.

5.

Magyar Tanács előterjesztése II. Mátyáshoz a magyar kancellár ügyében
1609. július 27. Pozsony
(MNL OL A 97 5. dob. 5f. II. Mátyás. Miscellanea, fol. 712, 716.)

Sacra Regia Majestas Domine, Domine nobis clementissime!

Increbuerunt apud nos diversorum ex regnicolis querelae, qui et quales defectus in Cancellaria Hungarica contingant, ut proinde futurum haud dubie sit, quod in publica Regni diaeta, ipsi regnicolae communi consensu, querelam ad Vestrae Majestatis Regiae aures deferre cogantur, quare nos, qui Majestate Vestrae fidei et iuramenti vinculo obstringimur, in praesenti congregatione nostra committere non potuimus, quin Majestati Vestrae antiquum, qui in Cancellaria Hungarica servari consuevit usum, gratia tollendae huiusmodi querelarum occasionis, expromeremus. In Cancellaria itaque Hungarica mos iste veteri usu receptus est, ut ex tribus regiis sigillis, unum quidem, quod duplex est apud reverendissimum archiepiscopum Strigoniensem perpetuo, alterum secretum, quod dicitur, apud aulae cancellarium, et denique tertium minus sive annulare, apud secretarium haberetur, verum ita, ut praesente cancellario aulae, sub minori sigillo secretarius nihil omnino expediret, sed ipsi statim praesentare et tradere teneatur. Ut itaque querelis huiusmodi, quae etiam in futura regnicolarum diaeta proponuntur, nisi fuerint emendatae, materia praescindatur, supplicamus Majestati Vestrae Regiae, dignetur statum Cancellariae in pristinae restituere dignitatem et ordinem, ut dominus cancellarius aulae habeat sigillum et eum auctoritatem eidem praesideat, neque nescio, aut injussu cancellarii ullae donationes, inscriptiones, confirmationes aut privilegia emanent aut expediantur sub annulari sigillo. Liberabitur Majestas Vestra a querimoniis ulterioribus, quae jam sunt frequentes apud regnicolas, libri quoque regii et alia requisita, ut domino cancellario tradantur, necesse est.

Ex Consilio Hungarico. Posonii 27. Junii 1609.

[Az irat hátoldalán:] [1] “Consilium reformandae Cancellariae Hungaricae” – [2] „Dise drei sachen gehören zu dem einem gutbedenken so die herrn hungarischen räthen zu begeben“

6.

Thurzó György nádor és más magyar tanácsosok véleménye a Magyar Kancellária reformjáról

1609

(MNL OL A 97 Hungarica et Transilvanica 5. dob. 5 f. II. Mátyás Miscellanea fol. 713–714.)

Opinio domini palatini ac reliquorum dominorum consiliariorum de statu Cancellariae Hungaricae observando

Primum et ante omnia videtur dominis consiliariis, ut Sua Majestas condignam rationem habere dignetur domini Tiburtii Himelreich¹³⁷³, qui a longo tempore, tribus videlicet sacratissimis imperatoribus, Vestrae Majestati ac toti Regno Hungariae fideliter et cum laude multum inservivit, nec ulla quaerimonia de ipso unquam audita est, iamque ab uno integro anno absque salario Majestati Vestrae strenue et fideliter operam suam locavit. De salario itaque consiliarius simul et secretarius ejusdem Majestas Vestra clementissime cum illo conveniri dignetur. Interea vero ut ex Cancellaria quoque Hungarica penes expeditionem aliquam sustentationem habere possit et certus ordo servetur, dominis consiliariis status Cancellariae hoc modo limitari visus est.

1. Et in primis quantum ad expeditiones attinere, censerit domini consilarii omnes expeditiones aequaliter fieri debere, videlicet ut tam dominus Tiburtius quam Nagymihály¹³⁷⁴ aequaliter expediant, cathalogo tamen supplicationem et aliarum literarum, quae expediuntur, diligenter observato.

Secundo. Quantum ad taxam literarum, ne dolus aliquis vel fraus comittatur, unus perceptor vel conservator proventuum per reverendissimum dominum cancellarium et dominos secretarios strictissimo excepto ab eo juramento constituatur, qui rationem de perceptis diligenter servet, ac ejusdem proventus in ladula sub sigillis domini cancellarii et secretariorum fideliter et diligenter conservet, et cum domino cancellario visum fuerit in praesentia secretariorum reserata ladula, duas partes pecuniae dominus cancellarius pro se recipiat et tertiam partem domini secretarii aequaliter inter se dividant iuxta antiquam et hactenus observari solitam consuetudinem.

Tertio. In praesentia reverendissimi domini cancellarii omnes expeditiones sua reverendissima dominatio dominis secretariis demandare debet. In absentia vero seniori, id est domino Tiburtio haec provincia committenda erit, quas expeditiones in praesentia dominus cancellarius, in absentia vero senior secretarius diligenter perlegent, ne errores in expeditionibus committantur.

Quarto. Cum hactenus quoque in donationibus et privilegiis nonnulli abusus contigerint, ne in posterum aliqui errores accidant, privilegia, donationes et inscriptiones ex Consilio Hungarico et non aliter expediuntur, ac sic ad subscribendum Sacrae Maiestati sub sigillo domini cancellarii, si in aula fuerit, in absentia vero domini Tiburtii, mittantur. Juridica tamen secundum antiquam consuetudinem etiam absque consilio dominus cancellarius expediri curabit.

Quinto. Omnes item expeditiones in praesentia domini cancellarii, sub sigillo ejusdem in absentia vero domini Tiburtii, ad subscriptionem Suae Majestati in aulam mittantur.

¹³⁷³ Himelreich Tiburtius titkár (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁷⁴ Nagymihály Ferenc titkár (további adatok az életrajzi adattárban).

Sexto. Libri regii et alia literalia instrumenta ad cancellariam pertinentia in manibus domini cancellarii habeantur, neque privilegia, inscriptiones et donationes in librum regium aliter referantur, quam in praesentia eiusdem domini cancellarii, qui non secus quam ad mandatum Suae Majestatis vel domini palatini aliquis e libro regio excerpenti et extradandi habeat potestatem. Prothocolon vero sit in ejus manibus, qui pro tempore supplicationes et alia negotia in Consilio Hungarico propositurus est.

Septimo. Sigillum minus seu secretum, Sua Majestas clementer se resolvere dignabitur, cuinam assignari debeat, censerent tamen domini consilarii, potiore rationem domini Tiburtii, cum et consiliarius sit, habendam esse, attamen sigillum tale in praesentia domini consilarii in usu esse non debet, nisi in missilibus literis, alias tale secretum sigillum adveniente domino cancellario illi honoris ergo offerri debebit.¹³⁷⁵

Octavo. Supplicationes et alia negotia in Consilio Hungarico per eum proponi debebunt, cui dominus cancellarius habita mutua intelligentia cum praeside consilii, demandare voluerit. Supplicationes tamen et alia scripta Suae Maiestatis statim post consilium, dominus cancellarius et non alius ad manus suas recipiat, ut idem dominus cancellarius, quis secretariorum et quid expedire debebit, demandare sciat. In absentia vero senior secretarius id praestabit.

Nono. Alterius secretarii in absentia alter omnes expeditiones curet, absentis tamen portio proventuum taxae reservari et in reditu assignari debet.

Decimo. Ut certus locus vel in arce vel alibi pro cancellaria per Suam Majestatem designetur, quo omnes secretarii tempestive conveniant et omnes literas expediant, ne in hospitiorum expeditionibus aliquis error committatur.

Undecimo. Sint autem cauti dominus cancellarius et secretarii ne expeditiones retardentur, sed ad praecavendam dignam conquerendi occasionem supplicantes quantocius fieri poterit, dimittantur. In taxis vero litterarum statutis regni se accomodent vel cum supplicantibus ita conveniant, ne conquerendi occasionem habeant.

Duodecimo et ultimo supplicant domini consilarii Suae Majestati, dignetur Sua Majestas clementer singulis septimanis ad minus semel, si arduum aliquod negotium non accadat, pro relatione negotiorum in consilio conclusorum audientiam dominis consiliariis Hungaris dare, ac expeditiones singulis septimanis porrectas, excerptis iis, quae moram non patiuntur, benigne etiam subscribere, qua de re Majestatem Suam suo et omnium supplicantium nomine demisse petunt, multum enim supplicantis expensis se onerari conquerentur.

[Az irat külzetén:] “Opinio domini palatini et reliquorum dominorum consiliariorum, de statu Cancellariae Hungaricae observando”

¹³⁷⁵ Ez a pont az előző irat tükrében a gyűrűspecsetre vonatkozik, a titkár ugyanis a gyűrűspecsetet kezelte.

7.

Kolinich János kancelláriai jegyző levele Szikszay Mihály pecsétörhöz
1628. március 29. Prága
(orig.)
(MNL OL A 32 Nr. 121.)

Generose Domine fautor et patrone observandissime!

Salute et obsequiis promissis. Movente hinc Illustrissimo Domino Erdeody¹³⁷⁶ 27. hujus labentis mensis, mihi armales obsignatas quinque Georgii Oppaka¹³⁷⁷, pro quibus ego zonas et caeram dedi, a quo etiam pro obsignatione Generosa Dominatio Vestra poterit repetere mercedem.

Item unas, quas Orossy¹³⁷⁸ scripsit, Laurentii Volffsleger,¹³⁷⁹ zonam cum armalibus tulerunt, sed caeram ego dedi obsignandis.

Item armales Georgii Bordacz.¹³⁸⁰

Praeterea privilegium unum Turanensium¹³⁸¹ et duo mandata in membrana scripta.

Praeterea Moysis Sallay¹³⁸², quas Stubiczay¹³⁸³ scripsit.

Item binas armales sub duplici sigillo, scilicet Stephani Szentbenedeki¹³⁸⁴, qui notarius est domini illustrissimi Emerici Lossy¹³⁸⁵ et Georgii Tischlinger¹³⁸⁶, expediunt armales sub duplici sigillo nunquam tamen domino secretario ferunt taxam, cum tamen nonnullos sine dubio bene taxent et domino secretario de jure tertia pars cederet.

Item armales Petri Czuetanouich¹³⁸⁷, quas ego scripsi, pro quibus dominus Detkovich¹³⁸⁸, pro mea parte 12 imperiales talleres apud Generosam Dominationem deponet, praeter taxam, quos mea parte Generosa Dominatio Vestra conservabit.

Omnes denique, quorumcunque armales ad manus Generosae Dominationis Vestrae mihi tenetur deponere taxam, qua hic re obellum pro iis omnibus apud me deposuerunt, cum tamen pro obsignatione de justitia mihi deberent aliquid dare, nam charo praetio rubram ceram hic debeo comparare, modo possem bonam pro obsignatione habere, libenter solverem. Haec paucis, quia multa hodie scripsimus post prandium quae per postam deferentur, ratione Posoniensium, item patentes corrigere debuimus, quas in Regnum Sclavoniae mittent, ratione acceptationis monetae. Posonienses huc citantur.

¹³⁷⁶ Valószínűleg Erdődy Zsigmond horvát bánról (1593–1639) van szó (FALLENBÜCHL 1988, 75.).

¹³⁷⁷ Oppaka György kancelláriai írnok (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁷⁸ Orossy György kancelláriai írnok, később titkár (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁷⁹ A név sor fölötti betoldás. Sajnos a személyt nem sikerült azonosítani.

¹³⁸⁰ Talán Bordáczy György későbbi esztergomi kanonokról (1631–1646) van szó (KOLLÁNYI 1900, 236., ahol Gergely keresztnévvel szerepel).

¹³⁸¹ Talán a Zemplén megyei Turányról van szó.

¹³⁸² Sallay alias Kováchy Mózes 1628. jan. 6-án nyert címereslevelet maga, felesége, Rósa Katalin és gyermekei, István, János, Ferenc, továbbá Bondor Pál és Szakál Gáspár, annak felesége, Anna és gyermekei, János és Benedek részére (BENKÓ 1914, 294., KEMPELEN IX. 212.).

¹³⁸³ Kancelláriai írnok, akinek a keresztnévét nem sikerült kideríteni, ez az egyetlen adat ismert alkalmazására.

¹³⁸⁴ Talán rokona Szentbenedeky Márknak, a Magyar Kamara tisztviselőjének (1628–1639) (FALLENBÜCHL 2002, 309–310.).

¹³⁸⁵ Lóssy Imre váradi püspök, aki a következő hónapokban kancellárhelyettesként is fog működni.

¹³⁸⁶ Tischlinger György pozsonyi polgár 1628. febr. 14-én kapott armálist, vele felesége Rozina s gyermekeik, János, Jakab, Kristóf, Rozina (MNL OL A 130 1. tétel, 472. sz., uo. E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 13. Nr. 37.).

¹³⁸⁷ Cvetanovich Péter 1628. márc. 23-án kapott címereslevelet, vele felesége Babonisich Margit és gyermekei Péter, Mihály, Kristóf (MNL OL A 130 1. tétel, 867. sz.).

¹³⁸⁸ Minden bizonnyal Detkovich Györgyről van szó, aki 1627 szeptemberében nedelici főharmincadra terhelt járandósága kiadása érdekében supplikált (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 132. Konv. 1627. Sept. fol. 48.–49.). Két évtizeddel korábban Erdődy Tamás nevében nyújtott be supplikációt az Udvari Kamarához (uo. r. Nr. 117. Konv. 1618. Okt. fol. 56, 64.).

Hodie etiam absolvi unum libellum pro illustrissimo archiepiscopo scilicet magnificentiam. Alterum Deo volente die sabbathi proximo contendam perficere. In reliquo felicem omnium rerum successum cum firma valetudine Generosae Dominationis Vestrae comprecor, atque charissimam Generosae Dominationis Vestrae coniugem¹³⁸⁹ cum dulcissimo filiolo¹³⁹⁰ valere cupio. Datae Pragae 29. Martii Anno 1628.

Generosae Dominationis Vestrae

Servitor et amicus obediens
Joannes Kolinich¹³⁹¹ m. p.

P.S. Hodie accepi membranas, illas pro libello pictas, quas mihi Daud¹³⁹² pexit et Generosae Dominationis Vestrae transmisit. Semper dominus secretarius¹³⁹³ tarde dat expeditiones dum deberent ad postas ferri, primo debemus scribere. Solummodo armales domini Vörös Matthias¹³⁹⁴ Hic remanserunt, quid cum illis faciendum nescio, Ruttkay¹³⁹⁵ quoque Generosae Dominationi Vestrae armales absoluit, iam etiam subscriptae sunt, nactus bonam occasionem transmittam, sed curabo per pictorem arma prius depingi etc.

8.
Az újjászervezett Magyar Kancellária alkalmazottainak fizetése
1690
(ÖStA FHKA HFU r. Nr. 336. Konv. 1690. August fol. 198r.)

Specificatio Cancellariae Hungaricae Aulico-Regiae a Sua Sacra Caesarea Maiestate noviter instauratae cum unius cuiusque salario assignato

Cancellarius

Blasius Jaklin episcopus Tinniensis	1500 fl.
-------------------------------------	----------

Consilarii

primus comes Franciscus Kéry ¹³⁹⁶	1000 fl.
Secundus Georgius Gillany baro ¹³⁹⁷	1000 fl.
Tertius Paulus Tuscan ¹³⁹⁸ regens Collegii Croatici	1000 fl.
Quartus Joannes Georgius Hoffman ¹³⁹⁹ consiliarius	
Regiminis Inferioris Austriae	1000 fl.

¹³⁸⁹ Szikszay Mihályné Faddi Szabina.

¹³⁹⁰ Szikszay Mátyásról vagy Istvánról van szó.

¹³⁹¹ Kolinich vagy Kolinovich kancelláriai jegyző (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁹² Sajnos nem tudjuk a címerfestő vezetéknévét, csak keresznevét, Dávid.

¹³⁹³ Ferencffy Lőrinc (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁹⁴ Nem sikerült azonosítani, hacsak nem Nyéki Vörös Mátyás győri kanonokról, egykori kancelláriai írnokról van szó.

¹³⁹⁵ Ruttkay András kancelláriai jegyző, később titkár (további adatok az életrajzi adattárban).

¹³⁹⁶ Kéry Ferenc (†1700) 1687–1700 között Vas megye főispánja, 1693–1700 között főlovászmester (FALLENBÜCHL 2002, 154.).

¹³⁹⁷ Ghillány György korábban a Magyar Kamara tanácsosa (1670–1690), 1688-ban bárói címet nyert (FALLENBÜCHL 2002, 110.).

¹³⁹⁸ Paulus Tuscan zágrábi kanonok, 1688–1692 között a bécsi Collegium Croaticum rektora (FALLENBÜCHL 2002, 335., DOČKAL 1996, 211–214.).

¹³⁹⁹ Johann Georg Hoffmann (†1702) 1673–1681 között az Ampringen-féle Gubernium tanácsosa is volt (FALLENBÜCHL 2002, 133.).

Referendarii	
Primus Joannes Maholany ¹⁴⁰⁰	1000 fl.
Secundus Stephanus Tenturich ¹⁴⁰¹	1000 fl.
Registrator et simul taxator	
Joannes Domanisky ¹⁴⁰²	500 fl.
Expeditor et simul concipista	
Franciscus Somogii ¹⁴⁰³	400 fl.
Adjunctus registoratoris	
Matthias Nicolaus Wimesperger ¹⁴⁰⁴	350 fl.
Notarii seu cancellistae	
Emericus Vyvary ¹⁴⁰⁵	300 fl.
Wolfgangus Honorius Koll ¹⁴⁰⁶	300 fl.
Joannes Tarnoczy ¹⁴⁰⁷	300 fl.
Famulus Cancellariae	
Casparus Horvat ¹⁴⁰⁸	150 fl.
Calefactor	
Michael Straus ¹⁴⁰⁹	100 fl.
	9900 fl.

¹⁴⁰⁰ Maholányi János cancelláriai titkár (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰¹ Tenturich Istvn korábbi cancelláriai regisztrátor (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰² Domaniczky János korábbi cancelláriai jegyző (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰³ Somogyi Ferenc korábbi cancelláriai jegyző (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰⁴ Wimesperger Mátyás Miklós 1689-ban egyszer már kinevezett segédregisztrátor (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰⁵ Ujváry Imre korábbi cancelláriai jegyző (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰⁶ Előélete egyelőre ismeretlen, 1695-ben mint a cancellária jegyzője halálozott el (FALLENBÜCHL 2002, 161.).

¹⁴⁰⁷ Tarnóczy János korábban Korompay Péter cancellár titkára volt (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰⁸ Horváth Gáspár talán azonos az 1689-ben kinevezett Gáspár cancellistával (további adatok az életrajzi adattárban).

¹⁴⁰⁹ Strausz Mihály korábban Korompay Péter cancellár szolgálatában állt (további adatok az életrajzi adattárban).

8.2. A Magyar Kancellária személyzete 1527–1690¹⁴¹⁰

Kancellárok

Szalaházy Tamás veszprémi, majd egri püspök 1527. szept. 24., 1535. szept. 26/29†
 Perényi Péter br. 1540. dec. 28., 1541. jan. 31., 1542. okt. 10 (letartóztatva)
 Oláh Miklós zágrábi, majd egri püspök, majd esztergomi érsek 1546. nov. 8., 1553. máj. 7.
 után főkancellárként irányítja a kancelláriát haláláig: 1568. jan. 14.†
 Liszthy (Listhius) János veszprémi, majd győri püspök 1573. aug. 28. 1577. márc. 5.†
 id. Draskovich György győri püspök, kalocsai érsek 1578. jún. 10., 1586. szept. 24.
 Heresinczy Péter zágrábi, majd győri püspök 1586. szept. 24., 1590. jún. 10.†
 Kutassy János győri püspök 1592. márc. 1., 1597. jan. 22.
 Pethe Márton győri püspök 1598. ápr. 16., 1602. febr. 8.
 ifj. Forgách Ferenc nyitrai püspök 1603. jan. 24., 1607. jún. 4.
 Lépes Bálint nyitrai, majd győri püspök 1608. nov. 22.–1623. ápr. 26.†
 id. Sennyey István váci, majd győri püspök 1623. jún. 21., 1635. aug. 22 vagy aug. 25.†
 Lippay György veszprémi, majd egri püspök 1635. szept. 12., 1642. nov. 18.
 Bosnyák István veszprémi, majd nyitrai püspök 1642. nov. 23., 1642. nov. 27., 1644. aug. 25.
 előtt
 Szelepcsényi György veszprémi, majd nyitrai püspök 1644. nov. 9. előtt, 1666. jan. 22.
 Szegedy Ferenc váci püspök 1666. júl. 15. előtt, 1669. okt. 5. előtt
 Pálffy Tamás br. nyitrai püspök 1669. okt. 5., 1679. máj. 6.†
 Gubasóczy János nyitrai püspök 1680. jan. 28. előtt, 1686. ápr. 10.†
 Korompay Péter nyitrai püspök 1686. júl. 18., 1690. máj. 12.†
 Jaklin Balázs tinnini, majd nyitrai püspök 1690. jún. 16., 1695. okt. 23.†

Alkancellárok

Ujlaky Ferenc győri püspök 1539. ápr. 10., 1540. okt. 18.
 Pécsi János leleszi prépost 1540. dec. 28., 1542. júl. 9.
 Oláh Miklós zágrábi püspök 1543. aug. 1., 1545. febr. 4.
 id. Draskovich György pozsonyi prépost 1556. jan. 1., 1561. aug. 10.
 id. Forgách Ferenc váradi püspök 1562. márc. 10., 1563. nov. 19.
 Dudith András pécsi püspök 1565, 1566. jan. 6. előtt
 Liszthy János veszprémi püspök 1568. máj. 28., 1572. aug. 16.

Kancellárhelyettesek

Fejérkövy István veszprémi püspök 1575. aug. 13., 1579
 Telegdy Miklós pécsi püspök 1583. ápr.
 Domitrovich Péter zágrábi püspök 1613. jún. 4., 1613. jún. 24.
 id. Sennyey István boszniai püspök 1622. nov. – 1623. febr.
 Dávid Pál pécsi püspök 1626. márc. 10.
 Lóssy Imre váradi püspök 1628. febr. 5., 1628. jún. 4.
 Dávid Pál veszprémi püspök 1632. jún. 25.– 1632. júl. 19.

¹⁴¹⁰ A megadott évszámok általában az illető személy kancelláriai működésének legkorábbi és legkésőbbi időpontját tartalmazzák. Az adatokhoz tartozó magyarázatok és levéltári hivatkozások az életrajzi adattárban találhatók meg.

if. Draskovich György váci püspök 1633. febr. 6., 1633. szept. 22.
 Lippay György veszprémi püspök 1635. márc. 12., 1635. jún. 15., 1635. júl. 20.
 if. Draskovich György váci püspök 1638. aug. 4., 1638. aug. 18.
 Bosnyák István pécsi püspök 1640. febr. 25. 1640. márc. 3.
 Szelepcsényi György pécsi, majd veszprémi püspök 1644. aug. 5.
 Széchényi György pécsi püspök 1647. nov. 12., 1648. ápr. 18.
 Dvornikovich Mihály váci püspök 1689. szept. 12., 1690. jan. 27.

Titkárok

Ujlaky Ferenc pozsonyi prépost, győri püspök 1527. nov. 11., 1528. febr. 22., 1538. dec. 22.
 Fejérthóy János 1550. jan. 18., 1553. máj. 9.
 d. Merula Primus veszprémi kanonok 1550. jún. 9., 1550. nov. 4.
 Malatesta, Federico 1552. aug. 7., 1556. máj. 23.
 Draskovich György jászói prépost 1553. ápr.–máj., 1554. ápr. 17., 1555. dec. 31.
 Liszthy János 1550. jan. 5., 1554. febr. 1. 1554. nov. 1., 1568. május 28.
 id. Forgách Ferenc váradi püspök 1558. júl. 12. 1559. márc. 2., 1561. márc. 18.
 Dudith András pécsi püspök 1563. nov. 20., 1564. nov. 14.
 Bocskay György 1564. márc. 2., 1575. ápr. 5. †
 Istvánffy Miklós 1569. okt. 1., 1581. jún. 24.
 Joó János 1578. júl. 1., 1587. jan. 17.
 Verancsics Faustus 1582. jan. 25., 1594. szept. 29.
 Himelreich Tiburtius 1585. szept. 23., 1610. szept. 4. †
 Lippay János 1594. nov. 1., 1604. febr. 24.
 Nagymihályi Ferenc 1604. máj., 1610. márc.
 Ferencffy Lőrinc 1610. szept. 25., 1640. okt. 12. †
 Orossy György 1638. jún. 30., 1650. márc. 21.
 Ruttkay András 1650. ápr. 6., 1660. szept. 17. előtt †
 Orbán István 1662. márc. 5.–1679. ápr. 6.
 Maholányi János 1679. aug. 21.–1693. júl. 23.

Lajstromozók és pecsétőrök

Szeremlyényi Zsigmond 1526 előtt 1530. febr. 21.
 Mucsei Pál 1543. okt. 12. után
 Fejérthóy János 1548. nov. 13.
 Liszthy János 1552/1553–1568
 Milith Tamás 1568?–1577?
 Himelreich Tiburtius 1580. márc. 22., 1585. szept. 23.
 Samssinoczy János 1588. aug. 28., 1590. ápr. 5.
 Hosszutóthy Ádám 1594. márc. 30.
 Szinyei Merse György 1599, 1600. jan. 12.
 Zongor Zsigmond 1613. jún. 4.
 Szikszay Mihály 1615. ápr. 24., 1636. máj. 30. előtt †
 Lászlóffy Pál 1638. márc. 15., 1647. jún. 28. előtt †
 Fejérpataky Rafael 1649. aug. 16. előtt, 1660. júl. 2. előtt †
 Dvornikovich Miklós 1661. aug. 2., 1673. márc. 18. †
 Tenturich István 1673. ápr. 6., 1690. jún. 16.

Jegyzők és írnokok

Merula Primus veszprémi kanonok 1527. nov., 1544. okt. 15.
 Szeremlényi (Zeremlyen) Zsigmond 1528. jan. 10., 1529. szept. 1.
 Rokesinger Sándor esztergomi kanonok 1528. nov. 27.
 Reitlinger Lőrinc 1529. nov. 30, 1530. márc. 5.
 Mruck János 1530. márc. 19.
 Kis Péter (pécsi) 1532 előtt
 Muchey Pál 1543. dec. 4., 1544. dec. 12.
 Fejérthóy János 1545. jan. 22., 1546. márc. 18.
 Bocskay György 1545, 1549. júl. 25. 1564. márc. 2. előtt
 Armbruster Kristóf 1548. márc. 20., 1555
 Makó Ferenc 1548. márc. 22., 1549 előtt
 Csúzy Péter nyitrai kanonok 1548. márc. 15.
 Zula (alias Dinkh) Gáspár 1548. aug. 1., 1552
 Szentgyörgyi Gábor 1548. szept. 28.
 Hosszuthóthy György 1549
 Paluczki/Palugyay Imre 1551. máj. 23., 1554. jan. 18.
 Sárpataki Tamás deák 1551. szept. 2.
 Tolnai Deák Mátyás 1551. okt. 10., 1556/1557
 Steinperger Felix 1551. okt. 10.
 Kerekes Sebestyén 1551. okt. 10.
 Zula (alias Dinkh) Boldizsár 1553. máj. 25., 1559. aug. 11.
 Liszthy Sebestyén 1553, 1560. jan. 21.
 Bornemissza János 1554. dec. 2., 1555. febr. 15.
 Vízkelethy Jakab 1553, 1555. máj. 11., 1571. febr. 23.
 Alaghy György 1556. márc. 9., 1562. máj. 14., 1563. okt. 19.
 Strausz Jeromos 1557. okt. 8, 1559. dec. 14.
 Berzeviczy Márton 1559. máj. 30., 1563. jan. 3.
 Huet (Hutter) Albert 1558. dec. 1.
 Istvánffy Miklós 1559. aug. 8., 1567. okt. 31.
 Büdy Farkas 1560. szept. 30.
 if. Csányi Bernát 1561. júl. 8.
 Zercheky Benedek 1560. szept. 16., 1572. jún. 16.
 Bosnyák András 1561. okt. 4.
 Madocsányi (Madaczansky) Pál 1561. dec. 10.
 Ferencffy András 1561. márc. 28.
 Zaszkovszki János 1562. febr. 11., 1562. márc. 11.
 Csemiczky György 1562. nov. 27., 1564. nov. 30.
 Almásy Mátyás 1563. szept. 8, 1568. jan. 14.
 Himmelreich Tiburtius 1564. júl. 25. előtt, 1576. nov. 1.
 Pálffy Gergely 1564. júl. 25. előtt, 1580. márc. 18.
 Bodroghy Gergely 1565. márc. 24., 1567. júl. 28.
 Sasváry Ferenc 1569. febr. 2., 1575. ápr. 25.
 Persey Tamás 1568. jan. 14. előtt, 1570. febr. 5.
 Milith Tamás 1568. jan. 14. előtt
 Thury János 1569. jún. 21., 1574. máj. 18.
 Kubinyi László 1573–1578
 Harczy Máté 1575. ápr. 4., 1580. márc. 8.
 Cheley János 1577. márc. 5. előtt, 1583. aug. 9.

Beleczy Mátyás 1579. dec. 10., 1583. márc. 8.
 Ungváry János 1581. jún. 8., 1582. ápr.
 Miklóssy Ferenc 1579. dec. 10.
 Medve András (dörögdi) 1581–1589
 Loránth Ferenc 1581/1582–1587/1588
 Zelniczey Mihály 1583. május 25., 1585. ápr. 29.
 Aranyassy Pál 1585. ápr. 10., 1586. jún. 12.
 Baranych Mátyás 1586. márc. 21.
 Dömölky Gergely 1584–1608 febr. 15.
 Gábor János 1584?, 1587 előtt?
 Hosszutóthy Ádám 1588. jan. 12.
 Reitgartler Dávid (a Reitgardt) 1588
 Szecsődy Gergely 1588. aug. 28., 1596
 Szinyey Merse György 1589 körül
 Szombathelyi György 1590 előtt, 1593. nov. 22.
 Cwitanich Gáspár (de Kupisinicz) 1600, 1607. júl. 31.
 Nyéki Vörös Mátyás 1602
 Bona János 1601. jan. 28., 1605. júl. 4.
 Káldy Miklós 1604. márc. 2., 1605. szept. 2.
 Kryss Péter 1605–1610
 Szikszay (Siderius) Mihály 1607. jún. 26.
 Dubniczay Ferenc 1608–1623
 Nánásy alias Joó István 1610. márc. 27., 1610. szept. 15.
 Goda Dániel 1608–1617
 Dobrassovszky Venceslaus 1613/1614–1620/1621
 Ivanovich Tamás 1617/1619–1624(?)
 Meggyessi Sámuel 1619
 Nedeczky Gábor 1615(?), 1624. aug. 16.
 Ferencffy Miklós 1623–1625
 Ruttkay András 1625–1633
 Oppaka György 1625–1628. márc. 29.
 Sirchicht János 1627. márc. 15. előtt
 Tállyai Pál 1627. jan. 27., 1637. júl. 18.
 Orossy György 1627–1635
 Kolinich/Kolenovich János 1628. márc. 29., 1636. febr. 10.
 Stubiczay N. 1628. márc. 29.
 Fekete János 1629. máj. 7.
 Bene Gergely 1630–1635?
 Jantsovith (Janckovich) György 1634. márc. 15.
 Horváth Pál 1643. jan. 2.
 Kralovicz György 1647 előtt, 1650. nov. 9.
 Orbán István 1655. febr. 5., 1656. ápr. 26. (–1662.márc. 5.)
 Fabricius János 1656. ápr. 26., 1670. jan. 12. †
 Szepeticz Ferenc 1655. máj. 7., 1659. jan. 29.
 Pucz János 1655. máj. 7., 1659. jún. 4.
 Sigrai Jakab 1665. jan. 27. előtt
 Hegykői Mihály 1665. okt. 22., 1673. márc. 27.
 Méhes György 1665. okt. 22.
 Maholányi János 1665. okt. 22.
 Tersztyánszky András 1665. okt. 22.
 Doyczy György 1666. jún. 23., 1679. jún. 5.

Kutik János György 1666–1673(?)
Persich János 1667. márc. 22.
Szalay Mihály 1669–1680
Bornemissza János 1669 után, 1674. aug. 31.
Somorjay (Frievaisz) István 1672/1673(?)–1676
Péterffy János Ferenc 1670–1673
Lippich László 1672. szept.–1674.okt.
Mihanovich Farkas 1673. márc. 27.
Cziffkay János 1673. márc. 27.
Buziakovich István 1673. márc. 27.
Tenturich Mátyás 1674, 1676
Balkó János 1677/1678–1684
Szalóky Mátyás 1678. jan. 14., 1678. jún. 18.
Szentiványi László 1679. ápr. 6., 1679. ápr. 26.
Győrffy László Boldizsár 1680. okt.15., 1680. nov. 22.
Domaniczky János 1679, 1682. szept. 29., 1690. jún.16.
Ujváry Ferenc 1680–1683
Hangossy István 1681. júl. 27., 1686. aug. 22.
Somogyi Ferenc 1683. dec. 30., 1690. jún. 16.
Ujváry Imre 1684/1685(?), 1690. jún. 16.
Kittonich Miklós 1683. szept. 5., 1686. ápr. 23.
Kelko István 1689. febr. 11., 1689. szept. 18.
Strausz János 1689. márc. 4., 1689. júl. 9.
Strausz Mihály 1689. aug. 12., 1689. nov. 3., 1690. jún. 16.
Tarnóczy János 1689. szept. 2., 1690. jún. 16.
Wimesperger, Matthias Nikolaus (segédregisztrátor) 1689. aug. 3., 1690. jún. 16.
Gáspár írnok 1689. aug. 3.

8.3. A Magyar Kancellária tisztviselőinek életrajzi adattára 1527–1690

Az adattár tartalmazza a Magyar Kancellárián működő kancellárok, alkancellárok, kancellárhelyettesek, titkárok, jegyzők, írnokok életrajzi adatait, elsősorban a tisztviselők kancelláriai évek alatti tevékenységének bemutatására törekedve. Az azt megelőző és az azt követő életszakaszból csupán a legfontosabb események kerülnek felvételre.

Alaghy György (†1568) jegyző (1556, 1563)

Pest megyében, majd Abaúj és Zemplén megyében birtokos nemes család sarja. Alagi/Alaghy (Debreczeni) Gáspár és Serédy Veronika fia, Alaghy János (†1567) féltestvére. Házastársa (1561): Várday Fruzsina, Várday János és Ráskay Krisztina lánya (2. férj). Gyermekai: István (†1589), Ferenc (†1612), Klára.¹⁴¹¹

Alaghy György megnevezésre került az Alaghy Bekény (Beken) Jánosnak 1553. dec. 12-én I. Ferdinánd által adományozott címereslevélben testvére Menyhért és rokona, mikófalvi Bekény Farkas társaságában.¹⁴¹² 1556. márc. 9-én Gémes Ferenc egri gyalogskapitánnyal együtt Hort falura és egy adácsi kúriára kapott adománylevélben mint kancelláriai jegyzőt említik.¹⁴¹³ 1556 és 1557 folyamán további adományokat nyert, többnyire Alaghy János és Menyhért társaságában, főleg Heves, Abaúj és Zemplén megyei birtokokra.¹⁴¹⁴ Szintén velük együtt kapott adományt 1560. jan. 9-én Regéc várára.¹⁴¹⁵ 1562. május 14-én az egri káptalan oklevelében, amelyben eladja horti és adácsi birtokrészeit Gémes Ferencnek 400 magyar Ft-ért, még mint a Magyar Kancellária jegyzője szerepel.¹⁴¹⁶ 1563. okt. 19-én Serédy Gáspár királyi titkárnak címezi Alaghyt egyik levelében, amely legalábbis a kancelláriai szolgálat meglétére utal.¹⁴¹⁷ 1568. jan. 23-án gyámságot nyert Alaghy Menyhért társaságában Alaghy János gyermekei felett, nem sokkal később, 1568 májusában elhalálozott.¹⁴¹⁸

Almágy Máttyás jegyző (1563, 1568)

Felső-magyarországi nemes család sarja, a família birtokai a 16. század derekán török és tatár pusztítás áldozatául estek.¹⁴¹⁹

Oláh Miklós familiárisa, aki urának verseket is ajánlott.¹⁴²⁰ Kancelláriai működéséről egy saját folyamodványából annyi tudható, hogy II. Miksa magyar királlyá koronázása idején (1563.

¹⁴¹¹ ILLÉSY 1899, különösen 140–141, 270.

¹⁴¹² MNL OL E 148 Fasc. 408. Nr. 28, vö. ILLÉSY 1899, 135.

¹⁴¹³ MNL OL E 148 Fasc. 937. Nr. 14., MNL OL A 57 vol. 3. pag. 286., vö. ILLÉSY 1899, 140.

¹⁴¹⁴ 1556. nov. 6. Bécs. Királyi adomány Alaghy János és György, és általa testvére Menyhért részére Vizsolyra (Abaúj m.), a hűtlenségbe esett Perényi Gábor birtokára (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 359.). 1556. szept. 8. Bécs. Királyi adomány Alaghy György és Menyhért részére Abaúj megyei Kisfalu falura, a hűtlenségbe esett Sárközy Miklós birtokára (uo. vol. 3. pag. 359., uo. E 148 NRA Fasc. 32. Nr. 10.). 1557. május 25. királyi adomány Bona György és Alaghy György részére Heves megyei Ecsed falura, amely Nagy Imre magszakadásával háramlott az uralkodóra (uo. A 57 vol. 3. pag. 401). 1556. dec. 29. Bécs. Királyi adomány Hosszuthóthy György társaságában Zemplén megyei Erdőbényére, Perényi Gábor egykori zálogbirtokára (uo. A 57 vol. 3. pag. 369.). 1557. szept. 9. Bécs. Királyi adomány Alaghy György és testvérei, János és Menyhért részére a hűtlen Kincses György tállyai kúriájára (uo. A 57 vol. 3. pag. 434.)

¹⁴¹⁵ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 619–620.

¹⁴¹⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 65. 1598. Febr. fol. 68.

¹⁴¹⁷ ILLÉSY 1899, 141.

¹⁴¹⁸ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 903. Halála: ILLÉSY 1899, 141.

¹⁴¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 194.

¹⁴²⁰ ELTE EK Kt Coll. Kapr. B vol. 87. pag. 413. és 419. SZINNYEI I. 128.

szept. 8.) már a kancellária alkalmazottja.¹⁴²¹ 1568-ban, Oláh Miklós halála után (1568. jan. 14.) az érsek udvartartásáról felvett jegyzékben annak familiárisai között Mylith Tamás, Zercheky Benedek és Persey Miklós társaságában szerepel, akik mindnyájan kancelláriai alkalmazottak voltak.¹⁴²² Az érsek-főkancellár halála után Nagyszombat város jegyzője, e minőségében folyamodott 1571 folyamán Perényi Gábor birtokai közül a Zemplén megyei Helmec prédiúm, továbbá Nagygeres és Kisgeres falvak után.¹⁴²³ A kérelmet támogatta Verancsics Antal esztergomi érsek is.¹⁴²⁴

Aranyassy Pál jegyző (1585, 1586)

Pozsony megyei, Csallóközben birtokos nemes család sarja.¹⁴²⁵ Felesége: Vízkelethy Eufrozina (Vízkelethy Jakab lánya, 2. férje Rakoviczky György kamarai tisztviselő). Gyermekai: Mihály és Ilona.¹⁴²⁶ Rokoni kapcsolatban állt Szombathelyi Györggyel (Moson megye alispánjával), Beleczy Mátyással (pozsonyi vár várnagya), Chery Mihállyal (esztergomi érseki birtokok adminisztrátora).¹⁴²⁷

Kancelláriai jegyzői működéséről Pozsony megyei nagylégi birtokrészekre kapott királyi adománylevél és védlevél tanúskodik 1585-ből és 1586-ból.¹⁴²⁸ 1591 végén a nagyszombati harmincadellenőrség után folyamodott a Magyar Tanács több tagjának támogatásával, az állást minden jel szerint el is nyerte (említve 1592. jún. 8-án).¹⁴²⁹ 1595. febr. 15-én határvámos Morvaország felé.¹⁴³⁰ Ezt követően néhány éven át a pozsonyi vár provizora volt, 1605. júl. 10-én mint a pozsonyi vár volt gondnoka kapott nyugellátást.¹⁴³¹ Még egy alkalommal került elő a forrásokban, 1608. febr. 1-én aláírta a magyar és osztrák rendek Pozsonyban kötött konföderációját.¹⁴³²

¹⁴²¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 194.

¹⁴²² KÁRFFY 1901, 468.

¹⁴²³ Almásy Mátyás folyamodványa, amelyben felemlegette maga és ősei érdemeit: „prouti ego quoque a tempore felicitis coronationis Majestatis Vestrae Sacratissimae in Cancellaria Hungarica, circa latera Majestatis Vestrae Sacratissimae versatus fideliter servavi...”. megelégedett volt atyai javaival, de a török és tatár azokat teljesen elpusztította, ezért adományt folyamodott (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 194.).

¹⁴²⁴ Verancsics levele II. Miksához, ahonnan tudható, hogy Oláh halála után távozott a kancelláriáról, 1571. febr. 21. Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 199.). A Magyar Kamara Almásy kérelméről 1571. márc. 23-án azt írta az Udvari Kamarának, hogy Helmec, Kisgeres, Nagygeres falvak közül az első kettő értéke 15000 Ft körül van és Sárospatak fontos tartozékai, a harmadik falu, Nagygeres Málczy Pálnak került adományozásra azon birtokokért kárpótlásul, amelyek Füzérrel együtt Báthory Miklósnak kerültek adományozásra. A kérelmező érdemeiről és káraitól semmit sem tudnak (uo. r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 193.).

¹⁴²⁵ Pongrácz–Strešňák–Ragač 2004, 32–33.

¹⁴²⁶ MNL OL A 35 Nr. 51. ex 1622.

¹⁴²⁷ MNL OL I 47 Kt. 1. fol. 194–195.

¹⁴²⁸ 1585. ápr. 10. Királyi adomány Aranyassy kancelláriai jegyzőnek („Cancellariae Hungaricae Suae Maiestatis iuratus notarius”) egy nagylégi birtokrészre (Pozsony m.) gadoczi Farkas Jánossal együtt, amely pokateleki Zomor Pál magszakadása után háramlott az uralkodóra (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 427.). 1586. máj. 27. Uralkodói védlevél Szász András özvegye Nyáry Margit és Aranyasy (Araniasy) Pál kancelláriai jegyző részére, különösen Pozsony megyei Nagylégh birtokrészek miatt Sooky András, Nádasdy Pál, Sytkey György és Zelestey Ferenc ellenében (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 49. Konv. 1586. Mai fol. 163–166.).

¹⁴²⁹ MNL OL E 15 70. dob. 1591. dec. 22. fol. 519–511., és 71 dob. 1592. júl. 8., fol. 5–7.

¹⁴³⁰ FALLENBÜCHL 2002, 40.

¹⁴³¹ Uo. 2002, 40.

¹⁴³² ÖStA HHStA AUR 1608 II 1.

Armbruster Kristóf (†1563) jegyző (1548, 1555)¹⁴³³

1518-ban nemességet szerzett nagyszebeni polgárcsalád (Armprust, Armpruster, Ormprust) leszármazottja. Armbruster Mátyás (†1542) nagyszebeni királybíró fia, testvérei: Jakab, Mátyás, Lőrinc, János és Ferenc. Felesége Seyberlich Magdolna.¹⁴³⁴ Unokaöccse a szebeni származású Farkas Péter, a Magyar Kamara későbbi tanácsosa.¹⁴³⁵ Huet Albert kancelláriai jegyző, későbbi szász gróf nagybátyja.

1546 előtt Bécsben tanult, majd 1546–1547-ben a páduai egyetemen folytatott tanulmányokat.¹⁴³⁶ Kancelláriai működése 1548 és 1555 közé datálható. 1548. márc. 20-án Augsburgból írt leveléből tudható, hogy ekkor Oláh Miklós udvarában él, akihez azonban nincs kötelékkel kötve („cui tamen nullo vinculo addictus vel astrictus sum”).¹⁴³⁷ Kancelláriai működéséről az 1557. jan. 20-án Regensburgban és 1559. jún. 20-án Augsburgban kiadott nemességmegerősítő és címerbővítő oklevelek is beszámolnak a megadományozott családjának és személyes érdemeinek részletes ismertetése során.¹⁴³⁸ 1551. febr. 3. előtt jelent meg Bécsben az „Ének a gonosz asszony embereknek erkölcsökről” című asszonycsúfoló verse, amelyet eredetileg németül írt, majd maga fordította magyarra. Ezt augsburgi háziasszonya ellen írta, amikor részt vett a birodalmi gyűlésen.¹⁴³⁹ 1555-ben már a Magyar Kamara számvevőjeként készített számadásokat.¹⁴⁴⁰ 1555. decemberében Mossóczy pénztárnok segédje.¹⁴⁴¹ 1561. dec. 2. Magyar Kamara tanácsosa.¹⁴⁴² 1563. jan. 1-én hunyt el.¹⁴⁴³

Balkó János (†1712) jegyző (1677/1678–1684)

Családi viszonyairól csupán annyit tudunk, hogy özvegyét Szarka Juditnak hívják.¹⁴⁴⁴ Hat éves kancelláriai működéséről egy 1684-ben kelt beadványából lehet tudni, amelyet egy Alsó- vagy Felső-Magyarországon megürült hivatal után adott be, feltehetőleg az 1677/1678–1684 közötti években szolgált.¹⁴⁴⁵ 1684-ből még egy beadványa ismeretes, ekkor Magyar Kamara számvevőhivatali jegyzői tisztéből elmozdított Waskonyek János helyére pályázott.¹⁴⁴⁶ 1684–1687 között a Magyar Kamara accessistája volt, ez abból az 1687 októberében keletkezett ügyiratból derül ki, amely érsekújvári harmincadosi tisztben való megerősítése kapcsán

¹⁴³³ SZINNYEI I. 253., MAMÜL I. 142. (Pajorin Klára).

¹⁴³⁴ MNL OL E 21 1564. jún. 18.

¹⁴³⁵ MNL OL E 21 1563. jan. 21. Vö. még Apollónia asszony, Farkas Péter özvegyének férje adósságai és hátralékos járandóságai ügyében beadott folyamodványát (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Jun. fol. 153, 155.).

¹⁴³⁶ ÁLDÁSY 1904–1942, II.122., VERESS 1915, 34–35.

¹⁴³⁷ MNL OL X 1116 Révay cs. lt, 1411. sz. mikrofilmtekercs.

¹⁴³⁸ A nemeslevél részletesen felsorolja a címerszerző és családja érdemeit, elmondja, hogy milyen érdemeket szereztek az erdélyiek I. Ferdinánd hűségén tartásában, apja több éven védte Szebent. Maga Kristóf Bécsben tanult, majd Paduában: „Et mox inde in aulam nostram te contulisti et quodem eo tempore, quo non modo Germania sed et regnum nostrum Bohemiae iniqua contra nos arma sumpserant, ubi quidem ita fidelia tua servitia nos in diversa regna secutus, per aliquot annos declarasti operamque tuam et diligentiam in cancellaria nostra Hungarica sub fidele nostro nobis sincere dilecto reverendissimo in Christo patre, domino Nicolao Olah... cuius patrocinio utebaris, exhibuisti, ut eius favore et promotione, nobis apprime commendatus fueris...” 1559. jún. 20. Augsburg (ÁLDÁSY 1904–1942, II. 133. Az 1557. jan. 20-i oklevélből a címerleírás és az érdemek közlése: uo. II. 122.

¹⁴³⁹ RMNy 80.

¹⁴⁴⁰ EMBER 1946, 133, IVÁNYI 1983, 45.

¹⁴⁴¹ GECSÉNYI 2001, 61. 35. j.

¹⁴⁴² EMBER 1946, 133., IVÁNYI 1983, 45., GECSÉNYI 2001, 61. 35. j.

¹⁴⁴³ I. Ferdinánd leirata Magyar Kamarához, 1564. jún. 18. Mellékelve Armbruster özvegyének a beadványa (MNL OL E 21 1565. jún. 18.).

¹⁴⁴⁴ FALLENBÜCHL 2002, 44.

¹⁴⁴⁵ “per sexennium in Cancellaria Maiestatis Vestrae Hungarica Aulica absque ullo salario desudantem.” Udvari Kamara leirata Magyar Kamarához 1684. febr. 6., MNL OL E 21 1684. febr. 6.

¹⁴⁴⁶ MNL OL E 41 1684: Nr. 39.

keletkezett. A harmincadosságot Adam Langh budai harmincadosi kinevezése óta helyettesként látta el.¹⁴⁴⁷ Fallenbüchl adata szerint 1689–1704 között érsekújvári harmincados.¹⁴⁴⁸ 1704-ben az érsekújvári vár feladásában “egyik fő eszköz” volt.¹⁴⁴⁹ 1711–1712 között lévai harmincados.¹⁴⁵⁰ 1713-ban már özvegye, Szarka Judit rendezte a kamara felé fennálló hátralékait.¹⁴⁵¹

Baranych Mátyás jegyző (1586)

Baranych (Baranith, Baranics, Baranits) családi viszonyairól nem sokat tudunk, mindössze két házasságáról maradt fent adat: 1587-ben Ursula Kholnperger, Gaspar Kholnperger bécsi polgár lányával,¹⁴⁵² 1601-ben a breznóbányai származású Barbara Schwannal kötött házasságot.¹⁴⁵³

Kancelláriai működését egy adat bizonyítja 1586-ból, amikor Baranych Mátyás Huszár Péter és Martonfalvay Imre társaságában az Essegváry-javakból supplikált birtokrészek után, itt hivatkozik a Magyar Kancellárián végzett szolgálatára.¹⁴⁵⁴ A következő évben már elhagyta a kancelláriát és 1587. ápr. 1-től a Haditanács irodájának az írnoka.¹⁴⁵⁵ A következő, 1587 és 1590 közötti években a Haditanács számos fogalmazványán, köztük a budai pasákhoz intézett magyar nyelvű levelek fogalmazványain olvashatók tőle származó hivatali jegyzetek, minden jel szerint a Haditanács mellett működő egyik magyar tolmács volt.¹⁴⁵⁶ 1597-ben az utód nélkül meghalt Ladony Miklós birtokai után folyamodók között szerepel Baranych Mátyás neve is Joó János és László, Chemetey István, Ankerreith Absolon és Káldy Péter társaságában.¹⁴⁵⁷ 1602. jan. 15-én a Bécsben kötendő második házassága alkalmával az uralkodóhoz intézett meghívót (1601. dec. 2.) mustramesterként írja alá.

¹⁴⁴⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 317. Konv. 1687. Okt. fol. 358–364.

¹⁴⁴⁸ FALLENBÜCHL 2002, 44. Egy év nélküli, tévesen az 1670. évnél elhelyezett folyamodványában kérte megerősítését harmincados tisztében (MNL OL E 41 1669: No. 247).

¹⁴⁴⁹ HECKENAST 2005, 37.

¹⁴⁵⁰ FALLENBÜCHL 2002, 44.

¹⁴⁵¹ FALLENBÜCHL 2002, 44.

¹⁴⁵² Baranych, a Haditanács írnokának (*Hofkriegsrat Kanzleischreiber*) meghívója néhai Caspar Kholnperger lányával, Orsolyával tartandó esküvőre, 1587. ápr. 27. Bécs (ÖStA FHKA Familienakten B–46 Baranych fol. 14–15.).

¹⁴⁵³ 1601. dec. 2. Bécs, Baranych magyarországi mustramester meghívója Rudolf császárhoz Barbara Schwans, Christoph Schwans Breznóbánya város tanácsstagjának lányával kötendő esküvőjére (ÖStA FHKA Familienakten B–46 Baranych fol. 12–13.). Az uralkodó december 19-én utasította Ernő főherceget, hogy az 1602. január 5-én Bécsben sorra kerülő esküvőre egy ivóedényt juttasson (uo. fol. 1–2, 3–4.)

¹⁴⁵⁴ “per certos annos in Cancellaria Hungarica alacriter et diligenter exhibitorum ... servitiorum” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. März fol. 114, 117.)

¹⁴⁵⁵ Pálffy Géza szíves közlése.

¹⁴⁵⁶ Pl. David Ungnad, a Haditanács elnökének levele Szinán budai pasához, 1587. jún. 8. Bécs, a fogalmazvány szélén: „Translatum in Hungaricam per M. Baranytsh 8. Junij 1587 Viennae” (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 61. Konv. 2. fol. 25.). Az egyik török okozta károkat tartalmazó jegyzék külzetén szerepel az alábbi feljegyzés: „Haec pro imperatore per dominum Baranich subito et confestim scribantur ita ut eras vesperi per postam Pragam mitti possint. 15. Septembris 1589. Nickhart.” Alatta Baranych kezével: „Factum 16. Septembris 1589.” (Uo. Türkei I. Kt. 71. Konv. 2. fol. 17r). Az utolsó általam ismert, tőle származó jegyzet 1590. jún. 4-ről való (uo. Türkei I. Kt. 73. Konv. 1. fol. 132–137).

¹⁴⁵⁷ Mátyás főherceg leirata a Magyar Kamarához, 1597. ápr. 25. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 64. Konv. 1597. fol. 390–398.).

Beleczy Mátyás jegyző (1579–1583)

Beleczy (Belec, Beleczi, Beleciensis) Mátyás használt előneve (varasdi) alapján a horvátországi Varasdról származott.¹⁴⁵⁸ Felesége Vízkelethy Anna (1622 már néhai), gyermekei Belec Péter (1622) és Zsófia (1622).¹⁴⁵⁹

Életrajzának állomásai supplikációiból jól rekonstruálhatók, csupán azok pontos datálása ütközik nehézségekbe.¹⁴⁶⁰ Pályája kezdetén Draskovich György horvát bán (1567–1575) irodájában szolgál kilenc éven át, később hat éven át a Magyar Kancellárián írnok Draskovich kancellársága alatt (1578–1586). Kancelláriai ténykedése alatt 1579-ben Miklóssy Ferencsel együtt folyamodnak Ernő főherceghez mint a főherceg mellé beosztott magyarok valamifajta subsidium után.¹⁴⁶¹ 1583. márc. 8-án királyi birtokadományt kapott Gothál János, Zwirchith Márton társaságában Varasd megyei birtokokra, az adománylevél Joó János királyi titkár írnokának nevezte.¹⁴⁶² 1587 után néhány éven át Pálffy Miklós főkapitány mellett Komáromban és Érsekújváron szolgál mint annak titkára.¹⁴⁶³ Később a pozsonyi vár várnagya (castellanus, provisor), amelynek kezdete egyik kérelme alapján 1593 körülre tehető.¹⁴⁶⁴ 1609 nyarán több mint 30 éves szolgálatára hivatkozva kérte havi 15 Ft-os salaryumának megemelését további öt Ft-otal. Beadott kérelme szerint 12 éve szolgál a pozsonyi vár provizorságában, Illésházy és más tanácsosok a korona őrzését is rábízták.¹⁴⁶⁵ A Magyar Kamara 1617. jún. 8.-i előterjesztése szerint Beleczy Mátyás pozsonyi várnagy kért engedélyt a vár területén egy ház illetve három telek vásárlására Egyházassgellén (Pozsony megye).¹⁴⁶⁶ Ez alkalommal is kiemelésre került Beleczy koronaőri szolgálata. Már 1622 októberében kérelmet nyújtott be, hogy öregségére való tekintettel províziót nyerjen.¹⁴⁶⁷ Végül az uralkodó 1623. aug. 19-én évi 100 Ft-os kegydíjjal jutalmazta több mint harminc éves szolgálatát.¹⁴⁶⁸

Bene Gergely jegyző (1630–1635?)

Talán a Nyitra megyei Bene család tagja, amely Bene János révén nyert címereslevelet 1616. jún. 2-án, ugyanott említve gyermekei Gergely, Péter, Zsófia.¹⁴⁶⁹

Bene 1649 júniusában nyújtott be folyamodványt a vágújhelyi harmincadosság után, beadványa szerint korábban öt évig szolgált a Magyar Kancellárián, majd két éven át volt Pálffy István

¹⁴⁵⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 113. Konv. 1617. Jun. fol. 30r.

¹⁴⁵⁹ MNL OL A 35 Nr. 51. ex 1622.

¹⁴⁶⁰ „me primum sub banatu quondam dominorum Georgii Draskouitii et Francisci Zlwnij in regno Sclauoniae, in servitio et expeditione styli banalis, novem annis servivisse, tandem in Cancellaria Hungarica diuo regnante imperatore Rudolpho sub eodem Georgio Drascouitio, tunc temporis Hungarico Suae Mtis cancellario, per sex annos, postea penes quondam memoriae dominus Nicolaus Palfy Comaromii et in nova archiepiscopali arce per sex similiter annos, postremo hic in Maiestatis Vestrae Sacrae arce Posoniensi, ante coronae regni huc inductionem, et usque modo in castellanatu et custodia ejusdem coronae, ultra triginta annos fideliter et constanter vsque hanc meam senilem aetatem servivisse...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Aug. fol. 164–165).

¹⁴⁶¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 74.

¹⁴⁶² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 357.

¹⁴⁶³ Pálffy Miklós pozsonyi főkapitány adománylevele varasdi Beleczy Mátyás részére, aki „alias secretarii nunc vero provisoris et castellani nostri in arce regia Posoniensi, quae ipse per continuos novem annos nobis fideliter exhibuit et impendit” 1595. febr. 23. Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 113. Konv. 1617. Jun. fol. 30r.). Vö. még uo. r. Nr. 113. Konv. 1617. Jun. fol. 28–33.

¹⁴⁶⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Aug. fol. 164–165.

¹⁴⁶⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 97. Konv. 1609. Jul. fol. 57–63.

¹⁴⁶⁶ ÖStA FHKA HFU. r. Nr. 113. Konv. 1617. Jun. fol. 28–33. Becsatolva másolatban Pálffy István Beleczy számára adott kiváltságlevele, 1612. aug. 1. Pozsony, uo. fol. 30v–31r.

¹⁴⁶⁷ Udvari Kamara előterjesztése, 1622. okt. 23. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1622. Okt. fol. 69.).

¹⁴⁶⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Aug. fol. 157–166. Beleczy eredetileg 150 Ft-os kegydíjat kért.

¹⁴⁶⁹ KEMPELEN II. 69.

titkára, ahonnan Nagyszombat város aljegyzője lett, e minőségében már nyolc éve szolgált.¹⁴⁷⁰ Kancelláriai működése valószínűleg Sennyey István kancellárságához kötődik (1623–1635). Az állást nem kapta meg, azt Ray Gáspár, a galgóci uradalom számvevője (rationista) nyerte el.¹⁴⁷¹

Berzeviczy Márton (1538–1596) jegyző (1559–1563)¹⁴⁷²

A Berzeviczy család Sáros megyei ágának szülötte. Édesapja B. Kristóf (†1557), anyja Berthóthy Katalin. Felesége Katharina Dombrowski (1578), fiai János és Kristóf.¹⁴⁷³

Az 1559. május 30-án Augsburgban kiadott címereslevél tanúsága szerint Berzeviczy Márton pályáját Nádasdy Tamás nádor szolgálatában kezdte mint annak titkára, onnan kerülhetett a Magyar Kancellária szolgálatába.¹⁴⁷⁴ A következő években a Prágába, majd onnan Németországba utazó I. Ferdinándot kísérő Forgách Ferenc alkancellár által vezetett kancelláriai osztály tagja (1559–1563). Erről tanúskodik testvérehez Györgyhez intézett levele.¹⁴⁷⁵ Kancelláriai szolgálatát igazolja, hogy I. Ferdinánd egyik, 1562. március 20-án Prágában kiadott, a Berzeviczyek vitás birtokügyében intézkedő mandátumában „notarius majoris nostrae Cancellariae Hungariae juratus” nevezi.¹⁴⁷⁶ 1562. nov. 27-én adománylevelet kapott két kancelláriai társával, Csemiczky Györggyel és Vízkelethy Jakabbal, továbbá Forgách Simonnal, Forgách Ferenc testvérel egyetemben több Bihar és Zaránd megyei birtokra. A Forgách Ferenc által ellenjegyzett adománylevélben a három kancelláriai alkalmazott „apud majorem cancellariam nostram Hungaricam secretariorum” kerül megnevezésre, de legfeljebb Forgách titkáraitól lehet esetükben szó.¹⁴⁷⁷ 1563. nov. 24-én Olmüchen Miksa római király udvari familiárisává („in nostrum familiarem continuum et domesticum”) nevezte ki.¹⁴⁷⁸ 1563. dec. 1-én Kapi Andrással és Géczi Zsigmonddal együtt adományt kapott a Nógrád megyei Bárkány és Lócs községre (az adománylevélben már mint csak udvari familiárist említik).¹⁴⁷⁹ Kancelláriai szolgálata valószínűleg ezekben a hetekben ért véget. 1564 tavaszától több éven át nyugat-európai utazáson vett részt, majd 1568-tól 1572-ig Forgách Ferenc társaságában Paduában tanult.¹⁴⁸⁰ Párizsi tartózkodása alatt jelent meg gyászbeszéde I. Ferdinándról.¹⁴⁸¹ Bécsbe visszatérve hiába próbált udvari alkalmazást találni, vagy fellépése, vagy Forgáchhoz fűződő jóviszonya ennek gátat szabott.¹⁴⁸² 1572-ben Erdélybe ment, ahol mindjárt egy fontos megbízást is kap, Báthory a pápához küldi követségbe.¹⁴⁸³ Később Báthory István fejedelem kancelláriáján, Forgách kancellársága alatt talált alkalmazásra, 1574–1575 kancelláriai titkár és

¹⁴⁷⁰ “Tum in Cancellaria Hungarica a quinque circiter annis, tum vero apud illustrissimum dominum comitem Stephanum Palffy a duobus annis in secretariatu, nunc vero in officio vice notariatus civitatis liberae ac regiae Tyrnaviensis, ab octo iam integris annis de patria Augustissima Domo Austriaca semper bene mereri studui” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 160. Konv. 1639. Jun. fol. 77–92, suppl. fol 84–85.).

¹⁴⁷¹ FALLENBÜCHL 2002, 263.

¹⁴⁷² Életrajza: VERESS 1911, MAMÜL I. 353.

¹⁴⁷³ VERESS 1911, 120., 188.

¹⁴⁷⁴ „prouti eius rei eximium apud praedictum spectabilem et magnificum comitem Thomam de Nádasd, Regni nostri Hungariae praedicti palatinum, secretarii sustinendo officium, jam pridem edidisti specimen, atque nunc etiam, cum per varias nostras, et Sacri Romani Imperii regiones et provincias nos sequendo, patriae tuae praedictae nobisque similiter rerum et negotiorum regni dicti publicorum reddere non cessaveris ministeria.” (BERZEVICZY 1899, 37–39.). Kancelláriai alkalmazott még egész biztosan 1563. jan. 3. (uo. 49.).

¹⁴⁷⁵ BERZEVICZY 1899, 41–43.

¹⁴⁷⁶ 1562. jún. 16. Prága. BERZEVICZY 1899, 43.

¹⁴⁷⁷ BERZEVICZY 1899, 47–48.

¹⁴⁷⁸ BERZEVICZY 1899, 44–45. Fogalmazványa: ÖStA HHStA RHK Agententitel 1. cs. Berzenicze.

¹⁴⁷⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 783.

¹⁴⁸⁰ VERESS 1911, 42–66.

¹⁴⁸¹ Oratio funebris de invictissimo Ferdinando I. Romanorum imperatore. Parisiis 1565.

¹⁴⁸² VERESS 1911, 70–72.

¹⁴⁸³ VERESS 1911, 73–82.

a fejedelmi tanács tagja.¹⁴⁸⁴ Báthory lengyel királysága alatt az uralkodó haláláig bezárólag (1586) a mellette, Lengyelországban működő erdélyi kancellária vezetője.¹⁴⁸⁵ 1583-ban bárói címet kapott urától.¹⁴⁸⁶

Bocskay György (†1575) kancelláriai jegyző (1545–1564) királyi titkár (1564–1575)¹⁴⁸⁷

A Bocskay család Szlavóniába származott ágából származott, a család előnevét, razinjakeresztúri, legfontosabb birtokáról Razinjakeresztúrról kapta (nemesség megerősítést kaptak 1549).¹⁴⁸⁸ Apja Bocskay István Mohácsnál esett el. Testvérei: Miklós és Ferenc. Felesége: Gétyey (Getthyey) Sára (G. Gergely Vas megyei nemes lánya, ház. 1565, 2. férj Kerecsényi Mihály).¹⁴⁸⁹ Gyermekei: István, Borbála, Orsolya (1578).¹⁴⁹⁰

Bocskay György tanulmányairól és ifjúságáról nem sokat tudunk. Az 1549. júl. 25-én kiállított címereslevél szerint fiatalon került Oláh Miklós révén a Magyar Kancelláriára, ahol ekkor már néhány éve ott szolgált.¹⁴⁹¹ Nádasdy Tamáshoz 1557. jún. 9-én intézett levelében tizenkét év kancelláriai szolgálatról ír, ezek szerint kancelláriai működése 1545 körül kezdődött.¹⁴⁹² Már 1549-ben sem egyszerű írnok, a címereslevél szerint arannyal és ezüsstel írt könyvek készítésében jeleskedik, kalligráfiai készségeiről a címereslevél is elismeréssel emlékezik meg. Nem véletlen, hogy egy 1551-es adománylevelében, amikor Polányi Sebestyénnel közösen szerzett adományt Szabolcs megyei birtokokra, nem egyszerű scribaként, hanem scriptorként szerepeltetik.¹⁴⁹³ Megbecsültségét és különleges helyzetét jelzi, hogy 1554-től rendszeres provízióban részesült, előbb évi 50, majd 100 (1557), 200 (1559), 250 (1561), végül 400 Ft-ot (1562. okt. 14.) kapott.¹⁴⁹⁴ Közben udvari familiárisi címet is szerzett (első ismert említése 1561. márc. 10.).¹⁴⁹⁵ Hosszú kancelláriai működése során több kisebb birtokadományhoz jutott. 1559. okt. 15-én Panyi Kristóf magszakadással háramlott Abaúj megyei birtokait szerezte meg.¹⁴⁹⁶ 1562. okt. 1-én ötven jobbágyra nyert ígérvényt.¹⁴⁹⁷ 1567. júl. 18-án Bornemissza Mátyás szakolcai harmincados házát kapta meg.¹⁴⁹⁸ 1569. aug. 25-én az elpártolt Forgách Ferentől elkobzott kistoronyi szőlőt szerezte meg.¹⁴⁹⁹ Ezek birtokbavételére nincs adat, fő magyarországi birtokát a felesége révén birtokba vett körmendi udvarház és tartozékai jelentették.¹⁵⁰⁰ Bár már 1559-ben kérelmezte a távollévő Federico Malatesta helyére történő titkári kinevezését, csak 1564-ből áll rendelkezésre bizonyíték, hogy valóban titkár lett, titkári

¹⁴⁸⁴ TRÓCSÁNYI 1980, 24, 185.

¹⁴⁸⁵ VERESS 1911, 100.

¹⁴⁸⁶ Veress 1911, 153.

¹⁴⁸⁷ Életére: GULYÁS 2013, GULYÁS 2014, GULYÁS 2016, MAMÜL XIII. 340–342. (Gulyás). Hasznos levéltári anyaggyűjtés személyére: ÖStA HHStA Nachlass Birk Nr. 147. Collectanea btr. Georg Bocskay.

¹⁴⁸⁸ IVÁNYI 1942–1943, 193–194., MOL P 285 15. cs. Fasc. 84. Nr. 40. (özvegye 1578-ban már Kerecsényi Mihály hitvese) (Gulyás Borbála szíves közlése).

¹⁴⁸⁹ MNL OL P 1314 Nr. 6856.

¹⁴⁹⁰ MNL OL P 285 Fasc. 84. Nr. 40.

¹⁴⁹¹ IVÁNYI 1942–1943, 194.

¹⁴⁹² MNL OL E 185 a. Levelezés.

¹⁴⁹³ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 421.

¹⁴⁹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. 168r., MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. pag. 24.

¹⁴⁹⁵ MNL OL E 21 1561. márc. 10.

¹⁴⁹⁶ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 602.

¹⁴⁹⁷ MOL P 285 Fasc. 84. Nr. 32. (Gulyás Borbála szíves közlése). Az ígérvényt végül 100 Ft éves járandóságra váltja át 1573. márc. 7-én (ÖStA FHKA UGB Bd. 397. fol. 26r.).

¹⁴⁹⁸ ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 82v., HFU r. Nr. 15. Konv. 167. Jul. fol. 414.

¹⁴⁹⁹ ÖStA FHKA UGB Bd. 396. fol. 164v–165r.

¹⁵⁰⁰ Erre vonatkozólag lásd Batthyány Kristóffal és Boldizsárral folytatott levelezését (1564–1575) (MNL OL P 1314 Nr. 6854–6891.).

működéséhez kapcsolható első ismert oklevél 1564. márc. 2-ről ismeretes.¹⁵⁰¹ 1570 folyamán tanácsosi kinevezést nyert a Magyar Tanácsba.¹⁵⁰² A kancelláriai írnokok közül személyéhez köthető Himelreich Tiburtius (1569), szombathelyi Harczy Máté (1575) Sasváry (Dabóczi) Ferenc (1569, 1575). Bocskay nevét kalligráfusi működésével örököltette meg, amelyről a kancellárián kiadott címereslevelek mellett mindenekelőtt három írásmintakönyve tanúskodik, továbbá I. Miksa innsbrucki síremlékének, illetve Nádasdy Tamás lékai síremlékének feliratai, amelyeket szintén ő készített.¹⁵⁰³ Ezek esetében nemcsak a tervezést, hanem a kivitelezést is ő végezte egy új eljárás, a kőmaratás révén.¹⁵⁰⁴ 1575. ápr. 4-én tett végrendeletet Bécsben és vagy még aznap vagy a következő nap, 1575. ápr. 5-én halálozott el ugyanott.¹⁵⁰⁵

Bodroghy Gergely jegyző (1565–1567)

Használt előneve, szombathelyi, alapján valószínűleg szombathelyi származású. Családi viszonyairól annyi tudható még, hogy 1563. nov. 15-én Bodroghy alias Pap Gergely néven két sógorával Soldos Benedekkel és Cheörgő Jánossal együtt nyert címereslevelet.¹⁵⁰⁶

Először Oláh Miklós 1562. szeptember 14-i végrendeletében bukkan fel mint Szombathelyi Gergely diák („Gregorius literatus Sabariensis”).¹⁵⁰⁷ A következő években több kisebb uralkodói adományban részesül.¹⁵⁰⁸ Minden jel azt mutatja, hogy jól használja ki az érsek-helytartóhoz és kancellárhoz fűződő viszonyát. 1565. március 24-én Sopron megyei Udvard falura kapott uralkodói megerősítésben nevezik először kancelláriai jegyzőnek.¹⁵⁰⁹ A következő években, 1566-ban és 1567-ben még három további említése ismert ebben a minőségben.¹⁵¹⁰ Ezzel egyidejűleg több oklevélen szerepel aláírása, amelyet Oláh helytartóként adott ki.¹⁵¹¹ Az Oláh Miklós halála után (1568. jan. 16.) udvartartásáról felvett jegyzékben Oláh titkárai között szerepel: „secretarius tertiusmet”.¹⁵¹² Talán megkockáztatható a megállapítás, hogy Bodroghy elsősorban a helytartósági ügyek intézéséért felelt. ezt támasztja alá, hogy ura halála után a helytartóságban utód Bornemissza Pál erdélyi püspök, nyitrai adminisztrátor szolgálatába lépett

¹⁵⁰¹ 1563. márc. 5-én Ferdinánd egy Magyar Kamarához intézett leiratban még „familiaris aulae nostrae et scriptor noster” nevezte (MNL OL E 21 1563. márc. 5.). 1564. márc. 2.: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 11. Konv. 1564. fol. 234–235. Az uralkodó 1564. szept. 6-án a házasság Bocskayt „secretarius noster”nek nevezi (MNL OL E 21 1564. szept. 6.).

¹⁵⁰² 1570. júl. 2-án már mint „secretarius et consiliarius” írta alá Sopron városához intézett levelét, amelyben egy hordó bor után érdeklődött (MNL OL GYMSML SVL Lad. XXIV et Z. Fasc. 11. Nr. 76.). A levelet Dominkovits Péter barátomnak köszönöm. Vö. még PÁLFFY 2010, 270.

¹⁵⁰³ MAMÜL XIII. 341, GULYÁS 2013, 338., GULYÁS 2014, 272–289, 289–291.

¹⁵⁰⁴ GULYÁS 2013, 339.

¹⁵⁰⁵ MNL OL E 554 Fol. Lat. 932 pag. 24. Végrendeletének kiadása: Gulyás 2018.

¹⁵⁰⁶ NAGY IVÁN IX. 108. KEMPELEN II. 284–285. és XI. 506., BALOGH 1901, 233–234.

¹⁵⁰⁷ MERÉNYI 1899, 145.

¹⁵⁰⁸ 1563. dec. 1-én adományt kapott raskai Soós János társaságában a Zemplén megyei Kisazar, Ladmocz falvakbeli birtokrészekre, amelyek Aszary István magszakadásával háramlottak az uralkodóra, ill. Komornik Ferenc Keortwelies birtokára (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 785.). 1564. ápr. 4-én adományt kapott Kapornaky Ferencel és Ispán Györggyel együtt magszakadt Erős István jáki birtokaira (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 805.). 1567. júl. 28. Uralkodói adomány Nagymiske, Kismiske, Karasztos Vas megyei falvakra Bodroghy Gergely „notarius maioris Cancellariae Suae Hungaricae” számára, amelyek Miskey Dénes, Balázs, Tamás magszakadásával háramlottak a kincstárra (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 891.)

¹⁵⁰⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 846.

¹⁵¹⁰ 1566. jan. 29.: VAGNER 1896, 135–137; 1565. júl. 25. és júl. 28.: MNL OL A 57 vol. 6. pag. 241. és vol. 3. pag. 891.

¹⁵¹¹ Oláh Miklós érsek, helytartó adománylevele Bejczy Gergelynek Baloghfalva községre (Vas m.) 1564. jan. 12. (MNL OL P 45 Békássy cs. 3. cs. 1564. év). Oláh Miklós helytartó adománya Babindali Gergelynek magszakadt Csuklasz György birtokaira, 1567. febr. 6. Nagyszombat (ÖStA HHStA FA Erdődy Lad. 25. Fasc. 9. Nr. 7).

¹⁵¹² KÁRFFY 1901, 467.

mint titkára, az ő familiárisaként folyamodott 1572-ben a helytartó járandósága után.¹⁵¹³ 1572. ápr. 1-től Verancsics Antal szolgálatában állt mint annak szervitora.¹⁵¹⁴ 1573-ban és 1575-ben az esztergomi érseki nemesek palatinusaként jelenik meg a forrásokban (megosztva Vízkelethy Jakabbal), Érsekújvárból való távolléte miatt az érseki birtokok adminisztrátora megfosztotta tisztségétől, de sikerült társával együtt visszahelyeztetni magát.¹⁵¹⁵ 1576 és 1578 között személynöki ítélőmester Alszászi András személynök mellett.¹⁵¹⁶ Szombathelyen végig telektulajdonnal rendelkezett (1569, 1577).¹⁵¹⁷ Jogtudó értelmiségi voltát igazolja, hogy birtokában volt egy 1561-ben Bécsben kiadott Tripartitum.¹⁵¹⁸

Bona János jegyző (1601, 1605)

Trencsényi polgár család sarja.¹⁵¹⁹ A 16. század végén és a 17. század elején több éven át szolgált a Magyar Kancellárián mint jegyző, saját folyamodványa szerint a kisebb és nagyobb kancelláriának egyaránt volt a munkatársa.¹⁵²⁰ A Magyar Kamara 1603. dec. 22-i Udvari Kamarához intézett leveléből kiderül, hogy Bona néhány héten át náluk is szolgált, miután Himmelreich beajánlotta hozzájuk.¹⁵²¹ Trencsényi és Trencsén megyei tulajdonszerzésre tett kísérleteire néhány adat megmaradt. 1600 végén vagy 1601 elején benyújtott folyamodványában kérte Trencsén külvárosában található atyjától örökölt kert (Nadpriekopu) és allódium, továbbá a maga által vásárolt ház kiváltságolását.¹⁵²² 1603 novemberében testvérével, Miklóssal a hűtlenségbe esett néhai Prasinszky László negyed nemesi kúriája után folyamodott.¹⁵²³ Kérdés, hogy milyen minőségben tartózkodott 1605 júliusában talán még mindig kancelláriai alkalmazottként, amikor Prágából Thurzó Györgyöt friss hírekkel látja el.¹⁵²⁴ Későbbi pályája ismeretlen.

¹⁵¹³ Vízkelethy Jakab és Bodroghy Gergely beadványa II. Miksához, é n. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1574. Júl. fol. 300–301. MNL OL E 41 1572: No. 36.).

¹⁵¹⁴ GÁL-MLAKÁR 2007, 330.

¹⁵¹⁵ MNL OL E 150 Irreg. 1. tétel 8. sz., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1575. Febr. fol. 30–32., uo. r. Nr. 38. Konv. 1578. Dez. fol. 99–104.

¹⁵¹⁶ MNL OL E 41 1576: No. 186. (1576. jún. 26.) –ÖStA FHKA UGB Bd. 400. fol. 259r. (1578. aug. 11.).

¹⁵¹⁷ HORVÁTH 1993, 80., ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2000, 16.

¹⁵¹⁸ GÖMÖRI 1990, 746. Ezt a hivatkozást Nemes Gáborné Matus Zsanettnek köszönöm.

¹⁵¹⁹ Egyik supplikációját így írja alá: “Joannes Bona Trinchiniensis Cancellariae Maiestatis Vestrae Sacratissimae Hungariae notarius” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 140. Konv. A. fol. 10–11.). 1603 novemberében beadott folyamodványában magát trencsényi polgárnak nevezi (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 85.).

¹⁵²⁰ “jam a multorum annorum decursu penes Maiestatis Vestrae Sacratissimae minorem et maiorem Cancellariam Hungaricam serviendo indefessam operam navavi” (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 140. Konv. A. fol. 10–11.).

¹⁵²¹ «servitia dicti supplicantis.... pauca sunt, ad Cancellariam Hungaricam Aulicam per egregium Tiburtium Himmelreich de Schafftenbergh Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis consiliarium et per Regnum Hungaricum secretarium etc solum pro tyrone adscitus fuit, et magis quod eum isthic erudierit gratias agere, quam recompensam aliquae petere deberet. Receptus autem fuerat per me praefectum et ad cancellariam Camerae huius, sed tum expectationi de se conceptae non satisfaceret post paucas septimanas amotus rursum fuit.» (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Dez. fol. 106.).

¹⁵²² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 140. Konv. A. fol. 10–11.

¹⁵²³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. Konv. 1603. Dez. fol. 105–111.

¹⁵²⁴ Bona levele Thurzó Györgyhez, 1605. júl. 4. Prága (orig. latin). Thurzó szervitorán át nemrég beszámolt Forgách Zsigmond és Pogrányi Benedek küldetéséről. Rédei Újvárt ostromolja. Esztergomot minden magyar elhagyta, malmaikat is elvontatták, amelyek a Dunán voltak. Az uralkodó 20000 lovas és gyalogot toboroz, nagy gondja van Magyarországra, hogy korábbi állapotába kerüljön, a vallonok Bécs körül egy falut maguknak elfoglaltak. Thurzó titkára erről többet tud mesélni, végezetül Thurzó védelmébe ajánlja apját (MNL OL E 196 18. dob. Fasc. 87. Nr. 6., fol. 12–13.).

Bornemissza (Abstemius) János jegyző (1554–1555)

Bornemissza (Abstemius, Brassay) János kolozsvári nemespolgár családból származott (előneve brassói), apja Brassay Pál deák (†1554. dec. 2. előtt), anyja Medwes Dorottya, testvére Brassay Mihály.¹⁵²⁵

Életútjából csupán kancelláriai működésére vonatkozó két kis adalék ismert. 1554. dec. 2-án adómentességet nyert mint a Magyar Kancellária jegyzője apja egykori kolozsvári házára.¹⁵²⁶ 1555. febr. 15-én Augsburgban kiadott oklevélben szolgálataira való tekintettel ígéretet kapott az uralkodótól birtokadományra 32 telekig bezárólag.¹⁵²⁷ Kérdés, hogy az 1556. augusztus 14-én a felségárulás miatt jószágvesztésre ítélt kápolnai Bornemissza Farkas Baranyai megyei birtokaira birtokadományban Bodroghy Antallal és Oláh Jánossal együtt részesített Bornemissza János azonos-e vele.¹⁵²⁸ Egy könyve, amely a reformáció felé való elkötelezettségre utal, az Esterházy-könyvtárban maradt fenn.¹⁵²⁹

Bornemissza János (1643–1713) jegyző (1669, 1674)

Heckenast adattára szerint a pesti Bornemissza család tagja.¹⁵³⁰ Édesapja Bornemissza István, anyja Ecker Zsófia (Ecker Lukács szenci harmincados lánya, Nagovicz István kamarai titkár özvegye).¹⁵³¹ Felesége Csatáry Erzsébet (1710) (Petrovay János özvegye).¹⁵³²

Gimnáziumi tanulmányait a parvista osztálytól a syntaxista osztályig bezárólag a pozsonyi jezsuita gimnáziumban végezte (1652–1655).¹⁵³³ A két felső osztályt, poétikát és retorikát Nagyszombatban járta (1657–1659).¹⁵³⁴ Ott is járt egyetemre 1659 és 1662 között, és szerzett filozófiai doktorátust.¹⁵³⁵ Pályája kezdetéről beadványaiból lehet tudni. A pozsonyi főpostamesterségre pályázva számolt be arról hogy az iskolapadból alig kinőve vett részt Balassa Imre holmijainak lefoglalásában (1666), majd Pálffy Tamás kancellár, egri püspök titkára volt, így került a Magyar Kancelláriára (nyilván 1669 után), ahol Nádasdy Ferenc és más összeesküvők iratait fordította mindenfajta díjazás nélkül, sok hónapon át.¹⁵³⁶ Az első levéltári említés személyére vonatkozólag 1666-ból származik, akkor a királyi tábla esküdt jegyzője.¹⁵³⁷ 1674. febr. 5-én még a Magyar Kancellária jegyzője, amikor is Pálffy kancellár Erdődy György ügyében kiküldte őt.¹⁵³⁸ Néhány hónappal később, 1674. aug. 31-én kinevezést nyert a Magyar Kamarához mint fogalmazó, ahol azután a következő évtizedekben fokozatosan emelkedett a

¹⁵²⁵ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 251–252. Az adománylevélben egregiusnak titulálják.

¹⁵²⁶ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 251–252.

¹⁵²⁷ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 860.

¹⁵²⁸ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 317.

¹⁵²⁹ Bugenhagen, Johann, Psalterii Davidis nova et perpetua translatio...Basel, 1536. A kötéstáblán belül: „Johan(nes) Coronen(sis) Abste(mi)us Transilvanus” (vö. ZVARA 2011, 55.).

¹⁵³⁰ HECKENAST 2005, 74.

¹⁵³¹ FEDERMAYER 2003, 149.

¹⁵³² HECKENAST 2005, 74.

¹⁵³³ EFSZK Matr. Poson. 35r., 41v., 45r.

¹⁵³⁴ EFSZK Matr. Tyrnav. 274r., 281r.

¹⁵³⁵ MUT 121., 127., 131. és Bognár–Kiss–Varga 152. (547. sz.).

¹⁵³⁶ „penes inclytam Maiestatis Vestrae Sacratissimae Cancellariam Hungaricam Aulicam pertransitis aliis, vel unice circa versionem ex Ungarica in Latinum idioma universorum scriptorum Nadasdianorum et aliorum complicum basim et fundamentum totius rebellionis... multis mensibus, absque ulla recompensatione diu noctuque cum maximo etiam oculorum meorum dispendio solertissime continuata...” (MNL OL E 21 1679. dec.18.). Továbbá: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 281. Konv. 1681. Okt. fol. 644–645.

¹⁵³⁷ MNL OL E 15 186. dob. 1666. márc. fol. 249.

¹⁵³⁸ MNL OL A 35 Nr. 55. ex 1674.

ranglétrán.¹⁵³⁹ 1679 decemberében ugyan sikertelenül pályázott a pozsonyi főpostamesterségre, de lassanként mégis előrelépett, 1681. okt. 22-én a Magyar Kamara visesecretariusává nevezték ki Ordódy Ferenc távozása után.¹⁵⁴⁰ 1685-ben titkári cím után folyamodott, amelyre azonban csupán ígérvényt nyert egyelőre csupán.¹⁵⁴¹ A titkári címet végül 1687. jan. 2-án nyerte el.¹⁵⁴² 1688 júliusában együtt folyamodott Szalay Jakabbal kamarai tanácsosság után.¹⁵⁴³ Címként 1694-ben, ténylegesen pedig csak 1697. júl. 9-én nyerte el a tanácsosságot.¹⁵⁴⁴ Egész 1713-ban bekövetkezett haláláig a Magyar Kamarán működött.¹⁵⁴⁵ 1710-ben állítólag bárói címet kapott.¹⁵⁴⁶

Bosnyák András (†1604) jegyző (1561)

A régi nemes, Pozsony megyében birtokos magyarbéli Bosnyák család tagja. Bosnyák Márk és Földes Magdolna fia, testvérei Anna és Zsófia.¹⁵⁴⁷ Hitvese Illésházy Katalin, gyermekei: Tamás (1570–1624, későbbi füleki főkapitány), István (†1604 után), Magdolna (Fáncsy Ferenc fel.), Brigida (Tersztyánszky Gáspár személynök fel.).¹⁵⁴⁸

Első említése 1544. aug. 27-én az apja Márk részére kiadott címereslevélből ismeretes.¹⁵⁴⁹ A család monográfiája szerint Bosnyák András leginkább a Pozsony és Tolna megyei családi birtokok igazgatásával foglalatoskodott, leszámítva néhány éves kancelláriai szolgálatát. Kancelláriai szolgálatáról egy birtokadomány tanúskodik: 1561. okt. 4-én Zercheky Benedek és Bosnyák András kancelláriai jegyzők adományt nyertek egy Kismagyar falubeli birtokra, amely korábban Sándor Antal birtokában volt (Pozsony megye).¹⁵⁵⁰ 1568. febr. 22-én kancelláriai szolgálatára hivatkozva kapott több nemesi kúriára kapott királyi adományt, kérdés, hogy ekkor még a kancellárián szolgált-e.¹⁵⁵¹ Nem kizárt, mert Oláh Miklós főkancellár, akinek familiárisai között szerepelt 1562-ben, csak néhány nappal korábban halálozott el (1568. jan. 16.), az adományok egyfajta végkielégítésnek is tekinthetők.¹⁵⁵² 1575-ben és 1578-ban mint Pozsony megye rovásaszedője írt levelet a Magyar Kamarának.¹⁵⁵³ Minden bizonnyal ezzel kapcsolatban, a támadt hiány miatt került 1576-ban átmenetileg fogságba.¹⁵⁵⁴ 1604-ben végrendelkezett, a pozsonyi ferenceseknél kérte temetését ferences csuhában.¹⁵⁵⁵

¹⁵³⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 248. Konv. 1674. Aug. fol. 498–505.

¹⁵⁴⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 281. Konv. 1681. Okt. fol. 531–650., FALLENBÜCHL 2002, 57.

¹⁵⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 302. Konv. 1685. Apr. fol. 486–492. (1685. ápr. 28.).

¹⁵⁴² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 312. Konv. 1687. Jan. fol. 12–20.

¹⁵⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 322. Konv. 1688. Jun. fol. 767–768.

¹⁵⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 322. Konv. 1685. Jun. fol. 767–768., FALLENBÜCHL 2002, 57.

¹⁵⁴⁵ FALLENBÜCHL 2002, 57.

¹⁵⁴⁶ HECKENAST 2005, 74.

¹⁵⁴⁷ MATUNÁK 1895, 14.

¹⁵⁴⁸ MATUNÁK 1895, 12.

¹⁵⁴⁹ Károlyi oklevéltár III. 235–238.

¹⁵⁵⁰ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 723–724.

¹⁵⁵¹ MATUNÁK 1895, 15. Ugyanezen a napon megerősítést kapott Buttya Miklós és Jakab közelebről meg nem jelölt részbirtokára (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 903–904.).

¹⁵⁵² MERÉNYI 1896, 145.

¹⁵⁵³ 1575. aug. 3. és 1578. máj. 7. (MNL OL E 41 1576: No. 124. és 1578: No. 140.).

¹⁵⁵⁴ 1576. máj. 15. MNL OL E 41 1576: No. 124. Nyugtáinak felülvizsgálatáról 1576. jún. 4-én intézkedett az Udvari Kamara (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 32. 1576. Jun. fol. 61–70.).

¹⁵⁵⁵ Károlyi oklevéltár IV. 2–3.

Bosnyák István (1607–1644) pécsi, majd veszprémi püspök kancellárhelyettes (1640), kancellár (1642–1644)¹⁵⁵⁶

A régi nemes, Pozsony megyében birtokos magyarbéli Bosnyák család leszármazottja, amely 1609. dec. 10-én Bosnyák Tamás révén bárói rangot nyert.¹⁵⁵⁷ Apja Bosnyák Tamás (1570–1624) füleki kapitány, anyja Kenderessy Mária (Szentmarjay György özv.) (ház. 1604).¹⁵⁵⁸ Testvére Zsófia (Wesselényi Ferencné), Judit (Balassa Imréné), Katalin (Perényi Ferencné). István családja utolsó férfitagja.

Bosnyák István, aki apja akarata ellenére választotta az egyházi hivatást, tanulmányai jelentős részét Bécsben végezte, a teológia első évéig bezárólag 1624 és 1631 között.¹⁵⁵⁹ A teológia hátralévő évfolyamait Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként tanulta (1631–1635).¹⁵⁶⁰ Hazatérve azonnal kinevezést kapott az esztergomi káptalanba (1635. ápr. 1.), majd 1638-ban sasvári főesperes.¹⁵⁶¹ 1638. márc. 22-én elnyerte a bozóki prépostságot.¹⁵⁶² 1639. nov. 6-án III. Ferdinánd pécsi püspökké nevezte ki (pápai megerősítése 1640. ápr. 30.).¹⁵⁶³ Lippay György kancellár úgy javasolta Bosnyákot a pécsi püspökségre, hogy alkalomadtán helyettesítheti a kancellárt is.¹⁵⁶⁴ 1640 februárjában már sor is került kancellárhelyettesi bevetésére.¹⁵⁶⁵ Valószínűleg a szőnyi béketárgyalások idején is ebben a minőségben tartózkodott Bécsben.¹⁵⁶⁶ 1640. jún. 23-án megkapta a sági prépostságot.¹⁵⁶⁷ Lippay esztergomi érseki kinevezése napján (1642. nov. 18.) az uralkodó az udvarba hívatta, a következő napokban kerülhetett sor kancellári kinevezésére, az esküt 1642. nov. 27-én tette le Bécsben.¹⁵⁶⁸ Ekkor már néhány napja veszprémi püspök (1642. nov. 23.).¹⁵⁶⁹ A kancellári méltóságot nyilvánvalóan Lippay Györgynek köszönhetette. Patrónusával megőrzött jó kapcsolatáról tanúskodnak az esztergomi Prímási Levéltárban található levelei.¹⁵⁷⁰ Rövidre szabott kancellárságára esett Rákóczi György magyarországi hadjárata, amely élete utolsó hónapjait alaposan felbolygatta. 1644. jún. 24-én még átélt egy újabb emelkedést, a veszprémi püspökség éléről az uralkodó áthelyezte Nyitrára.¹⁵⁷¹ Ezt azonban már nem sokáig élvezhette, mert 1644 augusztusában elhalálozott (1644. aug. 8-án Lippay még nem tudja biztosan, aug. 25-én III. Ferdinánd már javaslatot kért a tisztség betöltésére Esterházy Miklóstól).¹⁵⁷² Főpásztori működése leginkább Veszprémben hagyott nyomot, ahol a székesegyház számára

¹⁵⁵⁶ KOLLÁNYI 1900, 244–245., PFEIFFER 1987, 19–20.

¹⁵⁵⁷ Károlyi oklevéltár IV. 43–46.

¹⁵⁵⁸ Károlyi oklevéltár IV. 3.

¹⁵⁵⁹ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 81. (736. sz.).

¹⁵⁶⁰ VERESS 1917, 36.

¹⁵⁶¹ KOLLÁNYI 1900, 244.

¹⁵⁶² MNL OL A 35 Nr. 100. ex 1638.

¹⁵⁶³ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 250., HC IV. 290.

¹⁵⁶⁴ MNL OL A 33 Nr. 255. ex 1639. dec. 13.(! helyesen nov. 6.).

¹⁵⁶⁵ II. Ferdinánd Magyar Kamarához intézett 1640. febr. 25-én kelt leiratán már Bosnyák István kézjegye szerepel a kancellári helyen (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 161. Konv. 1640. März fol. 210–213.).

¹⁵⁶⁶ Több levél is fennmaradt bécsi tartózkodásával kapcsolatban, így Lóssy Imre levele Lippayhoz, hogy Bosnyák uram Bécsbe megy, 1641. dec. 19. Nagyszombat (PL AS Act. Rad. Classis X. Nr. 196. 10. cs. pag. 312–313. Bosnyák levele 1642. febr. 19-én Bécsből (uo. 11. cs. pag. 150–151.), és lásd még Orossy György levelét 1642. márc. 13. Bécs (uo. 11. cs. pag. 217–219.).

¹⁵⁶⁷ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 303–304.

¹⁵⁶⁸ Az udvarba hívó levél: MNL OL A 35 Nr. 423. ex 1642. Kancellári eskü letétele Bécsben, MNL OL A 57 vol. 9. pag. 458. Szemere Pál abaúji követ országgyűlési naplójában már 1642. nov. 23-án kancellárnak nevezi (HAJNAL 1930, 420.).

¹⁵⁶⁹ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 457–458.

¹⁵⁷⁰ PL AS Act. Rad. Classis X. Nr. 196. passim.

¹⁵⁷¹ MNL OL A 57 vol. 9 pag. 597–598.

¹⁵⁷² TUSOR 2015, 177., MNL OL A 35 Nr. 205. ex 1644. Kollányi szerint 1644. szept. 23-án Nagyszombatban halálozott el (Kollányi 1900, 245.).

főoltárt emeltetett, illetve alapítványt tett az esztergomi Szt. István-szemináriumban két veszprémi növendék számára.¹⁵⁷³

Buziakovich István jegyző (1673)

Buziakovich (Buziakovits) Istvánt kancelláriai jegyzőként említik abban az 1673 márciusában készített felsorolásban, amelyet Margarita Maria Teresa császárné halála miatt készítettek a kancelláriai alkalmazottakról, akik jogosultak a gyászruhára.¹⁵⁷⁴ Más adat alkalmazásáról nincs. 1686. április 3-án mint Varasd megyei szolgabíróként említi a királyi könyvek egyik bejegyzése.¹⁵⁷⁵

Büdy Farkas jegyző (1560)

Abaúj megyei nemes családból származik. Büdy (Bydy) Mihály, Bereg megye ispánja és Ártándi Anna fia. Testvérei: if. Mihály (Bereg megye ispánja, Oláh Anna, Oláh Máté lányának a férje), Klára (Csapy Ferenc). Felesége Lónyay Anna. Gyermekei: Mihály, László, Boldizsár.¹⁵⁷⁶

Nagy Iván szerint Farkas 1553-ban Bécsben tanult.¹⁵⁷⁷ 1560. nov. 30-án mint a Magyar Kancellária jegyzője írja alá Koza Boldizsár dubovai plébános Bécsben kiállított Oláh Miklós esztergomi érseknek adott hűségnyilatkozatát.¹⁵⁷⁸ 1562. jan. 8-án gyulai Gaal Bertalan és Vízkelethy Jakab társaságában kapott adományt palotai Czibak Péter Bihar megyei uralkodóra háramlott birtokaira.¹⁵⁷⁹ 1565. márc. 22-én az uralkodó Magyar Kamarához intézett leiratában Büdy Mihály és Farkas részére évi 400, illetve 200 magyar Ft-os províziót rendelt.¹⁵⁸⁰ 1569-ben vita alakult ki közte és sógora, Chapy Ferenc között birtokosztály kapcsán.¹⁵⁸¹ 1574-ben a munkácsi uradalom bizonyos részeiért cserébe Bereg megyei birtokokat kapott.¹⁵⁸² 1572-ben I. Rudolf koronázási lakomáján étkefogóként szolgált fel.¹⁵⁸³ 1580-ban még élt, a leleszi konvent előtt egy Csapy Ferenc javára tett bevallást vont vissza.¹⁵⁸⁴ Johannes Fabri domonkos szerzetes egyik, Oláh Miklós által kiadott munkájában egy verse nyomtatásban is megjelent, egy másik Oláh Miklóshoz intézett verse annak gyűjteményében őrződött meg.¹⁵⁸⁵

¹⁵⁷³ PFEIFFER 1987, 19.

¹⁵⁷⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol.101–102.

¹⁵⁷⁵ MNL OL A 57 vol. 19. pag. 211–212.

¹⁵⁷⁶ NAGY IVÁN II. 280.

¹⁵⁷⁷ NAGY IVÁN II. 281.

¹⁵⁷⁸ PL AEV Nr. 109/4.

¹⁵⁷⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 732.

¹⁵⁸⁰ MNL OL E 21 1565. márc. 22. Oláh Miklós 1566. márc. 29-én Pozsonyból írt levelében Károly főherceg figyelmébe ajánlja a mindenétől kifosztott Büdy Mihályt. A levél mellékletében megtalálható Büdy Mihály supplikációja, amelyben magának a már megadott 400 Ft-os províziót, testvérének Farkasnak 200 Ft-ot kéri (MNL OL E 21 ad 1566. júl. 4.).

¹⁵⁸¹ Hanns Rueber levele Chapy Ferenchez, 1569. jan. 15. Kassa (MNL OL P 707 Nr. 308.).

¹⁵⁸² NAGY IVÁN II. 281.

¹⁵⁸³ PÁLFFY 2004, 1069.

¹⁵⁸⁴ LEHOCZKY 1881, III. 196.

¹⁵⁸⁵ Johannes Fabri: Fructus quibus dinoscuntur haeretici eorum quoque nomina ex Philastro, Epiphanio, Augustino, Eusebis... címmel hely és év megjelölés nélkül kiadott művében Liszthy Sebestyén és Büdy Farkas verse olvasható Joannes a Burgundia előszava után. Vö. SZINNYEI I. 1434. Másik, Oláh óhajtott bécsi visszatéréséről írt verse: ELTE EK Kt Coll. Kapr. B vol. 87. pag. 279.

Cheley János jegyző (1577 előtt–1583)

Cheley (Cseley) János Zemplén megyei nemes család leszármazottja, amely Cselei faluból vette eredetét.¹⁵⁸⁶ Cheley János II. Rudolftól 1578-ban kapott nemesség- és címer adományt.¹⁵⁸⁷ Felesége Csapy Zsuzsanna (?).

Ernő főherceg egyik levele szerint Liszthy és Draskovich kancellárok idején szolgált a Kancellárián.¹⁵⁸⁸ Levéltári forrásokkal 1579 és 1583 között igazolható vissza, ebben az időben ügyes birtokszerzőnek mutatkozott, aki több kisebb adományt kapott, általában valaki mással közösen.¹⁵⁸⁹ A kancelláriát elhagyva a Szepesi Kamara számvevőségén működött, 1588 elején egy korábban az Udvari Kamara jóváhagyása nélkül kapott, egyébként a szendrői várhoz tartozó birtokot vesznek tőle vissza.¹⁵⁹⁰ 1598-ban Zemplén megye házösszeírásában már csak özvegye szerepel két-két Cselei és Lasztomér falvakban birtokolt házzal.¹⁵⁹¹

Ifj. Csányi Bernát jegyző (1561, 1564)

A Zala megyei Csányi család tagja.¹⁵⁹² Pontos elhelyezkedése a családfán egyelőre nem ismeretes.¹⁵⁹³ Nagybátyja volt id. Csányi Bernát, testvére Gergely.¹⁵⁹⁴

1561. július 8-án Batthyány Ferenc adta adományba a felsőörsi prépostságot az akkor még tanulmányait folytató ifjabb Csányi Bernátnak, a Magyar Kancellária jegyzőjének, amelyre a megadományozott 1563. dec. 28-án uralkodói egyetértést szerzett.¹⁵⁹⁵ A prépostságot végül nem sikerült birtokba vennie, az Gyulaffy László kezére került. 1568-ra már biztosan elhagyta a kancelláriai szolgálatot, ekkor id. Csányi Bernáttal és testvérével együtt Marácson élt (Zala m.).¹⁵⁹⁶ Mezőlaky Ferenc zalavári és kapornaki apát halála után (1568) Hasságh Imrével összefogva lefoglalta a meghalt apát hagyatékát, maga javára végrendeletet hamisított, mindezek miatt társával együtt lefoglalták és halálra ítélték, de végül Zala megye közbenjárására kegyelmet kapott (1571).¹⁵⁹⁷ Később Zala megye rovásadószedője (1578, 1580–1581), alispánja (1580), országgyűlési követe (1580–1581).¹⁵⁹⁸ Országgyűlési részvétele során mint a magyar köznemesség egyik vezére híresült el.¹⁵⁹⁹ 1582 tavaszán hátralékos járandósága ügyében fordult az Udvari Kamarához.¹⁶⁰⁰

¹⁵⁸⁶ NAGY IVÁN III. 127–128.

¹⁵⁸⁷ ÁLDÁSY 1904–1942, II. 195.

¹⁵⁸⁸ Ernő főherceg levele Rudolf császárhoz 1588. ápr. 25. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 53. Konv. 1588. Mai fol. 3.).

¹⁵⁸⁹ 1579. szept. 28. uralkodói adomány Cheley János kancelláriai jegyző és Kezes Tamás egri katona számára Kelecsény (Kelechen) birtokra (Borsod megye) (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 175.). 1582. máj. 25. nova donatio neki és rokonságának (János, Anna, férje: Ferenczy István, Julianna: férje Berenchy Pál, Ilona: férje Zowathy Benedek) a névadó Cselei falura (uo. vol. 4. pag. 322.). 1583. aug. 9. királyi megerősítést szerzett Csabay Benedekkel együtt Lövei (Lewey) Erzsébettel folytatott birtokügylethez (uo. vol. 4. pag. fol. 371.). 1583. szept. 27. nova donatiót kapott birtokaira Kázméri István és testvére, Zsigmond társaságában (uo. vol. 4. pag. fol. 369–370.).

¹⁵⁹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 53. Konv. 1588. Mai fol. 2–5.

¹⁵⁹¹ DÁVID 2001, 630.

¹⁵⁹² NAGY IVÁN III. 96–97.

¹⁵⁹³ Nem leszármazottja Csányi Ákosnak, Nádasdy Tamás tisztartójának, aki után két fiú (Mátyás, Gábor) és egy lány, Orsolya marad (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 44. Konv. 1582. März fol. 346–352.).

¹⁵⁹⁴ FÜSSY 1900, 20–21.

¹⁵⁹⁵ BEDY 1934, 67., MNL OL A 57 vol. 3. pag. 725.

¹⁵⁹⁶ BEDY 1934, 68., FÜSSY 1900, 20.

¹⁵⁹⁷ FÜSSY 1900, 72.

¹⁵⁹⁸ Zala megye archontológiája 252, 258. MNL OL E 41 1578: No. 353.

¹⁵⁹⁹ Ernő főherceg jelentése II. Rudolffhoz, 1580. márc. 17. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv. A. fol. 161–170., vö. MOE VI. 352.).

¹⁶⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 44. Konv. 1582. März fol. 413–415.

Csemiczky György jegyző (1561, 1564)

Csemiczky (Chemiczky) György családi körülményeiről egyelőre nem áll rendelkezésre biztos adat, valószínűleg a Liptó megyei csemiczei Csemiczky családból származott.¹⁶⁰¹

Első említése 1561. ápr. 8.-ról származik, amikor Gyulai Gaál Bertalannal együtt kapott adományt Zaránd megyei birtokokra, az adománylevélben egregiusnak titulálják.¹⁶⁰² Kancelláriai jegyzői működésére két adat áll rendelkezésre. Berzeviczy Márton és Vízkelethy Jakab mellett ő volt a harmadik személy, aki 1562. nov. 27-én Frankfurtban több Bihar és Zaránd megyei birtokra adományt kapott mint kancelláriai „titkár”.¹⁶⁰³ Működésének kezdete némileg korábbra helyezhető, mivel I. Ferdinánd 1561. szept. és 1563. júl. között távol volt Bécsből, így a mellé beosztott kancelláriai csoport sem változott, joggal feltételezhető, hogy Csemiczky már 1561. szeptember előtt kancelláriai alkalmazásban állt.¹⁶⁰⁴ Forgách Ferenchez való kapcsolatát bizonyítja, hogy 1563. júl. 27-én titkáráként vesz fel 1000 Ft-ot Armbruster Kristóf és Mossóczy László kamarai perceptoroktól.¹⁶⁰⁵ 1564. nov. 30-án Miksa a Magyar Kamarát utasítja, hogy ha harmincados vagy dikátori állás megürülne, a több éven át kancellárián dolgozó Csemiczkyre legyenek tekintettel.¹⁶⁰⁶ Végül a frissen megalapított Szepesi Kamaránál talált állást írnokként (1566. dec. 30.).¹⁶⁰⁷ Későbbi pályája ismeretlen.

Csúzy Péter jegyző (1548)

Talán a Komárom megyéből származó Csúzy család tagja.¹⁶⁰⁸ Csúzy (Chwzy) Péter kancelláriai működéséről I. Ferdinánd 1548. márc. 15-én Augsburgban kiadott, nyitrai káptalanhoz intézett intése tanúskodik, amelyben az uralkodó védelmébe vette a kancelláriai jegyzőt, aki nyitrai kanonok, trencsényi főesperes volt, és akitől kanonoktársai megtagadták járandóságai kiadását, sőt távolléte miatt javadalomvesztéssel fenyegették.¹⁶⁰⁹ Kérdés, hogy vele azonos-e az a Csúzy Péter, aki 1552 januárjában a hűtlenségbe esett Perekey Mihály birtokaiból részesedett Mutnoki Mihály és Nagyváthy Ferenc társaságában.¹⁶¹⁰

Cziffkay János jegyző (1673)

Családi viszonyai egyelőre ismeretlenek. Felesége Görgey Ilona.¹⁶¹¹ Kancelláriai alkalmazására egyetlen adat van, szerepel azon a listán, amelyet a gyászruhára jogosult kancelláriai tisztviselőkről állítottak össze 1673 márciusában Margarita Maria Teresa császárné halála miatt.¹⁶¹² Valószínűleg Pálffy Tamás kíséretében érkezett a kancelláriára. Nem sokáig maradt kancelláriai jegyző, már 1673. nov. 18-án a Szepesi Kamara lajstromozójává nevezték ki, amely tisztról 1675. aug. 16-án lemondott, hogy az egri káptalan jegyzője legyen.¹⁶¹³ 1687 nyarán

¹⁶⁰¹ NAGY IVÁN III. 128–130.

¹⁶⁰² MNL OL A 57 3. köt. 696.

¹⁶⁰³ BERZEVICZY 1899, 47–48.

¹⁶⁰⁴ GÉVAY 1843, oldalszám nélkül.

¹⁶⁰⁵ DRERL B 13 Jerney gyűjtemény XXXV. köt. pag. 185–188.

¹⁶⁰⁶ MNL OL E 21 1564. nov. 30.

¹⁶⁰⁷ ACSÁDY 1894, 30.

¹⁶⁰⁸ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 266.

¹⁶⁰⁹ VAGNER 1896, 125–126.

¹⁶¹⁰ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 8–9.

¹⁶¹¹ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 481–482.

¹⁶¹² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. Konv. 1673. Mai fol. 101–102.

¹⁶¹³ FALLENBÜCHL 1967, 199., FALLENBÜCHL 2002, 69.

mint káptalani jegyző folyamodott a Szepesi Kamara titkári posztja után, amelyet 1687. aug. 23-án el is nyert.¹⁶¹⁴ 1691 januárjában halálozott el.¹⁶¹⁵

Cwitanich Gáspár (de Kupisinicz) jegyző (1600?–1607)

Cwitanich (Czuitanich, Cuitanich) horvátországi, talán zenggi származású volt, nemes.¹⁶¹⁶ Himelreich Tiburtius Erdődy Tamás horvát bánhoz intézett leveléből tudható, hogy Czwitanicz néhány éven át Himelreich házában élt és a kancellárián dicséretesen dolgozott. A bán figyelmébe ajánlotta a Zenggbe ügyet intézni utazó írnokot.¹⁶¹⁷ Az Ungarische Akten 1600. évi anyagába beosztva fennmaradt egy beadványa, amelyben Corraducci birodalmi alkancellár segítségét kérte, hogy Parravicini kardinális (1552–1611, bíboros 1591-től) udvarába mehessen, a supplicációt Cwitanich mint „SCM Cancellariae maioris Hungaricae notarius et poeta caesarea laureatus” írta alá.¹⁶¹⁸ 1607 őszén a szenicei vagy a szentjánosi harmincad után folyamodott, eredménytelenül.¹⁶¹⁹

Dávid Pál (1573–1633) kancellárhelyettes (1626, 1632)¹⁶²⁰

Csallóközi Felistálon született katolikus nemes szülőktől, maga gyermekkorában eretnek volt egy ideig.¹⁶²¹ A gimnáziumi tanulmányait Bécsben végezte, majd Kutassy győri püspök 1594-ban a római Collegium Germanicum et Hungaricumba küldte, ahonnan tanulmányai befejezése után 1600-ban tért haza.¹⁶²² Visszatérése után Forgách Ferenc átvette a nyitrai egyházmegyébe, ahol 1608-ban már nyitrai olvasókanonok.¹⁶²³ Még ugyanezen évben ludányi, később szalkai apát és az aradi prépost.¹⁶²⁴ 1611. aug. 24-én II. Mátyás tinnini püspökké nevezte ki (bár 1614-ben és 1620-ban is az uralkodó pápai megerősítést is kért számára, ennek elnyerésére nincs adat).¹⁶²⁵ 1625. márc. 15-én Balásffy Tamás utódként kapott pécsi püspöki és pozsonyi préposti kinevezést (ez utóbbit 1630-ig tölti be).¹⁶²⁶ 1628. júl. 18-án a váci püspökségre nevezték ki.¹⁶²⁷ 1630. okt. 25-én innen is továbblépett, II. Ferdinánd veszprémi püspökké tette. Veszprémre 1631. okt. 6-án pápai megerősítést is nyert.¹⁶²⁸ 1633. jan. 19-én Sümegen végredelet nélkül halt meg.¹⁶²⁹ Ritka módon két alkalommal is kancellárhelyettesként működött, mindkét alkalommal Sennyey István kancellárt helyettesítette (1626, 1632).¹⁶³⁰

¹⁶¹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 315. Konv. 1687. Aug. fol. 441–444. Fallenbüchl kinevezését egy évvel későbbre teszi (FALLENBÜCHL 2002, 69.).

¹⁶¹⁵ FALLENBÜCHL 2002, 69.

¹⁶¹⁶ Himelreich alább idézendő levelében egregiusnak titulálja.

¹⁶¹⁷ Himelreich Tiburtius levele Erdődy Tamáshoz, 1607. júl. 31. Prága (ÖStA HHStA FA Erdődy Lad. 101. Fasc. 4. sine Nr.).

¹⁶¹⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc.139. Konv.A. fol. 96–97.

¹⁶¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 97. Konv. 1607. Sept. fol. 47. és uo. r. Nr. 97. Konv. 1607. Okt. fol. 97–101.

¹⁶²⁰ Életrajza: VAGNER 1896, 178–187., SZARKA 1947, 161., Váci egyházmegyei almanach 1970, 158–159., PFEIFFER 1987, 21–22.

¹⁶²¹ VERESS 1917, 7.

¹⁶²² VERESS 1917, 7.

¹⁶²³ VAGNER 1896, 178.

¹⁶²⁴ VAGNER 1896, 178., PFEIFFER 1987, 21.,

¹⁶²⁵ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 286–287. II. Mátyás 1614. dec. 5-én, II. Ferdinánd pedig 1620. nov. 2-án kért számára pápai megerősítést (uo. A 35 Nr. 520. ex 1614 és Nr. 296. ex 1620).

¹⁶²⁶ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 361–362. és pag. 352–264.

¹⁶²⁷ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 755., PFEIFFER 1987, 22.

¹⁶²⁸ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 968–969., PFEIFFER 1987, 22. HC IV. 366.

¹⁶²⁹ PFEIFFER 1987, 22.

¹⁶³⁰ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 518–520. (1626. márc. 16.), ÖStA FHKA HFU r. Nr. 145. Konv. 1632. Jul. fol. 123–124. (1632. jún. 25.), MNL OL A 35 Nr. ad 177. ex 1632 (1632. júl. 19.).

Dobrasovszky Vencel (†1647) jegyző (1613/1614–1620/1621)

Dobrasovszky (Dobrasovszki, Dobrasowszky) György trencsényi nemespolgár, városi szenátor fia.¹⁶³¹ A család valószínűleg Dobrassóvból (Trencsén m.) eredt. Címereslevelük 1614-ben került kihirdetésre.¹⁶³² Testvére Pál (Szepesi Kamara vicesecretarius, 1617).¹⁶³³ Felesége Rakovszky Borbála (†1622. ápr. 30. előtt)¹⁶³⁴ (Kubinyi Kristóf altárnokmester özvegye, ház. 1620. márc. 1. Bécs).¹⁶³⁵ Második házasság: Barbara Eisenreich (Georg Eisenreich pozsonyi patrícius lánya), gyermekei: Zsuzsanna (Karl Christoph von Bernardini fel.), Anna (Partinger Boldizsár köpcsényi harmincados fel.), János György (†1655k).¹⁶³⁶

Kancelláriai jegyzői működése 1613/1614 körül kezdődhetett, és mivel hétéves kancelláriai szolgálatról ír 1620/21 körül, a bethleni támadás idején érhetett véget.¹⁶³⁷ Nem csupán egyszerű kancelláriai jegyző, hanem Lépes kancellár titkára és udvari familiárisi címet is kapott, ahogy az 1620. febr. 7-én kelt házassági meghívójából kiderül.¹⁶³⁸ Egy folyamodványa szerint 1621-ben Ostrosith István kíséretében Bucquoi tábornok mellett tartózkodott, később pedig Illésházy Gáspár fogságába esett, aki Lietava várában tartotta.¹⁶³⁹ A Bethlen-féle támadás idején súlyos anyagi károkat szenvedett, saját maga veszteségeit 16000 Ft-ra becsülte.¹⁶⁴⁰ 1622 tavaszán azzal vádolta meg a Magyar Kamara, hogy meghalt felesége első férjétől származó ingóságokat tulajdonított el, végrendeletet hamisított, egyébként Bethlen Gábor biztosa volt Detrekő elfoglalásakor.¹⁶⁴¹ 1623 elején megpályázta a Magyar Kamara megürült számvevőségét, de Ebeczky Imrével szemben veszített.¹⁶⁴² 1625. dec. 13-án húsz jobbágyra szóló ígervénylevelet kapott, illetve ugyanezen a napon az uralkodó elszenvedett káraitra való hivatkozással 2000 Ft kifizetését rendelte el számára.¹⁶⁴³ 1627. szept. 27-én előtte ónodi Moré István özvegyétől, Finkey Erzsébettől az uralkodóra háramlott Gömör megyei birtokokra kapott adományt.¹⁶⁴⁴ 1629 augusztusában a megürült magyaróvári harmincadellenőrség után folyamodott, ismét csak

¹⁶³¹ Családi viszonyaira fényt vet az az inscripció levél (1607. máj. 27.) uralkodói megerősítése, amelyet György és két fia Kubinyi Kristóf özvegyétől, Rakovszky Borbálától 2000 magyar Ft fejében inscripcióba kapott zabláti házra és tartozékaira szereztek. 1617. máj. 18. (MNL OL A 57 vol. 6. pag. 628–630.).

¹⁶³² FEDERMAYER 2003, 91.

¹⁶³³ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 630. Dobrasovszky Pál nem szerepel Fallenbüchl összeállításában (FALLENBÜCHL 1967 és FALLENBÜCHL 2002).

¹⁶³⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 314, 319.

¹⁶³⁵ Lépes Bálint meghívója az uralkodóhoz a bécsi "in domo Lederhoff" sorra kerülő esküvőre. 1620. febr. 7. Bécs. Az uralkodó 40 Ft-os ivóedényt hagyott jóvá az alkalomra uralkodói ajándékként (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Febr. fol. 59–62.).

¹⁶³⁶ FEDERMAYER 2003, 91–92. Árvái 1655-ben 100–100 Ft segílyt kaptak a Magyar Kamarától (MNL OL E 15 sine Nr. 1655. máj. 5. fol. 308.).

¹⁶³⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1623. Febr. fol. 181–182.

¹⁶³⁸ "SCRM aulae familiaris Cancellariaeque Maioris Hungaricae jurati notarii secretarii mei" (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Febr. fol. 59–62.).

¹⁶³⁹ ÖStA FHKA r. Nr. 138. Konv. 1629. Aug. fol. 314–329. (említett folyamodványa: fol. 314–315.) és r. Nr. 140. Konv. 1630. Jan. fol. 186–209.

¹⁶⁴⁰ ÖStA FHKA r. Nr. 124. Konv. 1623. Jun. fol. 181–182.

¹⁶⁴¹ Hermann Frigyes és Szentkereszty Jakab beadványa, 1622. ápr. 30. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 314, 319.). Az elhozott ingóságokat Bécsben Daniel Melzernél helyezte volna el, aki azonban azt tagadta (uo. r. Nr. 122. Konv. 1622. Jun. fol. 379–380.). Melzerre vonatkozólag lásd a 4.4.2. fejezetet!

¹⁶⁴² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1623. Febr. fol. 175–178.

¹⁶⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 128. Konv. 1625. Dez. fol. 189. és fol. 190. Az ígervénylevelél kancelláriai fogalmazványa: MNL OL A 35 Nr. 346. ex 1625. Kegydíja kifizetése érdekében 1630-ban, az ígervény beváltása miatt 1638-ban folyamodott: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 141. Konv. 1630. Mai fol. 129–132.; MNL OL A 33 Nr. 76. ex 17. Mart. 1638. 1641-ben a Pozsonyban meghalt emigráns Thomas Artner javaiból próbálta meg realizáltatni (uo. A 33 Nr. 146 ex 29. Jul. 1641.).

¹⁶⁴⁴ MNL OL A 35 Nr. 344. ex 1627.

sikertelenül.¹⁶⁴⁵ Az év vége felé két újabb folyamodványt nyújtott be, pályázott a Magyar Kamara alszámvevősege, illetve a Magyar Kamara regisztrátori állása után is.¹⁶⁴⁶ Ez utóbbira végül kinevezést nyert 1630. jan. 19-án.¹⁶⁴⁷ Élete utolsó évtizedét a Magyar Kamara alkalmazásában töltötte, 1635. okt. 24-én pénztárelenőrré lépett elő, e poszton maradt haláláig (†1647).¹⁶⁴⁸ 1640 körül háza volt Bécsben a Wallnerstrassen a Liszthy-Esterházy házak közelében.¹⁶⁴⁹ Felesége révén házzal rendelkezett Pozsonyban is.¹⁶⁵⁰

Domaniczky János Ferenc (1657–1699) kancelláriai jegyző (1679?–1690), regisztrátor (1690–1697), titkár (1697–1699)

Domaniczky (Damanitski/Domanentschki, Domanitschki, Domanisky) Trencsén megyei nemes család sarja, amely a névadó Domanis (Domanizs, Demény, ma Domaniža) faluból vette eredetét.¹⁶⁵¹ Felesége: Luzia Katharina/Maria Luzia Bellfort von Altenau (†1699), aki Johann Martin Bellfort, az orániai herceg udvari tanácsosának volt a lánya (ház. 1688).¹⁶⁵²

Az Einrichtungswerk készültekor már tíz éve a Magyar Kancellária jegyzője, szolgálata tehát 1679 körül kezdődhetett.¹⁶⁵³ Az 1690-es nagy átszervezés előtti időszakból működéséről néhány Libri regii említés tanúskodik.¹⁶⁵⁴ Az 1690. jún. 16-i nagy átszervezést követően regisztrátorrá és taxatorrá lépett elő, ebben a minőségében a levéltárra is felügyelt és a pecsétőri funkciókat is ellátta.¹⁶⁵⁵ 1691. jan. 30-án Hofquartiert hagyott jóvá neki a főudvarnagyt.¹⁶⁵⁶ 1693. nov. 6-án ígérvényt kapott a titkári posztra, tekintettel tizenöt éves kancelláriai szolgálatára, külön kiemelve az utazások alkalmával tett szolgálatokat (Prága, Linz, Passau, Augsburg).¹⁶⁵⁷ 1697. márc. 2-án Mednyánszky Pál tanácsosi előléptetése után valóban kinevezést kapott a titkári posztra, amelyet haláláig betöltött (1699. júl. 11).¹⁶⁵⁸ 1699. júl. 9-én tett végrendeletet Hunyadi László regisztrátor, Ujváry Imre fogalmazó és Bakos János jegyző előtt.¹⁶⁵⁹ Temetését a bécsi ferences templomban rendelte. Közvetlen örökös híján rokonaira hagyta vagyonát (lányttestvérére Kvassay Jánosnéra, másik lányttestvérére Annára, illetve Csernyánszky Imre és Szádeczky János árváira). Könyveit eladatni rendelte, hogy árát osszák szét a szegényeknek. Külön említést tett Paracelsus összes művéről, amelyet egykori házassági

¹⁶⁴⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 138. Konv. 1629. Aug. fol. 314–329. és r. Nr. 140. Konv. 1630. Jan. fol. 186–209.

¹⁶⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 139. Konv. 1629. Nov. fol. 153 és uo. r. Nr. 139. Konv. 1629. Dez. fol. 48.

¹⁶⁴⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 140. Konv. 1630. Jan. fol. 135–146. FALLENBÜCHL 2002, 77.

¹⁶⁴⁸ FALLENBÜCHL 2002, 77. Fallenbüchllel szemben (1644) Federmayer halálát 1647-re teszi (FEDERMAYER 2003, 91.). Kamarai alkalmazása idején több kisebb-nagyobb megbízást kapott a Magyar Kamarától, így 1730-ban vallásügyben a hét alsó-magyarországi bányavárosba küldték (MNL OL E 15 131. dob. Nr. 63. ex Mart. 1630).

¹⁶⁴⁹ «Nr. 499. Tobraschowskky vngarisch Camer-Canzley-Registrator“ (ÖStA FHKA HQB, Bd. 14. Hofquartiersbücher (1646) fol. 31r.

¹⁶⁵⁰ FEDERMAYER 2003, 91.

¹⁶⁵¹ Kérdés, hogy mennyiben kapcsolható a Nagy Iván művében szereplő Domaniczky családhoz (NAGY IVÁN III. 343–345.).

¹⁶⁵² Pfarrarchiv St. Stephan, Trauungsbuch Bd. 2–29 pag. 830., (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-029/?pg=838>, letöltés 2018. ápr. 30.)

¹⁶⁵³ „Zum regestratore und taxatore der Johann Domaniczky, der schon jahre jetzigen hungarischen hofkanzley als cancellist zu sonderbahrer vergnügen der kanzley diene“ (Einrichtungswerk 93.).

¹⁶⁵⁴ Pl. 1682. szept. 29-én Kollonich Zsigmond gróf és felesége Elisabeth Spindel kancellária előtti felvállásában mint jegyző említve (MNL OL A 57 vol. 17. pag. 336–337). 1688. jún. 11-én hiteles másolatot adott ki Zsigmond király 1435-ben kelt, szerbeknek adott privilégiumáról (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 324. 1688. Aug.fol. 494–495.).

¹⁶⁵⁵ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r.

¹⁶⁵⁶ „Dem Supplicanten würt daß auf nagstkombende Georgi in Wassenhasischen hauß vacierent pro 32 ft taxierte quartier hiemit genedigist verwilliget. Actum Wien den 30. Januarii 1691.“ (ÖStA FHKA HQB Bd. 83. fol. 2r.).

¹⁶⁵⁷ MNL OL A 57 vol. 22. pag. 307–308.

¹⁶⁵⁸ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 4v–5r.

¹⁶⁵⁹ ÖStA HHStA OMaA Kt. 628. VIII. Testamente 1702/3.

tanújára, Oxenstein báróra hagyott. A végrendeletben kedvezményezettként megjelenik még egy rokon, Kardos, aki írnokként dolgozott mellette és akire 12 aranyat hagyott.¹⁶⁶⁰

Domitrovich Péter (†1628) kancellárhelyettes (1613)

Görögkeleti szülők gyermekeként született a zágrábi egyházmegye területén. 1595-től Bolognában tanult mint a Collegium Illyricum et Hungaricum növendéke, annak rektora is, ekkor már zágrábi kanonok.¹⁶⁶¹ 1608 decemberében pécsi püspökké nevezte ki az uralkodó, egyúttal zágrábi nagyprépost is.¹⁶⁶² Innen a zágrábi püspökségre lépett tovább 1611. júl. 15-én, amelyre a pápai megerősítést is elnyerte (1613. júl. 15.).¹⁶⁶³ Megnövelte a zágrábi szeminárium növendékeinek létszámát, és a káptalan egyetértésével a szemináriumhoz csatolta az egykori zágrábi Boldogasszony prépostságot. Szerepet játszott a görögkatolikus svidnici püspökség létrejöttében. Helyreállította az 1624-ben villámcsapásba megsérült zágrábi székesegyházat. 1628. jún. 20-án szerencsétlen módon Varasdnál vízbe fullt, jún. 22-én Zágrábban temették el. 1613 júniusában töltötte be a kancellárhelyettesi tiszte.¹⁶⁶⁴

Doyczy György jegyző (1666–1679)

Nyitra megyei Szobotiszten (Ószombat, ma Sobotiste) nemesi kúriával rendelkező családból származott. Apja idősebb György 1632-ben szerzett nemességet maga és felesége, Garai Anna, illetve lánya Borbála számára.¹⁶⁶⁵ További testvére: Judit (Baksay György fel.).¹⁶⁶⁶ Felesége: Majthényi Erzsébet (atyja M. Gáspár).¹⁶⁶⁷

Első ismert említése egy Orbán István kancelláriai titkár által Kassa városhoz intézett levélből származik (1666. jún. 23.).¹⁶⁶⁸ 1673 márciusában rajta van azon a listán, amely a Margarita Maria Teresa császárné halála miatt gyászruhát igénylő kancelláriai alkalmazottakat tartalmazza.¹⁶⁶⁹ 1679 júniusában kegydíj után nyújtott be folyamodást, egyúttal egy üresedésben lévő harmincadosságot kért.¹⁶⁷⁰ Valószínű, hogy ekkoriban, Pálffy Tamás halála után (1679. máj. 6.) hagyta el a kancelláriai szolgálatot. 1686. márc. 10-én feleségével kölcsönös örökössé tették egymást minden ingó és ingatlan javukban.¹⁶⁷¹ 1690-ben már öröksége ügyében folyt vizsgálat a személynök előtt.¹⁶⁷²

Dömölky Gergely (1572k.–1629) jegyző (1584–1608)

¹⁶⁶⁰ Dombay János szintén írnokként működött mellette, aki azután Domaniczky 24 éves kancelláriai szolgálatára való tekintettel állami állásra ígérvényt nyert (MNL OL A 57 vol. 25. pag. 307–308). Dombay 1699. aug. 24-én feleségül vette Domaniczky rokonát, Szádeczky Annát, Szádeczky János lányát (Pfarrarchiv St. Stephan, Wien Traungsbuch Bd. 2–34. S. 354.).

¹⁶⁶¹ VERESS 1941, 115.

¹⁶⁶² Püspöki kinevezése 1608. dec. 13. vagy közvetlenül előtte történhetett, ugyanis dec. 13-én nevezték ki magyar tanácsosnak (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. Konv. 1613. Apr. fol. 80–81.).

¹⁶⁶³ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 290–291., HC IV. 375.

¹⁶⁶⁴ MNL OL A 35 Nr. 134. ex 1613 (1613. jún. 4.), uo. A 57 vol. 6. pag. 421–425. (1613. jún. 24.), vö. még JENEI 1981, 218.

¹⁶⁶⁵ ETHEY 1941, 22. SZLUHA 2003, I. 329.

¹⁶⁶⁶ MNL OL A 97 14. dob. 8. tét. I. Lipót iratai: Iuridica: Conceptus mandatorum in iudicialium fol. 494–495.

¹⁶⁶⁷ MNL OL A 97 11. dob. 8. tét. I. Lipót iratai: Iuridica: Conceptus mandatorum in iudicialium fol. 206.

¹⁶⁶⁸ AMK MMK Supplementum H. 164. dob. (1664–1667) No. 8976/1. (Szabó András Péter adata).

¹⁶⁶⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

¹⁶⁷⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 270. 1679. Jun. fol. 114–115.

¹⁶⁷¹ MNL OL A 97 11. dob. 8. tét. fol. 206.

¹⁶⁷² MNL OL A 97 14. dob. 8. tét. fol. 494–495.

Vas megyei nemes család, a felsődömölki Dömölky család leszármazottja, 1572 körül születhetett.¹⁶⁷³ Apja Lénárt.¹⁶⁷⁴ Testvére Gáspár (Zala megye jegyzője 1580–1587, dikátora 1581–1586).¹⁶⁷⁵ Felesége: ? (1616).¹⁶⁷⁶ Fiai: János és István.¹⁶⁷⁷

1608. febr. 15-én 24 éves kancelláriai szolgálatra való utalással kapott udvari familiárisi kinevezést, eszerint kancelláriai szolgálata 1584-ben kezdődött.¹⁶⁷⁸ Működése első éveiben Verancsics Faustus mellett dolgozott, később Himelreich embere, aki a titkárral együtt a prágai kancelláriai részleghez tartozott.¹⁶⁷⁹ 1586-ban testvérével, Gáspárral Gyarman András kincstárra háramlott felső-dömölki birtokrésze után folyamodott.¹⁶⁸⁰ Kancelláriai szolgálata alatt több kisebb, főleg Vas és Zala megyében fekvő birtokra szerzett uralkodói adományt, nem egyszer más személyek társaságában (köztük Medve Andrással, a Haditanács tolmácsával, egykori kancelláriai jegyzővel vagy éppen Szinyei Merse György, egykori kancelláriai regisztrátor társaságában).¹⁶⁸¹ Károlyi Árpád szerint 1606-ban részt vett a bécsi békét megerősítő uralkodói oklevél körüli hamisításban.¹⁶⁸² Ura, Himelreich 1607-ben hűséges, fiatakorától tett kancelláriai szolgálataira hivatkozva támogatta írnoka és familiárisa beadványát, ti. hogy Dömölky 3000 tallér kegyadományt kapjon, illetve udvari familiárisi címet és 300 tallér fizetést.¹⁶⁸³ 1608. febr. 5-én el is nyerte az áhított kinevezést kapott évi 300 Ft fizetéssel, amelyet a Magyar Kamarára terhelnek (ennek kifizetése akadozik).¹⁶⁸⁴

A kinevezés feltehetőleg, bár ez egyelőre nem egyértelműen eldönthető, végét jelentette kancelláriai működésének. Ezekben a hónapokban folyamodványt nyújtott be, hogy a Magyar Kamara tanácsosává nevezzék ki.¹⁶⁸⁵ Az ügy a következő években többször is különböző kormányservek, a Magyar Tanács, a Magyar Kamara, az Udvari Kamara asztalára került,

¹⁶⁷³ TUSOR 2018, 34.

¹⁶⁷⁴ MOL E 554 Fol. Lat. 921/VI. pag. 309.

¹⁶⁷⁵ Zala megye archontológiája 255, 2 58.

¹⁶⁷⁶ 1616. febr. 7-én házasodott Nagyszombatban (ÖStA FHKA Familienakten D–48 Dömölky fol. 1–2.), az alkalomra 32 Ft értékű ajándékot kapott (MNL OL E 554 921/IX. pag. 155.).

¹⁶⁷⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 127. Konv. 1625. Jun. fol. 60.

¹⁶⁷⁸ ÖStA FHKA Familienakten D–48 Dömölky fol. 4–5.

¹⁶⁷⁹ "Versatur nunc in aula Serenitatis Vestrae, penes secretarium Suae Maiestatis Faustum Verantium, suntque personae benemeritae." Magyar Kamara Ernő főherceghez 1588. júl. 4. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 54. Konv. 1588. Sept. fol. 115–116.). Himelreichre: Magyar Kamara levele Himelreichhez, 1593. dec. 3. Pozsony (MNL OL E 15 Nr. 15. ex Dec. 1593. fol. 283.).

¹⁶⁸⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 53. Konv. 1588. Jun. fol. 94. és r. Nr. 54. Konv. 1588. Sept. Fol. 115–120. (az ügyben még 1588-ban sem történt döntés).

¹⁶⁸¹ 1592. szept. 5-én egy Vas megyei Szentmártonban fekvő birtokrészre kapott uralkodói adományt (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 59. Konv. 1592. Sept. fol. 917rv. és MNL OL A 57 vol. 5. pag. 512–513.). 1594. márc. 7-én Demelky Gergely, Medve András és Hethey János kapott adományt Nemetfalva és Lesencetomaj falvakra (Zala m.) (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 61. Konv. 1594. März fol. 105r–106v. és MNL OL A 57 vol. 5. pag. 607–608). 1596. máj. 2. elnyerte magszakadt Aranyosi Pál Vas megyei Bödön található birtokát (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 63. Konv. 1596. Mai. fol. 212. és MNL OL A 57 vol. 5. pag. 218–219.). 1598. ápr. 20-án ugyancsak Bödön nyert helytartói adományt Gellért János háramlott nemesi kúriájára (uo. N 2 fol. 57r.). 1603 decemberében magva szakadt Botka Mihály Vas megyei birtokai után folyamodott (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 225.). 1604–1606 között Sebessy Ferenc Sáros megyei birtokaira próbált Szinnyi Merse Györggyel közösen ígervénylevelet szerezni (Uo. HFU r. Nr. 83. Konv. 1604. Apr. fol. 426., r. Nr. 85. 1604. Jul. fol. 452–462., r. Nr. 89. Konv. 1605. Okt. fol. 49., r. Nr. 90. Konv. 1606. März. fol. 130–150., ebben a supplikációjában húszévi szolgálatról ír, mindenfajta salarium nélkül, fol. 141–142.). 1608 tavaszán a Kőszeg közelében fekvő Bocskai-féle harcok idején leégett malom után folyamodott (uo. r. Nr. 95. Konv. 1608. März fol. 117., fol. 161). A Gencs közelében fekvő pusztamalmot végül is csak bérletbe kapja meg Törös Jánossal közösen 1620-ban, amíg Kanizsa nem kerül keresztény kézre, de már 1621-ben vissza kell bocsátaniuk az élelmezési hivatal használatában (uo. r. Nr. 120., Konv. 1620. Mai. fol. 2–3., 6., Konv. 1620. Jun. fol. 63–65., r. Nr. 121. Konv. 1621. Jul. fol. 93a.).

¹⁶⁸² MOE XII. 326–327.

¹⁶⁸³ MNL OL A 129 1. dob. 1607 s. d. fol. 3. Vö. MOE XII. 327. 1. jegyzet. (némi félreértelmezéssel).

¹⁶⁸⁴ ÖStA FHKA Familienakten D 48 Dömölky fol. 4–5. és fol. 14–15. (Magyar Kamara 1610. ápr. 28-án fizetési nehézségeire hivatkozva nem akar fizetni).

¹⁶⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. März fol. 148.

azonban a megváltozott politikai körülmények között a veterán kancelláriai jegyző próbálkozása nem járt sikerrel.¹⁶⁸⁶ Kevés információ áll rendelkezésre, hogy mivel töltötte idejét az 1610-es években. 1614/1615-ben arra tett kísérletet, hogy visszaszerezze a fő- és jószágvesztésre ítélt és kivégzett Szokoly Péternek (†1614) kölcsönadott 800 Ft-ját.¹⁶⁸⁷ Hasonlóképpen gondot okozott egykori hivatalnoktársának, Szinnyei Merse Györgynek adott 205 Ft-os kölcsön visszanyerése, aki ha nem is ért olyan szomorú véget, mint a Homonnai Drugeth György elleni perben kétes hírnevet szerzett Szokoly, de a prágai börtönnel szintén megismerkedett.¹⁶⁸⁸ Ezek a kölcsönügyletek is azt jelzik, hogy Dömölky hosszú szolgálata alatt igen sokrétű kapcsolatrendszert alakított ki. Más írnoktársaihoz hasonlóan szívesen vállalt kancelláriai alkalmazása idején közreműködői szolgálatot adománylevelek, nemeslevelek megszerzése érdekében, minden jel szerint nem ingyen. Így például 1592-ben Telegdy Pál szolgálóinak címereslevelei ügyében intézkedett, 1606-ban Batthyány Ferenc körmendi adománylevele ügyében járt el, amelyet nem csupán saját hivatalában, hanem az Udvari Kamaránál is szemmel tartott.¹⁶⁸⁹ A minden jel szerint ezekben az években már Nagyszombatban élő Dömölky 1623. febr. 1-től nagyszombati harmincadosi kinevezést kapott, de már 1625 júniusára lemondott a hivatalról.¹⁶⁹⁰ 1623 nyarán 4000 Ft kegydíj és tanácsosi cím után folyamodott, majd lemondása után adósságai kiegyenlítését kérte, illetve hogy fiai 3–400 Ft kegydíjat kapjanak (az ügy lezárásának sajnos nem találtam nyomát).¹⁶⁹¹ Valamikor 1629 tavaszán halálozott el, 1629. május 5-én a Magyar Kamara már szegénységére és árvákra hivatkozó özvegynek utal ki 40 Ft temetési segélyt.¹⁶⁹²

Id. Draskovich György (1525–1587) kancelláriai titkár (1553–1556), alkancellár (1556–1561), kancellár (1578–1586)¹⁶⁹³

Horvát nemes családból származott, anyai ágon Fráter György rokonságához tartozott. Apja Draskovich Bertalan, anyja Utiesenic (Utiessenich) Anna. Testvérei: Gáspár (fel. ormosdi Székely Katalin, 1567 báró), János (†1566). Unokaöccsei: János (későbbi horvát bán), Péter, illetve unokahúga Borbála (Czobor Bálintné).¹⁶⁹⁴ 1554-ben családjának nemességmegerősítést szerzett.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁸⁶ Rudolf már 1608. márc. 21-én ír az ügyben Mátyás főhercegnek (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. März fol. 148.). Két évvel később, 1608. márc. 4-én Mátyás kér információt a Magyar Kamarától Dömölky újabb beadványa nyomán (uo. HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. März fol. 7.). 1612. jan. 7-én uralkodói dekrétum készült az Udvari Kamarához kinevezése érdekében, Forgách Ferenc esztergomi érsek 1613. ápr. 29-én pedig a Titkos Tanácshoz fordult (uo. Familienakten D-48 Dömölky fol. 20–21. és fol. 16–17.). Saját, ez ügyben tett folyamodványai: uo. fol. 18–19. és 22–23.

¹⁶⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 106. Konv. 1614. Nov. fol. 53. és r. Nr. 107. Konv. 1615. März. fol. 737.

¹⁶⁸⁸ MNL OL A 35 Nr. 562. ex 1615.

¹⁶⁸⁹ ECKHARDT 1944, 35–36. Dömölky Gáspár Batthyány Ferenchez, 1606. ápr. 16. Prága. MNL OL P 1314 Nr. 10101.

¹⁶⁹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1623. Febr. fol. 8. Az egyik előterjesztésben nyelvekben járatos, vagyonos embernek nevezik Dömölkyt: uo. r. Nr. 122. Konv. 1622. Okt. fol. 131–132. Hivatalba lépése elhúzódott 1623. ápr. 1-re idézte maga elé a Magyar Kamara, hogy átvegye instrukcióját: MNL OL E 15 117. dob. Nr. 74. ex Mart. 1623. Utódlása (Bihary Ferenc): uo. HFU r. Nr. 128. Konv. 1625. Jul. 86–97., FALLENBÜCHL 2002, 79.

¹⁶⁹¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1623. Jun. fol. 154. és uo. r. Nr. 127. Konv. 1625. Jun. fol. 35., fol. 60.

¹⁶⁹² MNL OL E 15 Nr. 15. ex Mai. 1629.

¹⁶⁹³ Életére: KOLLER 1782–1812, VI. 1–191. (pécsi egyházmegyére vonatkozó sok forrással), KATONA 1800, II. 38–54., SOPTA 1995, MIKÓ-PÁLFFY 1999, 137–140., FAZEKAS 2006b, SZINNYEI II. 1073–1075., MAMÜL II. 251. (Lux Erika).

¹⁶⁹⁴ KATONA 1800, 41., NAGY IVÁN III. 390–391.

¹⁶⁹⁵ KOLLER 1782–1812, VI. 2–4.

Kninben született, valószínűleg 1525-ben, de már gyermekkorában Magyarországra került.¹⁶⁹⁶ Előbb Krakkóban tanult, miután ott filozófiai borostyánkoszorús címet szerzett, tanulmányait Bécsben folytatta (1547. febr. beiratkozás), egészen a magiszteri fokozatig (1549. jan.).¹⁶⁹⁷ Ezt követően teológiát Itáliában tanult, ahol Padua mellett megfordult Bolognában és Rómában is (1553 májusában még Paduában volt, itt a helyi egyetemi magyar nemzet tanácsosává választották).¹⁶⁹⁸ Pályája elején talán valóban nagybátyja Fráter György pártfogolta, az ő szerepét később Oláh Miklós vette át, tanulmányaiban irányította és első egyházi javadalmát, egri kanonokságot is ő adta neki.¹⁶⁹⁹ A soproni országgyűlés alatt (1553 ápr.–máj.) Oláh elérte jászói préposti kinevezését, ezzel egy időben kijárta neki előbb a királyi titkári, majd még 1553 vége felé a királyi tanácsosi kinevezést (1553. dec. 1.).¹⁷⁰⁰ I. Ferdinánd 1555. febr. 6-án pozsonyi préposttá nevezte ki (viseli 1563. nov. 1-ig), amely kinevezés átmenetileg szembe állította patrónusával, Oláh Miklóssal.¹⁷⁰¹ 1556 és 1561 között alkancellár havi 50 Ft fizetéssel, mint ilyen az uralkodót több útjára elkísérte.¹⁷⁰² 1557 őszén pécsi püspöki kinevezést kapott (pápai megerősítést nyert 1560. júl. 17. vagy 1563. nov.!).¹⁷⁰³ Részt vett a trentói zsinat harmadik szakaszán I. Ferdinándnak mint magyar királynak a képviselője, ahol három alkalommal is beszédet mondott és a zsinati végzéseket is aláírta (1562. jan.–1563. dec.).¹⁷⁰⁴ 1563. nov. 19-én zágrábi püspökké nevezte ki I. Ferdinánd (pápai megerősítés 1564. márc. 22., a püspökséget győri kinevezéséig viseli).¹⁷⁰⁵ 1567 és 1575 között ellátta a horvát báni feladatokat.¹⁷⁰⁶ 1572-ben kalocsai érsekké nevezte ki az uralkodó (pápai megerősítése 1582. ápr. 30.).¹⁷⁰⁷ 1578 áprilisi országgyűlésen felmerül a lehetősége, hogy esztergomi érsekké nevezi ki az uralkodó, de végül a végvári költségek miatt csupán a győri püspökség adminisztrátorságát nyerte el.¹⁷⁰⁸ Néhány héttel később kerülhetett sor kancellári kinevezésére (1578. jún. 10. vagy kevéssel előtte).¹⁷⁰⁹ Az idős, betegségekkel küzdő Draskovich nem könnyen tudta összeegyeztetni főpapi és főhivatalnoki kötelességeit, további nehézségeket okozott számára a központi hivatalok megoszlása Prága és Bécs között. A kancellári méltóságot helytartói kinevezéséig töltötte be (1586. szept. 24.).¹⁷¹⁰ 1585. dec. 18-án bíborosi kinevezést

¹⁶⁹⁶ Élete korai szakaszára a legfontosabb forrás a család 1554-ben kiadott, fentebb idézett címereslevele (KOLLER 1782–1812, VI. 2–4.). Draskovich születési éveként az általában szereplő 1515 helyett 1525 valószínűsíthető. Ezt támogatja Caspar Jongellinus munkája, aki a magyar nádorokról írt művében megemlékezik Draskovichról és a győri székesegyházban akkor még álló síremlékéről, ennek felirata szerint az érsek élete 62. évében hunyt el, tehát 1525-ben kellett, hogy szülessen. Tanulmányai menete is ezt erősíti (JONGELLINUS 1746, 852.).

¹⁶⁹⁷ SCHRAUF 1902, 54, 195. KISSNÉ BOGNÁR 2004, 366. (6579. sz.).

¹⁶⁹⁸ VERESS 1941, 93–94, 188–189.

¹⁶⁹⁹ FAZEKAS 2006, 121.

¹⁷⁰⁰ A szóbanforgó címereslevél nem tud aradi préposti és váradi kanonoki kinevezéséről. 1553. dec. 1-től folyósítják számára tanácsosi fizetését (MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. (1553–1575) pag. 7. és ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583 Dez. fol. 70–71.). Titkári működésére első bizonyíték 1554. ápr. 17-ről származik

¹⁷⁰¹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 299–300. A konfliktusra: FAZEKAS 2006.

¹⁷⁰² HHStA OMeA SR Kt. 182 Nr. 36. Hofstaat 1556 fol. 30v–31r. Utolsó említése ebben a minőségében: 1561. aug. 10. (DRERL B 13Jerny gyűjtemény II. köt. pag. 47–50.).

¹⁷⁰³ 1557. nov. 30-án már pécsi püspökként említve (KOLLER 1782–1812, VI. 5.). HC III. 280. és V. 326.

¹⁷⁰⁴ FRANKL 1863 és [FRANKL 1870], FRAKNÓI 1900–1903, III. 105–140.

¹⁷⁰⁵ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 778–779., HC III. 359.

¹⁷⁰⁶ FALLENBÜCHL 1988, 74.

¹⁷⁰⁷ TUSOR–NEMES 2011, 162–164., HC III. 188.

¹⁷⁰⁸ KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1933, 136–137. Az Udvari Kamara 1578. ápr. 26-án tájékoztatta a Magyar Kamarát arról, hogy Draskovich György kalocsai érsek részére a győri püspökséget át kell adni (ÖStA FHKA UGB Bd. 400. fol. 172v–173r.).

¹⁷⁰⁹ A királyi könyvekben 1578. jún. 10-el kezdődik kancellársága (MNL OL A 57 vol. 3. fol. 101v.).

¹⁷¹⁰ KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1933, 222. PÁLFFY–MIKÓ 1999, 139.

kapott.¹⁷¹¹ 1587. jan. 30-án vagy 31-én halálozott el Pozsonyban, temetésére Győrött került sor, ahol síremléke sokáig megtalálható volt a székesegyházban.¹⁷¹²

Draskovich pályája kezdetétől fogva a régi egyház megújulása aktív képviselőjeként jelenik meg. Még 1551-ben paduai éve alatt munkát adott ki Kálvin úrvacsora tana ellen, 1559-ben pécsi egyházmegyes híveihez nyomtatásban intézett pásztorlevelet, 1561-ben magyarra fordította Vicentius Lirinensis V. századi író katolikus hitigazságokat összefoglaló munkáját.¹⁷¹³ Zágrábi püspökként szemináriumot alapított, bejárta egyházmegyéjét, gyakran maga prédikált, 1573-ban és 1574-ben zsinatokat tartott.¹⁷¹⁴ A győri egyházmegye számára 1578-ban Szombathelyre hívott össze zsinatot, amelyen sor került a trentói végzések kihirdetésére (ezt minden bizonnyal Zágrábban nem tette meg).¹⁷¹⁵ Draskovichnak köszönhető, hogy Rudolf 1586. máj. 19-én a jezsuita rendnek adományozta a turóci prépostságot, ezzel lehetővé vált a rend magyarországi letelepedése.¹⁷¹⁶

Ifj. Draskovich György (1599–1650) kancellárhelyettes (1633, 1638)¹⁷¹⁷

Ifj. Draskovich György Draskovich János báró és Istvánffy Éva fia. Gyermekként elnyerte a pornói apátságot (1606). Tanulmányait a gráci jezsuita gimnáziumban végezte a syntaxis osztálytól kezdve (1612), ahogy a filozófiai kurzust is az ottani egyetemen látogatta.¹⁷¹⁸ A teológiát Ferdinánd főherceg ajánlásával a Collegium Germanicum et Hungaricum tagjaként Rómában végezte (1618–1622), ahonnan felszentelt papként tért haza.¹⁷¹⁹ 1622. nov. 30-án esztergomi kanonokká és szenttamási préposttá nevezte ki őt Pázmány Péter (betölti pécsi püspöki és pozsonyi préposti kinevezéséig).¹⁷²⁰ 1628. júl. 18-án kinevezést kapott a pécsi püspökségre és ezzel egyidejűleg lett bozói préposttá.¹⁷²¹ Püspökségére a pápai megerősítést 1629. dec. 3-án nyerte el, püspökké szentelésére 1630. febr. 24-én Nagyszombatban került sor.¹⁷²² Néhány hónappal később már újabb püspöki székre lépett tovább, Dávid Pál veszprémi püspöki kinevezése után 1630. okt. 25-én elnyerte a váci püspökséget, okt. 29-én pedig pozsonyi préposttá nevezte ki II. Ferdinánd, ahol új préposti rezidenciát építtet.¹⁷²³ 1632-ben II. Ferdinánd Kassára küldte, hogy tárgyaljon Brandenburgi Katalinnal.¹⁷²⁴ 1633 februárja és szeptembere között helyettesítette az eperjesi tárgyalásokon tartózkodó Sennyey István kancellárt.¹⁷²⁵ 1634-ben személyesen vizitálta a pozsonyi prépostságot, igen élesszemű megfigyeléseket téve.¹⁷²⁶ Sennyey István kancellár és győri püspök halála után lépéseket tett mindkét poszt megszerzésére, ennek kapcsán ellentétbe került Lippay György veszprémi

¹⁷¹¹ ÖStA HHStA Rom Diplomatiscche Korrespondenz Bd. 47. fol. 281.

¹⁷¹² A legtöbb lexikonban jan. 31. szerepel halálozási dátumként (pl. MKL 705–706.), ennek ellentmond Ernő főherceg 1587. febr. 2-án Bécsből Rudolphhoz intézett levele, amelyben jan. 30-át jelöli meg a haláleset dátumának (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 118. Konv. A. fol. 63–64., vö. PÁLFFY–MIKÓ 1999, 139–140.).

¹⁷¹³ MAMÜL II. 251., RMK III. 398., III. 465. RMNY [I] 164.

¹⁷¹⁴ KOLTAI 2014, 48–49.

¹⁷¹⁵ KOLTAI 2014, 57–63.

¹⁷¹⁶ WEISER 1885, 124–143.

¹⁷¹⁷ Életrajza: KOLLÁNYI 1900, 227–228., CHOBOT 1917, 567–569., SZABADY 1936 (részletes), Schematismus Jaurinensis 1928, XXXVIII–XXXIX., SZARKA 1947, 162., Győregyházmegyei almanach 1968, 51–52., Váci egyházmegyei almanach 1970, 159–160.

¹⁷¹⁸ VARGA J. 2004, 226. (2947. sz.).

¹⁷¹⁹ VERESS 1917, 23.

¹⁷²⁰ Kollányi 1900, 227., SZABADY 1936, 20.

¹⁷²¹ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 756–757.

¹⁷²² HC IV. 290., KOLLÁNYI 1900, 227., SZABADY 1936, 25.

¹⁷²³ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 969–970. (pozsonyi prépostság) és pag. 970–971. (váci püspökség).

¹⁷²⁴ CHOBOT 1917, 568.

¹⁷²⁵ MNL OL E 249 52. cs. 1628–1638: No. 50. (1633. febr.6.), és Draskovich levele Ferencffy Lőrincchez, 1633. szept. 22. (MNL OL A 32 Nr. 211.). Vö. még SZABADY 1936, 35–36.

¹⁷²⁶ BEKE 1994, 173–313., SZABADY 1936, 38–40.

püspökkel (kettejük vetélkedése meghatározza Draskovich későbbi pályáját). Végül 1630. okt. 5-én II. Ferdinánd győri püspökké és ezzel párhuzamosan Győr megye főispánjává nevezte ki, míg a kancellári székét Lippay nyerte el.¹⁷²⁷ Draskovich győri püspöksége alatt főespereseivel többször egyházlátogatást végeztetett egyházmegyéjében (1636, 1641, 1647), a pornói apátság és a soproni keresztes javadalom segítségével letelepítette Sopronban a jezsuitákat (1636), egyházmegyei Rituale-t adatott ki (1636), renováltatta a székesegyházat (1639–1645).¹⁷²⁸ 1638-ban néhány hónapon át ismét kancellárhelyettes volt, az egyházmegyéjét látogató Lippay György egri püspököt helyettesítette.¹⁷²⁹ 1639-ben Lengyelországban járt követségben.¹⁷³⁰ Pályája utolsó szakaszában számos konfliktusba bonyolódott. Ellentmondást nehezen tűrő egyénisége szembefordította a székeskáptalanjával, elhidegítette viszonyát a Győrben működő jezsuitákkal.¹⁷³¹ Mindez tetemesen hozzájárult ahhoz, hogy a káptalanjával elfajult viszály miatt Lippay primás elnöklete alatti 1648. évi nemzeti zsinat elítélje őt, az országgyűlés pedig pénzbüntetésre rójjon ki rá.¹⁷³² Bécsben 1650. okt. 28-án hunyt el, Sopronban a Ker. Szt. János templomban temették el 1651. ápr. 26-án.¹⁷³³

Dubniczay Ferenc (†1635) jegyző (1608–1623)

A Trencsén megyei Dubniczay család sarja. Apja a 17. század elején Nyitrán élő, ifj. Forgách Ferenc püspök szolgálatában álló Dubniczay Márton, aki rokonaival 1593. márc. 18-án kapott címereslevelet (Dubniczay alias Repka).¹⁷³⁴ Testvérei: Dániel és Erzsébet (Bihari Ferenc nagyszombati harmincados felesége).¹⁷³⁵

Pályája alakulásáról a nógrádi harmincadoság elnyerése érdekében benyújtott folyamodványából lehet tudni, amely szerint a Bocskai-felkelés idején fiatalon Forgách Ferenc esztergomi érsek szolgálatában állt, akit a száműzetésbe is elkísért, fogoly apját hátrahagyva, majd 15 éven át szolgált Lépes kancellár alatt a Magyar Kancellárián. A kancellár halála után Pyber János pécsi püspök szolgálatában állt, aki több alkalommal küldte Felső-Magyarországra különböző megbízatásokkal.¹⁷³⁶ II. Ferdinánd a Magyar Kamara 1630. máj. 14-i előterjesztése nyomán 1630. jún. 28-án kinevezte nógrádi harmincadosnak.¹⁷³⁷ A következő öt évben, egészen 1635-ben bekövetkezett haláláig töltötte be a tisztséget.¹⁷³⁸ Hivatali működése során keletkezett

¹⁷²⁷ MNL OL A 57 vol. 8. pag. 87–88. A kancellárságról: Draskovich György levele Pálffy Pálhoz, 1635. szept. 3. Pozsony (JEDLICKSKA 1910, 147–148.).

¹⁷²⁸ BUZÁS 1966–1969, I. 17–220.

¹⁷²⁹ MNL OL A 35 Nr. 293. ex 1638 (1638. aug. 4.), uo. A35 Nr. 295. ex 1638 (1638. aug. 18.). Vö. még SZABADY 1936, 78–79.

¹⁷³⁰ „Draskovith uramot véletlenül küldte be Lengyerszágbán Őfelsége.” Lippay György levele Lóssy Imréhez, 1639. aug. 12. Bécs (PL AS Act. Rad. Classis X. Nr. 196. 9. cs. pag. 149–150.)

¹⁷³¹ SZABADY 1936, 48–53., 53–68., 83–84., KÁDÁR 2011, 386–394.

¹⁷³² SZABADY 1936, 99–100., TUSOR 2014.

¹⁷³³ SZABADY 1936, 109.

¹⁷³⁴ SZLUHA 2003, I. 338. Esterházy Miklós nádor átírja Forgách Ferenc nyitrai püspök tanúságlevelét Dubniczay Márton nyitrai lakos lázadás idején tanúsított hűségéről (1605. júl. 16. Nyitra), 1635. ápr. 24. Kismarton (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jun. fol. 169.).

¹⁷³⁵ Dubniczay Dániel 1635-ből származó folyamodványában felemlíti a hét kelet-magyarországi vármegye Bethlen Gábor halála utáni visszacsatolásában szerzett érdemeit, amikor Alaghy Menyhért őt küldte az uralkodóhoz (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jun. fol. 167–168.). Bihari Ferenc nagyszombati harmincados házassági meghívója az uralkodóhoz, amely szerint 1631. febr. 16-án veszi feleségül Dubniczay Erzsébetet, Dubniczay Márton és Nádassy Margit hajadon leányát (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 143. Konv. 1631. Febr. fol. 51–52.).

¹⁷³⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1630. Jul. fol. 35–36.

¹⁷³⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1630. Jul. fol. 34, 37. és fol. 46–47., FALLENBÜCHL 2002, 82.

¹⁷³⁸ Halála 1635. febr. 9. előtt kellett, hogy bekövetkezzen, ekkor már Varjassi János nógrádi harmincadellenőr felkérte a nemrég elhalálozott Dubniczay állását (1635. márc. 19. ki is nevezték) (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. März fol. 254–255. és fol. 271.).

hátraléka (700 Ft) behajtása még hosszan foglalkoztatta a kamarai szervezet különböző szintjeit.¹⁷³⁹ Végrendeleetének végrehajtói Bakay Gergely és Barsy István.¹⁷⁴⁰

Dudith András (1533–1589) kancelláriai titkár (1563–1564), alkancellár (1565?)¹⁷⁴¹

Horvátországi Horehowitzból menekült horvát nemes család sarja. Az 1574. jún. 14-én kiadott címereslevél alapján nagyapja, akit Ulászló megnemesített, Joannes Jakobus Dudith volt, apja Hieronymus (†1543), és vele két fia András és Pál, 1538-ban kapott nemességmegegerősítést.¹⁷⁴² Anyai nagybátyja volt Sbardellati Ágoston (†1552) váci püspök, az esztergomi egyházmegye kormányzója.¹⁷⁴³ Édesanyja egy trentói előkelő család sarja volt.¹⁷⁴⁴ Miután kilépett az egyházi rendből, megházasodott: 1. fel. Regina Strass (1567), 2. fel. Elisabeth Zborowska (Jan Tarnowski özvegye).¹⁷⁴⁵ Anyai nagybátyja után a Sbardellati nevet is használta.

Nagybátyja támogatásának köszönhetően igen alapos iskoláztatásban részesült. Középiskolai tanulmányait Boroszlóban végezte, majd tanult Veronában (1550), Páduában (1550, 1558), Párizsban (1553–1555).¹⁷⁴⁶ Rövid megszakításokkal tíz évig tartó peregrinációja során kapcsolatba került az európai humanista elit jelentős részével, mindenekelőtt Reginald Pole bíborossal, Paulus Manutiussal, Henri Estiennel, Antonius Muretussal.¹⁷⁴⁷ Még peregrinációja alatt kapott kinevezést az esztergomi káptalanba (1552?, 1557?), budafelhévízi prépost (1553), 1561. jún. 3-án pedig már szentistváni préposti kinevezést nyerte el.¹⁷⁴⁸ 1553 májusában Sopronban Martinengo pápai nuncius mellett Fráter György meggyilkolása miatt tartott vizsgálat során magyar tolmásként működött.¹⁷⁴⁹ 1561 decemberében, dec. 19.-én vagy előtte, tinnini püspöki kinevezést kapott.¹⁷⁵⁰ Kolozsvári János csanádi püspök társaságában a magyar klérus követe a trentói zsinat harmadik szakaszán (1562. jan.–1563. dec.), ahol őt, később nyomtatásban is megjelent beszédet mondott.¹⁷⁵¹ I. Ferdinánd 1563 májusában (?) csanádi püspökké nevezte ki.¹⁷⁵² Nem sokkal később tovább lépett, az uralkodó Draskovich utódeként 1563. nov. 19-én pécsi püspökség élére helyezte (pápai megerősítést nyert 1565. febr. 9.).¹⁷⁵³ Néhány héttel később Draskovich egy másik javadalmát, a jászói prépostságot is elnyerte (1564. jan. 30.).¹⁷⁵⁴ Ezekben a hetekben kezdődött királyi titkári működése (első ismert oklevél, amelyen az aláírása szerepel 1563. nov. 20-án kelt).¹⁷⁵⁵ 1563. dec. 4-én a pécsi egyházmegyéhez intézett mandátumában az uralkodó Dudithot már „secretarius et consiliarius regius” nevezte.¹⁷⁵⁶ Titkári szerepvállalását minden bizonnyal Forgách Ferenc kiválása tette

¹⁷³⁹ MNL OL E 21 1636. ápr. 26. Testvére Dubniczay Dániel kérelmezte a hátralék elengedését, ennek kapcsán írta folyamodványában, hogy 300 Ft-ot a hátralékból meghalt Ferenc szervitora, sellyei Kalmár István lopott el titokban (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jun. fol. 165–175.). Vö. még uo. HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Apr. fol. 239–244.

¹⁷⁴⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 154. Konv. 1636. Aug. fol. 8, 13.

¹⁷⁴¹ SZINNYEI II. 1108–1111., Kollányi 1900, 156–159, JUHÁSZ 1935, 79–102., ALMÁSI 2005, ALMÁSI 2009. Levelezése: DUDITHIUS, Epistolae I–VI.

¹⁷⁴² ÖStA HHStA RA RRB Maximilian II. Bd. 17. fol. 355.

¹⁷⁴³ Váci egyházmegyei almanach 1970, 148.

¹⁷⁴⁴ ALMÁSI 2005, 892.

¹⁷⁴⁵ ALMÁSI 2005, 920.

¹⁷⁴⁶ VERESS 1915, 47–48, 67., VERESS 1941, 317–319.

¹⁷⁴⁷ ALMÁSI 2005, 893.

¹⁷⁴⁸ KOLLÁNYI, 1900, 156.

¹⁷⁴⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc.72. Konv. B. fol.114.

¹⁷⁵⁰ MNL OL E 21 1561. dec. 19.

¹⁷⁵¹ FRAKNÓI 1900–1903, III. 111–140. és ZIPSER 1938.

¹⁷⁵² JUHÁSZ 1935, 95. 38. j.

¹⁷⁵³ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 779–780.

¹⁷⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 798–799.

¹⁷⁵⁵ MNL OL E 21 1563. nov. 20.

¹⁷⁵⁶ MNL OL A 35 Nr. 653 ex 1563.

szükségessé. A következő mintegy egy évben számos oklevélre került rá kézjegye és számos supplikáción olvashatók hivatali feljegyzései. Az utolsó titkári működéséhez kapcsolható, általam ismert darab 1564. nov. 14-ről származik.¹⁷⁵⁷ Dudith nem csupán az idős uralkodó kegyét és bizalmát tudta megnyerni, de szívós következetességgel Miksa bizalmába is beküzdötte magát, így az uralkodóváltás nem okozott gondot.¹⁷⁵⁸ A kegymegnyilvánulások közé tartozott alkancellári kinevezése, amely körül még sok a bizonytalanság. Időhöz igazán eddig nem sikerült kötni. Joannes Vitoria bécsi jezsuita rektor már 1563. dec. 24-én félt a rendre nézve kedvezőtlen alkancellári működésétől.¹⁷⁵⁹ Ha hinni lehet Kovacsóczy Farkas feljegyzéseinek, a pécsi püspökséget nem sokkal követte alkancellári kinevezése.¹⁷⁶⁰ Ennek ellentmondani látszik, hogy 1564 folyamán egyetlen alkalommal sem jelenik meg a forrásokban alkancellárként, csupán „consiliarius et secretarius”-ként.¹⁷⁶¹ Az Udvari Fizetőhivatal 1565. évi elszámolásaiban lengyel követsége kapcsán magyar alkancellárnak nevezték.¹⁷⁶² A Magyar Tanács egy 1566. jan. 6. előtt készült beadványában szintén alkancellárként jelent meg.¹⁷⁶³ Erre az időszakra datálható főkapláni címe, amely ismételtlen aláhúzza az irányában fennálló uralkodói kegyet (1564).¹⁷⁶⁴

1565 elején az uralkodó Lengyelországba küldte bizalmas diplomáciai küldetésben, II. Zsigmond Ágost és felesége, Habsburg Katalin viszonyának rendezése ügyében.¹⁷⁶⁵ Dudith nem sejtette előre, hogy lengyelországi megbízatásai tíz évig fognak elhúzódní. Közben 1565 őszén, Gregorjanczy Pál halála után (1565. okt.) kísérletet tett a győri püspökség elnyerésére, illetve a kancellári poszt megszerzésére, erőfeszítései azonban mindkét esetben eredménytelennek bizonyultak, amelyet az ambiciózus és egészen addig sikeres püspök nehezen viselt el.¹⁷⁶⁶ Ez mozdíthatta őt a házasság irányába (1567), amely viszont a katolikus világgal való szakítást vonta maga után (1568. febr. 6.).¹⁷⁶⁷ Dudith a későbbiekben Miksa lengyelországi ágenseként működött, Morvaországban, majd Sziléziában élt, Boroszlóban telepedett le (1579). Ott is halt meg 1589. febr. 23-án. Nyomtatásban Trentóban tartott beszédein kívül még három műve jelent meg.¹⁷⁶⁸

Dvornikovich Mihály (†1705) kancellárhelyettes (1689–1690)¹⁷⁶⁹

A Vas megyei Rohoncon horvát nemesi családban született 1640 körül.¹⁷⁷⁰ Testvére Dvornikovich Miklós (1627–1673) kancelláriai regisztrátor és pecsétőr.

Dvornikovich az 1661/1662-es tanévben a nagyszombati egyetemen kezdte meg egyetemi tanulmányait, itt végezte az első évet, a logikát, majd a háborús események miatt félbeszakított

¹⁷⁵⁷ Egy supplikáción található feljegyzés, MNL OL E 21 1564. nov. 16. melléklete.

¹⁷⁵⁸ ALMÁSI 2005, 902–903.

¹⁷⁵⁹ MAH I. 191. 2.j.

¹⁷⁶⁰ ALMÁSI 2017a, 77–78.

¹⁷⁶¹ MNL OL E 21 1564. febr. 1. és ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 166r.

¹⁷⁶² ÖStA FHKA HZAB Bd. 20. fol. 88v–89r.

¹⁷⁶³ ÖStA UA Com. Fasc. 380. Konv. B. fol. 63r.

¹⁷⁶⁴ WOLFSGRUBER 1905, 619.

¹⁷⁶⁵ Miksa követutasítása Dudith András püspök és Wilhelm Kurzbach részére, 1565. febr. 5. (ÖStA HHStA Polen I. Kt. 12. Konv. 1565. fol. 2–10.).

¹⁷⁶⁶ ALMÁSI 2017a, 78.

¹⁷⁶⁷ HC III. 298.

¹⁷⁶⁸ SZINNYEI II. 1110.

¹⁷⁶⁹ Életrajza: LANCZ 1943, CHOBOT 1917, 601–606., BEDY 1934, 81–82., JUHÁSZ 1938, 200–202., BEDY 1943, 442–443., SZARKA 1947, KOVÁCS 1991, 91–92., Váci egyházmegyei almanach 1970, 174–175.

¹⁷⁷⁰ 1687-ben 47 évesnek nevezik. HC V. 177.

filozófiai tanulmányait a bécsi egyetemen fejezte be.¹⁷⁷¹ 1664 és 1668 között bátyja, Miklós támogatásával a bolognai egyetemen jogot és teológiát tanult, itt mindkét jogból 1667 végén vagy 1668 elején doktori fokozatot is szerzett, itt is szentelték pappá.¹⁷⁷² 1668 júniusában tovább utazott Rómába, ahol közel egy évet töltött el, 1669 húsvét utáni napokban indult haza. Bátyja szerette volna, ha a Rota Romana pápai bíróságon működő császári auditor mellett dolgozott volna, de ennek megvalósulására egyelőre nincs adat.¹⁷⁷³ 1670 elején már Magyarországon van, Nagyszombatban tartózkodik.¹⁷⁷⁴ 1671 őszén már professzornak címezi őt bátyja, ezek szerint a jogi karon tanári működését az 1671/1672-es tanévben kezdte meg, 1674-ig tanított.¹⁷⁷⁵ 1672-ben káptalani stallumhoz jutott Győrben, ugyanebben az évben elnyerte a Batthyány család kegyurasága alá tartozó felsőörsi prépostságot (1672. jún. 27.), majd 1679-ben a türjei prépostságot is.¹⁷⁷⁶ A győri káptalanban fokozatosan haladt előre: 1684–1686 között éneklőkanonok, 1686–1687 között olvasókanonok, 1687–1699 között nagyprépost.¹⁷⁷⁷ 1686. dec. 16-án mint győri éneklőkanonok kapott kinevezést a csanádi püspökségre, amelyre 1687. nov. 24-én pápai megerősítést is nyert.¹⁷⁷⁸ 1689. márc. 28-án szentelte püspökké Kollonich bíboros a bécsi orsolyiták templomában.¹⁷⁷⁹ Két év múlva 1689. dec. 25-én a váci püspökségre nyert uralkodói kinevezését (pápai megerősítése 1695. nov. 14.), amelynek székhelyére, Vácra azonban csak tíz év múlva, 1699 nyarán költözött be.¹⁷⁸⁰ Távozása előtt, 1699. jún. 23-án Győrben végrendelkezett.¹⁷⁸¹ Néhány éves váci tartózkodása idején visszaállította a váci székeskáptalant, letelepítette a domonkosokat és megkezdte székvárosa újjáépítését.¹⁷⁸² Tevékenységét a Rákóczi-szabadságharc félbeszakította. 1704-ben visszaköltözött Győrbe, ott halt meg 1705. aug. 29-én (más adatok szerint aug. 31-én).¹⁷⁸³ Kancellárhelyettesként a betegeskedő Korompay Péter helyett elkísérte az uralkodót az augsburgi választófejedelmi gyűlésre (Kurfürstentag, 1689 szept.–1690 febr.), ahol 1690. jan. 26-án sor került I. József római királlyá koronázására is.¹⁷⁸⁴ Az Einrichtungswerk (1688–1689) a kancellárjelöltek között említette a nevét, de sikeresnek nevezhető kancellárhelyettesi

¹⁷⁷¹ MUT 136. Tanulmányaira még: Joannes Foresius, a bécsi egyetem filozófiai kara vicedékánjának bizonyítványa Dvornikovich Mihály filozófiai borostyánkoszorús részére, 1664. jún. 6. Bécs (MNL OL E 150 Reg. Fasc. 67. Nr. 57.).

¹⁷⁷² Bolognai tanulmányaira nézve igen informatívak, közlésre érdemesek bátyja, Dvornikovich Miklós hozzá intézett levelei: MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei 1664. nov. 22. Bécs – 1669. márc. 31. Bécs fol. 269–295. Vö. még VERESS 1941, 131–132.

¹⁷⁷³ A császári auditor tisztet 1659. jún. 14. és 1668. dec. 10. között Johann Emerix töltötte be, akit unokaöccse Jakob de Matthys (Jakob Emerix de Matthys) követett (BLAAS 1958, 81–82.).

¹⁷⁷⁴ Bátyja 1670. jan. 11-én ide címzi hozzá levelét (MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei, fol. 296–297.).

¹⁷⁷⁵ Dvornikovich Miklós levele Mihályhoz, 1671. nov. 18. Bécs (uo. fol. 300–301.), ECKHART 1936, 9, 667.

¹⁷⁷⁶ BEDY 1938, 443. BEDY 1934, 81., KOVÁCS 1991, 91. A felsőörsi prépostságra szóló kinevező oklevél: MNL OL E 150 Reg. Fasc. 67. Nr. 58.

¹⁷⁷⁷ Bedy 1938, 443. Széchényi György éneklőkanonokká nevezte ki 1684. jún. 11-én, I. Lipót nagypréposttá 1687. szept. 10-én nevezte ki, orig. lt. (MNL OL E 150 Reg. Fasc. 70. Nr. 81. és Nr. 82., utóbbi fogalmazványa: uo. A 35 Nr. 262. ex 1687).

¹⁷⁷⁸ JUHÁSZ 1938, 297–298., HC V. 177.

¹⁷⁷⁹ DKN Korompay-diárium II., 1689. márc. 28.

¹⁷⁸⁰ MNL OL E 150 Reg. Fasc. 17. Nr. 5., HC V. 402.

¹⁷⁸¹ MNL OL E 150 Reg. Fasc. 17. Nr. 7.

¹⁷⁸² LANCZ 1943, 280–299.

¹⁷⁸³ LANCZ 1943, 327–328., JUHÁSZ 1938, 202., BEDY 1938, 443. Hagyatéka összeírása, 1705. szept. 6.: MNL OL E 150 Reg. Fasc. 62. Nr. 12.

¹⁷⁸⁴ Dvornikovich „substitutus cancellarius” levele Batthyány Ádámhoz, 1689. szept. 12. Augsburg (MNL OL P 1314 Nr. 11053.). A királyi könyvekben számos bejegyzés kapcsolódik Dvornikovich működéséhez, az időben utolsó ezek közül 1690. jan. 27-ről származik (uo. A 57 vol. 20. pag. 321–327.).

működése ellenére végül nem nyerte el a hivatalt.¹⁷⁸⁵ Irathagyatéka az MNL OL Magyar Kamara Archivuma különböző fondjaiban és állagaiban szétszétva található.

Dvornikovich Miklós (1627–1673) regisztrátor és pecsétőr (1661–1673)

Vas megyei Rohoncon élő horvát nemesi családból tagja. Testvére, öccse Dvornikovich Mihály, a nagyszombati egyetem kánonjogprofesszora, későbbi váci püspök (†1705).¹⁷⁸⁶ Felesége Rudnay Judit, fia János (később Liptó megye alispánja).¹⁷⁸⁷

A bécsi halotti anyakönyv szerint 46 évesen halálozott el, ezek szerint 1627 körül született.¹⁷⁸⁸ Tanulmányaira vonatkozólag eddig egyetlen adat áll rendelkezésre, az 1637/638-as tanévben a győri jezsuita gimnázium principista osztályát látogatta, ahova mint horvátot jegyezték be, amennyiben az általunk keresett személyről van szó.¹⁷⁸⁹ Egyik levelének tanúsága szerint Batthyány Ádám gróf ajánlásával került “Cziraki Uram Deaki közibe.”¹⁷⁹⁰ Az utalás minden valószínűség szerint Cziráki Ádámra (1622–1667), a király tábla ülnökére, Pálffy Pál nádor ítélőmesterére vonatkozik.¹⁷⁹¹ A következő éveket is a jogszolgáltatásban töltötte, regisztrátori kinevezésekor már a királyi tábla ülnöke: Orbán Pál 1661. aug. 2.-án kelt levelében (ez az első ismert említés új hivatalában) nem csupán regisztrátornak és a titkos pecsét őrének címezi, hanem egyúttal a királyi tábla esküdt ülnökének is.¹⁷⁹² 1662-ben és 1665-ben két kisebb adományhoz jutott, de igazán jelentős szerzeménynek az utód nélkül meghalt veglai Horváth Zsigmond és Ferenc Liptó, Nyitra, Pozsony, Trencsén és Zólyom megyében fekvő birtokai bizonyultak, amelyekre 1668. nov. 22-én kapott adományt.¹⁷⁹³ Bécsben saját házzal rendelkezett, amely eredetileg Ferencffy Lőrinc tulajdonában volt, tőle került Fejérpataky Rafael regisztrátorhoz, akinek az özvegyétől Dvornikovich vásárolta meg (ma I. Weihburggasse 5.).¹⁷⁹⁴ 1663-ban némi küzdelem után elérte, hogy a neki járó udvari szállást saját házában osszák ki számára, ezzel megszabaduljon a beköltöztetett Udvari Kamara-i irodistától.¹⁷⁹⁵

Levelezése részben megmaradt a Kancelláriai Levéltár Litterae privatorum állagában (MNL OL A 32, passim). A levelek vegyes tárgyúak, levelezőtársai általában valamely peres ügyben kértek közbenjárást, vagy adománylevél kiállítását, esetleg címereslevél kiállítását

¹⁷⁸⁵ Einrichtungswerk 91. Dietrichstein herceg, főudvarmester egyik előterjesztésében „ein feiner mann“ nevezte, kiemelte jogász képzettségét, és azt is, hogy több hónapon át sikeresen látta el a kancellári feladatkört (uo. 364.).

¹⁷⁸⁶ LANCZ 1943.

¹⁷⁸⁷ NAGY Iván III. 419. és Pótlék 211., KEMPELEN III. 399., SZLUHA 2002, 155–156, SZLUHA 2003, 344.

¹⁷⁸⁸ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien Bd. 3–14, Sterbebuch fol. 11r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-14/?pg=23>, letöltés 2018. júl. 22.).

¹⁷⁸⁹ Cat. Jaur. I. fol. 45v.

¹⁷⁹⁰ Dvornikovich levele Batthyány I. Ádámhoz, 1653. júl. 21. Ramócz (MNL OL P 1314, Nr. 11057.).

¹⁷⁹¹ SZÉKELY 1997, 9.

¹⁷⁹² MNL OL A 32 Nr. 1008. A címzés: “SCRM Inclytae Cancellariae Hungaricae registrator et secreti sigilli conservator, tabulae judicariae regiae juratus assessor.” Királyi táblán folytatott működéséről tanúskodik az a 84 Ft-nyí napidíjról szóló nyugta, amelyet 1662. júl. 17-én írt alá (DRERL B 13 Jerney gyűjtemény V. köt. pag. 133–144.)

¹⁷⁹³ 1662. szept. 19-én Boronkai István érsekújvári gyalogos fővajdával közösen nyert adományt a Nyitra megyei Nésete község felére (MNL OL A 57 vol. 10. pag. 1025–1026). 1665-ben Dékán Mártonnal, Szelepcsényi György rokonával együtt nyerte el a magszakadt Szily Gáspár birtokait (MNL OL A 35 Nr. 24. ex 1665). A veglai Horváth birtokokra vonatkozó adományok: MNL OL A 57 vol. 14. pag. 256–257., vol. 15. 682–683., vol. 16. pag. 398–402.

¹⁷⁹⁴ ÖStA FHKA HQB Bd. 17. Hofquartierbuch 1664/II. fol. 418–419. (Nr. 903). Özvegye mint a kiskorú fiú János gyámja 1675. febr. 23-án kapott engedélyt a bécsi ház eladására az uralkodótól (MNL OL A 57 vol. 15. pag. 682–683.). Dvornikovich a kiskorú Fejérpataky-gyermekek gyámja is volt, a volt gyámgyerekek még 1685-ben is perelték egykori gyámjuk örökösét (MNL OL A 35 Nr. 340. ex 1685).

¹⁷⁹⁵ ÖStA FHKA HQB Bd. 56. fol. 161v., 162v., Bd. 57. fol. 15v–16r.

sürgették.¹⁷⁹⁶ A levelezőpartnerek között köznemesek és főnemesek egyaránt találhatók.¹⁷⁹⁷ Öccsével annak külföldi, bolognai tanulmányai, majd római tartózkodása alatt folytatott levelezése igen széles kapcsolattrendszert mutat, és egy olyan személyt, aki a nagyvilág dolgaiban jól képes tájékozódni.¹⁷⁹⁸ Még szerepel a Margarita Teresa császárné halála miatt gyászruhára jogosult kancelláriai alkalmazottak listáján.¹⁷⁹⁹ A lista elkészítését követően azonban röviddel meghalt, a Stephansdom halotti anyakönyve szerint 1673. márc. 18-án halálozott el, Ostrosith Mátyás naplójegyzeteiben március 17. alatt szerepel halálának napja.¹⁸⁰⁰

Fabricius János (1617–1670) jegyző (1656–1670)

Családi viszonyaiból csupán feleségei ismertek: 1.) Helena Martina („auß der Thyrkey gebirtig“, Joseph Barbato török tolmács és a keleti nyelvek professzorának nevelt lánya, ház. 1656).¹⁸⁰¹ 2.) Anna Maria Pürkh (Matthias Pürkh szabó lánya, ház. 1664).¹⁸⁰²

1656 áprilisában más kancelláriai jegyzők (Orbán István, Szepeticz Ferenc, Pucz János társaságában kérelmezte, hogy a Kőszeg várostól részükre küldött tíz hordó bort vámmentesen behozhassák.¹⁸⁰³ 1658-ban mint a Magyar Kancellária jegyzője 18 Ft külön járandóságot kapott a Hofkriegsrat javára tett fordítási munkáért cserébe.¹⁸⁰⁴ 1664. dec. 31-én 20 Ft házassági ajándékot kapott mint a Kancellária *expeditora*.¹⁸⁰⁵ 1666. jún. 30-án egy levélmásolatot hitelesít mint „SCRM majoris cancellariae Hungaricae aulicae juratus notarius.”¹⁸⁰⁶ Talán azonos azzal a Fabricius Jánossal, aki Rákóczi László naplójában szerepel (1655. jún. 1.), amikor Fejérpataky Rafael regisztrátor ebédel nála: „jött fel hozzánk részegen Fabricius János, kivel jeles mulatságunk volt asztalnál”¹⁸⁰⁷ 1670. jan. 12-én 53 évesen halálozott el („Tod durch den Schlag”).¹⁸⁰⁸

¹⁷⁹⁶ Baloghy Gáspár Fánchy Gáspár elleni per kapcsán ír, 1663. máj. 21. Korpona, majd néhány évvel később újra különböző peres ügyekben fordul hozzá, 1668. jan. 29. Korpona (MNL OL A 32 Nr. 318. és 1032.). Benyovszky György donációt sürget, 1664. júl. 19. Beniov (uo. Nr. 1017.). Pexa Ferenc a fejedelemsné, talán Báthori Zsófia részére kéri az expedíciót (uo. Nr. 1045). Batthyány Kristóf azt kérte, hogy Dvornikovics gyorsan expedálja hűséges szolgájának, Lyubanovics Miklósnak az armálisát, ha kész van, ha nincs készen, készíttesse el, taxáját „első alkalmatossággal” megküldi (uo. Nr. 1042).

¹⁷⁹⁷ Pl. Kéry János 1669. dec. 21. Pottendorf (MNL OL A 32Nr. 1070.), Vay Ábrahám 1670. jan. 27. Kassa (uo. II. Nr. 1.), Ostrosith Mátyás 1670. szept. 6. Illava (uo. II. Nr. 7.), Batthyány Kristóf 1671. nov. 17. Rohonc (uo. II. Nr. 24.).

¹⁷⁹⁸ Erre vonatkozólag lásd az 5.5. fejezet megfelelő részeit!

¹⁷⁹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol.101–102.

¹⁸⁰⁰ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien Bd. 3–14, Sterbebuch fol. 11r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-14/?pg=23> letöltés 2018. augusztus 29.). A bécsi „Maior Sodalitas Beatissimae Virginis Mariae gloriose in Coelos assumptae” kongregáció 1673. évi nyomtatott körlevelében már az 1673 januárjában elhunytak között szerepel. Kongregációbeli tagsága talán bécsi tanulmányokra utal (ÖStA HHStA FA Erdődy Lad. 47. Fasc. 2. Nr. 2.). Ostrosith naplója: MNL OL E 186 2. tétel 1673. évi napló fol. 35r.

¹⁸⁰¹ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Trauungsbuch Bd. 1–21. fol. 42r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-021/?pg=85>, letöltés 2018. máj. 22.). Fabritius feltüntetve mint „juratus notarius et cancellista.” Tanúi: Christoph Marnovitsch, Szepeticz Ferenc, Pucz János és maga Barbato.

¹⁸⁰² Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Trauungsbuch Bd. 1–22. fol. 395r. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-022/?pg=805>, letöltés 2018. máj. 22.). Tanúi: Dvornikovics Miklós regisztrátor és Hanns Suskowitz „Kriegscauzlei commissarius.”

¹⁸⁰³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 199. Konv. 1656. Okt. fol. 212–213.

¹⁸⁰⁴ ÖStA FHKA HZAB Bd. 104. (1658) fol. 490v

¹⁸⁰⁵ ÖStA FHKA HZAB Bd. 108. (1664) fol. 358rv.

¹⁸⁰⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 201. Konv. 1657. Okt. fol. 153–154.

¹⁸⁰⁷ HORN 1990, 132.

¹⁸⁰⁸ Totenbeschauprotokoll/e MF 9, (1670–1672) fol. 2v. (az adat a Lipót-kori udvartartást feldolgozó projekt anyaggyűjtéséből származik, vö. <http://www.oesta.gv.at/site/6662/default.aspx> (letöltés 2018. júl. 31.). Az eredeti protokollumok a bécsi Stadt- und Landesarchivban találhatók.

Fejérvény István (1522/1523–1596) kancellárhelyettes (1575, 1579)¹⁸⁰⁹

Származásáról és ifjúkoráról nem áll rendelkezésre adat.¹⁸¹⁰ Egy 1561-ből származó forrásban említik testvéreit, János, Mártont és két hajadon leánytestvérét, Annát és Krisztinát.¹⁸¹¹ Egykori sírkövén szereplő életkor alapján 1522-ben vagy 1523-ban született.¹⁸¹² A nyitrai püspökségben való megerősítése kapcsán készült propozíció szerint Bécsben tanult, de fokozatot nem szerzett.¹⁸¹³ 1559-től győri kanonok, 1563. júl. 29-én már örkanonokként említik.¹⁸¹⁴ 1567 folyamán az uralkodó szentmártoni apáttá (pannonhalmi főapát) nevezte ki.¹⁸¹⁵ Karrierje következő lépcsője, amikor II. Miksa 1568. márc. 1-én tinnini püspökségre emelte és kinevezte magyar tanácsossá (pápai megerősítést nyert 1571. jan. 26.).¹⁸¹⁶ 1572 nyarán veszprémi püspöki kinevezést nyert (pápai megerősítést kapott 1573. máj. 15.).¹⁸¹⁷ 1575-ben és 1579-ben két alkalommal is biztosan kancellárhelyettesként működik.¹⁸¹⁸ 1587 elejétől haláláig a Magyar Kamara elnöke (hivatali esküt tett 1587. jan. 8.).¹⁸¹⁹ 1587. aug. 13-án nyitrai püspökké nevezték ki (pápai megerősítést kapott 1588. dec. 19.).¹⁸²⁰ Ezzel egy időben királyi helytartói kinevezést is kapott, amely tisztelet haláláig viselte.¹⁸²¹ 1596. júl. 17-én esztergomi érseki kinevezést nyert, amely tisztelet azonban csak néhány hónapon át töltött be (†1596. nov. 20.).¹⁸²² A pozsonyi Szent Márton dómban temették el (1596. nov. 26.).¹⁸²³ Sajnos a nevéhez kapcsolt, 1594-ben Prágában kiadott imakönyvből példány nem ismeretes.¹⁸²⁴

Fejérvény Rafael (†1660) regisztrátor és pecsétőr (1649–1660)

Régi Liptó megyei szlovák anyanyelvű nemesszalád leszármazottja (Belopotocky, előneve: kelecsényi).¹⁸²⁵ Apja György, anyja Kelecsényi Dóra. Felesége Csisovszky (Chizovszky) Zsuzsanna, morvaországi eredetű család leszármazottja.¹⁸²⁶ Gyermekai: Ferenc, László, Anna

¹⁸⁰⁹ Életrajza: BEDY 1938, 374–375., HARDI 2003, MIKÓ–PÁLFFY 2002, 135–136.

¹⁸¹⁰ Bedy szerint Kónyban született, de ezt nem látom igazoltnak. 1565. júl. 16-án a győri káptalan valóban kiváltságolta Fejérvény kónyi házát, de a házról az is kiderül, hogy nem örökölt ház, hanem 16 Ft-ért vásárolta egy jobbágytól (GYEL GYKHL Fjvk 2. köt. pag. 593–594.).

¹⁸¹¹ Egy 1561. dec. 24-én kelt szőlővásár kapcsán kerülnek testvérei említésre (ekkor még székesegyházi főesperes) (GYEL GYKHL Fjvk 2. kötet pag. 338–339.)

¹⁸¹² MIKÓ–PÁLFFY 2002, 135.

¹⁸¹³ TUSOR–NEMES 2011, 188.

¹⁸¹⁴ BEDY 1938, 374., NEMES 2011, 74. (246–247. sz.).

¹⁸¹⁵ PRT IV. 61.

¹⁸¹⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 95. Konv. A. fol. 43r., uo. FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 70–71., MNL OL E 554 Fol. Lat. 932. pag. 10. Vö. még HC III. 314.

¹⁸¹⁷ A nuncius 1572. júl. 30-i jelentésében már beszámolt kinevezéséről (FRAKNÓI 1900–1903, III. 197. TUSOR–NEMES 2011, 144–145. HC III. 331.).

¹⁸¹⁸ Neve a kancellári ellenjegyzés helyén szerepel egy Károly főherceg által 1575. aug. 13-én Bécsben Nagy Balázs özvegyem Magdolna asszony és lányai részére Zemplén megyei Olaszi mezővárosban álló nemesi kúriáról kiadott oklevélen (MNL OL P 46 1575. évi iratok fol. 15.). 1579-ben is kapott kancellár helyettesítésére megbízatást (PRT IV. 61.).

¹⁸¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 51. Konv. 1587. Jan. fol. 33–34.

¹⁸²⁰ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 476–477. TUSOR–NEMES 2011, 187–188.

¹⁸²¹ MIKÓ–PÁLFFY 2002, 136.

¹⁸²² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 63. Konv. 1596. Jul. fol. 401.

¹⁸²³ JEDLICKA 1897, 612.

¹⁸²⁴ RMNY I. 751.

¹⁸²⁵ NAGY IVÁN IV. 138., KEMPELEN IV. 74., SZLUHA 2002, 164–174., ILLÉSY 1902, 192., PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 124–125.

¹⁸²⁶ Feleség említése egy 1651. márc. 12-én kelt nyugtán: MNL OL A 93, Nr. 249. fol. 242. Leszármazására: PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 124.

Mária (Bellavits Sámuel füleki vicekapitány fel.), Zsuzsanna (Dékány László fel.).¹⁸²⁷ Egyik unokája, Bellavits Gábor nagyszombati jegyző, majd kancelláriai ágens volt a 17. század végén, illetve a 18. század elején.¹⁸²⁸

Felsőbb gimnáziumi tanulmányait a győri jezsuita gimnáziumban végezte: az 1635/1636-os tanévben a poeta osztályt („Liptauensis Slauus”), az 1636/1637-es tanévben pedig a rhetor osztályt látogatta.¹⁸²⁹ A rákövetkező tanévben (1637/1638) már a nagyszombati egyetemen a filozófiai kurzus első évét, a logikát végzi.¹⁸³⁰ A tanulmányok folytatásának nem találtam nyomát. 1642-ben Nagyszombat fiskálisa, ezekre az évekre tehető Pozsony megyei birtokszerzései (bazini és nagyszombati ház, limpaki szőlő).¹⁸³¹ 1646. máj. 4-én adományt szerzett Medgyessy Sámuel társaságában az emberölésbe bűnösnek talált Dióssyak Nyitra megyei birtokaira.¹⁸³² A kancelláriai előterjesztésben a kérelmező felek azzal indokolják kérésüket, hogy úgy a svédek mint Rákóczi György ellen hűséggel szolgáltak, amiről Puchaim gróf is tanúskodhat.¹⁸³³ Kancelláriai szolgálata 1649 nyarán kezdődhetett, 1649. aug. 16-án már az udvari szállásmester intézkedik ügyében, 1649. szept. 4-én pedig már kancelláriai őrnök (conservator) címzi őt Lippay Gáspár Pozsonyból hozzáintézett levelében.¹⁸³⁴ Regisztrátori működése alatt több kisebb adományhoz jutott. 1652. dec. 11-én Nyitra megyei Zuch aliter Zukocz falura szerez adományt Bokros János és Bornemissza István társaságában. Birtokrészét itt a következő években megpróbálta zálogolás révén növelni.¹⁸³⁵ 1654. júl. 3-án uralkodói megerősítést szerzett egy Pálffy Miklóstól kiváltságolt limbachi malomra.¹⁸³⁶ 1658. márc. 29-én Czobor Imre engedménylevelet állított ki részére, hogy bizonyos manigai jobbágysait magához válthatja Hesky Mihály és Árokházy Katalin kezéből.¹⁸³⁷ 1659. jún. 21-én adományt kapott Vitnyédy István társaságában a hűtlenségbe esett Beer Balogh Ferenc birtokaira.¹⁸³⁸

1652 elején Erdélyben járt a jezsuiták helyzete miatt, útjára 1652. febr. 28-án állították ki az instrukciót.¹⁸³⁹ Az 1655. évnél több alkalommal szerepel Rákóczi László naplójában, aki egyik gyermekének keresztszülei szerepét is elvállalta.¹⁸⁴⁰ A gróffal való szoros kapcsolatát mutatja, hogy többször nála ebédel feleségével együtt.¹⁸⁴¹ Szintén Rákóczi László naplójából tudható, hogy 1657 elején a Lengyelországba II. Rákóczi Györgyhez utazó Szelepcsényi kíséretében ott van Fejérpataky is (és Orbán István is).¹⁸⁴² Talán az úton tanúsított szolgálatáért kapta meg Szelepcsényitől „Garammelléke” földet néhány hónappal később.¹⁸⁴³ Még 1655 őszén kérelmezte, hogy a Magyar Kamara jövedelméből rendes salariumot kaphasson, negyedévente 100 Ft-ot, amelyet azonban a Magyar Kamara 1655. okt. 30-án adott válaszában

¹⁸²⁷ MNL OL A 35 Nr. 340. ex 1685 (gyemekei perlik egykori gyámjuk, Dvornikovich Miklós leszármazottait).

¹⁸²⁸ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 49. Ágens voltára: Staatskalender 1702, 81.

¹⁸²⁹ Cat. Jaur. I. fol. 31r., 34v.

¹⁸³⁰ MUT 16. Neve mellett megjegyzéssel: „Nobilis Slauus Liptouiensis.”

¹⁸³¹ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 124–125.

¹⁸³² MNL OL A 57 vol. 9. pag. 723–724.

¹⁸³³ MNL OL A 33 Nr. 47 ex 4. Mai 1646. Linz, fol. 73r.

¹⁸³⁴ ÖStA FHKA HQB Bd. 51. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1638–1651, fol. 558v–559r., MNL OL A 33 ad 183 ex 1648 fol. 359–360.

¹⁸³⁵ MNL OL A 93, Nr. 249. fol. 242–243. (iratjegyzék). Ugyezen iratjegyzékben két másik irat is e faluban történő birtokszerzéssel foglalkozik. 1657. jún. 7. Veglai Horváth Ferenc zálogba adta Zuch alias Zukocz falubeli jobbágysait Fejérpataky Rafaelnek és hitvesének, 1658. jan. 23-án pedig adományostársa, Pesti Bornemissza István 100 arany kölcsön fejében két zuch-i két jobbágát és allódiumát kötötte le neki.

¹⁸³⁶ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 4–6.

¹⁸³⁷ MNL OL A 93, Nr. 249., fol. 242–243. kivonat az említett egy iratjegyzékben.

¹⁸³⁸ MNL OL A 35 Nr. 98. ex 1659 és uo. A 57 vol. 12. pag. 89–90.

¹⁸³⁹ ELTE EK Kt. Litterae originales 389. sz., EOE XI. 152–153.

¹⁸⁴⁰ 1655. márc. 27. keresztelek meg Fejérpataky gyermekét a pozsonyi Szt. Márton templomban (HORN 1990, 109.).

¹⁸⁴¹ HORN 1990, 118, 131.

¹⁸⁴² HORN 1990, 268.

¹⁸⁴³ Szelepcsényi adománya Fejérpatakyknak 1657. jún. 13-án (MNL OL E 144 5. cs.).

az ismeretlen gyakorlatra, illetve a kamaráknál uralkodó állandó pénzhiányra hivatkozva, elutasított.¹⁸⁴⁴ Az 1655. és 1659. évi országgyűléseken játszott esetleges szerepe még feltárássra vár. A Libri regii vezetéséről több bejegyzése is tanúskodik, például a 11. kötet elején egy feljegyzés az új kötet beszerzéséről 1654. júl. 1-én.¹⁸⁴⁵ Lippay György 1660. júl. 2-án Pozsonyban kelt Wesselényi Ferenc nádorhoz intézett levelében már mint halottról emlékezik meg róla, mivel a két főméltóság levelezése elég sűrű, a haláleset nem sokkal korábban kellett, hogy bekövetkezzék.¹⁸⁴⁶

Fejérthóy János kancelláriai jegyző (1545–1546), titkár és conservator (1548) kancelláriai titkár (1550–1552)¹⁸⁴⁷

Családi viszonyairól nem sokat tudunk. Testvére Ambrus (1545, akit 1549-ban már néhaiként említenek).¹⁸⁴⁸ 1553 végén vagy 1554 elején megházasodott.¹⁸⁴⁹

Fejérthóy (Fejértóy, Feyertheo) János a forrásokban 1543-ban mint zágrábi kanonok és Erdődy Simon püspök titkára jelenik meg.¹⁸⁵⁰ Erdődy halála után az utód Oláh Miklós szolgálatába lépett át. 1545. jan. 22-én egy adománylevélben már mint a nagyobb kancellária jegyzőjét említik.¹⁸⁵¹ Az 1547/48-as augsburgi gyűlésen mint Oláh Miklós kancellár titkára vett részt.¹⁸⁵² Egy 1548. nov. 13-án kiadott személynöki oklevélben mint a nagyobb kancellária „secretarius conservator”-a kerül említésre.¹⁸⁵³ 1550. jan. 18-án mint a nagyobb kancellária titkára kapott birtokadományt Ugocsa, Közép-Szolnok és Szabolcs megyében.¹⁸⁵⁴ 1550. jún. 2-én Ferdinánd a Magyar Kamarát arról tájékoztatta, hogy Magy Péter halálával kincstárra háramlott ötven telket Fejérthóy kapta meg adományba.¹⁸⁵⁵ Az 1550/1551-es augsburgi birodalmi gyűlésen szintén jelen volt Oláh Miklós kíséretében.¹⁸⁵⁶ 1552. okt. 2-án Felpéczi Ferenc, Komárom megye alispánjával közösen, a török uralom alatt álló Győr megyei birtokokra nyert adománylevélbe még kancelláriai titkárként került be.¹⁸⁵⁷ Még 1551 folyamán levelezésbe kezdett Heinrich Bullingerrel. A megmaradt levelek egy teológiai kérdések iránt érdeklődő, jól felkészült személyt mutatnak (1551. márc. 26. Bécs, 1551. okt. 10. Bécs, 1553. nov. 9. Bécs, 1555. júl. 18. Pozsony).¹⁸⁵⁸ Valamikor 1553 folyamán hagyhatta el a kancelláriát. Türk Dániel naplója szerint az 1553. évi április-májusi soproni országgyűlésen még titkárként működött.¹⁸⁵⁹ 1553. nov. 9-én Bullingerhez intézett levelében arról számolt be, hogy az udvari életnek búcsút

¹⁸⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. Konv. 1655. Sept. fol. 50–51., MNL OL E 15 169. dob. szám nélkül fol. 292–293. („quod nihil unquam alicui registratorum vel conservatorum archivi praefatae cancellariae Hungaricae Aulicae nomine salarii ex proventibus Suae Maiestatis hujus Camerae solutum fuisse inter acta eiusdem officinae rationariae inveniatur.”)

¹⁸⁴⁵ „Hic liber est emptus a me Raphaele Feierpataky Cancellariae Ungaricae conservatore A. D. 1654 die prima Julii” (MNL OL A 57 vol. 11. előlap).

¹⁸⁴⁶ TUSOR 2015, 396.

¹⁸⁴⁷ Életére: ERDŐS 1913, 19–23.

¹⁸⁴⁸ Benkovith Miklós Zágráb megyei birtokairól szó, 1545. jan. 22. (MNL OL A 57 vol. 2. pag. 87.), LASZOWSKI 1914–1917, III. 303–304, 267. sz.)

¹⁸⁴⁹ ERDŐS 1913, 14–15. Az uralkodótól 22 Ft-os házassági ajándékot kapott a Kamara közvetítésével (ÖStA FHKA VUGG r. Nr. 32 A fol. 459.).

¹⁸⁵⁰ LASZOWSKI 1914–1917, III. 138. (140. sz.), 142. (145. sz.). PÁLFFY 2003, 30–31.

¹⁸⁵¹ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 87. Még jegyzőként említve 1546. márc. 18. (uo. A 57 vol. 2. pag. 82.).

¹⁸⁵² MAMERANUS 1550, 44.

¹⁸⁵³ Laszowski 1914–1917, III. 303–304, 267. sz.

¹⁸⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 419–420.

¹⁸⁵⁵ MNL OL E 21 1550. jún. 2. Az adományra megerősítést szerzett 1551. okt. 16.-án (ETE V. 603.).

¹⁸⁵⁶ Fejérthóy levele Nádasdy Tamáshoz 1552. dec. 26. Augsburg (ETE V. 452–453).

¹⁸⁵⁷ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 98. és 134.

¹⁸⁵⁸ ETE V. 499–500., 597–600., ERDŐS 1913, 8–18.

¹⁸⁵⁹ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 84r.

mondott, készül házasodni, és hogy Szokolcán telepedett le.¹⁸⁶⁰ Lépése történhetett lelkiismereti okokból, a levelekben felvetett pápistákkal való együttlakás okozta problémák miatt, de nem kizárt, hogy ura, Oláh Miklós kancellár egri püspök nem tolerálta a Fejérthóy körül kikristályosodott protestáns csoportosulást. Az új életkörülmények megteremtése nem lehetett könnyű, mert 1554. dec. 3-i Bécsből írt levelében arra kérte Nádasdy Tamás nádort, hogy járjon közbe Oláh érseknél egy neki juttatandó állás ügyében, legalább a Magyar Kamaránál kapjon állást.¹⁸⁶¹ 1555. júl. 18-án Pozsonyból írt Bullingernek.¹⁸⁶² Egy ebből az évből fennmaradt nádori mandátum szerint nemesi kúriával rendelkezett Sassinban.¹⁸⁶³ 1558. nov. 30-án kelt levelében Nádasdy szervitora, Udvardy György már „szegényként” emlegeti, amely vagy betegségére, vagy ami inkább valószínűnek tűnik, halott voltára utal.¹⁸⁶⁴

Fekete János jegyző (1629)

Személyére vonatkozólag egyetlen adat ismeretes, 1629. május 7-én nádori adományt kapott Esterházy Miklós két szervitora, Körössy Miklós és Dévai Tamás társaságában a Csehi János magszakadásával koronára háramlott birtokokra (Gicz possessio és Csehi prédium). Az adománylevél szerint Fekete nem csupán a nagyobb Magyar Kancellária írnoka (*scriba*), de egyidejűleg a királyi tábla esküdt jegyzője is volt.¹⁸⁶⁵

Ferencffy András jegyző (1561)

Nyitra megyei család tagja, amely Galántán élt és a galántai előnevet használta.¹⁸⁶⁶ Testvére: Balázs (Oláh Miklós, majd Verancsics Antal esztergomi érsek, végül Radéczy István egri püspök, helytartó szolgálatában állt).¹⁸⁶⁷

1561. márc. 28-án kapott címereslevelet Ferencffy András kancelláriai jegyző és testvére, Balázs, amelyet Nyitra megyében hirdettek ki.¹⁸⁶⁸ A család Galántán szerzett birtokot. Az Oláh Miklós végrendeletében (1562. szept. 14.) említett András deák, írnok és testvére Balázs, minden bizonnyal Ferenczffy Andrással és Balázssal azonos.¹⁸⁶⁹ 1573 és 1575 között Alszászy András személynök mellett ítélmester.¹⁸⁷⁰

Ferencffy Lőrinc (1576k–1640) titkár (1608, 1610–1640)¹⁸⁷¹

¹⁸⁶⁰ ERDŐS 1913, 14–17.

¹⁸⁶¹ MNL OL E 185 a. Levelezés.

¹⁸⁶² ERDŐS 1913, 17–18.

¹⁸⁶³ Nádasdy Tamás nádor 1555. okt. 29-én Bakith Péter özvegyét, Sárkány Orsolya megidézte. Fejérthóy János panasa nyomán, akinek Káldy Jánostól vásárolt két hordó borát a felperes nem engedte a sassini vár melletti hídon átvitetni alperes sassini kúriájába (MNL OL R 319 7. dob. No. 556. Fejérthóy János 1555).

¹⁸⁶⁴ KOMÁROMY 1908, 201.

¹⁸⁶⁵ MNL OL N 4 2. köt. Protocollum donationum comitis Nicolai Esterházy 1625–1635, pag. 175–176.

¹⁸⁶⁶ Nem azonos Ferencffy Lőrinc családjával (FEDERMAYER 2014, 128.).

¹⁸⁶⁷ Az 1568. jan. 21-én felvett listán mint Oláh kamarása (*cubicularius*) szerepel (KÁRFFY 1901, 467). 1570-ben Verancsics érsek sáfárja (GÁL-MLAKÁR 2007, 332). 1581-ben aláírja Radéczy István egri püspök ingóságainak leltárát (KOMÁROMY 1892, 568.).

¹⁸⁶⁸ FEDERMAYER 2013, 128. 7. j., SZLUHA 2003, 377.

¹⁸⁶⁹ MERÉNYI 1896, 145.

¹⁸⁷⁰ 1573. máj. 18.: ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden Nr. 1649. (galántai előnévvel). 1574 áprilisában társával Medossóczy András több beadványt tesznek fizetésük miatt, ti. nincs rendszeres fizetésük, csupán az ítéletlevelek díjának egyharmadát kapják meg (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 26. Konv. 1574. Apr. fol. 193–198.). 1575-ben is működött még: FEDERMAYER 2003, 128.

¹⁸⁷¹ Életére: HOLL 1980, FEDERMAYER 2013. MAMÜL III. 85–86. (Lux Erika). Születési éve 1576-ra tehető, negyvenévesnek mondja magát Pázmány 1616-os kánoni perében (TUSOR 2017b, 83.).

A horvátországi eredetű Franjevič (Franyewith, Franiovicz, Franjevič/Franyewytth) családból származott. Apja, Franjevič Miklós 1570 után telepedett át Magyarországra, 1579-ben már pozsonyi polgárként és nemesként említik, 1584 után Trencsénben telepszik meg. Különböző egyházi méltóságok szolgálatában állt: nyitrai püspök udvarbírája, trencsényi szenátor, végül Pethe Márton helytartó udvarbírája. Anyja Nagy (Buday) Margit), Nagy Kristóf várkeszői provizor lánya. Ferencffy maga sohasem házasodott meg.¹⁸⁷² Számos testvére közül a jezsuita Pált (1578–1629) lehet kiemelni, illetve Miklóst (rávonatkozólag lásd a következő életrajzot!).¹⁸⁷³

Ferencffy 1595–1598 között az olmüci jezsuita egyetemen tanult.¹⁸⁷⁴ 1599–1601 között a királyi tábla jegyzője, talán egyidejűleg Kutassy János szolgálatában is állt mint édesapja, aki ekkor érseki provizorként működött.¹⁸⁷⁵ Közben valamikor apostoli közjegyzői címet szerzett.¹⁸⁷⁶ Kutassy halála után Itáliába ment, hogy folytassa tanulmányait: 1602–1606 között a bolognai egyetemen tanult.¹⁸⁷⁷ Hazatérését követően 1608-tól a Magyar Kancellárián dolgozik, ebből az évből már ismeretes mandátum, amelyen kézjegye megtalálható a titkári helyen.¹⁸⁷⁸ Titkári kinevezést azonban csak 1610. szept. 25-én kapott, amely tisztelet egészen haláláig betöltötte.¹⁸⁷⁹ 1616. dec. 4-én II. Mátyás 100 Ft-otál megemelte Ferencffy titkári fizetését, amely így évi 500 Ft lett.¹⁸⁸⁰ Fallenbüchl adatai szerint 1629. szept. 25-én királyi tanácsosi kinevezést kapott.¹⁸⁸¹ Ferencffy hivatalát excentrikus vonásai (lásd Kemény János által feljegyzett túlzott alkoholfogyasztás, „sordidus” volta etc.) ellenére jól látta el, három évtizedes hivatalban maradása egyértelműen ezt mutatja.¹⁸⁸² Betegsége miatt 1638. jún. 30-tól titkártársat kapott Orossy György személyében.

Más titkárokhoz hasonlóan igyekezett vagyoni helyzetét kisebb adománybirtokokkal javítani, nem egyszer más pályázók társaságában. Így 1620-ban Berger Illéssel (Elias Perger) közösen Szászy András birtokainak egy része után folyamodtak, még ugyanazon évben Szilágyi Jánossal és Törös Jánossal közösen Laszkár falut kérte fel.¹⁸⁸³ Még ugyanebben az évben adományt kapott a hűtlenségbe esett Etyeki István patyi birtokára (Pilis megye) Bosnyák Tamással közösen.¹⁸⁸⁴ 1621. dec. 8-án Vásárhelyi István összes jószágára nyert adományt.¹⁸⁸⁵ 1632. szept. 26-án Bornemissza Istvánnal közösen adományt kapott Pastorovith Pál minden jószágára, amelyekért majd hosszú küzdelmet fog vívni.¹⁸⁸⁶ 1639-ben 5000 Ft kegyadományért folyamodott és Sempte várhoz tartozó Szentábrahám faluért.¹⁸⁸⁷ 1639. nov. 26-én kelt végrendeletében tulajdonai között megemlékezett egy bécsi és egy pozsonyi házról, továbbá

¹⁸⁷² A Franjevič/Ferencffy család történetét tisztázta: FEDERMAYER 2013, 129–133, 144–146. Apja, Miklós 1600-ban a pozsonyi érseki kúria provizora, ekkor éppen egy alsószokolóczi birtokrészre nyert adományt a helytartó Kutassy Jánostól (MNL OL N 2 fol. 110r.).

¹⁸⁷³ LUKÁCS 1978–1995, I. 665.

¹⁸⁷⁴ VARGA 2004, 189. (2250. sz.).

¹⁸⁷⁵ FEDERMAYER 2003, 136.

¹⁸⁷⁶ 1601-ben már közjegyzőként működik (FEDERMAYER 2013, 135.). Egy későbbi közjegyzői oklevél tőle (1612): ÖStA FHKA HFU r. Nr. 105. Konv. 1614. März. fol. 125–126.

¹⁸⁷⁷ VERESS 1941, 119–121., HOLL 1980, 19–25.

¹⁸⁷⁸ Egy Mátyás főherceg által Pozsony városhoz intézett mandátumról van szó, 1608. márc. 15. (HOLL 1980, 29.).

¹⁸⁷⁹ Mátyás főherceg a Magyar Kamarához, Ferencffy Lőrinc az előző év szeptember 25. óta kinevezett magyar királyi titkár részére folyósítsák neki a megszokott salariumot a fenti dátumtól, 1611. jan. 14. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 100. Konv. 1611. Jan. fol. 43., MNL OL E 41 1629: No. 161.).

¹⁸⁸⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111 Konv. 1616. Dez. fol. 65.

¹⁸⁸¹ FALLENBÜCHL 2002, 96.

¹⁸⁸² KEMÉNY 1986, 106–107.

¹⁸⁸³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Apr. fol. 98., 104.

¹⁸⁸⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Jun. fol. 2–19., MNL OL A 57 vol. 7. pag. 87., uo. A 35 Nr. 156. ex 1620.

¹⁸⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 121. Konv. 1621. Sept. fol. 114–116., MNL OL A 35 Nr. 284. ex 1621.

¹⁸⁸⁶ MNL OL A 35 Nr. 252. ex 1632, Nr. 282. ex 1632, A 35 Nr. 313. ex 1633, Nr. 353. ex 1638,

¹⁸⁸⁷ MNL OL A 33 Nr. 103 ex 1639. ápr. 13. Hasonló jellegű kérelem: uo. A 33 Nr. 124. ex 6. Mai. 1640.

több szőlőbirtokról, amelyek a Bécs melletti Mauerben, a Pozsony megyei Senkőcön, illetve Sopronban voltak, továbbá Alsószokolócon található apai örökségről, egy szakolcai házról és egy ottani nemesi kúriáról.¹⁸⁸⁸ Adományok szerzésére tett erőfeszítései és a végrendeletében felsorolt javak dacára élete utolsó éveire úgy tűnik, hogy megromlott az anyagi helyzete. 1640 tavaszán a szakolcai fél házát és fél nemesi kúriáját kénytelen volt Lászlóffy Pálnak 2000 aranyért eladni.¹⁸⁸⁹ 1640. augusztus 10-én, majd 30-án Lászlóffy, aki úgy tűnik, hogy gondot viselt a beteg Ferencffyre azzal fordult Pálffy Pál kamaraelnökhöz, hogy utaltasson ki 400, illetve 500 Ft-ot a beteg királyi titkárnak, hogy az törleszthessen hitelezői felé.¹⁸⁹⁰ 1640. okt. 12-én halálozott el Bécsben.¹⁸⁹¹ Ferencffy anyagi gondjait valószínűleg sajátos szenvedélyének köszönhette. Gyűjtötte a metsztdúcokat, amelyeket maga által kiadott, részben szerkesztett kiadványokban használt fel. Ennek kapcsán kapcsolatba került a kor két jeles könyvkiadójával, Johannes de Bryvel és id. Mathias Meriannal is.¹⁸⁹² 1628-ban Prágában nyomdát is vásárolt, innentől kezdve könyvnyomtatóként is működött. Kiadványai között hivatalos kiadványok is megtalálhatók voltak, mint például országgyűlési cikkelyek (1635, 1638).¹⁸⁹³ Holl Béla 31 nyomtatványt sorol fel, amelyek kiadásában jelentek meg, köztük a magyarországi barokk irodalom olyan fontos alkotásai, mint Nyéki Vörös Mátyás Dialógusa (1623) és Tintinnabulumja (1633), Hajnal Mátyás Szíves könyvecskéje (1629), Balassa Bálint Istenes éneki (1633), de szerkesztett maga is imakönyvet (Imádságos könyvecske, Prága 1615).¹⁸⁹⁴ Nagy terve a Berger Illéssel (Elias Perger) közösen készítendő illusztrált magyar történet megjelentetése volt, amelyre évtizedekig készült, de amely végül nem valósult meg.¹⁸⁹⁵

Ferencffy Miklós jegyző (1623–1625)

Családi viszonyaira lásd testvére, Ferencffy Lőrinc életrajzát! Ferencffy Miklós gimnáziumi és egyetemi tanulmányait Grácban végezte, ahol 1622-ben filozófiai baccalaureusi fokozatot szerzett.¹⁸⁹⁶ Ez a fokozatszerzés valószínűleg tanulmányai végét jelentette. Egyik folyamodványából (1630) visszakövetkeztethető, hogy három éven át, valószínűsíthetően 1623–1625 között működött a Magyar Kancellárián, majd újabb három éven át Cziráky Mózes személynök mellett dolgozott, illetve a királyi tábla jegyzője is volt.¹⁸⁹⁷ Cziráky Mózes halála után 1627 őszén folyamodott egy Magyar Kamara számvevősége melletti jegyzői állás után, amelyre 1628. márc. 1-től nyert kinevezést.¹⁸⁹⁸ 1629 augusztusában 200 Ft kegyadomány után nyújtott be kérelmet, illetve egyúttal kérte, hogy a Korbélius János távozásával Udvari

¹⁸⁸⁸ FEDERMAYER 2003, 138–139.

¹⁸⁸⁹ MNL OL A 33 Nr. 145. ex 15. Mai. 1640, uo. A 35 Nr. 192. ex 1640.

¹⁸⁹⁰ MNL OL E 41 E 41 1640: No. 106. és No. 114.

¹⁸⁹¹ HOLL 1980, 47.

¹⁸⁹² VISKOLCZ 2000.

¹⁸⁹³ HOLL 1980, 51–62. és 133–145. Az 1635. évi országgyűlési cikkelyek kiadásáért az uralkodó 1635. március 6-én 300 Ft kifizetését rendelte el számára (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. März fol. 53.).

¹⁸⁹⁴ HOLL 1980, 51–144., 191–204.

¹⁸⁹⁵ HOLL 1980, 149–169., Katalógus Mátyás király öröksége 2008, I. 109–113.

¹⁸⁹⁶ ANDRITSCH 1965, 51. 1628-ban, amikor a Magyar Kamara jegyzői állásáért folyamodott, beadványában elmondta, hogy „sub auspiciis” tanult a gráci gimnáziumban humaniorát és filozófiát (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 134. Konv. 1628. Mai fol. 58–59.).

¹⁸⁹⁷ „per tres annos in Cancellaria Hungarica Aulica, item per alios insequentibus tres annos in sede judiciaria, et novissime per tres annos cum dimidio in cancellaria Camerae Vestrae Maiestatis Hungaricae scriptoris fungens officio... In Cancellaria porro Aulica quando reverendissimus dominus Regni Hungariae cancellarius ad principem Transilvaniae proxime vita functum, legatione fungeretur, in describendis tunc nonnullis actis Transilvanicis desudavi” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111 Konv. 1616. Dez. fol. 68–69., tévesen elhelyezve!). Cziráky melletti működésére még lásd az előző jegyzetben idézett supplicációt.

¹⁸⁹⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 132. Konv. 1627. Nov. fol. 82. és r. Nr. 133. Konv. 1628. März fol. 3–6., FALLENBÜCHL 2002, 96.

Kamaránál megürült magyar fordítói állást elnyerje.¹⁸⁹⁹ 1630 májusában 500 Ft kegyadományt kért.¹⁹⁰⁰ Egy évvel később, 1630 augusztusában a galgóczi harmincadosság után folyamodott, eredmény nélkül.¹⁹⁰¹ Néhány hónappal később Magyar Kamara titkári állását kérte fel.¹⁹⁰² 1631-ben néhány héten vagy hónapon át a felső-magyarországi főkapitány mellett működött mint hadititkár, már ekkoriban kérelmezte, hogy a felső-magyarországi kamarai adminisztrációhoz (Szepesi Kamara) nevezzék ki fogalmazónak.¹⁹⁰³ Végül 1633. jún. 30-án a Szepesi Kamara fogalmazójává nevezte ki az uralkodó, ahol 1636-ig nyomon követhető működése.¹⁹⁰⁴ Utolsó említése 1640-ből származik.¹⁹⁰⁵

Id. Forgách Ferenc (1535–1577) titkár (1558–1561) alkancellár (1562–1563)¹⁹⁰⁶

A Hont-Pázmán nemzetségből származó régi magyar család sarja, amely 1560. márc. 30-án bárói címet nyert.¹⁹⁰⁷ Édesapja Forgách Zsigmond, anyja albisi Zólyomi Katalin.¹⁹⁰⁸ Testvérei Simon (†1598, főkapitány), Magdolna, Pál, Kata, Margit, Imre (†1599, humanista író).¹⁹⁰⁹

Tanulmányairól annyi tudható, hogy mint egri örkanonok és Szentháromság oltár igazgatója Oláh Miklós támogatásával 1553 őszén biztosan Páduában tanult, 1555-ben ott szerzett filozófiai borostyánkoszorús fokozatot.¹⁹¹⁰ Hazatérve villámkarrierbe kezdett, már 1556. aug. 26-án az uralkodó kinevezte váradi püspökké (pápai megerősítést nyert 1560. júl. 7.).¹⁹¹¹ Az 1556/1557-es regensburgi birodalmi gyűlésen Macedóniai Péter és Hosszúthóthy György társaságában a magyar rendek küldötteként vett részt.¹⁹¹² Püspöki kinevezésével egy időben valószínűleg tagja lett a Magyar Tanácsnak is, tanácsosi fizetése, 400 Ft folyósításáról külön rendelkezés is született. A rendelkezésben szó esik róla, hogy Forgách az uralkodói udvarban tartózkodva, máshonnan tartózkodási költségeit püspöki jövedelmei híján nem tudja fedezni (1557. jún. 16.).¹⁹¹³ Ekkor még nem történik említés titkári szolgálatáról, 1558 júliusában azonban már biztosan titkárként működött, ekkor már szerepel az aláírása egy oklevélen (1558. júl. 12.).¹⁹¹⁴ Megélhetése miatt lehetett fontos neki, hogy 1558. aug. 28-án elnyerte a pornói

¹⁸⁹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 138. Konv. 1629. Aug. fol. 76.

¹⁹⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111 Konv. 1616. Dez. fol. 67–70. A Magyar Kamara 100 Ft-ra javasolta (MNL OL E 15 Nr. 136. ex 24. Mai. 1630).

¹⁹⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1630. Aug. fol. 143–158.

¹⁹⁰² 1630 novemberében kérelmezte először (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1630. Nov. fol. 82.), majd néhány évvel később, az Udvari Kamara 1633. dec. 10-i leirata alapján, újra kérelmezte az állást (uo. r. Nr. 148. Konv. 1633. Dez. fol. 84.).

¹⁹⁰³ Udvari Kamara átirata a Magyar Kamarához, amelyben jelentést kértek Ferencffy Miklós felső-magyarországi főkapitányi hadititkári állásában való megtartása ügyében, 1631. nov. 5. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 144. 1631. Nov. fol. 24.). Kérelme a kamarai fogalmazóság után: uo. r. Nr. 148. Konv. 1633. Jun. fol. 94–97.

¹⁹⁰⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 148. Konv. 1633. Jun. fol. 92–99. 1626. jan. 27-én 100 Ft kegydíjat kapott (Uo. r. Nr. 153. Konv. 1636. Jan. fol. 188–189.). Magyar Kamara-i fogalmazó működését nem érzem egyelőre bizonyítottnak (FALLENBÜCHL 2002, 96.).

¹⁹⁰⁵ FEDERMAYER 2013, 139.

¹⁹⁰⁶ Életére: SÖRÖS 1896, BÁRTFAI SZABÓ 1904, SZINNYEI III. 627–631., ALMÁSI 2017c., MAMÜL III. 160. (Kulcsár Péter).

¹⁹⁰⁷ SÖRÖS 1896, 532,

¹⁹⁰⁸ BÁRTFAI SZABÓ 1904, 9.

¹⁹⁰⁹ NAGY IVÁN IV. 203., SÖRÖS 1896, 519.

¹⁹¹⁰ Oláh Miklós oklevele, 1553. szept. 25. (MNL OL E 150 Fasc. 12. Nr. 11.), VERESS 1941, 190. Páduai tanulmányokról megemlékezett életrajzában Istvánffy Miklós is (SRHM I. 155.).

¹⁹¹¹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 360–361., HC III. 347. A megerősítő bulla közlése: BÁRTFAI SZABÓ 1904, 211–215.

¹⁹¹² MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/III. pag. 100. (költségeikre 1200 Ft-ot fizet ki a Magyar Kamara).

¹⁹¹³ MNL OL E 21 1557. jún. 16.

¹⁹¹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 18. 1569. Mai fol. 138. 1559. márc. 2-án „consiliarius et secretarius”-ként említik (Podmaniczky okm. V. 378.). Utolsó titkári említése: 1561. márc. 18. (MNL OL E 21 1561. márc. 18.).

apátságot.¹⁹¹⁵ A következő időszakban sok időt töltött az uralkodó mellett, 1561-ben például több mint az év egyharmadát, 136 napot, amelyre külön napidíjat kapott is kapott, más tanácsosokhoz hasonlóan napi 2 Ft-ot.¹⁹¹⁶ Ő kísérte I. Ferdinándot 1562–1563. évi hosszú birodalmi útjára, így jelen volt Miksa frankfurti megválasztásán és koronázásán (1562. nov.). Ekkor már nem csak „consiliarius et secretarius” működött, hanem a trentói zsinatra küldött Draskovich utódként alkancellárként tevékeny (legkorábbi említése 1562. márc. 10.).¹⁹¹⁷ 1562 őszét és valószínűleg 1563 elejét Németalföldön töltötte az uralkodó engedélyével.¹⁹¹⁸ Draskovich utódként elnyerte a pozsonyi prépostságot is (1563. nov. 1.).¹⁹¹⁹ Ezekben a hetekben még biztosan alkancellárként működött (utolsó erre vonatkozó adat róla 1563. nov. 19-ről származott).¹⁹²⁰ Ezekre az évekre elégedetlensége egyre nagyobb lett, nem volt hajlandó elfogadni egykori patrónusa, Oláh Miklós által megszabott mozgásteret. Helyzetét tovább rontotta, hogy miközben I. Ferdinánddal jó viszonyt ápolt, – erre mutat, hogy 1565. augusztus eleji bécsi gyászszertáson gyászbeszédet is mondott, – utódával Miksával azonban nem igazán jött ki.¹⁹²¹ Hogy alkancellári működése mikor ért véget, még mindig nincs tisztázva, valamikor 1563 végén vagy 1564 elején fejeződhetett be.¹⁹²² Elégedetlensége igazából akkor ugrott meg, amikor Zacharia Delfinóval szemben alulmaradt a győri püspökségért folytatott küzdelemben (kinevezve 1565. okt. 17.).¹⁹²³ 1566-ban és 1567-ben már ideje java részét történeti munkáján dolgozva töltötte, bár 1567 nyarán az országgyűlésen még jelen volt (1567. jún.–júl.).¹⁹²⁴ 1567 szeptemberében már Velencében tartózkodott, a következő hónapokat Itáliában töltötte, az év őszén pedig a Balkánon át távozott Erdélybe, ahol János Zsigmond szolgálatába állt, akinek azonban nem igazán tudta bizalmát elnyerni.¹⁹²⁵ Jobban alakult viszonya az új fejedelemmel, Báthory Istvánnal, akinek 1571 őszétől Erdélyből való távozásáig (1575) kancellárja volt.¹⁹²⁶ A kevésbé sikerült próbálkozásokat tovább gyarapította házassági tervével. Eddigre lemondott egyházi javadalmai már más kezekbe kerültek (1568 nyara).¹⁹²⁷ Bár 1572 őszén elnyerte az egyházi rend alóli dispensatiót, házasságra mégsem lépett. Nem érdektelen, hogy a pápához benyújtott kérelmében arról is írt, hogy ugyan felszentelt pap, de egyházi szertartást soha nem végzett.¹⁹²⁸ 1575 végén Páduába távozott, állítólag betegsége gyógyítása céljából, élete utolsó éveit az egyetemi városban töltötte, 1577 elején pestisben halálozott el (1577. jan. 19.). Keserű hangvételű, némi rosszindulattól sem mentes történeti munkája az 1552–1571 közötti magyarországi történések egyik fő forrása.¹⁹²⁹

¹⁹¹⁵ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 533. Együttes jövedelme nem volt olyan csekély, pozsonyi prépostságban utóda, Radéczy István egyik az uralkodóhoz intézett folyamodványában előszámlálta elődje Forgách Ferenc jövedelmeit, ezek szerint Váradból húzott 3000 Ft-ot, 600 Ft bevétele volt az egri örkanonokság után, 400 Ft-ot a kamarától kapott, ehhez járultak még a pornói apátság és a pozsonyi prépostság bevételei (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 17. Konv. 1568. Nov. fol. 14–15.)

¹⁹¹⁶ ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 10v–11r.

¹⁹¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. Jun. fol. 45. 1562. május 21. már biztosan alkancellár, vö. DRERL B 13 Jerney gyűjtemény II. köt. pag 93–94.

¹⁹¹⁸ Útlevelét 1562. szept. 1.-én Frakfurtban állították ki (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 86. Konv. C. fol. 1a.), KÁROLYI 1881, 783–784.

¹⁹¹⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pg. 781–782.

¹⁹²⁰ Egy Ung megye supplikációja hátán lévő feljegyzés az utolsó nyom kancelláriai működésére (MNL OL E 21 1563. nov. 28.).

¹⁹²¹ ALMÁSI 2017a, 74–75.

¹⁹²² ALMÁSI 2017a, 77–78.

¹⁹²³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 41 Konv. 1580. Dez. fol. 44., vö. még ALMÁSI 2017a, 87.

¹⁹²⁴ ALMÁSI 2017a, 92.

¹⁹²⁵ ALMÁSI 2017a, 93–100. Az uralkodó 1568. febr. 6-án utasította a Magyar Kamarát Forgách salariumának felfüggesztésére azzal, hogy ügyében később kerül sor döntésre (MNL OL E 21 1568. febr. 6.).

¹⁹²⁶ TRÓCSÁNYI 1980, 27.

¹⁹²⁷ Pornói apátság pl. Radéczy István kezébe (ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 299v., 1569. jún. 30.).

¹⁹²⁸ BARTFAI SZABÓ 1904, 12.

¹⁹²⁹ BARTONIEK 1975, 222–249.

Ifj. Forgách Ferenc (1564/1566–1615) püspök, kancellár (1603–1607)¹⁹³⁰

A Hont-Pázmán nemzetségből származó régi magyar bárói család sarja. Nagybátyja Forgách Ferenc alkancellár, történetíró. Apja Forgách Simon (†1598), anyja Pempflinger Orsolya. Testvére Zsigmond (1559–1621), pályája csúcsán nádor.¹⁹³¹

Forgách Ferenc (sz. 1564 vagy 1566)¹⁹³² ifjúkorát Báthori István lengyel király udvarában töltötte apródként. 1583-ban Báthory András kíséretében Rómába ment, az élmények hatására Loretóban katolizált.¹⁹³³ Rómában négy évig tanult (1584–1587?), közben 1586–1587-ben esztergomi kanonok.¹⁹³⁴ Az uralkodó 1587. nov. 23-án apja kérésére veszprémi püspökké nevezte ki, de a püspökségre többszöri próbálkozás ellenére sem kapott eretnek származása miatt pápai megerősítést.¹⁹³⁵ 1588 júniusában pozsonyi kanonoki stallumot kapott.¹⁹³⁶ A veszprémi püspökségről 1596. júl. 10-én lépett tovább a nyitrai püspökségre, amelyre már elnyerte a hön óhajtott pápai megerősítést (1599. aug. 2.).¹⁹³⁷ Nyitrai püspökként jelentős reformtevékenységet folytatott, támogatta a Sellyén működő jezsuitákat, egyházmegyéjét vizitáltatta, a nyitrai káptalan számára új szabályokat adott (Pázmány Péter közreműködésével, 1602).¹⁹³⁸ Pethe utódaként kapott kancellári kinevezést, 1603. jan. 24-én tette le a kancelláriai esküt Prágában.¹⁹³⁹ Kancellárként úgy tűnik, hogy nem rendelkezett megfelelő súllyal. 1603 nyarán azért folyamodott, hogy a kettős pecsétet megkapja, az év őszén pedig azt kérelmezte, hogy más kancelláriák módjára járhatson el magyar ügyekben.¹⁹⁴⁰

1604-ben Lippay János utódlása idején nem sikerült elsődleges jelöltjeiből senkit kineveztetni titkárnak (Dobokay Mihály, Felnémethy Máté, Franciscus Tharsia).¹⁹⁴¹ Kancellári évei a magyar történelem egyik legviharosabb időszakára estek, a Bocskai-felkelés (1604–1606), a tizenöt éves háború lezárása (1606), a Habsburg testvérviszály évei (1606–1608). Forgách az események tevékeny résztvevője volt, neve összekapcsolódott az erőszakos ellenreformációval, jogtalanul Mátyás főherceg helyett őt tartották az 1604: 22. tc. kitalálójának. Egyik kezdeményezője annak a levélnek, amelyben a magyar főpapok 1606. febr. 20-án, a Habsburg-Bocskai tárgyalások előestéjén a pápához fordultak védelemért és támogatásért.¹⁹⁴² Rudolf 1607. júl. 4-én Forgáchot kinevezte esztergomi érsekké és helytartóvá (ez utóbbit Illésházy nádorra választásáig viselte, 1608. okt.).¹⁹⁴³ Néhány héttel később, 1607. júl. 21-én az uralkodó megerősítette átmenetileg kancellári tisztében, kezébe adva a kettős pecsétet és nála hagyva a titkos pecsétet is azzal, hogy a kancellári kötelemeket az új kancellár

¹⁹³⁰ Életére: ACKERMAN 1918, SÖRÖS 1901, DÉNESI 2003 (további irodalommal).

¹⁹³¹ DÉNESI 2003, 277.

¹⁹³² DÉNESI 2003, 277.

¹⁹³³ KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1938–1939, 172–173.

¹⁹³⁴ VERESS 1941, 271–272, 516–519. KOLLÁNYI 1900, 190–191.

¹⁹³⁵ Ernő főherceg levele Rudolffhoz, ahol többek között ír Forgách Simon kéréséről, aki vagy Veszprémet vagy Egert kérte fel fiának az esztergomi Szt. István prépostággal együtt, 1587. nov. 4. Pozsony (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 388. fol. 142–150., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 479–480., KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1938–1939, 171–172.).

¹⁹³⁶ Fejérkövy István nyitrai püspök Rudolffhoz, 1588. jún. 5. Pozsony (ÖStA UA AA Fasc. 121. Konv. B. fol. 19–20.).

¹⁹³⁷ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 217–218., KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1938–1939, 174–175., TUSOR–NEMES 2011, 224–225. HC IV. 260.

¹⁹³⁸ DÉNESI 2003, 278.

¹⁹³⁹ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 531.

¹⁹⁴⁰ Forgách levele Rudolffhoz 1603. júl. 3. Prága (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 144. Konv. B. fol. 70–71.), ill. Forgách supplikációja az uralkodóhoz, s. d. (1603. okt. 3. előtt) (uo. Fasc. 144. Konv. C. fol. 74–75).

¹⁹⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 84. Konv. 1604. Apr. fol. 324–327.

¹⁹⁴² DÉNESI 2003, 279.

¹⁹⁴³ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 810–812. és 813–814., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Okt. fol. 452. Pápai megerősítést kapott 1607. nov. 5. (HC IV. 322.).

kinevezéséig ellássa, de annak kinevezése után vonakodás nélkül köteles a tisztról lemondani.¹⁹⁴⁴ Ez a megoldás legkésőbb Rudolf magyar trónról való lemondásával véget ért (1608. jún. 26.). Rudolf utódjával, II. Mátyással, aki kénytelen volt számos területen engedményeket tenni a megerősödött protestáns rendek számára, viszonya nem volt felhőtlen. Nem egész egy évtizedes esztergomi érseksége több jelentős kezdeményezést hozott magával. Ezek közül mindenképpen a legfontosabb az 1611. évi nagyszombati tartományi zsinat volt, amely a magyar katolikus egyház megújulásának későbbi alapját jelentette.¹⁹⁴⁵ 1615-ben letelepítette a jezsuitákat Nagyszombatban.¹⁹⁴⁶ Még 1608-ban pozsonyi palotájában nyomdát alapított.¹⁹⁴⁷ 1616. okt. 16-án halt meg, a nagyszombati Szent Miklós templomban temették el.¹⁹⁴⁸

Gábor János (†1611) jegyző (1584?, 1587? előtt)

Gábor (Gaber) János származása ismeretlen. Felesége: Dorothea. Gyermekai: 1624-ben négy gyermekről ír özvegye, közülük kettő már felnőtt és katonáskodik, kettő még serdületlen.¹⁹⁴⁹

Felesége, jóval férje halála után, 1625-ben tett beadványa szerint Gábor János előbb a Magyar Kancellárián szolgált, majd hét éven át Bartholomeo Pezzen doktor, konstantinápolyi orator szolgálatában állt, onnan visszatérve Pezzen ajánlásával került a Birodalmi Udvari Kancelláriára.¹⁹⁵⁰ Pezzen 1587. ápr. 27-én kapott követi instrukciót a Portára és onnan 1592 elején tért vissza, viszont már 1577-től folyamatosan az oszmán fővárosban tevékenykedett mint követi titkár, és csupán 1586 őszén követi kinevezése előtt utazott ki rövid időre az oszmán fővárosból.¹⁹⁵¹ Ha elfogadjuk a folyamodványban szereplő adatokat a hétéves szolgálatról, akkor Gábor János 1584 előtt kellett, hogy a Magyar Kancellárián szolgált, viszont bizonyítani konstantinápolyi működését csak 1587 decemberétől lehet.¹⁹⁵² Ebből az időszakból több levél maradt fent, amely 1587–1588-ból futárként való alkalmazását mutatja (később talán írnokként tevékenykedett Pezzen mellett).¹⁹⁵³ 1592-től 1611-ben bekövetkezett haláláig a Birodalmi Kancellária latin expedícióján írnok.¹⁹⁵⁴ Magyarországi kapcsolatokra utal, hogy 1605-be és 1608-ban is tanulmányait végző fiának, Joannes Christophorus Gabornak

¹⁹⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 94. Konv. 1607. Okt. fol. 452.

¹⁹⁴⁵ SÖRÖS 1900.

¹⁹⁴⁶ ACKERMAN 1918, 51–54.

¹⁹⁴⁷ HOLL 1980, 174.

¹⁹⁴⁸ ACKERMAN 1918, 58–59., LUDIKOVÁ 2002, 98–99.

¹⁹⁴⁹ „Mein gewester hauswirth seeliger Johannes Gaber in Irer Kayserlicher Mayestät diensten, weilandt Kayser Rudolffii christmildister gedechtnuß, in der Hungerischen Canzley vor ein cancellisten, hernach mit dem gewesten herrn Doctor Pezen alß damals kayserlichen orator nach Constantinopel verreisest, alda sieben jahr in den kayserlichen diensten vnd anvertrauten gehaimben sachen mit schreiben, hin und wider raissen, sein leib und leben gewagt, treulichstes fleißes sich gebrauchen laßen, von dannen hernach benenter gewester herr doctor Pecz ihne zu der Reichscanzley lateinischer expedition promovirt, alda er zwainzig jahr nis er todes verblichen seinen dienst verricht.“ (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 125. Konv. 1624. Jun. fol. 162–163.).

¹⁹⁵⁰ Lásd a fent idézett folyamodványt!

¹⁹⁵¹ Követi instrukciója: ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 60. Konv. 2. fol. 168–176. és 177–186. Visszatérése Konstantinápolyból: 1591. nov. 30-án még a városban van (uo. Kt. 77. Konv. 1. fol. 119–123.), 1592. márc. 7-én már Tatán tartózkodik (uo. Kt. 77. Konv. 2. fol. 118.). Konstantinápolyi működését mint Joachim von Sinzendorf orator titkára kezdte, 1577 végén utazott be: MÜLLER 2005, VII. 174. 1586 őszi kiutazására lásd Ernő főherceg levelét Pezzen Bécsbe érkezéséről, 1586. szept. 6.: uo. Kt. 58. Konv. 1. fol. 19–20.

¹⁹⁵² Ernő főherceg 1587. dec. 21-én írt levelében számol be Gábor János futár Konstantinápolyból való megérkezéséről (ÖStA HHStA Türkei Kt. 64. Konv. 2. fol. 44–45.).

¹⁹⁵³ Pl. 1588 februári küldetésére vonatkozó iratok egybefogva maradtak meg aTürkei I. állagban: „Oratori. Gabor Janusch expedition geen Constantinopl vom 19. Februarii 1588. Ist den 27. Februarii hinen abgeritten” (ÖStA HHStA Türkei I. Karton 65. Konv. 2. fol. 194–208). Ralf C. Müller is csupán 1587–1588-as jelenlétét tudja igazolni (MÜLLER 2005, II. 457–458.).

¹⁹⁵⁴ GROSS 1933, 472.

megpróbált soproni beneficiumot szerezni. 1609-ben eljár Naprághy Demeter győri püspök, kalocsai érsek kérésére egy Hosszuthóthy István révén Philip Lang császári Kammerdiener birtokába jutott értékes kehely visszaszerzése ügyében, Naprághy megbízólevelében Gábor Jánost compater-jének nevezte.¹⁹⁵⁵

Gáspár írnok (1689)

Gasparus „cancellista/cancellarista” Korompay Péter kancellár diáriumában 1689 augusztusától szerepel, valószínűleg ő az a „tertius cancellista”, aki Somogyi Ferenc és Matthias Nikolaus Wimesperger társaságában 1689. aug. 3-án esküt tett, és a következő hónapokban, Maholányi titkár és Tenturich regisztrátor augsburgi távolléte idején fontos szerepet játszott az ügyintézésben.¹⁹⁵⁶ Kérdés, hogy azonos-e azzal a Horváth Gáspárral, aki az 1690. évi átszervezés során az ajtónálló (hivatalszolga) állását elnyerte, és aki 1693-ban süketsége miatt állást cserélt a fűtő Strausz Mihállyal, illetve aki 1695 áprilisában halálozott el.¹⁹⁵⁷

Goda Dániel jegyző (1608–1617)

Nagyszombati eredetű család leszármazottja, amely 1601-ben szerepel az armalista nemesek összeírásában.¹⁹⁵⁸ Rokonsága Goda Kristóf altárnokmesterrel egyelőre nem tisztázott.¹⁹⁵⁹

Kancelláriai szolgálata 1608 folyamán kezdődhetett, 1617 végén, Pozsony megyei Hodos falubeli nemesi kúria után benyújtott folyamodványában kilenc éves kancelláriai szolgálatról írt.¹⁹⁶⁰ A Magyar Kamara 1613. jún. 15-én kelt, Ferencffy Lőrinc királyi titkárhoz intézett levelében Godát Ferencffy szervitoraként említi.¹⁹⁶¹ Kancelláriai működése valószínűleg Lépes halálával ért véget. Talán még kancelláriai szolgálatához kapcsolódik, hogy az uralkodó 1623. jún. 27-én a Magyar Kancelláriát dekrétumban utasította pátens kiadására, amely segítségével Goda ura, a közelmúltban elhunyt kalocsai érsek eltűnt ingóságai után nyomozhat, különösen Zemszky Mátyás után, akit több ingóság eltulajdonításával vádoltak.¹⁹⁶² 1625-ben a galgóci harmincadellenőrség után folyamodott, ekkor már udvari familiárisi címet visel.¹⁹⁶³ A következő években talán néhány évig Pálffy István szolgálatában állt, de legalábbis ügyet intézett számára, erre utal, hogy 1628 februárjában egy folyamodványt adott be Pálffy nevében.¹⁹⁶⁴ 1632. dec. 17-én II. Ferdinánd a Magyar Kamara irodájára jegyzőnek nevezte

¹⁹⁵⁵ Naprághy megbízólevele 1609. márc. 6. Győr (ÖStA HHStA Langakten Kt. 7. fol. 125.). Ugyanitt további üggyhöz kapcsolódó levelezés.

¹⁹⁵⁶ Pl. I. Korompay-diárium II., 1689. aug. 3., 25. 27. szept. 15. Utoljára 1689. dec. 20-án bukkan fel a diáriumban.

¹⁹⁵⁷ ÖStA HHStA BI 794 fol. 2r, 3r, 4r.

¹⁹⁵⁸ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 141.

¹⁹⁵⁹ Goda pályája: apostoli jegyző 1592, Nagyszombat város jegyzője, 1602, a város követe az 1607. és 1607. évi országgyűléseken, altárnokmester 1622–1623. Vö. még Patzonai Máté egri örkanonok levele Fejérkövy Istvánhoz, 1592. aug. 27. Eger (MNL OL A 32 Nr. 10.) Nagyszombati követségére: BENDA 1972, 291. Erdődy Tamás mellett viselt altárnokmesterségre: VERES 1968, 104. Városi jegyzősége: PONGRÁCZ –STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 141.

¹⁹⁶⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 115. Konv. 1618. Mai fol. 87–88. A folyamodvány, amelynek a hátán Lépes kancellár ajánlása olvasható, műfajának megfelelően dátum nélküli, de a Magyar Kamara már 1617. dec. 13-án reagált rá, tehát mindenképpen azt megelőzően kellett hogy keletkezzen (uo. fol. 88–89.).

¹⁹⁶¹ MNL OL E 15 Nr. 24. ex Jun. 1613 fol. 23.

¹⁹⁶² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Jul. fol. 166–167.

¹⁹⁶³ MNL OL E 41 1625: No. 5.

¹⁹⁶⁴ Goda szentgyörgyi és bazini borok átengedése érdekében supplikál, Pálffy folyamodványát is Goda írta (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 133. Konv. 1628. Febr. fol. 213–216.).

ki.¹⁹⁶⁵ Ezt a tiszte 1635. jan. 28.-ig töltötte be, amikor bártfai harmincadellenőri kinevezést kapott.¹⁹⁶⁶

Gubasóczy János (†1686) püspök, kancellár (1680–1686)¹⁹⁶⁷

Varasd megyei eredetű (eredeti neve Gubaševački), később Nagyszombatba települt nemes polgár család leszármazottja.¹⁹⁶⁸ Gubasóczy Péter és Anna asszony fia.¹⁹⁶⁹ Testvérei (1686): Boldizsár és György.¹⁹⁷⁰

Gubasóczy gimnáziumi tanulmányait a nagyszombati jezsuita gimnáziumban végezte (1633–1641).¹⁹⁷¹ A filozófiai kurzust is a nagyszombati egyetemen kezdte meg mint az esztergomi egyházmegye papnövendéke, de már a bécsi egyetemen fejezte be, mivel 1642-ben előjárói Bécsbe, a Pazmaneumba küldték tanulni.¹⁹⁷² A teológiai tanulmányok folytatására ismét más helyen, Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként került sor (1644–1648), ugyanitt Rómában szentelték pappá.¹⁹⁷³ Hazatérését követően egy ideig sellyei plébános. 1655. jan. 22-én kapott kinevezést a nagyszombati káptalanba, amelynek egészen 1679-ig maradt tagja.¹⁹⁷⁴ A negyedszázad alatt fokozatosan emelkedett a kanonoki rangsorban egyre feljebb, 1663-ban már szentgyörgymezei prépost, 1665-ben nagyszombati plébános, 1667. máj. 1-én éneklőkanonok és helynök, erről lemondva 1676. ápr. 22-én szenttamási prépost lett, közben szekszárdi apát is (1664).¹⁹⁷⁵ 1668. jún. 21-én kapott kinevezést I. Lipóttól a szkopjei püspökségre, amelyet azonban nem sokáig viselt, mert néhány hónap múlva már tovább lépett a pécsi püspöki székre (1668. júl. 17., pápai megerősítést nyert 1670. nov. 17.).¹⁹⁷⁶ A következő lépcsőfokot a váci püspökség jelentette (1676. márc. 29., pápai megerősítés 1677. júl. 12.).¹⁹⁷⁷ Nagyszombatot csak nyitrai püspöki kinevezésekor hagyta el (1679. aug. 21., megerősítve 1680. ápr. 30.).¹⁹⁷⁸ Ekkoriban vagy néhány héttel később nyerhette el a kancellári kinevezést, Korompay Péterrel szemben.¹⁹⁷⁹ Kinevezésében szerepet játszhatott békülékeny természete, még inkább Szelepcsényi György érsek támogatása.¹⁹⁸⁰ Korábbi politikai szereplései közül említésre méltó az 1670-es lőcsei bizottságban vitt tagsága, a Wesselényi-féle szervezkedés felett ítélező bíróságban való részvétele.¹⁹⁸¹ Kancellárként is a kiegyenlítést kereste, tagja volt

¹⁹⁶⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 146. Konv. 1632. Dez. fol. 133–138., FALLENBÜCHL 2002, 111.

¹⁹⁶⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 151. Konv. 1635. Jan. fol. 93., 104–107. és MNL E 21 1635. jan. 28., FALLENBÜCHL 2002, 111.

¹⁹⁶⁷ Életére: KOLLÁNYI 1900, 272–273., CHOBOT 1917, 590–594., SZARKA 1947, 175., Váci egyházmegyei almanach 1970, 170–171.

¹⁹⁶⁸ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 143. Veress 1917, 45. Lásd még a nagyszombati iskolai matrikula alább idézett bejegyzéseit. A család első Nagyszombatban élő tagja Gubasóczy Boldizsár esztergomi kanonok (1590–1618) (KOLLÁNYI 1900, 195.).

¹⁹⁶⁹ VERESS 1917, 45.

¹⁹⁷⁰ ÖStA HHStA OMaA Kt. 626 Testamente 1686/2 fol. 4v.

¹⁹⁷¹ EFSZK Matr. Tyrn. fol. 65v. (parv. „nobilis Tyrnaviensis”), fol. 75v (gramm. „civis”), fol. 84r (synt.), fol. 107r. (rhetor).

¹⁹⁷² FAZEKAS 2003a, 59. (173. sz.).

¹⁹⁷³ VERESS 1917, 45.

¹⁹⁷⁴ KOLLÁNYI 1900, 272.

¹⁹⁷⁵ KOLLÁNYI 1900, 272.

¹⁹⁷⁶ MNL OL A 57 vol. 14. pag. 177. és pag. 205. Pécsre szóló pápai megerősítése: HC V. 326.

¹⁹⁷⁷ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 47–48. HC V. 402.

¹⁹⁷⁸ MNL OL A 35 ad Nr. 159. ex 1679, uo. vol. 16. pag. 530–531.

¹⁹⁷⁹ Az első általam ismert adat kancellári működésére 1680. január 28-ról való, egy Prágában kiállított útlevélben szerepel aláírása a kancellárnak fenntartott helyen (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 327. Konv. B. fol. 13–14.). Korompayra mint vetélytársra: FAZEKAS 2002c, 133.

¹⁹⁸⁰ Szalay Mihály levele Forgács Zsigmondné Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

¹⁹⁸¹ Váci egyházmegyei almanach 1970, 170–171.

az 1684 elején Lotaringiai Károly elnöklete alatt működő bizottságnak, amely az elpártoltak felett hivatott ítélni.¹⁹⁸² 1685. márc. 22-én az uralkodó kalocsai érsekké nevezte ki, egyidejűleg meghagyva neki a nyitrai egyházmegye kormányzását.¹⁹⁸³ 1686. ápr. 7-én tett végrendeletet.¹⁹⁸⁴ Ebben 21.000 Ft értékű gálosi birtokát (Moson megye) a Pazmaneumra hagyta, hogy annak éves hozadékából nyitrai egyházmegyes növendékeket neveljenek az intézetben.¹⁹⁸⁵ Jelentős, 35000 Ft-os adományt tett továbbá a nagyszombati generális szemináriumban nevelendő nyitrai egyházmegyes kispapok számára is.¹⁹⁸⁶ Néhány nappal később 1686. ápr. 10-én halálozott el, a bécsi jezsuiták Am Hof-i templomában helyezték nyugalomra.¹⁹⁸⁷

Gyórfy László Boldizsár jegyző (1680)

Családi körülményei egyelőre ismeretlenek. Kancelláriai jelenléte előtti időszakból életéből mindössze egyetlen adat ismert: 1673-ban a nagyszombati egyetemen a logika hallgatója.¹⁹⁸⁸ Kancelláriai működéséről két, Osztrics Mátyáshoz intézett, Linzből írt levele tanúskodik. Az 1680. okt. 15-én kelt levélben, amelyet mint a Magyar Kancellária írnoka (scriba) ír alá, szolgálatait ajánlja.¹⁹⁸⁹ Néhány héttel későbbi levelében (1680. nov. 22.) megígérte, hogy Jakusith Imre uram szándékairól lehetőségei szerint be fog számolni.¹⁹⁹⁰

Hangossy István jegyző (1681–1686)

Családi viszonyai egyelőre ismeretlenek, kérdés, hogy mennyire kapcsolható Hangossy András pozsonyi polgármesterhez (1677), vagy a Heves megyei Hangossy családhoz.¹⁹⁹¹ Talán rokona volt Hangossy Jakab (kamarai tisztviselő 1687–1724†).¹⁹⁹² 1688 november elején házasodott, sajnos felesége neve egyelőre nem ismeretes.¹⁹⁹³

1681. júl. 27-én már biztosan kancelláriai alkalmazásban áll, így működik közre a Sopronban Niczky János és Perneszy János közötti vitás ügyben kiadott kancelláriai tanúságlevél létrejöttében.¹⁹⁹⁴ Hangossy szerepel Gubasóczy János kancellár 1686. ápr. 7-én kelt végrendeletében mint a kancellárpüspök familiájának a tagja, akire 150 Ft-ot hagyott a püspök.¹⁹⁹⁵ Gubasóczy halála után kiválhatott a kancelláriából, erre utal, hogy néhány hónappal később kérelmezte a felső-magyarországi hadiszemlebiztosi tisztelet, amelyre 1686. aug. 22-én kinevezést is kapott Antonius de Glanz utódaként.¹⁹⁹⁶ Tisztét 1697 augusztusában bekövetkezett haláláig töltötte be.¹⁹⁹⁷

¹⁹⁸² MNL OL E 21 1684. febr. 10.

¹⁹⁸³ MNL A 35 Nr. 91. ex 1685.

¹⁹⁸⁴ ÖStA HHStA OMaA Kt. 626 Testamente 1686/2, másolata: MNL OL A 57 vol. 18. pag. 338–343.

¹⁹⁸⁵ FAZEKAS 2002c, 34.

¹⁹⁸⁶ SZARKA 1947, 72.

¹⁹⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 307. Konv. 1686. Apr. fol. 125–126., KOLLÁNYI 1900, 273.

¹⁹⁸⁸ MUT 191.

¹⁹⁸⁹ MNL OL E 41 1680: No. 244.

¹⁹⁹⁰ MNL OL E 199 1. dob. 1. tétel Missiles 48. sz.

¹⁹⁹¹ FALLENBÜCHL 1968, 242., KEMPELEN IV. 473.

¹⁹⁹² FALLENBÜCHL 2002, 121.

¹⁹⁹³ Az esküvőről Somogyi Ferenc számolt be Korompay kancellárnak: DKN Korompay-diárium II., 1688. nov. 10.

¹⁹⁹⁴ MNL OL A 57 vol. 17. pag. 95–96.

¹⁹⁹⁵ ÖStA HHStA OMaA Kt. 626 Testamente 1686/2 fol. 5v, másolata MNL OL A 57 vol. 18. pag. 338–343.

¹⁹⁹⁶ Beadványában felhozta „fidelium ipsius servitiorum isthinc penes Cancellariam Aulico-Hungaricam alibique per annos complures utiliter exhibitorum” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 309. Konv. 1686. Aug. fol. 1–2.).

¹⁹⁹⁷ OROSS 2013, 50., FALLENBÜCHL 1979a, 416.

Harczy Máté jegyző (1575 előtt, 1580)

Szombathelyi származású (Harczy de Sabaria), családja rajta keresztül nyert kancelláriai érdemeiért 1580. márc. 8-án nemességet.¹⁹⁹⁸ A nemeslevélben név szerint említett rokonai: apja Harczy Tamás és anyja Katalin, fiú- és lánytestvérei Pál, Ambrus, Mihály, Erzsébet, Ilona és Orsolya. Apja, Tamás sokáig szombathelyi esküdt (említve 1565 és 1592 között).¹⁹⁹⁹ A címereslevél kihirdetésére Vas és Pozsony megyében került sor 1581. febr. 27-én Somorján, illetve 1581. máj. 12.-én Szombathelyen.²⁰⁰⁰

Az 1577 decemberében Udvari Kamara elé került folyamodványában, amelyet egy öltözet ruha után adott be, több éves kancelláriai szolgáltról írt, amelyet előbb Bocskay György (†1575) mellett látott el, most pedig Istvánffy Miklós mellett végez.²⁰⁰¹ Szerepel Bocskay György 1575. ápr. 4-én kelt végrendeletében is szervitorai között.²⁰⁰² Az 1580. márc. 8-i címereslevélben, amely kancelláriai jegyzőként (notarius) nevezi meg, már csak Istvánffy melletti szolgáltról esik szó, viszont kiemelésre került írásművészete, amelyet minden bizonnyal Bocskay Györgytől sajátított el.²⁰⁰³ Kancelláriai szolgálata talán Istvánffy távozásával ért véget (1581. jún. 24.).

Hegykőy Mihály jegyző (1665–1673)

Családi viszonyaira nem sikerült adatot találni, minden bizonnyal nemes, mert társaival együtt egregius-nak titulálják az alább idézett adománylevelében. Ha azonos azzal a Hegykőy (Hegykövi) Mihállyal, aki 1651-ben a pozsonyi gimnázium poetika, majd a következő évben a retorika osztályát járta, akkor Sassinban született 1631, 1632 körül.²⁰⁰⁴

1665. okt. 22-én Hegykőy (Hegyküy) Mihály kancelláriai hivatalnoktársaival, Méhes Györggyel, Maholányi Jánossal és Tersztyánszky Andrással közösen kapott adományt Wégh Péter és György uralkodóra háramlott csallóközi birtokaira (Laksár és Tejed falubeli nemesi kúriák, Pozsony m.).²⁰⁰⁵ 1670 decemberében kancelláriai jegyzőként eljár Darabos Erzsébet kérésére Darabos Gáspárné Lőrinczfalvy Éva végrendelete ügyében.²⁰⁰⁶ Működésére az utolsó adat 1673 márciusából való, amikor szerepel azon a listán, amelyet a gyászruhára jogosult kancelláriai tisztviselőkről állítottak össze Margarita Maria Teresa császárné halála miatt.²⁰⁰⁷

Heresinczy Péter (†1590) kancellár (1586–1590)²⁰⁰⁸

Horvát, talán zágrábi családból származott. A család Himelreich emlékezete szerint eredetileg egyházi nemes volt, 1579-ben Heresinczy Péter révén szerzett országos nemességet.²⁰⁰⁹

¹⁹⁹⁸ Ennek kapcsán egyelőre fel nem oldott ellentmondást jelent, hogy a Harczy család már a Liszthy püspök halála után felvett 1577. évi szombathelyi összeírásban nemesként szerepel (HORVÁTH 1993, 67.).

¹⁹⁹⁹ HORVÁTH 1993, 82.

²⁰⁰⁰ MNL OL VeML XV.4.a. Nr. 9. Említve NAGY IVÁN V. 53.

²⁰⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 36. Konv. 1577. Dez. fol. 222–223.

²⁰⁰² GULYÁS 2018, 317.

²⁰⁰³ MNL OL VeML XV.4.a. Nr.9. (“Accedente pro te etiam domini tui humili intercessione tuam istam egregiam indolem, ingeniiue praestantiam, et conscribendorum scite et eleganter diversi characterum elegantiam....”).

²⁰⁰⁴ EFSZK Matr Poson. fol. 16r („19 annorum Slavvus”), fol. 22r (“21 annorum Sasiniensis Slavus”).

²⁰⁰⁵ MNL OL A 57 vol. 13. pag. 233–235.

²⁰⁰⁶ MNL OL A 57 vol. 15. pag. 243–244.

²⁰⁰⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. Konv. 1673. Mai fol. 101–102.

²⁰⁰⁸ Életére: SEKULIC 1995, PÁLFFY–MIKÓ 1999, 145., FAZEKAS 2016c.

²⁰⁰⁹ Udvari Kamara prágai részlege a Bécsben visszahagyott részleghez, 1590. okt. 26. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Okt. fol. 1382–1386). Továbbá Himelreich tájékoztatása a püspök halála után a Heresinczy János

Nagyapja testvére, Heresinczy György 1543 és 1571 között zágrábi kanonok, egy időben örkanonok és püspöki helynök (1569).²⁰¹⁰ Testvérei Erzsébet (1569) és Anna (1569). Rokonai még Márton zágrábi sublector (1569) és János (1571 magister).²⁰¹¹ Végrendeletében megemlékezett két másik rokonáról (nepos), Heresinczy Jánosról és Pálról.²⁰¹²

Heresinczy Péter (sz. 1550 körül) tanulmányait Bécsben a jezsuitáknál, illetve Páduában és Bolognában (Collegium Croaticum et Hungaricum, 1570. ápr.–1571. márc.) végezte.²⁰¹³ Bolognába már mint zágrábi kanonok érkezett.²⁰¹⁴ 1572-ben már olvasókanonok, 1577-ben a horvát rendek képviselőjeként jelen volt a magyar országgyűlésen, 1580-ban nagyprépostként említik.²⁰¹⁵ 1582. febr. 11-én tinnini püspökké nevezte ki I. Rudolf (egyidejűleg magyar tanácsos, pápai megerősítést 1584. máj. 28-án nyert).²⁰¹⁶ Az 1582. évi országgyűlésen a királyi tábla preláta, illetve a nádori helytartó mellé a fellebbviteli ügyek tárgyalására kiválasztott négy egyházi közé is bekerült (1582: 5. tc.). Támogatója minden bizonnyal volt püspöke, id. Draskovich György. Kettejük közötti szorosabb kapcsolatra utal, hogy Heresinczy végrendeletében úgy intézkedett, hogy a győri székesegyházban Draskovich tombája mellé temessék, aki neki patrónusa és „*vere pater meus observandissimus*” volt.²⁰¹⁷ Egyházi pályáján újabb fontos állomást jelentett zágrábi püspöki kinevezése (1585. márc. 8.).²⁰¹⁸ Draskovich utódaként, minden bizonnyal annak jelöltjeként került a kancellári tisztre (1586. szept. 24., kancellári esküt 1586. dec. 22-én tette le).²⁰¹⁹ Megélhetése érdekében elnyerte a sasvári főesperességet és vele egy esztergomi kanonoki javadalmat (1586. szept. 23.).²⁰²⁰ Draskovich halála után, 1587. aug. 13-án győri püspökké lépett elő (pápai megerősítés 1587. okt. 26.).²⁰²¹ Kancellársága alatt többnyire az uralkodó mellett Prágában tartózkodott, ahol házat is vásárolt magának. 1590. febr. 16-án itt, prágai házában tett végrendeletet.²⁰²² Végrendelete és hagyatéka leltárai alapján úgy tűnik, hogy nem gyűjtött jelentős ingatlan vagyont, hagyatékában tételesen összeírt könyvei nagyobb része inkább tűnnek örökségnek mint saját gyűjtésnek.²⁰²³ 1590. jún. 10-én halálozott el Prágában, Győrben a székesegyházban temették el, síremléke ma is megvan.²⁰²⁴

által keresett nemeslevélről, amely talán Samsinoczy Jánosnál, a püspök volt titkáránál lelhető fel, ugyanitt ismételtelen ír a Heresinczyek egyházi nemes származásáról („*alioquin etiam praediales nobiles sunt hi Heressinczy ecclesiae Zagrabiensis*”) (uo. r. Nr. 57. Konv. 1590. Nov.-Dez. fol. 1490.)

²⁰¹⁰ FAZEKAS 2016c, 195.

²⁰¹¹ MHZ XV. 39–40.

²⁰¹² ÖStA FHKA HFU r.Nr. 57. Konv. 1590. Jul. fol. 1053v. Jánost 1606-ban szombathelyi provizorként említik a források: uo. r. Nr. 91. Konv. 1606. Aug. fol. 59–64.

²⁰¹³ TUSOR–NEMES 2011, 174–175., BRIZZI–ACCORSI BARBARIC 1988, 20–21., VERESS 1941, 104.

²⁰¹⁴ Már 1565-ben kanonokként említve (MHZ, 21.).

²⁰¹⁵ MHZ XV. 103., MOE VI. 418., MHZ XV. 237.

²⁰¹⁶ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 291., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 70–71., TUSOR–NEMES 2011, 174–175.

²⁰¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Jul. fol. 1061. Idézi PÁLFFY–MIKÓ 1999, 141.

²⁰¹⁸ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 419–420.

²⁰¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. Nov. fol. 190., KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1933, 222. A kancellári esküre Prágában az uralkodó előtt került sor: MNL OL A 57 vol. 4. pag. 464.

²⁰²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. Sept. fol. 156–157.

²⁰²¹ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 475–476., PÁLFFY–MIKÓ 1999, 141., TUSOR–NEMES 2011, 182–184., HC III. 232.

²⁰²² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Jul. fol. 1051–1064.

²⁰²³ IVÁNYI 1983, 109–111., FAZEKAS 2006c, 199–201. Hagyatékára vonatkozó iratok: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Juni fol. 684–891. és Konv. 1591. Juli fol. 1048–1071.

²⁰²⁴ ÖStA FHKA UGB Bd. 405. fol. 56v–57r., PÁLFFY–MIKÓ 1999, 140–141.

Himmelreich Tiburtius (†1610) kancelláriai jegyző (1564 előtt–1576), regisztrátor (1580–1585) titkár (1585–1610)²⁰²⁵

Körmöcbányai nemesített polgárcsaládból származott (Himmelreich), aki maga és családja nemességét többször megerősítette és címerjobbítást járt ki (1576, 1580, 1588).²⁰²⁶ Apja Himmelreich Jakab, anyja Thonhauser Margit.²⁰²⁷ Felesége Anna Pachmair, Christoph Pachmair bécsi polgár lánya (ház. 1581).²⁰²⁸ Sógora a Cseh Kamara alkalmazottja volt.²⁰²⁹ Gyermekei (1588): György (1583–1637, későbbi szentmártoni kommandátor-főapát), Márton és Anna (férje Hanns Bayrhofer, az alsó-ausztriai kormányzat titkára, ház. 1606).²⁰³⁰ Használt előneve Scharffenberg a későbbi híres selmecbányai kálváriának otthont adó hegyet idézi.²⁰³¹

Himmelreich (Himmelreich) a címereslevelek adatai szerint tanulmányait a helyi körmöcbányai iskolában kezdte, majd Bécsben folytatta. A bécsi egyetem (1557 beiratkozás) után külföldi peregrináció következett, amelyről sajnos nem sokat tudunk, visszatérését követően lépett a Magyar Kancellária szolgálatába, ahol már I. Ferdinánd alatt is szolgált.²⁰³² 1569 májusából Bocskay György, a neves kalligráfus, kancelláriai titkár mellett működött mint írnok.²⁰³³ Bocskay halála után néhány évre elhagyta a kancelláriát: 1576. nov. 1-től Zaskovszky János utódaként a felső-magyarországi főkapitány latin titkára havi 40 forint fizetésért.²⁰³⁴ Számításait úgy tűnik, hogy nem találta meg új állásában, mert már 1578 novemberében volt hadititkárként folyamodott elmaradt zsoldja után.²⁰³⁵ Id. Draskovich György kancellári kinevezése után visszatért a kancelláriára, a továbbiakban az új kancellár titkáráként, és egyúttal *conservator*ként működött.²⁰³⁶ Helyzetével való elégedetlenségre utal, hogy 1585 nyarán tanácsosi állás után folyamodott a Magyar Kamaránál vagy a Szepesi Kamaránál.²⁰³⁷ Előléptetésének problémája nem sokkal később megoldódott, ezekben a hónapokban ugyanis elengedhetetlenné vált még egy kancelláriai titkár kinevezése Rudolf mellé Prágába, mert a két hivatalban lévő titkár közül Verancsics betegeskedett, Joó Jánoshoz pedig Ernő főherceg ragaszkodott. A főherceg javaslatára Himmelreich kapott titkári kinevezést. 1585. szeptember 23-án Bécsben letette a titkári esküt, október 12-én pedig már Prágában jelentkezett szolgálatra.²⁰³⁸ Ezzel megkezdődött Himmelreich titkári szolgálata, amely egészen haláláig, 1610. szeptember 4-ig tartott, az idő nagyobb részét (1609-ig bezárólag) Prágában töltve.²⁰³⁹ Ebben a huszonöt

²⁰²⁵ Életére: SÖRÖS 1908, FAZEKAS 2016a.

²⁰²⁶ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 67–73., vö. SÖRÖS 1908.

²⁰²⁷ SÖRÖS 1908, 180.

²⁰²⁸ GYMSML SVL Lad. XXVIII. et CC Fasc. 1. Nr. 59. (Ezt az adatot Dominkovits Péter barátomnak köszönöm). A soproni meghívót mint „Cancellariae Hungaricae secretarius”, ellenben az uralkodónak szóló meghívót mint „Cancellariae Hungaricae Maiestatis Vestrae conservator” írta alá (ÖStA FHKA Familienakten H–145 Himmelreich fol. 2–3.).

²⁰²⁹ Himmelreich levele Philip Langhoz, II. Rudolf mindenható kamarásához sógora érdekében, 1607. jan. 2., Prága (ÖStA HHStA Langakten Kt. 3. fol. 18–19.)

²⁰³⁰ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 74–77. Anna házassága: ÖStA FHKA Familienakten H–145 Himmelreich fol. 26–29. Himmelreich Györgyre: PRT IV. 75–85.

²⁰³¹ OSzKK Fol. Lat. 1467. fol. 1-2.

²⁰³² KISSNÉ BOGNÁR 2004, 65. (335. sz.).

²⁰³³ Bocskay György levele Batthyány Boldizsárhoz, 1569. máj. 20. Körmend (MNL OL P 1314 Nr. 6861., vö. TAKÁTS 1961, 157.).

²⁰³⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 33. Konv. 1576. Okt. fol. 316–317. és uo. UGB Bd. 400. fol. 92v–93r.

²⁰³⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 38. Konv. 1578. Dez. fol. 344–345.

²⁰³⁶ Vö. Draskovich György levele Ernő főherceghez, ahol Himmelreichet már „secretarius meus et Cancellariae Hungaricae conservator” nevezte, 1581. június 16. Szombathely (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 385. Konv. B. fol. 12–13.).

²⁰³⁷ Rudolf császár levele Ernő főherceghez, 1585. aug. 5. Prága (ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 109v–110v.).

²⁰³⁸ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 434.; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 116. Konv. A. fol. 159–160. Himmelreich levele Rudolf császárhoz 1585. október 12., Prága.

²⁰³⁹ Halálának dátumát Fallenbüchl 1610. szeptember 4-ben jelöli meg (FALLENBÜCHL 2002, 129.). Prágából való visszatelepülését Lépes Bálint nyitrai püspök, kancellár egyik leveléből lehet tudni: „Tiburcius uram meg iott

évben hat kancellár alatt szolgált, személye testesítette meg az állandóságot, amely ráadásul még szakértelemmel is párosult. Szerepe messze meghaladta az egyszerű titkárnak a szerepét, ezt elősegítette az is, hogy csak nagyon kevés magyar követte Prágába az uralkodói udvartartást. Ez a helyzet viszont felértékelte a Prágában jelen lévő magyarokat, köztük mindenekelőtt a Magyar Kancellária titkárát, aki a kancellár sűrű távolléte idején, a hivatalt vezette. 1595. ápr. 18-án I. Rudolf császári tanácsossá nevezte ki.²⁰⁴⁰ Mindenfajta tekintélye ellenére, további karriert nem sikerült befutnia, 1603-ban Joó János utódként felmerült a neve ugyan a személynöki tisztre jelöltek között, de végül is fiatalabb titkártársával, Lippay Jánossal szemben veszített.²⁰⁴¹ Mátyás főherceg utasítására a hírhedt 1604. 22. tc. megalkotója.²⁰⁴² A kancelláriai alkalmazottak közül hozzáköthető Dömölky Gáspár, Khryss Péter, Czwitanich Gáspár, Szikszay Mátyás.

Társadalmi és anyagi helyzetét kisebb-nagyobb birtokadományokkal igyekezett megerősíteni. 1574. augusztus 31-én az uralkodó Derissy Gáspár és Sopronczay Márk társaságában adott adományt a magszakadt Székely alias Kövér István alattyáni (Heves megye) és jánoshidai birtokrészeire (Pest megye).²⁰⁴³ 1585. április 10-én egy szakolcai kőházra és tartozékaira szerzett adományt.²⁰⁴⁴ Nagyobb volumenű adománynak tűnik Boda István Zemplén megyei birtokainak megszerzése kancelláriai kollégája Joó János társaságában, amely Kistárkány, Örös Maráza, Nagyrozvágy, Gerepse falvakat és Bodoló prédiomot foglalta magába.²⁰⁴⁵ Eredménytelenül pályázott Mylius Jeromos társaságában Lehotka pusztára és egy nagyszombati vízimalom után (1578).²⁰⁴⁶ 1589. febr. 3-án az uralkodó hosszú szolgálatára való tekintettel három éves részletben való kifizetéssel 3000 tallér kegyadományt hagyott jóvá számára.²⁰⁴⁷ 1606. dec. 31-én az uralkodó huszonöt éves szolgálatára való tekintettel újabb 8000 Ft kegyadományt hagyott neki jóvá, amelyet a magyarországi jövedelmekre terhelt és amely felének kifizetésére adott utasítást II. Mátyás 1615-ben.²⁰⁴⁸ Bár 1599. szeptember 1-jén a Moson megyei Oroszvár mezőváros is adományt kapott, de azt úgy tűnik, hogy nem sikerült birtokba venni.²⁰⁴⁹ Jelentős könyvtárral rendelkezett, amelynek maradványai ma Pannonhalmán találhatók fia, Himmelreich György könyvtárába betagolódva.²⁰⁵⁰

Horváth Pál jegyző (1643)

Kancelláriai működésére két adat mutat. 1643 jan. 3-án került az uralkodó elé Angarano Tamással, Pálffy Pál titkárával együtt a gyilkosság miatt elítélt Pirgler Gáspár pozsonyi polgár javai után benyújtott kérelme, ahol mint a Magyar Kancellária kancellistája szerepel.²⁰⁵¹ Egy évvel korábban már benyújtott egy hasonló kérelmet, akkor a házasságtörés miatt

Pragabol, ez utan Bechben leszen lakasa" Lépes Bálint levele Thurzó Györgyhez, 1609. június 7. Bécs (JENEI 1981, 180.).

²⁰⁴⁰ ÖStA FHKA Familienakten H-145 Himmelreich fol. 14–15. I. Rudolf levele Mátyás főherceghez, hogy Himelreichnek minden kancellária adja meg a tanásosi címet, intimálja a Magyar Kancelláriát, 1595. júl. 23. Prága (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 127. Konv. A. fol. 182–183.).

²⁰⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Dez. fol. 479–485.

²⁰⁴² KÁROLYI 1930.

²⁰⁴³ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 1094. (1574. aug. 31.). Az adományt úgy tűnik, hogy csak 1580-ban sikerült birtokba venni, vö. uo. vol. 4. pag. 335–336. (1582. jún. 2.).

²⁰⁴⁴ Uo. vol. 4. pag. 425–426.

²⁰⁴⁵ Uo. vol. 4. pag. 425–428. (1585. máj. 5.)

²⁰⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 38. Konv. 1578. Okt. fol. 295–300.

²⁰⁴⁷ ÖStA FHKA Familienakten H-145 Himmelreich fol. 8–9.

²⁰⁴⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 91. Konv. 1606. Dez. fol. 90–91., uo. r. Nr. 107. Konv. 1615. Jan. fol. 67–82.

²⁰⁴⁹ ÖStA FHKA HFU. r. Nr. 66. Konv. 1599. fol. 617–636., MNL OL A 57 vol. 5. pag. 382–384.

²⁰⁵⁰ SÓLYMOS 1998, 24–50. és FAZEKAS 2016a, 61.

²⁰⁵¹ MNL OL A 33 Nr. 2. ex 2. Jan. 1643.

jószágvesztésre ítélt Disztentaller György szentgyörgyi polgár javai után supplikált, Kralovich Györggyel közösen.²⁰⁵² Valószínűleg már ekkor kancelláriai alkalmazott.

Hosszuthóthy Ádám jegyző (1590) és pecsétőr (1594)

Dunántúlon birtokos nemes család tagja. Nagybátyja Hosszuthóthy György (†1590) egykori kancelláriai írnok, a Magyar Kamara későbbi tanácsosa.²⁰⁵³ Hosszuthóthy János fia, testvére István.²⁰⁵⁴

1578. okt. 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre mint „Ungarus Nobilis Posoniensis.”²⁰⁵⁵ Talán már 1588 elején kancelláriai alkalmazott, ugyanis 1588. jan. 12-i bejegyzéssel Ulrich Reutter selmecbányai Bergverwalter emlékkönyvében Medve András és David Reutlinger társaságában szerepel a neve, bár a kancelláriai alkalmazására nem történik utalás.²⁰⁵⁶ 1590. febr. 14-én viszont már bizonyosan az, mert mint „Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Cancellariae Hungaricae notarius” jegyzi be magát Weiss Mihály emlékkönyvébe.²⁰⁵⁷ Hivatali kötelmeit úgy tűnik, hogy nem vette túl szigorúan, mert a csekély számú rávonatkozó adat között két olyan is található, amikor nem találják őt az ügyfelek, akik pedig szemlátomást sok mindenre képesek lettek volna a sikeres ügyintézés érdekében.²⁰⁵⁸ 1594. aug. 30-án mint „Cancellariae Nostrae Hungaricae conservator” kerül be abba az adománylevélbe, amelyet Kecskés András doktorral, Fejérkövy István helytartó titkárával és Sibrik Jánossal közösen állítottak ki számára serkei Loránth Benedek Vas és Zala megyei birtokaira.²⁰⁵⁹ Ez az utolsó rávonatkozó ismert adat.

Hosszuthóthy György (†1590) jegyző (1548)

Dunántúli nemes család leszármazottja, amelynek birtokai a török hódításnak köszönhetően végül Zala megyére korlátozódnak.²⁰⁶⁰ Apja László, anyja Kaczor Katalin.²⁰⁶¹ Felesége Massay Ágnes. Testvérei (1589): Orsolya (Kisfaludi Benedek fel.), Fraxia (Petheő Sebestyén fel.), Katalin (fia Vas András), János (fiai Ádám kancelláriai regisztrátor, István).²⁰⁶²

Az első rávonatkozó ismert adat egyetemi tanulmányaira vonatkozik, 1539-ben iratkozott be a bécsi egyetemre.²⁰⁶³ 1549-ben a Magyar Kancellária jegyzőjeként kapott adományt testvéreivel a Zala megyei Meggyesen.²⁰⁶⁴ Valószínűleg nem sokáig maradt kancelláriai jegyző. Az esztergomi érsek javainak 1553. dec. 17-én készült összeírása végén már mint az érseki udvartartás udvarmestere szerepel (e minőségben említik még 1556-ban is).²⁰⁶⁵ 1554-ben Sopron megyei Peresznyére kapott adománylevelben is kiemelésre került „in officio scribendi”

²⁰⁵² MNL OL A 33 Nr. 109. ex 25. April. 1642.

²⁰⁵³ Életrajzát lásd alább!

²⁰⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 8. pag. 92–98., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Sept. fol. 80–81.

²⁰⁵⁵ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 74. (554. sz.).

²⁰⁵⁶ ROTHENFELDER 1924/1925, 159.

²⁰⁵⁷ ANB, Weiss Mihály emlékkönyve fol. 16r. (Prága) (PHILIPPI 1982, 10. kép). Köszönöm szépen Szabó András Péternek, hogy felhívta a figyelmemet erre az értékes forrásra, és Cziráky Zsuzsának a segítségét az emlékkönyvhöz való hozzáféréshez.

²⁰⁵⁸ Cseh János, Telegdy Pál titkáranak levele Telegdy Pálhoz, 1591. jún. 10. Prága (ECKHARDT 1944, 190–194.). Bay Mihály levele Károlyi Mihályhoz, 1593. dec. 20. „Deterbe” E levél szerint ismét nem találják Hosszuthóthyt, aki állítólag rokonaihoz ment Zalába (Károlyi oklevéltár III. 586–587.).

²⁰⁵⁹ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 132–133.

²⁰⁶⁰ MAKSAY 1990, II. 990. és 998.

²⁰⁶¹ GECSÉNYI 2008, 483.

²⁰⁶² MNL OL A 57 vol. 8. pag. 92–98.

²⁰⁶³ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 58 (119. sz.).

²⁰⁶⁴ GECSÉNYI 2008, 483.

²⁰⁶⁵ IVÁNYI 1983, 43. GECSÉNYI 2008, 483.

végzett munkája.²⁰⁶⁶ Az érsekhez való szoros kötődését mutatja, hogy Oláh Miklós Horváth András borsmonostori apáthoz intézett levelében „alumnus noster”-nek (1555. febr. 15. Bécs) nevezi, e szerint tanulmányait Oláh fedezte.²⁰⁶⁷ 1556-ban Alaghy Györggyel közösen kapott adományt Erdőbényére, illetve rokonaival és Szentgyörgyi Gáborral közösen kápolnai Bornemissza Farkas és teremhegyi Byka András Baranya megyei birtokaira.²⁰⁶⁸ Az 1556/1557-es regensburgi birodalmi gyűlésen Macedóniai Péter és Forgách Ferenc váradi püspök társaságában a magyar rendek küldöttként vett részt.²⁰⁶⁹ 1557. júl. 1-től haláláig, 1590. febr. 10-ig bezárólag a Magyar Kamara tanácsosa.²⁰⁷⁰ 1566-ban, Oláh érsek javaslatára, követségbe küldték Konstantinápolyba, egy utolsó kísérletet téve a tervezett szultáni hadjárat megelőzésére.²⁰⁷¹ A török kérdés egyik szakértőjének számíthatott a későbbiekben is, mert 1569-ben és 1574-ben is követségben járt a budai pasánál.²⁰⁷² Erre utal, hogy 1572-ben és 1576-ban is felmerült a neve a lehetséges konstantinápolyi követjelöltek között.²⁰⁷³ Kamarai működése alatt számos kisebb-nagyobb birtokadományban részesült (1564 szakolcai ház, 1567 gógánfai kúria, 1578 évi 200 Ft provízió), három alkalommal kapott nagyobb összegű kegyadományt (1578-ban 3000 Ft-ot, 1582-ben 4000 Ft-ot, 1588-ban 4000 Ft-ot).²⁰⁷⁴ 1589. okt. 18-án tett végrendeletet, amelynek elsődleges kedvezményezettjei unokaöccsei, Ádám és István voltak.²⁰⁷⁵ Halála 1590. febr. 10-én vagy akörül következett be, eddig a napig szerepel ugyanis a Magyar Kamara kimutatásában.²⁰⁷⁶ Batthyány Kristófhoz 1555-ben Bécsből intézett levelei, amelyekben egy Nicephoros kódex megvásárlásáról ír, komoly műveltségre és intellektuális érdeklődésre utalnak.²⁰⁷⁷

²⁰⁶⁶ GECSÉNYI 2008, 483. Az adományban Kisfaludy Pál és Benedek a társa.

²⁰⁶⁷ KOVÁCS 1910, 290–292.

²⁰⁶⁸ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 369. és vol. 356–357. (1556. okt. 3.)

²⁰⁶⁹ MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/III. pag. 100. (költségeikre 1200 Ft-ot fizetett ki a Magyar Kamara).

²⁰⁷⁰ Évi 400 Ft fizetéssel nevezték ki tanácsosnak (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 169v). EMBER 1946, 131. GECSÉNYI 2008, 482.

²⁰⁷¹ Hosszúthóthy 1566. jan. 31-én kapott instrukciót (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 21. Konv. 1. fol. 80–94.), de csak márciusban indulhatott útnak (uo. Kt. 21. Konv. 2. fol. 196–198.), április végén ért Konstantinápolyba (uo. Kt. 21. Konv. 3. fol. 50–51.), de nem tárgyaltak már vele, útjáról csak 1567 elején tért vissza (uo. Kt. 22. Konv. 2. fol. 97–101.).

²⁰⁷² 1569: ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 25. Konv. 2. fol. 39–40; ÖStA FHKA UGB Bd. 396. fol. 15v. (tíz személlyel két kocsival és nyolc lóval); MNL OL E 21 1569. ápr. 28. (50 tallér folyósítása). 1574: ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 30. Konv. 1. fol. 23–28. (instrukció).

²⁰⁷³ 1572-ben Verancsics Antal (legfeljebb vehemenciája okoz gondot), Radéczy István (nem házas és van gyakorlata a tárgyalásban), Alsászy András személynök (latin, magyar és egy kevés német nyelvismerettel rendelkezik), Bocskay György (magyar, olasz és német nyelvismeret) is felemlítette őt (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 29. Konv. 1. fol. 4–5., 8–9., 16–17., 20–21.). 1576-ban egy név nélküli véleményben szintén bukkan fel a neve, ahol olasz és latin nyelvismeretét emelték ki: uo. Kt. 33. Konv. 3. fol. 64.

²⁰⁷⁴ ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 157r. (szakolcai ház), gógánfai kúria (GECSÉNYI 2008, 483.), uo. Bd. 400. fol. 156v–157r. (3000 tallér kegyadomány), fol. 159rv. (200 Ft provízió). 1578-ban felkérte Szomor Pál csallóközi birtokait, az ügy végeredménye ismeretlen (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 112. Konv. B. fol. 23–24). Gecsényi számításai szerint 1564 és 1589 között 4850 Ft jutalmat és 50 jobbágyra ígervényt kapott (GECSÉNYI 2008, 483.). Egy kamarai kimutatásban szerepel a jelzett három kegyadomány: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 112. Konv. 1616. Okt. fol. 177r.

²⁰⁷⁵ MNL OL A 57 vol. 8. pag. 92–98. (átírva II. Ferdinánd által Hosszúthóthy László váradi püspök és Hosszúthóthy György pápai vicekapitány kérelmére, 1635. jún. 15. Bécs).

²⁰⁷⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 112. Konv. 1616. Okt. fol. 177r.

²⁰⁷⁷ IVÁNYI 1983, 392–393.

Huet (Hutter) Albert (1537–1607) jegyző (1558)²⁰⁷⁸

A nagyszebeni Huet (Huet) család tagja, Huet György szebeni királybíró és Armbruster Borbála gyermeke.²⁰⁷⁹ Kétszer házasodott, gyermek a házasságokból felnőttkort nem ért meg.

1557. okt. 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre, Himelreich Tiburtiussal együtt, valószínűleg már ekkor a kancellárián dolgozik.²⁰⁸⁰ 1558. dec. 1-én kancelláriai jegyzőként említik két adománylevélben, amely egy-egy nagyszebeni házról készült.²⁰⁸¹ Saját feljegyzései szerint 1574-ig működött Bécsben, I. Ferdinánd, II. Miksa, illetve Rudolf szolgálatában, nem egyértelmű azonban, hogy mindvégig a kancellárián szolgált-e.²⁰⁸² Később fontos erdélyi politikus, szebeni királybíró (1577-től), szász gróf, Báthori Zsigmond tanácsosa, az 1604. évi erdélyi kormánytanács tagja.²⁰⁸³ Több beszéde nyomtatásban is megjelent.²⁰⁸⁴ Ismert könyvgyűjtő. A 16. századi szász történelem egyik fontos, emblematikusnak nevezhető figurája, aki 1581-ben kijárta a szász náció jogainak megerősítését, illetve azokat az 1591. évi országgyűlésen megvédte, a nagyszebeni gimnáziumot átszervezte.²⁰⁸⁵

Istvánffy Miklós (1538–1615) kancelláriai jegyző (1559–1568), titkár (1569–1581)²⁰⁸⁶

Régi Baranya megyei nemes család sarja (Istvánfi, Isthvánffi).²⁰⁸⁷ Apja Istvánffy Pál (†1553, helytartósági tanácsos, széphistória-szerző), anyja Gyulay Hedvig.²⁰⁸⁸ Testvérei: János, István (†1585, palotai kapitány), Pál (†1566).²⁰⁸⁹ Felesége bajnai Both Erzsébet (†1602, Stansith Horváth Márk, majd laki Bakics Pál özvegye) (ház. 1568).²⁰⁹⁰ Gyermekei: Pál (†1581), Orsolya (nagyLucsei Lipcsey János fel.) és Éva (Draskovich János horvát bán fel.). Unokája ifj. Draskovich György (1600–1650) győri püspök, kancellárhelyettes.²⁰⁹¹ 1582. jan. 17-én maga és testvére, István és utódaik részére bárói címet nyert.²⁰⁹²

Istvánffy pályája kezdetén Várday Pál apródja, annak halála után (1549) Oláh Miklós udvarába került, aki 1552-ben a páduai egyetemre küldte tanulni (1555-ig tanul ott).²⁰⁹³ Visszatérése után egy rövidebb idejű katonáskodás után Oláh Miklós titkára lett (1558), akinek haláláig a szolgálatában állt.²⁰⁹⁴ Magántitkári működésével párhuzamosan a Magyar Kancellária jegyzőjeként is ténykedett (első említése ebben a minőségben 1559. aug. 8.).²⁰⁹⁵ Sőt 1567-ben egy ideig a betegeskedő Liszthyt is helyettesítette, amelyről titkári helyen aláírt oklevelek tanúskodnak.²⁰⁹⁶ Nem tisztázott, hogy mit csinált Oláh Miklós halála (1568. jan. 16.) és kancelláriai titkári kinevezése között (1569. okt. 1.) Egy 1568. május 8-án kelt egy uralkodói

²⁰⁷⁸ TRAUSCH 1870, 223–229., ADB XIII. 283–286. (Fr. Deutsch), SZINNYEI IV. 1387–1388.

²⁰⁷⁹ TONK 1992, 4. (23. sz.)

²⁰⁸⁰ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 65. (336. sz.).

²⁰⁸¹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 562.

²⁰⁸² TRAUSCH 1870, 224. 1. jegyzet.

²⁰⁸³ TRÓCSÁNYI 1980, 28.

²⁰⁸⁴ SZINNYEI IV. 1388.

²⁰⁸⁵ ROTH 2006, 82–87.

²⁰⁸⁶ Életére: Szinnyi HOLUB 1909a, NAGY 2008, MAMÜL IV. 376–378. (Kulcsár Péter). Kancelláriai működésére: FAZEKAS 2018b.

²⁰⁸⁷ HOLUB 1909b.

²⁰⁸⁸ MAMÜL IV. 378–379. (Ács Pál).

²⁰⁸⁹ HOLUB 1909b, 120.

²⁰⁹⁰ HOLUB 1909a, 19.

²⁰⁹¹ HOLUB 1909b, 120.

²⁰⁹² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 238–239.

²⁰⁹³ VERESS 1915, 51., VERESS 1941, 190.

²⁰⁹⁴ Balásfy életrajzában tíz év titkári szolgálatról ír (PRAY 1767, 5–7.).

²⁰⁹⁵ HOLUB 1909a, 18.

²⁰⁹⁶ ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. Fasc. 421. Konv. A. fol. 106–110. (1567. júl. 20.); BARABÁS 1898–1899, II. 516–519. (1567. júl. 20.); EE 32–33. (1567. okt. 31.).

leirat, amely őt „secretarius noster”-nek nevezi, arra utalhat, hogy kancelláriai jelenléte folyamatosnak tekinthető.²⁰⁹⁷ Az is biztos azonban, hogy királyi titkári kinevezésére csak 1569 őszén került sor, csak 1569. okt. 1-től rendelt neki az uralkodó évi 400 forintos fizetést.²⁰⁹⁸ Istvánffy tizenkét éven át működött mint kancelláriai titkár Liszthy János (1568–1577) és Draskovich György (1578–1588) kancellársága alatt. Tekintélyét mutatja, hogy a két kancellár közötti időszakban közel másfél évig (1577. márc. 5.–1578. jún. 10.) ő irányította a kancelláriát.²⁰⁹⁹ 1575. dec. 1-től 200 Ft-os fizetésemelést kapott, az uralkodó részint családi birtokai pusztulásával, részint testvére török fogságával indokolta a döntést.²¹⁰⁰ 1578 tavaszától újabb 200 Ft-os emelésben részesítette őt Rudolf, amelyet Istvánffy arra hivatkozva kért, hogy tanácsosként kinevezést kapott a Magyar Tanácsba.²¹⁰¹ A kancelláriai írnokok közül biztosan köthető hozzá szombathelyi Harczy Máté.²¹⁰² Mivel a kancellárián nem nyílt számára továbblépési lehetőség, más karrierutat kellett választania. Már 1572-ben, Mérey Mihály nádori helytartó halála után felmerült a neve az utódok között (tizennégy tanácsosi javaslatból kilencben szerepelt Istvánffy).²¹⁰³ Ekkor még Czobor Imre lett a győztes, az ő halála után azonban 1581-ben már Istvánffy Miklós volt a befutó: 1581. jún. 24-én az uralkodó dekrétumban értesítette a horvát-szlavón rendeket kinevezéséről, a királyi könyvekbe 1582. jan. 19-i dátummal került be kinevezése (valószínűleg a szükséges rendi egyetértés miatt húzódhatott el a kinevezés).²¹⁰⁴ 1585. jan. 25-én Sopron város főkapitányává nevezte ki Rudolf.²¹⁰⁵ 1590-ben neve felmerült mint lehetséges kancelláré, de végül világi volta miatt nem nevezték ki.²¹⁰⁶ A propalatinusi méltóságot egészen 1608-ig betöltötte. Az Illésházy István ellen folytatott perben jelentős szerepet játszott, a rendkívüli törvényszék elnöke volt, az 1603. nov. 3-i ítéletlevelet ő fogalmazta és írta alá.²¹⁰⁷ Az 1608. nov. 18-i nádorválasztáson katolikus jelöltként alulmaradt Illésházyval szemben. Élete utolsó éveit visszavonultan töltötte, miután agyvérzést kapott. Kiemelkedő műveltséggel rendelkezett. Mintegy hetven alkalmi vers, több kisebb történeti munka maradt utána, és mindenekelőtt fő műve, az 1490–1613 közötti magyar történelem (az 1606–1613 közötti évek csak vázlatosan készültek el).²¹⁰⁸ Az 1625-ben Kölnben megjelent munkát Táillyai Pál kancelláriai írnok fordította magyarra (kéziratban maradt egészen a 21. századig). Könyvtára egy része unokája, Draskovich György győri püspök közvetítésével a soproni jezsuiták birtokába került. 1615. ápr. 1-én birtokán, Vinicén halálozott el.

Ivanovich Tamás jegyző (1617/1619?–1624?)

²⁰⁹⁷ MNL OL E 21 1568. máj. 8. Ezúton köszönöm H. Németh István baráti segítségét a forrás gyors elérésében.

²⁰⁹⁸ ÖStA FHKA UGB Bd. 396. fol. 232r. A kamarai elszámolásokban is 1569. október 1-től szerepel kancelláriai titkárként (uo. HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168r.).

²⁰⁹⁹ Istvánffy Miklós 1601. jún. 15-én kelt levelében majd két évről beszél (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 70. Konv. 1601. Jun. fol. 168.).

²¹⁰⁰ „Bona sua patrimonialia a Turcis fere omnia nunc occupata sint, fratremque captum quinquies mille florenis redimere coactus sint.” Miksa leirata Magyar Kamarához, 1575. dec. 10. (ÖStA FHKA UGB Bd. 399. fol. 69rv.). Édesanyja birtokai közül megtartotta Vinicét, felesége birtokai közül Botszentgyörgy és Pölöskeszentmihály egy része képezte tulajdont (MNL OL P 1986 I. tétel 1568. évi iratok fol. 1–2.).

²¹⁰¹ HOLUB 1909, 21. 1578. dec. 17-én már biztosan tanácsos, így szerepel az egyik királyi könyvekbe másolt adománylevélben (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 118–119.).

²¹⁰² MNL OL VeML XV.4.a. Nr.9.

²¹⁰³ NAGY 2008, 1215–1217.

²¹⁰⁴ A horvát-szlavón rendekhez intézett uralkodói dekrétum 1581. jún. 24-én kelt (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 27.). A királyi könyvekbe 1582. jan. 19-i keltezésű uralkodói kinevezés került be (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 238–239.).

²¹⁰⁵ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 417–418.

²¹⁰⁶ Ernő főherceg levele Rudolf császárhoz 1590. december 1. Grác (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 123. Konv. A. fol. 149–150.).

²¹⁰⁷ KÁROLYI 1883b, 94–127.

²¹⁰⁸ BARTONIEK 1975, 339–403.

Vagyonos horvát nemes család sarja. Felesége: Barilovich Margit (B. Péter lánya, ház. 1629).²¹⁰⁹ Fiai: János,²¹¹⁰ István és Ferenc.²¹¹¹ Kérdéses, hogy rokonságban állt-e Ivanovich Pál pálos főperjellel (1663–1669).

1665-ben tett beadványában úgy emlékezik vissza, hogy iskoláit befejezve azonnal a Magyar Kancelláriára került, ahol 1619–1624 között működött Lépes és Sennyey kancellárok alatt „secretarii officio in epistolis functus.”²¹¹² Ennek némileg ellentmond, hogy egy másik folyamodványban hét éves kancelláriai szolgálatról beszél.²¹¹³ Egy 1622-ben többet magával benyújtott kérelemből és 1623 folyamán az érsek halála után, eltűnt ingóságai után folytatott vizsgálathoz kapcsolódó levelezésből nyilvánvaló, hogy kancelláriai jegyzőként és Lépes püspök magántitkáráként működött.²¹¹⁴ Más kancelláriai tisztviselőkhöz hasonlóan igyekezett kisebb-nagyobb birtokadományokhoz jutni, így 1624 őszén Gál Péter komáromi főkapitány-helyetttel közösen felkérte ifj. Pozsár Lukács Pozsony megyei birtokait.²¹¹⁵ Kancelláriai karrierjét valószínűleg nem pozitív irányba befolyásolta, hogy a Magyar Kamara 1623. aug. 31-én óvatosságra intette az új kancellárt, Sennyey Istvánt Ivanovicchall kapcsolatban.²¹¹⁶ A kancelláriát legkésőbb 1624 őszén elhagyta, ekkor megpályázta a megüresedett nedelici főharmincad ellenőrségét, de azt nem nyerte el. Kárpótlásképpen 1624. szept. 13-án szalonaki és felsőőri harmincadosi kinevezést kapott.²¹¹⁷ 1625. júl. 17-én udvari familiárisi kinevezést nyert.²¹¹⁸ Nem sokkal később, 1625. dec. 8-án három Kőrös megyei birtokra nyert Simonich Szaniszlóval közösen adományt.²¹¹⁹ Végül 1626 júliusában kinevezést kapott a nedelici főharmincadellenőri tisztére, amelybe azonban Tompa Miklós főharmincados nem akarta őt befogadni.²¹²⁰ A két tisztviselő közötti viszony a következő években is feszült maradt. Tompa kezdeményezésére 1628-ban Udvari Kamarai vizsgálat folyt Ivanovich ellen hanyag pénzkezelés, hátralékok, engedély nélküli távollét miatt (maga helyett egy zágrábi iskolásfiút hagyott a hivatalban). Hennyacz János monyorókeréki várnagy panaszából kitűnt, hogy Ivanovich igyekezett udvari kapcsolatait továbbra is felhasználni: a panaszostól pénzt fogadott el azzal, hogy nemeslevelet szerez neki az uralkodótól három hét alatt, de ezt nem tette meg, és

²¹⁰⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 138. Konv. 1629. Aug. fol. 197–200.

²¹¹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 194. Konv. 1654. Jul. fol. 120–121.

²¹¹¹ MNL OL A 57 vol. 12. pag. 139–158.

²¹¹² „Nam primo peractis et finitis scholasticis laboribus ab anno 1619 usque ad annum 1624 in Cancellaria Hungarica sub duobus cancellariis Valentino Lepess et Stephano Sennyey pie in Domino vitae functis secretarii officio in epistolis functus, tempore Ferdinandi secundi felicitis reminiscens avi praedecessoris Maiestatis Vestrae pietissimi in fideli utique opera, varia itinera cum defuncta Sua Maiestate conficiens, domi forisque desudauit.” (ÖStA FHKA r. Nr. 220. Konv. 1665. Jul. fol. 89–90.).

²¹¹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 194. Konv. 1654. Sept. fol. 20–21.

²¹¹⁴ 1622 márciusában Szentkereszty Jakab, Magyar Kamara titkára, Nedeczky Gábor és Ivanovich Tamás kancelláriai jegyzők együtt folyamodtak Laskár falu és szárszi kúria után (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Apr. fol. 99–100). 1623 nyarán egy órát és csészéket keresnek az akkor éppen Bécsben tartózkodó Ivanovichon (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1624. Maj. fol. 78–79.).

²¹¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 126. Konv. 1626. Sept. fol. 5–8.

²¹¹⁶ MNL OL E 15 Nr. 104. ex Aug. 1623.

²¹¹⁷ Tompa Miklós nedelici főharmincados véleménye Ivanovichról: „bey der hungerischen Canzley etliche jahr lang mit gueten namen gedient, vnd sich maines wissens jederzeit treu und vleissig verhalten, ist auch entlichen dahin befürdert worden, das er des iezen hungerischen herrn cantzler secretarius worden. Was sein persohn belangt, ist er nit allein von guetten ehrlichen leuthen herkhommen, vnd das adels geboren, sondern gleichfals eines zimblischen vermögens vnd mithaus und hoff gesessen...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 126. Konv. 1624. Sept. fol. 72r.).

²¹¹⁸ Ivanovich kérelmében kálvinisták közötti szenvedéseire hivatkozott. A kérelem hátán Telegdy János kalocsai érsek és Szentandrás Csiky István erdélyi püspök támogató feljegyzése olvasható, utóbbi megemlékezett lengyelországi követségéről, amelyen Ivanovich is részt vett (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 128. Konv. 1625. Jul. fol. 77–80., MNL OL A 10 Nr. 8. ex 1625).

²¹¹⁹ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 499–500.

²¹²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 130. Konv. 1626. Dez. fol. 68–69.

a pénzt sem adta vissza.²¹²¹ A vizsgálatnak súlyosabb következménye nem lett, mert a tisztelet még további 28 éven át viselte és 1654. szept. 8-án egyszeri 500 Ft kegyadományt kapva hagyta el azt.²¹²² Állását megpróbálta fiának, Jánosnak biztosítani, magának pedig évi 300 Ft nyugdíjat szerezni, de mindkét kérését elutasították.²¹²³ Harmincadellenőri állása nem akadályozta, hogy egyidejűleg Zrínyi Miklós szolgálatában álljon, annak birtokait igazgatta (1643, 1648), és esetenként követségbe is ment, ha a helyzet úgy kívánta. Így például 1654-ben Zrínyi őt küldte Lippay esztergomi érsekhez annak nádorválasztási álláspontjának kitudakolására.²¹²⁴ 1665-ben még életben volt, ekkor ugyanis évi 300 arany provízióért nyújtott be újólag folyamodványt.²¹²⁵

Jaklin Balázs (†1695) kancellár (1690–1695)²¹²⁶

Vas megyei eredetű nemes családból származik, amely Jaklin Balázs révén szerzett birtokot a 17. század végén Nyitra megyében a család későbbi előnevét adó Elefánton.²¹²⁷ Apja Jaklin István, Nádasdy Ferenc egykori familiárisa, anyja Lossonczy Dorottya.²¹²⁸ Testvérei Gábor, leánytestvére Batthyány Ferenc hitvese.²¹²⁹

A Muraszombatban született Jaklin Balázs a humaniorát Sopronban végezte, a filozófiát Nagyszombatban mint a nemesi konviktus lakója, ugyanott 1663-ban filozófiai magiszteri fokozatot is szerzett.²¹³⁰ A teológia négy évét Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként végezte (1663–1667), pappá is Rómában szentelték (1667. júl. 31.).²¹³¹ Visszatérve 1668-tól Szencen plébános.²¹³² 1673. márc. 10-én a pozsonyi káptalanba kapott kinevezést, de már 1674. ápr. 22-én az esztergomi káptalan tagja lett (egészen 1691-ig).²¹³³ 1678. jan. 29-én szentgyörgymezei préposttá és savniki apáttá, 1684. máj. 10-én éneklőkanonokká, 1685. szept. 25-én olvasókanonokká, 1687. szept. 25-én pedig nagypréposttá lépett elő.²¹³⁴ 1687. aug. 8-án szkardonai, majd 1688. jan. 16-án tinnini püspökké nevezte ki az uralkodó (megerősítve 1688. nov. 29.).²¹³⁵ Püspökké 1689. márc. 13-én Bécsben a Szt. Anna templomban szentelték.²¹³⁶ Az Einrichtungswerk (1689) a kancelláriai reform nyomán kinevezendő tanácsosok között említi meg a nevét, de végül is nem tanácsos lett belőle, hanem 1690. jún. 16-án az uralkodó kancellárrá nevezte ki, és egy nappal később elnyerte a pilisi apátságot is.²¹³⁷ Kinevezése annak ellenére történt, hogy az udvarban Esterházy Pál nádor és

²¹²¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 135. Konv. 1628. Okt. fol. 107–139.

²¹²² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 194. Konv. 1654. Sept. fol. 15–27. Ivanovich érdekében Zrínyi Miklós gr. is levelet írt az uralkodónak, 1654. jún. 14. Csáktornya (orig. latin) (uo. fol. 23–24.). Vö. még FALLENBÜCHL 2002, 142. Ivanovich nem sokkal korábban kapott donációt Balogh Istvánnal közösen több falura Bács, Verőce és Kőrös megyében (MNL OL A 57 vol. 11. pag. 22–23.).

²¹²³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 194. Konv. 1654. Jul. fol. 120–121.

²¹²⁴ MNL OL A 33. Nr. 70. ex 27. Mart. 1648, fol. 128rv. Birtokigazgatására: MOLNÁR 2012, 72., 76. 1654-es küldetésére: TUSOR 1999, 119.

²¹²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 220. Konv. 1665. Jul. fol. 89–90.

²¹²⁶ Életére: KOLLÁNYI 1900, 287–288., SZINNYEI V. 300–301., KOLLÁNYI 1900, 287–288.

²¹²⁷ SZLUHA 2003, I. 527., NAGY IVÁN V. 285., KEMPELEN V. 221.

²¹²⁸ Nádasdy udvarmestere volt 1660-ban, ill. 1666-ban is még, 1670-ben pedig belatinci, lendvai és lenti perceptorság alól kapott felmentést (MNL OL E 185 Inscriptiós könyvek I. köt. fol. 47v–48v., 5. köt. fol. 23–24., fol. 35r–36r., fol. 123v.). Ezeket az adatokat Toma Katalinnak köszönöm. Szülei: VERESS 1917, 62.

²¹²⁹ Említve 1695. júl. 3-án kelt végrendeletében (MNL OL A 93 Nr. 518. fol. 394, 399.).

²¹³⁰ VERESS 1917, 62., MUT 128., 135., BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 155. (593. sz.). TUSOR 2017a, 294.

²¹³¹ VERESS 1917, 62., VÁGNER 17., TUSOR 2017a, 295.

²¹³² NÉMETHY 1894, 640.

²¹³³ KOLLÁNYI 1900, 287.

²¹³⁴ KOLLÁNYI 1900, 287.

²¹³⁵ Szkardonai: MNL OL A 57 vol. 19. pag. 57. Tinnini: uo. A 35 Nr. 40. ex 1688, A 57 vol. 19. pag. 206. Megerősítése: HC V. 381.

²¹³⁶ DKN Korompay-diárium II., 1689. márc. 13.

²¹³⁷ Einrichtungswerk 91., FALLENBÜCHL 1988, 99., MNL OL A 57 vol. 20. pag. 424–425.

Széchenyi György esztergomi érsek emberének tartották.²¹³⁸ Eszterházy Pál 1690. ápr. 10-i levelében külön ajánlotta őt a méltóságra.²¹³⁹ 1691. márc. 10-én a nyitrai püspökségre nevezte ki az uralkodó (pápai megerősítést nyert 1691. nov. 26.).²¹⁴⁰ A Zobor-hegyen letelepítette a kamalduli remeteket (1691), a nagyszombati ferencesek templomában főoltárt építtetett.²¹⁴¹ 1695. júl. 3-én tett végrendeletet, október 23-án halálozott el Bécsben.²¹⁴² Hagyatékában, komoly mennyiségű készpénzt, több mint 30.000 Ft-ot írtak össze.²¹⁴³ A bécsi jezsuiták Am Hof-i templomában kérte nyugalomra helyezését.²¹⁴⁴ Kéziratos tankönyvei a nyitrai egyházmegyei könyvtárban vannak.²¹⁴⁵ Néhány beszéde nyomtatásban is megjelent.²¹⁴⁶

Jankovich Farkas jegyző (1675)

Jankovich Farkas, a Magyar Udvari Kancellária juratus notariusaként elismervényt állított ki arról, hogy a kartauziak kérelmére kiadott intőlevelet Erdődy György gr. részére személyesen kézbesítette (1675. júl. 22. Bécs).²¹⁴⁷ Minden biztonnyal azonos személyével az a Jankovich Farkas, aki 1694. máj. 15-én a Magyar Kancellária által a Szokolca város és a városban élő nemesek közötti egyezségről kiadott tanúságlevélben városi jegyzőként, illetve a város megbízottjaként kerül megnevezésre Broznay Mátyás konzul, Szalóky Mátyás szenátor társaságában (utóbbi szintén volt kancellista).²¹⁴⁸ 1703. márc. 27-én ugyancsak szokolcai jegyzőként említik egy végrendeletben.²¹⁴⁹

Jantsovith György jegyző (1646 előtt)

A Nyitra megyei Néverről származó család édesapjával, Jancsovics Mártonnal nyert nemességet 1629. márc. 17-én. A nemeslevélben gyermekei György, István, Miklós és Zsófia is megnevezésre kerültek.²¹⁵⁰ Testvérei közül Miklós játszott jelentősebb szerepet, aki Pozsony megye egyik ismert ügyvédje.²¹⁵¹ Felesége Segner Rozina, fia Zsigmond.²¹⁵²

Jantsovith György Klobusiczky Andráshoz 1646. aug. 11-én írt levelében magát ajánlván emlékezett meg kancelláriai működéséről: „ki mind az ország között kétszer követül, mind penig azelőtt a’ cancellárián inter acta diaetalia forgottam, kegyelmeteknek.”²¹⁵³ Sajnos kancelláriai működése jobban nem megfogható, minden biztonnyal 1640 előttre datálható. Talán rá vonatkozik az a feljegyzés, amely egy 1634-es fogalmazvány alján található: „domine

²¹³⁸ Einrichtungswerk 364.

²¹³⁹ „homo maturus, doctus, in utroque iure peritus, bonae nobilitatis, expertus, qui Romae in Collegio Germanico sua studia cum laude absolvit, linguam Latinae, Italicae, Germanicae, Hungaricae, Schlavonicae gnarus, in rebus agendis solers, politicus, accomodaticus.” (MNL OL P 108 Rep. 69. 2. köt. pag. 91.).

²¹⁴⁰ KOLLÁNYI 1900, 287., HC V. 290.

²¹⁴¹ NÉMETHY 649.

²¹⁴² ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 4r., FALLENBÜCHL 1988, 99. Halála napjaként Kollányi október 17-t jelölte meg (KOLLÁNYI 1900, 287.). Végrendelete és hagyatéki ügye: MNL OL A 93 Nr. 518.

²¹⁴³ MNL OL A 93 Nr. 518. fol. 411–414.

²¹⁴⁴ MNL OL A 93 Nr. 518. fol. 394, 399.

²¹⁴⁵ VÁGNER 1886, 16–19.

²¹⁴⁶ SZINNYEI V. 300–301., KOLLÁNYI 1900, 288.

²¹⁴⁷ MNL OL A 35 Nr. 315. ex 1675.

²¹⁴⁸ MNL OL A 57 vol. 23. pag. 255–257.

²¹⁴⁹ MNL OL A 57 vol. 26. pag. 322–324.

²¹⁵⁰ OROSZ 1906, 117., SZLUHA 2003, I. 530., FEDERMAYER 2004, 182–183., SZLUHA 2003, I. 530.

²¹⁵¹ 1635–1637-ben Nagyszombatban tanul („Ungarus Nobilis Neuertiensis Catholicus”). 1650-ban Bazinban írják össze mint nemest (FEDERMAYER 2004, 182., PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 170.). Az 1650-es években Pozsony megye megyegyűlésein sűrűn felbukkan (pl. ÁLDÁSY 1905, 75., 79.).

²¹⁵² MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 21.

²¹⁵³ MNL OL E 190. Rákóczi család lt. 21. d. (Levelezés) No. 4659. Az adatot Szabó András Péternek köszönöm.

Janckouich expediat...²¹⁵⁴ 1640-tól mint Rákóczi pozsonyi és bécsi bevásárlásait intéző familiárisa tűnik fel, aki működésével kivívta Lippay érsek és Esterházy nádor ellenszenvét.²¹⁵⁵ 1651. máj. 10-én Stegner Krisztof nevében tiltakozik Pozsony megye gyűlésén Illésházy György ellen.²¹⁵⁶ Jelentős vagyont szerzett, amelyet azonban fia állítólag eltékozolt.²¹⁵⁷

Joó János (†1609/1610) titkár (1578–1587)²¹⁵⁸

Zala megyéből származó családja apjával szerzett nemességet 1559-ben (előnevük kaszaházi).²¹⁵⁹ Apja Joó Balázs, Vas megye jegyzője, majd királyi jogügyigazgató (1563–1579).²¹⁶⁰ Testvérei (1592): Balázs (†1605, esztergomi kanonok, pilisi apát), Pál, László.²¹⁶¹ Felesége: 1.) Margaretha Lötterin (Franciscus Fernandes de Menida udvari paszománykészítő özv., 1578),²¹⁶² 2.) Balassa Borbála (báró Balassa István lánya, ház. 1599, később Gregoróczy Péter fel.).²¹⁶³ Gyermekai: Mária (Zay Zsigmond fel., majd Ekker Lukácsé), Rozina (Lippay Gáspárné), Mihály és Miklós (báró 1645).²¹⁶⁴

Joó János 1569–1572 között a páduai egyetemen tanult, amire részben mint Verancsics Faustus praeceptorának nyílt lehetősége.²¹⁶⁵ Hazatérve 1573-tól az Udvari Haditanács kancelláriáján dolgozott mint fogalmazó, majd mint regisztrátor öt éven át.²¹⁶⁶ Már 1575-ben kísérletet tett a Bocskay György halálával megürült titkári hely megszerzésére, de próbálkozása nem hozott gyors sikert, a hely betöltése több éven át elhúzódott.²¹⁶⁷ Kinevezésére csak 1578. júl. 1-én került sor évi 400 Ft fizetéssel, bár már ezt megelőzően is felbukkan neve a titkári helyen egy adománylevelén (1578. márc. 22.).²¹⁶⁸ Joó közel tíz éven át működött titkárként. Működése idejére esik az uralkodó és a központi kormányzat egyes részlegeinek prágai áttelepülése (1578, 1583). Joó az 1580-as évek elején Rudolf mellett Prágában szolgált, de végül visszatért Bécsbe, és a következő éveket ott töltötte, ahol jó kapcsolatot épített ki a főherceg-helytartóval, Ernővel.²¹⁶⁹ Az udvari közeg szemlátomást a maga nehezen átlátható viszonyaival kedvező működési közeget biztosított számára. A főherceg bizalmasaként közreműködött a magyar urak szervezkedéseinek szemmel tartásában, illetve az erre válaszul tervezett, de meg nem valósult megtorlás előkészítésében (vö. Batthyány Boldizsár, Nádasdy Ferenc elleni eljárás, 1584).²¹⁷⁰

²¹⁵⁴ MNL OL A 35 Nr. 72. ex 1634.

²¹⁵⁵ Szabó András Péter szíves közlése.

²¹⁵⁶ ÁLDÁSY 1905, 65.

²¹⁵⁷ MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 22.

²¹⁵⁸ Életére: NAGY 2009.

²¹⁵⁹ IVÁNYI 1942–1943, 11.

²¹⁶⁰ PÁLFFY 2002, 317., NAGY 2009, 473. 1568-ban felmerült leváltásának lehetősége, mert gyanús ügyletekbe bonyolódott (MNL OL E 21 1568. febr. 10.).

²¹⁶¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 59. Konv. 1592. Nov. fol. 1033rv. NAGY 2009, 475. 21. jegyz.

²¹⁶² MNL OL GYMSML SVL Lad. XXVIII. et CC Fasc. 1. Nr. 54., PÁLFFY 2002, 317.

²¹⁶³ ÖStA FHKA Familienakten J–38 fol. 10–11.

²¹⁶⁴ NAGY 2009, 490–491. Joó Miklós bárói címe: MNL OL A 57 vol. 9. pag. 619–621.

²¹⁶⁵ VERESS 1915, 71, 77., 81.

²¹⁶⁶ PÁLFFY 2002, 317.

²¹⁶⁷ Istvánffy már 1575. jún. 17-én Batthyány Boldizsárhoz intézett levelében tudott Joó szándékáról (MNL OL P 1314 Nr. 20996.), 1576. jan. 8-án az apa ajánlotta fiát az uralkodó figyelmébe (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 106. Konv. A. fol. 30–31.).

²¹⁶⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168r., PFL RL Fasc. 58. No. 63. pag. 217. Járandóságát majd csak 1583. jan. 1-én emelik 500 Ft-ra (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 1–71.). Az 1578. márc. 22-i adománylevel: uo. HFU r. Nr. 1580. Jun. fol. 35–36.

²¹⁶⁹ Rudolf levele Ernő főherceghez, 1580. aug. 18. Bécs (ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. 431B. fol. 281r.), Joó 1581 szeptemberében benyújtott supplikációjában azzal kérelmezte Prágából való elengedését, hogy itt nincs dolga (uo. UA AA Fasc. 113. Konv. B. fol. 9.).

²¹⁷⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 386. Konv. B. fol. 95–98., NAGY 2009, 477–482.

Már mint királyi titkár magyar tanácsosi kinevezést kapott (esküt tett 1584. aug. 7.).²¹⁷¹ Írnokai közül ismert: Miklóssy Ferenc (1579), Ungváry János (1581), Beleczy Mátyás (1583). Alsászi Szászi András halála után az uralkodó személynökké, ezzel az ország egyik nagybírájává nevezte ki (eskütételének napja 1587. jan. 17.).²¹⁷² Hivatalba lépése ennél később történt meg, miután elnyerte a szükséges rendi hozzájárulást.²¹⁷³ Határtalan ambícióját mutatja, hogy 1600-ban saját maga horvát báni kinevezésén ügyködött.²¹⁷⁴ 1595-ben 21000 tallért tett le a körmendi uradalomért Erdődy Tamásnak.²¹⁷⁵ Vagyonszerzését jól mutatja, hogy 1598-ben további 20000 tallért tudott felajánlani a véglesi uradalomért.²¹⁷⁶ 1602-ben Illésházy Istvántól visszavett Csábrágot és Szitnyát szerezte meg.²¹⁷⁷ Illésházy az ellene indított per előkészítésében játszott szerepe miatt bemutatta az uralkodónak Joó hozzá intézett két levelét, amelyben az uralkodó elleni panaszoknak adott hangot.²¹⁷⁸ Következmenyképpen 1603. nov. 4-én megfosztották bírói pecsététől és letartóztatták, életét csak birtokai átengedésével tudta megmenteni (egy részüket felesége később visszaszerezte).²¹⁷⁹ Halálának pontos időpontja nem ismert, 1609. máj. 4. és 1610. dec. 16. között következett be.²¹⁸⁰

Káldy Miklós jegyző (1604, 1605)

Úgy tűnik, hogy nem tagja sem alsókáldi, sem a felsőkáldi Káldy nemes családnak, talán a Nagyszombatban élő Káldy családhoz tartozott, nemes voltához nem fér kétség.²¹⁸¹ Felesége Gyurkovith Erzsébet (1625).²¹⁸²

Kancelláriai működése a Bocskai-féle mozgalom éveire esik. 1604. márc. 2-án Káldy írta alá Forgách Ferenc kancellár Illésházy István ügyében kiadott tanúságlevelét.²¹⁸³ 1605 augusztusában mint a nagyobb kancellária jegyzője felkérte magának Sárkány István kiskomáromi vicekapitány soproni házát, aki önként Bocskaihoz pártolt.²¹⁸⁴ Minden bizonnyal azonos azzal a Káldy Miklóssal, aki 1624–1629 között a győri vár seregének esküdt jegyzője, majd Győr város jegyzője (1629–1639), illetve a város és a megye törvényszékén számos alkalommal működik mint ügyvéd (1624–1638 közötti évekből számos említés).²¹⁸⁵ 1626-ban mint a pápai vár vicekapitányát említik.²¹⁸⁶ A győri jezsuitáknál működő ún. urak

²¹⁷¹ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 396., PÁLFFY 2010, 271.

²¹⁷² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 118. Konv. A. fol. 5–6. Fallenbüchl kinevezésének dátumát 1587. ápr. 14-re teszi (FALLENBÜCHL 1988, 107.).

²¹⁷³ Rudolf Ernő főherceghez, hogy Joó János számára évi 200 Ft-os fizetést hagy jóvá addig, amíg a rendek kinevezéséhez hozzá nem járulnak, 1587. dec. 24. Prága (ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 332rv.).

²¹⁷⁴ ÖStA FHKA Familienakten J–38 fol. 15.

²¹⁷⁵ NAGY 2009, 491.

²¹⁷⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 65. Konv. 1598. Okt. fol. 27–34.

²¹⁷⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. Mai fol. 46–50.

²¹⁷⁸ KÁROLYI 1883b, 101–116.

²¹⁷⁹ NAGY 2009, 494.

²¹⁸⁰ Magyar Kamara 1609. máj. 4-i levelében reagált beadványára, amelyben visszakérte a körmendi uradalmat (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 97. Konv. 1609. Febr. fol. 17–20). 1610. dec. 16-án II. Mátyás már özvegyét említi (uo. r. Nr. 99. Konv. 1610. Dez. fol. 118.).

²¹⁸¹ Nem található meg neve sem Nagy Iván, sem Szluha Márton összeállításában (NAGY IVÁN VI. 21–26., SZLUHA 1994.). A nagyszombati Káldy családból származott Káldy Márton, Káldy György és Káldy Ignác jezsuita is (LUKÁCS 1978–1995, I. 703. II. 633–634.).

²¹⁸² GYTJV V. 93. (405.sz.).

²¹⁸³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 84. Konv. 1604. Jun. fol. 101.

²¹⁸⁴ MNL OL A 97 6. dob. 5. f. Mátyás főherceg mint király iratai. Miscellanea fol. 644., 645. Mátyás főherceg az ügyben Sopron városához fordult, 1605. szept. 2. (DOMINKOVITS 2006, 125., 126.).

²¹⁸⁵ PÁLFFY 1995, 105., 221., GECSÉNYI 2008, 156., GYVKJV V–IX. passim (ügyvédi működésre).

²¹⁸⁶ GYVKJV II. 106. (626. SZ.)

kongregációjának alapító tagja (1634), egy időben vezetője is.²¹⁸⁷ 1645. ápr. 20-án még mint végrendeleti tanú működik közre.²¹⁸⁸

Kelko István jegyző (1689)

Származása és családi viszonyai még tisztázásra várnak. 1663 körül született.²¹⁸⁹ Felesége Fejérpataky Rebeka Judit (Fejérpataky Rafael regisztrátor unokája, Fejérpataky Ferenc lánya, 1700).²¹⁹⁰

Az Einrichtungswerk összeállítói „Canzleidiener”-nek szánják őt.²¹⁹¹ Ekkor Korompay Péter kancellár kíséretéhez tartozott, akinek 1687–1690 között vezetett diáriumában az 1688-as és 1689-es év bejegyzéseinél számos alkalommal felbukkan.²¹⁹² 1689. február 11-én latinra fordította Thököly Imre Géczy István és hitvese, Báán Éva számára 10000 Ft-ról kiállított kölcsönlevelét (1685. jún. 1. Tokaj), illetve a másolat hitelességét igazolandó alá is írta mint „Sacrae Caesareae Regiae Maiestatis Tabulae Judiciariae et Inclytae Cancellariae Hungaricae juratus notarius.”²¹⁹³ A kancellária 1689 augusztusában megkezdett átszervezésekor nem sikerült elérnie, hogy kancellistának kinevezzék, ez Korompay feljegyzése szerint eléggé a kedvét szegte.²¹⁹⁴ Ura halála után az utód Jaklin Balázs püspök, kancellár szolgálatába léphetett, mert egy 1694-ben kelt adománylevélben mint Jaklin Balázs püspök, kancellár titkára került megnevezésre.²¹⁹⁵ A kancellár-püspök végrendeletében is megemlékezett róla, tekintélyes összeget, 1500 Ft-ot hagyva rá (1695. júl. 3.).²¹⁹⁶ Még a kancellár szolgálata közben, 1694. május 31-én adományt kapott a Bars megyei Kisfaludon (Malonyán) fekvő, Kálnay család kihalása révén uralkodóra háramlott birtokrészekre, innen van később használt kisfaludi előneve.²¹⁹⁷ Minden bizonnyal Jaklin halála után (1695. okt. 23.) elhagyta a császárvárost, 1697-ben Nyitrán tartózkodik.²¹⁹⁸ A Rákóczi-szabadságharc éveiben Hont megyei tisztségviselőként jelenik meg előbb kuruc oldalon (1705 esküdt, 1706 főcommissarius), majd 1709-től császári oldalon.²¹⁹⁹ 1709 és 1730 között Hont megye első alispánja.²²⁰⁰

Kerekes Sebestyén (erdői) jegyző (1551)

1551. okt. 10-én megnevezésre került Tolnai Mátyás, Kerekes Sebestyén, Palugyay Imre, Liszthy János, Steinperger Felix társaságában a Fejérthóy János által Heinrich Bullingerhez intézett levélben, mint aki kancelláriai alkalmazott és a levélíró vallási nézeteit osztja.²²⁰¹ 1551-ben királyi nagyobb kancellária jegyzőjeként iktatják be Macedóniai Péterrel közösen a Zala

²¹⁸⁷ KÁDÁR 2017, 325. (27. sz.)

²¹⁸⁸ HORVÁTH 1995–1997, II. 128.

²¹⁸⁹ HECKENAST 2003, 221.

²¹⁹⁰ ILLÉSY 1902, 194.

²¹⁹¹ Einrichtungswerk 93.

²¹⁹² DKN Korompay-diárium II., 1689. jan. 3.

²¹⁹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 347. Konv. 1692. März fol. 193, 195.

²¹⁹⁴ DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 1. és aug. 11.

²¹⁹⁵ 1694. ápr. 12-án kapott adományt Mattyasovszky Györggyel közösen Liptó megyei Marcelfalván fekvő birtokrészekre (MNL OL A 57 vol. 23. pag. 429–431.).

²¹⁹⁶ MNL OL A 93 Nr. 518. fol. 394, 399.

²¹⁹⁷ MNL OL A 57 vol. 23. pag. 429–431.

²¹⁹⁸ DUALSZKY 1875, 19.

²¹⁹⁹ HECKENAST 2005, 225.

²²⁰⁰ BOROVSZKY Hont vármegye, 371.

²²⁰¹ ETE V. 597–600. ERDŐS 1913, 10–14.

megyei Molnári, Szerdahely, Szentmihály és Nyírkút birtokába (összesen 84 telekről volt szó), ez alkalommal előneve is megadásra került: erdői.²²⁰² Későbbi pályája ismeretlen.

Kis Péter deák (pécsi) jegyző (1532 előtt)²²⁰³

Pécsi nemes család sarja. Testvére Kis János (1542-ben iratkozott be a bécsi egyetemre).²²⁰⁴

1532 előtt néhány éven át a Szalaházy Tamás vezette kancellárián szolgált.²²⁰⁵ 1532-ben már Thomas Lascano mellett Esztergomban mint hadititkár ténykedett, aki őt küldte Pozsonyba segítséget hozni.²²⁰⁶ 1536-ban beiratkozott a bécsi egyetemre.²²⁰⁷ 1540-ben kétszer járt a török táborban, tapasztalatait foglalta össze „Exegeticon” (1564) című művében.²²⁰⁸ 1542-ben Bécsben egy csetepatéban elvesztette balkezét. Ekkoriban vagy ezt követően Várday Pál esztergomi érsek érsek szolgálatába lépett és mint annak titkára működött. Később Oláh Miklós szolgálatában állt (1558-ban Pozsony megyei Püspökiben egy kúriát kapott tőle adományba). 1560-ban Somogy és Baranya megyei birtokokra kapott uralkodói adományt. Anyagi viszonyainak rendezése ennek ellenére sem sikerült, a következő években több alkalommal kapott segítyt a Magyar Kamarától. 1574-ben életútjára vonatkozólag igen érdekes folyamodványt nyújtott be.²²⁰⁹ Élete utolsó éveit minden jel szerint nagy szegénységben teltek, utolsó rá vonatkozó adat 1577. ápr. 10-ről való.²²¹⁰

Kittonich Miklós jegyző (1683, 1686)

Családi viszonyai ismeretlenek, talán kosztanicaai Kitonich János, a híres jogtudós családjából származott.

Minden jel szerint Gubasóczy János kancellár környezetéhez tartozott. A kancellárpüspök kíséretében 1683 viharos nyarán, őszén Linzben az uralkodó mellett tartózkodott.²²¹¹ Nem véletlen, hogy 1686. ápr. 7. Kittonich (Kitonich) Miklós szerepel Gubasóczy János kancellár végrendeletében, mint a kancellárpüspök familiájának a tagja, akire 150 Ft hagyott a püspök.²²¹² A püspök halála után elhagyhatta a kancelláriát, már két héttel később 1686. ápr. 23-án Prasinszky Péter Vernich Mátyás berdóci (berdovezi) harmicandellenőr helyére Nicolaus Kittonichot, a Magyar Kancellária hivatalnokát ajánlotta.²²¹³ 1688. jan. 2-án eszéki kamarai tisztartóvá és egyidejűleg harmincadellenőrré nevezték ki.²²¹⁴ 1693-ban még mindig tisztartó Eszéken.²²¹⁵

²²⁰² Zala megye helytörténeti lexikona. Kézírtos regesztagyűjtemény. https://library.hungaricana.hu/en/view/ZALM_HI_23 (letöltés: 2017. szept. 26.)

²²⁰³ Életútját összefoglalja: BESSENYEI 1993, 39–44. ill. MAMÜL IX. 98–99. (szintén Besssenyei József).

²²⁰⁴ BOGNÁRNÉ KISS 2004, 59. (162. sz.), SCHRAUF 1902, 196.

²²⁰⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 49. Konv. C. fol. 34.

²²⁰⁶ BESSENYEI 1993, 39–40.

²²⁰⁷ BOGNÁRNÉ KISS 2004, 56. (75. sz.). Különben a szintén pécsi származású Schreiber Jánossal és Farkassal egy időben.

²²⁰⁸ Kiadása: BESSENYEI 1993, 51–131.

²²⁰⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1574. Jun. fol. 51–52.

²²¹⁰ BESSENYEI 1993, 44.

²²¹¹ Kittonich Miklós levele Erdődy Miklóshoz, 1683. szept. 5. Linz (ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 108. Lad. 101. ohne Signaturen), és egy másik levele 1683. dec. 30-ról ugyanonnan (uo. Kt. 109. ohne Signaturen).

²²¹² ÖStA HHStA OMaA Kt. 626 Testamente 1686/2 fol. 5v. (hiteles másolat).

²²¹³ MNL OL E 41 1686: No. 59., ill. Nr. 67.

²²¹⁴ ÖStA FHKA HF Prot. Bd. 975. Reg. fol. 1v.

²²¹⁵ FALLENBÜCHL 2002, 158.

Kolecsányi Miklós jegyző (1638)

Neve számos névformában szerepel: Golessényi, Golessery, Golessény. Trencsén megyei nagy- és kiskolecsányi Kolecsányi család tagja, amely 1612. márc. 24-én Kolecsányi Miklós nádori titkár által nyert címet.²²¹⁶ 1639 tavaszán kötött házasságot, sajnos felesége neve nem ismeretes.²²¹⁷

1638 februárjában és márciusában még a Magyar Kancellária írnoka (scriba), aki tisztes kegyadomány után folyamodva 50 tallért kért, amit az uralkodó 1638. márc. 19-én meg is adott neki.²²¹⁸ 1638. nov. 18. előtt már a Magyar Kamara jegyzője, mert az Udvari Kamara ekkor kér jelentést kérelméről, amelyben megerősítését kérte jegyzői tisztében.²²¹⁹ Kinevezésére végül 1639. márc. 12-én került sor (Tapolcsányi Istvánnal együtt), Kolecsányi ekkor benyújtott kérelmében szintén felemlgette kancelláriai szolgálatát.²²²⁰ Fallenbüchl kamarai szolgálatát csak 1640-ben valószínűsítette, de még 1642 januárjában biztosan szolgál a kamarai fogalmazványokon szereplő expedíciós feljegyzések szerint.²²²¹

Kolinovich (Kolinich) János jegyző (1628–1636)

Családi viszonyai még tisztázásra várnak (lánytestvéréről lásd alább). 1628. márc. 29-én Bécsből Kolinich (Kolinovich, Kolenovich, Kolinovicz) János írt levelet Szikszay Mihály regisztrátorhoz elkészült nemeslevelek ügyében. A levél hangja egyértelműen mutatja, hogy Kolinich kancelláriai alkalmazott volt.²²²² Hogy még 1634-ben és 1636-ban is a kancellárián dolgozik, fogalmazványokon fennmaradt expedíciós feljegyzések bizonyítják.²²²³ 1641. jan. 7-én már mint meghaltáról emlékeznek meg róla, ez alkalommal nővére (soror uterina), Czesnakovich Katalin nemeshölgy, Létánfalvay Márton hitvese (circumspectus) jelentkezett mint meghalt testvére örököse a Bécs városnak kölcsönadott 4000 Ft-ból neki járó részcért.²²²⁴

Korompay Péter (1623–1690) kancellár (1686–1690)²²²⁵

Korompay nahácsi horvát nem nemes, ignobilis családból származott.²²²⁶ Édesapja Korompay Márton, édesanyja Muzics Margit.²²²⁷ Végrendeletében megemlékezett néhai rokonáról,

²²¹⁶ NAGY IVÁN VI. 296–298. Kolecsányi Miklós előbb Illésházy István és Thurzó György familiárisa, később személynök mellett dolgozott, végül zsolnai harmincados (1627-ig) (NAGY IVÁN Pótlék 315–316., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 131. Konv. 1627. März fol. 157., vö. még SZLUHA 2003, I. 613.).

²²¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. März fol. 9. (1639. márc. 2-án megkapja a szokásos házassági ajándékot).

²²¹⁸ MNL OL E 15 146. dob. Nr. 12. ex Febr. 1638 és Nr. 62. ex Mart. 1638., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 66–67.

²²¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 158. Konv. 1638. Nov. fol. 50–51.

²²²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. März fol. 161–170., FALLENBÜCHL 2002, 161.

²²²¹ FALLENBÜCHL 2002, 161., MNL OL E 15 152. dob. Nr. 29. ex Jan. 1642.

²²²² 8.1. fejezet 7. sz. irat (MNL OL A 32 Nr. 121.). A Kolinich névforma egyedül ezen a levélen szerepel, a többi említés kivétel nélkül Kolenovich név valamelyik formáját használja.

²²²³ Klacsénói Horváth Ferenc részére egy Brandenburgi Katalin által tett donációra szóló kiadott uralkodói megerősítés fogalmazványán olvasható (1634. júl. 4.): „d[omi]no Kolenovich” (MNL OL A 35 Nr. 191. ex 1634). 1636-ban II. Ferdinánd Paczoth Sándorhoz és Tassy Gáspárhoz intézett levelet a mislei prépostság kiváltása kapcsán, 1636. febr. 10. Bécs. A levélfogalmazványon alul az alábbi feljegyzés olvasható: „D[omi]ne Kolenovich k[e]gy[elme]d ha megh írja, mingiart az Urhoz külgie.” (MOL A 35 Nr. 42. ex 1636).

²²²⁴ MNL OL A 33 Nr. 1. ex 1641.

²²²⁵ Életére: SZINYEI VI. 1062–1063., KOLLÁNYI 1900, 278–279., CHOBOT 1917, 594–595., SZARKA 1947, 176., Váci egyházmegyei almanach 1970, 171–172., SUGÁR 1984, 359–362.

²²²⁶ EFSZK Matr. Tyrn. fol. 141v.

²²²⁷ TUSOR 2017a, 300.

Mártonról és annak árváiról, Sándorról és Annuláról, akikre hagyta többek között korompai birtokrészét.²²²⁸

Korompay (sz. 1623. jún. 24. Nahács)²²²⁹ középiskolai tanulmányait a nagyszombati jezsuita gimnáziumban végezte (1640–1643).²²³⁰ Nagyszombatban kezdte el filozófiai tanulmányait, amelyet azonban már a bécsi egyetemen folytatott és fejezett be mint a Pazmaneum növendéke (1644–1649).²²³¹ 1649. dec. 17-én Bécsben szentelték pappá, 1651-ben pedig már Magyarországról visszatérve szerzett teológiai bakkaraureátusi fokozatot.²²³² 1653. április 1. és 1655. nov. 9. között nógrádi plébános és egyúttal a váci püspök helynöke.²²³³ 1654. nov. 14-én pozsonyi kanonoki kinevezést nyert, 1656. júl. 1-én örkanonok ugyanott, majd 1661. ápr. 21-én az esztergomi káptalanba került át (húsz éven át lesz tagja a káptalannak).²²³⁴ 1665. jan. 2-án már szentistváni prépost, 1676. ápr. 22-én nagyprépost.²²³⁵ Ezt néhány héttel megelőzte korbáviai püspöki kinevezése (1676. márc. 29.).²²³⁶ 1679. aug. 21-én I. Lipót váci püspökké nevezte ki (pápai megerősítést kapott 1681. ápr. 28.).²²³⁷ Püspökké Szelepcsényi György szentelte 1681. szept. 20-án. 1679-ben komoly esélye volt a kancellári poszt elnyerésére, de hiába támogatta a jezsuita rend, Hocher osztrák kancellár segítségével Szelepcsényi akarata érvényesült Gubasóczy János kinevezésével.²²³⁸ Nem sokáig maradt Vác élén, mert már 1681. dec. 28-án továbblépett az egri egyházmegye élére (pápai megerősítést nyert 1682. ápr. 20.).²²³⁹ A következő állomás a nyitrai püspökség volt (1686. dec. 16., megerősítve 1687. nov. 24.).²²⁴⁰ Erre az áthelyezésre már azért került sor, mert menetközben Gubasóczy utódként elnyerte a kancellárságot (esküt tett 1686. júl. 18.).²²⁴¹ 1690. márc. 16-én végrendelkezett, néhány héttel később 1690. máj. 12-én halálozott el.²²⁴² A bécsi jezsuiták Am Hof-i templomban temették el.²²⁴³ Nyitrai egyházmegyei könyvtárban őrzött kéziratai, diáriuma, feljegyzései értékes forrását képezik az 1680-as évek kancellária-történetének.²²⁴⁴

Kralovicz György jegyző (1647?, 1650)

Kralovich (Kralovich, Kralowics, Kralouecz) György családi viszonyai feltárára várnak. Már 1647 előtt a Magyar Kancellárián szolgál, 1650. nov. 9-én a Lászlóffy Pál regisztrátor hagyatéka kapcsán felvett tanúvallatás alapján még mindig ott dolgozik.²²⁴⁵ 1651. máj. 7-én kelt Kéry János és a Schrainer család között kötött egységben mint szentgyörgyi polgár kerül

²²²⁸ ÖStA HHStA OMaA Kt. 627 Testamente 1690/3.

²²²⁹ A Hierarchia Catholica megfelelő helyén 1633 szerepel születési dátumnak, de ez nyilvánvalóan elírás (HC V. 402.). Keresztelési anyakönyvi kivonata: TUSOR 2017a, 300–301.

²²³⁰ EFSZK Matr. Tyrn. fol. 110r. (gramm.), fol. 118r. (synt.), fol. 129r. (poeta), fol. 141v (rhetor, „Croata ignobilis annorum 20”).

²²³¹ MUT 46., FAZEKAS 2003a, 62–63. (196. sz.).

²²³² FAZEKAS 2003a, 63., VÁGNER 1886, 30.

²²³³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 199. Konv. 1656. Nov. fol. 108–115., SZARKA 1947, 23.

²²³⁴ KOLLÁNYI 1900, 278.

²²³⁵ KOLLÁNYI 1900, 278.

²²³⁶ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 45.

²²³⁷ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 531., fogalmazványa: uo. A 35 Nr. 154. ex 1679, HC V. 402.

²²³⁸ Szalay Mihály levele Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

²²³⁹ MNL OL A 57 vol. 17. pag. 161., HC V. 73.

²²⁴⁰ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 439–440. Ugyanezen a napon pilisi apáttá nevezte ki az uralkodó (uo. pag. 440.). HC V. 290.

²²⁴¹ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 388., FALLENBÜCHL 1988, 99.

²²⁴² ÖStA HHStA OMaA Kt. 627 Testamente 1690/3. (a végrendelet kihirdetésére jún. 2-án került sor, a végakarat hitelességét Kollonich Lipót igazolta 1690. márc. 6-án). Halálára: PL Donationes Nr. 4. Historia domus collegii Pazmaniani pag. 129. FALLENBÜCHL 1988, 99. Halála dátumaként Kollányi május 13-át adta meg (KOLLÁNYI 1900, 278.).

²²⁴³ KOLLÁNYI 1900, 278.

²²⁴⁴ VÁGNER 1886, 30–38.

²²⁴⁵ KOLTAI 2008, 104.

említésre.²²⁴⁶ 1659. ápr. 15-én I. Lipót úgy rendelkezik, hogy a Khorn hagyatékából fizessenek ki neki 100 Ft-ot a hagyaték összeírásában nyújtott segítségért.²²⁴⁷ Az egyik kancellárián is használt formuláskönyvben possessor bejegyzés olvasható tőle.²²⁴⁸

Kryss Péter jegyző (1605–1610)

Kryss (Kriss, Khryss, előneve kürthi) Péter apja Kryss Bálint, a Magyar Kamara futárja volt 26 éven át, majd sassini harmincados.²²⁴⁹ Házas volt, fia temetésére 1616. jún. 21-én 5 Ft segélyben részesült.²²⁵⁰

1610 októberében folyamodott Kryss Péter a szakolcai harmincadellenőrség után. Kérelmében előadta, hogy hét év szolgálat áll mögötte, ebből kettőt az érsekújvári érseki udvarházban töltött, öt éven át pedig néhai Himelreich Tiburtius kancelláriai titkár mellett a kancellárián működött. Szolgálatát nyilván Himelreich halálával (1610. szept. 4.) ért véget, ezek szerint kancelláriai ténykedése 1605–1610 közé esett.²²⁵¹ A kérelem üresedés híján elutasításra talált. Állami alkalmazásra minden jel szerint még három évet kellett várnia, végül 1613. ápr. 4-én az uralkodó kinevezte a Magyar Kamara írnokának a regisztrátorra előléptetett Szerdahelyi György helyére.²²⁵² A következő években segélykérelmek sorával bombázta a felsőbb hatóságot, maga és leginkább apja érdemeit felemlítve. 1614. máj. 6-án egyszeri 60 Ft-os segélyben részesült, éves fizetése ekkor 80 Ft.²²⁵³ 1616-ban kapott segélyt fia temetésére (5 Ft), fürdőkúrára (6 Ft), czestochowai zárándoklatra (8 Ft).²²⁵⁴ 1615-ben és 1616-ban is fizetésemelést harcolt ki magának, meghatározott időre évi 80 Ft-ot hagytak jóvá neki.²²⁵⁵ Amikor 1618-ban újra kérelmezte ennek megadását, legalább két évre, a Magyar Kamara az emelés megadását javasolta. Indokolásban felhozta Kryss szép kézírását, illetve sokoldalú használhatóságát, latin, német és magyar expedícióban egyformán hasznát lehet venni („hic etenim Kriss elegantiori manu in scribendo tam Latino, Hungarico quam et Germancio caractere praeditus”).²²⁵⁶ Kamara írnoki működése nyolc év után ért véget, amikor is 1621. jún. 27-én – a harmincadok Bethlen támadása utáni újjászervezése során – újhelyi harmincadossá nevezte ki az uralkodó.²²⁵⁷ 1623. júl. 18-án 500 Ft kegyadományt kapott, tekintettel Bethlen támadása idején elszenvedett kárait.²²⁵⁸ Az utolsó rá vonatkozó adat 1623 júniusából származik, ekkor a Magyar Kamara kereste a veszprémvölgyi apácák birtokai lefoglalása kapcsán keletkezett iratokat, amely ügyben Kryss járt el annak idején.²²⁵⁹

²²⁴⁶ MNL OL A 57 vol. 10. pag. 591–593.

²²⁴⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 204. Konv. 1659. Apr. fol. 55–78. és r. Nr. 205. Konv. 1659. Mai fol. 144–145.

²²⁴⁸ OSzKK Fol. Lat. 4143. fol. 1. KOLTAI 2008, 97.

²²⁴⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 99. Konv. 1610. Okt. fol. 113. és r. Nr. 99. 1610. Dez. fol. 2–8. (folyamodványa fol. 6r.). 1604. jún. 3-án Mátyás főherceg Kryss Bálintnak hűséges szolgálatára való utalással 50 Ft kegyadomány kiutalását rendelte el (uo. HFU r. Nr. 84. Konv. 1604. Jun. fol. 62.). Bár a sassini harmincadra kinevezték, de 1615. aug. 1-én még nem tudott hivatalba lépni (uo. HFU r. Nr. 108. Konv. 1615. Aug. fol. 4–9.).

²²⁵⁰ MNL OL E 554 921/IX. pag. 100.

²²⁵¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 99. 1610. Dez. fol. 6.

²²⁵² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. Konv. 1613. Apr. fol. 50–58.

²²⁵³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 105. Konv. 1614. Mai fol. 81–85.

²²⁵⁴ MNL OL E 554 921/IX. pag. 100. (jún. 21. temetési segély), pag. 112. (ápr. 15. fürdő) pag. 190 (okt. 4. Czestochowa).

²²⁵⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 108. Konv. 1615. Aug. fol. 4–9. és r. Nr. 111. Konv. 1616. Aug. fol. 323–324.

²²⁵⁶ MNL OL E 15 112. dob. Nr. 73. ex Jun. 1618.

²²⁵⁷ ÖStAF HKA HFU r. Nr. 121. Konv. 1621. Jun. fol. 60–112. Kryss az újhelyi vagy a galgóci harmincadot kérte (fol. 70, 74.).

²²⁵⁸ MNL OL E 15 117. dob. Nr. 60. ex Mart. 1623. (Kryss 600 Ft-ot kért), ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Jul. fol. 119. (uralkodói döntés).

²²⁵⁹ MNL OL E 15 117. dob. Nr. 64. ex Jun. 1623.

Kubinyi László (†1598) jegyző (1573–1578)²²⁶⁰

A Liptó megyében birtokos régi nemes, felsőkubinyi Kubinyi család nagyolaszi ágának a tagja. Apja Kubinyi Kristóf (†1586), anyja Palugyai Zsófia.²²⁶¹ Felesége: Esterházy Magdolna (†1617) (Esterházy Ferenc és Illésházy Zsófia lánya, ház. 1585).²²⁶² Gyermekei: Tamás, Kristóf, Kata (Szent-Iványi Mihály liptói alispán felesége), László (fel. Daróczy Kata).²²⁶³

Tanulmányokat folytatott a bécsi egyetemen (1566), illetve a páduai egyetem jogi fakultásán (1568).²²⁶⁴ Utóbbi helyen illusztris társaságban tanult, ugyanis ekkoriban tartózkodott ott Kovacsóczy Farkas, Berzeviczy Márton, Gyulay Pál, Joó János, Verancsics Faustus, Nicasiuss Ellebodus, ifj. Liszthy János, Hugo Blotius, ifj. somlyai Báthory István, Hoffmann György.²²⁶⁵ Nem éppen kedvező színben jelenik meg Kubinyi szállásadó nőjével folytatott vitájában: a lefoglalt szoba után ígérete ellenére sem volt hajlandó fizetni.²²⁶⁶ 1572 nyarán tért vissza Páduából.²²⁶⁷ Kancelláriai működése 1573 és 1578 közé datálható.²²⁶⁸ A családnak adott címereslevél kiállításának időpontjában (1578. jún. 4.) már Hanns Rueber felső-magyarországi főkapitány mellett működött mint annak hadititkára.²²⁶⁹ 1584 végén, amikor elterjedt Zeleméry László esetleges lemondásának a híre, eredménytelenül folyamodott az esztergomi érseki birtokok adminisztrátori tiszte után.²²⁷⁰ Ellenben sikeresnek bizonyult következő pályázata, igaz nem csekély latolgatás előzte meg kinevezését a felsőbb hatóságok részéről, de végül 1586. ápr. 9-én kinevezést kapott a Magyar Kamara tanácsosságára, amely tisztet azután egészen a haláláig viselt (1598).²²⁷¹ Kamarai pozícióját kihasználva ügyes vagyónépítőnek bizonyult. A számos adomány közül a legfontosabb Sukán Pál és Feledi Lesták fiskusra háramlott birtokainak megszerzése volt.²²⁷² Néhány kisebb költeménye nyomtatásban is megjelent, így

²²⁶⁰ Életrajza: KUBINYI 1906, I. 125–126., II. 242–245.

²²⁶¹ KUBINYI 1906, II. 238–240.

²²⁶² ÖStA FHKA Familienakten C–209 Kubinyi.

²²⁶³ KUBINYI 1906, II. 244–245.

²²⁶⁴ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 70. (445. sz.). VERESS 1915, 73.

²²⁶⁵ VERESS 1915, 73–82.

²²⁶⁶ VERESS 1915, 76. és VERESS 1911, 60–61.

²²⁶⁷ ERNUSZT 1940, 38.

²²⁶⁸ KUBINYI 1906, I. 125. II. 243.

²²⁶⁹ KUBINYI 1906, II. 408.

²²⁷⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. Konv. 1585. Jan. fol. 13–16. (folyamodványában tizenegy évnyi szolgáltról ír Bécsben és Kassán) és fol. 17. (Illésházy István ajánlólevele Kubinyi számára az Udvari Kamara elnökéhez, 1584. dec. 14., Bazin).

²²⁷¹ Szolgálatának kezdetét megadja a kamarai tanácsosoknak juttatott kegyadományokról készült kimutatás, amelyen Kubinyi két összeggel szerepel, 1588-ban 200 Ft-ot kapott, 1599-ben pedig 2000 Ft-ot (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 112. Konv. 1616. Okt. fol. 177–183.). Vö. még EMBER 1946, 132. Kinevezése nehézségeire: GECSÉNYI 2008, 485–486.

²²⁷² Még kancellistaként szerzett 1575. aug. 15-én Pongrácz Friggyessel közösen Szöllőssy Miklós Nógrád megyei birtokaira adományt (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 4.). 1588. jan. 13-án kapott Hartyán Jánossal közösen adományt Sukán Pál Heves, Külső- Szolnok, Solt, Zemplén etc. megyében fekvő birtokaira (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 53. Konv. 1588. Jan. fol. 92–115.). Több éves procedúra után 1595. máj. 12-én kapott nova donációt Feledy Lesták birtokaira, köztük Gömör megyei Gede várára (uo. r. Nr. 57. Konv. 1590. Marz fol. 258–269. és r. Nr. 62. Konv. 1595. Marz–Mai fol. 342rv.). 1592-ben Dezericz falut (Trencsén megye), Doncs Gál egykori birtokát kérte fel (uo. r. Nr. 59. Konv. 1592. Jan. fol. 43–60.). 1593 elején többek társaságában (Babay Tamás, Nagy Fábián és Sikó Menyhért) adományt kért több Baranya megyei falura (uo. r. Nr. 60. Konv. 1593. Febr. fol. 66–80.). 1596-ban Himelreich Tiburtiussal közösen a bessei Farkas család javai után folyamodott (uo. r. Nr. 63. Konv. 1596 fol. 660–661.)

verset írt Miksa császár halálára, illetve gyászvers-gyűjteményt szerkesztett Liszthy János kancellár halálára.²²⁷³ A galántai templomban temették el.²²⁷⁴

Kutassy János (1545k–1601) kancellár (1592–1597)²²⁷⁵

Családi viszonyai tisztázatlanok. Talán az armalista Vas megyei Kutassy család leszármazottja, vagy még inkább Kutassy György esztergomi kanonok rokona.²²⁷⁶ Rokona Gosztonyi Pál, aki kamarásként szolgált mellette.²²⁷⁷

Kutassy (sz. 1545 k.) tanulmányait a bécsi jezsuitáknál végezte.²²⁷⁸ Visszatérése után Nagyszombatban iskolamester (említve 1575).²²⁷⁹ 1577-ben már esztergomi kanonok, 1581. február 10-én szenttamási préposttá lépett elő.²²⁸⁰ 1586-ban Telegdi Miklós mintegy utódának választotta őt ki, és az uralkodó az ő kérésére halála után esztergomi nagypréposttá nevezte ki és megerősítette helynöki tisztében (1586. szept. 16. és szept. 24.).²²⁸¹ Egy évvel később, 1587. okt. 3-án pécsi püspökké lépett elő és évi 3000 Ft fizetéssel kinevezést kapott az esztergomi egyházmegye adminisztrátorságára (administrator in spiritualibus) (pápai megerősítést Pécsre 1589. jan. 30-án kapott).²²⁸² Az 1588. évi országgyűlésen a pozsonyi nyolcados törvényszéken tárgyalta fellebbezési ügyek megítélésére bírótársnak választották (1588: 30. tc.). Heresinczy halála után csak hosszú egyeztetés után került sor a kancellári poszt betöltésére. Valószínűleg kifogástalan életvitele és a hazai jogban való jártassága döntött vetélytársaival szemben Kutassy javára („vir integerrimus, doctus et in iuribus regni versatus”).²²⁸³ 1592. márc. 1-én egyszerre kapott kinevezést a kancellári méltóságra és a győri püspökségre (pápai megerősítése 1592. szept. 23.), néhány nappal később, márc. 7-én pedig már le is tette a kancellári esküt a prágai várban.²²⁸⁴

Kancellársága idejét (1592–1597) többségében Prágában töltötte. A tizenöt éves háború súlyos terhet rakott a Habsburg-birodalom központi igazgatására, köztük a magyar szervekre is: az egymást követő országgyűlések, illetve a különböző diplomáciai akciók a magyar kancellárt is igénybe vették. 1594 nyarán Joó János személynökkel együtt Regensburgba küldték a birodalmi gyűlésre, hogy törökellenes támogatást szerezzen.²²⁸⁵ 1596 júliusában újabb küldetés várt rá, népes küldöttség tagjaként a lengyel királyt kellett volna bevonnia a törökellenes szövetségbe.²²⁸⁶ Ekkor már kalocsai érsek, a győri egyházmegye

²²⁷³ Divo Maximilano... Prága, 1577 (RMK III. 1. 663.). Ioanni Listhio Pannonio Episcopo Jauriensi viro summa doctrina, virtuteque insigni Anno MDLXXVII die 5. Mar. in urbe Praga... vita functo... Prága, 1577 (RMK III. 1. 664.). Vö. SZINNYEI VII. 389–390.

²²⁷⁴ KUBINYI 1906, II. 245.

²²⁷⁵ Életére: KOLLÁNYI 1900, 178–181., SZINNYEI VII. 531–532., BRÜSZTLE 1874, 408–410., PRT IV. 272–274., FAZEKAS 2003b, MAMÜL VI. 334–336. (Fazekas).

²²⁷⁶ BALOGH 1901, 90.,

²²⁷⁷ Végredeletében “veteranus meus familiaris et affinis meus” nevezte őt (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 71. Konv. 1601. Okt. fol. 201–204.).

²²⁷⁸ BALÁZS–MONOK 1990, 32., TUSOR–NEMES 2011, 194.

²²⁷⁹ FRANKL 1873, 133. 2. jegyzet.

²²⁸⁰ KOLLÁNYI 1900, 178.

²²⁸¹ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 451., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 50. Konv. 1586. Sept. fol. 10r.

²²⁸² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 479–480., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Okt. fol. 51. TUSOR–NEMES 2011, 193–195.

²²⁸³ ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 387. fol. 384–385.

²²⁸⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 124. Konv. A. fol. 32. Egy másik, püspöki kinevezésről készült fogalmazványon márc. 7. szerepel: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 59 Konv. 1592. Apr. fol. 333., TUSOR–NEMES 2011, 205–207. Az eskü: MNL OL A 57 vol. 5. pag. 1.

²²⁸⁵ FAZEKAS 2003b, 272.

²²⁸⁶ ÖStA HHStA Polen I. Kt. 52. Konv. 1596 fol. 79–182. (hitlevél, instrukció és jelentések 1596. aug. 9.–szept. 23. közötti időszakból).

adminisztrátorként való megtartása mellett (1596. jún. 17.).²²⁸⁷ A török előretörése, Győr eleste (1594) alaposan megcsonkította eddigi főpapi jövedelmeit, ennek ellensúlyozására kapta meg a fehérvári prépostságot (1596. júl. 10.).²²⁸⁸ Néhány hónappal később a legmagasabb magyar egyházi méltóságra lépett elő: 1597. jan. 22-én az uralkodó kinevezte esztergomi érseknek és Magyarország helytartójának (előbbi pápai megerősítés 1599. jún. 4.).²²⁸⁹ Ugyanezen a napon adományt kapott a szentmártoni (pannonhalmi) apátságra.²²⁹⁰

Az új érsek nem volt könnyű helyzetben, a tizenöt éves háború súlyos pusztításokat okozott az esztergomi egyházmegye területén is. Ennek ellenére sikerült neki az egyházmegye anyagi helyzetét stabilizálni, és a birtokok jövedelmét jelentősen megemelni.²²⁹¹ Lehetőségei szerint fellépett a hitújítás ellen is. Talán nem véletlen, hogy az első esztergomi ad limina jelentés is az ő érseksége idején készült (1600).²²⁹² Helytartói méltóságának megfelelően 1598-ban és 1599-ben részt vett a törökkel folytatott tárgyalásokon, 1601-ben már nem lehetett ott betegsége miatt, 1601. szept. 6-án elkészítette végrendeletét, néhány nappal később 1601. szept. 17-én befejezte életét, sírfelirata szerint élete 56. évében.²²⁹³ Néhány nappal később temették el Nagyszombatban a Szt. Miklós székesegyházban. Síremléke ma is látható.²²⁹⁴

Kutassy kortársi híradások szerint kora legjobb katolikus hitszónoka volt, aki nagy hangsúlyt helyezett püspöki kötelességének teljesítésére is, ráadásul jó gazdasági érzékkel is rendelkezett, és jogi ismereteinek köszönhetően mint kancellár és helytartó is megállta a helyét. Igen gazdag adományokat tett az esztergomi káptalan javára (ötvösműveket, paramentumokat, kárpitokat).²²⁹⁵ Hagyatékában mintegy 70 kötetet írtak össze.²²⁹⁶

Kutik János György jegyző (1666–1673?)

Családi viszonyai egyelőre ismeretlenek. Kutik (Kuttik) János kancelláriai működése sok más társához hasonlóan csupán későbbi folyamodványaiból rekonstruálható.²²⁹⁷ Innen tudható, hogy joggyakornokság után került a Magyar Kancelláriára Szegedy Ferenc kancellársága idején (1666–1669), Rottal János gróf mellé beosztva részt vett a különböző bizottságok írásbeli munkájának intézésében. A megfeszített munka miatt megbetegedett, 300 aranyába került gyógykezelése. Felépülve a frissen felállított Guberniumban talált állásra mint magyar expeditor évi 300 Ft-os fizetéssel (1673–1681).²²⁹⁸ A Gubernium megszűnése után 1681 októberében azért folyamodott, hogy vagy Bori Mihály birtokaiból Szentlőrinc káptalára és

²²⁸⁷ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 181–182., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 63. Konv. 1596. Jan.–Apr. fol. 47rv.

²²⁸⁸ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 187–188.

²²⁸⁹ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 230–231., TUSOR–NEMES 2011, 220–223., HC IV. 322. A helytartói eskü letételére még a kinevezés napján sor került Prágában az uralkodó és tanácsadói jelenlétében: uo. pag. 229. Kinevezésére még: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 64. Konv. 1597. Jan. fol. 13–21.

²²⁹⁰ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 229–230.

²²⁹¹ Mátyás főherceg I. Rudolf császárhoz, 1602. febr. 6. (ÖStA FHKA r. Nr. 72. Konv. 1602. Febr. fol. 98–109r., különösen 101v.).

²²⁹² FAZEKAS 2003b, 273–274.

²²⁹³ LUDIKOVÁ 2002, 89. Kollányi 1900, 180. Mátyás főherceg levele Rudolf császárhoz, 1601. szept. 18. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 140. Konv. B. fol. 71–72.).

²²⁹⁴ ÖStA FHKA r. Nr. 71. Konv. 1601. Okt. fol. 203–204. 1601. jún. 22-i végrendeletéről: LUDIKOVÁ 2002, 96–98. MAMÜL VI. 335.

²²⁹⁵ DANKÓ 1880, 23., 163–164.

²²⁹⁶ Magyarországi magánkönyvtárak I., 87–89. Hagyatékára vonatkozó iratok: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 71. Konv. 1601. Okt. fol. 32–210.

²²⁹⁷ Leginformatívabb a soproni országgyűlés alatt 1681 októberében beadott supplikációja, ahol különösen guberniumi működését adta elő részletesen: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 283. Konv. 1681. Dez. fol. 754–756.

²²⁹⁸ Einrichtungswerk 262. Fallenbüchl Kuttik guberniumi működését 1675–1682 közé helyezte (FALLENBÜCHL 2002, 168., FALLENBÜCHL 1968, 236.). Az 1675. évi számadásban szerepel is a neve (EMBER 1946, 111.). 1681 októberében már mint a Gubernium volt expeditora adta be folyamodványát: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 283. Konv. 1681. Dez. fol. 754–756.

Szenttamáskátára adományt nyerjen vagy pénzbeli segílyt kapjon. Ez utóbbit el is nyerte, 150 rajnai Ft-ot utaltak ki számára (1681. dec. 27.).²²⁹⁹ 1682. ápr. 10-én a Magyar Kamarába kapott kinevezést mint fogalmazó.²³⁰⁰ 1683-ban a trencsényi postamesterség után nyújtott be, egyébként sikertelen, folyamodványt, majd egy évvel később megpályázta és elnyerte a magyaróvári harmincadellenőrséget (1684. jún. 14.).²³⁰¹ Hivatalát azonban nem sokáig tölthette be, Fallenbüchl szerint már 1685 folyamán elhunyt.²³⁰²

Lászlóffy Pál (1610k.–1647) regisztrátor és pecsétőr (1638–1647)

Előneve alapján a Somogy megyei Tardról származhatott családja és a török elől menekülve kerülhettek a Nyitra megyei Kunóra (Szenice mellé). Az ismert családtagok között akadt harmincados (Lászlóffy János szenicei harmincados 1610) és jezsuita szerzetes is (Lászlóffy Péter). Felesége Koser (Koscher/Keschner) Mária (Körtvélyessy István győri vicekapitány özv., ház. 1641). Öccse András.²³⁰³

Gimnáziumi tanulmányait a nagyszombati jezsuita gimnáziumban végezte, 1624–1629 között a grammatista és a retorika osztály között elhelyezkedő osztályok tanulója (utóbbit kétszer is kijárta).²³⁰⁴ 1630. okt. 24-én a beiratkozott a bécsi egyetemre.²³⁰⁵ Bécsi tanulmányairól egyetlen közvetett adat áll rendelkezésre, Széchényi György veszprémi püspöki kánoni peréből lehet tudni, hogy együtt tanult a későbbi püspökkel. A per lefolytatása idején magát 35 évesnek mondja, ezek szerint 1610 körül születhetett.²³⁰⁶ 1635. nov. 20-án már mint a királyi tábla jegyzője kapott adományt jegyzőtársával Szeghy Jánossal együtt Alsópásztori nevű falura Sopron megyében.²³⁰⁷ 1636. aug. 18-án Leonhard Karl ab Harrach gróf felvallott ügyvédjei között találjuk meg a nevét.²³⁰⁸ 1638. márc. 15-én, amikor adományt kapott görögáli Batthyány Jánossal közösen Körtvélyessy István és Jutay Kálmán Somogy megyei birtokaira (Gilicze, Főfalu, Bogdacza, Nagyjuta), már kancelláriai regisztrátor.²³⁰⁹ 1638 őszén az uralkodó és a vele utazott kancellár és titkár távollétében a magyar ügyek intézése a deputált tanácsosok mellé rendelt Lászlóffyra maradt, aki erre az időre a szokásban lévő három Ft-osapidíjat kérte.²³¹⁰ 1640-ben megvette a szorult helyzetbe kerülő Ferencffy Lőrincről fél szakolcai házát 2000 Ft-ért, amely nemesi kúria volt. A adás-vételre a királyi jóváhagyást is megszerezte.²³¹¹ A kúria másik felére, amely korábban Keresztúri Istváné volt, 1641. ápr. 25-én szerzett uralkodói adományt.²³¹² Keresztúri István vagyonából nádori adományként jutott a Tolna megyei Keresztúr birtokába, amelynek birtoklása azonban nem volt zavartalan.²³¹³ Feleségének Oroszváron nemesi kúriája volt, amely a házasságkötés után (1641) fontos szerepet játszott

²²⁹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 283. Konv. 1681. Dez. fol. 749–760.

²³⁰⁰ FALLENBÜCHL 2002, 168.

²³⁰¹ MNL OL E 21 1683. dec. 6. Kérelmében előadta, hogy Zacharias Constantinus Kirchenmayer unokaöccseinek (nepos) a nevelője is. Magyaróvári kinevezése: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 297. Konv. 1684. Jun. fol. 193. és MNL OL E 21 1684. jún. 14. Vö. még FALLENBÜCHL 2002, 168.

²³⁰² FALLENBÜCHL 2002, 168.

²³⁰³ KOLTAI 2008, 94–95., 101., 103.

²³⁰⁴ EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 13v. („Senicensis Slavus nobilis”), fol. 18v., fol. 22v., fol. 27v. („de Thard Nobilis Ungarus”), fol. 27v., fol. 41v.

²³⁰⁵ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 86 (845. sz.) („Kunoviensis”).

²³⁰⁶ IVÁNYI 1927, 80.

²³⁰⁷ KOLTAI 2008, 100.

²³⁰⁸ MNL OL A 35 Nr. 180. ex 1636.

²³⁰⁹ MNL OL A 33 Nr. 62. ex 15. Mart. 1638., uo. A 35 Nr. 85. ex 1638, uo. A 57 vol. 9. pag. 244–245. Az iktatás során esett ellentmondásról: uo. A 35 Nr. 139. ex 1640.

²³¹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 158. Konv. 1638. Nov. fol. 8.

²³¹¹ MNL OL A 33 Nr. 145. ex 15. Mai. 1640. Bécs, fol. 77v–78r., uo. A 35 Nr. 192. ex 1640.

²³¹² MNL OL A 57 vol. 9. pag. 369–370.

²³¹³ MNL OL A 33 Nr. 62. ex 25. Apr. 1641., KOLTAI 2008, 103.

Lászlóffy életvitelében.²³¹⁴ 1640–1641-ben felesége és mostohagyermekai Körtvélyessy-vagyonból való járandósága megszerzése és megtartása érdekében fejtett ki komoly aktivitást.²³¹⁵ 1642-ben követségben járt az erdélyi fejedelemnél, I. Rákóczi Györgynél a jezsuiták beengedéséről, a munkácsi görög egyesült püspökség helyreállításáról, illetve a Széchényi György és Keresztúri Pál könyvei okozta botrány és sértődések elsimításáról.²³¹⁶ Néhány adat azt mutatja, hogy jól kijött „közvetlen főnökével”, Ferencffy Lőrincsel, az öreg, betegeskedő, egyedülálló hivatalnok érdekében külön is írt Lippay György kancellárnak.²³¹⁷ Lászlóffy 1646/47-es országgyűlés idején hunyt el Pozsonyban, valamikor 1647. márc. 9. és jún. 28. között.²³¹⁸ Tulajdonosa volt az ún. Lászlóffy-kódexnek, amely Ulrich lilienfeldi ciszterci apát „Concordantiae caritatis” című művének XV. század eleji másolata.²³¹⁹

Lépes Bálint (1566k.–1623) kancellár (1608–1623)²³²⁰

Győri nemes polgár család sarja (címereslevél megújítása, 1613).²³²¹ Apja Lépes György győri polgár, városi esküdt, édesanyja felsőörsi Kenyeres alias Bíró Dorottya.²³²² Testvére István, (†1596, Nógrád megye jegyzője).²³²³

Lépes tanulmányait a nagyszombati szemináriumban kezdte, majd a bécsi jezsuitáknál folytatta és fejezte be.²³²⁴ Egyházi pályakezdése egyelőre nem tisztázott, a rendelkezésre álló adatok elrendezése nem könnyű feladat. Biztos, hogy legkésőbb 1587. dec. 1-től, de lehet, hogy már korábban is, Érsekújváron plébános, ekkor már szerepel az érsekújvári katonaság zsoldjegyzékében, és biztos, hogy 1590. dec. 31-ig ott szolgál, de nem kizárt, hogy még a következő egy-két évben is.²³²⁵ Biztosan tudható az is, hogy Pálffy Miklós bányavidéki főkapitány környezetében hét évig szolgált, és tábori lelkészként részt vett a tizenöt éves háború harcaiban, ott volt Székesfehérvárnál 1593-ban, az év őszén vezetett sikeres hadjáratban, a mezőkeresztesi ütközetben pedig még sebesülést is szerzett és jelen volt Buda mindhárom ostrománál.²³²⁶ Minden jel szerint már 1592. márc. 1. előtt esztergomi kanonok, előbb nyitrai, majd zólyomi főesperes.²³²⁷ 1594-től győri kanonok, valószínűleg egyházi pártfogója, Kutassy János jóvoltából.²³²⁸ Győr 1594. évi elestét követően (az ostromnál szintén jelen volt) Pozsonyban, majd Sopronban telepedett le, ahol a magyar nyelvű hívek pasztorációjába is

²³¹⁴ KOLTAI 2008, 101.

²³¹⁵ MNL OL A 33 Nr. 11. és Nr. 12. ex 7. Jan. 1641, KOLTAI 2008, 101.

²³¹⁶ FIRNHABER 1852, 53–66. JÁSZAY 1840. A Magyar Kamara 1642. aug. 12-én kapott utasítást, hogy erdélyi követségére („cursorio modo” küldve) 200 birodalmi tallér útiköltséget biztosítsanak (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 166. Konv. 1642. Aug. fol. 98–99.). Özvegye 1665-ben kegydíj után benyújtott kérelmében is megemlékezik férje követségéről az öreg Rákóczi fejedelemnél, akinek egy egész ezüstasztalt és tartozékait vitte magával (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 219. Konv. 1665. Jan. fol. 149., 152.).

²³¹⁷ Lászlóffy Pál levele 1640. aug. 29. Bécs (PL AS Acta Rad. Classis X. Nr. 196. 9 cs. pag. 493–497. , vö. KOLTAI 2008, 97.).

²³¹⁸ KOLTAI 2008, 104.

²³¹⁹ Benne possessor-bejegyzés: „Ex libris Pauli Laszloffy 1646” (PAPP 1979, 113. KOLTAI 2008, 93.).

²³²⁰ Életére: SZINNYEI VII. 1108–1109., Győregyházmegyei almanach 1968, 49., MAMÜL VI. 488–489. (Bitskey István), FAZEKAS 2016b.

²³²¹ OSzKK Fol Lat. 1818. fol. 119–122. Részleges közlése ÁLDÁSY 1904–1942, III. 76–80. Életkorára, suületési dátumára vonatkozólag: TUSOR 2017b, 68.

²³²² GECSÉNYI 2008a, 132.

²³²³ OBORNI 2001, 32.

²³²⁴ OSzKK Fol Lat. 1818. fol. 119–122.

²³²⁵ MNL OL E 554 Fol. Lat. 1375. Nr. 10. fol. 3225v (Valentinus Győryként azaz mint Győri Bálint szerepel a forrásokban, de alább idézendő címereslevele tanúsága szerint kétségtől azonos személyekről van szó), Fol. Lat. 1375. Nr. 43. fol. 3242r.

²³²⁶ OSzKK FoL Lat. 1818. fol. 119–122. Tábori lelkészi érdemeire hivatkozik a püspöki cím után benyújtott folyamodványában (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 87. Konv. 1604. Nov. fol. 177–178.).

²³²⁷ FAZEKAS 2016b, 83.

²³²⁸ BEDY 1938, 383–384.

bekapcsolódott.²³²⁹ Talán Pethe Mártonnak köszönhetette váradi nagypréposti kinevezését (váradi püspök 1586–1598).²³³⁰ 1604-ben neve felmerült mint a Szepesi Kamara lehetséges elnöke.²³³¹ Az 1601. évi országgyűlés a királyi tábla preláatusai közé választotta (1601: 33. tc.). 1605. aug. 16. előtt az uralkodó tinnini püspökké nevezte ki és tagja lett a Magyar Tanácsnak is.²³³² Minden jel azt mutatja, hogy jó kapcsolatot alakított ki a magyar rendi vezetőkkel, felekezeti kötődéstől függetlenül. Ez magyarázza, hogy Naprághy Demeter kalocsai érsek társaságában 1608. febr. 1-én aláírta a magyar és osztrák rendek közötti szövetséget megújító szövetséglevelet.²³³³ a magyar rendek egyik követe a magyar és morva rendek közötti szövetségekötéskor (1608. ápr.).²³³⁴ 1608 nyarán Mátyás főherceg kíséretében ott van a csehországi expedícióban, amely lemondatta Rudolfot és hazahozza a koronát. A koronaátvételkor a prágai síkságon beszédet is mondott.²³³⁵ Nem véletlen, hogy 1608. ápr. 9.-én előbb veszprémi püspöki kinevezést, majd mintegy a csehországi akció jutalmaképpen nyitrai püspöki kinevezést (1608. júl. 20. vagy előtte néhány nappal) kapott.²³³⁶ Az 1608 őszen tartott országgyűlésen pedig elnyerte a kancellári címet (1608. nov. 22.).²³³⁷

Lépes kancellári kinevezése érdekes helyzetet teremtett. Az új kancellár inkább volt a rendek emberre, mint az uralkodóé. Ez viszont menthetetlenül magával hozta elszigetelődését a központi apparátusban, ami a kancellária működésére is visszahatott. Különösen rossz viszonyban volt II. Mátyás mindenható miniszterével, Melchior Khlesl bíborossal.²³³⁸ Utóbbi pert akart ellene indíttatni és azzal gyanúsította, hogy 80 000 tallért gyűjtött egybe és ágyasával Lengyelországba készül menekülni (1616).²³³⁹ Thurzó György nádorral ápolt jó viszonya sem volt jó ajánlólevél. Lépes helyzete csupán Khlesl bukása (1618) után javult. Ennek köszönhetette kalocsai érseki és győri adminisztrátori kinevezését (vlsz. 1619. márc. 8.).²³⁴⁰ Lépes jelentős írói működést fejtett ki, a magyar barokk korai képviselői között tartják számon, négy műve is megjelent nyomtatásban.²³⁴¹ Úgy tűnik, hogy nem tartozott a katolikus megújulás harcos képviselői közé, püspöki működése alig dokumentálható. Az élete utolsó éveiben sokat betegeskedő kancellár 1623. április 28-án halálozott el püspöki székhelyén, Győrben.²³⁴² Hagyatéka körül hatalmas botrány támadt a káptalan és a győri főkapitány közötti, tettelegességig fajuló összetűzés miatt.²³⁴³

²³²⁹ BÁN 1941, 97.

²³³⁰ FAZEKAS 2006b, 86.

²³³¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 86. Konv. 1604. Sept. fol. 255.

²³³² Ezen a napon tette le a tanácsosi esküt Mátyás előtt Bécsben (MNL OL MKL A 57 vol. 5. pag. 732–733.).

²³³³ ÖStA HHStA AUR 1608 II 1.

²³³⁴ ÖStA HHStA UA Misc. Fasc. 426. Konv. D. fol. 90–91.

²³³⁵ RÉVAY 1659, 122–123.

²³³⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 95. Konv. 1608. Apr. fol. 28–29.). Nyitrai kinevezésére: uo. HFU r. Nr. 96. Konv. 1608. Jul. fol. 41–44.). Nyitrára pápai megerősítést 1609. szept. 16-án (HC IV. 260.).

²³³⁷ Leteszi a kancellári esküt az uralkodó előtt a pozsonyi várban (MNL OL A 57 vol. 6. pag. 1.).

²³³⁸ FAZEKAS 2016b, 90–98.

²³³⁹ HAMMER–PURSTALL, IV. 413–414.

²³⁴⁰ Bár Lépes érseki kinevezése egyelőre nem ismert, de 1619. márc. 8-án kelt Győr megye főispáni kinevezése, ezzel nem sokkal előzhetette meg győri püspöki és kalocsai érseki kinevezése (OSzKK Fol. Lat. 1818. fol. 131v–132r.).

²³⁴¹ Az mi Urunk Jéhus Kristusnak, kegyes megváltónknak teljes életéről való rövid imádságokban foglaltatott ájtatos elmélkedések, Bécs 1614; Imádságos könyv, Prága 1615; Az halandó és ítélre menentő teljes emberi nemzetnek fényes tüköre, Prága 1616; Pokoltól rettentő és mennyei boldogságra édesgető tükör, Bécs 1616. (RMNy II. 1079., 1093., 1119., 1146.). Írói jelentőségéről: BITSKEY 1994.

²³⁴² PÖL I. 337–338.

²³⁴³ FAZEKAS 2016b, 102–106.

Lippay György (1600–1666) veszprémi, majd egri püspök kancellárhelyettes (1635), kancellár(1635–1642)²³⁴⁴

Kassai polgári eredetű, katolikus hivatalnoknemes család leszármazottja (családjára, testvéreire vonatkozó további adatokat lásd Lippay János életrajzánál). Bárói rangemelését kapott testvére, Lippay Gáspár (1645. febr. 13.).²³⁴⁵ Apja Lippay János (†1616) királyi titkár, személynök, édesanyja Lendőczy Mária vagy Landovicz Serényi Mária.²³⁴⁶ Unokaöccsei (Gáspár gyermekei) János és György, unokahúga Borbála (Balassa Imre fel.).²³⁴⁷

Lippay tanulmányait a bécsi jezsuitáknál végezte, ekkor már egri kanonok (1613).²³⁴⁸ Filozófiai tanulmányait Grácban folytatta, ahol 1621-ben magiszteri címet is szerzett.²³⁴⁹ A teológiát Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricumban végezte 1621–1625 között, itt szentelték pappá 1624. dec. 21-én.²³⁵⁰ Hazatérve szinte azonnal az esztergomi káptalan tagja lett (1625. ápr. 4.), ahol gyorsan haladt előre, 1628-ban elnyerte az esztergomi Szt. Istvánról nevezett prépostságot.²³⁵¹ 1632-ben tagja a Rómába követségbe küldött Pázmány kíséretének. 1633. febr. 1-én veszprémi püspökké nevezte ki II. Ferdinánd, egyúttal tagja lett a Magyar Tanácsnak (esküt tett 1633. febr. 11-én, pápai megerősítést kapott 1633. jún. 6.).²³⁵² Pázmány szentelte püspökké 1633 decemberében.²³⁵³ Az 1635. évi országgyűlésen a fellebbezési ügyeket tárgyaló nádori bíróság ülnökévé választották (1635: 30. tc.). 1635 tavaszától helyettesítette a Szlavóniába küldött Sennyeyt (udvarba hívó levele márc. 12.-én kelt).²³⁵⁴ Valószínűleg az uralkodóra tett frissen élő jó benyomás, és Pázmány támogatása döntötte el az ifj. Draskovich Györggyel a kancellári székért folytatott harcot. 1635 szeptemberében már kancellárként működött.²³⁵⁵ Kancellárként elkísérte III. Ferdinándot az 1641. évi regensburgi gyűlésre. Magyar részről tárgyalási biztos volt az 1642. jan.–márc. között folyó második szőnyi békét tető alá hozó tárgyalásokon.²³⁵⁶ Már 1637. máj. 14-én az egri püspökségre lépett tovább (pápai megerősítést Egerre nem nyert), miután kísérlete az esztergomi érsekség megszerzésére ekkor még kudarcot vallott.²³⁵⁷ Pályája csúcsát jelentette, hogy 1642. nov. 18-án kinevezést kapott az esztergomi érsekségre (pápai megerősítést 1645. dec. 4-én nyerte el).²³⁵⁸ Két alkalommal is Draskovich János nádor és Pálffy Pál nádor halála után az új nádor kinevezéséig királyi helytartóként működött (kinevezve 1648. aug. 14. és 1654. jan. 31.).²³⁵⁹ Lippay a 17. század középső évtizedeinek egyik legfontosabb politikai szereplője, a magyar rendi politika egyik kulcsfigurája, akinek politikai befolyása csupán I. Lipót trónra lépése után gyengül majd meg.²³⁶⁰ Emellett a magyarországi katolicizmus modernizációjában is fontos szerepet játszott: zsinatokat tartott (1648, 1658), megalapította a generális szemináriumot (1648), támogatta a jezsuita rendi intézményrendszer kiépülését (noviciátust alapított Trencsénben), segítette a

²³⁴⁴ Életrajza: KOLLÁNYI 1900, 230–234., SUGÁR 1984, 309–318., TUSOR 2003b (további irodalommal), MAMÜL VII. 29–32. (Tusor).

²³⁴⁵ MNL OL P 1341 Lad. 13. Fasc. 7. Nr. 1.

²³⁴⁶ KOLLÁNYI 1900, 230.

²³⁴⁷ SOÓS 1995–1996, 42.

²³⁴⁸ TUSOR 2003b, 296.

²³⁴⁹ ANDRITSCH 1965, 45–46.

²³⁵⁰ VERESS 1917, 26., MAMÜL VII. 29.

²³⁵¹ KOLLÁNYI 1900, 230.

²³⁵² MNL OL A 57 vol. 7. pag. 1104–1105. HC IV. 366.

²³⁵³ TUSOR 2003b, 297.

²³⁵⁴ TUSOR 2016a, 333.

²³⁵⁵ MNL OL A 35 Nr. 357. ex 1635.

²³⁵⁶ MAJLÁTH 1885, 71.

²³⁵⁷ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 3–4., TUSOR 2016a, 332.

²³⁵⁸ TUSOR 2003b, 296., HC IV. 323.

²³⁵⁹ MAMÜL VII. 30. Vö. ÖStA HHStA Familienkorrespondenz A Kt. 55. Konv. 4. „Hungarica de annis 1657 bis 1669” fol. 87–88.

²³⁶⁰ TUSOR 2003b, 300–301.

ferences rendet, megpróbálta az országban élő ortodox tömegek unióját előmozdítani (1646 ungvári unió).²³⁶¹ A már régóta betegeskedő érsek 1666. jan. 3-án végrendelkezett, nem sokkal később 1666. január 30-án Pozsonyban halt meg, a helyi Szt. Márton templomban temették el.²³⁶² Könyvtárát, benne az 1642-ben vásárolt Fugger-könyvtárral az esztergomi káptalanra hagyta.²³⁶³

Lippay János (1562k.–1616) kancelláriai titkár (1594–1604)

Kassai polgári eredetű, katolikus hivatalnoknemes család tagja, 1562 körül születhetett.²³⁶⁴ A család 1560. május 17-én kapott nemességet id. Lippay János (†1577) volt kassai főbíró, a Szepesi Kamara későbbi perceptora révén.²³⁶⁵ A család előnevét adó Zemplén megyei Zomborra 1568. okt. 1-én kapott nova donációt a család.²³⁶⁶ Felesége: Lendőczy Mária vagy Landovicz Serényi Mária (Serényi Pál kamarai regisztrátor unokája, ház. 1594).²³⁶⁷ Gyermekei: György (1600–1666, későbbi esztergomi érsek), János (1606–1666, jezsuita), Ferenc (1608–1674, jezsuita), Gáspár (†1652, Magyar Kamara későbbi elnöke, 1645 báró), Imre (nemesi ág megalapítója), Katalin (†1660, nebojszai Balogh István tatai kapitány fel.).²³⁶⁸

1591 máj. 8. mint a kamaraelnök famulusát említik.²³⁶⁹ 1591. szept. 28.-án a Magyar Kamara titkárának nevezik ki.²³⁷⁰ Tisztét kancelláriai titkári kinevezéséig tölti be, amelyet Verancsics Faustus utódként 1594. nov. 1-től viselt, e dátumtól folyósították járandóságát.²³⁷¹ A titkári esküt 1594. nov. 8-án Pozsonyban tette le.²³⁷² Lippay a Bécsben működő főherceg-helytartók, Mátyás, illetve esetenként Miksa főherceg mellett tevékenykedett, utóbbit táborba is elkísérte.²³⁷³ 1596 nyarán táborba szállása idejére dupla sallárium után folyamodott, de kérését precedens híján elutasították.²³⁷⁴ 1604. febr. 14-én személynöki kinevezést kapott, a tisztet haláláig betöltötte.²³⁷⁵ Nem sokkal később magyar tanácsossá is kinevezték (1604. márc. 31.

²³⁶¹ TUSOR 2003b, 298–299.

²³⁶² Végrendelete egyik példánya: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 221. Konv. 1666. Febr. fol. 131–151.

²³⁶³ MAMÜL II. 448.

²³⁶⁴ TUSOR 2018, 32.

²³⁶⁵ A címerkép nélküli címereslevél: MNL OL P 1342 Lippay cs. 3. dob. Capsa 9. Fasc. 1. A címereslevélben három gyermeke Imre, György és Margit kerül megnevezésre. 1577 novemberében már fia, Lippay Imre supplikál meghalt apja iránt fennálló követelések elengedése érdekében (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 36. Konv. 1577. Nov. fol. 304.).

²³⁶⁶ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 913–914.

²³⁶⁷ FEDERMAYER 2003, 15. A Magyar Kamara elszámolásaiban 1594. aug. 25. alatt szerepel 60 Ft esküvői ajándék, amelyet Lippay János kamarai titkár házasságára rendelt Mátyás főherceg (MNL OL E 554 921/VII. pag. 205.).

²³⁶⁸ SOÓS 1995–1996, 42., LUKÁCS 1978–1995, II. 660. Gáspár halála: 1652. nov. 26. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 189. Konv. 1652. Nov. fol. 165. Imrére: FEDERMAYER 2003, 204., PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAC 2008, 221.

²³⁶⁹ MNL OL E 41 1591: No. 20.

²³⁷⁰ ÖStA FHKA UGB Bd. 401. fol. 558v.

²³⁷¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 86. Konv. 1604. Okt. fol. 515. (nov. 13. szerepel hivatalkezdés dátumaként). A Magyar Kamara számadásaiban 1594. évnél dec. 23. alatt áll: „in rationem salarii sui, quod 1. die Novembris praesentis (15)94 incipit“ kap 66 Ft 66 2/3 den. (MNL OL E 554 921/VII. (1594) pag. 79.

²³⁷² MNL OL A 57 vol. 5. pag. 122.

²³⁷³ A titkári helyen aláír egy 1596. júl. 26-án Miksa főherceg által kiállított mandátumot (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 63. Konv. 1596. fol. 411.). Magyar Kamara számadáskönyveiben „ratione castrensis stipendii diurni et currulis pro mense Octobri [1597]”, utalva egy 1597. okt. 23-i rendelkezésre 70 ft 33 1/3 den., további kifizetések: aug. 31. maradék 25 Ft, szept. 23. „ratione expensarum castrensium” kapott 200 Ft-ot (MNL OL E 554 921/VIII. pag. 161.)

²³⁷⁴ Magyar Kamara válasza Miksa főherceghez, 1596. júl. 17. (MNL OL E 15 Nr. 13. ex Jul. 1596).

²³⁷⁵ Himelreich levele magyar tisztségek betöltéséről (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 82. Konv. 1604. Febr. fol. 656–657., 1604. febr. 24. dátum alatt, és ÖStA HHStA UA AA Fasc. 145. Konv. B. fol. 22.). Fallenbüchl 1604. jún. 1-t jelöli meg kinevezési dátumként (FALLENBÜCHL 2002, 179.). A hivatalváltás elhúzódhatott, 1604. máj. 7-én még

előtt).²³⁷⁶ Anyagi gyarapodásáról nehezebb képet alkotni. Pozsonyban az esztergomi érseki kúria mellett szerzett házat.²³⁷⁷ Az Udvari Kamara levéltárában birtokszerzési próbálkozásnak is nyoma maradt. 1604 októberében felkérte a Joó János által korábban bérelt, mintegy 200 Ft értékű tizedeket.²³⁷⁸ 1605 szeptemberében Nagymihályi Ferenc társaságában folyamodott Pozsár Lukács birtokaiért, amelyet a kamara hallomás után vagy 50000 Ft-ra becsült.²³⁷⁹ 1607-ben a családi verekedésbe bonyolódott Liszthy István köpcsényi és más Pozsony megyei birtokai után adott be kérelmet.²³⁸⁰ Nem vet túlságosan jó fényt rá halála kapcsán Batthyány Ferenc róla tett megjegyzése: "Personalist hallom, hogy meg holt, vallyon az Szécsy aranyai ki viszik-e az purgatoriumból, ollyat kellene tenni, az ki secundum deum et justitiam volna, az elütt is azt fájlalta az ország, hogy csak az egyik secretariusról az másakra maradt etc."²³⁸¹ Halála 1616. aug. 31. előtt következett be.²³⁸²

Lippich László jegyző (1672–1674)

Vas megyei, Muraszombatból származó vend család tagja, amely 1608-ban nyert nemességet Lippich István révén (kihirdetve Vas megyében 1610-ben).²³⁸³ Apja a nemességszerző István fia Márton (Zala megyei alispán 1648–1662), anyja Fumatch Borbála.²³⁸⁴ Testvére Ádám, lánytestvére Gussich Miklós felesége (†1673).²³⁸⁵ Felesége Hertelendy Júlia.²³⁸⁶

Kancelláriai működése az 1670-es évekből bizonyítható. 1673 márciusában szerepel a Margarita Maria Teresa császárné halála miatti gyász kapcsán gyászruhára jogosult kancelláriai tisztviselőkről készített jegyzéken.²³⁸⁷ Még két másik említése ismeretes: 1673. febr. 21-én eljárt Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidónia peres ügyében, illetve 1674. márc. 3-án saját ügyében kapott uralkodói mandátumot testvérével együtt, volt sógoruk, Gussich Miklós által eltulajdonított birtokrész kiadását kérték.²³⁸⁸ Kevéssel korábban kezdődő kancelláriai szolgálatot valószínűsítene az az horvátul írt, latin és magyar betétekkel tarkított levelek, amelyeket Erdődy Miklós báni helytartóhoz 1672 szeptembere és 1674 októbere között.²³⁸⁹

Liszthy János (†1577) püspök, titkár/jegyző (1550?–?), conservator és titkár (1552/1553–1568), alkancellár (1568–1573), kancellár (1573–1577)²³⁹⁰

Nagyszebeni polgárcsalád sarja, az 1573. évi megerősítő címereslevél szerint ősei Karinthiából kerültek Erdélybe (List, Listius, Listhius).²³⁹¹ Apja Liszthy Kristóf nagyszebeni szenátor.

egy főhercegi mandátum alján titkári helyen szerepel a neve, ekkor tehát még a kancellárián működött (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 112. Konv. 1616. Nov. fol. 183–184.).

²³⁷⁶ Mátyás főherceg értesíti a Magyar Kamarát Lippay tanácsosi kinevezéséről, 1604. márc. 31. Bécs (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 83. Konv. 1604. März fol. 531.)

²³⁷⁷ PONGRÁCZ –STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 200.

²³⁷⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 86. Konv. 1604. Okt. fol. 472–477.

²³⁷⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 89. Konv. 1605. Sept. fol. 140–163.

²³⁸⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Jun. fol. 277–282.

²³⁸¹ Batthyány Ferenc Thurzó Györgyhöz, 1616. szept. 11. (NAGY 1879, 121.). Az utalás a 200 000 Ft-on átvett Kőszegre vonatkozik.

²³⁸² Az Udvari Kamara két részlege 1616. aug. 31-én már az özvegnél lévő bírói pecsét bekéréséről levelez (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111. Konv. 1616. Aug. fol. 385–386.).

²³⁸³ ÁLDÁSY 1904–1942, I. 100–101. NAGY IVÁN VII. 124.

²³⁸⁴ BALOGH 1999, 81., Zala megye archontológiája 252.

²³⁸⁵ MNL OL A 35 Nr. 108. ex 1674.

²³⁸⁶ BALOGH 1999, 82.

²³⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

²³⁸⁸ MNL OL A 35 Nr. 84. ex 1674.

²³⁸⁹ ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 54. Lad. 58. Fasc. 4. (passim) és Kt. 108. Lad. 101. Ohne Signaturen (passim).

²³⁹⁰ Életére: FAZEKAS 2002a., SZINNYEI VII. 1289–1291., MAMÜL VII. 41–42.

²³⁹¹ PL AS Act. Rad. Classis T. Nr. 168. (1573. szept. 8. Bécs).

Testvérei: András (†1561, Nagyszeben), Sebestyén (1553–1560† kancelláriai írnok).²³⁹² Felesége: Oláh Lukrécia (Oláh Miklós természetes lánya, ház. 1555, †1561).²³⁹³ Gyermekei: János, István, Zsófia (Szunyogh János, 1578), Ágnes (Szunyogh György).²³⁹⁴ 1554-ben testvérével együtt címereslevelet nyert az uralkodótól, amelyet 1573-ban meg is erősített.²³⁹⁵

Liszthy János tanulmányairól egyelőre nem áll rendelkezésre adat, egyetlen halvány nyom egy Pietro Bembo kötetben olvasható bejegyzés, amely talán páduai tartózkodásra utal.²³⁹⁶ Pályakezdése is tisztázatlan, egyes adatok szerint Izabella királyné titkáráként működött.²³⁹⁷ 1550. jan. 5-én már a kancellárián szolgál, neve titkári helyen szerepel az egyik I. Ferdinánd által zágrábi káptalan számára kiadott oklevélén.²³⁹⁸ Öccse 1553-ban az általa összeállított Liszthy-féle formulárium címlapján mint „conservator et secretarius” szerepelteti.²³⁹⁹ Minden bizonnyal egyik fontos elfoglaltsága a titkos pecsét kezelése és a taxák beszedése volt. A titkos pecsét kezelése saját, 1568-ban származó kijelentése szerint az érsek haláláig az ő feladata maradt.²⁴⁰⁰ Türck Dániel 1558-as naplójában főtitkárnak (*obrust secretarius*) nevezte, amely a kancellária ügyintézésében és Oláh környezetében játszott fontos szerepére utal.²⁴⁰¹ Ezt látszik igazolni az 1561-ben kiadott iratkezelési szabályzat is, amely azt mutatja, hogy a hivatali munka irányítása az ő kezébe futott össze (8.1. fejezet 2. sz. irat). Állami fizetést azonban csak 1562. febr. 1-től folyósítottak számára (addig úgy látszik a kancellár a sajátjából fizette). 1562. febr. 1-től évi 600 Ft-ra jogosult, amelyből 400 Ft-ot Oláh Miklós engedett át saját 1400 Ft-os fizetéséből, a maradék 200-t pedig a Magyar Kamara tartozott kifizetni.²⁴⁰² Talán ekkor nyert tanácsosi kinevezést, mindenesetre Oláh 1562. szeptember 14-én kelt végrendeletében már „secrearius et consiliarius” címmel illette.²⁴⁰³ Ezekben az években több kisebb-nagyobb birtokadományhoz jutott, bár úgy tűnik ezekkel az adományokkal sokszor inkább csak jogcímet szerzett. 1554-ben Vizaknai Ferenc magszakadása után az erdélyi Fehér megyében szerzett birtokrészeket. 1558-ban Kecskemét egy részét szerezte meg, 1559-ben pedig Zay Ferenc és Viczmándy Mátyás társaságában Heves, Nógrád, Csongrád, Külső-Szolnok megyében jutott jelentős birtokokhoz. Ugyanebben az évben Oláhval közösen a hűtlen Spáczay Márton javait kapta meg, majd 1560-ban Bogáti István birtokaira nyert adományt, 1561-ban ismét Zayval és Viczmándyval együtt Simontornyát és tartozékait kapta meg, 1563-ban Kerecsényi Lászlóval közösen Vekerd és más kisebb birtokokhoz jutott hozzá.²⁴⁰⁴ Legjelentősebb szerzeménye az 1576-ban megszerzett köpcsényi uradalom volt, amely később a család legfontosabb birtoka lett.²⁴⁰⁵ Oláh Miklóstól felesége révén megörökölte annak egyik bécsi házát, illetve az érsek városon kívüli birtokát, a Nicoletumot, házzal rendelkezett Pozsonyban, szőlőbirtokkal

²³⁹² WAGNER 1802, 56–58.

²³⁹³ OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 111v., SRHM I. 96.

²³⁹⁴ SZERÉMI 1897, 44.

²³⁹⁵ ÖNB HAN Cod 8471. fol. 81r–82r. (1554. febr. 1.). A megerősítő oklevélre lásd feljebb! Haller Péter I. Ferdinándhoz intézett levelében „circumspectus”-ként említi Listhius Kristófot, 1551. apr. 11. Nagyszeben (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 57. Konv. B. fol. 84.)

²³⁹⁶ “Sum Joannis Listhij Transsilvani, Cibinien(sis) allatus dono Padua.” (ZVARA 2008, 57.). A nemesség megerősítő-oklevél is megemlékezik külföldi tanulmányairól (PL AS Act. Rad. Classis T. Nr. 168.).

²³⁹⁷ PL AS Act. Rad. Classis T. Nr. 168.

²³⁹⁸ ACRC II. 365. A következő oklevél, ahol neve titkároknak fenntartott helyen szerepel 1554. okt. 7-ről ismeretes (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 5. Konv. 1555. Febr. fol. 53–58.).

²³⁹⁹ ÖNB HAN Cod 8471. Talán rávonatkozik Palugyay Imre Révay Ferenchez intézett levelének részlete, ahol a hiányzó iratok kapcsán egy 1552/1553 folyamán bekövetkezett conservator váltásra utal, 1553. okt. 21. Bécs (MNL OL X 1116 Révay cs. lt. Missiles 1412. sz. tekercs).

²⁴⁰⁰ 8.1. fejezet 3. sz. irat.

²⁴⁰¹ DOMANOVSKY 1922, 358.

²⁴⁰² ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol. 6v–7r., és uo. HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 163v.

²⁴⁰³ MERÉNYI 1896, 140.

²⁴⁰⁴ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 250., pag. 557. PL AS Act. Rad. Classis T. Nr. 131., 139., 144–152. A birtokokról megemlékezik végrendeletében is: SZERÉMI 1897, 46.

²⁴⁰⁵ SZERÉMI 1897, 43.

Dévényben.²⁴⁰⁶ Oláh halála után (1568. jan. 16.) alkancellári címet kapva átvette a kancellária vezetését.²⁴⁰⁷ Ez csak úgy volt lehetséges, hogy egyházi pályára lépett. 1568. márc. 2-én veszprémi püspöki kinevezést kapott.²⁴⁰⁸ Néhány évvel később a jelentősebb jövedelmet biztosító győri püspökségre lépett tovább (1572. aug. 3. vagy néhány nappal korábban, pápai megerősítést kapott 1573. máj. 15.).²⁴⁰⁹ A győri püspökségre történő konzisztoriális előterjesztés szerint az egyházi rendeket nem sokkal korábban vette fel.²⁴¹⁰ 1573 folyamán kancellári kinevezést kapott, a forrásokban többször főkancellárnak titulálják, de a főkancellárság alapvető ismérve, a kettős pecsét felett nem rendelkezett.²⁴¹¹ Liszthy János 1577. március 5-én Prágában hunyt el, 1575. nov. 10-én kelt végrendelete értelmében testét bécsi Szt. Mihály templomban helyezték nyugalomba felesége és testvére mellett.²⁴¹² A halála után összeírt iratok egy része ma is megtalálható az Ungarische Akten Allgemeine Akten sorozatában. A kezétől származó fogalmazványok, köztük a Báthory Istvánnal folytatott levelezés darabjai, illetve a legkülönbözőbb kérdésekben készült opiniók mind azt bizonyítják, hogy jó viszonyban volt az uralkodóval, különösen I. Miksával és a központi apparátus számított véleményére.²⁴¹³ Hivatalnoki tevékenysége mellett ismert mecénás és humanista volt, pártfogoltjai közül kiemelkedik fia nevelője Hugo Blotius, aki később az Udvari Könyvtár őreként tevékenykedett.²⁴¹⁴ Néhány alkalmi versen kívül több kisebb történeti munka maradt utána: emlékirat az 1563. évi koronázásról, jegyzetek Bonfini krónikájához.²⁴¹⁵ Zsámboki Jánossal és Radéczy Istvánnal való szoros kapcsolatáról tanúskodik végrendelete, illetve hogy előbbi több munkáját is neki ajánlotta.²⁴¹⁶ Oláh végrendelete szerint részben ő örökölte az érsek bécsi könyvtárát.²⁴¹⁷ Végrendeletében megemlékezik antik és más érmékből álló érmegyűjteményéről is.²⁴¹⁸ Könyvtárából jelenleg tizenhárom kötet ismert, részben humanista, részben egyházi szerzők munkái.²⁴¹⁹

Liszthy Sebestyén (†1560) jegyző (1553–1560)²⁴²⁰

Nagyszebeni polgárcsalád tagja (Liszthy, Listhius). Apja: Liszthy Kristóf nagyszebeni szenátor. Liszthy János kancelláriai titkár, későbbi kancellár öccse (további családra vonatkozó információkat lásd János alatt!).

Kancelláriai működésének első biztos jele az a kancelláriai formulárium, amelyet címlapjának tanúsága szerint 1553-ban kezdett összeállítani.²⁴²¹ Ezekben az években Liszthy Sebestyén még

²⁴⁰⁶ SZERÉMI 1897, 46.

²⁴⁰⁷ Első említése ebben a minőségében: 1568. máj. 28. (MNL OL A 57 vol. 5. pag. 291–301.). 1572. aug. 16-án még alkancellárként említik (uo. A 57 vol. 5. pag. 291–301.).

²⁴⁰⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 95. Konv. A. fol. 40, 43r. 1568. márc. 2-án a Magyar Kamara már utasítást kapott, hogy a veszprémi püspökké kinevezett Liszthynek adassák át a püspöki javakat (ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 238.).

²⁴⁰⁹ Liszthy 1572. aug. 3-án írta alá a revezálist, amelynek értelmében hozzájárult a püspökség jövedelmének a megcsonkításához (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 427. Konv. „Kollonics Convention” fol. 1138.). Az uralkodó 1572. aug. 5-én rendelte el a győri püspökség átadását neki (ÖStA FHKA HF Prot. Bd. 302. fol. 345.). Vö. HC III. 216.

²⁴¹⁰ TUSOR–NEMES 2011, 141.

²⁴¹¹ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 332–341. (1573. aug. 28.) és FAZEKAS 2002a, 229.

²⁴¹² SZERÉMI 1897, 42–48. Bécsi síremlékéről: LIND 1859, 57. Nr. LXIV.

²⁴¹³ FAZEKAS 2002a, 233–247.

²⁴¹⁴ ERNUSZT 1940, MENCSIK 1907, MENCSIK 1910.

²⁴¹⁵ BÉL 1735, 279–316., SRHM I. 137–149.

²⁴¹⁶ Szerémi 1897, 48., ZVARA 2008, 48–49.

²⁴¹⁷ MERÉNYI 1896, 156.

²⁴¹⁸ SZERÉMI 1897, 46.

²⁴¹⁹ ZVARA 2008, 47–51., 57–60.

²⁴²⁰ Életére: SZINNYEI VII. 1296–1297., KISS 2017, 332–334.

²⁴²¹ “Stylus cancellariae per Sebastianum Listhium Cibiniensem.. secretario vero ac conservatore egregio domino Joannes Listhio Wiennae foeliciter inchoatos A.D. MDLIII” (ÖNB HAN Cod. 8471).

tanult, erre utal az 1553. augusztus 13-ra datált, előszóval megjelent verses evangéliumos könyv címlapjáról is és az is, hogy 1555. jún. 5-én immatrikulált a bécsi egyetemre.²⁴²² 1558. júl. 26-án Szerdahelyi Istvánnal közösen adományt kapott Csukás Ferenc lánya és Werebélyi Mihály Nógrád és Szabolcs megyében fekvő birtokaira.²⁴²³ 1559. máj. 18-án elnyerte a győri keresztes javadalmat.²⁴²⁴ Nem valószínű, hogy az egyházi rendet felvette volna, mert 1560. jan. 21-én Milej Falura (Zala m.) kiállított adománylevélben egregiusként szerepel, ugyanitt kancelláriai jegyzőként nevezik meg.²⁴²⁵ Irodalmi működésének további jele Joannes Faber domonkos teológus hitvitázó műve elé írt verse (Büdy Farkas társaságában).²⁴²⁶ 1560. június 24-én Bécsben halt meg, a Szt. Mihály templomban temették el.²⁴²⁷ Könyvtárából pillanatnyilag három kötet ismert.²⁴²⁸

Loránth Ferenc (1564–1626) jegyző (1581/1582–1587/1588)

Dunántúli, Somogyban, Zalában, Sopronban, birtokos nemesszalád leszármazottja (előnevük inkei).²⁴²⁹ Apja Loránth Péter, anyja Mucski Zsófia. Testvére Krisztina (Beczeny Kelemen kamarai tanácsos fel.) és Borbála (Vízkelethy Tamás, a Magyar Kamara tanácsosa, majd vezetője fel.).²⁴³⁰ Első felesége Anna, második Gregoróczy Katalin (Gregoróczy Vince győri főkapitány-helyettes lánya, így sógora Gregoróczy Péter és Megyery Zsigmond, házasodott 1596. máj. 26.).²⁴³¹ Fia Péter, akinek neveltetésére keresztapja, Naprághy Demeter 1618-ban 300 Ft-ot engedett át tanácsosi járandóságából.²⁴³²

Kancelláriai szolgálatának öt éve, amelyet egyik folyamodványában emlegetett, 1581/1582 és 1587 között helyezkedhetett el.²⁴³³ Ez hosszú hivatali pályája alatt benyújtott supplikációiban elszórt adatokból valószínűsíthető, ahol többször hivatkozott a Draskovich György kancellár és helytartó melletti szolgálataira, akit haláláig szolgált (1587. jan. 31.), és akinek az udvartartásáról felvett jegyzékben szerepelt is a neve, rögtön az udvarmester után.²⁴³⁴ Egy kamarai ügyiratból lehet tudni, hogy Draskovich titkáráként működött.²⁴³⁵ 1588. márc. 24-től,

²⁴²² Evangelia dominicalia ex tempore versa per Sebastianum Listhium Transylvanum Cibiniensem. Viennae, excudebat Michael Zimmermann. Viennae, 1553 (RMK III.411.). Az ajánlólevélből kiderül, hogy Liszthy Sebestyén mestere Lukas Agathopedius (Gutenfelder) volt, praeceptorát pedig Szegedi Lukácsnak hívták. A munka megjelenését bátyja finanszírozta („Impensis D. Joannis Listhii Transylvani Cibiniensis secretarii et conservatoris Hungaricae Cancellariae”). Beiratkozása: BOGNÁRNÉ KISS 2004, 65. (323. sz.), SCHRAUF 1902, 208.
²⁴²³ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 506–507. Az első esetben a Nógrád megyei Loocz falubeli birtokrészre és nemesi kúriára szolt az adomány. A második donáció Nógrád megyei Sóshartyán, Nagybárcány és Szabolcs megyei Szentmihályban található birtokokra szolt, amelyeket előzőleg a hűtlenségbe esett Werebélyi Mihály birtokolt.

²⁴²⁴ ÖNB Cod 8471 fol. 81r–92r., ELTE EK Kt Coll. Heven. tom. 70. pag. 233.

²⁴²⁵ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 621. Adományt nyert társa Fodoróczy Farkas.

²⁴²⁶ Joannes Fabri O.P.: Fructus quibus dinoscuntur haeretici eorum quoq[ue] nomina ex Philastro, Epiphanio, Augustino, Eusebis... S. l. s. a.

²⁴²⁷ WAGNER 1802, 58., SZERÉMI 1897, 44.

²⁴²⁸ ZVARA, 2008, 46–47., 57.

²⁴²⁹ NAGY IVÁN Pótlék 289–290. és MAKSAI 1990, II. 657, 1001.

²⁴³⁰ FEDERMAYER 2003, 57.

²⁴³¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 68. Konv. 1600. Sept. 36–53., uo. Familienakten L–147 fol. 2–7.

²⁴³² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 116. 1618. Jul. fol. 117–119.

²⁴³³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Jun. fol. 245–246. Dubniczay kamarai számvevő szerint 1581-től szolgált Draskovich mellett (MNL OL E 41 Nr. 233. ex 1624).

²⁴³⁴ „...nihil dicam de servitiis meis ad latus illustrissimi quondam domini Georgii cardinalis Draskovitii, eius temporis Regni Hungariae cancellarii in eodem Cancellaria Hungarica, per integrum quinquennium et usque diem obitus sui domini defuncti cardinalis...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 118. Konv. 1619. Apr. fol. 13–15.). Továbbá: MNL OL E 210 4. tétel fol. 24r. (“1587. Az néhai Cardinal uram udvarnépe és neki fizetése”).

²⁴³⁵ Udvari Kamara előterjesztése Mátyás főherceghez, 1595. nov. 4. (ÖStA FHKA Familienakten L–147 fol. 8–15.).

más adatok szerint 1588. április 8-tól a Magyar Kamara vicesecretaria. ²⁴³⁶ 1591. szept. 28-tól Váraljai Ferenc halála után annak utódaként évi 160 Ft fizetést kapott. ²⁴³⁷ 1595-ben már azt kérelmezte, hogy járandóságát emeljék 250 Ft-ról 400 Ft-ra és kapjon tanácsosi címet. Kérelmét a Magyar Kamara, utalva Loránth nélkülözhetetlen szolgálatára támogatta (a kérelem sorsa még tisztázásra vár, mindenesetre 1596 végén még nincs döntés az ügyben). ²⁴³⁸ 1603 decemberében Szuhay István kamaraelnök javasolta tanácsosi kinevezését, ugyanekkor neve felmerült a hivatalától megfosztott Joó János személynök utódaként is. ²⁴³⁹ 1604 őszén végre kinevezték a Magyar Kamara valódi tanácsosává, de a titkári feladatkör megtartása mellett. ²⁴⁴⁰ 1607-től kezdve folyamatosan kérte a titkári szolgálat alóli felmentését, de erre minden jel szerint csak 1611-ben került sor. ²⁴⁴¹ II. Mátyás Vízkelethy Tamás halála után 1611. szept. 16-án átmenetileg az új vezető kinevezéséig a Magyar Kamara élére állította („ad tempus”). ²⁴⁴² 1615. nov. 24-én Nagymihályi Ferencsel közösen megkapta a verebélyi officiolátust. ²⁴⁴³ 1619-ben megvádolták, hogy Naprághy Demeter kalocsai érsek győri püspök hagyatékából, aki mint fentebb olvasható, fia keresztapja volt, javakat tulajdonított el. ²⁴⁴⁴ 1625. febr. 21-én gutaütés érte, baloldala megbénult, emiatt hivatalba járni már nem tudott. Ez indította arra, hogy 18 éves kora óta tartó, 43 év óta tartó szolgálat után kérelmezze nyugalomba vonulását egyszeri 10000 Ft-os kegyadománnyal és rendes évi 300 Ft-os fizetésével. ²⁴⁴⁵ Végül 1625. nov. 27-én rendelkezett az uralkodó Loránth nyugalomba helyezéséről 300 Ft-os nyugdíjjal. ²⁴⁴⁶ A nyugállományt nem sokáig élvezhette, 1626. ápr. 22-én végrendelkezett Pozsonyban, a halál nem sokkal később érthette, mert Szokolca város 1626. ápr. 22-i oklevelében már néhaiként szerepel. ²⁴⁴⁷ Hosszú szolgálata alatt számtalan kisebb-nagyobb birtokadományban és kegyadományban részesült. ²⁴⁴⁸ II. Ferdinánd 1628. aug. 4-én intézkedett a legutóbbi soproni országgyűlésen

²⁴³⁶ FALLENBÜCHL 2002, 181. Hogy már 1588-ban kamarai alkalmazott volt, mutatja Mátyás főherceg 1607. jún. 20-i Magyar Kamarához intézett leirata, ahol 19 év titkári szolgálatról esik szó (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Jun. fol. 176. Az évekkel azért vigyázni kell, mert egy három évvel későbbi ügyirat alapján a szolgálat kezdete már 1586-ra csúszott előre (uo. r. Nr. 98. 1610. März fol. 104–115.).

²⁴³⁷ FALLENBÜCHL 2002, 181. Titkári kinevezése: ÖStA FHKA UGB Bd. 401. fol. 558v.

²⁴³⁸ Magyar Kamara az Udvari Kamarához, 1596. júl. 12. és szept. 4. (MNL OL E 15 79. dob. Nr. 12. ex Jul. 1596, Nr. 48. és Nr. 50. ex Sept. 1596).

²⁴³⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Dez. fol. 7–15. és uo. fol. 479–485.

²⁴⁴⁰ Kinevezésére vonatkozó iratok: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 85. Konv. 1604. Aug. fol. 299–300., r. Nr. 86. Konv. 1604. Okt. fol. 161–162., r. Nr. 87. Konv. 1604. Nov. fol. 3.

²⁴⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Jun. fol. 176.; uo. r. Nr. 98. Konv. 1608. Nov. fol. 12. (felmentését megígéri tekintettel szemei gyengeségére, de amíg szükséges a fogalmazásban rendelkezésre kell állnia, egyúttal 1000 Ft kegydíjat utalnak ki neki, 1608. nov. 14.); uo. r. Nr. 99. Konv. 1610. Jul. fol. 22–24. (még egy évig maradjon titkári szolgálatban).

²⁴⁴² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 100. Konv. 1611. Sept. fol. 28. Veglai Horváth Gáspár kinevezésére 1612. ápr. 16. került sor (FALLENBÜCHL 1988, 110.).

²⁴⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 108. 1615. Nov. fol. 220–225.

²⁴⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 118. Konv. 1619. Apr. fol. 11–15.

²⁴⁴⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 127. Konv. 1627. März fol. 67–68.

²⁴⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 128. Konv. 1625. Nov. fol. 124.

²⁴⁴⁷ 1626. ápr. 8-én Pozsonyban kelt végrendeletét fia Szokolca városával már 1626. ápr. 22-én átíratva, itt apja már néhaiként szerepel, majd erre uralkodói megerősítést is kért, 1626. jún. 15. Bécs (MNL OL A 57 vol. 7. pag. 585–586.).

²⁴⁴⁸ 1598-ban a bessei Farkas örökségből Bay Mihállyal közösen zálogba kapta tíz évre Récse falut (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 65. Konv. 1598. Jul. fol. 6–7., 55–66. és uo. Konv. 1598. Okt. fol. 5–13., uo. 1598. Nov. fol. 24–25.). 1601 és 1604 között a Telekessy Mihálytól elkobzott birtokok egy részéért küzdött, amelyre felesége jogán tartott igényt annak testvérével, Gregoróczy Péterrel közösen (uo. r. Nr. 68. Konv. 1600. Sept. 36–53. és fol. 70., r. Nr. 69. 1601. Jan. fol. 178–205., Konv. 1601. Febr. fol. 8–53., r. Nr. 89. 1605. Dez. fol. 226–227.). 1606-ban soproni Vaskó Gergely lányának csekély hagyatékát kérte fel (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 90. 1606. März fol. 122–128.). 1616. júl. 27-én bor- és gabonasegélyt kapott leégett szokolcai házára való tekintettel, a házat egyik beadványában atyai háznak nevez (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 111. 1616. Jul. fol. 208. és Konv. 1616. Aug. fol. 11–14.). 1621-ben Balassa Péter halála után Detrekő vára után folyamodott (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. 1621. Jun. fol. 115.). 1622-

Loránthnak jóváhagyott 8000 Ft kegyadomány özvegyének, Gregoróczy Katalinnak történő kifizetése érdekében.²⁴⁴⁹

Lóssy Imre (1576–1642) váradi püspök, kancellárhelyettes (1628)

Sopron megyei protestáns kisnemes család sarja, aki középiskolai tanulmányait Bécsben, filozófiai és teológiai stúdiumát Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricum növendékeként végezte (1599–1606), ahol kánonjogot is tanult.²⁴⁵⁰ Visszatérését követően még 1606-ban nyitrai kanonoki kinevezést nyert.²⁴⁵¹ Forgách Ferencnek köszönhetően került át az esztergomi főegyházmegyébe, ahol 1607-től pozsonyi kanonok, majd 1611-től esztergomi kanonok, 1620-ban már olvasókanonok ugyanott, 1631-ben pedig elérte a nagypréposti méltóságot.²⁴⁵² 1620-tól 1633-ig egyidejűleg az esztergomi főegyházmegye helynöke. A magyar püspöki karnak 1623. szept. 7-én lett tagja csanádi püspöki kinevezésével, amelyre azonban nem kapott pápai megerősítést.²⁴⁵³ Váradi püspökségre 1625. okt. 24-én nyert áthelyezést (pápai megerősítése 1630. ápr. 22.).²⁴⁵⁴ Püspökké szentelésére 1621. jún. 21-én Nagyszombatban került sor. II. Ferdinánd 1633. okt. 24-én egri püspökké nevezte ki, innen az esztergomi érseki székbe lépett tovább 1637. máj. 1-én (pápai megerősítést nyert 1637. nov. 16.).²⁴⁵⁵ Meghalt 1642. nov. 7-én Nagyszombatban, az ottani Szt. Miklós székesegyházban temették, ahol síremléke ma is áll.²⁴⁵⁶ Elődjével és utódjával szemben különösebb politikai aktivitást nem fejtett ki, egyházkormányzati működése viszont annál fontosabb, püspökként és érsekként is vizitációkat tartott és tartatott, zsinatokat hívott össze. Kompromisszumkész személyiségének köszönhetően a kezdeti feszültségek után harmonikus együttműködést alakított ki legfőbb ellenlábásával, Lippay György kancellárral, átengedve utóbbinak a politikai területet.²⁴⁵⁷ Kancellárhelyettesként 1628 nyarán működött néhány hónapon át, az uralkodót kísérte Prágába.²⁴⁵⁸

Madocsányi (Madaczansky) Pál jegyző (1561)

Régi Liptó megyei nemes család Trencsén megyébe szakadt ágának tagja.²⁴⁵⁹ Kancelláriai működéséről egyetlen levél tanúskodik, 1561. dec. 10-én ura, Liszthy János titkár megbízásából Révay Mihályhoz fordult, hogy egy irat taxáját, 12 Ft-ot, megszerezzen tőle.²⁴⁶⁰ Talán azonos azzal a Pállal, aki 1573-ban Trencsén megye alispánja volt.²⁴⁶¹

be Szász András halálával a kincstárra háramlott két Nyitra megyei falut kért fel, egy szakolcai házat, továbbá a Moson megyei Kimle falut (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. 1622. März fol. 76–83.).

²⁴⁴⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 135. Konv. 1628. Aug. fol. 30–32.

²⁴⁵⁰ Életére: TUSOR 2003a (további irodalommal), VAGNER 1896, 187–189., KOLLÁNYI 1900, 213–215., JUHÁSZ 1938, 139–143.

²⁴⁵¹ VAGNER 1896, 188.

²⁴⁵² KOLLÁNYI 1900, 213–214.

²⁴⁵³ MNL OL A 57 vol. 7 pag. 255–256.

²⁴⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 433–434.

²⁴⁵⁵ Egri püspöki kinevezése: MNL OL A 57 vol. 8. pag. 15–16. és A 35 Nr. 351. ex 1633. Esztergomi kinevezése: uo. A 57 vol. 9. pag. 1–2.

²⁴⁵⁶ LUDIKOVÁ 2002, 102–104.

²⁴⁵⁷ TUSOR 2003a, 286–289.

²⁴⁵⁸ Prágai tartózkodására havi 200 tallér költségtérítést (aiuto di costa) hagytak neki jóvá, és 875 Ft-ot ki is fizettek neki, ami azt jelenti, hogy közel három hónapig volt az uralkodó mellett szolgálatban (ÖStA FHKA HZAB Bd. 76. fol. 275., 1628. jún. 27.).

²⁴⁵⁹ NAGY IVÁN VII. 232.

²⁴⁶⁰ MNL OL X 1116 1413. sz. tekercs, Madaczansky Pál levele Révay Mihályhoz 1561. dec. 10., Pozsony.

²⁴⁶¹ NAGY IVÁN VII. 232.

Maholányi János (1633–1699) jegyző (1665), titkár (1679–1690, 1690–1693)

Szelepcsényi György rokona, a pontos rokonsági fok sajnos ismeretlen.²⁴⁶² Apja id. Maholányi János, aki az 1630-as években Rákóczi Pál kistapolcsányi tiszttartójaként működött.²⁴⁶³ Felesége Péterffy Judit. Gyermekai: Ignác (1687-ben mint a humaniorák tanulója a bécsi egyetemen Szent László ünnepén beszédet mondott, †1689. nov. 6. előtt),²⁴⁶⁴ Antal (1699)²⁴⁶⁵, József (1700-ban logika hallgató Bécsben, ahol beszédet mondott Szt. László ünnepén, később a Magyar Kamara létszám feletti tanácsosa 1727-től, tényleges tanácsos 1738 és 1745 között),²⁴⁶⁶ Tamás (1699, 1703-ban fejezte be gimnáziumi tanulmányait Pozsonyban, logikai tanulmányait 1704-ben kezdte meg a bécsi egyetemen, 1720 és 1727 között Magyar Kamara tanácsosa, † 1727)²⁴⁶⁷, Judit (1700, O' Nelly gróf hitvese).²⁴⁶⁸

Maholányi János (sz. 1633) gimnáziumi tanulmányait a pozsonyi jezsuita gimnáziumban végezte. A rendelkezésre álló matrikula szerint 1649/50-ben syntaxista, 1650/51-ben a poeta, végül a következő tanévben a legfelső retorika osztály tanulója (a matrikula bejegyzése szerint kistapolcsányi születésű, 16 éves ekkor).²⁴⁶⁹ 1652. nov. 15-én beiratkozott a bécsi egyetemre.²⁴⁷⁰ 1662-ben Lessenyey Nagy Ferenc nádori ítélőmester mellett dolgozott írnokként.²⁴⁷¹ A következő rá vonatkozó adat 1665. aug. 1-ről származik, amikor is uralkodói megerősítést kapott egy másik Szelepcsényi-rokon, Dékány Márton társaságában egy rárói birtokrészre (Győr és Moson megye).²⁴⁷² 1665. okt. 22-én Hegykő Mihállyal, Méhes Györggyel, Tersztyánszky Andrással közösen kapott adományt Wégh Péter és György uralkodóra háramlott csallóközi birtokaira (Laksár és Tejed falubeli nemesi kúriák, Pozsony m.).²⁴⁷³ A királyi könyvekbe bekerült másolat fejléce a megadományozottakat egyaránt kancellistának nevezi, ezek szerint Maholányi ekkor kancelláriai jegyzőként működött volna. 1667. május 23-án mint az érseki egyházi nemesek palatinusa és Szelepcsényi érsek által rendelt tizedarendátor írt alá egy nyugtát.²⁴⁷⁴ Minden jel szerint egészen kancellári titkári kinevezéséig az érseki nemesek palatinusaként és esztergomi egyházmegye tizedbérleteinek intézőjeként, illetve az érsekségi birtokok prefektusaként tevékenykedett.²⁴⁷⁵ Életében jelentős változás következett be kancelláriai titkári kinevezésével, amelyet befolyásos rokona támogatásának

²⁴⁶² NAGY IVÁN VII. 243–244., X. 582–583. (Szelepcsényi).

²⁴⁶³ Maholányi János reverzálisa mint Rákóczi Pál és Pethe Anna kistapolcsányi és hrussói jószágainak provizora, 1633. március 21. Zboró (MNL OL P 1897 2. dob. 1. tétel fol. 6.).

²⁴⁶⁴ Kiadva „Josephus Pannonius” cím alatt, Bécs 1687. Halálát említi Somogyi Ferenc Batthyány Ádámmal intézett levelében, 1689. nov. 6. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 43834.). Vö. még SZINNYEI VIII. 320.

²⁴⁶⁵ MNL OL P 1897 2. dob. 1. tétel fol. 376–377.

²⁴⁶⁶ „Vindex pacis Hungariae” cím alatt kiadva (Bécs 1700) (SZINNYEI VIII. 320. FALLENBÜCHL 1970, 296.).

²⁴⁶⁷ MNL OL P 1897 2. dob. 1. tétel fol. 376–377. és fol. 480. FALLENBÜCHL 1970, 295.

²⁴⁶⁸ Említve Péterffy Judit rendelkezésében, 1700. máj. 2. Pozsony (MNL OL P 1897 2. dob. 1. tétel fol. 376–377.).

²⁴⁶⁹ EFSZK Matr. Poson. fol. 9r. (Slavus), fol. 16v., fol. 22r. „Nobilis Ungarus Kistapolczaniensis, Catholicus, annorum 16”).

²⁴⁷⁰ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 108. (1301. sz.).

²⁴⁷¹ FEDERMAYER 2018, 229.

²⁴⁷² MNL OL A 57 vol. 15. pag. 224–227.

²⁴⁷³ MNL OL A 57 vol. 13. pag. 234, 235.

²⁴⁷⁴ „decimarum constitutus arendator” 1667. máj. 23. Pozsony (MNL OL E 150 Reg. Fasc 1. Nr. 47.).

²⁴⁷⁵ 1670. ápr. 10-én Maholányi mint „nobilium praedialium archiepiscopatus Strigoniensis sedis de Wayka et Ersekleel palatinus necnon ejusdem archiepiscopatus decimarum arendator” bérbe adja szlavnicai Sándor Mihálynak gutori tizedeket 4 Ft-ért a negyed és tizednegyed kivételével (HM, Mosonmegyei Múzeumegylet Okmánytára, Jankovits gyűjtemény, leltározatlan anyag). Persich János bazini harmincados 220 Ft-ot vett fel nemzetes és vitézlő Maholányi Jánostól, „méltóságos érsek urunk eő nagysága praefectussától”, 1672. jan. 12. Pozsony (MNL OL P 1997 2. dob. 1. tétel fol. 189–190.). Vö. még Maholányi János „bonorum archiepiscopatus Strigoniensis praefectus et decimarum arendator” által kiadott oklevél, 1677. máj. 22. Pozsony (PL AS Acta. Rad. Classis X. Nr. 196. 47. cs. pag. 268–271.)

köszönhetett (1679. aug. 21.).²⁴⁷⁶ Titkári működése a viharos 1680-as évekre esett. 1684 elején Gubasóczy kancellár mellett közreműködött annak a pozsonyi bizottságnak a munkájában, amely Lotaringiai Károly elnöklete alatt a hűtlen magyar urak ügyében volt illetékes.²⁴⁷⁷ 1685. okt. 26-án az egyik fogalmazványban már mint tanácsost említik.²⁴⁷⁸

Maholányi egyik kedvezményezettje volt Szelepcsényi György esztergomi érsek végrendeletének, ennek következtében az érsek halála után (1685) megörökölte a már korábban az említett Rárót, Eberhardot,²⁴⁷⁹ más rokonokkal közösen Mád és Vilmány felét, Oszlányt és Nagytapolcsányt, Ignác fia korai halála után örököse lett az érsek nagyszombati és bécsi házának, illetve kisebb pénzösszegnek.²⁴⁸⁰ 1686. máj. 14. I. Lipót Maholányinak cseh lovagi rangot és a Pohroncz-Szelepchenyi előnevet adományozta (z Pohroncz Szelepcheny).²⁴⁸¹ 1689. nov. 22-én adományt szerzett az addig nála zálogban lévő Bars megyei Oszlány mezővárosra.²⁴⁸² Az 1690. jún. 16-i átszervezés után mint rangidős titkár és referendárius dolgozott a kancellárián tovább. 1693. júl. 23-án személynökké nevezték ki, amely tisztelet haláláig betöltött.²⁴⁸³ 1695. máj. 4-én bárói címet nyert.²⁴⁸⁴ 1699. márc. 7-én tett végrendeletet, amelynek úgy rendelkezett, hogy az általa építtetett pozsonyi irgalmasrendi templomban temessék el.²⁴⁸⁵ Vagyontát gyermekeire megosztva hagyta, Antalra, Józsefre, Tamásra és Juditra. A végrendelet 1699. ápr. 16-én került kihirdetésre, halála tehát ez előtt kellett, hogy bekövetkezzen. A pozsonyi irgalmasok támogatása mellett legjelentősebb alapítványa a máriavölgyi, pálosok által gondozott kegyhelyen a szentkút fölé épített kápolna (1698–1702) volt.²⁴⁸⁶

Makó Ferenc jegyző (1548–1549)

A Pozsony és Moson megyében 16. század közepén birtokos nemes család tagja (a család talán Nemesszegről származik).²⁴⁸⁷ Felesége Wásárdi (Atzél) Magdolna (ház. 1551), gyermekei János, Pál, András, Gáspár, Zsófia, Zsuzsanna.²⁴⁸⁸

Makó Ferenc pályafutása Oláh Miklós szolgálatában indult, akit több éven át szolgált, vele volt a szász választó elleni háborúban (1547), és akkor is, amikor elnyerte az egri püspökséget.²⁴⁸⁹

²⁴⁷⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 276. Konv. 1681. Jan. fol. 296–297. I. Lipót 1679. máj. 13-án a kancelláriai titkári hely betöltése ügyében Handbillet-ben kérte magához Szelepcsényit (NYÁRY 1869, 637.). Kinevezésére: Szalay Mihály levele Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

²⁴⁷⁷ Gubasóczy 400, Maholányi 150 Ft-ot kapott költségeire a Magyar Kamarától (MNL OL E 21 1684. febr. 10.).

²⁴⁷⁸ MNL OL A 35 Nr. 352. ex 1685.

²⁴⁷⁹ 1670-ben Héderváry Katalin, Viczay János özvegye ellentmondott Maholányi János, Dékány Márton és id. Bokros László örökösei beiktatásának (Héderváry okl. II. 309.).

²⁴⁸⁰ SZÉKELY 2017, 39–41.

²⁴⁸¹ ÁLDÁSSY 1904–1942, IV. 443–445.

²⁴⁸² MNL OL A 35 Nr. 412. ex 1689.

²⁴⁸³ MNL OL A 57 vol. 22. pag. 66., ÖStA HHStA HS Bl 794 fol. 2v.

²⁴⁸⁴ NAGY IVÁN VII. 243.

²⁴⁸⁵ A pozsonyi káptalan által 1699. május 1-én készített átirat (MNL OL P 392 68. fiók Lad. 60. No. 41.). A végrendeletbe befoglalta saját maga fogalmazta epitáfiuma feliratát is: „Hic jacet author hujus templi Maholányi Joannes, is quis erat tellus Pannonia dicere scit. Vixit annis sexaginta tribus, mensibus etc. mortuus anno, vivite superstes, mortalitatis memores.”

²⁴⁸⁶ DAP I. 284., PASZTOR 1942–1943, 568

²⁴⁸⁷ PONGRÁCZ – STREŠNÁK – RAGAČ 2004, 233.

²⁴⁸⁸ Felesége révén szerzett Moson megyei birtokokat (Nezsiderben és Nyulason, PONGRÁCZ – STREŠNÁK – RAGAČ 2004, 233.). 1551. máj. 8-án 20 rajnai Ft házassági ajándékot kapott (ÖStA FHKA UGB Bd. 387. fol. 222r.; uo. VUGG r. Nr. 32A fol. 398., Magyar Kamara hiányai 1551-ből).

²⁴⁸⁹ „servivisse illum in aetate juvenili per annos complures reverendissimo quondam Nicolao Olaho archiepiscopo, cum is aulam Sacratissimae Majeatatis Imperatoriae divi Ferdinandi avi Serenitatis Vestrae foelicissimae memoriae sequeretur, et bello contra Saxonem gesto interesset, et postea cum episcopatu Agriensi simulque supremi cancellarii huius regni officio donatus fuisset. Ex aula archiepiscopi et ex Cancellaria Hungarica, in qua iam tum scribam agebat, transiverat ad hanc Cameram, in qua per aliquot annos scribam egit, hinc promotus

Más adatok is bizonyítják, hogy 1548-ban és talán még 1549 elején is a Magyar Kancellária jegyzője volt.²⁴⁹⁰ 1549 folyamán valamikor a Magyar Kamara alkalmazásába került át, ahol mint írnok évi 60 Ft fizetésben részesült.²⁴⁹¹ 1553-ban már szenci harmincadellenőrként működött.²⁴⁹² 1566-ban már biztosan Moson megye alispánja és dikátora.²⁴⁹³ 1569. jún. 2-án az Udvari Kamara információt kért a Magyar Kamarától Makó kérelméről, aki arra hivatkozva, hogy sokáig szolgálta az érseket, húsz köböl gabonát kért.²⁴⁹⁴ Úgy tűnik, hogy anyagi helyzetét nem sikerült stabilizálnia, ezzel is függhet össze, hogy olyan komoly mennyiségű dikahátralékot halmozott fel, hogy letartóztatták, legfontosabb birtokát képező nezsideri kúriáját is lefoglalták, amelyhez felesége révén jutott.²⁴⁹⁵ 1579-ben már néhaiként említik.²⁴⁹⁶

Malatesta, Federico kancelláriai titkár (1552–1556?)²⁴⁹⁷

Itáliai, mantuai származású nemesi család sarja (vö. 1550: 73. tc.). Otthon maradt családjával folyamatosan tartotta a kapcsolatot. Lánytestvére Susanna (1548).²⁴⁹⁸ Házas (1552).²⁴⁹⁹ Talán rokona Camillo Malatesta esztergomi kanonok (1549–1552).²⁵⁰⁰

Malatesta 1530 körül érkezett Magyarországra és állt Várday Pál esztergomi érsek szolgálatába.²⁵⁰¹ Amikor 1538. nov. 12-én az uralkodótól útlevelet kapott, hogy az érsek ügyében Itáliába utazzon, abban esztergomi kanonoknak, főesperesnek és az érsek titkárának nevezik.²⁵⁰² Titkárként egészen Várday haláláig annak szolgálatában maradt (1549. okt. 12.). 1543 után mint az érsek magántitkára közreműködik a helytartótanács ügyintézésében, ezért az érsektől évi 600 Ft fizetést húzott, teljes ellátást kapott és az oklevelek utáni illetékekből is részesült.²⁵⁰³ 1549 elejétől folytak vele tárgyalások, hogy a helytartótanács államilag fizetett titkárává nevezzék ki. 1549. márc. 16-i kimutatásban évi 300 Ft fizetéssel szerepelt már mint titkár.²⁵⁰⁴ Az 1550. jan.-febr.-ban tartott pozsonyi országgyűlésen az uralkodó és a rendek külön törvénycikkben ismerték el a szinte gyermekkor óta Magyarországon élő, a magyar nyelvet és szokásokat elsajátító Malatesta érdemeit, akit egyúttal a magyar nemesek sorába befogadtak, sőt a rendek kérésére a király ígéretet tett, hogy tisztességes állásról fog gondoskodni Malatesta

fuit ad servitia tricesimalia, functusque est a loquandiu administratione proventuum tricesimalium, successu temporis, ducta uxore promotus erat in vicecomitem comitatus Mosoniensis, et quia nemo melius vicecomite dicam administrare potest, collatum sibi erat et dicatoris officium, accedebat enim illi et repertus diuturnorum servitiorum...” Magyar Kamara Ernő főherceghez 1579. nov. 4. Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 245, 249.).

²⁴⁹⁰ 1548. márc. 22-én az uralkodó elrendelte nemesszegi Makó Ferenc deák és testvére, nemesszegi Makó Péter beiktatását az új adományba kapott nemesszegi kúriába (Pozsony m.). A pozsonyi káptalan 1548. máj. 30-án kelt jelentése szerint az iktatásnak Nemesszeghy Sebestyén maga és fia, András nevében ellentmondott, majd Makó Damján is ellentmondást jelentett be. Az ügyben végül 1549. jan. 25-én a Pozsony káptalan előtt a felek között egyezség született (MNL GYMSML GyL XIII.7. ásványi Makó család iratai 1761. máj. 23., pozsonyi káptalan átiratában).

²⁴⁹¹ MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/I. pag. 90.

²⁴⁹² MNL OL E 41 1553: No. 82. és 102.

²⁴⁹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 247. (kimutatás Makó Ferenc dikahátralékairól, az uralkodó 1572. nov. 10. már elengedett 326 ft, 37 ½ Ft-ot neki, de még mindig maradt 475 Ft 87 ½ den.).

²⁴⁹⁴ ÖStA FHKA UGB Bd. 396. fol. 118rv.

²⁴⁹⁵ Makó János supplikációja. ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 246.

²⁴⁹⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 246, 249.

²⁴⁹⁷ Életére lásd R. Kiss István hagyatékában található anyaggyűjtést: DENKK MS 146/12 Rugonfalvi Kiss István hagyatéka, Malatesta Frigyes anyaggyűjtés.

²⁴⁹⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 55. Konv. A. fol. 57–58.

²⁴⁹⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. A. fol. 92–96.

²⁵⁰⁰ KOLLÁNYI 1900, 148.

²⁵⁰¹ LACZLAVIK 2012, 21.

²⁵⁰² ETE III. 312.

²⁵⁰³ R. Kiss 1908, XCI., LACZLAVIK 2012, 22.

²⁵⁰⁴ R. Kiss 1908, XCII.,

számára (1550: 73. tc.).²⁵⁰⁵ Ígéretéhez híven Ferdinánd kinevezte az új helytartó, Ujlaky Ferenc mellé titkárnak (1550. ápr. 12-i instrukció).²⁵⁰⁶ 1550-ben és 1551-ben a helytartótanács titkáráként működött, több iratban kerül említésre mint „secretarius regiminis nostri Hungarici.”²⁵⁰⁷

Bár már 1550-ből maradt fent olyan budai pasához küldött követek számára kiadott uralkodói instrukció, amelyet a titkári helyen jegyzett Malatesta (1550. máj. 24.), kancelláriai szolgálata csak később kezdődhetett.²⁵⁰⁸ Erre mutat, hogy az általa vezetett helytartótanácsi leveleskönyvbe 1551 februárjából találhatók az utolsó másolatok, ezután kezdődhetett kancelláriai szolgálata, bár az Ungarische Aktenben csak 1552 nyaráról valók az első levelek, amelyek jellegzetes kézírását mutatják.²⁵⁰⁹ Nem sokkal később, 1552 júliusában felesége révén igen kellemetlen ügybe keveredett. Az asszony kegyetlen bánásmódja, sorozatos ütlegetése miatt meghalt egyik olasz szolgálólányuk, amely miatt vizsgálatot indított ellene és felesége ellen Miksa cseh király.²⁵¹⁰ Az ügy kapcsán komoly vita alakult ki a magyar tanácsosok és Miksa tanácsosai között, hogy vajon a magyar jog vagy az osztrák jog érvényes-e ebben az esetben, mivel Malatesta indigenaként magyar nemesnek számított és nem szándékos emberölésről volt szó. A magyar nemesi privilégiumokat érvényesnek tartották rá, ráadásul az uralkodót magyar király mivoltában követte külföldre.²⁵¹¹ Végül I. Ferdinánd elrendelte a két vádlott szabadon bocsátását, de Malatesta és felesége a meghalt szolgálólány szüleivel való kiegyezésre lett kötelezve, illetve a feleségnek el kellett hagynia Bécsset.²⁵¹² Talán Szakolcára költözött az asszony, ahol Malatesta 1552 végén már háztulajdonnal rendelkezett.²⁵¹³ Jelentősebb magyarországi birtokot nem szerzett, csupán egy nagyobb kölcsön fejében Liptóújjvár volt nála egy ideig zálogban (1553–1554-ben igazolhatóan).²⁵¹⁴ A következő években 1557-ig bezárólag, bár többször Itáliába látogatott, 1555-ben pedig hosszabb időn át ott betegeskedett, nyomon követhető kancelláriai titkári működése²⁵¹⁵ Sűrű távolléte, illetve az az 1555-ben felmerülő lehetőség, hogy a Magyar Kamaránál vállal titkári állást, azt jelzi, hogy nem igazán találta a helyét Oláh Miklós környezetében.²⁵¹⁶ Titkári működésére vonatkozó utolsó általam ismert adat 1557. júl. 19-ről származik.²⁵¹⁷ 1559 márciusában Bocskay György felkérte a titkári állását, mint olyan személynek az állását, aki már régóta nincs az uralkodói udvarban.²⁵¹⁸ Az utolsó rávonatkozó adatok 1563-ból származnak. Ekkor neve felmerült a lehetséges konstantinápolyi oratorok neve között, amely ellen Miksa élénken tiltakozott, felhözva, hogy titkársága idején a különböző hatalmasságokkal gyanús levelezést folytatott,

²⁵⁰⁵ MOE III. 257. Az indigenátusi esküt Malatesta majd csak 1552. márc. 10-én, Oláh Miklós kancellár szállásán fogja letenni (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 52.).

²⁵⁰⁶ R. Kiss 1908, 392.

²⁵⁰⁷ Így nevezi meg őt Ferdinánd abban a Magyar Kamarához intézett leiratban, amelyben a titkárnak jóváhagyott 24 hordó bor kiadására bízta a Kamarát (MNL OL E 21 1551. aug. 13.).

²⁵⁰⁸ ÖStA HHStA UA Fasc. 56. Konv. A. fol. 28–29.

²⁵⁰⁹ R. Kiss 1908, CCXI. Vö. Oláh Miklós levele I. Ferdinándhoz, 1552. jún. 20. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 64. Konv. B. fol. 144–145.).

²⁵¹⁰ Miksa levele I. Ferdinándhoz, 1552. aug. 7. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. A. fol. 92–96.). Malatesta ekkor Johann Jordan házában lakik „in vicu Wolzeil.”

²⁵¹¹ Az ügyre vonatkozó további iratok: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 65. Konv. A. fol. 53.–115.

²⁵¹² I. Ferdinánd Malatestához, 1552. okt. 13. (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 67. Konv. B. fol. 60.).

²⁵¹³ MNL OL E 21 1552. dec. 28.

²⁵¹⁴ I. Ferdinánd rendelkezése Liptóújjvár átadásáról neki, 1553. okt. 23. (ÖStA FHKA UGB Bd. 388. fol. 254r.). Liptóújjvár 1554. máj. 26-án már Balasszi János kezére került az uradalom (KÖSZEGHY 2008, 71.).

²⁵¹⁵ 1556 júniusában felgyógyulva megjelent Augsburgban az uralkodónál, aki azonban megelégedve az Oláh által mellé beosztott Draskovich pozsonyi prépost szolgálatával, Bécsbe küldte őt, hogy majd a jövő országgyűlésen szolgáljon, 1556. jún. 6., Augsburg (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 75. Konv. A. fol. 75rv.).

²⁵¹⁶ Ferdinánd 1555. aug. 7-án Augsburgból azzal fordult a Magyar Kamarához, hogy Malatesta kérte titkári szolgálatból való elbocsátását és egyúttal azt, hogy az uralkodó ajánlja őt a kamara figyelmébe (MNL OL E 21 1555. aug. 7.). Mivel az ügy következmények nélkül maradt, az aligha lelkesedett az ötletért.

²⁵¹⁷ MNL OL E 21 1557. júl. 19.

²⁵¹⁸ Miksa I. Ferdinándhoz, 1559. márc. 14., Bécs (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 7. Konv. 1559. Apr. fol. 119.).

nem is beszélve távozása körülményeiről.²⁵¹⁹ I. Ferdinánd megvédte a vádakkal szemben, egykori távozásának okát a mostani esztergomi érseknél, Oláh Miklósnál való kegyvesztettségében jelölte meg, aki Liszthy Jánost preferálta Malatestával szemben. Elismerte, hogy származása miatt a követi szolgálatra nem igazán alkalmas, de nyomatékosan kérte, hogy keressen Miksa neki valamifajta szolgálatot, akár a Magyar Kancellárián, akár máshol.²⁵²⁰ 1549 és 1556 között vezetett, mára eredetiben már elpusztult leveleskönyve, amely első részében helytartótanácsai (1549–1551), a második részében kancelláriai másolatokat tartalmaz (1551–1556), fontos igazgatástörténeti forrás.²⁵²¹

Medve András (dörögdi) jegyző (1581–1589)

Családi viszonyairól annyi tudható, hogy előneve alapján a Zala megyei Dörögdről származhatott. Anyja (Steffith Péter özv.) 1593-ban Pápán házzal rendelkezett.²⁵²²

Már fiatalon a Magyar Kancellária alkalmazásába került, ahol kilenc évet töltött el (1581–1589).²⁵²³ Kancelláriai jegyzőként írja be nevét Ulrich Reutter selmecbányai Bergverwalter emlékkönyvébe (1588. jan. 12.).²⁵²⁴ Ezután a bécsi Haditanács magyar tolmácsa öt éven át, 1593-tól bő egy éven át az egyik latin írnok kötelmeit is ellátja, majd 1595-től a prágai Haditanács mellé beosztott magyar tolmáccsá nevezik ki.²⁵²⁵ Kancelláriai írnokként és haditanácsai tolmácsként, többnyire másokkal összefogva több kisebb birtokhoz jutott.²⁵²⁶ 1599 nyarán a Szepesi Kamara pénztárosává nevezték ki, amely Kapronczay György előléptetésével üresedett meg.²⁵²⁷ Hosszú távú tervekre vall, hogy 1601-ben Kassán házat is vásárolt.²⁵²⁸ Ugyancsak 1603 nyarán, kilépve hivatalából 22 év hűséges szolgálatára hivatkozva udvari familiárisi cím és kegydíj után folyamodott (a folyamodvány sorsa egyelőre ismeretlen).²⁵²⁹

²⁵¹⁹ „wie er sich noch in der zeit seines secretariats, mit seiner correspondentz gegn allerley potentaten sy sein Eur Mayestät verdächtlich gewesen und nit was verhalten. Und mit was willen er letztlich von Euer Mayestät abgeschieden, und ob das nit wäre, so hat es doch sonst, umb sein herkhomen, nation und wannndt ain solche gestalt, das an ime alle die mangel geniesamblich erscheinen, die man an ainem scheuchen solle, dem man ainer solchen ansehnlichen bevelch, daran allgemeiner cristenhait gelegen, vertrauen will.” Miksa I. Ferdinándhoz, 1563. ápr. 3. Bécs (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 17. Konv. 2. fol. 65–80, fol. 78v–79r).

²⁵²⁰ Ferdinánd Miksához, 1563. ápr. 15., Innsbruck (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 17. Konv. 2. fol. 94–101., fol. 100rv.).

²⁵²¹ Az első rész kiadása: R. KISS 1908. A második rész másolata: OSzKK Fol. Lat. 739. Sajnos R. Kiss István kiadásra előkészített kézírata egyelőre lappang.

²⁵²² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 60. Konv. 1593. Aug. fol. 597r.

²⁵²³ “ego a puero, videlicet in Hungarica Cancellaria per novennium, in Bellica Wiennae et Pragae per decennium, iuxtoque hanc suae Maiestatis Cameram non sine maximis laboribus iam per triennium, et hic per viginti duos integros annos in Maiestatis Vestrarum serviciis, tam in numeros aulicis quam diversis pericularissimisq[ue] comissariis suadaverim” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 78. Konv. 1603. Jun. fol. 480–481.)

²⁵²⁴ ROTHENFELDER 1924/1925, 159.

²⁵²⁵ PÁLFFY 2010, 126–127.

²⁵²⁶ Még kancelláriai írnokként kapott adományt egy pápai katonával közösen egy Pozsony megyei Szerdahelyen lévő kúriára, 1588. nov. 7. (MNL OL A 57 vol. 4. pag. 543.). 1591. máj. 9-én Somogy és Zala megyei birtokokra szerzett uralkodói megerősítést testvérével, Krisztinával együtt (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Mai fol. 320–322.). 1594. márc. 7-én Dömölky Gergellyel és Hetey Jánossal együtt két Zala megyei falura, Németfalura és Lesencetomajra (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 61. Konv. 1594. März fol. 105r–106v.).

²⁵²⁷ ÖStA FHKA UGB Bd. 409. fol. 78rv.

²⁵²⁸ Mátyás főherceg 1603. jún. 3-án elengedte a vételárból még hátralévő 200 Ft-ot (a ház korábbi tulajdonosa Hoffmann Lázár volt, egy korábbi kamarai tisztviselő) (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 78. Konv. 1603. Jun. fol. 4–16.).

²⁵²⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 78. Konv. 1603. Jun. fol. 476–496. és r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 145., PÁLFFY 2010, 126–127.

Meggyesi Sámuel jegyző (1619)

Meggyesi (Megyesi, Deák aliter Literatus) Sámuel családi viszonyai feltárássra várnak, csupán annyi tudható róla, hogy az alább idézendő források szerint nemes volt.

Meggyesi Sámuel kancelláriai működése egy 1625–1626-ban folytatott győri peres ügyből derül ki, ahol felperesként lépett fel Segesdy István győri esküdt ellen, akinek 1619 őszén segített címereslevelet szerezni. A megadományozott azonban a kialkudott 50 Ft-ot nem adta meg, a különböző alkalmakkor tőle kapott összegeket pedig nem tekintette elegendőnek.²⁵³⁰ Meggyesi a per idején Hanns Breuner győri főkapitány titkára volt. De nem sokáig maradt ebben a tisztségben, mert már 1628-ban Esterházy Miklós udvarában tartózkodott.²⁵³¹ Kérdés, hogy azonos a vele az a Meggyesi Sámuel, aki 1645-ben a Dióssyaktól elkobzott Nyitrai megyei birtokokra kapott adományt Fejérpataky Rafael társaságában.²⁵³²

Merula, Primus veszprémi kanonok, írnok (1527–?), királyi titkár (1550)

Családi körülményeiről csupán annyi ismert, hogy 1544. okt. 15-én címereslevelet kapott két testvérével, Sebestyénnel és Pállal és két unokatestvérével, Jánossal és Andrással közösen.²⁵³³

Pályája egyelőre csak töredékesen rekonstruálható. Az 1544-es címereslevélből tudható, hogy I. Ferdinánd székesfehérvári koronázása óta (1527) szolgálta őt a Magyar Kancellárián mint annak írnoka („Cancellariae nostrae regiae Hungariae amanuensis”).²⁵³⁴ Veszprémi kanonoksága okán valószínűsíthető, hogy Szalaházy Tamás kancellár környezetéhez tartozott. 1543-ban Zákányi István veszprémi kanonokkal együtt mentette a veszprémi egyházi kincsek egy részét Sümegre a török elől (ekkor már biztosan veszprémi kanonok).²⁵³⁵ 1550-ben Pozsonyban élt, erről több forrás is tanúskodik. 1550. ápr. 22-én Pozsonyból mint pozsonyi polgár (!) és Salm gróf szervitora fordul Eperjes városához és kéri az ott meghalt kanonoktársa, Georg Trapezunt hagyatékából bizonyos tárgyak visszaszolgáltatását.²⁵³⁶ Néhány héttel később, 1550. jún. 9-én az uralkodó mint kancelláriai titkárnak („Cancellariae nostrae Hungaricae secretarii”) tekintettel koronázása óta tett sokéves szolgálatára a pozsonyi harmincad bevételeiből évi 50 Ft kifizetését rendeli el, majd egy nappal később a Magyar Kamarára terhelt hasonló összeget.²⁵³⁷ 1550. nov. 4-én ugyancsak Pozsonyból Valentinus Jeccelius bécsi polgárhoz, királyi prokurátorhoz intézett levélben igyekezett tisztázni magát Margareta Raid ellene felhozott vádjai alól (házassági ígéret?).²⁵³⁸ További kancelláriai működésére nincs nyom. A veszprémi káptalan javadalmainak 1556-os jegyzékében említik a kanonoki házat, ahol egykor lakott.²⁵³⁹

²⁵³⁰ GYTJV V. 102. (450. sz.), 104. (464. sz.), 105. (471. sz.), 123. (546. sz.), 134 (594. sz.).

²⁵³¹ Nagyfalvi Gergely levele Meggyesihez, 1628. nov. 7. Győr (SZELESTEI N. 1993, 81.).

²⁵³² MNL OL A 57 vol. 9. pag. 723–724.

²⁵³³ ÖStA HHStA RHK RRB Ferdinand I. Bd. 31. fol. 23r–24r.

²⁵³⁴ A szolgálatok: „ab ipsa electione et foelicissima coronatione nostra in Cancellaria nostra Hungarica multo labore continuato semper temporis ordine etiam per hac iniqua tempora in hunc usque diem cum periculo vitae ac rerum et bonorum tuorum omni amissione et iactura, idque saepius sed praesertim eo tempore, qua Christiani nominis hostes Thurcae in agrum Vespriminiensem Alba Regia sede iam occupata, hostilem impressionem fecerunt.” (fentebb idézett helyen).

²⁵³⁵ LUKSICS 1908, 28.

²⁵³⁶ ETE V. 326–327.

²⁵³⁷ ÖStA FHKA UGB Bd. 387. fol. 102rv., fol. 190v–110r.

²⁵³⁸ ETE V. 427.

²⁵³⁹ KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSI 1997, 327.

Méhes György jegyző (1665)

Valószínűleg a Pozsony megyében birtokos, Nyékről származó nemes család tagja, akit azonban nem sikerült a család leszármazási tábláján elhelyezni.²⁵⁴⁰ Egyetlen adat ismeretes kancelláriai működésére, 1665. okt. 22-én kancelláriai hivatalnoktársaival, Hegykő Mihállyal, Maholányi Jánossal és Tersztyánszky Andrással közösen kapott adományt Wégh Péter és György uralkodóra háramlott csallóközi birtokaira.²⁵⁴¹ További életútja ismeretlen. Nem valószínű, hogy Méhes György kamarai írnokkal, későbbi szenci harmincadossal (1651–1667†) azonosítható.²⁵⁴²

Mihanovich Farkas jegyző (1673)

Horvátországi, Zágráb megyei (?) nemes családból származott. Az 1670-es években működött a Magyar Kancellárián. Szerepel az 1673 márciusából származó jegyzéken, amely felsorolja a kancelláriai tisztviselőket, akik Margarita Maria Teresa császárné halála miatt gyászruhára jogosultak.²⁵⁴³ 1679. jún. 22-én, amikor egy elhagyott zágrábi házra kapott uralkodói adományt, már múlt időben beszélnek kancellárián néhány éven át viselt szolgálatairól.²⁵⁴⁴

Miklóssy Ferenc jegyző (1579)

Felső-magyarországi származású nemes család sarja.²⁵⁴⁵ Kancelláriai tevékenysége egy adatra szorítkozik: 1579 decemberében Beleczy Mátyással közösen folyamodtak Ernő főherceghez mint a főherceg mellé beosztott magyar kancelláriai írnokok (scribae) segély után.²⁵⁴⁶ A kancellárián Joó János írnoka volt.²⁵⁴⁷ Néhány évvel később kellemetlen ügybe bonyolódva bukkan fel a forrásokban, 1589-ben és 1590-ben ugyanis oklevélhamisítás miatt a Szepesi Kamara vizsgálatot folytatott ellene.²⁵⁴⁸ A vizsgálat során a Sárospatakon lefogott Miklóssy bevallotta a írat- és pecséthamisítást, az eljárás során nem kevesebb mint tizenegy címereslevél és számos egyéb írat került begyűjtésre a jóhiszemű megadományozottaktól. A vizsgálat lezárása és Miklóssy további sorsa ismeretlen.

Milith Tamás (†1596) kancelláriai jegyző (1568 előtt), pecsétőr (1568–1576)

Családi háttere és pályája egyelőre nehezen értelmezhető, talán a brebiri Melith család tagja volt.²⁵⁴⁹ 1568-ban, az Oláh Miklós udvartartásáról készült összeírásban a familiárisai között szerepel Zercheky Benedek és Persey Miklós társaságában. Mivel utóbb megnevezettek mindketten kancelláriai írnokok is voltak egyidejűleg, Milith esetében is ez a szerep a valószínűnek tűnik.²⁵⁵⁰ Oláh halála után Liszthy János titkáráként működött, e minőségében

²⁵⁴⁰ NAGY IVÁN VII. 406–407. FEDERMAYER 2003, 241–242. Vö. még NYÉKI MÉHES 1933. A család 1617. márc. 8-án nyert címet II. Mátyástól (PONGRÁCZ – STREŠNÁK – RAGAČ 2004, 244.).

²⁵⁴¹ MNL OL A 57 vol. 13. pag. 233–235. (Laksár és Tejed falubeli nemesi kúriák, Pozsony m.).

²⁵⁴² FALLENBÜCHL 2002, 195–196.

²⁵⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

²⁵⁴⁴ MNL OL A 35 Nr. 116. ex 1679.

²⁵⁴⁵ KÁRFFY 1914, 187.

²⁵⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 40. Konv. 1579. Dez. fol. 74.

²⁵⁴⁷ KÁRFFY 1914, 183.

²⁵⁴⁸ KÁRFFY 1914, 183–188., ÖStA FHKA UGB Bd. 403. fol. 502rv. és 504rv.

²⁵⁴⁹ Minden jel szerint nem azonos vele az egregius Thomas Mylych, aki Zágráb város számadásaiban bukkan fel az 1570-es években (MHZ XVI, 191, 198.). A királyi könyvekben említésre kerül egy alkalommal egy bizonyos egregius Mylyth Tamás és felesége Henningh Zsófia is. Valószínűleg két különböző személyről van szó (1582. márc. 8, MNL OL A 57 vol. 4. pag. 287., 288.).

²⁵⁵⁰ KÁRFFY 1901, 468.

láthatta el egyidejűleg a pecsétőri feladatkört is.²⁵⁵¹ Liszthy titkáráként említi Gyulai Pál Bécsből 1572. márc. 11-én Hugo Blotiusához intézett levelében.²⁵⁵² Bocskay György 1572. őszén, amikor javaslatot kért tőle mint magyar tanácsostól a konstantinápolyi követ személyére, a győri püspök titkárát, Milith (Melych) Tamást is javasolta, felemlítve magyar, latin és szláv nyelvismeretét.²⁵⁵³ A kancelláriai működést a maga hasznára is tudta fordítani, erre utal, hogy Bajomy Zsófiához, Pásztóy János özvegyéhez 1575. júl. 7-én Prágából intézett levele, amely egy a címzett számára ártalmas levél átadásáért ellenszolgáltatást kért.²⁵⁵⁴ 1576. ápr. 2-án Druskóczy Gáspár, Petrichevich János és fiai, Wragovich László és Farkas társaságában kapott adományt mint rokonuk dubai Fejér János és Bidlyn Márton Varasd megyei birtokaira, illetve ugyanazon a napon ugyanezen személyek társaságában Kozlekarith Miklós szintén Varasd megyei birtokaira.²⁵⁵⁵ Liszthy halála után minden jel szerint elhagyta a kancelláriát és visszatért Horvátországba, illetve Szlavóniába. 1587-ben Heresinczy Péter zágrábi, Fejérkövy István veszprémi és Pethe Márton váci püspök javaslatában, amelyet üresedésben lévő egyházi javadalmak betöltése ügyében tettek, előkerül neve. A veszprémi püspökségre javasolják őt mint császári prépostot és zágrábi kanonokot, a báni tábla ülnökét, aki Liszthy János kancellár idejében sok éven át pecsétőr és a kancellária titkára volt.²⁵⁵⁶ Gáspár zágrábi káptalani jegyző 1591. ápr. 5-én kelt végrendeletében mint zágrábi örkanonok szerepel.²⁵⁵⁷ A bolognai horvát-magyar kollégium évkönyvei szerint 1596-ban örkanonokként halt meg.²⁵⁵⁸

Mruck János írnok (1530)

Mruk (Mruck de Potanyeck ?, Mruk, Maruk) János Szalaházy Tamás kancellársága idején működött a Magyar Kancellárián. Első ismert említése 1527. nov. 29-ről származik, amikor előtte mint közjegyző előtt Ujlaky Ferenc ügyvédekkel vallott.²⁵⁵⁹ 1530. márc. 19-én a Magyar Kancellária írnokaként (scriba) említik, ekkor már küszöbön állt esztergomi préposti (szenttamási prépostság) kinevezése.²⁵⁶⁰ Néhány hónappal később, 1530. nov. 9-én Wilhelm von Roggendorf környezetében bukkan fel mint annak titkára.²⁵⁶¹ 1530. dec. 9-én Roggendorftól mint őfelsége hadititkára („secretarius Suae Maiestatis bellicus“) András doktor lefoglalt javait kapta adományba.²⁵⁶² 1531. aug. 21. mint esztergomi kanonok állítja ki kötelezvényét az esztergomi egyházmegye feletti ellenőri posztról („gegenschreyberamt des

²⁵⁵¹ Egy későbbi opinióban szerepel ebben a minőségben (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 388. fol. 387r.).

²⁵⁵² MENCSEK 1910, 32.

²⁵⁵³ Bocskay levele Miksához, 1572. nov. 14. Körmend (ÖStA HHStA Türkei I. Karton 29. Konv. 1. 1572. Nov.–Dez. fol. 20–21.).

²⁵⁵⁴ Károlyi oklevéltár III. 400–401.

²⁵⁵⁵ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 31., és pag. 31–32.

²⁵⁵⁶ “Vesprimiensem porro episcopatum censeremus humiliter praeposito Chazmiensi et canonico Zagrabienisi Thomae videlicet Milith, viro maturo et ingenuo, qui et vitae integritate et rerum experientia pollet, ac tempore reverendissimi quondam domini Joannis Lishthy in Cancellaria Hungarica per multos annos conservatorem seu Cancellariae secretarium agens, divo quondam domino genitori Maiestatis Vestrae Sacratissimae laudabiliter servivit, et nunc sedis banalis in iudiciis regni Sclavoniae assessor existit, quoque Maiestatis Vestrae Sacratissimae in diversis commissionibus et aliis rebus uti poterit, conferendum esse.” (ÖStA HHStA UA Com. Fasc. 388. fol. 387r., másolata ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. Konv. 1588. Okt. fol. 58r.).

²⁵⁵⁷ MHZ XVI, 16.

²⁵⁵⁸ BRIZZI–ACCORSI BARBARIC 1988, 40.

²⁵⁵⁹ PL AEV Nr. 83/1.

²⁵⁶⁰ ETE II. 20–21.

²⁵⁶¹ PRAY 1806, II. 363–365., ETE II. 75–76.

²⁵⁶² ETE II. 87–88. Valószínűleg Csézi András esztergomi nagyprépost javairól van szó.

bistumbs zu Gran”).²⁵⁶³ Még 1533 nyarán is ellátja ezt a hivatalt.²⁵⁶⁴ 1535-ben mint Mrák János szenttamási prépostot említi Kollányi munkája az esztergomi kanonokok között.²⁵⁶⁵

Mucsei Pál jegyző és regisztrátor (1543–1544)

Mucsei (Mwechey, Muchey) Pál talán a Tolna megyei Mucse faluból származik, az alább idézett forrásokban nemesként szerepel. Kancelláriai működésére az első adat 1543 őszéről származik, az Oláh működése alatt a királyi könyvekbe bemásolt első, Báthory András javára 1543. október 2-án kiadott oklevelet tartalmazó oldal felső sarkában olvasható: „Paulus Mwchey registrator.”²⁵⁶⁶ A következő két évben kancelláriai jegyzőként két alkalommal is adományhoz is jutott (1543. dec. 4., 1544. dec. 12.).²⁵⁶⁷ Kancelláriai működésének vége egyelőre nem ismert, 1548-ban már Báthory András szolgálatában állt mint annak titkára, e minőségében írt levelet Wárday Mihályhoz.²⁵⁶⁸ 1549 novemberében Pozsonyban tartózkodott, őt küldte a helytartó nélkül maradt helytartótanács Oláh Miklós kancellárhoz.²⁵⁶⁹ Talán már ekkor (ismét?) Ujlaky Ferenc környezetének a tagja. 1551. dec. 24-én Ujlaky Ferenc győri püspök, helytartó gyulafehérvári nagyprépostnak nevezte ki és intézkedett beiktatásáról. Ekkor a helytartó titkára volt.²⁵⁷⁰ 1555 és 1557 között nagyvárad kanonok, de a nagyvárad káptalan szétkergetése után el kellett (1557. jún. 13.) hagynia a várost, végül Pozsonyban talált menedéket.²⁵⁷¹ 1557-ben (1558?) pozsonyi kanonokként tett végrendeletet, amelynek során 40 aranyat hagyott a pozsonyi iskolában tanuló szegény diákok számára.²⁵⁷²

Nagymihályi Ferenc (1568/1569–1620) kancelláriai titkár (1604–1610)

Előneve (petróci vagy petróci formában is használatos volt) alapján a Zemplén megyei Petrócon birtokos nemes család leszármazottja. Valószínűleg Eperjesen született.²⁵⁷³ Felesége Mérey Imre özvegye, várkonyi Amadé Ilona (ház. 1609. okt. 18.) volt.²⁵⁷⁴ Gyermekeik: ifjabb Ferenc

²⁵⁶³ ÖStA HHHStA AUR 1531 VIII 21.

²⁵⁶⁴ I. Ferdinánd meghagyja az esztergomi prépostnak, hogy a visszatartott tizedet és egyéb jövedelmet adja ki Mrukna, 1533. jún. 25. (ETE II. 269–270.).

²⁵⁶⁵ KOLLÁNYI 1900, 141. Egy 1533-ra datál supplikációt már mint szenttamási prépost írt alá (ETE II. 306.).

²⁵⁶⁶ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 46.

²⁵⁶⁷ Nagyváthy Jánossal és Rác Miklóssal együtt Zowardffy Ferenc és Istvány Gábor áldozópap birtokaira Ugocsa megyében (MNL OL A 57 vol. 2. pag. 51.), ill. Bejczy Ambrussal közösen nyert adományt Naményi Balázs naményi birtokaira Bereg megyében (MNL OL A 57 vol. 2. pag. 74., vö. még LEHOCZKY 1881, III. 630.). 1548-ban szintén Bejczy Ambrussal, ill. Görbedy Lászlóval együtt iktatják be egy legényei birtokrészbe (Zemplén m.), de ezekben az években Golopon (1548), Kacsón (1550), Migléczen (1550) is birtokot szerzett (BOROVSKY Zemplén vármegye 48., 58., 76., 85.).

²⁵⁶⁸ MNL OL P 707 Nr. 11239.

²⁵⁶⁹ R. Kiss 1908, 177.

²⁵⁷⁰ Ujlaky Ferenc győri püspök praesentációs levele titkára, Mucsei Pál számára, 1551. dec. 24. (ÖStA HHHStA AUR 1551 XII 24). továbbá Ujlaky Ferenc levele a gyulafehérvári káptalanhoz Mucsei beiktatásáról, aki maga helyett emberét, Felnémethy Albertet küldi, 1552. febr. 22. Pozsony (ÖStA HHHStA UA AA Fasc. 62. Konv. B. fol. 81–82.).

²⁵⁷¹ BUNYITAY 1883, I. 436. és II. 183.

²⁵⁷² FRANKL 141., RIMELY 1880 264. (végrendelet az előbbi 1558-ra, utóbbi 1557-re teszi).

²⁵⁷³ Végrendeletében eperjesi atyai házról esik szó (ÖStA HHHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6.). Vö. még PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 269.

²⁵⁷⁴ ÖStA HHHStA FA Erdődy Kt. 35. Lad. 38. Fasc. 1. Nr. 3., MIKÓ–PÁLFFY 2005, 332. Lépes Bálint már 1609. jún. 7-én kelt levelében Nagymihályi házasságáról írt Thurzó Györgynek (JENEI 1981, 181.). Az özvegy 1634. máj. 15-én jelentős alapítványt tett az olmüci jezsuita egyetemen tanuló magyar diákok javára (HHStA FA Erdődy Kt. 7. Lad. 7. Fasc. 4. Nr. 49.). Két végrendelete is ismeretes, 1656. aug. 29. és 1658. jún. 8. (uo. FA Erdődy Kt. 2. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 19. és Nr. 20.)

(sz. 1610, fel. Sennyey Anna), István (sz. 1613), Zsigmond (sz. 1616), Erzsébet (sz. 1619, klarissza apáca).²⁵⁷⁵

Nagymihályi pályakezdése egyelőre ismeretlen, 1597. jan. 15-én már a Magyar Kamara titkárává nevezték ki.²⁵⁷⁶ Lippay János személynöki előléptetése után (1604. febr. 24.) vált szükségessé egy második magyar titkár kiválasztása, aki Mátyás főherceg mellett Bécsben működött. A több jelölt közül végül Nagymihályira esett a választás, aki a titkár addig szokásos 400 Ft-os fizetése mellé 100 Ft subsidiumot harcolt ki magának.²⁵⁷⁷ Mátyás főherceg 1604. máj. 21-én nyolc-tíz napos határidővel rendelte magához.²⁵⁷⁸ Az anyagi feltételekkel úgy látszik folyamatosan elégedetlen volt, mert 1605 márciusában újra ez ügyben supplikált.²⁵⁷⁹ A következő években számos kisebb-nagyobb jövedelem kiegészítésre tett szert. 1606. szept. 1-én Mátyás főherceg vajkai érseki nemesek palatinusává nevezte ki és bizonyos tizedjövedelmekhez is hozzájutott, bár voltak sikertelen próbálkozásai is.²⁵⁸⁰ 1609 nyarán megváltozott a hivatalon belüli helyzete, mert a negyedszázada szolgáló rangidős, eddig Rudolf mellett Prágában tartózkodó titkár, Himelreich Tiburtius visszatelepedett Bécsbe, és ezzel új helyzet állt elő. Ennek kapcsán felmerült az eddig általa őrzött titkos pecsét elvételeének lehetősége, amely ellen minden erejével tiltakozott, mondván, hogy ez neki nagy szégyene, mert ezt Magyarországon a hűtlenség jelének tekintik.²⁵⁸¹ A két titkár közötti viszony nem alakulhatott a legjobban, ez is motiválhatta Nagymihályit, hogy az udvari szolgálattal felhagyjon és 1610. március 5-én január 1-i visszamenő hatállyal a Magyar Kamara tanácsosává neveztesse ki magát, ahol kinevezése értelmében egyelőre a titkári kötelemeket is el kellett látnia.²⁵⁸² Egészen haláláig a Magyar Kamara tanácsosaként működött, a titkári feladatokról csak 1616 elején sikerült megválnia.²⁵⁸³ Kamarai működése sem telt konfliktusok nélkül. 1611-ban közte és a kamara között egy különösebben nem részletezett konfliktusról maradt fenn adat.²⁵⁸⁴ 1613-ban Loránth Ferencsel együtt azon panaszkodott, hogy mellőzik őket az ügyek intézése során.²⁵⁸⁵ 1615 elején több hivatali társát hűtlen jövedelemkezeléssel vádolta meg.²⁵⁸⁶ 1611-ben és 1613-ban Erdélyben járt követségben Péchy Zsigmond társaságában.²⁵⁸⁷ 1613-ban

²⁵⁷⁵ ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6., MIKÓ-PÁLFFY 2005, 333.

²⁵⁷⁶ Életrajzi adatai: MIKÓ-PÁLFFY 2005, 331–333., FALLENBÜCHL 2002, 210.

²⁵⁷⁷ Mátyás főherceg Magyar Kamarához Nagymihályi kinevezéséről és a rendes salariumon felül adandó 100 Ft-ról, 1604. márc. 31. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 83. Konv. 1604. März fol. 531.). Fizetéséről: uo. r. Nr. 84. Konv. 1604. Jun. fol. 318–323.

²⁵⁷⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 84. Konv. 1604. Jun. fol. 314–319.

²⁵⁷⁹ „a me jam exactum est, non ignoro, hic deinceps mihi, penes Serenitatem Vestram loco nimirum peregrino, et a patria remoto, in maximis expensis, continuo commorandum, simulque nonmodo scribas, propter varias ac frequenter incidentes expeditiones, pleno semper numero alendos nutriendosque esse, sed etiam cancellariam, ne quid in illa rerum necessariorum deist, rite ac decenti modo et ordine intenterendum.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 88. Konv. 1605. März fol. 250–251.)

²⁵⁸⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 91. Konv. 1606. Sept. fol. 23–30. II. Mátyás a pozsonyi káptalanhoz, hogy Nagymihályi Ferenc királyi titkár ne akadályozzák a csukárdi tizedek élvezetében, 1607. aug. 18. (uo. HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Aug. fol. 282–286. 1609-ben hiába kérte adományba Kamper György birtokait, Gáta, Levél és Hegyeshalom falukat, amelyek csak inskripcióba voltak Kampernél (MNL OL E 15 Nr. 26. ex Jan. 1609).

²⁵⁸¹ Nagymihályi beadványa: MNL OL A 97 5. dob. Mátyás főherceg mint király iratai. Miscellanea, fol. 440, 443. A pecsétátadásáról a magyar rendek tervezetében is olvashatunk, vö. 8.1. fejezet 6. sz. irat.

²⁵⁸² II. Mátyás a Magyar Kamarához, 1610. márc. 5. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. März fol. 6.). 1610. február végén Nagymihályi még a kancellárián működik egy supplikációra rávezetett feljegyzés tanúsága szerint (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 98. Konv. 1610. März fol. 97v.).

²⁵⁸³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 109. Konv. 1616. Febr. fol. 130–133.

²⁵⁸⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 100. Konv. 1611. Nov. fol. 26–27.

²⁵⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 104. Konv. 1613. Nov. fol. 65–68.

²⁵⁸⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 107. Konv. 1615. Febr. fol. 275–283.

²⁵⁸⁷ 1611-es útjára: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 99. Konv. 1610. Dez. fol. 69., r. Nr. 100. Konv. 1611. Jul. fol. 1–3., uo. VUGG r. Nr. 51A fol. 19–20. 1613-as útjára uo. HFU r. Nr. 103. Konv. 1613. Apr. fol. 152–153. 1613. ápr. 12-én kelt útlevele: ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 121. Lad. oS VI. Fasc. 3. 1613-as útjáról készült jelentés: ÖStA FHKA VUGG r. Nr. 51B. fol. 667–681.

az uralkodó kérte, hogy bocsássa vissza azokat a fogalmazványokat, amelyek magyar titkári működése idejéből származnak és nála maradtak.²⁵⁸⁸ Mindeközben egyes vagyonépítőnek bizonyult. 1615-ben Loránth Ferencsel közösen a kistapolcsányi uradalomért folyamodott (sikertelenül), majd még ugyanezen évben a verebélyi officiolátust kérték fel (ezúttal sikerrel).²⁵⁸⁹ 1616. ápr. 6-án inscripcióba kapta az előző zálogbirtokosnál magasabb összeget ígérve 13600 Ft-ért a Pozsony megyei Sárffü és Gurab (Obereisgrub) falvakat.²⁵⁹⁰ 1619-ben megszerezte zálogba a lipótvárosi uradalmat 52000 Ft-ért.²⁵⁹¹ 1620. ápr. 24-én tett végrendeletet, nem sokkal később máj. 27-én 52 évesen el is hunyt.²⁵⁹² Végrendelete azt mutatja, hogy jelentős készpénzösszegek felett rendelkezett, amelyet szívesen fektetett kölcsönügyletekbe, nemcsak ingatlanokat vett zálogba, de ékszereket is. A fentebb említetteken túl zálogba volt nála még a Pozsony megyei Keresztúr, amelyet Thurzó Szaniszló adott neki 4625 Ft-ért zálogba. Nemesi kúriát építtetett Rawenskan (!) és háza volt Pozsonyban. A pozsonyi ferences templomban temették el, síremléke ma is megtalálható.²⁵⁹³ Végrendeletében magát a ferences konfraternek nevezte.²⁵⁹⁴

Nánásy alias Joó István (kendi) jegyző (1610)

Életútját nemeslevele meséli el: tanulmányait félbeszakítva Basta tábornokhoz csatlakozott, Bocskai harcai idején székely fogságba került, Báthori Zsigmond és Báthory Gábor idejében fejedelmi írnokként működött, végül Bécsbe került, ahol a Magyar Kancellária jegyzőjeként dolgozott. Joó Istvánnal együtt 1610. márc. 27-én megnevelésre kerülnek rokonai is (Weres István, Mattyusz András, valamint atyafiai Kisvárdai János és annak fia János, Marikovszky Miklós, Lányi Pál).²⁵⁹⁵ 1610. szept. 15-én, amikor nova donációt kapott egy nagytornyai nemesi kúriára, ekkor még mindig a kancellária jegyzője volt.²⁵⁹⁶ További pályája ismeretlen.

Nedeczky Gábor (†1631) jegyző (1615?–1624)

Trencsén megyei régi nemes család sarja, bár a családfán való elhelyezése egyelőre nem sikerült.²⁵⁹⁷ Anyja Petriky Anna, testvérei Ádám és Gáspár.²⁵⁹⁸

²⁵⁸⁸ II. Mátyás Nagymihályihoz 1613. jan. 8. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. konv. 1613. Jan. fol. 166–177.).

²⁵⁸⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 107. Konv. 1615. Jun. fol. 1251., és r. Nr. 108. Konv. 1615. Nov. fol. 220–225.

²⁵⁹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 109. Konv. 1616. Jan. fol. 212–216., r. Nr. 110. Konv. 1616. Mai fol. 138–141. és r. Nr. 110. Konv. 1616. Apr. fol. 10–27.

²⁵⁹¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 118. Konv. 1619. Jun. fol. 4. Az uradalmat özvegyének is sikerült egy ideig megtartani (1622): uo. r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 255–264.

²⁵⁹² ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6., vö. MIKÓ-PÁLFFY 2005, 332.

²⁵⁹³ MIKÓ-PÁLFFY 2005, 331–332.

²⁵⁹⁴ ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 1. Lad. 3. Fasc. 2. Nr. 6. Idézi MIKÓ-PÁLFFY 2005, 332.

²⁵⁹⁵ MNL OL P 2049 Marikovszky cs. Évrendezett iratok.

²⁵⁹⁶ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 212–213. A család 18. századi kihalásáig birtokolta a kúriát (MNL OL E 156 Fasc. 156. No. 2. Nánási alias Joó István hagyatékának összeírása, 1767).

²⁵⁹⁷ NAGY IVÁN VIII. 106–114. Lásd még NEDECZKY 1891.

²⁵⁹⁸ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 99–100. (családtagsaival nova donációt kapott egy henzikfalvai nemesi kúriára, 1621. ápr. 21.)

Kancelláriai működése II. Mátyás korára megy vissza és 1624 előtti tíz évre helyezhető.²⁵⁹⁹ Folyamodványaiban arról írt, hogy fiatakorától szolgált az intézményben.²⁶⁰⁰ Kancelláriai jegyzősége alatt több alkalommal folyamodott különböző harmincadhivatalok után, 1621 áprilisában kérelmezte a trencsényi vagy az illavai harmincadot, 1624 augusztusában a vágújhelyi harmincadellenőrséget.²⁶⁰¹ 1624. aug. 16-án nógrádi harmincadellenőrnek ugyan kinevezték, de a tisztelet nem volt hajlandó elfogadni.²⁶⁰² 1625. febr. 24-én végre kinevezést kapott a vágújhelyi harmincadra, amelyet azután haláláig betöltött.²⁶⁰³ Ellenőrért, Berdóczy Miklóst 1631. aug. 31-én nevezték ki a halálával megürült harmincadosságra.²⁶⁰⁴ Még kancelláriai jegyzőként szerzett adományt Rosenmann Sámuellel közösen a magszakadás révén koronára háramlott Trencsén megyei vilcsici részbirtokra (1622).²⁶⁰⁵

Nyéki Vörös Mátyás (†1654) jegyző (1602)²⁶⁰⁶

Baranya megyei származású. Féltestvére Radován István és Ferenc.²⁶⁰⁷ Az irodalmi hírnevet szerzett győri kanonok és pápoci prépost kancelláriai működéséről roppant keveset lehet tudni. A pápoci perjelséget kérve utalt folyamodványában ifjúságában a kancellárián tett szolgálataira („respectu fidelium servitorum, in ipsa juventute in Cancellaria Hungarica plurimis annis praestitorum...”).²⁶⁰⁸ Egy könyvbejegyzés tanúsága szerint 1602-ben a kancellárián szolgált mint „majoris cancellariae Hungaricae notarius”.²⁶⁰⁹ Kancelláriai szolgálata legkésőbb 1611 elején véget ért, amikor Naprághy Demeter püspök győri kanonoknak és mosoni főesperesnek nevezte ki (beiktatása 1611. jan. 23-án történt meg).²⁶¹⁰ 1615-ben Nádasdy Pál Naprághy ajánlására neki adományozta a soproni keresztes javadalmat, ehhez elnyerte még a Krisztus Teste és Szt. Kereszt-oltár javadalmakat is (ezekről később, 1636-ban lemondott Draskovich György javára, aki a soproni jezsuitáknak engedte át őket).²⁶¹¹ 1636-tól pápoci prépost, majd 1641-től pápoci perjel haláláig.²⁶¹² A 17. század első felének jelentékeny barokk költője.²⁶¹³

²⁵⁹⁹ „Jam enim a decem plus minus annis invictissimo imperatori ac regi felicissimae recordationis Matthiae, antecessori Maiestatis Vestrae Sacratissimae et Maiestati Vestrae Sacratissimae quoque post auspicatissimam regni inaugurationem in Cancellaria Ungarica iuxta secretarium eiusdem dominum Laurentium Ferencffy etiam in imperiali felicissimae coronationis Maiestatis Vestrae Sacratissimae itinere penes dictum dominum secretarium solus existens, devota obsequiorum genera in diversis expeditionibus mihi concredit, sedulam et fidem operam semper impendendo, aliasque diversa et gravia saepius itinera cum legatis Maiestatis Vestrae Sacratissimae etiam cum maximo periculo vitae obeundo, maxime vero nuper ex benigno Maiestatis Vestrae Sacratissimae mandato cum honorario ad nuptiae filiae illustrissimi comitis domini Stephani Bethlen Albam Juliam cursorie missus...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 127. Konv. 1625. Febr. fol. 17, 19.). Legkorábbi jegyzőként való említése: 1620. apr. 9.: uo. HFU r. Nr. 122. 1620. Apr. fol. 99–100.

²⁶⁰⁰ Pl. ÖStA FHKA HFU r. Nr. 126. Konv. 1624. Aug. fol. 64–65.

²⁶⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 121. Konv. 1621. Jun. fol. 128–129. és fol. 141–142. (trencsényi és illavai harmincad), r. Nr. 125. Konv. 1624. Jun. fol. 57., r. Nr. 126. Konv. 1624. Aug. fol. 64–65. (vágújhelyi harmincadellenőrség).

²⁶⁰² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 126. Konv. 1624. Aug. fol. 63, 67., FALLENBÜCHL 2002, 212.

²⁶⁰³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 127. Konv. 1625. Febr. fol. 15–20. és fol. 27., FALLENBÜCHL 2002, 212.

²⁶⁰⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 144. Konv. 1631. Aug. fol. 154–163.

²⁶⁰⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 287–289., r. Nr. 122. Konv. 1622. Jun. fol. 202–206., fol. 228–229., MNL OL A 35 Nr. 294. ex 1622. Ivanovich Tamással közösen Laszkár és szási nemes kúria után beadott kérelmének sorsa ismeretlen (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Konv. 1620. Apr. fol. 99–100.).

²⁶⁰⁶ Életrajza: KÖMÍVES 1918, BEDY 1938, 405–407., RMKT XVII/2. 400–407.

²⁶⁰⁷ RMKT XVII/2. 400.

²⁶⁰⁸ KÖMÍVES 1918, 3–4. RMK XVII/2. 403.

²⁶⁰⁹ Az adat Nyéki egyik könyvében, Nagy Szent Gergely Liber moralium in beatum Job (Bázel 1514) szerepel, amelyet 1602-ben kapott ajándékba Bellaváry András hitvesétől, Tattay Margittól. A bejegyzést félreolvasva Kőmíves Nándor, notarius helyett locarius-t vélt kiolvasni, téves olvasatát a Nyéki részletes életrajzát tartalmazó RMKT is átvette (RMKT XVII/2. 429., KÖMÍVES 1918, 4.). A helyes olvasatot hozza: VÁSÁRHELYI 1980, III. 256.

²⁶¹⁰ RMKT XVII/2. 402.

²⁶¹¹ RMKT XVII/2. 403.

²⁶¹² BEDY 1939, 59., 62.

²⁶¹³ Versei kiadása: RMKT XVII/2. 91–244., 449–506.

Oláh Miklós (1493–1568) alkancellár (1543–1546) kancellár (1546–1553) főkancellár (1553–1568)²⁶¹⁴

Havasalföldi román fejedelmi család leszármazottja.²⁶¹⁵ Apja Oláh István (Sztojan) szászvárosi királybíró (1522 végr.), anyja Huszár Borbála.²⁶¹⁶ Testvérei (1548): Máté (†1548 előtt, szászvárosi királybíró), Orsolya (1. férj Császár Kristóf, 2. férj Bona György), Ilona (szebeni Olasz Miklós fel.). Unokaöccsei és unokahúga: 1–2. Oláh Tamás (†1559), Mihály, Anna, 3. Császár (később Oláhcsászár) Miklós, 4. Bona György (†1559).²⁶¹⁷ Törvénytelen lánya: Lukrécia (†1561, Liszthy János hitvese).²⁶¹⁸ 1548-ban nemesség megerősítést, 1558-ban pedig régi nemesség megerősítésével bárói címet szerzett magának és családtagjainak.²⁶¹⁹

Oláh tanulmányait a nagyváradi káptalani iskolában végezte, ezt befejezve került II. Ulászló udvarába (1510).²⁶²⁰ Ulászló halála után Szatmári György pécsi püspök, majd esztergomi érsek titkára lett (1516–1524).²⁶²¹ 1518-ban előbb pécsi, majd 1522-ben esztergomi kanonoki kinevezést kapott, legkésőbb 1524-től miskolci plébános.²⁶²² Karrierje 1526 tavaszától lendült meg újra, amikor II. Lajos és ezzel egy időben Mária királyné titkára lett (1526. március 16. és március 21.), Mohács előtt nem sokkal pedig egri nagyprépostságot is elnyerte.²⁶²³ Mivel igazából a királyné környezetéhez tartozott, távol maradhatott a mohácsi ütközettől. Mohács után is az özvegy királyné kíséretében maradt, akit azután Németalföldre is elkísért (1531 márciusa).²⁶²⁴ Döntésébe belejátszott, hogy idehaza nem kapott megfelelő javadalmat, bár az uralkodó erre többször is ígéretet tett.²⁶²⁵ Németalföldi tartózkodása lehetőséget adott képzettsége kiegészítésére, így görög tudása fejlesztésére, humanista tudósokkal, köztük Rotterdami Erasmussal való kapcsolatok teremtésére, illetve az első átfogó Magyarország leírás elkészítésére (Hungaria, 1536).²⁶²⁶ 1539-ben tért vissza Közép-Európába mint Mária egyik meghatalmazottja, hogy tárgyaljon úrnője által még mindig birtokolt magyarországi királynéi jövedelmek ügyében.²⁶²⁷ 1540-ben már Ferdinánd szolgálatában állt, 1540 késő nyarán az uralkodó megbízásából Perényi Péterrel tárgyalt átpártolásáról.²⁶²⁸ 1542. március 30-án I. Ferdinánd újra egri nagypréposttá nevezte ki.²⁶²⁹ Az igazi áttörést azonban alkancellári (1543.

²⁶¹⁴ Életére a végtelen mennyiségű irodalomból: KOLLÁNYI 1888, SÖRÖS 1903, R. VÁRKONYI 2003 (további irodalommal), MAMÜL VIII. 301–303.

²⁶¹⁵ Oláh leszármazása nincs megnyugtatóan tisztázva, a források és az érintett erre vonatkozó kijelentései is egymásnak ellentmondók, nem kizárt az önkonstrukció, ő maga családját hol Vlad, hol Dan ágához tartozónak tünteti fel (IPOLYI 1875, 310–311., OLAHUS 1938, 21–22., KARÁCSONYI 1910, ALMÁSI 2017b, 121–128, ill. MNL OL P 108 Rep. 49. Fasc. F. Nr. 6.).

²⁶¹⁶ ETE I. 55–56.

²⁶¹⁷ MNL OL P 108 Rep. 2–3. Fasc. K. No. 162.

²⁶¹⁸ PERGER 1994, 33. 9. j., ill. Türck Dániel naplójegyzete, amely szerint a Németalföldön született lányt Oláh Miklós pápai engedéllyel törvényesíttette: OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 111v.

²⁶¹⁹ MNL OL P 108 Rep. K. Fasc. 2–3. No. 162. (1548. nov. 23.) és Nr. 163. (1558. ápr. 16.) A címereslevelek számos kiadása közül: ÁLDÁSY 1904–1942, II. 108–112., és 126–131., ill. KATONA 1799, 801–810.)

²⁶²⁰ Oláh sajátkezű feljegyzéseiből, amelyek még a 18. században két alkalommal is megjelentek, magam Péterffy kiadását használtam: PÉTERFFY 1742, II. 187.

²⁶²¹ PÉTERFFY 1742, II. 187–188.

²⁶²² KOLLÁNYI 1900, 132., ETE I. 151.

²⁶²³ PÉTERFFY 1742, II. 188. MNL OL DL 89227 (1526. aug. 24. kinevező oklevél).

²⁶²⁴ PÉTERFFY 1742, II. 188.

²⁶²⁵ FAZEKAS 2005, 37–37.

²⁶²⁶ OLAHUS 1938, FODOR 1990., BARTONIEK 1975, 24–34.

²⁶²⁷ PÉTERFFY 1742, II. 188. 1539 nyarán és őszéről több beadványa is megmaradt, amelyeket úrnője érdekében nyújtott be I. Ferdinándhoz (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 343. Nr. 62., Nr. 159., Nr. 160.). Visszatéréséről beszámolt régi barátjának, Nádasdy Tamásnak is, 1539. nov. 17. Bécs (ETE III. 419–421.).

²⁶²⁸ ETE III. 485–487.

²⁶²⁹ ETE IV. 20.

aug. 1.), majd nem sokára bekövetkezett zágrábi püspöki kinevezése hozta meg.²⁶³⁰ 1546-ban már kancellári címet visel.²⁶³¹ Pappá szentelésére 1545 nyarán vagy őszén, vagy talán még később került sor.²⁶³² Első miséjét hosszas előkészületek után 1552. febr. 29-én mondta el Pozsonyban.²⁶³³ 1548-ban egri püspöki kinevezést nyert, 1553. május 7-én esztergomi érsekké, ezzel együtt főkancellárjává tette őt I. Ferdinánd.²⁶³⁴ Nádasdy Tamás nádor halála után helytartó (1562. aug. 9., kinevezését Miksa is megújította, 1564. aug. 5.).²⁶³⁵ Ezzel a kinevezéssel páratlan hatalom koncentrált a kezében, hiszen egyszerre töltötte a legfőbb magyar világi és legfőbb magyar egyházi tisztséget, sőt kancellár hiányában főkancellárként a kancelláriát is irányította.

Az 1541 utáni politikai konszolidáció egyik kulcsfigurája, aki döntő szerepet játszott a maradék Magyarország igazgatásának megszervezésében és működtetésében. I. Ferdinánddal való jó kapcsolatát mutatja, hogy legkisebb lánya, Johanna főhercegnő keresztapjául Oláh Miklóst választotta.²⁶³⁶ Politikai működésével párhuzamosan esztergomi érseksége alatt átfogó egyházi megújulást kezdeményezett, amely a későbbi katolikus reform szinte teljes eszköztárát (egyházlátogatás, zsinattartás, oktatás megszervezése, jezsuiták letelepítése, szeminárium alapítás) felvonultatta, komolyabb eredmény nélkül.²⁶³⁷ Igen tehetséges és jószemű mecénás, aki kora legtehetségesebbjeit gyűjtötte maga köré igen kiterjedt klientúrájába (id. Forgách Ferenc, id. Draskovich György, Radéczy István, Dudith András, Zsámboky János, Istvánffy Miklós, Liszthy János stb.). 1562. szept. 14-én tett végrendeletében igen bőkezűen gondoskodott családjáról, köztük törvénytelen lányáról Lukréciaőről és mintegy örökösének kiválasztott unokaöccséről, Oláhcsászár Miklósról.²⁶³⁸ Oláh 1549 óta házzal rendelkezett Bécsben (egész pontos két egymás mellett álló házzal, ma Wallnerstr. 4.), a város előtt pedig St. Margaretenhofnál egy kastélyt építtetett kerttel, kápolnával egyetemben, amelyet magáról Nicoletumnak nevezett el, a birtok egy részén pedig falut alapított Nikolsdorf névvel.²⁶³⁹ 1568. jan. 16-án hunyt el Nagyszombatban, ugyanott a Szt. Miklós székesegyházban temették el, síremléke ma is ott áll.²⁶⁴⁰

Oppaka György jegyző (1625, 1628)

Oppaka (Opoka, Opaka) György származása még feltárára vár, a forrásokban nemesként szerepel.²⁶⁴¹ Felesége Szeghy Szűcs Gergely győri városbíró leánya Katalin, akinek második férje (Szilágyi János alispán után és Szapáry András alispán előtt), sógora Szeghy János, későbbi Győr megyei alispán és Szeghy Mihály megyei szolgabíró.²⁶⁴² Öccse Miklós (egyik végrendeleti örököse).²⁶⁴³

²⁶³⁰ ÖStA FHKA HZAB Bd. 2. fol. 202v–203r. 1543. nov. 7-én egy beadványt már zágrábi püspökként ír alá (ETE III. 306–307.)

²⁶³¹ Így nevezi magát Batthyány Ferenchez intézett, e napon kelt levelében, 1546. nov. 8. (MNL OL P 1314 Nr. 34390.).

²⁶³² PL Esztergom AEV Nr. 8/3.

²⁶³³ Oláh saját kezű feljegyzése egy 1552. évi naptárban (SRHM I., 92.).

²⁶³⁴ Esztergomi érseki kinevezése: PL AS Act. Rad. Classis A. Nr. 24., vö. PÉTERFFY 1742, II. 189.

²⁶³⁵ Formularius liber pag. 952a. (EFSZK Batthyány-gyűjtemény Cat. V. Tit. II. a.).

²⁶³⁶ MNL OL P 108 Rep. 2–3. Fasc. K. No. 162.

²⁶³⁷ ADRIÁNYI 1988, FAZEKAS 2003c.

²⁶³⁸ MERÉNYI 1896, 139–140.

²⁶³⁹ A Nicoletum első említése 1560-ból származik: “villa nova Niclosdorff denominata” (PERGER 1994, 18, 82–83.).

²⁶⁴⁰ LUDIKOVÁ 2002, 90–91.

²⁶⁴¹ PL. GYVKJV III. 23. (113.)

²⁶⁴² GECSÉNYI 2008, 89.

²⁶⁴³ SÖRÖS 1899, 673–677.

1625-ban mint kancelláriai alkalmazott, Sennyey István győri püspök, kancellár titkára folyamodott a radafalvai harmincad után.²⁶⁴⁴ 1628-ban Kolinich (Kolinovich) János levele alapján még a kancellárián dolgozott.²⁶⁴⁵ 1629 márciusában ígérvényt kért a győri harmincadra, de kérését veszélyes precedens volta miatt elutasították.²⁶⁴⁶ Ezekben az években hagyhatta el a kancelláriát és telepedett le Győrben, ugyanis 1629-től sokasodnak a rávonatkozó bejegyzések Győr város és Győr megye jegyzőkönyveiben. 1630-ban a győri püspök официálisaként járt el a győri megyegyűlésen.²⁶⁴⁷ 1634-ben a győri jezsuitáknál működő ún. urak kongregációjának alapító tagja (1634), több éven át a kongregáció titkára.²⁶⁴⁸ 1637-ben Wolfgang von Mansfeld gróf, győri főkapitány (1633–1638) magyar titkáráként működött.²⁶⁴⁹ Győr város esküdtje (1639–1640), városbíró (1640).²⁶⁵⁰ Felesége révén tagja lett a győri városi elitnek, 1640. nov. 8-án kelt végrendelete szerint háza volt Győrben, birtokrésze Enesén, illetve a Fejér megyei Németin, Somogyin, Hidegkúton.²⁶⁵¹ 1640. dec. 18-án már ingóságait írták össze, a holmik között egy öreg könyvet („de jure et justitia”), és egy másik kötetet („phiscorum liber) jegyezték fel.²⁶⁵²

Orbán István (†1693) jegyző (1655–1662), kancelláriai titkár (1662–1679)

Nyitra megyei eredetű család sarja, amely a 16–17. században Erdőhát északi részén és Tapolcsány környékén fordult elő, és amely 1593. márc. 18-án nyertek régebbi keletű nemességüket megerősítő címereslevelet. A család 1650 után telepedett meg Pozsony megyében.²⁶⁵³ Felesége Bokros Éva (1671).²⁶⁵⁴

Valószínűleg azonos azzal az Orbán Istvánnal, aki 1632-ben parvista, 1638-ban principista („Nobilis Ungarus Kopczaniensis”), 1638-ban a poeta osztályt végezte a nagyszombati jezsuita gimnáziumban. Első biztosan rá vonatkozó adat 1655. febr. 5-ről származik, ekkor Hidvéghy Mihállyal és Thalmaczy Gáspárral közösen birtokadományt kapott Nyitra megyei birtokokra (Zsámbokrét, Sempte, etc.), Orbán ekkor mint „Cancellariae nostrae Ungaricae et Tabulae Judicariae juratus notarius” kerül említésre.²⁶⁵⁵ Minden jel szerint innentől kezdve folyamatosan a Magyar Kancellárián dolgozik.²⁶⁵⁶ 1657 elején a Lengyelországba II. Rákóczi Györgyhez utazó Szelepcsényi kíséretében ott van.²⁶⁵⁷ 1662. márc. 5-én nevezték ki a már jó ideje üresedésben lévő magyar titkári posztra évi 500 Ft fizetéssel.²⁶⁵⁸ Ekkor megvásárolta

²⁶⁴⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 136. Konv. 1629. März fol. 373, 373a. Bánffy Kristóf gr. tárnokmester két levelében is ajánlotta őt (MNL OL E 41 1625: No. 143., No. 164.). 1627-ben is a püspök titkáráként említi őt Esterházy Dániel egyik memorialéjában (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 132. Konv. 1627. Okt. fol. 26–27.)

²⁶⁴⁵ MNL OL A 32 No. 121.

²⁶⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 136. Konv. 1629. März fol. 390.; MNL OL E 15 Nr. 35. ex Apr. 1629, fol. 413.

²⁶⁴⁷ GYVKJV III. 34. (220. sz.).

²⁶⁴⁸ KÁDÁR 2017, 327. (41. sz.).

²⁶⁴⁹ GECSÉNYI 2008, 439.

²⁶⁵⁰ GECSÉNYI 2008, 163. Pl. GYTJV VIII. 60. (142. sz.), 76. (192. sz.), 76. (193. sz. bírónak választása).

²⁶⁵¹ SÖRÖS 1899, 673–677.

²⁶⁵² SÖRÖS 1899, 675–677.

²⁶⁵³ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 281. A régebbi genealógiai irodalom a felsőöri Orbán családból származtatta (NAGY IVÁN VIII. 233.).

²⁶⁵⁴ ELTE EK Kt Ab 222, fol. nélkül 1671. júl. 4. és 1675. aug. 13. (marizelli zárandoklatok).

²⁶⁵⁵ MNL OL A 57 vol. 11. pag. 282–283.

²⁶⁵⁶ 1656 áprilisában más kancellistákkal együtt folyamodott, hogy Kőszeg várostól kapott bort vámmentessen behozhassák (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 1656. Apr. fol. 212–213.). 1657. febr. 8-án Rákóczi László Szelepcsényi kancellár kíséretében találkozik vele Bártfán (HORN 1990, 268.). Bárói oklevele szerint is folyamatos kancelláriai szolgálata, érdemei között említve, hogy részt vett a Rákóczi Györgyhez, ill. a Lengyelországba küldött követségben (MNL OL A 57 vol. 57. pag. 492–495.).

²⁶⁵⁷ HORN 1990, 268.

²⁶⁵⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 216. Konv. 1663. Aug. fol. 51, 56.

Orossy György volt magyar titkár, akkori perszonális Johannesgasse-i házat.²⁶⁵⁹ Tizenhét éven át működött kancelláriai titkárként. Sajnos működése, ahogy egész személyisége eléggé megfoghatatlan. 1679. ápr. 6-án személynökké nevezte ki az uralkodó, illetve a személynöki kinevezéssel egy időben Gubernium tanácsosai közé is kinevezést nyert.²⁶⁶⁰ Sőt ugyanezen napon bárói rangot is kapott I. Lipóttól.²⁶⁶¹ A fennmaradt adatok szerint még egy féléven keresztül ellátta a kancelláriai titkárai feladatokat, mivel nem sokkal később elhalálozott Pálffy Tamás kancellár (1679. máj. 6.).²⁶⁶² 1681 júliusában az uralkodó engedélyezte, hogy kifizessék neki addig elmaradt guberniumi tanácsosi fizetését. Évi 1500 Ft-ról, azaz együttesen 3000 Ft-ról volt szó.²⁶⁶³ Az összeg kifizetése azonban nem történt meg, 1688 februárjában a személynök újra folyamodott érte.²⁶⁶⁴ Néhány hónap múlva, 1688 szeptemberében az összeget, hivatkozva a nehéz időkben elszenvedett kárait, a duplájára, azaz 6000 Ft-ra emelték, az előterjesztés során a kamarai titkár feljegyezte, hogy az uralkodó kiemelte Orbán hosszú titkári és személynöki szolgálatát.²⁶⁶⁵ Orbán István 1693 júliusában halálozott el.²⁶⁶⁶

Orossy (Oroszi) György írnok (1627–1635), titkár (1638–1650)

A Vas megyében élő Oroszi család tagja (vö. késői rokona, Oroszi Pál vasvári kanonok, későbbi veszprémi nagyprepost folyamodványát).²⁶⁶⁷ Édesapja Orossy István (†1617. aug. 31.) a Haditanács regisztrátora volt.²⁶⁶⁸ Anyja Faddi Szabina, aki később Szikszay Mihály kancelláriai regisztrátorral lépett házasságra. Felesége Szentkereszti Anna, Szentkereszti Jakab, a Magyar Kamara titkára és Klebel Anna lánya (az anya második férje Szentiványi Ferenc).²⁶⁶⁹ Lánya Anna Franciska, ifjabb gr. Lippay György (†1684), Lippay Gáspár fiának hitvese, második férje Karl Russenstein báró.²⁶⁷⁰

Orossy 1625 elején a bécsi egyetemen tanult, ekkor jegyezte be nevét a magyar náció anyakönyvébe mint Sennyey kancellár alumnusa, származási helyként Szerdahelyet jelölve meg.²⁶⁷¹ Tanulmányai befejezése után is a kancellár szolgálatában maradt, egészen annak haláláig. Egyik beadványában nyolc éves Sennyey mellett eltöltött szolgálatról beszélt.²⁶⁷² A kancelláriával való kapcsolata az eddig feltárt források alapján nem világos. 1627. május 2-án egy Batthyány Ferencnéhez intézett levelet mint a kancellár bécsi házának gondviselője írt alá.²⁶⁷³ Kolinich János 1628. márc. 29-én kelt levelében őt is azok között említi, akik

²⁶⁵⁹ ÖStA FHKA HQB Bd. 56. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1662, fol. 69v. (1662. máj. 13.).

²⁶⁶⁰ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 491–492., uo. A 35 Nr. 77. ex 1679 (fogalmazványa), A 35 Nr. 78. ex 1679 (tanácsosi kinevezés).

²⁶⁶¹ MNL OL A 57 vol. 16. pag. 492–495., ÁLDÁSY II. 273. A bárói oklevél eredetijét a pozsonyi városi levéltár őrzi (FAUST é. n., 31–32.).

²⁶⁶² Magyar Kamara előterjesztése, 1681. máj. 7. Pozsony (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 279. Konv. 1681. Jul. fol. 398, 401.).

²⁶⁶³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 279. Konv. 1681. Jul. fol. 396–403.

²⁶⁶⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 325. Konv. 1688. Febr. fol. 153–158.

²⁶⁶⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 325. Konv. 1688. Sept. fol. 596–602.

²⁶⁶⁶ FALLENBÜCHL 1988, 107.

²⁶⁶⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 224. fol. 47–48. Személyére: PFEIFFER 1987, 168.

²⁶⁶⁸ Sutter hadifizetőmester kimutatása Orossy járandóságáról (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Febr. fol. 84.)

²⁶⁶⁹ MNL OL A 35 Nr. 201. ex 1644.

²⁶⁷⁰ Soós 1995–1996, 43. A házasság 1661. szept. 8. előtt történhetett nem sokkal, mert ekkor a friss feleség „nuptiales vestes” ajánlja fel a máriavölgyi kegyhelyen, amelyből „facta est casula, antipendium arae majoris et pluviale argento textum” (DAP I. 282.). A második férjre lásd ÖStA FHKA HFU r. Nr. 330. Konv. 1689. Jun. fol. 269/1–2. és MNL OL A 57 vol. 23. fol. 433–434.

²⁶⁷¹ „Georgius Orosy Ungarus Szerdaheliensis, illustrissimi ac reverendissimi Regni Hungariae cancellarii alumnus” (SCHRAUF 1902, 358.).

²⁶⁷² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 323a–324.

²⁶⁷³ MNL OLP 1314 Nr. 34647.

címereslevelet írtak, ez írnoki működésre mutat.²⁶⁷⁴ 1631-ben az udvari fizetőmestertől Felső-Magyarországra tett futárszolgálatáért kapott kifizetést.²⁶⁷⁵ 1632 tavaszán „penes illustrium dominum cancellarium Hungaricum aulicum in Cancellaria Hungarica serviens” folyamodott a győri harmincadért, amelyet végül azonban nem nyert el.²⁶⁷⁶ 1635-ben ott van Sennyey mellett annak szlavóniai küldetésében is.²⁶⁷⁷ Patrónusa halála után nem sokkal a Magyar Kamarában talált alkalmazásra, ahol négy hónap helyettesítés után 1636. júl. 18-án kinevezték titkárhelyettesnek.²⁶⁷⁸ Nem sokára azonban visszatért a kancelláriára. A regensburgi választófejelmi gyűlésre (Kurfürstentag, 1636. szept.–1637. febr.) utazó II. Ferdinánd helyett Bécsben kormányzó Lipót Vilmos főherceg mellé osztották be titkárnak.²⁶⁷⁹ 1638 márciusában a pozsonyi országgyűlésen a Magyar Kamara alkalmazottai a bevett gyakorlat szerint kegyadományért folyamodtak az uralkodóhoz, beadványában Orossy 1000 Ft-ot kért, ennek kapcsán elsősorban Sennyey mellett szerzett érdemeire tudott hivatkozni.²⁶⁸⁰ Nem sokkal később, véglegesen visszatért a kancelláriára, az idős és beteges Ferencffy Lőrinc mellé 1638. jún. 30-án kinevezték második magyar titkárnak.²⁶⁸¹ Ferencffy halála után egyedüli titkárként működik tovább. 1644-ben 1000 Ft kegyadományhoz jutott Andreas Wollzogen hagyatékából, 1648-ban pedig hű szolgálatai jutalmazására további 5000 Ft kegyadományt kapott.²⁶⁸² Bécsben legkésőbb 1641-től házzal rendelkezett a Johannesgassen, a házat 1662-ben adta el Orbán Istvánnak.²⁶⁸³ Kancelláriai működése személynöki kinevezésével ért véget (1650. márc. 21.).²⁶⁸⁴ 1665. márc. 12-én őt, hitvesét és lányukat, Anna Franciskát az uralkodó bárói rangra emelte.²⁶⁸⁵ 1663-ban a máriavölgyi pálos kegyhely temploma nagyharangjára 600 Ft-ot adományozott.²⁶⁸⁶ A személynöki tisztból az idős, gutaütést szenvedett Orossyt az uralkodó

²⁶⁷⁴ 8.1. fejezet 7. sz. irat.

²⁶⁷⁵ ÖStA FHKA HZAB Bd. 78. fol. 350.

²⁶⁷⁶ Udvari Kamara véleményét kérő levele a Magyar Kamarához, 1632. márc. 27. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 145. Konv. 1632. März fol. 148–149.).

²⁶⁷⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 323a–324.

²⁶⁷⁸ MNL OL E 21 1636. jun. 18., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 154. Konv. 1636. Jul. 60–68. (Zkolek Imre halála után vált szükségessé alkalmazása, járandósága évi 300 Ft). Vö. még FALLENBÜCHL 2002, 220.

²⁶⁷⁹ Udvari Kamara (hátrahagyott osztály) Magyar Kamarához, 1638. aug. 28. Bécs, ahol Orossyt „penes relictam inclutam Cancellarium Hungaricum Aulicum ad interim deputatus et designatus secretarius”-nak nevezik (MNL OL E 21 1636. aug. 28.). Kiküldetése időtartamára 200 Ft-ot kért, de csak 100 Ft-ot hagytak neki jóvá, 1636. szept. 19. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 154. Konv. 1636. Sept. fol. 39.)

²⁶⁸⁰ „Quamvis quidem, Clementissime Domine, in Camera hac Majestatis Vestrae Sacratissimae, nonnisi ab annis duobus serviam, ad latus tamen reverendissimi domini Stephani Sennyey alias Regni Hungariae aulae cancellarii in expeditione Hungarica aulica, ab octo annis existens in diversis commissionibus, praesertim vero in tractatu Sclavonico anno 1635 instituto, et ordinatio eiusdem, secretariatus illius commissionis, absque omni salario, functus fuero officio, assecurationemque a dicto domino me, in recompensam, in morte praeventus fuisset, super impetranda mihi gratia, habueram. Deinde anno proxime praeterito, dum pietissime defuncta Sua Maiestas Sacratissima, gloriose recordationis, comitiis imperialibus Ratisbonae praeesset, in aula serenissimi archiducis Leopoldi, tunc gubernatoris, in expeditione Hungarica, similiter secretariatus munia obivi.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 323a–324). A kért 1000 Ft-ot különben jóváhagyták számára (uo. r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 287–288.)

²⁶⁸¹ Kinevezésére: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 158. Konv. 1638. Sept. fol. 66–73. A kinevezés 1638. szept. 19. kelt, de a szolgálat kezdeteként június 30. jelölte meg, innen folyósították számára a titkári járandóságot is, az évi 500 Ft-ot (uo. HFU r. Nr. 216. fol. 53., FALLENBÜCHL 2002, 220.). A Magyar Kamarából kapott, neki szóló kifizetésekre: MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/XII. pag. 121. és 213. 1642. febr. 25-án pl. 300 Ft Orossynak történő kifizetésére kapott utasítást Paul Hisch magyaróvári harmincados (MNL OL E 15 Nr. 43. ex Febr. 1652.

²⁶⁸² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 171. Konv. 1644. Aug. fol. 82–87. és uo. r. Nr. 178. Konv. 1648. Apr. fol. 76–81.

²⁶⁸³ ÖStA FHKA HQB Bd. 52. Protokollbuch der Hofquartiersakten 1640–1641, fol. 21r. (1641. febr. 17.).

²⁶⁸⁴ FALLENBÜCHL 2002, 220.

²⁶⁸⁵ MNL OL A 57 vol. 11. pag. 198–199.

²⁶⁸⁶ DAP I. 282.8

1665. jan. 12-én felmentette, egyúttal 2000 Ft kegyadományt rendelt neki és restanciái kifizetését.²⁶⁸⁷

Pálffy Gergely jegyző (1564 előtt–1580)

Családi viszonyai egyelőre ismeretlenek. Pálffy (Pálffy de Weors)²⁶⁸⁸ Gergely 1578-ban mint a Magyar Kancellária jegyzője kért adományt Polányi Sebestyén és Imre fiskusra háramlott birtokaira, hogy a török elől menekült családjának, feleségének és gyermekeinek otthont adjon, a birtokokra elmondása szerint felesége jogigénnyel rendelkezik mint Polányi Sebestyén rokona.²⁶⁸⁹ Az egyik kérelem hátirata szerint „a iuventute sua hucusque” szolgál a kancellárián, egy másikban pedig arról ír, hogy már I. Ferdinánd és Miksa idejében is a kancellárián szolgált, családja Szigetvár elfoglalásakor (1566) veszítette el birtokait, szülei is ekkor pusztultak el.²⁶⁹⁰ Egy további kérelemből az is kiderül, hogy ezeket a birtokokat már kancelláriai szolgálataiért kapta adományba.²⁶⁹¹ 1580. márc. 19-én végül Nagyakajdra nyert adományt (ekkor is kancelláriai jegyzőként említik).²⁶⁹² Korábbi kancelláriai működését igazolja egy tőle származó feljegyzés, amely Miksa Sopron megyéhez, 1571. máj. 30-án intézett mandátumára került rá.²⁶⁹³

Pálffy Tamás (1620–1679) püspök, kancellár (1669–1679)²⁶⁹⁴

Az erdődi Pálffy család tagja (báró, 1581). Apja Pálffy Mihály.²⁶⁹⁵ Testvére István (†1637).²⁶⁹⁶

Pálffy Tamás gimnáziumi tanulmányait nagyjából a nagyszombati jezsuita gimnáziumban végezte (1631–1638), sőt a filozófia kurzust is a helyi egyetemen abszolválta (1638–1641).²⁶⁹⁷ Itt szerzett filozófiai magiszteri címet is 1641-ben.²⁶⁹⁸ A teológiára már Rómába küldték, ahol a Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke volt négy éven át (1641–1645).²⁶⁹⁹ Hazatérve rögtön kinevezést kapott az esztergomi káptalanba (1645. dec. 13.), ahol 1659-ig működött. Előbb honti, majd zólyomi főesperes, 1651. máj. 10-én már örkanonok és bátai apát. 1653. márc. 15-én csanádi püspöki kinevezést nyert (pápai megerősítést kapott 1654. szept. 25-én).²⁷⁰⁰ Püspökké 1655-ben Trencsénben szentelték.²⁷⁰¹ 1653. májusa óta az esztergomi

²⁶⁸⁷ Hölgyi kinevező oklevele, amelyben még élő személyként említik őt (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 322. Konv. A. fol. 13–14., MNL OL A 57 vol. 12. pag. 101–102.). Fallenbüchl szerint tisztéről 1665. jan. 2. lemondott, özvegye pedig már jan. 12-én kegyadományt kapott (FALLENBÜCHL 2002, 220.).

²⁶⁸⁸ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 206–207.

²⁶⁸⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 39. Konv. 1579. Jan. 58–60. és uo. r. Nr. 39. Konv. 1579. März fol. 13–22. Vas megyei Nagyakajd, Herman ill. Tana falubeli birtokokról van szó.

²⁶⁹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 39. Konv. 1579. Jan. fol. fol. 59rv. és r. Nr. 39. Konv. 1579. März fol. 13rv., fol. 14 rv., fol. 18rv. és 19rv.

²⁶⁹¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 39. Konv. 1579. März fol. 19rv.

²⁶⁹² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 206–207.

²⁶⁹³ A mandátum a győri püspökség Delphino bíboros kezéből való visszavételéről tájékoztatja az országlakosokat, 1571. máj. 30. Prága. Hátán Pálffy Gergely „senior notarius” feljegyzése, hogy Zermegh János által a mandátum bemutatása Sopron megye gyűlésén megtörtént (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 24 Konv. 1572. Okt. fol. 95a.).

²⁶⁹⁴ Életére: KOLLÁNYI 1900, 261–263., JEDLICKSKA 1910, 499–502, CHOBOT 1917, 580–581., JUHÁSZ 1938, 168–176., SZARKA 1947, 170., Váci egyházmegyei almanach 1970, 157–158, SUGÁR 1984, 332–340.

²⁶⁹⁵ JEDLICKSKA 1910, 499.

²⁶⁹⁶ JEDLICKSKA 1910, 687.

²⁶⁹⁷ EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 50v, (parvista), fol. 56v. (parv.), fol. 66r. (gramm., „Szakolcensis”), fol. 83v. (poeta), fol. 92r. (rhetor). MUT 20, 25.

²⁶⁹⁸ BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 128. (92. sz.).

²⁶⁹⁹ VERESS 1917, 42.

²⁷⁰⁰ JUHÁSZ 1938, 169., HC IV. 169.

²⁷⁰¹ KOLLÁNYI 1900, 262.

egyházmegye helynöke.²⁷⁰² 1653. aug. 10-én elnyerte a szenttamási prépostságot. Több alkalommal megkereste Lippayt továbblépése ügyében, 1655-ben a váci püspökségért folyamodott, 1657-ben a veszprémi püspökség megszerzéséhez kért támogatást.²⁷⁰³ Végül 1658. márc. 22-én esztergomi nagypréposttá lépett elő. Néhány héttel később elnyerte a váci püspökséget és vele a pozsonyi prépostságot (1658. ápr. 25.)²⁷⁰⁴ 1660. aug. 16-án azonban már egy következő püspökség élére került, az egri püspökséget nyerte el (pápai megerősítést kapott rá 1667. dec. 12.).²⁷⁰⁵ A becsvágyó és ambiciózus Pálffy karrierje csúcsát kétségkívül a kancellári méltóság elnyerése jelentette, amelyre már 1666-ban is pályázott, de egészen 1669 őszéig, Szegedy lemondásáig kellett várnia. 1669. okt. 5-én tette le a kancellári esküt, a hivatalt egészen haláláig betöltötte.²⁷⁰⁶ Kinevezését talán Kollonich támogatásának köszönhetette.²⁷⁰⁷ A kinevezés velejárója volt, hogy lemondott az egri püspökségről, azt átadta Szegedy Ferencnek és helyette a Bécshez közelebb fekvő nyitrai püspökséget kapta meg (királyi kinevezése 1669. szept. 23. vagy előtte, pápai megerősítése 1671. dec. 4.).²⁷⁰⁸ A nyitrai kinevezéssel egy időben ismét kinevezést kapott a pozsonyi prépostságra, amely kényelmes rezidenciához juttatta az ország fővárosában. Kancellári működése a Wesselényi-féle szervezkedés leleplezése, a lipóti abszolutista törekvések kibontakozása, a kuruc háborúk korára esett. Egyrészt igyekezett a rendi alkotmány védelmére, másrészt egyéni ambícióktól vezettetve sürgette a vétkesek súlyos büntetését.²⁷⁰⁹ Nyers egyénisége, hatalmi vágyai miatt nem egyszer került ellentétbe a központi hivatalokkal, vagy éppen Szelepcsényi esztergomi érsekkel, akit az egyik legfőbb ellenlábasának tartott.²⁷¹⁰ 1679. máj. 6-án halálozott el Bécsben, temetésére a lakhelyéhez közeli karmelita kolostor Szt. Józsefről nevezett templomában került sor.²⁷¹¹

Paluczki/Palugyay Imre (†1557) jegyző (1551–1554)

Liptó megyében birtokos régi nemesszalád, a kispalugyai Palugyay vagy Paluczki család tagja volt. Paluczky János (†1546) fia.²⁷¹² Testvérei Anna, Klára, András, György.²⁷¹³

Az 1543/1544. évi tanévben a wittenbergi egyetemen folytatott tanulmányokat.²⁷¹⁴ 1551. máj. 23-án kancelláriai jegyzőként említik abban az adománylevélben, amelyet András és György testvéreivel együtt nyert Sztruczky Kristóf németlipcsei birtokaira.²⁷¹⁵ 1551. okt. 10-én más kancelláriai tisztviselőkhöz hasonlóan aláírta Heinrich Bullingerhez intézett levelet.²⁷¹⁶ 1554. jan. 18-án még kancelláriai szolgálatban állt Bécsből Eck Bálinthoz intézett, érdekes levele

²⁷⁰² Lippay György levele a káptalanhoz Pálffy kinevezéséről, 1653. máj. 15., Pozsony (EKML Capsa 12. Fasc. 7. Nr. 19.).

²⁷⁰³ KOLLÁNYI 1900, 262.

²⁷⁰⁴ SZARKA 1947, 170.

²⁷⁰⁵ Sugár 1984, 333., HC IV. 72.

²⁷⁰⁶ PAULER 1876, I. 292–293.

²⁷⁰⁷ BENCZÉDI 1975, 492.

²⁷⁰⁸ Utódja Szegedy 1669. szept. 23-án kapta meg kinevezését a z egripüspökségre (MNL OL A 57 vol. 14. pag. 368–369.). HC V. 290.

²⁷⁰⁹ BENCZÉDI 1975, 492–493.

²⁷¹⁰ PAULER 1876, I. 292., KOLLÁNYI 1900, 263. Továbbá: Rottal János gróf levele I. Lipóthoz, 1671. febr. 5. Pozsony (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 323. Konv. D. fol. 38–40.), KÁROLYI 1883a, 49.

²⁷¹¹ Szelepcsényi György két levele Pálffy Miklóshoz, 1679. máj. 6. és máj. 11. Bécs (ÖStA HHStA FA Pálffy Kt. 14. Arm.I. Lad. 6. Fasc. 4. Frust. 132. és 133.).

²⁷¹² PALUGYAY 1863, 527.

²⁷¹³ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 451.

²⁷¹⁴ FRANKL 1873, 298.

²⁷¹⁵ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 451. Andrásra: MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/I. pag. 47.

²⁷¹⁶ ETE V. 597–600. ERDŐS 1913, 10–14.

tanúsága szerint.²⁷¹⁷ 1557. ápr. 20-án halt meg, sírköve egykor a kispalugyai templomban volt látható.²⁷¹⁸

Pécsi János (†1547) alkancellár (1540–1542)

Családi körülményeiről nem állnak rendelkezésre adatok. Pécsi származásra utal neve.²⁷¹⁹ A leleszi premontrei konvent tagja. Kumorovitz tanulmányában már 1508-ból említi őt a custosok sorában, 1525–1526-ban prior, majd 1526-tól a préposti posztot tölti be egészen 1547-ben bekövetkezett haláláig bezárólag.²⁷²⁰ Minden jel szerint szorosán kötődött már az 1530-as években Perényi Péterhez, a Habsburg részről a tárgyalásokat vezető Wese lundi érsek feljegyzéseiben említi a Perényi hitlevelével hozzáküldött leleszi prépostot (1537. nov. 26.).²⁷²¹ Ez magyarázza, hogy Perényi miért őt választotta helyettesének kancellári kinevezését követően (első általa kiadott oklevél 1540. dec. 28.-ról ismeretes).²⁷²² Működése valószínűleg már ura lefogatása előtt (1542. okt.) véget ért (utolsó ismert oklevél tőle 1542. júl. 9-ről való).²⁷²³ Ekkorra már nyilvánvalóvá vált, hogy a Perényi bizalmát bíró prépost nem bírja ugyanakkor az uralkodó bizalmát. Perényi késnek nyilatkozott más személyt állítani a posztjára (lásd erről Thurzó Elek Ferdinándhoz intézett levelét, 1542. máj. 4. Sempte).²⁷²⁴ A fentiekkel egybevág Lorenz Sauer supplicációja, amely szerint ő a leleszi prépost távozása után, az új kancellár érkezéséig több mint egy éven át a magyar expedíció ügyeit is intézte (1542 júliusa és 1543 augusztusa között).²⁷²⁵ János még alkancellárként szerepel abban az iratban, amely engedélyezte számára Lelesz megerősítését (1543. ápr. 5.).²⁷²⁶ 1547. febr. 2-án még életben volt és leleszi prépostként oklevelet adott ki.²⁷²⁷

Perényi Péter (1502–1548) kancellár (1541–1542)²⁷²⁸

A Perényi család bárói, terebesi ágának tagja. Perényi Imre (†1519) nádor és Báthori Margit fia. Felesége: 1.) Thurzó Margit (Thurzó Elek lánya), 2.) kövendi Székely Klára. Két házasságából három fia és két lánya született.

Már Mohács előtt jelentős tisztségeket visel: 1519 után Abaúj megye ispánja, 1521 végén horvát-szlavón bán, 1525–1526-ban temesi ispán.²⁷²⁹ A mohácsi csata után, amelyet szerencsésen túlélt, János királyhoz csatlakozott, aki erdélyi vajdává, koronaőrre nevezte ki.²⁷³⁰ 1527 őszén ő is Ferdinándhoz csatlakozott, aki meghagyta az 1526 után önkényesen elfoglalt Sárospatak birtokában, illetve az erdélyi vajdai méltóságban, és a koronaóri tisztségben is. 1529-ben János király fogságába került, akihez ezt követően visszapártolt és egészen a király haláláig pártján is maradt.²⁷³¹ 1532-ben a szultán foglya. Az 1530-es évek elején állítólag a

²⁷¹⁷ ŠAP PB 135. dob. Ezt az értékes hivatkozást Guitman Barnabásnak köszönöm.

²⁷¹⁸ PALUGYAY 1863, 527.

²⁷¹⁹ KUMOROVITZ 1928, 10.

²⁷²⁰ KUMOROVITZ 1928, 10. Préposti megerősítése Várday Páltól: BEK Kt. Coll. Kapr. B. tom. 62. pag. 363.

²⁷²¹ KÁROLYI 1878, 780–781.

²⁷²² MNL OL E 21 1540. dec. 28.

²⁷²³ MNL OL E 150 Reg. Fasc. 38. Nr. 14.

²⁷²⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 47. Konv. F. fol. 1–4.

²⁷²⁵ ÖStA FHKA NÖKA r. Nr. 17. Konv. 1549. Jul. fol. 951–952.

²⁷²⁶ ETE IV. 244–245.

²⁷²⁷ MNL OL P 707 1. cs. I. sor. Fasc. 5. Nr. 1912.

²⁷²⁸ Életére: DÉTSY 2008, 28–71., PUSKÁR 2008, MAMÜL IX. 132. (Szabó András).

²⁷²⁹ C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVAI 2016, 101., 125.

²⁷³⁰ PUSKÁR 2008, 297–298.

²⁷³¹ PUSKÁR 2008, 300.

magyar királyi trónra is aspirált.²⁷³² 1537 elején tárgyalások folytak esetleges visszatéréséről I. Ferdinánd hűségére. Már ekkor kikötötte magának a kancellári méltóságot, amelyre 1537. jan. 16-án az uralkodó ki is állította a kinevezőoklevelet, de azt később az átpártolás elmaradása miatt kasszálták.²⁷³³ Jelentős szerepet játszott a váradi béke megkötésében.²⁷³⁴ János halála után (1540. júl.) visszatért I. Ferdinánd pártjára. 1540 október elején találkozott I. Ferdinánddal Bécsújhelyen, valószínűleg ezekben a hetekben történhetett meg kancellári kinevezése.²⁷³⁵ Elképzelhető, hogy ekkor néhány hónapot az uralkodó mellett töltött, de a kancellária irányításában a későbbiekben nem vállalt szerepet. Egyetlen oklevél ismeretes aláírásával (1541. jan. 31.), helyette az ügyeket alkancellára, Pécsi János leleszi prépost vitte.²⁷³⁶ Részt vett Buda 1541. évi és 1542. évi ostromában. 1542. okt. 13-én a király lefogatta az 1542. évi sikertelen hadivállalkozás miatt a törökkel való összejátszás vádjával és egészen 1548. januárjáig fogságban tartotta.²⁷³⁷ Az 1542. nov. 23-án megerősített pozsonyi országgyűlés 42. cikkelyében a rendek már új kancellár kinevezéséért folyamodtak. A reformáció híve és támogatója.²⁷³⁸ Szabadon engedése után nem sokkal 1548. márc. 2-án, más adatok szerint febr. 26-án halt meg Bécsben.²⁷³⁹

Persey Miklós (maróti) jegyző (1568–1570)

1568-ban az Oláh Miklós halála után (1568. jan. 14.) udvartartásáról felvett jegyzékben familiárisai között Milith Tamás, Zercheky Benedek és Almásy Mátyás társaságában szerepelt, akik mindnyájan kancelláriai alkalmazottak voltak.²⁷⁴⁰ Ez valószínűsíti, hogy már ekkor a kancellária alkalmazottja volt. 1569-ban Ibrányi Ferencsel közösen a hűtlen Bozásy János Bereg megyei birtokaira nyert adományt.²⁷⁴¹ 1570. febr. 5-én Tury János kancelláriai jegyzővel együtt kapott adományt a Tusay családtól elkobzott Zemplén megyei birtokokra.²⁷⁴² 1575. júl. 4-én Nyárády Albert beregszászi oltárjavadalmak ügyében Szepesi Kamarához intézett jelentésében a Szt. Kereszt és Damján oltár birtokosaként Persay Miklóst „Cancellarii Hungarici aulae eiusdem Maiestatis quondam amanuensis”-t nevezte meg.²⁷⁴³

²⁷³² MOE I. 317.

²⁷³³ Vö. 8.1. fejezet 1. sz. irat. Ugyanekkor, 1537. jan. 16-án kapott fia, Perényi Gábor kinevezést a váradi püspökségre (ETE III. 122–123.). I. Ferdinánd a kancellárságon túl az erdélyi vajdaságban is meghagyta volna, és odaigérte neki Solymost és Lippát, 1537. jan. 17. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 30. Konv. A. fol. 33–34.). 1537. márc. 29-én Perényi Ferenc, Péter másik fia az egri püspökségre kapott kinevezést (ETE III. 149–150.).

²⁷³⁴ PUSKÁR 2008, 306–308.

²⁷³⁵ I. Ferdinánd 1540. október 11-án Bécsújhelyen adott promissionalist Perényi Péternek (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 44. Konv. A. fol. 68–71.). Egy nappal később kinevezte Perényi fiát, Gábort Zemplén megye ispánjává (uo. fol. 76.), ugyanezen a napon adománylevelet állított ki Zemplén megyei Köves várra és Telkibányára (uo. fol. 77. és fol. 78–79.). Perényi Miklóst, Péter másik fiát már 1540. szept. 14-én váci püspökké nevezte ki egy Bécsben megmaradt fogalmazvány tanúsága szerint (ETE III. 150.). Ujlaky Ferencről az utolsó általa aláírt oklevél 1540. okt. 18-ról ismeretes (ETE III. 502–503.). Pécsy János mint alkancellár már 1540. dec. 28-án működött (MNL OL E 21 1540. dec. 28.).

²⁷³⁶ MNL OL E 21 1541. jan. 31.

²⁷³⁷ Kihallgatási jegyzőkönyve magyar fordításban: SZTÁRAI 1986, 141–163.

²⁷³⁸ MAMÜL IX. 132.

²⁷³⁹ PUSKÁR 2008, 310., DÉTSHY 2008, 73.

²⁷⁴⁰ KÁRFFY 1901, 468.

²⁷⁴¹ LEHOCZKY 1881, III. 393., 630.

²⁷⁴² MNL OL A 57 vol. 3. pag. 958. Beiktatásukra: BOROVSKY Zemplén 18., 80.

²⁷⁴³ ÖStA FHKA HFU r.Nr. 29. Konv. 1575. Jul. fol. 116–117., LEHOCZKY 1881, III. 136.

Persich János jegyző (1667)

Valószínűleg Persich Miklós udvari futár, majd pozsonyi harmincadellenőr családjának a tagja.²⁷⁴⁴ Talán ő az a Persich János, aki 1649–1652 között a principista, grammata és syntaxista osztályokat a pozsonyi jezsuitáknál járta.²⁷⁴⁵ Kancelláriai jegyzői szolgálata 1667. március 22-én kapott bazini harmincadosi kinevezésével ért véget.²⁷⁴⁶ Innen 1670-ben (?) került tovább Szencre harmincadosnak. 1696-ban hátralékai miatt bebörtönözték. 1707-ben alamizsnát kapott.²⁷⁴⁷

Pethe Márton (1553k.–1605) kancellár (1598–1602)²⁷⁴⁸

Somogy megyei régi nemes család (előneve hetesi) tagja. Hethesi Pethe Imre személynöki (1567–1570), majd helytartói (1573–1574) ítélőmester és Oltárcsy Anna fia.²⁷⁴⁹ Testvére Pethe László (†1617), a Magyar Kamara elnöke, főajtónállómester. Unokaöccse Ivánczy János (†1636, győri nagyprépost, későbbi tinnini püspök).²⁷⁵⁰

Pethe Márton (sz. 1553 k.) filozófiai és teológiai tanulmányait a bécsi jezsuitáknál végezte.²⁷⁵¹ Pályakezdésére vonatkozó adatok ellentmondásosak. Kollányi szerint 1579 előtt pozsonyi kanonok, 1579-től 1588-ig esztergomi kanonok.²⁷⁵² Pozsonyi kanonokságát valószínűleg később is megőrizte, mert 1582. febr. 21-én szerémi püspöki kinevezésében még így szerepel.²⁷⁵³ 1582 februárjában benyújtott folyamodványban mint aradi prépost, egri székesegyházi főesperes és pozsonyi hitszónok kerül megnevezésre.²⁷⁵⁴ 1582. márc. 5.-én királyi tanácsosi kinevezést kapott.²⁷⁵⁵ Már 1582. ápr. 29-én újabb püspöki címhez jutott, váci püspökké és pilisi apáttá lépett elő (pápai megerősítése azzal a megjegyzéssel, hogy még nem töltötte be 30. életévét, 1583. okt. 26.).²⁷⁵⁶ A pilisi apátságról való lemondása után elnyerte az esztergomi Szent István prépostságot (1586. márc. 27.).²⁷⁵⁷ 1587. aug. 13.-án Rudolf neki adományozta a váradi püspökséget a jászói és szepesi prépostságokkal egyetemben.²⁷⁵⁸ A prépostságokat haláláig betöltötte, ezen években fő tartózkodási helyét, Jászt jelentősen megerősítette.²⁷⁵⁹ Az 1588-as országgyűlésen az eperjesi nyolcados törvényszéken a helytartó mellé ülnöknek választják az ott tárgyalt fellebbezési ügyek tárgyalására (1588: 30. tc.). Heresinczy Péter kancellár halála után (1590. jún. 10.) felmerült a neve a kancellárjelöltek között, de problémás életvitele miatt elejtették.²⁷⁶⁰ Kutassy János esztergomi érseki kinevezése után (1597. jan. 22.) úgy tűnik nem maradt más megoldás, mint az ő személye, 1598. ápr. 16-

²⁷⁴⁴ MIKÓ-PÁLFFY 2002. 156. és FEDERMAYER 2003. 174.

²⁷⁴⁵ EFSZK Matr. Poson. fol. 11v., 28r., 24r.

²⁷⁴⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 223. Konv. 1667. März. fol. 338–339.

²⁷⁴⁷ FALLENBÜCHL 2002, 237.

²⁷⁴⁸ Életrajza: CHOBOT 1917, 102–103., SZINNYEI X. 895–896., SZARKA 1947, 137–128., 139–140., Győregyházmegyei almanach 1968, 48., Váci egyházmegyei almanach 1970 151–152., MIKÓ-PÁLFFY 2002, 145–149., LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY 2007, 319–320.

²⁷⁴⁹ BARABÁS 1898–1899, II. 514–515., ÖStA HHStA FA Erdődy Urkunden Nr. 1627. és Nr. 1649. PIRHALLA 1890, 305.

²⁷⁵⁰ BEDY 1938, 400.

²⁷⁵¹ TUSOR-NEMES 2011, 190.

²⁷⁵² Kollányi 1900, 183.

²⁷⁵³ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 291–292.

²⁷⁵⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 44. Konv. 1582. Febr. fol. 318–321.

²⁷⁵⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 46. Konv. 1583. Dez. fol. 1–62., 70–71.

²⁷⁵⁶ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 310.

²⁷⁵⁷ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 440–441.

²⁷⁵⁸ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 471–472.

²⁷⁵⁹ PIRHALLA 1890, 311.

²⁷⁶⁰ Rudolf levele Ernő főherceghez, 1591. febr. 28. Prága (MNL OL A 97 3. doboz 3. tétel Rudolf király iratai: Miscellanea, fol. 310–311.).

án az uralkodó kinevezte kancellárrá és egyúttal kalocsai érsekké és a győri püspökség adminisztrátorává (pápai megerősítés 1600. dec. 15.).²⁷⁶¹ Figyelemre méltó, hogy az 1597-es országgyűlésen a magyar tanácsosoktól begyűjtött 11 kancellári tiszt betöltésére vonatkozó javaslatból három egyházi és öt világi javasolta őt a tisztre, magán kívül csupán ketten nem említették).²⁷⁶² A tiszte mindösszesen négy évig töltötte be, mert Kutassy utódként 1602. febr. 16-án helytartói kinevezést kapott, amely tiszte haláláig betöltött.²⁷⁶³ Helytartói működése nem hozott nagy népszerűséget neki, igazán nagy vihart azonban Szepességben megkezdett egyházlátogatása okozott (1604. okt.), amely a Bocskai-felkelés kirobbanásához jelentős mértékben hozzájárult.²⁷⁶⁴ Bocskai hajdúi elől a Dunántúlra futott, majd miután szerencsésen kicsúszott a kezükből, Bécsbe menekült, ott hunyt el 1605. okt. 3-én.²⁷⁶⁵ A pozsonyi Szent Márton székesegyházban temették el, de síremléket állítottak neki Szepeshelyen is.²⁷⁶⁶ Már korábban végrendelkezett (1602. márc. 15.), amelyet halála előtt nem sokkal kiegészítésekkel látott el (1605. okt. 1.).²⁷⁶⁷ A kodicillus annyiban érdekes, hogy benne magyar tisztviselők, Himelreich Tiburtius, Nagymihályi Ferenc magyar titkárok, vagy Lippai János és Hölgyi Gáspár, a Magyar Kamara tanácsosai mellett birodalmi hivatalok tisztviselői is megnevezésre kerültek, így Ulrich Krenperg alsó-auszriai kancellár, Georg Schröttl, a Birodalmi Udvari Kancellária titkára, Heinrich Porsius, az Udvari Kamara titkára.

Péterffy János Ferenc (somoskői) (†1731) jegyző (1670–1673)

Szokolcai származású (1651 k. született), apja, P. János volt, aki 24 évig katonáskodott.²⁷⁶⁸ Felesége Schell Mária Terézia (1722), Gyermekei: József (kamarai tanácsos), Ferenc, György, János, Károly (jezsuita), Terézia és Maximiliana. Testvére Ferenc (esztergomi kanonok, vál. püspök).²⁷⁶⁹

1683-ban és 1684-ben beadott folyamodványaiból rekonstruálható pályakezdése. A Gubernium felállítása előtt három évig (máshol négy évet ír!) szolgált a Magyar Kancellárián (1670–1673).²⁷⁷⁰ Szerepel azon az 1673 márciusában készített felsoroláson, amelyet Margarita Maria Teresa császárné halála miatt készítettek a kancelláriai alkalmazottakról, akik jogosultak voltak gyászruhára.²⁷⁷¹ Az Ampringen-féle Gubernium teljes működési idejét végig szolgálta

²⁷⁶¹ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 277–278. Pethe Márton köszönőlevele Rudolffhoz, 1598. ápr. 16. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 131. Konv. B. fol. 54–55.). Lásd még TUSOR–NEMES 2011, 229–231.

²⁷⁶² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 124. Konv. A. fol. 35–60.

²⁷⁶³ Helytartói kinevezése. MNL OL A 57 vol. 5. pag. 469–471.

²⁷⁶⁴ PIRHALLA 1890, 328–337. Vagyonszerzéséről tanúskodik a Magyar Kamara 1605. márc. 3-i levele, amelyben a helytartó maga számára és családjának szerzett vagyonról írnak („non vulgares etiamnum proventus percipit, ex quibus non solum ipse ditatus est, sed et fratrem et alios affines suos ditavit, nihil expendere vult”) (MNL OL I 47 l. dob. fol. 64–67.).

²⁷⁶⁵ A körmendi katonák 1605. máj. 19-én lepték meg a helytartót, de mire rájöttek, hogy kiról is van szó, Pethe kicsúszott a kezükből és el tudott rejtőzködni (PIRHALLA 1890, 339., MOE XII. 37.). Halálára: MIKÓ–PÁLFFY 2002, 146.

²⁷⁶⁶ MIKÓ–PÁLFFY 2002, 146. és MIKÓ–PÁLFFY 2007, 320.

²⁷⁶⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 89. Konv. 1605. Dez. fol. 282–295., MNL OL E 150 Reg. Fasc. 6. Nr. 3. és Nr. 5.

²⁷⁶⁸ HECKENAST 2002, 336., FALLENBÜCHL 2002, 238.

²⁷⁶⁹ MNL OL E 21 1683. nov. 6., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 297. 1684. Jun. fol. 196–197., r. Nr. 319. Konv. 1688. Febr. fol. 417–418. („per quatuor integros annos” szolgál Magyar Kancellárián mint juratus notarius „nullo plane salario habito penes proprias duntaxat expensas”). Heckenastnál szerepel egy második feleség Pongrácz Éva (†1744), Pongrácz András és Okolicsányi Éva lánya személyében, Shell Mária viszont János Ferenc édesanyjaként van feltüntetve (HECKENAST 2005, 336–337., NAGY IVÁN IX. 252–253.).

²⁷⁷⁰ MNL OL E 21 1683. nov. 6.; ÖStA FHKA HFU r. Nr. 297. 1684. Jun. fol. 196–197., r. Nr. 319. Konv. 1688. Febr. fol. 417–418. („per quatuor integros annos” szolgál Magyar Kancellárián mint juratus notarius „nullo plane salario habito penes proprias duntaxat expensas”).

²⁷⁷¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

kancellistaként, évi 200 Ft fizetéssel (1673–1681).²⁷⁷² Annak megszüntetése után néhány állástalan hónap és próbálkozás után (például pályázott a lipótújvári provizori állásra) került át a Magyar Kamarához (1682. okt. 27.), ahol előbb számfeletti alkalmazottként dolgozott, majd fokozatosan haladt előre a ranglétrán: 1684. szept. 16-án fogalmazó, 1688. aug. 23.-án vicesecretarius, 1693. nov. 10.-én titkári, 1698. febr. 17.-én tanácsosi kinevezést kapott azzal, hogy a titkárai teendőket továbbra is el kell látnia.²⁷⁷³ Időközben sikertelenül próbálkozott a magyaróvári főharmincad (1684), illetve a pozsonyi főharmincad elnyerésével.²⁷⁷⁴ 1692. febr. 26-án 1500 Ft, 1706. nov. 8-án 6000 Ft kegyadományban részesült.²⁷⁷⁵ 1709. aug. 15-én a Magyar Kancellária tanácsosává nevezték ki.²⁷⁷⁶ 1712-ben III. Károly magyar királyi koronázása alkalmával aransarkantyús lovaggá ütötték.²⁷⁷⁷ 1719. júl. 18-án adományt nyert Somoskőre, amely családja előnevét adta később.²⁷⁷⁸ Miután 1712-ben már osztrák bárói címet nyert, 1722. nov. 21-én magyarországi bárói rangot is megszerezte.²⁷⁷⁹ Egészen haláláig Bécsben a Magyar Udvari Kancellárián dolgozott, nyolcvan évesen végelgyengülésben halt meg (†1731. jan. 16.).²⁷⁸⁰

Pucz János jegyző (1655–1659)

Zágráb megyei horvát nemes család tagja. Minden bizonnyal már kancelláriai alkalmazott, amikor 1655. máj. 7-én Fabricius János házassági tanúi között szerepel. 1656 áprilisában más kancelláriai jegyzők (Orbán István, Szepeticz Ferenc, Fabricius János) társaságában kérelmezte, hogy Kőszeg várostól a részükre küldött tíz hordó bort vámmentesen behozhassák.²⁷⁸¹ 1659. febr. 25-én engedélyt adott neki az uralkodó, hogy 1500 Ft-ért megvegye a Mikulich-féle házat Zágrábban. Az Udvari Kamara előterjesztése szerint a Mikulich Sándortól elvett két ház közül az 500 Ft-ra becsült varasdi házat, illetve a 2000 Ft-ra becsült zágrábi házat még Frankfurtban az uralkodó Pucz Jánosnak adta, méghozzá az egyiket ingyen “wegen seiner langwirigen diensten”, a másikért azonban fizetnie kellett volna. E döntés változott meg úgy, hogy csupán a zágrábi ház került a tulajdonába a fent jelzett összegért.²⁷⁸² 1659. jún. 4-én mint a kancellária esküdt jegyzője és a királyi tábla jegyzője kapott birtokadományt több Zágráb megyei helysége, amelyek korábban Petrichevich Ferenc felesége Keglevich Katalin birtokában voltak.²⁷⁸³ Később Zágráb megye alispánjaként jelenik meg a forrásokban: 1675-ben uralkodói mandátumot adatott ki a még 1656. jan. 2-án Szepeticz Ferenc kancelláriai jegyzőnek kölcsön adott 352 birodalmi tallér visszaszerzése érdekében.²⁷⁸⁴ 1680-

²⁷⁷² Einrichtungswerk 262., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 319. Konv. 1688. Febr. fol. 417–418.

²⁷⁷³ Előmenetelére: FALLENBÜCHL 2002, 238–239. Folyamodványa a provizorság után: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 286. 1682. Jun. fol. 95–130. Kinevezése a Magyar Kamarához: uo. r. Nr. 288. Konv. 1682. Okt. fol. 556–557. Fogalmazóság utáni kérelem: MNL OL E 21 1683. nov. 6. Kinevezése fogalmazónak: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 298. Konv. 1684. Sept. fol. 184–193. Vicesecretariusságra pályázik: uo. r. Nr. 313. Konv. 1687. März fol. 113–140. Vicesecretariusi kinevezése: uo. r. Nr. 319. Konv. 1688. Febr. fol. 401–422. Tanácsosi kinevezése: uo. r. Nr. 387. Konv. 1698. Febr. fol. 195–205.

²⁷⁷⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 297. Konv. 1684. Jun. fol. 193–226., uo. r. Nr. 319. Konv. 1688. Jän. fol. 707–708.

²⁷⁷⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 346. Konv. 1692. Febr. fol. 342–345., FALLENBÜCHL 2002, 239.

²⁷⁷⁶ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 10r.

²⁷⁷⁷ MISKEI 2016, 90.

²⁷⁷⁸ FALLENBÜCHL 2002, 239.

²⁷⁷⁹ MNL OL P 531 1. sz. (eredeti bárói diploma, 1722).

²⁷⁸⁰ HHStA HS BI 794 fol. 25v.

²⁷⁸¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 198. 1656. Apr. fol. 212–213.

²⁷⁸² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 204. 1659. Febr. fol. 138–148.

²⁷⁸³ MNL OL A 57 vol. 12. pag. 278–279.

²⁷⁸⁴ MNL OL A 35 Nr. 369. ex 1675.

ban még mindig Zágráb megye alispánja.²⁷⁸⁵ 1691-ben Pucz János Varasd megye alispánját már néhaiként említik Prasinczky Péter bárói oklevelében.²⁷⁸⁶

Reitlinger Lőrinc jegyző (1529–1530)

Reitlinger (Raittinger) Lőrinc 1529. nov. 30-án kapott adományt mint a „notarius maioris cancellariae nostrae Hungaricae regiae” Keserű Mihály budai, leégett házára.²⁷⁸⁷ Az adományt az uralkodó néhány hónappal később 1530. márc. 5-én megerősítette azzal a kiegészítéssel, hogy Reitlingert iktassák be az adományba annak ellenére, hogy a nádor azt másnak adta.²⁷⁸⁸

Reitgartler Dávid (a Reitgardt) jegyző (1588)

1588-ban [jan.12. ?] Ulrich Reutter selmecbányai Bergverwalter emlékkönyvében mint a Magyar Kancellária jegyzője írja be a nevét. A bejegyzés szerint zenggi származású.²⁷⁸⁹ Még egy hasonló adat ismeretes tőle, 1587. márc. 29. Győrben Johann Wolff albumába tett bejegyzést, itt magát szintén „Segnensis”-nek nevezi.²⁷⁹⁰ 1592. jan. 21. még egy további album amicorumból származó említés ismeretes tőle, Reichart von Steinbach albumába írt be Konstantinápolyban „Reitgartler, Segnien[is], Croata.”²⁷⁹¹ Minden valószínűség szerint azonos azzal a David Ritigardiussal, aki Draskovich György mellett a titkároknak fenntartott helyen írja alá a győri káptalan részére a püspök által megerősített káptalani konstitúciót 1586. július 20-án Szombathelyen.²⁷⁹² Ezek szerint Reitgartler Draskovich szolgálatában állt hosszabb-rövidebb ideig.

Rokesinger Sándor jegyző (1528)

Rokesinger (Rockchensinger, Rokosinger, Rokawy) Sándor Lőcséről (de Lewcha) származott.²⁷⁹³ A krakkói egyetemen tanult, egyelőre kérdéses, hogy a három egymástól öt évre elhelyezkedő személy (1508, 1513, 1518) ugyanaz-e vagy közülük melyik a későbbi esztergomi kanonok.²⁷⁹⁴ 1524-től bukkan fel az esztergomi káptalan jegyzőkönyvében Lőcsei Sándor néven egy kanonok, aki minden jel szerint lőcsei Rokesinger Sándor későbbi kancelláriai jegyzővel azonos.²⁷⁹⁵ 1528. nov. 27-én mint kancelláriai jegyző és esztergomi kanonok kapott adományt Ulászló király, Lajos király és I. Ferdinánd királyoknak tett szolgálataiért.²⁷⁹⁶ Ulászló és Lajos királyok emlegetése talán arra utal, hogy már Mohács előtt a kancellárián szolgált.

²⁷⁸⁵ NORŠIĆ 1939, 146. (1680. nov. 17.).

²⁷⁸⁶ MNL OL A 57 vol. 21. pag. 221–223.

²⁷⁸⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1529. fol. 63., VÉGH 2008, I. 193. (730. sz.).

²⁷⁸⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. C. fol. 22.

²⁷⁸⁹ «Segniensis Croata Sacrae Caesariae Regiaeque Maiestatis Cancellariae Hungaricae notarius.” Vö. ROTHENFELDER 1924/1925, 159.

²⁷⁹⁰ Herzogin Anna Amalia Bibliothek (Weimar) Stb. 146. fol. 77r. Használva „Inscriptiones Alborum Amicorum” honlapján, 1210. rekord. (<http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php>, letöltés 2017. szept. 23.).

²⁷⁹¹ Gotha, Forschungsbibliothek: Chart. B 1039 215 r). Repertorium Alborum Amicorum, <http://www.raa.ophiil.fau.de/recherche/raa.php>. letöltve 2017. szept. 23.)

²⁷⁹² BEDY 1938, 527.

²⁷⁹³ Rokesinger és Rokay azonosságáról lásd Udvari Kamara Magyar Kamarához intézett 1564. júl. 15-i leiratát, amelyben Susanna „verlossnen wittibben Alexander Rhockensinges zue Preßpuergk” részére még járó 180 Ft kifizetéséről intézkedik (MNL OL E 21 1564. júl. 15.).

²⁷⁹⁴ 1508 Alexander Rokesinger de Lewcha, Rockchensinger ex Leuschovia; 1513 aest. 25. Mai Alexander Vrbani de Lwczovia dioc. Strigoniensis; 1518 II Alexander ex Laitzouia Vngarus (SCHRAUF, 1893, 82.).

²⁷⁹⁵ SOLYMOŠI 2002, 154., 156., 163–165., 169., 170. Kollányi alapvető munkájában nem szerepel (KOLLÁNYI 1900).

²⁷⁹⁶ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 147.

Szolgáltatának hossza egyébként is nehezen meghatározható. 1542-ben már províziót húz a Magyar Kamarától, ekkor részére több részletben 48 Ft 40 dénárt fizetnek ki.²⁷⁹⁷ 1547-ben és 1548-ban a huszti vár és a máramarosi sókamara ellenőre.²⁷⁹⁸ 1549. jan. 28. és 1550. decembere között az egri vár királyi ellenőre.²⁷⁹⁹ Ezután öregségére hivatkozva kérte nyugalmazását.²⁸⁰⁰ 1551. júl. 1-én az uralkodó, tekintettel szolgálataira, 150 Ft évdíjat rendelt számára a nagyszombati harmincad terhére, amely döntést 1551. okt. 23-án megismételte.²⁸⁰¹ A Magyar Kamara elszámolásaiban rendszeresen szerepelnek is a következő években azok a tételek, amelyek e rendelkezés nyomán kerültek kifizetésre.²⁸⁰² 1562-ben a Magyar Kamara ennek folyósítását leállította, azt kérve, hogy Rokawy jöjjön Pozsonyba, de Miksa 1562. márc. 4-én utasította őket az eredeti rendelkezés végrehajtására.²⁸⁰³ Miksa rendelkezése Rokawyt „aulae familiaris”-nak nevezte. 1564-ben már özvegyként említi, aki 1570-ben még felbukkan a Magyar Kamara számadásaiban.²⁸⁰⁴

Rosenmann Sámuel jegyző (1616–1619)

Nemesi származású.²⁸⁰⁵ Talán az 1598. jún. 10-én nemesített Rosenmann család tagja.²⁸⁰⁶ Rokonsága az ezekben az évtizedekben szolgáló Rosenmannokkal még tisztázásra vár: Rosenmann Márton volt felső-magyarországi hadititkár, kassai élésmester volt,²⁸⁰⁷ Rosenmann Sebestyén Szepesi Kamara pénztárosa, későbbi eperjesi harmincados,²⁸⁰⁸ és fia Hanns Rosenmann eperjesi postamester.²⁸⁰⁹ Sámuel 1627 végén vagy 1628 elején kötött házasságot.²⁸¹⁰

1626-ban benyújtott kérelme szerint nemes családból származott, tudott németül, latinul magyarul és „windisch” nyelven, tíz éve állt már az uralkodó család szolgálatában, először is néhai II. Mátyás idejében három évig a Magyar Kancellárián szolgált minden díjazás nélkül, jelen volt II. Ferdinánd koronázásán (1618. júl. 1.), majd az Udvari Kamara írnoka lett

²⁷⁹⁷ EMBER 1990, 76, 77, 80, 81, 83.

²⁷⁹⁸ KENYERES 2002b, 861. 1547. aug. 2 -án I. Ferdinánd Alexander Rokosinger „contrascriba in Marbarisch” számára 24 Ft-ot kifizetését rendeli el (ÖStA FHKA UGB Bd. 386. fol. 24v.). Az 1549-ben huszti várról és máramarosi sóbányákról készített jelentés Rokosinger/Rokawyt jó szakemberként jellemzi (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 2. Konv. 1549–1550. fol. 279–288).

²⁷⁹⁹ KENYERES 2002b, 143., KENYERES 2004, 375.

²⁸⁰⁰ SUGÁR 1993–1994, 83.

²⁸⁰¹ MNL OL E 21 1564. nov. 21. mellékletében található 1551. júl. 1-i uralkodó döntés és továbbá, vö. még uo. 1551. okt. 23.

²⁸⁰² 1556-ban 150 („veterano scribae Cancellariae Regni Hungariae pro annua sua provisionis dati sunt florenos 150”, 100 és további 60 Ft-ot fizetnek neki ki mint (MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/II. pag. 151.). 1558 Alexander Rokawy „veteranus servitor regum” 100 Ft-ot kapott (uo. Fol. Lat. 921/IV. pag. 36.). 1559-ben 200 Ft-ot fizetnek neki ki (uo. Fol. Lat. 921/V. pag. 45.), 1562-ben pedig 25 Ft-ot (uo. Fol. Lat. 906. fol. 51r.).

²⁸⁰³ MNL OL 1564. nov. 21., mellékletében az 1562. márc. 4-i rendelkezés.

²⁸⁰⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 21. Konv. 1570. Mai fol. 209v.

²⁸⁰⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 130. Konv. 1626. Sept. fol. 9–10.

²⁸⁰⁶ KEMPELEN IX. 150.

²⁸⁰⁷ FALLENBÜCHL 2002, 269. Rosenmann Márton pályája a központi igazgatásban kezdődött, 1600-ból és 1601-ből több fogalmazvány maradt meg a Türkei I. állagban, amelyek hivatali működéséhez kapcsolódnak, pl. Mátyás főherceg Ibrahim pasához intézett levele, 1600. szept. 3. Bécs (magyar fordítás és latin fogalmazvány, utóbbi szélén alábbi feljegyzéssel: „der Roseman soll dises vngerische concept wie das lateinisch corrigirn vnd wie gebreichig in Irer Fürstlichen Durchlaucht nahmen zustanden schreiben – Item an Eörsi Petern auff vngerische ain beuelch, das ins dises schreiben eingeschlossen vnd beuelch würdet...”) (ÖStA HHStA Türkei Kt. 83. Konv. 2. fol. 63–66., vö. még ÖStA HHStA Türkei I. Karton 84. Konv. 1. fol. 107, 110., ez utóbbi helyen keresztnéve is szerepel). Minden jel szerint a Haditanács kancelláriáján szolgált.

²⁸⁰⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 99. Konv. 1610. Dez. fol. 47.

²⁸⁰⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 123. Konv. 1622. Sept. fol. 106–111.

²⁸¹⁰ 1628. jan. 7-én került az Udvari Kamara elé kérelme, hogy a megítélt 32 Ft házassági ajándékot kifizessék neki (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 133. Konv. 1628. Jan. fol. 42–43.).

(ingrossist), már hét éve szolgál ebben a minőségében csekély díjazásért.²⁸¹¹ Ezek szerint 1616–1619 között szolgált a kancellárián, ezt megerősíti, hogy kamarai alkalmazására az első bizonyítékot egy expedíciós feljegyzés formájában 1619 augusztusából találtam.²⁸¹² 1622-ben Nedeczky Gáborral közösen folyamodott és szerzett adományt egy magszakadás révén koronára háramlott Trencsén megyei részbirtokra (1622).²⁸¹³ 1625. máj. 26-án 500 Ft kegyadományt hagytak jóvá neki, amelynek kifizetése azonban hosszan elhúzódott a következő években.²⁸¹⁴ 1625 novemberében folyamodványt nyújtott be a soproni főharmincad után, amelyet nem nyert el, hiába ajánlotta őt Sennyey István kancellár mint magyar nemest és régi hívet. Egy későbbi kérelem már eredményesnek bizonyult, 1626. szept. 4-én kinevezést kapott a köpcsényi harmincad élére.²⁸¹⁵ 1629-ban Julius Gasparini soproni harmincados halálát követően újra megpályázta a megüresedett harmincadot, ezúttal eredményesen, 1629. máj. 17-én úgy nyerte el a hivatalt, hogy év végéig egy alkalmas írnok segítségével még az előző harmincados özvegye látta el azt, és Rosenmann csupán 1630 elejétől lép hivatalba, de az asszony halála miatt ez már 1629 nyár végén megtörtént.²⁸¹⁶ Hivatalát egészen haláláig, 1654-ig betöltötte.²⁸¹⁷ Sopronban részt vállalt a helyi katolikus közösség életében, a ferences rend szindikusa (1637), felesége a plébánia templom számára antipendiumot és más liturgikus ruhákat ajándékozott.²⁸¹⁸

Ruttkay András (†1660) jegyző (1625–1633), majd királyi titkár (1650–1660)

Trencsén megyei nemes család sarja. Első felesége: Anna Maximiliana Herzenkrafft, Johann Karl Herzenkrafft lánya (ház. 1634).²⁸¹⁹ Második felesége Iványi Borbála (Iványi Mihály, a Magyar Kamara helyettes perceptora lánya, ház. 1641. júl. 7. Pozsony).²⁸²⁰ Gyermekük: Ignác (esztergomi kanonok, †1681),²⁸²¹ Ferenc (altárnokmester), György (pozsonyi

²⁸¹¹ „Wann aber Eur Kayserlichen Mayestät unnd deß höchlöblichen Erzhaus Österreich dienten, ich mich nunmehr zehen ganzer jahr lang unnd zwar erstlichen zu weilandt Kaisers Matthiae hochlöblicher und seeligster gedachtnuß zeitten, bey der hungrischen hofcanzley zu Praag, unndt zu Wien, drey ganzer Jahr, ohne ainige besoldung oder recompens, unnd dan bey Eurer Kayserlichen Mayestät angehunder hochlöblichen regierung unnd hungrischen crönung gleichßfals bey obgedachter hof ungrischen expedition zue Preßburg, unnd an izeo bey deroselben hofcammer canzley, für ainen ingrossisten nunmehr in das sibendte jahr, neben verrichtung unterschiedlicher fürgefallener raisen, bey ain lange zeithero continuirender, unnd ie mehr unnd mehr zunehmender überauß großen teurung, unnd gar geringen besoldung allerunterthenigist gebrauchen habe lassen. Alß gelangt an Eur Kayserlichen Mayestät, mein allerunterthenigiste bitt, weiln ich ein patriot, unnd nobiliterte persohn in diesen Königreich Hungern, der breuüch erfahren, unnd der lateinischen, deutschen, ungrischen, unnd windischen, derer orthten gebrauchiger sprachen khündig unnd umb solcher iztgehörter ursachen willen, ebenfalß ein mehrere promotion verdient zu haben...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 130. Konv. 1626. Sept. fol. 9–10.). Egy másik beadványában négy évnyi szolgálatról ír a kancellárián és hat évről a kamarán (1629 májusa): uo. HFU r. Nr. 136. Konv. 1629. Mai fol. 182–183.

²⁸¹² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 119. Konv. 1619. Aug. fol. 193a.

²⁸¹³ Vilcsiczky István magszakadásával koronára háramlott vilcsici részbirtokáról van szó (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 122. Konv. 1622. Apr. fol. 287–289., r. Nr. 122. Konv. 1622. Jun. fol. 202–206., fol. 228–229., MNL OL A 35 Nr. 294. ex 1622.).

²⁸¹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Jun. fol. 161–162. és fol. 187. 1635. febr. 10-én újabb 500 Ft-ot hagytak neki jóvá, amelynek kifizetése újra csak hosszabb időt vett igénybe (uo. HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Jan. fol. 192–193.).

²⁸¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 130. Konv. 1626. Sept. fol. 7–22.

²⁸¹⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 136. Konv. 1629. März fol. 199., r. Nr. 136. Konv. 1629. Mai fol. 161., 182–183., r. Nr. 138. Konv. 1629. Aug. fol. 303–306.

²⁸¹⁷ FALLENBÜCHL 2002, 269. Az Udvari Kamara hátralékai ügyében 1655. febr. 6-án kért jelentést a Magyar Kamarától (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 195. Konv. 1655. Febr. fol. 29–30.).

²⁸¹⁸ BÁN 1941, 158, 201.

²⁸¹⁹ ÖStA FHKA Familienakten R–180 Ruttkay fol. 1.

²⁸²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 163. Konv. 1641. Jul. fol. 5–6.

²⁸²¹ KOLLÁNYI 1900, 285.

harmincadellenőr),²⁸²² Anna-Zsuzsánna (Fronck János Magyar Kamara tanácsosának a neje), István (Magyar Kamara tanácsosa, 1708 báró).²⁸²³

1633-ban, amikor megpályázta a morvaszentjánosi harmincadot, azt írta folyamodványában, hogy már nyolc éve szolgál a Magyar Kancellárián, ezek szerint 1625 óta írnokoskodott ott, Sennyey kancellár kíséretében járt a birodalomban és Csehországban is.²⁸²⁴ Végül 1633. dec. 2-án kinevezést kapott a morvaszentjánosi harmincadra, majd 1635. jan. 28-án sassini harmincadosságra lépett át.²⁸²⁵ Ezt a tisztelet legfeljebb egy évig töltötte be, mert már 1636 januárjában pályázók folyamodnak az üresedésben lévő sassini harmincadért.²⁸²⁶ Fallenbüchl szerint 1637. jún. 23-tól a Magyar Kamara fogalmazója.²⁸²⁷ 1638 márciusában, amikor más kamarai alkalmazottak kegydíj után folyamodtak, Ruttkay is supplikációt adott be, elsősorban kancelláriai szolgálatára hivatkozva 400 Ft kegydíjat kért.²⁸²⁸ 1640. nov. 17-től a Magyar Kamara tényleges titkára Pálffy Pál elnöksége alatt évi 300 Ft fizetéssel.²⁸²⁹ 1644. jún. 10-én az uralkodó 1000 Ft kegyadományt ítelt meg neki, méltányolva 14 éves szolgálatát, továbbá felemlítette csekély jövedelmét és a betegsége okozta költségeket.²⁸³⁰ Az 1647-es országgyűlésen újabb 800 Ft-ot kapott, amelyet 1650-ben 1500 Ft-ra egészítettek ki.²⁸³¹ Királyi titkári szolgálata 1650 tavaszán kezdődött, 1650. április 6-án tett esküt Szelepcsényi György kancellár és elődje, Orossy György előtt.²⁸³² Éves fizetése elődjeihez hasonlóan 500 Ft volt. 1656-ban újabb kérelmet nyújtott be salariuma felemelése és 5000 Ft kegyadomány érdekében, kérelmében elmondta, hogy népes családján túl saját költségén három írnokot tart. Az uralkodó végül 1656. dec. 31-én egyszeri 5000 Ft-os kegyadományt hagyott jóvá számára, amelynek a kifizetése azonban elhúzódott.²⁸³³ Levelezésének egy töredéke megőrződött a Magyar Kancellária levéltárában.²⁸³⁴ Birtokában volt és nyilván használta is az ún. Istvánffy-féle Styliariumot.²⁸³⁵ 1660. szept. 17. előtt halálozott el, a Magyar Kamara ekkor már javaslatot tett az állás betöltésére.²⁸³⁶

²⁸²² Pályájára lásd MNL OL E 21 1684. márc. 6. (felső-magyarországi hadititkárságon szolgált, Szepesi Kamara, munkácsi harmincadellenőr, Magyar Kamara jegyzője).

²⁸²³ KJ. J. L. 1942, 44.

²⁸²⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 148. Konv. 1633. Dez. fol. 22. Vö. még 1638-ban benyújtott folyamodványát (uo. r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 306.).

²⁸²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 148. Konv. 1633. Dez. fol. 20. és MNL OL E 21 1635. jan. 28., FALLENBÜCHL 2002, 271.

²⁸²⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Jan. fol. 13–14.

²⁸²⁷ FALLENBÜCHL 2002, 271.

²⁸²⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 157. Konv. 1638. März fol. 306.

²⁸²⁹ A kinevezésben Ruttkay András kamarai fogalmazót mint „scribendique atque expediendi elegantia non obscure qualificatus”-t javasolják a tisztségre (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 162. Konv. 1640. Nov. fol. 48–49.).

²⁸³⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 170. Konv. 1644. Jun. fol. 80–81. 1649 júniusában 800 Ft, majd 1650 elején a neki megígért 1500 Ft kifizetését sürgeti (uo. r. Nr. 181. Konv. 1649. Jun. fol. 78–79 és r. Nr. 182. Konv. 1650. Febr. fol. 4–11.).

²⁸³¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 182. Konv. 1650. Febr. fol. 8–11.

²⁸³² MNL OL A 57 vol. 10. pag. 487–488.

²⁸³³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 199. Konv. 1656. Dez. fol. 108–119., különösen fol. 113–114.). 1659-ben újabb folyamodványokat nyújtott be a megítélt összeg megadása érdekében (uo. r. Nr. 204. Konv. 1659. März fol. 134–142.). 1660 elején még mindig a kifizetésről levelez a Magyar Kamara (uo. r. Nr. 207. Konv. 1660. Apr. 24. fol. 360–361., uo. r. Nr. 208. Konv. 1660. Mai. fol. 92–93.).

²⁸³⁴ Levelezése: MNL OL A 32 Nr. 856–902. között.

²⁸³⁵ EFK Kt. Y.IV.55.

²⁸³⁶ Ezen a napon a Magyar Kamara már ajánlást tesz utódlására (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 210. Konv. 1660. Okt. fol. 9–16.).

Samsinoczy (Sikwtenycz) János pecsétőr (1588–1590)

A Zágráb megyei Samsinoczból származhatott a nemes család, amelynek eredeti neve Sikwtenycz volt (Samssinoczy). Apja Jakab, nagybátyja Miklós, testvére Mihály.²⁸³⁷

Kancelláriai működése minden bizonnyal Heresinczy Péter kancellár személyéhez köthető, aki végrendeletében régi szervitorának és titkárának nevezi és igen gazdag hagyományt tett neki.²⁸³⁸ 1588-ban és 1589-ban több adományt szerzett maga és családtagjai számára. 1588. aug. 28-án testvére, Mihály és nagybátyja Miklós társaságában kapott adományt Sopron megyei Muzaiban fekvő birtokrészre.²⁸³⁹ Néhány héttel később testvérével, Mihállyal, illetve Heresinczy Jánossal közösen jutott hozzá molnári Püspöki Gábor Zala megyei birtokaihoz Szabar, Ung, Palkonya, Alsó- és Felsőbagota falvakban.²⁸⁴⁰ 1589. júl. 22-én uralkodói megerősítést szerzett Heresinczy Péter adományára, ezúttal apjával, Jakabbal és testvérével közösen, nevezetesen egy Zágráb megyei Samsinoczon található jobbágytelekre és egy nemesi kúriára a közelben.²⁸⁴¹ 1590 elején megpróbált Tompa Menyhért károlyvárosi katonával közösen a korábbi Alapy-birtokra, Zamlacsára (alias Dlenicze) megerősítést szerezni, de úgy tűnik, hogy erőfeszítései ezúttal nem vezettek eredményhez.²⁸⁴² Még egy alkalommal volt eredményes birtokszerzésben, 1590. ápr. 5-án Vas megyei Németkeresztesen szerzett meg testvérével együtt egy telket.²⁸⁴³ 1590. febr. 12-én bejegyzést tett Weiss Mihály emlékkönyvébe.²⁸⁴⁴ Kancelláriai működése feltehetően Heresinczy halálával véget ért (†1590. jún. 10.). A következő rávonatkozó adat 1593 őszéről ismert, amikor a pornói apátság birtokain tartott marhái visszaszerzése érdekében fordult a Magyar Kamarához.²⁸⁴⁵ Úgy tűnik, hogy ezután visszatért Szlavóniába, 1598. aug. 2-án egy az egytelkes nemesek adóztatására vonatkozó összeírás végén már mint a szlavón megyék (Kőrös, Varasd és Zágráb) jegyzője bukkan el.²⁸⁴⁶ Ezt a tisztelet több évtizeden át viselte, még 1623. május 23-án is szerepel egy horvát-szlavón gyűlési határozatban, amely az országos privilégiumok összegyűjtését célozta.²⁸⁴⁷

Sárpataki Tamás deák jegyző (1551)

A Fehér megyében, Erdélyben birokos nemesszalád leszármazottja. Felesége Sárpataki Damján lánya, Borbála, fia Mátyás (1555).²⁸⁴⁸

²⁸³⁷ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 536–537., és pag. 579–580.

²⁸³⁸ Heresinczy ráhagyta a halála után még esedékes oklevelek taxáját, Szombathelyen található könyveit, egy nagyobb vörös kárpitot és egy kisebbet a Malekóczi-félekből, továbbá a nagyobb Büdy-féle kupát és óráját (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Jul. fol. 1051–1054.). Samsinoczy és más püspöki alkalmazottak elmaradt járandóságukért együtt folyamodványt nyújtottak be: uo. r. Nr. 57. Konv. 1590. Jun. fol. 761. és fol. 769.

²⁸³⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 54. Konv. 1588. Aug. fol. 106rv. (conservatorként említve), MNL OL A 57 vol. 4. pag. 536–537.

²⁸⁴⁰ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 560–561.

²⁸⁴¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 56. Konv. 1589. Júl. fol. 82–84., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 579–580.

²⁸⁴² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Apr. fol. 431–436., uo. UGB Bd. 405. fol. 126r.

²⁸⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 57. Konv. 1590. Apr. fol. 431–436., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 605.

²⁸⁴⁴ „Joannes Samsinoczy Sacrae Caesariae et Regiae Maiestatis maioris Cancellariae Hungaricae secretarius domino Michaeli Feyer amicitia ergo scripsit Pragae 12. Februarii A. D. 1590“ (ANB Weiss Mihály emlékkönyve fol. 15r.).

²⁸⁴⁵ MNL OL E 15 Nr. 36. ex 1593. nov.

²⁸⁴⁶ LASZOWSKI 1928, 110. 1602-ben egy levélben „regni Slavoniae notarius”-nak címezik őt (KLAIC 1914, 51–52). Benda Kálmán tiszti címtárában 1606-ban Kőrös, Varasd és Zágráb megyék jegyzőjének nevezi (BENDA 1972, 324). 1618. nov. 7-én Zágráb város kiváltságai megerősítése kapcsán szerepelt még a forrásokban mint báni jegyző (MNL OL A 57 vol. 6. pag. 736.).

²⁸⁴⁷ KLAIC 1928, 113.

²⁸⁴⁸ JAKÓ 1990, II. 818. (5406. sz.).

Kancelláriai működéséről 1551. szept. 2-án Pozsonyban kiállított címeresleveléből lehet tudni, ahol kancelláriai jegyzőként szerepel.²⁸⁴⁹ Ahhoz az erdélyi csoporthoz tartozott, amely ezekben az években a kancelláriai személyzet jelentős részét adta, talán közvetlenül Liszthy János környezetéhez kötődött. Erről tanúskodik, hogy 1555. ápr. 6-án a kolozsmonostori konvent előtt Liszthy Jánossal együtt tett egy Fehér megyei Réten falubeli birtokrésről lemondó nyilatkozatot.²⁸⁵⁰ Sárpataki Tamás ebben az évben már biztosan folyamatosan Erdélyben tartózkodott, ugyanis az 1555-ös évből több birtokügyben tett felvállása maradt meg a kolozsmonostori konvent anyagában.²⁸⁵¹ Rétenen kívül birtokrésszel rendelkezett még Sárpatakon is, birtokai örökösének 1555-ben fiát, illetve feleségét jelölte meg.²⁸⁵² 1555-ben már Haller Péter szebeni polgármester szolgálatában állt. Haller saját embereként említi őt egy Thurzó Ferenchez intézett levelében (1555. júl. 14.). Urával való bizalmas viszonyára utal, hogy ugyanebben az évben 1555-ben Sárpataki Tamás deák egyezik meg Haller Péter második felesége, Kemény Katalin családjával.²⁸⁵³

Sasváry (Daboczi de Sasvár) Ferenc jegyző (1569–1575)

Ugocsa megyei Sasvárról származó nemes (eredeti családneve Daboczi). II. Miksa Bécsben 1574. jan. 10. Bécsben kelt diplomájával megújította Bocskay György ajánlására a már előbb is nemes, de a zavaros időben armálisát vesztett Dabocz de Sasvár Ferencnek és általa nővérének, Ilonának és ennek férjének Kalos de Sasvár Jánosnak nemességét és címert adományozott nekik (kihirdetve Ugocsa megye 1580. okt. 2-i közgyűlésén).²⁸⁵⁴ Édesapja Dabóczi Illés volt.²⁸⁵⁵

Sasváry (Dabocz de Sasvár) Ferenc Bocskay György titkár szolgálatában működött írnokként a kancellárián, aki két alkalommal is felbukkan ura elmaradt, hátralékos fizetése intézése során a kamarai forrásokban (1569, 1575).²⁸⁵⁶ Bocskay végrendeletében is megjelenik, akire ura kiemelve hűséges szolgálatait egy lovat és nyolc forintot hagyott.²⁸⁵⁷ Későbbi pályája ismeretlen.

Id. Sennyey István (1590–1635) kancellárhelyettes (1622–1623), kancellár (1623–1635)²⁸⁵⁸

Az eredetileg Vas megyei (előneve kissennyeyi), később Erdélybe szakadt régi nemes család bárói ágának tagja.²⁸⁵⁹ Sennyey Pongrácz (†1613) erdélyi kancellár) és keresztúri Dobszay Anna (†1625) fia.²⁸⁶⁰ Testvére Sennyey Sándor (†1613) királyi tanácsos és Leonóra klarissza apáca.²⁸⁶¹

Sennyey István nyolc évesen került a jezsuiták kolozsvári kollégiumába (1598), tizenkét éves korától a bécsi jezsuitáknál folytatta tanulmányait (1603), a poetika osztályt már az ingolstadti

²⁸⁴⁹ MNL OL F 3 Ii_No_33. (hitelesített másolat 1779. máj. 5.)

²⁸⁵⁰ JAKÓ 1990, II. 804. (5363. sz.).

²⁸⁵¹ JAKÓ 1990, II. 804. (5364. sz.) II. 817. (5403–5404. sz.).

²⁸⁵² JAKÓ 1990, II. 818. (5406. sz.).

²⁸⁵³ OBORNI 2002, 300., JAKÓ 1990, II. 817. (5402. sz.).

²⁸⁵⁴ MNL OL Y 1 1063/1903.

²⁸⁵⁵ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 102–107.

²⁸⁵⁶ Bocskay György hátralékos fizetése érdekében küldi őt a Magyar Kamarához, 1569. febr. 2. Bécs (MNL OL E 41: 1569: No. 5.), ura hátralékos fizetését sürgette 1575. ápr. 25. Bécs (uo. 1575: No. 111.).

²⁸⁵⁷ GULYÁS 2018, 316–317.

²⁸⁵⁸ Életére: KOLLÁNYI 1900, 222–223., CHOBOT 1917, 564–566., Győregyházmegyei almanach 1970, 50–51., Váci egyházmegyei almanach 1970, 157–158, PFEIFFER 1987, 51–52.

²⁸⁵⁹ NAGY IVÁN X, 142–150.

²⁸⁶⁰ VERESS 1915, 51–52.

²⁸⁶¹ MIKÓ-PÁLFFY 2005, 333–334.

jezsuita gimnáziumban járta (1606), a retorikát, és az egyetemi tanulmányokhoz tartozó logikát és a fizika nagyobb részét ismét Bécsben végezte (1607–1610).²⁸⁶² 1610 és 1613 között Magyarországon tartózkodott a családi birtokokon, atyja halála után döntött a papi hivatás mellett.²⁸⁶³ 1616. (1617?) ápr. 25-én szentelte áldozópappá Telegdy János váradi püspök Pozsonyban, Homonnai Drugeth György gróf asztalcímére.²⁸⁶⁴ 1618. márc. 25. esztergomi kanonoki kinevezést kapott (1628-ig tagja a káptalannak), a szeminárium prefektusa, Bethlen 1619. évi támadása idején a gondjaira bízott kincstárat mentette.²⁸⁶⁵ Ezután soproni plébánossá választották (1621–1623), közben boszniai püspöki kinevezést is nyert II. Ferdinándtól (1621. okt. 11.).²⁸⁶⁶ A beteg Lépes helyett kancellárhelyettesként az uralkodót elkísérte a regensburgi Fürstentag-ra (1622. nov. – 1623. febr.).²⁸⁶⁷ 1623. máj. 5-én II. Ferdinánd váci püspökké nevezte ki (pápai megerősítés 1627. jan. 27.) és néhány nappal később a felhévízi prépostságot is megkapta (1623. máj. 11.).²⁸⁶⁸ Püspökké Pázmány Péter szentelte 1627. júl. 18-án.²⁸⁶⁹ Még 1623-ban Lépes utódként kancellári kinevezést kapott, Pázmány és Esterházy támogatásával (1623. jún. 21. már hivatalban van).²⁸⁷⁰ Kancellári éve alatt még két újabb püspökségváltást ért meg: 1628. júl. 11-én veszprémi püspöki kinevezést kapott, majd 1630. febr. 25-én a győri püspökségre lépett tovább.²⁸⁷¹ Kancellársága a harmincéves háború turbulens éveire esett. Az erdélyi származású, szülőhazájával továbbra is jó kapcsolatokat ápoló Sennyey diplomáciai szolgálatait többször vette igénybe az uralkodó az erdélyi fejedelemmel való tárgyalások során. Így jelen volt a nikolsburgi béketárgyalásokon (1621), majd többször járt Erdélyben, 1625-ben például kétszer is).²⁸⁷² II. Ferdinánd követeként részt vett Bethlen Gábor esküvőjén 1626. febr. 22.²⁸⁷³ 1627-ben ott volt a törökkel folytatott szőnyi béketárgyalásokon.²⁸⁷⁴ 1632-ben újra Erdélyben járt Rákóczi György fejedelemmel.²⁸⁷⁵ 1633-ban a több hónapig tartó eperjesi tárgyalások résztvevője volt.²⁸⁷⁶ Ennek során közte és Esterházy Miklós nádor között feszültség alakult ki, aki szerint a kancellár túl önállóan jár el az erdélyi fejedelemmel való tárgyalás során.²⁸⁷⁷

Főpapi működése még feltárássra vár. Támogatta a jezsuita rend győri letelepedését, a ferences rend szombathelyi megtelepedésében pedig kulcsszerep jutott neki, utóbbiaknak szindikusaként is működött (1630).²⁸⁷⁸ 1635 nyarán egy szlavóniai kiküldetés során betegedett meg, aug. 19-én Varasdon végrendelkezett, és néhány nappal később, aug. 22-én már el is érte őt a halál.²⁸⁷⁹

²⁸⁶² VERESS 1915, 51–60.

²⁸⁶³ VERESS 1915, 62. LOJDA 1902, 44.

²⁸⁶⁴ LOJDA 1902, 44–45., TUSOR 2017a, 289.

²⁸⁶⁵ KOLLÁNYI 1900, 222., LOJDA 1902, 45.

²⁸⁶⁶ BÁN 1941, 152., MNL OL A 57 vol. 7. pag. 112–113.

²⁸⁶⁷ LOJDA 1902, 45., TUSOR 2017a, 289–290.

²⁸⁶⁸ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 221–222. és pag. 223., HC IV. 356.

²⁸⁶⁹ Váci egyházmegyei almanach 1970, 158.

²⁸⁷⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 124. Konv. 1623. Jun. fol. 198–199.

²⁸⁷¹ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 746–747. és uo. A 35 Nr. 189. ex 1628. Győri kinevezése: uo. A 57 vol. 7. pag. 934–935.

²⁸⁷² HARAI 2016.

²⁸⁷³ Váci egyházmegyei almanach 1970, 158.

²⁸⁷⁴ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 111. Konv. 1. fol. 74, 76.

²⁸⁷⁵ MNL OL A 35 Nr. 98. és Nr. 99. ex 1632.

²⁸⁷⁶ ÖStA HHStA Türkei I. Karton 112. Konv. 6. fol. 26–29.

²⁸⁷⁷ HAJNAL 1929, 22., 25.

²⁸⁷⁸ FAZEKAS–KÁDÁR 2017, 41., KARÁCSONYI 1922–1924, I. 285., MNL OL A 35 Nr. 261. ex 1627.

²⁸⁷⁹ Végrendelete: MNL OL A 57 vol. 8. pag. 122–124. Szabady augusztus 25-t adja meg halálozási dátumként (SZABADY 1936, 41.).

Sigray Jakab jegyző (1665 előtt)

Régi szépeességi nemes családból származott. Valószínűleg Sigray János stomfai kapitány és harmincados, a Pálffyak vezető szervitorának unokaöccse, akinek fiával, Sigray Ferencsel együtt tanult a pozsonyi jezsuita gimnáziumban, 1655 és 1661 között végezte a principia és retorika közötti osztályokat.²⁸⁸⁰ Ezt követően a nagyszombati egyetemen tanult tovább, 1663-ban a fizikát elvégezve filozófiai bakkalaureátusi fokozatot szerzett.²⁸⁸¹ Dvornikovich Miklós kancelláriai regisztrátor testvéréhez, Mihályhoz 1665. jan. 27-én Bécsből intézett leveléből lehet tudni, hogy egy ideig kancelláriai alkalmazásban is állt.²⁸⁸² Minden bizonnyal nagybátyja, Sigray János kapcsolatainak köszönhetőe úgy kancelláriai alkalmazását, mint azt is, hogy minden jel szerint egyedüli magyarként tagja lett a vasvári béke megerősítését Konstantinápolyba vivő követségnek. Az utazás végzetesnek bizonyult számára, megbetegedett és az oszmán fővárosban meghalt.²⁸⁸³

Sirchich János jegyző (1627 előtt)

Sirsich (Zirchitt, Zirchich, Zierschitsch, Zirchitz, Sirsicz) János Trencsén megyében élő, horvát eredetű nemes család tagja, amelynek eredeti neve Horváth volt. Felesége Ordódy Borbála. Fia Gáspár (trencsényi harmincados 1656–1678, Trencsén megye főispáni adminisztrátora 1681–1683, 1687-ben nyugalomba vonult).²⁸⁸⁴

1627-ben Sirchich (Zirchitt János) nyújtott be kérelmet a Kolecányi Miklós lemondásával megürült zsolnai harmincadra. A Magyar Kamara 1627. febr. 26-i véleményében azt írta róla, hogy e térségből származik, nemes és katolikus, Zirchitt pedig supplikációjában felemlegette, hogy már tíz éve szolgálja az uralkodót úgy a kancellárián mint más ügyekben és küldetésekben.²⁸⁸⁵ Kancelláriai működése egyelőre sajnos jobban nem adatolható. II. Ferdinánd 1627. márc. 15-én végül a pályázók közül őt nevezte ki zsolnai harmincadosnak.²⁸⁸⁶ Beadványa alapján kancelláriai működése 1627 előttre datálható. Fallenbüchl összeállítására szerint a zsolnai harmincadosságát 1650 júliusáig látta el, amikor kinevezték trencsényi harmincadossá, 1656. dec. 10-én 100 Ft kegydíjjal nyugállományba vonult, tisztét fia, Gáspár vette át.²⁸⁸⁷

²⁸⁸⁰ Az 1655/1656-os és az 1656/1657-es tanévben principista („Jacobus Zigray Slavus Nobilis Zigrayensis Catholicus annorum 12”), 1657/1658 grammata (15 évesnek írják), 1658/1659 syntaxista, 1659/1660 poeta, 1660/1661 rhetor (EFSZK Matr. Poson. fol. 46v., 50r., 55r., 59v., 63v., 67v.)

²⁸⁸¹ BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 158 (642. SZ.).

²⁸⁸² „Frater domini Sigrai, qui erat in cancellaria, unicus inter reliquos Hungarus etiam descendit, sub conditione satrapae.” (MNL OL E 210 12. dob. Dvornikovich Miklós levelei fol. 272.).

²⁸⁸³ „Non defuit, qui transmissus (ut bene speratur) in coelum haec et alia hactenus coelitis studia nunciaret. Jacobus Sigrai inter Ungaros, qua nobilitate, qua literis robe excultus juvenis, ideoque non ultimae apud suos expectationis, susceptis pie ad aeternitatis capessendum ter sacramentis, dum legatio ad Sultanum adornatur regem regum adoraturus abiit morbo extinctus, et in Graecorum Sacratio, latino ritu terrae mandatus” (TAFFERNER 1672, 67.).

²⁸⁸⁴ SZLUHA 2007 (passim), FALLENBÜCHL 2002, 290., FALLENBÜCHL 1968, 236–237.

²⁸⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 131. Konv. 1627. März fol. 158–171.

²⁸⁸⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 131. Konv. 1627. März fol. 157., FALLENBÜCHL 2002, 291.

²⁸⁸⁷ FALLENBÜCHL 2002, 291.

Somogyi Ferenc (1646–1718) jegyző (1683–1690)²⁸⁸⁸

Sopron megyei Oszlop faluból származó nemes.²⁸⁸⁹ Felesége Horváth Terézia, Horváth Miklós soproni városi tanácsos lánya (ház. 1691).²⁸⁹⁰ Sógora Horváth Antal soproni plébános (1730–1739).²⁸⁹¹

1683-tól kezdve követhető nyomon pályája, amikor kancelláriai jegyzőként működik. 1683/1684 folyamán komoly szerepet vállalt az 1683. évi események miatt szorult helyzetbe kerülő Batthyány család kegyelmi ügyének intézésében.²⁸⁹² Az ügy kapcsán keletkezett levelei az udvari viszonyokat jól ismerő, kiváló kapcsolatteremtő képességgel rendelkező személyiséget mutatnak. Ezt támasztja alá, hogy házasságkötésekor Kollonich Lipót esztergomi érsek és hivatali főnöke, Jaklin Balázs tinnini püspök, kancellár a két tanúja. A kancellária újjászervezésekor, 1690. jún. 16-án expeditori és egyúttal fogalmazói kinevezést kapott.²⁸⁹³ 1693. nov. 16-án Tenturich István utódaként titkárrá nevezték ki.²⁸⁹⁴ 1708. febr. 3-án Hunyadi Lászlóval együtt referendáriussá léptek elő és ezzel együtt mindketten tanácsosi címet is kaptak.²⁸⁹⁵ 1718. március 21-én halt meg, élete 72. évében, temetésére már a következő nap sor került.²⁸⁹⁶ A Batthyány család és az Erdődy család levéltárában fennmaradt levelei egy olyan személyt mutatnak, aki igen pontosan ismerte a központi igazgatás és az uralkodói udvartartás belső viszonyait, ügyesen épített kapcsolatokat és használta azokat fel (lásd még erről az. 56. fejezet vonatkozó részeit).

Somorjay (Frievaisz) István jegyző (1672/1673–1676)

Családi viszonyairól nem sok tudható. Felesége PáKay Katalin.²⁸⁹⁷ Minden bizonnyal azonos azzal a Somorjay Istvánnal, aki 1667–1672 között a pozsonyi jezsuita gimnáziumban végezte a felső gimnáziumi osztályokat.²⁸⁹⁸ Somorjay (Frievaisz/Frieweiss/Samarjay) István 1676. nov. 21-én kapott kinevezést a Magyar Kamara irodájára írnoknak.²⁸⁹⁹ Ezt megelőzően, ahogy az 1681 októberében benyújtott folyamodványából kiderül, hogy négy éven át a Magyar Kancellárián dolgozott Pálffy Tamás alatt.²⁹⁰⁰ Kancelláriai ténykedése így 1676 elé datálódik, e téren kissé zavaró, hogy nem szerepel az 1673 áprilisában összeállított, gyászruhára igényt tartók listáján, de talán Pálffy közvetlen környezetéhez tartozott.²⁹⁰¹ 1683. ápr. 21-én

²⁸⁸⁸ Életére: TAKÁTS é. n. (Somogyi).

²⁸⁸⁹ Ribich Pál oszlopi plébános válasza Hevenessy Gábor kérdőívére 1699. ELTE EK Kt. Coll. Heven. tom. 66. fol. 289.

²⁸⁹⁰ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Bd. 2–30. Trauungsbuch Bd. 2–30. fol. 437. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/02-030/?pg=443>, letöltve 2018. aug. 5.). 1689-ben még Rumi Máriának udvarolt, akit el is jegyzett, aki azonban Draskovich Ádámmal keveredett szerelembe és kötött vele házasságot, amely hat hét után a két fél elválásátával ért véget (lásd erre az 5.6. fejezet megfelelő részeit!).

²⁸⁹¹ BÀN 1941, 313–317.

²⁸⁹² Somogyi Ferenc levelei Batthyány Kristófhhoz (MNL OL P 1314 Nr. 43778–43846.).

²⁸⁹³ ÖStA HHStA BI HS 794 fol. 2r., FALLENBÜCHL 2002, 294.

²⁸⁹⁴ ÖStA HHStA BI HS 794 fol. 2v., FALLENBÜCHL 2002, 294.

²⁸⁹⁵ ÖStA HHStA BI HS 794 fol. 10r., FALLENBÜCHL 2002, 294.

²⁸⁹⁶ Pfarrarchiv St. Stephan, Wien, Sterbebuch Bd. 3–19. pag. 257. (<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-19/?pg=331> letöltve 2017. máj. 15.). Életére lásd még: TAKÁTS é. n. (Somogyi).

²⁸⁹⁷ FEDERMAYER 2003, 154.

²⁸⁹⁸ 1668 syntaxista, 1669-ben poeta, 1670-ben és 1671-ben retorika osztályt végezte (EFSZK Matr. Poson. fol. 105v., 110v., 113r.).

²⁸⁹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 259. Konv. 1676. Konv. fol. 262–271. A Magyar Kamara 1676. nov. 3-án kelt előterjesztésében mint „juvenis probus, mansuetus, sufficientibus qualitibus pro eodem officio idoneus, aptus, habilis” jellemezte (uo. fol. 263, 268.).

²⁹⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 285. Konv. 1682. Apr. fol. 238–239.

²⁹⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 243. 1673. Mai fol. 101–102.

segédszámvevői kinevezést kapott a Magyar Kamaránál, többek között egykori kollégája, Szalay Mihály, Pálffy Tamás régi titkára ellenében nyerte el a kinevezést.²⁹⁰² Nem sokáig maradt ebben az állásban, 1685. jan. 9-én szenci harmincadellenőrré nevezték ki, amely állást feltehetőleg 1691-ig töltötte be.²⁹⁰³

Steinperger Félix jegyző (1551)

Steinperger (Stainpegerius) Félix 1551. okt. 10-én megnevezésre került Tolnai Mátyás, Kerekes Sebestyén, Palugyay Imre, Liszthy János társaságában a Fejérthóy János által Heinrich Bullingerhez intézett levélben, mint aki a kancelláriai alkalmazott és a levélíró vallási reformnézeteit osztja. Kancelláriai működésére ez az egyetlen adat ismert.²⁹⁰⁴ Még egy verse ismeretes, amelyet Johann Hasselberg haláláról írt, és Oláh Miklóshoz írt versek gyűjteményében maradt meg.²⁹⁰⁵ Az 1553. és 1554. évi uralkodói udvartartásról készült összeállításban a Hofkanzlei német írnokai között szerepel (az 1556. évben már nem bukkan fel), további sorsa ismeretlen.²⁹⁰⁶

Strausz János írnok (1688–1689)

Korompay Péter kancellár püspöki familiájának tagja, akinek a püspök diáriuma tanúsága szerint elsősorban nyelvtudását vette igénybe, a beérkező német nyelvű memorialisok fordítása volt a feladata.²⁹⁰⁷ 1689. aug. 11-én haza küldte Nyitrára.²⁹⁰⁸

Strausz Jeromos jegyző (1556–1560)

Nagyszebeni származású.²⁹⁰⁹ Nemes.²⁹¹⁰ Felesége Francisci Dorottya, Francisci Tamásnak, a Magyar Kamara tanácsosának a lánya (ház. 1560).²⁹¹¹ Testvére János, aki talán azonos Strausz János nagyszombati harmincadellenőrrel (1585).²⁹¹²

1556-ben és 1557-ben igen intenzív birtokszerző tevékenységet fejtett ki. A Libri regii 3. kötete hat különböző neki és társainak tett adományra vonatkozó kilenc bejegyzést tartalmaz. Öt alkalommal is más személlyel közösen lett megadományozva (nagycsoltói Kis János, Csolthay Pál, Püspöky Ferenc, Csigérdy János, Székely Antal). Az adományok Zemplén, Gömör, Nógrád, Abaúj megyében feküdtek, de Strausz szűkebb pátriáját képviselő erdélyi birtokok is akadtak köztük.²⁹¹³ A királyi könyvek egy alkalommal sem tüntetik fel, hogy kancelláriai

²⁹⁰² ÖStA FFHKA HFU r. Nr. 292. Konv. 1683. Apr. fol. 192–204., FALLENBÜCHL 2002, 104.

²⁹⁰³ ÖStA FHKH HFU r. Nr. 301. Konv. 1685. Jan. fol. 43–50., FALLENBÜCHL 2002, 104. (1684. jan. 9-re teszi a kinevezést).

²⁹⁰⁴ ETE V. 597–600., ERDŐS 1913, 10–14.

²⁹⁰⁵ „de Joannis Hasselbergii morte indigna” (ELTE EK Kt Coll. Kapr. B vol. 87. pag. 205.).

²⁹⁰⁶ ÖStA HHStA OMeA SR Kr. 182. Nr. 32. Hofstaat König Ferdinand I. 1553, fol. 9v., Nr. 35. Hofstaat des Königs Ferdinand I. 1554 fol. 9v.

²⁹⁰⁷ DKN Korompay-diárium II., 1688. márc. 24., nov. 9., 13. dec. 24., 1689. júl. 2., júl. 6., júl. 21.

²⁹⁰⁸ Uo. 1689. júl. 9.

²⁹⁰⁹ HAAN 1871, 171.

²⁹¹⁰ A kapott adománylevelek mindannyiszor nemesnek címzik, pl. MNL OL A 57 vol. 3. pag. 387–388. (1557. febr. 5.).

²⁹¹¹ MNL OL E 185 a. Levelezés.

²⁹¹² MNL OL A 57 vol. 3. pag. 318–319. (1556. szept. 2.), uo. E 15 57. dob. 1585. máj. fol. 97.

²⁹¹³ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 318–319. (1556. szept. 2. Bécs, testvérével Jánossal és nagycsoltói Kis Jánossal közösen Zemplén megyei birtokokra), pag. 377. (1557. jan. 3. Csolthay Pállal közösen Zemplén és Abaúj megyei birtokokra), pag. 387–388. és 445. (1557. febr. 5. és okt. 28. Bécs, Püspöky Ferencsel közösen), pag. 390. (1557. márc. 29. Bécs, adományt kapott korábban Szeben városához tartozó Ryz/Reizzen azaz Rusor oppidumra), pag. 403. és 431. (1557. júl. 1. és 7. Pozsony, Csigérdy Jánossal együtt Gömör, Nógrád, Zemplén megyei birtokokra), pag. 452. és 603. (1557. nov. 29. Bécs, ill. 1559. okt. 16. Bécs, Székely Antallal együtt erdélyi birtokokra).

alkalmazott lett volna, de Püspöky Ferenc társaságában a hűtlenségbe esett Rozsályi Kun János és Ártándi Tamás birtokai keletkezett oklevelek Strauszt a Magyar Kancellária jegyzőjének (notarius) nevezik (1557. okt. 8., okt. 27., dec. 12.).²⁹¹⁴ Ugyanilyen minőségben szerepel egy 1559. júl. 4-én kelt nádori adományban, amelyben Fylep Demeter egri gyalogoskapitány társaságában nyert adományt Heves megyei és Nógrád megyei birtokokra.²⁹¹⁵ 1559. dec. 14-én kancelláriai jegyzőként hívta meg 1560. jan. 14-én Pozsonyban tartandó esküvőjére Nádasdy Tamás nádort.²⁹¹⁶ 1560. aug. 1-én 40 magyar Ft-ért és egy szőnyegért eladta Békés megyében fekvő ösvényi részbirtokát, amelyet I. Ferdinándtól kapott adományba, Serényi Mihálynak.²⁹¹⁷ Talán már ekkor sem volt kancelláriai alkalmazott, de valószínűleg nem sokkal később elhagyhatta a kancelláriai szolgálatot és nagyszombati harmincadellenőr lett. Innen 1563 szeptemberében lépett tovább, amikor is I. Ferdinánd kinevezte nagyszombati harmincadosnak.²⁹¹⁸ 1568. febr. 6.-án 50 Ft-ot kapott nagyszombati háza építésére, 1569. szept. 12-én pedig bor- és gabonasegélyben részesült.²⁹¹⁹ 1577. ápr. 16-án a Magyar Kamara már néhaiként említi és hátralékai behajtásáról írt Ernő főhercegnek.²⁹²⁰

Strausz Mihály írnok 1689

Korai pályájára nézve csupán töredékes adatok állnak rendelkezésre. Valószínűleg azonos azzal a Michael Straussal, aki 1683 őszén iratkozott be a bécsi egyetemre.²⁹²¹ Korompay püspök diáriuma szerint Strausz 1689 őszén Dvornikovich Mihály kancellárhelyettes írnokaként az Augsburgba utazó kancelláriai tisztviselők közé tartozott, ahonnan rendszeresen tájékoztatta a kancellárt az eseményekről.²⁹²² 1690-ben az újjászervezett kancellárián fűtő.²⁹²³ 1693-ban hivatalt cserélt az irodalószolga/kapus Horváth Gáspárral, de már 1694-ben lemondott hivataláról és Magyarországra távozott, hogy Szirmay István mellett jogi ismereteket szerezzen.²⁹²⁴ Minden bizonnyal azonos azzal a Strausz Mihállyal, aki 1719-ben és 1723-ban ágensként működött a Magyar Kancellária mellett.²⁹²⁵

Szalaházy Tamás (†1535) kancellár (1527–1535)²⁹²⁶

Kolozs és Doboka megyében birtokos kisnemes család sarja, amelyet eredetileg szalaházi Szalayak hívtak. Apja szalaházi Szalay László, lánytestvérei: Magdolna (Kecseti László fele.) és Anna (1499).²⁹²⁷ Unokaöccsei: Kecseti Menyhárt, Márton (1527–1548? veszprémi püspök), János (†1547).²⁹²⁸

²⁹¹⁴ IVÁNYI 1931, 227. (549.) 228. (553–555. sz.).

²⁹¹⁵ MNL OL N 1 fol. 80rv. Adomány Nagyréde, Szurdokpüspöki és Csécse possessiókbeli birtokrészekre.

²⁹¹⁶ MNL OL E 185 a. Levelezés.

²⁹¹⁷ HAAN 1870, 171–172.

²⁹¹⁸ Kinevezése 1563. szept. 30. történt, mert ezen a napon Jó Györgyöt utódának nevezi ki az uralkodó a harmincadellenőrségben (MNL OL E 21 1563. szept. 30.).

²⁹¹⁹ ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 208v. Bd. 396. fol. 181r.

²⁹²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 35. Konv. 1577. Mai fol. 164–173.

²⁹²¹ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 149. (Nr. 2073. sz.).

²⁹²² DKN Korompay-diárium II., 1689. aug. 12., aug. 31. és szept. 15., nov. 3. (Dvornikovich negatívan ír Strauszról).

²⁹²³ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r.

²⁹²⁴ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 3r.

²⁹²⁵ Staatskalender 1721, 135., Staatskalender 1723., 136.

²⁹²⁶ Életére: SUGÁR 1984, 226–231., FAZEKAS 2006a, FAZEKAS 2007a, FAZEKAS 2007b.

²⁹²⁷ MNL OL DL 27577.

²⁹²⁸ FAZEKAS 2007a, 33–34.

Valószínűleg azonos azzal a szalaházi Szalay Tamás mesterrel, aki egy 1496-os oklevélben ügyvédként vallanak.²⁹²⁹ 1500-ban beiratkozott a krakkói egyetemre, ahol 1502-ben filozófiai bakkaralaureusi fokozatot nyert, latin és görög tudását itt szerezte.²⁹³⁰ 1505-ben Anna királyné titkáráként jelenik meg a forrásokban, a királyné környezetében szerezte francia nyelvtudását.²⁹³¹ Később miskolci (1507), majd beregszászi plébános (1519, 1522).²⁹³² 1520 és 1523 között királyi titkár, Kubinyi András feltételezése szerint később is megőrizte titkári címét, ezért vezethette a kancelláriát 1525 végén és 1526 elején néhány hónapon át.²⁹³³ Burgio pápai nuncius akadályozta meg kancellári kinevezését, mert Szalkai László esztergomi érsek emberének számított.²⁹³⁴ Ekkor már veszprémi püspök (1524), amelyet megelőzően az egri nagypréposti méltóságot birtokolta (1523).²⁹³⁵

A mohácsi csata után Mária királyné mellett maradt, a következő évben a Habsburg-párt egyik vezetője. A Mária királyné mellé állított öttagú helytartótanács egyik tagja (1527. jan. 18.).²⁹³⁶ I. Ferdinánd még székesfehérvári koronázása előtt kancellárjává nevezi ki (első említése 1527. szept. 24.).²⁹³⁷ Még az ország meghódítása előtt ugyan ígérvényt kapott I. Ferdinándtól az esztergomi érsekségre (1527. július 6.), de Várday Pál ügyes pártváltása miatt meg kellett elégednie az egri püspökséggel (1527. nov. 11.).²⁹³⁸ A veszprémi püspökséget különösebb jogcím nélkül unokaöccse nevében egészen haláláig tovább kormányozta. I. Ferdinánd távozása után (1528. márc.) az országot kormányzó helytartótanács tagja, amely egészen 1529 őszéig, Szulejmán támadásáig működött.²⁹³⁹ A török támadás elől Pozsonyba menekül, a következő éveket javarészt itt tölti. Báthory István nádor halála után (1530. máj. 8.) igyekezett a széthulló ferdinándi kormányzatot működtetni. Az újjászervezési kísérlet részeként az uralkodó 1531. jún. 29-án Thurzó Elekkel közösen társhelytartóvá nevezte ki, ezt a tisztelet Thurzó egyedüli helytartói kinevezéséig (1532. okt. 4.) viselte.²⁹⁴⁰ Tagja lett az új helytartó mellé állított helytartótanácsnak is.²⁹⁴¹ 1533-ban és 1534-ben részt vett a János király megbízottjaival folytatott tárgyalásokon, illetve külön egyeztetéseket folytatott egyes János-párti nagyurakkal azok megnyerése érdekében.²⁹⁴² A velencei követ jelentései alapján 1535. szept. 26. és 29. között halálozott el Bécsben, ahol háztulajdonnal is rendelkezett.²⁹⁴³

Szalay Mihály (†1706/1707) jegyző (1669–1679)

Származása egyelőre biztosan nem állapítható meg.²⁹⁴⁴ Feleségei: (1) Hundorffy Anna Mártha, (2) Spelák Anna Katalin. Gyermekai: Gergely, Mihály, Zsófia (Mayerics György fel.).²⁹⁴⁵

²⁹²⁹ JAKÓ 1990, II. 148. (2993. sz.).

²⁹³⁰ SCHRAUF 1893, 8., 63.

²⁹³¹ MNL OL DF 247932. (1505. jan. 20.), C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVAI 2016, 55. 327. j.

²⁹³² SZENDREI 1890, 149, 154., FÖGEL 1917, 42. 5. j.

²⁹³³ KUBINYI 2006, 11–12.

²⁹³⁴ KUBINYI 1996, 129.

²⁹³⁵ C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVAI 2016, 55., FAZEKAS 2007a, 20.

²⁹³⁶ Die Korrespondenz Ferdinands I., II/1. 8. 3. j.

²⁹³⁷ ETE I. 337–338.

²⁹³⁸ ETE I. 344–345.

²⁹³⁹ R. KISS 1908, 337–339.

²⁹⁴⁰ R. KISS 1908, 343–344, 344–345. A helytartói kinevezésekről Thurzó Elek kapcsán részletesen: ERDÉLYI 2000.

²⁹⁴¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 23. Konv. A. fol. 7–10.

²⁹⁴² FAZEKAS 2007a, 24–25.

²⁹⁴³ FAZEKAS 2007, 25. Háztulajdonára: ETE III. 54.

²⁹⁴⁴ Talán azonos azzal a Szalay Mihállyal, aki 1650–1653 között a nagyszombati gimnáziumban tanult, ott végezte a syntaxista, poetika és a retorika osztályt, 1651-ben mint 21 éves “nobilis Kesztheliensis” kerül bevezetésre (EFSzK Matr. Tynav. fol. 17v., 23v., 30r.).

²⁹⁴⁵ MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 22. fol. 260–261, 266–267.

Az életút első szakasza ismét egy supplikációból rekonstruálható. 1683 elején kelt beadványa szerint Szalay 1652/1653–1659 között hét éven át volt a pozsonyi káptalan vicensáriusa, majd Pálffy Tamás titkára húsz éven át, egészen annak haláláig (1679. máj. 6.), közben ura magyar kancellársága idején, sőt annak halála után egy évig még az új kancellár alatt is a Magyar Kancellárián kancellistaként szolgált mindenfajta díjazás nélkül.²⁹⁴⁶ Kancelláriai jegyzőként csupán egy alkalommal jelenik meg a forrásokban, egy 1677. febr. 4-én Bécsben kiállított tanúságlevélen szerepel.²⁹⁴⁷ Forgách Ferenc özvegyéhez, Batthyány Borbálához intézett levelei, illetve Csáky István gróf úti elszámolásában felbukkanó tételek azt mutatják, hogy nem csupán urának tett szolgálatokat, hanem kapcsolatait kihasználva mások bécsi és pozsonyi ügyeit is intézte (1673–1679).²⁹⁴⁸ 1683-as beadványában arról is írt, hogy már négy alkalommal pályázott a Magyar Kamaránál állásra, mindegyik alkalommal eredmény nélkül, ez utóbbi pályázata is sikertelen maradt.²⁹⁴⁹ Mivel az állami igazgatásban nem sikerült elhelyezkednie, visszatért a pozsonyi káptalanhoz és annak a jegyzőjeként működött haláláig (első ismert említése 1688. jan. 16.).²⁹⁵⁰ Még mint Pálffy Tamás kancellár, pozsonyi prépost titkára vásárolta meg 1677-ben Pozsonyban Jancsovics Zsigmond házát.²⁹⁵¹ 1706. febr. 2-án tett végrendeletet a pozsonyi káptalan előtt. Végrendelete szerint szüleitől nem örökölt semmit, minden vagyonát maga szerezte. Temetését a Szt. Márton templomban rendelte, vagy ha ott nem lehetséges, a ferenceseknél.²⁹⁵² 1707. okt. 12. előtt kellett, hogy elhalálozzon, mert egy akkor kelt felvállásban felesége, Spelák Anna Katalin már özvegyként szerepel.²⁹⁵³

Szalóky Mátyás jegyző (1678)

Szepes megyei eredetű nemes (eredeti neve Krivácsy, családja nemesítve 1669).²⁹⁵⁴ Apja Szalóky Tamás, anyja Krivácsy Zsófia. Felesége: Ribenszky Marianna (nemes R. Ferenc és Körmendy Johanna lánya).²⁹⁵⁵

Kancelláriai alkalmazására két adat mutat, mindkettő 1678-ból származik. 1678. jan. 14-én az Udvari Kamara Szalóky Mátyás, a Magyar Kancellária jegyzője személyére vonatkozólag kért információt a Magyar Kamarától, aki a szenicei harmincadellenőrségért folyamodott, végül is

²⁹⁴⁶ „Me imprimis per septem annos juratum vicensarium Venerabilis Capituli Posoniensis agendo, acta regni publica tractavisse, ac occurrentes interea pro fisco Vestrae Maiestatis Sacratissimae Regio expeditionis fecisse. Deinde apud pie defunctum condam Thomam Palfy Vestrae Maiestatis cancellarium aulicum, de religione Catholica, bono publico, et servitiis Maiestatis Vestrae Sacratissimae optime meritum, et zelosum 20 usque ad mortem pro secretario servivisse, eiusque meritorum me quoque participem redidisse. Et non tantum apud eundem Palfy, sed et modernum aulae Maiestatis Vestrae Sacratissimae cancellarium officiorum suorum pariter studiosissimum uno anno idem servitium continuavisse. Occasione autem huiusmodi secretariatus mei muneris iuratum quoque Vestrae Maiestatis Sacratissimae cancellistam in Cancellaria Hungarica absque ullo stipendio undecimo annis egisse.” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 292. Konv. 1684. Apr. fol. 197–198).

²⁹⁴⁷ Szalay Mihály kancelláriai jegyző tanúsága küldetéséről Joannes Vukaczhhoz, amely Pucz István kérelmére történt „pro inquisitione certarum rerum mobilium egregii condam Petri Pucz”, 1677. febr. 4. Bécs (MNL OL A 35 Nr. 33. ex 1677).

²⁹⁴⁸ MNL OL P 1314 Nr. 45513–45545., ill. DEÁK 1883, 591.

²⁹⁴⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 292. Konv. 1684. Apr. fol. 192–204.

²⁹⁵⁰ Mint a pozsonyi káptalan jegyzője írta át V. László 1455-ös privilégiumát (ÖStA HFU r. Nr. 324. Konv. 1688. Aug. fol. 498–501.)

²⁹⁵¹ 1677. febr. 6. kelt az adásvételi szerződés (MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 21.). FEDERMAYER, 2003, 78.

²⁹⁵² MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 22.

²⁹⁵³ MNL OL E 152 Reg. Collegium Posoniense Fasc. 5. Nr. 23.

²⁹⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 180. Alsószalóki Szalóky Tamás, András és Mátyás 1669. szept. 19-én kapott nemességet (MNL OL R 64_1_0557., NAGY IVÁN VI. 468. SZLUHA 2003, II. 492.).

²⁹⁵⁵ MNL OL A 35 Nr. 89. ex 1678.

eredménytelenül.²⁹⁵⁶ Ugyanebben az évben járt el felesége szakolcai háza ügyében.²⁹⁵⁷ A kancellária elhagyása után minden jel szerint felesége szülővárosában, Szakolcán telepedett meg. 1685. máj. 4-én egy peres ügyben mint Friedrich Ferdinand Illmer de Wartenberg meghatalmazottja bukkan fel.²⁹⁵⁸ Ugyanebben az évben, 1685. dec. 22-én egy Szakolca városa számára kiadott személynöki mandátumban mint városi aljegyző kerül megnevezésre.²⁹⁵⁹ 1688-ban a város és Szalóky mint városi ügyész között komoly összetűzés robbant ki a számadásvizsgálatok során elkövetett visszaélések, tisztújítás megakadályozása etc. miatt, amely ügyben számos irat keletkezett.²⁹⁶⁰ 1694. máj. 5-én a Magyar Kancellária által a Szakolca város és a városban élő nemesek közötti egyezségről kiadott tanúságlevélben a város részéről Broznay Mátyás konzul és Jankovich Farkas mellett Szalóky Mátyás mint szenátor kerül megnevezésre.²⁹⁶¹

Szecsődy Gergely jegyző (1588–1596)

Szecsődy (Zecheödy) Gergely neve a Libri regii 4. kötetében bukkan fel egy 1588. aug. 28-án kelt másolat mellett, mint aki bemásolta, („registravit”) az oklevelet.²⁹⁶² 1590-ben formuláskönyv összeállítását kezdte el, amelybe 1596-ig másolt okleveleket.²⁹⁶³ Ugyancsak 1590-ben címeresleveket kapott, amelynek azonban csak első néhány sorát másolta be saját formuláskönyvébe, itt kancelláriai jegyzőnek nevezik, és innen tudható, hogy a Vas megyei Molnaszecsődről származik.²⁹⁶⁴ Későbbi pályája ismeretlen.

Szegedy Ferenc Lénárt (†1675) kancellár (1666–1669)²⁹⁶⁵

Nagyszombati nemes polgár család sarja, atyja Szegedy János protestáns, anyja Székely Katalin katolikus felekezetű volt.²⁹⁶⁶ Lánytestvérei révén rokonságban állt Kerekes, a Lessenyei Nagy és a Pataky családokkal.²⁹⁶⁷

Középiskolai tanulmányait Nagyszombatban végezte (a középiskolai tanulmányok tisztázásában némi gondot okoz, hogy közel egy időben három Szegedy Ferenc is látogatta a jezsuiták gimnáziumát).²⁹⁶⁸ A filozófiai kurzust a bécsi egyetemen végezte (1632. okt. 13. iratkozott be).²⁹⁶⁹ A teológiai tanulmányokra Rómába, a Collegium Germanicum et Hungaricumba küldték (1638–1642).²⁹⁷⁰ Hazatérve Homonnai Drugeth János fiai mellett

²⁹⁵⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 264. Konv. 1678. Jan. fol. 232–233.

²⁹⁵⁷ MNL OL A 35 Nr. 89. ex 1678, Nr. 178. ex 1768, Nr. 390. ex 1678.

²⁹⁵⁸ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 180.

²⁹⁵⁹ MNL OL A 97 11. dob. I. Lipót király: 11. dob. 8. tétel I. Lipót iratai: Iuridica: Conceptus mandatorum in iudicialium fol. 171–172.

²⁹⁶⁰ Pl. MNL OL E 41 1688: No. 190., 192., 193., 194.

²⁹⁶¹ MNL OL A 57 vol. 23. pag. 255–257.

²⁹⁶² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 74–77.

²⁹⁶³ OSzKK Fol. Lat. 3701., Szecsődy kézírása az első 40 folián ismerhető fel.

²⁹⁶⁴ OSzKK Fol. Lat. 3701. fol. 8v–10r.

²⁹⁶⁵ Életére: KOLLÁNYI 1900, 259–260., SZINNYEI XIII. 544–545., TEMESVÁRY 1913–1914, I. 49–60., CHOBOT 1917, 583–585., SZARKA 1947, 172., Váci egyházmegyei almanach 1970, 165–166., SUGÁR 1984, 341–346.

²⁹⁶⁶ TEMESVÁRY 1913–1914, I. 49., VERESS 1917, 41.

²⁹⁶⁷ BARANYAI 1927, 114–115. A családra még PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 361–364.

²⁹⁶⁸ Egy Nagyszombatból származó nobilisként bejegyzett Szegedy Ferenc 1629-ben rhetor (EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 31v). Két másik Szegedy Ferenc együtt 1632-es tanévben végezte tanulmányait (uo. fol. 51r.), közülük az egyik nagyszombati származású, néha civis, néha nobilis a társadalmi státusza a matrikula szerint, a másik Szegedy mindig nemesként van bejegyezve, de néha gyöngyösi, néha nagyszombati származásúként szerepel, 1632-ben pedig Gyöngyösi Ferencként bukkan fel a névsorban nagyszombati születési hellyel.

²⁹⁶⁹ MUW IV/1. 147.

²⁹⁷⁰ VERESS 1917, 41., KOLLÁNYI 1900, 259.

nevelősködött, a gróf ajánlásával került az esztergomi káptalan tagjai közé (1644. szept. 29., kanonok marad 1663-ig).²⁹⁷¹ A káptalanban fokozatosan haladt előre, 1649-ben honti, 1651-ben zólyomi főesperes, nagyszombati plébános, 1652-ben madocsa apát és zsámbéki prépost. 1653. aug. 14-én már örkanonok, 1661. jan. 20-án szentistváni prépost, majd káptalani karrierje csúcán 1661. márc. 15-én nagyprépost és néhány éven át helynök.²⁹⁷² Közben tagja lett a magyar püspöki karnak, I. Lipót 1660 augusztusában erdélyi püspökké nevezte ki.²⁹⁷³ Innen a váci püspökségre lépett tovább 1663. jan. 13-án, amellyel együtt a pozsonyi prépostságot is elnyerte.²⁹⁷⁴ Vácra már elnyerte a pápai kinevezést és ennek nyomán 1666-ban püspökké is szentelték.²⁹⁷⁵ Szelepcsényi primási kinevezésével megürült kancellári méltóságot Pálffy Tamás egri püspök és ifj. Sennyey István veszprémi püspök ellenében nyerte el (1667. júl. 15. előtt).²⁹⁷⁶ Kancellári működése mindössze három évig tartott. Szegedy szemlátomást nem találta meg a helyét az uralkodó, az udvar, a központi hivatalok és a magyar rendek alkotta erőterben. Ehhez talán hozzájárult elődje, Szelepcsényi aknamunkája is. Végül az uralkodó bizalmát elveszítve 1669 őszén Szegedy benyújtotta lemondását.²⁹⁷⁷ Ennek kapcsán minegy kárpótlásul megkapta utóda, Pálffy Tamás püspökségét, az egri püspökséget és vele járó járszói prépostságot, illetve Heves, Közép- és Külső-Szolnok megyék főispánságát (1669. szept. 23.).²⁹⁷⁸ Egri püspöksége a Wesselényi-féle rendi szervezkedést követő katolikus expanzió idejére esett. Ennek jegyében 1671–1672-ben számos templomot vett vissza, köztük 1671. nov. 24-én a kassai Szt. Erzsébet templomot.²⁹⁷⁹ Püspöksége alatt ugyanakkor több lelkipásztori munka kiadását támogatta.²⁹⁸⁰ 1675. szept. 12-én Kassán végrendelkezett, még ugyanazon a napon elhunyt, a kassai Szt. Erzsébet templomban temették el.²⁹⁸¹ Hagyatéka körül komoly vita támadt, mert azt a Szepesi Kamara lefoglalta.²⁹⁸²

Szelepcsényi György (1604/1605–1685) kancellárhelyettes (1644), kancellár (1644–1666)²⁹⁸³

Morvaországi eredetű, Magyarországra áttelepedett család sarja (nemességet kapott 1598-ban nagyapja bátyja Pohronci Ferenc kanonok révén). Apja pohronci Szelepcsényi Mihály, anyja Gyürky Zsuzsanna. Testvére ifjabb Mihály (†1676, garamszentbenedeki konvent jegyzője). Rokonai (1684): Maholányi János kancelláriai titkár, későbbi személynök, Jókai János és András, Kordics István.²⁹⁸⁴

²⁹⁷¹ KOLLÁNYI 1900, 259.

²⁹⁷² KOLLÁNYI 1900, 259. 1659-ben már biztosan helynök (ÖStA HHStA FA Erdödy Lad. 3.Fasc. 2. Nr. 20.)

²⁹⁷³ 1660. aug. 16-án az uralkodó már elrendelte beiktatását, a kinevezése tehát vagy aznap, vagy nem sokkal korábban kelt (TEMESVÁRY 1913–1914, I. 84.).

²⁹⁷⁴ TEMESVÁRY 1913–1914, I. 92–93.

²⁹⁷⁵ TEMESVÁRY 1913–1914, I. 53.

²⁹⁷⁶ A Magyar Kamara ekkor már tud Szegedy kancellári kinevezéséről, ennek kapcsán ír az Udvari Kamarának, hogy a fiskális ügyekben szabályozzák a kancellár tevékenységét (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 222. Konv. 1666. Aug. fol. 34rv.). Szegedy 1666. aug. 5-én az esztergomi érsek, országbíró és más magyar előkelők előtt tette le a kancellári esküt (MNL OL A 57 vol. 13. pag. 354.).

²⁹⁷⁷ Nádasdy Ferenc levele Lessenyei Nagy Ferenchez a kialakult helyzetről, 1667. febr. 8. Pottendorf (ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 287. Konv. B. fol. 6–7.), VANYÓ 1935, 53. Az utód 1669. okt. 5-én tette le a kancellári esküt, Szegedy lemondása tehát e dátum elé tehető (PAULER 1876, I. 292–293.).

²⁹⁷⁸ MNL OL A 57 vol. 14. pag. 368–369.

²⁹⁷⁹ SUGÁR 1984, 342–343.

²⁹⁸⁰ SUGÁR 1984, 345. Főpásztori működéséről újabban: MIHALIK 2017 (passim).

²⁹⁸¹ BARANYAI 1927, 111–115., SUGÁR 1984, 345.

²⁹⁸² BARANYAI 1927.

²⁹⁸³ Életére: KOLLÁNYI 1900, 245–248., JUHÁSZ 1936, 34–41, PFEIFFER 1987, 54–55., TUSOR 2003c (további irodalommal), MAMÜL XI. 58–61. (Tusor).

²⁹⁸⁴ NAGY IVÁN X. 582.

Szelepcsényi (Szelepchény) György Nagyszombatban végzett középiskolai tanulmányok után filozófiai és teológia tanulmányait Rómában, a Collegium Germanicum et Hungaricumban végezte (1627–1634), ott is szentelték pappá 1632-ben.²⁹⁸⁵ Teológiai tételei saját készítésű rézmetszettel illusztrálva nyomtatásban is megjelentek.²⁹⁸⁶ Hazatérve gyors egyházi karriert futott be, 1636. jan. 3-án már esztergomi kanonok, amelyet több kisebb egyházi javadalom követett (földvári apát, szentgyörgymezei prépost), káptalani karrierjének csúcsát az éneklőkanonokság képezte (1641. dec. 15.).²⁹⁸⁷ 1642. nov. 21-én elnyerte novi vagy nonai püspökséget, amelyet gyors egymásutánban követett a csanádi (1643. júl. 15.), a pécsi (1643. nov. 20.), a veszprémi (1644. aug. 7.) püspöki kinevezés.²⁹⁸⁸ A gyors előrehaladás minden valószínűség szerint összefüggött sikeres diplomáciai küldetéseivel. 1638-ban Rómában járt, majd 1641–1644 között három alkalommal Konstantinápolyban.²⁹⁸⁹ 1644 nyarán a beteg Bosnyák Istvánt már helyettesíti, majd annak halála után Lippay György támogatásával kancellári kinevezést nyert 1644 őszén.²⁹⁹⁰ A tisztelet huszonkét éven át tölti be. Közben pilisi apát (1642. dec. 27.), óbudai prépost (1644. szept. 20.), majd bozóki préposti címet is szerez (1646. ápr. 23.).²⁹⁹¹ 1648. ápr. 18-án nyitrai püspök, amelyre elsőként nyerte el a pápai megerősítést (1652. márc. 11.), ezután került sor püspökké szentelésére 1652. júl. 7-én.²⁹⁹² 1657. máj. 21-én kalocsai érsekké lépett elő, ezentúl Nyitrát mint adminisztrátor kormányozta.²⁹⁹³ Huszonkét évig tartó kancellársága alatt fokozatosan a magyar belpolitika egyik legfontosabb tényezőjévé emelkedett. Az 1650-es évek közepétől, Pálffy Pál halála után Szelepcsényi vette át az erdélyi fejedelemmel való kapcsolattartást, akinél követségben is járt (1654. ápr.–máj.).²⁹⁹⁴ Fontos szerepet játszott az események alakulásában II. Rákóczi György lengyelországi expedíciója idején a fejedelemhez és a kozák hetmanhoz tett missziója is (1657).²⁹⁹⁵ Egyházi karrierje csúcsára esztergomi érseki kinevezésével emelkedett (1666. január 22., pápai megerősítést nyert 1667. aug. 22.).²⁹⁹⁶ Wesselényi Ferenc nádor halála után Nádasdy Ferencsel közösen (1667. április), majd 1670 októberétől 1681 júniusáig egyedül királyi helytartó.²⁹⁹⁷ Az 1670-es évek heves konfliktussorozata idején neki jutott a közvetítő hálátlan szerepe, miközben Magyarországon a Habsburg-hatalom exponensének, Bécsben pedig a magyar rendi érdekek védelmezőjének tartották. Pálffy Tamás kancellár halála után (1679. máj. 6.) az utód kinevezéséig (1680. január), átmenetileg ismét irányította a kancelláriát, a kancellár és az új titkár kinevezésére is befolyást gyakorolt.²⁹⁹⁸ Egyházi alapítványai közül kiemelkedik a hetven növendékre méretezett Seminarium Marianum alapítása (Nagyszombat,

²⁹⁸⁵ VERESS 1917, 28–30.

²⁹⁸⁶ VERESS 1917, 30., VAYER 1937, 651–654.

²⁹⁸⁷ KOLLÁNYI 1900, 245.

²⁹⁸⁸ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 484. (novi), pag. 529–530. (csanádi), pag. 562–563. (pécsi), pag. 599–600. (veszprémi). A fogalmazványon aug. 5. szerepel (MOL A 35 Nr. 199. ex 1644).

²⁹⁸⁹ Vö. diplomciai küldetéséről saját maga vallomását Lipóthoz intézett levelében, 1683. szept. 27. Letovice (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 295. Konv. 1684. Jan. fol. 153–55.)

²⁹⁹⁰ Lippay már 1644. augusztusában veszprémi kinevezésekor mint lehetséges kancellárhelyettest tartotta őt számon („Tum etiam quod nonnunquam in absentia domini cancellarii substitui possit, aut etiam alias assistere.”) (MNL OL A 33 Nr. 89. ex 1644.). Veszprémi kinevezése fogalmazványában „cancellarius substitutus”-nak nevezik (1644. aug. 5., uo. A 35 Nr. 199. ex 1644). Lippay 1644. szeptemberi előterjesztésében egyértelműen Szelepcsényi mellett foglal állást, egyúttal a nyitrai püspökségre is javasolta (MNL OL A 33 Nr. 101. ex 13. Sept. 1644.). A Magyar Kamarához intézett veszprémi püspökségbe való beiktatásra felszólító levélben még mindig csak substitutus-ként említik (uo. E 21 1644. szept. 17.). III. Ferdinánd már kancellárnak címdezve hívja udvarába 1644. nov. 9-én (MNL OL A 35 No. 334. ex 1644).

²⁹⁹¹ PFEIFFER 1987, 54.

²⁹⁹² MNL OL A 57 vol. 10. pag. 108–109. HC IV. 260.

²⁹⁹³ MNL OL A 57 vol. 10. pag. 1–2.

²⁹⁹⁴ KÁRMÁN 2011, 275.

²⁹⁹⁵ Szelepcsényi jelentése küldetéséről: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 176. Konv. B. fol. 50–61.

²⁹⁹⁶ MNL OL A 57 vol. 13. pag. 262–264. HC V. 364.

²⁹⁹⁷ TUSOR 2003c, 304.

²⁹⁹⁸ Szalay Mihály levele Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

1678), a jezsuiták löcsei, szakolcai, zsolnai letelepítése, az irgalmasrend javára tett tekintélyes alapítvány.²⁹⁹⁹ Az anyagi javakat egyáltalában nem megvető Szelepcsényi 1684. ápr. 27-én tett végrendeletet morvaországi birtokán, Letovicén, amelyhez később még egy kodicillust is függesztett.³⁰⁰⁰ Végso rendelkezéseiben szerzett vagyona jelentős részét rokonaira, Maholányi Jánosra, a Jókai testvérekre és Kordicz Istvánra hagyta. 1685. jan. 14-én hunyt el, végrendelete értelmében az általa alapított mariazelli Szent László kápolnában temették el.³⁰⁰¹

Szentgyörgyi Gábor (†1593) jegyző (1548)³⁰⁰²

Testvére János, akivel közösen nyer nemességet (1548. szept. 28).³⁰⁰³ Nagybátyja Szentgyörgyi István borsmonostori apát.

A nemeslevélben említik Szentgyörgy Gábort mint a nagyobb kancellária jegyzőjét, aki ugyanebben az évben, 1548. okt. 13-án immatrikulált a bécsi egyetemre.³⁰⁰⁴ Elképzelhető, hogy Nádasdy Tamás nádorrá való kinevezése után (1554. ápr. 15.) hagyta el a kancelláriát és lépett át a nádor szolgálatába, akinek titkára, később vezető familiárisa lett.³⁰⁰⁵ 1556-ban rokonával, Péchy Jánossal, Hosszuthóthy Györggyel, illetve annak rokonaival közösen adományt kapott kápolnai Bornemissza Farkas és teremhegyi Byka András Baranya megyei birtokaira.³⁰⁰⁶ A nádor halála után az özvegyet, Kanizsay Orsolyát és fiát, Nádasdy Ferencet szolgálta egészen haláláig.³⁰⁰⁷ 1566-ban Kanizsay Orsolyától megvásárolta Dörfölt, ahol reneszánsz kastélyt építtetett (1592).³⁰⁰⁸ Az ügyletre 1587-ben uralkodói megerősítést kért.³⁰⁰⁹ Buzgó evangélikus, aki Nádasdy Ferenc mellett komoly szerepet játszott a formálódó felekezet életében, részt vett az 1591-es csepregi zsinaton is.³⁰¹⁰ Több alkalmi költemény szerzője, megírta Nádasdy Tamás életrajzát is a nádor halála után.³⁰¹¹

Szent-Ivány László (1656–1713) jegyző (1679)

Szentiványi Szent-Ivány (Szentiványi) László Liptó megyei Szentivánon birtokos régi nemes családból származott.³⁰¹² Sz. Mihály és Ordódy Erzsébet fia. Felesége kellemesi Melczér Anna (M. János és Kékedy Kata lánya).³⁰¹³

1671–1673 között a gimnázium két felső osztályát, poetikát és a retorikát a nagyszombati jezsuita gimnáziumban végezte, majd a következő, 1673/74. tanévben a nagyszombati egyetemen logikát tanult.³⁰¹⁴ 1679 áprilisában mint a Magyar Kancellária esküdt jegyzője

²⁹⁹⁹ TUSOR 2003c, 305–308.

³⁰⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 303. Konv. 1685. Mai fol. 90/601–610. Nem vett túlságosan jó fényt rá, hogy Illésházy György vádja nyomán 1678-ban a morva királyi ügyész uzsoráskodás miatt vizsgálatot folytatott ellene (uo. r. Nr. 278. Konv. 1681. Mai fol. 141–187.).

³⁰⁰¹ Végrendeletére: SZÉKELY 2017. A mariazelli kápolnára: SZILÁGYI 2004.

³⁰⁰² Életére: SZINNYEI XIII. 725–726., MAMÜL XI. 81–83. (Lakatos Bálint).

³⁰⁰³ Hivatalos értesítő a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól. In: Turul 57 (1943: 3–4.sz.) 87.

³⁰⁰⁴ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 61. (228. sz.).

³⁰⁰⁵ Titkárként említve Nádasdy Miksához intézett levelében, 1559. márc. 28. Sárvár (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 7. Konv. 1559. Apr. fol. 1–2.).

³⁰⁰⁶ MNL OL A 57 vol. 3 fol. 356–357. (1556. okt. 3.)

³⁰⁰⁷ MAMÜL XI. 82.

³⁰⁰⁸ KOPPÁNY 2014, 156.

³⁰⁰⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 52. 1587. Dez. fol. 30–34. Supplikációjában megemlékezik kancelláriai szolgálatáról is (uo. fol. 32r.).

³⁰¹⁰ PAYR 1924, 71., 76. és passim.

³⁰¹¹ MAMÜL XI. 82–83. Az életrajz megjelent: SRHM I. 128–137.

³⁰¹² SZLUHA 2000, 666–667.

³⁰¹³ SZLUHA 2000, 672.

³⁰¹⁴ EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 345v. és 355v., ill. MUT 171.

folyamodott a még ősenek, Kubinyi Lászlónak megítélt 2000 Ft-os kegyadományból még esedékes 1826 Ft után.³⁰¹⁵ Még ugyanezen hónapban fogalmazói állást kérelmezett a Magyar Kamaránál.³⁰¹⁶ Egyelőre nem világos, hogy kancelláriai alkalmazott volt-e akkor, amikor 1685. május 2-án a Szepesi Kamara első titkárává nevezték ki tanácsosi címmel.³⁰¹⁷ 1686. aug. 16-án tényleges tanácsosi kinevezést kapott.³⁰¹⁸ 1687-ben tagja Caraffa tábornok vezette eperjesi vértörvényszéknek.³⁰¹⁹ 1692. dec. 7-én bárói címet, majd 1692. dec. 2-án királyi tanácsosi címet nyert I. Lipóttól.³⁰²⁰ 1693. okt. 10. (majd 1700. márc. 13.) Kraszna megye főispánja lett.³⁰²¹ 1693 folyamán grófi címet nyert, a főispáni adományozó levélben már grófként szerepel. A Rákóczi-szabadságharc kitörése után 1704 őszén csatlakozott a kuruc mozgalomhoz és egészen 1707 tavaszáig Rákóczi oldalán állt, amikor is Lengyelországon át Bécsbe szökött.³⁰²² 1711-ben visszatért a Szepesi Kamarához, ahol egészen haláláig 1716-ig tovább működött.³⁰²³

Szepeticz Ferenc jegyző (1655, 1659)

Szokolcai nemes.³⁰²⁴ Felesége Nagyváthy Erzsébet, fiai Pál és Ferenc, illetve lánya Katalin.³⁰²⁵ Minden bizonnyal már 1655. máj. 7-én kancelláriai alkalmazott, amikor Fabricius János kancelláriai jegyző házassági tanúi között Marnavics Kristóf tolmács és Pucz János társaságában megjelenik a neve. 1656 áprilisában más kancelláriai jegyzők (Orbán István, Pucz János, Fabricius János társaságában kérelmezte, hogy a Kőszeg várostól részükre küldött tíz hordó bort vámmentesen behozhassák.³⁰²⁶ 1659. jan. 29-án ígérvényt kapott egy megüresedő szokolcai nemesi udvarházra és egy birtokrészre a Nyitra megyei Mocsidlan faluban mint kancelláriai jegyző („expeditionis nostrae Hungaricae juratus notarius”), aki már több éve szolgál.³⁰²⁷ 1662-es országgyűlésen benyújtott evangélikus sérelmi iratban is előkerül neve, talán testvére, György társaságában, mint akik evangélikus polgárok javait kérték fel a nádortól.³⁰²⁸ 1675. aug. 21-én Pucz János már Szokolcán élő özvegyén próbálja a még 1656. jan. 2-án kölcsönadott 352 birodalmi tallért behajtani.³⁰²⁹

³⁰¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 269. 1679. Apr. fol. 14–15.

³⁰¹⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 269. 1679. Apr. fol. 121–122.

³⁰¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 301. Konv. 1685. Jan. fol. 143–144. és r. Nr. 303. Konv. 1685. Jun. fol. 85–89., FALLENBÜCHL 2002, 310.

³⁰¹⁸ FALLENBÜCHL 2002, 310.

³⁰¹⁹ HECKENAST 2005, 408.

³⁰²⁰ MNL OL A 57 vol. 22. pag. 142–145. Az oklevélben megemlítésre kerültek Magyar Kancellárián tett szolgálatai („in Cancellaria quoque nostra Hungarica per notabile tempus jurati notarii muneri diligenter incumbendo”), valamint jogi és politikatudományi tanulmányai. Vö. még ÁLDÁSY 1904–1942, II. 253. A tanácsosi cím adománya: MNL OL A 57 vol. 21. pag. 352.

³⁰²¹ MNL OL A 57 vol. 23. pag. 509–510. és vol. 25. pag. 307.

³⁰²² HECKENAST 2005, 408.

³⁰²³ FALLENBÜCHL 2002, 311.

³⁰²⁴ MNL OL A 57 vol. 12. pag. 165–166.

³⁰²⁵ MNL OL A 35 Nr. 369. ex 1675.

³⁰²⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 198. 1656. Apr. fol. 212–213.

³⁰²⁷ MNL OL A 57 vol. 12. pag. 165–166.

³⁰²⁸ BOROSY 2001, 155.

³⁰²⁹ MNL OL A 35 Nr. 369. ex 1675.

Szeremlyényi Zsigmond kancelláriai jegyző (1528–1529) és conservator (1530)

Testvére Zeremlyéni Ferenc (†1543) egri kanonok, kancelláriai jegyző, majd titkár, későbbi gyulafehérvári prépost.³⁰³⁰ Felesége Komjáthy Péntek (Komjáthy Péter, Doboka megyei nemes lánya).³⁰³¹

Szeremlyényi (Zeremlyéni) Zsigmond azon kevés kancelláriai alkalmazott közé tartozik, aki pályáját még Mohács előtt kezdte. Bónis György 1525-ben említett Zsigmond conservatort vele azonosítja.³⁰³² Az azonosítást alátámasztja, hogy 1528. okt. 18-án egy Mohács előtt még Lajos király idejében kötött egyezség megerősítése kapcsán Szeremlyényi „conservator cancellariae”-ként kerül említésre.³⁰³³ Minden bizonnyal 1527 után is conservatorként működött, bár az 1528. jan. 10-én és 12-én kapott két adományban csak kancelláriai jegyzőként kerül említésre („notarius cancellariae”).³⁰³⁴ 1529. szept. 1-én Bécsből levélben tájékoztatja Oláh Miklóst az új hírekről.³⁰³⁵ Ellenben Reicherstorffer György 1530. febr. 21-én kelt levelében a pilisi apát hagyatéka kapcsán említett *Sigismundus conservator* minden bizonnyal vele azonos.³⁰³⁶ Későbbi működése és sorsa nem egészen világos. Egy 19. századi megyei monográfiában 1537-ben királyi titkárként szerepel (Dobokai Miklós és fiai által tett zálogügy kapcsán), de a kolozsmonostori konvent kapcsolódó kivonataiban 1538-ban és 1539-ben csupán deákként említik.³⁰³⁷ Az utolsó rávonatkozó említés 1543. szept. 30-ról ismeretes.³⁰³⁸

Széchényi György (1605/1606–1695) kancellárhelyettes (1647–1648)³⁰³⁹

Szécsényi eredetű, később Gyöngyösön élő mezővárosi polgár család tagja, amelynek nemességszerzésében (1629. nov. 26.) jelentős szerepet játszott Széchényi György.³⁰⁴⁰ Apja Széchényi alias Szabó Lőrinc szécsényi katona, anyja Bán Sára. Testvére Lőrinc (1610–1678). Unokaöccsei Ferenc (1632–1670 jezsuita), Pál (1645–1710, pálos, veszprémi püspök, kalocsai érsek), Márton (1653–1691), György (1656–1732).³⁰⁴¹ A család utóbbi személy, Széchényi II. György révén 1697. márc. 20-án grófi rangot nyert.³⁰⁴²

Széchényi György nagyszombati középiskolai tanulmányai után a filozófiát és teológiát a Pazmaneum növendékeként a bécsi egyetemen végezte (1625–1631), ott is szentelték pappá 1631. márc. 15-én.³⁰⁴³ Tanulmányai során filozófiai mesteri és teológiai borostyánkoszorús fokozatot is szerzett (1628, 1631).³⁰⁴⁴ Néhány hónapos sellyei plébánoskodás után Pázmány

³⁰³⁰ FRAKNÓI 1899, 72–73., BÓNIS 1971, 319., ETE IV. 274. Testvéri viszonyra (1534. szept. 10.): JAKÓ 1990, II. 567. (4487. sz.).

³⁰³¹ TAGÁNYI–RÉTHY–KÁDÁR 1879, III. 279.

³⁰³² BÓNIS 1971, 315.

³⁰³³ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 315–316. BARTFAI SZABÓ 1938, 373. (1497. sz.). BÓNIS 1971, 315.

³⁰³⁴ 1528. jan. 10. birtokadomány Szeremlyényi Zsigmond és Füzesmegyeri Imre diák számára: Farnoson (Külső-Szolnok), Nagyköröson (Pest m.) fekvőbirtokrészek (MNL OL A 57 vol. 1. pag. 88., BARTFAI SZABÓ 1938, 370, 1482. sz.). 1598. jan. 12. birtokadomány hűtlen Zay Bernát csömöri birtokrészére (uo. vol. 1. pag. 88., BARTFAI SZABÓ 1938, 370, 1483. sz.).

³⁰³⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 12. Konv. C. fol. 2.

³⁰³⁶ Reicherstorffer György levele I. Ferdinándhoz, 1530. febr. 21. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. B. fol. 30–31.).

³⁰³⁷ TAGÁNYI–RÉTHY–KÁDÁR 1879, III. 279., V. 463., JAKÓ 1990, 611. (4460–4461. sz.), 614. (4673. sz.).

³⁰³⁸ JAKÓ 1990, 648. (4803. sz.).

³⁰³⁹ Életrajza: KOLLÁNYI 1900, 238–242., BARTFAI SZABÓ 1911, 121–201., JUHÁSZ 1938 154–158., PFEIFFER 1987, 56–58., KOLTAI 2003 (további irodalommal), FAZEKAS 2014b, 53–66.

³⁰⁴⁰ BARTFAI SZABÓ 1911, 674–677.

³⁰⁴¹ BARTFAI SZABÓ 1911, 430. oldal utáni leszármazási tábla.

³⁰⁴² BARTFAI SZABÓ 1911, 720–727.

³⁰⁴³ FAZEKAS 2003a, 39. (19. sz.), IVÁNYI 1927, 81.

³⁰⁴⁴ FAZEKAS 2003a, 39. (19. sz.).

1632 febr. 8-én kinevezte esztergomi kanonokká és a szeminárium igazgatójává, ahol 1635-ben tornai, 1641-ben zólyomi főesperessé lépett elő.³⁰⁴⁵ 1638. márc. 22-én vágsellyei prépost.³⁰⁴⁶ A káptalanban 1644. jan. 27-én olvasókanonoki kinevezést nyert, 1647. ápr. 22-én szentistváni prépost lett, ekkor érseki helynökként is működött.³⁰⁴⁷ Közben tagja lett a magyar püspöki karnak, 1643. nov. 20-án csanádi püspöki kinevezést nyert, amelyet gyorsan követett a pécsi püspöki cím (1644. szept. 13.).³⁰⁴⁸ Erre az időre esik kancellárhelyettesi működése 1647 őszén és 1648 elején, amelynek azonban nem lett folytatása későbbi pályafutása során.³⁰⁴⁹ Az első valódi megyéspüspökségre, a veszprémire talán nem véletlenül ebben az időben lépett elő (1648. ápr. 18., pápai megerősítése 1653. jún. 9.).³⁰⁵⁰ Az elnyert pápai megerősítés után került sor püspökké szentelésére 1654. szept. 27-én Sümegen.³⁰⁵¹ Tíz év után került tovább a győri püspökség élére (1658. jan. 24., pápai megerősítése 1665. dec. 7.), amelyet már két magyar érsekség, a kalocsai (1667. nov. 19., pápai megerősítése 1668. ápr. 18.) és az esztergomi (1685. márc. 21., pápai megerősítése 1686. szept. 2.) követett, előbbi mellett még kormányzóként megtartva a győri püspökséget.³⁰⁵² Széchényi mindek előtt nagyszabású egyházi alapítványokkal szerzett magának nevet. Élete során mintegy négy millió forint értékben tett alapítványokat, amely csak igen céltudatos és ügyes gazdálkodás révén volt lehetséges. Huszonnégy különböző helyen legalább negyvenhat egyházi intézményt részesítve támogatásban. Alapított akadémiát (Buda), papnevelőt (Buda, Győr), több nemesi konviktust (Buda, Győr, Lőcse, Trencsén), számos szerzetesrendet támogatott, így a szervitákat (Eger), domonkosokat (Nagyszombat, Vasvár), ferenceseket (Eger, Sümeg, Szécsény, Vágújhely), kapucinusokat (Buda), karmelitákat (Pozsony, Sümeg), minoritákat (Vimpác), pálosokat (Pozsony, Sopronbánfalva, Sümeg), trinitáriusokat (Illava, Sümeg), és természetesen a jezsuitákat (Buda, Győr, Kőszeg, Pécs, Szakolca). Alapítványai közül különösen fontosnak bizonyultak az oktatási intézmények, a budai jezsuita kollégium és akadémia, a kőszegi és pécsi jezsuita kollégium, a jezsuiták győri működését megalapozó székház, a győri szeminárium és három nemesi konviktus, amely szegény sorsú nemesifjúk tanulmányait tette lehetővé.³⁰⁵³ Mindemellett megteremtette a Széchényi család vagyoni alapját, ezzel a társadalmi felemelkedés lehetőségét.³⁰⁵⁴ 1692-től már szinte folyamatosan betegeskedett. 1695. febr. 18-án halálozott el Pozsonyban, ugyanott a Szt. Márton domban temették el.³⁰⁵⁵

Szikszay (Siderius) Mihály (1587k.–1636) jegyző (1607–1615), regisztrátor és pecsétőr (1615–1636)

Az egri káptalan 1646. jún. 1-én felvett tanúvallatásából lehet tudni családi viszonyairól. Két testvére volt, Szikszay Syderius János és Syderius István prédikátorok, apjuk Szikszai Lakatos Orbán.³⁰⁵⁶ Syderius János valószínűleg azonos a neves katekizmus szerzővel, egykori abaúji

³⁰⁴⁵ IVÁNYI 1927, 81–82., KOLLÁNYI 1900, 238., IVÁNYI 1927, 82. (eltérő napi dátummal).

³⁰⁴⁶ IVÁNYI 1927, 82–83.

³⁰⁴⁷ KOLLÁNYI 1900, 239., IVÁNYI 1927, 83.

³⁰⁴⁸ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 564–565. és pag. 601–602., vö. IVÁNYI 1927, 83.

³⁰⁴⁹ Pécsi püspöki megerősítése kapcsán készített propozícióban nevezik „substitutus cancellarius“-nak 1647. nov. 12-én (MNL OL A 33 Nr. 71. ex 12. Nov. 1647). 1648. ápr. 18.-án még az uralkodó mellől, Prágából ír levelet (PL AS Act. Rad. Classis X. Nr. 196. 17. cs. pag. 21–23.).

³⁰⁵⁰ MNL OL A 57 vol. 10. pag. 109–110., PFEIFFER 1987, 57.

³⁰⁵¹ PFEIFFER 1987, 57.

³⁰⁵² Győri püspök: Pfeiffer 1987, 57., HC IV.207. Kalocsai érsek: MNL OL A 57 vol. 14. pag. 64–65. Esztergomi érsek: vol. 18. pag. 166–167., HC V. 364.

³⁰⁵³ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 199. Konv. A. fol. 353–354., BARTFAI SZABÓ 1911, 198–201.,

³⁰⁵⁴ KOLTAI 2003, 313–314.

³⁰⁵⁵ KOLTAI 2003, 316.

³⁰⁵⁶ P 422 25. cs. II. tok. IV. cs. 7. sz. A régióban élő több nemes Szikszay családból melyikhez köthető, egyelőre nem világos. NAGY IVÁN X. 702–703.

református esperessel, míg István a sárospataki kollégium igazgatójával (1612–1616).³⁰⁵⁷ Rokona, valószínűleg nagybátyja Szikszay Mátyás, aki 1631-ben minden javát Mihályra és annak fiaira, Mátyásra és Istvánra hagyta.³⁰⁵⁸ Felesége Faddi Szabina, aki előbb Orossy István, a bécsi Hofkriegsrat expeditorának, majd Bertoldy alias Horváth György komáromi naszádos fővajdának özvegye (ház. 1621 vagy 1622).³⁰⁵⁹ A házasságból három gyermek született: Mátyás, István és Eufrozina.³⁰⁶⁰ Mostohafia Orossy György, a Magyar Kancellária későbbi titkára.

Sennyey István győri püspöki processusában 1632-ben tett vallomásakor 45 évesnek mondta magát, eszerint 1587 körül született.³⁰⁶¹ Felső-Magyarországról származott, sajnos pontos szülőhelye nem ismert, családja Tarcalon, Szepsiban, Tállyán is rendelkezett tulajdonnal.³⁰⁶² A tarcali házat Rákóczi Zsigmond adta nekik inscripcióba 1603. ápr. 18-án, amelyre 1607. dec. 26-án az uralkodói megerősítést is megszerezte Szikszay Mihály.³⁰⁶³ Rákóczi Zsigmond adományleveléből az is kiderül, hogy Joó János személynek szolgálatában állt ekkor, az ő szervitora volt. Kancelláriai szolgálata talán Joó János lefogása után valamikor kezdődhetett (1603 ősze).³⁰⁶⁴ A Magyar Kancellária levéltárában megmaradt 1607. jún. 26-ról egy megerősítőlevél fogalmazványa, amelyben Szikszay mint Himelreich Tiburtius szervitora szerepelt, kancelláriai pályája első szakasza minden jel szerint így az idős, tapasztalt titkárhoz köthető.³⁰⁶⁵ Szuhay István egri püspök 1608. febr. 19-én Bécsben kelt végrendeletén mint tanú szerepel ő is.³⁰⁶⁶ Hivatali működésének lenyomata egy fogalmazványon is tetten érhető ezekből az évekből, II. Mátyás által Thuran falunak kiállított kiváltságlevél végén olvasható az alábbi megjegyzés: „collationatum est cum originali diligenter... Michael Zikzay.” (1613)³⁰⁶⁷ Három tarcali szőlőről 1615. ápr. 24-én kiállított uralkodói megerősítésben Szikszay már kancelláriai jegyzőként és pecsétörként (conservator) kerül megnevezésre.³⁰⁶⁸ Tisztét haláláig fogja majd viselni. 1617. ápr. 8-án II. Mátyás udvari familiárisi címet adományozott neki.³⁰⁶⁹ 1619. máj. 26-án 15 jobbágytelekig szóló adományra ígérvénylevelet szerzett az uralkodótól hivatali főnöke, Lépes Bálint kancellár ajánlására.³⁰⁷⁰ 1620 augusztusában tagja volt a II. Ferdinánd által beszercebányai országgyűlésre küldött biztosok kíséretének.³⁰⁷¹ Más magyarországi

³⁰⁵⁷ ZOVÁNYI 1977, 542–543. SOLTÉSZ 1864.

³⁰⁵⁸ II. Ferdinánd 1631. dec. 14-én erősítette meg Szikszay Mátyás végrendeletét, de az ügy nem oldódott meg ezzel, mert még 1644-ben is fellépnek az ügyben Mihály fiai (MNL OL A 35 Nr. 398. ex 1631, A 57 vol. 9. pag. 570–571., A 33 Nr. 13. ex 3. Febr. 1644).

³⁰⁵⁹ 1621. máj. 27. még „sponsa”, vö. II. Ferdinánd oklevele az asszony számára egy dévényi kúriáról (MNL OL A 35 Nr. 124. ex 1621). A Magyar Kamara számadásai között 1622. júl. 15. alatt szerepel egy tétel Szikszay Mihálynak szóló 25 Ft-nyi házassági ajándékról (MNL OL E 554 921/X. pag. 219). Fallenbüchl ugyanakkor 1621. szept. 18-ról hoz adatot házassági ajándékra (FALLENBÜCHL 2002, 312.). A dévényi kúriát a harmadszor is özvegygé váló Faddi Szabina 1647-ben eladta Sigray Jánosnak, Pálffy Pál főfamiliárisának (MNL OL A 57 vol. 10. pag. 68–73).

³⁰⁶⁰ MNL OL A 57 vol. 10. pag. 68–73.

³⁰⁶¹ ASV Nunziatura Vienna, Processi vescovili 40. fol. 34.

³⁰⁶² MNL OL P 422 25. cs. II. tok IV. csomag 1–7. sz.

³⁰⁶³ MNL OL A 57 vol. 5. pag. 818–820., uo. P 422 25. cs. II. tok IV. csomag 1. sz. (eredeti oklevél).

³⁰⁶⁴ NAGY 2009, 494.

³⁰⁶⁵ MNL OL A 35 Nr. 55. ex 1607, ÖStA FHKA HFU r. Nr. 93. Konv. 1607. Jun. fol. 284–285.

³⁰⁶⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 96. 1608. Aug. fol. 180–188.

³⁰⁶⁷ MNL OL A 35 Nr. 79. ex 1613.

³⁰⁶⁸ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 598–600. Szikszay a tarcali szőlőkre vonatkozó összes kiváltságlevelet, iktatólevelet átiratja, 1616. júl. 4. Prága: uo. vol. 6. pag. 594–603. az oklevél eredetije: uo. P 422 25. cs. II. tok IV. csomag 4. sz.

³⁰⁶⁹ Az oklevél szövege szerint: „pro fidelibus servitiis et meritis, quae nobis per complures annos pro locorum et temporum diversitate, potissimum in dicta Cancellaria nostra Hungarica, in negotiis et expeditionibus fidei et industriae tuae conceditis, constanter et fideliter exhibuisti...” ezért veszi fel „in aulae nostrae regiae in Hungaria familiarem” sorába (MNL OL A 35 Nr. 66. ex 1617, uo. A 57 vol. 6. pag. 640.).

³⁰⁷⁰ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 24.

³⁰⁷¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 119. Konv. 1619. Sept. fol. 31–32.

hivatalnokokkal kialakított jó kapcsolatára mutatnak az egyes háramlott birtokokra együtt benyújtott folyamodványok. Így 1617. ápr. 8-án Szentkereszty Jakabbal, a Magyar Kamara titkárával közösen szerzett adományt Brezniczky alias Szabó István, Szuhay István püspök egykori főember szolgálja (primarius familiaris) birtokaira.³⁰⁷² 1622 elején Törös Jánossal, Pázmány Péter titkárával folyamodott egy szászi kúria után.³⁰⁷³ 1628. nov. 3-án pedig Ravasz Andrással, az esztergomi érseki birtokok prefektusával együtt nyert adományt Tóth Lukács birtokaira, köztük Sopron megyei Fejéregyházán található birtokára.³⁰⁷⁴

A pecsétőri tiszt jelentősége Szikszay működése idején nőtt meg. Ez leginkább az egyetlen titkárra háruló komoly hivatali megterheléssel magyarázható, amely magával hozta a mögötte álló tisztviselő szerepének a megváltozását, aki a fennmaradt fogalmazványok tanúsága szerint egyszerűbb, nem politikai ügyek intézését is végezte.³⁰⁷⁵ A kelet-magyarországi régióval, ahonnan származott élet végéig megőrizte szoros kapcsolatát. A Rákóczi családdal való kapcsolata folyamatos maradt: így Rákóczi György, Zsigmond és Pál 1613. dec. 29-én három tarcali szőlőhegyen található szőlőjét mentesítettek földesúri szolgáltatások alól, megemlékezve a nekik eddig tett és jövőben és a ígért szolgálatairól.³⁰⁷⁶ 1616. dec. 22-én Rákóczi Györgytől egy Ondon, Előhegyen vásárolt szőlőre kapott földesúri szolgáltatások alól mentesítést.³⁰⁷⁷ A Rákóczi levéltárban fennmaradt levelei tanúsága szerint Szikszay mintegy a Rákóczi család bécsi ágenseként, sollicitatoraként működött, figyelemmel kísérte a központi hivatalokban futó ügyeket, szétosztotta az ajándékokat stb.³⁰⁷⁸ A Rákócziak mellett Alaghy Menyhérttel is jó kapcsolatot ápolt, erre mutat, hogy az országbíró 1625. máj. 1-én Szikszay tállyai szőlőjét kiváltságolta.³⁰⁷⁹ 1636 májusában halálozott el. Május 30-án már az Udvari Kamara tárgyalja özvegye 6000 Ft kegyadomány után benyújtott kérelmét.³⁰⁸⁰ Az uralkodó végül több mint egy évvel később, 1637. okt. 26-án 2000 Ft-ot hagyott jóvá, amelynek a kifizetése azonban alaposan elhúzódott.³⁰⁸¹

Szinyei Merse György jegyző (1589) pecsétőr (1599, 1600)

Régi Sáros megyei nemesszalád leszármazottja.³⁰⁸² Testvérei István, Kristóf, Miklós és Erzsébet (1602).³⁰⁸³

³⁰⁷² MNL OL A 57 vol. 6. pag. 618–619. A széthordott javak kapcsán néhány hónappal később egy uralkodói mandátum is keletkezett: uo. A 35 Nr. 24. ex 1618.

³⁰⁷³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 120. Apr. fol. 101–102. A supplikáción a Magyar Tanács ajánlása is olvasható.

³⁰⁷⁴ MNL OL A 35 Nr. 348. ex 1628.

³⁰⁷⁵ MNL OL A 35 3–6. cs., passim. A fogalmazványok között számos származik kezétől, találhatók rajtuk tőle származó feljegyzések, ill. egy esetben az egyik fogalmazvány Szikszayhoz intézett eredeti levélen készült: Sopron város levele Szikszay Mihályhoz, 1623. febr. 16. (MNL A 35 Nr. 282. ex 1623).

³⁰⁷⁶ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 557–558, 598–600.

³⁰⁷⁷ 1617. márc. 4-én az uralkodói megerősítést is megszerezte: MNL OL A 57 vol. 6. pag. 615–617.

³⁰⁷⁸ Szikszay levele Rákóczi Györgyhez az ajándékok szétosztásáról, 1617. máj. 27. Prága (SZILÁGYI 1894–1895, 122–123., híreket közöl, többek között az erdélyi követekkel folytatott nagyszombati tárgyalásokról 1617. aug. 2. Prága (uo. 123–124.), kertész szerződtetését ígéri, ill. beszámol ágyúöntő szerződtetéséről, 1629. márc. 17. Bécs (uo., 137–138).

³⁰⁷⁹ II. Ferdinánd 1627. ápr. 28-án megerősítette Alaghy levelét: MNL OL A 57 vol. 7. pag. 652–654.

³⁰⁸⁰ Pfarrarchiv St. Stephan, Sterbebuch Bd. 3–8. fol. 58. (<http://data.maticula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-08/?pg=129>, letöltés 2018. aug. 6.), ÖStA FHKA HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Maj. fol. 211–212.

³⁰⁸¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 156. Konv. 1637. Okt. fol. 111–120. és uo. fol. 122–123. A Magyar Kamara 1636. júl. 14-én kelt előterjesztésében arról írt, hogy Szikszay harminc évnél tovább szolgált, eddig nem kapott semmifajta kegydíjat (uo. fol. 114, 117.), az özvegy kérelmében pedig felhozta, hogy férje három gyermeket hagyott hátra (uo. fol. 115–116.). Az özvegy 1642-ben újra folyamodott a ki nem fizetett kegyadomány után: uo. r. Nr. 165. Konv. 1642. Febr. fol. 92–93.

³⁰⁸² TÓTH 1909, I. 376–380.

³⁰⁸³ WAGNER 1780, 432.

Tanulmányairól egyelőre nem áll rendelkezésre adat, sokoldalú nyelvtudása, az egyik rávonatkozó uralkodó levélben felsorolt magyar, horvát, latin, német és olasz nyelvismerete magasfokú iskoláztatásra utal.³⁰⁸⁴ 1600-ban, amikor sikertelenül folyamodott a Zemplén megyei, Tokaj tartozékát képező Vámosfalu után, kérelmében azt írta, hogy tizenegy éve működik az uralkodói udvarban mindenfajta fizetség nélkül, ezek szerint kancelláriai szolgálata 1589 körül kezdődhetett.³⁰⁸⁵ A kérelem alján magát „Cancellariae Hungaricae conservator et secretarius”-nak nevezte, a válaszfogalmazványon azonban az emendáló hivatalnok a secretarium conservatorra javította.³⁰⁸⁶ Egy évvel korábban, 1599. márc. 21-én Kutassy János helytartó Pesthi Pál társaságában a hűtlenségbe esett Szobonyai Miklós és Ferenc Abaúj és Zemplén megyei birtokaira nyert adományt.³⁰⁸⁷ Kancelláriai szolgálata minden bizonnyal 1600. jan. 12-én véget ért, amikor az uralkodó havi 20 forintos fizetéssel, két lóval szolgáló udvari nemessé (Hofdiener) nevezte ki.³⁰⁸⁸ 1602. febr. 14-én 1000 Ft kegyadományt nyert, amelynek kifizetése azonban elhúzódott.³⁰⁸⁹ 1602. jún. 27-én nemesség-megerősítő oklevelet szerzett maga és testvérei számára.³⁰⁹⁰ Az oklevél Györgyöt mint udvari familiárist, aransarkantyús vitézt és lateráni palotagrófot említi, érdemei közül felsorolásra kerül közelebből nem datálható római küldetése, illetve az is, hogy más diplomáciai küldetéseken is részt vett.³⁰⁹¹ Ezt a kijelentést alátámasztja Rudolf császár 1604. ápr. 23-i Mátyás főherceghez intézett levele, amelyben Szinyeit portai követségre javasolja, és felhossa, hogy Lengyelországban már bizonyította alkalmasságát.³⁰⁹² Himelreich és Johann Engelhofer által 1605-ben végzett kihallgatásában is utalás történik a római útra, illetve arra, hogy 1604-ben a létre nem jött oszmán-Habsburg béketárgyalásokra résztvevőnek szánták.³⁰⁹³ 1603 tavaszán testvéreivel és nagybátyjával, Mátyással új adományt kért Sáros megyei birtokaikra (Szinye, Laszka, Jernye, Szinyeújfalu, Deléte, Lacznó, Istvánvágása, Lipócz, Rencsissó).³⁰⁹⁴ 1603-ban és 1604-ben is kérelmezte, hogy a Szepesi Kamarába tanácsosnak nevezzék ki, ez a kérése azonban szemlátomást nem teljesült, annak ellenére, hogy 1604. szept. 4-én az Udvari Kamara uralkodóhoz intézett előterjesztésében támogatólag javasolta őt, utalva arra, hogy ifjúságától a Magyar Kancelláriánál működik.³⁰⁹⁵ 1604-ben még több más alkalommal is felbukkan a forrásokban. Korábbi írnoktársával, Dömölky Gergellyel együtt kísérletet tett Sebessy Ferenc Sáros megyei birtokainak megszerzésére.³⁰⁹⁶ 1604 őszén pedig azt kérelmezte, hogy korábban megítélt járandóságát kifizessék neki, aki minden pénzéből kifogyott.³⁰⁹⁷

³⁰⁸⁴ Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1604. ápr. 23. Prága (ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 88. Konv. 2. fol. 48–49.). Merse György mint a családi könyvtár megalapítója szerepel Tóth Sándor monográfiájában (TÓTH 1909–1912, III. 664). Vö. még VÉCSEY 1942, 676.

³⁰⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. Konv. 1600. Aug. fol. 118–124.

³⁰⁸⁶ Uo. fol. 118., fol. 121–122.

³⁰⁸⁷ MNL OL N 2 Prothocollum donationis fol. 81r. (conservatorként említve).

³⁰⁸⁸ HAUSENBLASOVÁ 2002, 265. (28/101).

³⁰⁸⁹ Mátyás főherceg leirata a Szepesi Kamarához, 1604. febr. 1. Bécs (MNL OL E 249 45. cs. Nr. 134. ex 1604.).

³⁰⁹⁰ WAGNER 1780, 429–436.

³⁰⁹¹ WAGNER 1780, 431.

³⁰⁹² ÖStA Türkei I. Kt. 88. Konv. 2. fol. 48–49.

³⁰⁹³ MNL OL A 129 1. cs. 1605 s. d. Himelreich és Engelhofer jelentése.

³⁰⁹⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 76. 1603. März fol. 751–757.

³⁰⁹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 81. Konv. 1603. Nov. fol. 485., r. Nr. 82. Konv. 1604. Febr. fol. 252., r. Nr. 83. Konv. 1604. März fol. 2., r. Nr. 86. Konv. 1604. Sept. fol. 95–96.

³⁰⁹⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 83. Konv. 1604. Apr. fol. 426., r. Nr. 85. Konv. 1604. Jul. fol. 453–463. Dömölky és Szinnyei supplikációjában áll (fol. 458–459.): „Cum a compluribus et ab ipsis duntaxat pueritiae nostrae annis ad servitia Maiesatis Vestrae Sacratissimae cooptati, penes Cancellariam eiusdem Hungaricam in rebus et negotiis fidei et industriae nostrae concreditus fideliter et diligenter hactenus nosra servitia praestiterimus ac in eis in hanc usque horam continuis laboribus desudemus.”

³⁰⁹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 86. Konv. 1604. Sept. fol. 88–90.

Pályája néhány hónappal később törést szenvedett. 1605. márc. 13-án váratlanul letartóztatták a hosszabb távollét után birtokairól visszatérő Szinyeit.³⁰⁹⁸ A Himelreich iratai között fennmaradt kérdőpontok, illetve Himelreich és Johann Engelhoffer kihallgatásról tett jelentése alapján Szinyeit azzal vádolták, hogy Bocskay ügynöke lenne. A nála talált dokumentumok azonban inkább Himelreich véleményét támasztják alá, aki Szinyei vétlenségét hangsúlyozta. A letartóztatott nem csinált mást, mint korábbi udvari sollicitatori tevékenységét folytatta volna, felvállalva Csáky István és Rákóczi Zsigmond ügyének intézését, illetve levelet hozott a Krakkó mellett tartózkodó Illésházytól felesége számára, a megváltozott körülmények között ezek a lépések azonban gyanúsak minősültek.³⁰⁹⁹ Himelreich kiemelte a jelentés végén Szinyei érdemei között az uralkodó számára másolt kötetet, és sajnálatát fejezte ki, ha egy ilyen kiváló írnoknak („insignis scriba”) börtönben kellene szenvednie, ahelyett, hogy munkájával a császári könyvtárat ékesítené.³¹⁰⁰ Az egykori hivatali főnök közbenjárása nem bizonyult elegendőnek, Szinyei közel egy évet töltött börtönben, és csak valamikor 1606 tavaszán engedhették szabadon. Ez derül ki Bocatius János börtönelményeiről írt munkájából, aki szerint egy évig tartották fogva és aki később ugyanabban a cellában került, ahol Szinyei raboskodott ugyancsak ő emlékezett meg Szinyei börtönfalra írt sorairól.³¹⁰¹ További sorsa egyelőre nem ismeretes, de valószínűleg valamikor nem sokkal később elhunyt. Hitelezői követeléseik behajtását rokonainál kísérelték meg. Így 1613-ban Franciscus Tharsia, a Birodalmi Kancellária magyar illetőségű fogalmazója még 1604-ben kölcsönadott 100 Ft-ját szeretne volna visszakapni, Dömölky Gergely pedig 1615-ben 205 magyar forintért jelentkezett.³¹⁰² Életéről Tóth Sándor eperjesi tankerületi főigazgató regényes elbeszélést is írt.³¹⁰³ A szakirodalomban kiemelt műveltségének eddig nem találtam a forrásokban bizonyítékát a Bocatius által is közölt vers kivételével.

Szombathelyi György (†1635) jegyző (1590 előtt–1594)

Szombathelyi származású, nemes, aki 1590-ben még házzal rendelkezik a városban, amelyre testvérével, Pállal közösen kiváltságot is szerzett.³¹⁰⁴ Felesége Vízkelethy Ilona, Vízkelethy Jakab lánya, rajta keresztül rokonságban áll Beleczy Mátyással, Aranyassy Pállal és Chery Mihállyal.³¹⁰⁵ Fia, Szombathelyi Márton, Moson megye alispánja, Magyar Kamara tanácsosa (1640–1644) és ifjabb György.³¹⁰⁶

Már 1590 előtt néhány éven át kancelláriai alkalmazott, ezt bizonyítja Heresinczy Péter 1590. máj. 20-án Szombathelyi György és testvére részére a fent említett szombathelyi házról kiállított kiváltságlevél is, amely már néhány éves kancelláriai szolgálatról emlékezett meg.³¹⁰⁷ Kancelláriai működéséhez kapcsolódik az a Bécsből 1590. szept. 28-án írt levele, amelyben

³⁰⁹⁸ Pálffy Kata levele Illésházy Istvánhoz 1605. márc. 16. Prága (ÖTVÖS 1991, 133.).

³⁰⁹⁹ MNL OL A 129 1. cs. 1605 s. d. Himelreich és Engelhofer jelentése.

³¹⁰⁰ Uo.

³¹⁰¹ “In pariete iacentem video scripturam, ag[azonis] nobilis Georgii Merse de Sine [poeticam] rem, mei antecessoris, Hungari per annum levi de causa ibidem habití, tum emissi.” (BOCATIUS 1992, 137–138.). Ezzel egybe vág Dömölky Gergely egyik, 1606 elejére datálható beadványa is: „Anno superiori supplicaveram, unacum nobili Georgio Ziniei aulae Suae Caesariae familiari, qui nunc hic Pragae in arce sua propter quosdam suos excessus incarceratus detineatur...” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 90. Konv. 1606. März fol. 141–142.)

³¹⁰² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 103. 1613. Jun. fol. 28., MNL OL A 35 Nr. 562. ex 1615.

³¹⁰³ TÓTH 1914–1916.

³¹⁰⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Jul. fol. 607–609. MNL OL A 57 vol. 4. pag. 710–710. (1590. máj. 20.). Királyi egyetértés fogalmazványa: MNL OL A 129 1. cs. 1591. júl. 21.

³¹⁰⁵ MNL OL A 35 Nr. 50. és Nr. 51. ex 1622.

³¹⁰⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. Apr. fol. 215–222., FALLENBÜCHL 2002, 315.

³¹⁰⁷ Szombathelyi 1591. júl. 21-én uralkodói megerősítést és szolgáltatásoktól való mentességet is szerzett a házra (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Jul. fol. 607–609., MNL OL A 57 vol. 4. pag. 709–712.).

közbenjárását ígérte Gersei Pethő Györgynek egy címereslevél megszerzésében.³¹⁰⁸ 1592-ben Bika Jánossal és Schleger Dániellel közösen felkérte nádasi Darabos László halálával koronára háramlott Vas megyei birtokokat.³¹⁰⁹ Szombathelyi háza mellett kisebb, félteleknyi tulajdonnal rendelkezett 1592-ben Rajkán (Moson m.), amelyre 1593-ban uralkodói mentesítést is szerzett.³¹¹⁰ A Magyar Kancellárián Verancsics Faustus titkár mellett szolgált.³¹¹¹ Kancelláriai szolgálatának vége nem ismeretes, de nem kizárt, hogy Verancsics Faustus távozásával eshetett egybe (1594. szept. 29.), vagy nem sokkal követte azt. 1596 végén sikertelenül pályázott a Magyar Kamaránál megüresülő regisztrátori állásra. A Magyar Kamara ennek kapcsán kiemelte magyar, német, latin és olasz nyelvtudását, illetve Verancsics Faustus melletti jegyzői működését, Ernleutner Bálint külön véleményében azonban kifogásolta kamarai ügyintézés terén fennálló tapasztalatlanságát.³¹¹² 1630-ban az uralkodó úgy ír róla, mint aki 28 éve Moson megye alispánja, eszerint legkésőbb az 1600-as évek elejétől viselte ezt a tisztséget, amely bizonyára nem előzmények nélkül következett be.³¹¹³ 1603. szept. 17-én az Udvari Kamara egyik Magyar Kamarához intézett leiratában már Moson megyei alispánként emlékeznek meg róla.³¹¹⁴ Tekintélyt és elismertséget jelez, hogy 1605-ben felmerül neve az esztergomi egyházmegye birtokigazgatói posztja kapcsán.³¹¹⁵ 1605-ben már a királyi tábla ülnöke is volt.³¹¹⁶ 1618-ban tagja a bizottságnak, amely Hans Breuner győri főkapitány és Naprághy Demeter győri püspök közötti ellentétek elsimítására lett kiküldve, ekkor már a királyi tábla ülnöke is egyúttal.³¹¹⁷ 1626. jan. 13-án Ordódy Gáspár személynöki ítélőmesterrel egyidejűleg kinevezték a Magyar Kamara tanácsosává.³¹¹⁸ 1626. máj. 26-án az uralkodó korábbi szolgálataira való tekintettel 3000 Ft kegyadományt hagyott jóvá neki.³¹¹⁹ 1630. szept. 6-án újabb 4000 Ft kegyadományt kapott, utalással 28 évi alispáni és öt éves kamaratanácsosi szolgálatára.³¹²⁰ 1631-ben kérelmezte, hogy Németjárfalut, amely most Karl Harrach grófnál és Nagymihályi Ferenc özvegyénél van 5000 rajnai Ft-ért zálogba, magához válthassa.³¹²¹ Valamikor 1635 nyarán halálozhatott el, temetésére a Magyar Kamara rendelkezése értelmében 64 Ft értékű gyertyát számolt el Paul Hirsch magyaróvári főharmincados.³¹²² Egyelőre rejtély,

³¹⁰⁸ Magyar Leveleskönyv I. 164–165.

³¹⁰⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 59. Konv. 1592. Jun. fol. 838–860.

³¹¹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 59. 1592. Jan. fol. 32. A kúriára 1593. nov. 22-én mentesítést szerzett (uo. r. Nr. 60. Konv. 1593. Nov. fol. 772., és MNL OL A 57 vol. 5. pag. 95.), 1597. aug. 1-én pedig nova donatiót kapott (uo. r. Nr. 64. Konv. 1597. fol. 548.). 1592. jan. 31-én uralkodói védlevelet szerzett Lisztly János és István ellen, akik rajkai udvarházában sörfőzés miatt háborgatták (MNL OL A 129 2. cs. 1592. jan. 31.).

³¹¹¹ Verancsics Faustus 1592 őszén két ügyben is, a Zeleméry-birtokok átadása és hátralékos járandósága ügyében őt küldte a Magyar Kamarához (MNL OL E 15 Nr. 29. ex Jun. 1592. és Nr. 56. ex Dec. 1592). Talán nem véletlen, hogy Verancsics is 1592-ben szerzett tulajdont Rajkán (MNL OL A 57 vol. 5. pag. 16–17., DOMINKOVICS 2001, 318.).

³¹¹² Magyar Kamara az Udvari Kamarához, ahol tévesen a szintén pályázó Szerdahelyi Györggyel keverik részben össze, 1596. nov. 28. (MNL OL E 15 79. dob. Nr. 28. ex Nov. 1596).

³¹¹³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1629. Sept. fol. 15.

³¹¹⁴ ÖStA FHFU r. Nr. 80. Konv. 1603. Sept. fol. 177–180. Kurialista birtokos volta kirívó példa a megyei alispánok között (DOMINKOVITS 2001, 318.).

³¹¹⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 89. Konv. 1605. Dez. fol. 43–46.

³¹¹⁶ MOE XI. 118.

³¹¹⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 116. Konv. 1618. Jul. fol. 143, 163.

³¹¹⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Jan. fol. 81–84

³¹¹⁹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 129. Konv. 1626. Mai fol. 139–147., FALLENBÜCHL 2002, 314.

³¹²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1629. Sept. fol. 15., FALLENBÜCHL 2002, 315.

³¹²¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 142. Konv. 1631. Febr. fol. 38., r. Nr. 143. Konv. 1631. März fol. 234–237. A birtok, amelyen 18 féltelkes és 6 zsellér élt, minden jel szerint hozzá is került, mert 1639-ben a Kamara fiától, Szombathelyi Mártontól kezdeményezte visszaváltását, hogy azt újra a magyaróvári uradalomhoz csatolja (uo. HFU r. Nr. 159. Konv. 1639. Apr. fol. 215–222.).

³¹²² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 152. Konv. 1635. Dez. fol. 71. (magyaróvári főharmincad harmadik negyedévről készült elszámolása).

hogyan kapott 1636. jan. 29-én még egy újabb 4000 Ft-os kegyadományra jóváhagyást (!).³¹²³ Az adományt nem sokáig élvezhette, mert már 1636 májusában utódlásáról tárgyalt az Udvari Kamara.³¹²⁴

Tállyai (Szikszay) Pál jegyző (1627, 1637)

Tállyáról származó nemes, a család eredeti neve Szikszay. Apja Szikszay Tamás szikszói harmincados (1617, 1618, 1627-ben már néhai).³¹²⁵ Testvérei János és Tamás (1626).³¹²⁶

Eredetileg Homonnai Drugeth György szolgálatában állt mint írnok, 1619-ben követte urát Lengyelországba, ahonnan annak halála után a fiatal gróffal, Homonnai Drugeth Jánossal csak 1622-ben tért haza több más Homonnai Drugeth szervitorral egy időben. A Drugeth-familiárisok együttes, soproni országgyűlés alatt benyújtott folyamodványa nyomán II. Ferdinándtól 60 Ft kegyadományt kapott.³¹²⁷ Új állást nem volt könnyű találnia, ezt jelzi, hogy 1623 elején újabb folyamodványt nyújtott be, ezúttal évi 100 Ft-os járadékot kért, amíg nem talál új hivatalt, de végül is csupán egyszeri, az ungvári vagy eperjesi harmincadra terhelt 25 Ft-ot hagytak neki jóvá.³¹²⁸ Talán már 1623 folyamán a kancellária szolgálatába lépett, a Lépes Bálint püspök halála (1623. ápr. 26.) nyomán a személyzetben támadt mozgás erre jó lehetőséget kínált, de bizonyítani csak 1627-től lehet jelenlétét.³¹²⁹ Nem lehetetlen hogy földije, Szikszay (Siderius) Mihály regisztrátor segítette be az intézménybe.³¹³⁰ Írnoki működése mellett jelentős irodalmi tevékenységet is kifejtett, ebben bizonyára része volt hivatali felettesének, Ferencffy Lőrincnek. 1628-ban magyar versfordítása jelent meg Bécsben I. Miksa kalandos vadászatáról és csodálatos megszabadulásáról.³¹³¹ Legjelentősebb munkája Istvánffy Miklós történeti munkájának magyarra fordítása, amelynek állomásai az eredeti kéziratban szereplő bejegyzések alapján pontosan nyomon követhető (1628. szept. 1.–1633).³¹³² Esterházy Miklós nádor nem nagyon bízott Tállyay fordítói képességeiben.³¹³³ Utolsó ismert munkája 1637-ben jelent meg Bécsben, a krakkói kalendárium magyar fordításáról van szó.³¹³⁴ Az ő feladata volt, hogy külön díjazásért a királyi könyvekről másolatot készítsen a Magyar Kamara számára. 1629. dec. 6-án 25 rajnai Ft-ot kapott ezért a magyaróvári főharmincadból, 1637. júl.

³¹²³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Jan. fol. 278–279. Vele egy időben kapott hasonlóan 4000 Ft-os adományt tanácsostársa, Ordódy György (FALLENBÜCHL 2002, 315.).

³¹²⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 153. Konv. 1636. Mai fol. 27–30.

³¹²⁵ MNL OL A 57 vol. 6. pag. 732–734. (1617. okt. 7.). Uralkodói megerősítést kapott Alaghy Menyhárt által neki adományozott tállyai házra, 1618. szept. 26. (MNL OL A 35 Nr. 299. ex 1618). Alaghyt nemcsak hűségesen szolgálta, de annak 1000 Ft kölcsönt is adott, amely az apa jó anyagi helyzetére utal (uo. MNL OL A 35 Ad Nr. 26. ex 1627).

³¹²⁶ MNL OL A 35 Ad Nr. 26. ex 1627.

³¹²⁷ FAZEKAS 2013a, 282.

³¹²⁸ FAZEKAS 2013a, 288.

³¹²⁹ MNL OL A 57 vol. 7. pag. 648–651. és MNL OL A 35 Nr. 26. ex 1627 (1627. jan. 27., amikor egy tállyai házat és négy szőlőt kiváltságol az uralkodó).

³¹³⁰ Kettejük között ha rokonság is volt, csak nagyon távoli lehetett, annál is inkább, mert ahogy Tállyai Pált eredetileg Szikszay Pálnak hívták, úgy Szikszay Mihályt Siderius Mihálynak (vö. az életrajzi adattárba Szikszay Mihály életrajzát).

³¹³¹ Historia de venatione divi Maximiliani primi imperatoris-casu. Viennae 1628 (RMNy II, 1402.).

³¹³² NAGY 1869, 287. A fordítás megjelent: ISTVÁNFFY 2001–2009.

³¹³³ „Annak az Tállaj Pal deáknak, nem itelem hogy szintén annyira való dexteritássa legyen, hogy végbe vigye és heleissen azt az fordítást, mindazonáltal ha úgy tetszik kegyelmednek, éljen ottan operájával, munkálkodjék benne, amit munkálkodhatik.” Esterházy Miklós levele Ferencffy Lőrincchez, 1628. okt. 27. Kismarton (MNL OL A 21 Nr. 75.).

³¹³⁴ RMNy III. 1667.

18-án pedig 10 Ft tiszteletdíjat utaltak ki neki a Magyar Kamara pénztárából.³¹³⁵ Halálának dátuma ismeretlen.

Tarnóczy János (†1729) írnok (1689–1690)

Túróc megyei, 16. században Nyitra megyébe áttelepült nemesszalád (alsólelőci) sarja, Tarnóczy Miklós (†1695) Nyitra megyei főszolgabíró fia.³¹³⁶

A nagyszombati egyetemen folytatott tanulmányokat, 1686-ban a logika hallgatója.³¹³⁷ Később Korompay Péter kancellár titkára, aki Tarnóczy szolgálatairól végrendeletében is megemlékezett, ráhagyta szkacsányi házát.³¹³⁸ Titkári működése kapcsán a kancelláriai ügyintézésbe is bekapcsolódott, különösen Maholányi titkár és Tenturich regisztrátor 1689 őszi/1690 eleji augsburgi távolléte idején.³¹³⁹ A kancellária újjászervezésekor jegyzői kinevezést kapott (1690. jún. 16.).³¹⁴⁰ 1701. aug. 15-én expeditorrá léptették elé.³¹⁴¹ 1715. júl. 10-én regisztrátori kinevezést kapott.³¹⁴² 1718. máj. 15-én titkári címet nyer, de emeritusként érdemi működést már nem fejtett ki.³¹⁴³ 1729. aug. 29-én halálozott el mint „secreterarius emeritus.”³¹⁴⁴

Telegdy Miklós (1535–1583) kancellárhelyettes (1583)³¹⁴⁵

A Bihar megyei Mezőtelegdről származott, jobbágycsaládból (atyja Márton).³¹⁴⁶ Testvére Telegdy György, akiről személy szerint és akinek családjáról is végrendeletében megemlékezett.³¹⁴⁷

A krakkói egyetemen tanult, ott szerzett filozófiai bakkalaureátusi fokozatot 1557-ben.³¹⁴⁸ 1561. jan. 5-én esztergomi kanonoki kinevezést nyert Oláh érsektől, haláláig esztergomi kanonok. Tizenhat éven át nagyszombati plébános, 1562. nov. 12-én olvasókanonok, 1570-ben már nagyprépost. 1573. febr. 1-én Verancsics helynökének nevezte ki.³¹⁴⁹ Az érsek halála után is helynöként irányította az egyházmegyét.³¹⁵⁰ 1579. febr. 6-án pécsi püspöki kinevezést

³¹³⁵ “Quoniam superioribus diebus prodescribendis certis quibusdam actis ex libris regiis apud Generosum Dominum Laurnetium Ferenczffy secretarium Hungaricum aulicum pro necessitatibus hujus Suae Maiestatis Camerae egregium Paulum Talliay penes eundem dominum secretarium istic Viennae habitantem constituta illi laboris mercede conducere necessum habuimus, et is iam perducto ad finem opere solutionem suam instantius adurget.” Ezért nevezett Tállyainak fizessenek ki a harmincad bevételeiből „in rationem conventionis ejusdem florenos Rhenensos viginti quinque” (MNL OL E 15 Nr. 17. ex Dec. 1629). „Die 18. Julii Egregio Paulo Tallyay pro labore in descriptione librorum regionum insumptodati florenos 10.” (MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/XI. pag. 174.).

³¹³⁶ SZLUHA 2003, II. 574.

³¹³⁷ MUT 251.

³¹³⁸ ÖStA HHStA OMaA Kt. 627 Testamente 1690/3.

³¹³⁹ Pl. DKN Korompay-diárium II., 1689. júl. 7., júl. 18., aug. 6., aug. 14. Ügyintézésben való részvételéről lásd az 1689. szept. 2-i bejegyzést: “mitto Kelko et Tarnoczi Somogy in laboribus iuvant.”

³¹⁴⁰ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 2r.

³¹⁴¹ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 6v.

³¹⁴² ÖStA HHStA Bl. 794 fol. 11v.

³¹⁴³ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 12v.

³¹⁴⁴ ÖStA HHStA Bl 794 fol. 24v.

³¹⁴⁵ Életére: BOTH 1899, SZINNYEI XIII. 1386–1391, KOLLÁNYI 1900, 166–169., LUDIKOVÁ 2002, 94–95., MAMÜL 402–405. (Kőszeghy Péter).

³¹⁴⁶ KOLLÁNYI 1900, 166.

³¹⁴⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 49. Konv. 1586. Apr. fol. 39.

³¹⁴⁸ SCHRAUF 1893, 103.

³¹⁴⁹ VERANCICS ÖM XII. 351–353.

³¹⁵⁰ I. Rudolf 1577. okt. 21-én Telegdi Miklós, esztergomi egyházmegye „concionator et vicarius” számára az érseki jövedelmekből 1000 Ft-ot rendelt (ÖStA FHKA UGB Bd. 399. fol. 321r.).

kapott.³¹⁵¹ Ezzel egyidejűleg az uralkodó kinevezte az esztergomi egyházmegye adminisztrátorává („administrator in spiritualibus”) évi 3000 Ft-os fizetéssel.³¹⁵² A Magyar Tanács tagjává is kinevezést nyert ugyanebben az időben.³¹⁵³ A későbbiekben még egy egyházi javadalommal gyarapodott, 1583. aug. 21-én elnyerte a sági prépostságot.³¹⁵⁴ Kancelláriai működése egyetlen fellépésre korlátozódott, 1583 áprilisában a beteg Draskovich kancellárt helyettesítette az országgyűlés idején.³¹⁵⁵ Telegdy jelentős erőfeszítéseket tett az egyházmegye ügyeinek kézbentartására, az egyházi állapotok rendezésére. Különösen fontos volt irodalmi munkássága, köztük prédikációi, amelyeket részben 1577-ben vásárolt saját nyomdájában adott ki. 1586. ápr. 20-án tett végrendeletet, nem túlságosan nagy vagyonáról.³¹⁵⁶ Két nappal később, 1586. ápr. 22-én elhalálozott, a nagyszombati Szt. Miklós templomban helyezték nyugalomra.³¹⁵⁷ Hagyatékában közel háromszáz könyvet írtak össze.³¹⁵⁸

Tenturich István (1625k.–1695) regisztrátor (1673–1690), titkár és referendarius (1690–1693)

Zala megyei horvát család szülötte (Tenturics, Tenturicz). A család 1659. máj. 20-án kapott nemességet, amelyben szerepel a nemességszerző Istvánon túl öccse, Mátyás annak fiai, Tenturich János, György, Mátyás, Márton, illetve nővérük fia, Soltich Mátyás (a címereslevelet Moson megye hirdette ki 1660. jún.15.).³¹⁵⁹ Felesége Kapucsy Éva Rozina, Lausser Gáspár pozsonyi postamester özvegye (ház. 1664, az asszony később Bernhard Vernier báró, Magyar Kamara tanácsosának hitvese lesz).³¹⁶⁰

1675-ben Széchényi György kalocsai püspöki perében kihallgatott Tenturich magát ötvenévesnek mondta, ezek szerint 1625 körül születhetett.³¹⁶¹ 1647–1650 között végezte a nagyszombati egyetem filozófiai karát, ahol 1649-ban borosyánkoszorúsi, majd 1650-ben filozófiai doktori fokozatot szerzett. Az egyetemi matrikulában mint Zala megyei horvát szerepel.³¹⁶² Bárói oklevele szerint jogi tudását alsóbb fokú bírók mellett működve gyűjtötte össze.³¹⁶³ Federmayer adata szerint 1657-ben már a királyi tábla jegyzője.³¹⁶⁴ Ebben az évben, 1657-ben kapott először nádori adományt Krecsith/Recsics György és Szalatnay György társaságában, még hozzá Nagy Balázs hódoltságbeli birtokaira.³¹⁶⁵ 1660-ban újabb nádori adományban részesült, két elkobzott Mikulich-féle házra kapott adományt (ezt azonban nem sikerült érvényesítenie).³¹⁶⁶ Ekkor már valószínűleg Wesselényi Ferenc nádor irodájának a

³¹⁵¹ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 131–132.

³¹⁵² MNL OL A 57 vol. 4. pag. 134.

³¹⁵³ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 187.

³¹⁵⁴ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 357.

³¹⁵⁵ MOE VII. 120., 126.

³¹⁵⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 49. Konv. 1586. Apr. fol. 36–55.

³¹⁵⁷ KOLLÁNYI 1900, 168., LUDIKOVÁ 2002, 94–95.

³¹⁵⁸ TÓTH 1979.

³¹⁵⁹ A család 1659. máj. 20-i címereslevelében a nemességet szerző Tenturich Istvánon kívül két Mátyás is szerepel, öccse és unokaöccse (FAUST é. n., 23.).

³¹⁶⁰ MNL OL A 57 vol. 19. pag. 27–28. A feleség 1681-ben úgy tűnik csalók áldozata lett, akik ellen I. Lipót 1681. szept. 6-án elfogatóparancsot adott ki (MNL OL A 35 Nr. 106. ex 1681). 1695 júniusában már Vernier báró hitvese, vő. ÖStA FHKA HFU r. Nr. 370. Konv. 1695. Jun. fol. 176–185.

³¹⁶¹ GALLA 1936, 110–111.

³¹⁶² MUT 56., 60., 65., BOGNÁR–KISS–VARGA 2002, 134. (217. sz.). Nagyszombati tanulmányairól megemlékezik bárói oklevele is 1693-ban: MNL OL A 35 Nr. 54. ex Mart. 1693.

³¹⁶³ MNL OL A 35 Nr. 54. ex Mart. 1693.

³¹⁶⁴ FEDERMAYER 2018, 228.

³¹⁶⁵ HAAN 1870, 251–252., BOROVSKY Torontál vármegye, 85–86., OROSZ 1906, 270.

³¹⁶⁶ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 207. Konv. 1660. Febr. fol. 134. Még egy nádori adományról van adat: 1663. márc. 29-én Galláczy Miklós és Gombás György társaságában kapott nádori adományt a Csanád megyei Egresre (BOROVSKY 1896–1897, 163.).

tagja, ahol Bosnyák Péter, Wesselényi Ferenc nádor titkárának halála után több éven át nádori főtitkárként működött (1662 után).³¹⁶⁷ Wesselényi halála után (1667. márc. 27.), Nádasdy Ferenc országbíró addigi titkára Sente Bálint országbírói ítélőmesteri előléptetését követően, amely 1667 közepén történhetett, Nádasdy titkáráként működött egészen az országbíró letartóztatásáig (1670. szept. 3.).³¹⁶⁸ Ekkor már a Moson megyei Rajkán tulajdonnal rendelkezett, legalábbis Nádasdy első kihallgatása alkalmával 1670. szept. 18-án Tenturich lakóhelyeként Rajkát jelölik meg.³¹⁶⁹ Dvornikovich Miklós halála után (1673. márc. 18) kezdődött regisztrátori és pecsétőri működése, saját feljegyzése szerint 1673. ápr. 6-án jött fel Bécsbe.³¹⁷⁰ Tenturich az újjászervezés előtti időszak utolsó regisztrátora, aki tisztét egészen az 1690. júniusi átszervezésig betöltötte. Hivatalával nem mindig volt megelégedve. 1679-ben Orbán István távozása után esélyes volt a titkári posztra, de Maholányi Jánossal szemben alulmaradt.³¹⁷¹ 1680-ban előbb 6000 Ft-os kegyadomány után nyújtott be kérelmet, majd még ugyanabban az évben, illetve 1685-ben újól a Magyar Kamaránál próbált álláshoz jutni.³¹⁷² Anyagi helyzete mégsem lehetett túl kétségbeejtő, mert 1683. márc. 22-én uralkodói megerősítést szerzett egy újabb rajkai nemesi kúriára, amelyet Erendl Ferdinánd Ferenctől vásárolt 2000 magyar forintért és 100 tallérért.³¹⁷³ Igaz, az 1683-as év eseményei sokat rontottak ezen. Az ostromot a vársoban élte át családjával és gyermekeivel egyetemben, saját költségen három fegyverest tartott, miközben három nemesi kúriáját a törökök, tatárok felprédálták. Megroppant anyagi helyzete miatt supplikációt adott be és kancelláriai taxajövedelmek hiányában, a Magyar Kamarától kért állandó fizetést, amelyet azonban a Kamara elutasított, részint precedens hiányában, részint utalva a pillanatnyi nehéz helyzetre, egyébként az uralkodóra bízta, hogy juttat-e valamit a kérelmezőnek a konfiskált birtokokból (végül 300 Ft-nyi adjutumot utalnak ki neki).³¹⁷⁴ 1684. okt. 1-én Széchy Péter gróf végrendeletében Tenturichra hagyta pozsonyi házát, tekintettel annak sokrétű és igen tetsző szolgálatára, amelyeket a grófnak különböző jogi ügyletekben tett.³¹⁷⁵ 1685 elején Magyar Kamara-i tanácsosság után folyamodott, de az óhajtott tisztséget nem nyerte el.³¹⁷⁶ Neve előkerült előjárója, Gubasóczy János kalocsai érsek, nyitrai püspök, kancellár 1686. ápr. 7-én tett végrendeletében is, aki 150 Ft-ot hagyott rá.³¹⁷⁷ 1688. december 8-án elveszítette a

³¹⁶⁷ Már egy 1662. nov. 13-án Teplicén kiállított nádori oklevél végén szerepel az aláírása „Stephanus Tenturich secretarius” (MNL OL A 57 vol. 24. pag. 99.). Wesselényi melletti működésére: FEDERMAYER 2018, 227., ill. MNL OL A 35 Nr. 54. ex Mart. 1693.

³¹⁶⁸ Nádasdy ítélőmestere Cserney Pál 1667. ápr. 2-án kapott Szepesi Kamarához tanácsosi kinevezést (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 223. Konv. 1667. Apr. fol. 3–10.). Ezután lépett elő Sente Bálint ítélőmesterré, júl. 15-én már e minőségében működik (uo. r. Nr. 230. Konv. 1670. Jul. fol. 108–113.). Tenturich első, általam ismert e minőségében elkészített, országbíró neve alatt kiadott oklevele 1667. júl. 22-én készült, Zrínyi Miklós özvegye és Zrínyi Péter közötti egyezségről van szó (uo. HFU r. Nr. 1668. Jul. fol. 139–142.).

³¹⁶⁹ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 313. Konv. C. fol. 38r. Minden jel szerint a Bécshez és Pozsonyhoz is közel fekvő Rajka számított legfontosabb birtokának. A német szövegben Nádasdy Tenturichot „Amtssecretarius”-ának nevezi (uo.).

³¹⁷⁰ MNL OL A 35 Nr. 83. ex 1674 (az irat hátlapján). A Libri regii 15. kötetében, Hedly Mátyásnak adott szabad végrendelezési engedély (kelt 1673. febr. 21. Bécs) mellett olvasható: “initium protocollationis sub regestoratu Stephani Tenturich” (MNL OL A 57 vol. 15. pag. 447–448.).

³¹⁷¹ Szalay Mihály levele Batthyány Borbálához, 1679. júl. 13. Bécs (MNL OL P 1314 Nr. 45545.).

³¹⁷² ÖStA HFU r. Nr. 272. Konv. 1680. Jan. fol. 345–346. és uo. Konv. 1680. Febr. fol. 345–347. MNL OL E 41 1685: No. 29. (Tenturich 1685. febr. 26-i levele, amelyben üresedésben lévő tanácsosi állás után folyamodott)

³¹⁷³ MNL OL A 57 vol. 18. pag. 13–14., vö. még vol. 19. pag. 26–27.

³¹⁷⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 295. Konv. 1684. Jan. fol. 246–258. Az uralkodói döntés kelte 1684. jan. 28., vö. MNL OL E 21 1684. jan. 28. 1685 szeptemberében két felégetett rajkai kúriája rendbehozatalára szükséges zsindely és más faanyag szabad szállításához kér passust a Kamarától (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 304. Konv. 1685. Sept. fol. 151–152.). 1688-ban a magyaróvári uradalom erdőiből kért csűrje rendbehozatalához építési fát (uo. r. Nr. 321. Konv. 1688. Mai fol. 117–124.).

³¹⁷⁵ MNL OL A 57 vol. 14. pag. 107–108. Pozsonyi házára: FEDERMAYER 2003, 201.

³¹⁷⁶ MNL OL E 41 1685: No. 29.

³¹⁷⁷ ÖStA HHStA OMaA Kt. 626 Testamente 1686/2 fol. 6r. (hiteles másolat),

gondjaira bízott titkos pecsétet, de az esetnek nem lett súlyosabb következménye.³¹⁷⁸ Az Einrichtungswerk (1688) már számolt titkári kinevezésével, utalva nagy hivatali tapasztalatára, ez végül is az 1690. jún. 16-i átszervezés alkalmával be is következett: titkárrá és referendáriussá lépett elő.³¹⁷⁹ Nem sokáig maradt meg ebben a tisztségben, mert 1693 februárjában lemondott, egyidejűleg kinevezést kapott Pozsonyba a Magyar Kamara tanácsosaként „ad quietem.” A megfogalmazás alapján úgy tűnik, hogy kinevezték ugyan kamarai tanácsosnak, de tényleges munkát már nem látott el, csupán mintegy nyugdíjként húzta fizetését.³¹⁸⁰ Nyugalomba vonulása alkalmából I. Lipót bárói címmel jutalmazta hosszú szolgálatát (1693. márc. 17., Bécs).³¹⁸¹ 1695. jún. 17. előtt bekövetkezett halála után a Szt. Márton templomban temették el.³¹⁸² 1695. jún. 17-én az uralkodó előbb úgy rendelkezett az özvegy kérelme nyomán, hogy Kapucsy Éva kapja meg a Tenturichnak jóváhagyott 300 Ft-os évdíjat, majd jún. 28-án egyszeri 5000 Ft-os kegyadomány kifizetésére változtatta döntését.³¹⁸³ Végül is a 300 Ft-os kegydíj félreértésen alapult.³¹⁸⁴ A Magyar Kamara 1695. nov. 21-i véleménye arra hagy következtetni, hogy Tenturich jelentős készpénz örökséget hagyott vissza özvegyének.³¹⁸⁵

Tenturich Mátyás írnok (1674, 1676)

Tenturich István kancelláriai lajstromozó unokaöccse.³¹⁸⁶ 1674 után néhány éven át rokona mellett működött. 1670 előtt rokonához hasonlóan Nádasdy Ferenc szolgálatában állt, erről tanúskodik egy 1670 októberében, Udvari Kamarához benyújtott kérvénye, amelyben a várban ragadt holmija, köztük két értékes kardjának kiadása után folyamodott.³¹⁸⁷ Kancelláriai működéséről az egyik 1674. évi fogalmazvány alján olvasható expedíciós feljegyzés tanúskodik („expedita per me Matthiam Tenturich”).³¹⁸⁸ 1676-ban Kollonich Lipót kamaraelnöknél írnoki állásért folyamodott a Magyar Kamaránál, minden jel szerint eredménytelenül. Folyamodványában megemlékezett rokona mellett töltött két évi kancelláriai szolgálatáról.³¹⁸⁹ Egy másik, ugyancsak 1676-ban benyújtott folyamodványában három év, salarium nélküli kancelláriai szolgálatról írt (az állást ellenében 1676. nov. 21-én Somorjay István nyerte el).³¹⁹⁰ Későbbi pályája ismeretlen.

Tersztyánszky András jegyző (1665)

Trencsén megyei régi nemes család tagja (névváltozat: Trstyaszký, előneve trsztyei vagy nádasi).³¹⁹¹

³¹⁷⁸ Korompay-diárium II., 1688. dec. 9. Lásd még az 5.5. fejezet idevágó részeit!

³¹⁷⁹ Einrichtungswerk 93., ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2r.

³¹⁸⁰ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2v., FALLENBÜCHL 1968, 254., FALLENBÜCHL 2002, 324.

³¹⁸¹ A bárói oklevél fogalmazványa: MNL OL A 35 Nr. 54. ex Mart. 1693.

³¹⁸² FEDERMAYER 2018, 227.

³¹⁸³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 370. Konv. 1695. Jun. fol. 176–185. és fol. 458–459., FALLENBÜCHL 2002, 324.

³¹⁸⁴ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 373. Konv. 1695. Dez. fol. 115–124. (Tenturich 1685-ben három év alatt kifizetendő 900 Ft-ra kapott jóváhagyást).

³¹⁸⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 373. Konv. 1695. Dez. fol. 117, 120.

³¹⁸⁶ A család 1659. máj. 20-i, fentebb már idézett címereslevelében a nemességet szerző Tenturich Istvánon kívül ugyan két Mátyás is szerepel, de talán inkább az unokaöccsről van szó, mint a már tizenöt évvel korábban családdal rendelkező öccséről.

³¹⁸⁷ ÖStA FHKA HFÖ r. Nr. 420. Konv. 1670. Okt. fol. 524–525.

³¹⁸⁸ MNL OL A 35 Nr. 192. ex 1674.

³¹⁸⁹ MNL OL E 41 1676: No. 88.

³¹⁹⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 259. Konv. 1676. Nov. fol. 264–265., fol. 269–270.

³¹⁹¹ NAGY IVÁN XII. 111–119. Talán azonos azzal a Tersztánszky Andrással, aki 1653–1656 között a filozófiai kurzust végezte a nagyszombati egyetemen (MUT 84., 91.)

Kancelláriai ténykedésére egyetlen adat van: 1665. okt. 22-én Hegykő Mihály kancelláriai hivatalnoktársaival Méhes Györggyel, Maholányi Jánossal és Tersztyánszky Andrással közösen kapott adományt Wégh Péter és György uralkodóra háramlott csallóközi birtokaira (Laksár és Tejed falubeli nemesi kúriák, Pozsony m.).³¹⁹² 1668-ban választották meg Moson megye jegyzőjévé.³¹⁹³ Az 1681. és 1687. évi országgyűlésen Moson megye követeként vett részt.³¹⁹⁴ Nagy Iván 1688-ban és 1689-ben Moson és Pozsony megyék jegyzőjeként említi.³¹⁹⁵

Tury János jegyző (1569, 1574)

1566 júniusában Tury (Turi) Gáspár, István és János folyamodtak címerük megújítása érdekében, amelyet 1566. jún. 29-én meg is kaptak.³¹⁹⁶ 1569 és 1574 között Tury János kancelláriai jegyző több kisebb birtokadományban részesült Sopron, Zemplén, Pest és Szatmár megyében, általában mások társaságában.³¹⁹⁷ 1574. máj. 28-án több más helyi nemes társaságában engedélyt kapott Szatmár megyei Mikolán vámhely felállítására.³¹⁹⁸ Talán Himelreich 1575. márc. 12-én Prágából Hugo Blotiushoz intézett levele végén Bécsben üdvözlendő Thuri Tury Jánossal azonos.³¹⁹⁹

Tolnai Deák Mátyás jegyző/írnok (1551, 1556/1557)

Nemes.³²⁰⁰ Első kancelláriai említése 1551. okt. 10-ről ismeretes, amikor az ő neve is megnevezésre került több más kancelláriai tisztviselő társaságában a Fejérthóy János által Heinrich Bullingerhez intézett levélben.³²⁰¹ 1552. okt. 10-én Sejteri Balázs deák galgóci provizor és Septensky György társaságában két Nyitra megyei faluban nyert mintegy 46 teleknyi birtokot, amely egykor Récseny Imre és László tulajdonában volt.³²⁰² A Magyar Kamara számadásaiban 1556-ban már mint beteg bukkan fel, akinek a megítélt kegydíjából kifizetett 20 Ft 75 dénár későbbi felülvizsgálat során kifogásolásra került, mert a kifizetés utasítás nélkül történt.³²⁰³ 1557. febr. 11-én már néhaiként emlegetik és folyamodnak kegydíja után.³²⁰⁴ Kérdés, hogy azonos személy-e azzal a Tolnai Mátyással, aki János király nagyobb kancelláriáján szolgált 1539-ben mint jegyző.³²⁰⁵

³¹⁹² MNL OL A 57 vol. 13. pag. 234, 235.

³¹⁹³ HEGEDŰS 2001, 57.

³¹⁹⁴ HEGEDŰS 2007, 33.

³¹⁹⁵ NAGY IVÁN XII. 116.

³¹⁹⁶ SZÁLKAI 2008.

³¹⁹⁷ 1569. jún. 21. Bognár Pál és Vejty (Weyty) György társaságában Sopron megyei birtokokra (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 941., A 35 Nr. 985. ex 1569), 1570. febr. 5-én Persey Tanás jegyző társaságában Zemplén megyei birtokokra (uo. A 57 vol. 3. pag. 958.), 1574. máj. 18-én Bessenyei György és Fodoróczy György egri katonák társaságában Pest megyei birtokokra (uo. vol. 3. pag. 1089.).

³¹⁹⁸ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 1088–1089.

³¹⁹⁹ MERSICH–KRAUSS–GASTGEBER 2004, 128.

³²⁰⁰ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 98–99.

³²⁰¹ ETE V. 597–600., ERDŐS 1913, 10–14.

³²⁰² MNL OL A 57 3. pag. 98–99.

³²⁰³ „Mathia Literatus de Tholna alias scribae Cancellariae Hungaricae valetudinario ad rationem provisionis fl. 20 den. 75” (MNL OL E 554 Fol. Lat. 921/III. pag. 39., 1727. sz. fol. 46v., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 6. Konv. 1556. Dez. fol. 69v. A felülvizsgálat: ÖStA FHKA VUGG r. Nr. 32 A Magyar Kamara számvevőségének hiányai 1556-ban, fol. 481v.).

³²⁰⁴ Farkas László szigetvári menekült kéri fel a 25 Ft-os kegydíjat, amelyet „cuidam Tholnensi, Matthiae nuncupato, nuper in aulae Strigoniensis defuncto” élvezett (ÖStA FHKA UGB Bd. 390. fol. 79r. (1557. febr. 11.).

³²⁰⁵ Említve János 1539. júl. 7-én kelt oklevelében (Podmaniczky okm. III. 92–95.).

Ujlaky Ferenc (†1555) kancelláriai jegyző (1519), titkár (1527–1538) alkancellár (1539–1540)³²⁰⁶

Ujlaki (?) származású polgár család (?) leszármazottja. Édesanyja Klára (említve 1534).³²⁰⁷ Unokaöccse Ujlaky Farkas (1. fel. Pakosi Paksy Margit, Paksy János lánya, ház. 1558., 2. fel. Terjék Borbála).³²⁰⁸

Tanulmányaira vonatkozólag nem rendelkezünk információval. 1519. febr. 6-án már II. Lajos mint a Magyar Kancellária jegyzőjét ajánlotta Perényi Ferenc váradi püspök figyelmébe.³²⁰⁹ Oláh visszaemlékezése szerint 1526 őszén még kancelláriai írnok, amikor is némi pénzért Hieronymus Balbo pozsonyi prépost átengedte neki javadalmát, majd azután úgy Máriától, mint Ferdinándtól adományt szerzett rá (1527. nov. 11.).³²¹⁰ A prépostságot haláláig betöltötte. 1527. nov. 29-én mint „secretarius et consiliarius Regiae Maiestatis” vallott ügyvédek Pozsonyban.³²¹¹ Szalaházy Tamás kancellár, egri püspök egy formuláskönyvben fennmaradt napi dátum nélküli, 1526-ra datált oklevélben egri örkanonokká és Szt. János oltár oltárigazgatójává nevezte ki Macedóniai László utódaként.³²¹² 1528. febr. 22-én királyi titkárként működik közre egy adománylevél kiállításában.³²¹³ Valószínűleg már 1528 őszén I. Ferdinánd mellett működik mint magyar titkár, az első oklevelek, amelyeken már aláírása is szerepel azonban csak 1530 tavaszáról származnak (2.1. fejezet). Magyar titkárként szerepel az 1530-as évekből származó Hofstaat-okban is.³²¹⁴ A következő évtizedet az uralkodó mellett töltötte, akit különböző útjaira is elkísért. 1534. nov. 11-én I. Ferdinánd kinevezte győri püspökké, megengedve egyúttal, hogy eddigi egyházi javadalmait, a pozsonyi prépostságot és a kolozsmonostori apátságot megtartsa.³²¹⁵ Püspökségét sokáig nem tudta birtokba venni, mert azt Bakics Pál tartotta birtokába, csupán annak halála után (1537. okt.) nyílt erre lehetősége: a győri vár 1538 októberében került a birtokába, a szombathelyi vár és uradalom visszavételére csak 1553-ban került sor.³²¹⁶ Pápai megerősítést csupán másfél évtizeddel később nyert a püspökségre (1550. jún. 2.).³²¹⁷ Megerősítése után 1550. júl. 26-án Ujlakyt külön intették, hogy szenteltesse fel magát.³²¹⁸ 1538. dec. 22-én még királyi titkárként működött.³²¹⁹ Alkancellári kinevezése valamikor ezen dátum és 1539. ápr. 10. között következett be.³²²⁰ A tisztet Perényi Péter átpártolásáig és kancellári kinevezéséig töltötte be, aki a posztra saját emberét állította 1540 őszén. Utolsó ismert, általa aláírt oklevél 1540. okt. 18-án kelt.³²²¹ A következő évtizedet Pozsonyban, illetve egyházmegyéjében töltötte. Az egyházmegyei birtokok visszaszerzése mellett legfontosabb győri intézkedése új státútum kibocsátása volt a győri káptalan számára

³²⁰⁶ Életére: SZINNYEI XIV. 645–646., Győregyházmegyei almanach 1968, 44., SUGÁR 1984, 254–258. MIKÓ–PÁLFFY 2002, 118–121.

³²⁰⁷ SZILÁGYI 1859, 87.

³²⁰⁸ MIKÓ–PÁLFFY 2002, 121.

³²⁰⁹ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 274. Konv. A. fol. 7.

³²¹⁰ ÖStA HHStA UA Spec. Fasc. 274. Konv. A. fol. 19. I. Ferdinánd megerősítő oklevele: uo. fol. 12.

³²¹¹ PL AEV Nr. 83/1.

³²¹² ÖNB HAN 7631 Liszthy-féle formularium, Nr. 51. pag. 32–33., vö. KOVACHICH 1799, XLIV–XLV.

³²¹³ MNL OL A 57 vol. 1. pag. 106.

³²¹⁴ Vö. I. Ferdinánd 1530. márc. 4-i Prágában kiadott oklevelében már említve (ETE II. 16–17.), 1530. ápr. 4. (ETE II. 26.). Vö. még 1541. évi Hoffstaat-ot, ahol havi 50 Ft fizetéssel szerepel (ÖStA HHStA OMeA Sr 181. Nr. 17 fol. 6v.).

³²¹⁵ Az adománylevél másolata megtalálható az egyik kancelláriai formuláskönyvben: OSzKK Fol. Lat. 2238. fol. 105r. Említése: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 105r.

³²¹⁶ FAZEKAS 2014b, 25–26.

³²¹⁷ HC III. 216.

³²¹⁸ III. 216. 4. jegyzet.

³²¹⁹ MNL OL E 21 1538. dec. 22.

³²²⁰ Ujlaky neve már a birodalmi gyakorlat szerint az alkancellár helyén a bal oldalon szerepel (MNL OL E 21, 1539. ápr. 10.). Vö. 1539. aug. 15-én I. Ferdinánd Nádasdy Tamáshoz intézett levelében „vicecancellarius noster” nevezi (MNL OL E 150 Reg. Fasc. 8. Nr. 31.).

³²²¹ ETE III. 503.

(1550).³²²² 1549 és 1551 között tagja volt a Quadripartitum néven elhíresült jogi munkát készítő bizottságnak.³²²³ A tapasztalt hivatalnok Ujlakyt az uralkodó Várday Pál halála után (1549 okt.) kinevezte helytartónak (1550. ápr. 12.), amely tiszttel Nádasdy Tamás nádori kinevezéséig viselt (1554. ápr. 15.).³²²⁴ 1553. máj. 20. vagy előtt kinevezést kapott az egri püspökségre.³²²⁵ A püspökségre 1554. aug. 3-án pápai megerősítést is elnyerte.³²²⁶ Ujlaky 1555. febr. 1-én Pozsonyban halálozott el, a Szt. Márton templomban temették el, unokaöccse által emeltetett síremléke ma is áll.³²²⁷ Ujlakynak ajánlotta Pesti Gábor hatnyelvű szójegyzékét (1538), illetve [Kis] Péter deák Hungarische Pente-Tafel (1549–1551) című munkáját.³²²⁸

Ujváry Ferenc írnok (1680–1683)

Családi viszonyai egyelőre feltáratlanok, Ujváry Imre testvére. 1671–1674 között a felsőbb osztályokat a pozsonyi jezsuita gimnáziumban végezte.³²²⁹ 1674/1675-ös tanévben a nagyszombati egyetemen logikát tanult.³²³⁰ Tanulmányai befejezése után öt éven szolgált Orbán Pál személynöki ítélőmester mellett (1675–1680 között), majd három éven a Magyar Udvari Kancellárián (1680–1683), Bécs ostroma idején a nádor fraknoi várában tartózkodott, ettől kezdve részt vett a török elleni harcokban két saját költségen tartott szervitorával együtt, többek között jelen volt Érsekújvár ostrománál (1685. aug.).³²³¹ Ekkor is még valószínűleg Esterházy nádor szolgálatában állt, erre mutat, hogy 1685 nyarán Pozsonyban a Magyar Kamaránál ő járt el a nádori fizetés ügyében.³²³² 1687. július 26-án veszprémi harmincadossá nevezték ki.³²³³ 1692-ben Fejér megye alispánja.³²³⁴ 1704-ben csatlakozott a kurucokhoz, ekkor a veszprémi gyalogok főkapitánya.³²³⁵ 1705-ban aláírta a konföderáció szövetséglevelét (Veszprém m. másodalispánja).³²³⁶ 1708-ig követhető nyomon pályája.³²³⁷

³²²² FAZEKAS 2014b, 26.

³²²³ BARANYAI 1942, 57.

³²²⁴ R. KISS 1908, 395–396.

³²²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. Mai fol. 105v. (1553. máj. 20. már utóda Gregorjáczy Pál kapott kinevezést a győri püspökségre).

³²²⁶ HC III. 111.

³²²⁷ MIKÓ-PÁLFFY 2002, 120.

³²²⁸ RMNy [I.] 21. ös 81.

³²²⁹ EFSZK Matr. Poson. fol. 117r., 120r., 124r.

³²³⁰ MUT 205.

³²³¹ “finitis studiis meis apud prothonotarium Paulum Orbán quinque annis juratum tabulae Maiestatis Vestrae Sacratissimae Regiae et ac post tribus annis Cancellariae Hungaricae Aulicae notarium agendo praeterea tempore Viennensis obsidionis in arce excellentissimi Regni Hungariae palatini Frakno, fidelem Maiestatis Vestrae Sacratissimae egi subditum, exindeque quotidianos excursus faciendo cum aliis fidelibus omni conatu inimicis Vestrae Maiestatis Sacratissimae nocere non intermisi, demum toto tempore obsidionis Uyvariensis ac in ipso ultimo assultu praesens existens praesumpseram ...” Ujlaky Ferenc supplikációja az uralkodóhoz (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 315. Konv. 1687. Jul. fol. 469–470.).

³²³² IVÁNYI 1991, 297.

³²³³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 315. Konv. 1687. Jul. fol. 467–472. A tisztre Esterházy Pál nádor is ajánlotta mint aki a tumultusok idején „debitam fidelitatem” mutatott őfelsége iránt, és Fraknóba befogadva ereje szerint harcolt, Esterházy Pál levele Magyar Kamarához, 1687. jún. 29. Bécs (MNL OL E 41 1687: No. 79.).

³²³⁴ HECKENAST 2005, 444.

³²³⁵ HECKENAST 2005, 444.

³²³⁶ HECKENAST 2005, 444.

³²³⁷ HECKENAST 2005, 444.

Ujváry Imre jegyző/írnok (1684/1685?–1690)

Ujváry Ferenc testvére. Nemes, felesége Sigray Borbála, akitől hat gyermeke született: László (1696), Ádám (1702), Ferdinand (1705), Josepha, (1708), Róza, Erzsébet.³²³⁸ Két fia, László és Ádám 1722. aug. 10-én bárói címet nyertek.³²³⁹

Pályája egyelőre kronológiailag nehezen elrendezhető. Egyik folyamodványában 1702-ben arról ír, hogy pályafutása Esterházy Pál nádor mellett kezdődött, ahol három évet töltött el, majd öt éven át a visszafoglaló háborúban serénykedett, Buda (1686), Érsekújvár (1685) és Esztergom (1683) visszafoglalásánál jelen volt.³²⁴⁰ Ezután került a Magyar Kancelláriára, ahol 18 éve szolgál, ezek szerint 1684 óta van ott, amely viszont nem vág egybe a fent leírt, 1683 utáni háborúban eltöltött öt évvel. A Magyar Kancelláriához intézett 1702. aug. 9-én kiállított dekrétum kerekén húsz évi kancelláriai szolgálatról beszél.³²⁴¹ 1677 és 1680 között a nagyszombati gimnázium tanulója, a három felső osztályt itt végezte (talán az alsóbb osztályokat is, de sajnos a matrikula ezekből az évekből nem teljes).³²⁴² Az 1680/81. tanévben a nagyszombati egyetem logika hallgatója, tehát minden korábban jelzett aktivitás az 1681 utáni évekre datálható.³²⁴³ Biztos adat még, hogy az Einrichtungswerk készítői az újjászervezendő hivatal egyik jegyzőjének szánták (1688).³²⁴⁴ Az újjászervezett kancellária első írnoka (1690. jún.16.).³²⁴⁵ 1697 márciusában fogalmazóvá és expeditorrá lépett elő.³²⁴⁶ 1701. aug. 15-től már regisztrátor és taxátor.³²⁴⁷ 1702. aug. 9-én adományt kapott a Fejér megyei Acsa és Alcsút falvakra fiági örökléssel.³²⁴⁸ 1712-ben III. Károly magyar királyi koronázása alkalmával aranyzsarkantyús lovaggá ütötték.³²⁴⁹ 1715. jún. 27-én saját alattvalói Acsán meggyilkolták.³²⁵⁰

Ungváry János írnok (1581, 1582)

Joó János írnoka („scriba meus”), akinek nevében a királyi titkár 1581. jún 8-án levelet intézett Sopron városához, ti. az írnok jegyese, néhai András prédikátor lánya soproni házzal rendelkezett, de a lány anyja eladta, vagy el akarja adnia azt, ennek megakadályozása érdekében járt közbe a városnál.³²⁵¹ 1582-ben kérelmet adott be Szombathelyi Márton személynöki ítélmester, Tury András és Gábor deák, Szatmár megye jegyzője társaságában három Békés

³²³⁸ ÖStA HHStA OMAA Kt. 663. IX. Abhandlungen 1715. Ujváry (Uiuary) Emerich 1715. Okt. 12. NAGY IVÁN XI. 395–396.

³²³⁹ MNL OL A 57 vol. 34. pag. 42–45. A bárói oklevélben két ős érdemeiről történik külön megemlékezés, Nadányi Miklósról verebélyi és nógrádi kapitányról, ill. apjukról, Ujváry Imréről, akinek tanultsága, jogi és államtudományi képzettsége külön is kiemelésre került.

³²⁴⁰ Ujváry Imre supplikációjában áll: “primo etiam in expeditionibus publicis emolumentumque Suae Majestatis Sacratissimae concernentibus, apud principem palatinum tribus annis, ex post vero in statu militari occasione recuperationis Budae, Strigonii, Uyvarini aliorumque nonnullorum fortalitorum propriis meis sumptibus, et cum maximo vitae periculo annis quinque, tandem hic in Viennae penes Cancellariam Hungaricam ab integerrimorum octodecim annorum spatio Suae Majestati Sacratissimae praestitorum servitiorummeorum intuitu....” (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 422. Konv. 1702. Aug. fol. 143–144.).

³²⁴¹ Uo. r. Nr. 422. Konv. 1702. Aug. fol. 138–139.

³²⁴² EFSZK Matr. Tyrnav. fol. 398r., fol. 400r.

³²⁴³ MUT 236.

³²⁴⁴ Einrichtungswerk 93.

³²⁴⁵ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 2a.

³²⁴⁶ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 4v–5r.

³²⁴⁷ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 6v.

³²⁴⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 422. Konv. 1702. Aug. fol. 129–154.

³²⁴⁹ MISKEI 2016, 90.

³²⁵⁰ ÖStA HHStA HS BI 794 fol. 11r.

³²⁵¹ MNL OL GYMSML SVL Lad. XXIV. et J. Fasc. 17. Nr. 355. Ezt az adatot Dominkovits Péternek köszönöm. Payr Sándor Végvári János név alatt említette őt (PAYR 1910, 127.)

és Zarán megyei falu után, amelyet végül azért utasított el az Udvari Kamara, mert a falvak Eger várához tartoztak (ekkor még jegyzőként említve).³²⁵² Későbbi pályája ismeretlen.

Verancsics Faustus (†1617) titkár (1582–1594)³²⁵³

A dalmáciai eredetű, Sebenicóból származó Vrančić (Verantius, Verancsics) család leszármazottja. Apja Verancsics Mihály (†1570, költő humanista).³²⁵⁴ Nagybátyjai Verancsics Antal (1504–1573) esztergomi érsek és Péter (†1570). A család 1572 tavaszán telepedett át véglegesen Velencéből Magyarországra.³²⁵⁵ Testvére: Casimirus és még két másik személy.³²⁵⁶ Felesége: Paulus de Zara nővére,³²⁵⁷ Gyermeke: Róza (férje Horatius Mantua, 1604).³²⁵⁸

Verancsics Faustus (sz. 1550 k.) nagybátyjának köszönhetően kiváló képzésben részesült: 1568 és 1572 között páduai egyetemen tanult jogot.³²⁵⁹ Hazatérve nagybátyja halála után (1573. júl. 21.) részben megörökölte annak vagyonát, könyvtárát és kéziratait.³²⁶⁰ Fejérkövy István veszprémi püspök 1579. szept. 27-én sümegi várkapitánnyá és a püspökség birtokainak igazgatójává nevezte ki (tévesen egyes munkákban emiatt beszélnek Verancsics veszprémi kapitányságáról, amelynek azonban nincs forrásalapja).³²⁶¹ 1581 júliusában folyamodott az Istvánffy Miklós előléptetésével megürült kancelláriai titkári állás után. A beadványában meghalt nagybátyja érdemeire hivatkozó Faustus titkári kinevezésére Zaluczky János ellenében mintegy félévnyi hezitáció után került sor (az eseményekre lásd az 5. 4. fejezet megfelelő részeit). Titkára szolgálata évi 400 Ft-os fizetéssel 1582. jan. 25-én kezdődött és tizenkét éven át tartott.³²⁶² Verancsics Bécsben a főherceg-helytartók, Ernő, majd Mátyás mellett működött, és amikor arra került a sor, betegségére hivatkozva nem mutatott hajlandóságot a Prágába való áttelepedésre. Titkártársa 1587-ig egykori páduai praeceptor, Joó János.³²⁶³ A kancelláriai írnokok közül közvetlen környezetéhez tartozott Szombathelyi György (1592).³²⁶⁴ Titkári szolgálata idején több kisebb birtokadományra tett szert, szerzett uralkodói adományt, illetve megerősítést korábbi adományokra. Nemesi kúriákat vásárolt Moson megyei Rajkán (1585, 1586).³²⁶⁵ Ugyanakkor Horvátországban is birtokokhoz jutott (1587–1589, „Petropolye in comitatu Tininiensi, item Hmnuch et Xarnonicza in ditione arcis Lissa in

³²⁵² ÖStA FHKA HFU r. Nr. 47. Konv. 1585. Sept. fol. 17–20.

³²⁵³ Életére: SZINNYEI XIV. 1078–1079., JUHÁSZ 1935, 135–142, TÓTH 1933, MAMÜL XII. 399–402. (Pénzes István).

³²⁵⁴ MAMÜL XII. 401–402. (Bessenyei József).

³²⁵⁵ Verancsics Antal levele Miksához, 1572. ápr. 26. Pozsony (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 98. Konv. C. fol. 106–107.

³²⁵⁶ TÓTH 1933, 167.

³²⁵⁷ Radéczi István levele Ernő főherceghez, 1581. aug. 26. Pozsony (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 113. Konv. C. fol. 46.).

³²⁵⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 86. Konv. 1604. október fol. 478–480. Talán 1585-ben született, vö. Draskovich György kancellár levele Rudolphoz, 1585. aug. 2. Bécs (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 116. Konv. A. fol. 128–129.).

³²⁵⁹ VERANCICS ÖM IX. 252., VERESS 1915, 75., VERESS 1941, 202–203.

³²⁶⁰ JUHÁSZ 1935, 139.

³²⁶¹ TÓTH 1933, 168–169.

³²⁶² ÖStA FHKA UGB Bd. 402. fol. 1v. és uo. HFU r. Nr. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 168r.

³²⁶³ VERESS 1915, 77.

³²⁶⁴ MNL OL E 15 71. dob. Nr. 29. ex Jun. 1592.

³²⁶⁵ A magyaróvári uradalom kifogásai miatt az egyik kúria, a Spreitzer-kúria ügye hosszan elhúzódott: ÖStA FHKA HFU r. Nr. 48. Konv. 1585. Jul. fol. 20–26., r. Nr. 50. Konv. 1586. Jul. fol. 90–93., r. Nr. 55. 1586. Jul.–Dez. fol. 17–18.

Dalmatia”).³²⁶⁶ Adományt nyert továbbá a Zeleméry-féle birtokokra is (1592).³²⁶⁷ A tizenöt éves háború első éveit még Mátyás mellett töltötte, lehet tudni, hogy 1594 folyamán jelen volt Nógrád elfoglalásánál és Esztergom ostrománál.³²⁶⁸ A háborús fáradalmakhoz szemlátomást nem nagy kedvet tanúsított, Mátyás 1594. aug. 4-én győri táborból bátyjához intézett levelében kérte, hogy a lassú és késedelmes Verancsics Faustus helyett Himelreichet küldje hozzá, vagy más titkárt nevezzen ki mellé. A főhercegi levél azt sejteti, hogy Mátyás már korábban sem volt maradéktalanul megelégedve titkára teljesítményével.³²⁶⁹ Utolsó kancelláriai működéséhez köthető irat 1594. szept. 29-ről származik.³²⁷⁰ Lemondását követően Verancsics Velencébe távozott. 1597 őszén az üresedésben lévő püspökségek betöltése kapcsán merült fel a neve, a fennmaradt opiniók számos személyt hoztak szóba, de végül Verancsics nyerte el a csanádi püspökséget és vele a leleszi prépostságot (1598. ápr. 16.).³²⁷¹ 1600-ben Monoszló András veszprémi püspökkel részt vett a magyar főpapság képviselőiben a szentév ünnepein Rómában.³²⁷² Pápai megerősítést 1600. dec. 20-án nyert, a propozícióból kiderült, hogy ekkor már két éve felszentelt pap.³²⁷³ Az ekkor Velencében tartózkodó Faustus hazatérve a következő néhány évben az egyházmegye nélküli magyarországi főpapok életét élte bekapcsolódva a magyarországi közéletbe.³²⁷⁴ 1601. máj. 3-án püspökké szentelte Kutassy esztergomi érsek.³²⁷⁵ 1602-ben VIII. Kelemen a zenggi püspökségre javasolta, eredmény nélkül.³²⁷⁶ Miután lemondott a leleszi prépostságról 1604. dec. 18-én cserébe adományt nyert a sági prépostságra.³²⁷⁷ Később felmerült a lehetősége erdélyi püspöki kinevezésének, majd zágrábi püspökségre való áthelyezésének, de ezek egyike sem következett be.³²⁷⁸ Már korábban foglalkoztatta a lehetőség, hogy elhagyja Magyarországot, ez végül 1605 vége felé történt meg, előbb Rómában, majd 1616-tól Velencében élt.³²⁷⁹ A csanádi püspökséget 1608 folyamán betöltötték, egyedüli jövedelemforrása így a sági prépostság maradt, amelynek megtartásáért keményen küzdött, még a pápa közbenjárását is felhasználta (1609, 1612).³²⁸⁰ Előbb a theatinusok, majd a barnabíták rendjébe akart belépni, de végül egyikre sem került sor.³²⁸¹ 1595-től foglalkozott tudományos munkával, nyomtatásban megjelent művei közül kiemelkedik öt nyelvű szótára (1595) és „Machinae novae” (1616) címmel készített, találmányait tartalmazó munkája. 1606-ban és 1612-ben emlékiratot nyújtott be a magyar egyház helyzetéről.³²⁸² 1617. jan. 27.-én hunyt el Velencében.

³²⁶⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 120. Konv. D. fol. 31–32. (másolat, az iratban, ellentétben más iratokkal még az alábbi települések is szerepelnek: „Gornye, Zaxabye et Dolnye Zaxabye in Herczegovina, item castellum desertum Jablanacz dictum ad radices montis Morlache situm”, ezekre állítólag 1591-ben kapott adományt, TÓTH 1933, 170.), és fol. 49., uo. FHKA HFU r. 52. Konv. 1587. Dez. fol. 66–67., r. Nr. 55. Konv. 1589. Nov. fol. 137–160.

³²⁶⁷ ÖStA FHKA UGB Bd. 405. fol. 351rv., MNL OL E 15 71. dob. Nr. 29. ex Jun. 1592, 72. dob. Nr. 56. és Nr. 63. ex Dec. 1592.

³²⁶⁸ Magyar Kamara válasza Miksa főherceghez, 1596. júl. 17. (MNL OL E 15 72. dob. Nr. 13. ex Jul. 1596).

³²⁶⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 126. Konv. C. fol. 5–6.

³²⁷⁰ MNL OL A 35 Nr. 1982. ex 1594.

³²⁷¹ A jelöltekről: JUHÁSZ 1935, 141–143., JUHÁSZ 1938, 272–274., TUSOR–NEMES 2011, 236. 3. jegyz. Kinevezése: Tóth 1933, 174. 29. jegyz.

³²⁷² JUHÁSZ 1935, 143–144.

³²⁷³ JUHÁSZ 1938, 274–275., HC IV. 168., TUSOR–NEMES 2011, 235–237.

³²⁷⁴ Velencében tartózkodására lásd Mátyás főherceg 1597. szept. 27-i levelét (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 130. Konv. C. fol. 59–60.).

³²⁷⁵ RADÓ 1942/1943, 394. (tévesen 1609. máj. 13-ra helyezve).

³²⁷⁶ JUHÁSZ 1938, 275.

³²⁷⁷ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 88. Konv. 1605. Jan. fol. 84–97., MNL OL A 97 4. dob. 5. tétel Mátyás főherceg iratai fol. 50–51.

³²⁷⁸ JUHÁSZ 1938, 275.

³²⁷⁹ TÓTH 1933, 178–179.

³²⁸⁰ JUHÁSZ 1938, 276. A prépostság mintegy 1000 Ft jövedelmet hozott, vö. ÖStA FHKA HFU r. Nr. 88. Konv. 1605. Jan. fol. 203–204.

³²⁸¹ JUHÁSZ 1935, 148.

³²⁸² TÓTH 1933, 200–211.

Vízkelethy Jakab jegyző (1553–1571?)

Pozsony és Nyitra megyei nemesszalád (ilkai vagy jókai előnévvel).³²⁸³ 1569. júl. 15-én a Vízkelethy György, Jakab, Tamás megerősítést szereztek nemességükre maguk és rokonaik, Mihály, Bertalan, Ferenc, János, Pál és ifj. János számára.³²⁸⁴ Testvére Vízkelethy György (Dobó István vajda titkára, lévai várnagy) és Tamás (kamarai jegyző, Országh Kristóf titkára, alországbíró, báró 1608, Magyar Kamara elnöke 1611–1613).³²⁸⁵ 1570 farsang végén készült házasodni.³²⁸⁶ Felesége Rávoniyi (Rawoni) Zsófia (1581).³²⁸⁷ Gyermekei: Ilona (Szombathelyi György Moson m. alispánja fel.), Anna (Beleczy Mátyás pozsonyi várnagy), Zsófia (Aranyassy Pál), Julia (Chery Mihály érseki birtokok adminisztrátora).³²⁸⁸

Az 1569. júl. 15-én kiállított címereslevél szerint már 16 éve szolgál a kancellárián. E kijelentés szerint, amelyet egy 1569 végén keletkezett, Sopron városához intézett levelében is megismételt, kancelláriai működése 1553 körül kezdődhetett.³²⁸⁹ Mint egyik beadványában írta, ifjúságától szolgált az uralkodó udvarában Oláh Miklós esztergomi érsek oldalán.³²⁹⁰ Oláh udvartartásához való tartozást mutatja, hogy szerepel az érsek 1562-es végrendeletében (16 Ft-ot kap), és ott van a neve az érsek halála után felvett udvartartási jegyzékben is.³²⁹¹

A következő években kancelláriai működését több birtokadomány bizonyítja, a kor gyakorlatának megfelelően általában másokkal együtt nyert adományt (1555–1569).³²⁹² A következő években a Prágába, majd onnan Németországba utazó I. Ferdinándot kísérő, Forgách Ferenc alkancellár által vezetett kancelláriai osztály tagja (1559–1563). Erről tanúskodik az 1562. nov. 27-én Frankfurtban kiállított adománylevél, amelyben két kancelláriai társával, Csemiczky Györggyel és Berzeviczy Mártonnal, illetve Forgách Simonnal, Forgách Ferenc testvérével egyetemben több Bihar és Zaránd megyei birtokot kapott meg. A Forgách Ferenc által ellenjegyzett adománylevélben a három kancelláriai alkalmazott „apud majorem Cancellariam nostram Hungaricam secretariorum” kerül megnevezésre.³²⁹³ Ezek közül talán a

³²⁸³ PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008, 407–408., BOROVSZKY Pozsony megye, 699.

³²⁸⁴ MNL OL R 64_1_0033. A címereslevél kivitele különösen igényes, minden bizonnyal Bocskay Györgyhöz köthető.

³²⁸⁵ MNL OL R 64_1_0033. (érdemek ismertetése). Vö. még PÁLFFY 2010, 127.

³²⁸⁶ MNL OL GYMSML SVL Lad. XXIV. et J. Fasc. IV. Nr. 26. Ezt a soproni adatot is Dominkovits Péter barátomnak köszönöm.

³²⁸⁷ TOTH 1994, 84.

³²⁸⁸ MNL OL A 35 Nr. 51. ex 1622.

³²⁸⁹ MNL OL R 61_1_0033. Továbbá Vízkelethy Jakab év nélküli levele Sopron városához, amely a prezentációs jegyzet alapján 1569 végén kellett hogy keletkezzen («praesentiert den 3. Januarii A.D. 1570.»). MNL OL GYMSML SVL Lad. XXIV. et J. Fasc. IV. Nr. 26. Ezt az adatot is Dominkovits Péter barátomnak köszönöm.

³²⁹⁰ Vízkelethy Jakab és Bodroghy Gergely beadványa II. Miksához, é n. (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1574. Júl. fol. 300–301.).

³²⁹¹ MERÉNYI 1896, 145., KÁRFFY 1901, 467.

³²⁹² 1555. máj. 11-én testvérével Györggyel hűtlenségbe esett Hegyi Balázs Pozsony megyei birtokaira (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 312.), 1556. jún. 12-én Patócsy Boldizsár kecskeméti birtokrészére (uo. vol. 3. pag. 312., HORNYIK 1860, 222.), 1558. okt. 10-én Zarkandy Pál, Nagy Mátyás, Zula Boldizsár társaságában több hűtlen birtokos Szabolcs és Heves megyei birtokaira (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 550–551.), 1558. dec. 12-én Gaal András és Zula Boldizsárral együtt Csanád megyei Csomortány falura (uo. vol. 3. pag. 558.), 1558. nov. 1-én Zoltay István egri kapitánnyal együtt Báthori János és Imre Szabolcs megyei birtokaira (uo. vol. 3. pag. 612.), 1559. aug. 1-én Bélaváry Györggyel, Zagyvai Simonnal közösen az Arad megyei Radnára (uo. vol. 3. pag. 590.), 1562. jan. 8-án Büdy Farkassal és Gaál Bertalannal palotai Czibak Péter háramlott birtokaira Bihar megyében (uo. vol. 3. pag. 732.), 1562. febr. 11-én Zaskowski Jánossal közösen Csanád megyei birtokokra kap adományt (uo. vol. 3. pag. 733.), 1562. nov. 27-én Berzeviczy Mártonnal, Chemiczky Györggyel közösen több adományt nyert (BERZEVICZY 1899, 47–48.). 1568-ban testvérével közösen két Országh-birtokot is felkért, de ez alkalommal nem jártak sikerrel (ÖStA FHKA UGB Bd. 395. fol. 283v.). 1569. ápr. 30-án uralkodói megerősítést szerzett testvérével Györggyel a Nyitra megyei On falu megvásárlására (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 940–941.).

³²⁹³ BERZEVICZY 1899, 47–48.

legjelentősebb Kecskemét város felére nyert adomány, amelyet azonban már 1560-ban eladott.³²⁹⁴ A birtokadományokon túl kisebb-nagyobb készpénz-adományokban is részesült, így 1564. febr. 22-én 150 Ft-ot fizettek ki neki, 1567. júl. 12-én a török hadjárat során a kancellárián nyújtott szolgálataiért 200 Ft kifizetését rendelte el az uralkodó (ez utóbbi kifizetés azt mutatja, hogy Vízkelethy az 1566. évi hadjárat során azon kancelláriai részleghez tartozott, amely elkísérte az uralkodót a győri táborba).³²⁹⁵

Kancelláriai szolgálatának a vége nem világos. 1571. febr. 23-án még kancelláriai írnokként említik.³²⁹⁶ 1574-ben és 1575-ben mint az esztergomi érseki nemesek palatinusa bukkan fel a forrásokban, 1578-ban kérelmezte a tisztbe való visszahelyezését, amelytől azért fosztotta meg Zeleméry László, az érseki birtokok adminisztrátora, mert nem tett eleget kötelezettségének és nem tartózkodott állomáshelyén Érsekújvárbán.³²⁹⁷ 1585-ben felmerült a neve mint az esztergomi érsekség birtokainak kormányzója (a jelöltek között volt testvére György is).³²⁹⁸ 1585 végén szóba jött mint a Magyar Kamara tanácsosa is, de végül nem került sor kinevezésére.³²⁹⁹ Néhány évvel később Istvánffy Miklós propalatinus helyetteseként működik, akit még Oláh Miklós környezetéből és a kancelláriáról ismerhetett jól (1591. aug. 16., 1596. júl. 11.).³³⁰⁰ Halálának 1602. febr. 3. előtt kellett bekövetkeznie, mert ekkor már utódáról emlékeznek meg.³³⁰¹ Műveltségét jelzi, hogy birtokában volt egy Zsámboki János által kiadott, Liszthy Jánosnak ajánlott Janus Pannonius kötet (*Omnia Opera*, Bécs 1569), méghozzá Liszthy alkancellár dedikációjával.³³⁰² 1556 után ő birtokolta Malatesta leveleskönyvét.³³⁰³

Weiss Mihály (1569–1612) jegyző (1586-1589)³³⁰⁴

Weiss (Fejér de Meggyies) Mihály erdélyi nemes szász polgár. Apja a csehországi születésű (Eger), Johann Weiss, anyja medgyesi szász, Gertrud Wolff. 1589. márc. 21-én nemeslevelet kapott maga és testvérei számára (András, János, Mátyás, Margit, Katalin).³³⁰⁵ Felesége Agnetha Kemmel (1590).

1583–1585 között állítólag a kolozsvári jezsuita gimnáziumban tanult. 1586-ban Ferdinand von Hardegg mellett szolgált mint titkár. A Magyar Kancellárián valószínűleg 1586–1589 között működött. Weiss emlékkönyvének Verancsics Faustustól származó bejegyzése arra utalhat, hogy Verancsics mellett működött mint írnok.³³⁰⁶ Kancelláriai ténykedése végét jelenthette az

³²⁹⁴ HORNYIK 1860, 223–225.

³²⁹⁵ ÖStA FHKA UGB Bd. 392. fol.169v. és MNL OL E 21 1574. febr. 22. („per complures annos” mutatott szolgálata nyomán kapja), uo. UGB Bd. 395. fol. 81v. és MNL OL E 21 1567. júl. 12.

³²⁹⁶ ÖStA FHKA HFU r.Nr. 22. 1571. Febr. fol. 217–222.

³²⁹⁷ Magyar Kamara jelentése Vízkelethy kinevezéséről, az officiolátus másik felét Bodroghy Gergely birtokolta (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 27. Konv. 1574. Mai. fol. 30–32). Visszahelyezéséről, amelyhez végül elnyeri a főhercegi jóváhagyást: uo. HFU r. Nr. 38. Konv. 1578. Dez. fol. 99–104. Zeleméry László ellenkezése: MNL OL E 41 1578: No. 354.

³²⁹⁸ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 48. 1585. Nov. fol. 11–23.

³²⁹⁹ Magyar Kamara Ernő főherceghez intézett 1585. dec. 9-i jelentésében áll róla: „Jacobus Wyzkelethy versatus est tempore olim Nicolai Olahy in Cancellaria Hungarica, cuius usum habet, extra id nullum offitium gessit, sed se domi suae continet.” (MNL OL E 15 58. dob. 1585. dec. fol. 409–410.). Kamarai kinevezéséhez még: ÖStA FHKA Familienakten H–228 Hungarische Kammerratstellenbesetzungen 1572–1615 fol. 13–14. A szóban forgó birtok talán Süly, ahonnan 1578. jún. 12-én és nov. 27-én levelet írt a Magyar Kamarához (MNL OL E 41 1578: No. 36. és No. 359.).

³³⁰⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 58. Konv. 1591. Dez. fol. 1139–1142., MNL OL E 15 79. dob. Nr. 14. ex Jul. 1596.

³³⁰¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 74. Konv. 1602. Nov. fol. 4.

³³⁰² FARKAS 2001, 110. (*Antiquissima* 1622/1).

³³⁰³ R. KISS 1908, CCXII.

³³⁰⁴ Életrajza: MIKA 1893, PHILIPPI 1982, MAMÜL XIII. 32–33. (Verók Attila).

³³⁰⁵ PHILIPPI 1982, 12.

³³⁰⁶ “Faustus Verantius suo Michaeli Feyr. 1590 Aprili” ANB Weiss Mihály emlékkönyve fol. 12r. (reprodukálva PHILIPPI 1982, 11. kép).

1589. okt. 2-án birodalomba szóló útlevél.³³⁰⁷ 1590-től Brassóban élt, odaházasodott. 1595-ben követ Bocskai István mellett Prágában, majd Moldvában járt küldetésben. A városi vezetésben fokozatosan nő meg a szerepe. 1600-ban a szenátus tagja, 1603-ban jegyző, 1608-ban már pénzügyi irányító (Stadthann), 1611–1612-ben brassói városbíró. 1612. okt. 26-án elesett a földvári ütközetben, amikor megütközött a Brassó ellen vonuló Báthory Gáborral. Történeti munkája (Brevis consignatio tumultuum bellicum ab anno Chr. 1610...) a kor történetének nélkülözhetetlen forrása.³³⁰⁸ Emlékkönyvében több kancelláriai tisztviselőtől található bejegyzés (Samsinoczy János, Hosszuthóthy Ádám, Szombathelyi György, Verancsics Faustus).³³⁰⁹

Wimesperger, Mátyás Miklós segédregisztrátor (1689)

Családi viszonyairól és tanulmányairól egyelőre nem áll rendelkezésre adat. A később megakasztott Kollonich-féle kancelláriai reform keretében kerül a Magyar Kancelláriára és tett esküt 1689. aug. 3-án mint segédregisztrátor.³³¹⁰ Wimesperger (Vimesperger, a Wimesperg) korábban az Udvari Kamara irodáján járulnökként dolgozott és mint másoló részt vett az Einrichtungswerk munkálataiban.³³¹¹ Kollonichcsal való kapcsolata kitűnik Korompay diáriumából is.³³¹² Az Einrichtungswerk mint írnokkal számolt vele, de végül az 1690. évi reform során segédregisztrátorra nevezték ki.³³¹³ E tiszten maradt egészen 1737. okt. 8-ig, amikor is tekintettel 14 éve tartó betegségére, az uralkodó nyugalmazta évi 1000 Ft-os salariuma megtartásával.³³¹⁴ 1739. jan. 5-én halálozott el.³³¹⁵

Zaskowski János jegyző (1562)

Besztercebányai származású, többet családi viszonyairól egyelőre nem sikerült kideríteni.³³¹⁶ 1562. febr. 11-én Zaskowski (Zaskow-i, Zaskovszki) János kancelláriai jegyző Vízkelethy Jakab jegyzőtársa, illetve Dobniczky Mihály és Zagyvay Simon társaságában kapott adományt két Csanád megyei birtokra, Szentmiklósról és Tótiról, majd egy hónappal később, 1562. márc. 11-én Fekete Demeter és Zowiyth Márk társaságában Zalay Bernát Temes megyei birtokaira.³³¹⁷ Kancelláriai működésére ez a két adat utal. 1566. jún. 2-án beiratkozott a bécsi egyetemre.³³¹⁸ 1570. jan. 16-án már mint a Haditanács latin fogalmazója kapott adományt Kiszél Péterrel közösen a szepességi Machalfalvára, illetve néhány hónappal később 1570. aug. 23-án Barbarics György bakabányai kapitánnyal együtt Bahonicz falura és Bát mezővárosra.³³¹⁹ Miksa 1570. nov. 12-én kinevezte Hans Ruber főkapitány mellé felső-magyarországi

³³⁰⁷ ÖStA HHStA RHK Passbriefe Kt. 5.

³³⁰⁸ Kiadás és kapcsolódó irodalom: MAMÜL XIII. 32.

³³⁰⁹ ANB Weiss Mihály emlékkönyve.

³³¹⁰ Korompay-diárium II., 1689. aug. 3.

³³¹¹ Einrichtungswerk 93. 1688 júliusában mint az Udvari Kamara "Concipist-Accessista"-ja folyamodott hat "funder" só segély után (ÖStA FHKA HF Prot. Bd. 977. Reg. 1689 Exp. Fol. 394v.).

³³¹² Korompay-diárium II., 1688. aug. 2., 1688. okt. 19., 1689. márc. 29.

³³¹³ ÖStA HHStA BI 794 fol. 2r.

³³¹⁴ ÖStA HHStA BI 794 fol. 31r.

³³¹⁵ „Mane hora tertia moritur viceregistratur jubilatus Mathias Nicolaus a Wimesperg, ultimus ex illis, qui anno 1690 occasione institutae ad normam aliorum aulicorum dicasteriorum istius cancellariae ejusdem gremio adscripti fuerunt, et penes eandem perstiterunt.” (ÖStA HHStA BI 794 fol. 32r.).

³³¹⁶ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 70 (455. sz.).

³³¹⁷ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 733. és pag. 737.

³³¹⁸ KISSNÉ BOGNÁR 2004, 70 (455. sz.), SCHRAUF 1902, 209.

³³¹⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 964., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 101. Konv. 1612. Febr. fol. 60, 62., PÁLFFY 2002, 324.

hadititkárrá havi 60 Ft-os fizetéssel.³³²⁰ A főkapitány 1571. márc. 1-én Kassáról keltezett levelében Zaskowski anyagi nehézségeiről is írt, akinek nehéz családját idegenben eltartani.³³²¹ 1573. márc. 27-én az Udvari Kamara utasította a Szepesi Kamarát, hogy Zaskowsky hadititkár salariumát fizessék ők.³³²² Tisztét valószínűleg 1576. márc. 1-ig látta el, mert 1576. márc. 1. és 1577. febr. 6. között a tisztet Johann Grundelius viselte, akit később Himelreich Tiburtius követett.³³²³

Zelniczey Mihály jegyző (1583–1585)

Családi viszonyai ismeretlenek. 1583. márc. 25-én Zelniczey Mihály kancelláriai jegyző és Zwirchich Márton együtt kapott adományt Varasd megyei Jalsovnik birtokra, amely 1585. ápr. 29-én megerősítésre került.³³²⁴ 1603-ban az Udvari Kamara előtt volt Kerekes Györgyné Pogledych Ilona ügye, aki Zelniczey Mihály és János által jogtalanul elfoglalt, Iván körzetében lévő birtokokat kért vissza (Polyana, Jaleck, Bresnycz, Vechoulyan).³³²⁵ Valószínűleg rokona, talán testvére Zelniczey Miklós (†1602) zágrábi kanonoknak, későbbi pécsi, majd zágrábi püspöknek.

Zercheky Benedek jegyző (1560, 1572)

Zercheky (Serczegi, Szörcsögi) Benedek Veszprém megyei Karakószörcsőgről származó nemes.³³²⁶ Testvére Imre (1560),³³²⁷ Miklós (1560, 1571),³³²⁸ Zsófia (Ártándi Péter özv., 1572).³³²⁹

Önéletírása szerint 1553-ban küldték Bécsbe Liszthy János királyi titkár szolgálatjára „Sanold”-ról Boldai Balázs házából.³³³⁰ 1553 karácsonyáig szolgált Liszthynek, majd Oláh Miklós segítségével tanulni kezdett, előbb a jezsuitákhoz járt, ahol néhány éven át tanult nagy szegénységben, helyzete csak akkor javult, amikor 1557-ben elnyerte az esztergomi káptalan támogatását Uzsalai Péter segítségével, ilyen módon tudta tanulmányait a bécsi egyetemen folytatni, bár beiratkozásának nincs nyoma. 1560. jún. 26-án „hívta meg” őt patrónusa, Oláh Miklós esztergomi érsek, kancellár titkárának, majd néhány hónap múlva, szept. 16-án a kancellária esküdt jegyzőjévé is kinevezte.³³³¹ A következő bő évtizedben 1572-ig bezárólag különböző társakkal számos kisebb-nagyobb adományra tett szert, amely azt mutatja, hogy a korabeli kancelláriai lehetőségekkel szolgálata alatt maradéktalanul tisztába jött.³³³² Oláh 1562-

³³²⁰ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. März fol. 183–184.

³³²¹ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 22. Konv. 1571. März fol. 180–181. Az Udvari Fizető Hivatal (Hofzählamt) 1570. évi könyvében már mint a Haditanács irodájának volt írnoka és mostani felső-magyarországi hadititkár szerepel: ÖStA FHKA HZAB Bd. 24. fol. 691.

³³²² ÖStA FHKA UGB Bd. 397. fol. 37v–38r.

³³²³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 44. Konv. 1582. März fol. 388–398.

³³²⁴ MNL OL A 57 vol. 4. pag. 359., ÖStA FHKA HFU r. Nr. 48. Konv. 1585. Apr. fol. 88–92.

³³²⁵ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 78. Konv. 1603. Mai fol. 331.

³³²⁶ NAGY IVÁN X. 853.

³³²⁷ MNL OL A 57 vol. 3. 666.

³³²⁸ Liszthy János levele Sopron városához, amelyben Zercheky Miklós részére, ‘qui in diversis et celeberrimis academiis non sine magno profectu studiorum suorum operum dederit’, javadalmat kér. 1571. jan. 2. Pozsony (MNL OL GYMSML SVL Lad. L. Fasc. I. Nr. 18.). Miklós 1562. okt. 13-án iratkozott be a bécsi egyetemre (KISSNÉ BOGNÁR 2004, 68 (391. sz.). A magyar nációnak már 1555 óta tagja (SCHRAUF 1902, 207.).

³³²⁹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 1009.

³³³⁰ SRHM I. 154.

³³³¹ “16. die Septembris hora decima ante prandium eodem anno Domini 1560. factus sum juratus notarius Cancellariae Sacrae Caesareae Majestatis.” (SRHM I. 154.).

³³³² Még kancelláriai alkalmazása előtt 1559. jan. 4-én Sávoly Farkassal közösen szerzett adományt a hűtlen Anárcsy Péter Szabolcs megyei jószágaira (KOVACHICH 1799, LXIII.). 1560. dec. 24-én Noszlopy Gáborral

ben kelt végrendeletében is szerepel, 32 Ft-ot hagyott rá az érsek és régi nyestbőrrel bélelt subáját, de Zercheky neve ott állt Oláh Miklós udvartartásának halála utáni összeírásában is.³³³³ Az érsek halála után Liszthy szolgálatában működött tovább. 1571. jan. 2-án kelt levelében Liszthy “familiaris noster veteranus”-nek nevezte őt.³³³⁴ Neve különböző összefüggésekben több alkalommal előkerül ifj. Liszthy János nevelőjéhez, Hugo Blotiuszhoz intézett, különböző levélíróktól származó levelekben (Dietrich Márton, 1571. okt. 16. Bécs, 1571. dec. 18. Bécs, Berzeviczy Márton 1572. ápr. 7., Dietrich 1572. máj. 27., 1572. jún. 16.).³³³⁵ Az utolsó rávonatkozó említés az itt említett 1572. jún. 16-i levél. Közreműködött egy kancelláriai formuláskönyv összeállításában (3.2. fejezet). Irodalmi igényre és öntudatra vall, hogy önéletrajzot írt.³³³⁶

Zongor Zsigmond (†1658) pecsétőr (1613)³³³⁷

Eredetileg Dunántúlon, a Vas megyei Bődön birtokos nemesszalád (1560), amely a 16. század végétől Trencsén megyében és Nyitra megyében is megjelent. Apja szenttamási Zongor Benedek (1606-ban Nyitra megyei szolgabíró), anyja Spáczay Krisztina (id. Spáczay János lánya), testvére Benedek.³³³⁸

Sírfelirata szerint élete 78. évében hunyt el, tehát 1580 körül született. Zongor 1613. jún. 4-én kapott Lépes Bálint nyitrai püspöktől kancellártól nyitrai kanonokságra kinevezést. A kinevező oklevélben a püspök Zongort familiárisának és egyidejűleg a Magyar Kancellária conservatorának nevezte.³³³⁹ 1610-ben kelt egyik levelében Lépes mint kamarását emlegette.³³⁴⁰ Sírfelirata szerint 1658-ban, papsága 48. évében hunyt el, ezek szerint 1610-ban vagy 1611-ben szentelték pappá, ennek némileg ellentmond, hogy a fentebb idézett kinevező oklevélben egyszerűen nobilisnek titulálta őt Lépes.³³⁴¹ Zongor egészen 1645-ig Nyitrán élt, a nyitrai kanonoki címet még tovább, 1648-ig viselte. 1625-ben ludányi apát és a Szentháromságról nevezett liburcei oltárjavadalom birtokosa lett, 1637-től nyitrai olvasókanonok. 1644. szept. 23-án az uralkodó csanádi püspökké nevezte ki (püspökségére pápai megerősítést nem kapott).³³⁴² Ekkor még egy évig Nyitrán maradt, ahol püspöki helynök és a püspöki javak kormányzója is volt. Bosnyák püspök halála után (1644 aug.) összetűzésbe kerül a püspöki javak lefoglalása kapcsán a Magyar Kamarával, állítólag tetteleg bántalmazta a kamarai futárt és nem illendő szavakat mondott az uralkodóra, nem ismerve el annak főkegyúri

közösen a hűtlenségbe esett Gothardok Veszprém megyei birtokaira (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 666.), 1560. aug. 27-én testvéreivel, Zercheky Imrével és Miklóssal közösen négy karakószörcsögi nemesi kúriára (uo. vol. 3. pag. 666.). 1561. okt. 4-én Bosnyák András kancelláriai jegyzővel Pozsony megyei birtokokra (uo. vol. 3. pag. 723–724.), 1562. jan. 15-én Lasztócz birtokra (uo. vol. 3. pag. 733–734.), 1563. dec. 7-én Oláh érsek helytartó által Vonyarcra (Zala m.) (uo. P 1987, évr. iratok), 1565. máj. 29-én Veszprém megyei Mihályfalvára (uo. A 57 vol. 3. pag. 849–850.), 1567. aug. 14-én Farkas Péterrel és Vízkelethy Jakabbal közösen Nagyköcski Farkasok birtokaira (VAJK 2003, 24.), 1569. jún. 8-án Radoviczi Ferenc társaságában egy viszlóbüki kúriára és sándortiboldfalvai tartozékokra (MNL OL A 35 Nr. 999. ex 1569), 1572. jan. 30-án brunóci részbirtokra (Nyitra m.) (uo. A 57 vol. 3. pag. 1009.) szerzett adományt.

³³³³ MERÉNYI 1896, 145. és 155. KÁRFFY 1901, 467.

³³³⁴ MNL OL GYMSML SVL Lad. L. Fasc. I. Nr. 18.

³³³⁵ MENCSEK 1910, 26., 27., 33., 37., 38.

³³³⁶ SRHM I. 154–155., SZINNYEI XIII. 800.

³³³⁷ Életrajzát összefoglalta: VAGNER 1896, 299–309., KOLLÁNYI 1900, 260–261., CHOBOT 1917, 578–580., JUHÁSZ 1936, 48–54. SZARKA 1947, 133–148. Váci egyházmegyei almanach 164–165., MIKÓ–PÁLFFY 2002, 163–164., FEDERMAYER–KUŠNIRÁKOVÁ 2014.

³³³⁸ NAGY IVÁN XII. 430., JUHÁSZ 1938, 158., SZLUHA 2003, II. 741., MNL OL A 57 vol. 7. pag. 595–600.

³³³⁹ OSzKK Fol. Lat. 1818. fol. 103v.

³³⁴⁰ JENEI 1981, 186.

³³⁴¹ MIKÓ–PÁLFFY 2002, 164.

³³⁴² JUHÁSZ 1936, 53., HC IV. 168.

voltából fakadó jogait.³³⁴³ Az esetnek végül nem lett következménye. 1645. dec. 8-án esztergomi nagypréposttá nevezték ki (betöltötte 1655-ig).³³⁴⁴ 1646. febr. 6-tól királyi tanácsos.³³⁴⁵ 1648. ápr. 20-án a váradi püspökségre kapott kinevezést (pápai megerősítése 1649. júl. 19.).³³⁴⁶ 1655. szept. 22-én a váci püspökségre lépett tovább, ugyanezen a napon megkapta elődje másik tisztségét, a pozsonyi prépostságot is.³³⁴⁷ E két tiszte 1658. márc. 27-én bekövetkezett haláláig betöltötte.³³⁴⁸ A pozsonyi dómban temették el (síremléke nem maradt fenn).³³⁴⁹

Zula Boldizsár jegyző (1553–1559)

Zula (Zwla) alias Dinkh Boldizsár eperjesi nemes polgárcsalád leszármazottja. Testvére Zula Kristóf (eperjesi polgár, harmincados 1553).³³⁵⁰ Rokona Zula Gáspár kancelláriai jegyző és Zula János.³³⁵¹

1553. máj. 25-én I. Ferdinánd arra utasította a Magyar Kamarát, hogy Zula Boldizsár, a Magyar Kancellária jegyzője közbenjárására testvérének, Zula Kristóf eperjesi harmincadosnak, aki korábban Lascano Tamás hadititkára volt, fizessék ki a kötelezvények szerinti járandóságát.³³⁵² A következő években, 1555 és 1558 között kilenc alkalommal részesült 16 személy társaságában, családtagjait (Zula Gáspárt, Jánost és Kristófot) nem számítva adományban, illetve még egy tizedik alkalommal még egy további birtok után folyamodott.³³⁵³ Ezzel alighanem a legaktívabb kancelláriai jegyzőnek nevezhető ezen a téren. 1557. szept. 20-án Miksa cseh királyhoz intézett levelében patrónusa, Perényi Mihály által küldött két hordócska magyar bor ügyében intézkedik.³³⁵⁴ 1558-ban közreműködött Eperjes város címereslevele

³³⁴³ ÖStA FHKA HFU r. Nr. 171. Konv. 1644. Aug. fol. 275–280. és fol. 287–306. JUHÁSZ 1938, 161–162.

³³⁴⁴ KOLLÁNYI 1900, 261.

³³⁴⁵ MNL OL A 57 vol. 9. pag. 689.

³³⁴⁶ JUHÁSZ 1936, 54., HC IV. 356.

³³⁴⁷ SZARKA 1947, 169., HC IV. 356.

³³⁴⁸ MIKÓ-PÁLFFY 2002, 164. Halálozási dátumként több helyen tévesen 1657. nov. 5. szerepel.

³³⁴⁹ MIKÓ-PÁLFFY 2002, 163–164.

³³⁵⁰ ETE IV. 424–426.

³³⁵¹ MNL OL vol. 3. pag. 356.

³³⁵² MNL OL E 21 1553. máj. 25. A mellékletek között megtalálható egy 1538. szept. 29-én készült kimutatás, amely szerint Christoph Dinkh 1538. febr. 2 és szept. 29. között szolgált titkárként Lascano alsómagyarországi főkapitány mellett.

³³⁵³ 1555. dec. 20-án Zula Gaal Andrással a Jaksicsok Csanád megyei Csomorkány falujára (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 267.), amelyre három évvel később Vízkelethy Jakabbal kiegészülve újabb adománylevelet nyert (uo. vol. 3. pag. 558.). 1556. márc. 19-én unokaöccsével (nepos), Zula Jánossal együtt a hűtlen tiboti Darocz István birtokaira (uo. vol. 3. pag. 316.), néhány héttel később, 1556. júl. 12-én a hűtlen Perényi Ferenc és Des László Szatmár megyei birtokaira (uo. vol. 3. pag. 317–318.) kapott adományt. 1556. nov. 21-én egész sorozat adományozott személy (Vízkelethy György, Ujvárossy Balázs, Czellenk Balázs) között bukkannak fel az eperjesi Zulák, Kristóf és Gáspár, továbbá rajtuk keresztül Boldizsár és János, oroszfalvi Orosz Mihály, Vékey Ferenc, tornai Butkay György, Romhányi Ferenc és Kazmiri Péter birtokaira szereztek adományt (Uo. vol. 3. pag. 355–456.). 1557 elején az Udvari Kamara Butkay Péter birtokai után nyújtott be folyamodványt (ÖStA FHKA HFU r. Nr. 6. Konv. 1557. Febr. fol. 92–93). 1557. márc. 9-én Pelényi Bálint és Oláhcsászárszár Miklós, és általuk (per eos) Zula Boldizsár több Gömör megyei nemes birtokaira (MNL OL A 57 vol. 3. pag. 386–387), majd még ugyanebben a hónapban, 1557. márc. 29-én Zula Gáspár és if. Tornallyai János számára Káthay Ferenc és Imre birtokaira szerzett Pest, Szolnok és Csongrád megyében adományt (uo. vol. 3. pag. 384). 1557-ben még egy adományt járt ki, az egyikben 1557. júl. 17-én Horváth-Goztovich György és Fejérváry János társaságában Keczer Ferenc Sáros megyei Peklen falujára és Abaúj megyei Szurdok falura kapott adományt (uo. A 57 vol. 3. pag. 426.). 1558-ban még további két alkalommal jutott adományhoz: 1558. okt. 10-én Zarkandy Pál, Nagy Mátyás, Vízkelethy Jakab és Zula együtt kaptak adományt több hűtlenségbe esett birtokos birtokaira (uo. vol. 3. pag. 550–551.), okt. 25-én ismét több társsal (Kamuthy Balázs, Nagoly Miklós és Machay Miklós) több Csanád megyei nemes birtokaihoz jutott hozzá (uo. vol. 3. pag. 552.).

³³⁵⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 78. Konv. A. fol. 177. A levelet mint „notarius Serenissimi Regiae Maiestatis in Cancellaria Hungarica” írja alá.

megszerzésében (kiállítva 1558. aug. 17.) és az új pesétnyomó vésetésében, illetve Lőcse város privilégiumlevele megírásában (1558. jún.–aug.).³³⁵⁵ 1559. aug. 11-én még kancelláriai jegyzőként említve.³³⁵⁶ Pesthy Ferenc 1563. máj. 12-i jelentésében, amelyben Merk Bálint lőcsei harmincados elleni vizsgálatról számol be, említésre kerül.³³⁵⁷ 1563-ban Sáros megyei tizedeket bérelt.³³⁵⁸

Zula Gáspár jegyző (1548, 1552?)

Eperjesi nemes polgár család leszármazottja (lásd Zula Boldizsárnál). 1548. aug. 1-én mint a Magyar Kancellária jegyzője kapott nemes eperjesi Zula (Zwla) Gáspár deák adományt a landeki prépostságra Oláh Miklós zágrábi püspök, kancellár ajánlásával azzal a kikötéssel, hogy felszentelteti magát.³³⁵⁹ Oláh Miklós feljegyzése szerint 1552. máj. 2-én „Gaspar Zwla discessit”, ez valószínűleg arra vonatkozik, hogy elhagyta Oláh Miklós udvartartását.³³⁶⁰ 1554. dec. 28-án nevezték ki lemondását követően utódát landeki apátnak Bódy György leleszi prépost személyében.³³⁶¹ 1556. nov. 21-én, majd 1557. márc. 29-én még két alkalommal megjelenik a forrásokban, előbb három családtagja, Kristóf, Boldizsár és János, továbbá Vízkelethy György, Ujvárossy Balázs és Czellenk Balázs társaságában oroszfalvi Orosz Mihály, Vékey Ferenc, tormai Butkay György, Romhányi Ferenc és Kazmiri Péter birtokaiból részesedett, majd fél évvel később Zula Boldizsárral és ifj. Tornallyai Jánossal együtt Káthay Ferenc és Imre birtokaira szerzett Pest, Szolnok és Csongrád megyében adományt.³³⁶²

³³⁵⁵ IVANYI 1911, 29–30., OSzKK Quart. Lat. 556. fol. 200r–205r.

³³⁵⁶ MNL OL E 41 1559: No. 27.

³³⁵⁷ MNL OL E 41 1563: No. 10.

³³⁵⁸ NAGY 2015, 124.

³³⁵⁹ MNL OL A 57 vol. 2. pag. 279–280., ETE V. 51–52.

³³⁶⁰ SRHM I. 92.

³³⁶¹ MNL OL A 57 vol. 3. pag. 293–294.

³³⁶² MNL OL vol. 3. pag. 356. és pag. 384.

Levéltári és kéziratári források

AMK MMK = Archív mesta Kosíce, Magistrát mesta Kosice (Kassa)

ANB = Archivele Naționale Brașov (Brassó)

ASV = Archivum Secretum Vaticanum (Vatikán)

DENKK = Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára

DKN = Diecezná knižnica v Nitre (Nyitra)

Korompay-diárium I. = „Diarium privatum Petri Korompay episcopi Nitriensis a 24. Julii 1686 ad 30. Maii 1687” (Plut. 62. Nr. 161.)

Korompay-diárium II. = „Diarium privatum episcopi Nitriensis rukopis 1687–1690” (Plut. 62x. Nr. 281.)

Korompay-protokollum I. = Korompay Péter protokolluma 1686–1687 ((Plut. 62. Nr. 162.)

Korompay-protokollum II. = „Protocolum 1689–1690” (Plut. 62x. Nr. 251.)

DRERL Ráday = Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest)

EFK Kt. = Egri Főegyházmegyei Könyvtár Kézirattár

EFSZK = Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár

Formularius liber = Batthyány-gyűjtemény Cat.V.Tit.II.a. „Formularius liber variorum expeditionum in Cancellaria Hungarica Nicolao Olaho cancellario anno 1555 compilatus”

Matr. Poson. = Batthyány-gyűjtemény Cat. IX. Lit. Tit. I. f. „Matrica gymnasii Posoniensis, ab anno 1650, usque ad annum 1725”

Matr. Tyrnav. = Batthyány-gyűjtemény oll. Batthány Cat.IX. Tit.I. d. „Matrica Gymnasii Academiae Tyrnaviensis (1616–1695)”

ELTE EK Kt. = Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára Kézirattár

Coll. Heven. =Collectio Hevenessyana

Coll. Kapr. = Collectio Kaprianiana

HS = Handschriftensammlung

GYEL = Győri Egyházmegyei Levéltár

GYKHL Fvjk = Győri Káptalan Hiteleshelyi Levéltára Felvallási Jegyzőkönyvek

GYKML = Győri Káptalan Magánlevéltára

HM = Hansági Múzeum, Mosonmagyaróvár

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

A szekció: Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztrátúrája

A 1 Originales referadae

A 10 Insinuata Camerae Aulicae

A 20 Litterae Camerae Hungaricae

- A 32 Litterae privatorum
- A 33 Propositiones et opiniones
- A 35 Conceptus expeditionum
- A 57 Libri regii
- A 97 Hungarica et Transylvanica
- A 129 Minutae Pragenses
- A 130 Illéssy gyűjtemény

B szekció: Erdélyi kormányhatósági levéltárak
B 2 Acta Generalia

E szekció: Magyar kincstári levéltárak
Magyar Kamara levéltára, Magyar Kamara regisztratúrája
E 15 Expeditiones Camerales
E 21 Benignae Resolutiones
E 41 Litterae ad Cameram exaratae

- Magyar Kamara Archivuma
- E 142 Acta publica
- E 148 Neo-regestrata acta
- E 150 Acta ecclesiastica
- E 152 Acta Jesuitica
- E 156 Urbaria et conscriptiones
- E 185 Archivum familiae Nádasdy
- E 186 Archivum familiae Ostrosith
- E 196 Archivum familiae Thurzó
- E 204 Missiles
- E 210 Miscellanea
- E 554 Városi és kamarai iratok

Szepesi Kamarai levéltár és kincstári szervek levéltárba nem sorolt
fondjai
E 249 Benigna mandata

I szekció: Bécsből kiszolgáltatott iratok
I 47 Bécsből kiszolgáltatott iratok, Hoffinanz Bocskaysche Friedenstraktate

K szekció: Polgári kori kormányhatósági levéltárak
Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár
K 830 Bécsi Magyar Történeti Intézet

N szekció: Regnicolaris levéltár
Archivum Palatinale
N 1 Archivum palatinale comitis Thomae de Nádasd
N 2 Archivum locumtenentiale Joannis Kuthassy
N 4 Archivum palatinale comitis Nicolai Esterházy

P szekció: Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai
Családi fondok, levéltárak

P 45 Békássy család
P 49 Berényi család levéltára, A család által rendezett iratok
P 285 Festetics család keszthelyi levéltára, Sallér család, Család által rendezett iratok
P 392 Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi család, Törzsanyag
P 422 Keglevics család egreskátai levéltára
P 430 Kisfaludy család ifjabb ága
P 531 Orczy család levéltára, Diplomák
P 644 Sztáray család levéltára
P 707 Zichy család zsélyi levéltára
P 1314 A herceg Batthyhány család levéltára, Missiles
P 1341 A herceg Batthyhány család levéltára, Illésházy család
P 1342 A herceg Batthyhány család levéltára, Lippay család
P 1897 Forgách család gimesi ágának levéltára, Maholányi család
P 1925 Radvánszky család sajkókazai levéltára, Kiegészítés
P1986 krompachi Holló család levéltára
P 1987 Illésházy gyűjtemény

R szekció: 1526 utáni gyűjtemény
Vegyes, tárgyi alapon létrehozott gyűjtemények
R 319 Családok, személyek szerinti iratok gyűjteménye

X szekció: Mikrofilmtár
X 1116 Révay család levéltára

Y szekció: Országos Levéltár levéltára
Y 1 Általános iratok

MNL GYMSML = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára
GYL = Győri Levéltára
SL SVL = Soproni Levéltára, Sopron Város Levéltára

MNL VeML = Magyar Nemzeti Levéltár, Veszprém Megyei Levéltár

MTA KK = MTA Könyvtára és Információs Központ Kézirattár és Régi könyvek
Gyűjteménye

OSzKK = Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
Fol. Lat. = Folio Latina
Quart. Lat. = Quarta Latina

ÖNB = Österreichische Nationalbibliothek (Wien)
HAN = Sammlungen von Handschriften und Alte Drucke

ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv (Wien)
FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv
Alte Hofkammer
HF Prot. = Hoffinanz Österreich, Geschäftsbücher Hoffinanz
HFÖ = Hoffinanz Österreich Akten
HFU = Hoffinanz Ungarn, Hoffinanz Ungarn Akten
HQB = Hofquartiersakten und Bücher

NÖKA = Niederösterreichische Kammer, Akten
UGB = Gedenkbücher, Ungarische Reihe
VUGG = Hoffinanz Ungarn, Vermischte Ungarische Gegenstände
Sonderbestände, Sammlungen und Selekte, Nachgeordnete Dienststellen
und Fremdprovenienzen
HZAB = Hof- und Kameralzahlamtsbücher

HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv
Reichsarchive
RHR = Reichshofrat
RHK = Reichshofkanzlei
RRB = Reichshofkanzlei Reichsregisterbücher
Diplomatie und Aussenpolitik vor 1848
Polen I. = Staatenabteilungen, Polen I.
Türkei I. = Staatenabteilungen, Türkei I.
Österreichische Geheime Staatsregistratur
Habsburgisch Lothringische Familienarchive
Hausarchiv
Familienkorrespondenz A
Langakten
Hofarchive, Privat und Familienfonde
OMeA SR = Obersthofmeisteramt, Sonderreihe
OMeA ZP = Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement
Zeremonialprotokolle
OMaA = Obersthofmarschallamt, Akten
Urkundenreihen
AUR = Allgemeine Urkundenreihe
HS = Handschriftensammlungen
Länderabteilungen
UA AA = Ungarische Akten, Allgemeine Akten
UA Spec. = Ungarische Akten, Specialia
UA Com. = Ungarische Akten, Comititalia
UA Misc. = Ungarische Akten, Miscellanea
Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftarchive
FA Erdödy = Familienarchiv Erdödy
FA Pálffy = Familienarchiv Pálffy

PFK = Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, Kézirattár
Cat. Iaur. I. = Catalogus discipulorum Iauriensis Gymnasii Societatis Iesu [1630–
1668]. 120b. A. 19. (elhelyezve a Győri Szent Mór Bencés Perjelség könyvtárában)

PFL = Pannonhalmi Főapátsági Levéltár
RL = Rendi Levéltár

PL = Prímási Levéltár (Esztergom)
AEV = Archivum Ecclesiasticum Vetus
AS Act. Rad. = Archivum Saeculare, Acta Radicalia
EKML = Esztergomi Káptalan Magánlevéltára

ŠABB PBS MMBS = Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka Banská Stiavnica, Magistrát mesta Banskej Stiavnice

ŠAB = Štátny Archív v Bytči

ŠAP PB = Štátny archív v Prešove, pobočka Bardejov

Felhasznált elektronikus adatbázisok

Ausztriai anyakönyvek digitális adatbázisa:

<http://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/>

Inscriptiones Alborum Amicorum”(emlékkönyvek szegedi egyetemen épített adatbázisa):

<http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php>

Libri regii (MNL OL A 57) digitális változata:

<https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/kiralyi-konyvek/>

I.Lipót udvartartását feldolgozó projekt adatbázisai:

<http://www.oesta.gv.at/site/6662/default.aspx>

MNL OL címereslevél adatbázis:

<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis>

Repertorium Alborum Amicorum (emlékkönyvek nemzetközi adatbázisa):

<http://www.raa.0phil.fau.de/recherche/raa.php>.

Felhasznált források és irodalom

ACKERMANN 1918 = ACKERMANN Kálmán: Forgách Ferenc bíboros, esztergomi érsek. Bp. 1918.

ACRC = Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Hrvatski saborski spisi. I–IV. Ed. Ferdo ŠIŠIĆ. U Zagrebu 1912–1917.

Acta Borussica = Acta Borussica. Denkmäler der Preußischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert. Bd. 1. Die Behördeorganisation und die allgemeine Staatsverwaltung Preußens im 18. Jahrhundert. Bearbeitet von Gustav Schmoller und Otto Krauske. Berlin 1894.

ACSÁDY 1894 = ACSÁDY Ignác: A pozsonyi és szepesi kamarák, 1565–1604. Bp. 1894.

ADB = Allgemeine Deutsche Biographie. Hrsg. durch die Historische Commission bei der Königl. Akademie der Wissenschaften. Bd. 1–56. Leipzig 1875–1912.

ADLER 1886 = ADLER, Sigmund: Die Organisation der Centralverwaltung unter Kaiser Maximilian I. Leipzig 1886.

ADRIÁNYI 1988 = ADRIÁNYI, Gábor: Der erste Erneurer des katholischen Lebens nach der Reformation in Ungarn: Primas Miklós Oláh, Erzbischof von Gran (1553–1568). In: *Ecclesia militans. Studien zur Konzilien- und Reformationsgeschichte. Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet.* Bd. 2. Zur Reformationsgeschichte. Hg. von Walter BRANDMÜLLER (Paderborn 1988) 491–517.

ALMÁSI 2005 = ALMÁSI Gábor: Két magyarországi humanista a császári udvar szolgálatában. Dudith András (1533–1589) és Zsámboky János (1531–1584). In: *Századok* 139 (2005) 889–922., 1131–1157.

ALMÁSI 2009 = ALMÁSI Gábor: The Uses of Humanism. Johannes Sambucus (1534–1581), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe. Leiden–Boston–Köln, 2009.

ALMÁSI 2017a = ALMÁSI Gábor: Forgách Ferenc és társai. In: Uő.: *Reneszánsz és humanizmus.* Bp. 2017, 69–109.

ALMÁSI 2017b = ALMÁSI Gábor: Az Oláh Miklós elleni gyűlöletről. In: Uő.: *Reneszánsz és humanizmus.* Bp. 2017, 110–139.

ALMÁSI 2017c = ALMÁSI Gábor: Dudith András és a konfesszionizáció. In: Uő.: *Reneszánsz és humanizmus.* Bp. 2017, 143–163.

ÁLDÁSY 1904–1942 = Áldásy Antal: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei. I–VIII. Bp. 1904–1942.

ÁLDÁSY 1905 = ÁLDÁSY Antal: Pozsony vármegye jegyzőkönyvei az 1650–1657. és 1665–1671. évekből. In: *Történelmi Tár* 1905, 62–87., 233–256.

ÁLDÁSSY 1916 = ÁLDÁSSY Antal: Az Armbruster-család címereslevelei. In: Turul 34 (1916), 97–101.

ANDRITSCH 1965 = ANDRITSCH, Johann: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782). Graz 1965 (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 22)

Ausstellung Kollonitsch 1981 = Leopold Graf Kollonitsch. Sonderausstellung im Maltesermuseum Mailberg. Bearb. von Werner LAMM [Mailberg 1981] (Schriftenreihe des Maltesermuseums Mailberg, 6)

AVAR 2014 = AVAR Anton: Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). In: Levéltári Közlemények 85 (2014) 183–261.

BAHLCKE 2012 = Bahlcke, Joachim: Landesherrschaft, Territorien und Staat in der Frühen Neuzeit. München 2012 (Enzyklopädie der deutschen Geschichte, 91)

BALÁZS–MONOK 1990 = BALÁZS Mihály – MONOK István: Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Szeged 1990 (Peregrinatio Hungarorum, 2.)

BALOGH 1901 = BALOGH Gyula: Vasvármegye nemes családai. Szombathely 1901.

BALOGH 1999 = BALOGH Gyula: Vasvármegye nemes családai. Második, bővített kiadás. Bp. 1999.

BARABÁS 1898–1899 = BARABÁS Samu: Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok. I–II. Bp. 1898–1899 (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 29–30.)

BARANYAI 1927 = BARANYAI Béla: Udvari Kamarai adalékok a főpapi hagyatéki jog történetéhez. A: Szegedy Lénárd Ferencz egri püspök hagyatéki ügye 1675–1677. In: Uő.: Tanulmányok és közlemények a magyar jog-, alkotmány- és köztörténet köréből. II. Karczag 1927, 109–166.

BARANYAI 1942 = BARANYAI Béla: Nemi adalékok jogi- és egyháztörténetünkhöz. 1. Vizsgálódások a Quadripartitum körül. 2. Volosinszky József munkácsi püspökké kevezése. Bp. 1942.

BARBICHE 2001 = BARBICHE, Bernard: Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. Paris ²2001.

BARTA 1987 = BARTA Gábor: Humanisták I. János király udvarában. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. A szerkesztő munkatársa Székely Júlia. Bp. 1987, 193–227.

BARTONIEK 1975 = BARTONIEK Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Bp. 1975.

BÁN 1941 = BÁN János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1941 (Győregyházmegye múltjából, 5.)

BÁRTFAI SZABÓ 1904 = BÁRTFAI SZABÓ László: Ghymesí Forgách Ferencz 1535–1577. Bp. 1904.

BÁRTFAI SZABÓ 1911 = BÁRTFAI SZABÓ László: A sárvár-felsővidéki Széchényi-család története. I. 1252–1732. Bp. 1911.

BÁRTFAI SZABÓ 1938 = BÁRTFAI SZABÓ László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Bp. 1938.

BEDY 1934 = BEDY Vince: A felsőörsi prépostság története. Veszprém 1934 (A Veszprémi Egyházmegye múltjából, 3.)

BEDY 1938 = BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr 1938 (Győregyházmegye múltjából, 3.)

BEDY 1939 = BEDY Vince: A pápóci prépostság és perjelség története. Győr 1939 (Győregyházmegye múltjából, 6.)

BEKE 2003 = Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003.

BEKE 1994 = Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637). Válogatta, bevezette, jegyzetekkel ellátta Beke Margit. Bp. 1994 (Strigonium antiquum, 3.)

BELITZKY 1934 = BELITZKY János: Megvolt-e a magyar királyok középkori levéltára a török Budán? In: Levéltári Közlemények 12 (1934) 155–158.

BENCZÉDI 1975 = BENCZÉDI László: Szelepcsényi érsek és a lipóti abszolútizmus megalapozása 1670 őszén. In: Történelmi Szemle 18 (1975) 2–3. sz. 489–502.

BENDA 1972 = BENDA Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1606–1608. In: Levéltári Közlemények 43 (1972) 265–325.

BENDA–PÉTER 1987 = BENDA Kálmán – PÉTER Katalin: Az országgyűlések a kora újkori magyar történelemben. Bp. 1987 (Előadások a Történettudományi Intézetben, 6.)

BENKÓ 1914 = BENKÓ Imre: Gazdátlan armálisok. In: If. Hellebronth Árpád Családtörténeti Jegyzetek 1914, 293–295.

BERGMANN 1831 = BERGMANN, Joseph: Geschichtliche Erinnerungen. Kinder Kaisers Ferdinand I. In: Österreichisches Archiv für Geschichte, Erdbeschreibung, Staatenkunde, Kunst und Literatur 1 (1831) 551–552, 556.

BERLÁSZ 1986 = BERLÁSZ Jenő: Pavao Ritter-Vitezović az illirizmus szülőatyja (Magyar–horvát viszony a 17–18. század fordulóján). In: Századok 120 (1986) 6. sz. 943–1002.

BERZEVICZY 1899 = Berzeviczy Egyed: Berzeviczy Mártonra vonatkozó okmányok a Berzeviczy családi levéltárból Lomniczon 1550–1613. In: Történelmi Tár 1899, 34–77.

BESSENYEI 1993 = Zay Ferenc János király árultatása. Kis Péter Magyarázat. [Bánffy György Második János... török császárhoz menetele]. Szerk. Bessenyei József. Bp. 1993 (Régi Magyar Könyvtár, Források 2.)

BESSENYEI 2002 = BESSENYEI József: Lettere di Principi. Litterae principum ad papam (1518–1578). Fejedelmi levelek a pápának (1518–1578). Roma–Budapest 2002.

BÉL 1735 = BÉL, Matthias: Adparatus ad historiam Hungariae. I. Posonii 1735.

BÉL 1985 = BÉL, Mátyás: Az újabbkori Magyarország földrajzi–történelmi ismertetése. Moson vármegye. Mosonmagyaróvár 1985.

BÉLAY 1973 = BÉLAY Vilmos: Magyar Kancelláriai Levéltár. Repertórium. Bp. 1973 (Levéltári leltárak, 59.).

BOCATIUS 1992 = BOCATIUS, Joannes: Opera quae exstant omnia prosaica. Ed. Franciscus Csonka. Budapest 1992 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova, 12/3).

BITSKEY 1994 = BITSKEY István: Lépes Bálint és az olasz „seicento” stílus. In: Klaniczay- emlékkönyv. Tanulmányok Klaniczay Tibor emlékezetére. Szerk. Jankovics József. Bp. 1994. 334–343.

BLAAS 1958 = BLAAS, Richard: Das kaiserliche Audoriat bei der Sacra Rota Romana. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 11 (1958) 37–152.

BLASCHKE 1984 = BLASCHKE, Karlheinz: Urkundenwesen und Kanzlei der Weltiner bis 1485. In: Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kogreß für Diplomatie. München 1984 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung, 35), 193–202.

BOGNÁR–KISS–VARGA 2002 = BOGNÁR Krisztina – KISS József Mihály – VARGA Júlia: A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777. Bp. 2002 (Fejezetek az Eötvös Loránt Tudományegyetem történetéből, 25.)

BONNEY 1999 = The Rise of the Fiscal State in Europe c. 1200–1815. Ed. Richard Bonney. Oxford 1999.

BOROSY 2001 = BOROSY András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok I. 1618–1670. Bp. 2001 (Pest Megyei Levéltári Füzetek, 33.)

BOROVSKY 1896–1897 = BOROVSKY Samu: Csanád vármegye története 1715-ig. I–II. Bp. 1896–1897.

BOROVSKY Hont vármegye = Hont vármegye és Selmezbánya sz. kir. város. Bp. 1906 (Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Sámuel)

BOROVSKY Nyitra vármegye = Nyitra vármegye. Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Sziklay János és Borovszky Sámuel)

BOROVSKY Pozsony vármegye = Pozsony vármegye. Pozsony sz. kir. város, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy r. t. városok. Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Sámuel)

BOROVSKY Torontál vármegye = Torontál vármegye. Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Sámuel)

BOROVSKY Zemplén vármegye = Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város. Bp. é. n. (Magyarország vármegyéi és városai, szerk. Borovszky Sámuel)

BOTH 1899 = BOTH Ferenc: Telegdi Miklós élete és művei. Szeged 1899.

BÓNIS 1971 = BÓNIS György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971.

BÓNIS 1972 = BÓNIS György: Középkori jounk elemei. Bp. 1972.

BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961 = BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Bp. 1961.

BRAKENSIEK 2005 = BRAKENSIEK, Stefan: Herrschaftsvermittlung im alten Europa. Praktiken lokaler Justiz, Politik und Verwaltung im internationalen Vergleich. In: BRAKENSIEK–WUNDER 2005, 1–21.

BRAKENSIEK–WUNDER 2005 = BRAKENSIEK, Stefan – WUNDER, Heide (Hgg.): Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa. Köln–Weimar–Wien 2005.

BRIZZI–ACCORSI BARBARIC 1988 = BRIZZI, Gian Paolo – ACCORSI, Maria Luisa – BARBARIC, Damir: Annali del Collegio Ungarico-Illirico di Bologna 1553–1764, Bologna, Clueb, 1988.

BRUNNER 1944/1948 = BRUNNER, Otto: Das Archiv der Niederösterreichischen Kammer und des Vizedoms in Österreich unter der Enns und seine Bedeutung für die Landesgeschichte. In: Jahrbuch für Landeskunde Niederösterreich NF 29 (1944/1948) 144–166.

BRÜSZTLE 1874 = BRÜSZTLE, Josephus: Recensio universi cleri dioecesis Quinque-Ecclesiensis. I. Pécs 1874.

BUCHOLTZ 1838 = BUCHOLTZ, Franz Bernhard von: Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten: aus gedruckten und ungedruckten Quellen. Bd. IX. Urkunden-Band. Wien 1838.

BUNYITAY 1883 = BUNYITAY Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelen korig. I–III. Nagyvárad 1883.

BUNYITAY–MÁLNÁSI 1935 = Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelen korig. Kiegészítette és jegyzetekkel ellátta Málnási Ödön. IV. Debrecen 1935.

BUZÁS 1966–1969 = BUZÁS, Josef: Kanonische Visitation der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. I–IV. Eisenstadt 1966–1969. (Burgenländische Forschungen, 52–55)

BUZÁSI 1977 = BUZÁSI János: Ungarische Akten. Allgemeine Akten. Tematikus repertórium. Bp. 1977 (Levéltári leltárak, 70.).

BUZÁSI 1979 = BUZÁSI János: A birodalmi levéltárak magyar vonatkozású iratai. I. A birodalmi udvari tanács és a birodalmi udvari kancellária levéltára. Tematikai leltár. Bp. 1979 (Levéltári leltárak, 76.).

BŮŽEK 2009 = BŮŽEK, Václav: Ferdinand von Tirol zwischen Prag und Innsbruck. Der Adel aus den böhmischen Ländern auf dem Weg zu den Höfen der ersten Habsburger. Wien, Köln, Weimar 2009.

BŮŽEK 2013 = BŮŽEK, Václav: Handlungsspielräume des Oberkammerdieners Philip Lang von Langenfels am Kaiserhof zu Beginn des 17. Jahrhunderts. In: FUNDÁRKOVÁ–FAZEKAS 2013, 369–384.

CHERNEL 1878 = CHERNEL Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és multja. Második rész. Multkor. Szombathely 1878.

CHOBOT 1917 = CHOBOT Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. Második rész: A papság életadatai. Vác 1917.

Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1899. skk.

CSOMA 1904 = CSOMA József: A XVI. századi heraldika. In: Turul 22 (1904), 57–64.

DANKÓ 1880 = DANKÓ József: Történelmi, műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Esztergom 1880.

DAP I–III. = Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III. A kötet anyagát gyűjtötte Gyéressy Béla. Sajtó alá rendezte Tóth Melinda, if. Entz Géza, Széphelyi Frankl György. Bp. 1976–1978.

DÁVID 2001 = DÁVID Zoltán: Az 1598. évi házösszeírás. Bp. 2001.

DEÁK 1883 = DEÁK Farkas: Gróf Csáky István országbírónak utiköltségeinek és bevásárlásainak jegyzéke 1666-ból és 1675-ből. In: Történelmi Tár 1883, 584–594.

DEGRÉ 2010 = DEGRÉ Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Készült Dr. Degré Alajos egyetemi tanár 1950/1951. tanévben tartott előadásai nyomán. Szerk. Béli Gábor. Pécs 2010.

DEL RE 1952 = DEL RE, Niccolò: La curia Romana. Lineamenti storico-giuridici. Roma ²1952.

DÉTHSY 2008 = DÉTHSY Mihály: Sárospatak vára. Sárospatak 2008.

Die Korrespondenz Ferdinands I. = Die Korrespondenz Ferdinands I. Bd. I. Familienkorrespondenz bis 1526. Bearb. Von Wilhelm Bauer. Bd. II/1–2. Familienkorrespondenz 1527 und 1528. bzw. 1529 und 1530. Bearb. von Wilhelm Bauer und Robert Lacroix. Bd. III. Familienkorrespondenz 1531 und 1532. Bearb. von Herwig Wolfram und Christiane Thomas. Bd. IV. Familienkorrespondenz 1533 und 1534. Bearb. von Christopher F. Laferl und Christina Lutter. Wien 1912, 1937, 1938, 1973–1984, 2000.

DOBSZAY–FORGÓ–BERTÉNYI 2013 = Dobszay Tamás – Forgó András – ifj. Bertényi Iván et al.: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig. Bp. 2013.

DOČKAL 1996 = DOČKAL, Kamilo: Hrvatski kolegij u Beču 1624–1784. Wien–Zagreb 1996.

DOMANOVSKY 1922 = DOMANOVSKY Sándor: A szepesi városok árúmegállító-joga. Lőcse és Késmárk küzdelme az árúmegállításért 1368–1570. Bp. 1922.

DOMINKOVITS 2001 = DOMINKOVITS Péter: Moson vármegye birtokos társadalma a 16. század végén. In: Arrabona 39 (2001) 299–328.

DOMINKOVITS 2006 = DOMINKOVITS, Péter: „Egy nemzetek lévén...”. A Nyugat-Dunántúl Bocskai István 1605. évi hadjárata idején. Bp. 2006.

DOMINKOVITS 2011 = DOMINKOVITS Péter: Javadalmak – javadalmasok – patrónusok. Adatok és szempontok Sopron szabad királyi város egyháztörténetének, várospolitikájának a kutatásához a 17. század első feléből. In: In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmegye történetéből. Szerk. Nemes Gábor, Vajk Ádám. Győr 2011, 103–117.

DROSTE 2003 = DROSTE, Heiko: Patronage in der Frühen Neuzeit – Institutionen und Kulturform. In: Zeitschrift für Historische Forschung 30 (2003) 555–590.

DUALSZKY 1875 = DUALSZKY János: Nyitra vár- és város történelmi vázlata. Nyitra 1875.

DUDITHIUS, Epistolae = DUDITHIUS, Andreas: Epistolae. I–VI. 1554–1580. Ediderunt Tiburtius Szepessy et Susanna Kovács. Budapest 1992–2002 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova).

DUINDAM 1998 = DUINDAM, Jeroen: Norbert Elias und der frühneuzeitliche Hof. Versuch einer Kritik und Weiterführung. In: Historische Anthropologie 6 (1998) 370–387.

ECKHARDT 1944 = ECKHARDT Sándor: Két vitéz nemesúr. Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Bp. 1944.

ECKHART 1936 = ECKHART Ferenc: A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935. Bp. 1936 (A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Története, 2.)

ECKHART 1946 = ECKHART Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946.

EE = Egyháztörténelmi Emlékek. Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez. I. Szerk. Payr Sándor. Sopron 1910.

Einrichtungswerk = Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690). Hrsg. János Kalmár und János J. Varga, Stuttgart, 2010 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Band. 39. – Quellen – Band 1)

ELIAS 2002 = ELIAS, Norbert: Die höfische Gesellschaft. Untersuchungen zur Soziologie des Königstums und der höfischen Aristokratie. Frankfurt/Main 2002.

EMBER 1946 = EMBER Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig Bp. 1946 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1.)

EMBER 1983 = EMBER Győző: Magyarország közigazgatása, 1711–1765. In: Levéltári Közlemények 54 (1983) 1–65.

EMBER 1990 = EMBER Győző: A pozsonyi kamara 1542. évi zárszámadása. In: Levéltári Közlemények 61 (1990) 63–144.

EMICH–REINHARDT–THIESSEN–WIELAND 2005 = EMICH, Birgit – REINHARDT, Nicole – THIESSEN, Hillard von – WIELAND, Christian: Stand und Perspektiven der Patronageforschung. Zugleich eine Antwort auf Heiko Droste. In: Zeitschrift für Historische Forschung 32 (2005) 233–265.

ENGEL 1988 = ENGEL Pál: Protopográfia. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Bertényi Iván. Bp. 1988, 37–39.

ENGELS 2016 = ENGELS, Jens Ivo: A korrupció története. A korai újkortól a 20. századig. Bp. 2016.

EOE = Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transylvaniae. 1540–1699. I–XXI. Szerk. SZILÁGYI Sándor. Bp. 1875–1898 (Monumenta Hungariae Historica, III/B).

ERDÉLYI 2000 = ERDÉLYI Gabriella: Vita a helytartóságról (Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához). In: Századok 134 (2000) 2. sz. 341–371.

ERDŐS 1913 = ERDŐS Károly: Bullinger Henrik és Fejértóy János levelezése. Debrecen 1913.

ERNUSZT 1940 = ERNUSZT Johanna: Die ungarischen Beziehungen des Hugo Blotius. In: A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 10 (1940) 7–53.

ETE = Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia. 1521–1552. Szerk. Bunyitay Vince, Rapaics Rajmund, Karácsonyi János. I–V. Bp. 1902–1912.

ETHEY Gyula: Nyitra vármegyében kihirdetett címereslevelek jegyzéke 1607–1641. IV. In: Magyar Családtörténeti Szemle 7 (1941) 1. sz. 21–23.

EVANS 1980 = EVANS, R. J. W.: Rudolf II. Ohmacht und Einsamkeit. Graz–Wien–Köln 1980.

FABÓ 1871 = Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcstörténetéhez közli Fabó András. Pest 1871 (Magyar Történelmi Tár XV–XVI)

FALLENBÜCHL 1967 = FALLENBÜCHL Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. In: Levéltári Közlemények 38 (1967) 2. sz. 193–236.

FALLENBÜCHL 1968 = FALLENBÜCHL Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. In: Levéltári Közlemények 39 (1968) 2. sz. 233–268.

FALLENBÜCHL 1970 = FALLENBÜCHL Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. In: Levéltári Közlemények 41 (1970) 2. sz. 259–336.

FALLENBÜCHL 1979a = FALLENBÜCHL Zoltán: Alessandro Guadagni leveleskönyve. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979 (Bp. 1981), 409–435.

FALLENBÜCHL 1979b = FALLENBÜCHL Zoltán: A sóügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században. In: Levéltári Közlemények 50 (1979) 2. sz. 225–290.

FALLENBÜCHL 1988 = FALLENBÜCHL Zoltán: Magyarország főméltóságai. Bp. 1988.

FALLENBÜCHL 1989 = FALLENBÜCHL Zoltán: Mária Terézia magyar hivatalnokai. Bp. 1989 (Történeti statisztikai füzetek, 10.)

FALLENBÜCHL 1992 = FALLENBÜCHL Zoltán: Mária Terézia magyar dikasztériális tanácsosai 1740–1780. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1984–1985 (Bp. 1992) 283–334.

FALLENBÜCHL 2002 = FALLENBÜCHL Zoltán: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Bp. 2002.

FARKAS 2001 = FARKAS Gábor: A nagyszombati egyetemi könyvtár az alapításkor, 1635. Szeged 2001 (Fejezetek az Eötvös Loránd egyetem történetéből, 23.)

FAUST é. n. = FAUST, Ovidius: Archív mesta Bratislavy I. Súpis erbových listín zemianskych. Bratislava é. n. [1939] (Monumenta Historica Bratislavensia)

FAZAKAS 1965–166 = FAZAKAS József: Egykorú törvénykiadványaink 1595-től 1688-ig. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965–1966 (Bp. 1967), 158–167.

FAZEKAS 2002a = FAZEKAS István: A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből. In: Fons 9 (2002) 1–3. sz. 227–247.

FAZEKAS 2002b = FAZEKAS István: A Melith-fiúk bécsi tanulmányai 1630–1631-ben. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György. Bp. 2002, 139–158.

FAZEKAS 2002c = FAZEKAS István: A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig (1623–1784). In: A bécsi Pázmáneum. Szerk. Zombori István. Bp. 2002, 9–177.

FAZEKAS 2003a = FAZEKAS István: A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951). Budapest 2003 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 8.)

FAZEKAS 2003b = FAZEKAS István: Kutassy VII. János. In: BEKE 2003, 269–277.

FAZEKAS 2003c = FAZEKAS István: Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között. In: Történelmi Szemle 45 (2003) 139–153.

FAZEKAS 2005 = FAZEKAS István: Oláh Miklós, Mária királyné titkára (1526–1539). In: Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Szerk. Réthelyi Orsolya, F. Romhányi Beatrix, Spekner Enikő, Végh András. Bp. 2005, 37–43.

FAZEKAS 2006a = FAZEKAS István: Szalaházy Tamás kancellár hagyatékában talált iratok jegyzéke (1536). In: Levéltári Közlemények 77 (2006) 2. sz. 123–136.

FAZEKAS 2006b = FAZEKAS István: Vita a pozsonyi préposti méltóság betöltéséről 1555-ben. Adalék Draskovich György pályakezdéséhez. In: *Memoriae tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Füzes Ádám és Legeza László. Bp. 2006, 115–124.

FAZEKAS 2007a = FAZEKAS István: Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja. In: *Történelmi Szemle* 49 (2007) 1. sz. 19–34.

FAZEKAS 2007b = FAZEKAS, István: Die Laufbahn des habsburgtreuen hohen Geistlichen Tamás Szalaházy. In: *Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin*. Hrsg. von Martina Fuchs und Orsolya Réthelyi. Münster 2007 (Geschichte in der Epoche Karls V. Bd. 8.), 91–102.

FAZEKAS 2007c = FAZEKAS István: Kecskeméthy János (1633–1713). Vonások egy magyar jezsuita portréjához. In: *Historia Societatis Jesu. Szilas László Emlékkönyv*. Szerk. Molnár Antal, Szilágyi Csaba, Zombori István. Bp. 2007 (METEM Könyvek 67.), 104–117.

FAZEKAS 2008 = FAZEKAS István: Magyar javaslatok a konstantinápolyi követ személyére 1572-ben. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla és Oborni Teréz. Bp. 2008, 211–220.

FAZEKAS 2010 = FAZEKAS István: Die Verwaltungsgeschichte des Königreichs Ungarn und seiner Nebenländer (1526–1848). In: *HOCHEDLINGER–WINKELBAUER 2010*, 479–502.

FAZEKAS 2011a = FAZEKAS, István: Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526–1690). In: *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history*. Edited by Gábor Béli, Diana Duchonová, Anna Fundárková, István Kajtár, Zsuzsanna Peres. Pécs 2011, 321–331.

FAZEKAS 2011b = FAZEKAS, István: Az Osztrák Állami Levéltár nyomtatásban megjelent segédletei. In: *Fons* 18 (2011) 3. sz. 271–321.

FAZEKAS 2012a = Fazekas István: A Magyar Udvari Kancellária (1527–1867) és az Erdélyi Udvari Kancellária (1695–1867) története. In: *A bécsi magyar nagykövetségi épület. Hivatal- és művészettörténeti tanulmányok*. Szerk. Ujváry Gábor. Bécs 2012, 49–65.

FAZEKAS 2012b = Fazekas, István: Die Geschichte der Ungarischen Hofkanzlei (1527–1867) und der Siebenbürgischen Hofkanzlei (1695–1867). In: *Das ungarische Botschaftsgebäude in Wien. Studien zum Amts- und Kunstgeschichte*. Red. Gábor Ujváry. Wien 2012, 49–65.

FAZEKAS 2013a = FAZEKAS István: Homonnai Drugeth III. György (1582–1620) familiárisainak jegyzéke 1620-ból. Adalék Tállyai Pál pályájához. In: *Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála 70. születésnapjára*. Szerk. Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron. Bp. 2013, 277–292.

FAZEKAS 2013b = FAZEKAS István: Die Ungarische Hofkanzlei und der habsburgische Hof (1527–1690). In: *FUNDÁRKOVÁ–FAZEKAS 2013*, 103–124.

FAZEKAS 2014a = FAZEKAS István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században: hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon. In: *Századok* 148 (2014) 5. sz. 1131–1155.

FAZEKAS 2014b = FAZEKAS István: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon. Győr 2014 (Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források Feldolgozások, 20.)

FAZEKAS 2015 = FAZEKAS István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Bp. 2015 (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai I. Levéltári leltárak 10.)

FAZEKAS 2016a = FAZEKAS István: Magyar hivatalnoki karrier a 16. században: Himelreich Tiburtius pályája. In: Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. Somorjai Ádám OSB, Zombori István. Bp. 2016 (METEM Könyvek 85), 55–61.

FAZEKAS 2016b = FAZEKAS István: Főpap és hivatalnok. Adalékok Lépes Bálint kalocsai érsek, győri adminisztrátor pályájához. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. Arató György, Nemes Gábor, Vajk Ádám. Győr 2016 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források Feldolgozások, 25.), 81–107.

FAZEKAS 2016c = FAZEKAS István: Egy könyvjegyzék tanulságai: Heresinczy Péter győri püspök, kancellár és a hagyatékában összeírt könyvek (1590): In: MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára. Szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Bp. 2016, 195–201.

FAZEKAS 2016d = FAZEKAS István: Ungarische Kläger in Wien. Die Tätigkeit der Ungarischen Hofkanzlei auf dem Gebiet der Gerichtsbarkeit (1526–1727). In: Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs Jg. 6/ Bd. 2. (2016), 207–217.

FAZEKAS 2017 = FAZEKAS István: Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században. In: VARGA–VÉRTESI 2017, 271–291.

FAZEKAS 2018a = FAZEKAS ISTVÁN: Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanúságai. In: Universitas Historia. Tanulmányok a 70. éves Szögi László tiszteletére. Szerk. Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos. Bp. 2018, 551–576.

FAZEKAS 2018b = FAZEKAS ISTVÁN: Istvánffy Miklós, a Magyar Kancellária titkára (1569–1581). In: „A magyar történet folytatója”. Tanulmányok Istvánffy Miklósról. Szerk. Ács Pál, Tóth Gergely. Bp. 2018, 89–102.

FAZEKAS–KÁDÁR 2017 = FAZEKAS István – KÁDÁR Zsófia: A győri jezsuita templom 17. századi jótevői, a támogatók körének rekonstrukciója. In: Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez. Szerk. Fazekas István, Kádár Zsófia, Kökényesi Zsolt. Győr 2017, 13–59.

FEDERMAYER 2003 = FEDERMAYER, Frederik: Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvatel'stva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624. Bratislava 2003.

FEDERMAYER 2013 = FEDERMAYER, Frederik: Laurentius Ferencffy, der Sekretär der Ungarischen Hofkanzlei und seine Familie. In: FUNDÁRKOVÁ–FAZEKAS 2013, 125–146.

FEDERMAYER 2014 = FEDERMAYER, Frederik: Jan Záluský zo Zalužia (zabudnutý prešporský vzdelanec slovenského pôvodu). In: Woch 2 (2014) 40–46.

FEDERMAYER 2018 = FEDERMAYER, Frederik: A jezsuita iskolákban végzett diákok és karrierlehetőségeik a Magyar Királyság 17. századi fővárosában, Pozsonyban. In: Történelmi Szemle 60 (2018) 2. sz. 215–236.

FEDERMAYER–KUŠNIRÁKOVÁ 2014 = FEDERMAYER, Frederik – KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid: Žigmund Zongor (1580–1658) (genealogicko-biografický portrét prešporského prepošta). In: Woch 2 (2014) 26–39.

FIRNHABER 1852 = FIRNHABER, Friedrich: Actenstücke zur Aufhellung der ungrischen Geschichte des 17. und 18. Jahrhunderts. Aus Privataarchiven. In: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 8 (1852) 1–75.

FODOR 1990 = FODOR István: Oláh Miklós Hungariája. Egy addig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvi adalékok tanúságai. Bp. 1990 (Humanizmus és reformáció, 17.)

FÓGEL 1917 = FÓGEL József: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Bp. 1917.

FRAKNÓI 1895 = FRAKNÓI Vilmos: Mátyás király külügyi levelei II. 1480–1490. Bp. 1895.

FRAKNÓI 1899 = FRAKNÓI Vilmos: Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez, Bp. 1899.

FRAKNÓI 1900–1903 = FRAKNÓI Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Szentszékkal. I–III. Bp. 1900–1903.

FRANK 1967–1974 = FRANK, Karl Friedrich von: Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die österreichischen Erblände. Bd. 1–5. Senftenegg 1967–1974.

FRANKL 1863 = FRANKL [Fraknói] Vilmos: A magyar főpapok a trienti zsinaton. In: Magyar Sion 1 (1863) 321–345., 401–411., 481–505., 577–593., 650–673., 721–739., 801–826.

FRANKL 1870 = FRANKL [Fraknói] Vilmos: A magyar király követe a trienti zsinaton. In: Új Magyar Sion 1 (1870), 401–422.

FRANKL 1873 = FRANKL [Fraknói] Vilmos: A hazai és a külföldi oktatás a XVI. században. Bp. 1873.

FUNDÁRKOVÁ 2009 = FUNDÁRKOVÁ, Anna: Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trautmansdorff (1647–1650). Wien 2009 (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 1)

FUNDÁRKOVÁ–FAZEKAS 2013 = Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert. Hrsg. von Anna Fundarkova und István Fazekas. Wien 2013 (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 8)

FÜSSY 1900 = FÜSSY Tamás: Mezőlaký Ferenc zalavári apát s ennek végrendelete folytán indított nagy fiskusi per. Bp. 1900. (Szt. István-Társulat Tud. és Irod. osztályának felolvasó üléséből, 35.)

GALLA 1936 = GALLA FERENC: Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél. Vác 1936 (Olaszországi Magyar Oklevéltár)

GALLA 2015 = GALLA Ferenc: Pálos missziók Magyarországon a 17–18. században. Sajtó alá rendezte Fazekas István. Bp. 2015 (Collectanea Vaticana Hungariae, 11.)

GARÁDY 1871 = GARÁDY Sándor (Fabó András): Türk Dániel naplója 1548–1559. In: Századok 5 (1871) 1. sz. 12–30.

GÁL-MLAKÁR 2007 = GÁL-MLAKÁR Zsófia: Adatok Verancsics Antal udvarának történetéhez. In: Fons XIV (2007) 2. sz. 279–337.

GECSÉNYI 2001 = GECSÉNYI Lajos: A Magyar Kamara tanácsosainak összetételéről a XVI. században: In: A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay Isván születésének 70. évfordulójára. Szerk. Seifert Tibor. Bp. 2001, 55–70.

GECSÉNYI 2008a = GECSÉNYI Lajos: Városi önkormányzat a XVII. században Győrött. In: Uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008, 133–164.

GECSÉNYI 2008b = GECSÉNYI Lajos: Győr vármegye közigazgatása és tisztkara. In: Uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008, 165–190.

GECSÉNYI 2008c = GECSÉNYI Lajos: A döntést előkészítő hivatalnoki elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. In: Uő.: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr 2008, 475–487.

GECSÉNYI 2010 = GECSÉNYI Lajos: A rejtélyes Thurzó. Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563). In: Levéltári Közlemények 81 (2010) 3–31.

GÉVAY 1838–1842 = GÉVAY, Anton: Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken. Bd. I–III. Wien 1838–1842.

GÉVAY 1843 = GÉVAY, Anton: Itinerar Kaiser Ferdinands I.: 1521–1564. Wien 1843.

GÖBL 2004 = GÖBL, Michael: Die Wappenmaler an den Wiener Hofkanzleien von 1700 bis zum Ende der Monarchie. In: Herald-Jahrbuch 9 (2004) 9–69.

GÖMÖRY 1990 = GÖMÖRY György: Pázmány Péter ismeretlen levele I. Rákóczi Györgyhez. In: Irodalomtörténeti Közlemények 94 (1990) 746–750.

GROSS 1925 = Gross, Lothar: Der Kampf zwischen Reichshofkanzlei und österreichische Hofkanzlei um die Führung der auswärtigen Geschäfte. In: Historische Vierteljahrschrift 22 (1925) 279–312.

GROSS 1933 = GROSS, Lothar: Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1559 bis 1806. Wien 1933 (Inventare österreichischer staatlicher Archive, V/1).

GSCHLISSER 1942 = GSCHLISSER, Oswald: Der Reichshofrat. Bedeutung und Verfassung. Schicksal und Besetzung einer obersten Reichsbehörde von 1559 bis 1806. Wien 1942 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 33)

GULYÁS 2013 = GULYÁS Borbála: „Egy „magyar Zeuxis” Bécsben. Bocskay György (1510k.–1575) kalligráfus tevékenysége című doktori (PhD) értekezésének vitája. In: Művészettörténeti Értesítő 62 (2013) 337–351.

GULYÁS 2014 = GULYÁS Borbála: Bocskay György kalligráfus antikva betűs síremlékfeliratai. All’ antica reprezentáció I. Ferdinánd bécsi udvarában. In: Művészettörténeti Értesítő 63 (2014) 265–305.

GULYÁS 2016 = GULYÁS Borbála: Previously unknown charters in booklet form by the calligraph George Bocskay. In: Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae 57 (2016) 105–130.

GULYÁS 2018 = GULYÁS Borbála: Bocskay György kalligráfus végrendelete: in: Művészettörténeti Értesítő 66 (2017) 2. sz. 313–319.

GUSZAROVA 2006 = GUSZAROVA, Tatjana Pavlovna: A modern bürokrácia kialakulásának előzményei a kora újkori Magyarországon. In: Világtörténet 2006 tavasz-nyár 16–22.

GUSZAROVA 2007 = GUSZAROVA, Tatjana Pavlovna: A „telhetetlen” Ebeczky. Egy 17. századi kamarai hivatalnok karrierjének története. In: Levéltári Közlemények 78 (2007) 1. sz. 73–97.

GUTKAS 1984 = GUTKAS, Karl: Geschichte Niederösterreichs. Wien 1984.

GYTJV I–IX = Győr város tanácsülési és bírósági jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1600–1605. II. 1606–1611. III. 1612–1616. IV. 1617–1621. V. 1622–1626. VI. 1627–1630. VII. 1631–1636. VIII. 1637–1641. IX. 1642–1646. Kiad. DOMINKOVITS Péter. Győr 2001–2014 (Városi levéltári füzetek 2008/4–6., 8., 11–15.)

GYVKJV I–VI = Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái. I. 1581–1616. II. 1617–1626. III. 1627–1637. Kiad. GECSÉNYI Lajos. IV. 1638–1650. V. 1651–1675. VI. 1676–1690. Kiad. HEGEDÜS Zoltán, SZABÓ Zoltán. Győr 1990, 1995, 2004, 2007, 2009, 2015.

Győregyházmegyei almanach 1968 = Győregyházmegyei almanach. Schematismus dioecesis Jaurinensis. Győr 1968.

HAAN 1870 = HAAN Lajos: Békés vármegye hajdana. II. Oklevéltári rész. Pest, 1870.

HAAS 2008 = HAAS, Hanns: Renaissanceschloss Rosenberg – Adelige Lebensführung als Bauprogramm. Wohnen – Feste Feiern – Religion ausüben. In: Adelige Macht und Religionsfreiheit. 1608 der Horner Bund. Sonderausstellung Museen der Stadt Horn 2008/2009. Horn 2008, 43–84.

HAJNAL 1929 = HAJNAL István: Esterházy Miklós nádor lemondása. Bp. 1929.

HAJNAL 1930 = HAJNAL István: Az 1642. évi meghíúsult országgyűlés időszaka (1640 december – 1643 március). Bp. 1930 (Esterházy Miklós nádor iratai, I. Kormányzattörténeti iratok)

HAJNIK 1879 = HAJNIK Imre: A királyi könyvek a vegyes házasságbeli királyok korszakában. Bp. 1879 (Értekezések a történeti tudományok köréből, VIII. köt. 3. sz.)

HAMMER–PURGSTALL 1847–1851 = HAMMER–PURGSTALL, Joseph von: Khlesl's, des Cardinals, Director des geheimen Cabinets Kaiser Matthias, Leben. Mit der Sammlung von Khlesl's Briefen, Staatsschreiben, Verträgen, Gutachten etc. und anderen beinahe 1000 Urkunden. Bd. 1–4. Wien 1847–1851.

HARAI 2016 = HARAI Dénes: A francia-erdélyi kapcsolatok titkos útjain Bornemissza Ferenc és János diplomáciai tevékenysége az 1620-as években. In: Széljegyzetek Magyarország történetéhez. Szerk. Illik Péter. Bp. 2016, 34–73.

HARDI 2003 = HARDI Titusz: Fejérkövy II. István. In: BEKE 2003, 268–269.

HAUSENBLASOVÁ 2002 = HAUSENBLASOVÁ, Jaroslava: Der Hof Kaiser Rudolfs II. Eine Edition der Hofstaatsverzeichnisse 1576–1612. Praha 2002 (Fontes historiae artium, 9)

HC = Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series. I–VIII. Ed. Guilelmus van Gulik, Conradus Eubel, Patricius Gauchat, Ludovicus Schmitz-Kallenberg, Remigius Ritzler, Primus Sefrin. Momasterii-Patavii 1913–1978.

HECKENAST 2005 = HECKENAST Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban. Életrajzi adattár. Sajtó alá rendezte Mészáros Kálmán. Bp. 2005 (História Könyvtár, Kronológiák, Adattárak)

HEGEDŰS 2001 = HEGEDŰS Zoltán: Moson vármegye levéltárának története a kezdetektől az államosításig. In: Levéltári Szemle 51 (2001) 3. sz. 56–74.

HEGEDŰS 2007 = HEGEDŰS Zoltán: Moson vármegye az 1662–1848 közötti rendi országgyűléseken. In: Arrabona 45/2 (2007) 33–43.

HEINDL 1991 = HEINDL, Waltraud: Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848. Wien–Köln–Graz 1991 (Studien zu Politik und Verwaltung, 36)

HEINDL 2013 = HEINDL, Waltraud: Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich. Band 2: 1848 bis 1914. Wien–Köln–Graz 2013 (Studien zu Politik und Verwaltung, 107)

HELLBLING, Ernst C.: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Ein Lehrbuch für Studierende. Wien 1956.

HENGERER 2004a = HENGERER, Mark: Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Eine Kommunikationsgeschichte der Macht in der Vormoderne. Konstanz 2004 (Historische Kulturwissenschaft, 3)

HENGERER 2004b = HENGERER, Mark: Die Abrechnungsbücher des Hofzahlmeisters (1542–1714) und die Zahlamtsbücher (1542–1825) im Wiener Hofkammerarchiv. In: PAUSER–SCHEUTZ–WINKELBAUER 2004, 128–143.

HENGERER 2005 = HENGERER, Mark: Amtsträger als Klienten und Patrone; Anmerkungen zu einem Forschungskonzept. In: BRAKENSIEK–WINDER 2005, 45–78.

HILLER 1989 = HILLER, István: Csáky István lengyelországi követjárása 1644-ben. In: Történelmi Szemle 31 (1989) 3–4. sz. 192–207.

HILLER 1992 = HILLER, István: Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645. Wien–Köln–Weimar 1992 (Esterházy-Studien, 1)

HINTZE 1981a = HINTZE, Otto: Der Beamtenstand. In: Ders.: Beamten und Bürokratie. Hrsg. und eingeleitet von Kersten Krüger. Göttingen 1981, 16–77.

HINTZE 1981b = HINTZE, Otto: Die Entstehung des modernen Staatsministerien. In: Ders.: Beamten und Bürokratie. Hrsg. und eingeleitet von Kersten Krüger. Göttingen 1981, 113–159.

Hivatalos értesítő a M. Kir. Országos Levéltár gyarapodásairól. In: Turul 57 (1943) 3–4. sz. 87.

HOCHEDLINGER 2009 = HOCHEDLINGER, Michel: Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit. Wien 2009.

HOCHEDLINGER 2010 = Hochedlinger, Michael: Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Vorbemerkungen zur Begriffs-, und Aufgabenbestimmung. In: HOCHEDLINGER–WINKELBAUER 2010, 21–85.

HOCHEDLINGER–WINKELBAUER 2010 = Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit. Hrsg. von Michael Hochedlinger und Thomas Winkelbauer. Wien–München 2010 (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 57)

HOLL 1976 = HOLL, Brigitte: Hofkammerpräsident Gundaker Thomas Graf Starhemberg und die österreichische Finanzpolitik der Barockzeit (1703–1715). Wien 1976.

HOLL 1980 = HOLL Béla: Ferencffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Bp 1980.

HOLUB 1909a = HOLUB József: Istvánffy Miklós Históriaja hadtörténeti szempontból. Szekszárd 1909 (Művelődéstörténeti értekezések, 35.)

HOLUB 1909b = HOLUB József: A kisasszonyfalvai Istvánffy család. In: Turul 27 (1909) 112–123.

HOLUB 1910 = HOLUB József: Czímereslevél taxája 1572-ből. In: Turul 28 (1910) 178.

HOLZHALB 1977 = HOLZHALB, Beat: Wiener Reise 1677. Hrsg. Dietrich W. H. Schwartz. Zürich 1977 (Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich, 48, 2)

HORN 1990 = Rákóczi László naplója. Szerk. Horn Ildikó. Bp. 1990 (Magyar Hirmondó)

HORNYIK 1860 = HORNYIK János: Kecskemét város története, oklevél-tárral. I. Kecskemét 1860.

HORVÁTH 1993 = HORVÁTH Tibor Antal: Szombathely a XV–XVIII. században. Szombathely 1993 (Acta Savariensia, 8.)

HORVÁTH 1995–1997 = HORVÁTH József: Győri végrendeletek a 17. századból. I–III. Győr 1995–1997.

HORVÁTH–OBERMAYER 1959 = HORVÁTH István Károly – K. OBERMAYER Erzsébet: Macedóniai László. Egy humanista élete és működése Mohács körüli évtizedekben. In: Századok 93 (1959) 5–6. sz. 772–801.

HŐKE 1871 = HŐKE Lajos: Kis-Hont egykori válópöre Hont vármegyétől (1687-től 1802-ig). In: Fővárosi Lapok 8 (1871) 276. sz. 1876. dec. 1. 1258–1259.

HUBER–DOPSCH 1901 = HUBER, Alfons – DOPSCH, Alfons: Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts. Zweite erweiterte und verbesserte Auflage. Prag–Wien–Leipzig 1901.

H. NÉMETH 2003 = H. NÉMETH István: A szabad királyi városok igazgatásának abszolutista vonásaihoz. A felső-magyarországi városok 1681. évi tisztújításai. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk. Mayer László, Tilcsik György. Szombathely 2003, 229–254.

H. NÉMETH 2004 = H. NÉMETH István: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon, I–II. Bp. 2004.

H. NÉMETH 2007a = H. Németh István: Az állam szolgái vagy a város képviselői? A központosuló várospolitikai hatásai a soproni politikai elit átrendeződésére. In: Soproni Szemle 61 (2007) 2. sz. 125–141.

H. NÉMETH 2007b = H. NÉMETH István: Városi tisztújítások a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. In: Arrabona 45/2 (2007) 57–96.

ILLÉSY 1899 = ILLÉSY János: Az Alaghy család története. In: Nagy Iván Családtörténeti Értesítő 1 (1899) 3. rész 129–141.

ILLÉSY 1902 = ILLÉSY János: A bellaji Bellavics család. In: Turul 20 (1902) 190–197.

IPOLYI 1875 = IPOLYI Arnold: Oláh Miklós esztergomi érsek és kir. helytartó levelezése. Bp. 1875 (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria, 25)

ISTVÁNFFY 2001–2009 = Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. I/1–3. S. a. r. BENITS Péter. Bp. 2001–2009.

IVÁNYI 1911 = IVÁNYI Béla: Eperjes szabad királyi város czimerei és pecsétjei. In: Turul 29 (1911) 16–32.

IVÁNYI 1927 = IVÁNYI Béla: A gróf Széchényi-család leszármazása. In: Turul 41 (1927) 76–83.

IVÁNYI 1931 = IVÁNYI Béla: A római szent birodalmi széki gróf Teleki-család gyömrői levéltára. Szeged 1931.

IVÁNYI 1942–1943 = IVÁNYI Béla: Címeres levelek a keszthelyi és körmendi levéltárakban. In: Magyar Családtörténeti Szemle 8 (1942) 193–196., 235–237., 254–257., 272–277., 9 (1943) 7–12.

IVÁNYI 1983 = IVÁNYI Béla: A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. Szerk. Herner János, Monok István. Szeged 1983 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 11.).

IVÁNYI 1971 = IVÁNYI Emma: Esterházy Pál és a magyar rendek tervezete az ország új berendezkedése kapcsán: In: Levéltári Közlemények 42 (1971) 137–161.

IVÁNYI 1987 = IVÁNYI Emma: A „Magyar Einrichtungswerk.” In: Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején. Szerk. Praznovszky Mihály, Bagyinszky Istvánné. Salgótarján 1987 (Discussiones Neogradienses, 4.) 159–180.

IVÁNYI 1991 = IVÁNYI Emma: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége. Bp. 1991 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 10.)

JAKÓ 1990 = JAKÓ Zsigmond: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). II. 1485–1566. Bp. 1990 (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok, 17.)

JÁSZAY 1840 = JÁSZAY Pál: Lászlóffy Pál követségijárása I. Rákóczi György erdélyi fejedelemhez, 1642. In: Athenaeum 1840, 306–310.

JÁSZAY 1846 = JÁSZAY Pál: A magyar nemzet napjai a Mohácsi vész után. I. Pest 1846.

JEDLICKA 1910 = JEDLICKA Pál: Eredeti adatok gróf Pálffy család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Bp. 1910.

JENEI 1961 = Jenei Ferenc: Ferencffy Lőrinc nyomdájának történetéhez. In: Magyar Könyvszemle 77 (1961) 298–308.

JENEI 1981 = Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623). Sajtó alá rendezte Jankovics József. Bp.–Szeged 1981 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 5.)

JESERICH, Kurt G. A. – POHL, Hans – UNRUH, Georg-Christoph von: Deutsche Verwaltungsgeschichte. Bd. 1. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches. Deutsche Verlags-Anstalt, 1983.

Jezsuita Okmánytár = Jezsuita Okmánytár I/1–2. Erdélyt és Magyarországot illető iratok 1602–1606. Sajtó alá rendezte Balázs Mihály, Kruppa Tamás, Lázár Dávid, Lukács László. A bevezető tanulmányt írta Balázs Mihály. Szeged 1995 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 34.)

JONGELINUS 1746 = JONGELINUS, Caspar: Catalogus palatinorum regni Hungariae. In: Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genui. Ed. Joannes Georgius Schwandtner. II. Vindoboni 1746, 837–859.

JUHÁSZ 1935 = JUHÁSZ Kálmán: A csanádi püspökség története (1552–1608). Makó 1935 (Csanádvármegyei Könyvtár, 28.)

JUHÁSZ 1936 = JUHÁSZ Kálmán: A csanádi püspökség története (1608–1699). Makó 1936 (Csanádvármegyei Könyvtár, 29.)

JUHÁSZ 1938 = JUHÁSZ, Coloman: Das Tschanad-Temesvarer Bistum während der Türkenherrschaft 1552–1699. Untergang der abendländisch-christlichen Kultur im Banat. Dülmen/Westf. 1938 (Deutschland und Ausland. Studien zum Auslandsdeutschum und zur Auslandkultur, 61/63).

KALLBRUNNER 1925 = KALLBRUNNER, Josef: Das Wiener Hofquartierwesen und die Massnahmen gegen die Quartiersnot im 17. und 18. Jahrhundert. In: Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Wien 5 (1925) 24–36.

KALMÁR 2009 = KALMÁR János: 17. század végi javaslat a Magyar Kancellária átszervezésére. In: Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére. Szerk. Körmendi Tamás és Thoroczkay Gábor. Bp. 2009, 149–153.

KARÁCSONYI 1910 = KARÁCSONYI János: Az oláhországi (havaselyi) vajdák családfája. In: Századok 44 (1910) 191–192.

KARÁCSONYI 1922–1924 = KARÁCSONYI János: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. Bp. 1922–1924.

Katalógus Mátyás király öröksége 2008 = Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28. – 2008. július 27. Szerk. Mikó Árpád és Verő Mária. I–II. Bp. 2008.

KATONA 1799 = KATONA, Stephanus: Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae. Tomulus II. Ordine XXI. Pest 1799.

KATONA 1800 = KATONA, Stephanus: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae. II. Colocae 1800.

KÁDÁR 2011 = KÁDÁR Zsófia: A soproni jezsuita kollégium kezdetei (1630–1640): Dobronoki György SJ szuperiorsága. I. In: Soproni Szemle 65 (2011) 4. sz. 381–402.

KÁDÁR 2017 = KÁDÁR Zsófia: Az urak Patrona Hungariae-társulata a 17. században. In: Jezsuita jelenlét Győrben a 17–18. században. Tanulmányok a 375 éves Szent Ignác-templom történetéhez. Szerk. Fazekas István, Kádár Zsófia, Kökényesi Zsolt. Győr 2017, 307–333.

KÁLLAY 1982/1983 = KÁLLAY István: Verwaltungsgeschichte Ungarns 1686–1848 (Forschungsbericht). In: Ungarn-Jahrbuch 12 (1982/1983) 207–230.

KÁRFFY 1901 = KÁRFFY Ödön: Adatok Oláh Miklós esztergomi érsek életéhez. In: Történelmi Tár 1901, 466–468.

KÁRFFY 1914 = KÁRFFY Ödön: Két régi oklevélhamisító. In: Családtörténeti jegyzetek. Genealógiai Folyóirat 1 (1914) 6. füz. 113–118.

KÁRMÁN 2011 = KÁRMÁN Gábor: Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után. Bp. 2011.

KÁROLYI 1878 = KÁROLYI Árpád: Okiratok és levelek a nagyváradi béke történetéhez 1536–1538. In: Történelmi Tár 1878, 713–817.

KÁROLYI 1879–1882 = KÁROLYI Árpád: Fráter György levelezése és egyéb őt illető iratok. I–VII. és pótlék. In: Történelmi Tár 1878 211–270., 499–560., 1879 306–336., 466–528., 1880 57–96., 234–276., 649–668., 1881 50–77., 1882 96–123.

KÁROLYI 1881 = KÁROLYI Árpád: Forgách Ferenc a történetíró Antwerpenben. In: Történelmi Tár 1881, 783–784.

KÁROLYI 1883a = KÁROLYI Árpád: A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban. Bp. 1883.

KÁROLYI 1883b = KÁROLYI Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre. Bp. 1883.

KÁROLYI 1930 = KÁROLYI Árpád: A huszokettedik artikulus (az 1604. XXII. t.-c.). In: Uő.: Néhány történelmi tanulmány. Bp. 1930, 154–226.

Károlyi oklevéltár = A nagy-károlyi Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gróf Károlyi Tibor. Sajtó alá rendezte Géresi Kálmán. III. Oklevelek és levelezések 1491–1600. Bp. 1885. IV. Oklevelek és levelezések 1600–1700. Bp. 1887.

KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1933 = KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY Mór: Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576–1586). A velencei kir. állami levéltár császári udvarból való követjelentései alapján. Bp. 1933.

KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY 1938–1939 = KÁRPÁTHY–KRAVJÁNSZKY Mór: Forgách Ferenc bíbornok-érsek történetéhez. In: Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1938–1939, 169–176.

KEMÉNY 1986 = Kemény János önéletírása 1657–1658. A szöveggondozás és a jegyzetek V. Windisch Éva munkája. Bp. 1986.

KEMPELEN = KEMPELEN BÉLA: Magyar nemes családok. I–XI. Bp. 1911–1932.

KENYERES 2002a = KENYERES István: A végvári hadak élelmezési szervezete a XVI. században. In: Fons 9 (2002) 163–202.

KENYERES 2002b = KENYERES István: XVI. századi uradalmi utasítások. Utasítások a kamarai uradalmak prefektusai, udvarbírái és ellenőrei részére. Szerk. és a bev. tan. írta Kenyeres István. I–II. Budapest 2002 (Fons Könyvek, 2.).

KENYERES 2003 = KENYERES István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. Történelmi Szemle 45 (2003) 61–92.

KENYERES 2004 = KENYERES István: A magyarországi végvári hadak és mezei hadak élelmezési szervezetének archontológiája a XVI. században. In: Fons 11 (2004) 2. sz. 329–395.

KENYERES 2016 = Kenyeres István: A „fiscal-military state” és a Habsburg Monarchia a 16–17. században. In: Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére. I–II. 393

Szerk. Horn Ildikó, Lauter Éva, Várkonyi Gábor, Balogh Zsuzsanna, Pásztor Katalin, Tamás Máté. Bp. 2016, I. 91–122.

KENYERES 2017 = KENYERES István: Konfliktus vagy konszenzus? A katolikus egyházi vagyon sorsa a 16. századi Magyar Királyságban. In: VARGA –VÉRTESI 2017, 293–318.

KÉRÉSZY 1906 = KÉRÉSZY Zoltán: Rendi országgyűléseink tanácskozási módja. Kassa 1906.

KÉRÉSZY 1916 = KÉRÉSZY Zoltán: Adalékok a magyar kamarai pénzügyigazgatás történetéhez. Bp. 1916.

KHAVANOVA 2014 = KHAVANOVA, Olga: „Kitűnő tehetséggel ellátott különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” Hivatalnok pályafutások a Magyar Kamaránál a felvilágosult abszolutizmus idejében. In: Századok 148 (2014) 5. sz. 1209–1228.

KHAVANOVA 2014 = KHAVANOVA, Olga: „Más hírrel most nem udvarolhatok...” Kliensi levelek témái és toposzai a 18. századi Magyarországon. In: Aetas 30 (2015) 2. sz. 5–16.

R. KISS 1908a = R. KISS István: A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve Bp. 1908.

R. KISS 1908b = R. KISS István: Thomas Fellner – Heinrich Kretschmayr, Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. Bd. I–III. Wien 1907. (Ismertetés). In: Századok 42 (1908) 720–737.

KISS 2017 = KISS Farkas Gábor: Irodalmi útkeresések a katolikus értelmiségben 1530 és 1580 között: négy pályafutás és tanulságai. In: VARGA –VÉRTESI 2017, 331–371.

KISSNÉ BOGNÁR 2004 = KISSNÉ BOGNÁR Krisztina: Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789. Bp. 2004 (Magyarországi diákok egyetemrejárása az újkorban, 13.)

KJ. J. L. 1942 = KJ. J. L.: A Felsőruttkai Ruttkay család kihalt bárói (rodzvai) ága. In: Turul 56 (1942) 1–2. sz. 43–44.

KLAIĆ 1914 = KLAJČ, Vjekoslav: Dva priloga za povjest Isusovaca u Zagrebu. In: Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva 16 (1914) 51–53.

KLAIĆ 1928 = KLAJČ, Vjekoslav: Prilozi na historiju državnoga prava hrvatskoga. In: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu 3 (1928) 112–137.

KOHLER 2003 = KOHLER, Alfred: Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser. München 2003.

KOLLÁNYI 1888 = KOLLÁNYI Ferenc: Oláh Miklós. In: Katholikus Szemle 2 (1888) 16–64.

KOLLÁNYI 1900 = KOLLÁNYI Ferenc: Esztergomi kanonokok 1000–1900. Esztergom 1900.

KOLLER 1782–1812 = KOLLER, Josephus: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii–Pestini 1782–1812.

KOLTAI 2003 = KOLTAI ANDRÁS: Széchényi György. In: BEKE 2003, 310–318.

KOMÁROMY 1885 = Komáromy András: Berényi György naplója az 1634/35-ik soproni és az 1637/38-ik évi pozsonyi országgyűlésekről. In: Történelmi Tár 1885, 118–143.

KOMÁROMY 1888 = KOMÁROMY András: Révay Kata Szidónia levelei férjéhez, 1656–1702. 1–2. közlemény. In: Századok 22 (1888) 798–811., 881–896.

KOMÁROMY 1889 = KOMÁROMY András: Révay Kata Szidónia levelei férjéhez (1656–1702). 1–2. közlemény. In: Történelmi Tár 1889, 150–180., 270–298.

KOMÁROMY 1892 = KOMÁROMY András: Radéczy István egri püspök ingóságainak leltára. In: Történelmi Tár 1892, 559–568.

KOMÁROMY 1908 = KOMÁROMY András: Magyar levelek a XVI. századból. IV. Közlemény. XI. Udvardy György levelei. In: Történelmi Tár 1908, 196–227.

KOPPÁNY 2014 = KOPPÁNY Tibor: Kastélyok a végvárok mögött. Késő reneszánsz és kora barokk kastélyépítészet a 16–17. századi Dunántúlon. Bp. 2014.

KOVACHICH 1799 = KOVACHICH, Martinus Georgius: Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus ac locis credilibus, authenticisque olim usitanti. Pesthini 1799.

KOLTAI 2008 = Koltai András: A Lászlóffy-kódex újkori tulajdonosairól. In: Magyar Könyvszemle 124 (2008) 2. sz. 93–110.

KOLTAI 2014 = KOLTAI András: A győri egyházmegye 1579. évi szombathelyi zsinata. In: Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Szerk. Balogh Margit, Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Bp., Pécs 2014 (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 10.) 45–67.

KOVÁCS 1910 = KOVÁCS Ignác: A borsmonostori apátság története. Sopron 1910.

KOVÁCS 1983 = KOVÁCS, Elisabeth: Einflüsse geistlicher Ratgeber und höfischer Beichtväter auf das fürstliche Selbstverständnis, auf Machtbegriffe und politische Entscheidungen österreichischer Habsburger des 17. und 18. Jahrhunderts. In: Cristianesimo nella Storia 4 (1983) 79–102.

KÓTA 1997 = KÓTA Péter: A címereslevél ára. In: Mágnások, birtokosok, címereslevelek. Rendi társadalom – polgári társadalom. Konferencia: Pécsvárad, 1995. szept. 12–13. Szerk. Ódor Imre, Pálmány Béla, Takács Péter. Debrecen 1997, 149–156.

KÖRBL 2009 = KÖRBL, Hansdieter: Die Hofkammer und ihr ungetreuer Präsident. Eine Finanzbehörde zur Zeit Leopolds I. Wien–München 2009 (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 54)

KÖVÉR 2014 = KÖVÉR György: A kollektív biográfia lehetőségei és korlátai. In: Uő.: Biográfia és társadalomtörténet. Bp. 2014, 373–387.

KŐSZEGHY 2008 = KŐSZEGHY Péter: Balassi Bálint. Magyar Alkibiadész. Bp. 2008.

KÖMÍVES 1918 = KÖMŰVES Nándor Kolos: Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. Csorna 1918.

KRAUS 1960 = KRAUS, Andreas: Secretarius und Sekretariat. Der Ursprung der Institution des Staatssekretariats und ihr Einfluß auf die Entwicklung modernen Regierungsformen in Europa. In: Römische Quartalschrift 55 (1960) 43–84.

KRAUS 1964 = KRAUS, Andreas: Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. 1623–1644. Rom, Freiburg, Wien 1964 (Römische Quartalschrift Supplementheft, 29, Forschungen zur Geschichte des päpstlichen Staatssekretariats, 1)

KREDICS–MADARÁSZ–SOLYMOSI 1997 = A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534 (Liber divisorum capituli Vesprimiensis 1495–1534). Közzéteszi Kredics László, Madarász Lajos, Solymosi László. Veszprém 1997.

KUBINYI 1990 = KUBINYI András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László. Bp. 1990, 53–147.

KUBINYI 1996 = KUBINYI András: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996, 119–134.

KUBINYI 2004 = KUBINYI András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária és az 1464. évi kancelláriai reform történetéhez. In: Tíz éves a bölcsészképzés a miskolci egyetemen. Szerk. Lendvai L. Ferenc, Horváth Zita. Miskolc 2004, 25–58. (Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Philosophica, IX. 1.)

KUBINYI 2006 = KUBINYI András, A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idejében. In: Gesta 8 (2006) 1. sz. 3–22.

KUBÍNYI 1901 = KUBÍNYI Ferenc-Kubínyi Miklós: A felső-kubíni Kubínyi család története és leszármazása. I. A Kubínyi család története. Bp. 1901.

KUMOROVITZ 1928 = Kumorovitz L. Bernát: A leleszi konvent oklevéladó működése 1569-ig. In: Turul 42 (1928) 1–2. sz. 1–38.

KUMOROVITZ 1937 = KUMOROVITZ L. Bernát: A magyar királyi egyszerű- és titkos pecsét használatának alakulása a középkorban. In: A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 7 (1937) 69–112.

KUMOROVITZ 1993 = KUMOROVITZ L. Bernát: A magyar pecséthasználat a középkorban. Bp. 1993 (A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványai)

LACZLAVIK 2012 = LACZLAVIK György: Várdai Pál helytartói működése 1542–1549. In: Levéltári Közlemények 83 (2012) 3–67.

LAKOS 2006 = LAKOS János: A Magyar Országos Levéltár története. Bp. 2006.

LANCZ 1943 = LANCZ Kálmán: Dvornikovits Mihály váci püspök. Vác 1943.

LANZINNER 1994 = LANZINNER, Maximilian: Geheime Räte und Berater Kaiser Maximilians II. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 102 (1994) 296–315.

LASZOWSKI 1914–1917 = LASZOWSKI, Emil: Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Habsburški spomenici kraljevine Hravatske, Dalmacije i Slavonije. I–III. Zagrabiae 1914–1917.

LASZOWSKI 1928 = LASZOWSKI, Emil: Hrvatska plemenska općina Cvetkovići. II. Prilozi (nastavak). In: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu 3 (1928) 71–111.

LEHOCZKY 1881 = LEHOCZKY Tivadar: Bereg vármegye monographiája. I–III. Ungvár 1881.

LEHOCZKY 1886 = LEHOCZKY Tivadar: Czímeres és nemeslevelek Bereg megye levéltárában. In: Turul 4 (1886) 191–193.

LENGYEL 1940 = LENGYEL Alfréd: XVII. századbeli magyar nyelvű levelek Győr szab. kir. város levéltárában. 3. rész. In: Győri Szemle 11 (1940) 37–56.

LIND 1859 = LIND, Karl: Die St. Michaelskirche in Wien. In: Berichte und Mitteilungen des Altertumsvereines zu Wien 3 (1859) 1–59.

LINDQUIST 2007 = LINDQUIST, Thea: Clement von Radolt (1593–1670). A Multifarious Career in the seventeenthcentury Imperial Service. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 52 (2007) 9–29.

LOJDA 1902 = LOJDA József: Újabb adatok Sennyey Pongrácz báró élettörténetéhez VIII. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 8 (1902), 43–45.

LUDIKOVÁ 2002 = LUDIKOVÁ, Zuzana: A nagyszombati székesegyház késő reneszánsz és barokk síremlékei. In: Művészettörténeti Értesítő 51 (2002) 85–106.

LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY 2006 = LUDIKOVÁ, Zuzanna – MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In: Művészettörténeti Értesítő 55 (2006), 327–409.

LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY 2007 = LUDIKOVÁ, Zuzanna – MIKÓ Árpád – PÁLFFY, Géza: A szepeshelyi Szent Márton-templom egy felső-magyarországi katolikus központ késő reneszánsz és barokk sírkövei és halotti címerei. In: Művészettörténeti Értesítő 56 (2007) 313–343.

LUKÁCS 1978–1995 = LUKÁCS, Ladislaus: Catalogus personarum et officii Provinciae Austriae Societatis Iesu. I–XI. Romae 1978–1995.

LUKÁCS 1987–1988 = LUKACS, Ladislaus: Catalogus generalis seu nomenclator biographicus Provinciae Austriae. I–III. Romae 1987–1988.

LUKCSICS 1908 = LUKCSICS József: A veszprémi káptalan a XVI. században. Veszprém 1908.

Magyar Einrichtungswerk = A pozsonyi rendi bizottság tervezet. Az ún. „Magyar Einrichtungswerk” (ford. Soós István). In: Századok 125 (1991) 5–6. sz. 500–516.

Magyar Leveleskönyv I–II. Szerk. Balogh József és Tóth László. Kiadja H. Balázs Éva. Bp. é.n. (2001)

Magyarország újabbkori történetének forrásai = Magyarország újabbkori történetének forrásai. In: Századok 51 (1917) 337–344.

Magyarországi magánkönyvtárak I. = Magyarországi magánkönyvtárak I. 1533–1657. Sajtó alá rendezte VARGA ANDRÁS. Budapest–Szeged 1986 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13.)

MAH = Monumenta Antiquae Hungariae. Ed. Ladislaus Lukács S.I. I. 1550–1579. Romae 1969 (Monumenta Historica Societatis Iesu, 101)

MAJLÁTH 1885 = Majláth Béla: Az 1642. évi szőnyi békekötés története. Bp. 1995 (Értekezések a történeti tudományok köréből, XII. köt. 5. sz.).

MAKSAY 1990 = MAKSAY Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I–II. Bp. 1990.

MAMERANUS 1550 = Mameranus, Nicolaus: Catalogus familiae totius aulae caesariae... in comitiis Anno 1547 et 1548 praesentium. Coloniae 1550.

MAMÜL = Magyar művelődéstörténeti lexikon I–XIII. Főszerk. Kőszeghy Péter. Bp. 2003–2012.

MATUNÁK 1895 = MATUNÁK Mihály: A magyarbél Bosnyák család története. Körmöcbánya 1895.

MAT’A, Petr: Die Böhmische (Hof-)Kanzlei: In: Die Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit. Hrsg. von Michael Hochedlinger, Petr Mat’a, Thomas Winkelbauer. Bd. 1. (megjelenés alatt)

MAURER 1887 = MAURER, Josef: Cardinal Leopold Kollonitsch, Primas von Ungarn, sein Leben und sein Wirken. Innsbruck 1887.

MAURER 2013 = MAURER, Maximilian: Das Hofquartierwesen am Wiener Hof am Frühen Neuzeit. Universität Wien. Diplomarbeit. Wien 2013.

MAYER 1915 = MAYER, Theodor: Das Verhältnis der Hofkammer zur ungarischen Kammer bis zur Regierung Maria Theresias. In: Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung IX. Ergänzungsband. Wien 1915, 178–263.

MÁRK 1917 = MÁRK László: A királyi tanács átalakulása és története 1526 után. In: Századok 51 (1917) 472–493, 577–602.

MEGNER 1985 = MEGNER, Karl: Beamte. Wirtschaft und sozialgeschichtliche Aspekte des k.k. Beamtentums. Wien 1985 (Studien zur Geschichte der österreich-ungarischen Monarchie, 21)

MEGNER 2010 = MEGNER, Karl: Beamtenmetropole Wien 1500–1938. Bausteine zu einer Sozialgeschichte der Beamten vorwiegend im neuzeitlichen Wien. Wien 2010.

MEIER–PIIRAINEN–WEGERA 2009 = Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit. Bd. 1–3. Hrsg. von Jörg Meier, Ilpo Tapani Piirainen, Klaus-Peter Wegera. Berlin–New York 2009.

MENCSEK 1907 = MENCSEK Ferdinánd: Blotz Hugo levelezése a magyarokkal. In: Történelmi Tár 1907, 199–227.

MENCSEK 1910 = MENCSEK Ferdinánd: A Paduában tanuló Blotz Hugó levelezése erdélyi és magyarországi barátaival (1571–1574). In: Erdélyi Múzeum 27 (1910) 22–50.

MERÉNYI 1896 = MERÉNYI Lajos: Oláh Miklós végrendelete. In: Történelmi Tár 1896, 136–159.

MERÉNYI 1904 = MERÉNYI Lajos: Csáky István és László levelei Eszterházy Miklós nádorhoz 1631–1645. In: Történelmi Tár 1904, 182–217.

MERSICH–KRAUSS–GASTGEBER 2004 = MERSICH, Brigitte – KRAUSS, Max – GASTGEBER, Christian: Hugo Blotius und seine Auslandskontakte in den Osten. Der Briefwechsel mit dem Notar des ungarischen Kanzlers, Tiburtius Himelreich. In: Biblos 43 (2004) 123–136.

METZLER 1971 = METZLER, Josef: Francesco Ingoli, der erste Sekretär der Kongregation (1578–1649). In: Memoria rerum Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria rerum. I/1.–III/2. Red. Josef Metzler. Freiburg im Breisgau, 1971–1976, I/1. 197–243.

MHZ = Monumenta historica lib. Reg. Civitatis Zagrabiae XV. Diplomata 1565–1590. Ed. Emilij Laszowski, Zagreb 1929.

MIHALIK 2017 = MIHALIK Béla: Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699). Bp. 2017. (Magyar történelmi emlékek, Értekezések)

MIKA 1893 = MIKA Sándor: Weiss Mihály. Egy szász államférfi a 17. századból. Bp. 1893 (Magyar Történelmi Életrajzok)

MIKÓ 1990 = MIKÓ Árpád: Ianua mortis. Nicasius Elelbodius (1535–77) síremléke. Adalék a Radéczi-kör műpártolásához. In: Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére. Szeged 1990 (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10.) 419–429.

MIKÓ–PÁLFFY 1999 = MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A győri székesegyház késő reneszánsz és barokk sírkövei (16–17. század). In: Művészettörténeti Értesítő 48. (1999) 139–140.

MIKÓ–PÁLFFY 2002 = MIKÓ Árpád – PÁLFFY Géza: A pozsonyi Szent Márton székesegyház késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő 51 (2002) 1–2. sz. 107–171.

MIKÓ–PÁLFFY 2005 = MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza: A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. In: Művészettörténeti Értesítő 55 (2005) 319–348.

MISKEI 2016 = MISKEI Antal: III. Károly magyar királlyá koronázása (1712). In: Az Országgyűlés 1715-ben és a magyar társadalom 18. században. Szerk. Kónya Péter. Eperjes 2016, 39–92.

MKL = Magyar Katolikus Lexikon. I–XV. Főszerkesztő DIÓS István. Bp. 1993–2010.

MOE = Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitalia regni Hungariae. 1526–1606. I–XII. Szerk. Fraknoi Vilmos és Károlyi Árpád. Bp. 1874–1917 (Monumenta Hungariae Historica, III/A)

MOLNÁR 2006 = MOLNÁR ANTAL: A bátai apátság és népei a török korban. Bp. 2000 (METEM Könyvek 56.)

MOLNÁR 2012 = MOLNÁR ANTAL: A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században. Bp. 2000 (METEM Könyvek 77.)

MUT = Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701. A nagyszombati egyetem anyakönyve 1635–1701. Kiadásra előkészítette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Zsoldos Attila. Bp. 1990 (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből, 11.)

MUW = Die Matrikel der Universität Wien. Bd. III. 1518/II–1579/II. Bearb. von Franz Gall und Willy Szaivert. Wien–Köln–Graz 1971. Bd. IV. 1579/II–1658/59. Bearb. von Franz Gall und Hermine Paulhart. Wien–Köln–Graz 1974. Bd. V. 1659/60–1688/89. Bearb. von Franz Gall und Marta Szaivert. Wien–Köln–Graz 1975. Bd. VI. 1689/90–1714/15. Bearb. von Kurt Mühlberger und Walter Schuster. Wien 1993.

MÜLLER 2005 = MÜLLER, Ralph C.: Prosopographie der Reisenden und Migranten ins Osmanische Reich (1396–1611). Bd. 1–10. Leipzig 2005.

MZsO = Magyar-zsidó Oklevéltár. Monumenta Hungarica Judaica. Kiadja az Izr. Irodalmi Társulat. Szerk. Friss Ármin. I. 1092–1539. Bp. 1903.

NAGY 2008 = NAGY Gábor: „Tu patriae nulla tuis vivet in historiis“. Előkészület egy új Isthvánffi Miklós életrajzhoz. In: Századok 142 (2008) 1209–1248.

NAGY 2009 = NAGY Gábor: „én nem vagyok sem Isthvánffi, sem mágnás...“ Források a kortörténetíró Joó János életéhez és korához. In: Fons 16 (2009) 471–513.

NAGY 1879 = NAGY Gyula: Batthyány Ferenc levelei Thurzó Györgyhez és Thurzó Imréhez 1606–1620. In: Történelmi Tár 1879, 96–123.

NAGY 1898 = Nagy Gyula: Közlemények a nagymihályi levéltárból. I. közlemény. In: Történelmi Tár 1898, 293–316.

NAGY 2015 = NAGY István: A magyar kamara és a királyi pénzügyigazgatás fejlődése Mohács után 1528–1686. Bp. 2015 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 11.)

NAGY–F. KISS 1995 = NAGY István – F. KISS Erzsébet: A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek, Bp. 1995 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 9.)

NAGY 1869 = NAGY Iván: Istvánffy munkája fordításáról. In: Századok 3 (1869) 281–293.

NAGY IVÁN = NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XII. Pest, 1857–1868.

NEDECZKY 1890 = NEDECZKY Gáspár: A Nedeczky család. Bp. 1891.

NEMES 2011 = NEMES Gábor: A győri káptalan magánlevéltár törzsanyagának registái (1527–1600). Győr–Raab 2011. (A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai, Segédletek, 5.)

NEUGEBAUER 1994 = NEUGEBAUER, Wolfgang: Monarchisches Kabinett und Geheimer Rat. Vergleichende Betrachtungen zur frühneuzeitlichen Verfassungsgeschichte in Österreich, Kursachsen und Preußen. In: Der Staat 32 (1994) Heft 4. 511–535.

NÉMETHY 1894 = NÉMETHY, Ludovicus: Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis usque annum 1894. Strigonii 1894.

NIEDERSTÄTTER 1996 = NIEDERSTÄTTER, Alois: Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Wien 1996 (Österreichische Geschichte 1400–1522, hg. von Herwig Wolfram)

NORŠIĆ 1939 = NORŠIĆ, Vjek.: Genealoški podatci o plemićkim poprodicama iz matica župe Brddovec. In: Vjesnik kr. državnog arkiva u Zagrebu 8 (1939) 145–168.

NYÁRY 1869 = Br. NYÁRY Albert: A kér-kereskényi-bagonyai bizottság jelentése. In: Századok 3 (1869) 624–640.

NYÉKI MÉHES 1933 = NYÉKI MÉHES Mózes: A Nyéki Méhes és a rokon családok. Bp. 1933.

OBORNI 2001 = OBORNI Teréz: Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1597–1603. Salgótarján 2001.

OBORNI 2002 = OBORNI Teréz: Erdély pénzügyei I. Ferdinánd uralma alatt 1552–1556. Bp. 2002 (Fons Könyvek, 1.)

OLAHUS 1938 = Olahus, Nicolaus: Hungaria – Attila. Ed. Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. Bp. 1938 (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, seculum XVI.)

OROSS 2013 = OROSS András: A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése. Bp. 2013 (Fons Könyvek, 4.)

OROSZ 1906 = OROSZ Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Eger 1906.

ORTLIEB 2006a = ORTLIEB, Eva: Die Formierung des Reichshofrates im 16. Jahrhundert. In: Bericht über den 24. Österreichischer Historikertag in Innsbruck [2005]. Redaktion des Tagungsbandes: Christoph Haidacher und Richard Schober. Innsbruck 2006, 257–264.

ORTLIEB 2006b = ORTLIEB, Eva: Die Entstehung des Reichshofrats in der Regierungszeit der Kaiser Karl V. und Ferdinand I. (1519–1564). In: Frühneuzeit-Info 17 (2006) 11–26.

ÓVÁRY 1894–1901 = ÓVÁRY Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai I–III. Bp. 1894–1901.

ÖTVÖS 1991 = ÖTVÖS Péter: Pálffy Kata leveleskönyve. Iratok Illésházy István bujdosásának történetéhez 1602–1606. Szeged 1991 (Adattár a XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 30.)

ÖZV = Die österreichische Zentralverwaltung. I. Abt. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und der Böhmisches Hofkanzlei. Hrsg. von Thomas Fellner und Heinrich Kretschmayr. Bd. 1. Geschichtliche Übersicht. Bd. 2. Aktenstücke 1491–1681. Wien 1907 (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 6)

PALUGYAY 1863 = PALUGYAY Imre: A bodafalvai plébánia története. In: Magyar Sion 1 (1863) 519–529.

PANGERL 2007 = PANGERL, Irmgard: „Höfische Öffentlichkeit.“ Fragen des Kammerzutritts und der räumlichen Repräsentation am Wiener Hof. In: Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800). Eine Annäherung. Hrsg. von Irmgard PANGERL, Martin SCHEUTZ, Thomas WINKELBAUER. Innsbruck, Wien, Bozen 2007 (Forschungen zur Landeskunde Niderösterreich, 31; Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte, 47) 255–285.

PAPP 1979 = PAPP László: Ismeretlen középkori kódex a Piarista Könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle 95 (1979) 113–125.

PÁL 2010 = PÁL Judit: Az állam és a patrónus szolgálatában. Egy Károlyi-kliens a 18. század végén. In: Korall 42 (2010) 179–205.

PÁLFFY 1995 = PÁLFFY Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr 1995.

PÁLFFY 1998 = PÁLFFY Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Veszprém a török korban. Szerk. Tóth G. Péter. Veszprém 1998 (Veszprémi múzeumi konferenciák, 9.), 91–188.

PÁLFFY 2002 = PÁLFFY Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának szinterei a 16–17. században. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál, Pálffy Géza, Tóth István György. Bp. 2002, 307–331.

PÁLFFY 2003 = PÁLFFY Géza: A Pálffy család felemelkedése a 16. században. In: Pálfióvci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003. Szerk. Anna Fundárková és Pálffy Géza. Bp. 2003, 17–36.

PÁLFFY 2004 = PÁLFFY Géza: Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. In: Századok 138 (2004) 5. sz. 1005–1101.

PÁLFFY 2006 = PÁLFFY Géza: A modern hadtörténetírás további kutatásra váró iratanyaga. Az Udvari Haditanács XVI–XVII. századi iratai. In: Hadtörténelmi Közlemények 119 (2006) 2. sz. 538–559.

PÁLFFY 2010 = PÁLFFY Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp. 2010 (História Könyvtár Monográfiák 27.)

PÁLFFY 2012 = PÁLFFY Géza: A grófi cím a 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben. In: „...éltünk mi sokáig ’két hazában’...” Tanulmányok a 90 éves Kis András tiszteletére. Szerk. Dáné Veronika, Oborni Teréz, Sipos Gábor. Debrecen 2012, 177–192.

PÁSZTOR 1942–1943 = PÁSZTOR Lajos: A máriavölgyi kegyhely a XVII–XVIII. században. In: Regnum 1942–1943, 563–600.

PAULER 1876 = PAULER Gyula: Wesselényi Ferenc és társainak összeesküvése. I–II. Budapest 1876

PAYR 1910 = PAYR Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története I. Sopron 1917.

PAYR 1924 = PAYR Sándor: A dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. Sopron 1924.

PAUSER–SCHEUTZ–WINKELBAUER 2004 = PAUSER, Josef – SCHEUTZ, Martin – WINKELBAUER, Thomas (Hrsg.): Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch. München 2004 (Mitteilungen des Instituts für Österreichischen Geschichtsforschung, Ergänzungsband 44)

PERGER 1994 = PERGER, Richard: Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien. Wien 1994 (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte)

PERINI 1929 = Perini, David Aurelius: Bibliographia Augustiniana cum notis biographicis scriptores Itali. I. A–C. Firenze 1929.

PÉTERFFY 1742 = PÉTERFFY, Carolus: Sacrosancta Concilia Regni Hungariae in Regno Hungariae. I–II. Posonii 1742.

PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München 1987 (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae, 8)

PHILIPPI 1982 = PHILIPPI, Maja: Michael Weiss. Sein Leben und Wirken in Wort und Bild. Bukarest 1982.

PIRHALLA 1899 = PIRHALLA Márton: A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig. Lőcse 1899.

Podmaniczky okm. = A podmanini és aszódi báró Podmaniczky-család története. Szerk. Lukinich Imre. I–V. Bp. 1937–1943.

PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2004 = PONGRÁCZ, Denis – STREŠNÁK, Gábor – RAGAČ, Radoslav – TANDLICH, Tomáš – FEDERMAYER, Frederik: Šľachta Bratislavskej stolice. Bratislava 2004.

PONGRÁCZ–STREŠNÁK–RAGAČ 2008 = PONGRÁCZ, Denis – STREŠNÁK, Gábor – RAGAČ, Radoslav – Tandlich, Tomáš – Federmayer, Frederik: Pozsony vármegye nemes családai. H. n. Mérey Ratio 2008.

POSSE 1912 = POSSE, Otto Adalbert: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige. Bd. 3. 1493–1711. Dresden 1912.

PÖL I–II. = Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei I–II. Sajtó alá rendezte Hanuy Ferenc. Bp. 1910–1911

PRAY 1767 = PRAY, Georgius: Annales regum Hungariae... Pars IV. Vindobonae 1767.

PRAY 1770 = PRAY, Georgius: Annales regum Hungariae... Pars V. Vindobonae 1770.

PRAY 1805 = PRAY, Georgius: Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis. Budae 1805.

PRAY 1806 = PRAY, Georgius: Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars II. 1531–1554. Posonii 1806.

PRIBRAM 1901 = PRIBRAM, Alfred Francis (Hg.): Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe (Dispacci di Germania) 1657, April – 1661, Juli. Wien 1901.

PROBST 1958 = PROBST, Günther Frh. Von: Das deutsche Element im Personal der niederungarischen Bergstädte. München 1958.

PRT IV. = Molnár Szulpicz: A pannonhalmi főapátság története. Negyedik kor. Nagy háborúk kora, a magyar Szent Benedek-rend feloszlása és föléledése 1525–1708. In: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. IV. Szerk. Erdélyi László. Bp. 1906.

PUSKÁR 2008 = PUSKÁR Anett: Szapolyai János és Perényi Péter. In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica. Tom. XIII. Fasc. 3. (Miskolc 2008) 295–313.

Quadripartitum = Quadripartitum opus juris consuetudinarii Regni Hungariae. Zagrabiae 1798.

RADÓ 1942/1943 = RADÓ Polikárp, Nyomtatott liturgikus könyveink kéziratos bejegyzései. In: A Pannhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1942/1943-i tanévre, 313–429.

RALL 1984 = RALL, Hans: Die Kanzlei der Wittelsbacher im Spätmittelalter. In: Landesherrliche Kanzleien im Spätmittelalter. Referate zum VI. Internationalen Kogreß für Diplomatik. München 1984 (Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung, 35), 109–125.

RAUSCHER 2004 = RAUSCHER, Peter: Ständen und Gläubigen. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576). Wien 2004 (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 41)

REDLICH 1961 = REDLICH, Oswald: Weltmacht des Barock. Österreich in der Zeit Kaiser Leopolds I. Wien ⁴1961.

REINHARD 1979 = REINHARD, Wolfgang: Freunde und Kreaturen. „Verflechtung“ als Konzept zur Erforschung frühneuzeitlichen Führungsgruppen. Römische Oligarchie um 1600. München 1979.

REINHARD 1988 = REINHARD, Wolfgang: Kirche als Mobilitätskanal der frühneuzeitlichen Gesellschaft. In: Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität. Hrsg. von Winfried Schulze unter Mitarbeit von Helmut Gabel. München 1988, 333–351.

REINHARD 2002 = Reinhard, Wolfgang: Geschichte der Staatsgewalt. Eine vergleichende Verfassungsgeschichte Europas von den Anfängen bis zur Gegenwart. Dritte, durchgesehene Auflage. München 2002.

REINHARD 2011 = REINHARD, Wolfgang: Die Nase der Kleopatra. Geschichte im Licht mikropolitischer Forschung. Ein Versuch. In: Historische Zeitschrift 293 (2011) 631–666.

REINHARD 2014 = REINHARD, Wolfgang: Europa und die atlantische Welt. In: Weltreiche und Weltmeere 1350–1750. Hrsg. von Wolfgang Reinhard. München, 2014, 774–942.

REINÖHL 1963 = REINÖHL, Fritz: Geschichte des k.u.k. Kabinettskanzlei. Wien 1963 (MÖStA Ergänzungsband 7)

Relation von den Käyserlichen Hofe zu Wien...aufgesetzt von einem Reisenden in Jahr 1704. Köln 1705.

RÉCSEY Viktor: Egy XV–XVI. századbeli, kéziratos formulare Jászóvárott. In: Századok 32 (1898) 494–498.

RÉVAY 1659 = RÉVAY, Petrus: De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem. Francofurti 1659.

RIMELY 1880 = RIMELY Carolus: Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Poseniensis ad S. Martinum. Posonium 1880.

RMK I–III. = SZABÓ Károly – HELLEBRANTH Árpád: Régi Magyar Könyvtár I–III. Bp. 1897–1898.

RMKT XVII/2. = Régi Magyar Költők Tára: XVII. század, 2. Pécseli Király Imre, Miskolczy Csulyak István és Nyéki Vörös Mátyás versei. Kiad. Jenei Ferenc, Klaniczay Tibor, Kovács József, Stoll Béla. Bp. 1962.

RMNy [I] = Régi Magyarországi Nyomtatványok 1473–1600. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos munkája. Bp. 1971.

RMNy II = Régi Magyarországi Nyomtatványok 1601–1635. Borsa Gedeon, Hervay Ferenc és Holl Béla munkája. Bp. 1983.

RMNy III = Régi Magyarországi Nyomtatványok 1636–1650. Heltai János, Pavercsik Ilona, P. Vásárhelyi Judit munkája. Bp. 2000.

ROSENTHAL 1887 = ROSENTHAL, Eduard: Die Behördeorganisation Kaiser Ferdinands I. Das Vorbild der Verwaltungsorganisation in den deutschen Territorien. Ein Beitrag zur Geschichte des Verwaltungsrechts. In: Archiv für österreichische Geschichte 69 (1887) 53–216.

ROTH 2006 = ROTH, Hermann: Hermanstadt. Kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen. Köln–Weimar–Wien 2006.

ROTHENFELDER 1924/1925 = ROTHENFELDER, Ludwig: Das Stammbuch des Ulrich Reutter (Handschrift des Germ. Mus. 121165 = Gs. 2092 m). In: Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums 1924/1925, 131–170.

SAPPER 1982 = SAPPER Christian: Die Zahlamtsbücher im Hofkammerarchiv (1542–1825). In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 35 (1982) 404–454.

SARLAY Soma: A bécsi udvari ajándékai a 16. században. In: Magyar Családtörténeti Szemle 8 (1942) 2. sz. 36–37.

Schematismus Jaurinensis 1928 = Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Jaurinensis pro anno domini 1928 (mense Julio). Jaurini 1928.

Schematismus Zagradiensis 1898 = Schematismus cleri Archi-Dioecesis Zagradiensis pro anno a Cristo nato 1898. Zagrabiae 1898.

SCHILLING 1995 = SCHILLING, Heinz: Die Konfessionalisierung von Kirche, Staat und Gesellschaft – Profil, Leistung, Defizite und Perspektiven eines geschichtswissenschaftlichen Paradigmas. In: Die katholische Konfessionalisierung. Hg. v. Wolfgang Reinhard und Heinz Schilling. Münster 1995, 1–49. (Reformationsgeschichtliche Studien und Texte, 135)

SCHIMETSCHEK 1984 = SCHIMETSCHEK, Bruno: Der österreichische Beamte. Wien 1984.

SCHRAUF 1893 = SCHRAUF, Karl: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis. Das Inwohner Verzeichniss der ungarischen Studentenbursche zu Krakau (1493–1558). Wien 1893.

SCHRAUF 1902 = SCHRAUF Károly: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig. Bp. 1902.

SCHRÖDER 2011 = SCHRÖDER, Wilhelm Heinz: Kollektivbiographie: Spurensuche, Gegenstand, Forschungsstrategie. In: Historical Social Research, Supplement 23 (2011), 74–152.

SCHWARZ 1943 = Schwarz, Henry Frederick: The Imperial Privy Council in the Seventeenth Century. With a Supplement: The Social Structure of the Imperial Privy Council 1600–1675. Coddington, Cambridge 1943.

SEKULIĆ, Ante: Petar iz Herešinca. In: Zagrebački Biskupi i Nadbiskupi. Ured. F. MIROŠEVIĆ. Zagreb 1995, 273–274.

SIEBMACHER 1918 = J. SIEBMACHER's großes und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage. IV. Band IV. Abt. 1. Hälfte. Niderösterreichischer Adel. 2. Abt. S–Z. Bearb. von Johann Baptist Witting. Nürnberg, 1918.

SIENELL 1997 = SIENELL, Stefan: Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I. Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof. Univ. Dissertation. Wien 1997. (kiadása Frankfurt am Main 2001)

SIENELL 2001 = SIENELL, Stefan: Die Wiener Hofstaate zur Zeit Leopolds I. In: Hofgesellschaft und Höflinge an europäischen Fürstenhöfen in der Frühen Neuzeit (15–18. Jh.). Hrsg. von

Klaus Malettke und Chantal Grell. Münster 2001 (Forschungen zur Geschichte der Neuzeit, Marburger Beiträge, 1), 89–111.

SIENELL 2003 = SIENELL, Stefan: Die Ersten Minister Leopolds I.: Johann Ferdinand von Portia und Wenzel Eusebius Lobkowitz. In: Der zweite Mann im Staat. Oberste Amtsträger und Favoriten im Umkreis der Reichsfürsten in der Frühen Neuzeit. Hrsg. von Michael Kaiser und Andreas Pečar. Berlin 2003 (Zeitschrift für Historische Forschung, Beiheft 32), 317–330.

SIENELL 2004 = SIENELL, Stefan: Die Protokolle zentralstaatlicher politischer Ratskollegien (1527–1742/1760). In: PAUSER –SCHEUTZ–WINKELBAUER 2004, 120–127.

SINKOVICS 1975 = SINKOVICS István: Szilágyi Lóránd. In: Levéltári Közlemények 45 (1975) 2. sz. 380–381.

SOLTÉSZ 1864 = Dr. SOLTÉSZ János: A sárospataki főiskola tanárainak életrajza. XVII. Szikszay Siderius István 1612 körül. In: Sárospataki Füzetek 8 (1864) 804–808.

SÓLYMOS 1998 = SÓLYMOS László Szilveszter: Himmelreich György pannonhalmi kormányzóapát (1607–1637) könyvtárkatalogusának feldolgozása. Adalékok a Szent Benedek-rend pannonhalmi könyvtárának történetéhez. Pannonhalma 1998 (Pannonhalmi Füzetek 44.)

SOLYMOSI 2002 = SOLYMOSI László: Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve (1500–1502, 1507–1527). Bp. 2002.

SOÓS 1995–1996 = SOÓS FERENC: Lippay György és a pozsonyi pénzverde. In: Numizmatikai Közöny 94–95 (1995–1996) 39–47.

SOPTA 1995 = SOPTA, Jozo: Juraj Drašković. In: Zagrebački biskupi i Nadbiskupi. Ured. F. Mirošević. Zagreb 1995, 255–266.

SÖRÖS 1896 = SÖRÖS Pongrácz: Forgách Ferenc élete. In: Századok 30 (1896) 519–541., 634–648.

SÖRÖS 1899 = Végrendeletek és leltárak a XVI–XVII. századból. Harmadik és befejező közlemény. Közli: Sörös P[ongrácz]. In: Történelmi Tár 1899, 673–703.

SÖRÖS 1900 = SÖRÖS Pongrácz: Forgách Ferencz bíboros nagyszombati zsinata és előzményei. In: Katholikus Szemle 3 (1900) 211–241.

SÖRÖS 1901 = Sörös PONGRÁC: Forgách Ferenc a bíboros. In: Századok 35 (1901) 577–608, 690–729, 774–818.

SÖRÖS 1903 = SÖRÖS Pongrácz: Ötven év Oláh Miklós életéből. In: Katholikus Szemle 17 (1903) 327–343., 416–432.

SÖRÖS 1908 = SÖRÖS Pongrácz: A Himmelreich s ezzel rokon családok czimeres levele. In: Turul 26 (1908) 180–184.

SRHM I. = Scriptores rerum Hungaricarum minores. I. Ed. Kovachich Márton György. Budae 1798.

Staatskalender 1702 = Kayserlicher und Königlicher wie auch Ertz-Herzoglicher und dero Residenz-Stadt Wien Staats- und Stands-Kalender auff das Jahr MDCCII, Wien é. n.

Staatskalender 1721 = Kayserlicher und Königlicher wie auch Ertz-Herzoglicher und dero Residenz-Stadt Wien Staats- und Stands- Kalender auff das Jahr MDCCXXI, Wien é. n.

Staatskalender 1723 = Kayserlicher und Königlicher wie auch Ertz-Herzoglicher und dero Residenz-Stadt Wien Staats- und Stands-Kalender auff das Jahr MDCCXXIII, Wien é. n.

SUGÁR 1984 = SUGÁR István: Az egri püspökök története. Bp. 1984 (Az Egri Főegyházmegye schematizmusa 1.).

SUGÁR 1993–1994 = SUGÁR István: Az egri vár gazdasági, adminisztrációs és katonai szervezete. In: Atria 29–30 (1993–1994) 67–101.

STUNDNER 1953/1954 = STUNDNER, Franz: Die Kanzlei der n.-ö. Lande zur Zeit Ferdinand I. (1521–1564). In: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich. 31 (1953/1954) 95–102.

SQUICCIARINI 2000 = SQUICCIARINI, Donato: Die apostolischen Nuntien in Wien. Zweite Auflage. Vatikanstadt 2000.

SZABADY 1936 = SZABADY Béla: Draskovich György győri püspök élete és kora. In: A 300 éves soproni szentbenedekrendi Sz. Asztrik gimnázium jubileumi értesítője az 1935/1936. isk. évről. Sopron, 1936. 15–115.

SZABÓ 2014 = SZABÓ András Péter: Caspar Hain lőcsei krónikája – egy kompiláció forrásai. In: Clio inter Arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról. Szerk. Tóth Gergely. Bp. 2014, 169–202.

SZALAY 1852–1859 = SZALAY László: Magyarország' története. I–VI. Lipcse–Pest 1852–1859.

SZARKA 1947 = SZARKA Gyula: A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában. Vác 1947 (Vácegyházmegye múltjából IV.)

SZÁLKAI 2008 = SZÁLKAI Tamás: A Turi család címermegújító kérelme (1566). In: Turul 80 (2008) 2. sz. 52–55.

SZÉKELY 1997 = SZÉKELY Zoltán: A Cziráky ősgaléria. Győr 1997 (Artificum et Historia, 3.).

SZÉKELY 2017 = SZÉKELY Piroska: Egy magyar főpap végrendekezése. Szelepcsényi György végrendelete 1684–1685. ELTE BTK, diplomamunka. Bp. 2017.

SZEKFŰ 1912 = SZEKFŰ Gyula: Az osztrák központi kormányzatok történetének irodalma. In: Történeti Szemle 1 (1912) 185–219.

SZEKFŰ 1935 = SZEKFŰ Gyula: Negyedik könyv: A tizenhatodik század. In: Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar történet. Második bővített, teljes kiadás. III. Bp. 1935, 7–390.

SZELESTEI N. 1998 = SZELESTEI N. László: Naplók, útleírások a 16–18. századból. Bp. 1998.

SZENDREI 1890 = SZENDREI János: Oklevéltár Miskolc város történetéhez 1225–1843. Miskolc 1890.

SZERÉMI 1897 = SZERÉMI: Monumenta, emlékek a majtényi, kesseleői és berencsi Majtényi bárók és urak családi levéltárából 1431–1728. In: Történelmi Tár 1897, 1–338.

SZILÁGYI 2004 = SZILÁGYI András: Szelepcsényi György primás és Mariazell. In: Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Kiállítás a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában 2004. május 28–szeptember 12. Szerk. Farbak Péter és Serfőző Szabolcs. Bp. 2004, 125–132.

SZILÁGYI 1930 = SZILÁGYI Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. 1458–1526. In: Turul 44 (1930) 45–83.

SZILÁGYI 1933 = SZILÁGYI Loránd: A miniszteri ellenjegyzés történetéből. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád születése nyolcvanadik évfordulójának ünnepére 1933. október 7. Bp. 1933, 491–504.

SZILÁGYI 1937 = Szilágyi Loránd: A királyi secretariusok intézménye és az újkori magyar állam. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Bp. 1937.

SZILÁGYI 1859 = SZILÁGYI Sándor: Történeti följegyzések 1481–1752, II. Ephemerides incerti cujusdam medici inscriptae Ephemeridibus Joanni Stefleri Justigensis....In: Magyar Történelmi Tár 6 (1859) 87–90.

SZILÁGYI 1894–1895 = Szilágyi Sándor: A Rákócziak levéltárából 1611–1630. 2–4. közlemény. In: Történelmi Tár 1894, 106–134., 1895, 104–144.

SZINNYEI = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp. 1891–1914.

SZLUHA 1994 = SZLUHA Márton: A Káldy család. In: Turul 67 (1994) 1–2. sz. 24–34.

SZLUHA 2002 = SZLUHA Márton: Liptó vármegye nemes családjai. Bp. 2000.

SZLUHA 2003 = SZLUHA Márton: Nyitra vármegye nemes családjai. I–II. Bp. 2003.

SZLUHA 2007 = SZLUHA Márton: Felvidéki nemes családok. I–II. PC CD-Rom. Arcanum Kft. 2007.

SZTÁRAI 1985 = SZTÁRAI Mihály: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Szerk. Téglásy Imre. Bp. 1985 (Magyar ritkaságok)

TAFFERNER 1672 = TAFFERNER, Paulus: Caesarea Legatio, quam Walterus comes de Leslie ad Portam Ottomanicam suscepit. Viennae 1672.

TAGÁNYI–RÉTHY–KÁDÁR 1879 = TAGÁNYI Károly – RÉTHY László – KÁDÁR József: Szolnok-Dobokavármegye monográfiája. III–V. Deés 1879–1901.

TAKÁTS 1961 = TAKÁTS Sándor: A magyar és török íródeákok. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból. Bp. 1961, 145–194.

TAKÁTS é. n. (Somogyi) = Takáts Sándor: Somogyi Ferenc – egy magyar kancelláriai főtitkárviselőről. In: Takáts Sándor: A magyar múlt tarlójáról. Bp. é. n., 177–192.

TELEKI József: Hunyadiak kora Magyarországon. X. Okmánytár. Pest 1853.

TEMESVÁRY 1913–1914 = Temesváry János: Erdély választott püspökei 1618–1695. I–II. Szamosújvár 1913–1914.

TOMA 2005 = TOMA Katalin: Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655–1666). ELTE BTK, doktori disszertáció. Bp. 2005.

TOMA 2008 = TOMA Katalin: Egy ír szerzetes közvetítő szerepe a bécsi udvarban. Donellan és Nádasdy. In: „Portré és imázs.” Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Szerk. G. Etényi Nóra és Horn Ildikó Bp. 2008, 163–170.

TONK 1992 = TONK Sándor: Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700. Szeged 1992 (Fontes rerum scholasticarum, 4.)

TORDAY 1933 = TORDAY Lajos: A megyei polgári peres eljárás a 16–19. században. Bp. 1933 (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából, 2.)

C. TÓTH–HORVÁTH–NEUMANN–PÁLOSFALVAI 2016 = C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVAI Tamás: Magyarországi világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp. 2016 (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak)

TÓTH 1909–1912 = TÓTH Sándor: Sáros vármegye monografiája. I–III. Bp. 1909–1912.

TÓTH 1914–1916 = TÓTH Sándor: Merse György (elbeszélés). In: A Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új Folyam 49 (1914–1916) 177–204.

TÓTH 1933 = TÓTH László: Verancsics Faustus csanádi püspök és emlékiratai V. Pál pápához a magyar katolikus egyház állapotáról. In: Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 3 (1933) 155–211.

TÓTH 1979 = TÓTH István: Telegdi Miklós reneszánsz könyvtára. In: Magyar Könyvszemle 95 (1979) 3. sz. 272–284.

TÓTH 1990 = TÓTH Péter: Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (tartalmi kivonatok). I. 1558–1560. Miskolc 1990.

TÓTH 1994 = TÓTH Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1579–1589. Sopron 1994.

TRAUSCH 1870 = Trausch, Joseph: Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürger Deutschen. Bd. II. Kronstadt 1870.

TRINGLI 2008 = TRINGLI István: A Perényi család levéltára 1222–1526. Bp. 2008 (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44.)

TRÓCSÁNYI 1980 = TRÓCSÁNYI Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Bp. 1980.

TRÓCSÁNYI 1988 = TRÓCSÁNYI Zsolt: Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740. Budapest 1988.

TUSOR 1999 = TUSOR Péter: Néhány észrevétel a költő Zrínyi leveleinek legújabb kiadása kapcsán. In: Magyar Könyvszemle 115 (1999) 116–121.

TUSOR 2003a = TUSOR Péter: Lósy I. Imre. In: Beke 2003, 291–296.

TUSOR 2003b = TUSOR Péter: Lippay IV. György. In: BEKE 2003, 296–303.

TUSOR 2003c = TUSOR Péter: Szelepchény V. György. In: BEKE 2003, 303–310.

TUSOR 2004 = TUSOR Péter: A barokk pápaság (1600–1700). Bp. 2004.

TUSOR 2013 = TUSOR Péter: Carlo Carafa pápai nuncius első relációja a bécsi udvarból. In: Fons 20 (2013) 3. sz. 305–340.

TUSOR 2014 = TUSOR Péter: Nemzeti zsinat, 1648. Katolikus rendi autonómiatörekvés a kora újkori Magyarországon. In: Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Szerk. Balogh Margit, Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs 2014, 69–130.

TUSOR 2015 = TUSOR Péter: „Írom kegyelmednek mint igaz magyar igaz magyarnak...” Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Bp. 2015 (Collectanea studiorum et textum, 1.)

TUSOR 2016a = TUSOR Péter: „Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet” (1638). In: Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére. I. Szerk. Horn Ildikó, Lauter Éva, Várkonyi Gábor, Balogh Zsuzsanna, Pásztor Katalin, Tamás Máté. Bp. 2016, 333–347.

TUSOR 2016b = TUSOR Péter: Pázmány, a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány). Bp.–Róma, 2016 (Collectanea Vaticana Hungariae classis I. vol. 13.)

TUSOR 2017a = TUSOR Péter: Magyar pükök kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvei 1605–1711. (Historiográfia és projektterv). In: Magyarország és a Római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk. Tusor Péter, Szovák Kornél, Fedeles Tamás. Bp.–Róma 2017 (Collectanea Vaticana, 15.), 243–315.

TUSOR 2017b = TUSOR Péter: Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről. Családja, katolizálása, misszionálása (A Pázmány–Tholdy archívum irataival). Bp.–Róma 2017 (Collectanea Vaticana, classis II. tom. 6.).

TUSOR 2018 = TUSOR Péter: A (kora) újkori magyar egyházi archontológia és a kánoni kivizsgálási jegyzőkönyvek. In: Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században. Szerk. Szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs 2018 (Pécsi Egyháztörténeti Műhely, 3.) 13–48.

TUSOR–NEMES 2011 = TUSOR Péter – NEMES Gábor: Consistorialia documenta pontificia de regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605). Bp.–Róma 2011 (Collectanea Vaticana, classis I. vol. 7.)

UJVÁRY 2017 = UJVÁRY Gábor: Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében. II. kötet. Bécs és magyar kulturális külpolitika. Bp. 2017 (Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyének Kiadványai 7.)

VAGNER 1896 = VAGNER József: Adalékok a nyitrai székes-káptalan történetéhez. Nyitra 1896.

VAJK 2003 = VAJK Ádám: A pápoci prépostság iratai. Győr 2003.

VANYÓ 1935 = VANYÓ Tihamér: A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról 1666–1683. Pannonhalma 1935 (A Pannonhalmi Főiskola könyvei, 3.)

VARGA 2004 = VARGA Júlia: Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789. Bp. 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 9.)

VARGA 2011 = VARGA Szabolcs: Egy ismeretlen humanista: Peregi Albert pécsi prépost. In: Történelmi Szemle 53 (2011) 3. sz. 351–376.

VARGA –VÉRTESI 2017 = Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs 2017 (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 17.)

VAYER 1937 = VAYER Lajos: Szelepcsényi György, a művész. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik évfordulójának ünnepére 1937. május 27. Bp. 1937, 643–663.

Váci egyházmegyei almanach 1970 = Váci egyházmegyei almanach Szent István milléneum évében. Szerk. Bánk József. Vác 1970.

VÁGNER 1886 = VÁGNER József: A nyitrai egyházmegyei könyvtár kéziratai és régi nyomtatványai. Nyitra 1886.

R. VÁRKONYI 2002 = R. VÁRKONYI Ágnes: A Wesselényi szervezkedés történetéhez 1664–1671. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor PÁL, Pálffy Géza, Tóth István György. Bp. 2002, 423–460.

R. VÁRKONYI 2003 = R. VÁRKONYI Ágnes: Oláh VI. Miklós. In: BEKE 2003, 256–261.

VÁSÁRHELYI 1980 = VÁSÁRHELYI Judit: A győri székesegyházi könyvtár possessorai. In: Magyar Könyvszemle 96 (1980) 117–130., 230–263., 325–349.

VERANCICS ÖM = VERANCICS ANTAL m. kir. helytartó, esztergomi érsek összes munkái. Közzétette Szalay László és Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest 1857–1875 (Monumenta Hungariae Historica II. Scriptores 2–6., 9–10., 19–20., 25–26., 32.)

VERES 1968 = VERES Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526–1849. Bp. 1968 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 2.)

VERESS 1911 = VERESS Endre: Berzeviczy Márton. Bp. 1911 (Magyar Történeti Életrajzok 27. évf. 1–2. füzet)

VERESS 1915 = VERESS Endre: A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864). Bp. 1915. (Fontes Rerum Hungaricarum, 1.)

VERESS 1917 = VERESS Endre: A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. Bp. 1917 (Fontes Rerum Hungaricarum, 2.)

VERESS 1941 = VERESS Endre, Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Bp. 1941 (Olaszországi Magyar Emlékek, 3.)

VERESS 1944 = VERESS Endre: Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. 1556–1586. I–II. Kolozsvár 1944 (Monumenta Transilvanica)

VÉCSEY 1942 = VÉCSEY Zoltán: A Szinnyi Merse család történeti nagy alakjai. In: Néptanítók Lapja 75 (1942) 674–679.

VÉGH 2008 = VÉGH András: Buda város középkori helyrajza. I–II. Bp. 2008 (Monumenta Historica Budapestiensia, 16.).

VÉGHSEŐ 2007 = VÉGHSEŐ Tamás: „Catholice reformare” Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702). Budapest, Roma 2007 (Collectanea Vaticana Hungariae Series I, Classis II, tom 2.)

VISKOLCZ 2000 = VISKOLCZ Noémi: Ferenczffy Lőrinc és Matthaeus Merián d. Ä. kapcsolatához. In: Magyar Könyvszemle 116 (2000) 1. sz. 479–483.

WAGNER 1780 = WAGNER, Carolus: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae 1780.

WAGNER 1802 = WAGNER, Carolus: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt. Decas I. Posonii, Pestini et Lipsiae 1802.

WEISER 1885 = WEISER, Fridericus: A katolikus iskolaügy Magyarországon. II. Literae authenticae, exhibentes, origines scholarum Hungariae. Fasc. III. Coloczae 1885.

WINTER 1954 = WINTER, Otto Friedrich: Die Register Ferdinands I. als Quelle zu seiner ungarischen Politik. In: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 7 (1954) 551–582.

WIESFLECKER 1971–1986 = WIESFLECKER, Hermann: Kaiser Maximilian. Bd. 1–5. Wien 1971–1986.

WINKELBAUER 1992 = WINKELBAUER, Thomas: Sozialdisziplinierung und konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern. In: Zeitschrift für Historische Forschung 19 (1992) 317–339.

WINKELBAUER 2003 = WINKELBAUER, Thomas: Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter. Bd. 1–2. Wien 2003 (Österreichische Geschichte 1522–1699, hg. von Herwig Wolfram)

WINKELBAUER 2010 = WINKELBAUER, Thomas: „Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit“ in drei Bänden – ein groß angelegtes internationales Kooperationsprojekt. In: HOCHEDLINGER–WINKELBAUER 2010, 9–16.

WODKA 1938 = WODKA, JOSEF: Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie. Leipzig 1938 (Publikationen der ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom, 4)

WOLFSGRUBER 1905 = WOLFSGRUBER, Cölestin: Die k.u.k. Hofburgkapelle und die k.k. geistliche Hofkapelle. Wien 1905.

WÜHRER–SCHEUTZ 2011 = WÜHRER, Jakob – SCHEUTZ, Martin: Zu Diensten Ihrer Majestät. Hofordnungen und Instruktionsbücher am frühneuzeitlichen Wiener Hof. Wien–München 2011 (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 6)

Zala megye archontológiája = Zala megye archontológiája 1138–2000. Szerk. Molnár András. Zalaegerszeg 2000.

ZÁGORHIDI CZIGÁNY 2000 = ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: Szombathelyi urbáriumok és inventáriumok a 16. századból. Szombathely 2000 (Acta Savariensia, 16.)

ZIPSER 1938 = ZIPSER Sándor: Dudith András a trienti zsinaton. Bp. 1938.

ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Egyháztörténeti Lexikon. 3. jav. és bővített kiadás. Bp. 1977.

ZVARA 2008 = ZVARA Edina: A Listi-család tagjainak könyvei. In: „Apró cseppekből lesz a zápor.” Bakonyi Géza emlékkönyv. Szerk. Hegyi Ádám és Simon Melinda. Szeged 2008, 45–70.

ZVARA 2011 = ZVARA Edina: Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy könyvtárban. In: Magyar Könyvszemle 127 (2011) 1. sz. 47–71.

ŽOLGER 1917 = ŽOLGER, Ivan von: Der Hofstaat des Hauses Österreich. Wien, Leipzig 1917 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien, 14).

Zsigmondkori oklevéltár VI. = Zsigmondkori oklevéltár. VI. (1417–1518). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette Borsa Iván. Bp. 1999.